

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ મંથાલય

[गुजराती कापीराइट विभाग]

अनुक्रमांक. १५२७२ वर्गांक.

પુસ્તકનું નામ મુંબઈની પારસી પંચાચર
જો લખાણ - ૧

विषय: 20.7.82

મુંબઈની પારસી પંચાએતની તવારીખ.

દ્વિતીય પેઢેલું.

પારસી પંચાએતના ત્રસ્ટી સાહેબોની ફર્માશથી

લખનાર :

હવનજી જમશેદજી મોદી, બી.એ., પીએચ. ડી., સી.આઈ.ઈ.,

સેક્રેટરી, પારસી પંચાએત.

ઈ. સ. ૧૯૩૦.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૫૨૭૩

ધી જમશેદજી નશરવાનજી પીતીત પારસી ઑરફનેજ કંપટન પ્રીટીંગ વર્ક્સ, નં ૪૧ H,
લાલબાગ, પરેલ, મુંબઈમાં મી ૦ રસ્તમજી દોશાભાઈ 'શરફે છાપ્પુ' છે, અને
પારસી પંચાએતના ત્રસ્તી સાહેબો તરફથી તેઓના સેક્રેટરી ડો ૦
જીવનજી જમશેદજી મોદી, બી.એ., પીએચ. ડી., સી. આઈ. ઈ.,
એ પારસી પંચાએતની ઓફીસ, ૨૦૯, હોર્નબી રોડ, કોટ,
મુંબઈ મધેથી પ્રસિદ્ધ થીયું છે.

પારસી પંચાએતની તવારીખ.

દિખાયો.

સને ૧૮૨૩ ની આગમય પારસી પંચાએતનું નાણું તે વખતની પંચાએતના કાઠક આગેવાન અધીકારીને હસ્તક રહેતું હતું. પણ તા. ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૨૩ ને દીને વાડીઆજી હોરમસજી બમનજીના ધરમાં ને વખતના પંચાએતના સમાસદોની એક સભા મળી હતી અને તેણે ઠેક યુ' કે હવે તે નાણું ચાર સાહેબો-હોરમસજી બમનજી વાડીઆ, ફરામજી કાવશજી (બનાજી), નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ અને જમશેદજી જીજીભાઈ-નાં નામો ઉપર ત્રસ્ટીઓ તરીકે રહે; એટલે એ દીવસથી “ પારસી પંચાએતના ત્રસ્ટીઓ ” નામની સંસ્થા બરપા થાઇ. તે બરપા થવાના અવસરને તા. ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૨૩ ને દીને ૧૦૦) વરસ તમામ થયાં છે. ત આગમય તા. ૧૭ મી જાન્યુઆરી ૧૮૨૩ ને દીને મેં એક સરકયુલર (નં. ૨૫) ફરતું કરી મારા ત્રસ્ટી સાહેબોને આ આદી પેઠિયતા ૧૦૦) વસના અવસર (સેન્ટીનરી) વા વાકેફ કર્યા અને સુચના કાઢી કે આ ૧૦૦) વરસનો અવસર કાઠ રીતે પાલે. એ બાબદ ઉપર તા. ૨૪ મી જાનેવારી ૧૮૨૩ ની મીટીંગમાં પીચાર કરતાં ઠરાવ કરવામાં આવ્યો કે એ અવસરની યાદગારી કાળે મારે આગલાં ફક્તરો ઉપરથી પારસી પંચાએતની તવારીખ ઉત્ખરવી અને તે છપાવી પ્રગટ કરવી. મેં આ ઠેકાવ પ્રમાણે કામ હાથ ધર્યું. ઝોરીસનું જરૂરી કામ કરી એ કામ આગળવાર હું કરતો રહ્યો હતો. ૧૮૨૪ ની સેપ્ટેમ્બર સુધીમાં તે હું એકસ હડે તમામ કરી શક્યો હતો.

તા. ૩૧ મી જાનેવારી ૧૮૨૫ ને દીને નં. ૬૫ વાલા સરકયુલરમાં મેં ત્રસ્ટી સાહેબોને જાહેર કર્યું કે “ એ કામ ફક્ત ૧૦૦) વર્ષના અવસરના વખતથી એટલે સને ૧૮૨૩ ના સાલથી શરૂ કરવાને બદલ, નાણાં માટેના ત્રસ્ટીઓની નેમણુંકના વખતની આગમય પણ, કોમી સંસારીક, અને ધાર્મિક બાબતોનું કામ કરવા કાળે જે પારસી પંચાએત હતી, તેની હકીકત પણ અગતી હોવાથી મેં તે વખતથી (આ તવારીખ) લખવાનું ફરસ્ત ધાર્યું છે. વત્તી એવી જુદી પારસી પંચાએતની રચાપણની આગમયનો વખત, કે જ્યારે પારસીઓ પેહલા મુ'બઇમાં આગ્યા હતા, ત્યારથી એ બાબદ એવા શરૂઆતના એકાદ બે બાબો સાથે શરૂ કાઢી છે.” એ સરકયુલરની તવારીખ સુધીના અરસામાં જે કામ હું

કરી શક્યો હોતો તે રજી કર્યું અને સુચના કાઢી કે “પેલી કહેતી કે ‘ને વીધાયું’ તે મોતી” તે મુજબ ને કમીડું કામ હું કરી શક્યો છું” તે ત્રસ્ટી સાહેબોએ હાલ પેલલાં વોલ્યુમ તરીકે બહાર પાડ્યું”.

આ બાબત તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૫ ની મીટીંગમાં રજી થતાં ઠેગવ થયો કે “પેલલા સર જમશેદજીના મરણ સુધીની સેક્રેટરીએ તૈયાર કરેલી બાબત પેલલાં વોલ્યુમ તરીકે છપાવવાનું દરસ્ત દીસે છે.” તે ઉપરથી છપામણી અને બાંધણી વીગેરેના અડસતા રજી કરવાનો ઠરાવ થયો. આ વખતે મને સુચના થઈ કે મારે એ તૈયાર કરેલું લખાણ છપાવતાં પાછું તપાસી (revise) કરતા રહેવું અને જ્યાં સંક્રાંચ ત્યાં સંક્રાંચવું. એ પછી મારે યુરોપના પ્રવાસે જવાનું થાયું, યુરોપથી પાછો ફરવા બાદ તા. ૨૭ મી જાન્યુઆરી ૧૯૨૬ ની મીટીંગમાં જુદાં જુદાં છાપાખાનાઓના બાવો સાથે અડસતાઓ રજી કરવામાં આવ્યા ત્યારે ધી ને. એન. પીટીટ પારસી ઓરફનેજ કેપ્ટન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસને એ કામ સોંપવામાં આવ્યું. માર્ચ ૧૯૨૬ માં એ કામ પહેલું છાપાખાનાના હાથમાં મેજવામાં આવ્યું. દરેક બાબત ફરીથી તપાસી જ્યાં કાંઈક ટુકું કરવા જોગ દીસ્યું ત્યાં ટુકું કરતો મયો અને છાપવાનું કામ ચાલુ કર્યું.

આ કામના સંજ્ઞામાં મારે કાંઈક દરજીનર ચાલવાની છે. ઓરીજના ચાલુ કામ સાથે અત્યારનચર હું આ કામ ઉપર કોઈ દીસે એ ત્રણ કવક તો કોઈ દીસે અર્ધાં યા પોણા કલાક કામ કરતો ભેરતો હો. જે કોઈ વખતે દીસે સુચી ચાલુ કામ કર્યું હોય તો એકાદ બે વખતે જ્યારે તેહેતારોની રજા સાથે યોગક વધુ દીવસોની રજા લેઈ બાહાર મયો હતો ત્યારે કર્યું હતું. કોઈ વખતે દીવસો સુચી તે હાથ ધરી શકાયું હતું નહી. આ સમયે આ પુસ્તકમાં કોઈક બાબતમાં ભેરડાં લખાણ (repetition) વીગેરેની ખાંખીઓ દીસે તો તે માટે દરજીનર ચાલુ છું. વચ્ચે આગલાં દરતરોમાં હંમેશા કોઈ નીચમીત રીતે બાબતો હાથ આવતી હતી નહી. તથી તેની બોલ કરવામાં અને તેને ખરાબર બાબતોના મથાળાં હેલ જોયવામાં કાંઈક સુકકેલી નડતી હતી. કોઈક દરતરોના કોઈક બાગો કસારાંથી ખવાઈ જઈ યા બીજી રીતે ખરાબ થયા છે. સારાં નસીબે એવાં દરતરોની એક નકલ ત્રસ્ટી સાહેબોના હોકમથી એક કર્જાક રાખી તેના પાસે સને ૧૯૦૩ માં કરાવી લીધી હતી તેથી કોઈક જગ્યાએ તે નકલો શબ્દો ઉકળાવામાં કામ લાગી. કમનસીમે આ નકલ જેની રીતે ખરાબ થાવી જોઈએ તેમ આ કર્જાકને હાથે ચાઈ નથી.

હસ્તાવેજોની તારીખોના સંજ્ઞામાં જણાઉં છું કે દેશી અને અંગ્રેજી બન્ને તારીખો જમ દરતરોમાં આપવામાં આવી છે તેમ આપી છે. (કે દરતરોમાં જ્યાં અંગ્રેજી તારીખ આપી નથી ત્યાં તે મચ્ચત્રી કરી આપી છે). તેની મક્કદ આ કે કોઈ વખત એકાદ કમની તારીખમાં જુદાં હોય તો બીજીની મદદથી તે નકલ કરાય.

આ પુસ્તકમાં જુના દફતરો ઉપરથી જે ઉતારાઓ (quotations) આપ્યા છે, તેના સંબંધમાં જણાવું છું કે એ ઉતારાઓ બરાબર સુધ્ધ કે અસુધ્ધ, જેમ દફતરોમાં મળ્યા છે તેમ આપ્યા છે. દસ્તાવેજોની છપ્પારત જેમ મળી છે તેમજ રહેવા દીધી છે. સર્વ શબ્દો સમજાવ્યા નથી. જે અસાધારણ શબ્દો છપ્પારતથી સધારણ રીતે સમજી શકાય તે રહેવા દીધા છે. પણ જે સમજી નહી શકાય એવા દીધ્યા છે તે કુટ-એટમાં ટુકમાં સમજાવ્યા છે. કુટ-નોટોમાં પંચાએતના જુના દફતરોનાં નંબરો "ચોપડો ૧, ચોપડો ૨", એમ આપ્યાં છે, તે બાબે જાણવું કે તે દફતરો કોઈ સાથેના અનુક્રમ પ્રમાણે નથી, પણ અવારનવાર છે. સને ૧૯૦૨ ના સાલમાં એક અંચલ મદદનીશ તરીકે બાઇ સોરાબજી બરગેરજી મેહતાને કેટલાક માસ રાખી ચોપડાઓની બાજતોનો એક ધનતેખાખ મારી દેખરેખ હેથળ મેં તૈયાર કરાવ્યો હતો. તે મને આ વખતના કામમાં બાજતોનો સીલસીલો જોવા કાંઈક ઉપયોગી નીવડ્યો છે.

આ દીખાઓ તમામ કરતાં મને આ કામમાં પુરતો વખત, સવલતા, તથા મદદ આપવા માટે મારા ત્રણ સાહેબોનો હું મોટો ઉપકાર માનું છું. શેઠ મનચેરજી પેત્તનજી ખરેખતનો હું મોટો આભાર માનું છું કે તેવજી સાહેબ હમેશાં કંઈક બહી મુચનાઓ કરતા રહ્યા હતા; કોઈક આગલા વખતમાં વપરાતા યુજરાતી શબ્દોની સમજણ આપવા માટે એવજી મને ખાસ મદદ કરી છે.

બનતાં સુધી બંધાં આજુબાજુથી પુછપરછ કરવાની અગત હતી ત્યાં હું પુછપરછ કરતો રહ્યો હતો અને અત્રે તેમજ બાહેરમાયોમાં ધણાંક પત્રો હકીકત જણાવા માટે લખ્યાં હતાં. તે હકીકત જણાવનારા સર્વ સાહેબોનો હું આભારી છું. તે હકીકત આપતી વેલાએ મેં કુટ-નોટોમાં તેવા સાહેબોનાં નામો જણાવ્યાં છે.

આ દફતરમાં હું પેઢલા સર જમશેદજી જીજીભાઈના મરણ સુધી આવ્યો છું. તે પછીની હકીકતનું બીજું દફતર કોઈ બીજા હાથે બહાર પાડવા ઉપર હું રાખું છું. પારસીઓની અને તેમાં ખાસ કરી મુંગઈના પારસીઓની સંસારી, વેહવાર હાલત જણાવવા માટે આ પેઢલું દફતર હું વધારે અગતનું ગણું છું, સત્તજ કે પેઢલા સર જમશેદજીના મરણબાદના વખત ઉપર આવતાં આપણે આપણી નઝરીકના વખત ઉપર આવ્યો છિએ કે જેનો બપ, અંહી તર્હી, ચોડા કે ધણી, હજુર આપણે જોતા રહ્યા છિએ.

ખુદની મેહરથી હું આ કામ મારી કમીની ચકતી પ્રમાણે કરવાને શકિતવાન થયો છું તે માટે હું ખુશી છું. મારાં તરફવાર પુસ્તકોમાં આ પુસ્તક પ્રગટ કરવાને મને ખાસ ખુશી ઉપજે છે સત્તજ કે જે કે તે અત્રેની પારસી પંચાએતના ખાતાનું છે, તે છતાં, તે ઉપર કહ્યું તેમ, કેટલીક હદે, જાણે આખી પારસી કોમની કંઈક તવારીખને લગતું છે.

IV

આ કામ ઉપર મેં ધણાક કલાકો અને દીવસો અને માસો અને વરસો પસાર કર્યા છે. ફક્ત દીવસોજ નહીં પણ કોઈક રોતોના કોઈક કલાકો પણ મેં તેના વિચારમાં પસાર કર્યા છે. તે કામ તવારીખી સંહિતની નજરે મારે મનથી કોઈક દેરે મોજનું કામ હતું. આ પુસ્તક મારેના અભ્યાસે અને મારી વહાલી કામ માટે ધણુંક નવું શીખાડ્યું છે. વધી જે ખાતાંની સેવામાં મેં મારી આખી જીંદગીને અર્ધો ભાગ—નજદીક ૩૭) વરસ-પસાર કર્યો છે, તે ખાતાંના સંબંધનું આ પુસ્તક બાહાર પાડતાં અને વધુ ખુશી ઉપજે છે. મારી જીંદગીની સંજમાં, અને એ ખાતાં સાથના મારા સંબંધની સાંજમાં, આ પુસ્તક પ્રમટ કરતાં અને ધણે આનંદ થયો છે. આટલા શબ્દો બોલી હું હુઆ ગુનરું છું કે પારસી પંચાએતનું ખાતું, જેનાં આગલાં કામકાજની આ પુસ્તક તવારીખી નોંધ છે, તે ખાતાં ઉપર, તેના બધા ત્રણી સાહેબોના કામ ઉપર અને પારસી કામ, જેનાં બધાં સાથે આ ખાતાંને ૨૦૦) થી વધુ વરસનો સંબંધ છે, તે કામ ઉપર ખુબ સર્વે આશીરવાદ વરસાવે.

જીવનજી જમશેદજી મોદી,
સેક્રેટરી, પારસી પંચાએત.

બાઈ રતનબાઈ એ. બામજી સેનીટેરીઅમ, હુનસીકુઈ,
નવસારી, રોજ ૨૨, માહ ૪, સને ૧૨૬૯,
તા. ૨૮ મી ડીસેમબર, ૧૯૨૯.

પ્રસ્તાવના.

મુ'બઇની પારસી પંચાએતની તવારીખ તે એક પ્રકારે પારસી કામની છેલ્લી બે ત્રણ સદીની તવારીખ છે. પારસી કામ હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા ભાગોમાં હાલ ફેલાઇ છે, પણ મુ'બાઇ જાણે તેઓનું મધ્ય બિંદુ બન્યું છે. સુરતની પડતી સાથે જેમ મુ'બઇ શહેર ચઢવું ગયું તેમ ખુદની મેદરથી પારસીઓ ચઢવા ગયા. તેઓ મુ'બઇમાં પગથર થયા તે આગમચની તેઓની શુજરાત ખાતેની સામાન્ય ધંધા ધાપાની હાલત, જુદા જુદા મુ-સાફરો,—જેવા કે ટેરી (ઇ. સ. ૧૬૧૬), મુનડી (ઇ. સ. ૧૬૩૨), મોનસેરાત (ઇ. સ. ૧૫૮૨), થેવેનો (ઇ. સ. ૧૬૬૦), ગાર્શિઆ દે ઓર્ગાં (ઇ. સ. ૧૫૩૪)—ના આધારે મી. મોરલેન્ડ જેમ ટુંકમાં દરશાવે છે તેમ, સહકી જગ્યાએ અને સર્વ વખતે ચોકસ હતી નહી. એક મુસાફર તેઓના મુખ્ય ધંધા ઇ. સ. ૧૬૧૬ માં ખેતીને જણાવે છે. ખીજે થોડા વખત પછી તેઓને તાડી છેળનારા જણાવે છે. ત્રીજે, તેઓને નાસારીની નજદીકમાં, હિંદુઓથી જુદા તરીકે ઓલખી પણ શક્યો હતો નહી. ચોથા તેઓને સુરતમાં વેપાર કરતા જણાવે છે. પાંચમો તેઓમાંથી કેટલાકને, આશરે ઇ. સ. ૧૫૩૪ માં ખંખાત અને વસાઇ ખાતે વેપાર ધંધા કરતા જણાવે છે અને કહે છે કે પેહલા આવનારા પોરચુગીઓ તો તેઓને યાહુદી સમજતા હતા. આ સર્વ મુસાફરોના વર્ણન ઉપરથી મી. મોરલેન્ડ સાર ખેંચે છે કે તેઓ સોલખી અને સતરમી સદીમાં, એટલે આશરે ૩૦૦ થી ૪૦૦ વરસ પરના અરસામાં, ખેતીના પેશા ઉપરથી આસ્તે આસ્તે વેપાર ધંધામાં પડવા લાગ્યા હતા.^૧

- (૧) "The position of Parsis is not altogether clear. Terry, writing of his experience about 1616, says that 'their profession is, for the generality, all kinds of husbandry'. Mundy, a little later, speaks of them as cultivating palm-trees, and Monserrate was unable to distinguish them from the rest of the crowd of what he calls heathens, meaning, I take it, the ordinary Hindu population of the country round Navsari, in which they were at that time settled. On the other hand, in Thevenot's time they were conspicuous figures in Surat, essentially a commercial city, while in the middle of the sixteenth century. Garcia-de-Orta knew some of them as traders in Cambay and Bessain, and notes that they were regarded as Jews by the Portuguese. Apparently, therefore, they were at this period passing from the pursuits of agriculture to the commercial career in which they have since achieved such remarkable success."—("India at the Death of Akbar," by W. H. Morland, p. 23.)

VI

હાલનો એક જાણીતો લખનાર મી. એડવર્ડ્સ (S. M. Edwardes), આપણા શહેરનો જાણીતો આગલો પોલીસ કમીશનર, પારસીઓની મુજબ તરફની આમદનો મુખ્ય સમય ધંધો રાજગાર જણાવે છે અને તે પછી બીજું કારણ ગુજરાતમાં પડતા દુકાળો જણાવે છે.^૧

સર્વ આમદો જોતાં દીસે છે કે પારસીઓને સુરતથી અને લાવનારાં બે મુખ્ય કારણો હતાં : (ક) ધંધા રાજગારની શોધ. (ખ) ગુજરાતમાં અવાર નવાર પડેલા કાંઈ દુકાળો. ગુજરાતથી પારસીઓને મુજબ તરફ ખેંચેલ આવવાનો કણો મુખ્ય સમય, ધંધા રાજગારનો હતો. ગુજરાતમાં પારસીઓના મુખ્ય (ક) ધંધા રાજ- ધંધાઓ નીચલા હતા. (૧.) દેશ માહેસો અને દેશ બાહેરનો વેપાર, આર સબબે પારસી- (૨.) વાહણોની માસેફી^૨, (૩.) સેપારગીરી^૩, (૪.) વણકર, (૫.) બોનું મુજબ આવવું. સુંદાર, (૬.) વાડીઆ એટલે વાહણો બાંધવા (Shipwright) નો, (૭.) ખેતી, (૮.) તાંડી છેજવાનો. સહજતા વર્ગનાઓ વેપાર વનજ કરતા. મુજબ આવવા પછી તેઓએ બીજા ધંધાઓ હાથ કર્યાં. જાને ઉધ્યોગી હોવાથી તેઓ અતરે ફાવતા ગયા. મુજબમાં તેઓના તરફવાર ધંધાઓ હતા. તેઓમાં કોષક તો કાચબેનો^૪, કેપરો, અંગ્રેજોના ઘર ખાતોના ખટલર^૫ જેવા કામના નોકરો વીગેરે પણ હતા.^૬

(૧) "The Parsiscontinued to arrive in a steady stream, attracted by the prospect of trade, and many well known Parsee families of to-day trace their descent from men who settled here between 1730 and 1745. The famine of 1790 in Gujarat was also responsible for the immigration of many families." (Indian Antiquary of December 1926, Article on "The Population of the City of Bombay," by Mr. S. M Edwards, p. 236.)

(૨) આ અરસામાં તરફોર અને તે તરફના કીનારા ઉપરના પારસી ગામોના પારસીઓ પોતાને ધરના વાહણો યાને બોહરા મહવાઓથી પોને કાસ્તાનો વેપાર ચલાવતા યા ત માટે બાટે પોતાના વહાણો પુરા પાડતા હતા એમ નાંગાલ ખાતેથી સને ૧૬૯૭ થી ૧૭૭૮ ના અરસાના અલેલા કેટલાક દસ્તાવેજો ઉપરથી માલમ પડે છે. (જુઓ માઈ પ્રસ્તક: "A Few Events in the Early History of the Parsis and their Dates," p.p. 24-25).

(૩) તારાપોર તરફના પણ પારસીઓ કીરંગી સરકારની નોકરીમાં સીપાહગીરી કરતા હતા. (એજ પ્રસ્તક, પા. ૨૪.)

(૪) જુઓ Mrs. Graham's "Journal of a Residence in India" (1812), p. 30.

(૫) એજ પ્રસ્તક, પા. ૨૬.

(૬) પારસીઓના આગલા ધંધાની દીપ માટે જુઓ, "પારસી પ્રકાશ" I, પા. ૬૨૭ સાંકેત્યું.

આ સર્વમાં ખેતીવાડી અને વણકરનું કામ એ મુખ્ય ધંધા હતા. એડવર્ડ ટેરી (Edward Terry), જે જોહાંનૂરની દરબારમાં આવેલા અંગ્રેજ એલચી સર થોમસ રો (1614 થી 1617) ના પારસી તરીકે ઇ. સ. 1614 માં અત્રે આવ્યો હતો, તે ઇ. સ. 17 મી સદીની શરૂઆતમાં પારસીઓના પેશા માટે લખે છે કે તેઓ ખેતી અને બાગ્યાની કરતા હતા^૧. ઇ. સ. 1692 માં અત્રે આવનાર એક અંગ્રેજ મુસાફર^૨ પ્રમાણે એ વરસમાં, એટલે મુખ્ય અંગ્રેજોના હાથમાં 1662 માં આવતા પછી 10 વરસમાં જે ફેટલાક પારસીઓ સુબગત તરફથી અત્રે આવ્યા હતા તેઓમાંનો મોટો ભાગ વણકરો હતા.

અત્રે આવી ગયેલા એક મુસાફર એવીંગટન જણાવે છે કે અત્રે આમલથી આવેલા તર્ગર પારસીઓ નવા-આવનારોને કામમાં બહાર પાડતા અત્રેના જુના રહી- માટે કાલજી રાખતા હતા^૩. અત્રેના પારસી તર્ગરો પોતાના જાત-સોની નવાઓને ધધે ભાનઓને મદદ કરતા હતા એ-લુજ નહીં પણ તેઓ યુરોપીઓને લગાવાની કાલજી. પણ મદદ કરતા હતા, એમ મેજરે મુર પોતાના પુસ્તકમાં લખી જાય છે.^૪

સુબરાતના પારસીઓને મુખ્ય લાગણના ત્રીજા સમય દુકાળ માટે આપણે કહીશું (ખ) દુકાળો સમયે કે સુબરાત. એક નહીં પણ અગ્રેક દુકાળો પારસીઓને મુખ્ય અત્રે આવેલું. ખેતી લાગતા હતા. આ દુકાળોમાં નીચલા મોટા દુકાળો હતા :—

(૧) “સડતાલા” નો દુકાળ. ઇ. સ. 1620 (સવત 1689). (૨) 1603—4 નો દુકાળ. (૩) 1604—5 નો દુકાળ. (૪) 1612—13 નો દુકાળ.

(૧) “Their profession is, for the generality, all kinds of husbandry, employing themselves very much in sowing and setting of herbs, in planting and dressing of vines, and palmets of toddy trees, as in planting and husbanding all other trees bearing fruit, and indeed they are a very industrious people.” (“A Voyage to East India”, by Edward Terry, 2nd edition of 1777, p. 337, 1st edition published in 1655.)

(૨) Sir Streyntsham Master.

(૩) “Their universal kindness, either in imploying such as are Needy and able to work, or bestowing a seasonable bounteous Charity to such as are Infirm and Miserable; leave no Man destitute of Relief, nor suffer a Beggar in all their Tribe; and herein they so far comply with that excellent Rule of Pythagoras, ‘to enjoy a kind of Community among Friends’—(Ovington’s Voyage to Surat, (1696), pp. 373-4.)

(૪) “Some of them also have poor Europeans on their pension list to whom are given a weekly allowance, and food and clothing.” (A Narrative of the Operations of Capt. Little’s Detachment, ૫૧. ૩૮૨.)

આ દુકળોમાં ૪૦ સં ૧૭૬૦ માં પડેલા દુકળ ધણો મોટો દુકળ હતો. જે “સડાલાના દુકળ” તરીકે જાણાયેલો હતો સખા કે તે સંવત ૧૮૪૭ ના સાક્ષર્માં પડ્યો હતો. એ બાબે આપણે વાંચે છીએ કે “આ વેળાએ ત્યાંના શેઠકડો જરથોસ્તીઓ અતરે જીખમરાના માર્યા નાહારી આમ્યા હતા, તે સધાઓને તાં ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૭૬૦ થી તે આજ (તાં ૩૧ મી ગુન્નાઇ ૧૭૬૧) લગણ શેઠ દાદીમાઇ નોશરવાંનજ, શેઠ પેશતનજ અહમનજ વાડીઆ, તથા નશરવાંનજ માણેકજ વાડીઆએ મલી મુક્ત ખોરાક પોંહયાયેલો હતો, તથા તમના ઉતારાને માટે શેઠ શોરામજ માણેકજ શેઠ પોતાને હસ્તકની ‘માણેકજ શેઠની વાડી’ વાપડ્યા આપી હતી. આ વેળાએ સખળો મલી દશ મહિનામાં ૩૦ ૧૬૮૨૧૧૧૫ નો ખરચ થયેલો હતો.”^૧

૧૬ મી મદીની શરૂઆતના એવા એક દુકળ વખતની પારસીઓની અત્રેની આમદ બાબે સર જેમ્સ મેકીન્ટોશ નીચે પ્રમાણે કહે છે: “The famine increased their mortality from ૩૧૧ in ૧૮૦૨ to ૫૬૩ in ૧૮૦૪, an augmentation almost entirely to be attributed to deaths of the fugitive Parsees, who were attracted to Bombay by the wellknown charity of their opulent fellow-religionists.”^૨

૧૮૦૫-૬ માં પણ ગુજરાતમાં એક દુકળ ધણો ગેરમાં ફેલાયેલો હતો.^૩

સને ૧૮૧૨-૧૩ માં પણ એક મોટો દુકળ ગુજરાતમાં પડ્યો હતો. આગલા વખતના દુકળોના સંકટોના ખ્યાલ હાલમાં જ્યારે અનાજની લાવ લઇ જવાની વધારે સગવડ છે અને નામદાર સરકારની એવાં સંકટો માટે વધારે યોગ્ય છે ત્યારે સર્વેને પુરતી રીતે આવે નહીં. આ બે વરસના દુકળના સંકટોના ખ્યાલ કેપ્ટન જેમ્સ કરનાક, જેવણ પાછળથી આપણા ઇતિહાસના હાકમ થયા હતા, તેવણના એક વિષય ઉપરથી આવે છે, જેમાં તેવણ કહે છે કે અમદાવાદમાં બે લાખ આદમીની વસ્તીમાંથી એક લાખ માણસ મરણ પામ્યાં હતાં અને હાંફુ સ્ત્રીઓને પણ ગુજરેલાઓને મર્યાં કાઢે બાગાત વધ જવાનું કામ કરવું પડ્યું હતું અને મરણ પામેલાઓની મોટી સંખ્યાને સખા બાગાવાનાં લાકડાં પુરતાં નહીં હોવાથી ગુનાં ધરાનાં લાકડાં વાપરવા પડ્યાં. તે છતાં લાસે જરાજર નહીં અથવાય રોગ ફાટી નીકળ્યો. આવા સખત સમયના પારસીઓને પણ ધણું ખમવું પડ્યું હતું એમ એ^૪.

(૧) પા. પ્ર. I., પા. ૭૪.

(૨) Transactions of the Literary Society of Bombay, Vol. 1, p. XVII, 2nd ed. of 1877, p. XXIX.

(૩) તે બાબ મીસીસ એલિઝા પર્સ પોતાના પુસ્તક નામે “Journal of a Residence in India,” પા. (૪૪)માં લેખ લે છે: “During the famine that desolated India in the years 1805 and 1806, the Persian merchant Ardeseer Dadee fed five thousand poor persons for three months at his own expense, besides other liberalities to the starving people.”

(૪) “Some Account of the famine in Guzerat in the years 1812 and 1813” (Transactions of the Literary Society of Bombay, Vol. I, 2nd edition of 1877, pp. 321—29).

ફક્ત ઉપાંત કાંઈ વખત રોગની ખીમારી પણ એવાં ગમન (migration)નો સબબ હોય. એવી સુરત ખાતેની એક સખત ખીમારીની એક યુરોપીઅન મુસાફર લખનાર પણ નોંધ લે છે. તે કહે છે કે ઇ. સ. ૧૬૬૪ ના નવેમ્બર માસમાં એક ધણી સખત રોગ (epidemic) ફાટ્યો હતો જેમાં પારસીઓ ધણું મરણ પામ્યા હતા.^૧ પાછલા વખતના એવા કાંઈ રોગે પણ કેટલાકને મુંબઈ આણ્યા હોય. જેમ મરકીની ખીમારીએ સેંકડોને અને ૧૮૯૬-૯૭-૯૮ માં મુંબઈથી બહાર મે.કલ્યા હતા, તેમ આવી કાંઈ ખીમારી કેટલાકને અત્રે લાવી હોય.

ઉપર જણાવેલા બે સ્થળોમાં, પારસીઓએ ગુજરાતથી અત્રે આવવાનો મુખ્ય સંબંધ તો ધંધા રોજગારનો છે. તે જાણે જાણુકો સબબ હતો. હવે ગમે તેમ વસ્તીના વધારા સાથે હોય, પણ ઇ. સ. ૧૭૬૩ માં, અત્રે આવેલા મુસાફર નીચુંહર પ્રમાણે, પંચાએતનાં ખાતાનું એ અરસામાં જેમ સુરત ખાતે તેમ મુંબઈમાં પારસીઓનું જાણે બરખાં થાયું. એક સંસ્થાન (colony) બન્યું હતું. ઇ. સ. ૧૭૬૬ માં જેમ્સ ફાર્નેસ એ અરસામાં સુરતમાં ૨૦૦૦૦) પારસીની વસ્તી જણાવે છે અને મુંબઈમાં તે ધણી (considerable) જણાવે છે પણ સંખ્યા કેહતો નથી. એમ જ્યારે અત્રે વસ્તી વધતી ગઈ ત્યારે કામની સંસારી અને ધર્મ સંબંધી બાબતોની કાંઈક વ્યવસ્થા માટે પંચાએત જેવાં કાંઈક બંધારનની જરૂર પડી.

હવે પંચાએત એટલે શું? અને પંચાએતના મંડળ જેવાં કાંઈ મંડળનું અસલ મુલ અને કામ શું? તે બાબે કાંઈક હકીકતો આ પુસ્તકના બાજ ત્રીજામાં વીગતે તપાસી છે. અત્રે થોડાક વખત વસ્તી કરી ગયેલી મીસીસ ગ્રેડામ પોતાનાં પુસ્તકમાં તે હકીકતોનો જે એક ટુંક ધનતેખાજ આપે છે. તે પ્રમાણે, પંચાએત, લગન, તલાક, પાલક, વારસો હીસ્સો, એવા સર્વ સંસારી સવાલો તપાસનારી સંસ્થા હતી.^૨

(૧) Wilkin's Edition of the Works of Sir Thomas Browne quoted by Sir William Foster in his English Factories in India (1923), Vol. II, p. 329 n.)

(૨) "They are governed by their own *panchait*, or village-council. The word *panchait* literally means a council of five, but that of the Guebres in Bombay consists of thirteen of the principal merchants of the sect; these were chosen originally by the people, confirmed by the Government, and have continued hereditary. This little Council decides all questions of property, subject, however, to an appeal to the Recorder's Court; but an appeal seldom happens, as the *panchait* is jealous of its authority, and is consequently cautious in its decisions. It superintends all marriages and adoptions, and inquires into the state of every individual of the community; its members would think themselves disgraced if any Parsee were to receive assistance from a person of a different faith." (Mrs. Graham's "Journal of a Residence in India," p. 41.)

એવું દોસે છે કે એક કોમ યા પ્રજા યા દેશને માથે કોઈક કારોબાર કરવું મ'ડળ કોઈ

શરૂઆતમાં પુરાણા કાળ (primitive age) થી ઉતરી આવ્યું છે.

૪) આજેત જેવું કા- હાલના કુધરેલા મણાતા વખતમાં રાજા અને તેની સલાહકાર મ'ડળી
કારોબારી મ'ડળ પુરાણા (the King and his Council) દેશને જે સર્વ પ્રકારનો કારો-
બારનાથી ઉતરી બાર કરે છે તેવું અસલ મુત્ત અસલના વખતનાં કોઈ મ'ડળી છે
આવેલું. જેમાં લોકો પોતાના કોઈક વડાઓની રેહબરી કમુલ રાખતા હતા.

આપણા ધરાન વતનમાં પણ કોઈ એવા ચહડ ઉતર મ'ડળો હતા. એક ધર (નમાન)
નો ધરધણી (નમાનપદ્ધતિ) પોતાના ધરને રાજા હો. એવા કેટલાક ધેરધણીઓ
પોતાના મોહલ્લાના કારોબાર માટે એક મ'ડળ સ્થાપતા, જેનો વડો તે વિસપદ્ધતિ યા
મોહલ્લાનો પટેલ મણાતો એવા કોઈ મોહલ્લાના વડાઓ એક મ'ડળ સ્થાપતાં જેનો વડો તે
ઝનુપદ્ધતિ યા ગામનો પટેલ મણાતો. એમ ચહડ ઉતર રાજાવંધણી મનવું. પોતાના મોહલ્લા,
યા ગામ, યા શેહેરનાં એવાં મ'ડળોમાં એસવા લાયક થાવું એ ભાગ્યશાળી મણાવું. એક
ધરાની માતપીતા એવાં અનુમનમાં એસનારા (વ્યાખમન) બેટા માટે દુઆ ગુજારતાં.^૧
આપણા દેશની ગામડાંની પંચાએતો (Village Panchayets) એવા પ્રકારનાં
મ'ડળો હતાં. અસલી જરમો ૨ માં પણ એવાં મ'ડળો હતાં. આર્થ અથવા ઈંડા-જમીનીક
મણાતી ધણીક પ્રજાઓમાં એવાં મ'ડળો હતાં.

એવું દોસે છે કે આ દેશમાં આની કોઈ સંસ્થાનો ૫) ની સંખ્યા સાથે સંમંધ
ધણો પુરાંણો, આસોકના બાવા ચંદ્ર ગુપ્તાના રખાતો, છે કે જ્યારે મુખ્ય શેહેરના સર્વ
પ્રકારના કારોબાર માટે ૩૦) જનવું મ'ડળ ૬) ભાગમાં વેંહેવાવું હતું અને દરેક એવું
નાવું મ'ડળ પાંચ પાંચની સંખ્યાવું જ.નું હતું.^૩

(૧) આતશની નીઆએશ. ફ. પ. અંહી વપરાયલા "વ્યાખમન" શબ્દ માટે પેહલવીમાં
"હનમનીક" શબ્દ વપરાયો છે. (એટલે બ ન. ધામરતું પુરાંક Zind-i-Khu rtak
Avistak." પા. ૪૨, ફો ૧૧.)

(૫) જુઓ મારો વિષય: "The Ancient Germans, Their History, Religion,
Manners and Customs," (Journal, Anthropological Society of Bombay,
Vol. X, pp. 636—684. જુઓ મારું પુસ્તક, Anthropological Papers, Part II,
pp. 259-292-93.

(૩) જુઓ મારો વિષય "ઈરાનના હખીનીની પાદશાહોના વખતવું હીંદુસ્તાન" (જુજરાતની
ચીજ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનો અહેવાલ), ૧૯૦૬.

કોમી કામ ત્રણ પ્રકારનાં હતાં. (૧) બંદોબસ્તો બાંધ્યા (legislative). (૨) બંદોબસ્તો બંદોબસ્તો મુજબ ઇનશાફ કરવો (judicial). (૩) કોમી કામો બાંધ્યા પ્રકારનાં કોમી ખાતાંને વહીવટ કરવો (administrative). એ ત્રણમાંથી પેલું, કોમી કરવાં પારસી એટલે બંદોબસ્તો બંધવાનું કામ, “સમસ્ત અનશુમન” કરતી. બીજું કામ, એટલે બંદોબસ્તો પ્રમાણે ઇનશાફ કરવાનું કામ, ‘સમસ્ત પંચા-એત’ કરતી. ત્રીજું વહીવટનું કામ પંચાએત અને તેઓમાંથી પણ એકાદ બે મુકરર કરેલા સાહેબો કરતા. હાખલા તરીકે તા. ૪થી માય ૧૮૧૮ ને દીને અંનશુમને નેમેલી પંચાએતમાં એ કામ ખરશેદજી માનેકજી કરતા. જ્યારે ૧૮૨૩ માં નાણાંના સંબંધમાં ચાર ત્રસીઓ નેમાયા ત્યારે, હાલની બાધામાં બોલે તે, ખરશેદજી માનેકજી સેફ્ટરીનું અને જમશેદજી જીજીભાઈ ખજનચીનું કામ કરતા.

આ ત્રણે પ્રકારના કામો કરનારા મંડળની સમસ્ત પારસી પંચાએત, ૪૦ સં ૧૮૬૭ માં, તમામ શાષ, સમય કે હવે પારસીઓનો લગન અને વારસા હીરસાનો કાયદો સરકારે બાંધી આપ્યો, જે “પારસીઓના લગન આગમાં આ ત્રણે પ્ર- તથા તલાકનો કાયદો (૧૮૬૫ નો એક્ટ ૧૫ મો),” એવે નામથી કારના કામોમાંથી બે જાણીયો છે. આ કાયદો અમલમાં આવવાથી પુરાણી પારસી કામોનું બંધ થયું. પંચાએતનું કાયદા હાનુને બાંધવાનું (legislative) કામ અને તે કામ મુજબ સંસારી મુકદમાઓ ચુકવવાનું કામ બંધ થાયું. એ સદી ઉપર સુધી ઓછી યા વધતી પસંદગી સાથે કામ કરી આ મંડળ બંધ પડ્યું.

પણ તે આગમય પણ તેનું એક જુદાં મંડળ તરીકેનું કામ થોડાક વખત બંધ પડ્યું હતું, તેના સમય આ કે સર જમશેદજી જીજીભાઈ પારસી બેનીવોલંટ ઇન્સ્ટીટ્યુશનની, તા. ૯ મી જાનેવારી ૧૮૪૯ ને દીને, સ્થાપણ થતાં આ પારસી પંચાએતનું મંડળ તે ઇન્સ્ટીટ્યુશનની ૧૨) જનની કમીટી, જે પણ તેના ત્રસીદીદમાં પંચાએત તરીકે બોલાઈ છે, તેમાં બેલાઈ ગયું. ઇન્સ્ટીટ્યુશનની પંચાએતના ૧૨) મેમબરો તેજ પારસી પંચાએતના મેમબરો હતા. (આ બામદની કોષ્ટક વીગતો માટે જુઓ બામ ૧૨, પાના ૮૫૪ અને વધુ). આ ઇન્સ્ટીટ્યુશન બરપા થતા પછી પારસી પંચાએતનું કામ તેવાં મંડળ તરીકે ફેટવીક હદે ફક્ત સંસારી મુકદમાઓ તપાસવાનું રહ્યું. આસ્તે આસ્તે પારસી પંચાએતનું અને ઇન્સ્ટીટ્યુશનનું કામ પાછું છુટું થતા માડ્યું. સને ૧૮૫૭ માં તેમ વધારે સારી રીતે બન્યું કે જ્યારે તા. ૨૦ મી જાનેવારી ૧૮૫૭ ની પારસી પંચા-એતની મીટીંગમાં કાવશજી જેહાંગીર રેડીમનીએ પારસી પંચાએતના વડા તરીકે રસ્તમજી જમશેદજી જીજીભાઈને નેમવાની સૂચના કરી,

ખાના કોઈ પુરૂષનું અગતનું કામ હોય તે પેહેલે પંચાએતના જે આગેવાન સાહેબો હોય તેઓ આગલ આવે. તેઓ વાદી પ્રતીવાદીઓને તેડી હકીકત પંચાએત હજુર ગળથુના અને શાહેડી ગત્રાહી એકઠી કરતા. પછી જરૂર હીસે કાર્મોનો અનુક્રમ. અને અગતનું હોય તો તે “સમસ્ત પંચાએત” એટલે પંચાએતના ૧૨ થી ૧૫ થા ૧૮ સભાસદો હોય તેઓ હજુર આવે. “સમસ્ત પંચાએત” જરૂર હોય તો તે “અનન્યુમન” હજુર લાવે. જે કોઈ નાની બાબત હોય તો તે ઉચમણા જેવા અવસરે અનન્યુમન મંજૂ હોય ત્યાં આવે. પણ જે કોઈ ખાસ અગતની બાબત હોય તો “સમસ્ત અનન્યુમન,” જે ખાસ કરી બોલાવી હોય તે હજુર આવે. પંચાએત, સમસ્ત પંચાએત, અનન્યુમન, સમસ્ત અનન્યુમન, એમ એક પછી એક પમળાંઓમાં “સમસ્ત અનન્યુમન” જાણે સર્વેપરી હતું. મોટાં અગતનાં કોઠી કામો—જેવાંકે નવા બંદોબસ્તો ધડત્રા, કોઈને ન્યાતમહાર કાઢતો, કોઈ ન્યાતબહારનાએ માશી માંગી અનન્યુમનમાં પાછું આવવા માંગું હોય, તે સર્વ—સમસ્ત અનન્યુમનજ કરતી. કોઈ મોટાં અગતના કામ માટે સમસ્ત અનન્યુમન મંજૂ હોય ત્યારે તેના કામની નોંધ ઉપર સર્વે હાજર પુરૂષો સહી કરતા. એવી સહી કરનારાઓની સંખ્યા કોઈ વખત ૨૫૦) સુધીની હોતી.

આગલા વખતની પારસી પંચાએતનાં કામકાજની રાહરીતીને ખ્યાલ, મરહુમ માનેકજી ખરશેદજીએ, “Q in the Corner” એવે નામના તખલ્લુસ હેઠળ, સને ૧૮૪૪ ના બોંબે તાલુકામાં પંચાએત બાબે આગલી પારસી પંચાએતના ફરજન અને કામકાજનો સામટો ખ્યાલ. લખેલાં કેટલાંક પત્રોમાંના પેહેલા પત્રમાંથી મળે છે. તે વાંચવાથી તે વખતના કારોબારનો ખ્યાલ આવે છે કે તે વખતનો સુંદર અને સુતરો મામલો એવણુ જેવા કેટલાક આગલ વધેલાં વિચારવાળાને પણ પસંદ હતો. (જુઓ પા. ૨૧-૨૩.) એ આગલી પંચાએતનું કામ અને તેણે લગન મરણુ જેવા સંસારી અવસરો બાબે ધડેલા બંદોબસ્તો, મરહુમ ખરશેદજી રસ્તમજી કામા જેવા આગલ વધેલા વિચારવાળાને પણ પસંદ પડવાથી, તેવણે તે બંદોબસ્તો સને ૧૮૬૦ માં ખાસ જુદા છપાવી કાઢ્યા હતા. તે બંદોબસ્તો ધણીકે હંદે રાહનુમાઈ કરનારા બંદોબસ્તો હતા. (જુઓ પા. ૧૭૭ થી ૨૨૬.)

જુદાં જુદાં સાધનો ઉપરથી જે નામો ચુકર ચઢ શકે છે તે પ્રમાણે માલમ પડે છે કે શરૂઆતથી તે સેવટ સુધી, એટલે જ્યાં સુધીની નેમણુંકની હકીકત મળે છે ત્યાં સુધી, કુલે ૧૫૨) ધણીઓ પંચાએતના સભાસદો નેમાયા સુધીના પંચાએતના સભાસદો હતા (પા. ૩૮ થી ૫૫). વધુ પણ હોય, પણ તેઓનાં નામો આ હકીકત મળતી નથી. પંચાએતના એવા અકાબર તરીકે છેલ્લા સુડી કઠાવલા ધણી (પાછગથી સર) દીનશા માનેકજી પીટીટ દીસે છે, જેવણુ તા. ૨૭ માં જુલાઈ ૧૮૫૬ ને દીને મોતાના બાવાની જમ્યાએ નેમાયા હતા.

XIII

પારસી પંચાંગેતનું નાણું પોતાના હસ્તકર્માં ધરાવનાર " ત્રસ્ટીઓ " તરીકેનું જે મંડળ, પંચાંગેતના મોટાં કારોબારી મંડળમાંથી સને ૧૮૨૩ માં પંચાંગેતનાં નાણા- પેઢકું ખરેખા થયું, તેમાં પેઢકે ચાર ત્રસ્ટીઓ—વાડીઆ નવરોજી ના પાંચ ત્રસ્ટીઓ. જમશૈદજી, ફરામજી કાવચજી ખનાજી, વાડીઆ ખમનજી હોરમસજી અને જમશૈદજી જીજીભાઈ-હતા. પછી પાછળથી તાં ૧૨ મી જુલાઈ ૧૮૫૦ ના સરકમુક્કરમાં પાંચ સાત સાહેબોને કરવાનો વીચાર થયો, અને બ્યારે નાણાનું પેઢકવેઢકું ત્રસ્ટદીદ તાં ૪ થી ડીસેમ્બર ૧૮૫૧ ને દીને કરવામાં આવ્યું ત્યારે પાંચ જણ—સર જમશૈદજી જીજીભાઈ, વાડીઆ નવરોજી જમશૈદજી, ખરશૈદજી જમશૈદજી, માનેકજી લીમજી અને માનેકજી નોશૈરવાંનજી પીટી—ને નેમવામાં આવ્યા. હાલમાં, ત્રસ્ટી-ઓની ચુંટણી માટે નામદાર કોર્ટ મારફતે ધ્યાયથી યોજના મુજબ, તે મંડળ સાતનું બન્યું છે. આજ સુધીના આશરે ૧૦૭ વરસના અરસામાં જે અકાબરો ત્રસ્ટીઓ થયા હતા અને થયા છે, તેઓના નામની સાલચર દીપ આ પુસ્તકની સેવટે વધારા તરીકે આપી છે.

પારસી પંચાંગેતનું નાણું પોતા હસ્તકર્માં પોતાને નામે રાખનાર ત્રસ્ટીઓનું મંડળ, જે આજે " પારસી પંચાંગેતના ફંડ તથા મીલકતોના ત્રસ્ટીઓ " પંચાંગેતનું નાણું. એવે નામે ઓકામ છે, તે મંડળ પંચાંગેતના મોટાં કારોબારી મંડળમાંથી સને ૧૮૨૩ માં નેમાયું. તેની આગમમ પંચાંગેતનું નાણું, એ બાબતની પેઢકી નોંધ મમે છે તે પ્રમાણે, ફરામજી નાનાભાઈ દાવર (મરજી તાં ૧૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૦) પાસે રેહતું હતું. (સંવત ૧૮૬૮) ઇ. સ. ૧૮૧૧-૧૨ થી એ નાણું વાડીઆ હોરમજી ખમનજી હસ્તક રેહવા લાયું. તેવણના હાલમાં પેઢકી આવેલી રકમ રૂ. ૫૨૬૫૫ ની હતી. સને ૧૮૨૩ માં ત્રસ્ટીઓનું મંડળ નેમાયું ત્યારે તે (સંવત ૧૮૮૦ ના કારતક વદ ૧૪ સુધીમાં) રૂ. ૧૫,૮૬૪૫ ની થાઈ હતી. વાડીઆજીએ પોતાને ત્યાં રેહતી એ પુણ ઉપર સેંકડે ૦૫ વ્યાજ આપવું એમ ઠેકવું હતું. " પછી પંચાંગેતનું કામ છે " એમ મગી એવણે ૦૫૫ વ્યાજ આપ્યું. તાં ૨૧ નવેમ્બર ૧૮૨૩ ને દીને વાડીઆજી હોરમજીએ એક પત્ર લખી પોતે હવે નાણું રાખવાનું બંદ કરી બીજી ઝોઢવણ કરવા જણવ્યું. તે ઉપરથી " વાડીઆજી હોરમજી ખમનજી તથા પારસી ફરામજી કાવચજી ખનાજીનાં તથા વાડીઆજી નવરોજી જમશૈદજી તથા પારસી જમશૈદજી જીજીભાઈ જીમલે આશામી જ) ને પંચાંગેતના રૂપીઆની ખમરદારી કરવાને વાજતે તરફતી યેરાવા," અને તેઓએ પંચાંગેતનું નાણું તાં ૧ લી ડીસેમ્બર ૧૮૨૩ ને દીને મેશસ રેમીગટન કા. ને ત્યાં સેંકડે ૫) ટકાના વ્યજની મુકયું. મુકતી વેળા તેની રકમ વધી આશરે રૂ. ૧૮,૦૬૨ ની હતી. પંચાંગેતની પુણ આરને આરને વચતી ગઈ તે સંવત

(૧) વાડીઆજીને ત્યાં એ રકમ ફર સાલ કેમ વચતી ગઈ હતી તેની દીપ માટે જુઓ પા. ૨૩૬-૨૭.

૧૯૦૪ (ઇ. સ. ૧૮૪૭-૪૮) માં રૂ. ૪,૦૫,૩૩૪) ની થાઇ. પશુ ખીજે વરસે એટલે ઇ. સ. ૧૮૪૯ માં સર જમશેજી જીજીભાઈ પારસી બેનીવોલન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુશન રથાપ્યું ત્યારે નાગદાર પેઢલા સર જમશેજીએ રૂ. ૪,૪૪,૦૦૦) તે માટે આપ્યા અને પારસી પંચાયતની પુંજીમાંથી રૂ. ૨,૩૪,૫૦૦) આપવામાં આવી. તે અને ખીજા સળખે પુંજી સંવત ૧૯૦૫ (ઇ. સ. ૧૮૪૮-૪૯) માં રૂ. ૧,૮૯,૧૨૯) ની થાઇ. હાલમાં સને ૧૯૨૯ ના સાલની સેવટે તે આશરે કુલે રૂ. ૧,૬૭,૨૨,૦૯૬) ની છે.

હાલમાં લોકો મોટે ભાગે માથા અવરજેજી ધર્મખાને નાણું આપે છે. પણ આગળ લગન જેવા શાદી રામશનીના વખતમાં પશુ લોકો નાણું ભરતા. લગન જેવા સુખ તેઓને સમગ્રવવામાં આવતું કે “એ રૂપીઆનો જે શારો ધરમ અવસરે પણ બહેશ. થાશે તેનાં શવામને હમભેરે રૂપીઆનાં આપનારાને તથા તેહનાં લગન અને ગરનાની છોકરાં પરજીઆં તેહનાં ફરજનદોનાં ફરજદ સુધી હાશેલ થાશે.”^૧ નોંધ અને લવાજમ. તે વખતની પંચાયતની આમદાનીમાં લગનનો લવાજમ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. સને ૧૮૫૮ નમારે પારસી લગનોનો કાયદો પસાર થયો, ત્યાર સુધી પારસી લગનો પંચાયતની ઓશીસમાં નોંધાતાં. તે માટે છોકરા તરથી રૂ. ૩) અને છોકરી તરથી રૂ. ૧૫ મઘી રૂ. ૪૫ લેવામાં આવતા.^૨ કોઇ પંથકી યા મોખેદને ત્યાં છોકરીના લગન હોતાં તો તેનો લવાજમ નહીં લેવામાં આવતો. દાખલા તરીકે ફરફુનજી મરજ્યાનજીને તેવણની છોકરીના લગન વખતે લવાજમથી મુકત કરવામાં આવી હતી. દસ્તુરોને, તેઓની છોકરી યા છોકરા બન્નેના લગન વેળા, લવાજમથી મુકત કરવામાં આવતા. સને ૧૮૨૧-૨૨ અને ૨૩ ની સંખ્યાઓ પ્રમાણે વારસીક ૧૦૭ લગનોની સરાસરી આવી હતી.^૩

આગલા વખતમાં ગરના વધુ થાતા હોય એમ દીસે છે. મોટી ઉમરનાઓ જે પોતાની ધણીઆણી હક થાઇ હોય તો ખીજી કોઇ નીધવા બાદ સાથે ગરના કરવાની

(૧) પા. ૨૫૬.

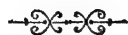
(૨) પા. ૨૪૧, ૨૫૭.

(૩) આ અરસામાં મુંબઈમાં કુલે વરસી આશરે ૧૧૬૪૪ ની ગણાય. બુઓ પછવાડે પા. ૬૬૭. ત્યાં સને ૧૮૫૪, ૧૮૫૫ અને ૧૮૨૬ ના જે આંકડા આપ્યા છે તે ઉપરથી સરાસરી લીધી છે. હાલમાં ૧૯૨૧ ના સાલના સેનસસ પ્રમાણે પારસી વરસી ૫૨૨૩૪ ની છે. ઉલ્લાં ત્રણ વરસ ૧૯૨૭ થી ૧૯૨૯ ના લગનોની સંખ્યા ઉપરથી સરાસરી ૩૬૬ ની આવે છે. આ આંકડાઓ મુજબ, આસરે ૧૦૦ વર્ષ પર અતરે દર હજાર આદમીએ ૮.૬ લગન થાતાં તો હાલમાં દર હજારે ૭.૫ લગન થાય છે.

કાલજી રાખતા તે આ નેમથી કે તે ધર્મીઆથી તેઓનાં ધર્મપુત્રમાં નેવણની સારવાર કરે. કામગીરી તરોકે દરતુર ફરદુનજી જામરપ આશાએ બીજી બાઈડી કરવા માટે આ સંજય જણાવ્યો હતો^૧. (બાબ ૧૨, પા. ૮૭૪).

આમગીરી વખતમાં શેઠે કદત ગદમગાર પ્રસંગેજ નહીં પણ લગન જેવા શાદી રામશનીના અવસરે પણ ગામની ન્યાતતુ^૨ જમણુ કરતા. અમલમાં ગદમગારની ન્યાતના જમણુને લવાજમ રૂ. ૨) હતો, તે તા. ૧૯ મી નવેમ્બર ૧૭૯૧ ની અનનુમતની સમાએ રૂ. ૫) કીધા. તે દરતુર ચાલુ છે. લગન વખતની ન્યાતના રૂ. ૧૧) લેવાનો ઠરાવ ૧૭૯૧ માં કર્યો હતો. કાલમાં લગન વખતની ન્યાતો તદ્દન બંધ થાઈ છે.

(૧) મુ'બઈમાં પારસી પંચાયતના દફતરોમાં લગનની ઉપકાં લવાજમોની ૧૮૨૩ થી હાલની લખેલી રસીદ બુકો છે તથા રસીદના કાઉન્ટર-પાઈ ઇ. સ. ૧૮૫૫ થી માત્રમ પડે છે. સને ૧૮૬૮ ના સાલથી જ્યારે લગનના નવા કાયદો પ્રમાણે લગનોના રેજીસ્ટ્રારની નેમણુંક થાઈ ત્યારથી તે બંધ થાઈ. હવે લગનો રેજીસ્ટ્રારની ઓફીસમાં નોંધાય છે. પંચાયતની ઓફીસની નોંધો ઉપરથી પારસી લગનોની હકીકત પંચાયતના ચોપડામાં સંવત ૧૯૦૨ (સને ૧૮૪૭) ના ચોપડાથી છપાતી રહી હતી. સને ૧૮૬૫ માં લગનોના કાયદો બંધાયા પછી તે છપાતી બંધ પડી. એમ તે ૧૮૮૮ સુધી છપાતી બંધ રહી પણ પારસી લગનોની નોંધ પંચાયતની છપાતી હીસાબની ચોપડામાં જલવાય તેો સાફ એવા ખ્યાલથી તે સંવત ૧૯૪૫ (સને ૧૮૮૯) ના ચોપડાથી છપાતી પાછી શરૂ થાઈ તે સને ૧૯૦૯ સુધી છપાઈ છે. ઉપર સને ૧૮૬૫ થી ૧૮૮૮ સુધીના ગાલાની નોંધ “ પારસી પંચાયતના ધરમખાતાએના ફંડ તથા મીલકતોના ટરસડી સાફેતોએ છપાતી પ્રગટ કરેલી મુ'બઈના જરથોસ્તીઓના લગનોની ટીપ ” એવે નામના પુસ્તકમાં છુટી છપાઈ છે. સંવત ૧૯૬૬-૬૭ (સને ૧૯૧૦), જ્યારથી છપાતા ચોપડા નવી રીતી પ્રમાણે છપાવા લાગ્યા અને ટુંકા બન્યા, ત્યારથી એ નોંધ છપાતા પાછી બંધ થાઈ છે, પણ તેની સામી ચાલી રેજીસ્ટ્રારના દફતરોમાંથી હાલ પંચાયતની ઓફીસમાં રાખવામાં આવે છે.

સાંકલ્યું.

આખ ૧ લો.

પાના.

શરૂઆતનો આખ. પારસી પંચાએતની તવારીખનાં સાધનો ...	૧
૧. પારસી પ્રકાશ	૧
૨. ખોલાશોએ પંનચત	૧
૩. માનેકજી ખરશેદજીના ચર્ચાપત્રો	૨
૪. દસ્તુર મેહરજીરાણા લાહજેરીની જીના લેખોની નકલોની ચોપડી ...	૩
૫. પારસી પંચાએત હસ્તકનો એક ચોપડો	૩
૬. ઇ. સ. ૧૮૧૨ થી ૧૮૨૩ સુધીના હીસાબની ચોપડી	૪

આખ ૨ જો.

મુબઈની પારસી પંચાએતની સ્થાપણાની આગમચની અત્રેની પારસી વસ્તીની કાંઈક હકીકત	૬
૧. મુબઈ પોચુગીઝેના હાથમાં હતુ તે વખતે મુબઈમાં પારસીઓ... ..	૬
૨. મુબઈ અંગ્રેજોના હાથમાં આવતા પછીના વખતના પારસીઓ	૭
૩. અતરે પેહલું દખ્ખુ અને દરેહમેહર	૮

આખ ૩ જો.

પારસી પંચાએત. પંચાએત, સમસ્ત પંચાએત, અનજીમન, સમસ્ત અનજીમન, વીગેરે શરૂદોનો ખુલાશો	૧૪
૧. પંચાએત જેવું બંધારણ કોઇ પુરાણા વખતથી	૧૪
૨. પંચાએત શબ્દ	૧૫
૩. પંચાએત, કુલે થા સમસ્ત પંચાએત. અનજીમન, સમસ્ત અનજીમન. આ શબ્દોની મતલબ	૧૭
૪. એ મંડેલે હજુર આવતાં કાંમેનો નિયમ થા અતુકમ	૨૧
૫. પંચાએતના (ક) દાર, (ખ) સરદાર, (ગ) ચોગલા, (ઘ) મેનેજર, (ડ) અકામર	૨૨
૬. સમસ્ત અનજીમન અને સમસ્ત પંચાએતનું કામ	૨૬
૭. પંચાએતના કામદારો	૨૮

બાબ ૪ થો.

પંચાએતની સ્થાપણા, તેના સભાસદોનાં નામો, તેઓની સંખ્યા, સહી કરવાની રીત, અસલ સહીઓ	૩૦
૧. પારસી પંચાએતની પહેલી સ્થાપણા...	૩૦
૨. પંચાએતના સભાસદોની અનજીમન તરફથી નેમણુંક	૩૧
૩. પંચાએતના અઝામરોની શરૂઆત	૩૨
૪. પંચાએતના મેમબરોની ટીપ, તે નક્કી કરવા કાગ્જોની કેટલીક મુશ્કેલીઓ	૩૫
૫. પંચાએતના આગેવાનો યા અકામરોનાં નામો—				
(ક) શરૂઆતના નામોની ટીપ	૩૮
(ખ) ૧૮૨૩ નાં સાલની અનજીમનની ચીટીંગના લગત સંબંધી બંદોબસ્તોમાંનાં ૨૮ માં બંદોબસ્તમાં આપેલી ટીપો	૩૯
આ ટીપ ઉપરાંત પા. પ્રકાશ અને પંચાએતના દફતરોના આધારે મલતાં બીજાં નામો...	૪૬
ઉપરનાં ૧૮૨૩ ના બંદોબસ્ત સાથના નામો પછીના નામો	૫૨
ઇ. સ. ૧૮૪૮ નાં સાલની ટીપ	૫૪
૬. પંચાએતના મેમબરોની ચઢા ઉતર સંખ્યા	૫૫
૭. કાઇ મેમબરોની સહી કરવાની રીત...	૫૬
૮. આગલા અકામરોની અસલ સહીઓ, તેઓની નોંધ	૫૭

બાબ ૪ થા નો વધારો.

પારસી પંચાએતની અસલ સ્થાપણાં અને બંદોબસ્તોના સંબંધમાં. ૫૮

બાબ ૫ મો.

પંચાએતની સ્થાપણાથી તા. ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૬૧ સુધીનાં કામકાજ વિશેની હકીકત...	૬૨
૧. પંચાએતની વાડી (માલુકજી શેઠની વાડી)ની સ્થાપણા, ઇ. સ. ૧૭૪૩.	૬૪
૨. નૌસારીનું પંથક અને મુજબની અનજીમન વચ્ચેનો સંબંધ. ૧૭૪૦.	૬૫
૩. રવાનના પગ લાંબા રાખવાની બાબત. ઇ. સ. ૧૭૪૯...	૬૭
૪. અનજીમને બે દબમાં બાંધવાની બાબત. ઇ. સ. ૧૭૫૧-૧૭૭૯...	૬૯
(ક) માલુકજી શેઠનું દબમું. આશરે ૧૭૫૧...	૬૯

(ખ) અનશ્ચુભનનું દખમું. ઇ. સ. ૧૭૭૯	૭૨
૫. અતરે મોમેદોને છુટથી બરથનમ આપનારો સવાલ. ઇ. ૧૭૫૫...	૭૨
૬. પાલક કોણુને કરવો તે સવાલ. ઇ. સ. ૧૭૭૩	૯૪
૭. આ અરસામાં મુંબઈમાં વરસ્યો કરવાનો અરખા થયેલો સવાલ. ઇ. ૧૭૭૬	૭૫
વરસ્યો નહી કરવા બામે નૌસારીનો ખુલાસો આપનારો જવાબ ...	૮૪
નૌસારીથી આવેલો નવો વરસ. તેની વાટણીના સંબંધમાં કંઈક ટંચો.	૯૦
૮. મુંબઈમાં ફાટી નીકલેલી મોરચીની બીમારી. રવાનાની કોયા કામની	
મુશકેલી ઇ. સ. ૧૭૭૬	૯૨
૯. મુંબઈમાં ફાટી નીકલેલા રોગને સમયે કામચલાઉ દખમું.	
ઇ. સ. ૧૭૭૭	૯૩
૧૦. મોમેદો અને બેહદોનોએ એકમેકની છોકરી લેવી નહી. ૧૭૭૭-૯૧...	૯૫
૧૧. પંચાએને સરકાર પાસે દીની કાતુનોનો અનાદર કરનારાઓને સજા	
કરવા માટે માંગેલી પરવાનગી. ઇ. સ. ૧૭૭૮	૧૦૬
૧૨. પારસી વસ્તીનો વધારો કદમી આતશમેશંમ અને દરેહમેહરની	
સ્થાપણા. ૧૭૮૩-૮૪	૧૦૮
૧૩. શેઠ ખાનદાનવાલા એક ઘણીની મીઠકતનો વહીવત પંચાએને હાથ	
કરવાની બાબદ	૧૦૯
૧૪. ડુંગર ઉપર જવાનો સીડીનો રસ્તો. ઇ. ૧૭૯૦	૧૧૦
૧૫. બાહેરદોટનું નશાખાનું. ૧૭૯૦	૧૧૦

આખ ક થો.

ઇ. સ. (તાં ૧૯ ફેબ્રુઆરી) ૧૭૯૧ થી ૧૮૧૮ મુખીની હકીકત ...	૧૧૧
એ અરસામાં પારસી પંચાએત હજુર આવતી કામની બાબદો ...	૧૧૧
I આ અરસામાં અરખા થયેલા કોઇક કોમી સવાલો	૧૧૨
૧ નૌસારીથી અત્રે નીરંગદીન અને વરસ્યો કરવા માટે મહેલી	
પરવાનગી ઇ. ૧૭૯૧	૧૧૨
૨. ઘણીઆણીની બાબદમાં સમસ્ત અનશ્ચુભનના કેટલાક ઠેકાવો. (ક)	
બીજી બાબડી કરવા સાંમે અટકાવ	૧૧૪
(ખ) વાજબી સમયોએ છુટા છેડા... ..	૧૧૫
(ગ) મરદની લાંબા વખતની જરૂરજરી સમયે ઓને બીએ ખાવીદ	
કરવાની છુટ. ઇ. સ. ૧૭૯૪... ..	૧૧૬
૩. કોમના બહેર જમણા. તે માટે પંચાએતનો લખાજમ. ૧૭૯૧ ...	૧૧૬

૪.	પંચાએતના કાગદારો. ઇ. ૧૭૯૧	૧૧૭
૫.	દખમાના સંબધમાં સરકારનો એક ધધેરો. ૧૭૯૨	૧૧૭
૬.	“દાણા પાડતાં” એકજ મોભેદથી આશીરવાડ	૧૧૮
૭.	સુબધમાં મેયરની કાર્તમાં બરપા થાયસો પાલકનો સવાલ. ઇ. ૧૭૯૫.	૧૧૯
૮.	સુબધમાં કામ કરતા મોભેદો માટે પારસી પંચાએતના અને અનશુભનના ઠેકવો. ઇ. ૧૭૯૬	૧૨૧
(ક)	બરશનુમબ ગંગાની બાબદ	૧૨૨
(ખ)	બરશનુમવાલા મોભેદોએ તાડી પીવા અશુરે જવાની મનાઇ...	૧૨૪
(ગ)	મોભેદોએ પંથકાઓ ઉપર અને પંથકાઓએ બેદદીનો ઉપર મેયરની કાર્તમાં ફાઈદી માંડવાની મનાઇ... ..	૧૨૪
(ધ)	જુદી જુદી પંકતીના મોભેદો... ..	૧૨૫
(ડ)	નીરંગદીનના કારા નાખી વધુ નીરંગદીન નહી બનાવવાની બાબદ.	૧૨૭
(ચ)	રવાનની બાજ ઈજવાની બાબદ. તેનો લવાજમ	૧૨૭
(છ)	બાજ ઈજતી વખતે આતશ રાખવાની બાબદ	૧૨૮
૯.	હમકારાના દીવસો પર અને સરઅવસરનાં બાણાઓમાં ગોસ્તનાં બાણાં ઉપર આંકેશ. ઇ. ૧૭૯૬	૧૨૮
(ક)	હમકારાના ચાર દીવસો પર ગોસ્ત નહી ખાવું	૧૨૯
	ચાહરમ વીજેરના કોષ દીવસો માટે છુટ	૧૩૦
(ખ)	લગન વીજેરે સરઅવસરો પર ગોસ્ત મરઘીનાં બાણાંનો અટકાવ.	૧૩૧
૧૦.	ઝીઓને જાહેર રસ્તા ઉપર ગીત ગાવાની મનાઈ. તા. ૫ મી જુન ૧૭૯૬	૧૩૨
૧૧.	બાજરોગગાર, ગાહમખર અથવા બીજા અવસરો પર બણેલી ઝીઓ અને બોણાં ધરેધર મોકલવાની મનાઇ. ઇ. ૧૭૯૬	૧૩૩
૧૨.	બાણુલનાથના મંદીરની જગ્યાની બાબદ. ૧૮૦૦	૧૩૫
૧૩.	આ અરસામાં આતશનું પરબ પાડવા માટે સરકારને બરજ. ૧૮૦૨.	૧૩૬
૧૪.	પારસી પંચાએતને આપવા જાહેર થયેલી બે મોટી સખાવતો. ૧૮૧૨-૧૮૧૮	૧૩૭
૧૫.	ફરુર મોભેદોએ જાહેર મીજલસોમાં એક માટે માંહોમાંહે કરેલી ગોઠવણ. ઇ. સ. ૧૮૧૬	૧૩૮
II.	ઈ. સ. ૧૮૯૧ થી ૧૮૧૮ સુધીમાં પંચાએત અથવા સમસ્ત અનશુભને ફેસલો કરેલા સંસારી મુકદમાઓ	૧૩૯
૧.	કારજ બાબેના મુકદમા	૧૩૯

૨. છુટાછેડાના ચુકદમાઓ ... ૧૪૦
 (ક) ચાલુ અણુઅનાવ ... ૧૪૧
 (ખ) ધણી પાલનપોશન વગર તણ દે તો ધણીઆણુને બીજે ધણી કરવા પરવાનગી ... ૧૪૨
 (ગ) ખાવી'દની લાંબા વખતની ગેરહાજરી સમયે બીજે ખાવી'દ કરવાની રજા ... ૧૪૩
 (ધ) બેડાંમાંથી એકની કમઅકલી ... ૧૪૪
 (ડ) મરદ થા ઝોરતની બદ્દેલી ... ૧૪૪
 ૩. ધરસંસારી બાબદોના તકસીરવારોને સળ કરવાની રીતીઓ ... ૧૪૬
 (ક) બદ્દેલ સ્ત્રીને માથું બોડાવાની કરચમાં આવતી સળ ... ૧૪૬
 (ખ) સળ તરીકે નહાન નહવાડવાનો રેવાજ ... ૧૪૬
 (ગ) તકસીરવારને નેઆતજહાર અને ગામબહાર કાઢવાનો વીચાર... ૧૪૭
 તકસીરવાર સ્ત્રીઓ માટે પંચાએતની કાલજી ... ૧૪૭
 આગલી પંચાએતની સળ કરવાની રીતીઓ બામે પંચાએતની પો-તાની એક નોંધ... ૧૪૮
 ૪. વગર સમયે પંચાએતના હોકમ વગર જીવતી ખાઇડી પર બીજી ખાઇડી કરવી ... ૧૫૦
 ૫. સરકારી અમલદારો તરફથી ચુકદા માટે રજુ થતી સંસારી બાબદો... ૧૫૧
 ગવરનર રાખટ' એબરકોઝ્ખી તરફથી એક પારસીની આવેલી અરજી. તા. ૧૨ મી જુન ૧૭૯૩ ... ૧૫૩

બાબ ૬ નો વધારો.

- (ક) પાઝકની બાબદમાં ઇ. સ. ૧૬૭૬ નો નૌસારીનો દસ્તાવેજ... ૧૫૫
 (ખ) અંકબેશર અને બરચની અનજીમનોનો બંદોબસ્ત ઇ. ૧૭૦૩... ૧૫૬
 (ગ) સુરતની અનજીમને સુમાલી અનજીમન પર લખેલો કામજ... ૧૫૭
 (ધ) બરચની અનજીમનોનો બંદોબસ્ત ... ૧૫૭

બાબ ૭ માં.

- તા. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ થી તે તા. ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૨૩ સુધી. ૧૫૮
 ૧. અનજીમને નવી પંચાએત નેમવી. ૪ માર્ચ ૧૮૧૮ ... ૧૫૮
 ૨. કોઇક સંસારી બાબદના ઠરાવો. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮. જીવતી ખાઇડી પર બીજી ખાઇડી નહીં કરવી... ૧૬૦
 બીજી ખાઇડી કરવાની રજા આપી હોય તેવી લખતો માટે આશીરવાદ

સારનારા દરેતરો મુકરર કરવાની બાબદ. તા. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮...	૧૬૧
૩. પંચાએતની સ્તાને સ્વચ્છુત કરવા બાબેની હીલચાલ. ૬૦ સં ૧૮૧૮.	૧૬૨
૪. પંચાએતને અપમાન કરનાર અને તેણે ઘડેલા કાનુનનો અનાદર કરનારને સજા કરવાની એક દાખલો. તા. ૧૦ મી એપ્રિલ ૧૮૧૮.	૧૬૪
૫. કોઈ ખાસ સખખ સીચાપ રાંડને પેટના છોકરાને સદરો નહીં પેહાવવા બાબે દાવ. તા. ૧૭ મી ઓગસ્ટ ૧૮૧૮	૧૬૭
૬. સ્ત્રીઓ બાબે કેટલાક અંદોખસ્તો	૧૬૭
૭. વલસાડમાં " મઝહુરી " દોર ફેલાતો થવાની ફર્યાદ. તા. ૧૪ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૦	૧૬૯
૮. સુરતના મોદીજીને શાશ્વતી બે. મે ૧૮૨૩	૧૭૧
૯. લગન અને મરણના પ્રસંગો માટે અને બીજી બાબદોમાં અંદોખસ્તો કરવાની અનજીમનની હીલચાલ. તા. ૧૮ મી અકતોબર ૧૮૨૩ ...	૧૭૧
આ અગતના સંસારી અંદોખસ્તો માટે પંચાએતની નોંધ	૧૭૪

I. મરણ સંબંધી અંદોખસ્તો ૧૭૭

૧. ઉચમણાની મીજલસમાં દરેતર મોખેદોની એક... ..	૧૭૮
૨. મરણની મીજલસમાં મોખેદોની હાજરી બાબે અંદોખસ્તો... ..	૧૭૯
મોખેદોનું રેજીસ્ટર	૧૭૯
(ક) અખેઆણી	૧૮૦
(ખ) પાદશ	૧૮૦
(ગ) મરણના ત્રણ દીવસ ધરે નીઆએથ પતેત	૧૮૧
(ઘ) ઉઠેઆણું	૧૮૧
(ડ) દરેતર મોખેદોને ત્યાં ઉઠેઆણું... ..	૧૮૨
(ચ) ચાહરમના નાનીઆ... ..	૧૮૩
૩. ખેહદોનોએ રવાનની કીયાના સંબંધમાં પોતે ધ્યાન આપવા બેગ અંદોખસ્તો	૧૮૩
(ક) મરણના ત્રણ દીવસ ધરે ખાણું	૧૮૩
(ખ) એકથી વધુ ઠેકણે ઉઠીઆણું	૧૮૪
(ગ) ચહારમનાં ખાણું ધરે બહાર નહીં મોકલવાં	૧૮૪
(ઘ) ચેહારમ, હમસી, વરસીની નેઆતના ખાણું	૧૮૫
(ડ) દસમા અને ગઢબારીઆના વાસણ તથા મીઠાઇ વેંહયવાની બાબદ	૧૮૬
(ચ) બાબના ખાણાના ભોણું એક બીજને ત્યાં નહીં મોકલવાની	

	ખાતો
(ક) મરણુના બાજુ જવા અવસરોએ ગોરટ મરધીનો ધણો ખર્ચ નહી કરવાની બાબત...	૧૮૬
(ગ) મરણુના અવસરે ખાણા માટે બહારના માણુસોને નહી બોલાવવાની બાબત...	૧૮૭
(ઝ) સ્ત્રીઓના પાંથરણું અને રડણુ કમી કરવાની બાબત...	૧૮૮
(ચ) મરણુને શોક કેટલા દીવસ રાખવો તે બાબત...	૧૮૯
(ટ) આદર મહીનામાં મેજ ભણાવવાની બાબત...	૧૯૦
ઉપલા બંદોખરતો ઉપર અમલ કરતા માટે કરવામાં આવેલી તાકીદ	૧૯૧

II. લગન સંબંધી બંદોખરતો ... ૧૯૨

૧. લગનના ખર્ચો કમી કરવાની બાબત	૧૯૩
૧. લગનના ખર્ચો કમી કરવાની બાબત	૧૯૩
નાની ઉમરે અદરાવતા સામે અભાવ	૧૯૩
લગનના ખર્ચો ઓછા કરવાની બાબત	૧૯૪
૧. પેહેરાપેહેરામણીના ખર્ચો...	૧૯૬
(ક) અદરાવતી વખતે કરકસરના ખર્ચની બાબત	૧૯૬
(ખ) અદરાવેલાં છોકરાંઓને આપણા અને હોંદુ તેહવારો ઉપર અપાતી બેટેનો ખર્ચ કમી કરવો	૧૯૬
(ગ) અદરાવલાં છોકરાંઓના માઆપ અને ખેરીઓની પહેરામણી પાછળના ખર્ચ	૧૯૭
(ઘ) આદરણીના દીવસના કપડાં જરીઆંતના મોટા ખર્ચ કમી કરવા.	૧૯૭
(ઙ) મોશાલાંના મોટા ખર્ચ કમી કરવાની બાબત	૧૯૮
(ચ) લગનની નવજોન વખતની ખરચાણુ પહેરામણી કમી કરવાની બાબત	૧૯૮
(છ) લગનની અરસપરસી રીત પાછળના મોટા ખર્ચ કમી કરવાની બાબત	૨૦૦
(જ) લગનના જમણુ વખતની પહેરામણીના ખર્ચ કમી કરવાની બાબત	૨૦૩
(ઝ) દરજ્જાના જનમ પછી વધારો મોકલવાની બાબત...	૨૦૩
(ઞ) લગન પછીના કોઠક અણુધટલા ધારેલા ખર્ચો કાળે અટકાવ.	૨૦૪
૨. લગનની ખાંચી પીંડીના ખર્ચો. ગોશના ખાંચાં કમી કરવાની બાબત.	૨૦૫
(ક) ૩૦૦ થી વધુ સ્ત્રી મે.શટ સામે આંકેશ	૨૦૫

	પાના.
(ખ) ન્યાતતા ખાંણમાં ગોશ્ટની બંધી	૨૦૬
૩. લગનની મીઠાસ વીઝેરે માટેની ગોથવણીના મોટા ખર્ચો ...	૨૦૭
(ક) લગનના માંડવ બાંધવાનો મોટો ખર્ચ કમી કરવો ...	૨૦૭
(ખ) લગનના મુરતના માંડવચરાના ખર્ચ પર આંકોશ ...	૨૦૮
(ગ) નગારચી તથા તાશાવાલા પાછવના ધણી ખર્ચ સાંમે આંકોશ.	૨૦૮
(ધ) લગનના સરઘસ પાછવના ખર્ચમાં ઉગાદો કરવાનો બંદોબસ્ત.	૨૦૯
(ડ) પાછવી રાતના આશીરવાડ સાંમે બંદોબસ્ત	૨૧૦
૨. લગન સંબંધી કેઈ સંસારી આમદના રેવાળેમાં સુધારાઓ.	૨૧૧
(ક) લગનને દહાડે નવગ્નેતનું નવાન ચળીઆરીને બદલે ઘરમાંજ નહવાડવા તરફ પસંદગી	૨૧૧
આમલા વખતમાં ઢોકરોઓની બે વખત નવગ્નેત	૨૧૨
(ખ) વરણીની વખતે મરદોને તથાદી નહીં આપવાનો બંદોબસ્ત ...	૨૧૩
(ગ) વારોવારને દીને પરણતાં જોડાને આંવાં ઇચ્છાજ લઈ જવાની આમદનો બંદોબસ્ત	૨૧૪
(ધ) રસ્તામાં સ્ત્રીઓએ ગીત નહીં ગાવા બાબેનો બંદોબસ્ત ...	૨૧૫
ઉપલાં લગનેનાં હદયી બદલે ખર્ચ બાબે શીખામણ	૨૧૬
અદરાવાની અને લગનની નોંધ, (ક) અદરાવા સંબંધના રેણુસ્તરો ...	૨૧૬
(ખ) લગનનાં રેણુસ્તર અને તે માટેની શી	૨૧૭
III. સ્ત્રીઓને પારકા ધર્મની માનતાની મનાડ કરવા બાબે અને સંસાર અને મર્યાદાની રાહુરીનીઓ સંબંધી રેવાળે ...	૨૧૮
IV. પંચાએતની આવકમયક પર તપાસ રાખવા મેનેજરો નેમવાની આમદ	૨૨૦
પંચાએતની અવકની અને પ્રાંતની ખમરદારી કાળે ઘણવથો બંદોબસ્ત.	૨૨૦
V. ધર્મના ખરચોના પ્રકારો	૨૨૩
VI. આ અરસા આમમજ ૧૨૫) વરસથી પંચાએત શું શું કામ કરતી આવી છે તે બાબે અને પંચાએતના મેમમરોના નામની યાદી બાબે	૨૨૪
આ બંદોબસ્તોની મકસદ	૨૨૪

બાબ ૭ નો વધારો.

ઉપર જણાવેલા બંદોબસ્તો બાબે જમશેદજી જીજીભાઈની નોંધો ..	૨૨૭
---	-----

I.

પાના.

પહેલા નેમાયલા ચાર ત્રસ્ટીઓના હાથમાં પંચાએતનું નાણું આવવું.	
આ અરસામાં પંચાએતની આમદાની અને ખર્ચ ...	૨૪૮
૧. પહેલા નેમાયલા ચાર ત્રસ્ટીઓના હાથમાં પંચાએતનું નાણું સોંપવાની બાબત ...	૨૪૮
(ક) વાડીઆજી હોરમજી બમનજીનો પંચાએતના અકાબરો જોગો પત્ર ...	૨૪૮
(ખ) ફરામજી કાવશજીએ વાડીઆજીનો તે પત્ર પંચાએતના સાહેબો હજુર રજુ કરવો ...	૨૪૯
(ગ) વાડીઆજીના પત્રો ઉપર વીચાર કરવા માટે પંચાએતના સાહેબોની મહેલી મીટીંગ ...	૨૫૦
(ધ) વાડીઆજી પાસે મહેલા રૂપીઆની રસીટ, રેમીંગટન કુર્ત, માં વાડીઆજીને ત્યાંથી આવેલા રૂપ્યાનું ખાનું પાડવું ...	૨૫૧
(ડ) ઉપલી ગોથવણથી ફરામજી કાવશજીએ સમસ્ત પંચાએતને વાકેફ કરવી ...	૨૫૩
(ચ) એ અરસા દરમ્યાન પંચાએતની પુજા ...	૨૫૩
૨. એ અરસામાં પંચાએતના ફંડની આમદાનીના સાધણો ...	૨૫૫
(ક) ઉચમણામાં બરાતી રકમ ...	૨૫૫
એ અરસામાં જુદાં જુદાં ફંડો ...	૨૫૬
(ખ) શાહી રામશની વખતે યા ખુશીથી પંચાએતનાં ફંડમાં બરાતું નાણું ...	૨૫૬
(ગ) પતેલી તાંકણે ઉગરાંણું ...	૨૫૬
(ધ) લગન અને ગગરનાના લવાજમની આવક ...	૨૫૭
(ડ) મહંબાર વીજેરેની ન્યાતોના જમણનો લવાજમ ...	૨૫૮
(ચ) પંચાએતની મીલકતનું આકું. (૧) નશાખાનાની મીલકત (૨) કુગરની ઉપજ ...	૨૫૯
(છ) આતશમેહરાંમ તથા આદરીઆનોમાં મુકાવણી પેટીઓ ...	૨૬૦
(જ) નેઆતખાર મેથેજાઓને ન્યાતમાં ભેતાં લેવાનો દોહનો દંડ ...	૨૬૦
૩. આ બાજવાલા અરસામાં પંચાએતનાં ફંડમાંથી થતા કોષ્ટક ખર્ચો.	૨૬૦
(ક) ગરીબોને લગનની મદદની બાબત ...	૨૬૧
(ખ) નશૈશાહારનો લવાજમ ...	૨૬૧
(ગ) ગરીબ નાવારેસનો રવાન ખર્ચ ...	૨૬૨

(ધ) આંધલાં પાંગલાં તથા નાવારેસોને પગાર. તેઓને પગાર આપવાના ફંડની શરૂઆત ૨૬૩
(ડ) જજનોનો ખર્ચ ૨૬૪
(ઘ) ગઢબારનો ખર્ચ ૨૬૪
પંચાયતના ફંડમાંથી સોરઠીની ટીકીટની ખરીદી ૨૬૫
પરચુટણ ખર્ચ ૨૬૬
૪. એ અરસામાં પંચાયતનું નાણું શામાં રોકવામાં આવતું હતું ?... ૨૬૬
આ અરસામાં જનરલ ફંડની સ્થાપણા ૨૬૮

II.

સંસારી બાબદો ૨૬૬
I. આગલા બાબમાં જણાવેલા સંસારી બંદોબસ્તો અને તેવા બીજા બંદોબસ્તો કાળે ધટતી સત્તા મેલવવાની બાબદ ... ૨૭૦
૧. આગલા સાલના સસારી બંદોબસ્તોના સંબંધમાં ઉદ્ભાડે અને દમણ લખેલા અગતના પત્રો અને ઉદ્ભાડેનો જવાબ... .. ૨૭૦
(ક) પંચાયતના સાહેબોએ ઉદ્ભાડેવાલા સાહેબોને સંસારી કાયદાઓની સમજાવેલી નેમ ૨૭૨
(ખ) પંચાયતનું કહેવું કે સર્વની સંમતીથી ધીરજે કાયદા ધડ્યા છે ૨૭૩
(ગ) મોખેદોના સંબંધમાં ધડેલા કાયદાઓનો ખ્યાલ ૨૭૪
(ઘ) ચાર હમકારના દીન ગેસ્ટ નહીં ખાવાની તકરાર... .. ૨૭૫
(ડ) રવાનના પગ લાંબા રાખવાની બાબદ ૨૭૬
ઉદ્ભાડે લખેલા પત્ર જેવો દમણ લખેલો પત્ર ૨૭૮
ઉદ્ભાડે લખેલા પત્રનો જવાબ ૨૮૨
૨. સંસારી બાબદોમાં તીક્ષ્ણ લાગણી અને સરકાર દરબારમાં પોતાનો લાગવગ વાપરવાની બાબદ... .. ૨૮૪
(ક) માંકા નામની સ્ત્રીની બાબદ ૨૮૪
(ખ) મોખેદ મેરામજી બમનજીની બાબદ ૨૮૫
૩. અત્રેના પંચાયતવાલા સાહેબો અને મોદીજી વચ્ચે સંસારી બાબતમાં અગતનો પત્ર વેહવાર ૨૮૬
૪. ‘બંદે ખોદા’ના નામથી જમશેદજી જીભાઈનો નવા રેગ્યુલેશનો સુકરર કરવા માટેનો પત્ર ૩૦૨
૫. કેટલાક જરથોસ્તીઓએ સંસારી બાબદોનાં સંબંધમાં પંચાયતને ફરેલી અરજ ૩૦૩

II. આ અરસામાં બનેલી પરચુરણ સંસારી બાબતો ...	304
૧. જુ'ડી સ્ત્રીઓને સુધારવાની અથવા તો વધુ જુ'ડી થતી અટકાવવાની કાળજી...	305
૨. એક મોષેદે પોતાની છોકરીને બેઠદીન સાથે અદરાવા માંગી તેની બાબત...	305
૩. નેઆતબાર મેસેલાઓ સાથની વર્તણૂક ...	310
નેઆતબાર મુકેલા ધણીનાં ગુજરેલાં છોકરાંને દબમાંની બહાર મેલવું.	312
નેઆતબાહર મેલવા માટે આબરૂની ફરીઆદી...	313
૪. કોઇક ધરસંસારી બાબતની તપાસ કોઇ એકસ ધણીઓને સોંપવી...	313
૫. લગનનો ખર્ચ કમી કરવા બાબે પંચાએતના કેટલાક સાહેબોએ વાડીઆ હોરમસજી બમનજી પર લખેલા પત્ર...	314
૬. સરકાર દરબારે જનારાઓને પંચાએતના રેવજની લેખીત નકલ પુરી પાડવી ...	314
૭. ખીજીં ઘેર કરનારી બાઇઓના સંબંધમાં રેવાજ ...	314
૮. એક ધણીએ રાખેલી જુદદીન રાંડની તરફેણમાં કરેલું વસીએતનામું.	315
૯. એક જુ'ડી સ્ત્રી દમણ નહાસી ગઇ તે બાબે કોમી દાઝ ખાતર લીધેલાં પગલાં...	317
૧૦. રાખેલી ઝોરતો તથા તેઓને પેટનાં છોકરાંઓની બાબત...	320
૧૧. સરકાર દરબારે ધ્યાન ખેંચાયલા મુકદમા, (ક) ફરદુનજી જમશેદજી નવાબની બાબત ...	324
(ખ) કોલાબેવાલાની બાબત ...	326
૧૨. એક મરનાર બાઇનો પાલક તે મરનાર બાઇની બેરી સાથે પરણે કે ?	329
૧૩. બાઇડીતું બરણપોશણ નહીં કરનાર એક ધણીની બાબત ...	331
૧૪. જનાકારી કરનારી ઝોરતનો ખાવીંદ ખીજી ઝોરત કરવા માંગતાં તેને માથે પેઢલી ઝોરતના બરણપોશણની ફરજ ...	332
૧૫. બીમારીના સમય કાળે છુટા છેડાની મનાઇ ...	332
૧૬. કારજ તુટે નહીં તે બાબે કાળજી ...	333
૧૭. રાખેલી સ્ત્રીઓની બદી અટકાવવા કાળે બંદોબસ્ત કરવાનો ધરદો...	334
૧૮. કોઇક સંસારી મુકદમામાં પંચાએતના સાહેબો ગાંઠથી રૂપા ખરચતા.	334
૧૯. કોઇ બાઇનો વર નહીં પુછતો હોય તો તેણીનો પગાર બંધાવી આપવો.	335
૨૦. એક જુદદીન માએના પેટની છોકરી સાથે રાહતવાત નહીં કરનાર ધણીની બાબત ...	335
૨૧. લગનના અવસરે ધર્મખાતાંઓમાં રૂપીઆ આપવાની બાબત ...	337

III.

ધર્મ સંબંધી બાબદો	૩૩૮
૧. વરસાદ માટે જલન તથા તે સાથે ન્યાતનું જમણુ	૩૩૯
૨. પાલકની બાબદ... ..	૩૪૦
૩. કપીસો... ..	૩૪૨
(ક) કપીસાની સને ૧૮૨૬ ની શરૂઆતની હકીકત	૩૪૨
(ખ) દસ્તુર એદલત સંજ્ઞા સાથે કપીસાની ચોપડી બાબે પત્રવેહવાર.	૩૪૪
(ગ) દસ્તુર અસપંદીઆરત કામદીનના ખેટાઓ સાથે કપીસાની ચોપડી બાબે પત્રવેહવાર	૩૪૫
દસ્તુર અસપંદીઆરતની નૈયને ન્યાત	૩૪૬
(ધ) દસ્તુર એદલત સંજ્ઞાની ખોરેહ વહીઝક	૩૪૬
૪. ધર્મ સંબંધી નજરે લગનમાં મસાલ સલગાવવાની અને તાસાવાલા ખેસાડવાની મનાઈ	૩૪૭
૫. પારકા ધર્મની માનતા માટે સજા	૩૪૮
૬. મુકતાદમાં રમાતી કુસ્તી બાબે અટકાવ	૩૪૮
૭. મહંબારો	૩૪૮
૮. રવાન માટેના લવાજમો અને નસેસાકારોને લગતી બાબદ	૩૫૧
૯. એક પારસીને પારસી પાસેજ ફ્રાંસી દેવાકરી	૩૫૨
૧૦. દસ્તુરની નેમણુંકેની બાબદ... ..	૩૫૩
૧૧. મુકતાદમાં વરાવાને દીને હરીશ્ચાની ચાશની	૩૫૫
૧૨. ગેહાનને નીરંગ લગાડી પાક કરવી... ..	૩૫૫
૧૩. આજથી ૧૦૦ વરસ પર નવજેત થતાં બાળક તરફથી બહુતર બાબે સખવામાં આવતી આશા	૩૫૬
૧૪. આજથી ૧૦૦ વરસ પર રવાનની જરૂરી ધારવામાં આવતી કીયા... ..	૩૫૬

IV.

નોસારી ઉપ્રાંત બીજા પંથકના મોખેદાને અત્રે બરશતુમ આપવાની

બાબદ	૩૫૭
(ક) શેક ખાનદાનવાલા સાહેબોએ આ બાબદમાં લીધેલા ભાગ રાંમે અત્રેના સાહેબોનો વિચાર	૩૫૭
(ખ) ઉદવાડેના કેહક મોખેદોએ અત્રે આવી ગેહાવરા મોખેદોને બરશતુમ આપવું. તે કામ માટે ઉદવાડેના દસ્તુરજની ધતરાજ.	૩૫૯
(ગ) ઉદવાડેના મોખેદો ત્યાંના દસ્તુરજની પરવાનગી વગર અત્રે	

ગોદાવરા મોબેદોને બરશનુમ આપવા આવ્યા તે બાબે દસ્તુરજીને વાંધા	૩૬૦
ગોદાવરા મોબેદો. તેઓને અત્રે બરશનુમ આપવા સાંમે નૈસારીવાલા સાહેબોની હાજર્યાલ	૩૬૩
ગોદાવરા મોબેદોએ પંચાએતના સાહેબો ઉપર પોતાના ધંધા મટે કરેલી અરજી	૩૬૩
ગોદાવરા મોબેદોએ નૈસારીના દસ્તુરજીને કરેલી અરજી	૩૬૫
ગોદાવરા મોબેદોને નૈસારીની અનજીમનનો જવાબ	૩૬૭
નૈસારીની અનજીમનનો ગોદાવરાના અરે ગામના લોકોને એક જાહેર પત્ર	૩૬૯
ગોદાવરા મોબેદોને બરશનુમ આપવાની આગ્રહી હાજર્યાલ	૩૭૦
પારસી પંચાએતને ગોદાવરાના મોબેદોએ લખી આપેલો દસ્તાવેજ ...	૩૭૩
ગોદાવરા મોબેદો માટે દરેહમેહર પંધાવવી	૩૭૬
ઉદવાડાના મોબેદો. તેઓને અત્રે તેડાની પંચાએતના સાહેબોની કાળજી ...	૩૭૬
નૈસારી અને ઉદવાડાના પંચકો વચ્ચેના સંબંધ માટે મુબંધવાલા સાહેબોની પુછપરછ	૩૭૭
નૈસારીવાલાઓને ઉદવાડવાલાઓએ બહુ સંભાલથી જવાબ આપવાનો અત્રેના સાહેબોએ કરેલો આગ્રહ	૩૭૮
ઉદવાડાના મોબેદોને અત્રે કામ માટે નહી મોકલી શકાય તે બાબે દસ્તુરજીનો ખોલાસો	૩૭૮

V.

બહારગામોની અનજીમનો સાથના મુબંધની અનજીમનના સંબંધની બાબદો	૩૭૯
૧. કલ્યાણી	૩૮૦
કલ્યાણીના દસ્તુરે નાંચમાં બેસવા સાંમે અણગમો	૩૮૨
કલ્યાણીની દરેહમેહર	૩૮૨
કલ્યાણીની અનજીમન સાથે કાષ્ઠક ધાર્મિક બાબદોના સંબંધમાં કરેલી ગોઠવણી	૩૮૫
૨. પુના	૩૮૬
(૧) પુનામાં દબમુ' અને દરેહમેહરની સ્થાપનાં, (ક) એ માટે મુબંધની અનજીમને આપેલી પરવાનગી	૩૮૬
(ખ) રજા આપતી વખતે મુબંધની પંચાએતે પુને પટેલ સાથે કાષ્ઠક રવાબો બાબે કરેલા બંદોબસ્ત	૩૮૭

(ગ) એ દરેકમેહર વીગેરના સંત્રમાં પુનાના દરુર ખાનદાનની સ્થાપણા. અત્રેથી મોકલેલા દરુરજી ૩૮૮	
(ધ) દરેકમેહર અને દખમા માટે પુને નીરંગદીન લઇ જતાં માત્રમાં નહેલી અડચણ ૩૮૯	
(ડ) મુંબઇની પંચાએ પુનાની દરેકમેહરના મોમેદોનો ઠેડની આપેલો લવાજમ ૩૯૧	
(ચ) પુનાના દખમાની આજદ ૩૯૩	
(છ) મુંબઇની પંચાએ તરફથી પટેલને દખમાની સ્થાપણા વેલા શાલની પેદાશમણી ૩૯૪	
પુનેવાલા આં પેસ્તનજી સોરાજીની આજદ ૩૯૪	
પુનાની ગીરતાવાલી ધર્મશાળા ૩૯૭	
૩. સુરતજી રસ્તમપુરાવાલું ભરથાણા મધેનું દખમું ... ૩૯૮	
૪. ઉમરા ગામની દરેકમેહર ૪૦૦	
૫. સુરતને લગતાં ત્રન ગામોમાં દખમાં ખંચાવવાની હોલિયાલ. ૪૦૨	
૬. ખાલીમોરા ૪૦૪	
૭. દીવ ૪૦૪	
દીવની અનજીમનની મોમેદ માટે અજ ૪૦૫	
દીવ ખાને દરેકમેહર આંતવાનો વીચાન. તે અજાનજ મોમેદો મોકલવાની ગેઠાનું ૪૦૬	
દીવ જતા મામેદ સાથે કોવાકમતા સવ માટે કરતો ગેઠાનું ... ૪૧૦	
દીવ ખાને દરેકમેહર ૪૧૦	
આ વખત અત્રેથી દીવ જવાને માર્ગ ૪૧૩	
દીવની અનજીમન સાથે હનકાવાના દિસે. મિ ગોરા નહો ખાવાનો પદે.મસ્ત ૪૧૪	
દીવગણાઓ સાથે રવાનના પમ વાલયા આમે જીકર ૪૧૪	
૮. વલસાડ ૪૧૮	

VI.

રસુદજી આમદો ૪૧૯	
૧. દખમામાંથી સુરતેલો પુરૂષ જીવતો થવાનું સુલતાન ઉકાવનાર સાંમે પગલાં લેવાનો વીચાર ૪૨૯	
૨. શેઠ અરશેજી માનેજીનું આગેવાન કામમાંથી કારેમ થતું ... ૪૨૧	
એવજીની જગ્યાએ જાંગીરમ.ઇ દાવરે નેમણુંક ૪૨૧	

૩. શેઠ હોરમસજી બનનજી વાડીઆનું મરણ	૪૨૩
૪. યુકતાદ દાંકણે પંચાએતનાં ફંડમાં નાણું ભરવાની હિતચાલ ...	૪૨૪
૫. બરમા ખાતે પારસી વસ્તી... ..	૪૨૫

બાબ ૯ નો વધારો

૪૩૪ સર એડવર્ડ વેસ્ટ અને તેણી સાથ સંબંધમાં આવેલા આ અરસાના પારસી પંચાએતના કોષક અકાબરો	૪૨૫
---	-----

બાબ ૧૦ મો.

તા. ૧૨ મી મે ૧૮૨૯ થી ૧૫ મી જુન ૧૮૩૬	૪૩૦
--	-----

I.

પંચાએતની સત્તા, કારોબાર, અમદાની, ખર્ચ, હિસાબ, વગેરેની બાબદ	૪૩૦
૧. પંચાએતના ૧૮ મેમબરોમાંની ખાલી જગ્યા પુરવારની બાબદ ...	૪૩૧
૨. સુપ્રીમ કોર્ટના વડા ૪૩૪ સર હરબટ કમપાન તરફની સંસારી બંદોબસ્તો ઘડવાની સુચના... ..	૪૩૨
૩. પંચાએતને સત્તા આપવાના સંબંધમાં મી. ફ્રેન્સીસ વોરકનનો પત્ર.	૪૩૩
૪. પંચાએતના હિસાબની કોષ રીતીની હકીકત. (ક). આવક ઉપાંત ખર્ચ વધુ નહી કરવા માટે તાકીદ	૪૩૫
(ખ) કંઠમી શેઠનશાહીનો રોજ માહનો માફેર તાલુકા અંગેજી તારીખ હિસાબમાં વાપરવી	૪૩૫
(ગ) જમશેદજી જીજીભાઈએ હિસાબ કરતો કરવો	૪૩૬
(ઘ) ૧૮૩૪ થી થોડુંક નાણું એકાઉન્ટ-જનરલને ત્યાં રાખવું.	૪૩૬
૫. આ અરસામાં પંચાએતની આમદાનીના સાંધણો	૪૩૭
૬. આ અરસામાં પંચાએતના કોષક ખર્ચો	૪૩૮
૭. પંચાએતના ચોપડાની વહી પૂર્જવાની બાબદ... ..	૪૪૦
૮. પંચાએતના મેમબર તરફ બીઅરબી તે અનજીમનને અપમાન, એમ ગણી હાકમ પાસે સજા કરાવનો વીચાર	૪૪૧

II.

સંસારી બાબદો	૪૪૨
૧. ૧૮૩૦ ના સાક્ષમાં અનજીમને જનાકીના બચ્ચાંઓ બાબે કરવા ધારેલા સંસારી બાબદોના બંદોબસ્તો બાબે જનહેરનામું ...	૪૪૨

					પાનાં.
	જનાકારીના બચ્ચાંઓ બાબેના બ'દોખરનો	૪૪૬
	આ બાબદમાં ખરશેદજી માનેકજીનો પત્ર	૪૫૦
	ઉપલા બ'દોખરનો મામે હોરમજી બમનજી શેઠાનો પત્ર	૪૫૩
૨.	આ અરસામાં કેવા પ્રકારના સંસારી મુકદ્દમાઓ પંચાએત હમ્પુર આવતા તેનો ખ્યાલ આપનારા કોષક મુકદ્દમાઓ	૪૫૪
૩.	પંચાએત કેવા સંગેગોમાં છુટાછેડા કરવા દેતી હતી તેની સાંમટી હકીકત	૪૫૯
	(ક) જોડાં વચ્ચે લાંબા વખતનો મીનાકેસો	૪૫૯
	(ખ) સ્ત્રીની હંમેશની ખીમારી યા તદ્દન અશકતી	૪૫૯
	(ગ) સ્ત્રીનું વાજબુપણું	૪૬૦
	(ધ) સ્ત્રીની બદ્દેલી	૪૬૧
	સ્ત્રીને મરદથી છુટાછેડા આપવાનાં સમયો...	૪૬૧
	(ક) ખારીદની ૧૨ વરસ સુધીની ગેરહાજરી	૪૬૧
	(ખ) ખારીદની ચાલુ રખડતી રઝવતી જીંદગી	૪૬૩
	(ગ) ખારીદનું દેવાણુપણું	૪૬૪
	(ધ) સ્ત્રી સાથે શહતવાત અને મુજરાંન નહીં કરવું	૪૬૪
	(ડ) નામરદી	૪૬૫
	(ચ) ખારીદને લાંબી મુદતની કેદની સજા	૪૬૫
	(છ) ખારીદનું વતથી જવું	૪૬૫
૪.	છુટાછેડા માટે સમરત અનમુમનની રજા પી જરૂર	૪૬૫
૫.	આ અરસામાં સંસારી બાબદોમાં સોગંદ આપવાની રીત	૪૬૬
	(ક) આતશ ઉપર સોગંદ	૪૬૬
	(ખ) આતશખેરાંમમાં સોગંદ	૪૬૭
	(ગ) વંદીદાદના પોથા ઉપર સોગંદ...	૪૬૭
	(ધ) કુસ્તી પાદીઆમ સાથે સોગંદ	૪૬૭
૬.	શહેદી લેવાની રીત	૪૬૮
૭.	કોષ જુડી ઓરતોને વધુ વીખરાતી થતી અટકાવવાની કોશિશ	૪૬૯
૮.	દગલબાજીથી કરાવેલું કારજ તોડવાની અનમુમને આપેલી પરવાંનગી.	૪૭૩
૯.	જીવતી બાઇડી ઉપર ખીજ બાઇડી કરવાનાં કામમાં મદદ કરનારાઓને પણ નેઆતવાર મુકદ્દમાં આવતા	૪૭૪
૧૦.	એક અધંગ બાઇના ખારીદે ખીજ બાઇડી કરતા માટે માંગેલી રજા સમયે દરાંમજી કાવસજીનો વાંધો	૪૭૪

૧૧.	રાંડ રાખીને રેહનાર પારસી માટે પંચાએતનો બંદોબસ્ત...	...	૪૭૭
૧૨.	એક બદ્દેલ્હી અને પકડીને નશાખનામાં બંધ કરવી	૪૭૮
૧૩.	બે શકમંદ પારસીઓની તપાસ	૪૭૯
૧૪.	બીજે ઘરે દાણા પાડી જનાર અને માટેના પંચાએતનો રેવાજ	૪૮૧
૧૫.	એક ગામથી બીજે ગામ જઇ રેહતા તકસીરવારો માટે બીજા ગામની અનગુમનો ઉપર લખતાં પત્રો	૪૮૧
૧૬.	સંસારી બાબદમાં અત્રેના પંચાએતવાલા સાહેબો અને નવસારીના તેમજ જામસજી દેશાઇ વગેરે સારો સંબંધ...	...	૪૮૨
૧૭.	રાહતચાત નહીં કરવાના કચાઆઓ વધતા જતા બાબે વાડીઆ નવરોજની ફરીઆદ	૪૮૨
૧૮.	સંસારી બાબદમાં ચાલુક પત્રના હુમલા સાંભે બચાવ કરવા કાળે એક બાઇની અરજ	૪૮૩

III.

ધર્મ સંબંધી બાબદો	૪૮૪
૧. મુબઇના ગઢબારોના જાહેર જમણોની જામદ...	૪૮૪
૨. પાલકની બાબદ	૪૮૦
૩. કદમી શેઠનશાહી વચ્ચે મતફેર. તે સમયે મીનાકેસો	૪૮૩
કદમી અને જોહ કદમી મોખેદેજ સારવી એવો સવાલ	૪૮૪
૪. રવાનને પડાન બાંધવાના રેવાજનો પંચાએત હજુર રજુ થયેલો સવાલ. રવાનને પડાન નહીં બાંધવાનું એક જાહેરનામું	૪૮૬
૫. રવાનના પગ વાલવા માટે ચાલુક પત્રએ આપેલા દાખલા.	૪૮૫
૬. મુકતાદમાં વસવાને દહાડે હરીસો કરવાની બાબદ	૪૮૫
૭. તેશતર તીર ચઢતા જશનની કીયા	૪૮૬
૮. લાંબા વખતની કેદમાંથી છુટેલાઓને નહાન આપવું	૪૮૬
૯. બહારગામ કાઠ નાવારેસ ગુજરે તેની રવાન કીયા અત્રે પંચાએત હસ્તક થયેલો દાખલો	૪૮૬

IV.

સરકાર, ફરમાર, વારસા હીરસા, વગેરે બાબતો...	૪૮૭
૧. સરકારી અદાલત તરફથી કોમમાં વારસા હીરસાના બંદોબસ્તો નક્કી કરવાની માંગણી	૪૮૭
(ક) પારસી લોકોના ધારા મુકરર કરવા બાબે ૧૮૨૬ માં સુરતની	૪૮૭

	પાના.
અદાલત તંદુરસ્તી રજુ થયેલી બાબત	૫૦૭
સુરતની અદાલત તરફના લગન, સંસાર, પાલક, વસીઅત, વારસા, વીગેરે બાબતોના આવેલા સવાલો	૫૦૯
સવાલ પેહલો. લગનના માંગાની બાબત	૫૧૦
સવાલ બીજો. પેહલામનીની બાબત	૫૧૧
(ખ) પારસી લોકોના ધારા મુકરર કરવાની ૧૮૩૨ ના સાલમાં અતરે પાધરી રજુ થયેલી બાબત	૫૧૨
૨. પારસીઓના સંસારી રવાજોના સંબંધના ઇનસાફ બાબે મી૦ જી૦ મોરલી નામના બેરીસ્ટરનું મત	૫૧૬
૩ પારસી પંચાએત અને સરકાર દરમિયાર	૫૧૯
(ક) ગુલી નામની બાઇનો બરબુપોષણ માટે ખાવીંદ સાંમે મુકદ્દમો.	૫૧૯
(ખ) એક દીવાની મુકદ્દમો પ્રજા પંચાએત હજુર આવવાની બાબત.	૫૨૧
(ગ) સુપ્રીમ કોર્ટના જડજો તરફથી આવેલો એક મુકદ્દમો	૫૨૪
અગતના ફેસલાઓ ઉપર અનુમનની બદાલી	૫૨૭
(ધ) કોર્ટ ઓફ પેટી સેશન્સ (Court of Petty Sessions) તરફથી આવેલો મારામારીનો મુકદ્દમો	૫૨૮
(ડ) સદર દીવાની અદાલત તરફથી એકવાર અપીલમાં થયેલી બાબત લવાડી ઉપર પંચાએત હજુર ચુકાદા માટે આવી, તેનો મીરજાં ફરદુનજીવાલો અગતનો મુકદ્દમો	૫૨૯
મરનાર બાપને નામે દીકરાએ સહી કરવાનો દાખલો	૫૩૬
(ચ) કોઇ વખતે પંચાએતવાલા સાહેબો સરકાર દરમિયાર હજુર રજુ કરવા કાજે સરદીશીફેટ લખી આપતા	૫૩૬
(છ) કોર્ટ તરફથી પંચાએત હજુર રજુ થતા માંગતાં લેણાં વીગેરેના મુકદ્દમાઓ	૫૩૭
(જ) એક પારસી ઝીએ કોર્ટમાં જમાની આપવા જવા માટે પંચાએત પાસે માંગેલી પરવાનગી	૫૩૭
(ઝ) પારસી પંચાએતે મી૦ શેપર બેરીસ્ટરનું પોતાની સતા બાબે અને અંગ્રેજ કાયદો પારસીઓને ફેટલી હદે લાગુ પડે તે બાબે માંગેલું મત	૫૩૮
(ન) પંચાએતના સાહેબો કોઇ મુકદ્દમો કોઈ ધણીઓની લવાડી ઉપર સોંપતા હતા	૫૪૦
(ટ) પારસી પંચાએતના ચુકાદા ગુજબ કોર્ટ કરેલો ફેસલો	૫૪૧

- (ઠ) સરકાર તરફથી ઇનસાફ મેલવવા કાળે ગરીબોને મદદ ... ૫૪૩
(ડ) કોઈના કરજની બાબદ, દેખુટી શેરીફ મારફતે, પંચાએત હથુર. ૫૪૫

V.

- મોબેદ બેહદીનો વચ્ચેના લગનની બાબદ ... ૫૪૫
૧. પુનેવાલા આં પેસ્તનજી સોરાબજીએ પોતાના છોકરાને બેહદીને ત્યાં આપવાથી બરપા થાયલી બાબદ ... ૫૪૬
આ બાબદમાં ન્યાતબદાર મેલાયલા વેવાઇની ગંભીર બીમારી વખતે દબખાનો અટકાવ. ફરામજી કાવશજીની મીનીટ... ૫૪૭
દબખાના ઉપયોગનો અટકાવ કરતા વાડીઆ નવરોજનો પત્ર ... ૫૪૮
પુનેવાલા આં પેસ્તનજીની અરજી. તે બાબે પંચાએતના સાહેબોના જુદા જુદા વીચારો ... ૫૪૮
૨. મોબેદ અને બેહદીનોએ છોકરી આપ લે કરવાની બાબદમાં મુકાયલી થોડીક છુટ ... ૫૫૦
આં હોરમજી બીખજી અને આં હોરમજી દોરાબજી લશકરીની એરી બાબદમાં અરજ ... ૫૫૧
અનજીમનના ઠેગવથી પટેલને વાકેફ કરવા. આં પેસ્તનજીને કમુશ્ચાન લઇ રળ આપવી ... ૫૫૨
આવાં લગનો બાબે બરશેદજી માનેકજીએ નૌસારી દેશાઇજી તેમજ ઉપર લખેલો પત્ર ... ૫૫૩
આવાં લગન બાબે હોરમજી દોરાબજીની અરજ ... ૫૫૪
૩. મોબેદ બેહદીન વચ્ચેના લગનમાં પુનના શેઠખાનડાનનો એક મુકદ્દમો અને અત્રેની પારસી પંચાએત ... ૫૫૪
હોરમજી બખતજી શેઠ અતરેથી બીબા મોબેદો પુને મોકલવા ... ૫૫૮
પુનામાં નેઆતબાર મેમેલાઓએ સોરાબજી પટેલ પર રૂ. ૫૦૦) ની આબરૂની ફર્યાદી માંડવી ... ૫૬૦
અતરેના આગલા બંદોબસ્તોની સરટીફિકેટ નકલ પુને મોકલવી ... ૫૬૧
સામી બાજુવાલાઓની તરફેણના અત્રેવાલા સાહેબો તરફથી પ્રેટેસ્ટ તરીકે અપાયલી સરટીફિકેટ ... ૫૬૩
પુનાથી પત્ર કે ત્યાં કામ બેંદકી જાય છે ... ૫૬૫
પુનેના સરકારી અમલદારે ત્યાં એક પંચાએત રચાવવા કાળે કરેલી સૂચના. ૫૬૬
સમજીતીની ગોથવણ. તે પડી બાગરી ... ૫૬૭
એ બાબદમાં જમશેદજી જીભાઇએ સોગંદ ખવાડી મોકલી આપેલી નોંધ. તે નોંધ પ્રમાણે પંચાએતના ચોપડાઓ વીખરાઇ પડવાની બાબદ. ૫૬૭

	પાના.
ધીરજ ધરવા અત્રેથી પુને લખેલો પત્ર	૫૬૬
સાંખી બાજુવાલાઓએ પોતાનાં નવાં દબખામાં એક બચ્ચાંની લાસ પેઢલે મેલવા કાળે તે લાસને યોગ દીવસ બાજુએ રાખવી ...	૫૭૦
એ બાબે બચ્ચાંના બાપે દેખાડેલી દલગીરી	૫૭૧
અતરેવાલા હોરમજી બમનજી શેઠે પુનેના સાંખી બાજુવાલાઓને કરેલી મદદ બાબે વાડીઆ નવરોજીએ દેખાડેલો ખેદ... ..	૫૭૫
સમજુતીથી નીવેડો લાવવા જમશેદજી જીજીભાઈની કોશિશ ...	૫૭૬
દુરાંમજી કાવશજીનો જમશેદજી જીજીભાઈ જોગો પત્ર કે મજદકી વખત આવ્યો છે	૫૭૮
તોતો માંડી વાલવાની સેવટની ફોટોમંદ કોશિશ	૫૭૯

VI.

દસ્તુર મોબેદોની બાબદ	૫૮૦
૧. દેશાવરથી નાવર ચાઇ આવનારા મોબેદોની પરીક્ષા લેઇ ચોક્કસાઇ કરવાની બાબદ	૫૮૦
૨. કોહડવાલા મોબેદને સમસ્ત પંચાએતે મોબેદો કામથી દૂર રાખવો...	૫૮૧
૩. દેશાવરથી અતરે આવતા મોબેદોએ ફરીથી બરજનુમ લેવાની બાબદ.	૫૮૨
૪. પારસી પંચાએતે મુબઇમાં નાવર કરવા માટે નૌસારીથી માંગેલી પરવાનગી	૫૮૩
૫. ખરશેદજી માનેકજીની ઉદવાલના મોબેદોને અત્રે " પગ ચુકવાનું " મકાન કરી આપવાની માંગણી	૫૮૫
ઉદવાલના મોબેદોને તેજવવા કાળે ખરશેદજી માનેકજીને મલેમો વધુ સખખ.	૫૮૬
ઉદવાલની અનજીમન બંદોબસ્ત કરવા માંગે છે	૫૮૭
ખરશેદજી માનેકજીએ આપ લે ની કરેલી ગોથવજી	૫૮૮
ખાતરીદાર મોબેદો મોકલવાને ખરશેદજી માનેકજીએ કરેલી અરજ ...	૫૮૯
એ મોબેદોના કીયા કામમાં અત્રે પડેલી અડચણ તેઓનું પાછું જવું.	૫૯૨
૬. સુરતના એક મુંગા બેઢરા દસ્તુર અને મુબઇની પારસી પંચાએત...	૫૯૩
૭. આજથી ૧૦૦ વરસ પર એક દસ્તુરજીએ વસીએતનામામાં દુરમાવેલી મરજી કીયા અને બીજી વસીએત	૫૯૬
૮. આ અરજમાં બનેલા ગોદાવરા મોબેદો સંબંધીની કોઇક હકીકત વગ મોબેદ પાલનજીની દુર્પાદ	૫૯૮

VII.

અતરેના દબખા, નરોશાસારો વીગેરેની બાબદ	૬૦૨
---	-----

	પાનાં.
૧. દખખાની સીડી સુધીના એક આગળા રસ્તાની બાબદ	૬૦૨
૨. દખખાની બાહર "બીજા લોકો માટેનું નાનું દખખું," એવાં નામના મક્કાની બાબદ	૬૦૩
૩. શેઠ દુરાંમલ કાવશલ બનાજના દખખાની હકીકત	૬૦૫
તાણુ બાબે ઉઠેલો મતફેર... ..	૬૦૫
૪. રાંડને પેતના છેકરાંને દગધથી ગેહસરોવી દખખે ચહકાવવાથી દખખું પહરેજીવ્યું	૬૦૮
૫. નશીલાલારોને લગતી બાબદ... ..	૬૦૯
નશીલાલારોનું કામ. (ક) રવાનોને દખખે ચહકાવવા	૬૧૦
(ખ) બહર પોકારથી (Crier) તરીકે કામ... ..	૬૧૦
(ગ) પંચાએતના હોકેમોનો અનાદર કરનારાઓ ઉપર દેખરેખ	૬૧૧
આ અરસામાં નશીલાલારની સંખ્યા... ..	૬૧૧
નશીલાલારો ગામની નેઆતમાં જમવા જતા	૬૧૨
નશીલાલારની તાણુ બાબે સુરત લખેલો પંચ તેઓને લગાજમ	૬૧૨

VIII.

પારસી પંચાએતે બહારની અનજીમનોને મદદ કરવાની બાબદો ...	૬૧૩
૧. કરંજ ગામનું દખખું અને નશીલાલારો	૬૧૩
૨. પુનેવાલા અંધાર પેતનજીની બાબદ. તેવણુના અદરાવેલા છેકરાની બાધડીની નવજેત અને વેહવાધની બીમારી	૬૧૫
૩. બરચની અનજીમને દખખા માટે માંગેલી મદદ... ..	૬૧૫
૪. ઉમરા, લેસુ, ખજેત અને દુમસની અનજીમનો તરફથી દખખા માટે માંગવામાં આવેલી મદદ	૬૧૮
૫. બાહાની અનજીમને ખાડી ઉપર પુલ બાંધવા માંગેલી મદદ	૬૨૦
૬. દીવ ખાને દખખું	૬૨૨
૭. જલનાની અનજીમને મોખેદો માટે કરેલી માંગણી	૬૨૩
૮. રસ્તમપુરાના બેહદીનોએ મોખેદો સામે માંગેલી મદદ	૬૨૫
૯. ઝાલપાડની અનજીમને તલાવ માટે માંગેલી મદદ	૬૩૨
૧૦. કલકતાની અનજીમને બક્ષેય આપેલી જગ્યાના રક્ષણ માટે માંગેલી મદદ	૬૩૩
૧૧. દખખુની અનજીમને ત્યાંની દરેહમેહરનો ગેરઉપયોગ અટકાવ કાળે માંગેલી મદદ	૬૩૫
૧૨. સુરતની બીશનીની દરેહમેહરના પાડેલી સામે માંગેલી મદદ	૬૩૬

૧૩. એક અડરાયલાં જોરાંના સંબંધમાં વધસાડી અનજીમન સાથે પત્રવેવાર	૬૩૭
૧૪. મસકત નોકરી ગયલા એક ધરાંનીએ માંગેલી દાદખાહી ...	૬૩૮

IX.

આતશમેહરાંમ, દરેહમેહરો વીગેરે ધર્મનાં મકાનોની બાબત ...	૬૩૯
૧ આતશમેરાંમ આદરાંન જોરાં ધરમના મકાનો સ્થાપતી વખતે સ્થાપકોને પંચાએતે સ્થાલ આપવાનો રવાજ	૬૩૯
(ક) વાડીઆજીના આતશમેરાંમની સ્થાપણાની વખતે અપાયલી સ્થાલોની હકીકત	૬૩૯
(ખ) ફરાંમજી કારશજીનું દખમું ઇમાતના પ્રસંગે અપાયલી સ્થાલો.	૬૪૦
(ગ) હાંશવરતરની દરેહમેહરની સ્થાપણા વખતે અપાયલી સ્થાલ.	૬૪૦
(ઘ) ધનાપટેલની દરેહમેહરની સ્થાપણા વખતે અપાયલી સ્થાલ ..	૬૪૧
(ડ) પરેલની વહાડીઆજીની દરેહમેહરની સ્થાપણા પ્રસંગે સ્થાલ.	૬૪૨
(ઘ) સુરતના મોડીજી અત્રે આવ્યા ત્યારે આપવામાં આવેલી સ્થાલ.	૬૪૩
૨. વહાડીઆજીના આતશમેહરાંમ પરચતી વખતે નેઆતશાર વીગેરે તકશીરવારોને બખશેલી માશી	૬૪૩
મશી બખચતી વખતે કરવામાં આવતી થોડીક સજા	૬૪૪
૩. વાડીઆજીના ઉપરાં આતશમેહરાંમના સંબંધમાં ખરશેજી માનેકજી અને બીજાઓ વીરૂધ નવમારી ખાતે લખાયલો પત્રારો	૬૪૮
નાસારીના મોખેદોના બરતુમ ઉપર પડેલા શકની આ પત્રમાં જણાવેલી બાબત	૬૫૧
આ પત્રારના સંબંધમાં પંચાએતના સાહેબોએ દેશાઇજી તેમજજી જામાજી ઉપર લખેલો પત્ર	૬૫૬
આ પત્રારો બામે આં કારશજી મોડી ઉપર શક	૬૫૭
૪. સુરતના આતશમેરાંમના મોખેદોએ ત્યાંના દસ્તુરની સાંમે માંગેલી દાદ.	૬૫૯
૫. હીરજીના સુતાયાઈની દરેહમેહરને માંગનારાઓની મુશકેલીઓ વચ્ચેથી છોડવાની કોશિશ	૬૬૩
૬. મેલા પટેલની દરેહમેહરની પડેશમાં બીજી હરીફ દરેહમેહર બાંધવા સાંમે પારસી પંચાએતની કોશિશ	૬૬૩
૭. માણેકજી શેઠની દરેહમેહરના મોખેદોના બરતુમ ઉપર પડેલો શક...	૬૬૫

X.

પરચુરણ બાબતો	૬૭૨
---------------------	-----

	પાના.
૧. પારસી પરતાકલાઓ અને સરકારી મારફટ	૬૭૨
૨. ગરીબ પારસી કામદારો માટે એક પ્રકારનું વીમા ફંડ (Insurance Fund) ખરપા કરવાનો ખ્યાલ	૬૭૪
૩. પારસી પંચાયત અને પારસી દારૂલાઓના લાઇસન્સ... ..	૬૭૫
૪. પારસીઓ માટે એક અંગ્રેજી-ગુજરાતી સ્કુલ ઉઘાડવાની બાબત	૬૭૫
૫. પંચાયતનો સુસારો લેનારાઓ માટે ધર્મશાલાની ગોથવજી	૬૭૭
૬. લગનની ખુશાલીમાં ન્યાતનું જમણુ આપનાર મહરથની અરજ કે ન્યાતમારાઓને જમણ આપવા દેવા	૬૮૫
૭. એક પારસી સ્ત્રીને જાદુગર ગણી મારવામાં આવી અને તેણીનું નાક કાપી નાખવામાં આવ્યું તેની બાબત	૬૮૬
૮. પારસી ચાકર લોકોએ બહારકોટ ખરપા કરેલું તોફાણુ	૬૮૮
૯. પતેલીને દહાડે ઉંમરાંણુની ટીપ કરતી કરવાની બાબત	૬૮૯
૧૦. કુમારગરો ઉતારવાનાં ખ્યાલથી છોકરો પરણાવવાની અરજી	૬૯૦
૧૧. આ અરસામાં મુ'બઇની પારસી વસ્તી	૬૯૧
૧૨. આંધલાં પાંગલાંઓને પંચાયતની બેઠકમાં બેસાવી સુસારો નક્કી કરવાની બાબત	૬૯૨
૧૩. બ્રીટીશ પ્રજા અને પાર્લામેન્ટ માટે આ અરસામાં પારસીઓની તારીખ, ધર્મ, સાહિત્ય, કાવ્યકાવ્યનો વીગેરેની હકીકત ઉપજાવવાની ચાલવી સુચના	૬૯૨
આ બાબતમાં દસ્તુર સાહેબોને કાંઈક બીધાર થવાની સુચના	૬૯૩

XI.

નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ અને ફરાંમજી કાવશજીના રાજનામાં અને ખરશેદજી માનેકજીનું સેવકનું પંચાયતના દામથી ફારેજ થયું	૬૯૫
૧. નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ અને ફરાંમજી કાવશજીનાં રાજનામાં	૬૯૬
૨. ખરશેદજી માનેકજીનું રાજનામું	૭૦૩
માનેકજી ખરશેદજીના વીચાર મુજબ પંચાયતના પડી ભાગવાના સખાઓ	૭૦૪
એ ત્રણે સાહેબોના રાજનામાં ઉપર અમલ થયે નહીં	૭૦૫
૩. ફરાંમજી કાવશજીએ રાજનામાં આગમય કોમી મએરવ્યવસ્થા બાબે કરેલી ફર્કારો	૭૧૧

(૧) ખારસી પીકાંચલાઓની દુકાન પર ધરની સ્ત્રીઓ દ્વારા વેચવા બેસતી તે બાબે સરખો ઈનચાર્જ નહીં થવા બાબે ફર્માઈ	૭૧૦
(૨) રંડીબાબે અને બુરીકુટન સ્ત્રીઓ અને મરદો બાબે ફર્માઈ	૭૧૧
(૩) બેહાઇના કામો બાબે ફર્માઈ	૭૧૩
(૪) બદ્દૈલ ખાતી દોથી તેઓની સ્ત્રીઓના બચાવમાં બે બોલ	૭૧૪
(૫) ચખેલી રાંડોના સંમધની બેહાઇ સામે ફરાંમજી કાવચજીના બે બોલ	૭૧૬

આખ ૧૧ મો.

તા. ૧૬ મી જુન ૧૮૩૬ થી તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૮૪૮	૭૧૭
--	-----

I.

પંચાએતના મેમબરો, ફંડ, હીસાબ, મીલકત, વીગેરે	૭૧૮
૧. પંચાએતના મેમબરોની સંખ્યા વધારવી	૭૧૮
૨. પંચાએતને સત્તા આપવા બાબે એક વધુ કોરોશ	૭૧૮
૩. ત્રરડીઓએ બેંગ્લાલ બેંગ્લા શેરમાં નાણું રોકવું	૭૨૦
૪. આ અરસામાં પંચાએતનો મારીક ખર્ચ	૭૨૨
૫. પંચાએતનું નાણું કયાં ફંડોનું હતું અને કયાં રોકવામાં આવ્યું હતું	૭૨૩
૬. પંચાએતનાં જુદાં ખાતાંઓ પાડવાની શરૂઆત	૭૨૩
(ક) ૧. ૫,૧૦૦ ની રકમથી પાડવામાં આવેલું પારખ બાઇઓનું ખાતું	૭૨૪
(ખ) સર જમશેદજી જીજીભાઇએ પોતાના બેનની નૈવતે પડાવેલું ખાતું	૭૨૪
(ગ) જર્જીરજી લીકીમનું ખાતું	૭૨૫
(ધ) દરુરજી એલજી દારાબજી સંજીયાની પાદમારીનું ફંડ	૭૨૫
દરુરજી એલજી સંજીયાના કેતામખાતાની ટીપ	૭૨૭
(ક) બાઇ મીઠીમાઇ તે સર જમશેદજીના બાઇ માનેકજીનાં વહુની નૈવતે નાસારીના અંધલા પાંચવાંના ખાતામાં અપાવથી રકમનું ખાતું	૭૨૬
(ચ) પેસ્તનજી જેહાંગીર તારાચંદની ર. ૧૫,૦૦૦ ની રકમ	૭૩૦
૭. પંચાએતને બક્ષેશ મહેલી જગ્યા	૭૩૧
(ક) વાડીઆજી નવરોજીએ ફુગરવાડી ઉપર ખખશીન્દા આપેલી જગ્યા	૭૩૧

	પાના.
(ખ) નવસેક ખામ અથવા અંગીઆનાવાલી મીઠકતની શરૂઆત ...	૭૩૨
૮. નર્તી સ્થાપાયલાં ફંડે	૭૩૩
(ક) ઇન્સાફ અરજીનું ફંડે	૭૩૩
(ખ) ઉદ્ધણ અને તેને લગતાં આમોના અરીઓ કાગે સ્થાપેલું ફંડે.	૭૩૪
૯. પારસી પંચાએતની પુછો મોટો ભાગ સર જમસેદજીએ સ્થાપેલાં પારસી બેનીએલેટ ઇન્ડીયનશનમાં આપવાની બાબત	૭૩૫
૧૦. ચાલુકના અધીપતી નવરોજ દોરાજી ચાનદાર. એવણને તકસીરવારે સામે પગલાં લેવાનું કામ સોંપવાની બાબત	૭૪૪
ચાલુક પત્તા માલેક દોરાજી ચાનદારની જાહેરખતર માટે માંખણી.	૭૪૪
૧૧. આ અરસામાં પંચાએતના સંબંધની પરચુરણ બાબતો... ..	૭૪૫
(ક) હીસાબ છપામણી	૭૪૫
(ખ) સને ૧૮૪૬ નાં સાલમાં પંચાએતનો હીસાબ	૭૪૫
(ગ) પંચાએતના ફંડમાં નાણું બરનારાઓની રકમ જમે કરવાની બાબત	૭૪૬
(ધ) પંચાએતના મહેતા, મોખેડ, વીગેરેની બાબત. પંચાએતના મહેતા અરદેશર દાદાભાઈના મદદનીશની નેમણુંક	૭૪૬
(ક) પંચાએતના મોખેડની છોકરીના છોકરાનાં લગન વખતે મદદ.	૭૪૭
(ચ) પંચાએતના મહેતા અરદેશરને લગની ભેટ	૭૪૭
(હ) પંચાએતના કુંબરવાડીનાં ખર્ચરાંની એ અરસામાં આવક...	૭૪૭

II.

સરકાર કરવારે સંબંધી બાબતો	૭૪૮
૧. પરજીલી સ્ત્રીએ વસીએત કરવાની બાબત. (ક) એ બાબે મુબદ્દ આતે પુછાયલા સવાલો	૭૪૮
(ખ) એવીજ બાબતમાં સુરત આતે પુછાયલા સવાલો	૭૪૯
૨. એક નાચાર વીધવા બાબતું પોપણ કરવાની બાઈની દરજ	૭૫૦

III.

ધર્મ સંબંધી બાબતો	૭૫૨
૧. મહમબારની બાબત. (ક) શરૂઆતમાં એ મહમબાર	૭૫૨
(ખ) મહમબારના વારસારાની મોખવણી શરૂઆત	૭૫૩
(ગ) આ અરસામાં પંચાએતના મહમબારનો ખર્ચ	૭૫૩
(ધ) મહમબારના ફંડમાંથી થોડીક પુછી આપણા, પુછાનાં ફંડમાં લેવાની હીલચાલ	૭૫૫

(ક) એને બદલે ચાર મહામુખરો કરવાની હિતચાચ	૭૫૫
૨. જુદીની સ્ત્રીને પેઠના ધણીને નરોણાધાર કરવા સામે ધંધા ...	૭૫૭
૩. જુદી જુદી ધાતુઓ કેમ પાક કરવી, તે બાબે પંચાએતતંચા સાહેબોએ દસ્તુર એકલ જાણ્યા અને દસ્તુર દ્વારામજી જમરોદજીને પુછેલા સવાલો	૭૫૭
૪. શકમંદ મોતથી થયેલાં રવાંનો ઉપર જુરી બરવાની બાબ ...	૭૬૦
આ બાબદના કામકાજ માટે જમરોદજી જીજીભાઈએ આપેલી હકીકત.	૭૬૨
આ બાબદમાં વાડીઆજીનાં તંબુમાં મહેલી સમસ્ત પંચાએતની સભા.	૭૬૪
આ બાબદમાં આ સભા પછીની હકીકત	૭૬૬
આ બાબદમાં પંચાએતે પાંચ દસ્તુરજીઓને કરેલા સવાલો અને તેના જવાબો	૭૭૦
આ બાબદમાં દસ્તુરજીઓને ફરીથી થયેલા સવાલો અને તેના જવાબ.	૭૭૧
આ બાબદમાં વાડીઆજીના તંબુમાં મહેલી બીજી સભા ..	૭૭૩
આ ઠેગવ મુજબ સરકારને લખાયેલો પત્ર	૭૭૪
સરકારનો જવાબ... ..	૭૭૪
આ જવાબ પછીની હકીકત	૭૭૬
આ બાબદમાં વાડીઆજીનાં તંબુમાં મહેલી ત્રીજી સભા...	૭૭૬
૫. "જદમરજ" શરી નીકલવાથી તે દફે થવા ધર્મકીયા કરવી ...	૭૭૮
૬. ગોશ રોજના હમકારને દીને ગોશનું જમણું કરનારને અને ગોશ્ટ લાઇને તાડી પીવા જનારને સજા કરવી	૭૭૮
૭. નેઆતબાર મેલેલાઓના જગ્યાને પણ દખમે નહી ચહાવવાં ...	૭૭૯
નેઆતબાર મેલેલાઓની નોંધાની ચોપડી	૭૮૦
૮. બહારગામોની અનજીમનો ધર્મ સંબંધી કોઇ સવાલો અને પંચાએતને પુછાવતી	૭૮૦

IV.

જમણા લીઝેરની બાબદો	૭૮૧
૧. અનજીમનનું નવું દખમું બાધવાની હિતચાચ. તેના સંબંધમાં દ્વારામજી કાવમજીનો પંચાએત ભોગો કાંઈક કહવાસ દેખાડનારો. પત્ર અને જમરોદજી જીજીભાઈનો જવાબ... ..	૭૮૧
અનજીમન તરફથી બાધવા કારણે જમણાના ફંડની કાંઈક હકીકત.	૭૮૬
૨. કાવસજી એકલ જીજીનીનું દખમું... ..	૭૮૭
આ જમણાનો તાજો પુરાવાના બનાવની ખુશાલીમાં તકશીરવારોને આશી.	૭૮૮

આ દખમું	તેનાર થતાં થાયલી કીયા વેલા વંચાયતો અનન્યુમન પત્ર.	૭૮૮
પેત ચીરેલાંઓને પોતાના દખમામાં નાખવા કાગે કાવશજી બીચનીને વાંધી		૭૮૯
૩. આ અરસામાં નશેશાલાશો સાંમે જાસીની ક્યાંદ		૭૯૦
૪. પંચાએતના દખમાની પછવાડેની જગ્યાની ખરીદી		૭૯૧
૫. નશાખાના મધે નવા ગાલા બાંધવા		૭૯૨
૬. રીમન કપડાં, જેહાંન, વગેરે બહાર દાટવાની બાબદ		૭૯૨

V.

અત્રે અને બહારગામ સ્થાપાયલી દરેકમેહરો, અત્રેની ધર્મશાલા અને બીજી ધર્મની જગ્યા વગેરેની બાબદો...	૭૯૨
૧. શાણુનું નવું દખમું બંધાયું તેના અનન્યુમન પત્ર	૭૯૩
૨. સર જમશેદજીની પુનાની દરેકમેહર	૭૯૩
૩. શેઠ ફરોજી નશરવાનજી (પટેલ) ની મજગામની દરેકમેહર	૭૯૬
૪. મદાલ્ફમીની ખાનેકજી દાદાબાઈ સાહેરની દરેકમેહરનો અનન્યુમન પત્ર. શેઆલની બેટ પાછી આપી	૭૯૭
૫. નાહની દખમુની દરેકમેહરને લખતી બાબદ	૭૯૭
૬. નસરવાનજી હીરજીબાઈ કરાંનીની દરેકમેહર. તેના જશન વેલા એક દુર રાખેલા મોબેદને કીયા કરવા છુટ આપી... ..	૭૯૯
૭. કોટની મંચેરજી લંગડની દરેકમેહર... ..	૮૦૦
૮. અહમદનગરની પ્યાદીની દરેકમેહર... ..	૮૦૧
૯. કલકતાની શેઠ રસ્તમજી કાવશજી બનાજીની દરેકમેહર	૮૦૨
૧૦. જમશેદજી જીજીબાઈનો અલાલીબાગ... ..	૮૦૩

VI.

ખ્રીસ્તી ધરમમાં વતલી ગયલાંઓની બાબદ. તેનાં પરીણામમાં ખાસ પારસી નીશાયો બરપા કરવાનો સવાલ	૮૦૩
૧. યુબજમાં વતલી ગયલા બે પારસી છોકરાઓની બાબદ... ..	૮૦૪
૨. એક વતલી ગયલા છોકરાને પાછો દીનમાં લેવાની બાબદ	૮૦૫
૩. એક પારસી છોકરી વતલી જવાથી બરપા થયલી બાબદ	૮૦૫
૪. એક વતલેલા પારસીએ પોતાની છોકરીને પોતાના સ્વાધીનમાં માગવાની બાબદ	૮૦૬
૫. આ વતલવાની બાબદ ઉપર ખાસ પારસી નીશાયો બરપા કરવાની બાબદ	૮૦૭

VII.

પારસીઓને લાગુ પડતા ધારા બંધાવી મંગાવવાની બાબત ...	૮૦૮
૧. ધારા બંધાવી મંગાવવાની બાબતમાં આ અરસામાં થયેલું કામ ...	૮૦૮
૨. વીકાજ મેહરજીએ પારસી ધારા બાબે અનધરતા વીચારની ચોપડી છપાવી એમ જણાવનારો ફરામજી કાવચજીને વાડીઆ નવરોજી અને સમરત અનજીમન જોગો પત્ર	૮૧૦

VIII.

કેષિક સંસારી બાબતો	૮૧૨
૧. કારજ કરેલાં જોડાં વચ્ચે ઉમ્મરના મોટા ફરકને સખબે કાજ તોડવું.	૮૧૨
૨. એક બદ્દેશ છોકરી અને તેણીની સંયત્રાલાંઓને ન્યાતવાહર મેલવાં.	૮૧૩
૩. રાંડને પેટના છોકરાંઓને સદરો નહીં પેહરાવાની બાબતમાં મોમેદાને તાકીદ	૮૧૩
૪. બાઇડી પાસે જીલ્લમથી લીવલી ફારગતી રદ કરવી	૮૧૪
૫. એક પરજીલી બદ્દેશ રત્નીને સુધારવાની ટક આપવા કાજે ધમખાતાં- માંથી રૂ. ૧૦૦) આપી બીજે મરદ કચાવવાની બાબત	૮૧૪
૬. એક મરનારે પોતાના મરનાર બેટાના વારસોને વારસાથી દુર રાખવાના સખબે તેઓ માટે પંચાએતે કરેલું ઉગરાંજી... ..	૮૧૫
૭. ધણીઆણીને નહીં રાહતનાર પુરૂષ ઉપર બરજીપોષણ માટે સરકારમાં ફરીઆડી કરાવવી	૮૧૫
૮. એક પારસી સ્ત્રીએ એક ધાંચણ પાસે છોકરી વેચાતી લાઇ તેણીને પોતાની છોકરી ગણાવવાની ઠગાઇ કીધી તે માટે સજા કરાવવી ...	૮૧૬
૯. દીવાના થયેલા પુરૂષની બાઇડીને ચોડાંક વધુ વરસ થોભી બીજે ખાતીદ કરવાની રજા આપવી	૮૧૭
૧૦. એક ધણીએ સંસારી બાબતમાં પંચાએતને વકીલ મારફતે નોટીસ આપવી અને પછી માફ માંગવી	૮૧૭
૧૧. જલ્લ જાણી નામના પારસીએ પોતાની બાઇડીને તજીને એક વીધવા બાઇને બાઇડી તરીકે રાખી તેની બાબતમાં કારતે જવું... ..	૮૧૮

IX.

કેળ છી સંબંધી બાબતો	૮૧૯
૧. સર જમશેદજી જીજીભાઇ ત્રાન્સલેશન ફંડની સ્થાપણા	૮૧૯
૨. જામારખી નામની હાપાલથી ચોપડીને સકમંદ હોવાથી રદ કરવી ...	૮૨૩

	પાન.
૩. જીજીભાઈ દાદાભાઈએ પોતા હરતકની ધર્મખાતાંની નીચાશે પંચાએતને સોંપવી	૮૨૪
૪. નવસારી મધે સર જમશેદજી જીજીભાઈએ ઉગાડેલી પેહલી નીચાથ.	૮૨૫
૫. સર જમશેદજી જીજીભાઈએ પ્રગટ કરાવેલી (ક) ઝંદ અરસતા અને (ખ) સામાન્ય શીક્ષણ માટે છપાવેલી ચોપરી	૮૨૫
૬. રેહનુમાએ જરથોસ્તી નામના ચોપાંન્યાને પંચાએતનો આશરો ...	૮૨૬
૭. દોશાભાઈ સોરાબજી મુનશી હસ્તક પંચાએતે બાહર પાડેલી ચોપડીઓ	૮૨૭

X.

બેહદીન મોખેદોએ એક બીજામાં છોકરી આપ લે નહીં કરવાની બાબદ	૮૨૭
૧. બેહદીન મોખેદોએ એક બીજામાં છોકરી આપ લે કરવામાં મેલાપલી કુટનો ઘેરલાભ	૮૨૭
૨. એવી આપ લે બંધ કરવા કાળેનું જાહેરનામું	૮૨૮

XI.

બહારગામોની અનજીમનોને પંચાએત તરફની મદદ	૮૩૦
૧. સુરત ખાતે લાગેલી મોટી આગ પછી સુરત પારસી ચેરીટી ફંડની સ્થાપણાં	૮૩૦
૨. ઉદવાદના આતશબેદરાંમ સાહેબના ફંડની સ્થાપણાં	૮૩૨
૩. ઉદવાદના ગરીબોમાં અનાજ વેંદ્યતાની શરૂઆત	૮૩૩
૪. સુમાલીની અનજીમન. (ક) સુમાલીની અનજીમનની અરજ કે તેઓ પાસેથી લેવાનો વેરો માંડ કરાવવો. (ખ) નરોશાસ્ત્રી માટે માંગેલી અરજ.	૮૩૪
૫. બાકાની અનજીમને નરોશાસ્ત્રી સંબંધી માંગેલી મદદ... ..	૮૩૫
૬. વલસાડ ખાતે નવાં દખ્ખમાંની બાબદ... ..	૮૩૫
૭. વડોદરા ખાતે દખ્ખમું	૮૩૭
૮. રાદેલના દખ્ખમાંની બાબદ	૮૩૭
૯. આ અરસામાં બહારગામો ખાતે મુકતાદ તાંકણે મદદ મોકલવાની શરૂઆત	૮૩૭
(ક) સુરત	૮૩૮
(ખ) ભરૂચ	૮૪૦
(ગ) નૌસારી, બીલીમોરા, મંદેવી વગેરે	૮૪૦
૧૦. સોલાપુરથી એક ગુજરી મયલા પુરેપનાં ૬) બચ્ચાઓને અન્ને પંચાએત પર મોકલી આપવાં	૮૪૧

XII.

સુરત અને મુ'અઇની પારસી પંચાએત વચ્ચેની આખડો	૮૪૧
૧. સુરતના મુઆમહેરા દસ્તુર બરબેરજીના છોકરા જમશેદજીની આખડ.	...	૮૪૧
૨. સુરતની અનજીમનના દખાનીની આમલી તવારીખ વીગેરેની નોંધ	૮૪૨
૩. સુરત ખાતે જોત લેનારાઓ સંબંધી નોંધ	૮૪૪
૪. સુરતની અનજીમનના ખાતામાં જમશેદજી જીજીભાઈએ મચેરશા એક્સલજી ધનજીભાઈની નંપને આપેલી રકમની આખડ	૮૪૪
૫. સુરત ખાતે મરીમોને અપાતી મદદની હકીકત	૮૪૫
૬. સુરતની મોગલાઈની આખડ	૮૪૫

XIII.

પરચુટણ આખડો. તેમાં જમશેદજી જીજીભાઈનો પોતાના ખાંનગી ધર્મખાતાં આમેનો અકાખરો જોગો પત્ર	૮૪૭
૧. ચોપારીની ધર્મશાળા ફરદુનજી પારખના સાહેબજીદાઓએ ફરીયા અંધાવી આપવી	૮૪૭
ધર્મશાલામાં જઈ રહેવાનો કાંઇક અણગમો	૮૪૮
બચ્ચાં છોકરાં સાચી એક જગાં આઇને ધર્મશાલામાં રાખવાની માંગણી	૮૪૮
એ અરસામાં ધર્મશાલાના રહીશો પાછળ માણસ દીઠ ખર્ચ	૮૪૮
૨. " મેદાનમાં ઉપજ તથા ખર્ચ થાઓ છે તે ખાતું "	૮૪૯
૩. જમશેદજી જીજીભાઈનો પોતાના ધર્મખાતાં આમેનો અકાખરો જોગો પત્ર.	...	૮૫૦
૪. પંચાએતના વકીલ મી૦ આરિટાને રૂ. ૧૦,૦૦૦) ની ભેટ	૮૫૨

આખ ૧૨ મો.

તા૦ ૧ હી બનેવારી ૧૮૪૯ થી તા૦ ૧૪ મી એપ્રિલ ૧૮૫૬ સુધી...	૮૫૩
--	-----

I.

પંચાએતના મેમબરો, ટ્રસ્ટીઓ, ફંડ, હીસાબ વીગેરેની આખડો...	૮૫૪
--	-----

૧. મુ'અઇની પંચાએત અને સર જમશેદજી ઇન્ડીટયુશનની પંચાએતનું કાંઇક ભેલાઇ ગયલું કામ	૮૫૪
ઇન્ડીટયુશન બરખા થવા પછી પારસી પંચાએતનું કામ ફક્ત અંસારી મુકદમાઓ તપાસવાનું...	...	૮૫૭
૨. રૂ. ૨૨૮૫૦ જમશેદજીને પંચાએતના વડા ડેડવરાની સુચનાની આખડ.	...	૮૫૬

	પાના.
૩. પંચાએતના ફંડતું ત્રસ્ટદીદ કરવાની બાબત	૮૬૦
૪. પારસી પંચાએતના ત્રસ્ટીઓની સંખ્યા ૪) ને બદલે ૫) ની થવી.	૮૬૦
૫. પંચાએતના દફતર મધે ખાતાં પાડવાની બાબત	૮૬૩
કાવશજી જાંગીરે દર દશ હજારનાં પડવેલાં ત્રણ ખાતાંએ ...	૮૬૪
ફીઆ પાંચ હજારથી ખાતું પાડવાની હીલચાલ	૮૬૫
૬. ધર્મખાતાંની પુછની જાવજણી કાળે કંઈ યોગના રચના બાબે	
ગવરનર-જનરલને કરેલી ચરજી	૮૬૭
૭. પંચાએતના ફંડમાં નાણું બરવાતું કણુક કરનારાઓની રકમ	
પુરાંત ખાકીમાં દેખાડવાની રીત	૮૬૮
૮. પંચાએતની આવક કમી થવા બાબે જાહેર ચરજ. પંચાએતના	
ઉપરાંત તે વખતે બીજાં ૨૦) ફંડો... ..	૮૬૮
૯. ખાતાં ખાતાંચાલાઓને સેંકડે માંચને બદલે ચાર ટકાતું બ્યાજ જમે	
આપવું	૮૬૯
૧૦. ગરીબોને પગાર. તે આપવાની બાબત કાળે પંચાએતના સાહેબોએ	
પોતામાંથી જો જતની અને સેક્રેટરીની નેમણુંક કરવી	૮૬૯
૧૧. પંચાએતના હીસાબો ઓડીટ કરાવવાની સુચના	૮૭૦

II.

સંસારી બાબદો	૮૭૦
૧. સંસારી મુકદમાના તરેહવાર પ્રકારો	૮૭૧
૨. જુદદીનના હાથતું ખાતું ખાનારને સજા	૮૭૫
૩. સંસારી બાબદો અને સરકાર દરબાર, (ક) એક ચરજદાર 'પોપર'	
તરીકે ચરજ કરવા લાયક છે કે તે બાબે કોર્ટ તરફથી પુછપરછ...	૮૭૬
(ખ) પંચાએતના સાહેબોને એક સંસારી બાબદમાં વડાશે	
તરફથી મહેલી નોટીસ	૮૭૭
(ગ) સંસારી મુકદમાઓ માટે ધરાવેલો ખરડો	૮૭૭
(ઘ) એક મરનારનાં ધર્મખાતાં માટે પંચાએત તરફથી ત્રસ્ટીઓ	
નેમવા બાબેની કોર્ટની ડીકી	૮૭૮
(ડ) એક મરનારનાં મરણ ખર્ચની હદ બાબે અદાલતે પંચાએતને	
કરેલી પુછપરછ, મરણ ખર્ચ મરનારની હાલત (position)	
પ્રમાણે	૮૭૮
(ચ) એક મરનારની મીલકત ઉપર એક મોબેનના હાથ માટે સરકાર	
તરફથી પુછપરછ	૮૭૯

૪. પંચાએતના સાહેબોની મીટીંગમાં એક સંસારી બાબદમાં સરખાં
મત પડવાથી સરકમુકરથી સર્વ ગેરહાજર વીગેરે સાહેબોનો વીચાર
લેવાનો દાખલો ૮૮૧
૫. આ અરસામાં ધરસંસારી બાબતોમાં પંચાએતની મીટીંગને કારમ... ૮૮૪
૬. પંચાએતે સંસારી ફરીઆદ બાબે ખોલાસો કરવા કાળે નહી
આવવાથી તેણેલા ક્ષણીને આપવામાં આવેલી તામીદ ૮૮૪
૭. પંચાએતના સાહેબોએ ધરમનુ મુકદમાઓ પોતાની સાથે તપાસવા
નેમેલા ૩૫) સાહેબો ૮૮૪

III.

- દરેમેહરે, ધર્મખાતાં વીગેરેની બાબદો ૮૮૫
૧. બીડીબખરની મેહદલા પટેલની દરેમેહરનાં સંબંધની જગ્યાની બાબદ ... ૮૮૫
૨. વાડીઆજી દાદાબાઈ તથા મંચેરજી પેરતનજીની લાલખામની દરેહ-
મેહરની બાબદ ૮૮૬
૩. ગોડાવરાની દરેહમેહરના સુખડ વીગેરે પોંહચાડવાના ખર્ચની બાબદ... ૮૮૭
૪. સોરાખજી વાછાગાંધીની ચોપાટીની દરેમેહર ૮૮૮

IV.

- સુબધની પારસી પંચાએત અને બહારગામોની અનજીમનો. મદદ
માટે આવેલી અરજો વીગેરે ૮૮૯
૧. અમરોલી ઉતરાંનના જરથોસ્તીઓની નરેશાલાર બાબે અરજી ... ૮૮૯
૨. બાથેના એક પારસીએ સંસારી મુકદમામાં સેવટની અપીલ કરવા
કાળે માગેલી મદદ અને તેને ના પાડવું ૮૯૦
૩. બાઠાની અનજીમન તરફથી લગનનું કારજ તોડનાર ને અટકાવ કરવા
બાબેની આવેલી અરજી ૮૯૧
૪. સુરતના ધર્મખાતાંના કામ ચલાવનારા મેનીજરોની નેમજૂકની બાબદ. ૮૯૨
૫. ખંખાતની અનજીમનની પોતાના રોહરની ૯ હાજતો તાલવા બાબેની
અરજી... .. ૮૯૨
૬. કાદરખાબાદ તરફથી લવાઈ માટે આવેલો એક મુકદમો... .. ૮૯૪
૭. ઓલપાડ પરગણાનું ગામ અમરોલીની અનજીમનની દખલુ બાંધવા
બાબેની અરજી ૮૯૫
૮. ઓલપાડ પરગણાનાં મંડરોઇનાં રેહવાસીઓની પોતાનાં ગામની
હાજતો માટેની અરજી ૮૯૫
૯. શાંગાપોરની જેલ મધેના પારસી બંધવોઓની અરજીની બાબદ... ૮૯૬

૧૦. નાશકમાં એક પારસી છોકરાને એક પાદરીએ પોતાના ઘેરમાં રાખવાની આજ્ઞામાં પંચાએતને થાયલી ફર્માદ	૮૯૭
૧૧. બરૂચથી ત્યાંનાં હુલડના સંખ્યામાં એક બેરીસ્તરની માંગેલી મદદ...	૮૯૮
૧૨. આલપાછની દરેહમેહરના પંથરીની પોતાના બેઠાને વટાવવા આબેની ફરીઆદ	૮૯૯
૧૩. દેવીઅરથી નવા મોબેદ રાખવા માટે આવેલી અરજી	૯૦૦
૧૪. મોરના પારસીઓની એક મોબેદ માટે અરજી... ..	૯૦૦
૧૫. ઉદેપોર (ઉદવાના) ખાતે વેંહચી આપવાની આજ્ઞા	૯૦૦
૧૬. શીમનપોર, રાંડેરના ધર્મખાતાં માટે, લવજી વાડીઆના કુટુંબના રવાંનોના પુત્ર કાન્હે પંચાએતને આપવા કહારેલી રકમ	૯૦૧
૧૭. મદરાસ ખાતે ગુજરી ગયલા એક પારસીએ પંચાએતને આપવા જણાવેલી રકમની આજ્ઞા	૯૦૨
૧૮. સુરત અને બીજાં બહારગ.મે ખાતે મુકતાદ તાંકણે જતી મદદ	૯૦૨
૧૯. આ અરસામાં સુરત ખાતે ગરીબોને અપાંતી માસીક મદદ	૯૦૩

V.

ગંહમખારની આજ્ઞા	૯૦૪
૧. ગંહમખારની સંખ્યા	૯૦૪
૨. ગંહમખારના ફંડની પુંજી	૯૦૫
૩. બગર સાથના મોબેદોએ પોતાના ગંહમખાર ફંડનું ત્રસ્ટ-દીદ માનેકજી શેઠ પાસે કરાવવા પંચાએતને કરેલી અરજી	૯૦૫

VI.

પંચાએત હસ્તક ચાલતી જંદ અવસ્તાની નીશાલો	૯૦૭
૧. મુખબની નીશાલો	૯૦૭
(ક) મુખબની છોકરાઓની નીશાલો... ..	૯૦૭
(ખ) પંચાએત હસ્તક ચાલતી છોકરીઓની નીશાલો	૯૦૮
(ગ) દસ્તુર એરચજી સોરાખજીની જંદ શીક્ષક તરીકે નેમણુંક	૯૦૯
૨. બહારગામની નીશાલો	૯૦૯

VII.

સર જમશેદજી જીજીભાઈ ત્રાન્સલેશન ફંડ	૯૧૨
૧. એ ફંડની શરૂઆતમાં રાખેલી નેમ... ..	૯૧૨
૨. એ અરસામાં ખરીડાયેલી ઓપડીઓ... ..	૯૧૩
૩. એ ફંડ ખાતેથી માંગેલા ઇનામના રેસાલો	૯૧૪

VIII.

પારસી કોમ માટે ધારા બાંધી મંગાવવા નેમાયક્ષી કમીટીને પંચા- એત તરફથી મદદ...	૯૨૦
--	-----	-----	-----	-----	-----	-----

IX.

દખમા, નશોશાકાર, રવાંન, વીગિરેની બાબતો	૯૨૧
૧. પંચાએતના દખમાને લગતી જમીનેની બાબત...	૯૨૧
(ક) ડુગરવાડી પાસે અમનજી વાડીયાની થોડીક જગ્યા લેવાની બાબત	૯૨૨
(ખ) મંચેરજી ધનજીભાઈ રેડીમનીનાં વીધવાની બનાજના દખમા પાસેની જગ્યા	૯૨૨
(ગ) ૧૮૫૮ માં પંચાએતના ડુગર આગલની જગ્યાની અંકાયલી કીમત	૯૨૪
(ઘ) એ અરસામાં પંચાએતની જમીનની ઉપજની બાબત	૯૨૪
૨. ફરામજી કારશજીનાં દખમા બામે તેવજીના છોકરાઓ પેરતનજી તથા નાનાભાઈ ફરામજી બનાજનો પત્ર કે હરકતવાલાં રવાંનેને તેમાં મેલવાં નહી	૯૨૪
૩. દખમાઓને રજીસ્ટર કરવાની બાબત...	૯૨૫
૪. ફરાંમજી કારશજીવાલાં દખમામાંની કોઈએ જારીનું પીતલનું ટાપ બહાર કાઢવાની બાબત	૯૨૬
૫. દખમા આગલ કુસ્તી કરવા કાગ્જે પાણી માટે લાકડાના પીપને બદલે તાંબાના વાસણો	૯૨૬
૬. નશાશાકારો વીગિરેની બાબત	૯૨૬
(ક) રવાન માટેનો લવાજમ મુકરર કરવો. નશોશાકારો સાંમે ફર્માદ...	૯૨૭
(ખ) નશોશાકારોને અરશનુમ આપવાનો રવાજ	૯૨૮
(ગ) લાસને ગેહાંન સાથે બરામર બાંધવાની તારીફ	૯૨૮
૭. ચરનીવાડીનાં નશાખાનાની જાળિન બેટ મલવાની બાબત...	૯૨૯
૮. ન્યાતમાર મુકેલાંઓને કોઈ મરનારના સચકાર વખતે જવા માટેનો અટકાવ	૯૩૦
૯. ન્યાતમાર મેલેલા એક ધણીએ રૂ. ૨૦,૦૦૦) નું બોંડ લખી આપી નશોશાકાર માટે માંગેલી પરવાંનગી...	૯૩૧
૧૦. સર જમશેદજી હેરપીટલમાં થતાં રવાંનેના બીજાંજી વીગિરે સામાન રદ કરવાની બાબત	૯૩૧

૧૧. મરણનું કારણ બરાબર જણાવવા માટે પોલીસના સીન્યર મેજિસ્ટ્રેટનો
પત્ર ૯૩૨
૧૨. માલુમજી પીટીટે તેવણુ સાંમે રાસ્ત ગેફતારમાં એક દખખાના
સંબંધના તેવણુના કામ બાબે થાયલા ટીકા બાબે કરેલી ફર્યાદ ... ૯૩૫

X.

- ધર્મી, ધર્મગુરુઓ, ધાર્મીક રેવાણે, વીગેરે બાબદો ૯૩૬
૧. જરથોસ્તી મહાગબનો ફેલાવો કરવા બાબે કાવસજી જાંગીરની સુચના. ૯૩૬
૨. આ અરસામાં થયેલાં જાહેર જશનો ૯૩૬
૩. “ શહે રાસ્તનુમાએ જરતોશીઆન ” મ કઝીની પંચાએત જોગી
માંગણી ૯૩૯
૪. દસ્તાનવાલી તથા સુવાવરી એરતોએ જાણવવા જોઈતા મહલાજાની
બાબદ ૯૪૦
૫. હોલીને ટાંકણે કાષ્ટક મોખેદોએ વેશ તથા ગલાલની રમત કરવી... ૯૪૦
૬. કદમી ફરુરની નેમણુક બાબે પંચાએતના સાહેબોને આપવામાં
આવેલી જાણુ ૯૪૧
૭. એક કાઠડવાલા મોખેદ બાબે ફર્યાદ ૯૪૨
૮. હોલીને ટાંકણે માનતા કરવાની મનાઇની બાબદ ૯૪૩

XI.

- નૌસારી, સુરત, ગણુદેવી માટે સર જમશેદજીએ કરેલાં ધર્મના
કામોની પારસી પંચાએત ઉપર મોકલેલી યાદી ૯૪૩
૧. નૌસારીની જરથોસ્તી અનગુમન હજુર સર જમશેદજીએ નૌસારીનાં
બલાં માટે પારસી પંચાએતને રકમ સોંપવા વીગેરે બાબદો વાંચેલો
અનગુમન પત્ર... .. ૯૪૩
૨. મહેસરની સર જમશેદજીવાલી દરેહમેહરની સ્થાપણા વખતે વંચાયેલો
અનગુમન પત્ર... .. ૯૪૬
૩. મુકતાદ ટાંકણે સર જમશેદજી જીજીબાઇ તરફથી નૌસારી તથા સુરતનાં
આંધલાં પાંગલાં તથા લાચાર લોકોને કપડાં આપવાની હકીકત ... ૯૪૬
૪. મણુદેવીના નરેશલાશૈના મુસારા બાબે સર જમશેદજીએ આપેલી
રૂ. ૫૦૦૦) ની રકમની બાબદ ૯૪૮

XII.

- પરચુટણુ બાબદો ૯૪૮
૧. શેઠ જીજીબાઇ દાદાબાઇના ઉચમણામાં તેવણુના બેદાઓએ વંચાયેલો

પત્ર. તેમાં મરનારે પોતાના ધર્મખાતાનો હિસ્સા પંચાએતના આર સાહેબોએ તપાસ્યા આખે કરેલી સુચના ...	પાના.	
૨. ૧૮૫૧ ના સાલમાં મુસલમાનોએ કરેલાં હુકમ આખે પંચાએત તરફથી જરથોસ્તીઓને ચેતવણી ...	૯૪૯	
૩. પંચાએતના ફૂંડમાં રૂ. ૫૦૦૦) ની રકમ અપાતા આખેના એ અનજીમન પત્રો ...	૯૪૯	
(ક) માનેકજી લીમજીભાઇ બનાજીનાં ઉચમણામાં પંચાએતને આપેલી રકમ માટેનો વંચાયલો અનજીમન પત્ર...	૯૫૦	
(ખ) રૂરતમજી નવરોજી મોટાભાઇનાં ઉચમણામાં વંચાયલો અનજીમન પત્ર ...	૯૫૦	
૪. ફુંગરવાડી ઉપર દરાનીઓ માટે ગોચવણ ...	૯૫૧	
૫. ગોહાવરા મોખેદોએ રેહમેહરની પડોશનાં ઘર આખે લખી આપેલો પત્ર.	૯૫૨	
૬. ધર્મશાલાની જગ્યાને ફુંગરવાડી તરીકે જોલખવાની બાબત ...	૯૫૨	
૭. દરાન ખાતે ૧૦૦) હોકરીઓને પરણાવી આપવાની સર જમશેદજીની માંગણી ...	૯૫૩	
૮. પાંણીની તાંગીને સમખે બહાર પાણી ભરવા બતાવેલાં જૈરાંઓ માટે તકેદારી ...	૯૫૩	
૯. વોટર સપલાઇ કમીટીની પાણીના સંબંધમાં પંચાએતના અધીકારીઓને અરજ ...	૯૫૪	
૧૦. પુનેવાલા પેરતનજી સેરાબજીનાં ધર્મખાતાની બાબત ...	૯૫૫	
૧૧. નવરોજી વાડીઆતું રાજનાસુ ...	૯૫૬	
૧૨. ચોપાટીની પારખાલી ધર્મશાલાના સંબંધમાં કમીટી ...	૯૫૭	
૧૩. પંચાએતના પેહલા સેક્રેટરી ...	૯૫૭	
૧૪. સર જમશેદજીના એચુના ઇંગ્લેન્ડના સપ્સકાઇઝરો ...	૯૫૮	
૧૫. ન્યાતયાર મેલેલાઓનાં નામ પારસી મેહલ્લાઓમાં જાહેર કરવાની બાબત ...	૯૫૮	

XIII.

પેહલા સર જમશેદજી જીજીભાઇનું મરણ ...	૯૬૦
પેહલા સર જમશેદજી જીજીભાઇનું મરણ ...	૯૬૦

વધારો (ક).

કુળધર્મી આગલાં વરસોની પારસી વસ્તી ...	૯૬૫
૧. મી. એડવર્ડસ પ્રમાણે ઇ. સ ૧૭૮૦ માં ...	૯૬૫

૨.	મીસીસ ગ્રેહામ. ઇ. સ. ૧૮૦૯	૯૬૬
૩.	સર જેમ્સ મેકીનટોશની યાદી. ઇ. સ. ૧૮૧૧	૯૬૬
૪.	૧૮૧૩ માં કોટમાં પારસી વસ્તી	૯૬૭
૫.	મી૦ મીકેલ પ્રમાણે ઇ. સ. ૧૮૧૪-૧૫ માં... ..	૯૬૭
૬.	૧૮૨૬ ની પારસી વસ્તીની ગણતરી	૯૬૭
૭.	કેપ્ટન હોલ. ઇ. સ. ૧૮૧૨	૯૬૮
૮.	ઇ. સ. ૧૮૧૬ અને તે પછીના આંકડા	૯૬૮

વધારો (ખ).

સને ૧૮૨૩ થી ૧૮૨૬ સુધીના પારસી પંચાયતના ત્રસ્ટી સાહેબોના નામની ટીપ	૯૬૯
---	--------	-----

આ બ ૧ લો

શરૂઆતનો આબ. પારસી પંચાએતની તવારીખનાં સાધનો.

પારસી પંચાએતની ઓઈની સ્થાપણા તા. ૨૮ નવેમ્બર ૧૮૨૩ ને દીને થાઇ હતી. તેની સ્થાપણાની સદી (Centenary) ના અવસરની યાદમાં આ પુસ્તક લખવામાં આવ્યું છે. પણ ૧૮૨૩ ની આગમચ પારસી પંચાએત હસ્તી ભોગવતી હતી. તેથી તે સદીની હકીકત લખવા આગમચ પારસી પંચાએતની શરૂઆતથી તે ઇ. સ. ૧૮૨૩ સુધીની હકીકત પણ આ પુસ્તકમાં આપવાનું અગતનું ધારી તેમ કરવામાં આવ્યું છે. ૧૮૨૩ પછીની હકીકત માટે, પારસી પંચાએતનાં જુનાં દફતરોનો મોટે ભાગે ઉપયોગ કર્યો છે. પણ એ સાલની આગમચની હકીકત માટે જે જે પુસ્તકોનો મુખ્ય ઉપયોગ કર્યો છે તેઓનાં નામ તેઓની થોડીક વીગત સાથે અતરે આપું છું.

મરહુમ આ બા. બમનજી બેરાંમજી પટેલનું પારસી પ્રકાશ. આ તવા-
રીખ માટે એક ઘણું અગતનું પુસ્તક થઇ પડ્યું છે. મેં
૧. પારસી પ્રકાશ. માફ એક પુસ્તક આ મરહુમને અર્પણ કરતાં જે જણાવ્યું
હતું, તે યાદ કરી જણાઉં છું, કે પારસી પ્રકાશનાં
સંબંધનાં પોતાનાં કામથી તેવણે પારસી કેમને ઘણી આભારી કરી છે.

ખોલાશે એ પંચાત. એનાં શરૂઆતનાં પાનાં (Title-page) માં એનું નામ
તેની બાબદ સાથે નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે. “ખોલાશે એ
૨. ખોલાશે એ પંચાત. પંચાત એટલે જે જરતોશતી પ્રીરકાનાં નેક લોકોને વાકેફ
કરવા શરૂ આગલા દાહાડા ઉપર આપડી અનંબુમનનાં
શાહેબોનાં વખતમાં જે કાંઈ બનેલું છે તે જુનાં દફતરો મધેથી ઉતારીને
પરગટ કીધું છે અને તેઆર પછે હાલની પંચાતનાં મેમબરોનાં વખતમાં શંવંત
૧૮૮૦ થી તે શંવંત ૧૮૯૮ સુધી તથા તરશતીઓનાં સવાધીનમાં જે કાંઈ

બનેઉં છે તેહેની શરવે ઉપજ નીપજ આપરા પ્રીરકાનાં લોકોને વાકેફ થાવા શાફ્ જાહેર કીધું છે. બનાવનાર માંજદીઅશની દીનનો તાબેદાર એક બ'દે ખોદા. શને ૧૨૧૨ ઇઅજ્જદજરી. શને ૧૮૪૩ અંગરેજી. શંવંત ૧૮૬૬ વીકરમાતજીત.”

આ પુશતકના કર્તા “બ'દે ખોદા” તે પહેલા સર જમશેદજી જીજીભાઈ ખારોનેટ (૧૭૮૩-૧૮૫૬) હતા, એ જાણીતી વાત છે. એવણની પંચાએતના અધીકારી તરીકે ૧૮૨૨ માં નેમણુંક થાઈ હતી, પણ તે આગમચ પણ તેવણ પારસી પંચાએતનાં કામમાં ઉલટ ધરાવતા હતા. એવણ આએ પુશતકના કર્તા હતા, એમ એક વખત સોગંદ ઉપર જાહેર કરવામાં આંચું હતું.

પારસી પ્રકાશ (I પા. ૪૧૮) માં, તાં ૧૫ મી આગસ્ટ ૧૮૪૩ ને દીને બનેલી એક ખાખત તરીકે, લખે છે કે “સર જમશેદજી જીજીભાઈ નાઈટે ‘માંજદીઅશની દીનનો તાબેદાર-એક બ'દે ખોદા’ એવું નામ રાખી મુ'બઈની પારસી પંચાએત તથા બીજી પારસીઓને લગતી કેટલીએક વીગતોની ‘ખોલાશે એ પંચાત’ નામની એક ચોપડી પોતાને હાથે લખી જામે જમશેદ છાપખાનાંમાં છપાવી બાહેર પાડી હતી.” આ નોંધની કુટનોટમાં લખે છે કે : “આ ચોપડીનાં બનાવનાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ નાઈટ હતા, એવું જામે જમશેદ છાપખાનાના પરીટર શેઠ હોરમજી દાદાભાઈએ તાં ૨૬ મી જુલાઈ ૧૮૭૫ ને દીને અતરેની હાઈ કોરતમાં હાનરેબલ જસ્ટીસ બેલીની હજુરમાં મુ'બઈનાં પારસીઓનાં દોખમાંઓવાલા દીવાની મુકદમાના સંબંધમાં શાક્ષી આપતાં જણાવ્યું હતું.”

મી. માનેકજી ખરશેદજી માનેકજીએ બોંબે ટાઈમ્સ (Bombay Times)

જોગાં “Q. in the Corner” એવી તખલ્લુસથી “પારસી

૩. માનેકજી ખરશેદજીના પંચાએત, તેની ચહડતી પડતી અને તે ઉપજવનારા સબખો ચર્ચા પત્રો. (Parsee Punchayet, Its Rise and its Fall, and

the causes that led to the same)” એવે મથાલે

૧૮૪૪-૪૫ માં કેટલાંક પત્રો લખ્યાં હતાં. તે પાછલથી ઇ. સ. ૧૮૬૦ માં ઉપલાંજ મથાલાં હેઠળ J. D. S. તરફથી પ્રગટ થયાં હતાં. આ પત્રોમાં મી. માનેકજી ખરશેદજી પંચાએતનાં જે દફતરનો હતાલો આપે છે, તે દફતર તેજ છે, કે જેનો પારસી પ્રકાશમાં અવારનવાર ઇસારો કરવામાં આંચો છે. મી. માનેકજીના ખાવા ખરશેદજી માનેકજી કેટલાંક વરસ સુધી પંચાએતના એક આગેવાન કારોબારી હતા. તે વખતે પારસી પંચાએતની પોતાની કોઈ

જુદી ઓપ્રીશ જેવું ન હતું. આગેવાન કારોબાર કરનાર મૈમખરની પેહડી ઉપર
યા તેવણનાં ઘરમાં તેનું કામકાજ થતું હતું, તેથી તેઓનાં વખતનાં કામકાજના
ચોપડા તેઓને ત્યાંજ રહેતા હતા. આ સખળે શરૂઆતના કોઈક અસલ ચોપડા-
ઓ હાલનાં દફતરોમાં નથી. એવું દીસે છે કે ખરશેદજી માનેકજીના વખતનાં
કામકાજનો એક ચોપડો તેવણને ત્યાંજ રહ્યો હતો,^૧ અને તેથી તે તેવણના
બેટા મી. માણેકજીના હાથમાં આવ્યો હતો.^૨ આ સખળે એવણે લખેલાં
પત્રોમાંથી કોઈક બાબતો કાંઈક અગતની ગણાય.

૪. દસ્તુર મેહરજીરાણા મેહરજીરાણા લાઈબ્રરીનું એક હસ્તલેખ પુસ્તક, જેમાં અત્રેની
લાઈબ્રરીની જુના પારસી પંચાએત સાથે નૌસારીની અનનુમનને ચાલેલા
લખોની નકલોની ચોપડા. પત્રવહેવારમાંનાં કોઈક પત્રોની નકલ ઉતારેલી છે.^૩

પારસી પંચાએતનો એક ચોપડો, જેને મેં કુટ નોટોમાં ચોપડો
નં ૦ ૧ તરીકે એલખ્યો છે. પંચાએતની ઓફીસ હસ્તકના

૫. પારસી પંચાએત આગલી હકીકતોનાં દફતરોમાં આ પહેલ વહેલું દફતર છે. તેમાંની
હસ્તકનો એક નોંધો તા. ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૯૧ થી શરૂ થઈ તેમાં
ચોપડો. એક પછી એક તા. ૫ મી જુન ૧૭૯૬ સુધીની કેટલીક
સભાઓનું કામકાજ નોંધેલું છે. ત્યારપછી આશરે ૮) વરસની નોંધ વગરનો
ગાલો છે. ત્યારપછી તા. ૧૪ મી નવેમ્બર ૧૮૦૪ અને તા. ૨૬ મી

(૧) આ અસલ ચોપડા માટે મી. માનેકજી ખરશેદજીના બેટાઓ અને બેટીયા મેં
ખબર કહાડી હતી પણ તેઓએ જવાબુ નહતું કે તે તેઓ પાસે નથી.

(૨) પારસી પ્રકાશ (I પા. ૧૭૦) પ્રમાણે ખરશેદજી માનેકજીને આગલી પંચા-
એત બાબે કોઈક હકીકત આ દોરાખજી ફરાંમજી પંથકીએ આપી હતી, કે જેવણ મુંમધ-
ના એક આગેવાન પંથકી હતા, અને તા. ૧ લી જાન્યુઆરી ૧૭૮૭ ને દીને સરકારે તેમણે
પારસી પંચાએતના ૧૨) કારોબારીઓમાંનાં એક હતા. તેવણ તા. ૨૮ મી મે ૧૮૨૩ ને દીને
૭૫) વરસની ઉંમરે હક થયા હતા.

(૩) આ સંપ્રદ કરનાર એ. જામારપજીના બાઇ મરહુમ એ. જામશેદજી સોરાખજી દસ્તુર
મેહરજીરાણાએ આ હસ્તલેખ પુસ્તકની એક નકલ મહેરખાંતી કરી અને ભેટ આપી હતી.
તેનો મેં ઉપયોગ શરૂઆતમાં કરવા માંગ્યો હતો, પણ ત્યારપછી ખુદ અસલ ચોપડી મેં
નવસારીથી મંગાવી તેનો ઉપયોગ કર્યો છે. આ ઉપયોગ કાજે મેહરખાંતી કરી આ પુસ્તક
મને આપવા માટે એ પુસ્તકખાનાના નૌસારીના સેક્રેટરી મી. પેશાતન રતનજી દાણુનો
હું ઉપકાર માનું છું.

નવેમ્બર ૧૮૦૪ ની સમસ્ત અનનુમનની સભાની નોંધ છે. એ પછી આશરે ૭) વરસનો ગાળો છે. એ ગાળા પછી તા. ૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૧૧ ની સમસ્ત પંચાત મીટીંગની અને તા. ૧૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૧૧ ની મીટીંગની નોંધો છે. આ ચોપડો ખા. બા. બમનજી બેરામજી પટેલે પોતાની હુયાતી દરમિયાન ઇ. સ. ૧૬૦૨ નાં શાલમાં મેહુરખાની કરી પંચાએતની ઓફીસને લેટ આપ્યો હતો. એ ચોપડો મી. બમનજી પટેલને શેઠ દાદાભાઈ પેસતનજી વાડીઆ, જેવણ એક વખત પંચાએતના અકાબર હતા, તેવણ પાસેથી મલ્યો હતો.

પંચાએતનાં દફતરોમાં પંચાએતના હીસાબની આ સર્વથી પેહલી ચો-
પડી છે. તેનું મથાલું નીચે પ્રમાણે કર્યું છે: “વાડીઆજી
૬. ઇ. સ. ૧૮૧૨ થી ૧૮૨૩ હોરમજીજી બહમંનજીને તાં પંચાતનાં ફત્તો હુશાબ
સુધીના હીસાબની સંવત ૧૮૬૮ નાં કારતગ શુ. ૧૩ બુધથી તે સંવત
ચોપડી. ૧૮૮૦ નાં કારતગ વદ ૧૪ વા. શોમે સુધી હતો હુશાબ
તે પંચાતનાં તરશતી ૪) વાડીઆજી હોરમજીજી બહમંનજી તા. ફરામજી કાવશજી
તા. વાડીઆ નવરોજીજી જમશેદજી તા. જમશેદજી જીજીભાઈ એ જનાં ૪) એ
હુશાબ પોતાનાં હવાલામાં લીધો તે હુશાબની ચોપડી વાડીઆ હોરમજીજી
બહમંનજીને તાંથી આવી તેજ પરમાંજી નકલ નોંધી રાખી છે તેની વીગત છે.”
ઉપલાં મથાલાં પછી સંવત ૧૮૬૮ થી સંવત ૧૮૮૦ નાં વરસ સુધી (ઇ. સ.
૧૮૧૨ થી ૧૮૨૩ સુધી) માં ટુંકમાં હીસાબો આપ્યા છે. પહેલા હીસાબનું
મથાલું નીચે પ્રમાણે છે.

“ પારશીઓની પંચાતનો હુશાબ વાડીઆજી હોરમજીજી બહમંનજી
શાથે સંવત ૧૮૬૮ નાં વરશથી. ” ૧

એ હીસાબો સંપૂર્ણ નથી. ટુંકમાં ઉપજાવી કહાડેલા છે. ઉપલા હીસાબની
નકલ પછી એની આગમયના બીજા હીસાબની નકલ નીચલે મથાળે
ઉતારેલી છે:-

(૧) એ ચોપડામાંનો કોષ્ટક ભાગ હાલ ખવાઇ ગયો છે. માટે જરૂરી વખતે કોષ્ટક
અસલ જેવું હોય, કે જે હાલ એ ચોપડામાંથી વંચાઇ નહીં શકાય, તે તા. ૧૯ મી જુલાઇ
૧૯૦૫ નો પારસી પંચાએતનો નં. ૨૪૩ વાલો સરકયુઝર જેવો, કે જેમાં મેં એ હીસાબોની
નકલ કેટલીક આગલી ફકીકતો રચ્યું કરવા માટે આપી છે,

“શ્રી પારશીની પંચાતનો હશાખ અંધારૂં ખરશેદદારૂં એદલજી વાછાના તા. પારશી ફરાંમજી નાંહનાંબાઈ દાવર હશતગ તેનાં આંકડાની નકલ અસલ પરમાણે શવંત ૧૮૭૬ થી શ. ૧૮૯૯ (ઇ. ૧૮૧૯ થી ૧૮૨૨) સુધી.”^૧ આ પ્રમાણે ઇ. સ. ૧૮૨૩ ની આગમચની હકીકતો મોટે ભાગે ઉપલાં ૬) સાધનોના આધારે લીધી છે. ઇ. ૧૮૨૩ પછીની હકીકતોનાં દફતરો પારસી પંચાએતની ઓપ્રીસમાં છે. પણ તે સર્વ અસલ નથી. કેઈક અસલ ઉપરથી નકલ છે. અસલ દફતરો કેઈ આગેવાન કારોબાર કરનારા અધીકારીઓને ત્યાં રહ્યાં હશે.

(૧) ત્યાર પછી ૪) ત્રટીઓ નેમાયા, તેઓનો હીશાખ વીગતે લખેલો છે. એ અસલ હીસાખનો ચોપડો છે, સખખ કે તે ઉપર ઉધાર બાજુએ નાણું લખ જનારા યાને આંકડો ચુકાવી લખ જનારાઓની અસલ સહી છે. તા. ૧ લી ડીસેમ્બર ૧૮૨૩ થી એ હીસાખ શરૂ થાય છે, તે તા. ૬ થી જાનેવારી ૧૮૨૫ સુધીની જમે બાજુએ નોંધ છે. તે પછીની પણ એક નોંધ છે પણ તેમાં તારીખ નથી. ઉધાર બાજુની છેલ્લી નોંધ તા. ૬ થી મે ૧૮૨૫ ની છે.

મુંબઈની પારસી પંચાએતની સ્થાપણાની આગમચની અત્રેની પારસી વસ્તીની કાંઈક હકીકત.

મુંબઈમાં પારસી પંચાએતની સ્થાપણા ક્યારે થઈ તે આપણે ચોક્કસ કહી શકતા નથી; પણ તે ઘણું કરીને ઇ. સ. ૧૭૨૩ અને ૧૭૨૪ વચ્ચે થઈ હોય, એમ આપણે પાછલથી જોઈશું. તેટલાં અતરે આ બાબમાં આપણે પારસી પંચાએતની એ સ્થાપણાની આગમચની મુંબઈના પારસીઓની થોડીક હકીકત તપાસીશું.

મુંબઈ પોરચુગીઝોનાં હાથમાં ઇ. સ. ૧૫૩૦ માં આવ્યું, તે આગમચ પારસીઓ પોરચુગીઝો સાથે સુરત વીગેરે જગ્યાઓએ સંબંધમાં આવ્યા હતા. આવા સંબંધને સબજે મુંબઈમાં પોરચુગીઝ અમલ દરમીયાન આવનાર પહેલા પારસી દોરાબજી નાનાભાઈ હતા જેવણને સુરતની નજદીકનાં સુવાલી ગાંમથી લાવીને પોરચુગીઝ સરકારે આ ટાપુના વહીવતમાં કાંઈક વહીવતદારીનું કામ સોંપ્યું હતું. એવણની પછી કહે છે કે રાનજી નામના એક પારસી સુરતથી આવ્યા હતા અને પછી થોડાક બીજા પારસીઓ પણ આવ્યા હતા. ૧

(૧) પારસી પંચાએતના ત્રસીઓ હસ્તક નારગોલના મી. રતનજી બીમજીભાઈ પટેલ તરફથી આવેલા કેટલાક પોરચુગીઝ દસ્તાવેજો ઉપરથી માલમ પડે છે કે ઇ. સ. ની ૧૭ મી સદીની અધવચમાં તારાપોર, નારગોલ, દમણ વીગેરે જગ્યાઓમાં પારસીઓ પોરચુગીઝો સાથે ઘણાં સંબંધમાં આવ્યા હતા. મરાઠાઓ સાથની પોરચુગીઝોની લડાઈ વખતે કેટલાક પારસીઓની વોલનટીઅર ટુકડીઓ પોરચુગીઝ લશ્કરમાં જોડાઈ હતી. એ દસ્તાવેજોમાંના થોડાક અસલ પોરચુગીઝ દસ્તાવેજો માટે જુઓ “The Anglo-Lusitano” ના તા. ૧૩ મી અને ૨૭ મી ડીસેમ્બર ૧૯૦૨ અને ૩ જુ, ૧૦ મી અને ૨૪ મી જાન્યુઆરી ૧૯૦૩ નાં અંકો. જુઓ જરથોસ્તી ચોપાન્ડુ, પુસ્તક ૪ થું અંક ૧ લો, ૨ જો અને ૩ જો. જુઓ માર્ પુસ્તક “A Few Events in the Early History of the Parsis and their dates” પા. ૨૪. (૨) પ. પ્ર. I, પા. ૧૫, નોટ ૩.

ઇ. સ. ૧૬૬૨ માં જ્યારે મુ'બઇ અંગ્રેજોના હાથમાં આવ્યું ત્યારે અંગ્રેજોએ ઉપલા પારસી દોરાબજી નાનાભાઈને પોતાના વહીવતમાં સામેલ કરી તેવણને ૧૬૬૮ માં અત્રેના લોકો ઉપર નાખેલા કર (Body-tax) નું નાણું એકઠું કરનાર તરીકે નેમ્યા. એવણ ઇ. સ. ૧૬૮૯ માં હક થાવા પછી એવણના બેટા રૂસ્તમજી દોરાબજી એ કામ કરવા લાગા. એવણ રૂસ્તમ જનરલ (General) તરીકે ચોલખાતા હતા, સખબ કે એવણે ૧૬૯૨ માં જ્યારે જાજરાના સીધી રાજાએ મુ'બઇ ઉપર હુમલો કરી અંગ્રેજોને હાર આપી હતી ત્યારે અત્રેના કોલીઓને એકઠા કરી તેઓની એક સરદાર (General) તરીકે સરદારી લઇ સીધીનાં લશ્કરને હાંકી કહાડયું હતું અને અંગ્રેજોને દસ્ત પાછો મજબુત ફીધો હતો. એવણ રૂસ્તમ દોરાબ તરીકે ચોલખાતા હતા અને પહેલી પારસી પંચાયતના પહેલેથી અધીકારી હતા. ઇ. સ. ૧૭૬૩ માં એવણ હક થાયા (પા. પ્ર. I ૪૪) ત્યારે એવણના વડા બેટા કાવસજી મુ'બઇના પટેલ ગણાવા લાગા. તેવણ પણ પારસી પંચાયતના અધીકારી હતા. ૧

અંગ્રેજોના હાથમાં મુ'બઇ ઇ. સ. ૧૬૬૨ માં આવતાં પારસીઓ વધુ સંખ્યામાં આવવા લાગા. ઇ. સ. ૧૬૬૭ માં અંગ્રેજોએ ફરતો કોટ બાંધવા માંડ્યો ત્યારે તે માટેનો સામાન પુરો પાડનાર કંત્રાકટર એક પારસી ખરશેદજી પોંચાજી પાંડે હતા. ૨ જેઓ આવવા લાગ્યા તેઓ મોટે ભાગે વણકરો (weavers) હતા. ૩ ઇ. સ. ૧૬૭૨ માં એટલે અંગ્રેજોને હાથ મુ'બઇ આવવા

(૧) આ પટેલોની હકીકત માટે જુઓ, The Parsi Patels of Bombay by B. B. Patel 1876. (૨) પા. પ્ર. I. પા. ૧૫.

(૩) “અહીં વલી કેટલાક પારસીઓ છે પણ તેઓ અંગ્રેજોના હાથમાં આ તાપુ આવ્યા પછી આવ્યા છે, અને તેઓ મોટે ભાગે વણકરો છે.” (Sir Streysham Master. The Diary of William Hedges, by Col. Henry Yule, Vol. II. P. 316, printed for the Hakluyt Society in 1888. “Here is allsoe some Parsees, but are lately come since the English had the Island, are most of them Weavers”.)

બાદ ૧૦) વરસ પછી એક અંગ્રેજ મુસાફર સર સ્ટેફનશામ માસ્ટર અને આન્યો હતા તેનાં જણાવવા પ્રમાણે તે વખત સુધીમાં તો અતરે કોઈ દખ્ખુ' યા દરેહમેહર થયાં હતાં નહીં.^૧

જેમ્સ ડગલાસ મુંબઈ ઉપરનાં પોતાનાં એક પુસ્તકમાં જે લખે છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે ઇ. સ. ૧૬૬૬ માં અત્રે ૩. અતરે પેહેલુ' દખ્ખુ' પારસીઓની આશરે એક દજન પુરૂષોની વસ્તી થઈ અને દરેમેહર. હતી. તેટલી વસ્તી થતાં તેઓએ તે વખતના ગવર્નર (Gerald Aungier ૧૬૬૬ થી ૧૬૭૭) ને અરજ કીધી હતી કે ગાંધી (જેવણની બીજી ઓખર મોદી હતી તેવણ) ની જગ્યા ઉપર દખ્ખુ' બાંધવા દેવાની પરવાનગી આપવી.^૨ એવું દીસે છે કે તેમ પરવાનગી આપવામાં આવી હતી અને તે પછી એ જગ્યાના માલેક

(૧) They "have not yet any place to doe their Devotion in or to Bury their Dead" (Ibid)

(૨) "There seems to have been only about a dozen Parsis in Bombay when application was made by them to the Governor in 1669, for permission to erect a Dukkha on Ghandhy's piece of land which was granted (Bombay and Western India, by James Douglas, Vol. 1, p. 31 n)." ડગલાસ અરજ કરનાર તરીકે ૧૨ પારસીઓ કહે છે તે પરથી સમજવું કે અત્રે ૧૨ પારસીઓનાં ઓછામાં ઓછાં ઘરો સ્થાપાયાં હોય. મોદી ઓખડ, જેઓ ગાંધીનો પેશા કરતા હોય તેઓને લગાડવામાં આવતી. આ સખમે આપણે ઉપલા ફકરામાં "મોદી" ને બદલે ગાંધી શબ્દ જોઈએ છીએ. જેવણનાં ખાનદાનનાં એક પુરૂષ ધરાન ગયા હતા તેવણની લાવેલી રેવાયત "બહમન પુંજઆની રેવાયત" તરીકે જણાયેલી છે. એ રેવાયતમાં એ ધણીને બહમન પુંજએ "ગાંધી" તરીકે કહયા છે. (જુઓ એરવદ મા. ૩. ઉતવાલાની દ્વારા જોરબજદ્યારની રેવાયતમાં મારો દીખાવો પા. ૯. આ ખાનદાનની વંસાવલી માટે જુઓ મારી ચોપડી, A Few Events in the Early History of the Parsees p. 76).

મી. જેમ્સ ડગલાસે જણાવેલી ઉપરી અરજ (application) ની અસલ નકલ બામે આપણી સેક્રેટરીયટમાં તા. ૧૨-૧-૨૬ ને દીને ૫૩ લખી મેં અખર કહાડી છે, પણ ત્યાં તે અસલ અરજ મળતી નથી. મને જણાવવામાં આવ્યું છે કે "We have looked them up but nothing about the grant of the site of the Towers of silence can be traced. I am sorry we cannot therefore say on what authority Douglas based his statement."

ઉપલા ગાંધી, તે મોદી હીરજી વાછા, જેવણ એ અરસામાં સુરતથી અત્રે આવ્યા હતા, તેવણે પોતાની ઉપલી જગ્યા ઉપર એક દખમું ઇ. સ. ૧૬૭૨ થા ૧૬૭૩ માં બાંધ્યું.^૧ તે વખતપર આવેલા એક મુસાફર સર એસ. માસ્ટર (Sir Streynsham Master)^૨ ઇ. સ. ૧૬૭૨ ના સાલ માટે જણાવે છે કે તે વખતે મુંબઈમાં કોઈ દખમું હતું નહી. ઇ. સ. ૧૬૭૫ ના સાલ માટે એક બીજા મુસાફર ક્રાયર જણાવે છે કે તે વખતે દખમું હતું. તે ઉપરથી દીસે છે કે મોદીનું એ દખમું ઇ. ૧૬૭૨ અને ૧૬૭૫ ની વચ્ચે બાંધાયું હતું.^૩

ઉપલા મોદી, જેવણનું આખું નામ હીરજી વાછા રામ હતું, તેવણે એજ અરસામાં, એટલે દખમું પરથાયું તે અરસામાં અતરે એક દરેહમેહર પણ કંઠમાં મોદીખાને સ્થાપી હતી, જે પાછળથી સને ૧૮૦૩ ની એક મોટી આગમાં બલી ગઈ હતી. મરહુમ મોઁદે રૂસ્તમ પેશુતન હમજીઆર સુરતીએ શુજરાતીમાં “જરથોસ્ત નામું” યજ્ઞજરદી ૧૦૪૪ (ઇ. ૧૬૭૫) માં લખ્યું છે, તેમાં આ મોદી હીરજી વાછાથી સ્થાપાયલાં આ દખમા અને દરેહમેહરનો

(૧) આ દખમા ઉપર તખ્તી હતી નહી, ત સને ૧૯૧૨ માં પારસી પંચાઅતના ત્રસ્ટી સાહેબોની સંમતીથી સ્થાપકનાં કુતુંબનાં એક વારસ શેઠ બાપુજી ખરશેદજી વાછા ગાંધીના બેઠાઓએ મારી છે. એ તખ્તી નાંચે પ્રમાણે છે:—

“મુંબઈમાં પેહેલું બાંધાયલું મોદી હીરજી વાછાગાંધીનું દખમું.

સને આશરે ૧૦૪૧-૪૨ યજ્ઞજરદી.

” ” ૧૬૭૨-૭૩ ઇસવી.

“આ તખ્તી ઇ. સ. ૧૯૧૨ માં તેવણનાં વારસ શેઠ બાપુજી ખરશેદજી વાછાગાંધીના બેઠાઓએ મારી છે.

“First Tower of Silence in Bombay.

Erected by Modi Hirji Vatchaghandy.

about 1041—42 Yezdezardi

1672—73 A. D.

“This tablet has been put here in 1912 A. D. by the sons of Bapooji Khursedji Vatchaghandy, one of the heirs of the founder.”

(૨) The Diary of William Hedges, by Col. Henry Yule. Hakluyt Society Vol. II. p. 316.

(૩) જુઓ મારો વીંપય, “Bombay as seen by Dr. Ives in 1744. A. C.” (Journal B. B. R. A. Society, Vol. XVII pp. 273-297. જુઓ મારું પુસ્તક Asiatic Papers, Part II. પા. ૧૭ થી ૪૨).

ઈસારો છે.^૧ તે ઉપરથી દીસે છે કે એ દરેહુમેહર ઇ. સ. ૧૬૭૫ ની એક થા
બે ત્રણ વરસ આગમ્ય બ'ધાઈ હોય. એ લખનાર નીચે પ્રમાણે લખે છે:-

“એ ઉતમ કુલ ઉપનેઉ ગાંધી હીરજી વાછા રાંમ
ધન કુખ કહી^૨ માટા જે એ સપૂત જનમ ધરેઉ નાંમ
એ શૂલ ધરે સનખેતર ધનમાતા જેએ પુતર બએઓ^૩

.....
તે ઢંણ ઇજદ અમશાસપદે ઘણુ કીધો નાદ
ધન વાછારાંમ તમને પરભુએ એ પુતર કીધો સાહાદ
એ શાહાદ નેત લણે મૂખ જ'દ અવસ્તા વાંણી
એ માજદીઅશની મારગ શાયવે ઘણુ હરખજ આંહાંણી
એ નાંમ લાવ તમ મૂખ ગૂર ન'દેઆ આપ નહીજ કીધી ભાલી
તમ તન પવીતર ધરમ મીતર કધી પારકી નારપર નહી જેએ નેહાલી
આપ પરભુએ તમ તન એ શોભાગ અત અતી એ મોટો દીધો
ધન હીરજી વાછા એક કેતારે^૪ તમને આહાં નકલકી^૫ કીધો
પંચ સંધેઆ નેત આતશ દરશણુ તમ દેઆજ પાલી
એ શાય જ'દ અવસ્તા પૂન તમને આગલ આવેઉ ચાલી

(૧) મી. બેહરામગર તેહમુરસ અંકલેસરીઆની નકલ, ફાલીઓ ૩ ક. મી. બેરાં-
મગર તેમુરસ અંકલેસરીઆએ પેતાના “જરતેસ્તી” ચોપાન્યાંમાં આ જરથેસ્તનામું
જુદા જુદા અંકમાં છાપ્યું છે. (જુઓ પુસ્તક ૧ છું અંક ૧ લાંથી પુસ્તક ૩ જું અંક
૪ થા સુધીના અંકો). તેમાં આ બાબતના સંબંધમાં તેવણે નીચે પ્રમાણે પાનાની નીચે
નોંધ લીધી છે.

“અત્રે પેતાના પુસ્તકની મૂલ બાબત હાથ ધરવા આગમજ આપણા કવિએ સુરતના
તે વેલાના બે બહુિતા પાર્સીઓ કુતરજી નાનાભાઇ પુંજઆ અને હીરજી વાછાગાંધીની
વખાણમાં ઓગણત્રીસ પદો લખ્યાં છે જે મારા પિતજીનાં સ્વાવક્ષનામામાં છાપ્યાં હોવાથી
અત્રે દાખલ કીધાં નથી (વો. ૧ અંક ૧ પાનું ૫૪, કુટનોટ ૩).

આ પદો મરહુમ એરવડ તેમુરસ અંકલેસરીઆના સ્વાવક્ષનામામાં પ્રસ્તાવનાના
પાના ૬ થા માં આપ્યાં છે.

(૨) કહું ને બદલે. (૩) આ લીટીના કાફાવાળી બીજી લીટી આ નકલમાં છુલથી
લખાઈ નથી. (૪) કીતરિ. (૫) “ન કલંકી” અટલે “કલંક વગરનો.”

એ પૂને પરભુએ તમને અત અતી પેઆશ કીધો
 જે મુ'બઈ બંદર પંથક બૂલંદ મરતબજ દીધો
 એ શાય જ'દ અવશતા અરથે એરવદ એમજ બોલે
 આંહાં દુખમુ દરેમેહેર કીધે તું થએઓ ધણી જ'ણુને તોલે
 એ આદ પૂરબ પૂણથી તંમ અત અતી મોટો મરતબજ પાએઓ
 ધન હીરજી વાછા તું આંહાં બેહેબાહા નર ગરોથમાંની થાએઓ
 એ પૂને જ'દગાંને નેઆએગાં ગરોથમાંની વાશ
 તાહારી હકત કુરશીનાં એ પૂણથી થએઆં ખલાશ
 એ માહા મોટું પૂણ તાહારા વંશને આગલ આવશે કામ
 આંહાં અંદરોકાલી તાહાર રહેઉ નેક રોશંણુ નામ
 એ શોભાગી તમપર પરભુ તરૂશટમાંણુ આપેઆપ
 તાહારૂં દરશણુ દીઠે તંન બલીજ'ણુ મીટી જાએ પાપ
 મંણુશા વાચા કરમનાં અમ બમેદ રાખુ છું ઘણી
 તાહારૂં દરશંણુ દેખાડે અમને એક શાહેબ ધણી
 જે આદ નાનાંભાઈ હીરજી બાલમીત હમસરીકજ થાએઆ
 એ નરધાર નરધાર શ્રી એકે કરમૂખ ધોઇ ઉપાએઆ
 એ બેહુ બંધમ બે બાહા શરીખી જોડ હુઆ ખાશ
 શ્રી અહુરમજદે એક જાએ કીધો છે ગરોથમાંનાં વાશ
 હવ એરવદ શવ શરશતી એમ બહુરમાએ
 આપ ધણી તમ કુદસ્તથી આંહાં દરેમેહેરજ થાએ
 એ હીરજી વાછા શાંભલી મંણુમાં હરખે થાએઉ ઉહુલાશ

(૧) ઉપલા પારસી કવી, હીરજી મોદી માટે જે કેટલુંક લખાણ ઉપર પ્રમાણે લખે છે તે લખાણની આગમ્ય તેવણ સુરતમાં દખમુ* આંધનાર કુંવરજી નાનાભાઈની કેટલીક સ્તુતી કરે છે જેવણે બંધાવેલાં દખમાનો ઇસારો આપણે દારાબ હોરમઝદીઆરની રેવાયતમાં પણ જોઈએ છીએ. (“બેહદીન અશી રવાન..... નહાનેભાઈ ખીન પુ'જાએ..... ખુદ વશીઅત નમુદે કે સુત દખમેએ શરફિ બ એતમામ રસદ કાલખુદ વ નશાએ ઉરા દર દખમે એ મઅઝમે બરંદ.” જુઓ મારા દિ'વાયા સાથ પ્રગટ થાયલી એરવદ મા. ૩. ઉનવાલાની દારાબ હોરમઝદીઆરની રેવાયત, વો. ૧ પા. ૧૦૩). સુરતનું દખમુ* આંધનાર આ કુંવરજી નાનાભાઈ અને મુ'બઇનું દખમુ* આંધનાર હીરજી, એ બન્ને એકમેકના ખેશી હતા. એરવડ રસ્તમ પેશીતન ઉપર આપેલી કવેતોમાં એવણુને અને મુ'બઇમાં દખમુ* બંધાવનાર હીરજી વાછા તમને બંધમ એટલે ભાઈ જણાવે છે,

સપુત કુચર શાંભલી હરખ ધરી એ મંજુ કીધું શાફ
એક ધણી તમ એરવડ રૂસતમની પોહોચવો આશ,
દરેમેહર દરશણુ દીઠે ગરૂથમાંણુમાં હુએ વાશ.”

હીરજી પહેલી પારસી પંચાએતના એક સલાસદ જીજીભાઈ જમ શેદજી મોદીના બપાવા થતા હતા અને વાછાગાંધી કુતુંબના વડીલ હતા. આ જાણીતા પારસી સાચેરની કવિતામાંથી મેં લાંબો ઉતારો કર્યો છે, સખખ કે તેમાં પારસી પંચાએતના ત્રસ્ટીઓના હાથમાંની મીલકતોમાં જે સર્વથી પેહલી જણાયલી મીલકત-મોદીનું દખમું-છે, તેનો તેમાં ઇશારો છે. વળી તેમાં તે વખતના પારસીઓના કેટલાક વીચારો નોંધાયલા છે.

ઉપલા મોખેદ રૂસતમ આ દખમું અને દરહેમહેરની સ્થાપણના સંબંધમાં મુંબઈ માટે “મુંબઈ બંદર પંથક” એમ બોલે છે તે ઉપરથી દીસે છે કે એ અરસામાં મુંબઈમાં પારસીઓની વસ્તી એટલી વધેલી હોવી જોઈએ કે, તે એક જીહું પંથક ગણાવા લાગ્યું હોય. નૌસારીના દસ્તુરજી પાસે એક દસ્તાવેજ સંવત ૧૭૨૮ (ઇ. સ. ૧૬૭૨) નો જણાવવામાં આવ્યો છે કે જેમાં મુંબઈને નૌસારીનાં પંથક તરીકે જણાવવામાં આવ્યું છે. ૧

(૧) એ દસ્તાવેજ એક અગતનો દસ્તાવેજ છે કે જેમાં આપણું લોકની આગલી કાંઈ રાહરીતીઓ જણાવી છે માટે તે સદાચરો નીચે આપું છું:

“ ૦૧ શ્રી અંગુમન શમસ્ત અંધાર હંમકાર પાંચે પોલનાં શમસ્ત હંમકાર જત, અમો શંમસ્ત પંચ મીર શ્રી અમાનઅલાને ચોતરે બેશીને લખુ કીધું. વાશતે એ જે અહમે ચેઓળનું પંથક આં બેહેરામજી ફરૈદુને આપેલું હતું. તે હંમણાં આં શોરામજી બેહેરામજી તા. આ. ખુરશેદજી બેહેરામજી માહોમાહા વડતા હતા. તે ઉપર અમો પંચ અતપાક થાઈને આજ પછેથી અમો અમારું કમજ કીધું. આજ પછે અમારી તુંશારીનાં પંથક પંખેડી તુંશારીનું મોહું પડીઉ તા. મલેશર પહલીઉ તા. ગંજીદીવી તા. ખીલી તા. કેશલી પાટી તા. મેહેધર તા. મહુઆ તા. શેઓદપુણી તા. આંમલી તા. તવડી તા. મરોલી તા. દીવ તા. ચેઓળ તા. કઝાંણુ બીમરડી તા. ઠાંણુ તા. મુંબઈ વગેરે તુંશારીનાં પંથકમાં જે કાંઈ વારાનાં ધણી બગર પંચની રજા બગર વહેવા તા. ધધરણાં તા. શેઆવ તા. શોરેશ તા. અંધારપણાં શંમદી જે કામ હોએ તે વારાના ધણી બગર તા. પંચની રજા બગર કામ ચલાવે શ્રી દીવાનનાં ધોનેગાર તા. શ્રી શરેનો ધોનેગાર તા. દીવાનમાં ધોનેગારી રૂ. ૨૫ પચીસ દીવાનમાં ધોનેગારી આપે. જે કાંઈ કાંઈની નોખત ઉક્લોદગી ફરી અંધાર-

ઉપલા અરસા બાદ, આશરે ૧૫) વરસ પછી ઇ. સ. ૧૬૬૦ માં સુસ્ત ખાતેથી મુંબઈ એક બીજા પારસી ગ્રહસ્થ શેઠ બનાજી લીમજી, ઇસ્ત ઇંડયા કુંપનીની નોકરીમાં આવ્યા. તેવણે એક બીજી દરેહમહેરની જરૂર જોઈ અને તે ઇ. સ. ૧૭૦૯ માં બાંધી.^૧ એવણુ પહેલી સ્થાપાયલી પારસી પંચાયતના “વડા અકાબર” હતા.^૨

પણાનાં અમલ કરે તે શ્રી દીવાનનાં ગુનેગાર તા. શરેના ગુનેગાર. એ લખુ અમો પંચ સરવ રાજી થાઈને કર' છે. આજ પછે જે કોઇ લોદગી કરે તેહોની કોઇ રેઆળ કરે તેહો ગુનેગાર. એ લખાથી કોઇ કરે તે શ્રી દીવાનનાં ગુનેગાર તા. શ્રી શરેનાં ગુનેગાર તા. પોતાની નેઆતનો ગુનેગાર. જે કોઇ લોદગી કરે તેહોને પંચ શ્રી દીવાન હજુર શબ દેવાડે. શા. ૧૭૨૮ વેએ તેરી ૧૪ માહ રવીઅલ આખર રોજ અસ્પંદારમદ માહા દેએ આવણુ વા. ૧ ભોમે ” (અત્રે વા. મતી ૩૦ મોખેદ સાહેબોની સહીઓ છે.)

આ દસ્તાવેજની નકલ તા. ૫ મી એપ્રિલ ૧૯૨૪ નાં જામે જમશેદમાં છપાયલી હોવાથી ખાત્રી કાગ તેની ખરી નકલ નૌભારીના દજુરજી સાહેબ કેડાઆદજી દારાબજી પાસે મંગાવી હતી. તે તેવણુ તરફથી તા. ૧૧ મી મે ૧૯૨૪ નાં પત્ર સાથે આવી હતી. તે ઉપરથી આ દસ્તાવેજની નકલ આપી છે. ત્યારપછી “ભગર સાથ અનજુમનની તવારીખ”, જે એરવડ ફરેદુન રતનજી કાંગા તરફથી છપાવવામાં આવે છે, તેની એક આગમચથી (advance) નકલ, કર્તાએ અને મહેરબાની કરી આપી છે, તેમાં આ દસ્તાવેજ સદાખરો આપ્યો છે (દસ્તાવેજ ૭ મો પા. ૨૩).

(૧) એ દરેહમેદરની સ્થાપણાની તારીખ વીગેરે માટે જુઓ ખ. બે. પટેલનું પુસ્તક “પારસી ધર્મસ્થળો” (પા. ૬.). (૨) પા. પ્ર. I. પા. ૩૦.

પારસી પંચાએત. પંચાએત, સમસ્ત પંચાએત, અનનુમન,
સમસ્ત અનનુમન, વીગેરે શબ્દોનો ખુલાશો.

મુખ્યમાં પારસી પંચાએતની પહેલી સ્થાપણા ક્યારે થાઈ, તે બાબત ઉપર આવવા આગમ્ય, આ બાબમાં આપણે પંચાએત એટલે શું, અને પંચાએત, સમસ્ત પંચાએત, અનનુમન, સમસ્ત અનનુમન વિગેરે શબ્દોનો ભાવાર્થ શું, તે સમજશું.

- પંચાએતનાં જેવું કોઈ બંધારણ ઘણા અસલના જમાનાથી ઉતરી આવેલું છે. હાલના વખતનું “રાજ અને તેનાં સલાહકારોની સલા”, એ એક રીતે પુરાણ કાલની પંચાએતોનું એક પછી એક પ્રગટી નીકળેલું રૂપ છે.^૧
૧. પંચાએતજેવું બંધારણ કોઈ પુરાણ વખતથી.

(૧) આપણા દેશની પંચાએતનાં પ્રગટીકરણ બાબે એક બહુલા લખનાર જે વીચારો દરશાવે છે તે શરૂઆતમાં ધ્યાનમાં રાખવાથી પંચાએતનાં બંધારણનો ખ્યાલ કેમ બરપા થયો અને કેમ ચાલુ રહ્યો અને વખતના વેહેવા સાથે તેણે બીજા બંધારણોને કેમ જગ્યા આપી તેનો ખ્યાલ આવે છે. તેવણુ લખે છે કે:—

“ The Government of a country by the king and his council is the natural out-come of the obedience paid by the common folk to the elders and the strong, in primitive ages. The thinker and the athlete were held in high esteem for the help they rendered to the community. Almost all the political institutions of the world had grown out of these first principles of societies. The constitution of the country-moot, the town-moot and the Witanagmoot, and the relationship of the English Parliament to them, unfold the history of the origin and growth of institutions in a general way” (Ancient Dekhan by K. V. S. Aiyer, p. 312).

૨. પંચાયેત શબ્દ.

પંચાયેત શબ્દ હિંદી શબ્દ છે, જેનો અર્થ પાંચ પુરુષોનું મંડલ એમ થાય છે.^૧ આગલ ચાલતાં જેમ હિંદુસ્તાનમાં તેમ બીજાં મુલકોમાં આવાં મંડળો “પાંચ” ની સંખ્યામાં અટકી રહ્યાં નહીં પણ વધઘટ થયાં.^૨

હિંદુસ્તાનમાં ન્યાત (caste) ની “પંચાયેતો,” એ અસલી ગામગામોની “પંચાયેતો” નું બીજું રૂપ છે. વીલસન પોતાના શબ્દકોષમાં પંચાયેત શબ્દને નીચે પ્રમાણે સમજાવે છે. “પંચાયેત એટલે પાંચ યા વધુ સભાસદોની બનેલી લવાડીની સ્વદેશી અદાલત, જે સભાસદોને યાતો લગતાવલગતાઓએ પોતે અથવા તો સરકારના સનદી અમલદારોએ લોકોના નાના કલ્યાણો, ખાસ કરીને નેઆત અથવા ધંધાનાં રેવાળે સંબંધી

(૧) આવાં પાંચ અથવા વધુનાં સમુદાયનાં મંડળો જેમ આપણાં દેશમાં તેમ પશ્ચીમ ભગીનાં મુલકોમાં પણ હતાં. દાખલા તરીકે Sir F. Pollock કેનેડાનાં દેશમાં એવાં મંડળો જણાવે છે. (We are free to hold as a pious opinion that the India village council still known as the five (Panchayet)..... may go back to the same origin as our own reeve and four men who flourished in Canada to this day. Robuster faith might be needed to find more than accident in the number of five hearths and five lawful men on Horace's estate” (quoted in Maine's Ancient Law Ed. of 1896, Note P. to Chap. VIII). વડી આપણાં પારસી પંચાયેતનાં મંડળને અસલી યાદુદીઆનાં સાનહેદ્રીમ (Sanhedrim) મંડળ સાથે સરખાવવામાં આવે છે, તે થોડીક હદે ખરાબર છે. એક ગુજરાતી શબ્દકોષમાં “પંચાયેત” શબ્દ માટે અંગ્રેજી શબ્દ તરીકે “Sanhedrin” શબ્દ આપે છે (Goojaratee and English Dictionary by Mirza Mahomed Cauzim, 1846). યાદુદીઆનાં “પંચાયેત” જેવાં મંડળમાં જ્યારે કોઈ એકની જગ્યા ખાલી પડતી, ત્યારે બાકીના સભાસદો અનનુમનમાંથી બીજા ધણીને પોતાની સાથે સામેલ કરતા હતા (When a vacancy occurred the members co-opted some one from the congregation to fill the place and he was admitted by the ceremony of the laying on of hands.” Parsi Religion by Dr. Wilson.)

(૨) “The term has almost completely lost its numerical connotation and means only an association of people for doing administrative or judicial work.” (Village Government in British India, by Mr. John Matthai, p. 18)

બાબદના કજીઆઓના ચુકાદા માટે ચુંટી કાઢ્યા હોય અથવા નેમ્યા હોય ” ૧

મીરઝાં મોહમ્મદ કાસીમ અને નવરોજ ફરદુનજી વાલી ગુજરાતી-અંગ્રેજી શબ્દકોશ (ઈ. ૧૮૪૬, પા. ૨૧૦) માં પંચાએત શબ્દ માટે લખે છે કે “ ૧ સેનહેડરીમ, એક કોમનાં આગેવાન સભાસદોની સામાન્ય મંડલી જેને બન્ને બાબુઓ તરફથી રજુ થયેલા મુકદ્દમાઓનો ચુકાદો કરવાને સત્તા મળી હોય.” ૨ મી. બેલસારે પોતાનાં શબ્દકોશમાં “ પંચાત ” શબ્દને પંચ એટલે પાંચ અને સંસ્કૃત “આયતન” એટલે રહેઠાણ ઉપરથી લઈ “લવાદોતુ મંડલ” એમ અર્થ લે છે. ૩

આપણે પાછલથી જોઈશું તેમ સરકારે એક વખત પોતે તા. ૧ લી જાનેવારી ૧૭૮૭ ને દીને પંચાએત નેમી હતી. તે વખતે તેણે પોતાનાં ઠરાવમાં જેમ જણાવ્યું છે તેમ આપણે લઈએ તો, મુખ્યની પારસી પંચાએત “તે પારસી ગનેઆત અથવા ટોલાની મંડલીની ઘરગતુ ટંનટાનો ફેશલો કરવા શાઈ તથા જાતની અંનદરનો વહીવત ચલાવવા થકી ૧૨) ધણીઓની જાથુકની એક કમીટી” ૪

પંચાએત એટલે શું અને તેનું શું કામ હતું તે, આપણાં લોકો આજથી ૧૦૦) વરસ ઉપર કેમ સમજતા હતા, તે જાણવાકાળે તા. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ને દીને મલેલી સમસ્ત અનજીમનની એક સભાની હકીકતની ભાષા

(૧) “ Panchait ” Panchayat, less correctly, Panchayet. A native court of arbitration, consisting of five or more members chosen by the parties themselves, or appointed by the Civil Officers of the Government, for the determination of petty disputes among the people, especially in matters affecting the usages of caste or occupation (Oriental Language Glossary of Terms, by H. H. Wilson).

(૨) A sanhedrim, a general assembly of the leading members of a community; a jury, a Native commission appointed and authorized to decide all cases submitted to it by the consent of both parties.”

(૩) “ An assembly of Arbitrators ” (An Etymological Gujarati—English Dictionary by Mr. M. B. Belsare, p. 727).

(૪) “ Twelve persons to be a standing committee for the settling of private disputes and the internal management of the estate ” (ખુદાશે એ પંચાત, પા ૬૭-૬૮).

આપણને ઉચ્ચેગી થઈ પડે છે. તે સભા નવી પંચાયત નેમવા માટે ઠેડવે છે કે “બાર બેહદીનો તથા છ મોબેદો મલી ૧૮) જણની એક પંચાત હવેથી આપણી કોમને લગતા ઘેરગતુ કજીઆઓ સાંભલવા તથા તેમનો નીવેડો લાવવા ને માટે મુકરર કરવી”

સરકારના ઉપલા ઠેડાવના શબ્દોમાં બે બાબત આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. એક આ કે પંચાયતને બાથુકની કમીટી (Standing Committee) જણાવી છે. બીજું આ કે તેનું શું કામ હતું, તે તેમાં જણાવ્યું છે કે (ક) તેનું એક કામ ઇનસાફ કરવાનું (judicial) હતું, (ખ) અને બીજું કામ વહિવત ચલાવવાનું (administrative) હતું.

આપણે પંચાયતનાં દફતરોમાંનાં પહેલાં દફતરને આધારે કાંઈક તપાસ કર્યે ૩. પંચાયત, કુલે યા કે “પંચાયત” અથવા “કુલે યા સમસ્ત પંચાયત” સમસ્ત પંચાયત. અનજી. અથવા “અનજીમન” અને “કુલે અથવા સમસ્ત મન, સમસ્ત અનજીમન. અનજીમન” એવા શબ્દો કેવી મતલબે યા કેવા આ શબ્દોની મતલબ. પ્રકારે વપરાયા છે.

(૧) પા. પ્ર. I પા. ૧૩૬, માણેકજી ખરશેજી શરાફ પાસેની આગલી પારસી પંચાતનાં કારોબારની ચોપડીનાં આધારે.

(૨) એક કામ અથવા તાવફા અથવા ગામ માટે તેના થોડાક વડીલો(elders)એ કારોબાર ચલાવવો, એ અસરથી ઘણાક દેશોનો અને ઘણાક લોકોનો કાયદો છે. તેમ આપણાં અસલ ઇરાનમાં પણ હતું. ત્યાં એવા મંડળને અનજીમન કહેતા હોય એમ દીસે છે. એ અનજીમન શબ્દ અસલ અવસ્થામાં હજીમન છે, જેનો અર્થ “મંડળ” છે. હન-જમ, જેને મલતો સંસ્કૃત સમ-ગમ્ એટલે “સાથે જવું” છે, તે શબ્દ ઉપરથી એ હનજીમન અથવા “અનજીમન” શબ્દ નીકલ્યો છે. એ મુજબ ત્યારે “અનજીમન” શબ્દનો અર્થ “સાથે મલેલો મેળાવડો યા મંડળ” થાય છે. આ “અનજીમન” શબ્દને હાલમાં આપણે આખી કોમના બેગા મંડળને અર્થ લેઈએ છીએ, તેટલે બોહલે અર્થે હમેશાં વેવાનું દરસ્ત દિસતું નથી. આપણી આતશની નીઆએશમાં એક માત પીતા પોતાનાં પવિત્ર આતશ પાસે દુઆ ગુજરે છે કે તેઓને ત્યાં એક ફરજદ અવતરે અને તે ફરજદ અનજીમનમાં બેસનાર (બાખમન) હોય. આ અનજીમનના થોડાક વડાઓ (elders)નાં એક મંડળ માટે ઇસારો છે.

એક હાથ ઉપર “પંચાએત” અને બીજા હાથ ઉપર “કુલે પંચાએત” અથવા “સમસ્ત પંચાએત” અથવા “પંચાએત સમસ્ત” (જે પાછલા ત્રણે શબ્દોના જુમખા એકજ અર્થે વપડાતા હતા), એ શબ્દોની મતલબ આપણે સમજવી જોઈએ. “અનજુમન” પોતે પંચાએતના સભાસદો, જે આપણે પછવાડે જોઈશું કે કોઈ વખત ૧૨) તો કોઈ વખત ૧૮) યા ઓછા વધતા હતા, તેઓને જરૂર પડવે નેમતી. એ નેમજુક કાજે કોઈ ખાસ જુદી અન-જુમનની સભા ખોલાવામાં આવતી હતી નહીં. પણ કોઈ આગેવાન પુરૂષ, જેવણ પોતે પંચાએતના મેમબર હોય, તેવણનાં ઉચમણાંની મીજલસ માટે જે અનજુમન મલતી, તેમાં એ નેમનુક થતી હતી.^૧ એવા નેમા-યલા સાહેબો “કુલે પંચાએત,” અથવા “સમસ્ત પંચાએત,” અથવા “પંચાએત સમસ્ત” ના સાહેબો ગણાતા. એઓ પોતામાંથી થોડાકોને-એ ત્રણ યા ચારને-નાની બાબદોનું કામ કરવાને ઠેકવતા; દાખલા તરીકે, કોઈ સંસારી બાબદ, જેનો ફેસલો પેહલે સમસ્ત પંચાએત હજુર આવી કુલ અનજુમન હજુર જવાનો હોય, તેની શરૂઆતની તપાસ કરવી, યા તપાસ અર્થે કાંઈ ઘટનું દીસે તે કામ કરવું, અથવા કોઈ ગરીબોને ^૫સા ત્રિગેરેની મદદ આપવી હોય તો તે આપવી, અથવા કોમી વહીવતનું કોઈ વાંધા વીનાનું કામ, દાખલા તરીકે નશેસાલારો યા માણસોની નેમજુક કરવાનું હોય તે કરવું. ઇનસાફનાં (judicial) કામ કરતાં વહીવતનું (administrative) કામ એ પંચાએતના થોડાક આગેવાન સાહેબો વધારે કરતા.

ઉપલા ખોલાસાના ટેકામાં નીચલી નોંધ રજુ કરું છું: એક ઠેકાણે^૨ લખ્યું છે કે, “બીજી” તો પનચાતની વગર રજાએ અથવા પનચાત શીમશતના

(૧) યાદ રાખવું જોઈએ કે આગલા વખતમાં કોઈ આગેવાન યા જાણીતા પુરૂષનાં ઉચમણામાં જે મીજલસ મલતી હતી તે અનજુમનની મીજલસ ગણાતી, સમજ કે તેમાં કોઈ પણ જરથેસતી હાજર થઈ શકતો. તે વેળાએ જે કોઈ મોટી અગતનાં નહીં તો પણ સાધારણ અગતનાં કામો થતાં હતાં અને મરનાર જે પંચાએતના સભાસદ હોતા તો ભોંકા જાણતા કે તેવણનાં ઉચમણામાં તેઓની જગ્યાએ કોઈ બીજા નેમજુક કરવામાં આવશે.

(૨) ચોપડો નંબર ૧, તા. ૧૯-૨-૧૭૯૧ થી તા. ૧૯-૨-૧૮૧૧ સુધીની નોંધોને ચોપડો. નોંધ ના. ૧.

વગર હોકામે કામ કરે તે શુનેગારી શરકાર કુ'પનીમાં^૧ શુનેગારી રૂ. ૨૦૦૧) આપે શર્ધ..... બીજું કાંઈ મરદને નાપુશી^૨ હશે એવી વાતો તે મરદને શર હશે તો પછે તે ધણી પનચાતને જાહેર કરે ને શમસત પનચાત મલીને એ વાતની તજવીજ કરે.” અહીં આપણે જોઈએ છીએ કે, “પંચાત” અને “શમસત પંચાત,” એ બેમાં “પંચાત” તે પંચાચેતના થોડાક કરતા કાર-વતા આગેવાનો સમજવા; અને “શમસ્ત પંચાત” તે ઉપલા થોડાક આગેવાનો, જેઓ પંચાચેતનો કારોબાર કરતા હોય, તે ઉપરાંત “પંચાચેતના નેમાયલા સર્વે કારોબારીઓ” સમજવા. “સમસ્ત પંચાચેત” ને બદલે કોઈ વખતે “મોટી પંચાચેત” એવા શબ્દો વપરાતા હતા (જુઓ તા. ૧૯ મી ફેબ-રુઆરી ૧૭૯૧ ની પંચાચેતની નોંધ). એવી સમસ્ત પંચાચેતની સભાનાં કામકાજ ઉપર પંચાચેતના સર્વે સાહેબો સહી કરતા. દાખલા તરીકે તા. ૧૯-૨-૧૭૯૧ ની સભાના હેવાલની નીચે ૨૬ જણની સહીઓ છે. પંચાચેતના તે વખતનાં એક આગેવાન, મોટી જમશેદજી બોલાલાઈએ પહેલે સહી કરવા ઉપરાંત સેત્રે પાછી સહી કરી તેની નીચે જણાવ્યું છે કે “શરવે નાનાં મોટા પંચાતની વીતી પુછીને કીધી છે.”

એજ પ્રમાણે “અનજુમન” અને “શમસ્ત અનજુમન” શબ્દો વપરા-યલા દીસે છે. “અનજુમન” તે કોઈ જાહેર અથવા અરધા જાહેર અવસરે ભેગી મલેલી મીજલશ. દાખલા તરીકે કોઈ જાહેર મોટા માણસનાં ઉથમણા વેલાએ મલેલી મીજલશ. એવી અનજુમનની મીજલસમાં મરનાર જે પંચાચેતના સભાસદ હોય તો તેની જગ્યાએ, અથવા બીજા કોઈ સભ્યે એકાદ બીજા સભાસદની જગ્યા ખાલી હોય તો તે પુરવામાં આવતી; અથવા મરનારના પાલક બાએ કાંઈ વાંધા હોય કે કોણને પાલક કરવો, તો તેનો ચુકાદો કરવામાં આવતો; અથવા મરનાર કોઈ ઠસ્તુર હોય તો તેની જગ્યાએ

(૧) “સરકારી કુ'પનીમાં” શબ્દોનો અર્થ “સરકાર કુમપનીના ચલણના પૈસામાં” એમ દીસે છે. (૨) નાપુશપણ, નામરદપણ (Impotence).

કોઇ બીજાને દસ્તુર તરીકે નેમવામાં આવતા એવી નાની તુરતાતુરત ચુકવવાની બાબદોનો એવી અનનુમનની મોજલસમાં ફેસલો થતો હતો. ૧

હવે “સમસ્ત અનનુમન,” તે કોઇ બહાર મોટાં કામ માટે ખાસ બોલાવેલી, અને શું કામ કરવાનું તે બહાર કરી બોલાવેલી, અનનુમન. દાખલા તરીકે, ઉપલાજ પેહલાં દફતરની પેહલી નોંધની ત્રીજી બાબદમાં લખેલું છે કે “તે ધણી પંચાતને બચેર કરે ને શમસ્ત પનચાત મલીને તે વાતની તજવીજ કરીને પછે જો પનચાતને રબ આપવા ઘટે તો રબ આપે ને તે રબ શમસ્ત અનનુમનની લખને કરે.” એવી સમસ્ત અનનુમનનાં કામ-કાજની નોંધ લેવામાં આવતી હતી, તેમાં પંચાએતના કરતા કારવતા ઉપરાંત હાજર રહેલા પંચાએતના સર્વ સાહેબોની અને વળી કોઇ બીજા બાહારના બુજેગોની પણ સહી લેવામાં આવતી હતી.

કોઇ વખત “સમસ્ત પંચાત” ને “અનનુમન” સાથે ભેરી નાખવામાં આવતી. ઉપર જણાવેલી ૨૬ સહીઓમાં મોટી જમશેદજી બોધાબાદ “શરવે નાના મોટાં પંચાત” એવા શબ્દોમાં “પંચાત” શબ્દને સમસ્ત અનનુમનને અર્થે વાપડે છે, તે એ પંચાએત શબ્દનો કેટલીક હદે ભુલભર્યો અથવા ગુંચવણ ભર્યો અર્થ ગણાય. એવાજ એક ભુલભર્યો અથવા ગુંચવણભર્યો ઉપયોગનો દાખલો તા. ૨૦ મી ડીસેમ્બર ૧૭૬૨ ને દીને બનાજના આદરીઆનમાં મલેલી સમસ્ત અનનુમનનો છે. એ સભાના એહવાલની શરૂઆતમાં “શમશત અનનુમન” એવા બરાબર શબ્દો વાપર્યા છે, પણ એહવાલની હેઠે સર્વ સાહેબોએ પોતપોતાની સહી કીધી છે, તેની હેઠે ફરાંમજી નાનાભાઇ, જેવણની પહેલી સહી છે, તેવણ પાછી નીચે પ્રમાણે સહિ કરી નોંધ લે છે. “શમત પંચાતની વતી શરવે આલમને પુછીને શહી કરી છે.” એમાં “શમત પંચાત” શબ્દો “સમસ્ત અનનુમન,” શબ્દોના અર્થે ગુંચવણ ઉત્પન્ન કરે તેવી રીતે વગર ચોક્કસાઇએ (loosely) વપરાયા છે. એજ લખાણમાં “શરવે આલમ” શબ્દો પણ “સમસ્ત અનનુમન” ને અર્થે વપરાયલા છે.

(૧) નૌસારી જેવાં શરૂરમાં અને બીજા ઠેકાણે પણ ઉચમણામાં મલેલી અનનુમનની મોજલસ નવા દસ્તુર નેમવાની યા પાલક નેમવાની બાબદના ફેસલો કરે છે.

(૨) ચોપડો ૧, બાપ ૭

એજ પ્રમાણે તા. ૧૨ મી જુલાઈ ૧૭૬૩ ને દીને સમસ્ત અનજુમનની સભા બનાઈનાં આદરીઆનમાં મલી છે, તેને તે સભાની મીનીટના દીખાયામાં “શમસત પંચાત” કહી છે. આ મીટીંગ શમસત અનજુમનની હતી તે એ ઉપરથી માલમ પડે છે કે તેની હેઠે ઘણી ઘણીઓની અસલ પોતાનાં હાથ દસ્કતની આશરે રખો સહીઓ છે.

એજ પ્રમાણે ગવરનર એબર ક્રોમ્બી (Aber Crombie) નાં પંચાએત જોગાં પત્રમાં પંચાએત શબ્દ ગુચવણ ઉત્પન્ન કરે તેમ નીચે પ્રમાણે વપરાયેલો છે: “The Panchat or General Assembly of Parsees for the settling of private disputes and the internal management of the Parsee caste.”

વળી કેઠે “પંચ” શબ્દ આખી અનજુમનને અર્થે વપરાયેલો દીસે છે. એવો કોઈ જવલજ દાખલો મલે છે. દાખલા તરીકે ૫ મી જાનેવારી ૧૭૬૮ નો એક ભરૂચનો દસ્તાવેજ (પા. પ્ર. I. પા. ૮૬૩), જેમાં કોમની રીતીથી જુદા પડી ચાલનારા કદમીઓને માટે લખવામાં આવ્યું છે કે “પંચથી ઉક્તના થાઈ મહીનાનો ફેર ચલાવે છે.”

એ બાબેની હકીકત ઉપરથી એક પછી એક નીચમ નીચે પ્રમાણે દીસે છે. પેહલું, કાંઈ અગતનું કામ હોય તે “પંચાએત” આગળ ૪. એ મંડળો હજુર આવે એટલે પંચાએતના ચાર પાંચ આગેવાન સાહેબો આવતાં કામોને નિ. હોય તેઓ આગળ આવે, પછી જરૂર દીસે અને અગતનું ચમ યા અનુક્રમ. હોય તો તે “સમસ્ત પંચાએત” આગળ આવે, એટલે પંચાએતનાં ૧૫-૧૮ યા જેટલા સભાસદો વખતો વખત હોય તેઓ હજુર આવે. જે કોઈ નાની બાબદ હોય તો અનજુમન જે ઉથમણું જેવા કોઈ જાહેર અવસર ઉપર તે અવસર કાજે મલી હોય તે હજુર આવતી.

ત્યાર પછી “સમસ્ત અનજુમન” છેલ્લાં મંડળ તરીકે હોતું, જે ખાસ સખબ જણાવી બોલાવવામાં આવતું. તેની હજુર મોટું અગતનું કામ રજુ કરવામાં આવતું હતું. એવાં અગતનાં કામોમાં એક, “બંદોબસ્તો” કરવાનું હતું. વળી એવું દીસે છે કે, આગલના વખતમાં, -દાખલા તરીકે, પહેલા ચોપ-કામાં જણાવવા પ્રમાણે, ઈ. સ. ૧૭૬૧ માં-કોઈને જીવતી બાયડી પર બીજી

બાયડી કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવતી હતી, તો તે બાબદ પહેલે પંચાયતના મેમ્બરો હજુર આવ્યા બાદ, સમસ્ત અનનુમન હજુર, તેની બહાલી માટે આવતી. કેઈ બાબદ પહેલે પંચાયત હજુર આવી સેવટે સમસ્ત અનનુમન હજુર આવવાના દાખલાઓ, હોરમજી બીખાજી ચીનાઈ પોતાની દીકરી બહેદીનને ત્યાં આપવા માંગે છે તેનો છે (ચો. પ, બા. ૧૮, ૨૦ થી ૨૨). નેઆતખાર મુકવાની બાબદ તો ખમ્બસ સમસ્ત અનનુમન હજુર આવતી. એમ એક પછી એક અનનુમન હજુર બાબદો આવવાનો દાખલો? એક પારસીનો છે જે ખરાબ સ્ત્રીઓને ઘર પડી રહીને પોતાની સ્ત્રીને રાહતતો નહી હતો. એ બાબદ પેહલે પંચાયત હજુર આવી, પછી સમસ્ત પંચાયત હજુર આવી; અને પછી રોજ દીન માહ બહમન ૧૧૯૪ ને દીને સમસ્ત અનનુમન આગલ આવી. ઉપર જણાવવા પ્રમાણે પારસી પંચાયતનું મંડળ, એક પછી એક કદમ ભરીને, કોમી, સંસારી વિગેરે જે કામ કરતી હતી, તેનો ખ્યાલ, પોતા પાસેનાં પારસી પંચાયતનાં એક દફતરની નોંધો ઉપરથી બાંધી, માણુકજી ખરશેદજી, પોતાનાં “Q. in the Corner” એવે નામે એક અંગ્રેજી પત્ર ઉપર લખેલાં પોતાનાં પત્રમાં તેની નોંધ પ્રસંતા સાથે લેછે. ૨

પંચાતના સંબંધમાં આપણે દાવર, સરદાર, ચોગલા, મેનેજર, અકાખર એવા શબ્દો વપડાયલા જોઈએ છીએ.

પ. પંચાતના (ક) દાવર, (ક) પંચાયતનું એક મુખ્ય કામ ઘરસંસારી મુકદમા (ખ) સરદાર, (ગ) ચો ચો ચુકાવવાનું હતું. તે ઉપરથી એવું કામ કરનારા ગણા, (ઘ) મેનેજર (ડ) પંચાયતના વડા સભાસદ “દાવર”નાં એલકાબથી ઓળખાતા અકાખર. હતા. પેહલી સ્થપાયલી પંચાયતમાં એવા દાવર તરીકે

(૧) ચો. પ, બા. ૨૫, પા. ૨૩.

(૨) આ નોંધનો ફકરો હું અતરે આખો ચાલું છું, સખબ કે તે પંચાયતની કામ કરવાની રીતોનો પણ ખ્યાલ આપે છે.

“The old and most respectable members of the late Panchyat made written “Bundobusts,” rules and regulations for the better government of their caste, defining punishment to be inflicted upon those who ever transgressed the same.

“That such “Bundobusts” were duly published, promulgated, and approved of by their general assembly, the mode of convening which was this,—to send round a crier, heralding forth in every street, nook, and corner, inhabited by the Parsees in Bombay—that, on such a day-at such

ખનાજી લીમજી હતા. આશરે ૩૦૦) વર્ષ ઉપર સુરતમાં પણ “વડા અકાબર” એ નામથી ઓલખાતા હોય એવું દીસે છે. ^૧

(ખ) એવું દીસે છે કે પંચાએતના કોઇ વડા પુરુષ, જેવણ પંચાએત તરફથી કામકાજ કરતા હતા, અથવા બાહરગાંમ પત્રો લખતા હતા, તેવણ ‘અન-જુમનના સરદાર’ તરીકે પણ ઓલાતા હતા. દાખલા તરીકે, તા. ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૧૧ ને દીને, શેઠ દાદીભાઈ નશરવાનજીની અગીઆરીમાં પંચા-

an hour-and in such a Church (always in a place of their public worship), the general assembly of caste will be met, stating also the nature of the business to be then and there brought on for decision.

“ At such general meeting every Parsee—he be high or low, great or small,—had a right to attend and take part in the proceedings, and offer his vote of assent or dissent to every proposition which the heads or leading members of the Panchayat used from time to time to submit for approval of their body; and the said leading members were *invariably* proposed, and formally elected by general voice, at their general assemblies.

“That no decision could be passed, no offender against the rules of the caste be punished, or his punishment mitigated ; no religious or other mandates issued or retracted *but that which met the approval of the majority, it not the whole, of the Parsees then congregated at such general assembly ;* and be it said, to the honour and credit of those highly respected individuals TIEN composing the Panchayat, that they invariably conducted themselves in discharge of their most responsible duties, by treating rich and poor men as alike by their decisions which were ever cheerfully conformed by, and met with the highest commendation and respect from Parsees, not only of Bombay but of Guzerat and other parts of India also.

“ All was peace and harmony, Sir, so long as the then Panchayat acted upon the principles laid down by their “ Bundobusts”, and it was then that the Panchayat's decisions were held supreme even in the Supreme Court, and by other judicial and magisterial authorities at Bombay. But alas, unfortunately for the Parsees, such a state of things did not continue long enough,—it was too good to do so.” “ The Parsee Panchayat. Its Rise, Its fall and the causes that led to the same being a series of letters in the Bombay Times of 1844—45.” pp. 1-2

(૧) “એક દારૂ પરડી તેહેનૂ એમ ધરેઉ નામ.

દશપુર હોકમ લઇ શરવ લેતાતા કામ”

(મારી પાસેની એ. રતમ પેશોતનના વીરાડનામાની હાથની નકલ,
ફા. ૨૬ ખ).

એત મલી હતી, તેનાં સંબંધની નોંધમાં લખે છે કે, “પનચાતે એમ ચેરાવ ઘેરવેઓ છે જે ‘અનબુમનનાં શરદાર’ છે, તે કાગજ શ્રી સુરત મોદીજી ઉપર લખે ને વળી બીજાં કાગજ શ્રી ભરૂચ તા. શ્રી નોસારી તા. વલસાડ તા. ગણદેવી તા. ઉદવાડે તા. બીજાં ચેકાણા બાંહાં પારશી હુમબત છે તે ચેકાણે શરવ વીગતથી લખે”^૧.

(ગ) કેટલીક વખતે પંચાએતના સાહેબો પંચાએતના “ચોગલા” તરીકે બોલાતા હતા. દાખલા તરીકે, પંચાતની નોંધના પહેલા દફતરમાં^૨ તા. ૧ લી ફેબ્રુઆરી ૧૭૬૨ ની પંચાએતની મીટીંગના હેવાલમાં આપણે વાંચ્યે છિએ કે “એ દીને પનચાતના ચોગલાઓએ પારસી ખરશેદજી માણેકજી શરાફને બીજી એરત કરવાની રજા આપી છે.” આ “ચોગલા” શબ્દ મરાઠી છે. ૨૧૦ બાં બેશી પ્રમાણે “ચૌકુલ” અને “પંચકુલ” એ સરકારના ઓધેદારે ગણાતા. મંત્રી સેનાપતી વીગેરે મોટા ઓધેદારે “પંચકુલ” ગણાતા. તેઓથી ઉતરતા ઓધેદારે “ચૌકુલ” ગણાતા હતા.^૩ ત્યારે એમ સંભવીત લાગે છે કે “ચોગલા” એટલે ચાર કુળવંતા પુરૂષો અથવા ચાર કુળના આસા-મીઓ. સરકારી કામકાજોમાં પણ આપણે એ “ચોગલા” શબ્દ વપડાયલો જોઈએ છીએ.

(૧) ચો. ૧, બા. ૧૪. (૨) ચો. ૧, બા. ૪

(૩) ડા. કેલકરનો પ્રગટ થતો મરાઠી જ્ઞાન કોષ (Encyclopædia); ૨૧ બહાદુર જંદશી અને કેલકરે આપેલી દટીકત. વલસનના શબ્દ કોષ (Oriental Language Glossary of Terms) પ્રમાણે “ચોગલા” એ મરાઠાઓનાં ગામમાં એક અમલદારનો ઓધો હતો. (Chaughalā, chaugulā, or chaughulā, corruptly, chougulla, Mar. (चाँवला, चाँगुला, चाँवुळा), the second officer of a Maratha village, an assistant of the headman or Pátel : he holds his office by hereditary tenure).

મરાઠાઓના અમલના વખતમાં ગામો ખાતે પહેલો વહીવત કરનાર અમલદાર “પટેલ” ગણાતો. તેની પછી “કુત્રકરની” અને તેની પછી “ચોગલા” ગણાતો હતો (જુઓ Administrative system of the Marathas by Surendranath Sen (1923) પા. ૧૬૫).

તા. ૧૯ મી માર્ચ ૧૭૮૧ ને દીને એક પોલીસ અમલદાર (A. Tod, Deputy of Police) તે વખતના ત્રણ જસ્ટીસ ઓફ ધી પીસ (His Majesty's Justices) ઉપર એક પત્ર લખે છે, જે " Committee's Orders ", એવે મથાલે એક દફતરમાં આપણે જોઈએ છીએ. એ એક ૧૮ મી સદીના સેવટના ભાગનો અગતનો દસ્તાવેજ છે,^૧ જેમાં કોમના " મુકાદમ " જેવા કામદાર તરીકે " ચોગલાઓ " માટે બોલવામાં આવે છે. આ આગલા વખતના અમલનો એક અગતનો દસ્તાવેજ છે. એ ઉપરથી માલમ પડે છે કે મુકાદમો અને ચોગલાઓની કમીટી, તે વખતનાં " Articles of Regulations " પ્રમાણે નેમવામાં આવતી હતી કે તેઓ પોલીસના નાયબ અમલદાર (Deputy of Police) ને મદદ કરે. એ પત્ર પ્રમાણે જુદી જુદી ન્યાયોમાં મુકાદમો જાણકના નેમી રાખવામાં આવતા હતા, પણ ચોગલાઓને દર સાત ચુટી કાઢવામાં આવતા હતા. આ પત્રમાં પોલીસનો નાયબ અમલદાર ક્યાંક કરે છે કે મુકાદમ અને ચોગલાઓનો લાગવગ જોખમ ભર્યો પરીણામ લાવનારો (of the most dangerous consequence) થઈ પડે છે. એ સખખે એ કામદારોની બાબદના એ રેગ્યુલેશનના ૩૯ માં ફકરામાં કંઈ સુધારો કરવાની તે સુચના કરે છે. ^૨

એમ ચાર પાંચ આગેવાન પુરૂષો એકમેક સાથે બેસી કોમી કામ કરતા તે આપણને સુરતવાળા રૂસ્તમ પેશોતત હમજીઆરના વીરાફનામાં (ઇસ્વી સન ૧૬૫૧) ઉપરથી માલમ પડે છે. તેમાં પાદશાહ સીકન્દર ધરાનની ગાડીએ આપ્યો, તેની હકીકતમાં એ બાબદ ઉપર લખવામાં આવે છે, પણ તે સુરતની પંચાયતનો ખ્યાલ આપે છે. ત્યાં લખે છે કે:—

“ ચેઆર પંચ બિશી એ દીનતું એમ બાંધેઓ બંધ;

એક દરેમેહેર શમરાવી તાંહાં શરવ બેશી પઠતાતા જંદ^૩ ”

અહીં વપડાયલા “ ચેઆર પંચ ” શબ્દો “ ચોગલા ” અને “ પંચાયત ”

શબ્દોને મલતા છે. આ ફક્ત આ મંડળની કોઈક વખતની ઉત્પત્તી દેખાડે

(૧) ચો. ૧૩, ખા. ૧ પા. ૩.

(૨) આ એક આગતનો દસ્તાવેજ છે, જે ઉપરથી ખ્યાલ આવે છે કે ચોગલાઓથી કેવા પ્રકારના સારા વહીવટની સરકાર આશા રાખતી હતી.

(૩) આગત જણાવેલું હાથનું લખેલું વીરાફનામું, ફા. ૨૬ ખ. આ સીકન્દરના વખતની અનજીમનનાં ચિત્ર તરીકે રજૂ કરીએ છે, પણ તે લખનારના વખતની ચક્રીતીનો ખ્યાલ આપે છે.

છે, પણ તેથી એમ નથી જણાતું કે ફક્ત ચાર કે પાંચજ જણ બેસી કોમનાં સંસારી કામકાજમાં આગેવાન ભાગ લેતા. એજ વીરાડનામા ઉપરથી ધારી શકાય કે કોઈ વખત એવું સંસારી કામ કરવા માટેનું મંડળ નવ જણ સુધીનું પણ હોતું.

“ગહંબાર પરભ શરવ પૂન કરતા કાંમ;
નવ નર બશીનિ નિઆવ અનશાફ કરતાતા આંમ.”^૧

(ઘ) પંચાયેતના સાહેબો કોઈ વખત પંચાયેતના મેનેજર તરીકે પણ બોલાતા, એમ તા. ૧૯ મી નવેમ્બર ૧૭૯૧ ની પંચાયેતની મીટીંગ, જે શેઠ દાદાભાઈ નસવાંનજીનાં ઘરમાં મલી હતી, તેની હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે. ત્યાં પંચાયેતના કામદારોના સંબંધમાં લખે છે કે, “જે કાંઈ મુસારે આગળો ચડો હશે તે પણ ‘પનચાતના મેનેજર’ એ તે ચોરતને મુજરા આપે શય ?”

ઇ. સ. ૧૭૭૮ માં તે વખતના પંચાયેતના સાહેબો જમશેદજી બોગા મોઢો અને ધીબજોએ ગવરનર હોર્નબીને અરજી કરી કોમના બંદોબસ્તો તોડનારને સજા કરવાને માટે પરવાનગી માંગી હતી, કે જે પરવાનગી ગવરનર હોર્નબી-એ તા. ૫ જુલાઈ ૧૭૭૮ ને દીને આપી હતી. પચાયેતના તે વખતના સાહેબોએ પોતાની એ અરજીમાં પોતાને પારસી “પંચાયેતનાં મેનેજરો” તરીકે જણાવ્યા હતા. (The Humble Petition of The Managers of the Panchat of Parsees at Bombay.)^૨

(ઙ) પાછલા વખતમાં પંચાયેતના મેમ્બર “અકાબર” તરીકે પણ ઓલખાતા. એ અકાબર શબ્દ ફારસી “અકબર” એટલે “મોટો આદમી,” એ શબ્દનું બહુ વચન છે.

હવે સમસ્ત અનજુમન અને સમસ્ત પંચાતનાં કામ બાબે ટુંકમાં બોલ્યે તો હકીકત આ મુજબ હતી: કોમી કામ ત્રણ પ્રકારનાં

૧. સમસ્ત અનજુમન હોતાં. ૧ કોમનાં બધાં માટે બંદોબસ્તો ઘડવા (legislative).
અને સમસ્ત પંચાયેતનું ૨ તે ઘડેલા બંદોબસ્તો મુજબ ન્યાય કરવો (judicial).
કામ. ૩ કોમી કામનો વહીવટ કરવો (administrative).
૧ એવું દીસે છે કે, આ ત્રણ પ્રકારનાં કામમાંથી પહેલા

(૧) એજ પાનું. (૨) ચોપડો ૧, પા. ૩.

(૩) બોલાશે એ પનચાત, પા. ૨૩૫ થી ૨૩૭, પા. પ્ર. I, પા. ૫૬ નોટ ૩.

પ્રકારનું કામ, એટલે બંદોબસ્તો કરવા, તે સમસ્ત અનનુમન કરતી. અલખતે એ બાબદમાં કાંઈ શરૂઆતનું (preliminary) કામ કરવું હોય, તે સમસ્ત પંચાએત એક યોજનાનાં બોખાં તરીકે તૈયાર કરતી, પણ તેને સેવટ માટે ઘડવા ચા નક્કી કરવાનું કામ સમસ્ત પંચાએતનું હતું. તકસીરવારેને સેવટની સમ કરવાનું, કાંઈ નહિ તો મોટી સમ, જેવી કે ન્યાતબાર કાઢવું, તે અનનુમન કરતી. ઘટતી તોજેશ ચા દંડ પછી પાછા ન્યાતમાં લેવાનું કામ ખુદ અનનુમનનું હતું. કોઈ મોહતી અગતની બાબદ વેલાએ અનનુમનની સભામાં હાજર થયલા સર્વે ચા મોટો ભાગ તેનાં કામકાજની લખેલી હકીકત ઉપર સહી કરતા. એવી એક અનનુમનની સભાનાં કામકાજની મીટીંગ પર આપણે આશરે ૨૫૦) જનની સહીઓ જોઈએ છિએ.

પહેલે પંચાએતના સાહેબોમાં સરકયુલર કહાડી તેઓની જાણમાં બાબદો લાવી તે બાબદોની એક “આદાશ”^૧ તૈયાર કરી તેઓમાં ફેરવવામાં આવતી અને ત્યાર પછી પંચાએતના મેમબરોને અનુકુલ થતો એક દહાડો ઠેકવવામાં આવતો હતો. એવા એક સરકયુલર પ્રમાણે બપોરના બે અને ત્રણ વચ્ચેનો વખત અનુકુલ ધારવામાં આવ્યો હતો.^૨ તા. ૨૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૬^૩ ને દીને ખરશેદજી માણેકજી તાકીદનો એક સરકયુલર કહાડો છે કે ઘણા દીવસ થયા ઘણા લોકોની અરજીઓ નીકાળ કરવા વના રહી છે માટે એક દહાડો બે અને ત્રણની વચ્ચે આતશબેરાંમમાં અનનુમન બોલાવવા માટે દીવસ ઠેકવવો. “કેટલાએક લોકોને ગેહર તથા બાઈ જમશેદજી જીજીભાઈને ગેહર લગન નીકલાં તે શબખથી દારા લાગા, પણ હવે તે શરવે થઈ ચુકું છે વાશતે હરેક દાડો ચેરાવીને અનનુમન મેલવશે તો ગણાએક લોકોનો છુટકારો થઈ જશે.”

૨. અનનુમને જે બંદોબસ્તો કર્યા હોય તે પ્રમાણે અમલ થાય છે કે તે જોવાનું અને જ્યાં તેઓનો અનાદર થતો હોય ત્યાં ઇનસાફ કરવાનું કામ સમસ્ત પંચાએતનું હતું. એ સમસ્ત પંચાએતમાંથી થોડાક એકાદ બે આગેવાનો શરૂઆતનું કંઈ કામકાજ કરતા. દાખલા તરીકે, તેઓ પુછપરછ કરતા, વાદી પ્રતીવાદીઓને તેડી તેઓની હકીકત જાણતા, કાંઈ શાહેદી ગવાહી એકઠી કરવી

(૧) બાદ દાસ્ત. (૨) તા. ૨૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૬નો સરકયુલર, ચો. ૧૩, બા. ૧૯૭, પા. ૧૫૪. (૩) ઝંજ ચોપડો અને પાનું.

હોય તો તેઓ તેમ કરતા. પછી તે બાબદ તેઓ કુલ યા સમસ્ત પંચાયેત હજુર ધરતા. એવું કામ મુખ્ય કરી એક વડા, જેવણ “દાવર” તરીકે ઓળખાતા, તેવણ કરતા. આ દાવર શબ્દનો અર્થજ દેખાડે છે કે તેવણનું મુખ્ય કામ ન્યાય તોળવાનું હતું.

૩. ઉપર જણાવેલું ત્રીજું વહીવતનું કામ પણ પંચાયેત કરતી, પણ તે કામ માટે એકાદ બે જણને મુકરર કરવામાં આવતા. તા. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ને દીને અનબુમને નેમેલી પંચાયેતમાં એ કામ ખાસ કરી ખરશેદજી માનેકજી કરતા. ઈ. ૧૮૨૩, જ્યારે ચાર ત્રસ્ટીઓ નેમાયા, ત્યારે જમશેદજી જીજીભાઈ ખાસ નાણાંની વ્યવસ્થા કરતા, અને ખરશેદજી માણેકજી સાધારણ કારોબાર કરતા. આપણી હાલની ભાશામાં કહિએ તો ખરશેદજી માણેકજી જાણે સેક્રેટરીનું કામ કરતા, અને જમશેદજી જીજીભાઈ ખજાનચીનું કામ કરતા. ખરશેદજી માણેકજી જણાવે તેમ તેવણ આપ લે કરતા. અલબત્તે મોટી બાબદોમાં સર્વે ચરે ત્રસ્ટીઓની સંમતી લેવાતી. વધુ અગતની બાબદ કુલે પંચાયેત હજુર જતી હતી.

પંચાયેતનું કામ કરવા માટે તેઓનાં હાથ હેઠળ કોઈક કામદારો હતા.

તેઓમાં બે આગલા વખતમાં મુખ્ય ગણાતા. તેઓ

૭. પંચાયેતના કામદારો. પંચાયેતના મોખેદ અને એકાદ નશેશાહાર હોતા. પંચાયેતના મોખેદ પંચાયેતના સલાસદો વચ્ચે એક પ્રકારના કાસદ જેવા હતા. વહી તેવણ પંચાયેત અને કોમના બીજા આસારીઓ વચ્ચે પણ કાસદ સમાન હતા. કોઈ ધણીને કંઈ કહેવાડવું હોય તો એ મોખેદ પાસે કહેવાડવામાં આવતું. વહી કોઈ વાદી યા પરતીવાદીને યા બીજા કોઈ ધણીને તેકાવવા હોય તો તેવણ પંચાયેત તરફથી તે ધણીઓને મોકલેથી હાજર થવાનું કહેણ (summons) પોંદ્યાડતા. કોઈ વખતે કોઈ બાઈ બાવરાં હાજર નહીં થઈ શકે તેમ હોય ત્યારે અથવા બીજી પણ કોઈ વખતે મોખેદ વાદી યા પ્રતીવાદી યા લાગતીવળગતાં ત્યાં જઈ રજુ થયલા મુકદમાના સંબંધમાં આજુબાજુનાં ઓની ગવાહિ લખી લાવતા અને તેવી ગવાહિ (statement) પંચાયેતના કારોબારીઓ હજુર રજુ કરતા.

પછવાડેથી આપણે જોઈએ છિએ કે “પંચાયેતનાં મહેતા” નામના પણ એક કામદાર હતા, કે જેવણ પંચાયેતની સાધારણ મહેતાગીરી કરવા ઉપરાંત પંચાયેતના મોખેદ સાથે ઉપર જણાવવા પ્રમાણેની ગવાહી મેલવવા જતા.

આગલા વખતમાં એકાદ નશાસાહાર થા નશાસાહારો પણ અગતના કામદાર ગણાતા. અનનુમનની સભા બોલાવવી હોય તો એક નશાસાહાર એક પોકારચી (crier) તરીકે કામ કરી પારસો મહોદલાઓમાં જઈ સભા માટેની જગ્યા, દીવસ અને વખત અને કામકાજ પોકારતો. સભા ઉપાંત અનનુમનનાં લોકોને કાંઈ બીજી ખબર આપવી હોય, તો તે પણ આ નશાસાહાર કરતો. વલી કોઈ વખત તે એક પ્રકારની તપાસ રાખનાર (censor) તરીકે કામ કરતો. દાખલા તરીકે, અનનુમને એક વખત ઠેડવું હતું કે પારસી સ્ત્રીઓએ સૂર્ય ઉગવા આગમય અને આથમવા પછી ઘરની બહાર ફાનસ વગર થા કોઈ ઘરના મરદ વગર જવું નહી. તે વખતે જો કોઈ સ્ત્રી બંદોબસ્તનો અનાદર કરતી તો તે ઉપર તપાસ રાખવાનું તેને સોંકવામાં આવતું. એકાદ બે વખત તો તેને સત્તા આપવામાં આવેલી કે એવી સ્ત્રીઓને તે નશાસાહાર, સવારે પુછપરછ અને ઇનસાફ માટે પંચાએતના અધીકારી હજુર રજુ કરે તેટલાં તેણીને નસાખાનામાંજ રાખે ૧.

(૧) તા. ૪ થી નવેમ્બર ૧૮૧૯ ને દીને મુંબઈની સમસ્ત પારસી અનનુમન દાદીબાઈ નશરવાંનજીના આદરીઆનમાં મલી હતી તેમાં “ બંદોબેસ ” ની સહીની એક અરજી રાંચવામાં આવી હતી જેમાં કેટલીક ફરિયાદો કરવામાં આવી હતી. તે ઉપરથી કેટલાક ઠેગવો કરવામાં આવ્યા હતા. એક બાબત આ હતી કે પારસી સ્ત્રીઓએ સુરજ ઉગવા આગમય અને સુરજ આથમવા પછી બાહર કાંઈપી કામસર નીકળવું નહી. અગર અગત-સર નીકળવું પડે તો કોઈ ખાતરીના માટીડા સાથે જવું તથા રસ્તામાં સાથે ફાશુસ રાખવું. તેમજ નશાસાહારોને કોટના દરવાજા આગલ તથા બીજી જગા ઉપર ફરતા રાખવા કે ઉપલા હોકમથી કોઈ આરત ઉલટી ચાલે તેને નસાખાનામાં લાવી રાખવી. (ફા. પ્ર I. ૧૪૬. મી. માનેકજી ખરશેદજીનું “ Q. in the Corner ” ના મથાળાં હેઠળ Bombay Times (1844-45) પર લખેલાં કાગળો, કાગળ નં. ૪).

આ બ ૪ થો.

પંચાએતની સ્થાપણા. તેના સભાસદોનાં નામો, તેઓની સંખ્યા, સહી કરવાની રીત, અસલ સહીઓ.

- અત્રેની પારસી પંચાએતની પહેલી સ્થાપણા કયારે થઈ તે ચોક્કસ કેહવાઈ શકતું નથી. એવું દ્વીસે છે કે ઇ. સ. ૧૭ મી
૧. પારસી પંચાએતની સહીના પાછલા ભાગમાં, એટલે કે મુ'બઈ અંગ્રેજોના પહેલી સ્થાપણા. હાથમાં આવ્યા પછી થોડાંક વરસ બાદ, જ્યારે અત્રે પારસીઓની વસ્તી વધતી ગઈ ત્યારે, એ સંસ્થાની નાના પાયા ઉપર શરૂઆત થઈ હોય. એમ નીચલી હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે. તા. ૧૮ મી અક્ટોબર ૧૮૨૩ ને દીને મુ'બઈની સમસ્ત પંચાએત શેઠ ઠાઠાભાઈ નશરવાંનજીનાં આતશબેહરાંમમાં ભેગા મલી મરણુ તથા લગનને લગતા ખરચના બંદોબસ્તો કીધા હતા. તે સાંમે મી. મનચેરજી મેરવાંનજી નવરોજીએ તા. ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૨૩ નાં બોમ્બે કુરીઅરમાં વાંધો લીધો હતો કે “હેવી બતલાવેલી ચાલો હમારી નેઆતનાં વડાઓની અશલ કીધેલી ચાલોને અબુઘટતી તથા નાદરૂશત છે.”^૧ તે વાંધાનો પારસી પંચાએત તરફથી તા. ૩ જી નવેમ્બર ૧૮૨૩ ના મુ'બઈ સમાચારમાં જવાબ આપવામાં આવ્યો. તે જવાબમાં લખ્યું છે કે “પારસીની પંચાએત જે છે તે અશલથી છે ને જે ઠેકાણે પારસીની વશતી હશે તાંહાં પારસીની પંચાએત છે અને જે કાંઈ તે પંચાએત ઠરાવે છે તે શરવે અંબુમંન કબુલ કરે છે..... હેવી રીતે વરસ ૧૫૦) ને આશરેથી તે આજ દન શુધી જે કાંઈ પંચાએત-વાલાએ બંદોબસ્ત ઠરાવેઆ છે તે શરવે અંબુમંને કબુલ રાખેલું છે.”^૨

(૧) પા. પ્ર. I. પા. ૧૭૩.

(૨) મુ'બઈ સમાચાર, પુસ્તક ૨ જી, અંક ૭૧, પા. ૬૨૭. આ ધણીએ પારસી પંચાએત તરફનો એ પત્ર છપાય તે આગમય તા. ૨ જી નવેમ્બર ૧૮૨૩ નાં મુ'બઈ સમાચારમાં પત્ર લખી પોતે પોતાની જીલ કબુલ કરી માફ માંગી હતી. પારસી પંચાએત-નો અને એ ધણીનો પત્ર બન્ને સમાચારના એકજ અંકમાં છપાયા છે. એ પત્રો કાંઈક અગતના હોવાથી તે આ બાબની પછવાડે વધારા તરીકે આપું છું. મુ'બઈ સમાચારની એ

પંચાએતના આ અગતના પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે કે “જે ઠેકાણે પારશીની વશતી” થાતી તાંહાં “પારશીની પંચાત” બરપા થાતી. તેમ, જ્યારે ઉપલી નોંધ પ્રમાણે મુખ્યમાં આ પત્ર વહેવારની તારીખ (તા. ૩ જુન ૧૯૨૩) ની ૧૫૦ દોહોડસો વર્ષ આગમય, એટલે (૧૯૨૩-૧૫૦=) ઇ. સ. ૧૬૭૩ માં પંચાએત બરપા થાઇ હતી, ત્યારે આપણે એમ લેઇ શકયે કે ઇ. સ. આસરેની ૧૭ મી સદીની સેવટે મુખ્યમાં પારસી પંચાએત બરપા થાઇ હતી.

મરહુમ મી. ડોસાભાઈ કરામજી કરાકા પોતાની પારસીઓની તવારીખ (વો. I. પા. ૨૧૨) માં જે લખે છે, કે મુખ્ય ૨. પંચાએતના સલાસદોની અંગ્રેજોના હાથમાં આવ્યા પછી જ્યારે પારસી વસ્તી અનનુમન તરફથી નેમનુક. વધી ત્યારે એક પંચાએત નેમાઈ હતી, તે સંભવીત દીસે છે. એ પહેલી સ્થપાયલી પંચાએત માટે એવણ વધુ લખે છે કે તે કાંઈ બરાબર યોજના પ્રમાણે રચાયલી પંચાએત નહીં હોય (વો. I. પા. ૨૧૫). હવે જોકે આપણને કાંઈ ચોક્કસ રીતે નેમાયલી યા રચાયલી પંચાએતની પુરાણી નોંધ મલતી નથી, તોપણ દીસે છે કે તે અસલની પંચાએત, એવણ ધારે છે તેમ, એક પોતેજ નેમાયલી (self-constituted) પંચાએત નહીં હોય, પણ બરાબર અનનુમને નેમેલી હોય. ઉપર બાબ ત્રીજા (પા. ૨૫) માં તા. ૧૬ મી માર્ચ ૧૭૮૧ નો એક પોલીસ અમલદારે તે વખતના જસ્ટીસીઝ એન્ડ ધી પીસ ઉપર લખેલા પત્રનો ઇસારો કર્યો છે. તે પત્ર ઉપ-

સાલની ફાઇલ મી. દીનશાજી હો. વાનીઆએ મહેરબાની કરી મને જોવા આપી છે, તે માટે તેવણનો ઉપકાર માનું છું. ઉપલા મી. મનચેરજીની બોંમે કુરીઅરમાં જણાવેલી જાહેર ખબર (Notice) અને તેના જગ્યામાં પારસી પંચાએતે છપાવેલી ખબર અને તે પછી એ ધણીએ મારી જાહેર કરવા છપાવેલી ખબર પણ પછગાડે આપું છું. એ બોંમે કુરીઅરની એક ધણી ફાટી તુટી ફાઇલ B. B. R. A. Society ના પુસ્તકખાનામાં છે, તે માંથી એ નકલો આપું છું. તે પત્રની જાહેર ખબરના કાલમમાં એ નકલો મુજબનુ લખાણુ અંગ્રેજી તેમજ ગુજરાતી બંને ભાષામાં પ્રગટ થયું છે, તેમાં હેલ્લાંની નકલ ફક્ત અંગ્રેજીમાં છે.

રથી માલમ પડે છે કે બીજી નાતો યા જાતોમાં તો તેઓના ચોગલા યાને કારોબારી વડાઓને દર વરસે ચુંટી કાઢવાની રીત આગળથી હતી. ^૧

એ ઉપરથી દીસે છે કે બ્યારે બીજી નાતોમાં ચોગલાઓને નાતવાલાઓ કોઈક ચુંટણીથી નેમતા હતા, ત્યારે પારસી જેવી કોઈક આગલ વધેલી કેામમાં તેમ નહીં હોય એમ ધારવું દરૂસ્ત નથી. આ પત્રમાં જણાવેલો “ચોગલા” શબ્દ પારસી પંચાએતના અકાબરો માટે પણ વપરાતો હતો, તે આપણે આગલા બાબ (પા. ૨૪)માં જોયું છે. ^૨ આ નોંધ પ્રમાણે ત્યારે ઇ. સ. ૧૮ મી સદીની આપ-ણને નોંધ મલે છે કે કેામ કેામોના ચોગલાઓ તેઓની કેામોથી ચુંટી કહડાતા હતા. ત્યારે પારસીઓના “ચોગલાઓ” પણ એમ ચુંટી કહડાતા હોવા જોઈએ.

ત્યારે ઉપલી હકીકત પ્રમાણે આસરે ઇ. સ. ૧૬૭૩ ને શુભારેઅત્રે પારસી પંચાએત શરૂઆતમાં નાના પાયા ઉપર સ્થપાઈ હોય.

૩. પંચાએતના અકાબરોની શરૂઆતમાં સુરતથી આવેલા એકાદ બે વડા પુરૂષો, દાખલા તરીકે, પહેલા આવેલા પટેલ કુટુંબના કોઈ વડીલો, તેનો કારોબાર ચલાવતા હોય. એ પછી દીસે છે કે ઉપલા

ઇ. સ. ૧૬૭૩ નાં સને પછી આસરે ૨૫) વર્ષમાં “પનચાતના બેશનારા” યાને પંચાએતના આગેવાનો યા અકાબરો નેમાવા લાગા હોય. તે આપણને નીચલી હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે :

(ક) તા. ૧૮ મી અક્ટોબર ૧૮૨૩ રોજ ૧૫ મો માહ ૧ લો ૧૧૬૩ ય. જ. ને દીને, ઉપર જણાવતા મુજબ, સમસ્ત અનજુમન શેઠ દાદીભાઈ નોશરવાંનજીનાં આતશબેરામમાં મલી હતી અને ત્યાં મરણ, લગન વિગેરેના ખર્ચોના બંદોબસ્તો કર્યા હતા. તે બંદોબસ્તોમાંના લગન સંબંધી બંદોબસ્તમાં ૨૮ મા બંદોબસ્તમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે:—

૧ The chowglas are to be chowsen annually. ત્યાં વધુ સુચવે છે કે “The Muccadams or Patells to be annually chosen and presented as also the chowglas by the Election of their Castes the first day of January in every year (જુઓ નીચલી નોટ).

(૨) ઉપલે પત્ર ડેપુટી ઓફ પોલીસ, મી. ટોડે (J. A. Tod) તે વખતના બે જસ્ટીસીઝ (His Majesty's Justices, the Worshipfull Daniel Draper, William Ashburner અને Thomas Day.) ને લખ્યો છે. તેની નકલ પંચાએતને દ્વિતરે છે (ચોપડા ૧૩, બા. ૧, પા. ૩.)

“૧ છું આપરી પંચાતનાં બેશનારા અશલથી આપરી જાત મધે કંઈ ધરમનો કજીઓ પડે છે.....તેહવારે અશલ વરશ ૧૨૫) થાઈ ગએઆ છે તેહવારથી તે આજ દીન શુધી આપણી પંચાતનાં બેશનારા શાહેબ લોકો આપણી જાતનો હેવી રીતનાં કજીઆ ચુકવતા આવા છે તથા હર કાંઈ આપણી જાત મધે શારો બંદોબશત કરતા આવા છે તે પરમાંણે આપણે શરવે અંબુમન અશલથી વરશ ૧૨૫ થી તે આજ દીન શુધી કબુલ રાખતા આવીએ છે ” ૧

હવે જ્યારે ૧૮૨૩ માં ૧૨૫) વરસ પર કોઈ થયલા બંદોબસ્તો માટે બાલતાં કહે છે કે (૧૮૨૩-૧૨૫ =) ૧૬૬૮ ને આશરે “પંચાતનાં બેશનારા” કોઈ સાહેબો હતા અને તેઓ સંસારી કજીઆ ચુકવતા હતા અને બંદોબસ્તો કરતા હતા. ત્યારે દીસે છે કે ૧૭ મી સદીના પાછલા ભાગમાં કોઈ પંચાએત જેવી સંસ્થા હતી અને તેના એકથી વધુ અધીકારીઓ હતા.

(ખ) બીજી પારસી પ્રકાશ^૨ સુરતવાલા રસ્તમ માનેકના બેટા ફરામજી બમનજી અને નવરોજીને અતરેની પહેલી પારસી પંચાએતના અધીકારીઓ જણાવે છે અને પંચાએત સ્થાપવામાં તેઓએ આગેવાનીઓ ભાગ લીધેલો જણાવે છે. તે વડા દીકરા ફરામજી રસ્તમજી શેઠના માટે કહે છે કે “મુ'બંધમાં પંચાત સ્થાપવામાં એવણની આગેવાંની હતી” (પા. પ્ર. I, દર નો. ૧), ને બીજા દીકરા બમનજી રસ્તમજી શેઠના માટે કહે છે કે તેવણ “૧૭૨૩ માં મુ'બંધ ખાતે.....આવેલા હતા તે પછી અતરેજ રહેતાં કીધું હતું....પારસીની પંચાત મુ'બંધમાં સ્થાપવામાં તેવણની પોતાના ભાઈઓ સાથે મુખ્ય આગેવાંની હતી” (પા. પ્ર. I, પા. ૮૭. નો. ૨). ત્રીજા દીકરા (નવરોજી મરણ તા. ૧૩ એપ્રિલ ૧૭૩૩) માટે કહે છે કે “મુ'બંધમાં પેહલ વેહલી સ્થાપેલી પારસીની પંચાએતના એક મુખ્ય અકાબર હતા” (પા. પ્ર. I, ૨૬). મી. બમનજી પટેલ પોતાના કહેવાનો કાંઈ આધાર જણાવતા નથી પણ તેવણે ઘણીક

(૧) જુઓ સને ૧૮૧૦ ઇ. સ. માં દક્ષતર આશકારા છાપાખાનામાંથી શેઠ ખરશેહજી રસતમજી કામાએ એ બંદોબસ્તોની છપાવી બાહર પાડેલી આવૃત્તી, લગનના બંદોબસ્તોનું પાનું ૩૫.

(૨) પા. પ્ર. I, પા. ૮૭, નોટ ૨. વિગેરે. એજ મુજબ જમશેદજી બેહરામજીને માટે લખે છે કે “મુ'બંધમાં ઇ. સ. ૧૭૨૫ ને આસરે જે પેહલ વેહલી પંચાત સ્થાપ્યામાં આરિ તેના એવણ પણ એક અધીકારી હતા” પા. પ્ર. I, ૧૭૭. નોટ. ૧).

જીવંતજોઈ અને પુછપરછો કીધી હતી અને તે ઉપરથી ઉપર પ્રમાણે તેવણે લખેલું દિસે છે.

હવે આપણે આશરે ૧૦૦) વર્ષ પૂરનાં છપાયલાં લખાણ ઉપરથી જોયું કે પારસી પંચાંગેતની સ્થાપણા તો ઇ. સ. ૧૭ મી સદીના પાછલા ભાગમાં થાઈ ચુકી હતી. ત્યારે મીં બમનજી પટેલ જે “સ્થાપણા” માટે જોલે છે તે સ્થાપણા માટે આપણે એમ સમજવું કે હવે વધારે ચોક્કસ નીચમ ઉપર કામ થવા માંડ્યું હોય. હવે સરખાંમણીમાં કોઈ ચોક્કસ રીતે પંચાંગેતના અકાબરોની નેમણુંક થાતી હોય. ’

હવે ઉપલા શેઠખાનદાનવાળાં ભાઈઓનો પંચાંગેતની ઠાંઈક નીચમીત સ્થાપણામાં આગેવાન ભાગ હતો. પણ એમ આગેવાન ભાગ લઈ એઓએ પંચાંગેતની આ નીચમીત સ્થાપણા કયાં સાલમાં કીધી તે ચોક્કસ કહેવાઈ શકાતું નથી. ઇ. સ. ૧૭૨૫ સુધી તો એ ભાઈઓ ફેટલીક મુશકેલીમાં હતા. તે મુશકેલીના સળખે ઇ. સ. ૧૭૨૩ માં એક ભાઈ બમનજી મુંબઈમાં અને બીજા વડા ભાઈ ફરામજી સુરતમાં નજરકેદ હતા. ત્રીજા નાના ભાઈ નવરોજી એ સાલમાં એ મુશકેલીના સંબંધમાં ઇંગ્લંડ ગયા હતા. ત્યાં જઈ તેવણ એ મુશકેલીનો છોડા લાવ્યા અને એ ભાઈઓ નજરકેદથી છુટા થયા. ઇ. સ. ૧૭૨૫ માં એમ બન્યું અને વડા ભાઈ ફરામજી મુંબઈ આવી રહ્યા. હવે સર્વથી નાના ભાઈ, નવરોજી તા. ૧૩ એપ્રિલ ૧૭૩૨ ને દીને હક થયા હતા. ત્યારે દીસે છે કે ઇ. સ. ૧૭૨૫ અને ૧૭૩૨ ની વચ્ચે એ ભાઈઓની આગે-

(૧) ઇ. સ. ૧૭૨૩ માં સુરતવાસી શેઠ રશ્મત માણેકના છોકરાઓ શેઠો બમનજી, નવરોજી અને ફરામજી મુંબઈ આવી વસ્યા હતા. તેવણના પીતા રશ્મત માણેક, જેવણ સુરતના એક આગેવાન હતા અને જેવણનાં નામ ઉપરથી સુરતમાં રશ્મતપુરાતું નામ પડ્યું છે, અને જેવણ સુરતની અંગ્રેજી કોઠી (Factory) ના દલાલ હતા (પા. પ્ર. I, પા. ૮૭, નો. ૨.), તેવણનાં મરણ બાદ તેઓને અતરે ફરજિયાત આવવું પડ્યું હતું, કારણ કે અંગ્રેજી કોઠીવાળાઓ સાથે તેઓને અનબનાવ થયો હતો. તેવણનાં પીતાએ તે કોઠીવાળાઓને ધીરેથી રકમ બાબે વાંધો પડ્યો હતો, તેથી તે કોઠીવાળાઓના કહેવાથી સુરતના નવાબે એ છોકરાઓને હેરાન કરવા માંડ્યા હતા. તે હેરાનગતીમાંથી છુટવા તેઓ અહીં આવી રહ્યા હતા. આ બાબદની સર્વ હકીકત માટે જુઓ “શેઠ ખાનદાન કુટુંબની વંશાવલી તથા હુંકે અહેવાલ” એવે નામે ઇ. સ. ૧૯૦૦ માં શેઠ જલ્લભાઈ અરદેશર શેઠ પ્રગટ કરેલી ચોપડી.

વાની સાથે અતરે પારસી પંચાએતની કાઇક વધુ નીચમીત, કાંઇક કાચદા કાનુનો સાથની, સ્થાપણાની શરૂઆત થાઇ હોય.

પંચાએતના સભાસદોની ટીપ ઉપજાવવાનું કામ કેટલુંક મુશ્કેલ છે, સમજ કે આપણને જીજ્ઞાસુ અપવાદો સીવાય કેંઈ નોંધી બરાબર ૪. પંચાએતના મેમબરોની ટીપ. એવી રીતે મલતી નથી, કે ફલાણા ધણીની અધીકારી તરીકે તે નકકી કરવા કાળેની નેમજીવું કરવામાં આવી છે. કેટલીક વખતે કોઈક સાહેબોનાં કેટલીક મુશ્કેલીઓ. નામો પંચાએતની સભા યા સભાઓનાં કામકાજના અહેવાલ ઉપર સહી કરનારાઓ તરીકે આપણે જોઈએ છીએ, તે ઉપરથી આપણે સમજી શકીએ છીએ કે તેઓ પંચાએતના મેમબરો હતા. વલી એમ તપાસતાં પણ સંભાળ રાખવી જોઈએ સમજ કે કોઈ વખતે ઉપર જણાવ્યું તેમ, “સમસ્ત પંચાત” અને “અનનુમન” શબ્દોને લેલાઈ જાય તેવી છુટી રીતે વાપર્યા છે. ત્યારે તે સભા પંચાએતની હતી કે અનનુમનની હતી તે ચોક્કસ કરવું જરા મુશ્કેલ પડે છે. અનનુમનની સભાઓનાં કામકાજની હકીકત હેટળ ખુદ પંચાએતના અધીકારીઓ ઉપરાંત બહારનાઓ પણ સહી કરતા હતા. તે ઉપરથી, જ્યારે “પંચાએત” શબ્દ ઉપર મુજબ જરા છુટથી વપરાયો હોય ત્યારે, તે વખતની ટીપનાં નામો મુકરર કરવાં જરા મુશ્કેલ પડે છે. જ્યારે કોઈ સભા કોઈ પુરૂષનાં ઘરમાં યા ઓફીસમાં મલી હોય ત્યારે ધારી શકાય કે તે સભા અનનુમનની નહી પણ પંચાએતના અધીકારીઓની હોવી જોઈએ. પણ તેમ પણ હંમેશાં હતું નહી. દાખલા તરીકે તા. ૨૮ અક્ટોબર ૧૭૯૨ ની એક સભા “સમસ્ત અનનુમન”ની હતી, તે છતાં તે લવજી વાડીઆનાં ઘરમાં મલી હતી. તે ઉપર ૨૬ જનની અસલ સહીઓ છે. એક સભા “વાડીઆજી નવરોજીનાં તંબુ” માં તા. ૫ ઓગસ્ટ સને ૧૮૪૦ ને દીને યોજાવી હતી. તેમાં પંચાએતના અધીકારીઓ ઉપરાંત બધા દસ્તુરજીઓ અને આસામી જણ ૧૦૦ ને યોજાવેઆ હતા.^૧

(૧) ચોપડા ૧, બા. ૫

(૨) મારા સાંભળવામાં ધણાક વર્ષ પર આવ્યું હતું કે વાડીઆ નવરોજી, કોલામે જ્યાં હાલ “ચીનાઇ મેનશન” છે ત્યાં, એક તંબુ સાંજે જવા માટે મારતા હતા.

(૩) યોજાશે એ પંચાત, પાનું ૩૫.

વલી એવા અધીકારીઓ ક્યારે અધીકારી નેમાયા તે પણ સર્વ ધણીઓના સંબંધમાં ચોકશ કહી શકાતું નથી, કારણકે નેમણું કોની તારીખ કોઇક અપવાદો સીવાય નોંધાઇ નથી. આપણે ધણીકવાર રેવાજ ઉપરથી ધારી શક્યે છીએ કે જો એક ધણી પંચાએતના અધીકારી હોય અને ત્યાર પછી તેના બેટાનું નામ અધીકારી તરીકે જોઇએ, તો તે બેટો પોતાના પીતાનાં મરણ તાંકણે પીતાનાં ઉથમણું વેળાએ નેમાયલો હોવો જોઇએ. કોઇક દાખલાઓમાં એક ધણીનાં મરણ તાંકણે બેટાને બદલે ભાઈ નેમાયલા હોય છે અને ત્યાર પછી તે ભાઈની જગ્યાએ તેવણના (પેહલા ધણીના) બેટા નેમાયલા હોય છે, કોઇક દાખલામાં એક ભાઈ પછી બીજા ભાઈ નેમાયલા હોય છે. ત્યારે એવા દાખલાઓમાં પણ નેમણુંકનો વખત જાણવાનું મુશકેલ પડે છે.

- આ કોઇક મુશકેલીઓ વચ્ચેથી એક ટીપ ઉપજાવી અતરે ધણી ધણીઓ માટેની થોડીક હકીકતો, જે મુખ્ય કરી પારસી પ્રકાશ ઉપરથી ઉપજાવી છે, તે સાથે આપી છે. તે સંપૂર્ણ છે એમ કહેવાઈ શકાય નહીં. આપણને એ અધીકારીઓનાં જે સુમખાઓ એકથી વધુ જગ્યાએ મલે છે, તે સુમખાઓ નીચલા છે.
૧. તા. ૨૫ એપ્રિલ ૧૭૪૯ ને દીને અત્રેના પંચાએતના આગેવાનોએ નૌસારી ખાતે રવાનોના પગ લાંબા રાખવાની બાબતમાં લખેલાં પત્રનાં નામોનો જુમખો. પા. પ્ર. I. ૩૮.
 ૨. તા. ૨ જુલાઈ ૧૭૫૦ ને દીને નૌસારી ખાતે નવા દોખમાના સંબંધમાં લખેલા પત્રના આગેવાનોનાં નામોનો જુમખો. પા. પ્ર. I. ૩૮.
 ૩. ઈ. ૧૭૫૫ માં બરશનુમના સંબંધમાં નૌસારીની અનજુમન ઉપર લખેલાં પત્રનાં નામોનો જુમખો. પા. પ્ર. I. ૪૦.
 ૪. તા. ૨૧ મે ૧૭૭૭ ને દીને નૌસારીની અનજુમન ઉપર કામચલાઉ દખમા બાબે લખેલો અગતનો પત્ર, જે ખાસ ખેખ્યા પાસે મોકલ્યો હતો, તે પત્રનો ૧૩) આગેવાન સહીનો જુમખો. પા. પ્ર. I. ૫૫.
 ૫. તા. ૨૭ મી અક્ટોબર ૧૭૮૫ ની સમસ્ત અનજુમનની સભાનાં કામકાજ પર ૨૧) સાહેબોએ સહી કરી, તેનો જુમખો. પા. પ્ર. I. ૬૫.
 ૬. તા. ૧ ફી બનેવારી ૧૭૮૭ ને દીને ગવરનર ખોડામે ૨૪ ધણીઓનાં નામો માંગી તેમાંથી ચુંટી કહાડેલા ૧૨) જણનાં નામોનો જુમખો. ખો. પં. પા. ૬૭; પા. પ્ર. I. ૬૮.

૭. તા. ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૯૧ ની બનાજી લીમજીની દરહેમહેરમાં મલેલી સમસ્ત અનજીમનની સભાની મીનીટ ઉપર સહી કરનારા આગેવાનોની સહીનો જીમખો. પંચાએતનો ચો. ૧. બા. ૧; પા. પ્ર. I. ૮૭૦. (પારસી પ્રકાશે એ નામો આપતાં થોડાંક નામો મેલી દીધાં છે.)
૮. તા. ૨૮ મી અક્ટોબર ૧૭૯૨ સંવત ૧૮૪૯ નાં કારતક શુદ્ધ ૧૪ વાર રવેઉને દીને પંચાએતના ચોગલા વાડીઆ નવરોજનાં ઘરમાં મલ્યા હતા તેની મીનીટ પર ૨૬) સહી કરનારા અધીકારીઓનાં નામનો જીમખો. (પારસી પંચાએતનો ચો. ૧, બા. ૫. પારસી પ્રકાશે આ મીટીંગનો છુટો હેવાલ આપ્યો નથી.)
૯. તા. ૨૮ મી અક્ટોબર ૧૭૯૨ સંવત ૧૮૪૯ નાં કારતક શુદ્ધ ૧૪ વાર રવેઉ (એટલે ઉપલેજ દીને) ને દીને “ અનજીમન વાડીઆજી નવરોજી નશરવાંનજીનાં ઘરમાં મલી ” તેની મીનીટ પર થયલી ૧૯) સહીઓનો જીમખો. એવું દીસે છે કે એકજ દીને પંચાએતના ચોગલાઓની અને અનજીમનની સભા એક પછી એક વાડીઆ નવરોજનાં ઘરમાં મલી હતી. અજળ જેવું એ દીસે છે કે જે ચોગલાઓની સભા છે તેની હકીકત ઉપર ૨૬) જણની સહી છે અને જે અનજીમનની સભા છે તે ઉપર ૧૯ જણની સહી છે. ૨

(૧) પંચાએતનાં પહેલાં દફતરમાં વાડીઆ લવજી નશરવાંનજીનું નામ નવરોજી નશરવાંનજી તરીકે ઉપલી ખેડ સભાઓની અશરૂ રહી સાધની મીનીટમાં આપ્યું છે.

(૨) પારસી પ્રકાશ (I. પા. ૮૭૨) માં, તા. ૨૮ મી અક્ટોબર ૧૭૯૨ નાં મથાગાં હેથળ, “ ચાજ દીને મુંબઈના પારસીઓની શમશત અંજીમન મરહુમ શેઠ લવજી નશરવાંનજી વાડીઆનાં ઘરમાં મલી હતી ”, એવી શરૂઆતથી એ બન્ને સભાના એકવાકને સામનો ભેલી નાખ્યો છે અને બન્નેની સહીઓને પણ સામટી ભેલી નાખી છે અને બન્ને સભામાં ચાલેલાં કામકાજને પણ બાજુ એકજ સભામાં કામ થયું હોય તેમ ભેલી નાખ્યાં છે. શેઠ બ. બે. પટેલે પોતાની હકીકત માટે “ એકે અસલ પોથી જે મરહુમ શેઠ દાદાભાઈ પેશતનજી વાડીઆ પાસેથી અમેને મલી છે ” (પા. પ્ર. I, ૮૭૨, નો. ૧) એવી જણાવેલી પોથીનો હવાસો આપ્યો છે. એવજી નં. ૧ વળે ચોપડો, જે પછવાડેથી પોતાનાં મરજીની થોડાંક વરસ આગમચ, પંચાએતને ભેટ આપ્યો છે, તે એજ પોથીવળે ચોપડો છે, અને તેમાં એ બન્ને સભાઓની બાબતો, ના. ૫ અને ના. ૬ તરીકે, છુટી આપી છે.

૧૦. એ ઉપ્રાંત નં. ૧ વાલા ચોપડામાં તા. ૨૦ ડીસેમ્બર ૧૭૬૨, તા. ૧૨ જુલાઈ ૧૭૬૩, તા. ૮ માર્ચ ૧૭૬૪, તા. ૩૦ મી મે ૧૭૬૬, તા. ૨૬ નવેમ્બર ૧૮૦૪ ના જુમખાઓ મલે છે પણ તે દરેહમહેરમાં મલેલી અનજુમનની મોટી સભાઓનાં દીસે છે.

૧૧. તા. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ને દીને દાદીશેઠનાં આદરીઆન મધે મલેલી સમસ્ત પારસીની અનજુમને નેમેલા ૧૮) નો જુમખો. ખો. પં. પા. ૨૫૫-૫૮. પા. પ્ર. I. ૧૩૬.

સતરમી સદીમાં સ્થાપાયલી પારસી પનચાએતની ચોકસ હકીકત આપણને મલતી નથી, તેમજ તે વખતના અકાબરો પ. પંચાએતના આગેવાનો થા કોણ હતા તે પણ ચોકસ માલમ પડતું નથી. પણ ત્યાર અકાબરોનાં નામો (ક) પછી ૧૮ મી સદી ઉપર આવતાં આપણને કોઈક નામો શરૂઆતનાં નામોની મલે છે કે ક્લાણા ક્લાણા સાહેબો પનચાએતના અકાબરો દીપ. હતા. તેજ પ્રમાણે તે પછીની સદીનાં નામો મલે છે. એવાં નામોની કેઠે કેઠે આપણને જુમખાઓમાં સામટી ટીપ મલે છે તો કેઠે વીખરાયલી નોંધો ઉપરથી આપણે નામો એકઠાં કરી શકયે છીએ. એમ એકઠાં કરેલાં નામો તેઓના મલતા જુમખા થા ટીપ પ્રમાણે નીચે આપું છું:-

પારસી પ્રકાશમાં વીખરાયલી નોંધો ઉપરથી આપણે ૧૮ મી સદીના પંચાએતના અધીકારીઓ તરીકે નીચલાં નામો મેલંચે છીએ:

બનાજ લીમજ (મરજુ ૩૦-૭-૧૭૩૪. પા. પ્રકાશ. I. ૩૦).

જીજીભાઈ જમશેદજી મોદી (મરજુ ૧૦-૪-૧૭૩૮. પા. પ્ર. I. ૩૩).

ફરાંમજ રસ્તમજ શેઠના.

બમનજ રસ્તમજ શેઠના.

નવરોજ રસ્તમજ શેઠના (મરજુ ૧૩-૪-૧૭૩૩. પા. પ્ર. I. ૨૬).

નવરોજ માણેકજી (હીરામાણેક).

સંતોકજી બરજોરજી.

આ. કાવશજી બચાજી (દાજીના અથવા લશ્કરી) (મરજુનો સને નથી. ઇ. ૧૭૬૫ સુધી હયાત હતા).

રસ્તમજ દોરાબજી પટેલ. (મરજુ તા. ૧૨-૪-૧૭૬૩. પા. પ્ર. I. ૪૪).

જમશેદજી બેરાંમજી (રતનજી સ્પેનસરના બાવા. પા. પ્ર. I, ૧૭૭, નો. ૧.)

આ ટીપમાં બનાજી લીમજીનું નામ આપણે પેહલે મેલ્યું છે, કારણકે તેવણુ “દાવર” ના એલકાબથી વડા હતા. જીજીભાઈ મોદીનું નામ બીજું મેલ્યું છે, કારણકે તેવણુ શેઠ ખાનદાનવાલાઓ અતરે આવ્યા તેની આગમજના અત્રે જાણીતા પુરાણુ રહીશ હતા. ત્યાર પછીના ત્રણ શેઠ ભાઈઓનાં નામો તેઓનાં વડપણુને અનુક્રમે આપ્યાં છે. ત્યાર પછીનાં પાંચ નામો તેઓના મરણુના વખતના અનુક્રમે આપ્યાં છે. જેઓનાં મરણુનાં સને પા. પ્રકાશે નથી આપ્યા તે તેઓનાં નામો જ્યાં મલે છે ત્યાં તેઓની હૈયાતીના વખતનો સંજોગ જોઈ આપ્યાં છે. પણ તે અનુક્રમ ચોક્કસ નથી. એ સર્વ નેમણુક કેવી રીતે થાઈ હતી તેની ચોક્કસ નોંધ મલતી નથી, પણ સંભવીક છે કે તેઓને સમસ્ત અનજીમને એક સભામાં નેમ્યા હોય.

આ પેહલા તબક્કા પછી જેઓ પંચાએતના એક પછી એક સભાસદો થયા હતા તેઓ દરેકની નેમણુક કેમ થઈ હતી, તેની પણ દરેકના સંબંધમાં કાંઈ ચોક્કસ નોંધ મલતી નથી. પણ ચોક્કસ સાહેબોના સંબંધમાં દાખલાઓ મલે છે કે કેટલાકોની નેમણુક સમસ્ત અનજીમને પોતાની બેઠકોમાં કરેલી છે અને કેટલાકોની ઉચમણું કાળે મલેલી અનજીમને કીધેલી છે. વલી વચમાં એક વખતે ઇ. ૧૭૮૭ માં સરકારે ૧૨ જણની નેમણુક કરી છે. પણ તે પણ અનજીમને નામો આપેલી વધુ સંખ્યામાંથી નેમણુક કરી છે. સરકારે કરેલી નેમણુકોમાં પણ કેટલાંક નામો આગત અનજીમને નેમેલા પંચાએતના સાહેબોનાંજ નામો છે.

તા. ૧૮ મી અક્ટોબર ૧૮૨૩ ને દીને દાદીભાઈ નશરવાંનજીનાં આતશ-બેરંમમાં લગન, મરણુ વીગેરે માટેના બંદોબસ્તો કરવા (ખ) ૧૮૨૩ નાં સાલની માટે અનજીમનની સભા મલી હતી, તેમાં કરેલા બંદો-અનજીમનની મીઠીંગના બસ્તોમાના ૨૮ માં બંદોબસ્તમાં પંચાએતના આગળ લગન સંબંધી બંદો. આગેવાનોની જે ટીપો આપી છે તે અત્રે આપું છું. એ બસ્તોમાંનાં ૨૮ માં બંદો ટીપમાં મેમબરો માટે થોડી લઘી જે હકીકત મેં આપી છે બસ્તમાં આપેલી ટીપો. તે પારસી પ્રકાશને આધારે અને બીજાં કેાઈક લખાંણા, જેનો હવાલો તે નામો સાથે આપવામાં આવ્યો છે, તે

(૧) જુઓ સને ૧૮૫૦ માં એ બંદોબસ્તોની શેઠ ખ. ર. કામાએ છપાવેલી આજીવી, લગનનાં બંદોબસ્તોનું પાતું ૩૫.

લખાણોને આધારે મેં આપી છે. એ ટીપોમાં “મ.” તે મરણ શબ્દ માટે, ‘હ.’ તે હકીકત માટે, ‘પા. પ્ર.’ તે પારસી પ્રકાશ માટે, ‘ખા. પ.’ તે ખોલાશે એ પંચાત માટે, ‘નો.’ તે નોટ માટે, અને ‘ને.’ તે નેમણુંક માટે સમજવું. જેઓના નામ પાછળ મરણનો સને આપ્યો નથી, તેઓ માટે બાણુવું કે તેઓના મરણનો સને મલતો નથી.

(ક) આ જંદોઅસ્તમાં પેહેલી ટીપ નીચલે મથાળે છે.

“અશલથી પંચાત મધે ખેશનારા શાહેય લોકો હતા, તેહનાનાં નાંમની ઈઆદદાશ લખી છે તેહની વીગત.

“શેઠ નવરોજી રૂશતમજી જે અંગરેજની વેલાએત જઈ આવેલા છે.” (મ. ૧૩ એપ્રિલ ૧૭૭૩. પા. પ્ર. I. ૨૬. રૂસતમ માણિકના ત્રીજા દીકરા.)

શેઠ ફરાંમજી રૂશતમજી (પા. પ્ર. I, ૬૨, નો. ૧. સુરતવાલા રૂશતમ માનેકના વડા દીકરા.)

“બનાંજી લીમજી તે વખત ઉપર દાવર હતા.” (મ. ૩૦ જુલાઈ ૧૭૩૪. પા. પ્ર. I. ૩૦, બનાજી ખાનદાનનો પાપો નાંખનાર.)

મોદીજી જીજીભાઈ જમશેદજી (મ. તા. ૧૦ એપ્રિલ ૧૭૩૮. પા. પ્ર. I. ૩૩. મોદીજી દખમું અને દરેમહેર સ્થાપનાર હીરજીવાલા મોદીના છોકરાના છોકરા.)

“પારશી જમશેદજી બેહેરાંમજી તે બરજોરજી રતનજી ઇશાપીશરનાં બપાવા.” (પા. પ્ર. I. ૧૭૭. નો. ૧. એવણનાં બેટા રતનજી પણ પાછલથી અધીકારી નેમાયા હતા અને તેવણ ડેખ્યુટી ગવરનર સ્પેનશરની નોકરીમાં હોવાથી એ ઓખરે ઓલખાયા.)

“પારશી નવરોજી હોરમજી તે બઈનાં હીરજીનાં બાપ.”

“પારશી બેહેરાંમજી હોરમજી તે શેઠ દાદીભાઈ નોશરવાંજીનાં કાકા.” (એવણ બેરાંમજી હોમજી અથવા બેહેલી હોમજી તરીકે પણ જણાયલા હતા. તા. ૨૫ એપ્રિલ ૧૭૪૬ નાં એક પત્રમાં એવણની આગેવાન સહી છે. પા. પ્ર. I. પા. ૩૮; પા. ૧૬૭ નો. ૧. કેટની કીંગ બરાખ આગલની બેરાંમજી હોરમજી સીટ એવણનાં નામ ઉપરથી.)

“ પારશી નોશરવાંનજી હોરમજી તે શેઠ દાદીભાઈ નોશરવાંનજીનાં બાપ”. (એવજી નશરવાંનજી હોમજી અથવા નશલી હોમજી તરીકે પણ ઓલખાતા. પા. પ્ર. I. ૮૬ નો. ૨. ઇ. ૧૭૫૫ ના સાલની નોંધમાં આગેવાન તરીકે એવજીની સહી જોઈએ છીએ. પા. પ્ર. I. ૪૧. મ, ઇ. ૧૭૬૧ ની આગમચ હોય, સખજ કે એ સાલની એક મીટીંગમાં એવજીના છોકરા દાદીભાઈની પંચાએતના મેમબર તરીકે સહી જોઈએ છે.)

(ખ) એ પછી “બીજી ઉપલા શાહેબો ઝુજરી બએઆ તેહનાંનાં ફરજંદો હતા તે હરએક વાતનો બંદોબશત તથા ઇનશાફ કરતા હતા તેહનાંનાં નાંચની વીગત” એવે મથાલે નીચલી ટીપ આપી છે.

શેઠ માણેકજી નવરોજજી (મ. ૧૬ એપ્રિલ ૧૭૪૮, પા. પ્ર. I. ૪૬. નેમણુક બાપનાં મરણ બાદ ઇ. સ. ૧૭૩૩ માં માણેકજી શેઠની વાડી અને દરેમહેરના સ્થાપક.)

પંનથકી નશરવાંનજી નવરોજજી (ને. ઇ. ૧૭૭૭ ની આગમચ. ઝુંબઈના એક આગેવાન પંથકી. પા. પ્ર. I. ૫૫.)

પંનથકી ફરાંમજી નવરોજજી (ને. ઇ. ૧૭૭૭ ની આગમચ. પા. પ્ર. I. ૫૫. ઝુંબઈના એક બહીતા પંથકી.)

શેઠ નશરવાંનજી બહમનજી (ને. ૧૭૪૮ આગમચ હોય. પા. પ્ર. I. ૩૭. ઇ. ૧૭૬૮ સુધી હયાત હતા. પા. પ્ર. I. ૮૬૩.)

શેઠ એફજી ફરાંમજી. (ને. ૧૭૪૬ આગમચ. મ. ૧૦ જુન ૧૭૮૩. પા. પ્ર. I. ૬૨.)

પંનથકી ફરાંમજીજી જીવનજી (ને. ૧૭૬૩ ની આગમચ. મ. ૨૫ મી અક્ટોબર ૧૮૧૬. પા. પ્ર. I. ૧૪૫. પોતાના ભાઈ જીવનજી કાવજીના પાલક હોવાથી નામ બહલાયું.)

મોદી માણેકજી જીજીભાઈ (ને. ૧૭૪૬ ની આગમચ. મ. ૧૬ ફેબ્રુઆરી ૧૭૭૩. પા. પ્ર. I. ૪૬.)

મોદી બોઆભાઈ જીજીભાઈ. (ને. બાવાનાં મરણ ટાંકણે, તા. ૧૦ મી એપ્રિલ ૧૭૩૮ માં હોય. મ. ૧૩ મી અક્ટોબર ૧૭૭૧. પા. પ્ર. I. ૪૭.)

માણેકલ લીમલ બનાળનાં.
વાડીઆલ નવરોલ નશરવાંનલ.
મેદી શુદે રામલ (?)^૧

રતનલ જમશેદલ ઇશપેશરનાં (પા. પ્ર. I. ૧૭૭. નો. ૧.)
રાંનકલ ચનાંવારા (?)

પારશી શનતોકે બરજેર (ને. ૧૭૪૫ માં એલાવથી આવ્યા પછી. પા.
પ્ર. I. ૧૮૧, નો. ૨. સંતોકે ખાનદાનના સ્થાપક.)
પારશી ધનલ રહ્યા.

પારશી બહમનલ લવાલ ભતુનાં (ને. ૧૭૪૬ આગમચ. મ. ૩ જુલાઈ
૧૭૬૨. પા. પ્ર. I. ૪૪. મુખમના એક મોટા વેપારી અને જમીનદાર.)
(ગ) એ પછી એક ત્રીલ ટીપ નીચલાં મથાળાં સાથે આપી છે:

“બીજું જેહવારે ઉપલા શાહેઓ ગુજરી ગયા પછે તેહનાંનાં ફરજંદો
હતા તે હરએક વાતનો બંદોબશત તથા ઇનશાફ કરતા હતા તેહનાંનાં નામની
વીગત”

દાવર નાંહાંનાભાઈ બેહેરાંમલ બનાળનાં (મ. ૨૮ મી જુલાઈ ૧૭૮૮.
પા. પ્ર. I. ૭૦. ને. ખાવાનાં મરણ તોકણે ૧૭૫૩ માં હોય. ૧૭૮૭ માં સરકારે
પાછા નેમ્યા.)

મેદી જમશેદલ બોગાભાઈ (ને. ખાવાની જગ્યાએ ૧૭૭૧ માં. ૧૭૮૭
માં સરકારે પાછા નેમ્યા. મ. ૨૬ અકટોબર ૧૮૨૨. પા. પ્ર. I. ૧૬૪.)

વાડીઆલ માણેકલ નવરોલ (ને. કદાચ ખાવાની જગ્યાએ ૧૭૭૪
માં. મ. ૮ મી એપ્રિલ ૧૭૯૨. પા. પ્ર. I. ૭૫.)

વાડીઆલ બહમનલ નવરોલ (ને. ૧૭૮૫ પછી હોય. મ. ૨૫ મી
એપ્રિલ ૧૭૯૦. પા. પ્ર. I. ૭૨.)

પારશી દાદીભાઈ નોશરવાંનલ (ને. ૧૭૭૬ ની આગમચ. ૧૭૮૭ માં
સરકારે પાછા નેમ્યા. મ. ૭ એપ્રિલ ૧૭૯૬. પા. પ્ર. I. ૮૬.)

પારશી મનચેરલ લવનલ રેડીમની. (ને. ૧૭૭૭ આગમચ. મ. ૧૦

(૧) આવી ? સવાલની નીચાણી ઉપલી ચોપડીમાંનીજ છે. કદાચ એ નામ “મેદી
સોહરામલ” હોય, જેવલુને “મુખમના બહાર” (પા. ૨૬૬) માં આપેલી મોદી
કુટુંબની વંશવલીમાં બોગાભાઈ લખાઈ મોદી (પા. પ્ર. I. ૪૭) ના બાઈ તરીકે જણાવ્યા છે.

આગસ્ટ ૧૭૮૬. પા. પ્ર. I. ૬૭. ૧૭૨૮ માં નૌશારીથી આવી રેડીમની કુટુંબનો પાથો નાંખનાર).

પારશી હીરજીભાઈ જીવનજી રેડીમની (ને. ૧૭૭૬ આગમચ. મ. ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૮૪. પા. પ્ર. I. ૭૭. પહેલ વહેલા ચીનની સફર કરનાર પારસી. એઓની અસલ ઓખર “સુધ” ની હતી, પણ હંમેશાં તેઓ રોકડેથીજ વહેવાર ચલાવતા, તેથી રેડીમની એલખ પડી. મુંબઈનો બહાર પા. ૪૫૪. પહેલા સર કાવસજી જાંગીરના બપાવા.)

પારશી માણેજી દોરાબજી શરાફ. (ને. ૧૭૮૧ આગમચ. મ. ૧૫ મી જુલાઈ ૧૭૮૫. પા. પ્ર. I. ૭૮. અસલ ઓખર દાદીબરજીર પણ સરકારી તીજેરીમાં શરાફ હોવાથી શરાફ ઓખર લીધી.)

પારશી લીખાજી બેરાંમજી પાંડેના (ને. ૧૭૫૫ આગમચ. પા. પ્ર. I. ૬૨. મ. ૨૩ આગસ્ટ ૧૭૮૩. પાંડે કુટુંબનાં સ્થાપક. પાંડે સેનીટેરીઅમવાળા મેરવાંનજી પાંડેના બપાવા.)

પારશી પેશતનજી ધનજી રધ્યા.

પારશી મબઈ રતનજી.

પારશી રતનજી જમશેદજી ઇશપીશરનાં.^૧

પારશી દાદાભાઈ જમશેદજી ગાંમડીઆ. (ને. ૧૭૭૬ આગમચ. મ. ૧૬ નવેમ્બર ૧૭૮૨. પા. પ્ર. I. ૭૫. શેઠ દુરામજી નશરવાંનજી પટેલના બપાવા.)

પારશી કાવસજી માણેજી શાએર (ને. ૧૭૮૨ આગમચ. મ. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૭૮૩. પા. પ્ર. I. ૭૬. એવજીના બાવા ‘સોયર’ (sawyer અથવા sawyer) એટલે લાકડાં વહેરનાર કરાઈ હોવાથી એ અટક પડી.)

પારશી દાદાભાઈ કાવસજી બટલીમેન (મ. ૨૪ મી મે ૧૮૧૧. પા. પ્ર. I. ૧૧૮. પહેલ વહેલા પારસીઓનું લીલાંઈઆનું સ્થાપનાર. અંગ્રેજોની રાહ રીતભાતોથી વાકેફગાર હોવાથી એવજીની અટક બટલીમેન (બેન્ટલમેન) ની પડી હતી.

પારશી હીરજી નવરોજજી બાઈનાં.

(૧) એ નામ બપરની બીજી ટીપમાં “રતનજી જમશેદજી ઇશપેશરનાં” તરીકે છે તેમ છે.

શેઠ મનચેરજી બહમનજી (શેઠ). (ને. ૧૭૭૬ આગમચ. મ. ૮ મી અગસ્ટ ૧૭૬૬. પા. પ્ર. I. ૮૮.)

શેઠ યાપુરજી બહમનજી (શેઠ). (ને. તા. ૧ લી જાનેવારી ૧૭૮૭ ને હીને સરકારે નેમેલા ૧૨ માંના એક. પા. પ્ર. I. ૬૮. કોટનો યાપુર શેઠનો ચકલો એવણનાં નામ ઉપરથી.)

શેઠ નાંહાંનાભાઈ બહમનજી. (ને. ૧૭૪૬ આગમચ. કોટમાંની નાનાભાઈ બમનજી સીટ એવણના નામ ઉપરથી. મ. ૧૭ ઓગસ્ટ ૧૭૭૬ થી ૨૧ મે ૧૭૭૭ ની વચ્ચે.)

દશતુર કાઉશજી રૂશતમજી વેલાએતી (જલાલ) (ને. ૧૭૮૭ માં સરકારે નેમેલાં નામેમાં “દશતુર કાઉશજી પેશતનજી” નામમાં ‘રૂશતમજી’ ને બદલે ‘પેસ્તનજી’ ભુલમાં લખાયેલું પા. પ્ર. ધારે છે. મ. ૨૬ ફેબ્રુવારી ૧૮૦૨. પા. પ્ર. I. ૬૨. કદમીઓના પહેલા દસતુર.)

પંનથકી ફરાંમજી નવરોજી. ૧

પંનથકી નશરવાંનજી નવરોજી.

પંનથકી કાવશદાજી બચાજી (દાજી) (મ. ઇ. ૧૭૬૫ પછી મુંબઈના એક આગેવાન મોબિદ, પા. પ્ર. I. ૮૦.)

પંનથકી કૌઈદાજી મેનોશદાજી (મ. ૧૭ ડીસેમ્બર ૧૭૮૭. પા. પ્ર. I. ૬૬. એક ખબરદાર આગેવાન મોબિદ.)

પંનથકી બહમંનજી જીવંનજી (ને. ૧૭૭૭ આગમચ. પા. પ્ર. I. ૫૫. મુંબઈના એક આગેવાન મોબિદ.)

(ઘ) ત્યાર પછી ચોથી ટીપ આપણે નીચલી યાદી સાથે જોઈએ છીએ. “બીજી જે વારે હાવર નાંહાંનાભાઈ ઇરાંમજી તથા તેનાંની શાયે બીજા શાહેબ લોકો હતા તે ગુજરી ગીઆ તે વારે તેનાંની ફરજંદો તથા બીજા શાહેબ લોકો હતા તે હરેક આપરી પંચાતનો ખંદોબશત કરતા હતા તથા અશલનાં શાહેબ લોકો અંનશાફ કરતા હતા તે પરમાંણે કરીને જેહવી જેહ-

(૧) આ નામ બીજી ટીપમાં “પંનથકી ફરાંમજી નવરોજી” તરીકે જે નામ છે, તેજ દીસે છે. એવાં બીજાં પશુ કોઇક નામે પાછાં જોઈએ છીએ.

(૨) આગલી ટીપમાં “પંનથકી નશરવાંનજી નવરોજી” નામ છે તે એજ નામ દીસે છે.

નાંની તકશીર તે પરમાંથે શબ દેતા હતા તે શાહેબ લોકોની નાંમની ઇઆદ-દાશત ”.

દાવર ફરાંમલ નાંહાંનાભાઇ (ને. ૨૮ જુલાઇ ૧૭૮૮. મ. ૧૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૦. પા. પ્ર. I. ૧૫૨.)

વાડીઆલ ફરાંમલ માણેકલ (ને. ૧૭૬૨ માં બાવાનાં મરણ તાંકણે. મ. ૧૫ ડીસેમ્બર ૧૮૦૪. પા. પ્ર. I. ૧૦૦.)

વાડીઆલ નશરવાંનલ માણેકલ (ને. ૧૮૦૪. ની આગમચ. મ. ૪ જુન ૧૮૧૪. પા. પ્ર. I. ૧૨૭.)

વાડીઆલ જમશેદલ બહમનલ (ને. ૧૭૬૦ માં બાવાનાં મરણ તાંકણે. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનબુમને પાછી નેમણું કસી. મ. ૩૧ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૧. પા. પ્ર. I. ૧૫૬.)

વાડીઆલ પેશતનલ બહમનલ (ને. ૧૭૬૧ ની આગમચ. મરણ ૨૦ મી આગસ્ટ ૧૮૧૬. પા. પ્ર. I. ૧૩૨.)

પારશી અરદેશરલ દાદીભાઇ (ને. ૧૭૬૬ માં બાવાનાં મરણ તાંકણે. મ. ૨૬ મી જુન ૧૮૧૦. પા. પ્ર. I. ૧૧૭.)

પારશી શોરાબલ મનચેરલ રેડીમની (ને. સરકારે ૧૭૮૭ માં નેમેલા. મ. ૭ અક્ટોબર ૧૮૦૫. પા. પ્ર. I. ૧૭૨.)

પટેલ કાવશલ રૂશતમલ (ને. ૧૭૬૩ માં બાવાનાં મરણ તાંકણે હોય. મ. ૬ આગસ્ટ ૧૭૬૬. પા. પ્ર. I. ૮૭. કાવશલ પટેલ સ્ટ્રીટ, અને કાવશલ પટેલ તલાવ એવણનાં નામથી. ૧૭૬૦ માં બહારકોટનું નશાખાતું બંધાવી પંચાએતને સપુર્દ કર્યું.)

પારશી માણેકલ દોરાબલ શરાફ. ૧

પારશી મળઇ રતનલ ૧

પારશી બરબોરલ રતનલ ઇશપીશરનાં

મોહી કુવરલ કાવશલ

દશતુર મુલાં ફીરોજલ કાવશલ (ને. ૧૭૬૪ માં એવણના બાવા હેદ્રાબાદ

જાઈ રહ્યા ત્યારે હોય. ૪ માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનબુમને પાછા નેમેલા. મ. ૮ અક્ટોબર ૧૮૩૦. પા. પ્ર. I. ૨૨૬. કદમીઓના વડા દસતુર.)

પંચકી દોરાબદાઝ ફરાંમણ (ને. ૧૭૮૭ માં સરકારે નેમેલા. ૪ માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનબુમને પાછા નેમ્યા. મ. ૨૮ મી મે ૧૮૨૩. પા. પ્ર. I. ૧૬૬. એક બાણીતા પંચકી.)

શેઠ શાપુરણ બહમનણ (શેઠ.)

શેઠ શોહોરાબણ નાંહાનાંબાઈ (શેઠ) (ને. ૧૭૫૭ ની આગમચ. એ સાલનાં પત્રો ઉપર આગેવાન સહી. ૧૭૮૭ માં સરકારે પાછા નેમેલા. મ. તા. ૩૦ મી મે ૧૭૬૬ અને તા. ૧૬ મી નવેમ્બર ૧૮૦૪ ની વચ્ચે, સબબ કે ઉપલી પહેલી તારીખની મીટીંગમાં એવણની સહી મલે છે અને ત્યાર પછીની બીજી મીટીંગમાં મલતી નથી પા. પ્ર. I. પા. ૫૫, ૬૫, ૬૮.)

અંધેઆઝ દોરાબણ ફરદુનણ (લશકરી) (ને. ૧૭૭૬ આગમચ. ૧૭૮૭ માં સરકારે પાછા નેમેલા. મ. ૧૬ મી જુન ૧૭૬૮. પા. પ્ર. I. ૮૫. અત્રેના એક બાણીતા વેપારી અને સરકારી કંત્રાકટર.)

આ ટીપની હેઠે નીચલી નોંધ છે. “હેની વીગતે ઉપલા શાહેઓ અંન-શાફ કરીને ફરમાવતા હતા તે પરમાંણે બેઉ પારટી તથા શરવ અંનબુમન કબુલ કરતા હતા.”

(હ) એ પછી એક પાંચમી ટીપ નીચલી વીગત સાથે આપી છે. “બીબુ” નંબર ૬ મધે લખેલું છે તે મધેથી કેટલાએક શાહેબ લોકો ગુજરી ગીઆ તેવારે બેહેશતી વાડીઆણ જમશેદણ બહમનણ તથા દાવર ફરાંમણ નાંહાનાંબાઈ તથા પારશી ખરબેરણ દોરાબણ દાદીખરબેરનાં તથા બીબા પંચાતનાં બેશનારાઓએ વીચારીક બે હવે આગલનાં કરતાં આપરી વશતી વધતી થાઈ છે તે હરએક વાતનો બદોબશત તથા અંનશાફ કરવાનું કાંમ વધતું પડે છે વાશતે ઠરાવીક છે બે હવે આપરી પંચાતનો અનશાફ કરવાને વાશતે બેહેદીન તથા મોખેદ જુમલે આશાંમી ૧૨) છે તે મધે બીજી આશાંમી ૬) છ વધારીને આશાંમી ૧૮) કરીએ તે વાશતે શમશત અંબુમને શંવત ૧૮૭૪ ' નાં

માહા વદ ૧૨ ને વાર બુધેને દંને જુમલે આશાંમી ૧૮ ઠરાવેઆ છે તેનાંનાં નામ આપરી પંચાતની ચોપડી પાં. ૧૭ માં લખેલાં છે તેની વીગત. ”

દાવર ફરાંમલ નાંહાંનાંભાઈ ^૧

વાડીઆલ જમશેદલ બહમનલ ^૧

શેઠ ખરશેદલ અરદેશરલ (દાદીશેઠ) (ને. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનજુમને નેમેલા. મ. ૨૧ મી આગસ્ટ ૧૮૫૧. પા. પ્ર. I ૫૭૪.)

ધનજીભાઈ શોહરાબલ રેડીમની (ને. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનજુમનની મીટીંગમાં. મ. ૫ મી નવેમ્બર ૧૮૧૮. પા. પ્ર. I. ૧૪૦).

વાડીઆલ હોરમજલ બહમનલ (ને. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનજુમનની મીટીંગમાં. મ. ૭ મી માર્ચ ૧૮૨૬. પા. પ્ર. I ૧૬૪. પારસી પંચાએતમાં ૧૮૨૩ માં નેમાયલા પહેલા ૪ ત્રસ્ટીઓમાંના એક).

પારસી ફરાંમલ કાવશલ બનાંજનાં (ને. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનજુમને નેમેલા. મ. ૧૨ મી ફેબ્રુવારી ૧૮૫૧. પા. પ્ર. I ૫૬૦. ૧૮૨૩ નાં પહેલા ૪ ત્રસ્ટીઓમાંના એક).

પારસી શોહોરાબલ વાછાગાંધી (મોદી સોરાબલ વાછાગાંધી) (ને. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનજુમને નેમેલા. મ. ૬ થી આગસ્ટ ૧૮૫૭. પા. પ્ર. I ૭૩૬. વાછાગાંધીની ચોપાટીની દરેમહેરના સ્થાપક).

દશતુર ખરશેદલ જમશેદલ નોશારીનાં (ને. ૪ માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનજુમને નેમેલા. મ. ૨૪ મી મે ૧૮૨૬. પા. પ્ર. I ૨૧૮)

દશતુર મુલાં પ્રીરોજલ કાઉશલ.

શેઠ મેહેરવાનલ નવરોજલ (શેઠના) (ને. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનજુમનની મીટીંગમાં. પા. પ્ર. I ૧૩૬. મ. ૧૦ ડીસેમ્બર ૧૮૧૮. પા. પ્ર. I ૧૪૦. માણેકલ શેઠની મીલકતના ૪ થા મુતવલી.

શેઠ રૂશતમલ શાપુરલ (શેઠનાં) (ને. ૪ માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનજુમને નેમેલા. મ. સને ખબર નથી, પણ તા. ૫ મી જુન ૧૮૪૨ સુધી હૈયાત હતા).

પંનથકી દોરાબલ ફરાંમલ

(૧) આ નામ ચોથી ટીપમાં આપ્યું છે.

(૨) આ નામ આગલી ટીપમાં પણ છે.

“ આ. હોરમજી હોરામજી લશકરી ઠરાવા હતા પણ હોરમજી હોરામજી ચીન ગયા તે વાશતે દશતુર એકલજી હોરામજી શંભાણુને ઠરાવા છે ” (ને. તા. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ને દીને મલેલી સમસ્ત અનબુમને નેમેલા એવણુ “હોરમજી હોરામજી” ને નામથી જણાયલા હતા. મ. તા. ૩૦ એપ્રિલ ૧૮૪૨. પા. પ્ર. I ૩૮૬)

બરજોરજી હોરામજી દાદીબરજોરનાં (ને. ૪ માર્ચ ૧૮૧૮ ને દીને મલેલી સમસ્ત અનબુમને નેમેલા. મ. ૪ થી ફેબરવારી ૧૮૧૯. પા. પ્ર. I ૧૪૧)

દાદાભાઈ કાવશજી શાએર (ને. ૪ માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનબુમને નેમેલા. મ. ૨૬ માર્ચ ૧૮૨૮. પા. પ્ર. I ૨૧૦)

બરશેદજી માંભુકજી શરાફ (ને. ૪ માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનબુમને નેમેલા. મ. ૭ મી મે ૧૮૪૫. પા. પ્ર. I ૪૫૨. મરહુમ માંભુકજી જજના બાવા ^૧)

પેશતનજી ભીખાજી બેરાંમજી પાંડેનાં (ને. ૪ માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનબુમને નેમેલા. મ. ૧૬ મી માર્ચ ૧૮૪૭. પા. પ્ર. I ૪૮૫)

નવરોજજી મેહોરજી (ને. ૪ માર્ચ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનબુમને નેમેલા. મ. ૧૨ મી નવેમ્બર ૧૮૨૧. પા. પ્ર. I ૧૫૮.)

ઉપલી ટીપની હેઠે નીચલી નોંધ છે.

“ હેની વીગતે જે કંઈ બંદોબશત તથા અનશાફ એ શાહેબોએ સુકાવેઆ છે તે દાદી તથા ફરીઆદી શરવ અનબુમનને કબુલ રાખેલા છે.”

એ પછી કેટલાક ફેરફારોની નોંધ નીચે સુજબ લીધી છે.

“ બીજી બેવારે ઉપર લખેલા દાવર ફરાંમજી નાંહાંનાંભાઈ ગુજરેઆ તેહવારે તેનાંને ઠેકાણે દાવર બાંગીરભાઈ ફરાંમજીને દાવર ઠરાવેલા છે અને જેહવારે બેહેશતી વાડીઆજી જમશેદજી બહમનજી ગુજરેઆ તેનાંને ઠેકાણે વાડીઆજી રતનજી બમનજીને ઠરાવેલા હતા પણ વાડીઆજી રતનજી બહમનજી

(૧) પા. પ્ર. (I. ૪૫૨) માં લખે છે કે “ મુબત્તની પારસી પંચાતના એવણુ એક મુખ્ય તથા આગેવાંન અકામર તેમજ તેની પુંજના એક તરસ્તી હતા. ” પંચાએતનાં દ્વાર પરથી એવણુ “ એક મુખ્ય તથા આગેવાન અકામર ” માલમ પડે છે, પણ તેવણુ “ પુંજના એક તરસ્તી હતા ” એવું માલુમ પડતું નથી.

ગુજરેઆ પછે તેનાંને ઠેકાણે વાડીઆજી નવરોજીજી જમશેજીને ઠેરાવેલા છે તથા ધનજીભાઇ શોરાબજી રેડીમની ગુજરેઆ તેહવારે કેખશરે શોહોરાબજી રેડીમનીને ઠેરાવેલા છે તથા બરજોરજી દોરાબજી દાદીબરજોરનાં ગુજરેઆ તેહવારે ફરાંમજી બરજોરજીને ઠેરાવેલા છે તથા શેઠ મેરવાંનજી નવરોજીજી ગુજરેઆ તેહવારે શેઠ હોરમજીજી બહમનજીને ઠેરાવેલા છે તથા શેઠ રૂશતમજી શાપુરજી ગુજરેઆ તેહવારે શેઠ શોરાબજી શાપુરજીને ઠેરાવેઆ છે તથા નવરોજીજી મેહોરજી ગુજરેઆ તેને ઠેકાંણે જમશેજીજી જીજીભાઇને ઠેરાવેલા છે તથા પંનથકી દોરાબજી ગુજરેઆ તેને ઠેકાંણે અનધેઆરૂ હોરમજીજી દોરાબજી લશકરીને ઠેરાવેલા છે તે શરવે અંજીમનને બહોર થવાને વાશતે ઇઆદદાશત લખી છે પણ કદાશ કેઇ પંચાત મધે બેશનાંરા છે તે મધેથી શમશત અંનજીમનની નજરમે કોઇને બહલવા હોએ તે શુબેથી અંનજીમન મલે તેહવારે બહોર કરે શહી પછે અંનજીમનની નજરમે ઠરશે તે પરમાંજી કરશે શહી.

“ બીજી એની વીગતે અશલથી આપરી જાતનાં કજીઆ આપરી પંચાતનાં બેશનાંરા ચુકવતા આવેઆ છે તથા અશલથી અંગરેજી માંશ અકટોબર શને ૧૭૭૭ થી જનદરાલ કોંશલે આપરી પંચાતને હોકમ આપેલા છે તથા અશલ કોંશલદાર લોકો જીયતીશ કરતા હતા તારે તે સાહેબોનાં હોકમથી પાલેશી માશટર હમેશેથી કેઇ પારશીનો કજીઆ પડે છે તેહવારે આપરી પંચાત ઉપર મોકલતા આવેઆ છે તથા પીટીશેશન થઆ પછે કેટલાએક પારશીનાં કજીઆ આપરી પંચાત ઉપર મોકલેલા છે તેહની ઇઆદદાશત હમણાં આપડી પંચાતની ચોપડીમે નોધેલી છે પણ હકીકત બંદોબશત મધે લખી જણાવેલી છે તે વાંચીઆથી રોશન થાએ શહી.”

ઉપલી ટીપો ૧૮૨૩ ના બંધોબસ્ત શાયે જોડેલી ટીપો પ્રમાણે છે. તે ટીપોમાંની છેલ્લીની પછવાડેની યાદી ઉપરથી અને પારસી એ ટીપ ઉપરાંત પા. પ્રકાશ પ્રકાશ ઉપરથી અને પંચાએતનાં આગલા દફતરોમાં અને પંચાએતનાં દફતરોના પંચાએતના મેમબરોની મીટીંગની જે હકીકત આપી છે આધારે મલતાં બીજાં તે ઉપરથી દીસે છે કે ઉપર આપેલી ટીપનાં નામે ઉપરાંત નામે. કેટલાક બીજા સાહેબો પણ પંચાએતના મેમબરો એક થા બીજી વખતે હતા. તેવાં નામે નીચે આપું છું

બમનજી રૂસ્તમજી શેઠનાં (ને. આસરે ૧૭૨૫ થી ૧૭૩૨. જુઓ
ઉપર પા. ૩૩-૪. પા. પ્ર. I. ૮૭ નો. ૨. રૂસ્તમ માનેકના બીજા છોકરા.)

નવરોજી માનેકજી (હીરામાનેક) (ને. આસરે ૧૭૨૫ થી ૧૭૩૨
પા. પ્ર. I ૪૧૧ નો. ૫)

રૂસ્તમજી હોરાબજી પટેલ (ને. આસરે ૧૭૨૫ થી ૧૭૩૨. મ. ૧૨ મી
એપ્રિલ ૧૭૬૩. પા. પ્ર. I ૪૪. મુ'બઈ આવનાર ગણુતા પહેલા પારસી
હોરાબજી નાનાભાઈના નાના દીકરા.)

બેરાંમજી બનાજી લીમજી (ને. ૧ આગસ્ટ ૧૭૩૪ આવનાં મરણ બાદ.
મ. ૧૨ મી મે ૧૭૫૩. પા. પ્ર. I ૩૯).

સોરાબજી માનેકજી શેઠનાં (બાવાનું નામ મંચેરજી,) (ને. પાલક-બાવા
માનેકજી શેઠનાં મરણ તાંકણે, ૧૯ એપ્રિલ ૧૭૪૮ ને દીને હોય. મ. ૧૨
એપ્રિલ ૧૭૬૮. પા. પ્ર. I ૮૧. શેઠ ખાનદાનની વંશાવલી પાનું ૩૯).

લવજી નશરવાનજી વાડીઆ (ને. ૧૭૪૯ ની આગમત્ર, સખબ તા. ૨૫
એપ્રિલ ૧૭૪૯ નાં પત્ર ઉપર આંગેવાન સહી. મ. ૩ જી જુલાઈ ૧૭૭૪. પા. પ્ર. I
૫૦. પહેલવહેલા પારસી માસ્તર ખીલડર, વાડીઆ ખાનદાનનાં સ્થાપક. મુ'બઈનો
બહાર પા. ૫૨૧ પ્રમાણે લવજી નામ નવજીનું બીજું રૂપ હતું, જે નવજી તે
નવરોજીનું રૂપ હતું).

આ. દાદાભાઈ ફરાંમજી શેઠનાં (ને. ચોકસ નથી. પા. પ્ર. I ૬૨, નો. ૧.
પંચાએતના કોઈ પણ દસ્તાવેજ પર એવજીની સહી મળતી નથી).

આ. બરજેરજી ફરાંમજી શેઠનાં (ને. ૧૭૫૦ ની આગમત્ર, સખબ તા.
૨ ફેબ્રુઆરી ૧૭૫૦ નાં પત્ર ઉપર સહી છે. પા. પ્ર. I ૬૨ નો. ૧.)

આ. જમશેદજી ફરાંમજી શેઠનાં (ને. પા. પ્ર. I ૬૨ નો. ૧. મ. ૧૭૬૮
પછી હોય, સખબ ૫ જાનેવારી ૧૭૬૮ નાં સુરતના એક દસ્તાવેજ પર સહી છે.
પા. પ્ર. I ૮૬૩. પંચાએતનાં કોઈ પણ દસ્તાવેજ ઉપર એવજીની સહી
મળતી નથી).

માણેકજી બનાજી લીમજી (ને. ભાઈ બેરાંમજીનાં મરણ તાંકણે ૧૭૫૩
માં હોય. ૧૭૫૫ નાં કાગજમાં આંગેવાન સહી. મ. ૧૮ મી નવેમ્બર ૧૭૭૫.
પા. પ્ર. I ૫૧).

કાવશજી ખરશેહજી જીજીભાઈ મોદી (ને. કાકા માનેકજી મોદીનાં મરણ તાંકજી ૧૭૭૩ માં હોય. મ. ૩૦ એપ્રિલ ૧૭૭૬. પા. પ્ર. I. ૫૮ નો. ૧.)

નશરવાંનજી દાદાભાઈ મોદી (ને. ૧૭૭૬ ની આગમચ. સખખ એ સાલનાં પત્ર પર સહી. મ. ૨૦ મી આગસ્ટ ૧૭૯૦. પા. પ્ર. I ૭૧. અત્રેનાં એક મોટા વેપારી. “દાદામોદી” જેવણની નૈયતે તેવણનાં ઘણીઆણી બાઈ બાઈજીએ પોતાના ભાઈ શેઠ હોરમજી બમનજી વાડયા મારફતે સુરતમાં દાદામોદીનાં આતશખેરાંમ સ્થાપ્યાં તેવણનાં બાવા).

આં જમશેહજી મેરનોશજી (ને. ૧૭૭૭ ની આગમચ. એ સાલનાં પત્ર ઉપર સહી. પા. પ્ર. I. ૫૫. સુખળનાં એક આગેવાન મોખેદ).

કાવશજી ભીખાજી. (ને. તાં ૧ બનેવારી ૧૭૮૭ ને દિને સરકારે નેમેલા. પા. પ્ર. I. ૬૮).

માણેકજી નશરવાંનજી પંથકી (ને. ૧૭૯૨ આગમચ. એ સાલની મીટીંગની મીનીટ પર સહી. મ. ૩૦ જુન ૧૮૨૦. પા. પ્ર. I. ૧૪૬. એક બાણીતા પંથકી).

ધનજીભાઈ હોરમજી પટેલ (ને. ૧૭૯૨ આગમચ. એ સાલની મીટીંગની મીનીટપર સહી. મ. ૧ લી જુલાઈ ૧૮૦૮. પા. પ્ર. I ૧૧૧. એવણને નામે એવણના બેટા હોરમસજી ધનજીભાઈ પટેલે ૧૮૩૪ માં એક દરેમેહુર સ્થાપી હતી જે એવણનાં “ધના પટેલ” નાં નામથી હજી પણ ચોળખાય છે.)

બાંગીરજી નશરવાંનજી વાડીઆ (ને. કદાચ બાવાનાં મરણ તાંકજી ૧૮૧૪ માં. મ. ૧૬ મી મે ૧૮૪૩. પા. પ્ર. I. ૪૧૫.)

કુંવરજી રૂસ્તમજી ^૧

(૧) આ કુંવરજી રૂસ્તમજીથી માણેકજી મંચેરજી સુધીનાં ૧૧) નામેવાલા ધણીઓ પણ ઇ. ૧૭૯૧-૯૨ અને ૯૩ નાં સાલોમાં પંચાએતના અધીકારીઓ દિસે છે. પંચાએતનાં ચોગલાઓની એ સાલોની સભાઓ (ચો. ૧ બા. ૧ થી ૮) જેમાં થોડા જનાઓનીજ સહી છે, તેમાં તેઓનાં નામો દીસે છે. વલી એઓમાંથી કેટલાકેનાં નામો દોરાબજી ફરફુનજી લશકરી, દાદીભાઈ નશરવાંનજી (દાદીશેઠ), આ. હોરમજી કોહીદાર. આ. માનેકજી નશરવાંનજી, આ. દોરાબજી ફરામજી, આ. કાવશજી બચાજી, જેવા પંચાએતના આગેવાનો તરીકેનાં જણાયલાં નામોની આગમચ છે. તે ઉપરથી દીસે છે કે એ સર્વ ધણીઓ પંચાએતના અધીકારીઓ હતા, પણ એઓ વીશે વધુ કંઈ હકીકત જણાયલી નથી. પારશી પ્રકાશ પંચાએતના આગેવાન તરીકે એઓનું નામ આપ્યું નથી.

માણેકજી રતનજી મળક
 મોઢાભાઈ મનચેરજી
 એદલજી જમશેદજી
 ખરશેદજી ભીમજી
 મનચેરજી બેરાંમજી
 બમનજી ધનજી
 વાડીઆ બમનજી નવરોજી
 કાવશજી
 પટેલ જામાસજી મનજી
 માણેકજી મંચેરજી

જુદા જુદા કુલખાઓમાં આપેલાં ઉપલાં સર્વ નામે ૧૮૧૮ માં છેલ્લા નેમા-
 યલા મેમબરો સુધીનાં છે. તે પછીનાં એટલે કે ૧૮૨૩ નાં
 ઉપલાં ૧૮૨૩ ના બહાજસ્ત બંધોબસ્તમાં નોંધ લીધેલાં નામે અને તે અરસાના બીજાં
 સાથનાં નામે પછીનાં નામે નામે પછીના પંચાતના મેમબરોનાં નામે નીચે
 પ્રમાણે છે:

કેબશરૂ સોરાબજી રેડીમની (ને. એવજીના બાઈ ધનજીબાઈના મરણ
 તાંકણે તા. ૫ નવેમબર ૧૮૧૮. ખે. પ. ૨૫૬. મ. ૧૧ મી જાનેવારી ૧૮૩૦.
 પા. પ્ર. I. ૨૨૩.)

હસ્તુર એદલજી હોરાબજી સંજાણાં (ને. તા. ૨ જી જુલાઈ ૧૮૧૮. પા.
 પ્ર. I. ૧૩૬. મ. ૨૮ ઓગસ્ટ ૧૮૪૭. પા. પ્ર. I. ૪૯૬. વાડીઆજીનાં
 આતશબેરાંમની સ્થાપણાં (૧૮૩૦) વેળાએ પંચાએત તરફથી સ્થાલ ઓઢાડી.
 ખે. પ. પા. ૨૫૭ માં લખે છે કે હસ્તુર ખરશેદજી જામાસજી આશાનાં ગુજર્થા
 ત્યારે એવજીને “ હશતુરી આપીને અંનજીમંનની તરફથી શેઆલ હોરાડી છે. ”

હોરામજી બમનજી શેકનાં (ને. આ. મેરવાંનજી નવરોજી શેકનાનાં મરણ
 તાંકણે ૧૦ મી ડીસેમબર ૧૮૧૮. ખે. પ. ૨૫૭. મ. ૨૬ નવેમબર ૧૮૫૩.
 પા. પ્ર. I. ૬૨૬.)

ફરાંમજી બરજોરજી દાદીબરજોર (ને. બાવાનાં મરણ તાંકણે તા. ૪ ફેબ્રુવારી
 ૧૮૧૬. મ. ૩ જી નવેમબર ૧૮૪૨. પા. પ્ર. I. ૪૦૦.)

બાંગીરજી ફરાંમજી દાવર (ને. બાવાનાં મરણ તાંકણે. પંચાએતના દાવર તરીકે
 ૧૮૨૦ માં નેમાયા. ખે. પ. ૨૫૬. મ. ૧૪ મી મે ૧૮૫૪. પા. પ્ર. I. ૬૪૧.)

રતનજી બમનજી વાડીઆ (ને. ૨ જી સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૧, ભાઈનાં ઉચ્ચમણાંમાં.
જો. પ. I. ૨૫૬. મ. ૨૬ સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૨. પા. પ્ર. I. ૧૬૩.)

નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ (ને. કાકા વાડયા રતનજીનાં મરણુ ટાંકણે
સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૨. જો. પં. ૨૫૬. મ. ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૬૦. પા. પ્ર. I. ૮૩૧)
જમશેદજી જીજીભાઈ (ને. ૧૫ મી ઓક્ટોબર ૧૮૨૩. નવરોજી મેરજી
ગુજર્થી તેવણની જગ્યાએ. મ. ૧૪ મી એપ્રિલ ૧૮૫૬. પા. પ્ર. I. ૭૮૩.
૧૮૨૩ માં નેમાયલા પહેલા ૪) ત્રસ્ટીઓમાંનાં એક).

બમનજી હોરમજી વાડીઆ (ને. બાવાનાં મરણુ ટાંકણે તા. ૭ મી માર્ચ
૧૮૨૬. જો. પં. ૨૫૬. મ. ૩ જી જુલાઈ ૧૮૬૨. પા. પ્ર. II. ૩૮. એવણ
“ બમનજી બાવા ” ના નામથી ઓલખાતા હતા.)

દસ્તુર રૂસ્તમજી કેકેબાદજી મુલ્લાંફીરોજી (ને. એવણના કાકા મુલ્લાં-
ફીરોજીનાં મરણુ ટાંકણે ૧૮૩૦ માં. જો. પં. ૨૫૭. મ. ૨૩ મી એપ્રિલ ૧૮૫૪.
પા. પ્ર. I. ૬૩૫.)

ખરશેદજી કાવશજી બનાજી (ને. ૧૮૩૫ ની આગમચ. મ. ૪ થી ડીસે-
મ્બર ૧૮૪૭. પા. પ્ર. I. ૪૬૮. ફરાંમજી કાવશજી બનાજીના ભાઈ. ડુંગરવાડી
પર ધર્મશાલાવાલી જગ્યા ઇ. ૧૮૩૫ માં લેટ આપનાર)

જીજીભાઈ દાદાભાઈ (ને. ૧૮૩૬ ની આગમચ. મ. ૧૨ મી મે ૧૮૪૬.
પા. પ્ર. I. ૫૨૭. જીજીભાઈ દાદાભાઈનાં કુટુંબનાં સ્થાપક.)

સોરાબજી શાપુરજી શેઠનાં (ને. સને ચૌકસ નથી. ૧૮૪૨ ની પછી હોય.
જો. પં. પા. ૨૬૧ માં સર જમશેદજી લખે છે કે “ મેં વરસ ૨૦) મા
એકવાર બી પંનચાતમે આવેલા જોએઆ નથી. ” ત્યારે (એવણ ૧૮૪૩ માં જો. પં.
લખે છે તેની ૨૦) વરસ આગમચ એટલે) ૧૮૨૩ માં એવણની નેમણુંક ગણાય.
પણ વહી સર જમશેદજી એજ પોતાનાં પુસ્તકમાં પાને ૨૫૮ માં જણાવે છે
કે એવણને પોતાનાં ભાઈ “ અધીઆરૂ રૂશતમજી શાપુરજી શેઠનાં ગુજરેઆ તેઆરે
...ઠેરવેઆ ” એ બેક લખાંણ મેલવતાં તો આ રૂસ્તમજી શાપુરજી શેઠનાં ઇ.
૧૮૨૩ માં યા આગમચ ગુજરેલા ગણાય. જોકે તેવણ (રૂસ્તમજી) નો મરણનો સને
મલતો નથી, તોપણ ઇ. ૧૮૩૮ માં (પા. પ્ર. I. ૩૨૬) અને ઇ. ૧૮૪૨
માં (પા. પ્ર. I. ૩૬૧) એવણનું નામ નાણું ભરનારાઓની ટીપોમાં બેઠએ

છીએ. ત્યારે તો ઇ. ૧૮૪૨ સુધી રૂસ્તમજી હૈયાત હોવા જોઈએ અને તેમ લેતાં આ. સોરામજી શેકનાની નેમણુંક તે પછી થયલી હોવી જોઈએ. સર જમશેદજીનું બીજું લખાણ (પા. ૨૬૧) કે એવણે “ વરશ ૨૦ મે એક વારબી પંચાતમે આવેલા જોએઆ નથી ” તે તો એક અમશ્યુ ઇસ્તેલાહી લખાણ દીસે છે. મ. ૭ મી મે ૧૮૪૮. પા. પ્ર. I. ૫૦૫).

હોરમજી દાદાભાઈ સાહેર (ને. ૧૮૪૩ પછી હોય, સળખકે સને ૧૮૪૩ માં પોતાની ખોલાશે એ પંચાતમાં સર જમશેદજી (પા. ૨૫૭ માં) લખે છે કે “દાદાભાઈ કાવશજી શાએર ગુજરી ગયેઆ તેથી તેવણી જગો હાલ ખાલી છે.” મ. ૧૪ મી માર્ચ ૧૮૪૫. પા. પ્ર. I. ૪૪૫. ડુંગરવાડી પર સાહેરની સગડી પોતાના ભાઈ માણેકજી સાથે બંધાવનાર).

ઉપલા અરસા પછી ઇ. સ. ૧૮૪૬ માં સર જમશેદજી જીજી-ભાઈએ સર જમશેદજી જીજીભાઈ પારસી બેનીવોલન્ટ ઇ. સ. ૧૮૪૮નાં સાલની ટીપ. ઇન્સ્ટીટ્યુશન સ્થાપ્યું ત્યારે કેટલોક વખત પારસી પંચાએતના અધીકારીઓ તેજ સર જમશેદજી ઇન્સ્ટીટ્યુશનના અધીકારીઓ અને ઇન્સ્ટીટ્યુશનના અધીકારીઓ તેજ પારસી પંચાએતના અધીકારીઓ, એમ બનેલું દીસે છે, જેની હકીકત પછવાડેના એક બાબમાં આપવામાં આવશે. તે અરસામાં અને પેહેલા સર જમશેદજી તા. ૧૪ એપ્રિલ ૧૮૫૬ ને દીને ગુજ્યા તે અરસામાં નીચલા વધુ સાહેબો પારસી પંચાએતના તેમજ ઇન્સ્ટીટ્યુશનના અધીકારીઓ અવારનવાર થયા હતા.

દાદાભાઈ પેસ્તનજી વાડીઆ (ને. ૯ મી જાનેવારી ૧૮૪૬. મ. ૧૯ મી જુલાઈ ૧૮૮૫. પા. પ્ર. III ૧૫૫)

ખરશેદજી રૂસ્તમજી વાડીયા (ને. તા. ૯ મી જાનેવારી ૧૮૪૬. મ. ૨૬ મી એપ્રિલ ૧૮૬૩. પા. પ્ર. II ૬૧)

ખરશેદજી જમશેદજી (જીજીભાઈ) (ને. ૯ મી જાનેવારી ૧૮૪૬. મ. ૧૧ મી જુલાઈ ૧૮૭૭. પા. પ્ર. II ૫૬૪.)

ખરશેદજી ફરફુનજી (ને. ૯ મી જાનેવારી ૧૮૪૬. મ. ૮ મી ઓગસ્ટ ૧૮૯૬. પા. પ્ર. III ૫૬૧.)

માણેકજી લીમજી (બનાજી) (ને. ૬ મી જાનેવારી ૧૮૪૬, મ. ૨૬ મી અક્ટોબર ૧૮૫૨. પા. પ્ર. II ૬૦૫).

દોશાભાઈ સોરાબજી મુનશી (ને. ૬ મી જાનેવારી ૧૮૪૬. મ. ૨૨ મી ઓગસ્ટ ૧૮૭૦. પા. પ્ર. I ૩૪૧).

માણેકજી નશરવાંજી પીટીટ (ને. ૬ મી જાનેવારી ૧૮૪૬. મ. ૨૧ મી મે ૧૮૫૬. પા. પ્ર. I ૭૬૨).

ફસ્તમજી જમશેદજી જીજીભાઈ (ને. ૧૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૪. મ. ૧૩ એપ્રિલ ૧૮૭૨. પા. પ્ર. II ૪૦૧).

મેરવાંજી ફરાંમજી પાંડે (ને. ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૫૬. મ. ૭ માર્ચ ૧૮૭૬. પા. પ્ર. II ૫૫૬).

ફશતમજી નવરોજી મોટાભાઈ (ને. ૧૮૪૬. મ. ૧૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૨. પા. પ્ર. I ૬૦૨).

બમનજી જીજીભાઈ (ને. ૨૨ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૬. પા. પ્ર. I ૬૬૬. મ. ૫ મી અક્ટોબર ૧૮૭૧. પા. પ્ર. II. ૩૭૮).

કાવશજી જેહાંગીર (ને. ૧૨ મી જાનેવારી ૧૮૫૩. મ. ૧૬ મી જુલાઈ ૧૮૭૮. પા. પ્ર. II ૬૩૮).

દીનશાજી માણેકજી પીટીટ (ને. ૨૭ મી જુલાઈ ૧૮૫૬, બાવાની જગ્યાએ. મ. ૫ મી મે ૧૯૦૧. પા. પ્ર. IV ૨૨).

પેસ્તનજી જેહાંગીર (ને. ૨૭ મી જુલાઈ ૧૮૫૬. મ. ૧૨ મી મે ૧૮૭૭. પા. પ્ર. II ૫૮૬).

હીરજીભાઈ હોરમજી શેઠના (ને. ૧૮૫૬. મ. ૨૩ સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૮. પા. પ્ર. III ૨૬૨).

ફરાંમજી બમનજી શરાફ (ને. માણેકજી બનાજી લીમજીની જગ્યાએ ૧૮૫૩ અને ૧૮૫૫ ની વચ્ચે. મ. ૭ મી નવેમ્બર ૧૮૮૨).

અસલમાં પારસી પંચાએત એવે નામનું મંડળ કેટલા સભાસદોનું ગણાતું, તે ચોક્કસ નથી. એવું દીસે છે કે કોઈ ચોક્કસ
૧. પંચાએતના મેમ્બરોની સંખ્યા આ મંડળ માટે મુકરર કરવામાં આવી હતીજ
ચક્ર ૭૫૨ સંખ્યા. નહી, પણ કોમના આગેવાનો હોય તેઓને અધીકારી
નેમવામાં આવતા હતા. જે વખતે તેઓ નેમાતા હોય તે

વખતે થોડા કે ઘણા આગેવાનો હોય તે પ્રમાણે સંખ્યા બનતી. દાખલા તરીકે “તા. ૨૮ અકતોબર ૧૭૬૨ ને દીને ‘ પંચાતના ચોગલા ’ વાડીઆણ નવરોજ-
ણનાં ગરમાં મલેઆ હતા. ” એ સભા એક સભાસદનાં ઘરમાં મલી હતી અને
“ ચોગલા ” શબ્દ વાપર્યો છે, તે ઉપરથી દીસે છે કે તે સમસ્ત પંચાતનીજ
સભા હતી. તે સભાની મીનીટ પર કુલ્લે ૨૫) જણાની સહી છે. તે ઉપરથી
આપણે ધારી શક્યે કે તેઓ તે વખતે સઘળા પંચાએતના સભાસદો હતા.

એવું દીસે છે કે ૧૯ મી સદીની શરૂઆતમાં તો પંચાએતના સભાસદોની
સંખ્યા ઘણી ખરી ૧૮) ની ધારેલી હોય. એમ ખોલાશે એ પંચાત (પા. ૨૫૮)
અને આબુબાબુનાં પાના ઉપરથી માલુમ પડે છે કે જ્યાં સુર જમશેદજી ખાલી
પડેલી જગ્યાઓ પુરી ૧૮ ની સંખ્યા કરવા બાબે બોલે છે.

તા. ૨૩ મી જુન ૧૮૩૬ ને ૧ દીને વાડીઆણ નવરોજના તંબુમાં મલેલી
પંચાએતની મીટીંગ પ્રમાણે તે મીટીંગમાં ૩૭) મેમબરો ઠરાવવામાં આવ્યા હતા.
ત્યાં લખે છે કે “ આપડી પંચાતમા મેમબરો ગંનાં થોરા છે અંને વખતે કામ
પડેય તારે કેટલાએક જનાં આવતા નથી. વાશતે અંનજુમંનનું કામ ઉતાવળે
બંની આવતું નથી. તે ઉપરથી આજ દીને થરાવેડ છે જે અશલ મેમબરો
છે તે તથા બીજા નવા મેમબરો મલીને આશામી જણુ ૩૭ થરાવેઆ છે તેનાંનાં
નાંમ અંનજુમંન મલશે તે થેકાંને બહાર કરીને ચોપડીમો દાખેલ કરીશું. ”

અસલના વખતમાં સહીઓ કરવાની રીત કેટલેક પ્રકારે વીચિત્ર હતી.

(ક) કોઇ વખતે એક ઘણી ગુજરી ગયેા હોય તે છતાં

૭. કોઇ મેમબરોની સહી તેવણને નામે કોઇ વારેસ સહી કરતા હતા; દાખલા તરીકે
કરવાની રીત. આ. માણેકજી નવરોજ શેઠનાં તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૭૪૮

ને દીને હક થાયા હતા (પા. પ્ર. I. ૩૬), તો પણ ત્યાર

પછી તા. ૨૫ મી એપ્રિલ ૧૭૪૬ ને દીને અત્રેથી રવાનાનાં પગ લાંબા
રાખવાની બાબદમાં નૌસારી એક પત્ર લખાયે છે તેમાં આપણે એવણની સહી
૪ થી ભેઠએ છિએ. એવો એક દાખલો ૧૮૩૫ માં સદર દીવાની અદાલત
મારફતે સુબંધની પારસી પંચાએત હજુર આવ્યે હતા, તેને લગતી હકીકત

ઉપરથી માલમ પડે છે. ^૧ સુરતના દસ્તુરો અને બીજાઓએ પારસી રીવાજ બાબે લખેલો એક પત્ર સુરતવાલા અરદેશર બહાદુર હજીર રજુ થતાં એક ગુજરાતી પુસ્તકનાં નામની સહી બેતાં તેવણને થક પડવાથી સુરતની પંચાયતેતને પુછાવ્યું ત્યારે ઉપર મુજબનો ખોલાસો મલ્યો કે કોઈ ધણીઓ પોતે સહી કરતા તે પોતાના બાપના તરફનાં માનને ખાતર તેવણને નામે કરતા હતા.

(ખ) કોઈ વખતે કોઈ મરનાર અધીકારીને બદલે મરનારની જગ્યાએ નેમાયલા તેવણના બેટા યા ખેરી થોડો વખત મરનારના નામે સહી કરતા હતા. ત્યારે સાથે લખતા હતા કે “ફલાણુની વતી ફલાણુ.” દાખલા તરીકે વાડીઆ માનેકજી લવજી (યા નવરોજી) તા. ૮ એપ્રિલ ૧૭૯૨ ને દીને હક થયા હતા. તે પછી તેવણના બેટા ફરામજી અધીકારી નેમાયા પણ આસરે એક વરસ સુધીના અરસામાં તેવણ માનેકજી નવરોજી વાડીઆની વતી ફરામજી માનેકજી વાડીઆ એમ સહી કરતા. ^૧

(ગ) એવું દીસે છે કે કોઈક વખતે અધીકારી બાપને બદલે પંચાયતની મીટીંગમાં તેવણના બેટા જતા હતા અને બાપને નામે સહી કરતા હતા. એવો એક દાખલો મુલ્લાંદીશોજનો છે કે જેવણ ફારસીમાં પોતાનાં બાપને નામે સહી કરતા હતા. અને લખતા હતા કે “મિન તર્ફ અબિયે” એટલે “બાપ તરફથી” (ચો. ૧, બાબત ૨).

૪. સ. ૧૭૯૧ અને ૧૮૧૨ વચ્ચેનાં સાલના પારસી પંચાયતના અધીકારીઓમાના ઘણાખરા સભાસદોની અસલ સહી પંચાય. આગલા અઠાણનો અસલ એતના દસ્તરોમાંનાં નં. ૧ વાલા ચોપડામાં મલે છે. સહીઓ. તેઓની નાંધ. દાદાભાઈ જમશેદજી ગામડયા (મરણ તા. ૧૯ નવેમ્બર ૧૭૯૨) અને દાદાભાઈ કાવરાજી જેટલીમેન (મરણ

(૧) ચો. ૧૨, બા. ૩૫, ધ. પા. ૫૫. જુઓ પછાડેના એક બાબમાંની બાબ “મુંબઈની સદર દીવાની અદાલત તરફથી પારસી પંચાયત ઉપર આવેલો મુકદ્દમો.”

(૨) આવી રીતે કાગજમાં સહી કરવાનો એક દાખલો આ છે: આ. માનેકજી નવરોજી શેઠના તા. ૧૪ એપ્રિલ ૧૭૪૮ દીને ગુજરી ગયા હતા. ત્યાર પછી મુંબાઈથી ટેલકા આગેવાનો સાથે તેવણને નામે તેવણની બે વીધાઓ સહી કરે છે કે, “આ. માણેકજી નવરોજી શેઠનાની વતી બંને શેઠાનીઓ” (પા. પ્ર. ૧ પા. ૩૮)

તા. ૨૪ મો મે ૧૮૧૧) ની સહીઓ હીસ્તી નથી. દોરાબજી ફરાંમજી લશકરી (મરણ તા. ૧૬ જુન ૧૭૬૮) ની સહી એ વખત એવણના બેટાએ કીધેલી મલે છે. દસ્તુર કાઉસ ફરતમની સહી હંમેશા એવણ તરફથી એવણના બેટા મુલ્લાં પ્રીશએ ફારસીમાં કરેલી મલે છે.

ઉપર જે પારસી પંચાએતનાં આગલા અકાબરોનાં નામોની ટીપ આપી છે તેઓની અસલ સહી, કેાઇ તેઓનાં વારસોએ હાલમાં જાણાશા ખાતર જોવી હોય તો તે, પંચાએતનાં નીચલાં દફતરોમાં છે.

(૧) ચોપડો ૬, બા. ૩૪, પા. ૨૫, (૨) બા. ૬૬, પા. ૫૧. (૩) બા. ૬૮, પા. ૫૮, (૪) બા. ૬૬, પા. ૫૯. (૫) ચોપડો ૭, બા. ૩, પા. ૧ (૬) બા. ૨૨. પા. ૧૪. (૭) બા. ૩૩. પા. ૨૦. (૮) બા. ૩૪, પા. ૨૧ (૯) બા. ૭૬, પા. ૫૦. (૧૦) ચોપડો ૮, બા. ૩૪, પા. ૩૮. (૧૧) બા. ૩, પા. ૩, (૧૨) ચોપડો ૯, બા. ૨, પા. ૩.

બાબ ૪ થાનો વધારો.

પારસી પંચાએતની અસલ સ્થાપણાં અને ખંદાબસ્તોનાં સંબંધમાં.

આ બાબમાં આગલ (પા. ૩૦) માં જણાવેલી મી. મનચેરજી મેરવાનજીની ખબર તા. ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૨૩ નાં કુરીએર (Bombay Courier) માં પાના ૨ નામાં નીચે પ્રમાણે છે. એ ખબર અંગ્રેજી તેમજ ગુજરાતી બંનેમાં પ્રગટ થાઇ છે, પણ અહીં ફક્ત ગુજરાતીમાં પ્રગટ થાયલી જાહેર ખબરજ આપું છું.

“ખબર.

“મનચેરજી મેહરવાનજી નવરોજજી એ ઘણીને પોતે તથા પોતાનાં કટમને વાશને લાગેય જે હમણાં કંઈએક મુકરર અલુધટારતનાં કાએદા તથા ચાલો કંઈએક મુકરર લોકો-એ બનાવીને ઉઘાડ જાહેર કીધા છે-અને તે મુકરર લોકો ખોતાફ કેહેય જે હમે પારસી-ની નેઆતનાં પંચાએતનાં શેહીઆ છપએ-તે કાએદા તથા ચાલો હમુને કયુલ નથી તથા એ વાતમાં હમુને વાંધો લાગેય-તે વાશને હમે પોતે અગર હમાર કટમ એ પરમણે ચાલશું નહી-ખીજુ હમુને ઘણી ખુશાલી છે જે ઘણાંએક નામીયા પારસી લોકોનાં મનમાંખી હમે જે રીતે ધારીએય તે રીતે તેનાંઓનાં મનમાંખી છે-અને હેવી બતલાવેલી ચાલો હમારી નેઆતનાં વડાઓની અશલ કીધેલી ચાલોને અલુધટતી તથા નાદરશત છે-અને નામીયા લોકોને એ ચાલ ચલાવા વાશને અલુધટારત છે-ત વાશને હમે લોકોએ એ વાતને રદ તથા ખાતલ કીધી છે. તારીખ ૩૦ મી અક્ટોબર ૧૮૨૩.”

પારસી પંચાએતનો જવાબ. તા. ૮ મી નવેમ્બર ૧૮૨૩ નું બોંબે
કુરીઅર, પા. ૪.

અમર.

“ પારસી મનચેરજી મેહરવાંનજી નવરોજીને આએ માલમ થાએ જે ગીઆ શનવારનાં
શ્રી મુમબધ કુરીઅરનાં નીહજ પેપર મધે તમેએ પારસીની પંચાતની ઉપર નીનદા ભરેલી
તથા અણુધટતી તથા વગર પાએઆની વારતા તથા તોહમતો જાહેર પાડી તેહનો થોડાએક
જવાબ ગએઆ શોમવારનાં શ્રી મુમબધનાં શમાચારમો પરગટ કીધો છે—અને વલી તે
શમાચાર પતરથી હેવું દીશે છે જે તમેએ જે કાંઈ શેતાંની ચાલની કુશ્લાંમણી કરી તે
ઉપર તમેએ જાનરખાડી કરી છે પણુ તેથી પંચાતની તથા કુલ પારસીની અંજુમનની
કશીજ ખાતર જમે થાઈ નથી—અને થોડા દાહાડામે ખાતર જમે જે બેવાનો કે એ
ખાખતને ઘટારત છે તે પરમાણે રશો ધરશે—અને તેહની ખીજ ચોકશ અમર હવે
પછી નજર આવશે. તા. ૪ થી નવેમ્બર ૧૮૨૩. ”

ઉપલા પારસી મનચેરજીનું મારી પત્ર, જે ફક્ત અંગ્રેજીમાંજ છપાયલું છે, તે અતરે
અંગ્રેજીમાંજ આપ્યું છે (બોંબે કુરીઅર તા. ૧૫ નવેમ્બર ૧૮૨૩, પા. ૪).

Notice

I Muncherjee Mervanjee Nowrojee beg leave to express my con-
trition and sincere repentance for the publication in the Bombay Cou-
rier of the 1st instant against certain new Regulations adopted by the
Parsee's Panchaut, which gave rise to a reprimand in the Gazette of
the 5th Instant. I humbly assure the Panchaut and the community
at large that those expressions on my part originated from complete
ignorance of the ancient Rules and Regulations of the Panchaut. Upon
a more deliberate and attentive consideration however of the several
new Regulations, I feel persuaded and most unfeignedly confess, that they
are uniformly and in every respect calculated for the general benefit of
the Community at large and were absolutely necessary, and proper. My
Father Merwanjee Nowrojee Monackjee is of the same opinion, and I
most heartily and willingly agree to the full tenor of all those new
Regulations and feel convinced that I was wrong in giving publicity
to those unfounded expressions in the Courier and hope they may be
recalled; and with that view I give publicity to this my sincere Con-
fession and repentance, and crave forgiveness of the Panchaut and of
the Parsee's Community at large.

M. M. Nowrojee.

Bombay, 14th. November 1828.”

ઉપલાં માસીપત્રમાં “ ૫ મી તારીખનાં ગેઝેટમાં આપેલા ઠપકા (reprimand in the Gazette of the 5th. instant) નો જે ઇસ્સારો છે તે તા. ૫ મી નવેમ્બર ૧૯૨૩ નાં Bombay Gazette (પા. ૭૭૮) ની બાબદનો છે. B. B. R. A. Society ની લાઇબ્રેરીમાં એ Bombay Gazette ની ફાઇલ છે, તેમાં જેતાં માલમ પડે છે કે એ પત્રમાં પણ પારસી પંચાએત તરફથી અંગ્રેજી અને ગુજરાતીમાં Bombay Courier નાં ઉપર તોફાન તા. ૮ મી નવેમ્બર ૧૯૨૩ નાં અંકના જેવો જવાબ આપવામાં આવ્યો હતો.

સુબંધ સમાચારમાં પારસી પંચાએત તરફથી છપાયેલો જવાબ અને ઉપલા ધણીનો માસી પત્ર નીચે પ્રમાણે છે :—

“ પારસી મંનચેરજી મેહરવાંનજી નવરોજજીને માલમ થાએ જે તા. ૧ થી નવેમ્બર ને વાર જોનેહને દીને જે કાંઇ તે’ સુમબધની કરીઅરનાં નીકશપેપર મધે છપાવીઈ છે જે પારસીની પનચાતે હમણાં કેટલાએક કાએદા ખનાવીને ઉઘાડા જાહેર કીધા છે તે મારે તથા મારા કખીલાને કમુલ નથી હેવી રીતે ધણી બદ શલુકીથી તથા બેશમજથી તે’ છપાવીઈ છે તેહનાં જવાબની વીગત.

“ પારસીની પંનચાત જે છે તે અશક્તી છે ને જે ઠેકાંજી પારસીની વશતી દશે તાંહાં પારસીની પંનચાત છે અને જે કાંઇ તે’ પંનચાત ઠરાવે છે તે શરવે અંનજીમંન કમુલ કરે છે તે શવાએ ખીજા ધરંમવાલા છે તે દરેક વાતનો શારો બંનદોખશત કરે છે જે દરેક વાતે પોતાની જાત મધે ગરીબ લોકોતુ શાઈ’ થાએ તે પરમાંજી આપરી પંનચાત મધેથી ગરીબ લોકોતુ શાઈ’ થવાને વાશતે હમણાંની પંનચાતે કેટલાએક કાએદા લખ્યા છે તે અંજીમંને કમુલ કીધું’ છે. હેવી રીતે વરશ ૧૫૦) ને આશરેથી તે આજ દન શુધી જે કાંઇ પંનચાતચાલાએ બંનદોખશત ઠરાવેઆ છે તે શરવે અંજીમંને કમુલ રાખેલું’ છે. તે વાત તમને માલમ નહી હોએ તો તમારા મુરખીને પુછીને વાકેફ થાજો. કાંએ જે તમારા મુરખી મેહરવાંનજી નવરોજજીએ શમશત પંનચાતે બંનદોખશત ઠરાવેઆ છે તે કમુલ રાખેલા છે ને જાણજો અને જે ધણી હેવાં કાંમ ઉપર અંજીમંન શાયે કંમર બાધે છે તે ધણીતું કાંઇ બહુ’ થાતું’ નથી તે શત જાણજો.

“ બીજું પંનચાતે જે કાંઇ બંનદોખશત કરીને અંનજીમંને જાહેર કીધા છે તે પંનચાતે કાંઇ પોતાનાં કાએદાને વાશતે કીધા નથી. આપરી શરવ અંજીમંનનાં બહાને વાશતે કીધા છે તે મધે નરશ શુઈ લખેલું’ છે તેહનો દાખલો જે તું જલદીથી નહી લખશે તો તુંને અંજીમંને જવાબ દેવો ધણી બાહરી પડશે તે શત જાણજો. આજ માશ

૮ આઠ થયા શરવેને પંનચાતનાં અંદોળશત દેખાડેલા છે તે મધે લખે ખુલુ^૧ છે જે એ અંદોળશત મધે કાંઈ કાંઈ હરકત હોએ તે ધણી આવીને પંનચાતને જાહેર કરે નહી તે લખી જણાવે તે વારે તું કાંઈ હોતો. જો તું આવીને જાહેર કરે જે દુલાંના અંદોળશત ઠીક નથી તે અલખત તે અંદોળશત ફેરવતે વાશતે તારી તકશીરની તોજશનો જવાબ દેવો તુંઉને ધણો ભાહરી પડશે તે શત જાણુજે. તા૦ ૩ જી નવેમ્બર ૧૮૨૩. ”

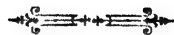
એ ધણીના માફી પત્ર.

“ શમશત પંનચાત તથા શમશત અનજુમનની પાશે પારશી મનચેરજી મેહરવાંનજી નવરોજી માંફ માંગીને અરજ કરે છે જે તારીખ ૧ લી નવેમ્બરને દીને પંનચાતનાં કાએદા બાબે જે કષ્ટ હમોએ કારીઅર મધે છપાવીડું છે જે શમશત પંનચાતે તથા અનજુમનનાં અંદોળશત તથા રીગલેશન ઠેરાવેઆ છે તે હમે કયુલ કીધું નહી પણ તે હકીકત હમુને માલમ હતી નહી અને દીનના કાએદા હમોને વાંચેઆમો નહી આવેઆ હતા એટલા વાશને હમોએ છપાવીડું હતું. પણ હવે હમોને ખાતર માલમ થાય છે જે પંચાતે જે કષ્ટ કાએદો રવાંન પછવાડે ખરચ કરવાને બાબે લખો છે ધણો દરશત છે તે પરમાણુ હમારા મુરખીજી મેરવાંનજી નવરોજી માંણુકજીએ કયુલ કીધું છે તે પરમાણુ પંનચાતે જે કાંઈ ઠેરાવેડું છે તે હમારે કયુલ મનજુર રાખવું શહી. વાશતે હમે શમશત પંનચાત તથા અનજુમનની પાશે માંફ માંગુ છેડ જે હમારી તકશીર પડી તે માંફ કરજે કે ખોદાતાલા માંફ કરે.

તા૦ ૨ જી નવેમ્બર ૧૮૨૩.

લા૦ પારશી મનચેરજી મેરવાંનજી નવરોજી શહી. ”

(૧) “ લખેલું ” અથવા તો “ લખેલું ખુલુ ”

આ બ પ મો.

પંચાએતની સ્થાપણાથી તા. ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૯૧
સુધીનાં કામકાજ વિગેરેની હકીકત.

પારસી પંચાએતનાં કામકાજની પંચાએતનાં દફતરે પેહેલવહેલી નોંધ તા. ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૯૧ નાં દીનની છે. પંચાએતનાં દફતર વિગેરેમાં એ દીનની તથા એ પછીની જે નોંધો મળે છે, તેની હકીકત ઉપર આવવા આગમ્ય આ બાબમાં પંચાએતની સ્થાપણાથી તે ઉપલી તા. ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૯૧ સુધીની હકીકત આપવામાં આવી છે.

આ અરસામાં મુંબઈમાં પારસીઓની વસ્તી વધતી ગઈ હતી, તે આ વખતે અતરે આવેલા બે નીચલા મુસાફરોની નોંધ ઉપરથી માલમ પડે છે.

(ક) કાર્સ્ટન નીબ્યુહર, જે આ અરસામાં ૧૭૯૩ માં અતરે આવ્યો હતો, તેના લખવા પ્રમાણે તે વખતે મુંબઈમાં પારસીઓનું એક સંસ્થાન બન્યું હતું. તે લખે છે કે: “At Bombay, at Surat, and in the vicinity of these cities is a colony of ancient Persians.”^૧

(ખ) મી. જેમ્સ ફોર્બસ, જે ૧૭૯૬ માં હિંદુસ્તાન આવ્યો હતો, તે પોતાના વખતના મુંબઈ અને સુરતના પારસીઓને માટે લખે છે કે: “Active and industrious, they applied themselves to domestic and foreign commerce; and many of the principal merchants and owners of ships at Bombay and Surat, are Parsees: others learned the mechanic arts, and engaged in the varied manufactures of the loom: the best carpenters and ship-wrights in India are of this tribe. Their number at Bombay is considerable, and at Surat they amount to twenty thousand families: hitherto they have not attempted to establish a government of their own; and an unfortunate schism in their religious tenets has divided them into two separate factions.”^૨

(૧) Carsten Niebuhr (A General Collection of the best and most interesting Voyages by John Pinkerton (1811) Vol 10. P. 220.)

(૨) Oriental Memoirs by James Forbes, 2nd Ed., Vol. 1 p. 79.

પોતાના વખત માટે તે જણાવે છે કે તે વખતે મુંબઈમાં ૨) દખ્ખા હતાં. ૧

આસરે ઇ. સ. ૧૭૨૩ થી તે ઇ. સ. ૧૭૬૧ સુધીનો અરસો મુંબઈના પારસીઓની અને પારસી પંચાએતની તવારીખ માટે અગતનો અરસો છે, સખખ કે આ અરસામાં ઘણા અગતના સવાલો અતરેની પારસી કોમમાં ઉભા થયા હતા. એ અરસામાં કોમની વસ્તી એટલી વધી હતી કે અતરે કોમી ઉપયોગ માટે એક બહુર વાડી-પંચાએતની વાડી, જે માણેકજી શેઠે સ્થાપેલી હોવાથી પાછળથી માણેકજી શેઠની વાડી તરીકે જણાવા લાગી તે-ખરપા કરવામાં આવી. વલી એ અરસામાં મુંબઈમાં એક મોટી બીમારી ફાટી નીકળી, જેથી રોજ બે થી ત્રણ ચાર રવાનો થવા લાગ્યાં અને દખ્ખાઓ ભરાઈ જવાથી નવું કામચલાઉ દખ્ખુ દોડાદોડમાં બાંધવામાં આવ્યું. વલી એ અરસામાં નૌસારીની અતરાફમાં મરાઠાઓનો દોર વધ્યો. તેવામાં નૌસારીનો વરસ્યો મરણ પામવાથી, તેના વરસ ચાને બાલ અત્રે ક્રીયામાં વપરાતા હોવાથી, અતરે તેના જુના વરસ વપરાતા બંદ થયા અને માર્ગમાં મરાઠાઓની ધરપકડની ધાસ્તીને લીધે નવો વરસ આવતાં દીવસના દીવસો લાગ્યા. તેથી બીમારીના સખખે વધુ સંખ્યામાં મરણ થતાં રવાનનાં ક્રીયા કામો વટીક બંધ થયાં. વલી ખુદ નૌસારીમાં પણ ઉપર જણાવેલી ધર-પકડ સખખે નાસભાગ ચાલતી હોવાથી ત્યાંનાં આતશ બેહરાંમને સુરત ઊંચકી લઈ જવા પડ્યા હતા અને ત્યાં પણ રવાનોની કાંયામાં ખલલ પડી હતી. આ અને એવી કોઈક મુશ્કેલીઓ સખખે અને બીજા સંજોગોને લીધે આ અરસામાં અહીં કેટલાક નવા ધાર્મિક સવાલો ખરપા થયા હતા. આ સર્વ સખખે ત્યારે આ મુદતમાં ખરપા થયેલી કેટલીક બાબદોની આપણે આ બાબ, જે એક અગતનો બાબ ગણાય, તેમાં હકીકત આપવાની છે. ૨

(૧) એજ પુસ્તક પા. ૮૨. એણે પારસીઓની બાબત ઉપર એક જુદો બાબ (બાબ ૬) લખ્યો છે.

(૨) આ બાબમાં અમોએ જે દસ્તાવેજોની નકલ આપી છે તે નૌસારીની દસ્તુર મેરજરાણા લાઇબ્રરીમાં મરહુમ એરવડ બમાસપજી સોરાબજી મેહરજરાણાએ મેલેલી દસ્તાવેજોની હાથની લખેલી નકલ ઉપરથી છે. તેમ આપણ પછી જણ્યું છે કે એવા કોઈક દસ્તાવેજો એ. ફરદુનજી રતનજી કાંગાએ “ભગર સાથ અનખુમનની તવારીખ”, જે હજુર બાહર પડી નથી પણ જેની એક નકલ એવણે મને મેહરજાની કરી આગમચરી આપી છે, તેમાં આપ્યા છે. એવણે કોઈક દસ્તાવેજો અસત્ર ઉપરથી આપ્યા છે.

એવું દીસે છે કે ઇ. સ. ૧૭૨૩ પછી પારસી વસ્તી વધારે વધતી ગઈ. તે સમયે તા. ૧૯ જુન ૧૭૩૩ ને દીને શેઠ માણેકજી ૧. પંચાએતની વાડી (મા- નવરોજી શેઠના (ઇ. સ. ૧૬૮૮ થી ૧૭૪૮) એ ભેક્ક શેઠની વાડી)ની કેટલાં માણેકજી શેઠને નામે જણાયલી દરેમેહેર સ્થાપી સ્થાપણા. ઇ. સ. ૧૭૪૩ અને આસરે ઇ. સ. ૧૭૪૩^૧ ની થોડુંક આગમજ લોક્ના સરઅવસરના ઉપયોગ માટે એક વાડી બંધાવી, જે “પંચાએતની વાડી” એવે નામે જણાવા લાગી અને હાલ “માણેકજી શેઠની વાડી” એવે નામે જણાય છે. અહીં અનનુમનના ગાંઢબારની ન્યાતનાં જમના થતાં અને અનનુમનની સલાઓ પણ અવારનવાર મલતી હતી.^૨ આ વાડી પંચા- એત અથવા અનનુમનના ઉપયોગ માટે હતી તેથી તેને “પંચાએતની વાડી” કહેતા.^૩

૧ ઇ. સ. ૧૮૪૩ માં શેઠ માણેકજી મેરવાનજી શેઠનાએ એ વાડીના ઓટલાએ ફરીથી બંધાવ્યા, ત્યારે તે ઉપર એક તખ્તી મારી છે (પા. પ્ર. I પા. ૪૨૨) જેમાં લખે- લું છે કે “આએ ઓટલો વરસ ૧૦૦ થી વધુ થયાને બંધાવેલો હતો.” ૧૮૪૩ માં એમ લખ્યું છે, તે ઉપરથી દીસે છે કે એ વાડી પેહેલે (૧૮૪૩-૧૦૦) ૧૭૪૩ ની આગમજ બંધાઇ હતી.

(૨) દાખલા તરીકે, પાછલા વખતની લેખીત નોંધો પ્રમાણે, તા. ૧૦ મી એપ્રિલ અને તા. ૧૭ મી એપ્રિલ ૧૮૧૮ ની અનનુમનની સમાઓ આ વાડીમાં મળી હતી.

(૩) એ વાડીમાં જવાને મુખ્ય રસ્તા આગલા વખતમાં તેની પુર્વે બાગુએ આવેલા પારસી મોહલ્લામાંથી હતો. તે સમયે તે મોહલ્લા “પારસી પંચાએતની ગલી” તરીકે ઓળાતો. હજુર પણ ચુનીસીપલ દફતરમાં તે “પારસી પંચાએત લેન” (Parsee Pun- chayet Lane) નાં નામે ઓલાય છે અને એ મોહલ્લાને નાકે મોહલ્લાના નામનું પાલું પણ એજ નામે છે.

મી. શેપર્ડ પોતાના પુસ્તક (Bombay Place-Names and Street-Names. An Excursion into the by-ways of the History of Bombay City, by Samuel T. Sheppard, 1917) માં એ નામની ઉત્પત્તી માટે લખે છે કે (પા. ૧૧૯) “The offices of the Parsi Panchayat are situated here,” તે જુલ છે. આ અંકનાં ધારે છે કે અહીં પારસી પંચાએતની ઓફીસ છે (યા હતી) તે ઉપરથી એ નામ પડ્યું એ બરાબર નથી. એ નામનાં બરો સમય ઉપર જણાવવા મુજબનો છે કે તે પંચાએતના યાને અનનુમનના ઉપયોગ માટે બરપા કરવામાં આવી હતી. મુરત રસ્તમપુરામાં ફરામપોરે પણ પારસીઓની એક “પંચાએતની વાડી” છે. મુજબમાં હાંદુઓમાં પણ બુઝેસ્વર આગળ એક “પંચાએત વાડી” નામની વાડી છે (જુઓ ઉપલું મી. શેપર્ડનું પુસ્તક, પાનું ૧૧૮).

એવું દીસે છે કે આ બરસા પછી મુજબની પારસી પંચાએતના સમાસદો અને એ વાડીના સ્થાપકના શેઠ ખાનદાનવાલાઓ વચ્ચે મોબેદ મેદદીનો વચ્ચેના લગતોના સંબંધમાં અને બહમન, મોહર, ગોશ, રામના હમકારાઓના દીવસો ઉપર અને ચાહરમની ખામદાદે ગોશત નહીં ખાવાના સંબંધમાં કાંઈક મતફેર પડ્યો, જે બાબદ આપણે પછાડેના બામોમાં જોઈશું. તે અને બીજા સમયોએ એ વારીના સ્થાપકના શેઠ ખાનદાનવાલાઓએ “પંચાએત- ની વાડી” નામ બંધ કરી “માણેકજી શેઠની વાડી” એમ નામ વાપરવા માંડ્યું.

આ અરસાની હકીકત ઉપરથી દીસે છે કે તે વખતના મુ'બઈના પંચા-
એતવાલાઓ નૌસારીનું પંથક કબુલ રાખતા હતા. નૌસા-
ર. નૌસારીનું પંથક અને રીવાલાઓ નૌસારીથી અત્રે પોતાના ગુમાશતા^૧ તરીકે
મુ'બઈની અનનુમતિ દસ્તાવેજ કરાવી લઈ કેઇક મોખેદોને મોકલતા અને તે
વચ્ચેના સંજ્ઞા. ૧૭૪૦ મોખેદોની આવક ઉપર પોતાનો શીઆવ, સરોશ, વીવાહ
વિગેરેનો હક રાખતા. એ બાબતના કેટલાક દસ્તાવેજો
માલમ પડે છે.

(ક) એવો એક પહેલો દસ્તાવેજ જે આપણને મળે છે, તે “સંવત ૧૭૬૬ નાં
વરખે ચઇતર વદી ૯ પુષે રોજ ૩૦ મા. ૬” નો છે કે જે “શ્રી શમશતે અનનુમતિ
આ. ભગરીઆ નોશારી પંથકનાં જોગ” આ. મનોચેરજી કાવશજી લશકરી અને આ.
જમશેદજી મનોચેરજી લખી આપે છે. એ દસ્તાવેજ નૌસારીની અનનુમતિ અને
તેઓએ અત્રે મોકલેલા મોખેદ વચ્ચેના હક ઇલાકાનો કાંઇક ખ્યાલ આપે છે.
આ સંવત ૧૭૬૬ (ઇ. સ. ૧૭૪૦.) ના દસ્તાવેજમાં એ મોખેદો લખી આપે છે
જે “જેમ હમારા વડાને તમે ગુમાશતા કરી અનનુમતિ તરફથી શ્રી મુ'બઈ
પંથકના બેધીનનું કામ ચલાવા મેલે હતા તે તાંનું કામ અનનુમતિનાં ફરમાવે-
આ માફક ચલાવતા હતા ને તાંનું શેઆવ તા. શરોશ તા. વેવા તા. ગમર-
નાનું લાવી આપતા હતા તે પરમાને અમેને પણ તમેએ શ્રી અનનુમતિના
ગુમાશતા કરી શ્રી મુ'બઈનાં બેધીન જુજમાંનું કામ કરવા મેલેઆ. તે તમે
અનનુમતિના હોકમ માફક કામ ચલાવું ને તેના શીઆવ તથા શરોશ વેહેવા
ગધરનાનું નાનું હર શાલ જે પેઠા થાએ તે શ્રી અનનુમતિને લાવી આપું.
કરો ઓજર નહીં કરે. તા. નીરંગદીન વગરે આલાત કસબે નોશારીથી જેમ
અમારા વડા લઈ બાઈ વાપરતા તે પરમાને અમેલી જુની અગીઆરી શ્રી
ભગરીઆની જુની દરેમહેરની લાવી વાપરૂં. તેમું નુએ દીગર^૨ નહીં કરૂ તા. મોખે-
દીના કામ કરવાનાં આ.^૩ જોઇએ તેલી કદીમ જુની દરેમહેરનાં લાવી કાંમ ચલાવુ.
એ લખીઉ પોતાના બાપનાં બોલ શાથે તા. ધરંમ પરમાને પાલુ.” (નૌસારીની દસ્તુર
મેહેરજી રાણાવાલી લાઇબરીમાંની એ. ભમારપજીવાલી નોંધની ચોપડી, વા. ૧ પા.

(૧) ફા. ગુમાશત, agent, factor, servant, (Steingass)

(૨) “નુએ” એટલે રીતે. “તેમું નુએ દીગર” એટલે “તેમાં જુડી રીતે”. ફા. નઓ.

(૩) અંબાર.

૮૬. એ. ફરદુનજી રતનજી કાંગાની “ભગર સાથ અનન્યમનની તવારીખ” પા. ૬૨. દસ્તાવેજ નં. ૩૩). આ દસ્તાવેજ ઉપર ઘણાક ધણીઓની શાખ છે જેમાં કોઈક હિંદુઓના પણ નામે છે.

આ દસ્તાવેજમાં લખનાર પોતાના આગલા વડીલને શુભાશતા તરીકે નૌશારીની અનન્યમને અત્રે મોકલેલાનો જે ઇસારો કરે છે તે ઉપરથી હીસે છે કે આ ગોથવણ સંવત ૧૭૬૬ (ઇ. સ. ૧૭૪૦) ની આગમચની હોવી જોઈએ.

(ખ) આ પછી એજ મુજબ સંવત ૧૮૧૦ ના વરખે ફાગણ શુદ્ધ ૧ રોજ ૬ માહ ૫ (તા. ૨૨ ફેબ્રુઆરી ૧૭૫૪)' ને દીને નૌસારીની ભગર અનન્યમને અધ્યાઝ નવરોજી બચાજી, બમનજી દાજી, તથા આ. બમનજી બચાજી દાજી મુબઈના દસ્તાવેજ લખી આપે છે કે “હમોને તમો શ્રી અનન્યમન મુબઈ પંથકના બેહેદીનોનું કામ ચલાવવા તમારી તરફથી મેલો છેઓ તાંહાંનું કામ શ્રી અનન્યમનનાં ફરમાવેઆ માફક ચલાઉં તાંહાંના બેહેદીન જે હમો પાસે કામ કરાવે તેનો શેઆવ તથા શરોશ તથા વેહવા તથા ઘઘરનાંનોનું જે કાંઈ તમારા શુભાશતા અધેઆઝ જે મુબઈનાં આપતા આવે છે તેમ હમો બી લાવી આપું નીરંગ વઝરે આલાત જેમ મુબઈ પંથકના તમારા શુભાશતા નૌશારીથી લઈ આવી વાપરે છે તેમ અમો બી વાપરીએ તેમાં નુંએ દીગર કરીએ નહી તથા મોબેદી કામ કરવા અધેઆઝ જોઈએ તે શી વડી જીની ફરેમેહેરનાં મુબઈ લઈ જાઈ કામ કરાવું સુદીગરની તરફનાં બેહેદીનો હોય તેનું કામ અમો જીનહાર જાહેર કરું નહીં.” (નૌસારી મે. રા. લાઈબ્રરીની એ. જમારપણની ચોપડી, વા. ૧, પા. ૮૮).

(ગ) તા. ૩૧ આગસ્ટ ૧૭૫૪ ને દીને નૌસારીથી દેશાઈ ખુરશેદજી તેમુલજીએ અત્રેના મોબેદો ઉપર એક ફાગજ લખ્યો હતો; તે ઉપરથી હીસે છે કે બે મોબેદો ફરાંમજી નવરોજી અને જમશેદજી મેહરનોશજી પોત પોતાના ભાગને માટે માહોમાહે લઈ બેહદીનોનાં ઘરનું કીયાકામ અટકાવતા હતા, તેથી બેહદીનોએ ફર્યાદ કીધી હતી. દેશાઈજીએ મોબેદોને તેમ નહી કરવાની તાકીદ કીધી (પા. પ્ર. I, ૩૬).

(૧) પા. પ્ર. (1, પા. ૩૬) અત્રેજી તારીખ તા. ૧૧ ફેબ્રુઆરી આપે છે, તે શુદ્ધ હીસે છે.

(૨) વીગરે.

એવું દીસે છે કે અસલ મુ'બઇમાં રવાનના પગ લાંબા રાખવામાં આવતા હતા. પણ ઇ. સ. ૧૭૪૮-૪૯ ના અરસામાં “બાહરના યેહુદીનો આવા છે તે નવો રાહા કરે છે,” એવી ખબર ૩ રવાનના પગ લાંબા રાખવાની બાબતે ઇ. સ. ૧૭૪૯. નૌસારી, જેનું પંથક મુ'બઇમાં ચાલતું હતું, ત્યાં પેંહતી હતી. તે ઉપરથી નૌસારીની અનન્યમને મુ'બઇની અનન્યમન ઉપર ચાલતા આવેલા રેવાજ પ્રમાણે પગ લાંબા રાખવાને જણાવ્યું. તે ઉપરથી તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૭૪૯ (રોજ ૨૮ માહ ૬ ૧૧૧૮ ચ. ઝ. સં-વત ૧૮૦૫) ને દીને અનન્યમને લેગા મલી નૌસારીના પત્ર ઉપર વીચાર કર્યો. અનન્યમને તે સભામાં ઠેકાવ કર્યો કે “ જેને ગમે તે પગ લાંબા રાખે ને જેને ગમે તે પગ વાલે.” એ બાબે સંવત ૧૮૦૫ ના વરખે વઇશાખ વઢ ૫ વા. લોમે રોજ ૧૮ માહ ૭ (ચ. ઝ. ૧૧૧૮) તા. ૬ થી મે ૧૭૪૯ ને દીને અત્રેવાલા સાહેબોએ નૌસારી ખાતે નીચે પ્રમાણે પત્ર લખ્યો.

“ શવશતી^૧ શી^૨ નોશારી બંદરે પુનરાધે^૩ શરવ ઉપર માહા જોગ^૪ શદા શોભાગ શદા હેતકારી દીન દોશત દશતુર શ્રી પ. ^૫ જમશેદજી ગા. ^૬ રશતમજી તા. દશતુરજી શ્રી બરજોરજી ગા. દોગબજી તથા દશતુર શ્રી પ. જામાશજી ગા. આશાજી તથા દેશાઈજી શ્રી પ. ખુરશેદજી ગા. તેમુલજી તા. દેશાઈજી શ્રી પ. જીવનજી ગા. માલેકજી વીગેરે શમશને વડી દરમે-હેરના અનન્યમન દીન દીન ધરમ લાભ ચરત^૭ શ્રી મુ'બઇ બંદરેથી લા. શેવક અધેઆરોએ

(૧) શવશતી—“ સ્વસ્તિ ” એટલે “ બલુ થાઓ. ”

(૨) “ શી ” “ શ્રિ ” એટલે “ ભાગ્યશાલી, મોટા દરજ્જાના. ”

(૩) પુનરાધે—“ પુન આરાધ્ય ” એટલે “ પુનથી આરાધવા લાયક ” (worship-ful). એજ અર્થે પાછળથી “ પુજી ” વપરાયો છે.

(૪) શરવ ઉપર માહા જોગ—“ સર્વ ઉપમા જોગ ” એટલે “ સર્વ બલી ઉપમા (Simile) ને લાયક ”.

(૫) શ્રી. પ—એમાં “ પાંચ ” માનનો આંકડો છે. મતલબ કે “ પાંચ વખત ચા પાંચ ઘણા માનવંત ”. કોઇ વખતે તે ૧૧ લખાય છે. કોઈ વખતે “ ૭ ” લખાય છે. હીંદુ માહારાજોને માટે કોઇ “ ૧૦૮ ” એટલે “ ૧૦૮ વખત માનવંત ” એમ લખે છે.

(૬) ગુઠ—“ ગુરોથમાની ”.

(૭) ચરત—ધણું કરીને “ ચઢત ” ને માટે. મતલબ કે “ દીન દીન ધર્મનો લાભ ચઢતો અથવા જ્યાંદે થાઓ. ”

તા. એહેદીનો શમશતની ઇચ્છા પનાબાદ વાંચજો જત હંધ ખેમ^૧ ખુશલ છે. તમારી ખેરખુ-
ખીનાં કાગલ હંમેશાં લખતા રેવા. બીજું^૨ ૧ પુજી શ્રી ૫. નો કાગલ ૧ આવો તે શરવે
મલીને રોજ ૯ માહ ૭ વાંચેઆ શરવે શમાચાર જાનેઆ. બીજું^૩ ૧ પુજી શ્રી એ લખા
હતા જે બાહારનાં એહેદીનો આવા છે તે નવો રાહા કરે છે તે તમેએ શરવે લખાં તે જાનાં
છે પન શરવે મલીને વચાર કરીને અમે ચરાયાં છે તેનાં જાનવાં જે જોને ગમે તે પગ
લાંબા રાખે ને જોને ગમે તે પગ વાલે તે તમેને જાનવા શાર લખાં છે તેથી તમે પન
ફરીથી અંધેઆરોને તાકીદ લખજો જે એક તરફતું કામ ચલાવે. બીજું^૪ પુજી અતર
શરખું કામકાજ લખજો ને જોઇએ તે મંગાવજો. શવત ૧૮૦૫ ના વરખે વધશાખ વદ
૫ વા. બોમે. રોજ ૧૮ માહ ૭ લખો છે.

“ ૧ લા. આ. ફરાંમજી રશતમજીની વતી શેવક અંધેઆર એદલજી ફરાંમજીની
કેન^૫ ઇચ્છા પના બાદ વાંચજો.

આ. મનચેરજી અમનજીની દુવા વાંચજો.

લા. આ. નાંહાંનાબાઇ અમનજીની દોવા વાંચજો.

લા. આ. માણેકજી નવરાજીની શલામ વાંચજો.

૧. મોદી જીજીબાઇ જમશેદજીની વતી મોદી બોલાબાઇ જીજીબાઇની કેન પનાં
ઇચ્છાબાદ વાંચજો.

શેરાખ રશતમજીની દોવા વાંચજો.

એ પછી “ દોઆ વાંચજો ” એવા સહી પછીના શબ્દો સાથે નીચલાં નામો છે:—
અમન જીવા, બેરામજી મનાજી, વાદીઆ નવજી નોશેરવાનજી, રશતમજી દોરાખજી, બેરાંમજી
હોમજી, દાદા ધનજી^૬ અને બીજાં નવ નામો છે.

(૧) ખેમ ખુશલ—“ ક્ષેમ કુશળ ” એટલે “ ખેર આશીસ્ત, તનદરસતી અને
સુખાકારી ”. ત્રીપથી, પોતાના શબ્દ કોષમાં, “ ખેમ ખુશલ ” માટે Welfare, prosperity
એમ અર્થ આપે છે. મોલસવર્થ (Marathi Dictionary by Molesworth)
“ કુશળ ક્ષેમ ” માટે “ Health and Happiness ” અર્થ આપે છે.

(૨) કેન—“ કેહલુ ” એટલે કેહેવું, મતવમ આ કે, અમારું કેહેવું આ છે કે
ખુશતાલા તમારો “ પનાહ ” યાને બચાવનાર થાજો.

(૩) આ પત્ર નૌસારીનાં પ્રસ્તકખાનાની એ. જામાસજી હસતુરવાલી નકત્ર (વા. ૧ પા.
૮૬) ઉપરથી આપ્યો છે. તે પછી એરવદ ફરેદુન રતનજી કાંગાની “ મગરસાથ અનજીમનની
તવરીખ ” પા. ૫૫૨ માં એ પત્રની નકલ જોવામાં આવી છે, તેમાં સહીઓનાં નામો
બરાબર દોસ્તાં નથી.

મુંબઈની અનભુમને ઉપર મુજબ કરેલો ઠરાવ નૌસારીની અનભુમને અને તે અનભુમન તરફના અત્રેના મોખેદોને પસંદ પડ્યો નહીં. હવે ઇ. સ. ૧૭૫૩ માં “વાલવાના દરવાજા આગલ દારૂગોલો ઉઠવાથી અતરેની સરકારી ગોડીમાં એક પારશી બંદરીઓ મરણ પામ્યો હતો. તે શેઠ લવજી વાડીઆના સગપણમાં હોવાથી તેના પગ પહેલવહેલા શેઠ લવજીએ વલાવ્યા હતા. આથી કોઈ મોખેદો તેની ઘેઘે સારવાને ગયા નહીં, અને રવાન બે દાહાડા મુઘી પડી રહ્યું. તે ઉપર ઘણી ભાંજગડ થયા પછી શેઠ લવજીએ મોખેદોને ધમકી આપી કે અગર કોઈ ઘેઘ ન સારશે તો તેમ કરીઆ વગર રવાનને દોખમે ચઢાવીશું. આ ઉપરથી આ. જમશેદજી ખુરશેદજી વાછા તથા આ. દોરાબજી નાના દેશાઈએ તે રવાનની ઘેઘ સારી હતી” ૧

આ અરસામાં અત્રે વસ્તી વધતી જવાથી બેદખમાં બાંધવામાં આવ્યાં હતાં. એ બેમાંથી બીજું દખમું બાંધવાનો વિચાર ચાલતો ૪ અનભુમને બે દખમાં હતો તેટલાં મરકીની બીમારી ફેલાવાથી વધુ રવાન થવા બાંધવાની બામદ. ઇ. લાગવાને સખબે એક કામચલાઉ દખમું બાંધવામાં ૧૭૫૧—૧૭૭૯. આવ્યું હતું. આ દખમાંઓની હકીકત નીચે પ્રમાણે છે.

તા. ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૫૦ રોજ ૨૬^૨ માહ ૪ સંવત ૧૮૦૬ માહ

શુદ્ધ ૭ શુકરને દીને અત્રેની અનભુમન તરફથી કેટલાક આગેવાન સાહેબોએ નૌસારી દેશાઈજી ખરશેદજી તેમજ લજી તથા સમસ્ત અનભુમન ઉપર એક પત્ર લખ્યો

(૧) માણિકજી શેઠજી દખમું.

આસરે ૧૭૫૧.

(૧) પા. પ્ર. I. ૮૬૧. પારસી પ્રકાશમાં આ હકીકત આપતાં લખે છે કે “મુંબઈમાં અસલમાં મુજરેલાં રવાનના પગ લાંબા રાખવાની ચાલ હતી તે આએ વરજી (૧૭૫૩) થી બંધ પડી પગ વાલવાની રજા ચાલુ થઈ હતી.” એમ ઉપર જણાવેલા દાખલામાં એ બનાવ પગ વાલવાનો પહેલો બનેલો જણાવે છે. પણ ઉપર જણાવેલી હકીકત ઉપરથી અને ઉપર આપેલા દસ્તાવેજની તારીખ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ ભાંજગડ ઇ. સ. ૧૭૪૯ ને આશરેથી શરૂ થઈ હતી.

(૨) જે દાખનાં લખેલાં પુસ્તક ઉપરથી આ બાબદનો પત્ર આપું છું તેમાં આ રોજ ૨૬ મો આપ્યો છે પણ પારસી પ્રકાશ તે રોજ ૧૫ આપે છે, તે કાંઈ જુલ દીસે છે. ઉપલી દાખની લખેલી ચોપડીમાં એ તારીખ “સંવત ૧૮૦૬ નાં માહ શુદ્ધ ૭ શુકરે રોજ ૨૬ માહ ૪” મુજબ છે. આ હીંદુ તીથી જોતાં રોજ ૨૬ માહ ૪ નો રોજ ખરાબર દીસે છે, અને તેમ જોતાં અંગ્રેજી તારીખ ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૫૦ આવે, અને નહીં કે પારસી પ્રકાશ જણાવ્યા પ્રમાણે, તા. ૨ જ ફેબ્રુઆરી ૧૭૫૦.

અને અત્રે બાંધવા ધારેલાં નવાં દબમાં (જે પાછલથી માણેકજી શેઠનાં દબમાં તરીકે ઓલ ખાય છે) નો તાણો પુરવા મોળેદોની માંગણી કરી.

એ પત્ર તેની ભાષા અને દબમાંના અંદરના ભાગની જરૂરીઆતોની બાબદના સંબંધમાં અગતનો છે, માટે તે આખો નીચે આપું છું: (નૌસારીની મેહરજીરાંણા લાઇબ્રેરીની એરવદ જામાસજી મેહરજીરાંણાવાલી હાથની લખેલી ચોપડી વા. ૧ પા. ૯૦. જુઓ એરવદ ફરદુનજી ર. કાંગાની “ ભગરસાથ અનજીમ-નની તવારીખ ” માં આ દસ્તાવેજ ૩૬, પા. ૯૬.)

“ શવશતી શી નોશારી બંદરે પુજી રાધે શરવ ઉપર માહા જોગ પુજી દેશાધી શ્રી પ. ૧ દેશાધી ખુરશીદજી તેમજ શ્રી મુ'અધ બંદરેથી લખતંગ શમશતે અનજીમન ખેલેદીન તથા અધેઆર શાયની નેક પનાઇ ઇઅજદાંખાદ વાંચજો જત અતર કુશલ છે તમારી કુશલના^૨ લખવી બીજી શ્રી મુ'અધ મધે અનજીમન શરવેમલીને દામુ^૩ નવું બંધાવા કરેછે તેનું કામ જરી કરવા માંડુ છે વાશને તમે મેહરજીની કરીને અધેઆર જન ર) એએ બરશનુમ હોએ તેહેને મોકલાવજો જે દામાંનો તાંનો પુરે ને કામ જરી થાએ. એ શરવે તમારી મદદથી થાશે વાશને અધેઆર જન ર) ને મોકલો તેને કરાર મદાર કરીને શાહેબ લખશો તે પરમાંને આપીશે તેહેની મેહરજીની કરજો ને અધેઆર આવશે તે પાશે દામાંનો તાંનો પુરાવીને વદા કરીશે તાર પછે દામાંનું કામ પુર થશે ને વલી દામુ ઇઅવાને અધેઆરઆને તેદાવીશ તે જાણજો બીજી તમેએ શેઠ માણેકજીની તરફથી નોશારીમાં દામુ બંધાવું છે તેનો દોર^૪ કેતલો છે તા. ઉપરની પાત્રી કેતલી છે ને કેતલી પોલી તા. કેતલી લાંબી તા. વચેની કેતલી પાત્રી છે તે પોલી કેતલી છે તા. લાંબી કેતલી છે તા. નાની પાત્રી કેતલી છે તા. પોલી કેતલી છે તા. લાંબી કેતલી છે તે શરવે વીગતવાર લખી મોકલજો. તા. વલી મેહરજીની કરીને દામાંનો નકશો કરી મોકલાવજો. તા. પાત્રીને માથે ચાલ રાખે છે તે કેતલી પોલી રાખે છે તે શરવે વીગત વાર લખી મોકલજો તા. વલી દામાંનો બંદાર ગીરદનમાઇ^૫ કેતલી છે તા.

(૧) આ દસ્તાવેજની પેહેલી લીટીના તથા બીજા કેટલાક શબ્દો માટે જુઓ આગલું ૬૭ મું પાત્રું.

(૨) કુશલના-બજી કરીને “ કુશલતા ” એટલે “ તનદરસતીના સમાચાર. ”

(૩) દામુ—“ દબમુ ” કદાચ “ દબમા ” પરથી “ દહમુ ” થાયું હોય અને પછી “ દામુ ” થાયું હોય. કદાચ એમ લેખએ કે “ દબમ ” પેહેલીમાં લખતાં “ દામ ” પણ વંચાય, તે ઉપરથી “ દામુ ” શબ્દ બન્યો હોય.

(૪) દોર—દારસી “ દોર ” એટલે “ ઘેરાવો. ”

(૫) ગીરદનમાઇ—“ ગદેશમાં ” એટલે “ ઘેરાવામાં. ”

બંદાર ઉઠો કેતલો છે તે લખી જનાવળે. તા. દાંમાંનાં બંદારને મથારેથી ચીદા માંદે છે તે ઉપર ફરતી દેવાલ કરે છે તે ચીરાથી કેતલી ઉત્તી કરી છે તે પત્ર લખી જનાવળે. બીજું દાંમાંનો તાંનો પુરવાનો લોદાંના ખીરા જોઇએ તે કેવા કરાવા ને કેવા લાંબા તેની વીગતવાર લખી જનાવળે ને અધેઆરની જોદ મોકલો તેવોને પત્ર શરવે હકીકત કેળે. શંવંત ૧૮૦૬ નાં માહા શુદ્ધ ૭ શુકરે રોજ ૨૬ મા. ૪.”

લા. આ. ફરાંમજી રશતમજીની વનીયી આ. ખરજેરજી ફરાંમજીની ઇઅજદાંપનામ વાંચજો.

લા. આ. બમનજી રશતમજીની વની આ. નાંદાંનાંભાઇ બમનજીની ઇઅજદાંપનામ વાંચજો.

લા. આ. માંજેકજી નવરોજીની વની બંનો શેઠાંનીજીની દેવા વાંચજો.

લા. મોદી જીજીભાઇ જમશેદજી ની વતી બોગાભાઇ જીજીભાઇની ઇઅજદાંપનામાદ વાંચજો.

શોરામ રશતમજીની કેત એજદાંપનામાદ વાંચજો.

વોં. બેહેરાંમજી બનાજીનો કેત પનાહ શદ હજાર આફરીન વાંચજો.

વાદીઆ નવજી નોજેરવાનજીની એજદાંપનામાદ વાંચજો.”

આ પત્ર ઉપર, આગલ બાબ ૪) થામાં લખ્યા પ્રમાણે, તે વખતના પંચાએતના સલાસદોની સહી છે અને તે ઉપરાંત મરહુમ માણેકજી શેઠનાં બે ધણીઆણીઓને પણ મરનારની વતી સામેલ થતાં જણાવ્યાં છે.

ઇ. સ. ૧૭૫૧ ^૧ ને આસરે ઉપર જણાવેલું દબમું પરથવામાં આવેલું દીસે છે. તે માટે બહેર ઉગરાણું કરવામાં આવ્યું હતું અને તેમાં મરહુમ શેઠ માણેકજી નવરોજી શેઠનાએ રૂ. ૨૦૦૦) ની રકમ ભરી હતી. પોતાનાં તા. ૧૪ મી એપ્રિલ ૧૭૪૮ નાં વસીએટનામામાં તેવણે રૂ. ૨૦૦૦) ને બદલે રૂ. ૨૫૦૦) આપવા જણાવ્યું હતું. તેમ રકમ વધારવા છતાં પુરતું નાણું નહીં ભરાયલું હોવાથી માણેકજી શેઠનાં વારસોએ ઘટતી રકમ વધુ આપીને તે દબમું બાંધવાનાં કામમાં મદદ કરી, તે ઉપરથી તે દબમું આજ સુધી “માણેકજી શેઠનું દબમું” એવે નામે જણાયલું છે.

(૧) આ સને મુકરર કરવાના સંબંધમાં ગુઓ મારો વિષય, Bombay as seen by Dr. Ives in 1754 A. D. (Jour. B. B. R. A. S. Vol. XXI pp. 135-143; મારું પુસ્તક Asiatic Papers, Part. II. pp. 17-12.)

આ અરસામાં એક બીજું દખમું અનભુમનના ઉંગરાતને ખર્ચે બંધાવેલું
પરથાવામાં આંચું, જે હાલ “અનભુમનનાં દખમાં” ના
(ખ) અનભુમનનું દખમું. નામે ઓલખાય છે. એ દખમાંનો તાંબો રોજ ૨૬
ઇ. સ. ૧૭૭૬. માહ ૫ સને ૧૧૪૭ ય. ઇ. (તા. ૮ માર્ચ ૧૭૭૮ ને) દીને

પુરવામાં આંચો હતો અને તે રોજ ૨૬ મા. ૭ સને ૧૧૪૮
તા. ૭ મી મેહે ૧૭૭૬ ને દીને ઇજવામાં આંચું હતું. આ દખમાં ઉપર તે
વખતની એક ફારસીમાં લખેલી તખતી મારેલી છે, જેમાં લખ્યું છે કે હીંદુસ્તાનના
મોબેદો તથા બેહદીનોએ એ દાદલાહ યાને દખમું બંધાવ્યું હતું (ઇન દાદલાહ
યાની દખમે રા મોબદાન વ બેહદીનાને હીન્દ મુરત્તાબ સાખતે. પા. પ્ર, I, પા. ૫૮)^૧

એવું દીસે છે કે ઇ. સ. ની ૧૮ મી સદીના પાછલા અર્ધા ભાગના વ-
ખત સુધી અત્રે મુંબઈમાં મોબેદોને બરશનુમ છુટથી
પ. અતરે મોબેદોને છુટથી બરશ-
આપવામાં આવતાં હતાં નહીં. ઘણું કરી નૌસારીથી
નુમ આપવાનો સવાલ. ૧૭૫૫. મોબેદો બરશનુમ લઈ અત્રે આવતા.

ઇ. સ. ૧૭૫૫ માં અત્રેથી આશરે ૭૭ આગેવાન ઘણીઓ, જેમાં પહેલી
સહી કરનારા ત્રણ જન અથેરનાન પંથના હતા, તેઓએ નૌસારી અનભુમન
ઉપર એક પત્ર મોકલ્યો અને તેમાં ફરીઆદ કીધી કે મોબેદો એકસંપ કરી-
ને કોઇ મોબેદ તથા બેહદીને જરૂર વખતે બરશનુમ આપતા નથી, જેથી
ઘણી અડચણ પડે છે. અગર કોઇ બેહદીન રવાંનને અડકીને બરશનુમ લેવા
ચાહે તો મોબેદો તેને આપતા નથી. મોબેદોની ફકત બે જોડ હતી તેથી
બીજા મોબેદોને બરશનુમ આપવાની જરૂર જણાવી. આ એક અગતનો પત્ર
દીસે છે તે સદાબરો અત્રે આપું છું, સમજકે એમાં આ બાબતની ગવાહી
ઉપરાંત તે વખતની કેટલાક દીની અને સંસારી બાબતોની જાણવાજોગ હકીકત

(૧) પારસી પ્ર. I પા. ૫૮

(૨) પા. પ્ર. I પા. ૮૬૭

(૩) A narrative of the Operations of Captain Little's
Detachment by Edward Moor (1791) નામના પુસ્તકમાં તે પુસ્તકનો લખનાર
(Note 1I પા. ૩૮૫) માં જે દખમા ઉપર એક ફારસી લેખ જોવાનો જણાવે છે તે આ
અનભુમનનું દખમું છે (“ a Persian Inscription is on a stone inserted
over the door ”).

છે. સંવત ૧૮૧૧ (રોજ માહ નથી) ને દીને અંધેઆડુ ફરામજી રૂસ્તમજી, આ. માણેકજી નવરોજી, આ. નાનાભાઈ બમનજી, મોદી જીજીભાઈ જમશેદજી વીગેરે આશરે ૭૫) જણ નવસારીની અનન્યમન ઉપર પત્ર લખે છે, તેમાં લખે છે કે:

“બીજી શમાચાર ૧ પીછજે^૧ જે શ્રી મુંબઈનાં અંધીઆડુઓને તા.^૨ શ્રી નોશારીનાં અંધેઆડુઓ ચાકર છે તેવો આજ માથ ૫ તા. ૭ થાઆ એક શમપત્ર^૩ કરીને કોઈ અંધેઆડુઓને તા. કોઈ બેહેદીનીને બરશનુમ દેત નથી અને અહીંનાં અંધીઆડુ તા. બેહેદીનીને ગની તશદીર દીએ છે અને તેમાં કઇએક મુકદમાં દીનનાં મુખાલફ^૪ નીપજે છે જે કેતલાએક બેહેદીનો રવાનાને આંમોખતા થાએ છે તે બરોશનુમ નાહાવાને ચાહે છે તો તેને નવાદતા નથી પછે તે ધની ગરીબ માંનશ જેને ફરરોજ પોતાને હાતે રાંધી ખાવુ પદે છે ને ખુશોથી વગર નાહે આતશને આંમોખતા^૫ થાએ છે તા. અંધેઆડુઓ બરશનુમનાં ધની અહી ગનાંજ થોદા છે જોર ર છે તા. શ્રી કલેઆનીમાં જોર ૧ હતી તેમાંથી જન ૧ ને ખતા થાઇ તે પંચકી મુંબઈમાંથી જેમ શદા નવુ બરશનુમ લઈ જાતા અને તાં જાઇ દીનનાં કામ કરતા તે રવેશે મુંબઈમાં બરશનુમ લેવા આવો છે તેને પણ બરશનુમ દેતા નથી. તા. બીજા અંધેઆડુઓ બરશનુમ લેઈ કાંમ કરવા તઈઆર થાએ છે તો તેને પણ આપતા નથી ને જે રવેશે ને જે રવેશે શદા કરતા આવે છે તે રવેશે કરતા નથી તે ઉપર અમોએ શ્રી નોશારીનાં અંધેઆડુઓને પુછીઉ જે તમો એ રવેશે શાને અમને તશદી આપો છોએ તારે એવોને જવાબ દીધો જે અમોને શ્રી નોશારીથી દેશાઈજી ખુરશેદજીની મને છે તારે અમોએ જવાબ દીધો જે તેવોન કાંઈ એવા કાચા

(૧) નોસારી મે. રા. લાઈબરીની એ. જમારપની ચોપડી, વા. ૧ પા. ૯૧. જુઓ એ. ફરફુનજી રતનજી કાંગાની, “બગર સાથ અનન્યમનની તવારીખ” પા. ૬૮, નાં. ૩૭.

(૨) પીછાણજો, જાણજો.

(૩) આ તા. શબ્દ ‘તાં’ એટલે ‘તાં’ હોવો જોઈએ.

(૪) એકસંપ કરીને.

(૫) હા. મુખાલફ એટલે ઉલટા, દીનથી ઉલટા.

(૬) હા. આમુખતે એટલે બેસાપલા. મતલબ કે આતશને અડકે છે.

નથી જે એ રવેશે દીનનાં કાંમ અતકાવે અને જે એવોએ અતકાવીઉં હોએ તો અલખત અમોને પન કશું લખતે, માથે^૧ તમોને એ બાખત કાગલ લખો હશે તે લાવો જે હમે ભેધ નીશાં^૨ કરૂં તારે એવોન તો તે કાગળ ફલાંના અધેઆરૂ પાશે છે ને તે કજે વલી કાગલ ફલાંનાં પાશે છે એ રવેશે કરી એક બીજા ઉપર ધોલી નાંખીઉં તે કાગલ ઢેખદાવો નહીં તેથી શમશતે પનચાત ગનાં દલગીર થાઆ જે એ રવેશે દીનનાં કાંમ અતકાવે છે ને અમને તશદી દીએ છે કાંએજે તમો જીવો જે આ. મનોચેરજી બમનજીની છોકરીનું જ'દરવાંન પેહેલે ગહમખારે માંદીઉં અને બીજે ગહમખારે રવાંન થાઈઉં તારે બીજી ભેદ શરોશ બેશનારી હતી નહીં તારે જ'દરવાંનનું કામનો અતકાવ થાઓ ને રવાંનનાં શરોશ બેથા. તાર પછે ફરીથી જ'દરવાંનનું કાંમ માંદીઉં. ભણું એ તો જ'દરવાંનનું કાંમ હતું અને આગળ પાછળ બની રહીઉં. પણ જારે બરોબર રવાંન થાઆં હોએ તારે શી રવેશે નીપજે અથવા બરશનુમનો મકદમો તો બારીક છે. કદી કોઇને ખતા થાએ તેઆરે અહીંનાં રવાંનની તા. મુખતાદમાંઓની^૩ શી રાહા થાએ અને શું નોશારીથી બરશનુમ લઈ આવે તાંહાં શુધી તે કાંમ મોકુફ રહે કે શું કરે તેનો રાશો.^૪

એક જરથોસ્તી માન્યતા આ છે કે દરેક ગુજરનાર પુરૂષને તેની

મરણ બાદ ક્રીયા કરવા માટે અને તેનો સીલસીલો

૧. પાલક કોણને કરવો તે ચાલુ રહેવા માટે એક બેટો હોવો બેધએ, અને જે સવાલ. ઇ. સ. ૧૭૭૩. તેનો પોતાનો બેટો નહીં હોય તો એક પાલક કરવો

બેધએ. જે તે પાલક કરવા વગર મરણ પામે તો તેના

ખેશીઓ કરી આપે, અને રવાજ એવો હતો કે તેને ઉચમનામાં મલેલી અનજીમનની સમતીથી કરી આપવો. આ પ્રમાણેનો એક સવાલ આ અરસામાં બરપા થાયો. શેઠ માનેકજી જીજીભાઈ મોદી તા. ૧૯ ફેબ્રુઆરી ૧૭૭૩ ને દીવસે બેટા વગર ગુજ્યા. તેવણનો ઇરાદો એવો હતો

(૧) માથે એટલે “ માટે ”.

(૨) નીશાં એ ફા. “ ખાતર નેશાન ”, એટલે “ મનમાં ચોક્કસ ”. કદાચ ખાતર વગર પણ એ શબ્દ લેઇએ તો ફા. “ નેશાંન કર્દન ” એટલે “ નીશાણી કરવી, નોંધ લેવી,” તે ઉપરથી પણ મતલબ “ ખાતરી કરી ” એવીજ ઉઠે છે.

(૩) “ મુખતાદમાંઓ,” એટલે રવાનો, “ મુક્ત આત્માઓ ” એટલે “ મુક્તિ યા છુટકારો પામેલા આત્માઓ ” ઉપરથી બનેલો શબ્દ.

(૪) “ રાહ શો ” એટલે શું રસતો ! ”

કે પોતાની બેટીના બેટા બોધલાભાધને પાલક કરવો અને તે પ્રમાણે તેવણની વીધવા અને દીકરીએ કરવા માગ્યું. પણ તેવણના ભત્રીજા જમશેદજી બોધાભાધ મોદી, જેવણ તે વખતની પંચાએતના વડા હતા, તેવણે વાંધો લીધો, કે જ્યાં સુધી ગુજરનારના બાપીકા લોહીનો છોકરો પાલક તરીકે આપી શકાય ત્યાં સુધી છોકરીના છોકરાને કરવો, એ આપણા રવાજ પ્રમાણે સજ્જવાર નથી. એ વાંધો ઉઘમણની મીજલસમાં પંચાએતે કબુલ રાખ્યો અને મોદી જમશેદજીના છોકરા ડોસાભાધને પાલક કરી આપ્યો. ^૧

આ અરસામાંનાં કેટલાંક કાગજ પત્રો ઉપરથી માલમ પડે છે કે હાલ ૭ આ અરસામાં મુંબઈમાં સુધી કીયાકામ માટે નૌસારીથી વરસ (યાને વરસ્યાની વરસ્યો કરવાને બરપા થયેલો પુછડીના બાલ) આવતા હતા. પણ હવે મુંબઈમાં વરસ્યો સવાલ. ઇ. ૧૭૭૬ કરવાનો વિચાર બરપા થાયો.

(ક) “સંવત ૧૮૩૨ ના પુરથમ ભાદરવા વદ ૯ વાર શુક્રે” (તા. ૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૭૭૬) ને દીને અતરેના આગેવાન પુરો, જેઓમાં પહેલી સહી કરનારા કેટલાક અથોરનાન પંથના હતા, તેઓએ નૌસારીની અનનુમન ઉપર એક પત્ર લખી ફરીઆદ કીધી કે નૌસારીનો વરસ્યો ગુજરી જવાથી અતરે મુંબઈના રવાનોનાં કામ અટકી પડ્યાં છે. નજદીક ૧૫ થી ૨ માસ થયા છતાં નવો વરસ આવી પોહતો નથી અને મોરચીની બીમારીને સબબે દરરોજ ત્રણ ચાર રવાનો થાય છે. માટે અહી વરસ્યો કરવાની રજા માંગી. આ એક અગતનો મુંબઈની અનનુમન તરફથી નૌસારીની અનનુમન ઉપર ગયેલો પત્ર છે. એવાજ આ બાબતના સંબંધમાં બીજા કેટલાક પત્રો છે,

(૧) આ પાલક ડોસાભાધએ ઉમરે પુગવા પછી મરનારની સર્વ પુલ માટે તેવણનાં વીધવા અને દીકરી ઉપર મુંબઈની મેયરની કોર્ટમાં દાવો કીધો. ધણાક મહસ્યોએ સાક્ષી આપી કે પાલક બાપીકાજ લોહીનો જોઈએ, જ્યારે કેટલાકોએ સાક્ષી આપી કે વીધવા પોતાને ગમે તેને પાલક કરે. મેયરે તા. ૧૩ જુલાઈ ૧૭૮૫ ને દીવસે ડોસાભાધની તરફેણમાં ચુકાદો આપ્યો. તે ઉપર બાઈઓએ અપીલ કીધી. પણ અપીલ કોર્ટે મેયરનાં જવોજ ચુકાદો આપ્યો. તે ઉપરથી બાઈઓએ “કોંગ ઇન કાઉન્સીલ” ને ઇંગલંડ અપીલ કીધી. પારસી પ્રકાશના કર્તા લખે છે કે તેવણના સાંભળવા પ્રમાણે તે વડી કોર્ટે નીચલી બંને કોર્ટોના ચુકાદા રદ કરી બોધલાભાધને પાલક ઠેરવ્યો, એવા વીચારથી કે પારસીઓમાં પાલક વિષે ચોક્કસ નીયમ સાબેત થયો નથી અને તેથી મરનારની ખુશી મુજબ થવું જોઈએ (પા. પ્ર. I પા. ૭૮ થી ૮૦).

જે તે વખતના ધર્મ સંબંધી વીચાર આવ્યારે અને રસમ રેવાને જાણવા માટે ઉપયોગી છે. વળી તેમાં આગળ જણાવેલી મુખ્યમાં ફેલાયેલી ખીમારી બાબે અને નૌસારી અને તેની અતરાફમાં મરાઠાઓ તરફથી આવી પડેલી ધાડનો ઇસારો છે. તે સખબે તે પત્રો સદાબર નીચે આપું છું.

શમશતે* શ્રી નેશારી બંદરે શરવ ઉપમાહા જોગ શદાશીભાગ નેક નાંમ શદા મેહેરખાંન અનજુમન શ્રી. પ. દેશાધ શ્રી. પ. ૨ પુરશેદજી તેહેમુલજી તથા શમશને દશતુરો તા. મોબેદો શ્રી વડી દરમેહેરનાં શ્રી મુખધ બંદરેથી લા. સમશતે અનજુમનની કીને એજદાંપનાબાદ વાંચજો, જત અહી કુશલ છે. તમારી ખેર ખુશાલીનાં કાગળ લખવાં જેથી જીવને મલ્યા જેટલો આરામ થાએ. ખીજે શમાચાર ૧ પીછેજો જે આ. નવરોજ પાવડીનાં બાઇએ કાગલ આ. નવરોજ પાવડીને લખો છે જે વરશીઓ યુજરેઓ તેથી ખીજે વરશીઓ દેએ મહીનો ને ખુરશેદ રોજે મરતખ* કરો છે. તે શાંભળીને દક્ષગીર થાઆ ને અહી તો રૂઆનોનાં કામ અતકી પડાં છે ને અમને અજબ શરખું લાખું છે જે એ ખખર અહી આવાને માશ ૧૫ તા. ૨ થવા આવા. પણ તમારી તરફથી તો વરશ અમને આવી પોતો નથી. અહી તો દરરોજ રૂઆન ૨ તા. ૩ તા. ૪ એ રવેશી થાએ છે ને એવો વા વાગો છે કે મોરચીનું બાનું થઇને પટ મરે છે ને રૂઆનો પર મોઠો જીલમ થાએ છે કે વગર શરેશે રૂઆન દોલતાં ફરે છે પણ અમો વીચાર એખી કરું છું કે તમે કંઈ વરશ મોકલતા ખી* રહો તો નહીજ પણ વરશાદ માહાબોલ* થાય છે. તથા વાટે શીશાદ. શધોવાના* શખખથી ત તરો પણ બંધ થાઇઓ છે ને

(૧) “શવસતે” ને બદલે.

(૨) “શ્રી પ.” આ દસ્તાવેજના આ અને ખીજા કેટલાક શબ્દો આગલ સહમબ્યા છે. જુઓ પાના ૬૭ અને ૬૮.

(૩) ફા. મુરતખ એટલે તૈયાર.

(૪) ફા. “ખિન” ને બદલે એટલે વીનાં ‘વગર’. ‘મોકલતા ખી’ એટલે મોકલવા વગર.

(૫) ‘માહાબોલ’ ધણું કરીને ‘મોટું’ મોરારન’ એટલે વર્ષાને લીધે ‘મોટી રેલ’. સરખાવો આપણો યુજરતી બોલ (પાણીમાં) “મોરવું.”

(૬) “શધોવા” એ શબ્દ “રાધોબા” બનાવર નહી વંચાયાથી લખાયો છે. રાધોબાનું ખીજું નામ રઘુનાથ હતું. તે પેશવા આલાજીનો બાઇ અને પેશવા નારાયણરાવનો કાકો હતો. બ્યારે ઇ. સ. ૧૭૭૨ માં ચોથો પેશવા માધવરાવ મરણ પામ્યો ત્યારે તેનો બાઇ નારાયણરાવ મરાઠાઓની ગાદી ઉપર આવ્યો હતો. પણ તેને મારી નાખવામાં આવ્યો હતો. ત્યારે રાધોબાએ પેશવાઇનો કારોબાર ચલાવવા માંડ્યો. તેથી નારાયણરાવને ત્યાં તેના મરણ બાદ જે બાળક અવતર્યો હતો તે (posthumous) બાળકનો પક્ષ

કોલવાનાં^૧ પણ ઉલટી છે ને કાશદેથી પણ જવાતું અવાતું નથી તા. નૌસારીનાં લોક પણ અફરા તફરીમાં છે તા. દેશાદૃષ્ટ પણ શુરતમાં છે તા. એવી ચીજને લાખનાર દારાખ અધિઆર કઠાર જે એહવી ચીજ હંમેશ લાવતો હતો તે પણ યુજરો છે તો કોણ લાવે ને આપની પવીતર વશત^૨ શી રવેશે વાને^૩ નીભે તે શમજીને તમેથી મોકલાઇ શખી નહ હશે. પણ હમોને કઇ નેક મીશલત પણ લખવી લાગમ હતી જે આં તો આ રવેશનો મુકદ્દમો બનો છે માટે તમો આ રવેશે ચાલજો કે આએ કાંમ કરજો તો અમો એ રવેશ કરે^૩ ને વળી અહીંથી અમો કાગળ દેશાદૃષ્ટને પણ લખાવો છે. પણ તેનોખી જવાબ

ખેંચનારાઓ, જેઓ આ બાળક મોટા થાય ત્યાંથી સુધી એક કામચલાઉ હકુમત (Regency) ઉભી કરવા માંગતા હતા, તેઓ અને રાધોબા વચ્ચે લડાઇ ઉઠી. એ લડાઇ દરમ્યાન રાધોબાની હાર થવા લાગી. અંગ્રેજોએ ઇ. સ. ૧૭૭૫ માં રાધોબાની કુમક કીધી અને તેની સાથે સુરતના કોલ કરાર (Treaty of Surat) કર્યા, જે કરાર રૂએ રાધોબા અંગ્રેજોને તેઓની કુમકના બદલામાં બ્રિટીશ અને બાસીન (વસઇ) આપવા કબુલ થયો. અંગ્રેજોની મદદથી રાધોબાની પક્ષ પાછી જીત પર આવવા માંડી. પણ તે અરસામાં બંગાળની વડી સરકારે મુંબઇની સરકારનું કામ નામંજુર કરી સુલેહ કરવાનો હોકમ કીધો અને મુંબઇની સરકારની ધણી નામરજી છતાં ૧૭૭૬ માં અંગ્રેજો અને પુનાની સરકાર વચ્ચે પુરંદર ગામમાં સુલેહ (Treaty of Purendhar) થઇ. તે સુલેહ છતાં મુંબઇની સરકારે રાધોબાને સુરત નજીક આશરો આપ્યો અને તેના પક્ષકારો અને લશ્કરીઓએ મરાઠા રાજ્યમાં ફેસાદ તથા હુટફાટ કરવાની ચાલુ રાખી તેને “રાધરી ગરદી” કહેવામાં આવે છે. આ સમયે આ વખતે સુરત અને મુંબઇ વચ્ચેના માર્ગ સલામતીભર્યો હતો નહીં. (આ બાબતની હકીકત માટે જુઓ The Oxford Students' History of India by V. A. Smith, 6th. Ed. pp 266-67. Grant Duff's History of the Mahrathas, revised by S. M. Edwardes, 1921, Vol. II, pp 53 et seq. Events of 1776). આ રાધોબાના ફેસાદે એ વખતે નૌસારી, સુરત અને અતરાશમાં ધણો ગભરાત ફેલાયો હતો. આ સમયે આંકિટીલ કુ પેરો પોતાની ઝંદ અવસ્થા (La Zend Avesta) ના પોતાની લાઇબ્રેરીના પુસ્તકમાં પોતાની દાથની લખેલી નોંધમાં પણ કાંઇક નોંધ લે છે. (જુઓ મારો વિષય “A Few Notes on Anquetil Du Perron's own copy of his Zend Avesta, recently discovered in Ceylon. Journal of the K. R. Cama Oriental Institute. No. 5. p. 89).

(૧) કાલી લોક, કદાચ “કાલીવણ” ઉપરથી હોય.

(૨) “વશત” તે યુજરાતી “વસ્ત” અથવા “વસ્તુ” એટલે “ચીજ” શબ્દ છે. એ પવીત્ર વસ્તુનો હસારો છે.

(૩) “વાતે નીભે” એટલે “રસ્તા (વાટ) માં સલામત રહે”.

આવી પોહોતો નથી ને અહીંતો રૂઆંન પર રૂઆંન થાતાં ચાલાં ને એ ખબર આવા પછે રૂવાંન ૨૦ તા. ૨૫ થાયાં છે. તે બલા ખોદા તાલે.^૧ પછે અનજીમન શરવે મહુ' અને વીચાર કરો જે આએ મુકદ્દમો બનો છે ને એ શીશાદો કંઈ આજકાલ મટે તેહેવું' નથી બલકે દીન પર તે વધતો જશે કાંજ પેલી ગમથી શદોખાની પંજુ ચાલ વજર જોગ-ણીની^૨ તરફ ચાઈ છે. ને તમામ બેહેદીનો તા. અધેઆરૂઓ જે માજદીઅશની દીનનો તોલો ઉભો થાએઓ જે અહીં વરશીઓ મરતખ કરવો જે રૂઆનો પુલગુજર થાએ ને રવાંન પરનો અજળ ટલે તે ઉપર અહીં બરશનુમનાં ધણીઓ જે નોશારીનાં અધેઆરૂ હતા તેવોને બોલાવીને શરવે હકીકત માંદીને કહી જે વાટ તો આ રવેશ બંધ થાઈ પડી છે ને એવું' નથી જે એ શીશાદો આજ કાલ કે માશ બે માશમાં બાગશે તા. એવું નજર આવે છે જે શીશાદો ૩ વધશે ને એવું' પણ કંઈ નથી જે હવડાં ગલખત^૪ માંદીને તેમાં મંગાવીએ તેથી કામ ચાલે માટે તમો વરશીઓ ૧ મરતખ કરો તારે એ મોબેદો તો નાં કેવા લાગા જે અમથી શ્રી નોશારી-ની અનજીમનનાં હોકમ વનાં એ કાંમ થાશે નહીં તારે તમામ પંચાએતે એવોને કહીઉ જે તમારે કશી વાતે શ્રી નોશારીની પંચાએત સાથે વંધો પડો નથી જે તેવો એ વાને તમો ઉપર આજુરદા થાએ કે તમોને કશો કાગલ પણ લખો નથી જે તમો એ કાંમ મો કરશો બલકે તેવો પણ ઇનશાહનાં કરતલ છે ને આપનાં વડા છે તે વીચારશે જે નાચાર થાઈ તમો ને કહું' ને તમો એ કાંમની શર'નજમી કરી તે ખુબ કશ જે રૂવાંનો દેવોના આજબથી છુટીને પુલગુજર થાએઆં. તોપણ તમારો ધાકને તમારી વડપણ ઉપર નજર તેવોએ રાખીને કહું જે અમથી તેવોનાં હોકમ ટાલી^૫ થાએ નહી. તારે અમો તમામ અનજીમને

(૧) “તાલે” એટલે “ટાલે” યાને “દુર કરે”.

(૨) “ શદોખા ” એટલે “ શદાસીવરાવ. ” પેશવા નારાયણરાવના બાપ બાલાજીના કાકા ચીમનાજી આપાનો દીકરો શદાસીવ નામનો હતો. તે ઇ. ૧૭૬૧ માં પાણીપતની લડ-ઈમાં માર્યો ગયો હતો. તે શદાસીવરાવનું નામ ધારણ કરી ૧૭૭૬ માં એક ઠગારાએ પુનાની સરકાર સાંમે મોટો બલતો ઉઠાવ્યો હતો, તે આ પત્ર મધેનો શદોખા છે. “ વજર જોગણી ” તે ધણું કરીને “ વજરાબાઈ ” તું નામ લાગે છે જ્યાં ઉના પાણીનાં ઝરા છે અને જત્રા બરાય છે. એ જગ્યા બીંવડીથી સુમારે ૧૨ માઇલ ઉતરે આવેલી છે. હું ૧૨) વરસનો નાનો હતો ત્યારે એ ઝરાઓએ નહાવા ગયેલો અને યાદ છે.

(૩) ઇ. સ ૧૭૭૬ માં નૌસારી અને તેની આજુબાજુના લતામાં ચલાવેલી ધાડનો આ ઇસારો છે. ઇ. સ. ૧૭૭૬ માં એ ફ્રેસાદને સખમે નૌસારીથી આતશબેહેરામને પણ સુરત લઈ જવા પડ્યા હતા. એ કાગજમાં દેશાઈજીને સુરત જઈ રહેવાનો ઇશારો છે, તે પણ એજ બાબદના સંબંધમાં છે. દેશાઈ પુરશેદજી ટેમુલજીને આ શીશાદને સખમે થોડો વખત સુરત જઈ રહેવું પડ્યું હતું (પા. પ્ર. I ૫૮).

(૪) હા. ગલખત એટલે મોટો મજબો.

(૫) હોકમ વગર.

તે મોખેદોને કહુને તમે વીચારી જુવો જે અમે કહી તમોને એવું કાંમ કહુ નો હવુ પણ હવડાં તો આવો વખત આવી પાજી આધો છે ને નાચાર થાઇ એ કાંમ કરવુ પર છે માટે તમોને કહીએ છેઉ જે તમોને પણ લાજમ છે જે એ રૂઆંતોનાં કામ છે ને પંચાત તમે પાશે માંગી લે છે ને કામ તમે કરો ને જો શ્રી નોશારીનાં અનજીમનનો થપકો તમે ઉપર આવશે તો અમે શ્રી મુંગમની પંચાચત તેવો પાશેથી માફ માંગી ક્ષમ્યું એવું ગતી તરેથી શંમળવી કહીને એ કાંમ કરવુ કમ્બલ કરાવીઉ છે માટે તમે એવનનાં તા. અમારા વડા છે માટે અમોને એતપાર છે જે તમે ઇનશાફની રાહે એવો ઉપર ખુશી થાશે. બી. અંદી વરશીઓ કરવાને ઘોધો શોધીએ છુ પણ હજીની ધડી સુધી તો મલો નથી તેવી માનશે છાસટી પરગનો તલાશ કરવા ગએઆ છે પણ તમે એ પર નચીત રહેશે માં હરએક તરે વરશ અમને આવી પોહોચે તેમ કરજો એ વાતની તાકીદ જાનવી, જાવત ૧૮૩૨ નાં પુરથમ બાદરવા વદ ૯ વાર શુકરેની તેરીખેર

૧ લા. શેવક આ. મનોચેરજી બહમનજીની દોવા વાંચજો

“દુવા શલાંમ વાંચજો” એવા શબ્દો સાથે આશરે ૩૨ સહીઓ છે. કોઇએ સહી પાછલ ઉમેયું છે કે “અમે તમારા છેજી.” એક જને ઉમેયું છે કે “દાદાર હોરમજદની મદદ છે.” કોઇએ “અંદી વાંચજો” એમ ઇપારત લખી છે.” (નાસારી મે. રા. લાઇબ્રરીની એ. જામારપજીની ચોપડી વા. ૧, પા. ૬૦ થી ૬૩. એ દસ્તાવેજ માટે જુઓ એ. ફરેડુન રતનજી કાગાની બગર સાથ અનજીમનની તવારીખ પા. ૧૦૨, દસ્તાવેજ ૩૬.)

(ખ) એજ બાબદમાં મુંબઈથી (રોજ માહ નથી પણ ફક્ત સંવત ૧૮૩૨ જણાવ્યો છે) માણેકજી શેડની અગીઆરીના મોખેદો આ. તેમુર નાનાસાઇ, માણેકજી જમશેદજી, અને બીજા ૧૬) જન નાસારીની બગર સાથ અનજીમન ઉપર પત્ર લખે છે. તેમાં લખે છે કે,

“જેમ સુરતમાં મરકી પડેલી શાબજતાતા તેમ મુંબઈ ગાંમમાં નીપજેય રોજ દન રવાંન ૨) ૪ થાએય ને એવી હકાકત નીપજેય તે લોકો બેકડીના ઘણાંએ અમોને બેગર કરેય ને કહેય જે તમે વરશ કાંએ નહી મંગાવતા તેવાર અમોએ જવાબ દીધો જે ગાંમનાં

(૧) અટલે “મામલો બયમા આવી ગયો છે” મોલ્સવર્થ (Molesworth's Maratha Dictionary) મુજબ “બાય” અથવા “પાજ” ખતનો અર્થ “બય ખાવી” થાય છે. ક્રિયા ફા. બાજ inversion, contrariety બટલે “ઉત્તરો મામલો થયો છે.”

(૨) તા. ૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૭૭૬.

(૩) એઓના આ લખાણે ઝપરથી દીસે છે કે આરે બે પ્રકારના મોખેદો હતા: (ક) એક ગામના મોખેદો, જેઓ કુંધારે છું કે “પંથરી” કહેવાતા આ (ખ) મીજા દરમેકરમાં કામ કરનારા વરજીમવાલા યોજદાથિયર મોખેદો. નાસારીના મોખેદો ખાત કરી આ બીજા પ્રકારના હતા. હાલમાં પણ નારંગલ, દેહલીબર ત્રીજેર ગામેમા એમ બે પ્રકારના મોખેદો છે. મારી બચગીમાં મેં જોયલું કે કાલાવામાં પણ એમજ હવું.

અંધાર મંગાવે તે વાર ગાંમનાં અંધાર તો અમોને દેખાડેય જે એહોન ? કહુ જે મંગાવો. આ માર કહાઉતો કરતા નથી. તેવાર લોકો તો અમોને બેનરકરેય ને ગાંમમાં ફરાતુ નથી. પછે ૧ એક દાડનો શબ્દ અવો થાએઓ જે ૧ ર્વાનતુ ઉચેતુ થાઉ. તેમાં તમાં લોક શક્તિ બાંધીને આપઉ જે આપડે મુઝઈમાં વરશીઓ નવો કરાવીએ એવું લાવીને તમાં અનનુમન અમોને કેવા લાગા જે તમો આં હાલ વરશીઓ નવો કરો તે વારે અમોતો નાં કહાઉજ ને અમે આંહાં કધી કીચોય જે આજ કર તોશારીયા મંગાવું તેવારે શરવે કાઇ નાંહાંહુ મોતુ અનનુમન અમો ઉપર ઉઘટીઉ ને જેવુ મોડે આપઉ તેવુ બોલેઆ ને કેવા લાગા જે તમો શત્રારને પોહુર કાંમ માંદો ને નવો વરશીઓ કરો એ વાતમાં શરવે કાઈ મુઝઈનાં અકાચર મોટા મોટા મોદીજ તા. શેકના તા. બનાંજનાં એ શરવે કાઈ વાડીઆજનાં બહમનજ વાડીઆ ગતુએક બોલવા લાગા જે તમો લોકનાં ર્યાંન બોલોય તમોને ર્યાંનનીબી દાજ નહી તમો મોટા ખુની લોક છેઓ મોટા ગુનેગાર છેઓ મોટા અનેઆવનાં કરનારા છેઓ તમોને ગાંમમાંથી કાડી મુકેઆ જોઇએ એવું એવું ગતુએક બોલેઆ ને વારીપર આવી ગીઆ ને તેનાંનાં કેવા લાગા જે અમો બીજા જે ગતશે તેને બોલાવીસું. વાડીઆજનાં છોકરાવોની નજર એવી જે શંખનાંને બોલાવીએ ને શેકનાંઓ ની નજર એવી જે સુરતી-આઓને બોલાવીએ પછે અમોને કેવા લાગા તમો જવાય દેઓ જે વરશીઓ શત્રારને પાર કરવો કે નહી જેવું હેએ તેવું અમોને કેહો નહીતો અમો અમાર સુજીક કરીએ પછે આપડા બાઇડા તો અકલાઇ ગીઆ ને જવાય દીવાની જો તો રહી નહી પછે તો વીચારીને કહીઉ જે તમોને શત્રાર જવાય દેસું અમો જાઇ વીચારીને શત્રાર કેહુસું તેવારે કેહેજે નાં હવરાંજ હાં કે નાંનો જવાય દેઓ જે અમો અમાર જાગીતુ કરીએ કાંએ જે તમો લોકનાં ર્યાંન ઉપર હાલ ચાખા પાડાય ને લોકનાં ર્યાંન દોલતાં ફરેય ને તેનાંનાં માએ આપને કલેજાંમાં છરી વાજેય તમો એવાબી ખુની લોક છેઓ. અમો-તો ગણુબી શંમજવીએય પણુ શંમજે નહી ને લોકનાં એક મોડે બોલવા લાગુ ને ૧૧ શેક શ્રી મનુચેરજ બહમનજ કેવા લાગા જે તમારી શી મતલબ છે તે તમો મન એકાંત કેઓ જે હું લોકને શમજાઉ તેવાર અમોએ કહીઉ જે શેકજ અમો જે તોશારીનાં હમકાર જેતલા છેઇએ તે એકએક શાય શંમજને શત્રારે તમોને જવાય દેસું કાંએ જે હવડાં અમો અકલાઇ ગીઆયને કહ અમોને આપડતુ નથી તેવારે શેકજએ વચમાં પડીને લોકોને શંમજવેઆ જે તમો હવડાં તો શત્રાર કરો એ મોબેદો શત્રારને પુર મને જવાય દેશે તે હું તમોને કેશ ને પછી જે તમોને જે ગમે તે તમો કરજે તેવારે લોક થરીઉ. પછે આપડા બાએડાઓએ

(૧) એઓને.

(૨) ફા. “સદ્ બરતન” હારમંદ થડું (to draw up in a file), મતલબ કે “એકથા થાઇને હારમંદ આવા.”

(૩) દાહાજ.

(૪) અ નેઆવ (અન્યાય) એટલે ગુનાહ.

ખેશીને વીચાર કીધો જે એ લોકો ફેરાવન થાયેય ને આપડે હાતથી પંથક જાણેય આપણે તો આપણાં વડાઓની રજા વનાં નહી કરતા પણ તેહાનો જવાબ આવતો નથી તેવામાં આંહાંતુ તો પંથક ફેરાવન થાયેય?કે સુ' ખેહદીન શરવે કાઠ. તેવામાં શેઠ શ્રી મનુચેરજી એ અમોને એકાંત તેડીને શંભળવેઆ જે જોએ હું તમોને તમારૂં છેલ્લે વાશને કહુય, જે એ લોક તમારે હાથથી નીકલી જશે ને તમોપર નુશારીનાં અનજીમનનો થપકો આવશે વાશને તમો શંભળને એ કાંમ કરો. એ કાંમ કીધાથી તમોને થપકો આવશે તો તેની વાત અમો શ્રી નોશારીનાં અનજીમન શાહેબ પાશેથી માંગી લેશું કાંએ જે નુશારીતુ અનજીમન તમારૂં શરદાર છે ને અમારાબી શરદાર છે. અમોબી નોશારીનાંજ છેલ્લે અમો તમો મલતા છેલ્લે ને અમારા બાપ બપાવાબી નુશારીનાંજ છે વાશને અમો મારી ખાતર કહુય ને જે તમો કહીલ નહી માંનશે તો પછી પછવાડે પશતાશે ને તમોને થપકો નોશારીનાં અનજીમનનો આવશે. એ લોકની મતલબ એવીજ હોએ પથરણુ ફેરફાર આપણે એકવ?.....મને માલુમ છે. મને પુરી ખબર છે તેથી હું તમોને મલેઓ છેલ્લે વાશને તને ચે-તાલિય એ વાત ત કરસું વરશીઓ તેવાર પછી વરશ નુશારીથી આવશે તો તેજ વખતે એ વરશ આપડે બંધ પાડસું ને નોશારીથી આવેઓ વાપરસું. હવડાં આપણને શા વાશને કડતું પડેય જે રાહા બંધ છે ને મરકીનાં દાડાડા છે ને વરી લોક શમજતુ નથી વાશને કરવો પડેય તે વાર અમોએ કહીલ જે આજ તમો વરશીઓ કરાવેય ને કાલે તમે નીરંગ કરાવશે. પછી કેશો જે હેરખદ બી કરો તે કેમ થાશે અમોને સું પુછનાર નથી તે વારે જવાબ દીધો જે એવી વખત અગવડી છે વાશને એ કાંમ કરીએય પછી કંઈ થાએ નહી ને કરી શકીએ નહી એ વાતનો અમા તમોને લખીલે કી બાપીએય. તમામ મુખ-ધનાં અનજીમન ની શુદ્ધ શાખ તા. ગામનાં અંધારના મનો શાયે જે તમો વાંચી જોઇને તમો તમારે હાતે નોશારી મોકલો ને પછી કાંમ માલો. વાશને અમોને હા કેડતું પડીકેય તે જાંનજો વાશને એવુ થાએ કે વરશ તાકાદ આવી પોહોચે તો શંકા ફેરાવન માગી જાએ."

(ગ) વળી એજ બાબતમાં સંવત ૧૮૩૨ ના પરથમ લાહરવા વદ ૧૧ રવેલ રોજ ૩૦ માહ ૧૧ને દીને મુંમઈથી અંધપાડ ફેરામ નવરોજી, આ. નોશેરવાં નવરોજી ને બીજા ત્રણ મોખેદો નવશારી દેશાઈ ખરશેહજી

(૧) અંહી હસ્તાવેજની નકલમાં થોડીક જગ્યા ખાલી છે.

(૨) અંહી પણ થોડીક જગ્યા લખ્યા વગરની ખાલી છે. એતું દીસેછે કે અસલ કાગજ ઉપરથી નકલ કરનારને લખાણુ જરાબર નહી ઉકલતાં જગ્યા ખાલી રાખી છે. આ સમયે આ બાગ બરાબર સહમજ પડતો નથી.

(૩) નોશારીની મેહરજીરાણુ લાઇબેરીની એ. જામારપજીની હાથની લખેલી ચોપડી વા. ૧ પા. ૬૮-૭૦.

ટેસુલળ અને અનજીમન ઉપર પતર લખે છે તેમાં લખે છે^૧ કે

“શમાચાર ૧ પરીછ જોરે જે વરશીઓ ગુજરેઆની ખપર આવી રોજ ૬ માહા ૧૧ તેનાં જવાબ શાહેબળ ઉપર તેજ વખત લખા છે. વરશ થકી દીનનુ કાંમ અટકી પડીઉચ ને અહીંઆં રોજ રવાંન ૨ તા. ૩ તા. ૪ બી થાએચ તેથી લોક ગતુ આજીરદા થાએચ તે સુ લખુ. લખેઆમાં આવતુ નથી. બીજી શાહેબળ આંની હકીકત અનજીમન મોબાઈનાં-એ શાહેબળ ઉપર કાગદ લખો છે તેથી શરવે રોશન થાશે. બી. શાહેબળ અમો એ વરશની મની વાટ જોઇએચ કે હમણાં આવશે પણ હજીર ગડી સુધી દીશતો નથી. તે મેહેરબાંની કરી તાકીદ કરી મોકલાવજો. બી. આંહાં વરશીઓ શોધીએચ તેની હકીકતનો અનજીમને તથા શેઠ મનોચેરજી બમનજી તા. તમારા બાઇડા નોશારીનાં હમકારેબી લખો છે તમો ઉપર કાગદ તેથી શરવે રોશન થાશે. બી. આંહાંતુ અનજીમન શરવે ફરી બેથુચ કોઇ કોઇનાં અખતીઆરમાં નથી વાશતે મેહેરબાંની કરીને વરશ મોકલો તો ધણુ શાફ થાએ.”

(ઘ) વળી એજ બાબતમાં સંવત ૧૮૩૨ ના ભાદરવા વદ ગરેઉ મુંબઈથી આ. મંચેરજી બમનજી નોશારી દેશાઇ ખરશેહજી ટેસુલળ ઉપર પત્ર લખે છે, તેમાં અત્રે મરકીના સબબથી ઘણા રવાંનો થવાથી અને નોશારીનો વરસીઓ ગુજરી જવાથી વરસ કામમાં ન આવવાથી રવાનનાં કામ અટકી પડયાં છે તે બાબે વીગતે લખે છે અને અરજ કરે છે કે અતરે બાળ હાથ રાખી વરશીઓ કરવા દે તો શાફ નહીં તો કદાચ પંથક જતું રહે. તેવણુ લખે છે કે: (નોશારી લાઇબ્રરીનું પુસ્તક પા. ૧૦૧)

“અહીંનાં મેહેદીનો તો કાંઇ શરવ પડા ગનાં^૨ ને દીનનાં રાહાથી વાકેફ નથી ને વલી કોઇ બેદાનાં^૩ વેચનાર ને કોઇ તરકારીનાં વેચનાર એવી તેની આશામીઓ શાખફરાંન^૪ થાઇ ઉભા છે ને પંચાતમાં પણ આવી બેશે છે અને રાધણુના પોરાઓ કે જેને તમો પરથમ^૫ આ નોશારીથી ખરશનુમ દેઇ મોકલા છે ને તેવોએ તો અહીં જીંદી અગીઆરી કરીને કેટલાએક મેહેદીનો^૬...રહે છે. ને તે એવી બદમાં^૭ મલીને એવી નસુખાઇથી^૮ વાપરે છે કે કાંઇ કેવામાં

(૧) ઉપલીજ ચોપડી પા. ૧૦૦). એ. ફ. ર. કાંગાની બગર સાથ અનજીમનની તવારીખ પા. ૧૦૫. ના. ૪૦.

(૨) જાણુજો. (૩) “પહડેલા ગણેલા” એટલે બણેલા. (૪) ઇડાં.

(૫) સાફ ફેરાવન. (૬) અંહી એકદ શબ્દની જગ્યા ખાલી છે.

(૭) “એવી બદમાં મલીને” આ શબ્દો અસત્રમાં “એદો બદ (એટલે ખરાબ) મામલો ને” એમ હોય.

(૮) “નસુખાઇ” શબ્દ ‘ન’ નહી અને ‘સુખ’ ઉપરથી હોય; અથવા બીજો શબ્દ કદાચ “સુગ” disgust, dislike હોય, એટલે “ગંદી રીતી તરફ સુખ નહીં ધરાવતું” અથવા કદાચ “નસો” એટલે “ખરાબ ચીજ તરફ ખાવ” હોય.

કે લખવામાં આવતું નથી
 મુંઝવણની દરેકેદરે શેઠ માંણિકજી વાલીમાં ઉથેતુ હતું ને તાં અનન્યમન હતું
 તે દાડે વરશીઓ નવો મરતલ્ય કરવાની જીકર નીકરી તારે શી નોશારીનાં હમકારોને
 કહુ જે તમે વરશીઓ મરતલ્ય કરો કાંજે વાટનાં શીશાદથી આજ લએ તો
 તાંથી આવી પોતો નથી ને વલી નજરે એવું આવે છે જે આગલ જતાં શીશાદો પણ
 વધશે ને બંધી ગની થાશે. એ વાતનાં પાંચડાં ? માંદોને એવોનને સમજવા લાગ્યા
 પણ એવો તો કમ કરે શંભજે નહી ને કેજે અમોથી નોશારીનાં પંચાએતનાં હોકમ ટાલી
 થાએ નહી તારે તો તમામ નાંતુ મોતુ લોક એકતુ બોલવા લાગ્યા જે શાહેય જીવે ક એ
 કેહેવા લોક કથન છે કે તમામ ઉમરનાં તો રોજ ? ખાએ છે ને આજ આવી તરેતો
 વખત રૂઆં ઉપર આવી પડો છે ને રૂવાં પુલગુજર થાતા નથી ને આજખમાં પડાં
 છે તેની દયા મયા કશી કરતા નથી ને અમો.....શાશતરીઆ^૧ છું પણ પહેલ
 થાઇ એવો જોલમ^૨.....રાખે છે તો અમારે એ અધેઆર શી કાંમનાં તારે તો વલી
 જે બેદીન રાંધનનાં પોરાવોની^૩ મદદીમાં^૪ હતા તે તો આડ^૫ તા. જેને લીધે બીજા ગણાં
 બેદીન અદા જે એવો નાં કેહે તો બીજા પાશે કાલે કાંમ મંડવીએ અને એનાંને આજેજ
 ઉથેનાંમાંથી એઆપર કરી ઉઠાડી મેલીએ ને શરો કે કશી આશોદાદ આપવી નહી. તારે
 અમો જોઇઉ જે એનાંની મતલબ તો રાંધનનાં પોરાવો પાશે કરાવાની ખરી ને તે
 તો તરત કરશે ને એ ગારડીઓ ટોલો તો શમજે નહી જે એનો કરેલો^૬ તે સુ^૭ ને
 બીજાનો કરેલો તે સુ^૮ ને દીન ૬ માંજ અજશે^૯ બીજાને કરી કેશેજે ચાલો
 મરતલ્ય થાએ ને પછે ગારડીઓ ટોલો તે પછવાદેજ દોડશે ને બીજા ખરાબી
 ધણી થાશે તારે અમો કહુ જે તમે હવડાં ને હવડાંજ એવો પાશે જવાય
 હાનો કે નાનો મંગાવો છો ને તુકા^{૧૦} પકડો છે તે ઘટે નહી એવો કેછે જે
 અમો શવારે વીચારીને અમારે જેર આવી જવાય દેશુ તો બહુ એક રાત આડી^{૧૧} છે

(૧) એટલે તૈયાર. (૨) “ પાંચ પાચની ટાળકી ચપને. ”

(૩) એટલે આખી જીંદગી અમારે ત્યાં રોજ મેળવે છે.

(૪) અહીં જગ્યા ખાલી છે.

(૫) એટલે “ શાસ્તરને માન આપનારા ” એટલે “ ધર્મ પુસ્તકના દર્માન પ્રમાણે
 ચાલનારા. ” મોબેદોમાં એક આખડ “ શાસતરી ” તરીકે છે.

(૬) અહીં થોડીક ખાલી જગ્યા રાખી છે.

(૬) એટલે “ઉતરતા વગેરેના મોબેદો જોઓ રાંધે અને કામ પડે ત્યારે મોબેદોપણ કરે.”

(૭) મદદમાં. (૮) આડા થાઇ પડ્યા; બોલોસ કરવા લાગ્યા.

(૯) એટલે “આ રાંધણીઆ મોબેદોએ કીયા કરેલી.” (૧૦) ઇજસ્ને.

(૧૧) ટુકમાં યાને ઉતાવલમાં. (૧૨) “ આડી ” એટલે “ વચમાં. ”

તેમાં સુ* ખાતુ રે.લુ શએ દે એ રવેશે કરી બીદ^૧ બાંજી નાંખુ ને શદરા તા. આશોદાદ જેમ આખરથી અપાતી તેમ આપી. ને ખારવાને તો અધેઆરઓ વીચારમાં પડા તે વીચારે પણ અમ પાશે અવા નહી ને વાઈઆનાં ભાઈદાઓ તા. ખીજવો અમને પુછાવું જે અધારઓના શો જવાબ તારે વહી અમે કાવુ છે જે કાલે આવનાર છે આજ તો તે ચાર-મના નાં નીઆં જમેલા છે તા. ફેટલાએક કાટખાર ઉચેતું છે તાં ગચ્ચા છે. એ રવેશે કરી કહુ પછે ખારવાને અમે શરવે આશાંમી ૨૦) તા. ૨૨ નોણીઆં તા. વગર નોણીઆંવોને આપને ગેર તેડીને પુછુ જે તમારો શો જવાબ તારે તે તો નાંધી હાં કેહે નહી તારે અમે કહુ જે શાંબલો તમારે તરફને કાંઈ બોલનારો છે નહી મગર ૧ હું છું ને ઉ પણ નોશારી-નોજ છું ને બગરીઓ અધેઆર છું ને તમારી આખર ને અમારી આખર ગનીએ છું ને આંતો તમામ નાંતુ મોતુ એક વાતપર આવી અડા છે ને વાક છ ૨ કે રચાંન પર અજખ છે જે તમે કરશે તો અખર પાંમશે ને જે તમે નહી કરશે તારે તમે થીકરા થાશે ૩ ને કાંઈ ખારણે ઉભા નહી કરશે ને અધતીઆર ૪ નોશારી જતુ પરશે કે રાંધનનાં પોરા તો કરશેજ ને તમને લોક મોદે ચરી ગાલો દેશે. માથે ૫ એ વખત તમે કમુલ કરો ને બાજી હાત રાખો તો શાર ને તમે એકજ વાત ધરી બેથા છેઓ પણ દેશાછતી નજર ચો તરફ દોડે છે. માટે તેવો પણ કાંઈ તમને કપકો લખશે નહી જે લખશે તે શમજને લખશે. પછી એઓનાંખી ખાતરને આવુ તે કમુલ કર છે.”

મુંબઈથી થાયલી ઉપલી માંગણી કે હવે મુંબઈમાં વરસ્યો કરવા દેવો,
તેના જવાબમાં નૌસારીથી એક લાંબો પત્ર લખી ખુલાસો
વરસ્યો નહી કરવા બાબે કરવામાં આવ્યો, કે શા સળબથી વરસ મોકલવામાં ઢીલ
નોસારીના ખુલાસો આપ- થાઈ. તેઓના જણાવવા પ્રમાણે મુંબઈ કરતાં નાસારી ઉપર
નારો જવાબ. મરાઠાઓના દોર સળબે વધારે આકૃત આવી પડી હતી,
લણાકોના મરણ થયાં હતાં અને રવાનનાં કીયાકામમાં ઢીલ

થઈ હતી. કોઈક વખતે રવાનની કીયાકામ માટે છેક ભરૂચ કેહવાડવામાં આવતું
હતું. વહી એ પત્ર સુરતથી લખ્યો હતો, સળબ કે નૌસારીના અકાબરો ઉપલી
મુશકેલીને સળબે સુરત જઈ રહ્યા હતા. મરાઠાઓના દોરને સળબે નૌસારીની

(૧) બીદ એટલે બાંજગડ.

(૨) ફા. “વાકઅ ઇન કે” એટલે “ બાખત આ (છે) કે. ”

(૩) ઠીકરાં માફક હલકા ગણાશે.

(૪) એકદમ.

(૫) માથે થા માટે એટલે “માટે.”

અન જીમનને કેવું ખમલું પડયું હતું તે બાબેની હકીકત જાણવા કાળે આ પત્ર અગત્યમો છે તે, અને એવો એક બીજો પત્ર, જે પણ તે વખતના પારશી-ઓના વીચાર આચાર જાણવાને અગત્યનો છે, તે બન્ને નીચે સદાબરા આપું છું.

(ક) પહેલો પત્ર સંવત ૧૮૩૨ રોજ ૧૬ માહ ૧૨ અસપદ્મસમદ દુટી ભાડરવા વદ ૧ શને ને દીને (તા. ૨૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૭૭૬) નૌસારીની અનજીમને સુરત ખાતેથી મુંબઈની અનજીમન ઉપર લખ્યો હતો.

“ શ્રવશતી શ્રી મુમયના મોખારક શહેરનાં શ્રી વડી દરમેહેરનાં કુત્ર અમલ દસતુર ચલાવનારા શ્રી અનજીમન શેટ શાહેબોની તા. ઇઆનાં દરમેહેરનાં કાંમ કરનાર મોખેદો તા. કુલ પારશી બેહેદીને રોજ બ રોજ દુલત જીઆદત બાદ લા. શ્રી સુરતથી શ્રી નુશારીનાં અનજીમન વડી દરમેહેરનાં કાંમ કરનાર વગેરે શરવેને હમારી દુઆ અજ દદ બપાએઆં^૧ પોહોએ. જત શ્રી અનજીમન બીજનાં કાગલ શ્રી મુમયીઆવાં તે પોહોએવાં વાંચી રાશણ દીદાર જેટલુ આનંદ ઉપજે. બી. શ્રી અનજીમને તાંહાં મુમયનાં રોજ ૨) ૩) રવાન થાએ છે તેથી શરવે લોક ધંધા મેલી આપો દાડો એજ વાતમાં રૂઆંને પછવાડે જવા આવે-આમાં બોએ છે વાશને બાળે લોક ચાહે છે જે તુરત મુંબઈમાં એકુ ગોધો તેવો શાધી નવેશરથી વરશીઓ કરે આપણાં હમકાર પાશી કરાવે તે શરવે શાહેબ લોકનાં લખાથી નેક જાંણીઉ પણ નેગાદા કરે જે આનાં અનજીમનનાં લોકો પર આજ ૪ ચાર વરશ થાએઆં શાંસાં આદત નથી પોતાં. તેતો અલલ ખસુસુજર કે વરશબંધ કુલ નુશારીનાં જે હાથ આવેઆ તેઓને મારી બાંધી ઉધા ટાંગી લોકોનાં શતર^૨ ઉગાડાં કરી ખોરદાદ માશ શા. ૧૮૩૨ માંનાંએ કોઇ આગલ પાછલ દાતુ પણ લોકો પાશીથી દંડનાં ફે. કુત્ર ભરાયા તેતુ આજ વરશ દાહાડાની વાત થાઇ.^૩ બધી જેહાંનમાં તમાંમ કામમાં રશન થાઇઉતુ શ્રી અનજીમન તો તાંહાંતું શદા હેતકારી દીનનાં કાંમમાં ક્રમેલ છેઓ તો રાશન દેલમાં કેમ છુપુ રહેશે આદતાબની મીશાલનાં જાંમે જાંહાંનમાએમાં. જરાક મોખારક ખાતેરમાં ગડી પોહોર અદેશી કરેવો કે અમેએ કોઇતુબી તાંથી કાગળ આવીઉ ને બેપીઆને ખાલી ફેરવે. આંહાં શાહેએ નોશારી તા. સુરત વગેરે જળજળનાં આપણી અગીઆરીનાં લોક મુઅતેલ^૪ શરેશ રખેઆને તેહેવામાં શેહજ નોશીરવાંનજી ચા. શાપુરજી

(૧) એક છેડેથી બીજે છેડે સુધી. ફા. ખાયાં, સેવટ, છેડો.

(૨) અરબી અલલખસુસન એટલે મુખ્ય કરી.

(૩) અરબી “સત્ર” covering, ઢાંકણ. કદાચ “વસ્ત્ર” એટલે “કપડાં” માટે હોય. કદાચ “શરીર” બોલ ખોતી રીતે લખાયો હોય.

(૪) આ બનાવ ઉપર જણાવેલી મરાઠા લગાઇ દરમેઆન પુરતદરની સુલેહ આગમ્ય બનેલો દોસ છે.

(૫) મુઅતેલ. ફા. મોહલત postponed, અથવા કદાચ ફા. મુઅટલ abandoned, neglected.

શેઠ શાહેબ શ્રી મીનોચેરળ શા. જનતમકાંની અશો પરવર શેઠ શાહેબ મીનોચેરળને મજકુર નેક વખતનાં પીતરાઇ જેહો બેહેશતી થાએઆ તેહાનનાં શરોશ રવાંનનાં શરોશ વગેરે કાંમ શ્રી બરચનાં લોક અધાર અગીઆરીનાં કાંમ કરનાર પર લખાવેઆ તો શ્રી અન્જુમન મુ'બરુનાં હવે નેગાહા કરો કે અમો હજુર સુધી જમૈઆતમાં^૧ આ બેથા છેલ આફત દર આફત ૧ લોક નોશારીનાં પર પડે છે ને હવડાં દન ૧ માં રઆંન ૧૦ બાર રોજ મરા^૨ કમ જઆદ છુટે છે તે પરાગેદાન^૩. કફન એહારમનાં પકાવાનાં વાશન કોઈ પાશે મલે નહી તેથી તાંહાં તે લોક ૨) દાડે બલકે ચાતીશ ૩) દાડે ચડી રહે છે. ને બોગ લોકનો તે નશાશાહાર આશાંમી ૩ તે જવતાં બાએગે આજ સુધી રએઆ છે હવે પછે એ ૩ પાગડીનો બી કશી મેલ નથી. ફરીથી બીજા નશાશાહારને તબવીજ કરી તુણુ દેવડાવી કામ રઆંનનાં જરી રાખવાને શોધવા પડશે. બાકી અમો દોઆગો ગરીબ અનજુમનની શી કુદરત જે એવાં કાંમમાં ને દુરને પલો જા'ની ધીર કર. શખુન કોહોતા^૪ આંનાં લોકનાં આફતો દ'ડ ફરોઈ લુતીઆ લગડેઆ જટકા કીધા એવા પેદરપેમો^૫ આવેઆ તેનાં અનજુમનને જા'લુથી રોશણ થાઇલ હશે હવે જલદીથી વરરાઓતો તદખાર થાએઓ છે તે જખજા આપણાં બગરીઆ લોકને દરેમેહેરને તાબેનાંઓ માંગી લઇ ગીઆ ને શેતાબીથી શરવ જગો શરોશ તથા બીજા કામ દીનનાં જરી કીધાં વાશને જે આલાત બેઇએ તે બેઓજર બલા^૬ તકશીર તેજ ખેપીઆ હાથ ધર્યા જે દીનનાં આલાત જલવી લઇ જાએ તે હાથ મોકલસુ એ વાતમાં કદાચ કસુર થાઇ હોએ તો અમો ધર્યા રંજ ખેચુલુ તેવુ જા'ની તા. તમારી ખુજરોગ જાદગીની ખુનીઆદ પર નજર રાખી દરગુજર કરએ વરશ શેતાબીથી વરશની વીતી બાંધવાને કાજ મોકલેઆ છે તે કબુલ કરએ માફ દેલ અ'દેશેમ'દ

(૧) જમૈઆત, ફા. જમયત, composure, tranquility એટલે શાંતી.

(૨) “રોજ મરા” એટલે દરરોજ. ફા. રોઝ મરે.

(૩) પરાગેદાન. ફા. પરાંગદે એટલે “વીખરાઇ બચલાં”. મતલબ કે મરનારોનું કીયાકામ વીગેરે હાલહવાલ બને છે.

(૪) “કોહતા” ટુક. મતલબ કે થોડા સખુનમાં કહીએ તો.

(૫) ફરોઈ, ફરૂઇ, ફા. ફરૂ, down ઉપરથી. મતલબ કે પડતી હાલત. “લુતીઆ” એટલે “લુટાવલા”. “લગડેઆ” એટલે “રગડાયલા” એટલે થાકેલા અથવા કદાચ “લગડાયલા” એટલે “હેરાન થાયલા” “જટકા” એટલે “ઝટકા” (a wound, blow) ફટકા, પેદરપે ફા. પએ દર પએ એટલે એક પછી એક. “દ'ડ” થી, “પેદરપે” સુધીના ફકરાની મતલબ કે દંડ, પડતી, લુતાવણી હાલત વીગેરે હેરાનગતીમાં આવી પડેલા.

(૬) “બી ઓઝર” બાહાતુ' કાહાડયા વગર, અને “બલા તકશીર” એટલે તકશીર ક્યાં વગર.

છે. દેશાધી માંલિકા આગલ જાહેર કરી છે. એ કામલ લખતી વખતે તે ખેદમતમાં રોશણુ કરશે. અમારૂં શરીર એક આંત્રા^૧ તાપનાં શયમથી છેક નાતવાન છે. હકજી^૨ જાણે છે. કાંઠાં કહીએ. ૧૮૩૨ રોજ ૧૯ મા. ૧૨ એશ્વિનદરમદ ફૂતી બાદરવા વદ શનો.”^૩

(ખ) મુ'બઈવાલાઓની માંગણીના આગલા પત્રના જવાબમાં નૌસારીની અનજીમને તા. ૨ જી અક્ટોબર ૧૭૭૬ ને દીને પણ પત્ર લખી જવાબ કેહવાડયો હતો કે “વરસ મોકલી ચુકવામાં આવ્યો છે.” વધુ મુ'બઈમાં વરસ્યો કરવાની બાબદમાં તેઓ ના લખે છે કે જેમ બુખેરો ચાલતા આવ્યાછે તેમ ચાલવું. આ પત્ર પણ તે વખતનાં પારસીઓનાં વીચાર આચાર જણવા કાળે અગતનો છે માટે અતરે આપું છું.

“શદા શરાફરાજ નેકનાંમ નેક નઈઅત દીન દોસત મુમઝે શેહેરનાં અનજીમન શ્રી શમશતે શેઠ શાહેબો તા. મોખેદો શમશત અધેઆર તા. શ્રી દીન મજદીઅશનીનાં કુલ પારશી બેહેદીન શ્રી વડી દરેમેહેરને તાબેનાં અમલ દસતુર ચલાવનાર શમશત અનજીમન રોજ બરોજ ખુબી દીનદારી જીઆદહે બાદલાં શ્રી સુરત બંદરેથી દોઆગે શ્રી નોશારીનાં અનજીમન શ્રી વડી દરેમેહેરનાં શ્રી દસતુર શ્રી તથા. મોખેદ શ્રી શમશતે અધેઆર બગરીઆ અનજીમનની દોઆ વાંચવી. અત્ર ખેરીઅત જમ્અત છે. અનજીમન શ્રી ની ખેરખુશીનો કાગજ ૧ રોજ ૩૦ મા ૧૧ પરથમ બાદરવા વદ ૧૧ રવેઉ^૪ નો લખો રોજ ૨૨ મા. ૧૨ પોહોયો વાંચવી રોશન દીદાર જોઆ બરાબર ખુશવકતી હાંસેલ થાઇ. એજ રવેશે હમેશાં ખુશવકત કરતા રહેવું. ખી. અનજીમન શ્રીએ લખુ છે જે આંહાં રોજનાં રૂઆં ૨) ૩) થાએ છે ને શ્રી વરસ વસ^૫ વનાં કામ રૂઆંનાં અટકાં છે. તેથી વરસ ઉતાવલા મોકલજે ને અગર રાહાની બંદીનાં શયમ થકી નહી મોકલાએ તેથી હમે અહાં નવો

(૧) આંતરે આંતરે આવાવી

(૨) હકજી એટલે ખુદજી.

(૩) નૌસારી મેહરજીરાણા લાઇબ્રરીની એ. જામારપજી દસ્તુરની હાથની લખેલી ચોપડી. વા. ૧ પા. ૧૦૮.

(૪) આ તારીખ મુ'બઈની અનજીમન તરફના પત્રની નધી કે જેનો દિવસ “ સંવત ૧૮૩૨ ના બાદરવા વદ ૬ ” નો હતો પણ અનજીમનના પત્રની મક્કદ્દને પત્ર, જે અતરેના મોખેદોએ લખ્યો હતો તેની છે. આ પત્ર ત્રી પોંહોયતી તારીખ (રોજ ૨૨ માહ ૧૨) બારથી દીસે છે કે એ પત્રને પોંહોયતા ૨૨ દીન થાયા હતા. વડી આ જમાન સુરતથી લખ્યો છે તે ઉપરથી દીસે છે કે ઉપર જણાવેલા શીસાદના સમયે નૌસારીની અનજીમનના અકાબરો મોટે બાએ સુરત જઇ રહ્યા હતા.

(૫) વસ એટલે વસ્તુ. માલમ કે ધર્મ કાંવામાં જરૂર વરસ જેના ચોખે.

વરશીઓ બીજી આપનાં નોશારીનાં મોખેદો પાસે કરાવીએ એવું ઘણું દાનાધથી લખુ તેનું જાનવું એ જે વરશના બાલ તા. અમો પાશેથી અધેઆરોએ લખી મંગાવી તેહેજ વેલા ખેપીઆ કરી રવાનાં કરા છે તે રાહનાં લશકરનાં હીંગામાં તો વરશાદનાં દાહાદા શયખથી બે દાહાડા આગલ પાછવ પોહોતા હશેજ જે વેલા અધેઆરોએ લખી આલાદ વગેરે મંગાવે છે તે વેલા મોકલવામે કસુર કષ્ટ કરતા નથી. શ્રીજી^૧ એ વરશીઓ કરવા શારં ઘોષો શોધાવો ને અધેઆર કરવા માંગે છે તે અધાર કીહા છે. તેહોને અમારે પાશે મોકલવા જે અમારી નીશાં^૨ કરી જાએ જે તેવો શી પરકારે કરે છે તેહોને અમારી નીશાં કરવા મોકલવા ને તે કરતાં બીજા જામજનાં^૩ પંચકનાં લોકો શરવ આપણી દરેમેહેરથી શ્રી દીનનાં આલાત વગેરે લઈ જાએ છે ને તેણે કાંમ ચલાવે છે તે પોતાનાં વડા યુજેરોગો ઉપર નેગાહા રાખી દાનાધથી દીનનાં કાંમ ચલાવે છે ને તેવોને એહેવાં કાંમ કરવાં કાંઈ મુશ-કેલ છે નહીં પણ તેવો દીનમાં કાંઈ ખતર રાખતા હશે તો પોતાનાં યુજેરોગોની દાંમાં ધરી તે માફક અશક્તથી ચાલતા હશે. ને જે કાંઈએ કદીમ યુજેરોગોની રાહ રશમ મેલીને નવા મારગ ચલાવે છે તેણાંએ બચી વાર^૪ દીડી નથી તે તો અનંજુમન શ્રી ન રોશન છે તો હવે દાનાધથી અદેશો કરવો જે એવી નવી વાત કેમ બને બહુ એ રવંશીમાં શરવ લોકો ઉપર આદત પોહ્યુ છે ને હજુર સુધી હંરાંન સરગરદાંન થાએ છે ને કશી વાતે કષ્ટ કમી રહી નથી તે તો આલમમાં રોચણુ છે ને લોકોનાં રચ્ચાન જામજનાં ઉપર એજ તહેરથી તથાદી ગણ છે તો આપન સુ કરીએ. એ જમાંનાંની ગેરદેશ એ વખતમાં એહવીજ પોહ્યુ છે તેમાં આપણે કઈ ચારા નથી. અનંજુમન શ્રી દાનાવ હો તો જીઆદે લખવાની હાજત નથી. બી. શ્રીજીનાં વડા યુજેરોગો જીનત મકાની દીન દાસત અધેઆર તા. એહેદીન મળદેએરાનીનાં હતા તેવાંએ પાતાની નેક નમ્રઅતીથી પોતાનાં યુજેરોગોની રાહ રશમ જે કષ્ટ કદીમથી ચાલતા આવા ત માફક ચાલો તો પોતાની નેકતામાના આવાજ જેદાંન પરખત રાખી ગએઆ છે તે યુજેરોગો ઉપર નજર રાખી કામ લેવું જે તેહોની દાંમને^૫ પાર ઉતરવું છે. ને તે કરતાં શ્રીજીઓનાં રોશન દેહ ઉપર જાડુર છે કે હમનાં હંવી નવી વાત રાહ રશમ પેદા થાએ ને એવું બને તો શ્રી મુનિના હમનાં અગીઆરી ૪) ૫ નવી થાઇ છે તનાં માહોમાહામાં કલેશ પેદા થાએ ને અનંજુમનના બંદોબસ કઈ રહે નહીં ને માહોમાહામાં મનાકશો પેદા થાએ તથી કાઈ ખેર દેખે નહીં ને રોતાંન ગાલેખ થાએ.

(૧) એટલે “ મુંબઈની માનવંત અનંજુમને. ”

(૨) “ ખાતર નેશાં ” એટલે “ ખાતરી. ”

(૩) ઠેકાણે ઠેકાણે ॥.

(૪) એટલે “ સારો વખત ”. કદાચ “ બચી વાટ ” એટલે “ સારા માર્ગ ” ને બદલે હોય.

૫) દામાન એટલે પોપાકનો છેડો (Skirt); માત્રમ કે “ તેઓને પગથે ચાલવું ”.

વાશને શ્રીજી દાનાવ છે તો દુરખીન દાનેશથી કાંમ લેવું. શ્રીજી દાનાવ છે. લખવાની હાળેત નથી. જીઆદે સું લખીએ શંવંત ૧૮૩૨) નાં દુની બાદરવા વહ પ વાર ખુધે રાજ ૨૪ માહા ૧૨.

શોહરાખ દસતુર રશતમજની દોઆ વાંચવી મુશ્કેલ^૧ રહેવું.
ખુરશેદ દસતુર ખરખેરજની દુઆ શદા શોકેર મોતાલે કરવી.
જમશેદ દસતુર જાંભાશજની દોઆ વાંચજો મેહરમાંની રાખવી.
માંજીક દસતુર જાંમશેદજની દોઆ વાંચવી હમેશાં મેહરમાંની રાખવી.
(આવા પ્રકારની ધ્યાનરત સાથે બીજા ૬) મોખદોની સહી છે.)^૩

(ગ) એવોજ એક જવાબ, સંવત ૧૮૩૨ નાં રાજ ૨૫ માહ ૧૨ મો દુટી બાદરવા વહ ૬ નો નૌસારીવાલા સાહેબો અત્રેનાં પાંચ મોખેદો ફરાંમજ નવરોજજી વગેરે ઉપર લખે છે તેમાં તેઓ ઉપર પછુ અત્રે વરસ્યો કરવા બાબે પોતાની નામરજી જણાવે છે, અને લખે છે કે : (નૌસારી લાઇબ્રરીનું ઉપલું પુસ્તક પા. ૬૬)

“અમેને માલમ નથી પડતુ જે કીયા અધારએ એ નવો રખનો ૪ નાંખો છે ને કાં અધાર કરવા માંગે છે તે આવી અમારી નીશાં કરી જાએ જે તે શી પરકારે કરવા માંગે છે ને જે કાએ પોતાનાં બખેરોગોવી ઉદરો^૫ થાઇ વઘવોનો રસમ મેલીને નવો રાહા કરે છે તેહેને આગલ બતીવાર ૬ દીધી નથી. એવા નવા નવા રાહા ધરીને અગીઆરી ૪) ૫ તો કાધી ત કહી અગીઆરીવાલા કરે છે તે લખજે, તે કરશે તારે બીજી અગીઆરીવાલાબી કરવા માંગશે. ક.એજે તમે સરવ અધારએને અખજાશ^૬ મનોજ છે તે અમેને માલુમ છે માટે પાતાના બખેરોગો ઉપર નમર રાખીને કાંમ કરવું જેથી આગલ બતી વાર દેખશે ને ત કરતા જેઓ કે બીજા પારકા પંથકનાં જામજનાં લોકો આપણી અગીઆરીથી આજ્ઞાત લઇ જાઈ કાંમ ચલાવે છે તા. તમે તો આપણી અગીઆરીને તાબે છો તો એવાં કાંમ કેમ કરશે. જે કાંમ કરો તે દાનાધવી કરજો આગલ કલેશ ફેશાદ વધે તે માં કરશે ”

(૧) મેહરખાન.

(૨) હમેશા, શોખ સાથે યા ખુશી સાથે વાકેફ થાઇ. શા. “ શોક ” ખુશી. અરબી, મુતાલઅ એટલે વાંચવું. (perusal).

(૩) નૌસારી લાઇબ્રરીનું ઉપલું પુસ્તક પા. ૬૪-૬૫.

(૪) ફેસાદ

(૫) ઉદરો અથવા ઉપરકારો. સરખાવો આપવી ઇતેવાક “ઉદરાઇ ઉપરાઈ જવું.”

(૬) સારો વખત.

(૭) મીત્રાચારી, મોહામત. આ ટક્કરથી (ironically) લખ્યું છે.

(૬) એવું દીસે છે કે નૌસારીવાલા સાહેબો અત્રેના મોખેદો આ. માણેકજી બચા અને આ. નવરોજી બચા ઉપર શક લઈ જતા હતા કે તેઓ અત્રે વરસ્યો કરવાની હીલચાલને મદદ આપે છે તે ઉપરથી સંવત ૧૮૩૨ નો રોજ ૭ માહ ૧ ના દીને મુંબઈથી અધ્યાય માણેકજી બચા અને નવરોજી બચા દેશાઈ ખરશેદજી ઉપર નૌસારી પત્ર લખે છે કે :

“કાષ્ટએ જીયુ શાસ્ત્ર લખીઉ હોશે પણ હમે જાં લગે જીયુ છેડે તાં લગે તો વડવાને રાહા રશમ મેલી વેગલા નહીં યાઇએ. અમે તો શાહેબજીનાં કાયા સુતરનાં બાંધેલા છઠ્ઠાં દાંનાંઓની આગલ જાદા લખેઆની શી હાજત છે ને શાહેબજીને કાગળ ૧ આ. સુખાજી શેહેરીઆરજી હાત મોકલીઉ હવુ તે તમુને પોતુ હશે ને માઇ મનોચેરજી તા. માંણેકજી તા. અનજીમન શરવેને દુઆ વંચાવજો ને કેજો જે હમે શે હશાબમાં છઠ્ઠાંએ ને શાહેબજીને લખી જાંણીએ છઠ્ઠાંએ જે પેલા અંધેઆરની નીરંગદીન તા. આલાહ આવનાર છે તેની શાયે અમારે માંનશ કાધી ને તેની શાયે મોકલાવજો. જીવી જીવી પણ તેનાં માંનશની શાયે હમારે માંનશખી મોકલાવજો.” ૧

નૌસારીથી અત્રે નવો વરસ આઠ્યો પણ તે વરસની વાંટણીના સંબંધમાં પછુ ટંટો ઉભો થયલો દીસે છે, કારણ કે સર્વ નૌસારીથી આવેલો નવો વરસ. તેની વાંટણીનાં સંબંધમાં કંઈક ટંટો

૧૨ મો (સાલ નથી) ના દીને અધ્યાય માણેકજી તથા નવરોજી ગુ. બચાજીએ દેશાઈ ખરશેદજી ટેમુલજી ઉપર લખ્યો હતો. એ પત્ર પ્રમાણે નૌસારીનો વરસ્યો ગુજરવા બાદ નવો વરસ અત્રે આઠ્યો તે કોઈક મોખેદો પોતે લઈ બેઠા અને બીજાઓને આપ્યો નહીં તેથી કુર્યાહ ઉભી થઈ. એ પત્રની કેટલીક હકીકત જાણવા જોગ છે. તેમાં લખે છે કે,

“વરસ શાહેબજી એને અનજીમને મોકલેઓ તે હમુને પેલા અંધારે કંહેજે હમારી છે ને જોને તમે વરસ લઈ જોને પાશે મોકલેઓ તેભી એમ કેવા લાગા જે માંણેકજી ખુદીએ નાં કહીઉય ને દાખરી ૨ આપી છે. તેઆર પેલા અંધારે કેવા લાગા જે અમે તમોને આપીએ નહી. તમારે વરે લખી નથી તે હમે કંઈ આપીએ નહી. તારે જે વરસ લાગ્યા તે નાનાંબાઇ બેહેરાંમજી પાશે લ ગીઆ, તેઆરે તે કેવા લાગા જે હમુને તુ માંણેકજી બોડીએ બેએ જે દાખરી અપાવીય તારે એક રવાંન હમારે તાખરે થાઇઉ તે વારે નાનાંબાઇ

(૧) નૌસારી લાઇબ્રરીનું ઉપજી પુસ્તક પા. ૧૦૫

(૨) તાબે એટલે અમારા પંથકમાં

કેવાડીઠે જે વરશ તમે આપો તે વારે કેવા લાગા જે હમુને તુ નુશારીમાં ખર^૨ મનુ બેથેય તે વારે કહીઠે જે ખરય જે હીશા કીશપતર આવ તે લેએને આપુ તે કેવા લાગા જે રૂ. ૨૫) આપુ તેઆરે નાનાંભાઈ બેરાંમજી ખખરાવેઆ. તેહારે કહેજે હમુને તો કહ દેશાધજી કાગજમાં લખીઠે નથી જે આપજી. દન ૨ સુધી શરેશ અતકઆ પછે નાનાંભાઈ રૂ. ૧૫) અપાવીને વરસુ લીધો ને તરીજે દન ૨ રવાનનાં શરેશ બેથા તે જાનજે.

.....ખીજી એજે મોબઈમાં અનજીમનમાં બેશીને એવું બોલવા લાગા જે વરશીઓ મોબઈમાં કરીએ તે વારે શેઠ મનચેરજી એ નુશારીનાં અધેઆરને તેડાવીને ખખરાવેઆ તા. ડખરાવેઆ તે વારે તેનાં મોડાંપર હાં કહીને આવેઆ જે વરશીઓ કરીએ. તે ખખર હમુને થાઇ તે વારે હમે નાનાંભાઈ બેરાંમજીને કહીઠે જે એ વરશીઓ હાં કરશે પણ હમે હેનાં વરશ વાપરવાનાં નહી ને નવરોજ પાવરી શાયેખી બોલયાલ થાઇ જે તમે સુ નોશારીનાં અનજીમનના શરદાર હુતા કે સુ જે હાં કહ આવેવા ને પછે તેવામાં તો વરશ આવી પુગે.”^૩

સંવત ૧૮૩૨ ભાદરવા દુટી વઢ ૩ દેશાઈ ખરશેદજી ટેમુ-લજી સુરતથી ઉપલા માણેકજી બચાજી તથા નવરોજ બચાજી ઉપર પત્ર લખી તેવણુને સાબાસી આપે છે કે એ મોબેદો “પોતાનાં બજેરગોની દાંમન મેઝવા ચાતા નથી ને ખીજીએ વલી હમનાં એ નવો વરશીઓ કરવાનુ રખનુ નાંખુ હવુ પણ બજેરગોની પુનાઈથી વરશ પોતાથી^૪ શેતાંની દેર થાઇ ને ફેશાદ મીટી ગીઓ જે કોઈ પોતાનાં બજેરગોનો રાહા રશમ મેલીને નવુ આરગ ચલાવા માંગશે તે આગ્રજ બલી વાર દેખશે નહી.”^૫

નૌસારીવાલા સાહેબોએ વાંધો લીધાથી આ વખતે વરસ્યો કરવાનું માંડી વાલવામાં આવ્યું હતું. પણ એવું દીસે છે કે ઉપલા હીંગામ બાદ આશરે ૧૫) વરશે આખરે નૌસારીની અનજીમને મુબઈ ખાતે વરસ્યો અને નીરંગદીન કરવાની પરવાનગી આપી. તે હવે પછીના બાબમાં આપણે જોઈશું.

(૧) “ખરય” ને બદલે.

(૨) હીસાબની વાંટણી પ્રમાણે. ડા. હીસે બાગ અને કિરમટ એટલે વાંટણી.

(૩) નૌસારી લાઇબ્રરીનું ઉપલું પુસ્તક પા. ૧૦૬—૧૦૭.

(૪) પોંદતાથી, આવી પહોંચવાથી.

(૫) ઉપલુંજ પુસ્તક પા. ૧૦૮.

ઉપર આપેલાં પત્રોમાં એસારો કરેલો એક બનાવ, જે આ અરસામાં અતરે બન્યો હતો, તે જુદી નોંધ લેવા જોગ બનાવ છે.

૮. મુ'બઈમાં ફાટી નીકળેલી સંવત ૧૮૩૨ ના પરથમ ભાદરવા વદ ૯ વાર શુકરને મોરચીની બીમારી રવાનોની તેરીખના^૧ અત્રેથી નવસારીની અનજુમન ઉપર લખેલા ક્રિયા કામની મુશકેળી ઇ. ઉપર આપેલાં પત્ર^૨ ઉપરથી માલમ પડે છે કે ઇ. સ. ૧૭૭૬.

૧૭૭૬ ના અરસામાં મુ'બઈમાં એક મોટી બીમારી ફેલાઈ હતી જે સખબે અત્રે દરરોજ ૨ થી ૪ રવાનો થતાં હતાં. એ સંખ્યા તે વખતે અતી ઘણી મોટી ગણાતી હતી. એ બીમારી “મોરચી” એટલે ‘કેલેરા’ ની બીમારી હતી તે બાબે લખે છે કે “એ રવેશે થાએ છે ને એવો વા વાગો છે કે મોરચીનું બાનુ થઈને ચટ મરે છે.” સંવત ૧૮૩૨ (ઇ. સ. ૧૭૭૬. રોજ વાર આપવામાં આવ્યો નથી) માં મુ'બઈથી માનેકજી શેઠની અગીઆરીના મોબેદોએ નૌસારીની અનજુમન ઉપર એજ બાબદમાં એક પત્ર લખ્યો હતો.^૩ તે પત્રમાં એ બીમારી માટે લખે છે કે “જેમ સુરતમાં મરકી પડેલી શાંભલતાતા તેમ મુ'બઈ ગાંમમાં નીપજે. રોજ દન રવાન ૨) ૪ થાએ..”

ઉપર આપેલાં પત્રોના ઉતારા ઉપરથી આપણે જોઈએ છિએ કે મુ'બઈની આ બીમારી વખતે ખુદ નૌસારી ખાતે અને નૌસારી તરફ જવાના માર્ગમાં અને નૌસારીની અતરાફમાં પણ અનેક પ્રકારની મુશકેલીઓ ખરપા થાઈ હતી, જે સખબે અત્રેની ઉપલી બીમારીથી થતાં મરણના દુઃખની દલગીરીમાં ઘણો વધારો થયો હતો. એક તો આ કે એ અરસામાં નૌસારીનો વરસ્યો ગુજરી જવાથી કોમના રેવાજ પ્રમાણે નવો વરસ્યો થાય ત્યાં સુધી ઇજ્જતને વંદીદાદના કામો બંધ થયાં હતાં અને તે સખબે રવાનના શરોશનાં કામો થઈ શક્યાં નહી. વળી મુશકેલીમાં વધુ મુશકેલી આ હતી કે એ અરસામાં ઉપર જણાવવા પ્રમાણે મરાઠાઓની લડાઈ ચાલુ હતી, અને તેથી લુટફાટ થતી હતી. તે લુટફાટ એટલી બધી હદ સુધી વધી હતી કે નૌસારીના આતશખેરાંમને

(૧) તા. ૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૭૭૬, રોજ ૨૯ માહ ૧૧ સને ૧૧૪૫.

(૨) નૌસારી મે. રાણા લાઇબ્રેરીની એરવદ જામાસજીવાલી નકલ વા. ૧ પા ૫૭ થી ૬૩ એરવદ ફ. ૨. કાંગાની “બગર સાથ અનજુમનની તવારીખ ” પા. ૧૦૨ થી ૧૦૪, દસ્તાવેજ ૩૯.

(૩) ઉપલી લાઇબ્રેરીનું ઉપલુંજ પુસ્તક, પાનું ૬૮.

સ લાભતીને ખાતર સુરત લઈ જવાની ફરજ પડી હતી. એ હુતકાટ “શધવ ગીરદી” ને નામે જણાતી રહી છે ૧. આ હુતકાટને સખએ બેકે થોડા વખતમાં નૈસારીમાં નવો વરસ્યો કરવામાં આવ્યો, તોપણ તે નવા વરસ્યાનો નવો વરસ અત્રે લાવી શકાયો હતો નહીં. વલી એ અરસામાં ત્રીજી વધુ મુશકેલી આ હતી કે વરસાદની મોસમ હતી અને વરસાદ ઘણો રેલ આવે તેમ પડતો હતો તેથી માર્ગમાં આવતી ખાડીઓ વીગેરે ઉપર ફરતી તરૌ પણ બંધ થઈ હતી. આ સર્વ સખએએ અત્રે રવાનોના શરૌશના કામો કેટલુંક સુધી થયાં હતાં નહીં.

એવું હીસે છે કે ઇ. સ. ૧૭૭૬ માં એક બીજી દખમું બંધાય તેટલામાં ઉપર જણાવવા પ્રમાણે ઇ. સ. ૧૭૭૭ માં મોટી ૬. મુબમમાં ફાટી નીકલેલા બીમારી મુબમમાં ફાટી નીકલી, તે સખએ દોડા-રોગના સખએ કામચલાઉ દોડ કરી એક કામચલાઉ દખમું બાંધવાની ફરજ પડી. દખમું ઇ. સ. ૧૭૭૭ એ બાબદની નોંધ નીચે જરા વીગતે લેઉં છું કે બે કોઈ જરૂરી વખતે અગતના સંબેગે કામચલાઉ ગોથવણ કરવી હોય તો આશરે ૧૫૦ વર્ષ પર ગોથવણ કેમ કરવામાં આવી હતી, તે ઉપરથી વીચાર બાંધી કામ લેવામાં આવે. ૨

બીમારીનું ભેર વધારે ફેલાયાથી સંવત ૧૮૩૩ ના વર્ષશાખ શુદ્ધ ૧૪ ભોમે (તા. ૨૧ મી મે ૧૭૭૭) ને હીને અત્રેના પારસી પંચાએતના અકાબરોએ નૈસારીની સમસ્ત અનબુમન ઉપર પત્ર લખી તે લોકોને વીચાર બાંધવા માંગ્યો. તેઓ લખે છે જે “ શ્રી મુબમ શેહેર દરમેઆનમાં રવાંન ઘણાં થાય છે તે લખેઆમાં આવતુ નથી તેથી દુખમાં મધે જગો રહી નથી તેથી બીજી બીજી દુખમું હતું તેથી વાપડવા કાડુ છે. પન એવુ માલુમ થાય છે જે દન ૧૦ તા. પંદરમે તે બુનાં દખમાં મધેબી બગા રેફેશ નહીં. માટે તમો અનબુમન શાહેબોને બાંધવા આશરે લખીએ છે જે નાચારને મેલે એ બાબત અમોને શો હોકમ છે. કાંએજે નવું દુખમુ તો તરત હવદાં બની આવતુ નથી. માટે તમારો શો હોકમ છે તે લખજે કાંએજે હમોને તો નાચાર સુજે છે જે અતરે દુખમાંની બગા પાહાડ ઉપર છે અને તે પાહાડો ઉપર કોઈની વશતી નથી.

(૧) એરવદ ૬ ૨. કાંગાની બગર સાથે અનબુમનની તવારીખ પાતું ૧૦૨

(૨) હું ધાર છું કે હાલમાં જે બાંધકામ “ચોતરા” તરીકે વપરાય છે, તે આ કામચલાઉ દખમું છે.

તેથી તે પાહાડ ઉપર ચુના તથા પથરની પાકી ફરતી દેવાલ ૧ બાંધીએ અને ભંડારને ફેંકીને ખાટો મોહોટો ખોદીએ અને રવાનનું કાંમ ચાલતું કરીએ એવું અમોને નાચાર સુજે છે માટે દીનને મેલે તમો શાહેબોને સું સુજે છે કાંચેજે નાચાર કરવું પડે છે. માટે દીનનો હોકમ કેતાખોથી હોએ તે તરત લખવો જે કાંમ અટકે નહી. દીન ફરમાવે છે જે પાહાડોની ધરથી ઉપર રવાનોને મેલીએ તો આંહાંભી જમીન દીન માફક છે. માટે લખી જનાવીએ છે જે દીનનાં હોકમ પરમાંણે લખવું કાંચેજે નાચાર છે. માટે તાકીદે જવાબ લખવો. બીજી એ જે બે તમો અનન્યુમનને દીનને માફક સુજે જે પાકી દેવાલથી કાંમ લેવું તો અમોને વીગત શાથે લખજે જે દુખમાંથી કેટલા ગજ દુર ફરતી પાકી દેવાલનો વાદો કરીએ અને શી રીતે કરીએ તેની વીગતવાર શાથે કાગજ તાકીદે લખજે^૧”. તાકીદનું કામ હોવાથી આ પત્ર ખાસ ખેપીએ કાહાડી હાથોહાથ નૌસારી મોકલ્યો હતો.

આ પત્ર ઉપર તે વખતના પંચાએતના સલાસદોની સહી છે. અને સર્વ જણાએ સહી કરવા બાદ ઉમેર્યું છે જે “પુજર શ્રી એ માટે અતરેથી કાશહ ખેપીએ દીન પ નો વાએદો કરીને એ કાગલ મોકલો છે માટે તાકીદે જવાબ લખજે ”

આ પત્રનો જવાબ નૌસારીની અનન્યુમનના સાહેબો રોજ ૧૯ મો માહ ૮ મો સંવત ૧૮૩૩ ના વૈસાખ વદ ૯ ગરેઉ (તા. ૩૦ મે ૧૭૭૭) ને દીને મોકલે છે, તેમાં લખે છે જે “ શ્રીજીએ નાહમર^૨ વાર જમાંનાં હાદેશાને ગેલો^૩ લખેએ જે મુખમાં મરગીને ગલબો ગણો તેથી લોકોનાં રવાન ગણાં થાએ છે તે વાંચાથી અમો અનન્યુમનને ઘણીએક દલગીરી તથા ગમી પેદા થાઇ છે તે લખવામાં આવતું નથી..... આપણી દીનની ખારીકી તાહાં શ્રીજીને ૪ માહુમ છે. પંણુ શું કરીએ નાચારને મેલે જમાંનાં વખત જોઇને મેરેશુદીની^૪ તરફ

(૧) નૌસારીની મે. રા. લાઇબ્રેરીની એરવદ જમારપણી હસ્ત લેખ ચોપડી તા. ૧, પા. ૯૬.

(૨) એટલે “ પુજવા લાયક માનવંત ” (૨ ક) વીગતવાર.

(૩) ફ'. ગીલે, “ફર્પદિ, મુકેલી”

(૪) એટલે ‘ માનવંતા ’, મુખના આગેવાનો માટે એમ બોલે છે.

(૫) ઘણું કરીને. ફા. “ મહસુરી ” Confinement “ કબજ અથવા ધેરાઇ ગયલી હાલત”. કદાચ ફા. શુદી “Perfection” લખ્યે તો “ મોટો સંપૂર્ણ (ખુદ). ”

નજર કરીને એ વશત^૧ નાચાર કરવી લાજમ છે, કાંએએ આપણી દીન માજદી-
અશનીમાં ફરમાવે છે જે ચાર તોખશા અને અચાર ખોરશંદી ઇયાને જાંહાં
લગે બની આવે તાંહાં લગે કોયેશ કરવી ને નાચાર હોય તો ખુરશંદી^૨ ઉપર
આઝીએ તે શ્રીજીને પણ રાશન છેજ તો જીઆદે શુ^૩ લખીએ. જેમ શ્રીજીએ
વીચાર ઠેરાવે છે તે માફક કાંમ લેવું..... તે જગા ઉપર બાજ વગેરે
ધરાવવી ને તઈઆર થાયે ને વંદીદાદ તથા શરોશ પંથુ કરાવવા લાજમ છે
તે તાહાં આપણાં નોશારીનાં મોખેદોને માલુમ છે તેહોને ફરમાવવું તે કરશેજ
..... તાંહાં જગો ફરાખ^૪ હોયે તો દુખમાંથી કદમ ૩૦૦ તરણશેહે દુર
રાખવી અને જગા નહી હોય તો વચે પાવી ખણાવવી. નજદીકમાં પણ કામ
લીજીએ કાંએએ વચે પાવી આવી એટલે દુર નજદીકનો કશો મુબકો નથી.”^૫
આ પત્ર ઉપર નૌસારીનાં ૧૧) સાહેબોની સહી છે અને સેવટે લખ્યું
છે જે “અનજુમન સમસતનો દોઆ વાંચએ.”

ઇ. સ. ૧૭૭૭ ના સાલમાં “મુમતઘની પારશીની પંનચાતે પોતપોતામો

અનજુમન મેલવીને એક બંદોખશત કીધો જે આજ
૧૦. મોખેદો અને બેહદીનોએ પછી બેહદીન થાઇને અધીઆરૂને છે.કરી આપવી નહી”^૬

અકમેક્ની ઊકરી લેવી અનજુમને “લખુ કડ છે જે કેઇ બેહદીન થાઇને અધી-
નહી. ૧૭૭૭-૯૧. આરૂને ઘેર છોકરી આપે નહી ને અધીઆરૂ બેહદીનની
છોકરી લીએ નહી હોયો બંદોખશતનો લેખ કરો છે.”^૭

મોખેદોતું કહેવું એવું હતું કે તેઓનો એ પુરાણો દેવાજ હતો; પણ
બેહદીનોતું કહેવું એવું હતું કે એ દેવાજ પુરાણો ન હતો, પણ ઇ.
સ. આશરે ૧૭૩૬ ને શુમારે, જ્યારે મોખેદ વર્ગની સુરતમાં સતા વધારે હતી
ત્યારે, તેઓએ એ દેવાજ પાડયો હતો.”

(૧) ચીજ, કામ.

(૨) ખુશી. “ ખુર શન્દી ” ઉપર એટલે, “ સંતોષ પકડી. ” ‘ ચારેહ તોખશાક,
“અ-ચારેહ ખોરશંદીઅ,” એવી અસત પેડવની કડવતતું એ રૂપ છે.

(૩) બોહલી, પોહલી.

(૪) નૌસારીની મેહેરજી રાણાં લાઇબ્રેરીની એરવદ જમાસજી દસ્તુરવાલી હાથની
લખેલી એપડી, પા. ૧ પા. ૯૭-૯૮.

(૫) બોલાશેએ પંનચાત, પા. ૪૩-૪૪ (૬) ઉપતુંજ પુશતક, પાતું ૪૫.

(૭) બોલાશેએ પંનચાત પાતુ પ૩. સરકારે એ બાગદમાં નેમેરી કમીટીનો ૧ લી
મે ૧૭૮૬ નો રીપોર્ટ. (જુઓ પછાડે પા. ૯૬.)

ઈ. સ. ૧૭૭૭ ના ઉપર જણાવેલા ઠેકાવથી અત્રે બેહદીનો અને મોબેદોના વર્ગો વચ્ચે કુસંપ બરપા થયો અને તે એક ચા બીજા રૂપે લાંબો વખત સુધી ચાલુ રહ્યો. મુ'બઈ, જે એક વખત નૌસારીના મોબેદોનું જ પંથક હતું, તે તેઓના એકલા હાથમાંથી બીજા પંથકના મોબેદોના હાથમાં વેંહચાવાના કેટલાક સખબોમાં આ પણુ એક સખબ હતો, કારણ કે એ ઠેકાવની સાંમે થનારા મુખ્ય કરી નૌસારીના મોબેદોના અત્રેના વડાઓ, શેઠ ખાનદાનવાલા સાહેબો હતા.

એવું દીસે છે કે ઈ. સ. ૧૭૮૫ માં ઉપલો અનબુમનનો ઈ. સ. ૧૭૭૭ નો ઠેકાવ તોડી, એક બેહદીને એક મોબેદને ત્યાં છોકરી આપી તે ઉપરથી સમસ્ત અનબુમન મઠી અને તેને નીચે મુજબ ઠરાવ કીધો. ૧

“ શવત ૧૮૪૧ નાં આશો વદ ૧૦ વાર ગરેઉ રોજ મખારક મેહેર દાવર માહ મખારક ફરવરદીન ઇઅજદેગરદ શને ૧૧૫૫ તથા તારીખ ૨૭ મી અક-ટોબર શને ૧૭૮૫ અંગરેજી. આજ દંને શમશત અનબુમન મુમબઈમાં મઠી બાબત અધીઆડુ બેહેરાંમજી નશરવાંનજીએ બેહેદીન હોરમજી બેહેરાંમજી પટેલની છોકરી નાંહાની દીન ૫૦) ની અધીઆડુ બેહેરાંમજી નશરવાંનજીને ઘેર અદરાવી ને શમશત અનબુમને શવત ૧૮૩૩ માં લખું કરું છે જે કોઈ બેહેદીન થાઈને અધીઆડુને ઘેર છોકરી આપે નહી ને અધીઆડુ બેહેદીનની છોકરી લીએ નહી હવે. બંદોબશતનો લેખ કરો છે. તે ઉપરાંત થાઈને એ બેહ જણાંએ એ કાંમ કીધું તે ઉપર પંનચાત વાર ૩) વખત મઠી એ બેહ જણાંએને મને કીધા પંણુ એ બેહ જણાંએ પંનચાતનું કહું માંતું નહી તે ઉપર પંચાતે કાજ કીધેલુ લાંજેઉ અને તે કાજ કરવાનું રવા રાખીઉ નથી. ને આજ દંને પંનચાતે હોકમ કીધો છે જે એ અધીઆડુ નશરવાંનજીનો છોકરો બેહેરાંમજી નશરવાંનજીએ પંનચાત સાથે ઘણી બેઅદબી કીધી છે. અધીઆડુ બેહેરાંમજી નશરવાંનજી તથા પટેલ હોરમજી બેહેરાંમજીએથી ઘણી બેઅદબી કીધી છે, તેથી નશરવાંન અધીઆડુને છોકરો બેહેરાંમ અધીઆડુ તથા બેહેદીન અથવા મોબેદ—એ છોકરાઓને પોતાને બાંણુ ચડાવે નહી—એ અધીઆડુ બેહેરાંમજી તથા પારશી હોરમજી પટેલને બેહેદીન તથા મોબેદ કોઈ પોતાને બારણે ચડાવે નહી ને જો ચડાવે અથવા પાંણી પાએ અથવા જમવા-

તું આપે અથવા આશોદાદ આપે તો તે પંનચાતનો ગુનેગાર થાયે ને પંન-
ચાતને ગુનેગારીનાં રૂ. ૫) આપે ને પંનચાત પાશે માંક માંગે. એ લખું કુલ
પંનચાત મલી શરવે બેશીને કીધું છે.

૧ મોદી જીજીભાઈ જમશેદજી શહી.

૧ વોરા નાનાંભાઈ બેહરાંમજી શહી.

૧ વોરા માંબુકજી નવરોજીની વતી
વોરા બહમંનજી નવરોજી શહી.

૧ વોરા હીરજી જીવનજી.”

એ પત્ર ઉપર બીજી ૧૮) સહીઓ છે. સેવટે લખ્યું છે કે:—
“શરવે અંનજીમંન તથા મોટી તથા નાંધલીની વતી મોદી જીજીભાઈ
જમશેદજી શરવે અંનજીમંનને પુછીને શહી કરી છે.”

ખોલાશેએ પંનચાત કહે છે કે એમ નેઆત બાર મુકવા પછી એ બન્ને
અદરાયલાં છોકરાંઓની “કબ્જા જીજી દાહડામો બની તેઆરે તેહને દોખમે
પોંહોંચાડવા નહીં દીધાં તથા એ રૂવાંને શી રીતે પોંહોંચાડીઉં તે કાંઈ મને
ચોકશ માતુંમ નથી તેથી બએઆંન કીધું નથી પંજી પોત પોતામો નશેશાલ
થાળને ડુંગર ઉપર જુદાં મુકેઆં એવું શંભલાએચ. હવે એ ઉપરથી તો
એક બારી કજીઓ ઉઠેઓ બેઉ તરફવાલામો ને વલી તે દાહડા ઉપર શેઠ-
ખાંનદાંનવાલાઓને ગવરમેટ તથા બીજા અંગરેજો સાથે વગ શારો હતો.
—તેઆરે શરકાર ઠરબાર એ કજીઓ બેઉ તરફવાલાઓએ પોતાની અરજી કરીને
ગવરનર મીશતર બાડમનો અમલ હતો તેહને આપી.”. ૧ તે ગવરનરે તા' ૦ ૨૧
મી એપ્રિલ ૧૭૮૬ ને દીને એક ઠેડાવ કરી એક કમીટી આ બાબદની તપાસ
કરવા નેમી. કમીટીએ તા. ૧ દી મે ૧૭૮૬ નો રીપોર્ટ ગવરનરને કર્યો. તે
ઉપરથી તા. ૧૫ મી મે ૧૭૮૬ ના દીને ગવરનર ઈન કાઉનસીલે વીચાર કરી એક
ઠેડાવ બહાર પાડ્યો અને તેમાં અનજીમને કરેલા ઉપદ્રા ઠેડાવને બહાલ રાખ્યો
કે મોબેદ અને બહેદીનો બન્નેએ એકમેકને છોકરી આપવી નહી.

સરકારે એ બાબે કરેલી મસલતની હકીકત અને નેમેલી કમીટીનો
રીપોર્ટ તથા સરકારનો ઠરાવ નીચે પ્રમાણે છે.

"EXTRACTS MINUTE FROM THE CONSULTATION,

Dated the 21st April 1786.

The President acquaints the Board that some religious disputes at present subsist in the Caste of Parsees which he is apprehensive from the nature and temper of these people may be attended with disagreeable consequences unless properly settled, and recommends that a Committee be appointed to enquire into the rise of these disputes and to report the best mode of finally settling the same. The President at the same time lays before the Board several papers which have been delivered to him on the occasion of both parties in consideration of the above, the Board agree to the appointment of a Committee as proposed by the President and accordingly Messrs. John Torlesse, Edward Revenscroft and James Stevens, Senior, are appointed to form the same." (ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିନ ୩. ୪୮.)

Report from the Committee appointed for the Examination of Disputes amongst the Parsees, dated the 1st May 1786.

Hon'ble Sir and Gentlemen,

In obedience to your Commands, we have enquired into the nature of the disputes at present subsisting amongst the Parsees.

The disputes lay between the two tribes of Parsees, the Andearoos or order of Priests and the Parsees generally called, and the immediate object in dispute is a regulation or ordinance made by the Panchayet at Bombay in the year 1777, prohibiting the Parsees from giving their daughters in marriage to the Sons of Andearoos which having been lately infringed by an Andearoo watch-maker contracting his son in marriage to the daughter of a Parsee, both Castes have become involved in contention, the Andearoos opposing the Regulation as inconsistent with the laws of their religion.

We endeavoured to inform ourselves as far as we could of the decree, the Parsee Law really declared in this point in their Zend and Pazend but we received such various and contradictory expositions that we do not think we are warranted in giving a decisive opinion, it appears that the Parsees at least those settled at Bombay have lost much of their ancient knowledge and have abated in their rigid observance of the Laws of their religion assuming and exercising a great latitude of dispensation. Very few indeed even of their Priests can read their Law in the original language,

and the translation into the language of India furnishes abundant matter of dispute and objection in the interpretation of the original Law.

Considering the matter upon general principle, we are of opinion the regulation of 1777 was proper and equitable on the part of the Parsees and consistent with natural right for we consider the regulation as conferring no more than a negative in the disposal of their own daughter. It appears that the Andearoos had a regulation existing amongst them whereby it was ordained that the Andearoos should receive the daughter of the Parsees in marriage but should not give their daughter in marriage to the Parsees, this was certainly a very unequal decree, and warrants the Parsees in withholding their daughters from the Andearoos. It furnishes besides as strong an evidence as can be offered by inference or deduction that the Parsees were full as competent to make one regulation as the Andearoos were to make the other, the Andearoo's regulation was calculated for partial benefit and to enrich and aggrandize their own Caste, their own women in consequence continued unmarried, a matter of high disgrace amongst them, and the Parsees excluded from marrying the Andearoo women and seeing their own women and property, carried into that caste without any mutual exchange of either while the Andearoos by the connection with the Parsee Families derived a great increase of religious Benefactions, the Parsees seeing these disadvantages very justly we think put a stop to this unequal intercourse by the regulation of 1777.

It is asserted by the Parsees that the Andearoos made their regulation about fifty years ago in a period of their power at Surat while the Andearoos contend that it is an original Law of their own religion, and not of modern Institution. It appears however an undoubted fact that there formerly did exist a mutual intercourse of marriage between the two Castes which the Andearoos could not altogether deny, but admitted with some qualifications as that the women they had given to the Parsees were such as had been of irregular conduct or in some particular instances they had consented to match their daughters with Parsees eminent for their riches or their learning.

After the best investigation we could make into the causes of dispute and the most effectual method of composing their contentions we are of opinion and do accordingly report,

That the regulation of 1777 the immediate cause of the disputes was, in its principle, proper and equitable on the part of the Parsees. From the

very nature of their regulation it will have complete and effectual operation, so long as it is continued to be observed by the Parsees themselves, for which reason and considering the mode in which it was made it cannot be held so far binding on the Andearoos as to involve them in punishment for the breach of it—This point and the length it may be proper to go in support of the Punchayet, in the present instance of complaint are however submitted to the determination of the Board.

That the want of persons qualified to interpret their religious Books and to determine how far the Laws contained therein are binding considering times and change of circumstances since their emigration of how far dispensation may be allowable is one great cause of the disputes which so frequently subsisted in the caste, the great families of opposite interest and factions generally making some point of religion or alleged deviation for their own Interpretation of the Law—a plea cover for keeping up controversy and engaging Partisans to their side of the question.

That in order to prevent future disputes and preserve peace and good order amongst the Parsees it is proper to form the Punchayet upon a more equitable constitution, and the authority of the Present Punchayet seeming to be rather assumed than conferred and liable to be extended too far, we would recommend that the powers they may be permitted to exercise, should be defined and ascertained, and derived immediately from Government by some formal Instrument according as we understand to former practice ; this would have the further good effect of giving more weight and efficacy to their office and Regulations.

That the Punchayet be composed of members taken from both Branches of the caste, the Andearoos and Parsees and added to the present Committee, so that the whole number should not be less than 24 or exceed 30 of which one fourth in number should be taken from the best families of the Andearoos; to prevent intrigue and cabal in elections, we would recommend that the new members be appointed by Government.

That the Punchayet so constituted shall have powers given them for the internal regulation and management of the caste as at present as for the decision on petty disputes and matters of religious Forms and ceremony, but we think the power of punishing by the slipper which they at present exercise is very unwarrantable and liable to abuse and as well as every other kind of corporal punishment should be strictly

prohibited, nor should the Panchayet be premitted to expel any one from the caste without first making a report of the charge and evidence especially whilst the present Head¹ and animosities subsist.

A mutual agreement between both Castes to revert to the ancient practice of intermarrying would be the most effectual and equitable method of reconciling differences. This may be recommended to the Panchayet and we are inclined to think that if the Parsees persevere in adhering to the regulation of 1777, the Andearoos will in time be brought to consent.

We have the honor to return the papers transmitted to us by your Secretary accompanied with the others delivered to us by the Parties in this dispute.

We are with respect
Honble Sir and Gentlemen,
Your most obedient humble servants,

Bombay, 1st May 1786.

(Signed.) JOHN TORLESSE,
EDWARD RAVENSCROFT,
JAMES STEVENS.

(જોવાશેએ પંચાયત ના. ૫૨-૫૬).

Extract Minutes from the Consultation, Dated 15th May 1786.

Read the report from the Committee appointed the 21st ultimo to enquire into the disputes subsisting in the Caste of Parsees with the Papers enclosed therein.

Read also two Petitions delivered in this morning—one from the principal men or heads of the Parsee Caste, the other from Byramjee Nesserwanjee and Hormusjee Byramjee Parsees.

(૧) આ શબ્દ “Hate” ધિક્કારને બદલે ભુલમાં લખાયેલો દોસે છે.

The Board having taken the Report of the Committee and the several papers relating thereto into consideration are of opinion.

That the regulation of 1777 made by the Panchayet or general assembly of the Parsees and Andearoos which was confirmed in the month of October last is in its principle proper and equitable.

That the Panchayet or General assembly of the Parsees and Andearoos have a right to make regulations for the general benefit and good of their Caste as is customary with the other Castes and tribes of every denomination living under the protection of this Government.

That it is the Custom and practice of every caste and tribe to put persons offending against the rules and regulations of their respective castes and tribes out of their caste and so to remain until he or they have complied with the resolutions and determination of their caste or tribe.

That the Board entirely disapprove of the Parsee Panchayet levying any fine or inflicting corporal punishment upon such persons as they may have put out of the Caste and accordingly forbid it in future.

That as it appears there is exclusive of the Panchayet or general Assembly, a Committee chosen for settling private disputes and for the internal management of the caste that the Panchayet or general assembly be directed to return Twenty four persons, Andearoos and Parsees for that purpose to the Hon'ble the President who will select twelve from them to be the Committee for the above purposes, and we are in hopes that a Committee approved and confirmed as above will be the means of preventing any further dissensions among them.

That with respect to the Petitions from Byramjee Nesserwanjee Andearoo and Hormusjee Byramjee Parsee respecting their Church and burying ground, it must be signified to them that as it appears they are under the censure of their caste, it is recommended to them to reconcile themselves to the Caste by paying due obedience to the rules and regulations thereof, as Government cannot interfere with the appropriation of either their churches or Tombs.

Resolved that the President be requested to communicate these resolution to the Head of the Panchayet.

(Signed) R. H. Boddam.

„ S. Wilson.

„ R. Sparks.

„ R. Church.

(ખોલાશેએ પંચાયત યા. ૬૨-૬૪).

ગવરનરે ઉપલો તા. ૧૫ મી મે ૧૭૮૬ નો ઠેકાવ પારસી પંચાયતના આગેવાનોને તેડી જણાવ્યો, તે બાબતની વાકાફી આપનારી મીનીટ નીચે પ્રમાણે છે :

Extract. Minutes from the Consultation, dated 17th May, 1786.

The President informs the board that agreeable to their desire he summoned the heads of the Parsee Panchayet and communicated their resolutions of the 15th instant with which they expressed themselves perfectly satisfied ; he further informs the Board that he made known to Byramjee Nesserwanjee Andearoo and Hormusjee Byramjee Parsee the resolution passed on their Petitions and recommended to them to reconcile themselves to their caste by paying due obedience thereto.

True Extract,
(Signed) GEO. PARRY.

(ખેલાશેએ પંચાયત પા. ૬૬).

ત્યારપછી તા. ૧ લી જાનેવારી ૧૭૮૭ ને દીને સરકારે પોતે ૧૨ સલાસદોની પંચાયત નેમી તે માટેના ઠેકાવ નીચે પ્રમાણે છે :

The Panchayet or General Assembly of the Parsee Caste or Tribe agreeable to the order of the Hon'ble President and Council under date the Fifteenth day of May one thousand Seven hundred and Eighty six, having returned to me Twenty four persons names Parsees and Andearoos for appointing twelve persons therefrom to be a standing Committee for the settling of private disputes and the internal management of the Caste, the following twelve persons are hereby nominated and appointed to be such a Committee and are to be in all intents and purposes obeyed as such viz.

Parsees.

Jumsett Boogah Moody.

Nanabhoy Byramjee.

Manuckjee Nowrojee Wadia.

Dadabhoy Nesserwanjee

Heerjee Jevunjee.
Sorab Muncher Jevun.

Andearoos.

Shapoorjee Bomanjee Sett.
Dustoor Cowasjee Pestonjee.
Sorabjee Nanabhoy Sett.
Dorabjee Framjee.
Cowasjee Bliccajee.
Dorabjee Furdoonjee.

Given under my hands this first day of January in the Year of our Lord one thousand seven hundred eighty seven.

(Signed) R. H. BODDAM,
Governor.

(ખોલાશેએ પંચાત પા. ૬૭-૬૮).

આ દસ્તાવેજ ખરી નકલ છે. તે બાબે ખોલાશેએ પંચાતમાં દસ્તાવેજ હેઠે નીચલી નોંધ છે:

"Bombay Town Hall, 20th May 1793.

(A true Copy.)

(Signed) P. S. MASTER.

Register. 1

ત્યાર પછી તા ૧૬ મી માર્ચ ૧૭૮૭ ને દીને ગવરનર ખોડેમે ઉપલા બારમાના બે મુખ્ય અકાબરો દાવર નાનાભાઈ બેરાંમજી બનાજી અને શેઠ દાદીભાઈ નથરવાંજી ઉપર નીચે મુજબ પત્ર લખ્યો :

"Nanabhoy Eyramjee,
Dadabhoy Nesservanjee.

(૧) આ શબ્દ Registrar ને માટે વપરાતો.

I now send you the power for holding the Committee which I have chosen out of the Twenty four persons returned me by the Panchat or assembly of the Parsee Caste, you will make the same known in General assembly and act therein agreeably to the Rules of your Caste; doing strict Justice to all parties, without favour or affection to any one.

I am

Your friend and well wisher,

(Signed) R. H. BODDAM.

Bombay, March 16th 1787.

(ખોલાશેએ પંનયાત પા. ૨૩૬).

ખોલાશે એ પંનયાત (પા. ૭૦) ઉપરથી દીસે છે કે આ બાબતમાં સરકારમાં તપાસ ચાલતી હતી, તે દરમિયાન મનચેરજી બમનજી શેઠ ઉપલા ન્યાત બહાર કાઢાડેલાઓ સાથે જમ્યા હતા તેથી પંચાએતવાડાઓએ તેવજી સારો પજી સખત પગલાં લઈયાં. પજી એક યુરોપીઅન ગ્રહસ્થના વચમાં પડવાથી તેવજી પંચાએતને શરજી થાયા અને તેવજી નાહત નાહવાથી અને પંચાએતમાં દોટીનાં રૂ. ૨૫) આપવાથી આ બાબત ખતમ થાઈ હતી. ઉપલા દોટીની કંડના રૂ. ૨૫ પંચાતની ચોપડીમાં જમે થવાની વીગત લંબાણથી આપવામાં આવી છે. તે જમે થવાનો દીવસ રોજ ૧૮ માહ ૮ ૧૧૫૫ યજ્ઞ. વધશાખ વદ ૧૪ વાર શનેક (તા. ૨૭ મેહ ૧૭૮૬) નો છે.

જ્યારે સરકારે આ પ્રમાણે પોતીકે પંચાએતને નેમી ત્યારે તે પછી અવારનવાર આપણે જોઈએ છીએ કે સરકાર પારસીઓના એવા કેઈ મુકદ્દમાઓ

(૧) ખોલાશે એ પંનયાત (પા. ૭૦) માં આ જમનનો દાહાડો “ શંવત ૧૮૪૨ ના વધશાખ વદ ૧૩ શુકરે તા. ૧૬ મી મેએ સને ૧૭૮૬, રોજ ૧૭ માહ ૮ માને દને મેહેર મહીનાનો બીજો ગંદમયાર ” કરી લખે છે. પજી એમાં કાંઈ ભુલ છે. મેહેર મહીના તો સાતમો છે, આઠમો નહીં. અને બીજા માહમયારના ૨૭ મો રોજ છે ૧૭ મો નહીં. આ વરસમાં આ બીજો ગાહમયાર તો તા. ૬ થી મેહે ૧૭૮૬ વૈશાખ શુદ્ધ ૯ સનીવારે પડ્યો હતો. આ જમનનો દીવસ તા. ૧૬ મેને બદલે તા. ૨૬ મે લેખ્યો તો તે સાથે હીંદુ તીર્થ, વાર તથા પારસી રોજ માહ મલે છે.

પારસી પંચાયેત ઉપર મોકલે છે. તેમ મોકલતાં સરકાર કેઈ એલેતેમાસ યા અરજ કરતી હોય તેને બદલે ફરમાશ યા હોકમની ભાષા અખત્યાર કરે છે. ૧

ઈ. સ. ૧૭૭૮ ના જુન માસમાં જમશેદજી બોઘાભાઈ (મોહી) અને બીજા પંચાયેતના અકાબરોએ ગવરનર ઉપર એક પત્ર લખી અરજ કીધી હતી કે કેટલાક હલકી પંકતીના પારસીઓ દીનના કાનુનેનો અનાદર કરે છે તે બાબે તેઓ ઘડી ઘડી સરકાર આગલ અદાલતમાં ફર્યાદ કરવા આવવા નાખુશ છે, માટે ગવરનરે પંચાયેતને પરવાનગી આપવી કે જેઓ દીનના કાયદાનો અનાદર કરે તેઓને વાંક પ્રમાણે ખાસકાં મારી સજા કરે.

(૧) હવે પછીના દાહેકામાં સરકારે લખેલા એક પત્રની બામદમાં આપણે એવી બાબા જોષએ લીએ. તેવાં પત્રની એક નકલ નીચે આપું છું :--
To

The Paunchat or General assembly of Parsees for the settling of private disputes, and the internal management of the Parsee Cast vizt :

Parsees.

Andaroos.

Jamsett Boogah Moody.
Framjee Nanabhoy.
Framjee Manackjee.
Dadabhoy Nesserwanjee.
Hirjee Jevonjee and
Sorabjee Muncherjee.

Shapoorjee Bomanjee.
Dustoor Cowasjee Rustomjee.
Sorabjee Nanabhoy Sett.
Dorabjee Framjee
Cowasjee Buchajee and
Dorabjee Furdoonjee.

You are hereby directed to assemble for the purpose of enquiring into the merits the Petition of Framjee Cooverjee Parsee now delivered to you sending for such Witnesses and proof as may be necessary for your guidance thereon and having fully and clearly investigated the dispute subsisting between him and the Parsee Caste, without favor or affection to other party you will report to me your sentiment thereon in writing.

Bombay the
12th of June 1793. }

(Signed.) ROBT. ABERCROMBY."

(આ નકલ ખાઈ ધનખાઈ બમનજી હોરમસજી વડીઆએ પોતાના તા. ૨૦-૧-૨૫ ના કમળ સાથે કાંપક કાગળજીઓ વાંચવા મોકલ્યાં હતાં તેમાંના એકમાંથી લીધી છે.)

ગવરનરે તા. ૫ મી જુલાઈ ૧૭૭૮ ને દીને પોતે સહી કરી “મોબેદની ન્યાત શીવાયના પારસીઓને” એવે નામે પરવાંનગી આપી કે તમારી નેઆત મોટે ભાગે જે ઠેકવે તેનો અનાદર કરનારાઓને તમારો તમારી ધાર્મિક આજ્ઞાની મીજલસોથી દુર રાખવા અને ખાસકાંને માર મારવો પણ બીજી કોઈ શારીરીક સજા નહીં કરવી.

આ બાબદની ગવરનરને કરેલી અરજીની નકલ અને તેનો જવાબ નીચે આપ્યાં છે:—(ખો. પં. પા. ૨૩૫, ૨૩૭).

પંચાએતના આગલા સાહેબોએ ગવરનર હારનબી પાસે સતા માગી તે વિષેની અરજીની અંગ્રેજી નકલ.

To

The Honorable WILLIAM HORNBLY Esq.

President and Governor of His Majesty's Castle
and Island of Bombay &c.

The Humble Petition of the Managers of the Punctat of
Parsees at Bombay.

Most Humbly Sheweth

That your Honor's Petitioners, with greatest respect and submission, take the liberty to represent to your Honor, that some Low Parsees, who are ignorant to the rules of our religion, are going infringe the same which your Petitioners must prevent, but are unwilling to trouble the Justice every time to these people, therefore, we most humbly pray, that your Honor will permit of your Petitioners, or shaming them in the Punctat by beating them with a few *Shoes*, agreeable to their Crime, which will certainly amend them.

And your Petitioners as in duty bound
shall ever pray &c.

(Signed) JAMSET BOGA MODY and others.

મી. હારનથીએ ઉપલી અરજીનો જવાબ આપેલો તેહની અંગ્રેજી નકલ.

To

The Parsees not of The Priest Caste.

You are hereby empowered to meet and inquire into all matters that are committed by your caste, contrary to what has been agreed to by the Majority of the Caste, and to punish the offender agreeably to the rules of your Caste, so far as not permitting them to come to your feasts, or beat them with *Shoes*, but no other Corporal punishment.

(Signed) WILLIAM HORNBY."

Bombay, 5th July 1778.

ઇ. સ. ૧૭૮૩ સુધીમાં મુ'બઇમાં શેહેનશાહીઓની વસ્તી સાથે કદમીઓની પણ વસ્તી વધવાથી કદમીઓનાં આતશબેહરાંમ અને ૧૨ પારસી વસ્તીનો વધારો. એક દરેહમહેર સ્થાપવામાં આવ્યાં. કદમી આતશબેહરાંમ અને (ક) તા. ૨૯ સપ્ટેમ્બર ૧૭૮૩ (રોજ ૧૭ મો માહ ફરેહમહેરની સ્થાપના. ૧ લો કદમી ૧૧૫૩ ય. ઝ.) ને દીને શેઠ દાદીભાઈ નશરવાંનજીએ મુ'બઇમાં પહેલ વહેલું આતશબેહરાંમ સ્થાપ્યું જે હાલ સુધી દાદીશેઠના આતશબેહરાંમ તરીકે મશહુર છે. એવણુ પોતે પંચાએતના સભાસદ હતા. એની સ્થાપણની મીજલસમાં તે વખતના પારસી પંચાએતના બીજા શેહેનશાહી સભાસદો, જમશેદજી બોધા મોદી, નાનાભાઈ ખેરાંમજી દાવર, વાડીઆ માણેકજી લવજી, ખમતજી લવજી અને મંચેરજી જીવનજી રેડીમની, વીગેરે હાજર થયા હતા. એ આતશખેરાંમની

(૧) પા. પ્ર. I. ૬૩. જુઓ મુત્રા શીરેજની લખેલા "દીને ખંદે મનજીમે." મુદ્દલા શીરોઝ કતાખખાનાની નકલ, ફોલીઓ ૩૯, લીટી ૧ લી.

આ "દીને ખેરદ મનજીમે એ મુદ્દલાશીરોઝ" નામની કેટાખ એક રતન એવણની જાંઘીની પોતાને હાથની લખેલી હકીકતનું પુસ્તક (autobiography) જેવું છે. તેમાં "અંદર તવતન નમુદન દર મુ'બ વ સખખ વ ફરીઅને આંન ગુયદ" (ફોલીઓ ૩૭ ક. લીટી ૫.), એવાં મથાકાં હેઠળ બોલતાં એવણુ સુરતથી મુ'બઇ શા સખખે આવ્યા તેની હકીકત જણાવતાં, આ આતશબેહરાંમ માટે જે બોલે છે, તેમાં એવણુ એ આતશબેહરાંમની સ્થાપણનો રોજ માહ, રોજ સરોસ માહ ફર-રદીન (કદમી) આપે છે

ખમાઈ ફરદીન વ હક દેહમ રંઝ

કે ખાનદશ સરશે પાકો શીરોઝ (ફો. ૩૯ ક લીટી ૧૦)

સને ગણવા માટે તેવણુ ફારસીમાં "આતશ વરહરામ" શબ્દ આપે છે જે અખજના કાયદા પ્રમાણે ૧૧૫૩ (યજ્ઞજરદી) નો સને આપે છે (આ ગણુત્રી કરતાં પેહેલા હરફ અલ્ફેક ને મદ સાથે બેવડો નહીં પણ એકલો ગણવા).

સ્થાપણાની હકીકત આપતાં મુદ્દલાંશીરાજ ઉપલા અકાબર માટે “ખેહેદીનાન સરદાર” એટલે “ખેહેદીનોનો સરદાર” એમ બોલે છે.

(ખ) બીજું એ અરસામાં પારસી વસ્તી કોટની બહાર છેક મજગામ સુધી ફેલાયલી હોવાથી ઇ. સ. ૧૭૮૪ માં શેઠ દાદાભાઈ જમશેદજી ગામડીઆએ મજગામ ખાતે પોતાની વાડીમાં એક દરેહમહેર^૧ સ્થાપી. તે શહેનશાહી અને કદમી બન્નેના ઉપયોગ માટે હતી.

આ અરસામાં એક દાખલો એવો બન્યો હતો કે એક મરનાર ગ્રહસ્થે ફરમાવેલાં ધર્મખાતાંના વહીવત માટે પારસી પંચાએતને ૧૩ શેઠ ખાનદાનવાલા કાંઈક પગલાં લેવાં પડ્યાં હતાં^૨. મરહુમ શેઠ માણેકજી એક ધણીની મીલકતનો શેઠનાએ તા. ૪ એપ્રિલ ૧૭૪૮ ને દીને પોતાનું વસીએત-વહીવત પંચાએતે હાથ નાસું^૩ કીધું હતું, તેમાં લખ્યું હતું, કે “કદી અમારા ફરવાની બાબદ. ૧૭૮૮. વારેશમાંથી કોઈએ ખાંનત તથા બીગાડ કરે તથા તદ્વા-વત કરે તો અમારા અંધારૂ છે તથા પંચાએતના પારસી તે તેહને તાગીર કરે એટલે દુર કરે ને વાડીઓ તેહને હાથ લેઇને બે માણુશ બીજાં ભલાં માણુશને દેઆનદાર બંધને તેહને મુતવડી કરે.” આ લખાણને આધાર ઇ. સ. ૧૭૮૮ માં મુંબઈની મઅની અદાલતમાં પંચાએતે માણેકજી શેઠના વા-સો શેઠ સોરાબજી માણેકજી શેઠના તથા શેઠ મનચેરજી બમનજી શેઠના ઉપર ફરીઆદ નોંધાવી હતી કે તેઓ ધર્મખાતાંના વહીવત બરાબર ચલાવતા નથી તેથી તે પંચાએતને સોંપવો. મેઅરની અદાલતે આ અરજ બહાલ રાખી. તે ઉપરથી ઉપલા બે સાહેબોએ અવરનર ઇન કાઉનસીલને અરજ કીધી. કાઉનસીલે મેઅરનો ચુકાદો રદ કીધો. તે ઉપરથી પંચાએતે ઇંગ્લાંડ મધે King in Council (હાલની પ્રીવી કાઉનસીલ) બેગ અરજી કીધી. તે કાઉનસીલે ૧૭૯૭ માં આ મુકદ્દમાનો ચુકાદો ઉપલા બે ધણીઓનાં લાગમાં કીધો.

(૧.) એવણના નખીરા શેઠ ફરામજી નશરવાનજી પંડે પાછલથી તા. ૭ મી નવેમ્બર ૧૮૪૫ ને દીને એ દરેહમહેરમાં એક કદમી આદરીઆન સ્થાપ્યું.

(૨) પા. પ્રકાશ, I પા. ૮૪.

ઈ. સ. ૧૭૯૦ ના સાલમાં “શેઠ પેશતનજી બમનજી વાડીઆએ પોતાના માતાજી બાઈ હુમાંબાઈ તે સુરતવાલા શેઠ ધનજીબાઈ ૧૪ ડુંગર ઉપર જવાનો સી-હતુજી મેહતાના દીકરી, જેવણ તા ૧૬ મી નવેમ-બીનો રસ્તો. ઇ. ૧૭૯૦. બર ૧૭૮૯ ને દીને મરણ પામ્યાં હતાં તેવણની નંદએ-તે ચોપાટીનાં દોખમાં ઉપર જવાનો ડુંગરનો રસ્તો કે જે ઘણો ખીકટ હતો તે ઉપર જવાને માટે સીહડીઓ બંધાવી આપી. તે આગમજ રવાનોની પાછળ પાયદશે જનારાઓથી છોક દોખમા વેર જવાતું હતું નહિ. તે સઘળી અગવડ આ સીહડીઓ બંધાવ્યાથી મટી ગઈ હતી.” ૧ આ સીહડીઓ બંધાવા પર રૂ. ૧૩૦૦ નો ખર્ચ થયો હતો. એ રસ્તો રાજ ૭ મો અમરદાદ માહ ૨ જે અરદીએહશત ય. ઇ. ૧૧૬૦ (૧૬ મી નવેમબર ૧૭૯૦) ને દીને વપડાશ માટે ખુલ્લો સુકયો હતો. ૨

આ અરસામાં બહારકોટ ખાતે વસ્તી વધતી થાયલી હોવાથી ઇ. સ. ૧૭૯૦ માં કાવશજી રૂશતમજી પટેલે “બાહેરકોટ અગીઆરી મોહજામાં એક નશાખાનું બંધાવી જરથોસ્તીઓને વાપડવાને ખોલ્યું સુકયું”

(૧) પા. પ્ર., I, ૭૩

(૨) જુઓ પારસી પંચાએતની મીતકતોનું ૧૮૮૪નું છપેલું ત્રરટ દીદ પા. ૯

(૩) પા. પ્ર., I ૫૩૫. “તે મકાંન જુનું થઈ ખીશમાર હાતતમાં આવ્યાથી તેમના નખીરા શેઠ દાદાબાઈ રૂશતમજી પટેલે પોતાના બાવા મરહુમ શેઠ રૂશતમજી કાવશજી પટેલની નંદએતે ને ફરી નવેસરથી બંધાવી” રાજ ૧ માહ ૩ (કદમી) ૧૨૧૯ તા. ૨૭ અકટોબર ૧૮૪૯ ને દીને ખુલ્લું સુકયું હતું. (પા. પ્ર. ઉપરજ પાનું; જુઓ પારસી પંચાએતની મીતકતનું છપાયેલું ત્રરટ દીદ પા. ૧૨)

બા બ ૬ થો.

૬. સ. (તા. ૧૯ ફેબ્રુઆરી) ૧૭૯૧ થી ૧૮૧૮
સુધીની હકીકત.

આ બાબનો અરસો તે અરસો છે કે, જે માટે પંચાએતના દફતરોમાં મલતો પહેલવહેલો એહવાલનો ચોપડો આપણને કાંઈક હકીકતો આપે છે. હવેથી આપણને ખુદ પંચાએતના દફતરને આધારે પંચાએતના કામકાજની કાંઈક હકીકત લખવાનું સાધન મલે છે. આ ચોપડાને આધારે મલતી આ અરસાની હકીકત આ બાબમાં બે ભાગમાં હું રજુ કરીશ.

૧. પહેલા ભાગમાં આ અરસામાં બનેલા કોઈક કોમી સવાલોની બાબત તપાસીશ.

૨. બીજા ભાગમાં હું કોમની સંસારી બાબતોના કોઈ ચોક્કસ મુકદમાઓ વર્ણવીશ કે જે ઉપરથી આગળ વખતમાં પંચાએત હજુર આવતી બાબતોને એકી વખતે સામટો ખ્યાલ આવે અને તેથી હવે પછીના બાબોમાં આવતી બાબતો સહેલથી સમજ પડે.

પંચાએતના ચોપડાઓમાંના નં. ૧ વાલા ચોપડા ઉપરથી અને બીજા કોઈ સાધણો ઉપરથી જોતાં માલમ પડે છે કે તે વખતે એ અરસામાં પારસી કોમી સવાલોમાં પારસી સંસારની ઘણીક બાબતો અને ઘણા પંચાએત હજુર આવતી પ્રકારના સંસારી મુકદમાઓ પારસી પંચાએત હજુર વિચાર કામની બાબતો. અને ઇનશાક માટે આવ્યા હતા. ઇ. સ. ૧૮૨૩ માં મુંબઈમાં સમસ્ત અનનુમન મંડી હતી અને તેણે મરણ, લગન વીગેરેના જે કેટલાક બંદોબસ્તો કર્યા હતા તે બંદોબસ્તોમાંનાં “રીગલેશન” નંબર બીજા” માંના ૨૮) માં બંદોબસ્તમાં, તે વખતથી ૧૨૫) વરસ આગમય, એટલે કે ઇસ્વી સન ૧૭ મી સદીની સેવટથી, પંચાએત જે રીતનું કામ કરતી હતી તેનું વર્ણન આપ્યું છે. તે ઉપરથી પંચાએતના આ અરસાના કામનો આપણને કાંઈ ખ્યાલ આવે છે. એ બંદોબસ્તમાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે :

(૧) રેગ્યુલેશન (regulation).

“આપરી પંનચાતનાં બેશનારા અશલથી આપરી જાત મધે કંઈ ધરમનો કળઓ પડે છે તારે તથા કોઈના વારશાનો કળઓ પડે છે તેહવારે તથા કોઈ મરદને તથા ઓરતને કાંઈ મનાંકેશો પડે છે તેહવારે તથા કોઈ મરદ પોતાની ઓરતને પોતાને ઘેર બોલાવતો નથી તેહવારે તથા કોઈ મરદ પોતાની ઓરતને ખાધાનું તથા કપડાંનું આપતો નથી તેહવારે તથા કોઈ ઓરત પોતાનાં મરદની શાથે તેહનાં હોકમ પરમાંણે રહેતી નથી તેહવારે તથા કોઈ મરદ તથા કોઈ ઓરત બદફેલી કરે છે તેહવારે તથા બર્ધરાં તથા મરદ મધે ગાલાગાલીનો કળઓ પડે છે તેહવારે તથા કોઈ ઓરત ગુજરે છે તારે તેહનું જરીઆંન શરેશતા પરમાંણે પાછું આપતા નથી તેહવારે કળઓ પડે છે તેહવારે અશલ વરશ ૧૨૫) થાઈ ગએઆ છે તેહવારથી તે આજ દીન શુધી આપણી પંનચાતનાં બેશનારા શાહેબ લોકો આપણી જાતના હેવી રીતનાં કળઆ ચુકવતા આવા છે તથા હર કાઈ આપણી જાત મધે શારે બંદોબશત કરતા આવા છે તે પરમાંણે આપણે શરવે અંબુમન અશલથી વરસ ૧૨૫ થી તે આજ દીન શુધી કબુલ રાખતા આવીએ છે.” ૧

હવે આ અરસામાં બરપા થયલા કેટલાક કોમી સવાલોની બાબદ ઉપર આપણે પહેલે વીચાર કરીશું.

I

આ અરસામાં બરપા થાયલા કોઈક કોમી સવાલો

આગલા બાબમાં જણાવ્યું છે કે ઇ. ૧૭૭૬ માં અંગ્રેજી નૌસારીની અનબુમનની પરવાંનગી માંગવામાં આવી કે, અંદી ૧ નૌસારીથી અંગ્રે નીર- નીરંગદીન અને વરસથો કરવા દેવો, ત્યારે પરવાંનગી ગદીન અને વરસથો કરવા ના પાડવામાં આવી. આ અરસાની હકીકત ઉપરથી દીસે માટે મહેલી પરવાંનગી છે કે ત્યારબાદ ૧૫) વર્ષે એ પરવાંનગી આપવામાં ઇ. ૧૭૯૧ આવી.

(૧) દક્ષતર આશકાશ પ્રેસ મધે છપાયલું ‘બદોબસોનું’ શેઠ ખ. ર. કામા તરફથી ૧૮૬૦ માં પ્રગટ થાયલું ‘ઓપાન્યું’ પા. ૩૫.

(ક) સંવત ૧૮૪૭ ના માહ વદ ૧ વાર શનેઉ તા. ૧૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૯૧ રોજ ૧૨ માહ ૫ ને દીને શમસ્ત અનબુમન બનાજીની અગીઆરીમાં મલી હતી તેની વીગતમાં આ બાબત નીચે પ્રમાણે નોંધી છે (ચો. ૧ બા. ૧).

“ શ્રી પનચાતે શ્રી નોશારીના દશતુર તા. દેશાઈઓને કાગજ લખો હતો બાબત શ્રી મોબાઈ મધે નીરગડીન કરવાનો હોકમ શ્રી મોબાઈનાં મોબેદો ઉપર લખી મોકલવો તે ઉપરથી દેશાઈ તા. દશતુર શમશત અનબુમન મલીને શ્રી મોબાઈના અનબુમન ઊપર કાગજ લખો હતો તા. મોબેદો વડી અગીઆરીનાં ઉપર પછુ કાગજ નોશારીથી આવેલો હતો તેથી આજ દીને શરવે પનથકનાં મોબેદો તા. બરશનુમનાં મોબેદોને પનચાતમાં તેડાવીને પનચાત ઉપરનો કાગજ ૧ તા. મોબેદ ઉપરના કા. ૧ બુમલે કાગજ બેએ વાચેલો ને શરવે મોબેદોને તા. પનથકીઆંઓને પુછું ને કબુલ કરાવેજી જે અધા-રૂઓને બરશનુમ આપીએ ને એ વાતમો હમારે કરી અરખત નથી એ રીતે આજ દીને શમશત પથકી તા. બરશનુમનાં ધણીઓ કબુલ કરી ગયા છે.”

(ખ) આ પછી તા. ૨૨ મી એપ્રિલ ૧૭૯૧ (૧૮૪૭ નાં ચૈત્ર વડી ૪ વાર શુકર રોજ ૧૪ માહ ૭) ને દીને સમસ્ત પંચાએત દાદીભાઈ નશરવાંજીની પહેડી પર મલી. ત્યાં ચાર મોબેદોનાં નામે નક્કી કરવામાં આવ્યાં ૬ આ. માણુકજી શોરાબજી પાવડી અને આ. જમશેદજી રૂસ્તમજી દાબુ એઓની જોડ વરશીઓ તૈયાર કરવાનું કામ કરે અને આ. જમશેદદાડુ વાછા ^૧ અને આ. ફરામજી રાંબુજી ^૨ નીરંગ દીન કરવાનું કામ કરે. વધુ ઠેકંબું કે વરશીઓ દાદાભાઈ નશરવાંજી (મોદી) ને નામે અને નીરંગ-દીન વાડીઆજી બમનજી નવરોજીને નામે કરવાં (ચો. ૧ બા. ૨).

(ગ) રોજ ૨૧ મો માહ ૭ મો સંવત ૧૮૪૭ તા. ૨૬ મી એપ્રિલ ૧૭૯૧ ને દીને આ. કાવજી બચાજી અને બીજા ૩૨ જણાએ એક

(૧) જમશેદજી ખરશેદજી વાછા.

(૨) ફરામજી મનચેરજી રાંબજી.

દસ્તાવેજ ઉપલા ૪) મોબેદોને લખી આપ્યો કે નૌસારીની અનનુમનનાં ફરમાવ્યાથી તેઓએ એ કામ કરાવ્યાં છે. ૧

સંવત ૧૮૪૭ નાં માહ વદી ૧ વાર શનેઉ તા. ૧૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૯૧ રોજ ૧૨ માહ ૫ માંને દીને સમસ્ત અનનુમન

૨. ધણીધણીઆણીની બનાજની અગીઆરીમાં બેઠી હતી. તેણે ધણી ધણી-બાતમાં સમસ્ત અનનુ-આણીનાં સંબંધમાં નીચલો ઠેરાવ પસાર કર્યો હતો: મનના કટલાક ઠેકાવો. (ચો. ૧ બા. ૧). “પારસી લોકો તા. અંધારૂમાં આજ (૬) બીજા માયડી કરવા દીનથી કોઈ પોતાની મોહારદારને સુકીને બીજા ચોરસ સામે અટકાવ. કરે નઈ કાંચેજે આગલ પારસી લોકોએ પોતાની મોર-દારને સુકીને બીજા ચોરસ કરી લાવેઆ તે ઉપરથી પનચાત બેશીને હેમ થેરાવ થેરવેઓ છે જે આજ પછે જો કોઈ પોતાની મોહરદાર ચોરસને સુકીને બીજા ચોરસ વગર વાકે અથવા વગર આનાએ^૨ કરે તો તે ધણી પનચાતથી બાતલ છે ને પનચાતનો સુનેગાર છે તેની વીગત એ જે પેલુ તો તે નાચે-તબારો (ન્યાતબારો), ને બીજું તો પનચાતને વગર રજાએ અથવા પનચાત શમશતનાં વગર હોકાંમે કામ કરે તે સુનેગારી શરકાર કુપનીમાં સુનેગારી રૂ. ૨૦૦૧) આપે શઈ.”

(૧) આ દસ્તાવેજ નીચે પ્રમાણે છે:—

“આ. જમશેદજી પુરશેદજી વાજા તા. આ. માંલુકજી શુખાજી પાવરી તા. આ. જમશેદજી રશ્તમજી ઘણુ તા. આ. ફરોમજી મનોચેરજી રાંનજી જોગ લખતંગ શમશતે અનનુમન તા. દરેમહેરનાં શમશતે મોબેદો બરશતુમનાં તા. વગર બરશતુમનાં તા. શરવે પંચડી મલીને હમોએ મોબેદ ૪ ચાઆર આગર પરીને વરસીઓ તા. નીરંગદીનતુ કાંમ કરાવીઉ છે નોશારીથી અનનુમન તથા દશતુર શાહેય તા. દેશાધજી શાહેયનાં ફરમાન આવેઆથી હમોએ શરવ મલીને એ કાંમ લેવાદીઉ છે તે ઉપરાંત શરવેની શહી છે સંવત. ૧૮૪૭ નાં રોજ ૨૧ મા. ૭ મે” (નૌસારી મે. ૨૦ લાઇસરીની એરવદ જમારપજીની ચોપડી વો. ૧, પા. ૮૩.). આ દસ્તાવેજના નામો અને ઉપર ૧(ખ) માં આપેલાં નામોમાં જરાક ફરક આવે છે. પણ મેં એ નામો જેમ બન્ને ઠેકાણે મળ્યાં છે તેમ આપ્યાં છે. “શુખાજી” નામ કદાચ શોરાજીજીનું કોઈ ટુંકું યા મીત્રોમાં જણાયલું નામ હોય. “રાણાજી” નામ ‘રાણુજી’ (રાનજી) જ હોય. એવા જુના દસ્તાવેજોમાં “જુ” ધણીક વખત ‘જુ’ તરીકે મળે છે

(૨) અન્યાયે એટલે વગર ધનસાફ.

ઉપલી અનબુમનની મીટીંગના એજ ઠરાવમાં નીચલા વાજબી ગણાતા સભાએ ધણી ધણીઆણીને છુટાં પડવાની છુટ મુકવામાં

(ખ) વાજબી સભાએ આવી.

કુટા હેડા.

(ક) જે પહેલી ધણીઆણીને ફરજ નહી થયું હોય તો.

(ખ) ચોરત બદફેલ હોય તો.

(ગ) મરદ નપુશક હોય તો.

એ બાબે નીચે પ્રમાણે ઠેકવવામાં આન્યું. (ચો. ૧, બા. ૧)

“જે કદાશને કોઇને પોતાની મોરદાર અથવા નાતરાની ચોરતને પેટે ફરજ નહ આવતુ હશે અથવા ચોરત જે બંદફેલ હશે અથવા બીજું કાંઈ મરદને નાંપુશી હશે એવી વાતો તે મરદને ચર ૧ હશે તો પછે તે ધણી પનચાતને જાએર કરે ને શમશત પનચાત મલીને તે વાતની તજવીજ કરીને પછે જે પનચાતને રજા આપવા ગટે તો રજા આપે ને તે રજા શમશત અનબુમનની લેઇને કરે પણા પનચાતનાં હોકમ પરમાણાં તેની મોહોરદારને અથવા નાતરાની ચોરતનો જે પંચાત શંધા? ફરમાવે તે પરમાણા તે ધણી કબુલ કરે શધ”

એ ઠરાવ ઉપર મોદી જમશેદજી બોગાભાઈ, ફરાંમજી નાનાભાઈ દાવર, અને બીજા ૨૪) સાહેબોની સહી છે. એ સહીઓની હેઠે મોદી જમશેદજીએ નીચે પરમાણુ નોંધ લીધી છે. “૧. લા. મોદી જમશેદજી બોગાભાઈ ચરવે નાંનાં મોટા પંચાતની વીતી પુછીને લીધી છે.”

સંવત ૧૮૫૦ નાં ફાગણ શુક ૭ શનેઉ રોજ ૩૦ (માહ ૫ ૩) તા ૮ માર્ચ સને ૧૭૬૪ ને દીને “શ્રી પંચાત અંબુમન

(૧) એટલે સર યા માથે હશે.

(૨) બધાં, સર્વ.

(૩) એ બાબેની નોંધમાં માહ લખ્યો નથી. ‘મા.’ લખ્યો છે પણ અંક મુકવાનો રહી ગયો છે. ગણતરી કરતાં તે માહ ૫) મો આવે છે.

(૩) મરદની લાંબા વખ- વો. ૧ બનાજી લીમજીની આદરીઆન શાહેબમાં મલેઆ તની ગરદાનરી સખભે તા. ” ત્યાં કેઇ સ્ત્રીઓનાં ખાવીદો લાંબો વખત બહાર સ્ત્રીને બીજા ખાવીદ ગામ ગયા હોય તેઓના સંબંધમાં નીચલો ઠરાવ પસાર કરવાની છુટ. ઇ. સ. ૧૭૯૪. કુચો હતો (ચો. ૧ ખા. ૯). “ જે મરદ પરદેશ પોતાનાં

ધનંધાશર જાએ અથવા ચાકરી કરવા જાએ તે મરદ પોતાને ઘર વરશ ૧૦ દશની મૂદત મધે આવે શહી ને અગરજો એ મરદ પોતાની ઓરતને તે મૂદત શર નહી મળે તો પછે તે ઓરત પોતાનું ઘર બીજૂ કરે એ રીતે પંચાત કુળ મલીને ઠરાવ ફરવેઓ છે વાશતે જે મરદ એ મૂદત શર નહી આવે ને બીજૂ ઘર કરવા ચાહે તો સૂખેથી કરે પંચ પંચાતને હોકમ એ બાબમાં લીએ શહી તે કરતાં જે મરદ બાર પરદેશ જાએ ને તે પોતાની ઓરતની ખુશીથી વરશ ૧૦ કરતાં વધતો રહે ને તે બાબતની ફરીઆદી પંચાત ઉપર નહી કરે તો પછે તે ઓરત પોતાની ખુશીથી પોતાનાં મરદને મૂદત વધતી આપે તો તેની ખુશીથી છે.”

એવું દીસે છે કે આ અરસામાં કેઇક શકતીવાનો લગન, ગંમબાર, બાજ વીગેરેના સારા માફા અવસસરોએ આખા ગામનું ૩. કામના જહેર જમણો. જમન કરતા હતા. એવાં ગામના જમણો ઉપર તે માટે પંચાતને અસલથી પંચાત કાંઈ લવાજમ લેતી હતી. આ લવાજમ. ૧૭૯૧. અરસામાં તે લવાજમોમાં ફેરફાર કરી નવા લવાજમો

સુકરર કરવામાં આવ્યા. તા. ૧૯ મી નવેમબર ૧૭૯૧ સવંત ૧૮૪૮ નાં કારતક વહી ૯ વાર શનેઉને દીને દાદાબાઇ નશરવાનજીનાં ઘર મધે પનચાત મલી હતી. તેણે લગનનાં જેવાં જહેર જમણો માટે લવાજમો નીચલા ઠરાવ પ્રમાણે સુકરર કર્યા :—(ચાપડો ના. ૧ બાબત ૩)

“ જે આશામીને ગર લગન થાએ છે ને ગામના જમણા કરે છે તેવાર પનચાતને રૂ. ૨ આપે છે પણા આજ દીને હેમ થેરાવ થેરવો છે જે

આજ દીન પછે રૂ. ૧૧ અંકે અગીઆર શ્રી પનચાતને આપે શઈ.

(૧) વો. એટલે વોહરા. એ શબ્દ “વોહોરુ” એટલે “ખરીદુ” ઉપરથી છે (ત્રીપાથીની ગુજરાતી-અંગ્રેજી દિક્ષનરી). એ ઉપરથી “વોહરા” એટલે “વેપારી”. પછી એ શબ્દ માન માટેનો (honorific) બન્યો.

(૨) અહીં રૂ. ની રકમ માંડી નથી, તેથી આગલ થું લવાજમ હતો તે માણસ પહોં નથી,

“બીજી એજ ગંભારનાં ગામના જમણા કરે છે તા. બાજનાં તે અશક્તમાં
 ડા. ૨ આપતાં હતાં પણ આજ દીને હેમ થેરાવ થેરવો છે જે ડા. ૫ પાચ
 આજ દીન પછે પનચાતને આપે શકે.”

આ અરસામાં મુંબઈમાં પારસી વસતી વધવાથી અને પંચાએતનું

કામ વધવાથી પગારદાર કામદારોને રોકવાનું દરૂસ્ત ધાર-

૪. પંચાએતના વામાં આબુ. અત્યાર આગમચ એવા કોઈ કામદારોને

કામદારો. ૧૭૯૧ સર અવસરે કાંઈ આપવામાં આવતું હતું. પણ હવેથી

નીચતીત પગાર કરવામાં આવ્યા. આ બાબે આપણે

“૧૮૪૮ નાં કારતગ વદી ૯ વાર શનકી તા. ૧૯ નવેમબર ૧૭૯૧
 અગરેજીને દાને દાદીબાઈ નોશરવાનજીના ગર મધે પનચાત મઝી હતી ને
 શરવે અનજીમન મઝીને થેરાવ થેરવો છે તેની વીગત”ના મથાલા સાથના
 એહવાલમાં નીચલી નોંધ વાંચ્યે છીએ :

“પનચાતના કામને વાશતે આશામી ૨ હંમેશાં રેહેતી હતી તેનો મુશારો
 આજ દીન શુધી કાંઈ અપુર નહ પણ કાંઈ જુજળી કારણા વેલયે આપતાં હતાં
 પણ આજ દીને હેમ થેરાવ થેરવો છે જે ૧૮૪૮ ના કારતગ શુધી ૧ થી તે
 ધણીઓનો મુશારો આપે.” (ચિ. ૧ બા. ૩.) આ ઠેરાવ પ્રમાણે નીચલા
 મુસારા ઠેરવવામાં આવ્યા હતા:—

મોબેદને ૬૨ માશનાં રૂ. ૫). એક માણસને ૬૨ રૂ. ૫). સગડીવાલી
 બાઈને રૂ. ૨).

આ અરસા સુધીમાં ત્રણ દખમાં થયાં હતાં. તેમાંનાં એકમાં કોઈ યુરો-

પીઅન ચોરી છુપાઈથી દાખલ થયો હતો. તે સખબે

૫. દખખાના સંબંધમાં પંચાએત તરફથી ફરીઆદ થતાં, સરકારે એક ખાસ

સરકારનો એક ધધેરો. ૬૭૬૨ તા. ૨૬ ફેબ્રુઆરી ૧૭૯૨ ને દીને બાહર પાડ્યો

૧૭૯૨

હતો, અને તેમ ફરીથી ન થાય તે માટે તાકીદ કીધી

હતી અને બાહર કર્યું હતું, કે તેમ કરનાર ધણી બે

(૧) ગાહબારની નીઆત જેવાં નીઆતના જમનોમાં પંચાએતે રૂ. ૫) લેવાનો
 હજુર પણ સરેસો છે.

(૨) આબુ. (૩) વેળાએ, વખતે.

સરકારી નોકર હશે તો તેને નોકરીથી દુર કરવામાં આવશે, અને જો સરકારમાં નોકરી નહીં હશે પણ ખીજે કેંઈ કામ કરતો હશે તો તેના ધંધાનું લાઇસન્સ લઇ લેવામાં આવશે ને તેને યુરોપ મોકલી દેવામાં આવશે. એ ઢંઢેરામાંનાં ખરચ (expense) શબ્દ ઉપરથી ધારી શકાય છે કે કદાચ આ દખ્ખાને પાછું ઇજ્જવાની કોઇ કીયા કરવામાં આવી હોય. એ ઢંઢેરા નીચે પ્રમાણે હતો: '

“ A Proclamation.

“Whereas it has been represented to Government by the Caste of Parsees that a European Inhabitant of this Island, unobservant of that decency which enlightened people shew to the religious ceremonies of the Natives of India, had lately entered one of the repositories for their dead, to the great distress, inconvenience, and expense of the said Caste.; the Acting President in Council has thought fit to reprimand the person alluded to for his improper conduct; and in order to mark in the strongest manner his discountenance of such unwarrantable proceedings, and to deter others from the commission of like indignities in future, he hereby causes it to be signified, that whoever shall obtrude themselves on the Temples, Tombs, or religious ceremonies of the Natives, residing under the protection of this Government, will be suspended the Honorable Company's service, if in their employ, or if free merchants, mariners, or others be adjudged to have forfeited their licences, and will be sent to Europe.

Bombay Castle,
29th February 1792.

By order of the
Acting President in Council
(Signed) WILLIAM PAGE,
Secretary.”

એવું દીસે છે કે આગલના વખતમાં દાણા પાડવામાં આવતા એટલે બીજી વખતના લગન થતાં ત્યારે એકજ મોખેદથી આશીરવાદ ૬ “દાણા પાડતાં” એકજ સારવામાં આવતા. પણ આ અરસામાં તેમ કરવાનું મોખેદથી આશીરવાદ. નામુનાશબ્દ ધારવામાં આવ્યું અને એક મોખેદે “દાણા

એખલાએ પાડેઆ”^૧ તે ખોટું ગણાયું.^૨

તા. ૧૩ મી જુલાઈ ૧૭૯૫ ને દીને સુબંધની મેયરની કોર્ટમાં પાલક સંબંધી એક અગતનો મુકદ્દમો ચુકયો હતો.^૩ તે માણેકજી ૭ સુબંધમાં મેયરની જીજ્ઞાસા મોદી, (૧૭૦૮-૧૭૭૩), જેવણ મોદીનું દખલું કોર્ટમાં બરપા થયેલો સ્થાપનાર હીરજી વાઝા મોદીની પહેડીથી ત્રીજી પહેડીના પાલકનો સવાલ, ઈ. હતા,^૪ તેવણનાં કુટુંબના સંબંધનો હતો. તેમાં દોશાભાઈ ૧૭૬૫. જમશેદજી મોદી, તે મરનાર માનેકજીના ભાઈના નબીરા વાદી અને મરનારનાં ઘણીઆણી સુતાબાઈ અને બેટી રતનબાઈ પ્રતિવાદી હતાં. પ્રતિવાદીઓ કહેતાં હતાં કે મરનારે પોતાની

(૧) ચો. ૧. બા. ૯.

(૨) આપણા હાલના કાયદામાં પણ આશીરવાદને લગતી પામદમાં મોખેદ માટે એક વચન વાપર્યું છે. ત્યારે એ કુપરની એજ સાર કહાડી શકાય છે કે એક મોખેદના આશીરવાદ હકદાર ગણાય. જુઓ “The Parsi Marriage and Divorce Act, Act No. XV of 1865 section 3. તેમાં લખે છે કે “No marriage contracted after the commencement of this Act shall be valid.....unless such marriage shall be solemnized according to the Parsi form or ceremony called Asirvad by a Parsi priest in the presence of two witnesses independently of such officiating priest.”

(૩) પા. પ્ર. I પા. ૭૮-૮૦. આ બાયતની શરૂઆતની હપીકત આગલ બા. ૫ બાયત ૬ (પા. ૭૪) માં આપી છે.

(૪) એ પહેડી નીચે પ્રમાણે હતી.

હીરજી વાઝા મોદી

જમશેદજી

જીજ્ઞાસા

માનેકજી

બોગામાઈ

જમશેદજી

ડોસામાઈ.

હૈયાતીમાં પોતાની બેટી રતનભાઈના ૬) વરસના બોધલાભાઈ નામના છોકરાને પાલક કરી લેવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી હતી. તે ઉપરથી તેઓએ મરણ વખતે અખ્યાણું ભરાવતાં તે છોકરા બોધલાભાઈને પાલક બહેર કરી તંદોસ્તી લખાવી હતી. પણ ઉઠમણને દીવસે મરનારના ભાઈ બોધલાભાઈના બેટા જમશેદજીએ મીજલસમાં મલેલા પંચાએતના અકાબરો આગળ બહેર કીધું કે ધરમનાં ફરમાન પ્રમાણે છોકરીના છોકરાને પાલક કરાય નહી. પાલક તો મરનારનાં આપીકા લોહીનો એટલે મરદ ખેશીનાં વંશનો હોવો જોઈએ. હાજર રહેલા પંચાએતના અકાબરોએ તે વાંધો કબુલ રાખ્યો અને ફરીઆદ કરનાર જમશેદજીના દોશાભાઈ નામના ૧૨ વરસના બેટાને પાલક બહેર કરી ઉથમણમાં તેને નામે તંદોસ્તી લખાવી. તે બાબે ત્યાં ને ત્યાંજ લેખ કરી લઈ મીજલસમાં હાજર રહેલા આશરે ૫૦) બાણીતા પુરૂષોએ સહી કીધી. ઉપલાં બાઈઓનો વાંધો એ હતો કે મરનાર માણેકજીને લત્રીબ જમશેદજી સાથે અણબનાવ હતો તેથી તેનો બેટો બરાબર રીતે તેવણનો પ્રીતીલયો પાલક ગણાય નહી. ઉપલા પાલક બેટાએ ઉમરે પુગી અત્રે મેયરની કોર્ટમાં મરનારની મીલકત મેલવવા માટે ઉપલાં બાઈઓ પર ફરીઆદો માંડી. મેયરે ધરમનું ફરમાન અને રેવાજ જણુવા માટે આખરૂદાર બેહદીનો અને મોબેદોને શાક્ષી આપવા બોલાવ્યા. આશરે ૨૮ જણુઓની શાક્ષી લેવામાં આવી. તેમાં મોટા ભાગનું મત આ મતલબનું હતું કે “ પારસીઓમાં આપીકાં લોહીનો ધણી જ્યાં સુધી પાલક થવાને મલી આવે ત્યાં સુધી છોકરીના વંશનાઓને પાલક કરવાનો રેવાજ નથી. ” આ ઉપરથી મેયરે ઉપલાં બાઈઓની વીરૂધ અને દોશાભાઈની તરફેણમાં ચુકાદો આપ્યો અને ફરમાવ્યું કે ઉપલાં બાઈઓને દોશાભાઈએ મરનારની મીલકતની આમદાની માંથી દર માસે રૂ. ૫૦) નો દરમાયો આપવો. બાઈઓએ ૨૭ મી અક્ટોબર ૧૭૯૫ ને દીને અપીલ કરતાં મેયરનો ચુકાદો બાઈઓની વીરૂધનો બહાલ રહ્યો. બાઈઓએ ઇંગ્લંડ “ કીંગ ઇન કાઉન્સિલ ” (King in Council) માં અપીલ કીધી જેમાં કાઉન્સિલે ઉપલી બે કોર્ટોનો ચુકાદો રદ કરી બાઈઓની તરફેણમાં ચુકાદો આપ્યો, એવું કારણ જણાવીને કે, “ પારસીઓમાં પાલક કરવા વિષે ચોક્કસ નીયમ નથી, અને જ્યારે મરનારની ખાએશ પોતાની છોકરીના છોકરાને પાલક કરવાની હતી, ત્યારે તો તેની ખુશી પ્રમાણેજ થવું જોઈએ. ”

કીંગ ઇન કાબિનસીલે (હાલ મુજબ પ્રીવી કાઉનસીલે) ઉપલા ચુકાદામાં “પારસીઓમાં પાલક કરવા વિષે ચોકશ નીયમ નથી ” એમ જાહેર કર્યું છે, તે ધણીક હદે ખરું છે. એ પાલકના સંબંધમાં આ અરસાની આશરે ૧૧૬ વરસ આગમ્ય એટલે આજથી ૨૫૦ વરસ પર રોજ આવાં માહ આવાં ૧૦૪૫ (તા. ૩ જુન ૧૬૭૬) ને દીને નૌસારીની અનબુમને એક હસ્તાવેજ કીધો હતો જે ઉપર તે વખતના જાણીતા પોદ્યા હેશાઈ સોરામજી બેરામજીની અને રેવાયત લખનાર જાણીતા દસ્તુર બરબેર કામદીન વીગેરે આશરે ૧૦૦ પુરૂષોની સહી છે. આ એક પુરાણો અસલનો હસ્તાવેજ છે અને તે આગલી બાબદોની એ બાબદમાં કાંઈક જાણુવા જોગ હકીકત આપે છે, તેથી તે આ બાબતની પછવાડે સદાબરો એક વધારા તરીકે આપું છું.^૧ તે સાથે બીજી અંબુમનેના એ બાબેના ઠેકવોની કાંઈક હકીકત આપું છું.

નૌસારીના હસ્તાવેજ ઉપરથી ઉપજવી શકાતો કાંઈક સાર નીચે મુજબ છે :-

(ક) મરનારની મીલકત ઉપર પાલકનો કેટલોક હક પુગતો. તે હક દુબાડીને મરનારનાં કેઈ વારસો જેવા કે બેટી, બેહેન, ભાઈ, પોત્રાઈ તે પાલકનો હક દુબાડીને મીલકત લઈ લેતાં. તે ઉપરથી નૌસારીની અનબુમનને ઉપલો બંદોબસ્ત કરવો પડ્યો હતો, એવી નેમથી કે, જે કેઈ પાલકનો હક ભાંજે તેને સર્વ અનબુમન મદદી સમ કરાવે.

(ખ) એક ધણીએ પોતાની જીંદગીમાં જે ધણીને પોતાનો પાલક કીધો હોય તે ધણી પાલક તરીકે રવા ગણાવેા જોઈએ.

(ગ) મરનારે જીંદગીમાં પાલક નહી કીધો હોય તો તેનાં મરણ બાદ તેની ધણીઆણી ગમે તેને પાલક કરે તે રવા નહી પશુ તેના કુતુંબનો જે ધણી પાલક થવા લાયકનો હોય તેને અનબુમન હજુર પાલક કરી આપવો.^૨

(૧) એ હસ્તાવેજ મરહુમ એ. જમાંસજી સોરામજી મહેરજીરાણાએ દસ્તુર મહેરજીરાણાના કેતાબખાનામાં મુકેલી હસ્તાવેજોની નકલ (વો ૧) માં પા. ૪૦ માં આપ્યો છે તેમાંથી આપ્યો છે.

(૨) હાલમાં પણ આ રવાજને અનુસરીને કાઇપું ઉવમણું, જ્યાં અનબુમનની મીનલસ મલી હોય, ત્યાં પોકાર કરી જાહેર કરવાનો રવાજ છે કે મરનારના પાલક તરીકે દલાણા દલાણાને કરી આપવામાં આવ્યો છે.

અનબુમનની સલાહ વગર બહારોબાર કોઇને કોઇનો પાલક કરી આપવો નહીં. મરનારનાં ધણીઆણી મરનારની પછી પાલક કરી લીએ તે પોતાનાં મરદની વંશનો અતલગ થટે તેને અનબુમનની હજુર કરી લીએ.

(ઘ) “ જે કોઇ કોઇનો પાલક થાએ તે તેહની માલમીલકતનો ધની. તેહનું હેવું હોએ તે આપે લેવું હોએ તે લીએ. તેહને મુ'વાં જીવતાંનું જેવો ગતે તેવો ખશમાંનો કરે. ”

(ઙ) મરનારની ધણીઆણીને જ્યાં લગી તેણી જીવે ત્યાં સુધી મરનારનાં ઘરમાં રહેવાનો હક છે.

આ અરસામાં અત્રે કામ કરતા મોબેદોની રાહરીતી વિગેરે ઉપર પારસી પંચાએતનો કાબુ હતો અને તેઓની બાબદ કોઇ વખતે ૮ મુ'બદમાં કામ કરતા સમસ્ત અનબુમનની સભામાં રજુ કરવામાં આવતી હતી. મોબેદો માટે પારસી પં- તા. ૩૦ મી મે, તા. ૩૧ મી મે ૧૭૬૬, અને તા. ૫ મી ચાએતના અને અનબુમન- જીન ૧૭૬૬ ને દીને ઉપરાસાપરી અનબુમનની ત્રણ ના ઠેકાવો. ઈ. ૧૭૬૬. બેઠકો બનાવના આદરીઆનમાં મલી હતી અને તેમાં, એક નાની બાબદ સીવાય, મોબેદોના સંમ'ધમાંજ કામ થયું હતું.^૧ એ બાબદો નીચે પ્રમાણેની હતી.

ઉપલી તા. ૩૦ મી મે ૧૭૬૬ ની સભાની હકીકતમાં લખે છે કે “તાંહાં શરવે બરશનુમ બાગાના બાબમાં તજવીજ શરવે તરેથી કરી છે તેમાં એવું માલુમ પડું જે એમાં મોબેદો (ક) બરશનુમ સાંગવા- તરેથી કરી છે તેમાં એવું માલુમ પડું જે એમાં મોબેદો ની બાબદ. પનથકી તા. અગીઆરીના કામના કરનારનો અનેઆ^૨ ગણો છે પણ તરત બરશનુમ બાગાના બાબમે ચુકાવેઉ છે તેની વીગત. ”

“ પંથકી ૨..... ના બાબમાં એમ થેરાવ થેરવો છે જે જે કોઈ એ બેઉ ગરનાં બેહેદીન જે કોઈ હશે તે એ બેઉ જણને કામ શાફે^૩ ને પોતાંનું કામ

(૧) ચો. ૧ બા. ૧૦ અને ૧૧.

(૨) વાંક.

(૩) સોફે.

કરીને મેનત જે થાએ તે હીએ પણ એ બેઠ મોબેદને કોઈ બેઠેહીન લોક આશોદાદ આપે નઈ. તેની મુદત માશ ૬ છ શુધી કોઈ આશોદાદ આપે નઈ કે માશ ૬ પછે જેમ કોઈ પોતાનાં ગરાક બેઠેહીન લોક પાશેથી પોતાની મેનત તા. આશોદાદ હીએ એટલી શંભા' શરવે પનચાતે મલીને થેરવી છે બાબ એ જે એ બેઠ મોબેદે બરમનુમ બાબ ખબર અનબુ'મનને કરી નઈ." આ ચાર મોબેદો, જેઓ મધેથી મોબેદ એકનાં બરશનુમને ખતા પોંહચી હતી' અને તે ખબર અનબુ'મનને તે વખત ઉપર ઉપલા પંથકીઓએ આપી હતી નહી તેઓ માટે નીચે પ્રમાણે ઠેકાવ થયો :

“ તે મોબેદ ૪ ને કોઈ હવે પછે પનચાતનાં હોકમ વખર બરશનુમ હીએ નઈ ને વલી એ જે એ મોબેદ ૪ ને કોઈ બેઠેહીન આશોદાદ આપે નઈ ને તે મોબેદ જણા ૪ ઉપર લખાં છે તેને પંદાન બાંધવા હીએ નઈ તેની મુદત વરશ ૧) ની કરી છે તાંહાં શુધી કોઈ તે મોબેદને આશોદાદ આપે નઈ ને તેને બરશનુમ દેવાનાં બાબમાં તો પનચાતને જમે તે વાર તે ધણીઓને દેવાની રબા આપે તેવાર હીએ તેની કોઈ મુદત કરી નથી એ પરમાણાં કુલ અનબુમન મલીને એજ શબ પોચાડી છે.”

તા. ૩૧ મે ૧૭૯૬ ની સમરત અનબુમનની મીટીંગના ઠરાવ પ્રમાણે એક મોબેદ (કેરસાસજી હારમજી) નું બરશનુમ બાશું તે છતાં તેને ચલાવ્યા કીધું તે ઉપરથી અનબુમને તેને સબ હીધી કે “ પંથકી જે કોઈ છે તે એ મોબેદને બરશનુ નઈ હીએ ને તેનો કોઈ પનથકી કામ શાફે નઈ. બેઠેહીન લોક કોઈ એ મોબેદને બારણો ચડાવે નઈ ને આશોદાદ પણ નહી આપે” વરસ ૧ ની મુદત સુધી એમ સબ દેવામાં આવી. ૧ વરસ બાદ પનચાતનો હોકમ લઇને પછે જે પરમાણા અનબુમન ફરમાવે તે પરમાણા કામ કરે”.

(૧) એક મોબેદનાં બરશનુમને ખતા પોંહતી હતી, પણ ૪) ને, એટલે તેની સાથનાં બીજા ત્રણને સબ કરવામાં આવે છે, તેનો સખત આ દોસ છે, કે ખતા પામેલા મોબેદ સાથે તેઓએ જાણી બેઠને કામ કરી પોતાનાં બરશનુમને પણ ખતા લગાડી,

(૨) ચો. ૧ બા. ૧૦,

તા. ૩૧ મેએ ૧૭૯૬, સંવત ૧૮૫૨ ના વર્ષશાખ વદ ૧૦ ને ભોમે સમસ્ત

અંભુમન આદર્યાનમાં બેઠા હતા. બાબદ આ હતી :
(ખ) બરશનુમવાળા મોબેદોએ બેહેદીનોએ ફરયાદ કીધી હતી કે “બરશનુમના મોબેદ તાડી પીવા ખભુરે જવાની અગીઆરીના કામના કરનારા તાડી પીવા ખભુરે બાએ મનાઈ. છે ને તાંડાં તાડી તા. દારૂ પીધને ખાણુ પંકાવીને ખાએ છે એ વાત દીનનાં હોકમથી દુર છે.” એ ઉપરથી ઠેરવવામાં

આગ્યુ^૧ કે “આજ દીન પછે કોઈ મોબેદ બરશનુમનો ધણી કોઈ તાડી પીવા બાર બાએ નહીં.” એ કોઈ આ હોકમનો અનાદર કરે તો “તેજ વખત તેનું બરશનુમ બાએ ને ફરીથી તે ધણીને કોઈ અગીઆરીનું કામ તા. બરશનુમ આપે નહીં ને વળી તે મોબેદને કોઈ બેહેદીન બારણો ચલાવે નહીં ને કોઈ આશોદાદ આપે નહીં.”^૨

અગીઆરીનાં કામ કરનારા મોબેદો પંથકી ઉપર મેર (Mayor) ની કોર્ટમાં ફરયાદી માંડતા. પંથકીઓ પણ બેહેદીન ઉપર (૩) મોબેદોએ પંથકીઓ એમ મેઅરની કોર્ટમાં ફરયાદી માંડતા. એ બાબે તા. ઉપર અને પંથકીઓએ ૩૧ મેએ ૧૭૯૬ ને દીને સમસ્ત અનભુમને ઠેડગ્યુ^૩ કે બેહેદીનો ઉપર મેઅરની હવે કોઈ મોબેદોએ એમ કરવું નહીં પણ અનભુમને કોર્ટમાં ફરયાદી માંડ- બાહેર કરવું. એ બાબે નીચે પ્રમાણે થેડાવ થાયો.^૪

વાની મનાઈ.

“મોબેદ લોક અગીઆરીના કામના કરનાર પંથકી ઉપર ફરીઆદી મેર કોર્ટમાં અથવા મેરને તાંડાં કરીને પધશા પોતાના માગતા લાએ છે તા. વલી પંનથકી બેહેદીન લોક ઉપર પધશા માંગે છે તે ઉપર મેરને

(૧.) ચો. ૧ બા. ૧૦.

(૨.) બરશનુમવાળા મોબેદોને તાડી પીવા કાળે ખભુરે જવાનો અટકાવ નૌસારીના એ બાબદનાં પુરાણાં કાયદા કાનુને અનુસરતો હતો, સમય કે રોજ અરદીબેહરત માદ અસપ- દારમદ સંવત ૧૬૨૬ (ઇ. સ. ૧૫૭૦) નો મોબેદોનો નૌસારીનો એક માંહોમાહેનો લેખ છે જેમાં મોબેદો ડેડાવ કરે છે કે તાડી પીનારાઓએ બરશમ હાથમાં ધરવી પડે તે પ્રકારનું ચોજદાથેગરોનું કામ કરવું નહીં તેજ પ્રમાણે આતશખેરાંમની બોય દેનારાઓએ પણ કરવું નહીં. જુઓ મારૂં પુસ્તક “ The Parsees at the Court of Akbar and Dastur Meherji Rana.” pp. 62-63; 154-55,

(૩.) ચો. ૧ બા. ૧૦

તાંહાં તા. મેરેર કૌરતમાં ફરીઆદી કરીને લીએ છે એ રીતની ચાલ પનથકી તા. મોખેદ લોકની મોખાઇમાં ચાલે છે એ બાબત શરવે અનબુમન મલીને હેમ થેરાવ થેરવો છે જે જે કૈાઇ પનથકી બેહેદીન પાશે માગે અથવા મોખેદ પનથકી પાશે માગે તો તે પોતાનો હેવાલ અનબુમનને બહેર કરે ને તેનો અનશાફ અનબુમન કરે ને તેનો હક વાજળી જી રીતે હશે તે અપાવે. પણાં આજ દીન પછે મોખેદ અથવા પનથકી થાઇને ફરીઆદી મેર કૌરતમાં અથવા મેરને તાંહાં અથવા બુશતીશમાં અગરેજને બારણે બાએ નઇ ને જે અગર એ લખેઆ પરમાણુ ચાલે નઇ તો પછે જે પનથકી એ લખેઆ પરમાણુ નઇ ચાલે અથવા મોખેદ એ લખેઆ પરમાણુ નઇ ચાલે તો પછે તે પનથકી પોતાનાં પનથકથી દુર થાએ ને જે મોખેદ હશે તેને ફરીથી કૈાઇ બેહેદીન કામ શોફે નઇ ને પનથકી તેને અગીઆરીનુ કામ ફરમાવે નઇ ને બેહેદીન લોક તેવા શખશને બારણે ચડાવે નઇ ને કશી આશોદાહ પણ નઇ આપે એ પરમાણુ શરવે અનબુમન મલીને થેરવેહ છે તે શઇ. ”

મોખેદોના સંબંધના ઉપલા ત્રણ ઠેરાવો કરવાની બાબત “કુલ અનબુમન” હજુર તા૦ ૩૦ મી અને તા૦ ૩૧ મી મે ૧૭૯૬ ને દીને બે દીન લાગત આવી હતી અને તેના કામકાજની નીચે નોંધ લીધી છે કે “ઉપર બીનાં લખી છે તે શરવે અનબુમન મલીને થેરવી છે શઇ એમાં કશે શુબણુ નઇ”. તે ઉપર અનબુમનના આશરે ૪૬) શખશોની પોતાની સહી છે. તેમાં એક સહી ફારશીમાં મુલાંફીરોજની “ કાતેબ ઉલ હફ્ફ પ્રીરોજ બીન દસતુર કાઉસ ” એ રીતની છે. (ધ) જુદી જુદી પંક્તીના આ અરસામાં મોખેદોની જુદી જુદી નીચલી પંક્તી કરેલી મોખેદો. દીસે છે.

૧. પંથકીઓ જેઓ બેહેદીનોને ઘેરે ઘેરના જવાબદાર મોખેદો હતા.

૨ “પરચુટણીઆ મોખેદો.”

૩. વેપારીઓ વીગેરેને ત્યાં ચાકરી કરતા મોખેદો જેઓ સવાર સાંજ કીયા કામ કરતા હોય.

“કોટ બારના બેહેદીન તા. કોટમાંનાં બેહેદીન પોતાનાં પનથકી અંધા-રૂના કામ કીધાના બાબમાં ફરીઆદી કરી તેથી શરવે હકીગત બેહેદીન લોકની

શા ભરીને શરવે તરફથી તજવીજ કરીને કુલ અનભુમને”^૧ તા. ૫ મી જુન ૧૯૬૬ ને દીને બનાજના અદરીઆનમાં કેટલાક નીચલા બંદોબસ્તો કર્યા :

૧. “કોટબારનાં લોક બેહદીન કુલ જે હશે તેનું કામ હમણા પનથકી કરે છે તા. પરચુટણીઆં મોબેદ કરે છે તેથી હવેથી કોઈ બેહદીન લોક આજ પછે પરચુટણીઆ અંધાડને કામ શોફે નહીં ને તે બેહદીન પોતાના ગરનો પનથકીને કરીને તેને પોતાનું કામ ધરંમનું શોફે ને તે બેહદીનનાં હોકમ પરમાણા તેના ગરનો અંધાડ પનથકી કામ કરે શર્ધ.”

૨. બહાર કોટનું કામ કરવા સર્વ પંથકીઓએ મલીને જેવી જરૂર હોય તે પ્રમાણે એક અથવા બે અથવા ત્રણ જોડ કોટ બહારની અગીઆરીમાં શખવી કે તે રાતનાં કે દીસનાં જે કાંઈ કામ હોય તે કરે. તે જોડનો ખરચ પંથકીઓ આપે અને પછી પોત પોતામાં તે ખરચ બાબે સમજ લે.

૩. બેહદીનો તે પંથકીને ઘટનું દામ આપે. પંથકી કામમાં ગફલતી કરે તો તે પંથક સુકે, બેહદીન ફરીથી તેને કામ સોંપે નહીં. જે ખરચનુમવાલા મોબેદ બરાબર કામ કરે નહીં તે મોબેદને પંથકી કામ સોંપે નહીં. તે મોબેદ ફરીથી કામ કરે નહીં ને પડાં બાંધે નહીં.

૪. બેહદીનો પંથકીને કામ સોંપે “તે બેહદીનને ગટારત છે જે પોતાના કામની પોતે પણ ખબરદારી કરે.”

૫. હવે પછી કોઈ પરચુટણીઆ મોબેદો કામ કરે નહીં. બેહદીનો કોઈ કામ પરચુટણીઆ મોબેદને સોંપે નહીં પણ ઘરનાં પંથકીને સોંપે.

૬. પંથકીઓએ નીરંગદીન તથા બીજો આલાત કોઈ પરચુટણીઆ મોબેદને આપવો નહીં. જે ઘણી પાસે નીરંગદીન તથા આલાત હોય તેણે પણ કોઈ પરચુટણીઆ મોબેદને તે આપવું નહીં.

૭. કોટલાક મોબેદ લોકો વાણ્યાને ત્યાં અથવા બીજા લોકોને ત્યાં ચાકરી કરે છે અને સાથે સાથે પંથકી કામ ફરમાવે છે તે બેહદીનને ત્યાં જઈ કામ કરે છે. આજ પછી તે ચાકરી કરનારા મોબેદોને પંથકીઓએ કામ સોંપવું નહીં અને બેહદીનોએ પણ તેઓને પોતાનાં ઘરમાં કામ કરવા દેવું

નહી. જો કોઈ પંથકી એવા “ચાકર સાથ” ૧ મોખેદો પાસે કામ કરાવશે તો તેને સર્વ અનનુમન મલી સજા કરશે. તે સજા એ કે “જો પનથકી એવી નાં-લાએકે વાત કરે તો પનચાતને શુનેગારી ડાટી ૧) આપે.”

ઉપલી તા. ૫ મી જુન ૧૭૯૬ ની મીટીંગમાં નીચલી ફરીઆદની બાબત હતી : “ પનથકી શરવેને પાશે નીરગદીન રાખે (૩) નીરંગદીનના કતરા છે તેની ફરીઆદી બેહેદીન લોકોએ કરી છે જે પનથકી નાખી વધુ નીરંગદીન લોક નીરગમાં નીરંગદીનનાં કતરા નાખીને કામ નહી બનાવાની બાબત. ચલાવે છે.” તે બાબે ઠડાવ થયો “આજ પછે પનથકી મોખેદ નીરગદીન વીગર દીનનું કામ કરે નઈ ને હવે પછે નીરંગમાં નીરગદીનના કતરા નાખીને કામ કરે નઈ જેવાર નીરગદીન કુલ થાઈ રેવા આવે તેવારે આગલથી પનથકી આવીને અનનુમનને બહિર કરે પછે અનનુમન મલીને નીરગદીન કરવાનો હોકમ ફરમાવે તે પરમાણુ કરે.”

ઉપલીજ તા. ૫ મી જુન ૧૭૯૬ ની મીટીંગમાં એક બાબત આ હતી : “બેહેદીન લોક અનનુમનની આગલ ફરીઆદી કરવા લાગા (૪) રવાનની બાજ જુદી છે જે પનથકી લોક શ્રી મોખાઈ મધે રવાનની બાજ જુદી ઇજવાની બાબત. તેનો જુદી ઇજતા નથી વાશતે આજથી રોજગારની બાજ લવાજમ. જુદી જુદી ઇજે ને જશનને દીને તા. મુખતાદમા તા. ગહમબારમાં એવે દાડે કુલ અનનુમનને નામે ઇજે બાકી શરવે રોજગારની બાજ જુદી જુદી ઇજે.” આ જુદી બાજ ઇજવાના અને બીજા લાજુતરનું નીચે પ્રમાણે દામ ઠેડવવામાં આવ્યું.

૧. જુદી રોજગારની બાજ ઇજવાના	પૈસા ૨.
૨. વંદીદાદના.	રૂ. ૧) =
૩. ઇજશનેના.	રૂ. ૦૧
૪. સરોશના.	રૂ. ૦૫
૫. “વંદીદાદ બેશે છે તે બેડા પછે જો કોઈ બેહેદીન લોક ચાએ ને અરદફરવુશ બેશે તો તેના.”	રૂ. ૦૧

ઉપર વંદીદાદનાં રૂ. ૧) લખ્યા છે, તેના સંબંધમાં ઠેકઠ્યું કે “તે મધેથી પનથકી ગાત્ર લીએ ને રૂ. ૦ જે જોડ વંદીદાદ બેશે તેને આપે.”

મોબેદોનાં ક્રીયાકામનાં સંબંધમાં ઉપલા સર્વ બંદોબસ્તોની સેવટે જણાવે છે કે “હવે પછે મોબદ લોક એ પરમાણુનું કામ નહ કરે ને હરઅક બેહેદીન એ બાબત ફરીઆદી કરે તો પછે જે જોડનો અનેઆ થાએઓ હશે ને તે જોડનો પનથકી તા. તે જોડ પનચાતનો શુનેગાર છે વાશતે પનચાત તે શખશને જે શખ દેવી હશે તે શરવે અનબુમન મલીને દીએ.”

આ ઠરાવોમાં સેવટે બાજ ઇજવાના સંબંધમાં લખે છે કે “ખી.^૨ એજ^૩ બાજ જેવાર ઇજે તેવાર અરદીએશત (૭) બાજ ઈજતી વખતે જોડ પાશે રાખે.” એવું દીસે છે કે આગલા વખતમાં આતશ રાખવાની બાબદ. કેટલીક વખત આતશ વગર પણ બાજ ઇજવામાં આવતી.

તેમ થતું ત્યારે લણતરમાં જ્યાં પણ “તવ આતશ પુથ અહુરહે મઝદાઓ” એટલે “હોરમઝદન પુત્ર તું આતશ,” એવા શબ્દો લણવામાં આવતા, ત્યાં “તવ” એટલે “તું” શબ્દ લણવામાં લેવો નહી, એવો રેવાજ હતો.^૪

આગલા વખતમાં પારસી પંચાએત જે કોઈ બાબદોમાં તીક્ષણ લાગણીઓ ધરાવતી હતી, તેમાંની એક બાબદ મહમન, મોહોર, દ. હમકારાના દીનસો પર ગોશ, રામના હમકારાઓ ઉપર ગોશતનું ખાણું નહી અને સર અવસરનાં ખાણું ખાવાના સંબંધની હતી. તે બાબદ આપણે પંચાએતનાં આમાં ગોશતનાં ખાણું દફતરમાં અનેક જગ્યાઓએ જોઈએ છીએ. તે સાથે સર ઉપર આંકોશ, ઇ. ૧૭૬૬. અવસરનાં મોટાં ખાણુંમાં પણ બનતાં સુધી ગોશત આણું વાપરવું, એવો પણ વીચાર તે વખતે રાખવામાં આવતો. હાલમાં આપણામાં રેવાજ છે કે લગનનાં ખાણામાં ગોશતનું ખાણું

(૧) એમ બેહેદીન વંદીદાદનાં રૂ. ૧) આપે. તેમાંથી પંથકી પોતે ગાત્ર લીએ અને વંદીદાદ બેશનારાને ફક્ત ૦ આપે, તેના સખખ આ કે પંથકીઓ એવું કામ કરનારા મોબેદોને બથુક પમારદાર રાખતા હતા.

(૨) ખીજું. (૩) એ જે.

(૪) એ બાબે જુઓ મારો વીષય “An Old manuscript of the ‘Kitāb-i-Darun yasht.’” (The Journal of the K. R. Cama Oriental Institute No. 1. p. 29.)

નહી કરવું, તે રેવાજ આ લાગણી સળંગે તે વખતે ખરપા થયો હતો અને હાલ પણ મોટે ભાગે ચાલુ છે. પણ એ રેવાજ મુંબઇમાં જ પડ્યો છે. બહાર-ગામ, ઢાખલા તરીકે, નૈસારીમાં, લગન તાંકણે ગોસ્તની વાણીઓ થાય છે. આ બાબદના સંબંધમાં આપણે આ અરસામાં નીચલા આકોસો મેલાયલા જોઇએ છીએ.

સંવત ૧૮૫૨ ના વૈશાખ વદી ૧૦ લોમ તા. ૩૧ મી મે ૧૭૬૬

ને દીને “શમશત અનન્યમ”ન આદરીઆનમાં બેઠા હતા. ને

(૬) હમકારના ચાર તાંહાં” મોબેદો બાબે ઉપર જણાવવા પ્રમાણે કોઈક ઠરાવો દીવસો પર ગોસ્ત નહી કરવા બાદ એક “થેરાવ થેરવો જે મઈનાના રોજ ૪ ખાંડ.

આપણી દીનમાં ગોશ ખાવા ફરમાવેઉ નથી એ પરમાણુ

આપણી દીનનો હોકમ છે ને બેહેદીન અથવા મોબેદ

આજ પછે રોજ બહમન તા. મોર તા. ગોશ તા. રામ એ દીન ૪ માશ ૧ મધે કોઈ આપણા પ્રીરકો ગોશ ખાએ નહ ને અગર જો કોઈ એ હોકમ પર-માણુ ચાલે નહ તો અનન્યમને એમ થેરાવ થેરવો છે જે જે ધણી એ કામ કરે ને ગોશ ખાવાને પોતાના ગરમાં લાવે તો તેની શબ્દ કુલ અનન્યમને મલીને કરી છે તેની વીગત નીચે લખી છે”. એ સજની વીગતનો સાર નીચે પ્રમાણે છે :—

(૧) “જો કદાચને બેહેદીનનાં પ્રીરકામાંથી કોઈ ગોશ ખાએ” અને કોઈ બીજા “બેહેદીનને જે વખત માલુમ થાયે જે એ શખશે ગોશ ખાધું તો તરત તે પાથેથી પનચાતની તરફથી શુનેગારી દોતી ૧ લીએ ને પછે તે શખશને નોણા^૨ નવાડે જે ફરીથી એવું કામ કરે નહ.”

(૨) “જો મોબેદ અગીઆરીના કામના કરનાર અથવા પરચુટણીઆ કામના કરનાર એવું કામ કરે તો તે ધણીને વરસ ૧ શુધી પનચકી ચાકરી રાખે નહ ને વળી બેહેદીન લોક તે મોબેદને બારણે ચડાવે નહ ને કશી આશોદાદ આપે નહ.”

(૩) ઉપલા અગીઆરીમાં કામ કરનાર અને પરચુટણીયા કામ કરનાર મોબેદો ઉપ્રાંત બીજા ધંધામાં પડેલા મોબેદો કે જેઓ તે ધંધા ઉપ્રાંત કાંઈક

મોખેદી કરતા હતા, તેઓ માટે ઠેડંચું કે “એ વીગરે બીજા મોખેદ લોક ચાકરી પોતાનાં ખાવંદની કરી ખાએચ અથવા હરએક બીજા મોખેદ શ્રી મોખા-ધમાં છે તે જ એ લખેઆ પરમાણુ ચાલે નધ ને બરખુદી કરી ને એ નાલાએક કામ કરે તો પછે જે કાંઈ અનન્યુમને શબ ઉપર બેહેદીનને તા. મોખેદને લખી છે તે શબ લીએ.”

(૪) ઉપર પ્રમાણે જો બેહેદીન મોખેદો અમલ નહી કરે તો તે માટે ઠેડંચું કે “અગર જો તે શખશ એ હોકમ પરમાણુ શબ પોંચાડવા લીએ નધ અથવા બરશનુમ લીએ નધ તો પછે તે મોખેદ અથવા બેહેદીન જે હશે તે પારશીની અનન્યુમને શ્રી મોખાધનીથી દુર છે તેની સાથે પારશીની અનન્યુમન કશે વેવાર રાખે નધ. એ પરમાણુ કુલ અનન્યુમન મલીને થેરવેડ છે.”

અગર જો ઉપલા હમકારાના ૪, દીવસે કોઈનું ચાહરમ ચાહારમ વીગરેના કોઈ પડે અથવા કોઈની બાજ પડે તો તે માટે એવો ઠેડાવ દીવસો માટે કહ. કયો કે એક દીવસ આગલથી ગોસપંદ કપાવે પણ ખુદ હમકારાના દીવસે નહી. એ ઠરાવ નીચે પ્રમાણે છે :

“બી. એ જે એ માશનાં દીન ૪ માં બાજ રોજ અથવા ચોથું^૧ પડે તો આપણી દિનનાં હોકમ માફક એક દીન આગલથી ગોશફડ કરે ને તેની અરબ ચડાવે પણ તે દાટે અરગેશ ખાએ નધ.” બીમાર આદમી માટે નીચે પ્રમાણે છુટ રાખી હતી : “બીજુ એ જે એ માશના દીન ૪ માં મરગી અથવા ગોશ કોઈ શખશ ખાએ નધ અગર જો ખાએ તો ઉપર શબ લખી છે તે પરમાણુ પોતાની કરણી માફક પોતાની શબને પોએ શધ. બી. એ જે ગોશ અથવા મરગી વખત ઉપર આબરી આદમી છે ને તેને કથું બીજુ ખાણુ ચાલતું નથી ને હકીમનાં હોકમ પર અગર જો જરૂર હશે તો ખાએ એ વાતની મના નથી પણ જરૂરની પાતીએ^૨ એવો શબબ હશે તો ખાએ.”

(૧) ચાહરમ.

(૨) વખતે.

તા. ૫ મી જુન ૧૯૬૬, સંવત ૧૮૫૨ ના વર્ષશાખ વદ ૧૪ વાર
 રવેકેને દીને “અનબુમન કુલ શ્રી બનાજીની આદરી-
 (ખ) લગન વીગેરે સર અવ- આનમાં મલેઆ હતા”. અનબુમનની એ સભામાં કેટલાંક
 સરે પર ગોસ્ત મરધીના બીજા કામો સાથે લગનમા થતા ગોસ્તના ખાણુના
 ખાણુનો અટકાવ. સંબંધમાં એક ઠેરાવ કરવામાં આવ્યો કે : “ બેહેદીન
 લોક તા. મોબેદ લોકને ગર લગન થાય છે તે વાર ગામના
 જમણા? કરે છે અથવા થોડું જમણા કરે છે ને તાંહાં જમણામાં ગોશ કરે
 છે તેથી શરવે અનબુમન મલીને એમ થેરાવ ઠેરવો છે જે આજ પછે કેાઈ
 બેહેદીન અથવા મોબેદને ગર લગન થાય તે વાર જમણામા ગોશ કરે નહ
 કાંએ જે એવો રૂડો દાડો એટલા જીવ મારવાં ગટારત નથી તેથી કેાઈ
 આજ દીન પછે ગોશ જમણામાં કશુ કરે નહ ને વલી બીજી એમ થેરાવ
 થેરવો છે જે જે ધણીને ગર લગન હોએ તે ધણી માંડોશરાને
 દાડેથી તે દીન ૧ લગન અગાઉ શુધી ગોશ રાતલ ૩૦૧ તરણા શો એક
 શુધી લાવે તેથી કેાઈ એ દાડાનાં વચમાં વતું લાવે નહ ને લગન જે દીને
 હોએ તે દીન ગર મધે ગોશ નામે ખાએ નહ એ પરમાણુ શરવે અનબુમન
 મલીને બંદોબશ કરે છે શઈ બી. એ જે જે ધણીને ગર લગન હશે તે
 ધણી માંડોશરાને દાડેથી તે લગનને દીન શુધી મરગી પણા કેાઈ ખાએ નહ
 એ પરમાણુ ગોશ તા. મરગીનો બંદોબશ લગન જેને ગર હશે તેને ગર
 માંડોશરાને દીનથી તે લગનના દીન શુધી ઉપર બંદોબશ લખો છે તે પર-
 માણુ શરવે ચાલે શઈ એમાં કશો શુખણુ નહ બી. એ જે બેહેદીન તા. મોબેદ

(૧) એ. ૧, ખા. ૧૧.

(૨) આ અરસાના આ નંબર ૧ નાં ચોપડાનાં લખાણમાં આપણે ધણા શબ્દો “આ
 કારાંત ” માં તમામ થતા જોઈએ છીએ. દાખલા તરીકે જમણા (જમણ), પણા
 (પણ), પરમાણુ (પરમાણુ અથવા પરમાણુ), તરણાશો (ત્રણ સો), શુખણાં (સુખન),
 નાંણાં (નાન, નાહન), લોખાણુ (લોખાણુ). કેટલાં શબ્દોની વચ્ચે પણુ ‘અ’ નો ‘આ’ લખાયેલો
 છે. દાખલા તરીકે “ રતલ ” ને બદલે “ રાતલ. ” કેટલાં વચમાંનાં હરફમાં પણુ એમ
 હોય છે. દાખલા તરીકે ‘મોબદ’ ને બદલે ‘મોબાદ’. (જુઓ ઉપર ૧૧૩ ફકરા ક).
 એવા શબ્દોના દાખલાઓ આ અને બીજાં જીતારાઓમાં મલે છે.

લોકને ગર રોજગાર છે અથવા બીજો શારે રૂઠો ઢાઠો છે ને તે ધણી જો કહાશ^૧ ગામનું જમણા કરે તો તે ગામના જમણામાં પણ ગોશ કરું કરે નહ પણ ગહંબારમાં અથવા બાજ રોજમાં ગોશરૂડ ૧ હંમેશ કરે છે તે કરે ને જો થોડાં ગણા ગર બાજને દીને અથવા વેવાનો^૨ બેરામ રોજ કરે તો તે ધણી ગોશ રાતલ ૩૦૧) શુધી કરે વધુ કરે નહ ને તે બાજ રોજમાં મુરગ^૩ ધણીને ખુશ પડે તો કરે મુરગ બાજરોજ અથવા વેવાનો બેરામ રોજમાં કરે તો તેનો મુજબો નહ એ પરમાણુ શરવે અનનુમન મલીને એ ગોશ તા. મુરગ બાખતનાં થેરાવ થેરવો છે.”

જે ધણી ઉપલા ઠરાવનો અનાદર કરે તેને માટે સજા ફરમાવી છે કે “તે ધણીને ગર કોઈ પનથકી મોખેદ અથવા બીજા મોખેદ કોઈ તે વેવાના ધણીને ગર આશરવાદ દીએ નહ ને વલી કોઈ બેહેદીન તા. મોખેદ કુલ અનનુમન કોઈ તેને ગર વેવાનાં જમણામાં જમાં^૪ જાયે નહ.”

બાજ રોજગાર અથવા વેવાહના બેરામ રોજ અથવા ગાહમબારના બાખમાં ઉપર જે ઠરાવ જણાવ્યો છે તેનાથી જે ધણી ફરે તેને માટે નીચે પ્રમાણે સજા ફરમાવી છે : “તે ધણી નાંણા નાચે ને પનચાતને દોતી ૧ શરેશતા પરમાણુ આપે ને કુલ અનનુમન પાશે માફ માંગે.”

આગલા વખતમાં પારસી સ્ત્રીઓ લગન જેવા અવસરે રસ્તામાં ગીત ગાતી જતી હતી, તે બાખદમાં સંવત ૧૮૫૨ નાં ૧૦. સ્ત્રીઓને બહેર વસ્તા વર્ધશાખ વદ ૧૪ વાર રવેઉ તા. ૫ મી જુન ૧૭૬૬ ને ઉપર ગીત ગાવાની મનાઇ. દીને કુલ અનનુમન બનાજીનાં આદરીઆનમાં મલી હતી, તા. ૫ જુન ૧૭૬૬. તે સભામાં અનનુમને નીચે પ્રમાણે ઠરાવ કર્યો : ^૫

“પારસી લોકનાં બધરાં વેવામાં અથવા આદરણીમાં અથવા આવા ઇજત જાયે છે એવા કશેબાશદ^૬ બીજો ઢાઠે રશતામાં ચાલતાં ગીદ ગાયે છે એ ચાલ ગણાં નાલાએક છે તેથી શરવે અનનુમન મલીને એમ થેરાવ થેરવો છે જે આજ પછે પારસીનાં ઓરત કાંઈ રશતામાં ગીદ ગાયે નહ ને શારે રૂઠે ઢાઠે જો અગત હશે તો તે ઓરત લોક પોતાના ગરમાં બે-

(૧) કહાશ. (૨) વેવાહ એટલે લગન. (૩) મર્ગી. (૪) જમણા. (૫) ચો. ૧ બા. ૧૧.

(૬) મતલબ કે “એવા કોઈ અવસર બને ત્યારે”. ફા. “કસી બાશદ.”

શીને ગીઠ ગાવાં હશે તો ગાએ પણ કોઈ રચનામાં આજ પછે એવી નાલાયક વાત કરે નહીં જો કદાચને એ બદોબશથી કરે તો તેની શબ્દ એને જે કોઈ ચોરત લોક રચનામાં ગીઠ ગાતાં જાએ ને તે રચતે બેહદીન અથવા મોખાદ તે ચોરતને દેખે તો તેને તેજ વેલા બંદ કરે ને પનચાતને આવીને જાહેર કરે તે બાબમાં પનચાત તેને શબ્દ એ દીએ જે જે ધણીનાં ગર વેવા અથવા બીજે વાર તેવારે ' એવી નાદરૂશ વાત કરે તો તે ગર ધણી તા. તે ગરની ચોરત એ બેહ જણાને નોણા નવાડીને પનચાતના શરેશતા પરમાણુ દોતી આપે ને પનચાત પાશે માફ માગે."

૧૧. બાજરોજગાર, ગાઠમ- આગળ સર અવસરે એકમેકને ત્યાં બાણા મોકલવાને બાર અથવા બીજા અવસરે રેવાજ હતો. આ બાબતમાં તા. ૫ મી જુન ૧૭૯૬ પર ભણેલી ચીજો અને નોણાં ધરે ધર મોકલવાની ને દીને કુલ અનજુમને નીચે મુજબ ઠેરાવ કર્યો : ૨ મનાઈ. ઇ. ૧૭૯૬

"આજ પારશી લોકમાં હમણા ચાલ એ છે જે ગંબારમાં અથવા બાજ રોજમાં અથવા બીજા જમણવારમાં તા. વેવાના જમણામાં એક બીજાને ગેર બાણા મોકલે છે ને એક બીજાને ગેર બાણા લીએ છે એ ચાલ નાદરૂશ છે ને એ વાતના ગણા ગુનાં હાશલ થાએ છે જે પકાવેલું ખાણુ ને વહી લોખાણા મુ'કેલું ખાણુ ગેરે ગેર રજલે છે ને વહી કોઈ લીએ છે તો તે ખાણુ અકારત થાએ છે વાશતે એ વાત જોએઆમાં ગણી નાદરૂશ છે ને ગણી નાખુશ છે વાશતે એ બાબમાં કુલ અનજુમન મહીને એમ થેરાવ થેરવો છે જે આજ પછે કોઈ એક બીજાને ગેર બાણા મોકલે નહીં પકાવેલું ખાણુ કશું કોઈ આજ પછે એક બીજાને ગેર મોકલે નહીં બી. એ જે અગર વેવાનાં દાડામાં પારશી લોકની નીચે ચાલ છે જે ખાણુ પકાવીને વેવાધને ગર મોકલે છે તે બાબમા એમ થેરાવ થેરવો છે જે વેવામાં

(૧) " વાર તેવાર " એટલે " વાર તેહવારે. "

(૨) ચો. ૧ બા. ૧૧.

(૩) અહીં જુલમાં ' ની ' હરફ બેવડો લખાયેલો હોય, અથવા તો તે નકાર (negative) ને અર્થે હોય. દાખલા તરીકે "નિ:શંક" એટલે વગર શંકતું; "નિ:સંગ" એટલે "સંગત વગરતું, એકલું". ત્યારે "નિ:ચાલ" એટલે "ફક્તી અથવા ખરાબ ચાલ."

વેવાઇને ગેર લાણી મોકલે છે તેને ચેકલો કાચો શીધા મોકલે પકાવેલો મોકલે નહીં વેવામાં ને બીજા દાડામાં બાજુ રાજ અથવા બીજો દાડો તો લાણી પણ એક બીજાને ગેર મોકલે નહીં ને કાચો શીધા પણ એક બીજાને ગેર મોકલે નહીં એવો બદોબશ કરો છે તે પરમાણુ શરવ કોઈ ચાલે બી. એ જે મેજ ' મધનામાં અથવા હરએક બીજો દાડો મેજ પારશી લોકને તાંહાં થાય છે ને હમણા ચાલો એવો ચાલો છે જે તે મેજ એક બીજાને વેચે છે ને તે મેજ તા. ફરાણો ગરાગર ' અકારત થાય છે એવી બીના જાહેર માંહુમ પડે છે વાશતે એ મજ* વેચવાના બાબમાં પણ કુલ અનન્યમન મહીને થેરાવ થેરવો છે જે આજ પછે મેજ પણ એક બીજાને ગર વેચે નહીં એ બદોબશ કુલ અનન્યમન મહીને થેરવો છે તેથી જો કોઈ ફરે તે નાંખર* થાયે તો તેની શબ્દ એ થેરવી છે જે તે શબ્દ નાણા નાઇને પનચાત અનન્યમન મેલવીને ગલામાં પટકો* નાખીને પનચાતને ઢોટી*

(૧) આદર મહીનો, જ્યારે ગુજરાતીની યાદમાં મયજદ (આદરગાન બાજ) કરવામાં આવે છે, તે 'મેજ મહીના' તરીકે ઓળખાય છે.

(૨) ઘરે ઘર. (૩) મેજ.

(૪) (ક) આ 'નાખર' શબ્દ "નેઆત બહાર" ઉપરથી "નાત બહાર" અને પછી "નાખર" બનેલો હોય. (ખ) કદાચ "ના-ફર્મીન" ને અર્થે હોય. ફા. "ફર્મીન-અર" એટલે "ફરમાન બજા લાવનાર" શબ્દોમાંથી ફર્મીન નીકળી જઈ "અર" રહ્યો હોય, એ વધારે સંભવીક છે. ત્યારે "ના બર" એટલે "ના (ફર્મીન) અર". (ગ) અથવા કદાચ તે અરબી "અર" good, righteous, dutiful to parents (Steingass) એટલે "બલો", તેનો નકાર રૂપ હોય, એટલે "બુઝો, બુરો".

(૫) "પટકો" એ એક કપડાંનો સાંકડો કટકો હતો (A cloth about a span in breadth and worn round the waist, a girdle, મી. શાપુરજી એફલજની Gujarati-English Dictionary). અસલી હીન્દીઓમાં પણ કામનાં ઠેરાવોના અનાદર કરનારાઓ, માશી માંગવા માટે, તેઓની પંચાએત (Sanhedrin) હજુર આવતા ત્યારે તેઓ એક જાતના શોકના પોશાકમાં આવતા.

(૬) ઢોટી એક જાતનું જાડું કપડું છે. કાષ્ઠક પ્રજાઓમાં રેવાજ છે કે વડીલોની હજુર જાહેર થાય ત્યારે માનને ખાતર તેઓ હજુર કપડાંનો કટકો ધરવો. ટીબેટમાં ડીલાઈ-લામાંની દરબારમાં હજુર એ રેવાજ છે.

શરૈશતા પરમાણુ આપે ને પનચાત અનજુમનને અજુર^૧ માફ માગે. એ પરમાણુ શબ્દ તે શખશને દીએ શબ્દ ”^૨

ઇ. સ. ૧૭૭૪ માં પાંડુ શીવજી નામના હિંદુએ કુંગરવાડી નજદીક હાલની બાણુલનાથનાં દેહડાંની જગ્યા પર એક નાંહણું દેહડું બાંધ્યું.
 ૧૨. બાણુલનાથના મંદીરની હતું. પાછળથી ઇ. સ. ૧૭૬૨ માં પાંડુ નાદાર હાલતમાં જગ્યાની બાબતે ૧૮૦૦. આવવાથી એ દેહડાં સાથની જમીન કોર્ટ મારફતે વેચાઈ હતી, તે દેવરંડ બરોજ નામના પાદરીએ લીધી હતી. તે ખરીદદાર પાસેથી પારસી પંચાએત માટે ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં શેક હોરમસજી બમનજી વાડીઆએ લીધી હતી. પંચાએતનો વીચાર એ દેહડું બંધ કરવાનો હતો, પણ તેવામાં ઉપડ્યા પાંડુ શીવજીના મલારરાવ નામના ખેશીએ દાવો માંડ્યો કે એ મીલકત હિંદુ કોમને ધરમ ખાતે આપેલી હતી તેથી પાંડુની ખાનગી મીલકત તરીકે તે વેચી નાખવાને મરનારના માગનારાઓને હક હતો નહીં. પારસીઓ તરફથી તે કેસનો કેટલીક દલીલો સાથે બચાવ થયો. તેમાં એક દલીલ આ હતી કે તે દેહડું હિંદુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે અર્પણ થયલું નહીં હતું. પણ તા. ૨૦ મી ઓગસ્ટ ૧૮૦૮ ને દીવસે બાણીતા રેકૉર્ડર સર જેમ્સ મેકીનલોથે હિંદુઓની તરફમાં ચુકાદો આપ્યો. તે ચુકાદામાં પારસી કોમ વિષે કેટલુંક બહુવા લાયક લખાયું છે (બુએ પા. પ્ર. I પા. ૮૮૫-૮૬). એ ચુકાદામાં પારસી કોમની લાગણી કે પોતાના હખમાઓની જગ્યા શાંત એલાહેહો રાખે તે બાબે નીચે પ્રમાણે કહે છે:

“ It must be acknowledged that no sentiment can be more natural than the desire of insulating such repositories of the dead, of guarding them by a sort of a sacred solitude from outrage from the eye of frigid curiosity.”

(૧) અનજુમનની હજુર.

(૨) અનજુમનની આ મીટીંગ, જે તા. ૫ મી જુને મચી હતી, તેની નોંધની હેઠે “ તા. ૧૫ જુન અને ૧૭૬૬ ને દીને લખ્યું છે અષ્ટ ” એ પ્રમાણે નોંધ છે, જે ઉપરથી દીસે છે કે અનજુમનની સભા પછી ૧૦) દીરસે એ નોંધ લખાઈ હોય.

આ અરસામાં પારસીઓનો લાગવગ અતરે કાંઈ વધેલો હીસે છે. તેનો દાખલો આ મંત્ર છે કે ૧૮૦૨ ના સાલમાં એક આગે-
 ૧૩. આ અરસામાં આવ- વાન પારસીએ સરકારને અરજ કીધી હતી કે તેઓના શવ પરા પાલવા માટે આદર રોજનાં પરમને દીને આતશથી ચાલતા ધંધા-
 સરકારને અરજ. ૧૮૦૨. રોજગારો બંદ કરાવવા. તેમ સરકારે કરાવ્યું હતું. મોદી જમશેદજી બોગાભાઈએ તે વખતના ગવર્નર રીવેટ કર્ના-
 કને જે નીચલાં પત્રમાં અરજ કીધી હતી, તે અસલ પત્રજ ગવર્નરે તે વખતના પોલીસ સુપરીન્ટેનડન્ટ પર મોકલી આપી માગવા પ્રમાણેની અરજ બાબે ઘટતું કરવા કહ્યું હતું.

May it Please your Honour

On the 14th instant we want to perform the ceremony of fire. I therefore beg the favour that your honour will be pleased to order the smiths, silversmiths, coppersmiths, sweetmeat makers, Bhuttariahs etc. not to work that day by fire, both day and night, for private and public offices, as usual, which will oblige me.

Bombay 11th June 1802.

I am with respect

Honorable Sir

Your most obliged and most obedient servant.

મોદી જમશેદજી બોગાભાઈની

દુવા સલામ વાંચજો.

હવે ઉપલો તા. ૧૪ જુન ૧૮૦૨ નો દીવસ, કે જે દીવસે એ પત્ર લખનાર અકાબર “ આતશની કીયા ” ને સળગે આતશ ઉપર થતાં કામો બંદ રાખવા અરજ કરે છે, તે દીવસ રોજ ૬ મો આદર માહા ૬ મો આદર સને ૧૧૭૧ ના આદરગાનના જયનનો હતો.

શેહેરના નામદાર હાકેમને અરજ કરનાર આ મોદી જમશેદજી બોગાભાઈ, તે વખતે અતરેની પારસી પંચાયતેતના આગેવાન અકાબર હતા. એવણ તા. ૨૬ મી અક્ટોબર ૧૮૨૨ ને દીને ૬૮) વર્ષની ઉમરે મરણ પામ્યા હતા.

(ક) તા. ૫ મી એપ્રિલ ૧૮૧૨ રોજ ૨ માહ ૭ સને ૧૧૮૧ ય. ઝ.
ને દીને શેઠ પેશતનજી બમનજી વાડીઆ, જેવજી પારસી

૧૪. પારસી પંચાએતને પંચાએતના એક અકાબર હતા, તેવજીના બેટી બાઈ
આપવા બહેર થયલી બે સુનાબાઈ તે નવરોજી જમશેદજી વાડીઆના પેહલાં ધણી-
મેઠી સખાવતો. ઈ. સ. આણીનું ઉથમણું હતું. તે વખતે તેવજીના બાવાએ રૂ.

૧૮૧૨-૧૮૧૮

૨૦,૦૦૦) પારસી પંચાએત હસ્તક આપવા બહેર કર્યું હતું

અને તે મારે એક અનબુમન પત્ર વાંચ્યું હતું. તે અનબુમન

પત્રમાં લખ્યું હતું કે “અમે હમારી બેટી શુનાંબાઈનો શવાબ હાંશલ થાવાને આ-
પણી પારસીની હંમલતવાલા બિપર ધરમ કરવાને રૂ. ૨૦૦૦૦ અંકે વીશ હજાર
કાહાડીને આપવા ધારેઆ જે એ રોકડા આપીએ ને તેનાં વીઆજમાંથી જે બીનાં
હમે હેઠલ લખી છે તે સુજબ આપીએ પણ પછે વીચાર કરો જે આપણા હમલતનાં
બીજા શાહેબો જે બેહેશમુકાંમ થએઆ છે તેવોએ એમ બિઠમણીની વખતમાં
નામ પાડીને તંનહરશતી પઠાવી ગએઆ ને પછી તે રૂપયઆ પનચાતને પોહોતા
નહી. કાંઈ ગરીબ લોકોનાં કામમાં પણ લાગા નહી, ને રૂપયઆ બાંહાંતાં રહી
ગઆ. તેથી અમે ધારૂં જે રૂ. ૨૦૦૦૦) વાજે મેલીએ તેનું વાજ આવે તે-
માંથી ગરીબ લોકનાં બાબમે આપીએ. તેબી કેઠે મેલીએ તારે તેને ઠેકાણે આજ
તીબેરીમે વાજ ટકા ૬) ને હથાબે રૂ. ૨૦૦૦૦) નું વાજ ગણતાં રૂ. ૧૨૦૦)
વરશ ૧ નાં બિપજે તેથી હમેએ તે સુજબ ધારીને પછે ઘેડેર ૧ હમારૂં શી
સુબાઈ મધે કોટમેનું ફરબશ ઇશતરીટ મધેનું છેએ તે આપણાં પારસી પં-
ચાતમે આપું છે. તેહનું ભારૂં દર વરશે ૧ નાં રૂ. ૧૨૬૦) બિપજે છે તે મધેથી
ખચ જનાં રૂ. ૧૧૦૦) વરશ ૧ નાં આવે છે તે મધેથી હમે હેઠલ બીનાં
લખી છે તે સુજબ તે રૂ. ૧૧૦૦) ધરમખાતે હમે તથા હમારાં ફરજનદો શુધાં
આપીએ શરૂ.....” (યા. પ્ર. I. ૧૨૩. નો. ૧.)

એ ઉપર જણાવેલી બીના પ્રમાણે ઘરનાં ભાડાંમાંથી નીચલાં ધર્મનાં કામેમાં
આપવા જણાવ્યા હતા.

રૂ. ૪૨૫ ગરીબ બેહદીન લોકોનાં છોકરાં પરણાવી આપવાનાં કામમાં.

રૂ. ૪૨૫ આંધલાં છુલાં તથા લાચાર બેહદીનોને મદદ કરવાનાં કામમાં.

રૂ. ૨૫૦ નાવારસ બેહદીનોના મરણ પર ચાર હઠાડોનો ખર્ચ કરવાનાં કામમાં.

(૧) આ સખાવતના સંબંધમાં એમ માલમ પડે છે કે આ ધરની અન તેનાં
બાંધની ધર્મનાં કામમાં બવરઆ વાડીઆચાલાઓ પોતેજ કરતા રહયા હતા.

(ખ) તા. ૩૦ મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૮ ના દીને બાઇ મેહરબાઇ તે શેઠ હોરમજી બમનજી વાડીઆનાં પહેલાં ધણીઆણીનાં ઉથમણીની મીજલસમાં તેવણનાં ખાવાંદે રૂ. ૩૦૦૦) ની સરકારી જામીનગીરી પારસી પંચાયતને આપવા તંદરોસ્તી ભણાવી કે તેનું વ્યાજ પંચાયતનાં અકાબરો કોઇ ધર્મનાં કામ ઉપર વાપરે અને અશલ રૂપ્યા અનામત રાખે.^૧

આ અરસામાં મુ'બઇમાં કેટલાક ભણેલા દસ્તુર મોખેદો બહાર ગામોથી પોતાના પેશા માટે આવ્યા હતા. એઓએ મીજલસમાં કેમ અને ૧૫. દસ્તુર મોખેદોએ કયાં ખીરાજવું તે માટે માહોમાંહે ગોથવણ કરી તા. ૨૫ મી જાન્યુઆરી મીજલસમાં બેઠક નવેમબર ૧૯૧૬ ના દીને નીચલો ઠેકાવ કર્યો હતો માટે માહોમાંહે કરેલી (પા. પ્ર. I પા. ૧૩૪). ગોથવણ. ઈ. સ. ૧૮૧૬ “ હરેક વખતે મુ'બઇ મધે હરેક જગે ઉપર પારસીની મીજલસ થાયે તેવારે હમારા વડવાનો મલાજો રાખીને સાંબે બેશવું શહી. અગર પાસે બેશવું પડ્યું તો હમારા વડવાનો. અહમ રાખીને બેશવું શહી. એ લખેજી પારસી ખરશેદજી માણેકજી સરાફનાએ માગી લીધાથી અમે અમારી રાજી રખવંદીથી લખી આપીજી છે તે હમારે સરવેને કબુલ મંજુર રાખવું શહી ”^૨ (પા. પ્ર. I પા. ૧૩૪. નો. ૨.)

(૧) પા. પ્ર. I પા. ૧૩૬. આ રકમની પંચાયતના હીસાબમાં કોઇ નોંધ મસતી નથી.

(૨) આપણે હવે પછીના બાબમાં જોઈશું કે ઈ. સ. ૧૮૨૩ માં અનજુમનની સભાએ એ બાબે વધારે ચોકસ ઠેકાવ કર્યો હતો. (એ સભાએ પસાર કરેલા ઠેકાવોની ૧૮૬૦ માં શેઠ ખ. રૂ. કામાએ જાપાવેલી ચોપડી, પા. ૧૧, બંદોબસ્ત ૧૮.) પોત પોતાના દરજ્જા પ્રમાણે બેઠક લેવાનો મતફેર દસ્તુરોમાં આ પછી પણ લાંબે વખત સુધી, છેક ૪૦ થા ૫૦ વર્ષ સુધી, ચાલુ રહ્યો હતો કે વચમાં આગેવાન જગ્યા કાણે લેવી અને તે આગેવાનની જમના હાથ ઉપર કાણે અને કાઢ્યા હાથ ઉપર કાણે બેસવું.

ઇ. સ. ૧૭૯૧ થી ૧૮૧૮ સુધીમાં પંચાએત
અથવા સમસ્ત અનજીમને ફેસલો
કરેલા સંસારી મુકદમાઓ.

મથાલે જણાવેલા અરસામાં પંચાએતે અથવા સમસ્ત અનજીમને ફેસલો
કરેલા કોઈક સંસારી મુકદમાઓની વીગત હવે અત્રે આપું છું કે તે ઉપરથી
પંચાએત હજુર આવતા સંસારી વીગેરે મુકદમાઓના પ્રકારોનો અને તેઓના
સંબંધમાં કેમ કામ લેવામાં આવતું હતું તેનો કાંઈક સામટો જ્યાલ આવે.

કારજ તોડવું, તે અસલના વખતમાં પારસીઓમાં ધણું ખોટું કામ
ગણાતું હતું. એવા કારજ તોડવાના દાખલાઓ પંચાએત
હજુર આવતા તો તેઓ તપાસ કરી ચાએલું કારજ
સાબુત રહે તે માટે કાળજી રાખતા હતા. આ અરસામાં
કારજના સંબંધમાં ચુકેલા એકાદ બે મુકદમાઓ

૧. કારજ બાબતના
મુકદમા.

અત્રે આપું છું.

(ક) તા. ૮ મી મારચ ૧૭૯૪ ને દીને “પંચાત અંજીમન વો. બનાજી
લીમજીની આદરીઆન શાહેબમાં મલેઆતા તાં” નીચલી બાબત રજુ થઈ
હતી: ‘ એક ધણીના છોકરાનું કારજ બીજા ધણીની છોકરી સાથે થયું હતું.
છોકરીનો બાપ એ કારજ તોડી દેવા માંગતો હતો, એવું કહીને, કે એ કારજ
થયું નથી. તે ઉપરથી એ દીને “પંચાત મલીને એ બેઠું જણને શારી
તરેથી તજવીજ કરીને બેઠું તરફથી શાહેદી ગૂબરેઆ તેથી એવું માલૂમ
પડીજે જે કારજ ચાએલું શહી કરીઉ તે ઉપરથી પંચકલ મલીને હમે ઠેરવીઉ
છે જે તે ધણી છોકરી આપે શહી. બી. જેવાર ને કારજ અધાડૂ નવરોજી
માંબુકજી ઉમરીગરે મરે રાથ તપાશીને બેઠઉ તે વખત ઉપર કારજ ૧
બીજી પણ બેઠઉ.” પંચાએતે છોકરાની તરફેણમાં ચુકાદો આપ્યો.

આ દાખલા ઉપરથી દીસે છે કે આગલા વખતોમાં પણ પારશીઓમાં ગરેહ અને રાસ બેવાડવાનો રવાજ હતો, અને કારજ થયું હતું કે નહીં તે બાબદમાં એ ગરેહ રાસની બાબદ એક ગવાહી તરીકે કામ લાગતી હતી. આ મુકદમામાં પંચાએતે વધુ ઠેરવું કે કારજ થયું છે તે ચુકાદાને છોકરીનો આપ કબુલ નહીં રાખે તો તે “દંન ૮ પછે પારશીની હમબતથી દૂર છે ને પછે પંચાતના શાહેબે બુશતીજ * ને ફરીઆદ થાએ ને એ પારશીને આંમમાંથી બાર કાઢે ને પંચાત કુલ મલીને ઠેકાંણે ઠેકાંણેનાં પંથક છે તાંહાં કાગજ લખે જે કોઈ પારશી તેને નેઆતમાં લીએ નહીં ને એની છોકરી પંજ કોઈ લીએ નહીં.”

(ખ) તા. ૨૬ મી નવેમ્બર ૧૮૦૪* ને દીને સમસ્ત અનબુમન શ્રી આત-શની દરબાહ (બનાજીની અગીઆરી) માં મલી હતી ત્યાં એક મુકદમા કારજના ફેસલાનો હતો. કારજ તોડવું એ “દીનનાં હક મુજબ”* ખોટું કામ ગણાયું. આ કેસમાં ફરીઆદીએ પંચાએત આગલ શાક્ષી ગવાહીઓ આપી કે કાજ કર્યું હતું, તે ઉપરથી પંચાએતે જે છોકરીની માથ “કાજ કરૂં નથી” એમ ના કહેતી હતી તેની આગલ પંચાએતનાં માણસને મોકલાવીને કેહવડાવ્યું જે “મોલાના લોક તથા શ્રી શુરતનો મેજર” તા. એ વીગર બીજાં ગોવાઇ શાહેલી દીએ છે જે એ કાજ થાએહ તે ખરૂં છે તેથી તું તારી છોકરીને દીનનાં હક મુજબ એ છોકરા ડાશાભાઇને આપ પણ એ ચોરત મકાઇએ પનચાતના કેહ * માનેહ નહ” તે ઉપરથી આ અનબુમનની સભાને દીને તે બાઇ મકાઇને તેઠાવી કહ્યું કે એક માસની મુદતમાં છોકરીને પરણાવવી. તેમ નહીં કરવામાં આવશે તો પંચાત મલીને જે કાંઈ સજા દેવી હશે તે દેશે. આ અજાની નોંધ ઉપર ૧૨ જનની સહી છે, તેમાં ચાર અથોરનાનોની સહી છે.

આ અરસામાં ચુકેલા મુકદમાઓ ઉપરથી નોંધએ છીએ
૨. હા. કેડાના કે ધણી ધણીઆણી વચ્ચે ફારગતી યા છુટા છેડા નીચલા મુકદમાઓ. સળગોએ થતા.

(૧) જટીસ, એટલે સરકારી ન્યાયધીસ.

(૨) ચો. ૧ બા. ૧૩. (૩) દીનનાં વાજબી ફર્માન મુજબ.

(૪) “મેજર” એટલે થોડાક આજેવાન બાલુકારોએ એકાદ પોતાની બાજુની બાબદમાં લખેલો પત્ર યા ફત્વાનેજ, ફા. મહકર, record, decree. (૫) કહ્યું.

ધણી ધણીઆણી વચ્ચે ચાલુ અણુબનાવ હોતો અને તેઓ મહોમાહે સમજી

તે બાબે એકમેકથી છુટાં પડવા માંગતાં હતાં તો પંચાએતની

(૬) ચાલુ અણુબનાવ પરવાનગીથી તેમ કરી શકતાં. એવા દાખલામાં કોઈ

વખતે પંચાએત જો ઘટતું હોય તો ઓને મરદ પાસે

કાંઈ પગાર બંધાવી આપતી હતી, અને કોઈ વખતે તે મરદ પગાર ચાલુ

આપતો રહે તેની જામીનગીરી લેતી. એવા ચાલુ અણુબનાવ સખમે છુટાં પાડવાના

એકાદ જો દાખલા નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) આ દાખલો તા. ૧ ફેબ્રુઆરી ૧૮૧૨ રોજ ૨૮ જમીઆદ માહ ૫ અમરદાદ ફદીમ સને ૧૧૮૧ યજ્ઞદજ્ઞરદીના છે. એમાં એક ધણી પોતાની ધણીઆણીને દસ્તાવેજ “અનજુમનના શરદારોના કહાથી” લખી આપે છે કે તેવણ બીજી બેરી કરી લાવ્યા છે સખબ કે પેકલી ધણીઆણી સાથે અન-બનાવ છે તેથી દર માસે હવેથી રૂ. ૭૫ પહેલી બરીને આપવા કબુલ કરે છે. તેની ખાતરીમાં રૂ. ૧૨૦૦) વોહરા હુડરઅલી કાસમજીની દુકાને વ્યાજે મેલે છે. વ્યાજ સેંકડે દર માસે દસ આના હતું. બાઈએ ૬ માસે રૂ. ૪૫) ગ્યાજના અથવા વરસ દહાડે રૂ. ૫૦) એ ધણીની પહેડી ઉપરથી લેવા. જો કોઈ વખત વ્યાજ ઓછું આવે તોપણ એ ધણી ઉપર પ્રમાણે વરસ દહાડે રૂ. ૬૦) પુરા કરી આપવા કબુલ થાય છે. બાઈની કમ રમએ એ રૂપ્યામાંથી રૂ. ૫૦૧) બાઈના વારસ વકીલ જે હોય તે બાઈનાં મોત બરચ માટે લે. બાકીના રૂપ્યા ૭૦૦) એ ધણી પોતે અથવા એના વારસ વકીલ લે. ” બીજું એ ધણીને ૮ વરસ થયાં ધણીઆણી સાથે અનબનાવ હતો તેથી પંચાએતે ઠેડબું હતું કે પહેલાં ૭) વર્ષ જ્યારે એ ધણીએ હજુ બીજી બાયડી કીધી નહીં હતી અને પહેલી બાઈડીથી જુદો રહેતો હતો તે અરસા માટે દર મહીને રૂ. ૪) પ્રમાણે વરસના ૪૮) રૂપ્યા, એટલે ૭) વર્ષના રૂ. ૩૩૬), એ ધણી બાઈને આપે. છેલ્લું એક વરસ જે દરમીઆન એ ધણીએ બીજી બાઈડી કીધી હતી તે અરસા માટે મહીને દહાડે ૭૫) રૂપ્યાના હીસાબે ૬૦) રૂપ્યા આપે. કુલે રૂપ્યા ૪૨૬) આપે. તેમાં એ ધણીની સુનાની હાંસડી એ બાઈ પાસે હતી તેના રૂ. ૨૨૫) ગણી બાકીના ૨૦૧) રૂપ્યા બાઈને રોકડા આપે.

એ ધણીએ પોતે એ લખવા ઉપર સહી કરી અને બીજા ચાર જણાઓએ શાખ કરી. એ દસ્તાવેજમાં લખે છે કે “એ લખેલ એ પરમાણુ આપણા શાખ” કરીને એક બીજાને આપેલ છે.” એવું દીસે છે કે એ બેલ ધણી ધણીઆણીઓએ એકમેકને ઉપર પ્રમાણેનો લેખ લખી નકલ એક મેકે લીધી હશે. એક નકલ ધણીની પોતાની સહી સાથની આ ચોપડામાં લખી છે.

૨. કોઈ વખતે સાસુ વહુ અથવા નરણ સાથે કજીઆ સળખે ધણી ધણીઆણી વચ્ચે ચાલુ અણુબનાવ થતો તો પંચાએત ધણીને પોતાનાં માથ તથા બેનથી છ માસ ચા કોઈ ચોક્કસ મુદત સુધી બુદ્ધ રહેવા ફરમાવતી. તા. ૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૧૧ ને દીને સમસત પંચાએતે એક મુકદ્દમામાં ફરમાવું કે એ અરસામાં ચોરત પોતાનાં ધણી સાથે “શહલા શનતોકથી ચાલે નહ તો પછે તે ચોરતને પનચાતના શરશતા પરમાણુ શબ જે દેવી ગટે તે દેઈને પછે.....બીજી ચોરત ફરવાના હોકમ પનચાત આપે.”

તા. ૧૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૧૧ ની મીટીંગની નોંધમાં એક નીચલો દાખલો મલે છે : પારસી દોરાબજી દાદાભાઈ અંટાણીઆ (ખ) બાળી પાલન પોષણ ૮) વરસ થયાં મુંબઈથી બાહર ગયો હતો. તેની ચોરતની વગર તજી દે તો ધણી- માએ તથા બાપ પણ ગુજરી ગયાં હતાં. તે ચોરત, જે આણીને બીજે ધણી પારસી દાદા દીગીની છોકરી, તેની તરફથી તેનો ભાઈ ફરવા પરવધનગી, ફરીર તથા બીજા ભાઈડાઓએ પંચાએતને અરજ

કીધી કે “એ છોકરીને કોઈ ખવાડનાર નથી તેથી પનચાને શોરાબદાઝ મથાણીને હોકમ કરો જે એ છોરાના બાપ પારસી દાદા અંટાણીઆ પાશે પનચાને નામે જાઈને પુછે જે તારી વજ દાદા દીગીની છોકરી નામે જીવણાઆઈ તે તારી વજને તું પેટ ભર ને તારા ગરમાં રાખ તેનો જવાબ શોરાબદાઝ લાવે ” જે તે ધણીએ શાફ નાંહા કેઈ ” ને કેવાડયું કે તેણીને મરદ જે તેવજુનો છોકરો તે, તેવજુને કાંઈ મોકલતો પણ નથી. તેથી ચોરત સુખેથી બીજું ઘર કરે. વળી તે છોકરાએ પણ પોતાના સસરા પર લખ્યું જે તારી છોકરીને બીજું ઘર કરાવ. વળી તે છોકરાના બાપે પણ તે છોકરીને ફારગતી લખી આપી કે સુખેથી બીજું ઘર કરે. એ સર્વ બીજા

સાંભળીને છોકરીને બીજું ઘેર કરવા રજા આપી ને ઠંડવું કે “કાગજ ૧ પનચાત તે છોકરા દોરાબજીને લખે તા. બીજું કાગજ લખે તે ચોરતનાં શગાં વાલાં હશે તે લખે ને જીમલે કા. ૨ લખીને શ્રી દમણ મોદી પુરશેદજી જમશેદજીને ખીડે ને તે છોકરાને પાશેથી કાગજનો જવાબ મળાવે.” તેની મુદત માસ બેની કીધી કે તેટલા અરસામાં તે છોકરા નહીં આવે તો તે ચોરત બીજું ઘેર કરે.

(૩) ખાવીંદની લાંબા જો કોઈ મરદ લાંબો વખત સુધી સુબાઇથી વખતની ગેરહાજરી સમજે ગેરહાજર હોય અને તેનો કોઈ પત્નો નહીં મહેલે તો બીજો ખાવીંદ કરવાની તે બાઇને પંચાએત બીજો ખાવીંદ કરવાની પરવાનગી રજા. આપતી.

૧. તા. ૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૧૧ ને દીને સમસ્ત પંચાએત શેઠ દાદીભાઈ નોશેરવાંજીનાં આંદરીઆનમાં મલી હતી તેની હકીકતમાં એવી એક નોંધ મળે છે. તે નોંધમાં ‘ કહે છે કે પરજીનાર “ છોકરા આજ વરસ ૮ થાએઆ શ્રી મોખાઇથી લશકરમાં શ્રી હેધરાખાદ ગચ્છો હતો તે લડાઇમાં ‘ કાંઈ ખખર નથી જે તે કાંઠાં છે પણ બીજા પારશીઓ તે વખત ઉપર નવા લડાઇમાં ગયા હતા તે લોકોને મોડાથી માલુમ થાએ છે જે તે છોકરા લડાઇમાં ગુજરે છે.”

૨. તા. ૮ મી માર્ચ ૧૭૬૪ ના દીને “ પંચાત અંજૂમન ”ની મીટીંગ બનાવનાં આંદરીઆન સાહેબમાં મલી હતી, તેમાં એક બાબદ આ હતી કે જમશેદજી દોરાબજી વાછાને માટે તેના કાકા સસરા નવરોજી જમશેદજી મેહતારે આવીને બહેર કર્યું કે તે નવ વરસ થયાં બંગાલે ગયો છે તેથી તેવજીની ભત્રીજી નામે હીરાંબાઈ જે ૧૮ વરસની “તેનો શો રાહા તે ઉપર પંચાતે ઠેરવીડય જે એ છોકરા જમશેદજી દારબજીની વાટ જોઇએ વરસ ૧ એક શુધી ને પછે તેનો જવાબ આવે

(૧) ચો. ૧ બા. ૧૪.

(૨) જ્યારે ૧૮૧૧ માં “આજ વરસ ૮ થાએઆ શ્રી મોખાઇથી લશકરમાં શ્રી હેધરાખાદ ગચ્છો હતો” એમ લખે છે, ત્યારે એ વખત ઈ. સ. ૧૮૦૩ નો આવે છે. એ વખતે દમણ તરફ જે બીજી મરાઠા લડાઇ (Second Maratha War) ચાલતી હતી તેનો એ ઇસારો છે. તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૦૩ ને દીને ઔરંગાબાદ આગળ અસઅઇ (Assaye) ની જાણીતી લડાઇ થઇ હતી (જુઓ The Oxford Students' History of India, 9th Edition, 1924. p. 287).

(૩) મોહડેથી.

ને તે ધણી પોતે આવે તો તેમ ને નહી આવે તો વરશ ૧ પછે તે છોકરી બીજો મરદ કરે પંચાતને બહાર કરીને બીજું ઘર કરે^૧.

તા. ૮ મી માર્ચ ૧૭૯૪ ની સભામાં આવેલા એક સવાલ ઉપરથી પંચાએ તે લાંબો વખત ગેરહાજર રહેતા ખાવીદો માટે એક સામાન્ય નીયમ તરીકે ૧૦) વર્ષની મુદત મુકરર કીધી હતી તે આપણે આગલ બેયુ^૨ છે.

તા. ૭ ફેબ્રુઆરી ૧૮૧૧ ની શમશત પનચાતની એક સભામાં એક બાબદ^૩ “ કશા ઢંગપણા નથી ” એવી અક્કલ વીનાની (૫) ભડાંમાંથી એકની કમ- એક બાઈથી છુટા છેડા મેલવવાની હતી. ખાવીદે તે અક્લી. બાઈને રૂ. ૨૦૦) રોકડા આપવા અને વરસ દહાડે કપડાં કરવા કબુલ કીધું અને બાઈએ ખુશીથી ફારગતી આપી તેથી બીજી બાયડી કરવાની રજા આપવામાં આવી.

(૧) તા. ૯ મી માર્ચ ૧૭૯૪ ને દીને “ શ્રી અંશુમન ” મુંબાઈની બનાજીની અગીઆરી મંથે મલી હતી. તેમાં એક બાબદ (૩૦) મરદ યા ઓરતની આ હતી કે મુમાલીના પારશીએ એક બીજા ધણીની બંદેલી છોકરી સાથે બંદેલી કીધી હતી. ^૪ “તે બાબત પંચાત કુલ મલી એમ ઠેરાવ ઠેરવેઓ છે જે એ પારશા પોતાની મોરદાર ઓરત સાથે શમજીને રહેતે” પોતાની મોરદારને સાથે ડુનીઆના ચરેશતા પરમાણા ^૫ “...કપડાં તા. રહેવડું” ચરવે પોતાનાં ઘરમાં રાખે શહી ને ને કદાચ એ પંચાતનાં હોકમ પરમાણુ કામ કરે તો ભલૂ ને વલી એ પારશી...તે ઓરતથી દૂર રહે ને તેનું નાંમ ફરીથી નહી લીએ તો ભલું. નહી તો એ પારશી આપણી હમજાનની બાર છે ને પછે એ બાબમાં પંચાત બેશતીશ^૬ ને ફરીઆદ થાએ જે એ પારશી હમારી હમજાતથી દૂર છે ને એનો અનેઆ^૭ આ રીતનો છે વાશતે એવા આદમી આપણાં ગાંમમાં નહી બેઠાએ તે પારશીને ગાંમથી બાર^૮

(૧) ચો. ૧ બા. ૯ (૨) ચો. ૧ બા. ૧૧.

(૩) ચો. ૧ બા. ૬ ક (૪) “ રહેતે એટલે રાહતે ”

(૫) અહીં એક શબ્દ ખવાઇ ગયો છે.

(૬) અસલમાંથી મેં ધણી ધણીઓનાં નામો મુકી દીધાં છે

(૭) બસ્ટીસ (Justice) (૮) વાંક. (૯) બાહાર.

કાડવો.” એવો ઠરાવ થયા પછી એ પારસી ઉપર મુજબ કરવાને કબુલ થયો અને તેની પાસેથી પંચાએતે કાગજ લખી લીધું. ઉપલી છોકરીની બાબદમાં ઠરાવ થયો જે “પંચાતનાં આદમી શાથે સૂવાલી ગામમાં હવાલે કરે તાંહાં પાંચ બલા આદમી પારસી તા. પટેલ લોકને હવાલે કરે ને એ બાબમાં એ છોકરીનાં ફેલ બાબત કાગજ ૧ પંચાત સૂમાત્રીનાં પટેલ તા. પારસી ઉપર લખે જે એ ઓરતને શારી પખે કબજામાં રાખે ને બદ રાહે ચાલવા દીએ નહો ને વડી લખવૂ જે શ્રી શુરતથી એ ઓરતને પેટ ભરવા તા. કપડાં તા. ઘર રેવાને ખરચ બેઠએ તે વાશતે રૂ. ૪) દ. ૧ માશ ૧ નાં મોદી દોશામાઈ કાવશજી આપે પંચાતની વતી વાશતે એ બાબમાં પંચાત મોદીજીને કાગજ લખે શહી ને કદાચને એ ઓરત એ પંચાતનાં મૂકલેઆ પરમાંણ ચાલે તો ભડું છે નહી તો પછે એ બાબમાં જીરાતીયને બહાર કરીને પછે એ ઓરતનું માથૂ બેઠાવી તે પછે શખતી? શરકારનાં હોકમથી ગામમાંથી બાર કાડીને સૂતાલી મોકલે એ ઉપરનાં લખા પરમાંણ.”

ઉપલીજા મીટીંગમાં ઉપલી છોકરીના સંબંધમાં માલમ પડ્યું કે તેણીની શાથે દાણા પાડવાને વાશતે “વશહાલું” કરવા માંકાધાડ પામે ગેલા હતા તે બાબત પંચાતે અડ કડ જે એ ધણી વશહાલું કરવા ગીઓ હતો ખરો તેથી પંચાતના શરેશતા પરમાંણે દોટી ૧ પંચાતને આપે ને મોહોણ નાહે એ રીતે ઠરાવ ઠેરવેઓ છે કાંચ જે હવે પછે કોઈ એવા કામમાં ઊભા રહે નહો.” આ મીટીંગની નોંધ ઉપર ૨૩) જણાવી સહી છે.

(૨) તા. ૨૮ મી અક્ટોબર ૧૭૬૨, સંવત ૧૮૪૮ નાં કારતક શુદ્ધ ૧૪ વાર રવેડના દીને પંચાએતનાં : ચોગલાઓની મીટીંગ વાડયાજી નવશોજીનાં ઘરમાં મંડી હતી તેમાં એક બાબત આ હતી : એક પારસી...ની ફરીઆદ હતી કે તેની ઓરત બદફેલી કરે છે. તે બાબદ આગલ પંચાએત હજુર રજુ થતાં પંચાએતે ફરમાવીને તે ઓરતને તેણીનાં વરને ઘરે મોકલી હતી પણ તેમ કરવા છતાં તે ઓરત એખલાસથી ઘરમાં રહેતી નહી. તે બિપરથી એ દોને

(૧) દર. (૨) શક્તી, એકલે અમલ કરતી સરકાર જે શક્તીવાન છે.

(૩) એ. ૧, આ. ૫.

પંચાએતે ચુકાદો આપ્યો કે: (ક) એ પારસી કુંવરજી નવજીને ખીજી ઓરત કરવા દેવી. (ખ) ઊપલીજ બાબતમાં પેહેલી ઓરત માટે ઠેકચું કે “તે ઓરતને માથું બોડાવીને પોતાની ઓરતને પારસી કુંવરજી પોતાને ગેર લેઈ જાય ને તેનો ખશમાનો કાઢે પણ જો તે કરતાં જો તે ઓરત જો પોતાનાં ધણીને ગર રહે નહીં તો પછે તેનો ધણી પનચાતને જાએર કરે ને પછે પનચાતને જે કાંઈ શારે મારગ શુજે તે કરીને તેને શબ દેવા ગટારત હશે તે દીએ એ રીતે કુલ અનંબુમન મલીને થેરાવ થેરવો છે શઈ. એમાં કશો શુખન નઈ.” એ નોંધ ઉપર આશરે ૨૪) સહી છે.

૩. ધર સંસારી બાબદોના અરસામાં ધર સંસારી નિતિની તકસીરો માટે સજા તકસીરવારોને સજા કરવાની નીચલા જુદા જુદા પ્રકારની રીતીઓ હતી.

એવું દીસે છે કે આગલા વખતમાં કમાર્ગે ચાલતી સ્ત્રીઓને સજા કરવાની કોઈ રીતીઓમાં એક રીત તેણીનું માથું બોડાવી દેવાની હતી. “તા. ૨૮ મી અક્ટોબર ૧૭૯૨” ને દીને બોડાવાની કરવામાં પનચાત તા. ચોગલા વાડીઆજી નવરોજજીના ગરમાં આવતી સજા. મલેઆ હતા.” ત્યાં એક પારસીએ પોતાની ઓરતની બદરૂકીની ફરીઆદ કરી ત્યારે પનચાતે એ સજા કરી હતી.”

આ અરસામાં સંસારી બાબદોમાં પંચાએતના ઠેકવોનો અનાદર (ખ) સજા તરીકે નહાન કરનારને જે સજા કરવામાં આવતી તેમાં એક નહવાડવાનો રેવાજ. સજા “નાણાં” (નહાન) નહવાડાવવાની હતી.

(૧) “ખશમાનો” શબ્દ ફારશી “ખરમાને” નું રૂપ છે. ફા. “ખસમ” એટલે કે “ખારીદ, યા. ધણી,” તે ઉપરથી એ શબ્દ નીકલેલો છે. “Khasmana, house-wifery (Steingass).” “ખશમાનો કાઢે” તેનો અર્થ એમ થાય કે “ધણી તરીકે વતે” અને પાલણુ કરે”.

(૨) ચો. ૧ બા. ૫

(૩) આ બાબતના હાખલા માટે જુઓ તુરત ઉપર (૧) અને (૨).

તા. ૮ મી માર્ચ ૧૭૯૪^૧ ની સમસ્ત અનબુમને એક કારજ તોડનાર માટે ઠેકંબુ^૨ હતું કે આઠ દીનમાં તે ધણી (૩) તકસીરવારને ને- સમજે તો સાફ નહીં તો પારસીની હમજતથી નેઆત-આત બહાર અને ગામ- બાર ગણાય ને પછી પંચાતના સાહેબો જુસતીસ (Justice બહાર કાઢવાનો વિચાર. અથવા Judge) ને ક્યારેક થાય ને એ પારસીને ગાંમમાંથી બહાર કાઢે ને પંચાત કુલ મલીને ઠેકાણે ઠેકાણેનાં પંચક છે ત્યાં કાગજ લખે જે કોઈ પારસી તેને નેઆતમાં લીએ નહીં અને તેની છોકરી પણ કોઈ લીએ નહીં.

ઉપલી તા. ૮ મી માર્ચ સને ૧૭૯૪ ની અનબુમનની સભા અને તા. ૯ મી માર્ચ ૧૭૯૪ ને દીને મુલતવી રહેલી સભા પાછી મલી તેની હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે તે વખતના પંચાએતના સાહેબો આ અને એવા બીજા સંસારી ગુનાહ કરનારાઓને નેઆતબાર કાઢવા ઉમાંત ગામનાં ન્યાય-ધીસને ક્યારેક કરી અરજ કરતા જે “એવા આદમી આપણાં ગાંમમાં નહીં બેઠાએ.”^૩

એવું દીસે છે કે આગલા વખતમાં કાલજી રાખવામાં આવતી હતી કે જો કોઈ ધણીને કોઈક વાજબી ગણાતા સખબે બીજી તકસીરવાર સ્ત્રીઓ માટે બાધડી કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવતી તો પંચાએતની કાલજી. તેને માથે તેની પહેલી બાધડીના પોશજીની ફરજ નાખવામાં આવતી હતી, કે તેમ થવાથી તે સ્ત્રી કાંઈક કબુમાં રહે અને ગુજરાંનના સાધણો નહીં હોવાથી વધુ રખડતી ન ફરે. એવો એક મુકદ્દમે આગલ (પા. ૧૪૫-૨) જણાવ્યો છે અને બીજો મુકદ્દમે ઉપલીજ તા. ૨૮ અક્ટો-બર ૧૭૯૨^૩ ની અનબુમનની સભામાં રજુ થયો હતો. એક પારસીએ, મી. વીલ્યમ લુઇસ (William Louis) મારફતે “પીટીશન” (petition) કાઢડ્યું હતું જે તે ધણીએ પંચાએત ઉપર મોકલ્યું હતું, તેના સંબંધમાં લખે છે કે “માલુમ પડે છે જે તે ધોરતને અનેઆ થાએઓ ને અલખતે તે ધોરતે શારા કામ નઈ કરેઆ” તેથી તેણીના ધણીને “નવું” ગર કરવાની રજા આપી છે

પણ જુની ઓરતને.....પોતાને ગર લેઈ જાયે ને તેનો ખશમાનો શરવે વાતે કાઢે એ રીતે થેરાવ થેરવીને નવું ગર કરવા રમ આપી છે. ”

વધુ એ દીસે છે કે તે વખતના પંચાતના સાહેબો કોઈ તકસીરવાર જીને સજ કરવા બાદ પણ તેણીને ગમે તેમ કરવા અને ફરવા તણ દેતા હતા નહી, પણ કાલજ રાખતા હતા કે તેણી કોઈના કાબુમાં રહે. એક બદ-ફેલ ઓરતને સજ કરવામાં આવી તે છતાં તેણીને માટે ઠેડંચું કે તેણીનો ખણી તેણીને તપાસ હેઠળ કોઈ રીતે જુદી રાખી તેણીનું ગુજરાંણુ કરે. એક બીજી બાઈના સંબંધમાં ઠેડંચું કે બાઈને સુમાડી ગામમાં પંચાએતનાં આદમી સાથે મોકલી દેવી. ત્યાં તેણીને પાંચ લલા આદમી પારસી તથા પટેલ લોકને હવાલે કરે અને તેઓ ઉપર લખવામાં આવે જે એ ઓરતને સારી પામે કબજામાં રાખે ને બદ રાહે ચાલવા દીએ નહીં. એ બાબતની કાંઈક વીગત ઉપર આપી છે.

આ શરૂઆતના આરસામાં પંચાએત તકસીરવાળાઓને જરૂર પ્રમાણે જુદી જુદી રીતે કેમ સજ કરતી હતી, તેનો ખ્યાલ આગલી પંચાએતની ઇ. ૧૮૨૨-૨૩ માં તેઓએ જે “રીગલેશન” (રેગ્યુલેશન) સજ કરવાની રીતોનો બાબે યાને બંદોબસ્તો ઘડ્યા હતા અને જે કાંઈક ફેરફાર કરી પંચાએતની પોતાની એક રાજ ૧૫ મે માહ ૧ લો ફરવરદીન ૧૧૬૩ તા. ૧૮ નાં. મી અક્ટોબર ૧૮૨૩ ને દીને શમશત અનજુમને બાહાલ રાખ્યા હતા, તેમાંના ૨૮ માં બંદોબસ્ત ઉપરથી માલમ પડે છે. તેમાં એ અરસાથી ૧૨૫) વર્ષ આગમચથી પંચાએતમાં બેસનારા સાહેબો પંચાએતનું કામ કરતા આવ્યા છે તે બાબે બોલી જણાવે છે કે પંચાત મધે બેસનારા સાહેબ લોકો અને “ એ વગરે બીજા દશતુર તથા મોખેડ જે કોઈ તે વખત ઉપર પંચાત મધે બેસનારા હતા તેહનાંની પાથે જે કોઈ ફરીઆદ જતુ હન તેહવારે તેહનાં દાવાદારને બોલાવીને તથા તેહનાં સાહેબ ગવાડી બેહુ તરફનાં લેધને જે કાંઈ તે સાહેબ લોકોની નજરમાં ઠરતું હતું તે પરમાણે હોકમ ફરમાવતા હતા તે પરમાણે ફાદી તથા ફરીઆદી તે શરવે અનજુમન કબુલ રાખતા હતા અને કોઈ તેહનાંનું ફરમાવેલું મનજુર નહી રાખે તેહવારે તે સાહેબોની નજરમાં ઠરતું હતું તે પરમાણે તે ધણીને શજ દેતા હતા તેની વીગત :

કોઇને ઘેરનો ઔષ્ઠ બંદ કરતા હતા તથા કોઇને અનનુમનથી દુર કરતા હતા તથા અગીઆરીમાં પેશવાનું બંદ કરતા હતા તથા તેહને ઘેર નશા-શાહારને જાવાનો બંદ કરતા હતા તથા દોખમાંમાં નાંખવાનો હોકમ આપતા નહીં તથા કોઇ મરદની ઘણી તકશીર પડે તેહવારે તેહને શરમીનદો થવાને વાશને જુનીઓ મરાવતા હતા તથા કોઇ ઓરત બદકેલી કરે તેહવારે તેહને માંથિનાં નીમારા કડાવી નાખતા હતા તથા તેહને નશાખાંના આગળ ધરમની જગો છે તોહાં રાખતા હતા. કોઇ ઓરતનાં મરદ પાશેથી ખાધાંતુ કપડાં વગરે ધીજ ખરચનુ જેવી જેહની તકશીર તે પરમાણે અપાવતા હતા અને કોઇની તકશીર માંક કરતા હતા તેહવારે તેહને નોહોન નવરાવીને રાટીનાં?

(૧) નીમારા ઓટલે બાલ. હિંદુસ્તાનમાં રાજ આસોકના વખતમાં એક સજ્જ તકમીરવાર સ્ત્રીના બાલ કાપી નાખવાની હતી. તે બાળે બોલતાં મી૦ વી. સ્મીથ કહે છે કે તે અમલી આસાનીઅન રીત હતી. (Smith's Early History of India, 2nd ed of 1908, p. 128 n. 3). પેટેલવી વીગદનામા (આ. ૪૭) માં માયુ અને દાહાડી બોડાવી નાખવી, એ સજ્જની એક રીત ગણાય છે.

(૨) નેઆતપાર મેલેજાઓ પાસે દોડી અને પટકાનાં પૈસા લેવાની બાબદ અત્રેનાં હિંદુસ્તાનનાં દોષ રેવાજ ઉપરથી દાખલ થયલી દોસ છે. મે ૧૯૨૧ નાં Indian Antiquary (પા. ૧૫૩) માં શીવાજીની રાજ્ય દફતરતની રીત (Administration of Shivaji) નામનાં વીશયમાં આપણે નીચે પ્રમાણે વાંચ્યે છીએ.

"When a Prayshchitta is prescribed, or a man is to be (re) admitted into his caste, orders to the Jochis and letters to the Upadhyayas and Brahmans or Shudras, or to anybody else, should be written by the Chitnis. Harki and Shela should be taken by the Government for the Prayshchitta, the Fadnis should make an entry that so much has been realised (specifying the sum). All letters, if the transaction is to be made without any stipulation about money, should be the Chitnis's business; the Fadnis will have nothing to do with them. If parties after quarrelling with each other, come for decision to the court, all letters according to the decision (of the court) about the Harki to be paid by the winning and Gunhegari to be paid by the losing party should be written by the Chitnis. The total of Harki and Gunhegari alone should be stated by the Fadnis. Letters about contribution, fines, Harkis and incomes (arising from) adultery cases should be written by the Chitnis."

એ ફકરામાં નેઆતપાર મેલેજાઓ પાસે જે હરકી અને ગુનેહગારી લેવાની બાબદ છે, તે અપણાં રેવાજની 'દોડી'ની વાદ આપે છે. એ હરકી શબ્દ સંસ્કૃત (हर्ष) હર્ષ ઉપરથી નીકળ્યો છે અને તેનો અર્થ Molesworth પોતાની મરાઠી દિક્શનરીમાં નીચે પ્રમાણે જણાવે છે :

"Money paid to the court in token of his gratification by the successful suitor or litigant. Money given away generally in reward of any grateful service..... or occurrence of joy-exciting matter."

ફ રા. ધરમ ખાતે અપાવતા હતા. હેવી રીતે શન દેતા હતા તે શરવે હાદી તથા ફરીઆદી તે શરવે અનનુમન કળુલ કરતા હતા.”

(ક) જીવતી બાયડી ઉપર બીજી બાયડી કરવા બાબે પેહલા ચોપડામાં ૪ વગર સબબે પંચાતના સમસ્ત અનનુમનની તા. ૧૯ ફેબ્રુઆરી ૧૮૧૧ ને દીને હોઠમ વગર જીવતી બાયડી શેઠ દાદાભાઈ નશરવાનજીનાં આદરીઆનમાં મલેલી સબાની પર બીજી બાયડી કરવી, હકીકતમાં નીચલી બાબત મલે છે :

શેઠ અરદેશરજીના ચાકરની મોહોરદાર તથા તેની બહેન તથા છોકરી વિગેરે સગાંઓએ સુરતથી આવીને પંચાએતની આગલ ફરીઆદ કીધી કે એક પારસી મંચેર સુરતમાં બીજી વેર કરે છે. તેથી અત્રેની પંચાએતે અનનુમન મલીને એક કાગજ સુરતની પંચાએત ઉપર અને મોદીજી ઉપર આપવો. “પનચાતે એમ થેરાવ થેરવેઓ છે જે અનનુમનનાં શરદાર છે તે કાગજ શ્રી શુરત મોદીજી ઉપર લખે ને વળી બીજા કાગજ શ્રી ભરૂચ તા. શ્રી નોશારી તા. વડશાહ તા. ગણાદેવી તા. ઉડવાડે તા. બીજાં થેકાણા જાંહાં પારશીની હમબત છે તે થેકાણો શરવે વીગતથી લખે જે એ પારશી બીજી ઓરત કરે નહ કાંએ જે પનચાતના હોઠમ વીગર તા. તે ઓરતની તકસીરનો અનશાદ કરવા વીગર તે બીજી ઓરત કરે નહ.”^૧

(ખ) ૨૦ મી ડીસેમ્બર ૧૭૬૨^૨ ના દીને સમસ્ત અનનુમનની સબા બનાજીનાં આંદરીઆનમાં મલી હતી, તેમાં નીચલી બાબત હતી : એક પારસી, જે જનરલ મેકલાઉડનો ચાકર. તે પોતાની બરખુદીથી નવી ઓરત તા. ૧૮ મી ડીસેમ્બરને દીને પેલાડ જઇને કરી આવ્યો હતો. તે માટે લખે છે કે તે પોતાની પહેલી ઓરતને મુકી દઇને “શમશત અનનુમનની રજા વીગર પોતાની આપખુદીથી નવી ઓરત કરી આવેઓ,” હતો. તે ધણીને તેડાવી પુછતાં માલમ પડ્યું જે એક મોખેદ નામે નોશરવાંન તેમુલ એખલો જઇને દાનાં પાડી આવ્યો તથા “નોજી” જે આપણી દીન પરમાણા ગટારત માફક કાંઈ થાઉ નહ. ” અનનુમને ઠેઠવું કે “એ નવી ઓરત

(૧) વડશાહ. (૨) ચો. ૧, બા. ૧૪.

(૩) ચો. ૧, બા. ૭. (૪) નાદાન.

કરી લાવેઓ છે તે દીન તા. આપણા ધરમ પરમાણુ નઇ કરી લાવેઓ ” ને તા. ૧૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૯૧ ના ઠંડાવથી ^૧ ઉલ્લેખિત છે. તેથી “તે ઓરતનું” કાજ ભાજે ને તે ઓરત પોતાને ગર બાંધે બેસે ને હવે પછે એ ઓરત તા. એ મરદ શાયે લેવાં દેવાં નઇ..... એ પારસી...તા. એ નવી ઓરત જેનું કાજ ભાજે તે બેઠે જણાં નોણા આવતી કાલ દીને નાંચે તા. બીજી ઓરત એની શાયે પેલાડ ગઇઓ હતી તેને પણ નોણા નવડાવેતથા જે નવી ઓરતનું કાજ ભાજે તેનાં હાતનાં ચીતર આજના આજ પનચાતનાં આદમી બાંધે ભાંજે. ” ^૧

કોઈક સંસારી બાબદોના ચુકાદા પારસી પંચાએત કરતી હતી ત્યારે તેનાં સંબંધમાં કોઈ વખત એક યા બીજી બાબતવાળાઓ સરકારી પ. સરકારી અમલદારો અમલદાર હજુર જતા હતા અને પોતાનો ચુકદમો રજુ કરતા તરફથી ચુકાદા માટે રજૂ હતા. કોઈ વખતે એવી બાબદો પંચાએત હજુર આવ્યા થતી સંસારી બાબદો. વગર પાધરી સરકારી અમલદારો હજુર રજુ થતી. આવા બંને વખતે સરકાર તરફથી પંચાએત હજુર એવી બાબદો આવતી. તેનાં કોઈક દાખલા નીચે પ્રમાણે છે :

(ક) તા. ૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૯૨, સંવત ૧૮૪૮ નાં ફાગણ શુદ્ધ ૭ વાર ગરબે દીને પંચાએતના ચોગડાઓ હજુર એક બાણીતા કુટુંબના પારસી, જેવણને પંચાએતે બીજી બાયડી કરવાની આગલ રજા આપી હતી, તેવણની બાબત સરકાર તરફથી આવી હતી. ^૩ એ બાબેના કામકાજની નોંધમાં લખે છે કે: “પનચાતનો બંદોબશત કરો હતો તે પરમાણું પારસી ખુરશેદજી માણુ-કજી પાશેથી લખીક લેઈને રજા આપી છે ને વડી તે કરતાં પોતાની મોહોરદાર ઓરતને ગરમાં રાખી છે પણ જે કદાશને તે પોતાની મોહોરદાર ઓરત શાયે

(૧) એ ઠેરાવ માટે જુઓ આ બાબ. બાબત ૨.

(૨) એ નોંધ ઉપર ૩૫) સહી થયેલી છે. એ સહીઓની હેઠે પહેલી સહી કરનાર દા. (દાવર) ફરાંમજી નાનાબાઇએ પાછી નીચે પ્રમાણે નોંધ લખી સહી કીધી છે: “શમત પંચાતની વાી શરવે આલંમને પુછીને સહી કરી છે, ફરાંમજી નાનાબાઇ ”

એ નોંધ ઉપરથી દીસે છે કે તે વખતે પારસી ફરાંમજી નાનાબાઇ (દાવર) આજેવાન કારોબાર કરતા હતા.

(૩) ચો. ૧. બા. ૪.

ફરીથી બેખનાવ થાયે તો પછે તે ધણી પાશથી લખેલ લીધું છે તે પરમાણુ પોતાની મોહોરદારને આપે શકે એ બાબતનું લખેલ કંઈ છે તે પારશી ફરામજી નાનાભાઈ પાશે રાખેલ છે પણ એ રજા આપેઆ પછે પારશી બરબોરજી દાદાભાઈ દાડખાનાવાલા એ પીટીશણ ૧ મીં દાનીએલ કરાફ્ટ ૧ ઉપર કરેલ હતું જે પારશીની પનચાત મલીને એ બરશદજી નવું બધડું કરે છે તે તપાશે કાંચે જે પનચાતના શરેશતા તા. રાહા મુજબ કરતા નથી.” એ સખએ આ બાબદ ઉપલા અમલદાર તરફથી પારસી પંચાએત હંજુર આવવાથી ઉપલી તારીખે “ફરીથી દાવર તથા પારશીનાં ચોગલા પારશી શોરાબજી મનચેરજીની વખારમાં બેઠા હતા તોહાં ફરીથી તપાશક તેથી જે કાંઈ આગલ એ બાબત રજા આપી હતી તે શકે રાખી છે ને તે પરમાણુ મીં દાનીએલ કરાફ્ટને રપોત તા. ૨ ફબરીને ૧ દીને આપો છે તેની નકલ તા. અશલ પીટીશાજી પારશી ફરામજી નાનાભાઈ પાશે છે.” ૪ (ચો. ૧ બા. ૪.)

(ખ) સરકારી અમલદાર મીં વીટીઅમ હુધસ તરફથી ચુકાદા માટે આવેલી એક સંસારી બાબદ આવી હતી : “શ. ૧૮૪૮ ના કારતગ શુદી ૧૪ રવેલ તા. ૨૮ અકતોબર શ. ૧૭૬૨ ૫ અગરેજી એ દીને પનચાત શ્રી મોબાઈની અનજુમન વાડીઆ નવરોજજી નોશરવાનજીના ગરમાં મલી ને પારશી કાવશજી

(૧) Petition. () Daniel Crawford. (૩) ફેબ્રુઆરી.

(૪) આ બરશેદજી માણેકજી તે જણીતા બરશેદજી માણેકજી શરાફ છે. જેવજી ૨૬ વર્ષ પછી બ્યારે ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ને દીને અનજુમને ૧૨) મેમબરો નેમ્યા ત્યારે તેઓમાનાં એક નેમાયા હતા. એવજી ડયુક આફ વેસ્ટીંગટનના લશકરને ખોરાક પોંદ-આડનાર કંઠાકતર હતા. એવજીના સરકાર સાથા મતફેર માટે જુઓ. Book of Bombay by Douglas (1883) p. 280. જુઓ Bombay in the days of George IV. Memoirs of Sir Edward West by F. D. Drewitt. (1907) pp. 59-61. એવજીને પંચાએત બીજી બાબડી કરવાની રજા, ખચર કાઢવા પ્રમાણે, આ સખએ આપી હતી કે, પહેલી બાબડીને પેટે એવજીને કંઈ હોકરાં થયાં ન હતાં. એવજીનાં પહેલા ધણીઆણી પણ બીજી બાબડી સાથે ધરમાં સુલેહ લંપજથી રદયાં હતાં. એવજીને બીજી બાબડીને પેટે પાંચ ફરજદો થયાં હતાં—૪) બેટા અને એક બેટી. જે સપદાંની બરદાસ્ત એવજીનાં પહેલાં ધણીઆણી પોતાનાં જની ફરજદો હોય તેમ કરતાં હતાં. આ સખએ એ બધાંઓ એવજીનેજ જણે પોતાનાં અરોં માગાજી મણી ઉધયાં હતા.

(૫) ચો. ૧. બા. ૬.

લીમણ શુભેદારનું પીતીશાહ તા. ૨૫ અકતોબરનું મી. વીલંમ હુમશ ઉપરનું કરેલું હતું તે પીતીશાહ શી પનચાત ઉપર મી. વીલંમ હુમશે લખી આપેલું. ” પંચાએતે તપાસ કરી એ કવણ લીમણ શુભેદારને પોતાના છોકરા લીમણને બીજું ઘેર કરવાની રજા આપી. પણ એવી શરતે કે પહેલી ચોરતને પોતાના ઘરમાં રાખે: ત્યાં તે ચોરતને નહીં બને તો તે ચોરતને ગુજરાનનું લવાજમ આપે વીગેરે. એ ઉપર ૧૬ જણાઓની સહી છે.

તા. ૧૨ મી જુન ૧૭૯૩ ને દીને ગવરનર

(૨) ગવરનર રોબર્ટ એબર-
ક્રોમ્બી તરફથી એક પાર-
સીની આવેલી ચરણ. તા.
૧૨ જુન ૧૭૯૩.

રોબર્ટ એબરક્રોમ્બી (Robert Abercromby) ફ્રાંમણ કુંવરણ નામના એક પારસીનો મુકદ્દમા પંચાએત ઉપર મોકલે છે. ચોપડામાં એ પત્રની જે નકલ ઉતારી છે, તે ઘણી અસુધ ઉતારેલી છે. તેમાં આપવા મુજબ તે નકલ નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) ચો. પ. બા. ૭૫ પા. ૭૬.

“ The Petition of Framjee Cooverjee Parsee referred to the Parsee Panchatt or general assembly by the then Governor Robert Abircromby dated the 12th Jun 1793 as follows.

To The Panchat or general assembly of Parsees for the settling of private disputes and the internal management of the Parsee caste viz.

PARSEE.

Jamsetjee Boogamody,	Dadabhoy Nesserwanjee,
Framjee Nanabhoy,	Hirjee Jevanjee, and
Framjee Manackjee	Sorabjee Muncherjee.

ANDEAROOS.

Shpoorjee Bomanjee,	Dorabjee Framjee,
Dastur Cawasjee Rustamjee,	Cawasjee Buchajee,
Sorabjee Nanabhoy Sett,	Dorabjee Furdunjee.

You are hereby directed to assembly for the purpose of inquiring into the merits of the Petition of Framjee Cooverjee Parsee now delivered to you sending for such Witnesses and Proofs as may be necessary for your guidance therein and having fully and clearly investigated the dispute subsisting between him and the Parsee Caste without favour or affection to either Party you will report to me your sentiments thereon in writing. Bombay the 12th of Jun 1793.

Signed, Robt—ABIRCROMBY.

(ઘ) તા. ૧૨ મી જુલાઈ ૧૭૯૩, ૧૮૪૬ ના વરખે આખાડ શુદ્ધ ૫ શુકરને દીને સમસ્ત પંચાએત બનાવ લીમળના આદરયાન મધે મદયા હતા. ત્યાં બાબદ નીચલી હતી :—

પારસી ફરામજી કુવરજીએ જંદરાલ (General) સાહેબને તા. ૧૨ જુનને દીને એક પીટીશન કર્યું હતું. તે ઉપર તા. ૧૨ મી જુનને “જંદરાલ સાહેબનો હોકમ” તથા કમીટીનો રીપોર્ટ તથા “કોશલ (કાઉન્સીલ) ની મીનીટ” પંચાત ઉપર આવ્યાં હતાં તે સર્વ કુલ અનજુમન આગળ વાંચવામાં આવ્યાં તથા ખેડ તરફની સાહેદ તથા ગવાહી લીધી ને નીચલો ઠેકાવ કરવામાં આવ્યો :—

(ક) ફરીઆદ કરનાર ફરામજી કુવરજીએ પીટીશનમાં લખ્યું છે જે પેસ-તનજી બમનજી (વાડીઆએ) એખલાએ એને નાતબહાર કાઢ્યો તે ખોટું છે. “હમે કુલ અનજુમનના કઆથી તા. કુલ પનચાતના ઘેરવેઆથી કીધું છે. પેશતનજીએ એખલાએ કશુ કરેડ નથી ને પેશતનજીને વાશતે લખેડ છે તે એ બાબમાં શરવે ખોટું તા. રદ છે થઇ ”.

(ખ) એ ધણી પારસી ફરામજીની દારૂની દુકાન હતી તે બાબે પેસ-તનજી બમનજીએ લોકોને કહેવાડ્યું “ જે કોઈ એનો દારૂ વેચાતો લીએ નઇ” તે માટે પણ એ ધણીએ ફર્યાદ કીધી હતી કે પેસતનજીએ તેને “નુખશાણ” કર્યું તે બાબે પણ જણાવ્યું કે કુલ અનજુમનના તથા કુલ પંચાતના હોકમથી કર્યું છે, “કાંએ જે જે ધણી નાએતબારે થાએઓ તેને હાતતું કશું પારસી લોકોને ખપે નઇ તેથી એ હોકમ મોકલેઓ છે તે કુલ પનચાતનાં હોકમથી તા. પનચાતમાં માણુશ થાથે કેવડાવેડ છે એ બાબમાં પેશતનજીનો એખલાનો હોકમ નથી ”

(ગ) એ ફરામજીએ પીટીશનમાં લખ્યું છે જે “આટલા આદમીએ બીજી ચોરતકરી છેને હુમારાં કામમાં પનચાત શાને અરખત કરે છે” તેનો જવાબ જણાવ્યો જે એ લીસ્ટમાં જણાવેલા લોકોની બાબદ કુલ અનજુમને તપાસી હતી અને તેઓને માલમ પડ્યું જે તે ધણીઓએ “ખેએ બઇએર કરી છે તે કારણુશર કરી છે ને વળી તે કારણુશર કરવાને વખતે કુલ અનજુમન પાશેથી રજા માગતા

હતા ને વળી તે વાર પછે હમોએ શ. ૧૮૪૭ નાં માંહાં વહી ૧ થનેઉ તા. ૧૯ ફેબ્રુઆરી ૧૭૯૧ ની તેરીએ લખેઉ કરે છે તે પરમાણુ તા. લખેઆ પરમાણુ એ પારશી ચાલેઆ નઇ ને કુલ અનજુમનની રજા લેઇને એ કામ કરેઉ નઇ ને પોતાની આપજુદી તા. બરબતીથી કરેઉ છે એ રીતે એ ધણી પારશી ફરામજી કુવરજી કેહે છે તે વાર એ લખેઆ પરમાણુ કરેઉ નથી તેથી એ પારશીને હમોએ નાંચેતબારો કુલ અનજુમને કાઢેઓ છે.”

આ અગતની બાબત હતી જે General in Council તરફથી આવી હતી તેથી એની ઉપર અનજુમનની સભામાં મળેલા આશરે ૨૫૦ પુરૂષોએ પોતાના હસ્તાક્ષરે સહી કીધી છે.

બાબ ૬ નો વધારો.

(ક) પાલકની બાબતમાં ઇ. સ. ૧૬૭૬ નો
નૌસારોનો હસ્તાવેજ ૧.

“શ્રી અનજુમન કશમે નૌશારીનાં પંચક તથા પંખેરીનાં સમશત અધિઆર તથા સમશત બેહેદીન જત આજ દનથી શરવ અનજુમન બેશીને લખીઉ કીધુ એટલા વાશને જે પાલકનો હક પાલકને પોકાયેનો નથી જે કાઠ કાઠનો પાલક થાય છે તેહનો વારશ બેતી તથા બેહેન તથા માઇ તથા પીતરાઇ વારશ થાઇને દાવો કરી પાલકનો હક લીએ છે તેથી પાલકની બંદી કરા માટે આજ દનથી કરાર કીધો જે જે જેહનો પાલક થાય તે તેહેની મીકલત લીએ તે ઉપર કાઠ વારશ થાઇને દાવો કરીને હક લેતા માગે તે શ્રી અનજુમનનો ગોહોનગાર તથા પોતાનાં ધરમનો ગોનાહાગાર તથા જેહેને પાલક કરી લાએ તેહેની જે મરદને બેતો નહી હોય તે મરદ પોને જીવતા પોતાનુ મનમાં તેહેને પાલક કરી લીએ તે રવા અને તે મરદે જીવતાં પાલક કરી નહી લીધો હોએ તે મરદ ગુજરેઆ પછી તેહેની ધની-આંતી પાલક કરી લીએ તે રવા નહી તે મરદ ગુજરેઆ પછી તેહેના કુતબ અતલક જેહેનો મને તેહેનો પાલક શી અનજુમનની હજુર પાલક કરી લીએ તે કમુલ અને પાલક થાય તથા પાલક કરી લીએ તે શ્રી અનજુમનની મજલેશ હજુર કરી લીએ તે પાલક કમુલ. કદાય બાહેન ચોરી કરી અનજુમનની શહવા બગર પાલક થાય તથા પાલક કરી લીએ તે નાં રવા. પાલક નરવા આજ દનથી. શરવ અનજુમન એતફક થાઇને લખીઉ

(૧) અસલ હસ્તાવેજની અસલ ગુજરાતી બાબાને નકલ કરનારે પોતાના વખતની ચાલતી ગુજરાતીનું કાંઈક રૂપ આ હસ્તાવેજમાં આપેલું હોય એમ દીસે છે. નૌશારીની મે. રા. લાઈબ્રરીની એસડ બ્રાન્સજીની ચોપડી, વો. ૧ પા. ૪૦,

ક્રીષ્ણ જે આજ દનથી જે કોઇ પાલકનો હક ભાંજે તેહેને શરવ અનશ્ચુમન મલી સજા કરાવે. બીજી જે મરદ બેચારશ ગુજરેઓ હોએ તેહેની ધનીઆની પાલક કરી લીએ તે પોતાના મરદની વંશશનો અનલગ ગને તે શ્રી અનશ્ચુમનની હજુર પાલક કરી લીએ. એ કરાર આજ દનથી ક્રીષ્ણ. આજ લગે જે પાલક થાએઆ તે રવા રાખીઉ. આજથી જે અમલ કરે તે લખેઆ માફક કરે તથા જે કોઇ કોઇનો પાલક થાએ તે તેહેની માલ મીલકતનો ધની. તેહેનું દેવું હોએ તે આપે લેવું હોએ તે લીએ. તેહેને મુ'વાં જીવતાંનું જેવો ગને તેવો ખશમાંતે. કરે તથા જેકોનો પાલક થાએઓ હોએ તે મરદની ધનીઆની જાંઠાં લગે જીવે તાંહાં લગે ગરમાં રહે. શંવત ૧૭૩૨ વરખે રોજ શી આવાં માલ આવાંને દને બેશી લખીઉ ક્રીષ્ણ છે. એ લખેઆથી કર તથા અનશ્ચુમનનાં કરેઆમાં નહી રહે તે શ્રી દેવાંનમાં યુનેગારી રૂપેઆ ૧૦૧ બરે અંકે એકશો એક બરે એ લખીઉ શરવ એતક થાઇ ક્રીષ્ણ તે શહી.”

અતર

મતુ

- ૧ શાહોરાખ બેહેરાંમજી મતુએ લખીક પાત્રીએ પલાવીએ શહી.
- ૧ બરજીરે કાંમદીન મતુ.
- ૧ લી. આ. માંનેક પેશીતાંન મતુ.
- ૧ શાહોરાખ રાંનજી મતુ.
- ૧ આ. કેરશારપ મેહેરજીએ લખીઉ પાત્રીએ પલાવીએ.
- ૧ આ. દારાખ જમશેદ એ લખીઉ પાત્રીએ.
- ૧ લી. હોશંગ વીકજી મતુ.
- ૧ લી. આ. અદરવાંન એજદીઆરજી મતુ.
- ૧ લી. શાહોરાખ ફરેદુન મતુ.
- ૧ આ. કેરશારપ શાપુર મતુ તથા બીજા આશરે ૮૫ પુરોવાની સહી છે.

(ખ) અંકલેશર અને લકચની અનશ્ચુમનોનો ખંદાખસ્ત ઇ. ૧૭૦૩.

તા. ૧૪ મી જુન ૧૭૦૩. રોજ ૨૬ માલ ૮ ૧૦૭૨ ય. જ. ને આસરે પાલક બાબે સુમાલી ગામ મધે જે સવાલ બરપા થયો હતો તે સવાલની હકીકત માલકની બાબદ માટે કાંઇક વાકશી આપે છે. તે વખતે ગોડાવરા પંથકનું વડું મથક અંકલેશર હતું, માટે સુમાલીનાં ગોડાવરા મોબેદોએ અંકલેસરની અનશ્ચુમન ઉપર કાગળ લખી પુછાવ્યું હતું (પા. પ્ર. I પા. ૮૪૮) કે પરાયા પંથકનાં વણીને પાલક કરી લેવાય કે નહી. અંકલેસરવાળા મોબેદોએ જવાબ આપ્યો કે “પરાયા પંથકનો બેદો પાલક થાય નહી, પોતાના પીતરાજનો

(૧) ખશમાનો ચખ્દ માટે જુઓ આ બાબની એક આગલી નોંધ, પા. ૧૪૬, અહીં આ ચખ્દ “સાધારણ ખર્ચ” ને અર્થે વપડાયલો દીસે છે.

એટા જાં સુધી હોય તાં સુધી ખીજા કાઠનો એટા લેવો નહી, એવો આપણાં વડવાઓનો સાત પેઢીનો કાય છે. ”

એજ બાબદમાં સુવાલીવાળાઓએ ભરૂચની અનજીમનને પુછવ્યું હતું તેનો જવાબ ત્યાંની અનજીમને ૨૦ મી આગસ્ટ ૧૭૦૩ ને દીને મોકલ્યો હતો તેમાં લખ્યું હતું કે “ દીન મજદીઅશની મધે એમ છે જે પેઢલાં બાપની તરફથી એટા લીએ અને એમ પણ ન હોય તો માની તરફથી લીએ, અને એખી ન હોય તો વાતના જનારનો લીએ. ” (પા. પ્ર. I. ૮૪૮. નો. ૪).

(ગ) સુરતની અનજીમને સુમાલી અનજીમનપર લખેલો કાગજ.

તા. ૧૪ મી આગસ્ટ ૧૭૦૬ ને આસરે એવેજ કાઠ સવાજ સુમાલી ખાને બરપા થવાથી ત્યાંનાં મોબેદોની ઉપર સુરતની સમસ્ત મોબેદ અનજીમન કાગજ લખે છે તેમાં જણાવે છે કે “ કાઠ ખેશી નજદીક હોય, પોતાના બાપદાદાની પંખમાં હોય તેને તમો આગજ રહી ધરમ પુત્ર પુલગુજાર કરાવી અપાવજો. અજમ છે જે રવાન ગુજરયાને દાન ધણા થયા ને તમોએ તેનું બચેલું એટા વનાં અનધરેયું કરોજા. ”

(ઘ) ભરૂચની અનજીમનનો અંદાજસ્ત.

તા. ૧ લી આગસ્ટ ૧૭૧૬ ને દીને આ પાલકની બાબદમાં ઉપરે દીને મરૂચ મધે સમસ્ત મોબેદોની અનજીમન મલી હતી. તેણે કેટલાક અંદાજસ્ત કીધા તેમાં એક અંદાજસ્ત આ હતો કે “ કેઠખી અહીંના મોબેદે પરદેશી મોબેદના દીકરાને પાલક કરી લેવો નહી, અગર કરેવો પડે તો પોતાનાં પંથક ભરૂચના મોબેદનો દીકરો કરી લેવો. જે અર્થા ઉલ્લેખો ચાલી કરે તેને તીઆં મોત જીવે અમો નહી. પરદેશી મોબેદ ભરૂચમાં કસી વાતે હરકત કરે તથા આફરગાંન, છાંઠો (સતુમ) કરે તેને હમો મક્કતા નહી. બીજું હમકાર પર કસી હધડી ચાવી પડે તેવારે સર્વે તેમાં શામેલ થાય. ”

(૧) પા. પ્ર. I. પા. ૮૪૮. નો. ૪.) (૨) પા. પ્ર. I. પા. ૮૪૯.

ખા બ ૭ મો.

તા. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ થી તે તા. ૨૮ મી નવેમબર
૧૮૨૩ સુધી.

આ અરસો પારસી પંચાયેતની કોઇક નવી ચપગતાનો અરસો હતો. તા. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮, સંવત ૧૮૭૪ ના માહા વદ ૧૨ ખુધ રોજ ૧ લો હોરમજદ માહા ૬ શહેરેવર ૧૧૮૭ ચ. ઝ. ને દીને દાંદીભાઈ નશરવાનજીનાં આદરીઆનમાં સમસ્ત પારસીની અનબુમનની એક અગતની સભા મલી હતી અને તેમાં કેટલાક અગતના ડેડાવો કરવામાં આવ્યા હતા.^૧ આ ઠરાવો નીચલા સબખો સર અગત ધરાવે છે: (ક) પેહેલુ' તો સંસારી મુકદમાઓના ફેસલાઓ કાળે પંચાયેતના સભાસદો કેમ કામ લેતા હતા તેનો એ ડેડાવો ખ્યાલ આપે છે. (ખ) બીજું, આ અરસાની આગલના અરસામાં લોકો અનબુમનના બંદોબસ્તોથી ઉલટા ચાલવા લાગ્યા હતા, તેના સબખો જણાવે છે. (ગ) વળી જીવતી બાયડી પર બીજી બાઈડી કરવા વીશેના આગલા બંદોબસ્તો તાજ કરી તેમાં ઉમેરો કરે છે. આ સબખોએ અનબુમનની તથા પંચાયેતની સત્તા જે જરા સુસ્ત થવા લાગી હતી તે આ અરસામાં પાછી સજીવન થઇ, તે હવે પછીની તવારીખ પરથી આપણે જોઈશું.

ઉપલી સભામાં અનબુમને પહેલ વહેલે પોતાનું નવું બંધારણ કર્યું, એટલે કે તેઓએ ૧૮ નવા અધીકારીઓ નેમ્યા. એ ૧ અનબુમને નવી પંચા- બાબે આ સભામાં નીચે પ્રમાણે ઠરાવ કરવામાં આવ્યો: એત નેમવી. ૪ માર્ચ ૧૮૧૮ “આજ લાંબી મુદત થાઇ આપણી કોમને લગતા બંદોબસ્તો તથા ઘેરગતુ કળ્યાઓનો ચુકાદો પંચાતથી થતો આવ્યો છે, તથા ઘણાં વર્ષો ઉપર આપણી પંચાતમાંથી ખાર જણાને ચુંટી કાઢી, તેમને સરકાર

(૧) પા. પ્ર I ૧૩.-૩૭. આ ઠેગવનો અંગ્રેજી તરજુમો માણેકજી ખરશેદજીએ પોતાનાં “ Q in the Corner ” નામનાં Bombay Times નંગા બીજા પત્રમાં આપ્યો છે. જુઓ “ The Parsee Panchayet ” એવું નામે ૧૮૬૦ માં પ્રગટ થયેલો એ પત્રોનો સંગ્રહ. પા. ૨ થી ૭. જુઓ ખોલાશીએ પંચાત, પા. ૨૫૫ થી ૨૫૮.

તરફથી પંચાતના અધિકારીઓ તરીકે સુકરર કરવામાં આવ્યા હતા. તેઓમાંથી હરકોઇ બે જણા આપણી કૌમને લગતા ટંટાઓ સાંભલી તેનો નીવેડો લાવતા હતા. તેઓનાં મરણ પછી તેઓનાં ફરજદારો આગે પ્રમાણે ચલાવતા હતા. પણ તેઓમાંના-
બી ઘણાંઓ મરણ પામવાથી તથા આપણા લોકોની વસ્તી અતરે વધવાથી ઘણાઓ પંચાતના આગલા બદોબસ્તોથી ઉલટા ચાલે છે. તેટલા માટે આજ રોજ અતરે શમશત અંબુમન મલી ઠેકવું છે કે બાર બેહદીનો તથા છ મોબેદો મલી ૧૮ જણની એક પંચાત હવેથી આપણી કૌમને લગતા ઘેરગત કળ્યાઓ સાંભલવા તથા તેમનો નીવેડો લાવવાને માટે સુકરર કરવી. તે મૂજબ નીચલા ૧૮ ગ્રહસ્થાને પંચાતના અધિકારીઓ તરીકે નેમ્યા છે.

બેહદીનો.

“દાવર ફરાંમલ નાનાભાઈ
વાડીઆ જમશેદલ બહમનલ
વાડીઆ હોરમજલ બહમનલ
શેઠ ખરશેદલ અરદેશર દાદીશેઠ
શેઠ ધનલભાઈ શોરાબલ રેડીમની
શેઠ ફરામલ કાવશલ બનાલ
મોદો શોરાબલ વાછાગાંધી
શેઠ ખરજોરલ દોરાબલ દાદીખરજોર
શેઠ દાદાભાઈ કાવશલ શાહેર
શેઠ ખરશેદલ માણેકલ સરાફ
શેઠ પેશતનલ લીખાલ પાંડે
શેઠ નવરોજલ મેહરલ

મોબેદો.

દસ્તૂર ખરશેદલ જમશેદલ જામાસ્પઆશાના
દસ્તૂર મુલ્લાંફીરોજલ કાઉશલ
આ. મેહરવાંનલ નવરોજલ શેઠના
આ. ફસતમલ શાપુરલ શેઠના
પંચકી દોરાબલ ફરાંમલ
આ. હોરમજલ દોરાબલ લશકરી

“એઓ પંચાતને લગતું કાંઈથી કામકાજ હશે તે સાથે એકઠા મલીને કરશે. પણ કાંઈ નજીવી બાબદના ટંટાઓ હોય તે ચુકવવાને ઢીલ ન થાય માટે જેમ આગલ શેઠ જમશેદજી બહમનજી વાડીઆ, તથા શેઠ કુરાંમજી નાનાલાઈ દાવર ચુકવતા હતા તેમ તેઓ ચુકવે. પણ જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે પોતાની સાથે બીજા બે ચાર અધિકારીઓને શામેલ કરે.”

તા. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ની ઉપર જણાવેલી સભા, જેમાં ૧૮ સભાસદોની

નવી પંચાયત મુકરર કરી હતી, તેમાં કેટલીક સંસારી

૨. કોઈક સંસારી બાબદોના પણ ઠરાવો થયા હતા. એ ઠરાવોમાં એક બાબદના ઠરાવો. ૪ થી ઠરાવ આ હતો કે “આજથી કોઈ ધણીએ પોતાની માર્ચ ૧૮૧૮. જીવતી જીવતી ચોરત છતાં બીજી ચોરત કરવી નહિ. અગર બાઈડી પર બીજી બાઈડી કાંઈ કારણથી બીજી કરવાની ફરજ પડે તો તેણે પોતાનો નહીં કરવી.

હેવાલ પંચાત પર લખી મોકલવો. તેઓ તે ઉપર વિચાર કરી તેમને ઘટતું લાગશે તો પરવાનગી આપશે. પણ તેમ

કર્યા આગમજ તે પેહલી ચોરતની ખોરાકી પોશાકી તથા તેણીનાં માત ખરચનો બંદોબસ્ત તે ધણી પાસે પંચાત કરાવી લેશે. અગર કોઈ ધણી પંચાતની રજા લીધા વીના બાયડી ઉપર બાયડી કરશે તેને, તેમજ જે ધણી તેને પોતાની

(૧) પા. પ્ર. I પા ૧૩૬-૩૭. પા. પ્ર. પોતાની એ બાબેની ખબરના આધારમાં લખે છે કે “ આ ધર્મખાતાંની નોંધ મુબ્બની આગલી પારસી પંચાતના કારોબારની એક અસલ ચોપડી જે હાલમાં શેઠ મણેકજી ખરશેદજી સગર પાસે મોજુદ છે તેમાં કાઠિલી છે ”. એ નોંધની હકીકત માટે જુઓ ખોલાશીએ પંચાત પા. ૨૫૫-૫૮. ત્યાં લખે છે કે “ પંચાતની ચોપડી પાંતે ૧૫) મધે લખે છે જે— ‘ શવંત ૧૮૭૪ નાં માંહા ૧૬ ૧૨ ને વાર ખુધે તારીખ ૪ થી મારચ શને ૧૮૧૮ ને દંને રેઠ દાદીબાઈ નશરવાંનજનાં આદરીઆંન મધે અંનજુમંન મલીને પંચાતનાં મેંમબરો જણુ ૧૮) ઠરાવેઆ છે તે મધે પારશી જણુ ૧૨) તથા અર્ધીઆર જણુ ૬) મલીને જણુ ૧૮) ઠરાવેઆ છે ને જેવારે એ મધેનાં શાહેબો ગુજરે છે તેઆરે તેહેનાંને ઠેકાંણુ બીજા ધણીને જે વેલાએ દરેક કારણુશર પંચાત મલેએ તેઆરે તે અંનજુમંનને જાહેર કરે છે જે આએ શાહેબ ગુજરેઆ તેજણુને ઠેકાંણુ આએ શાહેબને આજથી ચોપડી અંનજુમંનની વતી પંચાતનો મેંમબર ઠરાવેઆ છે તે વંશે તમે રાજુ છે. તેઆરે તે શબા મધેથી બોલે જે હાઆ શાહેબ રાજુ છધએ કરો. તેઆરે તે વાત પંચાતની ચોપડી મધે નોંધાને તે ઉપર શરવે હાજર હોએ તેહેનાંની શબ લીએ તેઆરે તે પંચાતની તરફથી મેંમબર ઠરે.” એ પછી એ ૧૮) મેંમબરોના નામે આપ્યાં છે.

છેકરી આપશે તેને નેઆત બાહેર મેલવામાં આવશે; અગર મુંબઈની બાહેર થાણાં, કરંબ વીગેરે તરફ જઈ કોઈ ધણી બીજી ચોરત કરી આવશે તો તેને પણ નેઆત બાહેર મેલવામાં આવશે.”^૧

ઉપલા ચોકસ સંજોગો વચ્ચે જીવતી બાયડી પર બીજી બાયડી કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે તેવા લગનોના સંબંધમાં કાંઈ

બીજી બાયડી કરવાની ગેરવ્યવસ્થા નહીં થાય તે માટે પંચાએતે ઉપલીજ ૪ થી ૨૦ આપી હોય તેવાં માર્ચ ૧૮૧૮ ની સભામાં આશીર્વાદ સારવા કાળે દસ્તુ-લગનો માટે આશીર્વાદ રોની નેમણુંક કરી. અનબુમને ઠેડંચું કે “ જે ધણી સારનારા દસ્તુરો સુકરર પંચાતની રજાથી પોતાની જીવતી ચોરત ઉપર ચોરત કરે તે અગરજો શેહનશાહી હોય તો તેના આશીરવાદ કરવાની બાબદ.

૪ માર્ચ ૧૮૧૮.

દસ્તુર ખરશેદજી જમશેદજી જામારપઆશાના પોતે અથજા તેવણુના તાબા હેઠલના મોબેદો સારે; અને અગર તે ધણી

કદમી હોય તો તેના આશીરવાદ દસ્તુર મુલ્લાં ફીરોજજી કાઉશજી અથવા તેમના તાબા હેઠલના મોબેદો સારે. બીજા કોઈ અલકાતુ મોબેદ પાસે મજકુર દસ્તુરોની પરવાનગી વગર જે કોઈ ઉપલા આશીરવાદ સરાવશે તે પંચાત કબુલ નહિ રાખશે, અને પેલા મોબેદને અગીઆરી આતશ બેહરાંમમાં જતો અટકાવવામાં આવશે. બીજું જે માબાપો પોતાની દીકરીને સાસરે નહિ મોકલશે, અથવા જે સાસુ સસરાંચો પોતાની વહુને નહિ તેડાવશે તેમની ફરીયાદ પંચાત સાંભલી તેમને ઘટતા હોકમે કરશે, અને જે કોઈ તેમનાં હોકમે તોડશે તેમને સજા કરવામાં આવશે.”^૨ આ તા. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ના ઠેરાવ ઉપર ૬૭) ધણીઓની સહી છે. તેમાં પહેલે નીચલા ત્રણ દસ્તુરોની સહી છે: દસ્તુર ખુરશેદજી જમશેદજી જામારપઆશાના, દસ્તુર એદલજી દારાબજી સંજાણા, અને મુલ્લાં ફીરોજ બીન કાઉસ. ત્યારપછી બીજા આગેવાન પુરૂષોની સહી છે ખોલાશેએ પંચાત (પા. ૨૪૦) પરથી દીસે છે કે પંચાએતની સત્તા ખરાબર સ્થાપાય તે કાળે પંચાએતના અત્રેના કોઈ

૩. પંચાએતની સત્તાને સાહેબોએ ઇંગ્લંડમાં કેઈ ચોક્ક ડાયરેક્ટર્સ મધેના પોતાના મનજીવ કરવા બાબેની કોઈ મોટા દોસ્તો તથા ખેરબાહુ અને મલતીઆ હીલચાલ ઈ. સ. ૧૮૧૮ હશે તેઓને એ બાબદમાં કાંઈ લખ્યું હશે, કે તેઓ

પંચાયતની સત્તા કોઇ રીતે મજબુત કરી આપે. તે ઉપરથી ડીરેક્ટરોની ફોર્ટ ડીસેમ્બર ૧૮૧૮ માં ગવર્નર સર ઇવેન નેપિયરના વખતમાં મુ'બઇની સરકાર પર એક કાગજ લખ્યો જે “ પારશીની પંનચાત મધે જે કોઇ મોટા આબરૂવાલા છે તેહેનાંને અશલનાં મુજબ હકુમત અથવા શતા આપવી મુનાશેબ છે કે એ લોકો પોતાનાં ગરીબ ટોલાનું જે કાંમ કરે તેહેને બોજ મલે.....પંજુ તે વખતે શર ઇવીન નેપીઅંન શ્રી ઇંગલંડ જવાની તઇઆરીમો હતો.”^૧ તેથી એ બાબદમાં દીલ પડી અને કાંઇ વધુ થયું નહી. તેની પછી ચોનરેબલ માઉન્ટ સ્ટુઅર્ટ એલફીન્સ્ટન મુ'બઇને ગવર્નર (૧૮૧૬ થી ૧૮૨૭) થયો. ત્યારે એ બાબદ તેની કાઉનસીલ હમુર આવતાં “ તેહેની કચોનશંલની નજરમો વેલાતથી આવેલા હોકમ મુજબ કરવાને ઠરેઉ નહી. તેહેનો શબબ એટલો દેખાડેઓ જે આગલા દાહડા ઉપર વચલે વાંઘેનાં જે પારશીઓ હતા તે પોતાનાં વડા બુજેરગો કે જેઓ પંનચાતનાં મોટા શાહેઓ હતા તેવોને ઘણું માંન આપતા ને હાલનાં જે પારશીઓ છે તેહેનાંની પાશે થોડીએક પુલ થઇ છે તેથી તેવો શરવે આપ અખતીઆરીથી જેમ કાંઇ તેવોનાં મંનમો આવેચ તેમ ચાલે છે અને પંનચાતને આગલા દાહડાની પઠે માંન આપતા નથી ને વકી હવડાં મુમબઇમો શુપરીમ કોરટ આવેલી છે તેથી ગવર્મેનટને પંનચાત વાલાને કશે અખતેઆર આપવાનો ધારો બાંધી આપવાને અડચંન જેહેવું નજર આવે છે અને કધી બાંધી આપે તો કોરટનાં વકીલ બારેશટરોને બાધાનો બોરાક થાએ છે તેહેવું શંમજીને મોકુફ રાખેઉ છે.”^૨ ઉપલી મતલબનું ચોનરેબલ માઉન્ટ સ્ટુઅર્ટ એલફીન્સ્ટનની મુ'બઇની સરકારે ૧૮૨૧ નાં મેહ મહીનામાં ઇંગ્લંડ લખી જણાવ્યું હતું. “ તેહેનો જવાબ શ્રી ઇંગલંડથી મુમબઇની ગવર્મેનટ

(૧) Sir Evan Nepean Bart. મુ'બઇના ગવર્નર તરીકે ૧૮૧૨ થી ૧૮૧૬. બોલાશેએ પનચાત પા. ૨૪૦.

(૨) બોલાશેએ પંનચાત પા. ૨૪૦

ઉપર આવેલો કે તમોએ જે કાંઈ કરાવેલું છે તે દરૂણ છે.” આ મુજબ પંચા-
એતની સત્તા મજબુત કરવાની હિલચાલ બંદ પડી.^૧

(૧.) પંચાએતની સત્તા મજબુત નહીં કરવા બાબે ઉપર જે કારણો દર્સાવ્યાં છે તેની નોંધ એક પાછલા તા. ૩૦ એપ્રિલ ૧૮૩૨ ના દરનાવેજમાં મલે છે. તે વખતે ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કમ્પનીને નવો ચાર્ટર કરી આપવાની બાબત ચરવાતી હતી. તે માટે એક કમીટી નેમાઇ હતી. તે કમીટીના કેટલાક સલાહોના જવાબમાં મુંબાઈની સરકારના સેક્રેટરી મી. ફ્રેન્સીસ વોડને ઇંગ્લાંડ જતાં એક પત્ર લખ્યો હતો. તે પત્રનાં ૩૫) માં ફકરામાં આ સખબો જણાવા છે, તે ફકરાનો ઊતારો, જેમ ખોલાશેએ પંચાત (પા. ૨૪૧-૪૨) માં આપ્યો છે તેમ, અતરે આપું છું, સખબકે તે અગતના ફકરો છે અને વખતના વેહેવા સાથ સંસાર વેહેવારના વિચારો કેમ ફેરવાય છે તે દેખાડે છે.

“Extract of a Letter from Francis Warden Esquire, formerly Member of Council at Bombay in reply to T. H. Villiers Esquire, dated 28, Bryanstone Square, 3rdth. April 1832.—for the information of the Right Honorable the Commissioners for the Affairs of India.

Sir,

I have the honor to acknowledge the receipt of your letter, dated 13th of this month requiring by the direction of the Right Honorable the Commissioners for the affairs of India an information or opinions which I may be enabled to offer on several points connected with the general Administration of that Country.....
35 “The Court of Directors expressed an anxiety to restore the power formerly exercised by the higher classes of Parsees over their inferiors, by means of their Panchayets. It was found impracticable. Indirect influence, moral estimation, and long habits of voluntary acquiescence in the will of others, when once interrupted, were not easily restored, and least of all by positive institutions. The difficulty arose out of the increase of the tribe, the numbers now possessed of wealth, their independent turn of mind, and from the want of a good understanding among the leading families. It would be difficult also to enact an unexceptionable body of regulations for the conduct of their Panchayets, and unless that were done there would be food for interminable law suits. The second class of rich Parsees wish to live and expend their money as they please, without troubling or being troubled by Panchayets. The Recorder's Court was, on its institution, their favourite Panchayet. The spirit that would have made them submit in preference to their own heads of caste, when they were a humble body struggling for existence, was gone, and could not be revived. Among a rich and numerous people, who have lost their habits of personal attachment and obedience, law must complete the submission which opinions and habits no longer command. The schism among the Parsees at Surat was of a still more violent character”.

અનન્યમને ઠેડવેલા કાયદા કાનુનોનો અનાદર કરનારને પંચાયતે અવાર-

નવાર સજા કરતી હતી. પણ આ અરસામાં તે વખતના

૪. પંચાયતને અપમાન એક જરદાર બાણીતા પુરુષને સજા કરવાનો દાખલો બન્યો
કરનાર અને તેણે ઘડેલા હતો, જે માટે અનન્યમનની ખાસ સભાઓ મળી હતી.
કાનુનો અનાદર કરનારને એલું દીસે છે કે આ. જમશેદજી બેરાંમજી લશકરી
સજા કરવાનો એક દાખલો. “જેવણ કલકતેથી એક માટી પંજી કમાઇ અતરે આવેલા
તા. ૧૦ મી એપ્રિલ ૧૮૧૮ હતા”,^૧ તેવણે પોતાની જીવતી બાયડી છતાં ઉડેપોર
(ઉડવાડે) જઈ બીજી બાયડી કરવાથી પંચાયતે થોડાક

મહીનાની વાત ઉપર નેઆત બાહર મેલ્યા હતા. તેવણ ઉડવાડેથી આવી બાપને
ત્યાં રહેવાથી બાપને પણ ખબર આપવામાં આવી કે તેવણ તેને રાખશે
તો તેવણના ઘરને પણ નેઆત બાહાર મેલવામાં આવશે. તે ઉપરથી
ચીરડાઇને “તેવણે પંચાતના મોબેદ આ. એદલજી સોરાબજી મસાંનીને ગાળો
દેવાથી તથા તેની સાથે મારામારી કરવાથી પંચાતે તેમની ઉપર પેટીસેશનની
કોર્ટમાં ફરીયાદી માડી હતી.”^૨ તે ઉપરથી તેવણે ગભરાઇને માફ માંગી.
એ બાબદને ચુકાદો કરવાને પંચાયતની સભા દાદીશેઠની દરેહમેહરમાં
તા. ૧૦-૪-૧૮૧૮ ને દીને મળી હતી. ત્યાં ઠરાવ થયો હતો કે તેવણે
“પોતાને હાથે પોતાના ગાલ ઉપર પાંચ ખાસડાં મારવાની, અને ડાટીનો
દંડ તથા પેટીસેશનમાં જવાનો જે ખરચ થયો હોય તે આપવાની
શિક્ષા કરી પાછા નેઆતમાં લેવાને ઠેડવું હતું.”^૩ તે સુજળ તા. ૧૬ મી જુન
૧૮૧૮ ને દીને દાદીશેઠની દરેહમેહરમાં પંચાયતે મળી અને ત્યાં ઉપલા ધણીએ
પોતાનાં ગળામાં “પટકો” નાખી પોતાને હાથે નાખ પર ખાસડાં મારી માફ
માંગી. બીજું તેણે પંચાયતના મોબેદ એદલજી સોરાબજી પાસે પણ માફ
માંગી. એ ધણીએ પેટી સેશન્સમાં પોતા તરફથી વકીલ બારીસ્તરો રોક્યા
હતા, તેથી પંચાયતને પણ મેશર્સ મેક્લીન એન્ડ ઉડહાઉસ (Maclean and

૧. પા. પ્ર. I ૧૩૭. ૨. બિપલુંજ પાનું.

૩. પા. પ્ર. I ૧૩૭-૩૮. “The Parsee Panchayet by Q in the corner” (pp. 7-9) માં આ બાબતની વીગતે હકીકત આપી છે.

Woodhouse) વકીલોને શકવા પડ્યા હતા. તેનો ખર્ચ રૂ. ૨૨૫) તેની પાસે ભરી લેવામાં આવ્યો હતો.^૧

આ તો તેણે પંચાએતના મોખેદને અપમાન કીધું હતું તેની બાબદ થઇ, પણ તે પંચાએતની રજા વગર જીવતી બાયડી ઉપર બીજી બાયડી કરી લાવ્યો હતો, તેનો ફેસલો કરવાનો તો હજુર રહ્યું હતું, તેથી શંકા ૧૮૭૪ ના વરખે જેઠ શુદ્ધ ૧૪ વાર ગરેઉ તા. ૨ જી જુલાઈ ૧૮૧૮ રોજ હોરમજદ માહ દેહે શને ૧૧૮૭ ના દીને પંચાએત મલી જ્યાં એ ધણીની તા. ૧ લી અને તા. ૫ મી જુન ૧૮૧૮ ની અરજી રજુ કરવામાં આવી.^૨ તેમાં તેને પોતાની તકસીર માટે માફ માંગી હતી અને જણાવ્યું હતું કે તેની પહેલી બાયડીને સંતોશ મલે એવી તેણે સર્વ ગોથવણ કીધી હતી તેથી તેને દરૂસ્ત દીસ્તી સજા કરી માફ કરવું. તેની સજા માટે એવું ઠેકંબું કે તેણે (ક) નહાન નહાવું, (ખ) ગળાંમાં પટકો નાખી માફ માંગવી, અને (ગ) પોતાની પહેલી બાયડીનાં શુજરાન માટે રૂ. ૨૦૦૦) ની રકમ પંચાએતને સોંપવી, (ઘ) અને તેણીનું આશરે રૂ. ૭૫૦) નું જરીઆન તેણીને આપી દેવું. જો એ ધણીની પહેલી ધણી આણી મેરબાઈ “પોતાની આખરૂશર નહી રહી તો ઉપર લખીજી છે તે જરીઆન તા. રૂ. ૨૦૦૦) આપેઆ છે તેની ઉપર મેરબાઈનું અથવા હેના ભાઈનું અથવા હરકોઈ એના શગાનુ ઢાવો રહે નહ શરવે પનચાતને અખતીઆર છે ને પનચાતની નજરમે થેરશે તે પરમાણુ મેરબાઈ જીવશે તાં શુધી ખરચનુ આપશે તા. હેની પછવાડે ખરચ કરાવશે તા. બાકી વધશે તે પનચાતની નજરમા આવશે તે થેકાને ધરમખાતે ખરચ કરશે.”^૩ (૩૦) “આ. જમશેદજી બેરામજી તા. હેની બીજી ઓરત તા. હેના

(૧) “Q in the corner” નામના લખનારનાં Bombay Times જોગાં જીવલાં ૧૮૪૪ માં લખેલાં પત્રોનાં સંગ્રહનું ૧૮૬૦ માં છપાવણું ચોપાન્યું, પા. ૮, પત્ર ના. ૩.

(૨) ચો. ૨. બા. ૨૪૨-૪૩. પા. ૧૮૬-૮૭. આ ચોપડો અસલ નથી પણ આગલા કોષક ચોપડાઓની અગતની કોષક બાબતોની એમાં નકલ કરી છે. આ નકલ કરતાં મથાલે લખ્યું છે કે “એની અશલ વાડીઆઈની ચોપડી પા. ૪૨ માં છે”, એ નકલની સેવટે લખ્યું છે કે “લા. વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી તર કાપી” (True copy) છે.

(૩) ચો. ૨ બા. ૨૪૨. પા. ૧૮૭.

ગરમો ચાકર તા. હેની શાથે રહેતાં હતાં તે શરવે જના ફરીથી નોહોન નાહીને એક દોતી શરૈસતા પરમાણે પનચાતમો આપે શઘ. ”^૧ (ચ) વધુ ઠેડવવામાં આળ્યું’ કે “ જો દાડે અનનુમન મલે તે દાડે એ ધણી આવીને અનનુમનની આગલ માફ માગે તારે હેને આપણી અનનુમનમો શામેલ કરવો શઘ. ” એમ ઠેરવી “ શરવેને નહાન નવારવાની ચીઠી મુલા પીરોજજી ઉપર આપીછે. તા. ૨ જુલાઈ શ. ૧૮૧૮ ની દીને”^૨. એ ઉપરથી એ ધણીએ એજ તારીખનો એટલે તા. ૨ જુલાઈ ૧૮૧૮ રોજ ૧ લો માહ ૧૦ મો સને ૧૧૮૭ ચ. ઝ. નો ઉપલી શરતો કબુલ કરવાનો દસ્તાવેજ કરી આપ્યો. ^૩

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ઠેડવવામાં આળ્યું’ કે એ ધણી અનનુમનની આગલ માફ માગે ત્યારે તેને અનનુમનમાં સામેલ કરવો, પણ તેમ ક્યારે કરવામાં આળ્યું’ તે ચોકસ દીસ્તું નથી. પારસી પ્રકાશ (I. ૧૩૯) જણાવે કે તા. ૨ જુલાઈ ૧૮૧૮ ને દીને તેમ કરવામાં આળ્યું હતું. એ દીવસે તો ઉપલી સઘલી ગોથવણ અમલમાં લાવે તો નેઆતમાં લેવાનો ઠેડાવ થયો અને એ ધણીએ દસ્તાવેજ લખી આપ્યો અને તેને નહાન નહાવાની ચીઠી આપવામાં આવી, પણ તેમ સર્વ થવા બાદ એ ધણીને નહાન નાહવા બાદ સેવટે નેઆતમાં કયે દીવસે લીધો તે માલમ પડતું નથી.”

ઉપલા દાખલા ઉપરથી એવું દીસે છે કે જ્યારે કોઈ તકસીર વારને નેઆતબાર મેલવામાં આવતો ત્યારે તેમ કરવા કાજે સેવટે તેની બાબદ શમસ્ત અનનુમન હજુર મેલવામાં આવતી; તેમજ જ્યારે તેને પાછો નેઆતમાં લેવામાં આવતો ત્યારે પણ તેમ અનનુમન હજુર કરવામાં આવતું.

(૧) ચો. ૨ બા. ૨૪૨. પા. ૧૮૭.

(૨) એજ બાબદ.

(૩) એ દસ્તાવેજની નકલ, ચો. ૨ બા. ૨૪૩ માં નોંધી છે.

(૪) આ ધણી તવંગર હતા અને પંચાએતના ૧૮ અધીકારીઓમાંના એકન. સગા હતા, તે છતાં પંચાએતના આગેવાનોએ તેવણને ઘટતી સગા કાંધી, તે બાબે માણેકજી ખર-શેહજી પોતાનાં “ Q. in the Corner ” નામે લખેલાં કાગળ નાં. ૩ માં પ્રસન્નતા સાથે નોંધ લે છે.

તા. ૧૭ મી ઓગસ્ટ ૧૮૧૮ ના દીને પંચાએતના અકાબરોની એક સલા
 (૫) કોઈ ખાસ સબખ દાદીલાઈ નશરવાંનજનાં આતશખેરાંમમાં મલી હતી,
 સિવાય રાંડને પેટનાં છોકરાં “ તે વેળાએ એક પારસીએ પોતાની રાંડને પેટની છોકરી
 ને સદરો નહી પહેરાવવા જે તે થાંભેથી લાવ્યો હતો તેને સદરો પેહડાવવાની રબ
 બાબે ઠેકાવ તા. ૧૭ માગી હતી, કે જે કેટલીક તકરારો કીધા પછી આખ્યામાં
 ઓગસ્ટ ૧૮૧૮, આવી હતી, અને એવું ઠેકવું હતું કે હવેથી એવાં
 છોકરાંઓને પંચાતની રબ વગર કોઈએ સદરો પેહડાવવો
 નહિ ”^૧. એ ઠેકાવ ઉપર પંચાએતના હાજર રહેલા ૧૩) અધીકારીઓએ શહી
 કરી હતી.

આ અરસામાં સ્ત્રીઓના સંબંધમાં કેટલીક બાબદોના બંદોબસ્ત કરવામાં
 આવ્યા. આ બંદોબસ્તોની વીગતવાર હકીકત નીચે
 (૬) સ્ત્રીઓ બાબે પ્રમાણે છે :—તા. ૪ થી નવેમ્બર ૧૮૧૬ ના દીને મુબઈની
 ફટલાક બંદોબસ્તો. સમસ્ત પારસી અનબુમન દાદીલાઈ નશરવાંનજનાં
 આદરીઆનમાં મલી હતી, તેમાં “ બંદેખોદા ”^૨ ની
 સહીની વગર નામની એક અરજી વાંગવામાં આવી હતી. તે અરજીમાં
 લખ્યું હતું કે “ આપણા ટોળાના કેટલાક મરદો તથા ઓરતો ઘણાંક ગુનાહ
 ભરેલાં કામો કરે છે, અને અગર તેઓને વખતસર સજા નહી કરવામાં આવે
 તો તેઓનાં પાપનો બોજો પંચાતનાં વડાને સર છે.....જ્યારે આ બાબદ
 ઉપર વીચાર કરવા પંચાત મલશે ત્યારે જે બાબદ હું જાણું છું તે પંચાતને
 જાહેર કરશ. ”^૩ આ અરજી વાંચી સલામાં પોકારવામાં આવ્યું કે તે લખનારે

(૧) પા. પ્ર. I પા. ૧૩૪

(૨) એ તખલુસ પહેલ્લા સર સર જમશેદજી જજબાઇનો હતો જેવણે એજ
 નામથી “ ખોલાશેએ પંચાત ” પ્રગટ કરી છે.

(૩) પા. પ્રકાશ I પા. ૧૪૫. માણેકજી ખરશેદજી. (Q in the corner)
 નો ચોથો પત્ર. પારસી પ્રકાશ અને મી. માનેકજી ખરશેદજીએ આપેલી હકીકતો વચ્ચે એક
 આમદમાં ફેર છે. પારસી પ્રકાશ લખે છે કે “ પાપનો બોજો પંચાતના વડા ને સર છે. ”
 માનેકજી ખરશેદજી ઉપલી અરજીનો તરજુમો કરતાં લખે છે કે “ the consequence of
 the sins of this nature which they may in future commit will fall
 upon the head of the Punchyat. ” માનેકજી ખરશેદજીના લખાણમાં head of
 the Punchyat, એ શબ્દોની મતલબ “ પંચાએતના માથે એમ દીસે છે ” પારસી પ્રકાશ
 “ પંચાતના વડા ” શબ્દ વાપરે છે, તે જુલ ભર્યું દીસે છે. માણેકજી ખરશેદજીનું કેહણુ વધારે
 દસ્ત દીસે છે.

જે કાંઈ જાણતો હોય તે જાહેર કરવું. કોઈ હાજર થયું નહીં, ત્યારે ઠેડોયું કે “ જ્યારે આએ અરજી લખનાર પોતે બાહેર આવી તે સાબેત નથી કરી આપતો ત્યારે તેમાં લખેલી બીનાતું પાપ તેને સર છે. તોપણ પંચાતની ખાતરી છે કે તેમાં લખેલી બાબદો કેટલેક દરજ્જે ખરી છે. માટે એવું ઠેડોયું કે ગામમે નશેશાહાર ફેરવી સર્વે જરથોસ્તીઓને જાહેર કરવું કે:

(ક) “ કોઈબી ઓરતે સવારનાં સુરજ ઉગયા આગમજ અને સાંજનાં તે આઠમયા પછી બાહેર કાંઈબી કામ સર નીકલવું નહિ. અગર અગતસર નીકલવું પડે તો કોઈ ખાતરીના માટીડા સાથે જવું, તથા રસ્તામાં સાથે ફાણસ રાખવું. તેમજ નશેશાહારોને કેટના દરવાજા આગલ તથા બીજી જગા પર ફરતા રાખવા કે ઉપલા હોકમથી કોઈબી ઓરત ઉલટી ચાલે તેને નશાખાનાંમાં લાવી રાખવી.

(ખ) “ કોઈબી ઓરતે મામાદેવી, બુલેશવર, માહલક્ષમી, વાલકેસર અથવા બીજાં કોઈબી હિંદુનાં દેહડાંમાં માનતા કરવાને જવું નહિ, તથા હોલી બાળવાની ક્રિયામાં પોતે અથવા પોતાનાં છોકરાંઓને શામેલ કરવાં નહિ.

(ગ) “ કોઈબી ઓરતે મામા અરજાની, અથવા મેહમ અને બાવા બીસ-મલ્લાની મુસલમાનોની દરગાહમાં જવું નહિ, તથા તાબુતની માનતા કરવી નહિ.

(ઘ) “ છઠી, રોડેલ, હજરત, વીગેરે હિંદુ તથા મુસલમાનોની માનતાઓ કરવી નહિ. અગર કાંઈ માનતા કરવી પડે તો જરથોસ્તી ધર્મને લગતી ક્રિયાઓ કરવી.

(ઙ) “ કેટલીક ઓરતો પોતે તથા પોતાના ધણી અને છોકરાંઓને દોશ, ચીઠી, માદરીઆં, ઇત્યાદિ બ્રાહ્મણ પાસેથી લઈ પેહરાવે છે, માટે હવેથી કોઈબી ઓરતે બ્રાહ્મણ, સેવરા, તથા બેશીઓને ઘેર જવું નહિ.”

વધુ જાહેર કરવામાં આંયું કે “ ઉપલા બંદોબસ્તોથી જેઓ ઉલટા ચાલશે તેઓને પંચાત જાહેરમાં શિક્ષા કરશે.”

(૧) પા. પ્રકાશ I પા. ૧૪૬. () in the corner પત્ર નં. ૪ માં મી. માર્ચેકજી ખરેશજી આ બાબદમાં પ્રસન્ના સાથે નોંધ લે છે કે “ The leading members of that body were then strict in their attention to any representation made to them, having for its object the honor and welfare of their body even though emanating from an anonymous writer; and secondly, that when the existence of any evil was brought to their notice due measures were adopted, without loss of time, to check, if not to put an effectual stop, to the same It was, ... to the adoption of such salutary rules by the late Panchayat and carrying the same, without favoritism, into effect, that the Parsees in former days obtained for themselves the credit of being strict guardians of the morality of their caste.”

સંસારી બાબદમાં મુંબઈની પારસી પંચાએત કાલજી રાખતી હતી કે જરૂરી સખબ સીવાય કોઈ જીવતી બાયડી ઉપર બીજી ૭ વલસાડમાં “મજદદી” બાયડી કરે નહી. તેજ પ્રમાણે તે કાલજી રાખતી હતી કે દોર ફેલાતો થવાની ફર્યાદ. કોઈ બાયડી જીવતા ખાવીંદને મેલી બીજે ખાવીંદ કરે તા. ૧૪ આગસ્ટ ૧૮૨૦. નહી. પણ બહારગાંમમાં આ બાબદમાં કોઈ અણુઘટતી છુટ લેવાતી હતી, તે અટકાવવા આ અરસામાં પગલાં લેવામાં આવ્યાં. તા. ૧૪ મી આગસ્ટ ૧૮૨૦ ના દીને અનજીમનની જે સભા શેઠ દાદીબાઈ નશરવાંનજીનાં આદરીઆનમાં મેલી હતી, ત્યાં વીચાર કાળે એક બાબદ આ હતી: વલસાડની જરથોશ્તી અનજીમને તા. ૭ મી જુલાઈ ૧૮૨૦ ને દીને ૫૭) જણની સહીનો પત્ર મોકલી જણાવ્યું હતું કે “કોઈ મોખેદો એક પરજોલી ચોરતને તેનો ખાવંદ હૈયાત હોવા છતાં વલસાડથી મુંબઈ લાવી તેની સાથે નાતરૂં કીધું તે માટેની ફરીયાદ લખી મોકલી હતી, તથા અરજ કીધી હતી કે અમારે ત્યાં ઇંગ્રેજ અમલ થયા પછી એ રીતે વાત ઘણી બેઠકી છે માટે તમે સાહેબોએ એ માટેના કાંઈ ઉપાય લેવા અને તે ચોરતને પોતાના પરજીયા ખાવંદને પાછી સવાધીન કરી અપાવવી.”^૧ આ પત્રની વીરૂધ્ધ, ૬૨) જણની સહીનો બીજો પત્ર તા. ૧૨ મી જુલાઈ ૧૮૨૦ નો આવ્યો હતો જેમાં લખ્યું હતું કે “હમારં ગામ મધે હેવી રીતે આગલ થતું આવેલું છે અને તેની શાહદતમાં એવાં કેટલાંક આગલા વખતમાં જીવતી ચોરત તથા મરદ છતાં થયલાં નાતરં કરનારં ઘણીઓનાં નામ નિશાંનની એક ટીપ મોકલી હતી.”^૨

અનજીમને અતરે તપાસતાં કેટલાક જણોની ગિપલાં બેઠ પત્રો ઉપર સહી માલમ પડી હતી. વલી અનજીમને અત્રે વસનારા વલસાડના કોઈ મોખેદો તથા બહેદીનેને આ સભામાં તેડી તેઓથી પુછપરછ કીધી. “તેઓએ પણ કબુલ કીધું કે અમારે ત્યાં કોઈનો આંકેશ ન હોવાથી એવાં ખરાબ કામો બને છે

(૧) પા. પ્ર. I પા. ૧૫૦-૧૫૧. આ પુસ્તકમાં આ બાબદ માટે લખ્યું છે કે “આ સભાની નોંધ ...મુંબઈની આગલી પારસી પંચાતના કારોબારની એક અસલ ચોપડી જે હાલમાં શેઠ મણેકજી ખરશેદજી સરાફ પાસે મોજુદ છે તેમાં નોંધેલી છે.”

(૨) ઉપજીવ પુસ્તક.

અને તે માટે તેઓ સઘળાઓએ પોતાની નાપુશી બતાવી તેના ઉપાયો કરવાને અરજ કીધી.” આ ઉપરથી અનબુમને ઠેડંબું કે “વલસાડમાં આએ રીતે કરે છે તે જાણે મજદકી? દાર ચલાવ્યા જેવું છે, માટે આપણે વલસાડની અંબુમનનાં કાગળનો જવાબ લખી મોકલવો, અને તેમાં જણાવવું કે ઉપલી ચોરતને કાઢી લાવનાર મોખેદ શેઠ વીકાળ મેહરજનાં જણાવ્યા મૂજબ મુ’બઇથી તેણીને લઇને પાછો વલસાડ ગયો છે, અને તેવજ આગલ કબુલ કરી ગયો છે કે તે ચોરતને પાછી તેના અસલ ખાવંદને સવાધીન કરી જે રીતે વલસાડની અંબુમન ઠેડવશે તે રીતે તે અમલ કરશે. અગર તે મોખેદ એ રીતે નહિ કરે અને તે ચોરતથી હાથ નહિ ઉઠાવે તો તેને પોતાને, તે ચોરતને, તેણીનાં માખાપને, તથા ખીજા જે કોઇ તે કામમાં શામેલ હોય તેમને નેઆતખાર કાઢવાં, અને તે મોખેદ પર ઇ’એજની અદાલતમાં પાંચથી દસ હજાર રૂપીઆ સુધીની ફરીઆદી માંડવી, અને તે ફરીઆદીનો ખરચ અગર તમારી ગરીબ અંબુમનથી નહિ બની શકે તો ઉદવારે તથા નવસારી તથા સુરતની અંબુમન પર લખી અમે મદદ કરાવશું, અને અગર તે સાહેબો જે કાંઇ ખરચને સારું અમોને લખશે તો ફરીઆદીનો ખરચ અમે આપશું. ખીજું એવું ઠેડંબું જે શ્રી ઉદેપોર, દમણ, નવસારી, સુરત, લડચ, ખંખાત, કલીઆણી, તથા થાંણાની અંબુમન ઉપર આપણી પંચાતને નામે એકકો બુદો કાગજ લખી ઉપર મૂજબ વલસાડ મોકલેલા પત્રની નકલ ખીડવી તથા સુચના કરવી કે કદાચ વલસાડની અંબુમન તમોને કાગજ લખે અને એ ચોરતના બાબમાં કાંઇ મદદ માંગે તો તે બની શકે તે પ્રમાણે આપી ગરીબ અંબુમનનું કામ બજાવી આપવું. અગર કાંઇ ખરચને વિષે અમોને લખશે તો અમોથી તૈયાર છે.” આ ઠેડાવની હકીકત વલસાડના દસ્તુર ફરામજી રસ્તમજી અને ખીજા મોખેદો અને બહેદીનો ઉપર એક પત્ર લખી જણાવી અને સુચના કીધી કે “પેલો મોખેદ અગર તે ચોરતને પોતાના ખાવંદને સવાધીન કરે તો તે બંધેને તથા તે ચોરતનાં માખાપને, તથા આશીરવાદ સારનારા મોખેદોને તથા ખીજા જેઓએ કામમાં મદદ કીધી હોય તેમને નાહન નવાઈ તેનાંની પાસે પશેમાંનીની પતેત કરાવજો, અને તેમની પાસેથી તેમની મકદુર મૂજબ કાંઇ બુજવી ધર્મખાતે તમારી પંચાતની નજરમાં આવે તે લઇને તેમના જામીન લેજો કે ફરીથી એવાં બહેદીનાં કામો કરે નહિ.”^૨ આ

(૧) મજદક પાદશાહ કોખાદના રાજમાં થઇ ગયો હતો, તેનું શિક્ષણ લગનના પવિત્ર ગાંધને હલકા પાડતું. બુઓ મારો વિષય “Mazdak, the Iranian Socialist” Memorial Papers, પા. ૧૨૩-૨૬.)

(૨) શેઠ માણેકજી ખરશેદજી શરાફ પાસના પંચાતનાં એક ચોપડાને આધારે, પા. પ્ર. ૧ ૧૫૧. નોંદ ૧.

પત્ર ઉપર અનબુમનની સલામાં મલેલા આશરે ૬૦ જનની સહી છે.

તા. ૨૬ મે ૧૮૨૩ ને દીને સુરતવાલા મોદી ખરશેદજી દોશાભાઈ જેવણ
 મુંબઈ આવ્યા હતા તેવણને “ પોતાને વતન પાછા
 (૮) સુરતના મોદીજીને સીધારતી વેળાએ અતરેની પારસી પંચાતના અકાબરોએ
 શાલની ભેટ. મે ૧૮૨૩ શેઠ હોરમજી બહુમનજી વાડીઆનાં ઘરમાં બા-
 આબરૂ સાથે બોલાવી મુંબઈની શમશત અંબુમનની
 તરફથી એક શાલ ભેટ કીધો હતો. તે પછી કેટલાક મોટા સાહેબો તેમને
 માંન સાથે રવાને કરવા ગયા હતા ” ૧ એ બાંબે સંવત ૧૮૭૬ ના પંચાએના
 હીસાબમાં આપણે નીચે પ્રમાણે નોંધ બેંધએ છીએ : “ દુતી ચંદતર વદ ૫
 બુધે રૂ. ૩૦૦) બા. સુરતવાલા મોદી ખરશેદજી દોશાભાઈ મોખાઈ આવાં હતાં
 તે સુરત ગયા તેવારે તેનાં શાલ ભેરે ૧ નગ ૨) પંચાતની વીતી આપી
 તેના ૩૦૦) ૨ ”

તા. ૧૮ મી અકતોબર ૧૮૨૩ રોજ ૧૫ દેપમહેર માહ ફરવરદીન ૧૧૬૩
 ને દીને મુંબઈની સમસ્ત અનબુમન શેઠ દાદીભાઈ નશ-
 (૬) લગન અને મરણનાં રવાંજીનાં આતશ બેરાંમમાં મલી હતી અને તેણે લગન
 પ્રસંગે માટે અને બીજી અને મરણ જેવા અવસર ઉપર આપણાં લોકો ખર્ચમાં
 બાબતોમાં બંદોબસ્તો ઘણાં અટવાય નહી તે બાબે કેટલાક બંદોબસ્તો નક્કી
 કરવાની અનબુમનની હીલ- કર્યા હતા. એવું હીસે છે કે તેમ નક્કી કરવા પહેલાં
 ચાલ. તા. ૧૮ અકતોબર લોકમત બાણવા કાજે સંવત ૧૮૭૭ (ઈ. સ. ૧૮૨૦-
 ૧૮૨૩. ૨૧) માં પંચાએતે ખરડો ઘહડયો અને પાછલથી
 ચોપાંચાના આકારમાં બંદોબસ્તો છપાવી પ્રગટ કીધા
 હતા. લગન અને બીજા બંદોબસ્તોની “રીગલેશન” ના. ૨ જે” એવે નામે જુદી

(૧) પા. પ્ર. I ૧૭૦

(૨) હીસાબનો હાથનો લખેલો ચોપડો નં. ૧. પા. ૭.

(૩) એ આગનાં સાલના બનારના હવાના માટે જુઓ ચોપડો ૧ ક, પા. ૨૪
 બા. ૩૩, વાડીઆ હોરમજી બહુમનજી જેણે “ શમશત પંચાતના બેહેશનારા ” નો તા. ૩
 માર્ચ ૧૮૨૫ નો પત્ર.એ પત્ર માટે ૧૮૨૫ ના સાલના અરસાવાળા બાબમાં કાંઈક વધુ
 બોલવામાં આવશે.

(૪) “ Regulation ”

બંદોબસ્તોની ચોપડી છપાવી હતી. મરણના ૧૯ અને લગન અને બીજી બાબતોના ૨૮) એમ કુલે ૪૭) બંદોબસ્તો પંચાએતે પહેલે લોક વીચાર જાણવા માટે છપાવ્યા હતા. તેમાં મરણને લગતા બંદોબસ્તો ખરચના આંકે માટે કાંઈ પણ ગાલા (Gaps) રાખ્યા વગર છપાવ્યા હતા. પણ લગનના બંદોબસ્તોમાં આંકે માટે કેટલાક ખાલી ગાલા રાખ્યા હતા કે લોકોને વીચાર જાણીને પછી પુરવામાં આવે. દાખલા તરીકે, (ક) છોકરીની કંઈ ઉમરે “ નામજાદ છંઆને આદરની ”^૧ કરવી, (ખ) લગન પ્રસંગે કેટલા દીવસ નગારચી ચાને તાસાવાલા બેસાડવા, (ગ) આદરણીને દીવસે વહુને જરીઆન રૂ. ૫) થી કેટલી રકમ સુધી કરવું તથા વરને રૂ. ૧) થી ક્યાં સુધીનો અવેજ આપવો, (ઘ) છોકરીના બાપે પોતાની છોકરીને આદરણીને દીવસે રૂ. ૧) થી ક્યાં સુધીની રકમ આપવી, (ડ) એજ પ્રમાણે લગનને દીવસે બન્ને બાબદમાં કેટલી રકમ આપવી બીજેરે. એ બાબતોની રકમનાં ગાળા ખાલી રાખ્યા હતા. આ પ્રમાણે બંદોબસ્તો કરી તેની ૧૧૫) નકલ છપાવી હતી^૨ અને વેંહચી હતી અને બાહાર ગામે પણ મોકલી હતી અને ૮) માસનો વખત આપવામાં આવ્યો હતો કે કોઈએ તે બંદોબસ્તોમાં કાંઈ ફેરફાર થા વધાર ઘટાડ સુચવવું હોય તો તેમ સુચવવું. તેમ સુચનાઓ મલવા બાદ રોજ ૫ મે માહ ૧ લો સને ૧૧૯૩ શંવત ૧૮૭૯ ના આશો શુદ્ધ ૪ ગરેઉ તા. ૮ મી અકતોબર ૧૮૨૩ ને દીને દાદીશેઠના આતશ બેરાંમમાં અનજીમન મલી ત્યાં રવાનના ખર્ચની બાબદ રજી થાઇ. તેની હકીકતમાં લખે છે કે^૩ “...અનજીમન વાંચીને વાકેફ થાઆ છે.....તે ચોપડીઓ શરવે દીન દાનાવ લોકોને વાંચવા આપી હતી તે ચોપડી મધેથી કેટલાએક દશતુરે તથા મોબેદો તથા બેહદીન લોકોએ બંદોબસ્ત ૧૩, ૮, ૧૧, ૧૬ મધે ફેરફાર કરવાનું ફરમાવીઉ હતું.” તે બાદ ૭) દીવસે એટલે આશો શુદ્ધ ૧૧ ને વાર બુધ રોજ ૧૨ માહ ૧ ફરવરદીન ૧૨૯૩ તા. ૧૫ મી અકતોબર ૧૮૨૩ ને દીને વાડીઆજી હોરમસજી બમનજીના ઘરમાં સમસત પંચાએત મલી અને મરણના બંદોબસ્તોમાં અનજીમનની ઉપલી સભાના ફરમાવવા પ્રમાણે મરણ સંબંધી બંદોબસ્તોમાના ના. ૮, ૧૧, ૧૩, અને ૧૬ માં ફેરફાર

(૧) બંદોબસ્ત ૩ જો.

(૨) જીઓ એ બંદોબસ્તોની શેઠ ખ. રૂ. કામાની આવૃત્તીનું પાતું ૨.

(૩) બિપલીજ ચોપડી પા. ૪૧.

કીધા. બ'દોબસ્ત નં. ૩ મા પાયામુજની બાબતમાં પોતા તરફથી થોડાક ફેરફાર કર્યો' આ અરસામાં પહેલે “છાપેલી ચોપડી મધે ફેરવીને બીજી નવી ચોપડી છપાવી” તે માટે જાહેર કર્યું જે “જેને જોઈએ તે પંચાચેતની વીતી પારશી ખરશેદજી માણેકજી શરાફ આપશે શહી અથવા જુની ચોપડી લાવશે તેને બદલી આપશે શહી.”^૨ એમ તા. ૧૫ મી અક્ટોબર ૧૮૨૩ ને દીને વાડીઆ હોરમસજી બમનજી અને બીજા આશરે ૪૫ બેહેદીન અને મોબેદ સાહેબોએ અને સેવટે ખરશેદજી માણેકજીએ સહી કરી જાહેર કર્યું. ત્યારબાદ ફરીથી અનજુમનની સલા તા. ૧૮ મી અક્ટોબર ૧૮૨૩ ને દીને દાદીશેઠના આતશબેરાંમમાં મલી અને ઉપર જણાવવા પ્રમાણે ફેરફાર કરેલા મરજુ સંબંધી બ'દોબસ્તો સેવટના કબુલ રાખ્યા.

આ મુજબ સંસારી રેવાજે સંબંધી અગતનાં બ'દોબસ્તોની બાબતમાં કદમે કદમ નીચે પ્રમાણે કામ કરવામાં આવ્યું. (ક) સને ૧૮૨૦-૨૧ માં વાડીઆ જમશેદજી બમનજી અને બીજા સાહેબોએ પહેલેએ બ'દોબસ્તો ઘડી કાઢાડ્યા. (ખ) ત્યાર પછી તેની ચોપડીઓ છપાવી પહેલે તેની ૧૧૫ નકલો યુનોએરા માટે ફરતી કીધી. મતો માંગવા માટે ૮) માસની મુદત આપવામાં આવી. (ગ) એ કાયદાઓ બહાલ રાખવાને તા. ૮ મી અક્ટોબર ૧૮૨૩ ને દીને દાદીશેઠના આતશબેરાંમમાં અનજુમનની સલા મલી. ત્યાં કોઈક બ'દોબસ્તોમાં ફેરફાર કરવાની સુચના થઈ. (ઘ) તા. ૧૫ મી અક્ટોબર ૧૮૨૩ ને દીને વાડીઆજી હોરમજી બમનજીના ઘરમાં સમસ્ત પંચાચેત મલી અને તા. ૮ મી અક્ટોબરની અનજુમને સુચવેલા ફેરફારો પ્રમાણે કોઈક બ'દોબસ્તો ફરીથી ઘડી કાઢ્યા. (ડ) તા. ૧૮ મી અક્ટોબર ૧૮૨૩ ને દીને અનજુમનની સલા દાદીશેઠનાં આતશબેરાંમમાં પાછી મલી અને સર્વ બ'દોબસ્તો સેવટના બહાલ રાખ્યા. આ અગતના સંસારી બ'દોબસ્તો માટેની હકીકત નીચે પ્રમાણે નોંધી છે^૩ :—

“શવંત ૧૮૭૬ ના આશો શુદ્ધ ૧૪ ને વાર શનેઉ તા. ૧૮ મી અક્ટોબર ૧૮૨૩ અંગરેજી રોજ ૧૫ મો હપમેહેર માહા ૧ લો ફરવરદીન શને ૧૧૬૩ એબહેબરદ શહેરીઆરને દીને શમશત અનજુમન શેઠ દાદીભાઈ નશ-

(૧) બીપલીજ ચોપડી અને પાનું.

(૨) ઉપલી શેઠ ખ. ૧. કામાની આજ્ઞતી, પાનું ૪૨

(૩) ઉપલી શેઠ ખ. ૨. કામાની ૧૮૬૦ ની આજ્ઞતી, પા. ૪૪.

સ્વાનુના આતશબેહેરામ મધે મલીને રૂવાન પછવાડે ખરચ કરવાના બંનદો-
ખશત ૧ થી તે બંનદોખશત ૧૯ શુધીની ચોપડી છપાવીને તા. ૧૧ મી
અક્ટોબર^૧ શને ૧૮૨૩ ને દીને શમશત અનનુમને કબુલ કરીને
પંચાએતની ચોપડી પા. ૧૦૧) લખીને દશતુરે તથા મોબેદો તથા
બેહેદીના શરવે લોકોએ શહી કીધી છે તે પરમાણુ આજ દીને શમશત
અનનુમને આએ ચોપડી ઉપર શહી કીધી છે જે હવે પછે રૂવાન પછવાડે
ખરચ કરવો પડે તારે તથા બીજી કાંઈ કામ રૂવાન પછવાડે કરવું છે
તે છાપેલી ચોપડી મધે બંનદોખશત ૧ થી તે બંનદોખશત ૧૯ શુધી લખા
છે તથા પંચાએતની ચોપડી પાને ૧૦૧ મો લખેલું છે તે પરમાણુ કરે શહી—
આજ દીન પછે જે કોઈ દશતુર તથા મોબેદ તથા બેહેદીન સુમબાઈ મધે રેહે
છે તથા સુમબાઈના તાલુકાના ગામો મધે રેહે છે તથા હવે પછે જે કોઈ
આવીને રેહશે તે શરવે પોતે તથા પોતાના ફરજનદાન ફરજનદ શુધી અનનુ-
મને થેરાવેલા બંનદોખશત કબુલ રાખે શહી ને જે ધણી ઉપર લખુ છે તે
પરમાણુ લખેલા બંનદોખશતો તથા છાપેલા બંનદોખશતો કબુલ મનનુર રાખશે
નહી તે ધણી શમશત અનનુમનનો તકશીરવાર થાશે શહી ને શમશત અન-
નુમનની અથવા શમશત પંચાએતની નજરમાં થડશે તે પરમાણુ તે ધણીને
શજા દેશે શહી.” આ ઉપર જાંહાગીરબાઈ ફરાંમજ દાવર અને બીજા
અનનુમનના હપ સાહેબોએ સહી કીધી છે.

આ સર્વ હકીકત ઉપરથી દીસે છે કે પંચાએતે ઘડોડા રગ્યુલેશનો
મધેથી અનનુમને જાહેર સભામાં મલીને મરણ સંબંધી બંદોબસ્તો બાહાલ
રાખ્યા. લગન સંબંધી બંદોબસ્તો ઘડાયા ખરા, પણ તે સેવટના અનનુમન
તરફથી એકાદ જાહેર સભામાં બાહાલ રહ્યા નહી.

આ બંદોબસ્તો પસાર કરવાની હકીકત “ પારશીની પંચાતના રીગલેશન
છે, નાં. ૧” એવે મથાલે આપી છે તે તેના અશળ શબ્દો-

આ અગતનાં સંસારી માંજ નીચે પ્રમાણે આપું છું કે જે ઉપરથી આપણી કોઈ
બંદોબસ્તો માટે પંચાએ- ધર્મસંબંધી અને સંસારી બાબદો માટે તે વખતે કેવી
તની નોખ. રીતે વીચારવામાં આવતું હતું તેનો બરાબર ખ્યાલ આવે.

(૧) અહીં જણાવેલી તા. ૧૧ મી અક્ટોબરની હકીકત કાંઈ બરાબર સમજ
પડતી નથી. યાતો એ તારીખમાં કંઈ જુલ હોય અથવા તો એ તારીખે પણ શમશત
પંચાએત, જે તા. ૧૫ મી અક્ટોબરે મલી હતી, તે પહેલીયાર એ દીને મલી હોય.

“પારશીની પંચાતનાં રીગલેશન છે.

“ના ૧

“શ્રી દાદાર હોરમજદ જે બંધે જેહાનનાં બંદોબશતનો બાંધનાર છે તે શાહેબના નામથી તથા તેહેનાં પેગાંમબર જરથોશતની દીન બરહક છે તેહની નેક હેદાએતથી શ્રી મુમબઈની શમશત પંચાત મધે બેશનારા શાહેબ લોકો આપડી શમશત અંનબુમાંને બહેર કરે છે જે આપડામો જેવારે કોઈ બેહેદીન અથવા મોબેદ મરદ અથવા ચોરત અથવા છોકરૂં શુબરેછે તેવારે તે રૂવાન પછવાડે આપડી માંગદીઅશની દીનનાં હોકમ પરમાણે ૪ દરેન તથા મીઅજદ આફરગાંન કરવુ બેધએ તથા શાવ તથા શરેશ તથા ઇજશની તથા વંદીદાદ કરાવવુ બેધએ તથા બની આવે તે પરમાણે ખાંણું પકાવીને બાજ ધરીને ખાધું બેધએ તેને બદલે કેટલાએક લોકો એક એકની દેખાદેખીથી અશલ કરતાંને હમણા બરચ ઘણો કરે છે તેવારે કેટલાએક ભલા માણુશથી તથા ગરીબ લોકોથી પોતાની આબરૂ પરમાણેના વધતો બરચ કરવાનું બની આવતુ નથી તારે બીજા લોકોનુ કરજ કાઢીને કરવું પડે છે કાએજે હમણા આપડી વશતી અશલ કરતાંને ઘણી વધતી બાએ છે તે શાડ જે ઘણી હેવાં કારણુશર વધતો બરચ કરે છે તે ઘણીને પછવાડેથી હેરાન થાવું પડે છે તે શા વાશતે જે આપડી પાશે કંઈ અશલથી રૂવાન પછવાડે બરચ કરવાનાં બંદોબશત લખી રાખેલા નથી તે વાશતે શંવત ૧૮૭૭ નાં વરશ મધે બેહેશતી વાડીઆજી જમશેદજી બહમનજીએ તથા તેહનાંની શાથે બીજા દશતુર તથા દાવર તથા બેહેદીન તથા મોબેદ જે કોઈ તે વખત ઉપર પંચાત મધે બેશનારા હતા તે શાહેબ લોકોનાં નામ પછવાડે બંદોબશત) મધે વાંચેઆ મધે આવશે તેનાએને રૂવાન પછવાડે બરચ કરવાનાં બંદોબશત ઠેકાવેલો હતો તે હમણાની શમશત પંચાતનાં બેશનારા શાહેબ લોકો છે તેનાએએ તે શરવે બંદોબશત ચોક્કશ કરીને શરવ દાનાવ લોકોને વાંચવાને વાશતે ચોપડી ૧૧૫) છપાવી છે વાશતે જે કોઈ દાનાવ લોકોની નજરમો કંઈ વધતુ અથવા ઓછું લખવું હોએ તે ઘણી શુબેથી શમશત પંચાતના બેશનારા શાહેબ લોકોને અગાઉથી બહેર કરે શહી કાંએજે શંવત ૧૮૭૬ નાંર

શને ૧૮૨૩ અંગરેજીને

(૧) અહીં બંદોબશતના આંક માટે જગ્યા ખાલી રાખી છે.

(૨) અહીં તારીખ વારની જગ્યા ખાલી રાખી છે.

દીને શમશત અંનબ્રુમન મલીને નીચે બંદોબશત બએઆંન કીધા છે તે શરવ અમલમે લાવશે કાએજે એ વાતનો અખતીઆર શમશત અંનબ્રુમનનો છે પંજુ શમશત પંચાતનાં બેશનારા શાહેબ લોકોની મકશદ એજ છે જે બારે આપડે શમશત અંનબ્રુમન મલીને રૂવાન પછવાડે ખરચ કરવાનાં બંદોબશત ૧ થી તે બંદોબશત ૧

શુધી બએઆંન કીધા છે તે કબુલ રાખીશું તારે આપડે શરવ દશતુર તથા મોબેદ બેહેદીન તથા જે કોઈ હમણાં શ્રી મુમબઇ મધે છેઇએ તે પોતે તથા તેહનાંનાં ફરજનંદાંન ફરજંદો શુધી ઘણા શુખી થાશું તે શત બંજુને.

“બી. આપડી માજદીઅશની દીનનાં દશતુર તથા મોબેદ તથા બેહેદીન જે કોઈ હવે પછે શ્રી મુમબઇ મધે આવશે તે ધણી પોતે તથા તેહનાંનાં ફરજનંદાંન ફરજનંદ શુધી આપડી અંનબ્રુમનનો ઠેકાવેલો બંદોબશત કબુલ રાખે શહી.

“બી. જે કઇ શ્રી મુમબઇની શરકારને તાલુકેનાં બીજાં ગાંમ હમણાં છે તથા હવે પછેનાં બીજા ગામ મુમબઇને તાલુકેનાં થાશે તે મધે બેહેદીન તથા મોબેદ હમણાં રહે છે તથા હવે પછે જે કોઈ તે ગાંમ મધે બીજા બેહેદીન તથા મોબેદ આવીને રહેશે તે શરવે ધણી તથા તેનાંનાં ફરજનંદાંન ફરજનંદો આપડી અંનબ્રુમનનાં થેરાવેલા બંદોબશત કબુલ રાખે શહી.

“બીજું નીચે જે કંઈ બંદોબશત બએઆંન કીધા છે તે પરમાણુ હવે પછે આપડે શરવ ખરચ ઓછો કરીશું તારે કોઇને રૂવાંન પછવાડે ખરચ કીધાથી કઇ હેરાંન થવું પડશે નહીં તથા કોઈ ગરીબને હેવા ખરચ કરવાનું કંઈ ભારી પડશે નહીં. અને હેવા ખરચ કીધાથી કોઈ કોઇનો કરજદાર તથા મોહોતાજ તથા ઓશીઆલો રહેશે નહીં તે શત બંનંજો.

“બીજું હવે પછે બારે કોઈ બેહેદીન તથા મોબેદની નજરમે બીજાં કંઈ શારા બંદોબશત કરવાનું ઠરે તો શુખેથી તે ધણી પંનચાતને અથવા અંનબ્રુમનને બહેર કરે શહી. પછે તેહનાની નજરમે ઠરશે તે પરમાણુ બંદોબશત થેકાવશે શહી.

(૧) અંદી બંદોબશતનાં આંક બરવાની જગ્યા ખાલી રાખી છે કે સંખ્યા નક્કી થયા બાદ પછવાડેથી બરવામાં આવે.

“બીજું રૂવાંન પછવાડે ખરચ કરવાનાં કેટલાએક બીજા જુના બંનદોબ-
શત અશલથી શમશત અંનજુમને થેરાવેલા છે તેજ પરમાણુ શાખેત રાખેલા
છે વાશતે જે કંઈ અશલનાં બંદોબશત છે તે તથા બીજા નવા બંનદોબશત
નીચે બચેઆન કીધા છે તે પરમાણુ આપડે શરવેને કબુલ રાખવું શહી
તેની વીગત” :

એ બંદોબસ્તો નીચલી બાબદો અને સંખ્યાના હતા ^૧

I. મરણ સંબંધી બંદોબસ્તો. ૧ થી ૧૯. એ બાબદની “ પારસી પંચા-
તના રીગલેશન ના. ૧ ” એ નામે જુદી ચોપડી છપાવી હતી.

II. લગન સંબંધી બંદોબસ્તો. ૧ થી ૨૪. એ બંદોબસ્તોને જુદા આંક
આપ્યા છે.

III સ્ત્રીઓને પારકા ધર્મની માનતાની મનાઈ કરવા બાબે અને સંસાર
અને મર્યાદાની કેાઈક રાહ રીતીઓ બાબે. નાં ૨૭.

IV આવક જવક પર તપાસ રાખનારા મેનેજરો બાબે. ના. ૨૫.

V ધર્મનો ખર્ચ કંઈ કંઈ બાબદમાં કરવો તે બાબે. ના. ૨૬.

VI આ વખત આગમચ ૧૨૫) વરસથી પંચાએત શું શું કામ કરતી
આવી છે, કેમ કરતી આવી છે, તકસીરવારોને શું સજા કરતી આવી છે,
અને એ સર્વ કામ આજ સુધી કેાણ કેાણ સાહેબોએ પંચાએતના મેમબર
બની કર્યું, તેઓના અને હાલના મેમબરોના નામે દરશાવવા બાબે (નાં. ૨૮)
આ બંદોબસ્તો ઉપલા અનુક્રમે આપણે તપાસીશું.

I.

મરણ સંબંધી બંદોબસ્તો.

મરણ સંબંધી ૧૯) બંદોબસ્તો નીચે પ્રમાણે હતા:—

૧. દસ્તુર મોખેદોની તેઓના દરજ્જા પ્રમાણેની બેઠકો સંબંધી
બંદોબસ્ત (નં. ૧૮).

(૧) જુઓ આ બંદોબસ્તોની તે વખતની જાપેલી ચોપડી ઉપરથી ઇ. સ.
૧૮૬૦ માં શેઠ ખ. રૂ. કામાએ છપાવેલી ચોપડી.

૨. મોખેદો સંબંધી બંદોબસ્ત (નાં. ૧, ૨, ૩, ૫, ૬, ૮, ૯). મોખેદોના એ બંદોબસ્તોમાંના કોઈક ગરીબ બેહેદીનોને પણ લાગુ પડતા હતા. એ અરસામાં પાદશ ઉઠમણા જેવા અવસરોએ જેમ મોખેદો તેમ ગરીબ બેહેદીનો પણ જતા હતા. એવું દીસે છે કે ઉથમણા વખતે કોઈ ગરીબ મોખેદોની સ્ત્રીઓ પણ લેવા જતી હતી.

૩. બેહેદીનોએ પોતે ધ્યાન આપવાના બંદોબસ્તો.

આપણે આગલા બાબ^૧ માં જોયું કે મીજલસમાં દસ્તુરોએ પોતાના વડપણ અથવા દરજ્જા પ્રમાણે કેમ બેઠક લેવી તે બાબે ૧. ઉથમણાની મીજલસમાં કાંઈક મતફેર ઉઠતો અને તેથી તા. ૨૫મી નવેમ્બર ૧૮૧૬ દસ્તુર મોખેદોની બેઠક ને દીને દસ્તુરોએ “ રાજી રાજવંદીથી ” કાંઈ ગોથવણ કરી હતી. પણ એવું દીસે છે કે તે ગોથવણ પ્રમાણે બરાબર અમલ થતો હતો નહીં. તેથી એ બાબે ૧૮ મા બંદોબસ્તમાં નીચે પ્રમાણે ગોથવણ બહાર કરવામાં આવી હતી : “ આપડા પ્રીરકામો હર કોઈ રૂવાંન થાએ છે તેહનાં ઉઠેઆંણાંની મીજલેશ મધે જે કોઈ દશતુર બેશે છે તેહનાંની પાશે બીજા દશતુરોને બેશવાને વાશતે એક એક શાથે મીનાકેશે. થાએ છે ને પોતાનાં બાપની તથા વડા ભાઈની આગલ થાઈને બેશે છે તે ઘણું નાંમુનાશેબ કરે છે વાશતે આએ બંદોબસ્ત કરવાની જરૂર થાઈ છે જે હવે પછે હરએક મજલેશ મધે પરથમ દશતુર જંણ ૪ ચાર બેશે શહી તેની વીગત.

“ ૧) પેહલા દશતુર ખરશેદજી જમશેદજી નોશારીવાલા બેશે શહી.

૨) બીજા દશતુર મુલાપ્રીરાજજી કાઉશજી બેશે શહી.

૩) ત્રીજા દશતુર એદલજી દોરાબજી શબ્દા બેશે શહી.

૪) ચોથો મેહેરજીરાંણાંવાલા જે કોઈ વડો હોએ તે બેશે શહી.

“ એની વીગતે દશતુર જંણ ૪) બેઠા પછે બીજા જે કોઈ દશતુર તથા પંનથકી શુરતમો અથવા નવશારીમો બેશે છે તે પરમાણે બેશે શહી. અને તેનાંની પાશે ચારા બીજા મોખેદ હોએ તે પોતાનાં વરશ પરમાણે બેશે શહી.

અને જે કોઈ હવી રીતે મજલેશમાં બેશે નહીં તે ધણીને મજલેશ મધેથી ઉઠાડી મેલશે શહી.”^૧

એવું દીસે છે કે આ આગલા વખતે જ્યારે કોઈ બહેદીનને ત્યાં મરણ થતું ત્યારે પાદશે યા ઉઠમણે કોઈ પણ મોબેદો- તેડું
૨. મરણની મીજલસોમાં હોય કે ન હોય—જતા, ગરીબ બહેદીનો પણ જતા. આ-
મોબેદોની હાજરી બાબે વી વખતે કોઈ ગરીબ ઉપર ખર્ચનો ઘણો બોલે પડતો;
બંદોબસ્તો. અને વહી જ્યાં વગર તેડવે ઘણુંકો આવે ત્યાં જે આશો-
દાદ વીગેરે વેંહચવામાં આવે તમાં કાંઈક ગડબડ થાય
અને તેમ થતાં આબરૂદાર મોબેદોનો દરજ્જો જલવાય નહીં. આ સળબે વધારે
સારી વ્યવસ્થા જાળવવા કાળે કેટલાક બંદોબસ્તો નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યા.

અનબુમનની સલાએ કરેલા બંદોબસ્તોમાં સર્વથી પહેલો બંદોબસ્ત મો-
બેદોનુ એક રેજીસ્ટર સર્વ અગીઆરીઓ મધે અને પં-
મોબેદોનુ રેજીસ્ટર. ચાએતની ચોફીશમાં રાખવા બાબે છે. ઉપર કહ્યું તેમ
આજલના વખતમાં જ્યારે પણ કોઈ મરનારનું ઉથમણું
થતું ત્યારે અથવા એવા કોઈ બીજા મરણના અવસરોએ કોઈપણ મોબેદો જઈ
શકતા હતા પણ હવે ઠેડવવામાં આવ્યું કે મોબેદોના નામોનું એક રેજીસ્ટર
રાખવામાં આવે અને બહેદીનો જેઓને તેડવા માંગે તેઓએજ ત્યાં જવું.
આ રેજીસ્ટર બાબે નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો (ના. ૧).

“ મુમત્ઘનાં આતશ બેહરાંમ મધે તથા બીજી શરવ અગીઆરી મધે દશ-
તુર તથા પંનથકી તથા મોબેદ તથા બેહેદીન તે ઠેકાણે હમેશથી રહેતો હોએ
તેનાંનાં નાંમ એક ચોપડી મધે ઢખીને જે કોઈ અગીઆરીની ખબરદારી કર-
નાર ધણી હોએ તેનાંની શહી કરાવીને એક એક ચોપડી શરવ અગીઆરી મધે
રાખે શહી. અને તે ચોપડીની નકલ કરીને શરવ પંનથકી પોતાની પાસે રાખે
શહી તથા પંનચાત મધે તે ચોપડીની નકલ રાખે શહી કાંચેજે જેવારે કોઈ
બેહેદીનને કાંમ પડે તારે તે ચોપડી જોઈને તે ધણીની ખુશી પર તેટલા મોબે-
દોને બોલાવશે શહી. અને જે કોઈ મોબેદ અગીઆરી મધેથી જાએ તેહનું નાંમ

(૧) દફતર આશકારા પ્રેસમાં ૧૮૬૦ માં શેઠ ખ. ૩. કામાએ છપાવેલું
ચોપાન્યું પા. ૧૧.

તે ચોપડી મધેથી કાઢી નાખે. અને જે કોઈ નવો આવે તેહનું નામ તે ચોપડી મધે દાખેલ કરે શહી. ”^૧

આ મુજબ મોખેદોનું રેજીસ્ટર કરવાની ગોથવણ કરવા બાદ મોખેદોના સંબંધમાં નીચલા અંદોખસ્તો કરવામાં આવ્યા.

“ કોઈ ઇનશાન ગુજરવાનું થાય છે તારે આપડે તે ઇનશાનનાં શવાબને વાશતે મોખેદ લોકોને અખેઆણાંનાં ધઉ તથા પછશા (૬) અખેઆણાં. તથા રૂપીઆ આપીએ છેઇએ તેનો ખરચ ધણુ થઇ જાય છે તે શા વાશતે જે વગર બોલાવેલા મોખેદ તથા બેહેદીનો ધણુ આવે છે. ” તેથી કેડવવામાં આવ્યું કે બેહેદીનો જે મોખેદોને તેડે તેઓજ તેઓને ઘરે જાય. “ કોઈ વગર બોલાવેલા મોખેદ તથા બેહેદીન આવે તેહનાં કોઇને કંઈ આપે નહી ” (ના. ૨).^૨

પાદશે જનારા મોખેદોના સંબંધમાં જણાવે છે કે (ખંદોખસ્ત ૩)

“ જારે કોઈ ઇનશાન ગુજરે છે તેહને પછવાડે અવલ-

(ખ) પાદશ. મનજલ પોહોઆડવા જઇએ છેઇએ તેહવારે કેટલાએક

મોખેદ તથા બેહેદીન તથા છોકરા પાદશની શાયે આવે

છે પંજુ તે મધે કેટલાએક શારા મોખેદ આવે છે તે શરવે આપણી માજદી-અશની દીનનાં ફરમાં પરમાણે અવશતા પહુડે પંજુ કેટલાએક બેહેદીન તથા છોકરાવો પાદશની શાયે આવે છે તે કંઈ રવાંનની નઇઅતે અવશતા પહુડતા નથી તથા જે કાંઇ બીજા મોખેદ તથા બેહેદીન પાદશ ગીઆ પછે પાછલથી આવે છે તે લોકોથી કંઈ રવાંનની નઇઅતે નીઆએશ તથા પતેત કરતા નથી ને જેહવારે ગેહર ધણી ભણેલા મોખેદોને પાએઆમોજદ આપે છે તારે વગર ભણેલા લોકો તે ધણીનાં હાતમોથી પ્રીશાદ કરીને લેવા માંગે છે તેહવારે જે કોઈ શારા મોખેદ રવાંનની નઇઅતે નીઆએશત તથા પતેત કરે છે તેનાં કંઈ શારી પખે આપતું નથી તે વાશતે આએ ખંદોખસ્ત કરવાની જરૂર પડી છે. ” પછી જણાવે છે કે ઘરધણી બોલાવે તેજ મોખેદો પાદશે જાય. તેમ જઈ

(૧) ઉપલુંજ ચોપાન્યું પા. ૩, “શવાન પછવાડે ખરચ આછો કરવાની વીગત ”

(૨) ઉપલુંજ ચોપાન્યું પા. ૩-૪,

“તે મોખેદો દીનનાં હોકમ પરમાણુ દોખમાં આગલ પંનચાતની વાડી છે તાંહાં કુશતી પાદીઆખ કરીને રવાનની નઇએતે અવશતા પહુદે શહી. અને પછે ઘેરધણી તથા બીજા શરવે દોખમાં આગલથી હુઠે આવે તારે તેહનાંની શાયે તે ધણીનાં દરવાજા આગલ આવે તારે તે ઘેરધણીની ખુશી પડે તે પરમાણુ તે મોખેદોને હક પોહોચાડે શહી. ” પછી ઠંડવે છે કે એમ તેહલા મોખેદો સીવાય બીજા મોખેદ તથા બેહદીન તથા છોકરાંને આપે નહી. પણ “કોઇ આંધલા તથા લુલા વગર બોલાવેલા આવે તેહનાંને વાશતે શમશત અંબુમંન બીજે બંદો-બશત કરનાર છે તે બંદોબશત થાયે તાં શુધી તેનાંને આપે શહી.”^૧

એક બંદોબસ્ત (નં. ૫) માં લખે છે કે “ જરે કોઇ માંબસ ગુજરે છે તારે આપડા ઘર આગલ દીવશ (૩) તરંબુ શુધી (૪) મરહુના ત્રણ દીવસ આપડી દીનનાં ફરમાન પરમાણુ નીઆએશ તથા પતેત ધરે નીઆએશ પતેત. કરાવવી પડે છે.”^૨ એ માટે પણ ઠંડવે છે કે બોલાવેલા મોખેદોજ ત્યાં જાય અને તેઓનેજ આપવું. વગર બોલાવેલા મોખેદ અથવા બેહદીન જે કોઇ આવે તેહનાંને કોઇને કંઈ આપે નહી.

ઉઠેઆંબુના સંબંધમાં મોખેદો કાજે નીચે પ્રમાણે (૫) ઉઠેઆંબુ. બંદોબસ્ત (નં. ૬) કર્યો :—“ જે વારે કોઇ ઇનશાંન આપરામો ગુજરે છે તેનું આપડી રશમ પરમાણુ તરીજે દીને ઉઠેઆંબુ કરવું પડે છે તેવારે મોખેદ લોકોને શજવાર છે જે આવીને નેઆએશ તથા પતેત કરે પણ કેટલાએક મોખેદો તે વખત ઉપર કંઈ આવતા નથી અને પછીશા અથવા શદરા લેતી વખતે પ્રીશાદ કરે છે તારે અગીઆરીનાં કાંમનાં કરનારા તથા બીજા શાસા આખરૂદાર મોખેદો જે કોઈ આવીને નીઆએશ તથા પતેત કરે છે તેનાંને અપાતુ નથી વાશતે ઠેરાવીઉ છે જે હવે પછે જે ધણી રવાનની નઇએતે ઉઠેઆંબુ પોતાનાં ધરમો અથવા અગીઆરી મધે કરે તેવારે તે ધણીને ગમે તેટલા મોખેદોને બોલાવીને રવાનની નઇએતે નીઆએશ તથા પતેત કરાવીને જે કાંઈ તે ધણીની ખુશી પડે

(૧) ઉપબુજ ચોપાન્યું પા. ૪. આ હવે પછીના જે બંદોબસ્તનો ઇસારો છે, તે આંધલા પાંગલા માટે બરપા કરવા ધારેલી ધર્મશાલાનો દીસે છે,

(૨) ઉપબુજ ચોપાન્યું પા. ૫.

તે પરમાણુ તે મોખેદોને આપે શહી. પણ વગર બોલાવેલા જે કોઈ મોખેદ તથા બેહેદીન તથા છોકરાં આવે તેનાંને તે ધણીને તાંથી કોઈને કંઈ આપે નહીં ને આપણી દીનનાં ફરમાન પરમાણુ આહારમની બાંમદાદ વખતે દહમાંનનું આફરંગાં કરાવીએ છે તે વખત ઉપર જે કોઈ ઉઠેઆણું કરે તે ધણીબી ઉપલા બંદોબશત પરમાણુ મોખેદોને બોલાવીને જે ગમે તે આપે શહી. પણ કોઈ વગર બોલાવેલા મોખેદ અથવા બેહેદીનને કોઈને કાંઈ આપે નહીં.”^૧

આ બંદોબસ્તની શબ્દ રચના ઉપરથી દીસે છે કે એ અરસામાં સર્વ જરથોસ્તીઓ પાછલી રાતનું ઉઠેઆણું કરતા હતા નહીં. “દીનનાં ફરમાન પરમાણુ” ફક્ત “આહારમની બાંમદાદ વખતે દહમાંનનું આફરંગાં” કરાવવાની જરૂરીઆત ધારવામાં આવતી. નૌશારી જેવાં જુના ગામમાં હાલમાં પણ ઘણે ઠેકાણે એમજ છે.

એવું દીસે છે કે એ અરસામાં આગલ જણાવ્યું છે તેમ ઉથેઆણાંમાં મોખેદોની સ્ત્રીઓ પણ પૈસા તથા સદરા લેવાને જતી હતી. તે માટે ઠેકાણું (નં. ૯) કે “આરત લોકો કંઈ નીઆએશ તથા પતેત કરતાં નથી વાશતે..... હવે પછે કોઈ વગર બોલાવેલી આરત લોકોને કંઈ આપે નહીં”^૨

આ બંદોબસ્તોમાં એક બંદોબસ્ત (નાં ૮) આ બાબે હતો કે દસતુર મોખેદોને ત્યાં ઉઠેઆણાંમાં “બીબા મોખેદોને પદશા તથા (૬.) દસતુર મોખેદોને રૂપીઆ તથા શદરા આપે છે તે અધેઆરૂ લોકોને એક ત્યાં ઉઠેઆણું. બીબાને હેવુ આપવું તથા લેવુ શબ્દવાર નથી ”

આ બંદોબસ્ત “અગીઆરીનાં કાંમનાં કરનારા” અધેઆરૂ માટે હતો. “પણ જે ધણી પોતાંને રાજગાર કરતો હોએ ને મોખેદીન કાંમ નહીં કરતો હોએ ને કોઈ બેહેદીન ઉઠેઆણું કરે છે તાંથી આશોદાદ લેતો નહીં હોએ તે અધેઆરૂ કોઈનું ઉઠેઆણું કરે તારે તેહની ખુશી પડે તો શુબેથી બીબા મોખેદોને બોલાવીને આશોદાદ આપે”^૩

(૧) ઉપલુંજ ચોપાન્યું પા. ૫-૬.

(૨) ઉપલુંજ ચોપાન્યું પાનું ૭.

(૩) ઉપલુંજ ચોપાન્યું પા. ૬-૭.

આગલા વખતમાં કોઈ શકિતવાળાને ત્યાં રવાન થતાં ચેહારમ જેવા કોઈ અવસરે ને હીને “મોબેદ લોકોનાં નોહણીઆ”^૧ જ-
(ચ) ચેહારમના નાનીઆ માડતા. તે વખતે વગર તેડેલા મોબેદો અથવા ગરીબ બેહદીનો પણ જમવા જતા, તેના અટકાવ બાબે નીચે પ્રમાણે બ'દોબસ્ત કરવામાં આવ્યો. (બ'દોબસ્ત ૧૫):

“જરે કોઈ રૂવાનની નઇએતે મોબેદ લોકોનાં નોહણીઆ જમાડે છે તારે ઘેરખણીની ખુશી પડે તેટલા મોબેદોને ઇજન કરી બોલાવીને જમાડે શહી પણ વગર બોલાવેલા કોઈ મોબેદ અથવા બેહદીન આવે તેહનાંને જમાડે નહી”
૩. બેહદીનોએ રવાનની બેહદીનોએ પોતે પોતાને ઘરે રવાનના સંબંધમાં ઘટતો કીયાના સંબંધમાં પોતે ખર્ચ, ગંભીરાઈ અને વ્યવસ્થા બલવવા કાળે નીચલી ધ્યાન આપવા ભેગ બ'દો- બાબદોનાં બ'દોબસ્તો કરવામાં આવ્યા.
ખરતો

આપણામાં આશરે ૫૦-૬૦ વરસ આગમચ સુધી એવો રેવાજ હતો કે કોઈને ઘર મરણ થાય ત્યારે તે ઘરમાં ખાણું પકાવે
(ક) મરણના ત્રણ દિવસ નહી. કોઈ ખેશીઓ, અને ઘણું કરી વહેવાઈ, પોતાને ત્યાંથી ખાણું પકાવી મરનારને ત્યાં મોકલે. એ ઉપરાંત એવું હીસે છે કે એ ત્રણ દિવસ કોઈ બાહારના મરદ અથવા ઓરતોને તેડીને તેઓને પણ ખાણું ખવાડવામાં આવતું. તે બાબે આ બ'દોબસ્તો માં નીચે પ્રમાણે અટકાવ ફરમાવે છે (નાં ૪):

“જેવારે કોઈ રવાન ગુજરે છે તેવારે આપડી હીનનાં ફરમાંન પરમાણે દીવશ (૩) તરંણ સુધી આપણુ ઘેર મધે કાંઈ પકાવવું બેઠએ નહી તે વાશતે આપણા ખેશ કબીલાને તાંહાંથી ખાણું પકાવીને લાવે છે પણ તે ખાણું ખાવાને શાફ બાહરની ઓરતોને બોલાવીને ખવાડે છે તે ક'ઈ ઠીક નથી કાંએજે એ ખાવાનું ક'ઈ ખુશહાલીનું નથી વાશતે જે કોઈ હેવા કારણશર ખાણુ મોકલે તે ઘણી પોતાનાં ખેશ કબીલાનાં જે કોઈ તે ઘર મધેનાં રહેનારાં હોએ તેહનાંને

(૧) “નોહણીઆ” એટલે નાહન માને ખરશનુમ બલવનારા મોબેદો. એવું હીસે છે કે પહેલે એવો રેવાજ હોય કે ખરશનુમવાળા માને નહાન વાપડનારા મોબેદોને જ જમાડ્યા; ત્યાર પછી કોઈ પણ મોબેદોને જમાડવાનો ચાલ પડ્યો હોય, તોપણ આગભો “નોહણીઆ” અથવા “નાહનીઆ” શબ્દ વપડાયમાં ચાલુ રહ્યો.

ખવાડે શહી. પણ કોઈ બીજા બાહરનાં મરદ તથા ચોરત લોકોને બોલાવીને
ખવાડે નહી. ” ૧

આગલા વખતમાં કોઈનું મરણ બહારગામ થતું તો જેમ તે બાહરગામ
તેમ અત્રે પણ તેનું ઉઠેઆણું કરવામાં આવતું, જે ચાલ
(ખ) એકથી વધુ ઠેકાણે હાલમાં પણ હજુર કેઠે ચાલુ છે. એ બાબે નીચલો
હીઆણાં. બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો (ના. ૭) :

“ જેવારે કોઈ ઇનશાંન બીજા દેશાવરમો ગુજરે છે તેની ખબર અત્રે
બાહરથી આવે છે તારે તેનાં ખેશ કબીલાનાં લોકો તે રૂવાનની નઘચિતે અત્રે
ઉઠેઆણું કરે છે પણ તે ધણીનું ઉઠેઆણું તથા શાવ શરવે તે ઠેકાણુ ઉપર
થઈ ચુકેલું હોય તારે અત્રે ફરીથી ઉઠેઆણાંનો ખરચ કરવાનો આપુણને કંઈ
જરૂર નથી. આપડી માજદીઅશની દીનનું ફરમાન એ છે જે કોઈ ઇનશાંન
દુર દેશાવર ગુજરેલું હોય અને તેહનો શીઆવ તથા શરોશ તથા ઉઠેઆણું
તે ઠેકાણાં ઉપર થઈ નહી હોય તારે તેની ખબર આપુણને માલમ પડેથી
તેહનું ઉઠેઆણું તથા શેઆવ તથા શરોશ કરવું શખવાર છે વાશતે ઠરાવીડ
છે જે કોઈ બીજા મુલકમો ગુજરે તેહનું ઉઠેઆણું તથા શીઆવ શરોશ તે
ઠેકાણાં ઉપર થયો નહી હોય તારે અત્રે તેહનો શીઆવ તથા શરોશ તથા
ઉઠેઆણું કરવાનો ખરચ કરવો શહી. પણ કઠાશ કોઈની ખુશી પડે જે તે
ધણીનો શીઆવ તથા શરોશ થાયેયો હોય તોભી પોતાનાં દરવાજા આગલ
ઉઠેઆણું કરવું તો શુખેથી પોતાનાં ઘરમો કરે શહી અને તે વખત ઉપર
પોતાનાં ઘેરનાં પંથકી તથા પોતાનાં ઘરનો મોખેદ શેવાયે બીજો કોઈ મોખેદ
તથા બેહેદીનને પંથશા તથા રૂપીઆ તથા શદરા કંઈ આપે નહી. ” ૨

આગલા વખતમાં ઘણે ઘરે રેવાજ હતો કે મરણ થતાં ચાહરમને દીને
(ખ) ચાહરમના ખાણાં સગાંવહાલાંઓ અને ચોલખાંજીવાલાઓને ત્યાં ચેહારમના
ધર બહાર નહી મોકલવાં. ખાણાના લોણા મોકલવાં. એનો અટકાવ કરવા નીચે
પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો (ના. ૧૦) :

(૧) ઉપજુજ ચોપાન્ધુ પાતું ૫.

(૨) ઉપજુ ચોપાન્ધુ પા. ૬.

“હરેક કોઈ ગુજરે છે તાહરે તેહનાં ચેહરમને દંને ગોશત તથા ઘીઇ તથા પકાવેલુ ખાંણુ ખેશ કળીલા મધે એક બીજને ઘેર મોકલે છે તે હવે પછે ઉપલા કારણશર ગોશત તથા ઘીઇ તથા પકાવેલુ ખાંણુ કોઈ કોઈને તાંહાં કંઈ મોકલે નહી. જેહની ખુશી પડે તેને બોલાવીને પોતાનાં ઘરમાં જમાડે શહી.”

આગલા બાબમાં ^૧ આપણે જોયું છે કે તા. ૫ મી જુન ૧૭૯૬ ની “અનજુમનની સલાએ ગંબારમાં અથવા બાજરોજમાં અથવા બીજી જમણવા-રમાં તા. વેવાના જમણામાં એક બીજને ગેર લાણુ” મોકલવાનો રેવાજ હતો તે સાંમે અટકાવ મેલેલો હતો. તે વખતના ઠંડાવમાં આપણે ચાહરમના લાણુ-ઓ માટે કાંઈ અટકાવ જોતા નથી. તેથી એવું દીસે છે કે હવે વખતના વેવાહ સાથે એ ચાહરમના લાણુ ઉપર પણ અટકાવ મુકવામાં આવ્યો.

આગલના વખતમાં કોઈક શક્તિવાળાઓ ચેહારમ, છમસી, વરસીના દીવસોએ આખા ગામની નેઆત જમાડતા હતા. તે બાબે (૫) ચેહારમ, છમસી, વર- નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરી અટકાવ કરવામાં આવ્યો: સીની નેઆતના ખાણાં. “જારે કોઈને તાંહાં રવાન થાયે છે તાહારે તે રવાનનાં ચાહરમને દને તથા છમસીને દને તથા વરસીને દને નેઆત જમાડે છે તેવારે રવાનની નહઅતે તે પકાવેલુ ખાંણુ બગડે છે ને બાજ ધરીને કોઈ ખાતુ નથી અને અજુકું ઘણું નાખે છે અને શતુમ પટેલુ બીજા ધરમવાલાનાં ખાધામે આવે છે તે વાતનો આપડી દીન પરમાણે આપણને ગુનાહ લાગે છે વાશતે હવે પછે ચાહરમની તથા છમસીની તથા વરસીની નીઆતનુ ખાંણુ (કરવું નહી) ^૨

(૧) બાબ ૬, બાબ ૬ ૧૦, પા. ૧૩૩.

(૨) શેઠ ખ. ૩. કામાએ આ બંદોબસ્તોની ચોપડી છપાવી છે તેમાં (બંદોબસ્ત ૧૧, પા. ૭) “નેઆતનું ખાંણુ” અહીં સુધી શબ્દો લખી વધુ કાંઈ લખ્યું નથી. “કરવું નહી” એવા શબ્દો તેમાં નથી. એવું દીસે છે કે એ શબ્દો છાપાખાનાની કોઈ ભુલથી રહી ગયા હોય, સખબ કે શેઠ માનેકજી ખરશેદજી “Q in the Corner” એવા તખલ્લુસ સાથના પોતાના પત્રોમાના એક (નં. ૬, પા. ૧૫) માં આ બાબદનું લખાણ કરે છે તેમાં “કરવું નહી” એવા શબ્દો નકારનો ખોલ્લો પ્રસારો કરે છે. તેવજુ લખે છે કે “neither were they to give extensive feasts nor dinners to the whole caste on the performance of any ceremony for their dead.”

અસલના વખતમાં એવો રેવાજ હતો કે દશમાને દીને અથવા મરણના પહેલાં વરસમાં કોઈ ગહંબારને દીને, ખાસ કરી તીર (૬૦) દસમા અને ગહંબાર મહીનાના ગહંબારમાં, વાસણો ધબ્બવાં. વળી ખુમચા રીઆના વાસણ તથા ભરી મીઠાઈ કરાવામાં આવતી. તે વાશણ તથા મીઠાઈ મીઠાઈ વેંદ્યવાની ખાખત. તથા ખાંણું સગાંવહાલાંઓને ત્યાં મોકલવામાં આવતું. તે બાબે નીચે પ્રમાણે અટકાવનો બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો (નં. ૧૨) :

“આપરે રવાનનાં દશમાને દંને તથા ગહંબારીઆં ને દંને ઘીઈ તથા વાશણ તથા મીઠાઈ તથા ખાંણું પકાવીને એક બીજને ઘેર મોકલીએ છે તેનો ખરચ ઘણો થઈ જાય છે અને એ કંઈ આપડી દીનમાં ફરમાન નથી. વાશતે હવે પછે ચાહરમને દંને તથા દશમાને દંને તથા માશીશાને દંને તથા હરએક બીજ બાજને દંને એક બીજને તાંહાં ઉપર કહેલો શાંમાન તથા પકાવેલું ખાંણું કોઈને તાંહાં કંઈ મોકલે નહીં પોતાનાં ઘરમાં પોતાનાં શગાને તથા બીજા ગમે તેટલા માણસને બોલાવીને બાજ ધરીને જમાડે શહી.”

આ અરસામાં કોઈતે ત્યાં રવાન થતું ત્યારે બાજને દીને (અ) બાજના ખાણાંના અથવા એવા અવસરોએ ખાણાંના ભોણાં ખેશીએ અને ભોણાં એક બીજને ત્યાં મોકલવાની આજ્ઞા આપડી દીનમાં ફરમાન નથી. આટકાવ મેલવા નીચલો બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો (નં. ૧૩) :

“રવાનની નઈએતે પકાવેલું ખાંણું એક બીજનાં ખેશ કબીલામાં મોકલે નહીં કાંએજે જારે આપડે એક બીજને તાંહાં ભોણાં મોકલીએ છેએ તારે તે ધણી વરી બીજ પોતાનાં શગાં વાલાંને ઘેર મોકલે છે. હેવી રીતે રવાનની નઈએતે શતુમ ભણેલું ખાંણું ઘેરેઘેર જાય છે તેવારે રથતામાં બીજ દીનવાલાનો છેડો લાગે છે તે કંઈ આપડી દીન મધે રવા નથી વાશતે રવાનની નઈએતે પકાવેલું ખાંણું કોઈ એક બીજને ઘેર મોકલે નહીં. પણ કદાશ કોઈ આપડા ખેશ કબીલાવાલા નજદીકનાં હોએ અને તે ધણીથી કંઈ અટકાવને લીધે આપડે ઘેર બાજને દંને ખાંણું ખાવા આવી નહીં શખાએ તો તેટલીજ આશામી ખાએ તેટલુંજ ખાંણું તેનાં વાશતે જરૂર મોકલવું પડે તો તપાશીને મોકલે શહી. પણ તે ખાંણું એક ઠંકાણેથી બીજે ઘેર મોકલે નહીં. અને જે ધણી રવાનની

નહએતે ખાંણું કરે તે ધણી બોલાવેલા માણુશને જમાડે શહી. વગર ઈજન કીધેલાં માણુશને જમાડે નહી. અગર કેઇ આંધલો આવે તો તેહને જમાડે શહી અને જે ધણી બાજુ દેને ખાંણું ખાડે તે ધણી બાહરનાં લોકોને મરઘી ખવાડે નહી અગર કોઇની ખુશી પડે તો લોખાંન મુકવાને શાઝ એક મરઘીનો ખરચ કરે શહી.”

પંચાએતનાં ફકતરોમાં એકથી વધુ જગ્યાએ જોવામાં આવે છે કે આગલા વખતમાં પંચાએતના આગેવાનો જેમ લગનના અવસરો (છ) મરણના બાજુ જોવા ઉપર તેમ મરણના અને બીજા અવસરો ઉપર ગોશ્ત અવસરોએ ગોશ્ત મર્ઘી. મર્ઘીના માસના મોટાં ખરચાણુ ખાંણું સાંમે કાંઇ નો ધણો ખરચ નહી અભાવ ધરાવતા રહ્યા હતા. આ બંદોબસ્તોમાં એવાજ કોઇ વીચારથી આગલા બંદોબસ્તના એક ભાગ તરીકે એ માટે નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત ઘડ્યો હતો (નં. ૧૪) :

“ જેવારે કોઇ રૂવાંની નહએતે બાજુ ખાંણુ કરવું પડે છે તારે ગરીબ લોકોને ગોશ્ત તથા મરઘીનો તથા બીજો ખરચ ઘણો કરવો પડે છે તે વાશ- તે થેરાવીઉ છે જે હવે પછે જારે કોઇ રૂવાંની નહએતે બાજુ ખાંણુ કરે તારે ગોશ્ત રતલ ૧) થી તે રતલ થી વધતું લાવે નહી અને તેટલા ગોશ્ત મર્ઘે જેટલાં માણુસને ખાંણું પોહોચે તેટલા માણુશને પોતાનાં ઘરમાં અથવા વાડીમાં બોલાવીને જમાડે શહી.”

આગલા બાબ (૬ થી, બાબદ ૯, પા. ૧૨૮ થી ૧૩૧.) માં આપણે જોયું છે કે હમકારાના દીવસો ઉપરનાં અને સરઅવસરો ઉપરનાં ખાણુંઓમાં ગોશ્તના ઉપયોગ સામે ઘણીક હદે અટકાવ નાખ્યો હતો. તેમાં હમકારાના દીવસો ઉપર તો ગો- શ્તના ખાંણાની તદ્દન મનાઇ કરી હતી. આ મનાઇ કરકસર ઉપરાંત કોઇ ધાર્મિક વીચારથી કહેલી હતી. લગનનાં ખાણું માટે ગોશ્ત મરઘીનાં ખાણુંની કાંઇક છુટ મુકી હતી પણ તે માટે પણ કાંઇક હદ બાંધવાની કેશેશ કરી હતી. આ હાલના બંદોબસ્તમાં કોઇ ધર્મી ખ્યાલ કરતાં કરકસરનો ખ્યાલ વધારે રાખેલો હોય છે.

આગલા વખતમાં મરણના કોઇ અવસરો ઉપર, દાખલા તરીકે વરસી

ઉપર, સગાં વહાલાંઓ અથવા ઓલખીતાંઓને જમવા (જ) મરણના અવસરે ઓલાવાનો રવાજ હતો. ઘેરમાં પુરતી જગ્યા નહીં હોતી, ખાંણ મટ બહારના મા. તે સખએ બાહેરની વાડીઓમાં એવાં ખાંણું થતાં હતાં. જુસોને નહીં બોલાવવા એવાં ખાંણું સાંમે નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરી કાંઈ ની બાબત. અટકાવ કરવામાં આવ્યો (નં. ૧૫) :

“ જે ઘણી બાહારનાં માંણુશને ઓલાવીને રૂવાંનગી નધએતે ખાંણું ખવાડે તે ઘણી શારી પએ બાજ ધરાવીને ખાંણું ખવાડે શહી. તથા અજીકું પડે નહીં અને તે ઘણી કોઈ વગર ઓલાવેલા મોબદ તથા બેહેદીન કોઈ આવે તેહનાંને ખવાડે નહીં. અગર કોઈ આંધલો અથવા લુલો આવે તેહને ખવાડે શહી. પણ કદાશ કાંઈ ખાંણું વધી પડે તો પોતાંને ઘેર લાવે શહી. નહીં તો ગાએ ઠારને ખવાડે શહી પણ બીજા ધરમવાલાનાં ખાધામે આવે નહીં તેહવી તજવીજ રાખવી શહી.”

આગલા વખતમાં મરણ વખતે સ્ત્રીઓમાં “ પાંથરણા ” નો રવાજ હતો, એટલે કે મરણ બાદ ઓછામાં ઓછા દશ દીવસ થા (ઙ) સ્ત્રીઓના પાંથરણાં વધુમાં વધુ ૩૦ દીવસ સુધી ધરની સ્ત્રીઓ “ પાંથરણું ” યાને અને રડન કમી કરવાની શેતરંજી વીગેરે ધરની ખડકીમાં પાંથરીને બેસતાં અને ખેશીઓ અને ઓલખાં પીછાણુનાં આશરે ૬-૧૦

વાગેથી તેઓને ત્યાં જતાં અને ૧૨-૧ વાગા સુધી બેસતાં. આ ઉપરથી હાલમાં પણ મરણ તાંકણે સ્ત્રીઓ મરણવાળાંને ઘર બાથ છે તેને “ બેસ્વા જવું ” કરી કહે છે. મારી છોકરવન વયે આંપણા કોઈ રીવાજે મને કમકમાવ્યો હોય તો તે આ રવાજ હતો કે એવી “ પાંથરણાં ” ની વખતે મરનારની કોઈ નગદીકની ખેશી સ્ત્રીઓ પોતાની છાતીઓ કુટતી અને રાગડા કહાડી રડન કરતી. કોઈક સ્ત્રીઓ એવી તો બેશથી છાતીઓ કુટતી કે

(૧) મારી નાની વયમાં થતાં એવાં મરણને લગતા અવસરનાં ખાંણાંની મને સારી પેઠે યાદ છે. મારા પીતા રોજ ૨૬ મો આસ્તાદ માહા ૨ જે અરદીમેહસ્ત સને ૧૨૪૧ ય. ઝ. તા. ૧૬ મી નવેમબર ૧૮૭૧ ને દીને ગુજ્યા હતા. નેવણુની વરસીને દીને મારાં માતાજીએ તેવણુની નેયતે આશરે ૨૦૦) આદમીઆનુ ખ.નાનુ કાલામે શેઠ જીભાઇ દાદાબાઇની દરેહમહેરનાં કર્યું હતું. મારી જણુ પ્રમાણે હાલમાં પણ નૌસારી જેનાં બાહેરગામેમાં એવો રવાજ થોડોક ચાલુ છે.

આપણે ગભરાઈ જઈએ અને કોઈકવાર તેઓ એમ છાતી કુટતાં ને રક્તાં બેસુક થતી. ઘણા આગલના વખતમાં એમ કેટલે વધતામાં વધતા ૩૦) દીવસ સુધી થતું એમ સાંભલેલું, પણ ૧૦) દીવસ સુધી તો મારા જોવામાં આવેલું. આ દેવાજ સાંમે નીચે પ્રમાણે બ'દોબસ્ત ઘડવામાં આવ્યો (નં. ૧૬) :

“ જારે કોઈ આપડામો શુજરે છે તારે ઓરત લોકો ગમી ઘણી રાખે છે અને રડવું તથા જારી માશ ૧) તથા ૨) શુધી કરે છે અને દીવસે ખાતાં નથી, રાતનાં ૧) વખતે ખાએ છે અને વરશ દાહડા શુધી જમીન ઉપર શુવે છે તારે તે ઓરત લોકો પછવાડેથી ઘણાં દુખી થાએ છે વાશતે ઠેરાવીઉ છે જે હવે પછે લીદના ૧ પથરા દીવશ ૧૦) શુધી રાખે છે તાંહાં શુધી ઓરત તથા મરદ એક બીજાંને તાંહાં જાએ શહી. પણ ચોમાંશામો ખેએ હાવનમો લીદના પથરા માશ ૧) શુધી રાખવા પડે છે તારે માશ ૧) શુધી ઓરત લોકો બેશવા જાએ શહી. પણ દીવસ થઆ પછે ઓરત લોકો રડવાનુ તથા જારી કરવાનુ બંધ કરે શહી કાંએજે આપડી દીન મધે ફરમાવેલુ નથી જે રૂવાંનની પછવાડે રડવું તથા જારી કરવી. તે કીધાથી રૂવાંનને ઘણી શખતી પોહોચે છે અને જે કોઈ રડે છે તેનાંને શુનાંહ લાગે છે. તેહની હકીકત શરવે અરદાએવીરાફ નાંમાંમો લખેલી છે તે વાંચીઆથી રાશન થાશે વાશતે આપડી દીનનાં ફરમાન પરમાણે રૂવાંન પછવાડે જનદ અવશતા પઢવાનુ ઘણુ સવાબ છે. હરએક વાતે શખર કરવી શખવાર છે તે વાશતે આએ બ'દોબસ્ત પરમાણે આપુણે શરવેને

(૧) મરજુનો શોક કેટલા કબુલ રાખવું શહી ”

દીવસ રાખવો તે ખાખ

ઉપલા બ'દોબસ્તનાં પેટાંમાં મરજુનો કેટલાદીવસ

શોક રાખવો તે માટે નીચે પ્રમાણે જાહેર કર્યું છે :—

(૧) આ લીદ શબ્દ “ લાદી ” શબ્દને બદલે લખાયેલો દીસે છે.

(૨) આ અર્થએ વીરાફ નામાનાં પાછાં માં ખાખનો ઇશારો છે. ત્યાંના લખાણ ઉપરથી દિસે છે કે આગલા વખતમાં પણ મરજુના ઘણાં શોકની કુર્પાદ સ્ત્રીઓ (નિસ્મનના) માટે હતી, કે જેણીઓ “ ઘણું રડન અને શોક કરતી અને માથું મોઢોડું કુટતી. ” બીજે ઠેકાણે એનાં અણુધતતા રડણનાં આંસુથી એક નદી નાળું બનતું જણાવે છે કે જે એલંગવાનું રવાનને ખારી પડતુ.

“ ૧ છું. નાંધણું વેહેમાંન વરશ ૧) શુધીનું થાએ તેવારે દીવસ ૧) એક શુધી ગમી રાખે શહી.

“ ૨ જી. વરશ ૧) ની ઉપરથી તે વરશ ૭) ની અંદર શુધીનું રૂવાંન થાએ તેવારે દીવસ ૩) તરણુ શુધી ગમી રાખવી શહી પછે જે શાડું કાંમ કરવું પડે તે કરવું શહી.

“ ૩ જી. વરશ ૭) ની ઉપરનું રૂવાંન શુજરે તારે દીવસ ૧૦) શુધીની ગમી રાખવી શહી. અને રડવું તથા જારી કરવું શરવ ઉપર લખા પરમાણે મુકી દઇને જે કંઈ શાડું કાંમ કરવું હોએ તે કરે શહી. તથા જાહાર જમવા જલુ પડે તાંહાં જાએ શહી ”

આપણામાં આદર મહીનો “ મ્યજડ ” મહીનો એમ પણ બોલાય છે.

મરનારોની નૈયતે લણતર કીયા વગેરે માટે આ અગતનો (૮) આદર મહીનામાં મહીનો ગણાય છે. આપણાં એક ધર્મ પુસ્તકમાં એક મેજ લણાવવાની બાબત. ઠેકાણે લખ્યું છે કે કોઈ ઘણી બહારગામ શુજરી ગયું હોય અને તેનો મહીનો માલમ નહીં પડયો હોય તો તેના મરણના મહીના તરીકે આદર મહીનો લેવો. તે ઉપરથી એ આદર મહીનો રવાંનની કીયા માટે અગતનો મહીનો ગણવાનો વીચાર બરપા થયલો દીસે છે. આગલના વખતમાં એ મહીનામાં કોઈ મરનારો ના રોજને દીને મ્યજડ લણાવવામાં આવતી ત્યારે એક રવાંનની નૈયતેજ નહીં, પણ કુટુંબમાં કોઈ બીજા રવાનો થયાં હોય તો તેઓની નૈયતે પણ મ્યજડના જુદા જુદા ખુમચા કરવામાં આવતા હતા. તે ખરચાલુ રવાજ સાંમે નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો (નં. ૧૭):

“ આપડી દીન મધે ફરમાવેલું છે તે પરમાણે આદર મહીનો આવે તારે રૂવાંનની નધએતે શરવે જાતનુ ખાંણું પકાવીને તથા મીઠાઈ બનાવીને તથા મેવો મંગાવીને મોખેદ પાશે રૂવાંનની નધએતે મીઅજડ લણાવીએ છે પણ કેટલાએક ગરીબ લોકો છે તે એકજ ખુમચા મધે શરવ મુકીને મોખેદ પાશે મીઅજડ લણાવે છે અને કેટલીએક આશામીનાં ઘર મધે શરવ રૂવાંનની નધએતે જુદી જુદી થાલી મધે ભરીને ઘણાં મોખેદો પાશે જુદી જુદી વખતે મીઅજડ લણાવે છે તે કાંઈ આપડી દીન મધે ફરમાવેલું નથી અને વલી

તે ખાંભુ' તથા મેવો તથા મીઠાઈ એક બીજાને ઘેર મોકલે છે તેવારે રશ-
તામો બીજી દીનવાલાનો છેડો લાગે તે ક'ંઈ આપડી દીન મધે રવા નથી
વાશતે થેરાવીઉ છે જે હવે પછે જારે કેાઈ આદર મહીનાં મધે અથવા હરેક
બીજી વખતે મીઠાઈ કસાવે તારે જેટલુ ગમે તેટલુ ખાંભુ' પકાવીને તથા
મીઠાઈ બનાવીને તથા મેવો મંગાવીને શરવે એકજ વખત મોખેદ પાશે ભ-
ણાંવે શહી. અને તે ખાંભુ' તથા મીઠાઈ તથા મેવો પોતાનાં ઘરમો બાજ ધ-
રીને ગમે તેટલા માણશને બોલાવીને ખવાડવું શહી. પણ તે મોખેદોતું ભણેલું
ખાંભુ' તથા મીઠાઈ મેવો કેથે બાહેર એક બીજાને તાંહાં મોકલવું નહીં.”

ઉપલા બદેખસ્તો ઉપર ઉપર જણાવવા મુજબ મરણના દેવાળે અને ખરચો સંબંધી
અમલ કરવા માટે કરવામાં ૧૧) બાબતોના બંદોખસ્તો કરી સેવટે એક તાકીદ કરનારો
આવેલી તાકીદ. બંદોખસ્ત નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો (નં. ૧૯):

“તરત જે ક'ંઈ શમશત પંનચાતનાં બેશનારા શાહેબ લોકોની નજર પોહોચી
છે તાંહાં શુધી રૂવાંન પછવાટે ખરચ ઓછો કરવાનાં બંદોખશત શરવે અંનજુમ-
નને જાહેર થવાને વાશતે બચેઆંન કીધા છે તે પરમાણે આપડે શરવ કબુલ
રાખવા શહી. અને જે ધણી એ બંદોખશત બચેઆંન કીધા છે તે કરતાં
પોતાંની બરાચે ખુદી થી વધતો ખરચ કરશે તે ધણી શમશત પંનચાતનો તથા
શમશત અંનજુમનનો તકશીરવાર થાશે અને શમશત અંનજુમનની અથવા
શમશત પંનચાતનાં બેશનારા જે કેાઈ શાહેબ લોકો હશે તેહનાંની નજરમો
ઠરશે તે અશલનાં શરેશતા પરમાણે જે ધણીની જેવી તકશીર હોશે તે પર-
માણે તે ધણીને શજા દેશે શહી.”

એ બંદોખસ્તોની સેવટે નીચે પ્રમાણે આપણે નોંધ વાંચ્યે હીએ:—

“અશલ વરશ ૧૦૦) ની અગાઉથી તે આજ દંન શુધી આપડી પંન-
ચાતનાં બેશનારા શાહેબ લોકો આપડી અંનજુમનનાં કાચેદાને વાશતે હરએક
વાતનાં બંદોખશત કરતા આવેઆ છે તે વાશતે બંદોખશત પેહેલા મધે હકી-
કત બચેઆંન કીધી છે તે પરમાણે બેહેશતી વાડીઆણ જ'મશેદલ બહમનલ-
એ તથા તેનાંની શાથે બીજા પંચાત મધે બેશનારા શાહેબ લોકોએ લગંન
મધે ખરચ ઓછો કરવાને વાશતે બંદોખશતની ઈઆદદાશત તથા રૂવાંન પછ-

વાટે ખરચ ઓછો કરવાની ઇચ્છાદશત લખેલી હતી તે મધેથી તરત રૂવાન પછવાડે ખરચ ઓછો કરવાનાં બંદોબશત નકી કરીને શરવ અનંજીમનને જાહેર થવાને વાશતે ચોપડી ૧૧૫) છપાવી છે. અને હવે પછે લગન મધે ખરચ ઓછો કરવાનાં બંદોબશત તથા બીજા કેટલાએક બંદોબશત નકી કીધેલા છે તેહની ચોપડીઓ છાપવા આપી છે તે તઇઆર થાશે તારે શરવ દાંનાવ લોકોને વાંચવાને વાશતે આપીને શરવે અનંજીમનને જાહેર કરીને અમલમે લાવશું તે થત જાણુએ ”

II.

લગન સંબંધી બંદોબસ્તો.

એવું દીસે છે કે આ અરસાની આગમચ, દાવર ફરામજી નાનાભાઈ (મરણ ૧૪ મી ડીસેમબર ૧૮૨૦), મેરવાનજી નવરોજી શેઠના (મરણ ૧૦ મી ડીસેમબર ૧૮૧૮) તથા વાડીઆજી જમશેદજી બમનજી (મરણ ૩૧ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૧), એઓએ પંચાએતના આગેવાનો તરીકે અવાર નવાર પોતાના વખતમાં કોશેશો કીધી હતી કે લગનના ખરચો ને કાંઈ આંકેશમાં રાખવાના બંદોબસ્તો કરવા પણ તે કોશેશોએ કાંઈ નીચનીત રૂપ લીધું હતું નહીં. વાડીઆજી જમશેદજી બમનજી એ સવંત ૧૮૭૭ (ઈ. સ. ૧૮૨૧) માં એટલે પોતાના મરણવાલાં વરસમાંજ એ બાબે કેટલાક “ દાવર તથા ફરાતુર તથા બેહેદીન જે કોઈ હતા તે શાહેબ લોકો ” જે કોઈ હતા તેઓની મશવરતથી લગનના બંદોબસ્તો માટે “ વીચાર કીધો હતો જે આપરા કેટલાએક લોકો પોતાનાં નાંદાં છોકરાંની કદખોદાઈ કરે

(૧) “ મુબઇની પારશીની પંચાએત ” નામની શેઠ ખ. ર. કામાએ છપાવેલી ઉપર જણાવેલી ચોપડી પા. ૧૪.

(૨) “ કદખોદાઈ ” એ શબ્દ ફારસી છે અને તેનો અર્થ “ લગન ” થાય છે પણ આ બંદોબસ્ત અને લગનના બીજા બંદોબસ્તોમાં એ શબ્દ “ અદરાવા ” ને અર્થે વપરાયો છે. એના એવા ઉપયોગની સામેતી લગનના ૧૭ માં બંદોબસ્તની એક જગ્યાની બાબા ઉપરથી માલુમ પડે છે. ત્યાં લખે છે કે “ કોઈ મરીબના છોકરાંની કદખોદાઈ કરી આપશે અથવા શદરો પેદરાવશે અથવા લગન કરી આપશે ” (બંદોબસ્ત ૧૭ પેટાં ફકરો ૮). આ વાક્યમાં “ કદખોદાઈ ” અને “ લગન ” એ બે શબ્દોને જુદે અર્થે વાપડ્યા છે.

છે તારથી તે આદરણી તથા લગન કરે છે તાંહાં શુધી આપરા બજરૂગ લોકો અશલ ખરચ કરતા હતા તે કરતાં હમણાં એક બીજાની દેખાદેખીથી ખરચ ઘણું કરે છે તારે બીજા લલા માણુશને પોતાની આખરૂ પરમાણુ તેહેવો ખરચ કરવાનું ઘણું ભારી પડે છે અને કદાશ કોઇ પોતાની આખરૂ પરમાણુ વતો ખરચ કરે છે તારે તે ઘણીને પછવાડેથી હેરાંન થયું પડે છે.....
(૨)જી...જાહરે કોઇ આપરા ગરીબ લોકોથી છોકરીને ઘણી રીત આપવાનુ તથા શારે ખરચ કરવાનું બની આવતુ નથી તેવારે તેહનાંની છોકરીઓ વરશ ૧૨) થી તે વરશ ૨૦) શુધીની થઇ જાય છે પંજુ તેહનાની કદખોદાઇ તથા લગન થાતાં નથી તે શાવાશતે જે આપરી પાશે હેવાં કારણશર ખરચ કરવાનાં બંદો-બશત અશલથી કંઈ લખી રાખેલા નથી ”^૧. તે ઉપરથી એ લોકોએ ડેડબુજું હતું જે “આપરે હરએક વાતે ખરચ એછો કરીશું તારે આપરા ગરીબ લોકોને આગલ જતાં ઘણું શાફું થાશે. ”

આગલી એવી કોશેશોની યાદી ઉપરથી લગન સંબંધી જે બંદોબસ્તો આ અસામાં ઘડયા હતા તે કંઈ અનનુમનની સલા મલી સેવટના બહાલ રાખવામાં આવેલા હોય એમ દીસતું નથી. પણ તે બંદોબસ્તો જેમ ઘડયા છે તેમ જોતાં દીસે છે કે નીચલી બાબદોમાં કાંઈક સુધારાઓ કરવા માટેની ધારણા રાખવામાં આવી હતી.

૧ લગનના ખરચો એછા કરવા.

૨ લગન સંબંધી કાંઈક સંસારી રવાજોમાં સુધારો કરવો.

આ બંને બાબતો આપણે કાંઈક વીગતે અહીં તપાસીશું.

૧ લગનના ખરચો કમી કરવાની બાબત.

લગન સંબંધી ખરચો વધી જવાને એક મુખ્ય સમ્બ આ હતો કે તે વખતે બચ્ચાંઓને ઘણી નાની વયથી અદરાવી મુકનાની ઉમરે અદરાવવા વામાં આવતાં હતાં. તેથી લગન વખતે જે ઘણા ખરચો સામે અલાવ. થતા હતા તે ઉપરાંત અદરાવવા અને લગનની વચ્ચેના લાંબા અવસરમાં ઘણાંક તેહેવારો—તેમાં કોઈક તો બીજી દીનવાલાઓના તહેવારો—ઉપર બચ્ચાંઓને અવાર નવાર પેહરપેહરામણી

કરવી પડતી તેથી ખરચ ઘણા વધી જતા. તેથી તે વખતના આ-
ગેવાનોએ વીચાર કરેલો દીસે છે કે અદરાવા માટે કોઈ ચોક્કસ ઉમરની મુદત
રાખી હોય તો સાફ. એ માટે તેઓએ બ'દોબસ્તનો ખરડો, જેની, આગલ
જણાવવા પ્રમાણે, આશરે ૧૧૫) નકલો છપાવી, લોકોના મત જાણવા માટે, વેંહચી
હતી તેમાં અદરાવાની ઉમર આગલ સંખ્યાનો ગાલો ખાલી રાખ્યો હતો કે
લોક વીચાર જાણવા પછી ઘણાકોના મત મુજબ અદરાવાની ઉમરની હદ મુકરર
કરવામાં આવે. એ બાબદના બ'દોબસ્તમાં લખે છે કે(નં. ૧ અને ૩) “ આપણાંમે
શરેશતો છે જે આપણાં નાંદાંન છોકરાંની કદખોદાઇ એક બીજાનાં ખેશ કબીલા
મધે અથવા હરએક બીજે શારે ઠેકાંણુ કરી રાખીએ છેઇએ.....તાંહાં શુધીનો
ખરચ ઘણો કરવો પડે છે... ..વાશતે શમશત પંચાતનાં શાહેબ લોકોએ
ઠેરાવીઉ છે જે હવે પછે તેહવો ઘણો ખરચ કરવો પડે નહી નં શાફં છોકરી-
ની ઉમર વરશ ^૧ ની થાઅઆ પછે આદરણી કરવી શહી કાંએજે
આપડે નાંદાંન છોકરાંની કદખોદાઇ કરીએ છેઇએ ને તેહની પછવાડે લગન
કરીએ છેઇએ તાંહાં શુધીનો ખરચ ઘણો કરીએ છેઇએ તે ખરચ કીધેલા
રૂપીઆ છોકરાં લાએકનાં થાએ છે તાંહાં શુધી વેઆજ શાથે રૂ. ૧ એકના રૂ.
૪ થાઇ જાએ છે પણ તે મધેથી પછશે ૧) તે છોકરાંને કાંમ લાગતો નથી ને
ખોદાએ ન કરેને બેમોથી એક છોકરાંની કામ એલાહી આવી પોહોએ છે તારે
બેહુ તરફનો ખરચ કીધેલો શરવ રદ થાઇ જાએ છે તે મધે છોકરીનાં બાપે
શરવ તેહવાર ઉપર પોતાંની છોકરીને છેડે બાંધવા રૂપીઆ આપા હોએ તે
તથા જમાઇને રૂપીઆ તથા કપડાં તથા જરીઆંન કીધું હોએ તે તથા આદ-
રણીને તથા લગંનને દંને રીત આપી હોએ તે કોઇ પાછુ આપતુ નથી અને
છોકરાંનાં બાપે જે કાંઇ પોતાંની વહુને કપડાં તથા જરીઆંન કીધું હોએ તે
શરવે પાછુ માગે છે અને કદાશ કોઇ છોકરીનો બાપ કપડાં તથા જરીઆંન
શરેશતા પરમાણુ પાછુ આપતો નથી તેવારે છોકરાંનો બાપ પંચાત મધે
ફરીઆદ આવે છે તે વાશતે પંચાતનાં શાહેબ લોકોએ થેડાવીઉ છે જે જેવારે
કોઇ પોતાંનાં નાંદાંન છોકરાંની કદખોદાઇ કરી રાખે તે દંનથી તે આદરણી

(૧) લોક મત જાણવા પછી અદરાવાની ઉમર નક્કી કરવાની હતી, તેથી એ
ગાલો રાખ્યો છે.

કરે તે ૬૦ન શુધી ખરચ કરવાનો બંદોબશત ૨ જો તથા ૩ જો તથા ૪ થો તથા ૫ માંથી તે ૬) હા શુધી બેએઆંન કીધું છે તે પરમાણુ ખરચ કરે શહી અને તે પરમાણુ ખરચ કરીશુ તારે આપડા ગરીબ લોકોને ઘણુ શાફ થાશે. અને છોકરીના બાપને ઉપર બેએઆંન કીધું છે તે પરમાણુ પાછુ આપવાનું તથા છોકરાના બાપને પાછુ લેવાનું કોઈને કંઈ લાહારી પડશે નહી તે શત જાણુજો. ” એ પછી વધુ જણાવે છે કે “ આપડા તથા બીજા ધરમવાલાના તેહવાર પડે છે તારે તે નાંદાંન છોકરાંને કપડાં તથા જરીઆંનનો તથા મીઠાઈના ખરચ અગાઉથી ઘણો થઈ જાય છે તારે આપણાં ગરીબ લોકોથી આદરણી ઉપર તથા લગન મધે પોતાની વહુને તથા જમાઈને કપડાં તથા જરીઆંન કરવાનું તથા છોકરીને રીત આપવાનું બની આવતુ નથી. તે શબબથી ઘણી છોકરીઓ મોહટી થઈ જાય છે તથા છોકરીઓને દશતાંન આવે છે પણ લગન થાતાં નથી વાશતે બંદોબશત ૧) લા મધે બેએઆંન કીધું છે તે પરમાણુ છોકરીને વરશ ૧ થએઆ પછે નાંમજદ ઇઆને અદરાવીએ શહી. તાર પછે આદરણી તથા લગન ગમે તે દાહડે કરે શહી. પણ છોકરીને વરશ ૧૨) ની અગાઉ લગન કરી આપીએ શહી. તે મધે આપણને કશો અટકાવ પડશે નહી કાંચેને આપડી વેલાએત^૧ મધે તથા શ્રી મુમબઈ મધે તથા શ્રી શુરત મધે તથા બીજા દેશાવર મધે ઘણી છોકરીઓ વરશ ૧૧ થી તે વરશ ૨૦) ની ઉમરની થઈને પરણે છે તે પરમાણુ ખરચ કરશુ તારે આપરા ગરીબ લોકોને વરશ ૧) મધે પોતાનાં ૪) ચાર છોકરાંની કહખોદાઈ તથા આદરણી તથા લગન કરવાનું કોઈને કંઈ ભારા પડશે નહી. ”

આ બંદોબસ્તો પ્રમાણુ તે વખતે લગનના મોટા ખરચો નીચલા ત્રણ પ્રકારના થતા હતા :

૧ પેહરપેહરામણીના.

લગનના ખરચો બોહા ૨ આંણી પીણીના.

કરવાની બાબત.

૩ સીજલસ વીગેરે માટેની ગોથવણીના.

(૧) અંહી આંક માટે જગ્યા ખાલી રાખી છે.

(૨) “ આપડી વેલાએત ” તે ધરાંન સમજવું.

લગનના ખર્ચોમાં પેહરપેહરામણીના ખર્ચો, બચ્ચુ અદરાય ત્યારથી તે બચ્ચાને ત્યાં ફરજ દ આવે ત્યાં સુધી, ચાલુ રહેતા. ખાસ ૧. પેહરપેહરામણીના ખર્ચો. કરી છોકરીના માબાપને સર તે વધારે ભારી પડતા. આ સખએ નીચલા કેટલાક બંદોબસ્તો કરવામાં આવ્યા :

(૬) અદરાયલી વખતે છોકરાંની કદખોદાઈ કીધી એટલે અદરાય પછીના ઠરકસરના ખર્ચની બાબદ. પરથમના ખર્ચ માટે નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત ઘડવામાં આવ્યો (નં. ૪) : “ આપરે છોકરાંની કદખોદાઈ કીધા પછે પરથમ માછલી તથા હરકંઈ મેવો તથા ખાંણું પકાવીને એક બીજાને ઘેર મોકલીએ છે તેહનો ખર્ચ ઘણો થાય છે વાશતે ઠરાવીઉં છે જે હવે પછે હેવાં કારણશર કોઈની ખુશી પડે તો માછલી તથા મેવો તથા હરએક બીજા જનશ મોકલે તે રૂ. ૦૧ થી તે રૂ. ૨) શુધીનો માલ મોકલે શહી તેથી વધતો ખર્ચ કેઈ કંઈ કરે નહીં પણ હેવાં કારણશર પકાવેલું ખાંણું કેઈ કેઈને તાંહ મોકલે નહીં.”

આગલ રવાજ હતો કે જેમ આપણા તેમ હીંદુઓના તહેવારો ઉપર (ખ) અદરાયલાં છોકરાં અદરાયલાં છોકરાંઓને તેઓને સાસરેના તેમજ સાસરીઆનાં ઓને આપણા અને હીંદુ ખેશીઓ તરફના લોકો બોલાવે અને કપડાં જરીઆન તહેવારો ઉપર અપાતી મીઠાઈ વીગેરે આપે. એ બાબેના મોટા ખર્ચ સાંમે મોટાનો ખર્ચ કમી કરવો. નીચે પ્રમાણે અટકાવ મેલવામાં આવ્યા (નં. ૫) : “ આપડે છોકરાંઓની કદખોદાઈ કરીએ છેઈએ તારે છોકરાંને પરથમ આપડે ઘેર બોલાવીએ છેઈએ તથા આપરાં ખેશ કબીલાનાં લોકો તે છોકરાંને પોતાને ઘેર પરથમ બોલાવે છે તારે તથા આપરે નોરોજ તથા પતેતી આવે છે તારે તથા આપરાં જશન તથા પરભ તથા બીજા આપડી ખુશાલીના દાહાડા આવે છે તારે તથા હીંનદુ લોકોની દીવાલી તથા હોલી તથા બલેવ તથા દશેરા તથા બીજા ઘણી તરેનાં તેહવાર આવે છે તે વખત ઉપર આપુણને તે નાંદાં છોકરાંને વાશતે કપડાં કરવાનો તથા જરીઆન કરવાનો તથા મીઠાઈ આપવાનો ખર્ચ ઘણો કરવો પડે છે તે વાશતે પનચાતનાં શાહેબ લોકોએ ઠરાવીઉં છે જે હવે પછે કેઈ પોતાના નાંદાં છોકરાંની કદખોદાઈ કરે તે ઘણી હરેક શપરમો દાહાડો આવે તારે અથવા તે છોકરાંને પોતાંને ઘેર બોલાવે તારે કપડાં તથા

જરીઆન તથા મીઠાઈનો ખરચ કોઈને કાંઈ કરવો નહી. કદાચ કોઈની ખુશી પડે તો ૧) એક નાલીએર આપે શહી. તે કરતાં વધતું આપે તો રૂ. ૦૧ થી તે રૂ. ૧) શુધીની મીઠાઈ અપાવે અથવા રૂપીઆ અરધાથી તે રૂ. ૧) શુધી રોકડું નાણું આપે શહી. એથી વધતો ખરચ કોઈ કંઈ કરે નહી”.

આગલ છોકરાંઓને અદરાવવા બાદ તેઓના માબાપો અને ખેશીઓ એકમેકને ત્યાં પહેલવહેલાં જતાં હતાં ત્યારે (ગ) અદરાયલાં છોકરાં- એકમેકને મોટી પેહરામણી કરવી પડતી હતી. તેને ઓના માબાપની અને બદલે હવે ઠેડવવામાં આવ્યું કે હવે ખુશી પડે તો ખેશીઓની પેહરામણી ફક્ત એક નારીએલ આપે. બીજું વધુ કાંઈ નહી આપે. પાછળના ખર્ચ. એ બાબે નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત કર્યો (નં ૬) :

“ આપરે છોકરાંની કદખોદાઈ કરીએ છે તારે છોકરાનાં માએ બાપને તથા તેહનાં ખેશ કબીલાને એક બીજાને ઘેર પરથમ ખાંણું ખાવાને વાશતે બોલાવીએ છે અથવા હરકંઈ બીજા કારણશર એકબીજાને ઘેર પરથમ જાએ છે તારે આપરે મરદ લોકોને શાલ તથા પાગડી તથા રોકડા રૂપીઆ આપીએ છેએ તથા ચોરત લોકોને કપડાં તથા રોકડા રૂપીઆ આપીએ છેએ તે ખરચ ઘણું થઈ જાએ છે વાશતે દરાવીડં છે જે હવે પછે કોઈ કોઈને તાંહાં હેવાં કારણશર ખાંણું ખાવા જાએ તારે અથવા અમથા જાએ તારે કોઈને કંઈ આપે નહી. તથા કોઈ કાંઈ લીએ નહી કદાચ કોઈની ખુશી પડે તો એક એક નાલીએર આપે શહી. ”

આદરણીના દીવસે કપડાં તથા જરીઆન પાછલ થતા મોટા ખર્ચ સાંમે નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો (નાં. ૮) :—

(ધ) આદરણીના દીવસના “ જરે આપરે છોકરાંવોની આદરણી કરીએ છે તારે કપડાં જરીઆનના મોટા કપરાં તથા જરીઆન તથા રીત આપવાનો ખરચ ઘણું ખર્ચ કમી કરવા. કરવો પડે છે વાશતે પનચાતનાં શાહેબ લોકોએ ઠેડા-વીડં છે જે હવે પછે આદરણીને દેને કપરાં તથા જરી-આન તથા રીત આપવાનો ખરચ કરવો નહી તેહની વીગત.

“ ૧. પરથમ એ જે આદરણીને દીવસે પોતાની વહુને જરીઆણુ તથા

કપરાં રૂ. ૫) થી તે રૂ. ૧ શુધીનાં કરે શહી તેથી વધતું કોઈ કરે નહી.

“ ૨. બીજું એ જે આદરણીને દંને પોતાનાં જમાઇને કપરાં તથા વીટી તથા રોકડા રૂપીઆ મલીને રૂ. ૧) થી તે રૂ.) શુધીનો અવેજ આપે શહી તેથી વધુ કોઈ કંઈ આપે નહી.

“ ૩. તરીબું એ જે આદરણીને દંને છોકરીને રીત આપીએ છે તે હવે પછે કોઈ કંઈ આપે નહી.

“ ૪. ચોથું એ જે આદરણીને દંને છોકરીની શાશરી તરફનાં જે કોઈ ઓરત લોકો આવે છે તેનાં પેદેરાંમણીના કરીને રૂપીઆ તથા કપડાં આપીએ છે તે હવે પછે કોઈને કંઈ આપે નહી. કદાચ કોઈની ખુશી પડે તો એક એક નાલીઅર આપે શહી.

“ ૫. પાંચમું એ જે આદરણીને દંને ઘેર ઘણીની ખુશી પડે તો પોતાની છોકરીને કપડાં તથા જરીઆં તથા રૂપીઆ મલીને રૂ. ૧) થી તે રૂ.) શુધીનો અવેજ આપે શહી તેથી વધતું આદરણીને દંને કોઈ કંઈ આપે નહી.

“ ૬. છઠું એ છે જે આદરણીને દંને ઉપર લખા પરમાણે ખરચ કરે શહી. પણ કદાચ કોઈની ખુશી પડે જે ઉપર લખું છે તે કરતાં કંઈ વધતું આપવું તો આદરણી થઈ રહ્યા પછે પોતાની વહુને તથા પોતાનાં જમાઇને તથા પોતાની છોકરીને ગમે તેટલા રૂપીઆનો અવેજ રોકડા તથા કપડાં તથા જરીઆં આપે શહી. પણ આદરણીને દંને ઉપર લખા કરતાં કોઈ કંઈ વધતું આપે નહી. તથા કોઈ કંઈ વધતું લીએ નહી અને કદાચને ઉપર બએઆં કીધું છે તે કરતાં કોઈ વધતાં કપરાં તથા વધતું જરીઆં પોતાની વહુને આદરણીને દંને કરશે અને કદાચ તે છોકરીની કબ્જા એલાહી થયા પછે તે છોકરી નો આવંદ અથવા શશરો તે કપડાં તથા જરીઆં પાછું માંગશે અને છોકરીનો બાપ કદાચ પાછું આપશે નહી તેહની ફરીઆદ પંનચાત પારો આવશે તેનો દાવો પંનચાત મધે અથવા હાકમને તાંહાં કાંઈ ચાલશે નહી વાશતે ઉપર બએઆં કીધા પરમાણે શરવેને આદરણીને દંને ખરચ કરવો શહી.”

(૧) આ બંદોબસ્તોમાં જ્યાં જ્યાં ખાલી જગ્યા છે ત્યાં સમજવું કે બંદોબસ્તો બહાલ રાખતાં જે વધતામાં વધતી રકમ અનબુમન નકકી કરે તે લખવાની મતલબ રાખી છે.

આગલા વખતની અંદર લગનના અવસરોએ એક ધણીએ
(૬૦) મોશાલાના મોઢા પોતાની છોકરીનાં છોકરાંના લગનમાં મોસાલુ^૧ તરીકે
ખર્ચ કરી કરવાની બાબત. ઘણા મોટા ખર્ચ કર્યો પડતો હતો. તે ખર્ચ અટકાવવા કાળે
નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત ઘડવામાં આવ્યો (નાં. ૧૪):—

“આપરાંમો શરેશતો છે જે છોકરીને ઘેર છોકરાં પરણે છે તારે છોકરીના
બાપને ઘેરથી પોતાની છોકરીને મોસાલુ કરે છે તે મધે પોતાની છોકરીને કીજે
તથા છોકરીની શાશુને કીજે તથા છોકરીનાં બાવંદને કીજે જરીઆન તથા
કપડાં તથા રૂપીઆ વગરે બીજા પદનો શાંમાંન જે કંઈ તેહનેથી બની આવે
છે તે આપે છે તેહનો ખરચ ઘણો થાઇ જાય છે વાશતે ચેરાવીડ છે જે પોતાની
છોકરીને તથા છોકરીની શાશુને તથા છોકરીનાં બાવંદને હવે પછે કેઇ કંઈ
મોસાલાં દાખલ કંઈ આપે નહી. એમ કરતાં કેઇની ખુશી પડે જે પોતાની
છોકરીને કંઈ આપવું તો શુખેથી છોકરીનાં છોકરાંનાં લગન થઇ રહેઆ પછે
જે ગમે તે પોતાની છોકરીને તથા જમાંઇને કપડાં તથા જરીઆન અથવા રોકડુ
નાંણુ અથવા હર ટંઈ બીજી જનશ આપે શહી. પણ લગન મધે મોસાલાં
દાખલ કેઇ કેઇને કંઈ આપે નહી તથા કેઇ કંઈ લીએ નહી.”

આગળ એવો રેવાજ હતો કે લગનના અવસરે લગન થતાં બચ્ચાંઓની
નવજોત થતી. આ લગન વખતની બીજી નવજોત માટે
(૨) લગનની નવજોત આ બાબતની સેવટે કાંઈક ખુલાસો કર્યો છે. તે વખતે
વખતની ખરચાલુ પેડરાં છોકરાને શાશરેથી તથા ખેશ કબીલા મધેથી તથા બીજા
મણી કરી કરવાની બાબત લોકોને તાંહાંથી નવજોતની વખતે શાલ તથા પાઘરી વીગેરે
આપી નવજોત લખાવતા. આ એક ખરચાલુ રેવાજ થઈ
પડ્યો હતો તે સાંમે નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો (નાં. ૧૬):—

“જારે આપરે લગન મધે છોકરાંને નોહોણુ નહવારીને નવજોત કરીએછે
તારે તથા અમથો શદરો પેહરાવીનં નવજોત કરીએછે તે દને છોકરાંને શાશરેથી

(૧) મોસાલુ તે અસલ “મોસાળુ” શબ્દ છે. “મોસાળ” એટલે કે મમાવાનું
ઘર (ત્રીપાઠીનો શબ્દ કોષ). “મોસાળિયાં” એટલે મમાવાને ઘેરના ખેશીઆ. ત્યારે
‘મોસાળુ’ એટલે કે ‘મોસાળિયાં’ એ એટલે કે મમાવા તરફના ખેશીઆએ લગન
વખતે આપેલી બેઠ.

તથા ખેશ કપીલા મધેથી તથા બીજા લોકોને તાંહાંથી નવજોતની વખતે શાલ તથા પાઘરી તથા રૂપાંની તથા શુનાંની જનશ તથા રોકડા રૂપીઆ લાવીને નવજોત લખાવે છે તથા છોકરાંને આપે છે તેહનો ખરચ ઘણો થાઈ જાય છે વાશતે થેરાવીઉ છે જે હુવે પછે જારે કોઈ નવજોત કરે તારે નવજોત દાખલ તથા શેશ દાખલ કોઈનું કંઈ લીએ નહી તથા કોઈ તે છોકરાંને તથા તેહનાં માએ આપને કંઈ આપે નહી પણ તે ઘેરઘણીની ખુશી પડે તો પોતાનાં ફરજનદને કપડાં તથા જરીઆંન જે કંઈ તેહનેથી બની આવે તે કરે શહી તથા તે ઘણીની ખુશી પડે તો શવાબને શાઝ મોખેદોને આશોદાદ આપે શહી. ”

આ બંદોખસ્તમાં “નવજોત લખાવે છે” આ શબ્દોનો હાલના વખતમાં કાંઈ ખુલાશો આપવાની જરૂર છે. આગલા વખતમાં નવજોત યા લગનના અવસરે ઘર ઘણીને ત્યાંને એક વીશવાશુ આદમી લગનને ઘેરે એક કોરાં પાનાની ચોપડી યા કાગજ લઈ બેસતો. લગનની ઉભાંણીએ આવેલાં ખેશીઓ યા મીત્રો તે ઘણી આગલ જઈ પોતાને નામે “શેશ” લખાવતાં અને તે ઘણીને રૂપીઆ આપતાં. કોઈ ગરીબ પોતાને નામે આઠ આના પણ લખાવતું. હાલમાં જે જગ્યા “લગનની ભેટો” (Wedding presents) લે છે તે અસલના વખતમાં આ ઉપર જણાવેલા પ્રકારની “શેશો” લેતી. એવી નાની ભેટોનો રેવાજ આગલના વખતમાં બીજી પ્રજાઓમાં પણ હતો. એવાં ગરીબ શહરીતીના લગનો આગલના વખતમાં સ્કોટલંડમાં “પેની પેનીના લગન” (Penny Weddings) કહેવાતાં.

આગલ લગનમાં એકમેકને રીત આપવામાં મોટો ખરચ થતો હતો.

એવા ખર્ચ સાંમિના અટકાવ માટે નીચે પ્રમાણે બંદોખસ્ત

(૭) લગનની અરસઃ ઘડવામાં આવ્યો (નં. ૧૭) :-

પરસની રીત પાછલના મોટા “જે ઘણી પોતાનાં ફરજનદનાં લગન કરે તે ઘણી લગનને ખર્ચ કમી કરવાની બાબત. દીવશે પોતાની વહુને તથા પોતાનાં જમાઇને તથા પોતાની છોકરીને કપડાં તથા જરીઆંન હેઠે બએઆંન કીધું છે તે પરમાણુ કરે શહી તેથી વધતું કોઈ કંઈ કરે નહી.

(૧) જુઓ મારા વીષયો “ Marriage Customs among the Parsis ” અને “ Symbolism in Marriage Ceremonies and Customs. ”

૧. “પરથમ એ જે લગનને દીવશે પોતાની વહુને કપડાં તથા જરીઆંન ૩ ૫ થી તે રૂ. ૧) શુધીનુ કરે શહી તેથી વધતુ કોઇ કરે નહીં.

૨. “બીજી” એજે લગનને દીવશે પોતાનાં જમાઇને કપડાં તથા વીટી તથા રોકડા મલીને રૂ. ૧ થી તે રૂ.) શુધીના અવેજ આપે શહી.

૩. “તરીબી” એજે લગનને દીવશે પોતાની દીકરીને રીત આપીએછે તે હવે પછે છોકરીનાં શશરાને રૂ. ૧) થી રૂ.) શુધી પાગડીના કરીને આપે શહી. ને છોકરીની શાશુને રૂ. ૧) થી તે રૂ.) શુધી શાડીનાં કરીને આપે શહી તેથી વધતુ કોઇ આપે નહીં ને વધતુ કોઇ કંઈ લીએ નહીં.

૪. “ચોથું” એ છે જે લગનને દીવશે છોકરીને પદ^૨ નો શાંમાંન આપીએ છે તથા ફાનેટર^૩ આપીએ છે તે હવે પછે કોઇ કંઈ આપે નહીં ને કોઇની ખુશી પડે તો તાંબાનાં વાશંણુ શેર ૧૦) થી તે મણુ) શુધી આપે શહી. તે મધે જેટલો અણાજ બની આવે તેટલો જરીને આપે શહી. તેથી બીજી^૪ કોઇ કંઈ આપે નહીં ને કોઇ કંઈ લીએ નહીં.

૫. “પાંચમું” એ છે જે લગનને દીવશે છોકરીની શાશરી તરફનાં બીજા મરદ તથા ઓરત આવે છે તેહુનાંને શાલ તથા પામડી તથા કપડાં તથા રોકડા રૂપીઆ પેહરાંમણી પેહરાવીએ છે તે હવે પછે કોઇ મરદને તથા કોઇ ઓરતને કોઇને આપે નહીં ને કદાશ કોઇની ખુશી પડે તો એક એક નાલીએર આપે શહી.

૬. “છઠું” એ જે આપરાંમો શરેશતો છે જે લગનને દને ઓરત લોકો પરણેલી છોકરીને ટીલાનાં કરીને રૂપીઆ તથા જરીઆંન આપે છે તે હવે પછે કોઇ કંઈ આપે નહીં તથા કોઇ કંઈ લીએ નહીં.

(૧) આ બંદોબસ્તની યાદી લોક વીચાર જાણવા માટે પહેલે ધડી હતી તેથી ઓછામાં ઓછું શુ^૧ આપણું^૨ તેની રકમ લખી છે, પણ વધતાંમાં વધતી રકમ માટે ખાલી ગાલો રાખ્યો છે કે લોક વીચાર જાણવા પછી તે રકમ મુકરર કરવામાં આવે અને સેવડે તે ઉપર અનુમનની સજા બોલાવી બહાલી લેવામાં આવે.

(૨) “પત” એ શબ્દ પતિ એટલે ધણી અથવા ખાવીંદતું રૂપ દીસે છે. ત્યારે “પત” એટલે કે ખાવીંદને આપવાની ચીજ.

(૩) ફરનીચર (furniture).

૭. “ સાતમું એ જે લગનને દીવશ ઉપર બચ્ચેઆંન કીધું છે તે પરમાણુ ખરચ કરવો શહી એમ કરતાં કોઈની ખુશી પડે જે ઉપર લખુ છે તે કરતાં પોતાની વહુને વતું^૧ ઘરેણું કરવું અથવા પોતાની છોકરીને વતું આપવું તો શુખેથી લગનની વારોવાર થાઇ રહ્યા પછે રોકડા રૂપીઆ શુખેથી આપે શહી, પણ લગનને દીવશે ઉપર બચ્ચેઆંન કીધું છે તે કરતાંને કોઇ કંઈ વતુ આપે નહી. તથા કોઇ કંઈ વતુ લીચે નહી.

૮. “ આથમું એ છે જે જાહરે કોઇ પોતાનાં ફરજનદનાં લગન કરે છે તારે રૂ. ૧૦૦) થી તે રૂ. ૨૫) હજાર શુધી ખરચ કરે છે પણ ધરમખાતે પંચાત મધે શરેશતા પરમાણુ બેઉ તરફના મલીને રૂ. ૭૫ થી કોઈ કંઈ વધતુ આપતુ નથી વાશતે હવે પછે જે કોઇ પોતાનાં ફરજનદનાં લગન કરે તેવારે શરેશતા કરતાં જે કંઈ તે ધણીથી વધતુ બની આવે તે પંચાત મધે ધરમ ખાતે વધતુ આપે શહી. કાંચેજે જે ધણી પોતાનાં ફરજનદનાં લગન ઉપર હજારો રૂપીઆ ખરચ કરશે તે ધણીને પંચાત મધે વધતુ આપતાં કંઈ બાહરી પડશે નહી. વાશતે જે ધણી પોતાનાં ફરજનદનાં લગન મધે અથવા બીજા હરકંઈ કારણુશર ધરમખાતે પંચાત મધે જેટલા રૂપીઆ આપશે તે રૂપીઆનો ધરમ પંચાત મધેથી કરશે તેહની વીગત એ જે કોઇ ગરીબનાં છોકરાંની કદખોદાઇ કરી આપશે અથવા શદરે પેહેરાવશે અથવા લગન કરી આપશે અથવા જે કંઈ બીજા ધરમ પંચાત મધેથી થાશે તેહનાં શવામનો હંમએડેરો રૂપીઆનાં આપનારને તથા તેનાં ફરજનદનાં ફરજદોને જાવેદાંન શુધી હાંશલ થાશે તે શત જાંબુજે ને પંચાત મધેથી શી રીતનો ધરમ થાશે તેહની વીગત બંદોબશત મધે બચ્ચેઆંન કીધી છે તે વાંચેઆથી રોશન થાશે શહી.

૯. “ નવમું એ છે જે કોઇ ગરીબથી લગન મધે પંચાતનાં શરેશતા પરમાણુ બેહુ તરફનાં મલીને રૂ. ૭૫ આપી નહી શખાચે તો રૂ. ૧) એક શુધી તેહનાંની પાશેથી લેવો શહી. પણ કદાશ કોઇ ઘણાજ નાદાર હોચે તેહની પાશેથી કંઈ લેવું નહી.

૧૦. “દશમુ જે ધણી પંચાત મધે ઉપર બએઆંન કીધું” છે તે પરમાણુ અગાઉથી રૂપીઆ આપીને રબ લેશે નહીં તો તે ધણીનાં ઇકરાને પંનથકી અથવા હરકેઈ બીજે મોખેદ નોહોણુ નવારશે નહીં તથા નવજેત કરશે નહીં તથા આશરવાડ પાડશે નહીં ને હેવી રીતે રૂપીઆ આપીને રશીદ લેશે તારે ઇકરાનાં તથા ઇકરીનાં વરશ બંદોબશત (૧) લા મધે બએઆંન કીધું” છે તે પરમાણુ શરવ માલમ પડી આવશે. ”

ઉપલા પેટાંમાના ૧૦) મા ફકરામાં જે ભાષાં વાપડી છે કે “મોખેદ નોહોણુ નવારશે નહીં તથા નવજેત કરશે નહીં તથા આશરવાડ પાડશે નહીં” તે દેખાંડે છે કે લગનને દીવસે પણ પરણતાં જોડાંની નવજેત કરવી એ તે વખતે એક અગતની કીયા ગણાતી હતી.

આગલના વખતમાં લગનના જમણુ વખતે વેહવાઈ વેહવાનને (જ) લગનના જમણુ જમવા તેડતા ત્યારે “શાલ પાગડી” નો અને “શારી કપડાં-વખતની પેદરામણીના નો ” અને “ રોકડા રૂપીઆ ” પેહડાવાનો મોટો ખર્ચ ખર્ચ કમી કરવાની બાબત થતો તે અટકાવવા નીચલો બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો (નાં. ૧૩) :-

“ આપરે લગન મધે જમણુ કરીએ છે તેવારે મરદ લોકેને શાલ તથા પાઘડી તથા રોકડા રૂપીઆ આપીએ છે તથા ઓરતોને રોકડા રૂપીઆ તથા શારી કપડાં પેરાવીએ છે તે કંઈ હવે પછે કોઈને કંઈ આપે નહીં તથા કોઈ કંઈ લીએ નહીં પણ જેવારે કોઈ ઇજન કરવા જાએ તેહવારે તે ઘેરધણીની ખુશી પડે તો એક એક નાલીઅર આપે શહી એ શવાએ બીજું કોઈ મરદને તથા ઓરતને કોઈને કંઈ આપે નહીં તથા કોઈ કંઈ લીએ નહીં. ”

આપણામાં આગલ એક રેવાજ હતો અને હાલમાં પણ છે કે એક બાળકનો જનમ થતાં માતાનાં સાસરીઆં તરફથી અને (જ) ફરજંદના જનમ તેઓના બીજાં સગાંવહાલાંઓ તરફથી માતા અને બચ્ચાં પછી વધારો મોકલવાની બાબત માટે કાંઈક પરચુટણુ સામાન તથા કપડાં તથા રોકડા નાણુ મોકલવું. તે બાબે નીચે પ્રમાણુ બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો (નાં. ૨૩) :-

“ જારે છોકરી ફરજનંદ જણે છે તારે તેહને શાશરેથી તથા બીજા ખેશ કબીલાને તાંહાંથી પરચુટણ શાંમાંન તથા રોકડા રૂપીઆ તથા બચાંને વાશતે કપડાં વધાવાને વાશતે કરીને મોકલે છે તે હવે પછે કોઈ કંઈ મોકલે નહી કહાશ કોઈ કંઈ મોકલે તો રૂ. ૦૧ થી તે રૂ. ૨ શુધીનો શાંમાંન મોકલે શહી તે મધે લવંગ તથા એલાચી તથા બીજે પરચુટણ શાંમાંન જે મોકલાવાનો જરૂર હોય તો મોકલે શહી પણ રૂ. ૨) બેએથી વતો ખરચ કોઈ કંઈ કરે નહી. ”

આ અરસામાં આપણામાં લગન પછીના પણ કોઈક નીચલા અવસરો પર બન્ને બાબુને કાંઈક ખરચ કરવાનો રેવાજ હતો.

(૩) લગન પછીના કોઈક ૧. એક છોકરી પહેલે દુર બેસે તે વખતે.

અલ્પપટતા ધારેલા ખરચો ૨. છોકરી આશાવંતી હાલતમાં આવે ત્યારે પાંચમે મહીને તથા સાતમે મહીનો, જે અઘરણીને નામે જાણાય છે, તે મહીને.

૩. છોકરી ફરજનંદને જનમ આપવા પછી પોતાના આવીંદને ઘેર જાય તે અવસરે.

એ અવસરો ઉપર કપડાં તથા જરીઆંન તથા રોકડની આપ લે થતી, તે સાંમે આંકોશ મેલવા નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત ઘડવામાં આવ્યો (નાં. ૨૩):

“ આપડા ફરજનંદોની શાદી કીધા પછે છોકરીનાં બાપને તથા શશરાને કેટલોએક બીજે ખરચ કરવો પડે છે તે હવે પછે તેહવો ખરચ કોઈને કંઈ કરવો નહી. તેહની વીગત.

“ ૧ હું જેહવારે છોકરીને દશતાંન આવે છે તારે છોકરીનાં બાપથી જે કંઈ બની આવે છે તેટલા રૂપીઆ પોતાની છોકરીને શાશરે લઈ જવા આપે છે તે હવે પછે કોઈને કંઈ આપે નહી.

“ ૨. બીજું જેવારે છોકરીને હમેલ રેહ છે તારે પચમાશીઉ તથા શત-માશીઉ તથા અઘરણીનાં કપડાં તથા જરીઆંન કરવાનો છોકરીના બાપને તથા શશરાને ખરચ કરવો પડે છે તે હવે પછે કોઈ તેહવો ખરચ કરે નહી. જેહવારે છોકરીને માશ ૬ પુરા થાય તારે છોકરીને શાશરેથી ખુશી પડે તો શારી રૂ. ૫) થી તે રૂ. ૧૫) શુધીની આપે શહી. અને જારે છોકરી ફર-

જનક જણીને પોતાનાં મરદને હેર જાએ તારે છાકરીનાં બાપની ખુશી પડે તો પોતાની છાકરીને તથા તેહનાં ફરજનદને રૂ. ૫) થી તે રૂ. ૧૫) શુધીના કપડાં કરે શહી. એ શવાએ બીજી રીતના રૂપીઆ તથા કપડાં તથા બીજી જનશ તથા રીતનાં રોકડા રૂપીઆ કોઈ કોઈને આપે નહી. કદાશ એથી વધતું કોઈ આપશે તથા લેશે તે ધણી શમશત અનનુમનનો તકશીરવાર થાશે શહી.

આગલા બાબ (બા. ૬ બાબત ૮, પા. ૧૨૨) માં આપણે જોયું છે કે તે વખતના પંચાએતના સાહેબોનો વીચાર એવો હતો કે ૨. લગનની ખાણીપીણીના ગોશ્ત મર્ઘીના ખાંણા બનતાં સુધી ઓછાં કરવાં. તે બાબે ખરચો. ગોશ્તના ખાંણા તા. ૫ બ્લુન ૧૭૯૬ (સંવત ૧૮૫૨) ને દંને અનનુ-ક્રમી કરવાની બાબદ મને બંદોબસ્ત કર્યો હતો. જાનવરોનાં જાન બનતાં સુધી ઓછા લેવાય તેવા ખ્યાલથી એવો વીચાર કરવામાં આવ્યો હતો. તે સાથે ખાંણીપીણીનો ખર્ચ જે ગોશ્તના ખાંણાં સબબે વધારે થાય તે ઓછા કરવાનો પણ વીચાર રાખવામાં આવ્યો હતો. હાલમાં બાહરગામેમાં લગનના અવસરે ગોશ્તના ખાંણા થાય છે, પણ મુખ્યમાં રેવાજ છે કે લગનને દહાડે ગોશ્ત વગરનું ખાંણું કરવું. એ રેવાજની શરૂઆત આ આગલા વખતથી થયલી દીસે છે અને તેની એક નેમ તે વખતે ખર્ચના કાંઈક ઉગાલાની રાખવામાં આવી હતી.

લગનને દીનના તથા હરકાંઈ બીજી ખુશાલીનાં વખત ઉપરનાં ખાંણાં માટે પણ ઠેકવવામાં આવ્યું કે તે ખાંણાઓમાં ૩૦૦) (ક) ૬૦૦ થી વધુ રતલ રતલથી વધારે ગોશ્ત મંગાવવું નહી અને બાહર ગોશ્ત સામે આકોસ. લોણાં મોકલવાં નહી. એ બાબેનો બંદોબસ્ત નીચે પ્રમાણે કર્યો (નં. ૧૨) :—

“ આપડી શમશત અનનુમને સંવત (૧૮૫૩) નાં વરશ મધે થેડાવીઉ છે જે જારે આપડે લગન કરીએ તારે તથા હરકાંઈ બીજી ખુશાલીનાં વખત ઉપર તથા હરેક બીજાં કારણશર ખાંણું ખવાડીએ છે તારે ગોશ્ત રતલ ૩૦૦) થી વધતો ખરચ કરવો નહી પણ આપડા લોકો રતલ ૩૦૦) થી વધતું લાવે છે કાંચેજે હવે દીનપર દીન આપડી વશતી વધતી થાઈ છે તે

(૧) ગણત્રી પ્રમાણે અને ઉપર સને આપ્યો છે તે પ્રમાણે આ સાલ સંવત ૧૮૫૨ હોવું જોઈએ.

વાશતે એ બ'દોબશત ફરીથી બચ્ચેઆન કીધો છે જે હવે પછે લગન મધે તથા હરકંઈ બીજી ખુશાલીનાં વખત ઉપર જે કંઈ ખાણું ખવાડે તે ધણી દીન ૧) એક મધે ગોશત રતલ ૩૦૦) અ'કે રતલ તરણુ શો શુધી ખરચ કરે શહી પણ જે ધણી હરએક ખુશાલીનાં વખત ઉપર ખાણું ખવાડે તે ધણીના ઘરમાં ઉપર કહેઆ કરતાં વતું ગોશત મંગાવે નહી તથા પકાવેલું ખાણું કેથે બીજે ઠેકાણે મોકલવું નહી જેને ગમે તેને પોતાનાં ઘરમે અથવા હરએક બીજે ઠેકાણે બોલાવીને જમાડે શહી અને વગર ઇજન કીધેલા કોઈ આવે તેહને જમાડે નહી.”

એ અરસામાં કેટલાકો લગનને અવસરે આખા ગામની ન્યાત કરતા હતા.

એ બાબે બ'દોબસ્ત કરવામાં આવ્યો કે નાતના જમણમાં

(ખ) ન્યાતના ખાણાંમાં ગોશતનું ખાણું કરવું નહી. એ બાબદના બ'દોબસ્તની ગોશતની બંધી. હકીકતમાં નીચલી બે બાબદ આપણું ધ્યાન ખેંચે છે:—

૧. એક આ કે તે વખતે લગનની ન્યાતના જમણ પાછલ આશરે રૂ. ૫૦૦૦) સુધીનો ખર્ચ જણાવ્યો છે.

૨. બીજું આ કે આ બ'દોબસ્તમાં પહેલીવાર આ ગોથવણ કરવામાં આવી કે જેઓ ન્યાતનું જમણ કરે તેઓ લવાજમના રૂ. ૫) પંચાચ્ચેતમાં આપે. હાલમાં પણ દર ન્યાત દીઠ પારસી પંચાચ્ચેતના ત્રસ્ટીઓ રૂ. ૫) નો લવાજમ લે છે. એ હકીકત સાથેના બ'દોબસ્ત નીચે પ્રમાણે છે (નં ૧૧):—

“ આપરી શમશત અંનબુમને શંવત ૧૮૫૨ નાં વરશમે ઠેકાવેઉ છે જે જે ધણી લગન મધે નાતનું જમણ કરે તે ધણી ગોશત ખવાડે નહી. શાદુ જમણ કરે શહી. તેજ પરમાણે હમણાં શુધી આપડે લગન મધે નાતનું જમણ કરીએ છે તારે વગર ગોશતનું શાદુ ખાણું ખવાડીએ છે શહી. પણ હવે પછેબી તેજ પરમાણે લગન મધે અથવા હરકંઈ બીજી ખુશાલી મધે જે ધણી નાતનું જમણ કરે તે ધણી વગર ગોશતનું શાદુ જમણ કરે શહી.

“ બીજી જે ધણી લગન મધે નાતનું જમણ કરે છે તે ધણીને રૂ. ૫૦૦૦) પાંચ હજાર શુધીનો ખરચ થાએ છે પણ તે ધણી શરેશતા પરમાણે ધરંમ ખાતે પંનચાત મધે રૂ. ૫) થી કોઈ કંઈ વધતુ આપતુ નથી વાશતે ઠેકાવીઉ

છે જે હવે પછે જે ધણી ઉપર બચેઆંન કીધા પરમાણુ નાતનુ જમણુ કરે તે ધણી ધરમખાતે પંનચાત મધે રૂ. ૫) કરતાં જે કાંઈ તેથી વધતુ બની આવે તે આપે શહી કાંચેજે જે ધણી નાતનાં જમણુ ઉપર રૂ. ૫૦૦૦) શુધી ખરચ કરશે તે ધણીને રૂ. ૫) થી તે રૂ. ૫૦૦) શુધી પંનચાત મધે ધરમ ખાતે આપતાં કંઈ ભાહારી પડશે નહીં અને જે ધણી પોતાનાં ફરજંદનાં લગન મધે અથવા હરકાંઈ બીજાં કારણુશર પંચાચેત મધે ધરમ ખાતે જેટલા રૂપીઆ આપશે તેહનો ધરમ પંનચાત કરશે અથવા જે કંઈ બીજો ધરમ પંનચાત કરશે તે શવાબનો હમખેહરો પછશાના આપનારને તથા તેહનાં ફરજંદનાં ફરજંદોને જાવેદાંન શુધી હાશલ થાશે તે શત જાણુજો. ”

લગનના સંબંધમાં શરૂઆતથી તે સેવટ સુધીના કપડાં જનશ રોકડ વીગેરેની પેડરપેડરામણીના ખર્ચ ઉપાંત બીજા તરેહવાર

૩ લગનની ખર્ચો થાતા હતા. દાખલા તરીકે, માંડવશરાના મીજલસ વીગેરે માટેની ખર્ચો, સરગસના ખર્ચો વીગેરે. એ બાબે નીચે પ્રમાણેવણુતા મોટા ખર્ચો. જોના કેટલાક બંદોબસ્તો કરવામાં આવ્યા.

લગનના માંડવ પાછલનાં મોટો ખર્ચ થતો, તે પર આંકોશ મેલવા જે બંદોબસ્ત ઘડવામાં આવ્યો તે માટે

(ક) લગનના માંડવ એક સખબ આ પણુ જણુાવ્યો છે કે માંડવમાં ચે-બાંધવાનો મોટો ખર્ચ રાગ બતીઓ ઊંગાડી મુકવામાં આવે છે તે ગુલ થાય છે તે કમી કરવો દરૂસ્ત નહીં. એ બંદોબસ્ત નીચે પ્રમાણુ છે(નં. ૧૦):—

“ જારે આપરે છોકરાંનાં લગન કરીએ છે તારે કોઈ પોતાનાં દરવાજા આગલ માંડવ બાંધે છે તે ઉપર રૂપીઆનાં હજારો ખરચ કરે છે અને વલી ચરાગ બતી ગુલ થાય છે તેનો ગુનાહ લાગે છે વાશતે હવે પછે કોઈ માંડવ બાંધે નહીં તેહને બદલે તેટલા રૂપીઆ પોતાનાં છોકરાંને નામે કુથે વેચાજે મેલશે તો છોકરાં લાએકનાં થાશે તારે તેહનાં કાંમ લાગશે વાશતે હવે પછે કોઈ માંડવ બાંધે નહીં પણ પોતાનાં ધરમો જેહવી ગમે તેહવી રાશની તથા રાંમશની કરાવે શહી પણ કદાશ કોઈનાં ધરમો જગો નહીં હોએ તો તે ધણી શરેશતા પરમાણુ શરકારની રજા લેઈને પોતાના દરવાજા આગલ ખુલી ચાંદની મધે ફાંનશ બતીની રાશની કરે શહી. ”

લગનના મુરતના માડવસરા પાછળ થતા મોટા ખર્ચ સાંમે અટકાવ મેલવા

નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત ઘડવામાં આવ્યો (નં. ૬) :

(ખ) લગનના મુરતના “ આપરે લગન મુરતનો માંડોશોલો કરીએ છે તારે માડવસરાના ખર્ચ પર બાહેરનાં મરદ લોકોને બોલાવીએ છે તેનો ખર્ચ ધણો આંકોશ. થાએ છે અને નાહેકને વાશતે બાહારનાં મરદ લોકોને તશદી આપીએ છે. હમણું ધણે કેઠાણે કેઈ માંડોશોલા- ને દને બાહારના મરદ લોકોને બોલાવતા નથી વાશતે ઠેરાવીઉં છે જે હવે પછે કેઈ માંડોશોલો કરે તે ધણી બાહારનાં મરદ લોકોને બોલાવે નહી. જે કંઈ ચોરત લોકોને કરવું હીંશે તે પોતાનાં ઘર મધે કરશે શહી. ”

નગારચી તથા તાસાવાલાઓના સંબંધમાં બે પ્રકારનો અણગમો ધરાવી

કાંઈક આંકોશ મેલવામાં આવ્યો. એક તો એ કે લગન-

(ગ) નગારચી તથા ની ધણાં દીવસ આગમય તેઓને બોલાવી તેઓ પાછલ તાસાવાલા પાછલના ધણા મોટો ખર્ચ કરવામાં આવતો. બીજું તો તેઓ ઢાલને ખર્ચ સાંમે આંકોશ. તપાવા માટે રસ્તામાં આતશ સલગાવતા અને તે આતશ ત્યાં વગર બબરહારીએ ગુલ થતો જે ગુનાહનું કામ ગણાતું. એ બાબે નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત ઘડાયો (નં. ૭) :

“ જેવારે આપરાં ફરજંદોની આદરણી તથા લગન કરીએ છે તારે નગારચી તથા તાસાવાલાને ધણાં ધણાં દીવસ શુધી પોતાનાં દરવાજા આગલ બે- શાડીએ છેડએ તેહેનો ખર્ચ ધણો થાઈ જાએ છે અને વક્તી તે લોકો આતશને રશતામો રાખીને ગુલ કરે છે તે આપરી દીનનાં ફરમાન પરમાણે ગુનાહનું કામ થાએ છે વાશતે ઠેરાવીઉં છે જે હવે પછે ધણાં દીવસ નગારચી બેશાડવા નહી પણ કેઈની ખુશી પડે તો દીવસ ૧) શુધી આદરણીને દંને બેશાડે શહી. તથા લગનને દંને દીવસ ૧) થી તે દીવસ) શુધી ગમે તેટલા નગારચી તથા તાસાવાલાને બેશાડે શહી. પણ તે દંને આતશની બબરહારી ધણી શારી પખે રાખવી જોઈએ કાંએજે આતશ ગુલ થવા પાંમે નહી. ”

આગલના વખતમાં લગનમાં “ શરઘશ ” એક અગતનો ભાગ લેતું હતું.

વરરાજ ગાડીમાં અથવા ઘોડા ઉપર અથવા પાલખીમાં (૪) લગનના સરઘસ બેસી કન્યાને ત્યાં જતો. સરઘસ આગલ મશાલચીઓ પાછલના ખર્ચમાં હમણે ચાલતા. આપરે આગલ બેસું કે ચેરાગ અથવા આતશ કરવાનો બદોબસ્ત ખુલ્લા રહે અને બુબઈ બંધ તે ખોટું કામ ગણી તે માટે ઘણી કાળજી રાખવામાં આવતી. તેજ પ્રમાણે લગનના સરઘસમાં બનતું કે સરઘસમાં મશાળો સલગાવવામાં આવતી જે બુબઈ જતી તે નાપસંદ કરવામાં આવતું. તે અટકાવા કાળે અંધારૂ થવા આગમજ ઓછરણુ ગેહમાંજ સરઘસ કહાડવાનો બદોબસ્ત સુચવવામાં આવ્યો કે તેમ થતાં લગન ખલાસ થવા પછી કણ્યાને ત્યાંથી, પાછા ફરતી વખતે ફક્કત એકજ વખતે અંધારા રસ્તામાં ચેરાગની જરૂર પડે અને તે વખતે ફાણુસમાં બતીઓ રાખવામાં આવે. આ સર્વ બાબદમાં નીચે પ્રમાણે બદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો (નં. ૧૯) :

“ આપરે લગનને દીવશે શરગશ કાડીએ છે તે ઉપર ખરચ ઘણો થાય છે તથા ચરાગ બતી શુલ થાય છે તેનો ગુનાહ લાગે છે તે વાશતે ચેરાવીઉં છે જે હવે પછે લગનને દંને છોકરાને પગે ચાલતો અથવા ઘોડા ઉપર અથવા ગાડી ઉપર અથવા પાલખી ઉપર બેસાડીને ઓછરનં ઘેડે મધે પરણવા લઈ જવો શહી ને તાંહાંથી આવતી વખતે ફાંનશ બતી શાયે ઘેર આવીશું તો આપણને શાબોલા ^૨ ની રોશની નો ખરચ કરવો પડશે નહીં પણ કદાશ કોઈ તાલેવરની ખુશી પડે જે શરગશનો ખરચ કરવો તો શુખેથી ઓછરનં ઘેડે મધે શરગશ કાડે શહી. પણ આગલ આપરા લોકોએ હબરો રૂપીઆ ખરચીને શરગશનો ખરચ કીધો છે તે હમણાં કોઈને કંઈ કાંમ લાગતો નથી વાશતે

(૧) સરઘસ કદાય ફા. “ શેહર ગસ્ત ” એટલે “ શેહરમાં ફરવું ” શબ્દ હોય. લગન વખતે ઐરાં માડીડાઓની મીઝલસ શેહરના યા ગામના અગતના ભાગમાં ફરતી.

(૨) “શાબોલા” એ ફારસી “ શાહ બાન્ના ” એટલે શાહના જેવા કદનો. ફારસીમાં શાહ “ વરરાજ ” (bridegroom) ને અર્થે પણ વપરાય છે. ત્યારે “ શાહબાલા ” તે વરરાજ સાથે સરઘસમાં જતો પુરૂષ. “ One who is exactly of the same age, height, and figure as the bridegroom, and who attends the bridegroom to the house of the bride ” (Steingass).

થેરાવીઉ છે જે હવે પછે કોઈ ચરગ બતી શુધાં શરગશ કાડે નહી ને એમ કરતાં કોઈની ખુશી પડે તેા ઉપર બએઆંન કીધા પરમાણુ આજીરન ઘેહ મધે શરગશ ફેરવે શહી. ”

આપણાંમાં આગલ બે વખત આશીરવાદ સારવામાં આવતા હતા. હાલમાં પણ બહારગામમાં તેમ ચાલુ છે, પણ મુ'બઈમાં એ (૬૦) પાછલી રાતના રેવાજ, મોટે ભાગે, આજ ૨૫-૩૦ વરસ થયાં, બંધ થતો આશીરવાદ સમિ બં- ગયો છે. કીસ્સે સંબાણુ ઉપરથી દીસે છે કે અસલના દોબરત વખતમાં ઇરાનમાં મોડી રાતે આશીરવાદ સારવામાં આવતા હોય. હીંદુઓમાં લગનની કોયા સાંજનાં કરવામાં આવે છે. તેથી સંબાણુ ખાતે વસવાટ કરતાં ત્યાંના રાજાએ જે કોઈક કબુલાતો લીધી હતી, તેમાં પાંચમી કબુલાત લગન સાંજના કરવા માટે હતી.

“ બ પન્જુમ ચુન કે કાર ખએર ફરજન્દ
કુનન્દ એન શામગેહ કાળીન બે બન્દન્દ ” ૧

તરબુમે—પાંચમુ જ્યારે ફરજન્દોની શાદી કરે? ત્યારે સાંજને વખતે લગનનો ગાંથ બાંધે.

ત્યારે એવું દીસે છે કે આગલના વખતમાં આપણા ઇરાનમાં લગનના આર્શીવાદ મોડીરાતે સારવામાં આવતા હતા અને અંહી આવતાં હીંદી રાજાની સુચના પ્રમાણે સાંજના સારવામાં આવતા. તે પછી ઇરાનની અને અંહીની બન્ને રીતે સરાવા લાગા. આ હકીકત પછવાડેના વખતમાં ભુલી જવાયલી દીસે છે અને એવું મનાતું આવ્યું છે કે ઇરાની રીત સાંજનાં લગનની હતી અને મોડી રાતના લગનની રીત હીંદુસ્તાનના રાજાની સુચના હતી. એવે વીચાર બાંધી લગનના બે વખત આશીર્વાદને બદલે એક વખતના આશીર્વાદની નીચલા બંદોબસ્તમાં સીફારસ કરવામાં આવી (નં. ૨૦) :—

“ આપરે પાછલી રાતનાં ફરીથી આશરવાદ પાડીએ છે તે કંઈ આપરી

(૧) કીસ્સે સંજનની મી. રસ્તમજ બ. પેમાસ્તરની આરુતિ, પા. ૬, લીટી ૧૫૯.

(૨) “ કારે ખએર ” નો છુટો અર્થ “ બહુ કામ ” એમ થાય છે. આપણાંમાં લગનના કામને “બહુ કામ” ગણી લગન માટે એ સમ્પદો વાપરવામાં આવે છે.

દીન મધે ફરમાવેલું નથી અને હેવી રીતે કોઈ બીજી દીનવાલા બેઝે વખતે લગન કરતા નથી પણ આપરે અશલ રાજનાં વખતથી કરતાં આવેઆ છેલ્લે તે પરમાણુ કરીએ છે પણ હવે આપરી દીનનાં ફરમાન પરમાણુ ઘણું લોકો એક વખતે આશરવાદ પાડે છે તે પરમાણુ આપરે શરવ કરીશું તો આપુણને ઘણો ક્રાએદો થાશે તે વાશતે હવે પછે કોઈ પોતાનાં ફરજનદનાં લગન કરે તે આપરી દીનનાં હોકમ પરમાણુ ઓછરન ઘેહ થાએઆ પછે એક વખત આશરવાદ પાડે શહી. હેવી રીતે કીધાથી આપુણને ખરચ મધે ઘણી કીક્રાએત થાશે તથા ઘણું શવાબ લાગશે ને મેહેનત તથા ઉભગરો કરવો પડશે નહી તે શત જાણીએ.”

૨ લગન સંબંધી કોઈ સંસારી બાબદના રેવાઓમાં સુધારાઓ

લગનના પેહરપેહરામણીના અને ખાણીપીણીના ખર્ચો ઉપ્રાંત મર્યાદા અને સારી રીતભાતો જાલવવાના સંબંધમાં કેટલાક રૂડા સુધારાઓ સુચવવામાં આવ્યા હતા. તે નીચલી બાબદોના સંબંધમાં હતા:

આગલના વખતમાં નવજોતનું નહાન નહવાડવા માટે છોકરાંને દરેમેહેરમાં લઈ જવામાં આવતાં હતાં અને ત્યાંથી ઉગાડે દીલે પોતાને (ક) લગનને દહાડે ઘેરે લાવીને શદરો પહેરાવતાં. એમ થતાં રસ્તામાં કોઈ નવજોતનું નહાન અગી- જુદદીનનો છેરો લાગે તો કીધેલી ક્રોઆ રદ ગણાતી. આરોને બદલે ધરમાંજ માટે તેમ નહી કરવા કાજે નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત નહવાડવા તરફ પસંદગી. કરવામાં આવ્યો (નં. ૧૫):

“ આપરા કેટલાએક લોકોના ઘહરમો જગા નહી હોએચ તેવારે તે લગનને દાહાડે છોકરાંને નોહોણુ નહવારવા અગીઆરી મધે લઈ જાએ છે અને તાંહાંથી ઉઘાડે દીલે પોતાને ઘેર લાવીને શદરો પહેરાવે છે તથા નવજોત કરે છે પણ અગીઆરી મધેથી આવતી વખતે કદાશને હીનદુ લોકોનો છેરો લાગે તારે શરવે મેહેનત કીધેલી રદ થઈ જાએ છે વાશતે થેડાવીઉ છે જે હવે પછે પોતાનાં ઘર મધે નોહોણુ નહવારે શહી. અગર પોતાનાં ઘહર મધે જગો નહી હોએ તો પડોશીનાં ઘહરમો નોહોણુ નહવારે શહી નહીતો લાચારે અગીઆરીમો લઈ જઈને નોહોણુ નહવારે શહી. પણ તાંહાંથી ઉઘારે દીલે

થેડે લાવીને શદરે પેડેરાવે નહી. જે જગા ઉપર નોહોણુ નવારે તાંહાંજ શદરે પેડેરાવે શહી ને પછે જેની ખુશી પડે તે જગો ઉપર લાવીને નવજોત કરે શહી”.

અંહી “શદરે પેડેરાવો” અને “નવજોત કરવી” આ બેને બાણે બુદ્ધિ ગણ્યાં છે. “કુસ્તી બાંધવી” એજ નવજોતની ખાસ ક્રિયા ગણાયલી હીસે છે.

આગલા વખતમાં છોકરાંઓને સદરે પેડેરાવેલો હોય તે છતાં લગનને દીવસે ફરીથી પાછો સદરે પેડેરાવાનો ચાને નવજોત આગલા વખતમાં છોકરાં કરવાનો રેવાજ હતો. લગનના આ બંદોબસ્તોમાં જે નહાન યોની બે વખત નવજોત. અને નવજોતના એકથી વધુ ઇસારા છે તે આ રેવાજના ઇસારા છે. આ રેવાજ કેમ બરપા થયો તેનો ખુલાસો મારા વીચાર પ્રમાણે નીચે મુજબ છે: આગલા વખતમાં અહીં હીંદુસતાનમાં આપણામાં ઘણાં બાળપણનાં લગન થતાં હતાં. છોકરા છોકરી બે ચાર વર્ષના હોય, એટલે તેઓની નવજોત પણ નહી કરી હોય, તેટલામાં તેઓના લગન થતાં. હવે જરથોશ્તી દીનની શરીરત પ્રમાણે જરંતુ ધારવામાં આવતું હતું કે લગનની ધાર્મિક ક્રીયા વખતે પરણતાં જોડાં ઉપર સુદરેહ કુસ્તી હોવાં જોઈએ. તેથી બે ચાર વરસનાં નાના બચ્ચાંઓના લગન થતાં, તો લગનના આશીરવાદ નાખવા પહેલાં, તે બચ્ચાંઓને સદરે કુસ્તી પેડેરાવવામાં આવતાં હતાં. તે કામચલાઉ કામ હતું. લગન બહારવને તે સદરે કુસ્તી પાછો કહાડી લેવામાં આવતાં, સખબ કે તે નાના એક બે ચા વધુ ઉમરનાં બચ્ચાંઓ સદરે કુસ્તી રાખી જરૂરી વખતે કુસ્તી પાદીઆબ કરી શકે નહી. પછી જ્યારે તે બચ્ચાંઓ ૭) ચા વધુ વરસના સરેસ્તાની લાયક ઉમરના થતાં ત્યારે તેઓની હંમેશ મુજબ બરેખરી નવજોત થતી હતી. ત્યારે એ મુજબ બે નવજોત થતી હતી. ૧. એક લગન વખતની અને ૨. બીજી સુદરેહ પેડેરાવાની ૭) ૮) વરસની ઉમરની.

હવે જ્યારે બાળ લગન નીકલી જવા લાગ્યાં અને થોડીક ઝોટી ઉમરે લગન થવા લાગ્યાં ત્યારે પણ બે નવજોતનો ઉપલો જ્યાલ અને તે સાથેના રેવાજ રહી ગયો અને જે આગલ બનતું હતું તેને બદલે ઉલટી બે રીતે

બે વખત નવજોત થવા લાગી. તે એમ કે ૧. ખરેખર લાયક ઉમરે, ૨) અને બીજી લગનના અવસરની નવજોત ।

આગલા વખતમાં લગનને દહાડે ત્યારે સ્ત્રીઓ છોકરાને ત્યાંથી છોકરીને ત્યાં વરણી^૨ લઈ જતી હતી ત્યારે છોકરાને ત્યાંના મરદો (ખ) વરણીની વખતે પણ સાથે જતા હતા. તે વખતે સારો જેવો દેખાવ મરદોને તથા નહીં થાય તે કાળે હાજરી માટે ઘરના ઉપ્રાંત બહારના પણ અપવાનો બંદોબસ્ત કોઈક મીત્રોને તેડવામાં આવતા હતા. તેવી મરદોની મહેનત ટાલવા કાળે અને એ કામ ફક્ત બેરાંઓ

(૧) મારી છોકરવન અને જવાન વયે એવા કેટલા દાખલા જોયલા અને યાદ છે કે જેમાં આગળ ૭-૮ વરસે રીતસરની નવજોત થઈ ગયલી પણ પાછી ૧૨-૧૩ વરસની ઉમરે લગન થતાં લગનને દીવસે પાછી નવજોત કરવામાં આવતી હતી. એકાદ વખતે મેં પોતે એવી નવજોત કરી હતી. આવા પ્રકારના ખ્યાલનો અને ગોથવણનો એક બીજો દાખલો લગનની ફીયાનો છે. આપણામાં અસલ વીચાર ધરાંની રાહરીતી મુજબ લગનના આશીરવાડ ફક્ત એકજ વખત નાખવાના હોતો અને તે મધરાતને શુભારે હોય એમ, ઉપર જણાવવા મુજબ, કોરસે સંજોળું ઉપરથી માલમ પડે છે. અત્રેના રાજની ખાઉશ ઉપરથી સાંજની વખતે લગનના આશીરવાદ નાખવાતું હોયું. ત્યારે આપણાં આંગણાં લોકોએ બે વખત આશીરવાદ સારવા માંડેલા દીસે છે. ૧. પહેલા રાજએ દરમાવા પ્રમાણે સાંજે અને ૨ બીજા આગલા ધરાંનના શરેરા પ્રમાણે મોડી રાતે. હવે અત્રે થોડાંક વરસ પર મોડી રાતના લગનને છોડી દેવામાં આવ્યાં, પણ તેમ છોડી દેતાં ફક્ત એકજ વખતના આશીરવાદથી સંતોષ પકડવામાં આવ્યો નહીં, પણ ચાલતા આવેલા વીચાર પ્રમાણે બે વખતના આશીરવાદ સારવામાં આવતા. ૧. મોડી રાતના આશીરવાદને બદલે સવારના ૧૦-૧૧ વાગાને શુભારે, ૨. અને બીજા હંમેશા સાંધારણ રીતે સરાય છે તેમ સાંજે સુર્ય અસ્ત પામતાં. એવા સવાર સાંજના બે વખતના આશીરવાદ મેં પોતે નાખેલા અને યાદ છે. એમ બે ચાર વખત બની સારાં ભાવ્યે તે બંદ પડ્યું. બે વખતના આશીરવાદ સમયે ધણો મર્યાદા થાય તે કાળે પંચાંગોત્તના આગલા સાહેબોએ એકજ વખતના યાને સાંજના આશીરવાદ માટે અવારનવાર સીધારસ કરેલી તે છતાં લોકોએ બે વખતના આશીરવાદે ચાલુ રાખ્યા હતા. આજ ૩૦-૩૫ વરસ થયાં બે ને બદલે એકજ વખતના આશીરવાદની શરૂઆત થાઇ અને તે રીત હાલમાં સર્વ જન, સેંકડે એકાદ અપવાદ સીવાય, કબુલ રાખે છે.

(૨) વરણી (સં. વરણ. Av, વર, વર ચાહવું, પસંદ કરવું, પ્યાર કરવો,) એટલે કે લગનને દહાડે વરરાજ તરફથી કપવાને માટે જણુશ કપાની બેટ લઈ જવી,

ઉપર મેલવા કાળે બ'દોબસ્ત કરવામાં આવ્યો અને સુચવવામાં આવ્યું કે વરણી જુદી લઈ જવાને બદલે જ્યારે છોકરાને કણ્યાને ત્યાં પરણાવા લઈ જાય ત્યારે સાથે સાથેજ વરણી લઈ જાય. એ બ'દોબસ્ત નીચે પ્રમાણે છે (નં. ૧૮) :

“ લગનને દાડે આપરાં બધરાં અગાઉથી વરણી લઈ જાય છે પોતાંની વહુને કપરાં તથા જરીઆંન પેહેરાવાને વાશતે તારે તેહનાંની શાયે મરદ લોકોને જવું પડે છે પણ તે વખત ઉપર મરદ લોકોનું કંઈ કાંમ પડતું નથી અને નાહકને વાશતે બાહારનાં મરદ લોકોને તશદી આપીએછે વાશતે હવે પછે કોઈને વરણી અગાઉથી લઈ જવી પડે તો તેહની શાયે બાહારનાં મરદ લોકો કોઈ જાયે નહી. બધરાં જઈને કપરાં તથા જરીઆંન પેહેરાવાનું હશે તો પેહેરાવીને આવે શહી.

“ બીજુ હવે પછે જરે છોકરાને પરણાવા લઈ જાયે તેહનાંની શાયે વરણી લઈ જઈશુ તો આપણને ઘણુંજ શેહલું પડશે દેવી રીતે કોઈ વખતે આપરે હમણાં કરીએ છે કાંએજે છોકરાં મોહટાં થાઈને પરણવા જાયે છે તારે તથા કેટ બાહેરથી આવું જવું પડે છે તારે વરણી તથા છોકરાને પરણાવા શાયે લઈ જાયે છે વાશતે બેહુ કાંમ શાયે કરીશુ તો જે ઘણીનાં બે ચાર છોકરાં પરણવાનાં હોશે તેહનાંને મેહનત થોડી પડશે અને લગનનાં વખત ઉપર શરવ કાંમ બની આવશે તે શત કરી જાણુએ ”.

એવું દીસે છે કે આપણામાં લગનની વારોવારને દીને, એટલે કે અઠવા-
ડીઆંના જે દીને લગન થયાં હોય તેનો બીજાં અઠવા-
(ગ) વારોવારને દીને પર- ડીઆંનો દીવસ હોય તે દહાડે, પરણતાં જોડાંને દર્દી
જુવાં જોડાંને આંવાં ઈઅ- કીનારે આંવાં ઈઅજદની સેતાયશ માટે ફૂલ શાકર આપી
જદ લઈ જવાની બાતદનો લઈ જવામાં આવતાં. તેમ લઈ જતાં ઘરની સ્ત્રીઓ પણ સાથે
બ'દોબસ્ત જતી. તેના સંબંધમાં એવું ઠેકવવાનું દરૂસ્ત ધાર્યું કે પરણતાં
જોડાંની સાથે ઘરની સ્ત્રીઓએ જવું નહી પણ તે જોડાંને
કોઈ માણસની સાથે મોકલવું. એ માટેનો બ'દોબસ્ત નીચે પ્રમાણે કરવામાં
આવ્યો (નં. ૨૧) :—

“ આપરે લગન કીધા પછે ૮) મે દને વારોવારને દને પરણેલાં છોક-
રાંને ચોરસ લોકો આંવાં ઈઅજદ મધે ખુલ તથા શાકર નાખવાને વાશતે લઈ

જાએ છે તે હવે પછે પરણેલાં છોકરાંની શાથે ચોરત લોકો આંવાં ઇજ્જ જાએ નહીં પણ કદાચ કેઇને વારોવારને દંને પરણેલાં છોકરાંની શાથે આંવાં ઇજ્જ પુલ ખાંડ ધરંમ ખાતે મોકલવું હોએ તો હરકોઇ માંણસની શાથે મોકલે શહી. પણ તે છોકરાંની શાથે કોઇ ચોરત લોકો જાએ નહીં કાંચેજે કોટ બાહાર અશલ કરતાં હમણાં અંગરેજની વશતી ઘણી થઇ છે વાશતે થેરાવીઉ છે જે હવે પછે વારોવારને દંને કોઇ ચોરત લોકો પરણેલાં છોકરાંની શાથે વારોવારને દંને આંવાં ઇજ્જ જાએ નહીં.”

એ બંદોબસ્તમાં એ અટકાવના સખબના સંબંધમાં “કોટ બાહાર અશલ કરતાં હમણાં અંગરેજની વશતી ઘણી થાઇ છે” એમ જણાવ્યું છે તે ઉપરથી એવું દીસે છે કે કદાચ આ દેખાવ યા રેવાજ અંગરેજોને પસંદ પડે નહીં તેથી આપણને ખોટું લાગે તે અટકાવનો ખ્યાલ રાખ્યો હોય.

આગલ બાહેરગામ તેમ અત્રે રસમ હતી કે લગન તાંકણે સ્ત્રીઓ લગનનાં તેડાં કરવા જાય ત્યારે, અથવા એવા કોઇ (ધ) રસ્તામાં સ્ત્રીઓએ ખીજ સખબે બહાર જાય ત્યારે, રસ્તામાં ગીત ગાતાં ગીત નહીં ગાવા બાબેનો જતાં. આ રસમ બચગીમાં જોયલી મને પોતાને પણ બંદોબસ્ત યાદ છે અને એ રસમ પ્રમાણે હજુર પણ નૌસારીમાં બેરાંઓ એવા અવસરે ગીત ગાતાં જાય છે. આપણે આગલા બાબ (બાબ. ૬ બાબ. ૧૦ પા. ૧૩૨) માં અનબુમનની સલાએ એ બાબતમાં કરેલા ઠરાવ જોઈ ગયા. હાલના બંદોબસ્તોમાં એ બાબે નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો (નં. ૨૨):—

“આપડા પંનયાતના બેશનારાવોએ આગલ શા. ૧૮૭૫ નાં વરશમો થેરાવીઉ હતું જે આપરાં બધરાં લોકો લગન મધે તથા ખીજાં શારા કારણુશર રશતા મધે ગીત ગાતાં જાએ નહીં પણ બાજી વખતે ગાંમડેનાં લોકો અન-જાણુમો રશતામો ગીત ગાએછે વાસતે આએ બંદોબસ્ત કીધો છે જે હવે પછે આપડાં બધરાં લોકો લગન મધે અથવા હરકંઈ ખીજા કારણુ શર રશતા મધે ચાલતાં જાએ તારે અથવા ગાડીમો બેશીને જાએ તારે કાંઈ ગીત ગાતાં જાએ નહીં. અગર જો કોઈ રસતા મધે ગીત ગાતાં જશે તો તે ચોરતને પંનયાત મધે બોલાવી પડશે ને પંનયાતની નજરમો થરશે તે પરમાણુ શબ દેશે વાશતે ચોરતનાં ખાવંદો-

ને તથા ખેશ કપીલાઓને લાજમ છે જે પોતાનાં ઘરમો તાકીદ કરવી જે કોઇ ચોરત બાહાર હરચેક કારણશર બાંચે તારે રશતામાં ગીત ગાતાં બાંચે નહી. ”

ઉપર પ્રમાણે લગનના સંબંધના જુદા જુદા અવસરોના ખર્ચો ઉપર આંકેશો મેલી શીખામણ રૂપે એક સામાન્ય બંદો-
 ઉપલા લગનોના હદથી બસત ઘડવામાં આંચો કે અણુઘટતી રીતે રૂપીઆ
 બદેહ ખર્ચ બાબે ખરચવાને બદલે ગમેતો તેવા અવસરો પાછળ ખરચાતા
 શીખામણ રૂપીઆ બચાંચોને નામે એકઠા કરે કે તે તેઓને
 છંદગીમાં કામ આવે. તે બાબે બંદોબસત ઘડવામાં
 આંચો કે (નં. ૨૪):—

“જે કંઈ ઉપર બંદોબસત બચેઆંન કીધાં છે તે પરમાંણે આપરે શરવે તહરેથી ખરચ ઓછો કરીશું તો આપરા ગરીબ લોકોને ઘણું શાફ થશે પણ એમ કરતાં કોઈ ધણીને ખોદાચે દોલત આપી હોચે તો તે ધણીને ગંમે તેટલા રૂપીઆ શરવ વખતનાં એકઠા કરીને પોતાની છોકરીને તથા પોતાનાં છોકરાંને તથા વહુઉને નાંમે અથવા હરચેકને નાંમે શરકાસ્તી તીજેરી મધે અથવા બીજે શારે કેકાંણે વેઆજે મેલશે ને તે છોકરાં વરશ ૨૧) નાં થાશે તારે તે રૂપીઆ વેઆજ શાથે બમનાં થાઇ બશે ને તેહનાં વેઆજ મધેથી કાંમ પડશે તો તે ધણી ધણીઆંનીનાં કપડાં વગરે બીજે ખરચ કરવાને કાંમ લાગશે ને તે છોકરાં દોલતવન કેહવાશે ને કદાચ તેહનાં બાપની કંઈ બીજી દોલત નહી હોશે તોબી કેઇનાં ઓશીઆલાં નહો રેહશે ને તે રૂપીઆનાં વેઆજ મધેથી તથા મુદલમોથી પોતાંનુ ગુજરાંન કરશે તો તે રૂપીઆનાં આપનારનાં હકમો હબરો હબર દુવા દેશેતે શત બાંચુજે.”

લગનને લગતા બંદોબસતો ઉપરથી માલમ પડે છે કે પંચાચેતે તે વખતે જેમ લગનની નોંધ તેમ અદરાવાની નોંધ પણ અદરાવાની અને લગનની પોતાને દફતરે રાખવાનો વીચાર રાખ્યો હતો.
 નોંધ. (ક) અદરાવા આગલા વખતમાં છોકરાંઓને અદરાવા પછી સંબંધના રેજીસ્ટરો. એક યા બીજા સબબે કોઈક તરફથી કાજ તોડવામાં આવતાં હતાં, તે બાબે પંચાચેતના સાહેબો હજુર ફરીઆદ આવતી હતી. એમ કાજ ટોડવાં એ એક ખોદું ગુનાહ બર્ધુ કામ

ગણાતું. અસલી રેવાજ હતો કે અદરાયાં ત્યારથી જાણે પવીત્ર સાતું (religious contract) થયું હતું. આ સખળે એક રેવાજ હતો અને હાલ પણ છે કે, એક છોકરી અદરાવા પછી અને લગન આગમચ, જો તેણીનો ધારેલો યાને અદરાયલો ખાવીંદ મરણ પામે તો તેમ છતાં મરણની ધર્મ-ક્રીયામાં તેણીનું નામ તે અદરાયલા ખાવીંદ સાથ લેવું. આ સખળે ઠેડવવામાં આવ્યું કે પંચાત મધે એવાં અદરાયલાંની એક યાદી યા રેજીસ્ટર રાખવામાં આવે. એ યાદીમાં અદરાવાની નોંધ લેવા કાજે કંઈ ફી લેવાનું ઠેડવું હોય, એમ દીસ્તું નથી. એ માટેનો ખંદોબસ્ત નીચે પ્રમાણે હતો (નં. ૨) :—

“કદાશ કોઇની ખુશી પડે જે ખંદોબસ્ત ૨ જા મધે વરશ લખાં છે તેની અગાઉ પોતાનાં નાંદાંન છોકરાંની કદ ખોદાઈ પોતાનાં ખેશ કળીલા મધે અથવા આપરાંમો હરેક ખીજે શારે ઠેકાણે એક ખીજા શાયે કળુલ કરી રાખવું હોયે તો શુખેથી કળુલ કરી રાખે શહી પણ તે બેઉ ધણી પોતાનાં છોકરાંનું તથા છોકરીનું નાંમ લખીને તથા છોકરાને તથા છોકરીને કેટલાં વરશ છે તે લખીને પંચાત મધે જાહેર કરે શહી. કાંએજે એવી રીતે લખીને પંચાત મધે જાહેર કરશે તારે જે ધણીએ કદ ખોઇ ¹ કળુલ કીધેલી હશે તે ધણીથી ફરી જવાશે નહી. પંચ કદાશ એક વખતે કોઇથી પંચાત મધે લખીને જાહેર કરાશે નહી તે વાશતે કંઈ કળુલ કીધેલી કદ ખોદાઈ શાબુત હોશે તો કોઇથી ફરી જવાશે નહી.”

લગનના ખંદોબસ્તોમાના ૧૭ માં ખંદોબસ્ત ઉપરથી દીસે છે કે પંચાએતના દફતરમાં લગનોની નોંધ રાખવામાં આવતી હતી ખ. લગનના રેજીસ્ટર અને અને તે માટે બેઉ તરફના મલીને રૂ. ૭૫ ની ફી તે માટેની ફી. લેવામાં આવતી હતી. ગરીબો માટે છુટ મુકી હતી કે “રૂ. ૭૫ આપી નહી શખાએ તો રૂ. ૧) એક શુધી તેહનાંની પાશેથી લેવો શહી.” વળી કોઇ ધણા નાચાર પાસે કંઈ પણ ફી લેવામાં આવતી હતી નહી. તે માટે લખ્યું છે કે “પણ કદાશ કોઇ ધણોજ નાદાર હોયે તેહની પાશેથી કંઈ લેવું નહી.”

(૧) “કદ ખોદાઈ” ને બદલે ભુત્ર દિસે છે. અર્થ “ધરના માલેક આવું.” અંહી અદરાવવાને અર્થે આ શબ્દ વપરાયો છે.

લગનની નોંધ (રેજીસ્ટ્રેશન) ની શ્રી લગન આગમચથી લેવાનો કાયદો હતો તે માટે બ'દોબસ્ત જાહેર કર્યા હતા કે “અગાઉથી રૂપિયા આપીને રજા લેશે નહીં તો તે ધણીનાં છોકરાંને પંનથકી અથવા હરકોઈ ખીજો મોઝાંદ નોહણુ નવારશે નહીં તથા નવજોત કરશે નહીં તથા આશરવાદ પાડશે નહીં.”

III

સ્ત્રીઓને પારકા ધર્મની માનતાની મનાઈ કરવા બાબે અને સંસાર અને મર્યાદાની રાહ રીતીઓ સંબંધી રેવાઓ.

ઉપલા મરણુ લગનના ખર્ચના બ'દોબસ્તો સાથે સ્ત્રીઓના સંબંધમાં તેઓની મર્યાદા જલવાય અને તેઓની માન્યતા અને આચાર વીચારમાં કાંઈ સુધારો થાય એવા ખ્યાલથી નીચલી બાબતોના બ'દોબસ્તો કરવામાં આવ્યા હતા (નં. ૨૭):

- (ક) પારકા ધર્મની માનતા સુનતા કરવી નહીં.
- (ખ) સૈયદ, જતી, સેવરા વિગેરેની મુલાકાત લેવી નહીં.
- (ગ) પાછલી રાતે યા મોડી રાતે બહાર પાંણી ભરવા જવું નહીં.
- (ઘ) સાંજ પડ્યા પછી ઘેરના થાવકાં માણસ સીવાય અને ફાણસ સીવાય બહાર જવું નહીં.
- (ઙ) પારકા મરદો સાથે બાહેર વાડીએ અથવા તાડી પીવા જવું નહીં.

એ સર્વ બાબતો માટે નીચે પ્રમાણે બ'દોબસ્ત કરવામાં આવ્યો:—

“ખીજી શંવત ૧૮૭૬ નાં કારતક શુદ્ધ ૩ ને વાર ગરેઉ તારીખ ૪ થી નવેમ્બર ચને ૧૮૧૬ ને દને પંચાતનાં બેશનારા શાહેબોએ ઠેરાવીને પંચાતની ચોપડી પાંને (૪૧) મધે લખેલું છે ' જે હવે પછે આપરા મરદ લોકો તથા બધરાં લોકો હીનદુનાં તથા મુશલમાનનાં તથા હરકોઈ ખીજી જાતવાલાનાં ધરંમ પરમાંણે માંનતા કરે નહીં તથા હવે પછે કોઈ બધરાં પારકા ધરંમ વાલાનાં ઠેકાણાં ઉપર માંનતા ચડાવા જાય નહીં.

“બીજી જાહેર કોઈ કાંઈ મુશકેલ આવી પર તારે પારકા ઘરમની માનતા કરે છે તે કોઈ કરે નહી જાહેર કોઈને કાંઈ માનતા કરવી પડે તારે આપરાં આતશબેહરાંમની તથા આવાં અરદુઈશુરની તથા આપરા શરવ ફરેશતાની માનતા કરે શહી. આપરી જન્દ અવશતાની કીતાબ મધે તથા બીજી ઘણું માનતા કરવાનું લખું છે તે પરમાણે માનતા કરે શહી.

“બીજી આપરા ગરીબ લોકોની ઓરતો પાછલી રાતથી તે અરધી રાત શુધી પાંણી ભરવા જાય છે તથા ફાંશ વગર પોતાનાં ખેશ કબીલાને ઘેર એખલાં અનધારાંમે જાય છે તે હવે પછે શાંજ પડેઆ પછે કેથે જાય નહી તથા આવે નહી કાંએને તે શખખથી ઘણું મરદને તથા ઓરતોને મનાકેશો પડેલો છે વાશતે પંચાતનાં બેશનારાએ ઠેરાવીઉં છે જે હવે પછે જે ઓરતને બાહર જવું પડે તો શુરજ ઉગેઆ પછે પોતાનાં ઘરમાથી બાહર જાય.

“બીજી કદાપી કોઈને કાંઈ અટકાવ પડે ને શાંજ પડેઆ પછે તથા રાતે પોતાનાં ઘરમાથી બાહર જવું પડે તારે પોતાના ઘેરનું ડાવકુ માંણુશ તથા ફાંશ વગર કોઈ કેથે જાય નહી.

“બીજી જાહેર કોઈ બધરાં બાહર વાડી મધે જમવા જાય તારે તથા તાડી પીવા જાય છે તારે પારકા મરદોની શાયે જાય નહી. જાહેર કોઈને જવું પડે તારે પોતાનાં ઘેરનાં માંણુસની શાયે જવું શહી. ને બાહર રશતામે બેશીને ખાંણું ખાવું નહી તથા તાડી પીવી નહી ને કોઈ ઓરત લોકો શુરજ ઉગેઆ વગર પોતાનાં ઘરમાથી કેથે બાહર જાય નહી.

“બીજી કેટલીએક ઓરતો બીજા ધરમવાલા શઈઅદ તથા જતી તથા બીજાં જાડુગરોને ઘેર કોટલ કાંમંણુ કરાવાને વાશતે જાય છે તે હવે પછે કોઈ જશે તેહને પંચાત મધે ઉભી રાખીને જે શખ દેવી હશે તે દેશે શહી.

“હુની વીગતે ઉપર લખેઆ પરમાણે જે કોઈ કબુલ રાખશે નહી તે ધણી શમશત અનજુમનનો તથા પંચાતનો તકશીરવાર થશે ને પંચાતની તથા શમશત અનજુમનની નજરમે ઠરશે તે પરમાણે તે ધણીને શખ દેશે શહી.

પંચાચેતની આવક જાવક પર તપાસ રાખવા મેનેજરો નેમવાની બાબત.

એવું દીસે છે કે પંચાચેતના ધર્મખાતાં માટે એ વખતે જે રકમો આવતી તેના હીસાબની બાબતમાં અને એકઠી થયલી રકમ પંચાચેતની આવકની કેમ રોકવી તે બાબે કાંઈ ચોક્કસ વ્યવસ્થા હતી નહીં. અને પુ'જની ખબર- એ બાબે આપણે ખોલાશેએ પંચાચેતમાં જમશેદજી દારી કાળે ઘડાયેલો જીજીભાઈને પણ કાંઈ ફરીઆદ કરતા જોયા છે. આપણે બંદોબસ્ત. હવે પછીના બાબમાં જોઈશું કે ઇ. ૧૮૨૩ ના નવેમ્બર માસથી પુ'જની ખબરદારી માટે ચાર ત્રસ્ટીઓ નેમવામાં આવ્યા. પણ એવું દીસે છે કે તે ત્રસ્ટીઓની નેમણુંકને વીચાર આ વખતે ઘડાયેલા બંદોબસ્તોમાંના એક ઉપરથી સુજ પડ્યો હતો. પંચાચેતના ફંડમાં આવતાં નાણાંની અને આવેલી પુ'જની વધુ બેહતર ખબરદારી કાળે નીચે પ્રમાણે બંદોબસ્ત ઘડવામાં આવ્યો હતો. આ બંદોબસ્ત લોક લાગણી બાજુવા કાળે કામચલાઉ ઘડવામાં આવ્યો હતો પણ તે સંપૂર્ણ રીતે અમલમાં મેલાયો હતો નહીં. દાખલા તરીકે તેમાં ૬) મેનેજરો અને તેઓ દરેકના કામકાજ માટે જે કહેવામાં આવ્યું છે તે ઉપર બરાબર અમલ થયેલો આપણે જોતા નથી. આ બંદોબસ્ત નીચે પ્રમાણે છે (નં. ૨૫) :—

“ બીજી પંચાત મધે હમણાં જે કાંઈ ધરમ ખાતેનાં રૂપીઆ છે તે તથા હવે પછે જે કાંઈ પંચાત મધે ધરમખાતેના રૂપીઆ આવશે તે તથા જે કોઈ ફરજાંદગી શાહુદી કરશે તારે અથવા હરકંઈ બીજાં શારાં કારણશર ધરમ ખાતે પંચાત મધે રૂપીઆ આપશે તેહની ખબરદારી કરવાને વાશતે તથા પંચાતના રૂપીઆ મધેથી ધરમ કરવાને વાશતે માનેજર આ આશામી (૬) છ ઠરાવા છે તેહનાંનાં નામની વીગત.

૩

૪

૫

૬

હેની વીગતે જ'ણ (૬) મલીને પંચાતનાં રૂપીઆની ખબરદારી કરશે તેહની વીગત.

“ ૧ પેહેલુ એજે કાંઈ ધરમખાતેનાં રૂપીઆ પંચાત મધે હમણાં છે તે શી બાબદનાં છે તેહનો હશાબ શંવત ૧૮૭૦ નાં આશેવાદ ૦) શુધી નકી કરીને શંવત ૧૮૮૦ ના કારતક શુદ્ધ ૧ થી તે રૂપીઆનાં શરકાર કમખનીનાં બાંણ પંચાતને નાંમે વેચાતાં લેઇને અથવા કોઇ શાઉકાર અંગરેજ તથા વેપારીને તાંહાં પંચાતને નાંમે વાજે મેલીને અથવા કોઇનાં ઇશટેટ મારગેજ રાખીને તેહનું વાજ ઉપજાવે શહી.

“૨ બીજું એજે હવે પછે શંવત ૧૮૮૦ નાં કારતક શુદ્ધ ૧ થી જે કંઈ ધરમખાતેનાં રૂપીઆ છે તથા હવે પછે ધરમ ખાતેનાં રૂપીઆ પંચાત મધે આવશે તે શરવે એકટા કરીને ઉપર લખા પરમાણે તે રૂપીઆનુ વાજ ઉપજાવે શહી.

“૩ તીજું એજે જેવારે કોઇને રૂપીઆ આપવા પડશે તારે આશામી (૬) જે કોઇ પંચાતનાં રૂપીઆની ખબરદારી કરનારા માનીજર હશે તેહનાંની શહીની ચીઠી થઆ વગર કોઇને કંઈ આપે નહી.

“૪ ચોથુ એ જે જેવારે કોઇ પાશેથી રૂપીઆ લેવા પડે તારે ઉપર લખા પરમાણે આશામી (૬) ની શહી થઆ વગર કોઇ પાશેથી કંઈ રૂપીઆ લેવા નહી અને જે ધણી આપે તે ધણીબી આશામી (૬) ની શહી વગર આપે નહી.

“૫ પાંચમું એજે જે કાંઈ પંચાતનાં રૂપીઆ રોકડા તથા તીજેરીના બાંન અથવા કોઇની વાબુકી ચીઠી તથા રશીબ તથા મારગેજ ખત જે કાંઈ હોએ તે પંચાતની પેટી મધે મુકીને તેહની ખબરદારી આશામી (૬) મલીને ખબરદારી કરે તે આશામી (૬) નો શું શું તાહુબો છે તેહની વીગત.

“૧ પરથમ માનેજરનો તાલુખો એ છે જે જેવારે કોઇ પાશેથી રૂપીઆ લેવા પડે તેવારે રશીય કરીને પોતાની શહી કરી આપે. તથા કોઇને રૂપીઆ આપવા પડે તારે જેહની પાશે પંચાતનાં રૂપીઆ હોએ તે ધણી ઉપર ચીઠી લખીને પોતાની શહી કરીને આપે શહી. પછે જે ધણીને રૂપીઆ આપવાનાં હશે અથવા લેવાનાં હશે તે બીજા શરવે માનેજરની શહી લઇને આપશે લેશે શહી.

“૨ બીજા માણેજરનો તાલુખો એ છે જે પંચાતનાં પરચુરંણુ રૂપીઆ આવે તે પોતાની પાશે રાખે શહી. અને જેવારે બીજા શરવ માનેજરની શહી ચીઠી આવે તારે જે કાંઇ પોતાની પાશે પરચુરંણુ રૂપીઆ આવેલા હોએ તે મધેથી આપે શહી. અને માશ ૩ તરંણુ થાઆ પછે જમે ઉધારનો હુશાબ બારે પંચાત મલે તારે દેખાડે શહી.

“૩ તરીબ માનેજરનો તાલુખો એ છે જે પંચાતના રોકડા રૂપીઆ તથા તીજેરીનાં બાંણુ તથા કોઇ વાનુકી ચીઠી અથવા કોઇની રશીદ અથવા કોઇનુ ગીરવી ખત હોએ તે પંચાતની પેટી મધે મુકીને તે પેટીની કુચી (૧) પોતાની પાશે રાખે.

“૪ ચોથા માનેજરનો તાલુખો એ છે જે પંચાતનાં રૂપીઆ રકમખંદ હોએ અથવા કોઇની રશીદ અથવા કોઇની ચીઠી અથવા કોઇનાં ગીરવી ખત હોએ તે પેટી પોતાનાં ઘરમો રાખે શહી.

“૫ પાંચમાં માનેજરનો તાલુખો એ છે જે ઉપર લખા પરમાણુ પંચાતનો અવેજ ૧) પેટી મધે મુકીને તે પેટીની કુચી પોતાની પાશે રાખે શહી.

૬ છઠાં માનેજરનો તાલુખો એ છે જે પંચાતનાં શરવ હુશાબનુ દફતર ૧ મેહોતો રાખીને નાંણાં મેલ તથા ખાતાંવધ માશ ૩ થાએ તારે અથવા બારે પંચાત માંગે તારે દેખાડે શહી.

“હેની વીગતે પંચાતનાં રૂપીઆની ખબરદારી આશામી (૬) છ મલીને રાખે શહી. ને તે આશામી (૬) છ મધેથી બારે પંચાતની નજરમો આવે તેવારે માનેજરને ખદલે શહી.

“બીજુ ઉપર પંચાતનાં રૂપીઆની ખબરદારીને વાશતે આશામી (૬) છનાં નામ^૧ લખાં છે તે ધણી ઉપર લખા પરમાણુ કાંમ કરે શહી ને પોતાનાં

અંગત ખાંતે રૂપીઆ ૧) લેવો નહી તથા ખરચ કરવો નહી ને કદાચ કેાઈની રવાદારી માલમ પરે તો તે ધણી પોને તથા તેનાં વારશ વકીલ પંનચાતને ખીજા માંનેજર હોએ તેને જવાબ દેશે શહી. ને તે ધણીને ખાતેલ કરીને ખીજો માંનેજર ઠરાવે શહી. ”

V

ધર્મના ખરચોના પ્રકારે:

ઉપલો બંદોખસ્ત (નં. ૨૬) પંચાએતની આમદાનીના સંખંધમાં હતો, પણ તેની સાથે પંચાતના ખરચની વ્યવસ્થાનો પણ વીચાર કરવામાં આવ્યો હતો. પંચાએતના ફંડમાંથી નીચલી બાબદોના ખરચો કરવાનુ ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યું.

૧. પંચાએતના ગાંઠમખાર કરવા.

૨. “ ગરીબનાં છોકરાંવોને આપરી જનદ અવશતા તથા ગુજરાતી નાંસુ તથા ખીજો ઇત્તમ. ” શીખવવા એક ધરમશરાહ ' બંધાવવી અને તે માટે ખરચ કરવો.

૩. ગરીબ આંધલા હુલા ખીવારેસો માટે એક ધરમશરાહ બંધાવવી અને નીલાવવી.

૪. ગરીબોને તેઓના ફરજંદોનાં લગનો માટે મદદ કરવી.

૫. કાંઈપણ ખીજું ધરમનું કામ કરવું.

આ ગોથવણો માટેનો બંદોખસ્ત નીચે પ્રમાણે ઘડવામાં આવ્યો (નં. ૨૬):

“ પંનચાતનાં રૂપીઆ છે તે મધેથી તથા હવે પછે ધરમખાતે જે કંઈ ખીજા રૂપીઆ આવશે તે મધેથી પંનચાત ધરમખાતે ખરચ કરવો તેહની વીગત.

“ ૧. પરથમ એજે આપરી પંનચાતનાં ગઠમખાર થતા નથી તે વાશતે ધરમના પઇશાનાં વીઆજ મધેથી બની આવશે તેટલા ગઠમખાર કરશે શહી. અગર પંનચાતનાં પઇશા મધેથી બની નહી આવે તો ઉઘરાંણું કરીને ગઠમખારનુ કાંમ જારી કરવું શહી.

“ ૨. ખીજું એ જે ધરમનાં પઇશા મધેથી અથવા ઉઘરાંણું કરીને ધરમશરાહ (૧) પંનચાતને નાંમે બંનધાવીને તે મધે આપરી હમખત ગરીબનાં

(૧) આ શબ્દ આપણે જેમ સાધારણ રીતે ધર્મશાલા સમજીએ છીએ તેમ નહી પણ એક ધર્મખાને બંધાવેલું મકાન એમ સમજવું.

છોકરાંવોને આપરી જ'નદ અવશતા તથા ગુજરાતી નાંમુ તથા બીજે ઇલ'મ શીખ-
વીએ તેહેનો ખરચ જે થાએ તે ધર'મખાતેનાં રૂપીઆ મધેથી ખરચ કરવો શહી.

“૩. તરીબુ' એ જે કોઇ આપરી હ'મબત ગરીબ હોએ અથવા
આંધલુ હોએ તથા લુલો હોએ તથા બેવારશ હોએ તેહને પંચાતની ધર'મ-
શરાહ મધે રાખીને ધર'મનાં પઇશા મધેથી અથવા ઉઘરાંણું કરીને તેહની
પરવરશી ખાધાની તથા કપરાંની કરવી શહી. પણ જરે કોઇ દેવી આશાંમીને
ધર'મશરાહ મધે રાખીએ તારે પંચાતનાં ખેશનારા તેહની ચોકશ તજવીજ કરે
જે તેહનાં કખીલા મધે કોઇ હોએ તેથી તેહની પરવરશી નહી થાએ તારે ધર'મનાં
પઇશા મધેથી અથવા ઉઘરાંણું કરીને તેહની પરવરશીને ખરચ કરવો શહી.

“૪. ચોથુ એ જે આપરા ગરીબ લોકો બેહેદીન તથા મોબેદોના છોકરાંનાં
માએ બાપથી તેહનાંની કદ ખોદાઈ તથા લગ'ન કરવાનુ બની આવે નહી
તારે પંચાતનાં ખેશનારા તેહની ચોકશ ખખર લઇને પંચાતનાં પઇશા મધેથી
અથવા ઉઘરાંણું કરીને તે છોકરાંને શદરે પેહેરાવે તથા તેહની કદ ખોદાઈ
કરી આપે તથા તેહનાં લગ'ન કરી આપે શહી.

“૫. પાંચમું એ જે બીબુ જે કાંઇ ધર'મનુ કાંમ પંચાતનાં ખેશના-
રાવોની તથા શમશત અંબુમ'નની નજરમો થરશે તે પરમાણે પંચાતનાં
પઇશા મધેથી અથવા ઉઘરાવીને કરશે શહી.

“હેની વીગતે જે કાંઇ પંચાતની તરફથી ધર'મનાં ખરચ કરે તે ધણી
દોકરા એકની રવાદારી કરે તો તે ધણી પંચાતનો તથા શરવ અંબુમનનો
તખશીરવાર થાશે તે શરવ અંબુમ'નની અથવા પંચાતની નજરમો ઠરશે તે
પરમાણે તે ધણીની જેહવી તખશીર તે પરમાણે તે ધણીને શબ દેશે શહી.”

VI

**આ અરસા આગમચ ૧૨૫) વરસથી પંચાએત શુ' શુ' કામ
કરતી આવી છે તે બાબે અને પંચાએતના મેમબરોના
નામની યાદી બાબે.**

આ બંદોબસ્તોના ૨૮ માં ફકરામાં સેવટે આગલ થઇ ગયલા કેટલાક બં-
દોબસ્તો અને હાલના આ બંદોબસ્તોની નેમ નીચે પ્રમાણે
આ બંદોબસ્તોની મક્સદ જણાવી છે અને તે પછી આગલા અને હાલના
કારોબારીઓના નામો જણાવ્યાં છે (નં. ૨૮) :—

“ આપરી પંનચાતનાં બેશનારા અશલથી આપરી જાત મધે કંઈ ધરમને કલુઓ પડે છે તારે તથા કોઈના વારશાનો કલુઓ પડે છે તેહવારે તથા કોઈ મરઢને તથા ઓરતને કાંઈ મનાકેશે પડે છે તેહવારે તથા કોઈ મરઢ પોતાની ઓરતને પોતાને ઘેર બોલાવતો નથી તેહવારે તથા કોઈ મરઢ પોતાની ઓરતને ખાધાનું તથા કપડાંનું આપતો નથી તેહવારે તથા કોઈ ઓરત પોતાનાં મરઢની શાયે તેહનાં હોકમ પમાંણે રહેતી નથી તેહવારે તથા કોઈ મરઢ તથા કોઈ ઓરત બદ્દેલી કરે છે તેહવારે તથા બધરાં તથા મરઢ મધે ગાલાગાલીનો કલુઓ પડે છે તેહવારે તથા કોઈ ઓરત ગુજરે છે તારે તેહનું જરીઆન શરેશતા પરમાંણે પાછું આપતા નથી તેહવારે કલુઓ પડે છે તેહવારે અશલ વરશ ૧૨૫) થાઈ ગએઆ છે તેહવારથી તે આજ દીન શુધી આપણી પંનચાતનાં બેશનારા શાહેબ લોકે આપણી જાતનો હેવી રીતનાં કલુઆ ચુકવતા આવા છે તથા હરકાંઈ આપણી જાત મધે શારો બંદોબશત કરતા આવા છે તે પરમાંણે આપણે શરવે અંજુમન અશલથી વરશ ૧૨૫ થી તે આજ દીન શુધી કબુલ રાખના આવીએ છે. ”

આ અરસામાં કેટલાક નોંધાયલા દાખલા આપણને મલે છે કે કેટલીક વાર ઉથમણાંમાં લેગી મલેલી અનજુમનની સીજલસ મરનારની જગ્યાએ નવી નેમણુંક કરતી હતી. જ્યારે મરનારનાં કુતુંબમાંજ નવી નેમણુંક માટે કોઈ લાયક આસામી દેખાતું ત્યારે તે તેવી નેમણુંક ઉથમણાંમાંજ થતી. તેનાં દાખલા નીચે પ્રમાણે છે:—

તા. ૨ જુલાઈ ૧૮૧૮ ની સમસ્ત અનજુમનની સભામાં આ. હોરમજી દોરાબજી લક્ષ્મી, જેવણને તા. ૪ થી માર્ચ ૧૮૧૮ ની અનજુમનની સભામાં એક અધીકારી નેમ્યા હતા, તેવણ વેપાર સાફ્ ચીન જવાથી તેવણની જગ્યાએ આ સભામાં દસ્તુર એકલજી દોરાબજી સંજલણને નેમ્યા હતા. ^૧

તા. ૧૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૦ ના દીને ફરામજી નાનાભાઈ દાવરની જગ્યાએ એવણના ઉકમણામાં એવણનાં બેટા બંગીરજી ફરામજી દાવરની નેમણુંક કરવામાં આવી. ^૨ બોલાશે એ પંનચાત (પા. ૨૫૬) દાવર ફરામજી

(૧) પા. પ્ર. I પા. ૧૩૯.

(૨) પારસી પ્રમણ, વો. ૧, પા. ૬૪૧.

નાનાભાઈ માટે બોલતાં લખે છે કે “ એવંજી ગુજરેઆ તેઆરે અંનનુમનની તરફથી શેઆલ ૧) એવંજીનાં છોકરા બાંહાંગીરભાઈ ફરાંમજીને હોરાડીને દાવરી આપી છે ”. એ ઉપરથી દીસે છે કે એ નેમજી'ક ઉથમણાંમાં થાયલી હોવી બેધએ.

તા. ૨ જી સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૧ ના દીને શેઠ જમશેદજી બમનજી વાડીઆનાં ઉથમણાંની મીજલસ મલી હતી, ત્યાં તેઓની જગ્યાએ તેવણનાં ભાઈ રતનજી બમનજી વાડીઆને પંચાએતનાં અકાબર ઠેડવ્યા હતા. એ ઉઠમણાંની મીજલસમાં એવણના દીકરા નવરોજી જમશેદજી વાડીઆએ પંચાતનાં ધર્મખાતામાં રૂ. ૨૦૦૦) ની રકમ આપી હતી.^૧

તા. ૧ લી અક્ટોબર ૧૮૨૨ ના દીને શેઠ રતનજી બમનજી વાડીઆના ઉઠમણાંની મીજલસમાં હાજર રહેલી અનનુમનનાં એક મતથી તેવણની જગ્યાએ તેવણના ભત્રીજા શેઠ નવરોજી જમશેદજી વાડીઆને પંચાતના અકાબર ઠેડવવામાં આવ્યા^૨ હતા. એજ ઉથમણાંની મીજલસમાં મરનારના બેટા રૂસ્તમજી રતનજી વાડીઆએ રૂ. ૧૦૦૦) ની રકમ પંચાએતનાં ધર્મખાતામાં આપવાનું બાહેર કર્યું હતું.

મરનારનાં કુટુંબમાં કોઈ લાયક પુરૂષ નહી હોય તો પછવાડેથી તેઓની નેમજી'ક સમસ્ત પંચાએત યા અનનુમન યા સમસ્ત પંચાએત કરતી હતી. દાખલા તરીકે, તા. ૧૫ મી અક્ટોબર ૧૮૨૩ ના દીને સમસ્ત પારસીની પંચાએત શેઠ હોરમજી વાડીઆનાં ઘરમાં મલી હતી, તે વેલાએ કેટલુંક સરેસતા મુજબનું કામ કીધા બાદ પંચાતના બે અધીકારીઓ શેઠ નવરોજી મેહુરજી અને પંથડી દોરાબજી ફરાંમજીનાં મરણથી ખાલી પડેલી બે જગ્યાઓ ઉપર શેઠ જમશેદજી જીજીભાઈ અને આ. હોરમજી દોરાબજી લશકરી ને નેમ્યા હતા.^૩

(૧) પા. પ્ર. I પા. ૧૫૬. બો. પં. પા. ૨૫૬.

(૨) પા. પ્ર. પા. ૧૬૪. બો. પં. પા. ૨૫૬. માનેકજી ખરશેદજી (Q in the Corner પત્ર ૮ માં) આ અને બીજી નેમનુક્રમે અનનુમને (general assemblies) કહેલી જણાવે છે. પણ એ “ એનરલ અસેમ્બલી ” તે ખાસ બોલાવેલી સમસ્ત અનનુમન નહી પણ ઉથમણા વેલા બેમી મલેલી અનનુમનો છે.

(૩) પા. પ્ર. I, ૧૭૧.

બાબ ૭ નો વધારો.

ઉપર જણાવેલા બંદોબસ્તો બાબે જમશેદજી જીજ્ઞાસની નોંધે.

ઉપલે બાબ છપાવા પછી મારા હાથમાં મરહુમ પેહલા સર જમશેદજીના હાથમાંની લગનના કાયદા કાનુનોની એક નકલ તેવણુના એક નખીરાના બેટા મીં ૩૨૨મજી જમશેદજી ખરશેદજી જમશેદજી તરફથી આવી છે. ઉપર જણાવેલા બંદોબસ્તોની જે ૧૧૫) નકલો આગેવાનોને આપવામાં આવી હતી, કે તેમાં પોત પોતાના મત પ્રમાણે કાંઈ ફેરફાર સુચવવો હોય તો સુચવે, તેમાંની આ એક નકલ છે. તે કુલે ૭૪) પાના (દરેક ૧૬ લીટીના) ની છે. તે વખતના જાણીતા અકાબરોમાનાં પેહલા સર જમશેદજી જેવા એક આગેવાન અકાબરે તે વખતે ઘડવામાં આવેલા કાયદા કાનુનોમાં પોતાના મત મુજબ જે કાંઈ ફેરફારો સુચવ્યા છે, તેની અત્રે કાંઈક નોંધ લીધેલી અગતની ગણાશે. એ ફેરફારોના હરફ મરહુમ પેહલા સર જમશેદજીના પોતાના છે એમ મને જણાવવામાં આવ્યું છે.

૧. પાનુ ૧૬૧ (પા. ૧) એ પાનાને મથાલે નીચલી નોંધ છે.

“ શમશત અનજુમનની ખીજમત મધે શેવક પારશી ખરશેદજી માંનેકજી શરાફ જાહેર કરે છે જે આપરી જરથોશતી લોકોનાં નવા બંદોબશત લખી રાખવાની ગની જરૂર છે તેને વાશતે આદાશ ૨ લખી છે તે વાંચી વાકફ થઈને તે મધેથી જે કાંઈ શાહેબ લોકોની નજરમાં કાંઈ વધારવું ગતે અથવા ગતારવું ગતે તો તે પરમાંને શુખેથી લખી જનાવને કાંચે જે એ વાત તમે શમશત અનજુમન મુખતાર છે વાશતે જે એ બંદોબશત લખા છે તેની વીગત.”

સર જમશેદજીએ મથાલે લખેલી એ વીગત ઉપરથી દીસે છે કે એવણની ખાહિશ એ બંદોબસ્તોની યાદી ખરશેદજી માનેકજીને નામે બાહેર પાડવાની હતી.

(૧) આ નોંધમાં પેદસે પાનાના જે આંક આપ્યા છે, તે ૧૮૬૦ માં દરતર આશકારા હાપાખાનામાં શેઠ ખરશેદજી ૩૨૨મજી કામાએ છપાવેલી આગલ જણાવેલી ચોપડીના સમજવા. વસ્તુઓમાં જે આંક આપ્યા છે તે ઉપર જણાવેલી ૧૧૫) નકલો, જેમાંની એક આ સર જમશેદજી ની નકલ છે. તે પ્રમાણેનાં છે.

(૨) માદદાસ્ત.

૨. બ'દોબસ્ત પેહલામાં લીટી ૨ છ. “હરએક બીજે શરે ઠેકાણે” શબ્દો છે તેમાં “બીજે” શબ્દ છેકી “આપરી હમબતમાં,” એ શબ્દો લખ્યા છે. મકસદ આ રાખેલી દીસે છે કે પરકોમ સાથના લગતને નામુના-સેબ ગણવાં.

૩. બ'દોબસ્ત ૩ ને પાનું ૧૭ (પા. ૭). “છોકરીના વરસ બએઆન કીધેલાં છે.” તેમાં “બએઆન કીધેલાં છે” તેને બદલે “૭ લખેલાં છે” એમ જણાવ્યું છે. તે પરથી દીસે છે કે આદરણી માટે છોકરીની ઉંમર એાછામાં એાછી વરસ ૭) ની રાખવાની એવણી નેમ હતી.

૪. પા. ૧૮ (પા. ૮). એ બ'દોબસ્ત ત્રીજામાં છોકરીને નામજદ થાને અદરાવાની ઉમ્મર ૭) ની જણાવી છે અને લગન કરી આપવાની ઉમ્મર, જે છપેલી ચોપડીમાં ૧૨) ની જણાવી છે, તે ફેરવી સર જમશેદજીએ ૧૧) ની સુચવી છે.

૫. બ'દોબસ્ત ૭ પાનું ૨૦ (પા. ૧૬) લીટી ૫. નગારચી બેસાડવાની હદના ગાલાની સાંમે મારજીનમાં નોંધ કરી છે કે “એ રીગલેશન થઆ પછે તાશાવાલા બેસાડવાની હવે એ ચાલ નીકલી ગઈ છે.”

૬. બ'દોબસ્ત ૮ પા. ૨૦ (પા. ૧૮) લીટી ૧૫. “૩. ૫ થી તે ૩.....”. અહીં વહુને જરીઆન કરવાની હદની જગ્યા ખાલી રાખી હતી, ત્યાં ૩. ૧૨૫ લખ્યા છે.

૭. એજ બ'દોબસ્તમાં બે લીટી હેઠે જમાઇના કપડાંની હદનાં “૩. ૧ થી તે ૩. ” પછી ૨૫) નો આંક ઉમેર્યો છે.

૮. એજ બ'દોબસ્તના ૫) માં કાનુનમાં પછુ છોકરીને કપડાં કરવાની હદ ૩. ૨૫ ના આંકથી ગણી છે.

૯. બ'દોબસ્ત ૯ મો પા. ૨૧ (પા. ૨૨). સુરતના માડોશલા માટે મારજીન પર લખે છે કે “એ રીગલેશન થઆ પછે હવે એ ચાલ નીકલી ગઈ છે.” વલી હેઠે લખે છે કે “હવે તે ચાલ શા. (શંવત) ૧૮...ના વરશથી ખરશેદજી માંનેકજી શરાફે ચોપડી છપાવી છે તે દાડાથી એ ચાલ નીકલી ગઈ છે.”

૧૦. બ'દોબસ્ત ૧૦ પા. ૨૧ (પા. ૨૩). દરવાજા આગળ માંડવના સંબંધની બાબદમાં લખે છે કે “શા. (એટલે સંવત) ૧૮...ના વરશમાં

પંચાતના ફરમાવાથી ખરશેદજી માનેકજી શરોફે ઓપડીઓ છપાવાથી તે ચાલ નીકલી ગયો છે.” “પણ કદાશ કોઇનાં ઘરમાં”, એ અને એ પછીના સર્વે શબ્દો છેકી નાખ્યા છે.

૧૧. બ'દોબસ્ત ૧૧ પા. ૨૨ (પા. ૨૬). લગન વખતે પંચાતમાં ખુશીથી નાણું ભરવાની બાબદમાં મારજીનપર લખે છે કે “ એ રીગલેશન થયા પછે હવે લોકો લગન વખતે જે કંઈ તેની મગદુર માફક બની આવે છે તે રૂ. ૫ થી વધુ^૧ આપે છે.” એજ બ'દોબસ્તમાં “ બીજા કારણશર પંચાત મધે ધરમ ખાતે ” શબ્દોને બદલે “ બીજું ખુશાલીનાં મરણસર રૂ. ૫૦૦) પંચાતના ધરમ ખાતે આપે શહી ” એવા શબ્દો લખ્યા છે.

૧૨. બ'દોબસ્ત ૧૨, પા. ૨૨ (પા. ૨૮). ગોશતના ખાંણા સાંભે મેલેલા આકોશના આ બ'દોબસ્ત માટે મારજીનપર લખે છે કે “ એ રીગલેશન પરમાણે ગનાં જનાં ચાલે છે પણ હજુર કેતલાએક જના બાજી વખતે વધતુ ગોશત મંગાવે છે તેને શબ્દ શું કરવી તે હવે થરાવું છે.”

એ બ'દોબસ્તમાં જે ગોસતના રતલની ૩૦૦) ની હદ જણાવે છે તે હદ સર જમશેદજીએ ૫૦૦) રતલની કરી છે અને સેવટના શબ્દો કે “પકાવેલું ખાંણું કેયે બીજે ઠેકાણે મોકલવું નહીં.....જમાટે નહીં,” તે કહાડી નાખ્યા છે.

૧૩. બ'દોબસ્ત ૧૩ પા. ૨૩ (પા. ૩૦). એ બ'દોબસ્ત માટે મારજીનમાં લખે છે કે “ એ રીગલેશન થયા પછે એ ચાલ નીકલી ગઈ છે પન હજુર કોઈ પોત પોતામાં આપે છે તે ઘણીને કંઈ થરાવાની^૨ ગતુ જરૂર છે.”

૧૪. બ'દોબસ્ત ૧૪ પા. ૨૩ (પા. ૩૧). એની મારજીનપર લખે છે કે “એ રીગલેશન થયા પછે મોશાલાની ચાલ નીકલી ગઈ છે પન બાજી^૩ કોઈ પોતાનું ઇતરાવાનું^૪ હજુર કરે છે તેને કંઈ શબ્દ દેવાનું થરાવાનું ગતુ જરૂર છે.”

એ ફકરાનો છેલ્લો ભાગ “ પોતાની છોકરીને તથા જમઈને કપડાં તથા જરીઆનથી ” સેવટ સુધીનો ભાગ છેકી નાખી નીચે પ્રમાણે ફેરફાર કર્યો છે.

“ પોતાની છોકરીને નામે શારે થેકાને વાજે મેલે શહી ને તેના વાજમાંથી વરશ દારે તે છોકરીને કંઈ જેનુશ^૫ કરી અપાવે શહી નહીં તો બારે તે છોકરીનાં

(૧) વધતુ, વધારે. (૨) બરાબર ઊકચતું નહિ. (૩) ફા. ‘ જમઝી ’ એટલે “ કાષ્ઠક ” (૪) ઇતરાવાનું એટલે ખોટો દેખાવ કરવાનું. (૫) જનસ.

છોકરાં થાયે તારે તે મુદલ રૂપીઆના વાજમોથી તે છોકરીની ખુશી પડે તે કરે શહી ને તે છોકરી વરશ ૨૧ ની થયા પછે તે મુદલ રૂપીઆ તે છોકરીના મુદલ તથા વાજ જે વધેલું હોયે તે છોકરીને આપે શહી તે રૂપીઆ ઉપર તથા તેનાં વાજ ઉપર તે છોકરીનાં મરદતુ કંઈ પોંચે નહીં પન ખોદા ન કરે તે છોકરીની કબ્જ હીલાહી આવી પોચે તારે તે મુદલ રૂપીઆ તથા વાજ જે હોયે તે તે છોકરીના છોકરાં હોયે તે શરખે ભાગે વેંહચી લે શકી અગર તે છોકરીને ગેર કંઈ છોકરાં નહીં હોયે તો તે છોકરીની માયે તથા બેહન તથા ભાઈ જે હોયે તે શરખે હીશે વેંચી લે શહી પન કદાશ તે છોકરીનો બાપ રૂપીઆનો આપનારો તે વખત પર બાઆર હોયે તો તે રૂપીઆ મધેથી હરધો અવેજ તે છોકરીનો બાપ લે શહી ને બાકી હરધામાંથી ઉપર લખા પરમાણે શરવે વેંહચી લે શહી. ખોદા ન કરે ને છોકરીના છોકરાં નહીં હોયે અથવા માબાપ નહીં હોયે તો તેનાં આપનાં જે બીજાં નજીબના શગાં હોયે તે લઈ તે શહી. અગર આપની તરફતુ કોઈ નહીં હોયે તો માયેની તરફતુ જે નજીબતુ શયુ હોયે તે લીયે શહી ને તે મધે કંઈ વાધો પડે તે પંનચાત મધે ફરી-આદી કરે શહી ને સમશત પંનચાત થેરવી આપે તે પરમાને તે બેઉ જના કબુલ કરે શહી પંન બે માંથી એક શરકારમાં ફરીઆદ જવું નહીં.”

૧૫. બંદોબસ્ત ૧૫. પા. ૨૪ (પા. ૩૩). અગીઆરીમાં નહાન નહવાડી સદરો પેહડાવવા છોકરાંને ઘરે લાવવાની બાબદના આ બંદોબસ્તના સંબંધમાં મારજીનમાં લખે છે કે “ હેનો બંદોબસ્ત પકો કરવાની ગની જરૂર છે. અગીઆરીના હંધાડને કેવું જે નોન નવારે તેને શદરો તાંજ પેરવા પછે ગેરે જઈને કશતી પાએબા કરીને નવબેત કરે શહી. ”

૧૬. બંદોબસ્ત ૧૬, પા. ૨૪ (પા. ૩૫). એ બંદોબસ્તની મારજીનમાં લખે છે કે “ એ રીગલેશન થયા પછે એ ચાલ તો નીકલી ગઈ છે પન બાજે થેકાને શગાં દાખલ તથા દોશદાર દાખલ હંજુર કરે છે તે બંદ કરવું બોધયે વાશતે કંઈ શબ્દ થરાવી બોધશે. ”

એ બંદોબસ્તની સેવટના ભાગમાં જે નીચલા શબ્દો છે કે “ જરીઆંત જે કહી તેહનેથી બની આવે તે કરે શહી ” તેમાં “ કરે ” શબ્દ છેકી લખ્યું છે કે “ રૂ. ૫) થી રૂ. ૧૦૦) શુધીનો અવેજ આપે.”

સેવટે જે લખ્યું છે કે “શવાળને શાફ્ મોઝેદોને આશોદાદ આપે શહી” તે છેકી લખ્યું છે કે “પન તે ધનીની મગદુર પરમાને હેવા કારન શાફ્ રૂ. ૧) થી રૂ. ૧૦૦) શુધી પનચાતના ધરમખાતામાં આપે શહી તેથી વતુ ધરમખાતામાં આપે તો તેની ખુશી.”

૧૭. બ'દોબસ્ત ૧૭, પેટા કાનુન ૭, પા. ૨૫ (પા. ૩૬). એ બ'દોબસ્તની સેવટે લખ્યું છે કે “વારોવાર થાઈ રહ્યા પછે રોકડા રૂપીઆ શુખેથી આપે”, ત્યાં “શુખેથી” શબ્દની પછીનો ભાગ છેકી નાખી નીચે પ્રમાણે લખે છે:- “રૂપીઆ તે છેકરીને નાંમે શારે ઠેકાને વાજે મેલે શહી ને તે મુદલ રૂપીઆ તથા વાજ તે છેકરી શી રીતે લીએ ને તેની કમ હીલાઈએ કેાને પાંચે તેની વીગત બનદોબશત ચઉદમાં છે તે પરમાને લીએ શહી.”

૧૮. એજ બ'દોબસ્ત ૧૭, પેટા કાનુન ૮, પા. ૨૬ (પા. ૪૦). એ બાબે મારજન પર લખે છે કે “હવે એ રીગલેશન થયા પછે લોકો પોતાની મગદુર પરમાને રૂ. ૭૫ થી વતુ આપે છે પણ ગરીબ લોકોને રૂ. ૭૫ હુધાડને આપવા ને તે રૂ. ૪૫ પનચાતને આપવાને ગંતુ ભારી પડે છે વાશતે હુધાડને છેકરાની તરફના રૂ. ૨) આપે ને છેકરીની તરફના રૂ. ૧) આપે તે ઉપરાંત જેની ખુશી પર તે આશોદાદ આપે ને પનચાત મધે છેકરાની તરફથી રૂ. ૨) આપે ને છેકરી તરફથી રૂ. ૧) જુમલે રૂ. ૩) થી કંઈ વતુ આપે નહી.”

એજ ફકરામાં “અથવા શદરો પેહેરાવશે અથવા લગન કરી આપશે” એ શબ્દોની પછવાડે “તથા કુવા તથા તલાવ બંધાવશે” એ શબ્દો ઉમેર્યા છે.

૧૯. બ'દોબસ્ત ૧૮ પા. ૨૭ (પા. ૪૩).

“બીજું હવે પછે” વાળા ફકરામાં “વરણી લઈ જઈશું તો”, શબ્દોમાં ફેરફાર કરી લખે છે કે “વરણી લઈ જવું શહી કાંચે જે બરશેદજી માંનિકજી શરાફે ચોપરીઓ છપાવા પછે હમણા કોઈ કોઈ એ રીતે કરે છે.”

૨૦ બ'દોબસ્ત ૧૯, પા. ૨૭ (પા. ૪૬). લગનના સરઘસની બાપદના એ બ'દોબસ્તમાં સેવટે જે લખ્યું છે કે “કોઈની ખુશી પડે તો ઉપર બએઆંન કીધા પરમાણે આજીરન થેહ મધે શરઘશ ફેરવે શહી” તે છેકી નાખીને લખે છે કે “એ ચરાખ બતી શુધાં શરઘશ કાકવું તો તે ધની પનચાતના ધરમખાતામાં રૂ. ૧૦૦) થી રૂ. ૧૦૦૦) એક હબર શુધી આપે શહી.”

૨૧. બંદોબસ્ત ૨૦, પા. ૨૭ (પા. ૪૭). એને બદલે એકજ વખત શાશીરવાહ સારવાની બાબદનો આ બંદોબસ્ત આપો છેકી નાખ્યો છે.

૨૨. બંદોબસ્ત ૨૨ પા. ૨૮ (પા. ૫૧). આગલો બંદોબસ્ત કાઢી નાખવાથી આ બંદોબસ્તને ૨૧નો આંક આપવામાં આવ્યો છે. તેમાં “આરતને પંનચાત મધે બોલાવવી પડશે ને પંનચાતની નજરમો થરશે તે પરમાંણે શબ્દ દેશે”, એ શબ્દો છેકી નાખ્યા છે.

રસ્તે ગીત ગાતી જતી સ્ત્રીઓની બાબદના બંદોબસ્તમાં સેવટે નવું ઉમેરે છે કે “કદાશ હેવી રીતે જેને ગેરના બધરાંઓ રશતામાં ગીત ગાતાં જશે તેનાના મરદોપાશેથી પેહી^૧ તખસીરે રૂ. ૫) પાંચ પંનચાતના ધરમખાતામાં લેવા શહી ને બીજી તખસીરે રૂ. ૧૦) દસ લેવા શહી ને ત્રીજી તખસીરે તેનું ગેર નાતબાર કાડવું શહી.”

૨૩. બંદોબસ્ત ૨૩ પેતા કાનુન ૩. પા. ૨૬ (પા. ૫૫). છોકરાને જનમ આપવા બાદ છોકરીને સાસરેથી પહેરામણી આવે છે તેના સંબંધમાં “તે મધે લવંગ તથા એલાચી તથા બીજો પરચુટણ શાંમાંન જે મોકલવાનો જરૂર હોય તે મોકલે શહી પણ રૂ. ૨)”, એ શબ્દો છેકી નાખે છે અને સેવટે લખે છે કે “ને કદાશ કોઇની ખુશી પડે જે હેવા કારંનશર પોતાની છોકરીને અથવા પોતાની વહુડને વરે કંઈ વતુ આપવું તો શુખેથી તે છોકરીને નાંમે કેયે વાજે મેલે ને તે છોકરી વરશ ૨૧) ની થાઆ પછે તે રૂપીઆ લઇને છોકરીની ખુશી પડે તે કરે શહી તેની વીગત બંદોબસ્ત ૧૪ મો લખેલી છે તે પરમાને આપુને સરવને કરવું શહી.”

૨૪ બંદોબસ્ત ૨૫, પા. ૩૦ (પા. ૫૯). એ બંદોબસ્તની મારજન પર લખે છે કે “એ રીગલેશન થ આ પછે પંનચાતના તરશતી ૪ થઆ છે ને હવે પંનચાતના પધંથાનો બંદોબસ્ત ગનો શારો થઓ છે. એ રીગલેશન થ ૧૮ ...ના^૨ વરસમાં થઉ તારે પંનચાતમા ફંનમા રૂ. ^૩ હબરને આશરે

(૧) પેહલી.

(૨) અહીં અને ઉપર પણ એવા આંકવાળી બીજી જગ્યાઓમાં વરસનો ગાબો પુરવ્વો રહેવા દીધો છે કે જ્યારે અનજુમન એ બંદોબસ્તો બાદાલ રાખે ત્યારે તે વરસનો સવંત લખવામાં આવે.

(૩) અહીં સખ્યા પુરવ્વો માટે જગ્યા રાખી છે.

હતા તે આજે

૧ વરશમાં ખોદાના હોકમથી રૂ.

૨ એકથા

થયા છે તે હજુર વતુ જશે તે શત બાણો. ”

હવે પછીના બંદોબસ્તો પંનચાએતના પૈસા અને તેના કારોબારના સંબંધના છે. એ ફેરફારો ઉપરથી માલમ પડે છે કે લખનાર (જમશેદજી જીજીભાઈ) ની નેમ ૬) મેનેજરને બદલે ત્રણ મેનેજરની સંખ્યા ઠેરવવાની હતી અને તેમાં તેઓની જવાબદારી કાંઈ વધારે મજબુત કરવાની હતી. અસલ બંદોબસ્ત ૨૫ પા. ૩૨ (પા. ૬૪) માં જે ત્રણ, ચાર, પાંચ અને છ માનેજરની બાબદ લખી છે તે ઉપર છેકેા મુકી તેવણ ત્રીજા મેનેજર બાબે નીચે પ્રમાણે લખે છે.

“ ત્રીજા માણેજરનો તાલુખો એ છે જે પંનચાતના શરવ હશાબતુ દફતરના મેલ તથા ખાતાંવઈ શરવ તપાશીને હર વરશ નુઉશપેપર મધે શુજરાતીમાં છપાવીને શરવ અનબુમનને બહુર કરે શહી જે પંનચાતના રૂપીઆ કીએ કીએ થેકાને છે ને શી શી બાબદના આવેલા ને શી બાબદનો ખરચ થયો છે ને બાકી કેટલા છે તે મધેથી કોઈની ખુશી પડે જે તે હશાબ દફતરો શાયે તપાશી બેવા તો શુખેથી આવી ને તપાશે શહી. ” એ બંદોબસ્તના સેવટના ફકરાનો સેવટનો ભાગ “ ને તે ધણીને બાતેલ કરીને બીજો માનેજર ઠરાવે શહી ” એ શબ્દો છેકીને નીચે પ્રમાણે ફેરફાર કર્યો છે : “ જેહની રવાદારી માલમ પડે તે ધનીને રદ કરીને બાતેલ કરીને બીજો માનેજર થરાવે શહી કાંએ જે શમશત અનબુમન ઉપર લખેલા શરવે માંનેજરને એ કામની એ કાજની પંનચાતનાં રૂપીઆનો જવાબ દેનારા થરાવા છે. વાશતે તેનાની ખુશી પડે તેવો બીજો માંનેજર થરાવે શહી. પન જે બીજો માંનેજર થરાવે તેનું નામ શુજરાતી નુઉશપેપરમાં છપાવીને શરવ અનબુમનને બહુર કરે શહી. ”

બંદોબસ્ત ૨૬, પા. ૩૨ (પા. ૬૭). ગંબારની બાબદના પેહલા ફકરાની મારજીનમાં લખે છે કે “ એ રીગલેશન થયા પછે પંનચાતના ગંમાર થાવા લાગ્યા છે. ”

“ ધરમશરાહ ” બાબદના બીજા ફકરાની મારજીન પર લખે છે કે “ એ કાંમની ગની જરૂર છે. ”

(૧) અહીં વરસની જગ્યા ખાલી રાખી છે.

(૨) અહીં રૂ. ની જગ્યા ખાલી રાખી છે.

ગરીબોને મદદ કરવાના ત્રીજા ફકરાના સંબંધમાં લખે છે કે “એ રીઝલેશન થયા પછે પંનચાતના પદ્મશા મધેથી હાથલાં પાંગલાંને તથા ગરીબ લોકોને ગેર બેઠાં મુશારા મલે છે”.

ગરીબોને લગન વખતે મદદ કરવાના ૪ થા ફકરાના સંબંધમાં મારજન પર લખે છે કે “એ રીઝલેશન થયા પછે એવા કામની ગની તીપ થાએ છે. તે મધે પંનચાતના પદ્મશામાંથી આપવું મનાશબ બને છે તે આપે છે.”

બંદોબસ્ત ૨૭, પા. ૩૩ (પા. ૭૧). પારકા ધર્મની માનતાના સંબંધના એ બંદોબસ્તના પેહલા ફકરાની સેવટે “માનતા ચડાવા બચ નહી”, એ શબ્દોમાં કાંઈક ઉમેરા કરી નીચે પ્રમાણે લખે છે: “માનતા ચડાવા બચે તો તે ચોરતોને તથા તેનાં મરદોને અથવા તેનાના માબાપોને આઈન ^૧ પંનચાતની નજરમાં થરશે તે પરમાંને શબ્દ દેશે શહી.”

જમશેદજી જીજીભાઈ (સર જમશેદજી) ની આ નોંધો ઉપરથી નીચલી બાબતો માલમ પડે છે.

૧. આ બંદોબસ્તો ઘડવામાં ખરશેદજી માનેકજીનો મોટો હાથ હતો.

૨. એ બંદોબસ્તોનો કાચો ખરડો લોકોના હાથમાં જતાંજ લોકના બહેર મત પર કાંઈ સારી અસર થયલી માલમ પડે છે, સખબ કે જમશેદજી જીજીભાઈ અનેક જગ્યાએ લખે છે તે પ્રમાણે એ બંદોબસ્તો ઘડાયા પછી અને હજુર અનબુ-મન મેલવી તે પસાર કરવામા આવે તે આગમચ લોકોએ પોતાની મેલે તે ઉપર કાંઈક અમલ કરવા માંડ્યો હતો અને તેથી બહુ તેવા બંદોબસ્તોની જરૂર દીસતી હતી નહી.

૩. લગનના આશીરવાદ બેને બદલે એકજ રાખવાનો બંદોબસ્ત પેહલે ઘડ્યો હતો પણ પોતાની નકલમાં જમશેદજી જીજીભાઈ તે છેકી નાખે છે. તે ઉપરથી દીસે છે કે કદાચ લોક-વીચાર બહુી તેવણે તે બંદોબસ્ત કાઢી નાખવાનું દરૂસ્ત ધાર્યું હોય.

૪. જમશેદજી જીજીભાઈએ પરપેહરામનીની રૂપીયાની રકમના જે ગાલાઓ અસલ બંદોબસ્તોમાં ખાલી રાખ્યા હતા તે પોતાના વીચાર પ્રમાણે પુર્થી હતા.

(૧) યાને આપદે એટલે સેવટે, અથવા કદાચ, “આઈન” એટલે “રીત”

૫. તેવણે આપણા લોકો લગન પાછલ વધુ નાણું ખરચે તેને બદલે તે નાણું પંચાવી માખાપો પોતાનો બચાવ્યોને માટે તે વ્યાજે મુકી તેઓનું લણું કરે એવી નેમ રાખી હતી.

૬. તેવણે કોઈક કાનુનોમાં કાંઈક વધુ છુટછાટ મુકી હતી. દાખલા તરીકે લગનના ખાણાંમાં ગોશ્તના ઉપયોગની અસલ બંદોબસ્તમાં હદ ૩૦૦) રતલની રાખી હતી તે હદ વધારી તેવણે ૫૦૦) ની કરી હતી.

૭. લગન કરનારાઓ લગનમાં જ્યારે સેંકડો અને હજારો રૂપ્યા ખરચે ત્યારે તેઓએ ખુશીથી પંચાએતના ફંડમાં ધર્મ ખાતે ગરીબો કાળે કાંઈ ભરવું એવી ખાહેશ રાખી હતી.

૮. પંચાએતનો નાણા સંબંધી કારોબાર વધારે સુધ્ધ અને દૃઢસ્ત કરવાની તેવણે નેમ રાખી હતી. તે નેમ મેનેજરોની સંખ્યા વધારેને બદલે ઓછી રહે તો વધારે સારી રીતે પાર પડે એમ તેવણે ધાર્યું હતું. તેથી અસલ બંદોબસ્તોમાં જે છ મેનેજરો ધાર્યા હતા તેને બદલે તેવણે ત્રણ દૃઢસ્ત ધાર્યા. પંચાએતના શરૂઆતના ત્રસ્ટીઓ ચાર નેમવામાં આવ્યા હતા તેમાં આ ત્રણ અને છની સંખ્યાની વચ્ચેનો એક મહેલો માર્ગ શોધી કામ લેવાનો રાહ અખત્યાર કર્યો હતો.

આ બ ૮ મો.

ત્રસ્ટીઓની પહેલી નેમલુંક. તે આગમચના પંચાએતનાં ફંડ,
મીલકત તથા હીસાબનો આહેવાલ.

હવે આપણે પંચાએતના ફંડના ત્રસ્ટીઓની નેમલુંકના હીંગામ ઉપર આવી પોંદતા છીએ, પણ તે નેમલુંકની બાબત ઉપર આવવા આગમચ આ બાબતમાં તે નેમલુંકની આગમચ પારસી પંચાએતના આવકના સાંધણે શું હતાં અને ખચ શું શું બાબતોનો કરવામાં આવતો, તેની કાંઈક તપાસ લઈએ. એ કામ માટે આપણી પાસે કોઈ વીગતે લખાયલા તે વખતના હીસાબ નથી. પણ હીસાબના જે ચોપડાઓ આપણને નીચમસર લખેલા મળે છે, તેમાં પેહલા ચોપડામાં નીચમીત હીસાબની આગમચ નીચલા બે હીસાબોની નોંધ લઈ રાખી છે:

(૧) વાડીઆળ હોરમળ બમનળને ત્યાં પંચાએતના ફંડનો સંવત ૧૮૬૮ થી ૧૮૮૦ સુધીનો હીસાબ હતો તે.

(૨) એ અરસામાં દાવર ફરાંમળ નાનાભાઈ પાસે જે હીસાબ હતો તે. એ હીસાબો નીચલાં મથલાં હેઠળ છે.

૧. “વાડીઆળ હોરમળ બહમનળને ત્યાં પંચાએતનાં ફંડનો હશાબ સંવત ૧૮૬૮નાં કાસતગ શુ. ૧૩ બુધેથી તે સંવત ૧૮૮૦નાં કાસતગ વદ ૧૪ વા. શોમે સુધી હતો હશાબ તે પંચાએતનાં તરશતી ૪) વાડીઆળ હોરમળ બહમનળ તા. ફરાંમળ કાવશળ તા. વાડીઆ નવરોજળ જમશેદળ તા. જમશેદળ જીજીભાઈ એ જનાં ૪) એ હશાબ પોતાનાં હવાલામાં લીધો તે હશાબની ચોપડી વાડીઆ હોરમળ બહમનળને તાંથી આવી તેજ પરમાંણે નકલ નોંધી રાખી છે તેની વીગત છે.” ૧.

૨. “શ્રી પારશીની પંચાએતનો હશાબ અંધારૂ ખરશેદદારૂ એદલળ વાછાનાં તા. પારશી ફરાંમળ નાંહાંનાંભાઈ દાવર હશતગ તેનાં આંકડાની નકલ છે અશલ પરમાંણે સંવત ૧૮૭૬ થી તે સં. ૧૮૭૬ સુધી.” ૧.

(૧) હીસાબનો પહેલો ચોપડો પા. ૨. બ્યાં હીસાબનો ચોપડો બોલવામાં આવે તેને પંચાએતના કામકાજના આગળ જણાવેલા ચોપડાથી જુદો સમજવો.

(૨) ઉપરોક્ત ચોપડો પા. ૧૦.

પંચાએતનાં ફંડની મુલ શરૂઆત કચારથી થઇ તે ચોક્કસ દીક્તુ' નથી, કારણ કે જે હીસાબ મોબુદ છે તે સંવત ૧૮૬૮ (ઈ. સ. ૧૮૧૧-૧૨) થી છે, તેની આગલના નથી. પણ તા. ૧૯ નવેમ્બર ૧૭૯૧ની મીજલસનો હેવાલ, જે આગલ બાબ (પા. ૧૧૬-૧૭) આપ્યો છે તે પરથી દીસે છે કે લગ્નો તથા મોટાં જમણો વાસતે કાંઈક લવાજમ તે આગમચથી લેવાતો હતો, અને કામદારોને કાંઈ મુસારો આપવામાં આવતો હતો, એટલે ત્યારે તે વખતે કેાઇ તરેહનું ફંડ હોતું જોઇએ.

પારસી પંચાએતની ઓફીશના દફતરોમાનું ૧) હું દફતર (નં. ૧), જે અસલ દફતર છે અને જેમાં સર્વથી પહેલી નોંધ તા. ૧ તરીકેની નેમણુંક ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૯૧ રોજ ૧૨ માહ ૫ સંવત આગમચ શરૂઆતમાં પં- ૧૮૪૭ ને દીનની છે, કે જે દીને સમસત અનબુમન પાચું રાખનાર બનાજની અગીઆરીમાં મલી હતી, તેની નોંધમાં પહેલી દાવર ફંડનવાળા અકાબરો સહી મોદી જમશેદજી બોધાભાઈની અને બીજી ફરામજી નાનાભાઈ (દાવર)ની છે. એવું દીસે છે કે એ ઇ. સ. ૧૭૯૧ ના સુમારે મોદી જમશેદજી બોધાભાઈ પંચાએતના વડા અકાબર હતા અને ફરામજી નાનાભાઈ દાવર પંચાએતનું નાણું વીગેરે રાખી ખરચ વીગેરેનો કારોબાર કરતા હતા. મોદી જમશેદજી બોધાભાઈ અનબુમનના વડા હતા તે આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ ઉપલી નોંધ હેઠળ અનબુમનની સભામાં હાજર રહેલા સાહેબોમાંથી આશરે ૨૫) જણની સહીઓ છે, તે સહીઓની સેવટે મોદી જમશેદજી શરૂઆતમાં પોતાની સહી કરવા ઉપ્રાંત સેવટે પાછી નીચલાં લખાણ સાથે પોતાની સહી કરે છે: “૧ લા. મોદી જમશેદજી બોધાભાઈ શરવે નાનાં મોટા પંચાતની વીતી પુછીને કીધી છે” ૧.

આ પહેલા ચોપડા પ્રમાણે બીજી કેાઇક મીટીંગોની નોંધમાં પણ મોદી જમશેદજી બોધાભાઈની પહેલી સહી છે અને ફરામજી નાનાભાઈ (દાવર)ની પછીથી સહી છે. ૨. એવું દીસે છે કે ઉપલા ફરામજી નાનાભાઈ દાવર પાસે

(૧) ચો. ૧. બા. ૧. એ ચોપડામાં કુલે પંચાએતની અસલ સહીઓ સાચના ૮ નોંધ છે.

(૨) આ ફરામજી નાનાભાઈ દાવરની પહેલી બનાજ લીમજી ઉપરથી નીચે પ્રમાણે ઉતરી આવી હતી.

બનાજ લીમજી (મ. ૧૭૩૪, ઉમર ૮૦. પંચાએતના વડા હોવાથી દાવર કહેવાતા).

બેરામજી બનાજ લીમજી (મ. ૧૭૫૩, ઉમર ૭૨).

નાનાભાઈ બેરામજી દાવર (મ. ૧૭૮૮, ઉમર ૭૦).

ફરામજી નાનાભાઈ દાવર (મ. ૧૮૨૦, ઉમર ૬૮).

અને તેવણની આગમચ તેવણના બાવા નાનાભાઈ દાવર પાસે પંચાએતનું નાણું રહેતું હતું.

પંચાએતના હીસાબના પહેલા ચોપડામાં ૧ શરૂઆતમાં જે નોંધ મળે છે તે ઉપરથી દીસે છે કે સંવત ૧૮૬૮ (ઇ. સ. ૧૮૧૧) ૧ વાડીઆજ હોરમજ ના કારતગ શુદ્ધ ૧૩ વાર બુધથી પંચાએતનો હીસાબ બમનજ પાસે નાણું. ફરામજી નાનાભાઈ દાવર પાસેથી વાડીઆ હોરમજ બમનજના હાથમાં આવ્યો. તે તેવણના હાથમાં સંવત ૧૮૮૦ (ઇ. સ. ૧૮૨૩)ના કારતગ વદ ૧૪ વાર સોમ (તા. ૧ લી દીસેમબર ૧૮૨૩) સુધી રહ્યો.

વાડીઆ હોરમજ બમનજએ પોતાને ત્યાં ઉપર લખવા મુજબ હીસાબ રાખવા માંડ્યો તે પછી પણ કેટલીક ઉપલગ આપ લે ફરામજી દાવર કરતા હતા અને તે આપ લેના હીસાબની નોંધ વાડીઆજ ઉપર મોકલતા રહ્યા હતા.

વાડીઆજ હસતક સંવત ૧૮૬૮ (ઇ. ૧૮૧૧-૧૨) થી હીસાબ શરૂ થયો. તે હીસાબમાં શરૂઆતમાં એવણને રૂ. ૫૨૬૫ મળ્યા હતા એમ દીસે છે. ત્યાર બાદ ૪ ત્રસ્ટીઓને હસ્તક રકમ સવાધીન થઈ ત્યાં સુધી દરેક સંવતની આખેરીએ તેની શું બાકી હતી તે નીચલી ટીપર ઉપરથી માલમ પડે છે.

૧૧૮૦)	૧૭૫	સંવત ૧૮૬૮	ની આખેરીની બાકી.	ઇસ્વી	૧૮૧૧-૧૨
૧૬૮૩૫)	૧૮૫	” ૧૮૬૯	”	”	૧૮૧૨-૧૩
૧૮૪૫)	૧૮૫	” ૧૮૭૦	”	”	૧૮૧૩-૧૪
૪૪૮૬૧)	૮૫	” ૧૮૭૧	”	”	૧૮૧૪-૧૫
૫૫૬૪)	૧૬૫	” ૧૮૭૨	”	”	૧૮૧૫-૧૬
૬૨૨૭)	૫૫	” ૧૮૭૩	”	”	૧૮૧૬-૧૭

(૧) ચો. ૧ પા. ૨.

(૨) આ રકમો વાડીઆજ ને ત્યાંની હીસાબની નકલ, જે પંચાએતના હીસાબના પહેલા ચોપડા પાને ૨ થી ૮ સુધી આપી છે, તે ઉપરથી લીધી છે. એ હીસાબોમાં આના પૈને ખદલે પાવલા તથા દોકરા લખવામાં આવ્યા છે. એક રૂપાના ૪) પાવલા અને દરેક પાવલાના ૨૫) દોકરા એટલે રૂપાના ૧૦૦) દોકરા.

૬૬૦૧)	યાા	સંવત	૧૮૭૪	ની આખેરીની બાકી.	ઈસ્વી	૧૮૧૭-૧૮
૮૧૮૭)	૨૧ાા	"	૧૮૭૫	"	"	૧૮૧૮-૧૯
૬૬૦૨ાા)	૨	"	૧૮૭૬	"	"	૧૮૧૯-૨૦
૧૧૪૧યાા)	૧૫	"	૧૮૭૭	"	"	૧૮૨૦-૨૧
૧૩૭૭૦)	૨૦	"	૧૮૭૮	"	"	૧૮૨૧-૨૨
૧૪૮૫૭)	૧૭ા	"	૧૮૭૯	"	"	૧૮૨૨-૨૩
૧૫૮૬૪ા) ૧૬	"	"	૧૮૮૦ ના કારતક વહ ૧૪ સુધીની.			૧૮૨૩.

વાડીઆણ પોતા પાસે પુણ રહી તે દરમીઆન દર માસે સેંકડે રૂ. ૦ાા નું વ્યાજ જમે આપતા હતા. આગલા હીસાબો પ્રમાણે તે વખતે કાંઈ બુદ્ધાં બુદ્ધાં ખાતાં હોય એમ દીસતું નથી.

પારસી પંચાએતના ચાર ત્રસ્ટીઓના હાથમાં નાણું આંબું તેનો પેહલો હીસાબ સંવત ૧૮૮૦ ના સાલનો છે. તા. ૧ હી

૩. ચાર ત્રસ્ટીઓના હાથમાં પંચાએતનું નાણું વાર સોમને દીને એઓને નામે આગલા હીસાબમાંથી આંબું તે આગમચના પેહલી રકમ રૂ. ૧૮૦૬૨૧ ૧૬ાા ની જમે થઈ છે. તે હીસાબમાં કોઈક ભણ-આગમચ જ્યારે નાણું થોડાંક વરસ વાડીઆ હોરમણને વા ભેગ હતીકત. ત્યાં હતું ત્યારનો જે હીસાબ હીસાબના પેહલા ચોપડામાં મલે છે તે પરથી આવક ભવકની કોઈક ભણવા ભેગ નીચલી હકીકત મલે છે :

વાડીઆણ હોરમણના પોતાને ત્યાંનાં હીસાબ ઉપરથી અને “પારસીની

(૧) એ હીસાબ પંચાએતના પહેલા હીસાબના ચોપડા પાને ૬વી શરૂ થાય છે. એમાં આના પૈને બદલે પાવલા તથા રેસ લખેલા છે. એક રૂપાના ૪) પાવલા અને ૧) પાવલાના ૧૦૦ રેસ. એ મુજબ એક દોકડાના ૪) રેસ થાય અને રૂપાની ૪૦૦) રેસ થાય. પેહેલી રકમ ત્રણ રકમોની બનલી છે- (ક) રૂ. ૧૫૮૬૩ા ૬૬ વાડીઆણ હોરમણએ પોતાના હીસાબ મુજબ આપ્યા તે. (ખ) રૂ. ૨૧૮૬ા ૫૦ વાડીઆ જમશેદજી બનનજીના ઉચે-આણમાં રૂ. ૨૦૦૦) બરાવલા તે બાજ સુધા તેવણના દીકરા નવરોજ એ આપ્યા. (ગ) રૂ. ૧ાા ૫૦ શેઠ ફરાંમજી કારસજીએ રેમીંગટન કોર્ડ ને ત્યાં સર્વ રકમ અનામત સુધી તે પુરી કરવા આપ્યા. એ સીવાય રૂ. ૮૦૪ા આ. ખરશેદદાર પાગેથી લેહના રહ્યા હતા તથા બંગાલેની રૂ. ૨૦૦૦) ની સરકારી નોટ હતી. તે નોટ હોરમણ વાડીઆના પછીઆણીના બરાવલા રૂ. ૩૦૦૦) મધેની હતી, જેના બાકીના રૂ. ૧૦૦૦) આમત મથી ગયા હતા.

પંચાતનો હુશાબ અંધારૂ ખરશેદદારૂ એદલત વાહાનાં
 જ. એ અરસામાં આવકના તથા પારસી ફરાંમત નાંહાંનાંબાઈ દાવર હશતમ...શંવંત
 સાધણી. ૧૮૭૬ થી તે સં. ૧૮૭૬ સુધી”ના હીસાબ ઉપરથી
 તે વખતે પંચાએતના આવકના સાધણી નીચે પ્રમાણે
 માલુમ પડે છે.

પંચાએતના ફંદમાં લોકો રૂપીઆ ભરતા. એવી એક રકમ રૂ. ૧૫૬૪
 ની સંવત ૧૮૭૧ ના હીસાબ (પા. ૪) ઉપરથી માલુમ
 (ક) પંચાએતના ફંદમાં પડે છે. તેની હકીકતમાં લખે છે કે “બંગાલાવાલા ફોલનાં”
 લોકો ભરતા. હમેએ બંગાલે લખાવી ધંમખાંરનાં ઉમરાણાંમાં રૂ.
 ૧૫૦૦) ભરાવી તેના ભાઈ રૂશતમત પાશેથી લઈ એ
 હુશાબમાં જમે કરા છે. હમારા હાતમાં વગ હતો તેથી તે દોરાબત
 પાશેથી લઈ એ પંચાતનાં હુશાબમાં જમે આપા છે. તેની ધ્યારદાશ લખી છે.
 એ ધણી હમારા વગમાં આવો તેવારે તેને એ રૂપીઆ આપેઆ છે.”

એક રકમ રૂ. ૧૦૦૦) ની ઉથમણાંમાં જમે થઈ છે તે નીચે પ્રમાણે સંવત
 (ખ) ઉપમનમાં ભરાવી ૧૮૭૮ આશો વહ પ વાર ચનેઉ (તા. ૫ મી અક્ટોબર
 રકમ. ૧૮૨૨) ને દીને જમે છે. “ભાઈ રતનજી” ગુજરાં તેનાં
 ઉથેઆંણાંમાં પંચાતને ધરંમ ખાતે આપવા કબુલ કરા છે તે જમે કરા છે.”

(૩) ઉપલો દાયનો લખેલો પેહેલો ચોપડો, પાનુ ૧૦ થી ૧૩.

(૨) દેલીના.

(૩) એ દોરાબત તે દોરાબત બેહરાબત બંગાલી, જેવલુ કચકતા મધે “દોરાબત
 બ.બુ” એવે નામે જણાયલા હતા અને જેવલુ એક મોટા વેપારી હતા, તેવલુ છે.
 એવલુ તા. ૪ થી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૮ ને દીને કચકતામાં મરણ પામ્યા હતા (પા. પ્ર. I ૨૭૧.)

(૪) આ રતનજી તે રતનજી બમનજી વાડીઆ છે કે જેવલુ પારસી પંચાએતના
 એક અકાબર હતા, તેવલુ સાધારણ રીતે “રતનજી કાકા” એવે નામે જણાયલા હતા.
 એવલુ બમનજી લવજી વાડીઆના ત્રીજા દીકરા હતા અને ૫૮) વરસની ઉમરે તા. ૨૬
 સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૨ ને દીને હક થયા હતા (પા. પ્ર. I. ૧૬૩.)

(૫) હીસાબનો ચોપડો નં. ૧ પા. ૭.

લગન માટે છોકરા દીઠ રૂ. ૩) અને છોકરી દીઠ રૂ. ૧૫ લેવામાં આવતો.

ધ. સ. ૧૮૨૧-૨૨-૨૩ (સંવત ૧૮૭૭-૭૮-૭૯) માં

(૪) લગન અને ગંગરના- ઉપલા લવાજમ પ્રમાણે લગનના (૫૪૪૫+૬૦૦+૪૩૬૫)

નો લવાજમ.

રૂ. ૧૫૮૪ નોંધાયા છે. ત્યારે એ ત્રણ સાલોમાં કુલે ૩૫૨

લગનો હોવા જોઈએ. એટલે કે તે વખતે લગનની વરસની

સરાસરી આશરે ૧૧૭ ની આવતી હતી.

કોઈ દસ્તુર યા પંથકીને ત્યાં છોકરીના લગન હોતાં તો તે છોકરીના લગનનો લવાજમ માફ કરવામાં આવતો. દાખલા તરીકે મરહુમ આ. ફરહુનજી મરજખાનજીને ત્યાંની છોકરીના લગનનો લવાજમ લેવામાં આવ્યો ન હતો. જો કોઈ દસ્તુરને ત્યાં લગન હોતાં તો તેવણનાં છોકરા યા છોકરી બન્નેના લગનનો લવાજમ મુકી દેવામાં આવતો.

ગહંબારના અવસરે ગામનું જમણુ થતું તો, આગળ રૂ. ૨) લેવામાં આવતા

હતા, તે તા. ૧૬ મી નવેમ્બર ૧૭૯૧ ની અનબુમનની

(૫) ગામની નેઆતનાં સભાએ રૂ. ૫) કીધા. લગન અવસરે ગામનાં જમણુ માટે

જમણુનો લવાજમ.

રૂ. ૧૧) લેવાનું એ સભામાં ઠડયું હતું. ધ. સ. ૧૮૨૨

માં એવાં ગામનાં જમણુ યા નેઆતના ખાણુનો લવાજમ

રૂ. ૧૨૦) નો જમે થયો છે. એ જમણુના બુદાં બુદાં સાલની નીચલી રકમો

જમે થયલી જોઈએ છીએ.

સંવત ૧૮૭૬ (ધ. સ. ૧૮૨૦) રૂ. ૫૦)

„ ૧૮૭૭ રૂ. ૬૫)

„ ૧૮૭૮ રૂ. ૧૨૦)

„ ૧૮૭૯ રૂ. ૩૦)

સંવત ૧૮૭૭-૭૮ ના સાલમાં ફરામજી દાવર તરફથી આવેલા હીસાબમાં

(૬) ફંગરવાડીની આવક. એક રકમ ફંગરના રૂ. ૨૪^૧ આવ્યા છે એ પ્રમાણે આપણે

જમે જોઈએ છીએ. એવું દીસે છે કે એ રકમ ફંગરવાડી,

જેની જમ્યા તે વખતે ઘણી થોડી હતી, તે ઉપરના ધાસ અથવા જમીનની

ઉપજની હોય.

૫. ત્રસ્ટીઓની નેમલુકની ત્રસ્ટીઓની નેમલુકની આગમચના અરસાના હીસાબ આગમચ પંચાએતના ઉપરથી માલમ પડે છે કે નીચલી બાબદોના તે વખતે ખરચોની બાબદ. ખરચો થતા હતા.

૧ ધર્મ ક્રીયાનો ખર્ચ.

(ક) દરેહમેહરમાં કાંઇક ભણતર કરાવવામાં આવતું હતું. સંવત ૧૮૬૬ ના હીસાબમાં એક રકમ નીચે પ્રમાણે ઉધારેલી છે.^૧ “૧૦૦) પારસી દોશો પશતાગીઓ લઇ ગયો છે. અગીઆરીમાં વંદીદાક ઇજ્જતને કરાવા શાફ.”

(ખ) એવું દીસે છે કે તે વખતે ઉગરાંલું કરી કેાઇક તહેવારે જશન કરવામાં આવતું, ત્યારે તેમાં ઘટ પડતી રકમ પંચાએતના ફંડમાંથી આપવામાં આવતી હતી. એવી એક રકમની નીચલી નોંધ જોઇએ છીએ.^૨ “રૂ. ૧૭૦ ઉગરાંલું કરી જશન કરૂ તેનાં ખરચમાં ગતાં તેનાં નવલાઇ શરાફને આપાં.”

(ગ) ગહંબારના દરૂન. સંવત ૧૮૭૮ ના ખર્ચની નોંધ ઉપરથી દોસે છે કે વરસના છ ગંબારના દરેક દીવસ ઉપર એટલે (૬×૫) ૩૦ દીન ગહંબારના દરૂન કરાવામાં આવતા હતા. તેના આખાં વરસના રૂ. ૩૦, ઉધારેલા જોઇએ છીએ.

(ઘ) તીર ચજ્જની ચજ્જનેની ક્રીયા. સંવત ૧૮૭૭ ના સાલના ખર્ચમાં એક રકમ નીચે પ્રમાણે રૂ. ૨૪ ની ઉધરી છે.^૩ “રોજ ૩ માહા ૧૦ અનજીમનને નાંમે તથાતર તીર ઇજ્જતની ઇજ્જતની કરાવી દીન ૮ સુધી તેનાં રૂ. ૨૪)”

(ડ.) વરસ્યા પાછત ખર્ચ:- આપણે આગલા બાબમાં જોયું કે પેહલે ધર્મક્રીયા માટે વરસ નૌસારીથી મંગાવામાં આવતો હતો. ત્યાર પછી વરસ્યો અત્રે કરવાનો સવાલ ખરપા થયો હતો. કેટલોક વખત પછી નૌસારીની અનજીમને તે માટે પરવાંનગી આપી હતી. તેથી આ અરસામાં આપણું વરસ્યાના ઘાસ માટે ખરચ ઉધરાયલો જોઇએ છીએ. સંવત ૧૮૭૭ ના સાલમાં તે ઘાસના રૂ. ૨૦) ઉધર્યા છે. સંવત ૧૮૭૮ માં રૂ. ૩૧૫ ઉધર્યા છે. સંવત ૧૮૭૬ માં દાણા તથા પેંડો બન્ને માટે રૂ. ૩૬ ઉધારેલા જોઇએ છીએ.

(૧) હીસાબનો પહેલો ચોપડો, પાનું ૩.

(૨) હીસાબનો પેહલો ચોપડો પાનું ૫.

(૩) હીસાબનો પેહલો ચોપડો પા. ૧૧.

૨ રવાનને લગતાં કામોના સંબંધમાં ખર્ચ :- એ અરસામાં નશાસાહાર, નશાખાના, વીગેરેનો અને નાચાર રવાનોના સંબંધનો કેઇક નીચલો ખર્ચ આપણે જોઇએ છીએ.

(ક) નશાસાહારો—એવું દીસે છે કે એ અરસામાં નશાસાહાર ખાંધ્યાઓને બાથુક પગારદાર રાખવામાં આવતા હતા નહીં. તેઓ પોતપોતાનો ધંધો કરતા હતા. તે ઉપરાંત તેઓને કાંઈ થોડો પંચાએતનાં કુંડમાંથી મુસારો આપવામાં આવતો હતો કે જેથી તેઓ બંધાયલા રહીને રવાનનું કામ કરવા આવે. તેઓ તેવાં કામ માટે જેને ત્યાં રવાન થયું હોય તેને ત્યાંથી કાંઈ લવાજમ લેતા હશે, પણ તે લવાજમ આ અરસામાં શું હતો તે માલમ પડતો નથી.

સંવત ૧૮૭૬ ના હીસાબ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એમ નશાસાહારોને ખાંધી રાખવા માટે એક નશાસાહારને દર માસે રૂ. ૩ નો પગાર આપવામાં આવતો હતો. એક નશાસાહારના ૩) માશના રૂ. ૭) ઉધાર્યા છે. કેઇને નવો નશાસાહાર કરવામાં આવતો તો તેને “ઇનામ”ના રૂ. ૩૫) આપવામાં આવતા.

(ખ) નશાખાના:—એ અરસામાં નશાખાનાનો સમરાવાનો ખર્ચ સંવત ૧૮૭૪ માં રૂ. ૩૫૧) નો નોંધેલો મલે છે. તેમાં જણાવે છે કે “૨૪૦) પંનચાતનાં આવેઆ તેમોથી આપેઆ, ને બાકીનાં હમો પાશેથી આપેઆ”^૧ એમ લખી રૂ. ૧૧૧ ઉધાર્યા છે.

એવું દીસે છે કે એ વખતે અત્રે બે નશાખાના હતાં. સંવત ૧૮૭૬ ના વરસના ખર્ચમાં નીચલી નોંધ જોઇએ છીએ.

“પપ નશાખાના ૨) શાંક કરાવાં તે ઉપર ખરચ રૂ. ૫૫)”^૨

(ગ) નાચાર ગરીબોનો મરણ ખરચ—કેઇ નાચાર નાવારસ મરી જતું તો તેનો ખર્ચ કરવામાં આવતો. સંવત ૧૮૭૮ ના સાલમાં એક રકમ નીચે પ્રમાણે ઉધરી છે :

૨૦) “અંધારૂ એદલદારૂ લઈ ગઆ. પારશી શાપુર કોચમેનનાં ઘરમાં પારશી મરી ગઓ તેનાં ખરચને શારૂ”^૩

(૧) હીસાબનો પેદલો ચોપડો પા. ૫.

(૨) બપ્તેજ ચોપડો, પાનું ૧૨.

(૩) ઉપલેખ ચોપડો, પાનું ૭.

બીજે એક ધણીનો રવાન ખરચ રૂ. ૨૨) નો સંવત ૧૮૭૮ ના સાલમાં જોઈએ છીએ. એક નશાસાહારના માએ તથા છોકરો ગુજરીયાં તેના ખર્ચ રૂ. ૬૦ નો ઉધરેલો જોઈએ છીએ.

કોઈ બહારગામ નાચાર મરણ પામતું તો તેને લગતો ખર્ચ પંચાએત તરફથી કરવામાં આવતો. દાખલા તરીકે સંવત ૧૮૭૮ નાં સાલના ખર્ચમાં એક ધણી તલેગામ મધે ગુજરી તેનાં રવાન લાવવાનો ખર્ચ રૂ. ૬૦ ઉધરો છે.

૩. છોકરી પરણાવાનો ખર્ચ :- એ અરસામાં ગરીબોની છોકરી પરણવા માટે મદદ આપવામાં આવતી હતી. એક છોકરી માટે રૂ. ૫) નો ખર્ચ સંવત ૧૮૭૬ માં જોઈએ છીએ. ૧૮૭૭ માં એક જણની “છોકરી પરની તેને ધરમ દાખલ રૂ. ૧૫”^૧ ની રકમ જોઈએ છીએ.

૪. ગરીબ દરદીઓ પાછલ હોસ્પિટાલનો ખર્ચ :- સંવત ૧૮૭૮ ના સાલમાં એક ધણી “શ્રી સુરતનો ઇશપેટાલમાં ઉતો”^૨ તેના ખર્ચના રૂ. ૩૦) ઉધરો છે. એક બીજા ધણીને હોસ્પિટલમાં નાખવામાં આવ્યો હતો તેને માટે સંવત ૧૮૭૯ ના ખર્ચ ઉપરથી જોઈએ છીએ કે હોસ્પિટાલમાં દરેક માણસ દીઠ મહીને દહાડે રૂ. ૭) આપવામાં આવતા હતા. એ ધણી ત્યાં મરણ પામ્યો ત્યારે તેને “ઇશપેટાલમાંથી લાવીને પંચાયતની વાડી મધે નાંખેઓ તેવારે કપડાં કીધાં”^૩, તેના ખર્ચના રૂ. ૫) ઉધરો છે અને એ ધણીને અવલમંજલ પોંદ્યાડયો ત્યારે તેની કીયાના રૂ. ૨૨) ઉધરો છે.

૫. ગરીબોને પગાર :- આ અરસામાં કોઈ ગરીબોને માસીક મદદ મલતી હતી. સંવત ૧૮૭૬ ના સાલમાં એક બાઇને દર માસે રૂ. ૪) ને હીસાએ ૬ માસના રૂ. ૨૪) આપેલા આપણે ઉધરેલા જોઈએ છીએ.

૬. કોઈ ગરીબ ગુરખાંઓને તેઓને ગામ મોકલવાનો ખર્ચ :- કોઈ બહારગામના ગરીબો અને આવ્યા હોય અને તેઓને પોતાને ગામ જવું પડતું, તેના ખર્ચ માટે અવશર નહીં હોય તો તે માટે મદદ આપવામાં આવતી

(૧) ઉપલેખ ચોપડા પા. ૧૧.

(૨) ઉપલેખ ચોપડા પા. ૧૧.

(૩) ઉપલેખ ચોપડા પા. ૧૩.

હતી. એવો એક અર્થ એક ધણીને ભરૂચ મોકલવાનો રૂ. ૧૨) નો સંવત ૧૮૭૮ માં ઉધર્યો છે.

૭. તપાલ અર્થ :—આ અરસાના અરસોમાં તપાલ અર્થની નોંધ આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે કે તે વખતે પોસ્ટ પાછળ હાલ કરતાં બહુ વધારે અર્થ થતો હતો. દાખલા તરીકે સંવત ૧૮૭૭ ના સાલમાં “દાવર ફરાંમણ ગુજરેઓ તેનો કાગલ ૧ શ્રી સુરત મોદીજી ઉપર ખીડો તેનાં પોશનાં રૂ. ૦૬”^૧ એટલે ચાર આનાથી વધુ ઉધારેલા છે.

૮. સર અવસરે શાલ ઓઘાડવાનો અર્થ—એ અરસામાં અવાર નવાર પંચાએતના ફંડમાંથી કેઠ્ઠિને શાલો આપવામાં આવતી. સંવત ૧૮૭૬ ના સાલમાં સુરતના મોદીજી અત્રે આવેલા તેવણને શાલ આપવામાં આવી હતી, તેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે ઉધારેલો જોઈએ છીએ :^૨ “રૂ. ૩૦૦) સુરતવાળા મોદી અરશેદજી દોશાભાઈ મોખાઈ આવાં હતાં તે સુરત ગયા તેવારે તેનાં શાલ જરે ૧ નગ ૨) પંચાતની વીતી આપી તેનાં.”

પંચાતના કેઠ્ઠ મેમબર હક થતા અને તેવણની જગ્યાએ તેવણના બેટાને નેમવામાં આવતા, તો તે વખતે પંચાએત તરફથી તેવણને શાલ આપવામાં આવતી. એવો એક અર્થ નીચલી વીગતે આપણે જોઈએ છીએ :^૩

૯૦૧૧ “દાવર ફરાંમણ નાંહાંનાંભાઈ ગુજરાં તેને થેકાને તેનાં છોકરાં બહાંગીર ફરાંમણને પંચાતનાં મેમર થરાંનાં તેવારે ફરાંમણનાં બહાંગીરને શાલ ૧ પંચાતને નાંમે ફરાંમણનાં ઉથેઆંણાંને દંને આપી તે ઉધારવી રહી હતી તેનાં વાજ શાથે આજ દંને ઉધારા. ૭૦) અશલ શાલ ૧ શા. ૧૮૭૭ નાં માગશર શુદ્ધી ૧ શંનેઉને દંને આપી તેના.

૨૦૧૧ વાજ આજ શુધીના.

૯૦૧૧”

(૧) ઉપલેખ ચોપડો પા. ૧૦.

(૨) ઉપલેખ ચોપડો પા. ૭.

(૩) ઉપલેખ ચોપડો પા. ૮

કરામજી નાનાભાઈ દાવર તા. ૧૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૦ ને દીને હક થયા હતા, તેથી તેવણના ઉચમણાના દીવસથી આ સાલ સુધીના એટલે આશરે ૩) વરસના વ્યાજના રૂપીઆ પણ આપેલા દીસે છે. એવું દીસે છે કે હાલમાં કેઠે બહાર ગામ રેવાજ છે તેમ આગળ અત્રે પણ રેવાજ હોય કે કેઇને શાલ આપવી હોય ત્યારે ખરેખરી શાલ આપવામાં નહીં આવે, પણ તેના બદલામાં શાલના રૂપીઆ આપવામાં આવે. નીજલશમાં દેખાવને ખાતર કેઇની શાલ લઇ ઓઠાડવામાં આવે પણ પછી તે પાછી લેવામાં આવે અને તેને બદલે રૂપીઆ આપવામાં આવે. એવું દીસે છે કે જાંગીરજી દાવરને એ શાલના રૂ. ૭૦) આપવાના રહી ગયા, તેથી તે ત્રણ વરસે વ્યાજ સુધાં આપવામાં આવ્યા.

૧. ત્રસ્ટીઓની નેમણુંક ત્રસ્ટીઓની નેમણુંક આગમજ પંચાયતના કબજામાં સ્થાવર ની આગમજ સ્થાવર મીલકત નીચલી હતી:—

મીલકત.

૧. દખમાંનો ડુંગર અને તે પરનાં ત્રણ દખમાં-વારછા ગાંધીનું, માણેકજી શેઠનું અને પંચએતનું.

૨. દખમાની સીડી અને તેની જમીન.

૩. એ નશાખાના.

૪. દખમાની સીડી નીચે સગડીવાલાના ઘરની જમીન, જે શેઠ જમશેદજી બોઘાભાઈ બોદોએ સુમારે ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં બક્ષીસ આપી હતી, અને જે હયુઝ રોડ કાઢવા માટે ઇમ્પ્રુવમેન્ટ ત્રસ્ટે લીધી છે.

વાડીઆજી હોરમજી બમનજીને ત્યાં સંવત ૧૮૬૮ થી ૧૮૮૦ સુધી

જે હીસાજી હતો અને જે પછવાટેથી નેમાયલા ચાર
૭. પંચએતના કંડમાં ત્રસ્ટીઓએ પોતાને હસ્તક લીધો, તેની એક નોંધ ' ઉપરથી
રૂપા ભરાય તે પંચએત માલુમ પડે છે કે પંચએતના કંડમાં ભરાયલું નાણું
માં મલવા આગમજ પંચાયતની બોક્ષીસમાં ભરાય તે આગમજ ફક્ત કબુલાત
ચોપડામાં જમે કરવાની ઉપરથી જમે કરવામાં આવતું. એવી રૂ. ૧૦૦૦) ની
રીત એક રકમ નીચે પ્રમાણે જમે થઈ છે.

“૧૦૦૦) તા. આશોવદ ૫ (સંવત ૧૮૭૮) વા. શંનેઉ રૂ. ૧૦૦૦)

ખા. ' ભાઈ રતનજી શુજરાં તેનાં ઉચેઆણાંમાં પંચયાતને ધરમ ખાતે આપવા
કબુલ કરા છે તે જમે કરા છે.”

(૧) પંચાયતનો પેદક્ષો દાખનો લખેલો સંવત ૧૮૭૮ નો હીસાજી આપડો, પાનું ૨.

(૨) ખા. એટલે બાબદ.

(૩) આ રતનજી માટે જુઓ આ બાબની આગવી નોંધ ખા. ૨૪૦.

બાબ ૯ મો.

તા. ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૨૩ (જે દીવસે પંચાએતના
ફંડના ત્રસ્ટીઓ નેમાયા તે દીવસ) થી તે
તા. ૧૧ મી મે ૧૮૨૬ સુધી.

આ બાબની મુદત આપણે તા. ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૨૩ થી તે તા.
૧૧ મી મે ૧૮૨૬ સુધીની રાખી છે, સખબ કે એક રીતે જોતાં આ બેઉ
તારીખો અગતની તારીખો છે. તા. ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૨૩ ને દીને
પંચાએતનાં ફંડના નીચમીત રીતે ત્રસ્ટીઓ નેમાયા અને તા. ૧૧ મી મે
૧૮૨૬ ને દીને ખરશેદજી માણેકજી, જેવણે એ અરસામાં પારસી પંચાએતના
કારોબારમાં આગેવાન ભાગ લીધો હતો અને જેવણ જાણે એક “ મેનેજિંગ
અધીકારી ” હતા, તેવણે પોતાના કામથી ફારેગ થવાની મરજી જણાવી.

આ અરસામાં બનેલા બનાવોની હકીકત આપણે નીચલાં મથાળાંઓ
હેઠળ તપાસીશું. કેટલીક બાબદો એવી છે કે જે એકથી વધુ મથાળાં હેઠળ
જઈ શકે, પણ બનતાં સુધી બાબદોનો સબંધ જોઈ તે એકાદ મથાળાં
હેઠળ મેલવામાં આવી છે.

I. પેહેલા નેમાયલા ચાર ત્રસ્ટીઓના હાથમાં પંચાએતનું નાણું આવવું.
આ અરસામાં પંચાએતની આમદાની અને ખર્ચ.

II. સંસારી બાબદો.

III. ધર્મ સંબંધી બાબદો.

IV. નૌસારી ઉપ્રાંત બીજા પંથકના મોખેદોને અત્રે ખરચતુમ આપવાની
બાબદો.

V. બહારગામોની અનજુમનો સાધના મુબઈની અનજુમતના કામની
બાબદો.

VI. પરચુટણ બાબદો.

પેહલા નેમાયલા ચાર ત્રસ્ટીઓના હાથમાં પંચાએતનું નાણું આવ્યું. આ અરસામાં પચાએતની આમદાની અને ખચ.

આ અરસામાં પેહલી અગતની બાબદ પારસી પંચાએતના નાણા માટે
પેહલીવાર ચાર ત્રસ્ટીઓને નેમવને લગતી છે, કે જે

૧. પેહલા નેમ ચલા બાબદના બનાવના ૧૦૦) વર્ષના અરસાની યાદમાં આ
ચાર ત્રસ્ટીઓના હાથમાં પુસ્તક લખાયું છે. આ ત્રસ્ટીઓની નેમણુંકની બાબદ
પંચાએતનું નાણું સોંપ-
વાની બાબદ. જેમ તબકકે તબકકે આગલ વધી પારસી પ્રજા હજુર
રજુ થઇ તેમ તે અત્રે આપું છું.

આગલ જણાવ્યું તેમ (પા. ૨૩૮), સને ૧૮૨૩ ની આગમચ વાડીઆણ

હોદમણ બમનજીની પાસે એવણી પેહડી ઉપર પંચાએતનું
(૬) વાડીઆણ હોદ- નાણું સને ૧૮૧૨ થી રેહતું હતું અને તેનું તેવણ
મજ બમનજીનો પંચાએ- દર મહીને સેંકડે ટકો ૦૧૧ યાને ૧૨ આનાને હીરાબે
તના અકાબરો ભેગો પત્ર. પંચાએતને વ્યાજ આપતા હતા. એવણે તા. ૨૧ મી
નવેમબર ૧૮૨૩ ને દીને એક પત્ર ૧ “ પારસી દાવર

બગીરભાઈ ફરામજી તથા વાડીઆણ નવરોજી જમશેદજી તથા પંચાએતના
આકાબરો તથા શમશત અનબુમન ભેગ ” લખ્યો. અને જણાવ્યું કે “ હમો
પારસી આપણી પંચાએતના હુશાબના રૂપીઆ છે તે હુશાબ વાડી ચુકાવી લઇ
તમારે ગમે તહાં મેલો. એ રૂપીઆ જેવારે ભાઈ જમશેદજીએ હંમારે તહાં
મોકલા તવારે હમોએ વીઆજ તકા ૦૧૧ નુ આપવા કેવારૂ હતું. પણ પંચાએતનું
કામ છે તેથી હમોએ વીઆજ તકા ૦૧૧ લેખે ગણુ છે. તેથી તમો તજવીજ

(૧) ચોપડો ૧ ક, બાબત ૧, પા. ૧. એ ચોપડો ઇ. સ. ૧૮૨૩ થી
૧૮૨૭ સુધીના પત્રોની બારનિશી યાને આરતાં જતાં પત્રોની નોંધ પોથી છે. તેમાં મોટે
ભાગે પંચાએત તરફથી ગયલાં તથા કેટલાંક આવેલાં પત્રોની પુરી નકલ કાઢેલી છે. નકલ
કરતાં કોઇ કોઇ જગ્યાએ અક્ષરો તથા શબ્દો ચુકથી મુડી દીધેલા લાગે છે. કેટલેક ઠેકાણે
એ ચોપડો ખસાયેલા તથા ફાટેલા છે. એની એક નકલ શુભારે ૨૫) વરસ પર કરાવી
સંખેલી છે તે વખતે પણ એ કાંઈક ખસાયેલા હતા.

કરી દીન ૧૦ મેં એ રૂપીઆ લઈ પનચાતવાલાને ગમે તહા મેલો. એ રૂપીઆનુ વીઆજ તા. ૧ લી ડીજેબરથી આપીશુ નહ. ”

એ પત્ર ફરામજી કાવસજીએ “ભાઈ શાહેબો બાંગીર ફરામજી તથા વાડીઆજી નવરોજજી શુ. જમશેદજી તથા જમશેદજી (ખ) ફરામજી કાવસજીએ જીજીભાઈ તથા ખરશેદજી માણેકજી ”, એઓ ઉપર વાડીઆજીને તે પત્ર પોતાના તા. ૨૨ મી નવેમબર ૧૮૨૩નાં એક પત્ર પંચાએતના સાહેબો હજીર સાથે મોકલી આપ્યો અને જણાવ્યું કે “એનુ વીચાર રજી કરવો. શુવાદ રોજે આપરે શરવે મેમબરો વાડીઆજી હોરમજી બહમનજીને લાંઠાં કલાક ૩ ના બેથક કરીને મેમબરો ૩ તરત પાઈન કરો ” જે તે મેમબરો વરશ ૧ શુદી એ રૂપીઆ તા. જે કઈ બીજા પનચાતમા આપેચઊથેઆણુમા તથા હુરએક શારા કામમાં તે પણ તેજ મેમબર રશી^૩ તપાશે તે ધડીઆને પાશ કરે જે પનચાતના ધરમમાં રૂપીઆ અતલા રૂવાનની નઈઅતે આપેઆ તે પાંદતા છે. તે રૂપીઆ પનચાતની ચાપરીમા જમે કીધા છે ન તે મેમબરો બરાબર માશ ૧૨ નુ વરશ ૧ એક થાએ કે જમે ઊધાર તે રૂપીઆ કીઆ ફનમાં અથવા કહા મેલા હોએ તેનુ વીઆજ શુધાં બાકી કરીને બીજા ૩) મેમબર જે પનચાતના શારેબો થેરવે તેને તે આવર^૪ કરે ને તે બુદ અનજીમનને મેલવીને દેખારે જે અતલા રૂપીઆ પનચાતના થઆ છે તેમાંથી અતલો ખરચ થઓ ને આએ બાકી છે તે બીજા શાહેબોનેબી માલુમ પરે જે આપરી પનચાતનુ અતલુ ફન છે તારે આલમના લોકો ખુશીથી ભરશે ને હુરએક વાત પનચાતનુ ફન શેજમા માતુ થઈ જશે તારે ગણા નેક ધરમનાં કામ કરવાને પણ ઊમેદ થાતી જશે તેથી તરત તો એ ફન વાડીઆજીને તાનુ વત^૫ આએ બે અંગ-

- (૧) ચાપડો ૧ ઠ, બાજત ૨, પા. ૧
- (૨) એપોઇન્ટ (appoint) કરો.
- (૩) રસીટ (receipt).
- (૪) (હેંડ) આવર (hand over.)

(૫) એ શબ્દ ફાટલાં ને લીધે બરાબર ઊકડતો નથી. જે વત લઈએ તો તે સામાન્ય બોલાતી બાપામાં કાંઈ વખત ‘પુંજી’ માટે વપરાય છે. એ શબ્દ વતર જેવાં પણ દાસે છે. આગલી એક નકલમાં વતરક છે. કદાચીત પુંજીને માટે અથવા પાછા આવવાને માટે હોય.

રેજ સારા ગરવાલા છે ક્.....^૨ બરૂસ તેને તાં પનચાતની વતી નાણાં મેમ-
બરને ખાતે જમે કરાવે તેવાર પછી.....^૩ લોકોનાં શારાં ઇશતેત ઉપર બેવરૂ
મારગેજ રાખી ને ટકા હ) તું વીચાજ તેજવીજથી ઉપજવવું જોઈએ.
તે પણ અનજીમનનાં મેમબરો નજરમે આવે તે પરમાણુ પેલાથી ^૪ મેમ-
બર હોકમ કરે લખીને તે પરમાણુ પેલા તનડો મેમબરો ચલાવે. તરત એટલા
ખાબધો અમારી નજરમાં આવેઆ છે તે લખીઆ છે પછી તો જેમ જે શાહોની
નજરમે આવે તે પરમાણુ કરવુ કાએજે આપરા બીજા બાધા^૫ એ બાબેના
વેવા^૬ ની ચોપરીમાં છે. તેથી શરવે માલમ પરશે ”^૭

વાડીઆણના ઉપલા પત્ર ઉપર વીચાર કરવાને શેઠ ફરાંમજી કાવસજીએ
બોલાવા જણાવેલી મીટીંગ ગોવાદ રાજને બદલે રાજ ૨૬
(ગ) વાડીઆણના પત્રો મો આસ્તાદ માહુ ૨ જે અરદીબેહશત સંવત ૧૮૮૦ નાં
ઉપર વીચાર કરવા માટે કારતક વદી ૧ ને વાર શુકરે (તા. ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૨૩
પંચાએતના સાહેબોની ને દીને) વાડયા હોરમજી બમનજીનાં ઘરમાં મલી.^૮ તે વેલાએ
મલેલી મીટીંગ. શેઠ હોરમજી બમનજી વાડયાના ઉપલા પત્ર બાબે ઠેડાવ થયો
કે “વાડીઆણ હોરમજી બમનજી તથા પારશી ફરાંમજી
કાવસજી બનાજીનાં તથા વાડીઆણ નવરોજી જમશેદજી તથા પારશી જમશેદજી

(૧) ઘર (house) યા પેહડી.

(૨) દફતરનો આ બાગ ખવાઈ ગયો છે, તે ચોડાંક વર્ષ પર કરાવેલી એક નકલ
સાથ સરખાવી ઉતાર્યો છે. ચો. ૧ ક, આ. ૨.

(૩) અહીં લખાણના ચોડાંક બાગ ખવાઈ ગયો છે.

(૪) પેહલાંથી.

(૫) અંધારણો, કાવડા.

(૬) “ વેવા-વેવાદ વેહેવા ” એટલે “ લગન ”. મીરઝાં મહમદ કાસમની શુજરાતી
અંગ્રેજી દીક્ષનરી (૧૮૪૬), પા. ૩૫૦. મતલબ એમ દીસે છે કે લગનની નોંધની
ચોપડીમાં કોઈ નાણાના કારોઆર બાબે પણ કાયદા કાનુનો લખ્યા છે. જુઓ ઉપર પાના
૨૨૦ થી ૨૨૨.

(૭) ચો. ૧ ક, આ. ૨. પા. ૧.

(૮) ચોપડો નં. ૫, બાબદ ૧ અનેર. બાબદ ૧ અને ૨ ચાલુ છે પણ ચોપડામાં
ઉતારનારે તેને જુલથા છુટી પાડીએ. આ ચોપડો મીનીટ બુક જેવો છે.

જીજીભાઈ જીમલે આશામી ૪) ને પંચાતના રૂપીઆની ખબરદારી કરવાને વાસતે તરસતી થેરાવા છે. એ આશામી ૪) મલીને વાડીઆ હોરમજી બહમનજી પાશે જે કઈ રૂપીઆ છે તે લઈને મી. રેમીગટન કરાફદની હાશીશમાં પંચાતને નાંમે વળે મેલે ને હવે પછે જે કઈ પંચાતનાં રૂપીઆ આવશે અથવા લેવા પડશે તે વરશ ૧ શુધી ઊપલા આશામી મલીને લેશે ત્યા આપશે શહી ને હવે પછે જે કઈ પંચાતનાં પરચુતણુ^૧ રૂપીઆ આવે તે ઉપલા આશામી ૪) મધેથી પારશી ફરામજી કાવશજી લીએ શહી. ત્યા પરચુતણુ ખરચ કરવા પડે તે ફરામજી કાવશજી કરે શહી ને જેઆરે પરચુતણુ રૂપીઆ મધેથી રૂ. ૧૦૦૦) ની રકમ થાએ તારે મી. રેમીગટન તાં વાળે રેલે શહી. ને તેની રશીદ પંચાતનાં તરશતી ૪) જે કોઈ વખત ઊપર તેનાં નાંમની લાવે શર્ધ. ”

વાડીઆજી સીવાય ખીજા ચાર સાહેબોએ તા. ૧ લી ડીસેમ્બર ૧૮૨૩ ને દીને વાડીઆ હોરમજી બમનજીને રસીત આપી, તે રસીટમાં (૫) વાડીઆજી પાસે જણાવ્યું છે જે “તમારી પાશે આપણી પંચાતનાં રૂપીઆ મલેલા રૂપાની રસીટ. શંવત ૧૮૬૮ નાં વરશથી તે આજ દન શુધી^૨...હતા રેમીગટન કુ. માં વાડીઆજીને ત્યાંથી આવેલા તેની આએ રશીત તમુને આપી છે તે રૂપીઆ પંચાતની આપડીમે જમે કીધા છે. શંવત ૧૮૮૦ નાં વરશે કારતક વદ ૧૪ ને વાર શોમે તા. ૧ લી દીજેબર ૧૮૨૩ ઇંગરેજી ”^૩

તા. ૧ લી ડીસેમ્બર ૧૮૨૩ ને દીને એ રૂપા રેમીગટન કુ. ઉપર મોકલવામાં આવ્યા જેની રસીટ એ કુ. વાલાઓએ એજ તારીખની આપી. ત્યાર પછી બહારવને એટલે તા. ૨ જી ડીસેમ્બર ૧૮૨૩ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈએ પારસી પંચાતને તરશી તરીકે એ કુ. ઉપર એ રકમના સં-

(૧) એ શબ્દ બરાબર લખાયેલો નથી. ‘ચુ’ મુદ્રા દીધેલો છે અથવા ‘ચ’ અને ‘ત’ જોડેલા હોય એમ દીસે છે

(૨) અહીં આ રસીતની નકલમાં જે લીટી ખાલી છે, તેથી રસીતના કાગ્યા ખરચ ઉપરથી અહીં નકલ ઉતારી હશે, પછી આપતી વખત રકમ બરી હશે.

(૩) ચો. પ, ખા. ૩,

અધમાં તેઓનાં હક્કરમાં નોંધવા માટે એક યાદી (Memorandum) લખી મોકલી જેમા કેમ કામ લેવું તે બાબે કેટલીક હકીકત જણાવી છે. ^૧

પારસી પંચાયતનું નાણું એમ તરાહેત પેરેડીને સલામતી ખાતર સોંપવાની આ પહેલવહેલી હીલચાલ હતી. તે બાબેનો પત્ર^૨ અત્રે આપું છું કે તે ઉપરથી તે શરૂઆતના વખતની કામ કરવાની રીતીનો કાંઈ ખ્યાલ આવે.

Bombay, 2nd December 1823.

Messrs. Remington Crawford and Co.,

Bombay.

Gentlemen,

I request you will have the goodness to favor me to keep the following Memorandum in your Book to act accordingly.

First.—You may please to open a head in your Book in the Name of the Parsee Panchat, present Trustees for the same, are Hormusjee Bomanjee, Framjee Cowasjee, Navrojee Jamssetjee and Jamssetjee Jeejeebhoy.

Second.—We are paying now on account of the above head the sum of Eighteen thousand, Sixty two, one quarter and sixty six reas (Rs. 18,062. 1. 66) please to carry to the credit and pass the receipt for the same.

Third.—Any part that may be required by the present Trustees to be paid, taking the Signatures of the whole body and debit to the Parsees Panchat's account.

Fourth.—This present Election commencing from 1st December 1823, for the Term of 12 months on expiration of the above time, any change of the Election of the Trustees to act accordingly, due notice shall be given to you.

Fifth.—Whatever Interests you allow to your constituents the same you shall allow to the Panchat and shall be agreed to give previous notice for withdrawing the money, according to the tenor of your circular.

Sixth.—This is charity concern, and I beg your goodness to record in your Memorandum Book to act in future that no Commission on this head to be charged as I have asked particular favor from you which I hope God Almighty will attend all your wishes &c.

(૧) એ. પ. આ. ૪. અંદી આ પત્ર વેટે ૧૮૨૩ની નકલ બુકબંદરી નંદણીએ અને અધુરી આપી છે સુધે નકલ માટે જુઓ "ખોદાશે એ પંનયાત," પા. ૧૫૩ થી ૧૫૮.

(૨) "ખોદાશે એ પંનયાત," પા. ૧૫૩

Seventh.—I will thank you to favor me with acknowledging this my letter and wishes and remain.

Gentlemen.

Your most Obedient Servant,
(Signed) JAMSETJEE JEEJEEBHAY,
Trustee of the Par-see Punchat.

રીમીગટન કા. વાલાએ જમશેદજી જીજીભાઈના ઉપલાં પત્રનો તા. ૩ જી ડીસેમ્બર ૧૮૨૩ ને દીને જવાબ આપ્યો અને તેમાં સેંકડે ૫ ટકા વ્યાજ આપવા અને હવે પછી જેમ બીજા ઘરાકોને આપે તેમ વ્યાજ આપવા જણાવ્યું અને જો બાકીનું ખાતાનું નાણું (balance of this account) ઉપાડી લેવામાં આવે તો ૬૦) હજારની નોટીશ આપવા જણાવ્યું અને સેવટે હાલમાં વેપારની મંડી (dull state of trade) હોવાથી જો બહાર એટલું (૫ ટકાનું) વ્યાજ ઉપજતું હોય તો ત્યાં વધુ નાણું મુકવા અને પોતાને ત્યાં નહીં મુકવા સુચના કીધી.

ત્યાર પછી શેઠ ફરાંમજી કાવસજી એક પત્ર બંગીરભાઈ ફરામજી, વાડીઆજી હોરમજી બમનજી, વાડીઆજી નવરોજી જમશેદજી તથા (૬૦) ઉપકો ગોચવળથી પારંગી ખરજેદજી માળેકજી તથા પેસનજી બીખાજી તથા ફરાંમજી કાવસજીએ સમરત “ શમશત પારશીતા પનચાતના શાહિબો ” ઉપર પંચાંગતને વાકેફ કરવી. તા. ૪થી ડીસેમ્બર ૧૮૨૩ ને દીને લખી નીચેની મતલબનું જાણાવે છે:—વાડીઆજી હોરમજી બમનજી પાસેથી રૂ. ૧૮૦૦૦ ૧૬૫૫ દોકડા સંવત ૧૮૮૦ નાં કારતક શુદ્ધ ૧૪ વાર સોમ તા. ૧લી ડીસેમ્બર ૧૮૨૩ સુધી તકા ગાલ લેખે વ્યાજ આપે મદ્યા છે તે ચાર પંચાંગતના નવા ત્રસરીઓ વાડીઆજી હોરમજી બમનજી તથા ફરાંમજી કાવસજી તથા વાડીઆજી નવરોજી જમશેદજી તથા જમશેદજી જીજીભાઈ એ ચાર જણાએ લઈને રીમીગટન કરોડરૂને તહાં પંચાંગતને નામનું ખાતું પાડી મુક્યા છે તેનું વ્યાજ સેંકડે ૫ ટકા લેખે ચાલે છે. એ પેદહીવાલાએ રૂપ્યા ઉચક મુક કરવા માટે પેતે કાંઈ કમીશન નહીં લેવા જણાવ્યું છે. એ ઉપરાંત રૂ. ૨૦૦૦) ની નોટ બંગાલેથી આવવાની હતી. બીજા રૂ. ૭૦૦) અંદ્યાડ ખરજેદ દાડ પાસેથી આવવાનાં હતા તે એ મોખેદ શેકડા ફરામજી કાવસજીને આપી ગયા છે. એ કાગ-જમાં સુચના કીધી કે ઉપલા ચારમાંથી વેંક જણને કરાવવા કે તે ધાની શેકડા રૂપ્યાનો હીસાબ રાખે અને ત્રણ માસે હીસાબ બીજા ત્રસરીઓ આગલ રજુ કરે. ઈસ્વી ૧૮૨૩ (સંવત ૧૮૮૦) માં ચાર ત્રસરીઓને નેમ્યા (૨) એ અરસા દર- ત્યારથી આ અરસાના બાબના સેવટના સાલ એટલે ઇ. ૧૮૨૬ થાન પંચાંગતની પુછ. ના સાલ સુધી પંચાંગતના ફંડની પુંજ નીચે મુજબ હતી.

(૧) આ. ૧ ક, બા. ૩, પા. ૨

(૨) આ પત્ર લખવાની ફરામજી કાવસજી મતલબ નવી ગોચવળની માહિતી આપી પનચાતને આપવાની દીસે છે.

૩૧૦૬૬૧)૨૦૧	સંવત ૧૮૮૦	ની આખેરીની	આકી. ઇસ્વી	૧૮૨૩-૨૪
૪૬૬૦૬)૧૫૧	" ૧૮૮૧	"	"	૧૮૨૪-૨૫
૫૫૫૨૬)૧૩૧	" ૧૮૮૨	"	"	૧૮૨૫-૨૬
૬૪૩૫૮)૧૦૧	" ૧૮૮૩	"	"	૧૮૨૬-૨૭
૬૬૮૪૮)૧૦૧	" ૧૮૮૪	"	"	૧૮૨૭-૨૮
૬૬૫૪૮૧૧)૧૪૧	" ૧૮૮૫	"	"	૧૮૨૮-૨૯
૭૧૪૮૩૧૧)૨૧૧	" ૧૮૮૬	"	"	૧૮૨૯-૩૦

(૧) શરૂઆતના આ અરસાવાલાં ૭) વરસોની પુંજની આ નોંધ છે. અત્રે એ વરસો પછીથી ૧૮૫૧ નું સાલ જ્યારે પચાએતની પુંજનું પેદલ વહેલુ ત્રશ્ટીદ કરવામાં આવ્યું ત્યાં સુધીની પુંજની હકીકત આપું છું કે હવે પછીના આમોમાં તે છુટી આપવાની જરૂર રહે નહીં અને એક વખતે વાંચનારને તેનો સામયો ખાસ આવે.

૭૩૩૦૦૧)૨	સંવત ૧૮૮૭ની	આખેરી ની	આકી. ઇસ્વી	૧૮૩૦-૩૧
૭૪૪૦૮)૮૧	" ૧૮૮૮	"	"	૧૮૩૧-૩૨
૭૫૨૯૧)૫	" ૧૮૮૯	"	"	૧૮૩૨-૩૩
૮૨૬૧૨૧)૭	" ૧૮૯૦	"	"	૧૮૩૩-૩૪
૮૬૮૨૯૧)૧૦	" ૧૮૯૧	"	"	૧૮૩૪-૩૫
૯૫૦૨૯૧)૦૧	" ૧૮૯૨	"	"	૧૮૩૫-૩૬
૧૦૦૪૫૦૧)૫૧	" ૧૮૯૩	"	"	૧૮૩૬-૩૭
૧૦૮૬૮૬)૨૦૧	" ૧૮૯૪	"	"	૧૮૩૭-૩૮
૧૧૧૪૮૦૧)૪૧	" ૧૮૯૫	"	"	૧૮૩૮-૩૯
૧૨૯૬૪૯૧)૧	" ૧૮૯૬	"	"	૧૮૩૯-૪૦
૧૩૬૩૯૯૧)૧૯૧	" ૧૮૯૭	"	"	૧૮૪૦-૪૧
૧૫૫૬૬૨૧)૨૧૧	" ૧૮૯૮	"	"	૧૮૪૧-૪૨
૨૭૫૨૩૦૧)૨૪૧	" ૧૮૯૯	"	"	૧૮૪૨-૪૩
૨૯૭૧૨૫૧)૧૮૧	" ૧૯૦૦	"	"	૧૮૪૩-૪૪
૩૨૨૯૪૫)૦૧	" ૧૯૦૧	"	"	૧૮૪૪-૪૫
૩૫૦૬૪૫)૨૦	" ૧૯૦૨	"	"	૧૮૪૫-૪૬
૩૭૩૯૧૮૧)૧૫૧	" ૧૯૦૩	"	"	૧૮૪૬-૪૭
૪૦૫૩૩૪)૨૨	" ૧૯૦૪	"	"	૧૮૪૭-૪૮
૧૮૯૧૦૯૧)૨	" ૧૯૦૫	"	"	૧૮૪૮-૪૯
૧૬૬૯૮૮૧)૧૮૧	" ૧૯૦૬	"	"	૧૮૪૯-૫૦

સંવત ૧૯૦૫ થી પુંજ એકદમ ઘટી ગઇ છે. તેનો સમય આપણે પછવાડે જોઇશું કે સર જમશેજી જીજીભાઇ પારસી બેનીવોલન્ટ કન્ટ્રીટયુશનની એ ત્રણે સ્થાપણા થવાથી તેમાં રૂ. ૨,૭૪,૫૦૦ આપવામાં આવ્યા હતા.

એ અરસામાં પંચાએતના ફંડની આવક નીચલાં સાંધણી થતી હતી:—

(ક) ઉથમણામાં તંદરોસ્તી ભણાવી અપાતી રકમ.

૨. એ અરસામાં પંચા- (ખ) શાદી રામશની વખતે યા ખુશીથી પંચાએતના ફંડમાં ભરાતું નાહું.

નીનાં સાંધણી. (ગ) પતેતી તાંકણે ઉધરાંણું.

(ઘ) લગન અને ગગરનાના લવાજમની આવક.

(ડ૦) ગમબાર વીગેરેની ન્યાતોના જમણુનો લવાજમ.

(ચ) પંચાએતની મીલકતનું ભાડું; તેમા ૧) નશાખાનાની મીલકત અને ૨) ડુંગરની ઉપજ.

(છ) આતશબેરાંમ તથા આદરીઆનોમાં મુકેલી ધર્મખાતાંની પેટીઓ.

(જ) નેઆતખાર મેલેલાઓને પાછા લેતાં લેવાતો દોટીનો દંડ.

આ અરસાના વર્ષોમાં ઉથમણામાં દર વર્ષે નીચલી રકમો

(ક) ઉથમણામાં ભરાતી ભરાયલી આપણે જોઇએ છીએ:—
રકમ.

સંવત ૧૮૭૬- રૂ. ૩૧૨૮૫૦

„ ૧૮૮૦- રૂ. ૧૦૫૦

„ ૧૮૮૧- રૂ. ૧૬૫૧

„ ૧૮૮૨- રૂ. ૫૭૬

„ ૧૮૮૩- રૂ. ૨૨૫૯

„ ૧૮૮૪- રૂ. ૧૬૭૬

„ ૧૮૮૫- રૂ. ૩૩૨૭

(૧) પેદલાં એક વરસમાં એ ઉથમણામાં ભરાયલી રકમની નોંધ “ ઉથેઆણું મધે તંદરોસ્તી ભણાવી હતી, ” એમ સામતી મળે છે. ત્યાર પછીના વરસમાં જુદાં જુદાં ખાતાંઓમાં ભણાવેલી મળે છે. તેનું સામકું તોટલ કરી તે અતરે આપી છે. ઉથમણામાં ભરાતી આ રકમો ધણીખરી ૫૦) ૭૫) યા ૧૦૦) ની અથવા વધુ રકમની દીસે છે. તે ઉપરથી ધારી શકાય છે કે તે અરસામાં મધ્યમ વર્ગ યા ગરીબ મધ્યમ વર્ગે આ જાતની ઉથમણામાં કરવાની સખાવત તરફ પુરતો ખેંચાયેલો ન હોય.

ત્રસ્તીઓની બોર્ડની સ્થાપણા પછી પેહલા વરસમાં નાણું કેઈ ચેકસ ફંડનું નામ પાડી લેવામાં આવતું હતું નહીં. પણ તે પછીના એ અરસામાં જ્યાં સર્વત્ર ૧૮૮૧ના વરસમાં આપણે નીચલાં ફંડોના નામ જ્યાં ફંડો જ્યાંએ છીએ,

૧. ગંભાર ખાતું.

૨. રૂવાનતું ધરમખાતું.

૩. આંધરાં હુલાનું ધરમખાતું.

૪. પંચાએતનું ધરમખાતું.

એ અરસામાં હાલના વખતમાં જે આપણે પુરતું જિતા નથી તે જ્યાંએ છીએ કે તે વખતે લોકો પોતાને ત્યાંની શાહી રામશનીની (ખ) શાહી રામશની વખતે વખતે પણ આ પોતાની ખુશીથી પણ રકમો ભરતાં. દાખલા આ ખુશીથી પંચાએતન તરીકે પંચાએતના ત્રસ્તીઓની બોર્ડ નેમાવા પછી પેહલાંજ ફંડમાં ભરાતું નાણું. સાલમાં આપણે ૧૯,૦૪૨ ની રકમ નીચલી નોંધ સાથે જ્યાંએ છીએ:^૧ “ બીજી કેટલાએક લોકોનાં છોકરાં પરણ્યાં તેવારે પોતાની ખુશીથી શરેશતા કરતાં પણ પંચાએતનાં ધરમખાતે વત્તા રૂપીઆ આપા છે તેહની વીગત.” એ વીગત આપીને સેવટે લખે છે કે “ હવે એ રૂપીઆનો જે શરે ધરમ થાશે તેનાં શવાબનો હુમબેરા રૂપીઆનાં આપનાંરાને તથા તેહનાં છોકરાં પરણ્યાં તેહનાં ફરજનદોનાં ફરજદ સુધી હાશેલ થાશે તે શત જાણ્યો.”

સર્વત્ર ૧૮૮૧ના સાલમાં “ કેટલાએક લોકોનાં છોકરાંવાની શાહી થાઇ તેનાં વોએ પોતાની ખુશીથી શરેશતા કરતાંને વધુ આપેઆ તેહની વીગત, ”^૨ એવી વીગત સાથે રૂ. ૧૭૭૦ જન થયા છે. તેમાં વધુમાં વધુ રકમ રૂ. ૨૨૫) ની અને નાનામાં નાની રૂ. ૫ ની છે.

એ અરસામાં પંચાએતના ફંડની આવકનું એક મુખ્ય સાધણ

(ખ) પતેલી વાંજણે પતેલીને દીવસે “ પંચાએતનાં ધરમખાતાંમાં નાણું ઉગરાવાનું ઉગરાણું. એક કાગજ કીધું હતું ” તેની હતી.^૩

(૧) મુખ્ય સમાચાર, તા. ૧૨ એપ્રિલ ૧૮૨૪ નો અંક, પા. ૨૨૪.

(૨) મુખ્ય સમાચાર, તા. ૩ જુલાઈ ૧૮૨૬ના અંક, પા. ૪૩૧.

(૩) મુખ્ય સમાચાર, તા. ૨૦ ૬-૧૮૨૪ નો અંક, પા. ૫૮૧.

શને ૧૧૯૪ ય. ઝ. (ઇ. ૧૮૨૫) ના સાલમાં કદમીઓની પતેતીના અવસરના લીસ્ટમાં રૂ. ૨૩૭૧) ભરાયા હતા. તે ટીપની નીચે મુખ્ય સમાચારમાં તે છપાવતાં નીચલી નોંધ કીધી છે: “ જે શાહેબ લોકોએ એ પંચાતનાં ઉઘલાંણાંમાં નાંણાનાં આંક ભરેલા છે તે શાહેબો મેહેરખાંનગી કરીને પંચાતનાં નાંણાંનાં તરશટી ફરાંમલ કાવશલ બનાંજીનાને તાંહાં નાંણું ભરીને પેલા કાગજમાં લખે જે નાંણું રોકડ આપીઉં છે. અને બીજા જેટલા કદમી શાહેબ લોકોએ નાંણું ભરીઉં નથી તે શાહેબોને લાએક છે જે મેહેરખાંનગી કરીને તે ઉઘરાંણાંનું કાગજ મંગાવીને તે મધે પોતાની ખુશી પરમાંણે નાંણાંને આંક ભરી એ નેક કાંમમો શામેલ થ.એ. બીજું હવે પછી બીજા જે કદમી-વાલા શાહેબો નાંણાં ભરશે તેહની ટીપ પછવાડેથી છપાવી જાહેર કરશું.”

એવી બીજી ટીપ કુલે રૂ. ૨૧૩ ની છાપવામાં આવી હતી. એ પછી એક માસ રહી “રશમી પારશી લોકોની પતેતી” ને દીને ફરતી કરેલી ટીપમાં કુલે રૂ. ૪૪૪૨) ભરાયા હતા. તે પછીની બીજી ટીપ છપાઇ છે તેમા રૂ. ૨૫૩) ભરાયા છે.

આગલા બાબમાં જણાવવા પ્રમાણે આ અરસામાં પણ લગન અને ગગર-નાનાર લગાજમનો દર લગન દીક રૂ. ૪૫ નો હતો. પહેલાં (ધ) લગન અને ગગર એક વરસની નોંધમાં લખે છે કે “ લગનની ચીઠી રનાના લગાજમની આવક. ૬૬,” અને “ ઘઘંણાંની ચીઠી ૭.” પછી લખે છે કે “ એ મધેથી પંચકી તથા દસતુરનાં ઊકરાં ૩ પરણેઆં તેહનું કાંઇ લીધું નથી.”

(૧) મુખ્ય સમાચાર, તા. ૨૦-૯-૧૮૮૪ નો અંક, પા. ૫૮૨. મુકતાદના અવસર ઉપર સખી મહરોબા લીસ્ટ ફેરવવાના આ એકસો વર્ષ પરનો ચાલ હજુર ચાલુ છે.

(૨) પારશીઓમાં એક રંડાપલી સ્ત્રી ૥ એક રંડાપલા પુરૂષ સાથનાં લગનને “ ગગરણું ” કેહવામાં આવે છે. એ શબ્દ ત્રીપથીની ડીક્ષનરીમાં “ લગન, Remarriage, a second marriage ” કરી આપ્યો છે. મી. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ જવેરી અને પ્રેફેસર ના. બો. દીવેતાને પુછતાં તેઓ જણાવે છે કે ગુજરાતનાં હાંડી ગામમાં એ શબ્દ “ લગરણું ” કરીને બોલાય છે. એક ઘેર છોડી બાજે ઘેર જવું (પરણવું) તે લગરણું.

(૩) મુખ્ય સમાચાર, તા. ૧૨-૪-૧૮૨૪ નો અંક, પા. ૨૨૪.

એ પછીના વરસમાં “લગન નંગ ૮૧”) અને “લગન નંગ ૮”) થયાં હતા. સંવત ૧૮૮૪ ના સાલમાં આપણે લગનની સંખ્યા ૧૬૨) અને ગગરનાની સંખ્યા ૩૩) ની જોઈએ છીએ. ૧૮૮૫ માં લગણ ૧૩૬) ને ગગરણ ૨૬) થયલાં આપણે જોઈએ છીએ.

આગલા અરસા માફક આ અરસામાં પણ ઠાંઈ ગહંબારની ન્યાત કરતું અથવા ખુશી ખુરમીની વખતે ન્યાત કરતું ત્યારે તેના (૬૦) ગહંબાર લીગરની લવાજમના પંચાએતમાં ગહંબારની દર ન્યાત માટે અને ન્યાતોના જમણનો લવાજમ. લગનની ખુશાલીની નીઆત માટે રૂ. ૫) લેવામાં આવતા હતા. આ અરસાના પહેલા હીઝાજમાં આપણે એ નીઆતોના લવાજમના રૂ. ૬૫) નીચલી હકીકતથી જમે થયલા જોઈએ છીએ :

“રૂ. ૫૦) શ્રી સુરત મધે દાદાભાઈ નશરવાંનજી મોદીની નધએતે આતશ-ખેહરાંમ તખતે બેશાડેઆ તે દને વાડીઆજી હોરમજીનાં આદરીઆંન મધે જશન કરીને નેઆતનું જમણ કીધું તે બાબત પંનચાતના ધરંમખાતામાં શરેશતા પર-માંણે રૂ. ૫) ને ઠેકાંણે રૂ. ૫૦) રોકડા આપા છે.”

એક બીજી નોંધ નીચે પ્રમાણે છે: રૂ. ૫) “વાડીઆજી નવરોજી જમ-શેહજીએ બંદર શાયનો તીર મહીનાંનો ઘંમબારનું ગાંમનું જમણ કીધું તારે રૂ. ૫) આપા છે.”^૩ એવું દીસે છે કે વાડીઆજી નવરોજી ગોડીના વડા હતા, તેથી તેવણ પોતાની ગોડીમાં કામ કરનારા અને બંદરમાં કામ કરનારા પારસીઓનો ગહંબાર કરતા, ત્યારે તે ગહંબાર સાથે ગાંમનું જમણ પણ કરતા હતા.

એક સાલમાં એક જમણની નીચલી નોંધ જોઈએ છીએ: રૂ. ૫ “દરાંમજી પેશતનજી બેટીહોમજીનાંની વરશી ઉપર છોકરાઓએ કદમી તીર મહીનાંનાં ઘંબાર મધે ગાંમનું જમણ કીધું તારે આપા છે.”^૪ એજ મુજબ એજ ધણીના ધણીઆણીએ પણ વરસીપર પોતા તરફથી જુદી ન્યાત કીધી હતી.

સંવત ૧૮૮૧ (૧૮૨૪-૨૫) ના વરસમાં ગંબારના ૬) જમનના રૂ. ૩૦) નોંધાયા છે. સંવત ૧૮૮૩ માં ગંબારના બે જમણના રૂ. ૧૦) જમે થયા છે.

(૧) મુજબ સમાચાર, તા. ૮-૮-૧૮૨૫ ના અંક પા. ૫૫૦.

(૨) મુજબ સમાચાર, તા. ૧૨-૪-૧૮૨૪ નો અંક, પા. ૨૨૫, ન્યાત કરનાર કાસેથી રૂ. ૫) હજુર પણ લેવામાં આવે છે.

(૩) ઉપલોખ લવાલો.

(૪) ઉપલોખ લવાલો.

સંવત ૧૮૮૪ માં ગંભારના ૫) જમણુના રૂ. ૨૫) તથા લગનની ન્યાતના દર ન્યાતે રૂ. ૧૦) પ્રમાણે રૂ. ૨૦ મલી રૂ. ૪૫ જમે થયા છે. સંવત ૧૮૮૫ ના સાલમાં આપણે રૂ. ૧૦૦) જમે થયલા બેઠાએ છીએ, જેમાં ગહંભારના જમણુની ૧૬) ન્યાતના રૂ. ૮૦ અને લગનની ન્યાત ૨) ના રૂ. ૨૦ જમે થયા છે. ઉપલી હકીકત ઉપરથી દીસે છે કે દર સાલ ગહંભારની ન્યાતોની કોઈ સંખ્યા સુકરર હતી નહી. કોઈ સાલ કોઈ પોતાની ખુશીથી ગહંભારની ન્યાત કરતું હોય એમ દીસે છે.

એ અરસામાં પંચાએતની કોઈક મીલકતો હતી તેના ભાડાંની આમદાની આવતી હતી. એવી મીલકતોમાં નસાખાનાની મીલકતો (૨) પંચાએતની મીલ- હતી. “નશાખાનાંનાં ગાલા ૨” ના ભાડાં તરીકે દર માસે કતતું બાડું. રૂ. ૧૬ ને હીસાએ બાડું જમે થતું આપણે બેઠાએ (૧) નશાખાનાની છીએ. એ નશાખાનું તે કોટતુ નશાખાનુ છે. એ મીલકત. નશાખાનાની એક “કોઠડી મધે મેતાને નીશાલ બણાવા આપી છે તેહનું બાડું,” પેહલાં વરસમાં દર માસે રૂ. ૧૦) લેએ જમે થયું છે અને પછી નોંધ લીધી છે કે “હવે પછી એ નીશાલ બણાવાની કોઠડી શ્રી પંનચાતે ધરંમ ખાતે આપી છે અને બાડું માફ કીધું છે.”

એ અરસામાં આમદાનીમાં આપણે ડુંગરની ઉપજ પશુ બેઠાએ છીએ. સંવત ૧૮૮૧ (ઇ. ૧૮૨૪-૨૫) માં રૂ. ૪૨) નીચલી ૨. ડુંગરની ઉપજ. નોંધ સાથે બેઠાએ છીએ:

“પંનચાતનાં ડુંગરની ઉપજ વરસ ૨ ની શંવત ૧૮૭૬ તથા શંવત ૧૮૮૦નાં વરસ ૨ ના હાં. અરશેદજી માંજેકજી શરાફ પાશેથી.” ૩

(૧) મુંબઈ સમાચાર, તા. ૩-૭-૧૮૨૬, પા. ૪૩૦.

(૨) મુંબઈ સમાચાર, તા. ૮-૬-૧૮૨૫ નો અંક પા. ૫૫૦. કોટના નશાખાનાના એક ભાગમાં એ નીશાલ નવેમબર ૧૮૮૬ સુધી મેહતાજી જમનાસંકર જમાઈ માસીક રૂ. ૧) નું નામનું બાડું આપી ચલાવતા હતા નીશાલના માથા ઉપર રવાનના ખાતાના કલાકંની બંકક હતી.

(૩) મુંબઈ સમાચાર, તા. ૩-૭-૨૬ નો અંક પા. ૪૩૦,

એવું' હીસે છે કે આ વખતે દાદીશેઠના આતશબેહરાંમ, દાદીશેઠની દરેમેહર,
અને બનાજની દરેમેહર એમ ત્રણ જગ્યાએ ધર્મ-
(જ) આતશબેહરાંમ તથા ખાતાની પેટીઓ સુકવામાં આવી હતી. સંવત ૧૮૮૨
આદરીઆનોમાં સુકાયલી (ઇ. ૧૮૨૫-૨૬) માં રૂ. ૨૬૧૧૭ નીચે પ્રમાણે
પેટીઓ જમે છે.

“૨૪૦૧૮ આતશબેહરાંમ મધેની પેટીમાંથી.

૪પાાર દાદીશેઠની કોટ મધેની અગીઆરી મધેની પેટીમાંથી નીકલેઆ.

૪૧૧૨૨ બનાજની અગીયારી મધે પેટી સુકી છે તે મધેથી નીકલેઆ.”^૧

આગલા એકાદ બાબમાં જણાવ્યું છે કે ન્યાતબાર મેલેલાઓને જ્યારે
પાછા કેમમાં દાખલ કરવામાં આવતા હતા ત્યારે કોઈ
(જ) ન્યાતબાહર મેલેલા- બીજી સજાઓ સાથે તેઓ પાસે દોટીને દંડ લેવામાં
આવતો હતો.^૨ એવી રીતે કંડમાં આવતી રકમ ઘણી
દોટીને દંડ. નાની અને કોઈ કોઈ વખતનીજ હોય છે પણ તેની
નોંધ લેવાની જરૂર છે. સંવત ૧૮૮૪ નાં સાલમાં આપણે
એક રકમ નીચે પ્રમાણે જમે જોઈએ છીએ: “૧. ફરાંમજી હોરમજદાડ
પંથકી પાશેથી દોટી એક લીધી. એ ઘણીને નેઆત બારો કાટો હતો તેને
પાછો નેઆતમાં લીધો તેનાં દંડના.”^૩

આ નોંધના શબ્દો દેખાડે છે કે “દોટી” તે “એક પ્રકારનો દંડ” છે.

આગલા બાબમાં આપણે જોયું કે તે અરસામાં પંચાએતના કંડમાંથી
કેવા પ્રકારના ખર્ચો થતા હતા. હવે આ બાબમાં પણ
૩. આ બાબવાલા અર- આપણે એજ બાબદ કાંઈક વધારે તપાસીશું, સબળ કે
સામાં પંચાએતના કંડ- હવે ચાર ત્રસ્ટીઓની નેમલુક થતોને સબળે ઘણુક કામે
માંથી થતા કોષ્ઠ ખર્ચો. નીચરીત રીતસર થતાં એ અરસાના ખર્ચોમાં જોઈએ
છીએ તો આપણને માલમ પડે છે કે કેટલાક બચુકના
જરૂરી ખર્ચો હતા અને કેટલાક કોઈ ચોક્કસ સબળોએ યા અવસરોએ ખરપા
થતા સબળો હતા.

(૧) મુંગધ સમાચાર, તા. ૧-૧૦-૧૮૨૭ નો અંક, પા. ૭૩૮.

(૨) જુઓ બાબ ૬, પા. ૧૩૪, ક્રક નોટ ૬.

(૩) મુંગધ સમાચાર, તા. ૨૬-૧૦-૧૮૨૪ નો અંક, પા. ૮૬૪.

પંચાએત હસ્તક થતાં જરૂરી જાથુકના ખરચોમાં નીચલા ખરચો આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.^૧

- (ક) ગરીબોને લગનની મદદ.
- (ખ) નશેશાહારોને લવાજમ.
- (ગ) ગરીબ નાવારેસોનો રવાન ખર્ચ.
- (ઘ) આંધલાં પાંગલાં તથા નાવારેસોનો પગાર.
- (ડ૦) જશનોનો ખર્ચ.
- (ચ) ગહંમખારનો ખર્ચ.

એવા જરૂરી જાથુકના ખર્ચો માટે બોલી પછી કોઈક અસાધારણ સર અવસરના ખર્ચો માટે બોલીશું.

ગરીબોને પોતાની છોકરીઓ પરણાવી આપવા માટે બે રીતે મદદ આપવામાં આવતી હતી. એક તો ઘણા ગરીબોને ચોક્કસ (ક) ગરીબોને લગનની રકમની મદદ આપવામાં આવતી અને બીજી તો કોઈ મદદની બાબદ. કામદાર ગરીબોને આંગ ઉપર તેઓની છોકરીના લગન માટે કાંઈક રકમ ધીરવામાં આવતી. હાખલા તરીકે ૮ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૫ થી શરૂ થતાં વરસ (સંવત ૧૮૮૮) ના હીસાબમાં એક રકમ આપણે રૂ. ૬૦) ની “ પારશી નોજ કાવશજીની છોકરી પંરણાવા શરૂ આંગ ઉપર આપા ” એવી રીતે ઉધરેલી જોઈએ છીએ.^૨

આ અરસામાં રવાનના કામ માટે છ નશેશાહારો રોકવામાં આવ્યા હતા. દરેકને રૂ. ૫) નો પગાર આપવામાં આવતો હતો. (ખ) નશેશાહારનો આગલ જણાવ્યું તેમ એવું દીસે છે કે એઓ પોતે લવાજમ. પોતાનું કામ કરતા હતા પણ એ સુસારો લઈ બંધાતા હતા કે જ્યારે કોઈ રવાન થાય ત્યારે તે કામ માટે આવે. એ અરસામાં નશેશાહારોની સંખ્યા ૧૮૨૮ સુધી ૬)ની હતી.^૩

(૧) મુબઇ સમાચાર, પુસ્તક ૪, આંક ૧૬૩, પા. ૧૭.

(૨) મુબઇ સમાચાર, પુસ્તક ૫, તા. ૩-૭-૧૮૨૬, પા. ૪૩૭.

(૩) યો. ૬, બા. ૪.

એ અરસામાં શેઠ દીન માહ બહમન ૧૧૬૪ (તા. ૨૨ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૫) ની સભામાં નશેશાહારને પગાર આપવાની બાબત નીકળી હતી. અસલા કાવશ નામનો એક નશેશાહાર જેણે ૩૦) વરસ સુધી નોકરી કીધી હતી અને પગે લંગટો થયો હતો તેને જીવે ત્યાં સુધી દર માસે રૂ. ૫) નું પેન્શન આપવાનો ઠરાવ થયો હતો. ૧

આગલા અરસમાં કેાઈ ગરીબ નાવારેસનો રવાન ખર્ચ જ્યારે પંચાએતની નજરમાં કેાઈ એવા દાખલાઓ આવતા ત્યારે થતો. પણ આ (૩) ગરીબ નાવારેસનો અરસામાં હવે તેની જાહેરાત આપવામાં આવી. તા. ૨૭ મી રવાન ખર્ચ. ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૬ ને દીને “ મુબઈની પારસી પંચાતનાં ફંડનાં તરશીઓએ એક જાહેર ખખર છપાવી સર્વે જરથોસ્તીઓને સુચના કીધી હતી કે મુબઈ મધે હરકેાઈ ગરીબ નથા નાવારેસ જરથોસ્તીનું રવાન થાય ત્યારે તેને અવલમંજલ પોંહચાડવાનો તથા ઉઠમણ, ચેહાડમ, દશમુ અને માશીશાના ખર્ચના રૂ. ૩૦) સુધી પંચાતનાં ફંડ મધેથી આપવામાં આવશે. માટે હરકેાઈની લટા પર તેનું એવારેસ રવાન થાય તો નીચલા તે લટાઓ પર રેહનારા ગ્રહસ્થોમાંથી હરકેાઈનેથી ખખર કર્યાથી તેઓ પોતાની ડેખરેખ હેઠલ તેનો ખર્ચ કરાવશે, અને પંચાતમાંથી તેનું નાણું લેશે.

કેાટ મધે.

શેઠ હોરમજી બહમનજી શેઠના.
શેઠ નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ.
શેઠ ખરશેદજી માણેકજી સરાફ.
શેઠ શોરાબજી વાછાગાંધી.

ખાહેર કેાટ.

શેઠ જમશેદજી જીજીભાઈ.
શેઠ શાપુરજી શોરાબજી કપાવાલા.
શેઠ પાલનજી એદલજી અપુ.
શેઠ દાજી ખરડી.

દસતુર મુદ્દાં ફીરોજી કાઉશલ.
 દસતુર એદલત દારાબલ સંબંધી.
 શેઠ શેરાબલ પેશતનલ પાટક.

ભાષ્યખતે.

શેઠ બેહરાંમલ કાવસલ ખનાલ.

મજગાંમ.

શેઠ ફરાંમલ કાવસલ ખનાલ.
 શેઠ મેહરવાંનલ રૂસતમલ દારૂખાંનાંવાલા.
 શેઠ નવરોજી રૂસતમલ નાદરશાહ.”^૧

આગલા અરસામાં પણ કોઈ ગરીબોને મદદ અપાતી હતી. પણ આ અરસામાં અનબુમનના ખાસ ઠડાવ પછી કાંઈક એકસ (૫) આંધલાં પાંગતાં તથા નીચમીત કામ થવા લાગેલું દીસે છે. રોજ ૨૩ માહ ૯ નાવારસોને પગાર. તેઓને આદર ૧૧૯૫ ય. ઝ. તા. ૨૨ મી જુન ૧૮૨૬ ના દીને પગાર આપવાના ફત્વો સમસ્ત અનબુમન દાદી નશરવાંનલના આતશબેરામ મધે મંત્રી અને ઠેરાવ કર્યો કે “આપણ પારશી ત્યા મોબેદ જે શરઆત. કોઈ આંધલા ત્યા લુલાને માશ ૧) રૂ. ૬)

અંકે છ આપવા શહી તેનો કરાર એ જે હવે પછે આંધલા ત્યા લુલા લોકો કોઈને દરવાજે વગર બોલાવે માગવા ત્યા જમવાને વાચતે બાંધે નહી. ત્યા જિથીઆણે ત્યા પાદશે વગર બોલાવે બાંધે નહી ને કડાશ કોઈ વગર બોલાવે બાંધે તો તે ધણીનો મુશારો આપવો નહી ને પછી અનબુમનની ધરમશાલા મધે રાખીને ખવાડવું નહી ને તે પરમાણે તે ધણી રેડેગે નહી તો શરકારમાં બહાર કરીને જે થેકાણેથી આવ્યા હશે તે મરુક મધે મોકલવા શહી.”^૨

તા. ૨ જ નવેમ્બર ૧૮૨૬ ને દીને ખરશેદલ માણેકલ સુરત મેદીલ રૂસતમલ કેઅસર ઉપર એક લખાણ કાગજ લખે છે તેમાં આ બાબદના સંબંધમાં લખે છે કે: “ મુબોઈ મધે જે કાંઈ હાંધલાં પાગલા હતાં તે લોકોની

(૧) પા. પ્ર., I, ૧૬૩.

(૨) મો. ૫, બાગદ ૨૭, પા. ૨૪

(૩) મો. ૨ બા. ૧૨૩, પા. ૬૬.

પાદશે ઊઠીઆણે તથા શારે દારે આવતાં હતાં તેનાને શરવ કોઇ પોતાની ખુશી પરમાણે આપતાં હતાં પછે તો તે લોકો ગેહર ગેહર રજલવા લાગા તે વાશતે પનચાતવાલાવોએ તે લોકોનુ ગુજરાનને વાશને રૂ. ૫) નું મધ્ય પનચાતના રૂપીઆમોથી આપવાના થેરાવીને હાંધલા પાંગલાની શાર એક ફંનડ ઊભું કીધું છે. તે વાશતે ઊઠીઆણામો તે હાંધલાનાં ફનમો જેની ખુશી પડે છે તે પનચાતમો આપે છે ને કઇ શારે માથે કોઇની ખુશી પડે છે તો બીજા મોએદોને આપે છે તેમ તે આધલાવોને યોગાવીનેથી આપે છે.....સુએઇની પનચાત મધેથી કીઆ હાંધવાને આપે છે કે જેનુ કોઇ વારશ નઇ હોએ અગર કોઇનુ શગો રલતો કમાવતો હોએ શુતારનું કે કરાઇનું કે કલકાતનું કે મજુરીનું કે રાંધવા જવાનું કરતો હોએ તો તે આંધલાનુ ગુજરાન તેના શગા પાશેથી અપાવીએ છે ને તેનાં શગાવોથી છેક બેચારા લાચાર હોએ તો પનચાતમોથી અપાવીએ છે.”

ઉપર જણાવવા મુજબ તા. ૨૨ મી જુન ૧૮૨૬ ને દીને ગરીબોને પગાર આપવાનું અનજીમને ઠેડવવા બાદ બીજે વરસે આપણે સંવત ૧૮૮૨ (ઇ. ૧૮૨૫-૨૬) ના હીસાબમાં રૂ. ૨૫૨) ની રકમ નીચલી નોંધ સાથે ઉધરેલી જોઇએ છીએ. “આંધલાં તથા હુલા તથા લંગડાનો પગાર તા. ૧ લી જુલાઇ શને ૧૮૨૬ થી તે તા. ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર શને ૧૮૨૬ શુધી માશ ૩) ના દર માશ ૧) નાં રૂ. ૮૪).”^૧

સંવત ૧૮૮૧ (ઇ. સ. ૧૮૨૫-૨૬) માં રૂ. ૯૮૮૧૯ નો ખર્ચ
“વરશાત બાબે જશન કીધું અને શરવે અગીઆરીમો
(૩૦) જસનેનો ખર્ચ. શુખડ તથા લોખાંન તથા મોએદોને આશોદાદ ” વગેરેના
ઉધર્યા છે.”

આગલા બાબમાં આપણે એથું કે તે બાબના અરસામાં છ ગહબારના ૫)
હીવસના દરેક હીવસ ઉપર એટલે ૩૦ હીવસ ગહબારના દરૂન
(૫) ગહમબારનો ખર્ચ. કરાવવામાં આવતા હતા અને તેનો કુલે રૂ. ૩૦) નો ખર્ચ
થતો હતો. હવે આ આરસામાં આપણે જોઇએ છીએ
કે વરસમાં એક વખત અરહીએહશત મહીનાનો ગહબાર ન્યાતનાં જમન સાથે

(૧) મુજબ સમાચાર, તા. ૩-૧૧-૧૮૨૮ ના અંક, પા. ૮૦૧.

(૨) મુજબ સમાચાર, પુસ્તક ૪, અંક ૧૬૩. પા. ૧૭.

કરવામાં આવ્યો હતો. તેના ખર્ચની નીચડી નોંધ આપણે વાંચ્યે છીએ: “ ૬૪૫) ૬ અરદીખેડેશત મહીનાનો ઘંમંબાર પંચ્યાતમોથી કીધો તેનાં ખરશેદણ માણેકજી શરાફ અશતગ આપેઆ ”^૧

નયુકના નહીં એવા આ અરસામાં કાયમના માસીક યા વારસીક નહીં એવા અસાધારણ ખર્ચો. ખર્ચોમાં આપણે નીચલા ખર્ચો જોઈએ છીએ:

(૪) અગતના અવસરોએ શાલ ચોઢાડવી.

(ખ) કોઈ દરહેમહેરો બાંધવાના ખર્ચમાં ફાલો આપવો.

(ગ) કોઈ સંસારી બાબદમાં એક યા બીજી બાબુ માટે ખર્ચ કરવો.

(ઘ) બહારગામમાં દબમુ ખંધાવુ તેની ટીપમાં રકમ ભરી આપવી. એવા કોઈક ખર્ચોની નીચડી રકમો આપણે એ અરસામાં જોઈએ છીએ.

“ ૭૫૦) શુરતનું દબમુ ખંધાવું તેની ધરમની ટીપ મધે.

૧૩૦૫૧૬ રૂવાંના ધરમ ખાતે જણ ૪) નાં રૂવાંનાં કાંમમાં આપા. ”^૨

૪૦) “ નવરોજી કોચમેન શ્રી મજગાંમનાં કુવામો પડેઓ તેને કાહડેઓ તેહનાં ખરચના. ”^૩

આ અરસામાં પંચાએતના ફંડમાંથી એક વખત સોરડીની ટીકીતો ખરીદવામાં આવેલી દીસે છે. તે કોઈ એવા પંચાએતના ફંડમાંથી ખ્યાલથી કે સોરડીની ટીકીટ ધર્મખાતાને લાગે તો સોરડીની ટીકીટની ધર્મખાતાને મોટો ફાયદો થાય. સંવત ૧૮૮૧ (ઇ. ખરીદી. ૧૮૨૫-૨૬) ના સાલમાં “ સોરડીની ટીકીટ ૨ તેનાં રૂ. ૨૨૦ ” એ પ્રમાણે આપણે ઉધારેલા જોઈએ છીએ.^૪

એ બાબે એક નોંધ વધુ વીગત સાથે નીચે પ્રમાણે છે: “ ૨૨૦) શ્રી મુબાઈની તોનહાલની શોરતી મધે શોરતીનાં નમખર ૨) બે મી. ફારખશને તાંથી લીધા હતા તે મધે નમખર ૧૨૯૪) મો તા. નમખર ૩૪૭ મોની ટીકીટ બે લીધી હતી

(૧) મુબઈ સમાચાર, તા. ૨૬-૧૦-૧૮૨૫, પા. ૮૬૩.

(૨) મુબઈ સમાચાર, તા. ૧-૧૦-૧૮૨૭ નો અંક, પા. ૭૩૯.

(૩) એજ તા. ૩-૭-૧૮૨૬ નો અંક, પા. ૭૩૭.

(૪) મુબઈ સમાચાર, પુસ્તક ૪, અંક ૧૬૩, પા. ૧૭. એ હીસાબોની હાથની લખેલી ચોપડી, પા. ૨૪.

તેનાં રૂ. ૨૨૦) મી. ફારબશની કંમપનીવાલાને આપા છે તે હા. પારશી જમશેદજી રશતમજી ગાડાવાલાનાં લઈ ગયા છે. ”^૧

ઉપલા પ્રકારના સર્વ ખર્ચો ઉપ્રાંત બીજા કોઈક નાહના ખર્ચો થતા હતા જે આપણે સામટા ઉધરેલા જોઈએ છીએ. દાખલા તરીકે પરચુટણ ખર્ચ. ચાર ત્રસ્ટીઓની નેમણુક થવા પછીના પેહલા હીસાબમાં આપણે એક રકમ નીચે પ્રમાણે ઉધારેલી જોઈએ છીએ.

“ ૮૬૭) કુલ આજ દીન શુધી પરચુટણ ખર્ચ કુલે રૂ. ૮૬૭ થયા છે તે ઉધારેલા છે ને બીજા ખર્ચ હવે પછે થાશે તે શરવે આજે વરશ પુરૂ થાશે તારે છપાશે તે કરતાં કેઈ શાહેબને તરત જોવાની ખાહેશ હોએ તો શુખેથી તરશટીની ચોપડી જોવા માંગશે તેહને દેખાડીશુ. ”^૨

આગલા અરસામાં કેટલોક ખર્ચ પંચાએતના મોખેદ હસ્તક થતો હતો. કાંઈક આમદાની થતી તે તેવણ પાસે રેહતી અને તેમાંથી તેવણ ખર્ચ કરતા. આ રીત સામે આપણે જમશેદજી જીજીભાઈને પોતાની ખોલાશે એ પંચાતમાં ફરીઆદ કરતા જોઈએ છીએ. પેહલાં વરસના હીસાબમાં આપણે એક રકમ નીચલી નોંધની જોઈએ છીએ કે જે ઉપરથી માલમ પડે છે કે આગલાં ચાર વરસોમાં થાયલી આમદાની અને ખર્ચનો હીસાબ એ મોખેદ પાસે લેવામાં આવ્યો હતો. એ જાણે નીચલી નોંધ છે. “ ૮૭૬ અંધેઆરૂ ખરશેદદારૂ એદલજી વાછાએ વરશ ૪ નો હશાબ ચુકાવી આપો તેહનાં રૂપીઆ. ”^૩

૪ એ અરસામાં પંચા- આ અરસામાં પંચાએતની પુજી કેમ અને કયાં રોકવામાં એતનું નાણું ચામા રોક- આવતી હતી તેની કાંઈક હકીકત નીચે પ્રમાણે છે :
વામાં આવડું હતું ?

૧. મેસર્સ રીર્મીગટન કાર્ડની કુ.માં. એએા ટકા ૫) નું બ્યાજ આપતા હતા.

૨. સરકારી અમીનગીરીમાં.

૩. નેટીવ સ્કુલ સોસાયટીની ઇઉનેટીમાં.^૪

(૧) હીસાબનો ચોપડો, નં. ૧, પા. ૨૪.

(૨) મુબઇ સમાચાર, તા. ૧૨-૪-૧૮૨૪, પા. ૨૨૬.

(૩) મુબઇ સમાચાર, તા. ૮-૮-૧૮૨૫, પા. ૫૫૦.

(૪) આ શબ્દ annuity એટલે “ આદ્યાંણું ” છે. ”

એમ રોકાવા બાદ કેટલીક ચાલુ રોકડ જનશ “બાકી ફરાંમજી કાવશજી પાશે અનામત લેણાં” એવી વીગતે રેહતી. મોર્ટગેજ ઊપર પણ નાણું આપવાની છુટ રાખી હતી. (જુઓ ઊપર પા. ૨૫૦ પણ તેનો કોઈ દાખલો મલતો નથી.

પંચાએતની પુંજ કયાં રેહતી, તેની ઉપલી ટીપમાં આપણે નેટીવ સ્કુલ સોસાયટીની “ઇઉનેટી” જોઇએ છીએ, તેની બાબદ આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. સંવત ૧૮૮૧ (તા. ૨૨ અક્ટોબર ૧૮૨૪ થી ૧૦ નવેમ્બર ૧૮૨૫) નો હીસાબ જે મુબઇ સમાચારના તા. ૩ જુલાઈ ૧૮૨૬ ના અંકમાં છપાયો છે તેની ઉધાર બાબતે નીચલી રકમ ઉધરેલી આપણે જોઇએ છીએ:^૧

“૧૩૭૦૪૧૧૮૧ શરકાર કમપનીની ઇઉનેટી ૧ શ્રી મુમબઇનાં રૂ. ૧૩૭૦૪૧૭૩ રેશની કપતાંન જરજ જરવીશ તથા શદાશીવ કારીનાથ ચીતરી પાશેથી વેચાતી લીધી. બાબત એ જે શ્રી મુમબઇની નેટીવ ઇશકોલ બુક તથા ઇશકોલ શોશાઇટીનાં મેનીજરને શરકાર કુમપનીએ દર માશ ૧) કે રૂ. ૧૭૦) લેખે એ ઇશકોલનાં ખરચને શાડૂ તા. ૧ લી આપરેલ શને ૧૮૨૫ થી વીશ વરશ શુધી આપવાને કબુલ કીધું હતું તેહનું બાંણુ એજ તેરીખનું લખેલું તે ઉપર તડ કોપી શરકાર કુમપનીને શકેતાર મીશતર જમીશ ફેરીશની શહીનું લઇને રૂપીઆ આપા છે. શરકાર કુમપનીનું લેતર ૧ તા. ૧૦ મી ડીસેમ્બર શને ૧૮૨૪ નંબર ૨૩૬૦) નું જનરલ ટીપાર્ટમેન્ટનું લખેલું શકેતાર જમીશ ફેરીશની શહીનું જરજ જરવીશને નાંમનું તે મધે શરકારે એ ઇઉનેટી વેચીને રૂપીઆ લેવાનો હોકમ આપેલો છે અને એ બાંણુ કોરટની રજીશટાર હાશીશમાં રજીશટાર કરાવેલ છે બુક પાંને મે નોંધેલ છે.”

તે પછી “શરકાર કુમપનીની શીવેલ પેએ હાશીશ^૨ માંથી નેટીવ ઇશકુલની શોશાઇટીની પાશેથી ઇઉનેટી વેચાતી લીધી છે તેનો મુશારે તારીખ ૧ લી અક્ટોબર શને ૧૮૨૫ થી તે તારીખ ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર શને ૧૮૨૬ સુધી માશ ૧૨ નાં દર રૂ. ૧૭૦ લેખેનાં” એવી રીતે રકમ જમે થતી આપણે જોઇએ છીએ એ બાબદના સંબંધમાં આપણે પારસી પ્રકાશ (વા. ૧ પા. ૧૮૪) માં નીચલી નોંધ જોઇએ છીએ.^૩ તા. ૧૦ મી ડીસેમ્બર ઇ. સ.

(૧) મુબઇ સમાચાર, તા. ૩૭ જુલાઈ ૧૮૨૬ પા. ૪૩૬.

(૨) Civil Pay Office.

(૩) મુબઇ સમાચાર, તા. ૧-૧૦-૧૮૨૭ પા. ૭૩૬.

૧૮૨૪, “આજ દીને મુંબઈની સરકારના શેકેટરી મીં જોમશ ફેરીશનો પારસી પંચાત ઉપર એક પત્ર આવ્યો હતો કે નેટીવ સ્કુલ સ્થાપવા સાડું કંપની સરકારની જમીનગીરી હેઠલપારસી પંચાતનાં ફંડ મધેથી રૂ. ૧૩૭૦૫૧૮૮ ‘નેટીવ એડ્યુકેશન સોસાયટી’ ના શેકેટરી કેપતાંન જનજ જરવીસને આપવા, અને તેના બદલામાં સરકાર તા. ૧ લી આપરેલ ૧૮૨૫ થી વર્ષ ૯ સુધી દર માશે રૂ. ૧૭૦ લેખે પંચાતને આપશે.” આ હકીકત પ્રમાણે ૯) વરસમાં પંચાતેતને રૂ. (૧૭૦×૧૨-૨૦૪૦×૯=) ૧૮૩૬૦ પાછા મલેલા હોવા જોઈએ:

પંચાતેતના ફંડમાં હાલમાં જનરલ ફંડ (નં. ૧) નામનું એક ફંડ છે, તેની સ્થાપણા આ અરસામા સંવત ૧૮૮૧ (તા. આ અરસામાં જનરલ ૨૨ મી અકતોબર ૧૮૨૪ થી ૧૦ મી નવેમ્બર ૧૮૨૫) ફંડની સ્થાપણા. માં રૂ. ૧૧૯૫૪૭ થી થાઇ હતી. એ બાબે આપણે નીચલી વીગત નોંધાયલી જોઈએ છીએ:—

“શેઠ દેવીદાશ હરજીવનદાશ પાશેથી પબલીક ફંડનાં વેઆજનાં બાબત એ જે તારીખ ૮ મી જુન ૧૮૧૬ ને દંને કુલે શ્રી મુમબઈનાં રવાશીઓએ મલીને એક જનરલ ફંડ કીધુ હતુ તેહના મેનીજરો શેઠ દેવીદાશ હરજીવનદાશ તથા વાડીઆજી હોરમજીજી બહમંનજી તથા શેઠ નાગરદાશ હીરજી મોદી તથા ફરાંમજી કાવશજીને કીધા હતા. તે કેટલાંએક વરસ શુધી ચાલીઉં પછી ઠરાવીઉં જે શરવે મુદલ નાણાં ધણી ધણીને પાછાં આપવાં અને વીઆજ મધેથી ખરચ બાદ કરતાં જે કાંઈ પારસીની કેમનાં વીઆજનાં રહેઆં હોએ તે શરવે પારસીની પંચાતની વતી પારસીનાં તરશટી જણ ૪ ને આપે”^૧

ઉપલી હકીકતમાં જણાવવા પ્રમાણેનું હીંદુ પારસીઓનું “જનરલ ફંડ” શા કાજે ખરચા થયું હતું તે લખ્યું નથી, પણ એવું માલમ પડે છે કે “હરેક સરકાર દરબારનો જીલમ હોય તે બાબે ઇંગલાંડ ખાતે સત્તાવાળાઓ ઉપર લખી મોકલવું”) એવી મતલબથી એ ફંડ ખરચા કરવામાં આવ્યું હતું (પા. પ્ર., I, ૧૩૨). “તે ફંડનું કામ કેટલાંક વર્ષ સુધી ચાલ્યા પછી આવ્યે વર્ષ (૧૮૨૫) માં સર્વેએ મલી એવો ઠેઠાવ કીધો કે તે ફંડનાં મુદલ નાંણાં ધણી ધણીને પાછાં આપવાં, અને તેનાં વ્યાજમાંથી ખરચ બાદ કરતાં પારસીની

(૧) મુંબઈ સમાચાર, પુસ્તક ૫, આંક ૨૧૦, પા. ૪૩૩. એ હિસાબોની દાખની લખેલી નકલ, પા. ૩૧.

કોમનાં વ્યાજ સાથે જે કાંઈ નાણાં બાકી રહ્યાં હોય તે પારસી પંચાતના ચાર તરસ્તીઓને સોંપવાં.—આ બાબે તે અસલ રૂપીઆ ભરનારા પારસીઓની પરવાનગી લઇને રૂ. ૧૧૯૫૪૭ આજ દીને પારસી પંચાતનાં જનરલ ફંડ ખાતે તરસ્તીઓને સ્વાધીન કીધા હતા ” (પા. પ્ર., I, ૧૮૮. તા. ૧૩ જુલાઈ ૧૮૨૫ ની નોંધ). ત્યાર પછી સંવત ૧૮૯૯ ના સાલથી તા. ૩ જુનવેમ્બર ૧૮૪૨ ની તારીખે રૂ. ૧૨૦૦૦) ની રકમ જેનરલ ફંડ ખાતેથી જુદી પાડી “ ઇનસાફ તથા અરજી કરવા બાબદ એવે નામનું ખાતું પાડી છુટી પાડવામાં આવી. (એ બાબદમાં તા. ૧૧ મી ઓક્ટોબર ૧૮૪૩ નું સરકયુલર છે. ચો. ૧૫, બા. ૧૩૮). જેનરલ ફંડ ખાતેથી એ રકમ છુટી પાડી એ ઇનસાફ અરજી માટે જુદું ખાતું સ્થાપવાની અગત કેમ જણાઈ, તેનો ખુલાસો ખોલાશે એ પંચાત (પા. ૧૬૭-૬૯) માં મલે છે કે લોકો પંચાતેતના ફંડમાં નાણું ભરતાં અચકાતાં કે રખેને સરકાર દરબાર સાથે લડવામાં તેઓનું નાણું ઘસરાઈ જાય, એવી ચીંતાથી જનરલ ફંડમાં નાણું ભરાતું અટકાય, તે કાળે આ ઇનસાફ અરજીનું ખાતું છુટું પાડવામાં આવ્યું :

એ અરસાના હીસાબો જે મુંબઈ સમાચારમાં દર વરસે છપાવવામાં આવતા હતા, તેની નીચે વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી, વાડીઆ બહુમનજી હોરમજી, ફરામજી કાવશજી બનાજી અને જમશેદજી જીજીભાઈ શહી કરતા. ચાલુ ખર્ચ માટે ફરામજી કાવશજી પાસે રકમ રહેતી જે “ ફરામજી કાવશજી પાસે અનામત લેણાં ” એવી રીતે આપણે જોઈએ છીએ. ’

II,

સંસારી બાબદો.

ચાર તરસ્તીઓની નેમાણુંક થતાં પારસી પંચાતેતનાં નાણાં સંબંધી જે ગોથવણ થાઈ હતી તે આપણે ઉપર તપાસી. હવે એ અરસામાં થયેલા સંસારી કારોબાર જેમાં ઉપલા ચાર તરસ્તીઓ ઉપરાંત પંચાતેતના સર્વ અકાબરો પણ ભાગ લેતા હતા, તેની કાંઈક હકીકત આપણે તપાસ્યે. એ હકીકત આપણે બે ભાગમાં તપાસીશું.

I. આગલા બાબમાં જણાવેલા સંસારી બંદોબસ્તો અને તેવા બીજા બંદોબસ્તો કાળે ઘટતી સત્તા મેલવવાની બાબદ.

II આ અરસામાં બનેલી પરચુટણ સંસારી બાબદો.

I. આગલા બાબમાં જણાવેલા સંસારી બંદોબસ્તો અને તેવા બીજા બંદોબસ્તો કાળે ઘટતી સત્તા મેળવવાની બાબદ.

આ બાબદના સંબંધમાં આપણે નીચલી અગતની બાબદો જોઈએ છીએ.

૧. આગલા સાલના સંસારી બંદોબસ્તોના સંબંધમાં ઊદવાડે અને દમણ લખેલા અગતના પત્રો અને ઊદવાડેનો જવાબ.

૨. સંસારી બાબદોમાં પંચાએતના સાહેબોની તીક્ષ્ણ લાગણી અને સરકાર દરબારમાં પોતાનો લાગવગ વાપરવાની બાબદ.

૩. અત્રેના પંચાએતવાલા સાહેબો અને સુરતના મોદીજી વચ્ચે સંસારી બાબદનો અગતનો પત્રવહેવાર.

૪. બંદોબાદના નામથી જમશેદજી જીજીભાઈનો નવા રેગ્યુલેશનો મુકરર કરવા માટેનો પત્ર.

૫. કેટલાક જરથોશ્તીઓએ સંસારી બાબદોના સંબંધમાં પંચાએતને કરેલી અરજી.

આ અરસાનાં સંસારી કામ ઉપર આવતાં આગલા બાબમાં જણાવેલા

સંસારી બંદોબસ્તોની બાબદ આપણું પહેલું ધ્યાન ખેંચે

(૧). આગલા સાલના છે. એવું દીસે છે કે અનનુભવે એ બંદોબસ્તોમાંથી મરણના સંસારી બંદોબસ્તોના બંદોબસ્તો બહાલ રાખવા છતાં યુનોએચરા થતી હતી અને કેાઈ સંબંધમાં ઉદવાડે તે સામે અનગમે દેખાડતું હતું. તેથી પંચાએતના સાહેબોને અને દમણ લખેલા અગત- એ સખએ પોતાના કામ તરફ બીજાઓની પસંદગી મેલવવાની ના પત્રો અને ઉદવાડેનો અને પોતાના કામને વાજબી ઠરાવાની જરૂર માલમ પડી. જવાબ. તે ઉપરથી તેઓએ “ શા. ૧૮૮૦ ના માગશર વદ ૯

વા. શુકરે રોજ ૨૪ મો દીન માહુ ખોરદાદ શને ૧૧૯૩ ૧ એજરેદી શેહેરીઅર ” (તા. ૨૬મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૩) ને દીને ઉદેખોર (ઉદવાડા) ની અનનુભવ ઉપર એક પત્ર નીચલે મથાળે લખ્યો:

“દશતુરજી શાહેજ દશતુરજી હોરામજી બેરામજી તથા દશતુરજી રશતમજી તેમુલજી મીરજાં તથા હંધાડ બેહેરામજી બીખાજી તથા પતેલ હોરમજી માણેકજી તથા શમશત અનજીમન એતાન’ શ્રી મુખાર્થ બંદરેથી લા. દાવર બાંગીરભાઈ ફરામજી તથા વાડીઆજી નવરોજી જમશેદજી તથા શમશત અનજીમનનો એજદાપનાબાદ કળુલ કરજો.” આ અગતના પત્ર ઉપર નીચલા બાણીતા સાહેબોની સહી છે: વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી, ફરામજી કાવશજી બનાજીના, પેશતનજી બીખાજી, હોરમજી હોરામજી, શેવક જમશેદજી જીજીભાઈ, ખરશેદજી યુ. અરદેશરજી, દાદાભાઈ કાવશજી, દોશાભાઈ કુંવરજી બનાજી.

એવું દીસે છે કે તે વખતે ઉદવાડાના કાગળે દમણ બંદરેથી જતાં હતાં, તેથી આ અગતનો પત્ર દમણ ખાતે વાડીઆજી નવરોજી જમશેદજીએ પોતાના “તા. ૨૪ મી ડીસેમ્બર શને ૧૮૨૩” ની તારીખના પત્ર સાથે દમણ પારસી નવરોજીજી રશતમજી^૨ ઉપર મોકલી આપ્યો. વાડીઆજીએ પોતાના પત્રમાં લખ્યું કે “એ કાગળ પોચેથી તરત તમે બેહેરામજી ભાદા શાથ વીચાર કરીને તમારે બેઠે જણુ તરત ઉદેપોર જઈને તે કાગળ દશતુરજીને આપવો ને જે ચાર પાચ શારા આશામીઓને તેરવી પરે તો તેરીને તે કાગળ વાચીને ચોકશ વીચારથી તે કાગળનો જે કાંઈ બીના લખી છે તે બાબેનો ખુશો^૩ કરીને તાકીદે પાછે જવાખ તમારે લઈને હુઈ ખીરવો. એ બાબે વાર ૧) લખુ છે તે વાર ૧૦૫) કરી બાણુજો.....તમે તા. બેરામજી મલીનેજ કાંઈ વાજખી ને લાએકીનો તેજમોથી^૪ કામને: ખીગાર નઈ થાએ તેવો લખાવજો, કાંએજે અતરેની અનજીમને તેા એતલાનુ^૫ શાડુ ચાહીને કરીઉ તેમાથી કેતલાએક

(૧) “એતાન” એ શબ્દ સંસ્કૃત એતદનુ નર જાતી બીજી વીભક્તી બહુ વચનુ ૩૫ છે. અર્થ “તેઓને.”

(૨) બીખાં એક પત્ર (ચો. ૧ ક, બા. ૬, પા. ૭) ઉપરથી એવણુનું નામ મીશતરી નવરોજીજી રશતમજી માત્રમ પડે છે.

(૩) “ખુલાસો” શબ્દને બદલે છુટ્ટી લખાયો છે.

(૪) “કે જે માથી” એવી મકસદના આ શબ્દ દીસે છે.

(૫) “એ તોલાનુ” ને બદલે.

શાહેબોને ગમતુ નહં તેથી એ ચીજ કરવાની જરૂર પડી છે તે બાબતે. ”^૧
આ પત્ર નીચલા સળખોએ એક અગતનો પત્ર છે.

(૧) પહેલુ તો આ કે સુબઈવાળા સાહેબો આ પત્રમાં પોતાની હીલચાલને વાજખી સાબેન કરવા માંગે છે; અને બીજું તો તેઓ કંઈ તકરારો કરી ઉઠવાડાવાલા સાહેબોની ખાત્રી કરવાનો ઈરાદો રાખે છે અને તેઓનું મત બાબત માંગે છે કે તે બે તેઓની તરફેણમાં આવે તો પોતાના હાથ મજબુત થાય.

(૨) બીજું તો આ કે એમાં કોઈક બાબત ઉપર ધર્મપુરતકના કોઈક દાખલાઓ આપી કોઈ ધાર્મિક ગણુતા સવાલ ઉપર તકરાર કરવામાં આવે છે.

(૩) ત્રીજુ આ કે આ પત્ર દેખાડે છે કે આ સર્વે કાયદા કાનુનો સામે અનગમો ઉભો થવાનો મુખ્ય સળખ બહમન, મોહર, ગોશ, રામના ચાર હમકારાઓ ઉપર ગોશત ખાવાની મનાઈ કરવામાં આવી હતી, તે હતો, કે જે મનાઈ સાંમે મોટો અણગમો અત્રેના શેઠખાનદાનવાલા સાહેબો અને નૌસારીના તેઓની સાથવાલા મોબેદ શાહેબોનો હતો.

આ અગતના પત્રોની જુદી જુદી અગતની બાબતો તેનાં જુદાં જુદાં મથાલાં હેઠળ નીચે આપુ છું :

સુબઈવાળા સાહેબો એ પત્રની શરૂઆતમાં એ કાયદા

(૪) પંચાએતના કાનુનોની હીલચાલની શરૂઆત અને નેમ નીચે પ્રમાણે સાહેબોએ ઉદવાડેવાલા સાહે- જણાવે છે : આવા બંદોબસ્તની હીલચાલ આગલ પણ બાને સંસારી કાયદાઓ થઈ હતી. એ બાબે શરૂઆતમાં લખે છે કે “ બેહેશતી ની સમબવેલી નેમ. વાડીઆ જમશેદજીના વખતમે અત્રે અમે શરવે પન-ચાતના બેહેશનાવોએ^૩ વીચાર કીધો જે આપરા ગરીબ લોકોને એકએકને દેખાદેખીથી પોતાની આબરૂની વાથતે રૂવાં પછવાડે ખરચ

(૧) ચો. ૧ ક, બા. ૫, પા. ૬. ઉદવાડા જોગો ઉપરો તા. ૨૬-૧૨-૧૮૨૩ નો પત્ર દમણુ જોગા તા. ૨૪ ડીસેમ્બર ૧૮૨૩ના એટલે બે દીવસ આગમગના પત્રમાં બીડે, એ કાંઈ ગુન્યવલુ બરેંલુ દીસે છે. પણુ કદાચ એમ હોય કે પેહલે દમણુનો પત્ર તા. ૨૪મી એ લખ્યો હોય અને તેમાં બીડવાનો ઉદવાડા જોગો પત્ર તૈયાર નહી હોય તેથી તે ૨૬મી એ લખ્યો હોય.

(૨) ચો. ૧ ક, બા. ૪, પા. ૨, ફકરો ૨. (૩) બેસનારાઓએ.

ગણા કરવો પડે છે. તેવારે પછવાડેથી તે ધણીને હેરાન થાવું પડે છે વાશતે બેહતર છે જે આપડે રૂવાન પછવાડે ખરચ કરવાનું ધારે લખી રાખીશું તો આગલ જતા આપણા ગરીબ લોકોના બચા ગણા શુખી થાશે એવું શમજીને આપરી દીના ફરમાન પરમાણે શરવે ધરમની વાત શામેન રાખીને બીજા આડો ખરચ થાતો હતો તે કાડી નાખેઓ છે ને જેવારે શરવે આડો ખરચ નીકલ બાંધે તારે આપરા ગરીબ લોકોને હેવો ખરચ કરવાનું કોળેને કાંઈ ભારી પડશે નઈ ને કોઈનું કરજદાર તા. મોહોતાજ રેશે નઈ હેવો શમજીને શરવે બંધાખશત થેરાવેઓ છે તે બજાજેજી.”

વલી જે કાંઈ કરવામાં આન્યું હતું તે કાંઈ ઉતાવલમાં કરવામાં આન્યું ન હતું પણ એકથી વધુ વખત સમસ્ત અનનુમનની (ખ) પચાએતનું સભા મેલવીને અને સર્વ કાયદા કાનુનો ઉપર પુખ્ત હોયું કે સર્વની સમતીથી વીચાર કરીને અનનુમનની બહાલી લેવામાં આવી હતી. ખીરજ કાયદા ધડયા છે. તે માટે તેઓ લખે છે કે ‘બીજી ઉપર લખેઆ પરમાણે શરવેનું બહુ વીચારીને બંધાખશત લખીને શા. ૧૮૭૬ ના માહા મહીનામો દાદીશેકના આતશબેહરામ મધે શરવે દશતુર તથા શરવે મોબેદો તથા શરવે બેહદીનનોને બોલાવીને જે કાંઈ પનચાતવાલાવોએ બંધાખશત લખેઆ હતા તે શરવેને વાચી શંભલાવેઆ તેવારે કેતલાએક મોબેદોએ તથા બેહદીનોએ તે બંધાખશત મધે ફેરફાર કરવા ફરમાવીઓ તે પરમાણે કરીને ચોપડી ૧૦૦) ફરદુજી મરજખાનજીના કારખાને છપાવીને શરવે દાનાવ લોકોને વાચવા આપી હતી ને તે મધે લખુ છે જે એ કામનું ઇખતીઆર શરવે અનનુમનનો છે વાશતે જેને કાંઈ એ ચોપડી મધે કઈ વધારવાનું અથવા ગતારવાનું હોએ તે શોખેચી લખીને પનચાતને બહેર કરે શકે પણ માથ ટ શુખી કોઈ મોબેદો કે કોઈ બેહદીનો તે બંધાખશત પરમાણે કેવા? લાગા તે બજાજે.

(૧) ચો. ૧ ક, ખા. ૪, પા. ૨, ફકરો ૫.

(૨) અહીંયાં કોષ્ટક શબ્દો, કદાચ આખી લીટી મુદ્રા દીધેથી લાગે છે. દમજી લખેલાં પત્રમાં “કોઈએ કંઈ દરકત લીધી નઈ” કરીત છે. તેના મુજબ અહીંયાં પણ હેણું જોઈએ એમ દીસે છે.

“ બીજી કેતલાએક લોકોએ જીની વાતું પરમાણુ કરવા લાગ્યા તારે હમે તે લોકોને પુછીજી તે વારે કેવા લાગેઆ જે શરવે અનજીમનને બાલાવી બહાર કરો જે ફલાને દીનથી તે બંધાખશત શરવે કોઈ અમલમે લાવે તાર પછે કોઈ તે બંધાખશત પરમાણુ ચાલશે નહ તે ધણી પનચાતનુ તકશીરવર થાશે.

“ બીજી જે વારે હેવી રીતે લોકોથી માલુમ થઈ તે વારે શા. ૧૮૭૬ ના આશુ વીઠ ૧૧ ને દીને પનચાત મલીને શરવે દશતુરોને શરવે મોખેદોને બીજા શારા દાનાવ બેહેધીન લોકોને પુછીજી જે તમારે કાઈ એ બંધાખશત મધે હજુરખી કાઈ હરકત હોએ તો બોલોલો તેવારે તેનાએ શરવે કઈજી જે જે કઈ પનચાતના શાહેબ લોકોએ બંધાખશત કીધો છે તે હમારે શરવેને કબુલ છે. તવારે જીપર લખી તે હકીગત પનચાતની ચોપરી છે તે મધે શરવે લખીને શરવે દેશ^૧ દશતુરો તાથા મોખેદ તાથા બેહેધીનો જે કોઈ તે વખત જીપર હતા તેણાએ પોતાની શઘ કીધી છે.

“ બીજી જે વારે શરવે દશતુર તથા મોખેદ તથા બેહેધીન શઘ કીધી તેવારે અશુ શુદ ૧૪ વા. શને ને દીને શેઠ દાદાલાઈ નશરવાનજીના આતશ બેહેરામ મધે શરવે અનજીમનને બાલાવીને પુછીજી જે આજ માશ ૮ થઈ ગીઆ હજુર તમારે કાઈ હરકત હોએ તો બોલો નહ તે જે કાઈ બંધાખશત પનચાતે થેરાવેઆ તે પરમાણુ આજ દીનથી શરવે અનજીમન અમલ કરે શઘ તેવારે શરવે અનજીમને કબુલ કીધુ જે પનચાતે બંધાખશત થેરાવા છે તે કાઈ પોતાના નફાને વાશતે નથી કીધા ગરીબ લોકોને શુખી થવાને વાશતે જે કાઈ બંધાખશત પનચાતે થેરાવેઆ છે તે હમાને કબુલ છે એવી રીતે તેવોને જે કાઈ^૨ તે વખત જીપર હજુર^૩ હતા તેણાએ પનચાતની આદા^૪ શની ચોપરી છે તે મધે શઘ કરી આપી છે.” (કુકરા ૬ થી ૮)

પોતાની નેમ બહાર કરી તેઓ મોખેદોના સંબંધમાં કરવામાં આવેલા કાયદા કાનુનેનો નીચે પ્રમાણે બચાવ કરે છે: “ આપરી (૧) મોખેદોનાં સંબંધમાં દીન પરમાણુ તો આપુને અવલ મનજલ પોચાડવાનુ તથા મોખેદ કાયદાઓનો બચાવ જીથેઆણુ કરવાનુ તથા ઈજ્જતી વડીદાદ મેજ આકરગાન શાવ શરોશ તથા દરોણુ કરવા જરૂર છે. તે ખરચ જેવો જેનાથી બની આવે તે પરમાણુ કરવાને અમોએ કોઈને બંધ કીધા નથી તે

(૧) “ દેશાઈ દશતુરો ” હોય એમ દીસે છે.

(૨) કોઈ.

(૩) હાજર.

(૪) આદારત.

બંધોબશતની ચોપડી તમોને વાચવા બીડી છે તે વાચીને જવાબ લખજો. તે બંધોબશત મધે હમોએ શું નરશું લખીઈ છે. ^૧

“ બીજું હમો કોઈને ખરચ કરવા બંધ કીધો નથી. હમો કોઈને આપવાનું બંધ કીધો નથી પણ હમોએ ૧ બંધોબશત કીધો છે જે ગણા મોબેદો ચાકરીઆ તથા મજુર પોતે તથા તેનાના છોકરા પાઆમુજ લેતી વખતે તથા ઊથેઆણા મધે આવીને મારામારી ને કેટલાએક જણા બેહેધીનોના હાતમાથી વલગા વલગી કરીને હેરાન કરે છે તારે કેટલાએક લલા માણસ મોબેદો એમના એમ રઈ બાએ છે તારે અમો થેરાવીજી છે જ જેને ગેર રૂવાન થાએ તે ધણીને ગમે તેટલા મોબેદોને બોલાવીને આપે પણ વગર બોલાવેલાને આપશે નઈ તે વારે તે ચાકરીઆ તથા મજુર લોકો આવશે નઈ તારે તેનાના છોકરા લણવા શીખશે ને રજલતા ફરશે નઈ તે વારે આપરા પનથકીની ચાકરીમો રેશે તો આપરા દીન ધરમના કામ ગણા શારી પખે થાશે તેવું શમજીને હમો બંધોબશત થેરાવું છે તે બજીજો. ” (ફકરો ૪)

આ પત્રમાં આ બાબદના સંબંધમાં અત્રેનાં પંચાતવાલા સાહેબો ધર્મ-પુસ્તકોને આધારે જે તકરાર કરે છે અને પોતાનાં (ધ) ચાર હમકારાના કરેલાં કામને વાજબી ઠેકવે છે, તે ઉપરથી માલમ દીન ત્રાશત નહીં ખાવાની પડે છે કે તેઓને એ બાબદમાં કોઈ ધર્મ અભ્યાસી મદદ બાબત. આપતા હોય. સાંભી બાબુવાલાઓ એટલે શેઠખાનદાન-વાલાઓને દસ્તુર એદલજી દારાબજી બામાસપઆસાનાનો ટેકો હતો એમ દીસે છે. આ બાબદની હકીકત એ ઉદવાડા બેગા પત્રમાં નીચે પ્રમાણે છે ^૧ :

“ હેવી રીતે શરવે અનજીમનો કોબુલ કીધા પછે રશતમ માણકવાલા જે કોઈ મખઈ મધે શેઠીઆના છોકરા છે તે લોકોએ દશતુરોને બોલાવીને કહી જે તમે પનચાતના બંધોબશત કબુલ કરીને ચોપરી મધે શઈ કેમ આપી છે ને હમુને કેહેઝાડીજી જે તે ચોપડી મોધે તમોએ કેટલાએક બંધોબશત લખા છે તે મધે તમો લખા છે જે બહમન રાજે તથા મોહોતે ^૨ રાજે તા. ગોશ

(૧) ચો. ૧ ક, બા. ૪, પા. ૨, ફકરો ૩.

(૨) ચો. ૧ ક, બા. ૪, પા. ૩.

(૩) મોહોર.

રોજે રામ રોજે ગોશ ખાવું નહીં તે હમારે કબુલ નથી શા વાશતે જે વંદીદાદની આઠમી પરગટમો લખેલું છે જે કોઈ ઇનસાન ગુજરે તેનું આહારમને ઇને જનાવર કપાવીને તેની ચરખ આતશખેડેરામ ઊપર ચડાવી જોઇએ ને આહારમને દીને જના ગહરમો રૂવાન થાયે તે ધણી જો ગોશતની આશણી કરે નહીં તો તેનું શોખ ઊતરે નહીં વાશતે હમારા કબીલાનો શીરશતો છે જે ઉપર લખેલા ૪ હંમકારા પડે તોથી જનાવર કપાડીને ગોશ તેની આશની કરવી તે પરમાણે હમે તો કરીશું.

“ખીજી જે વારે હમોએ હેવુ શાભરીઝી તેવારે હમોએ પુછીઝી કે હેવુ કીઆ થેકાજે લખેલું છે તે હમુને દેખાડા તે વારે તેણાવોડે વનદી-દાની આઠમી પરગટની તા. દીનીકર કેતાખ મધેથી દોરાખજી જમશેદજીના છોકરા એ. એદલજી ^૧ છે તેની પાશે પહેલવી મધે માએની ઉતરાવી મોકત્રી તે વારે હમે તે એદલદાડને કઇઝીએ પેહેલવીની માએની છે તેનું હમુને ગુજરાતીમાં માએની લખી આપ તેવારે તે કેવા લાગો જે ખીજો પેહેલી^૨ વાચી જાણે છે તેની પાશે માહેની કરાવીને વાકળી થાવો.

તે વારે અમે ખીજ પેલવી જાણુણારા પાશે તેની માહેની કરાવીને વાકેખ થઆ તારે ખીજી ઇજશનીના પટ ^૩ મધે બહમન હમશાશપનદના ફરજ^૪દોની

(૧) દસ્તુર એદલજી દારાખજી જમશેદજી જનારપઆસાના (૧૭૮૪ થી ૧૮૬૧).

(૨) પેહેલવી. પેહેલવી વંદીદાદની ૮) મી પરગરદનો અહીં દવામો આપ્યો છે તે આખદ નીચે પ્રમાણે છે (ફકરો ૨૨) :

પહેલવીમાં લખે છે કે “અવશ યુમે તશુમ ગુસપંદી પવન ઝુફર બરા કુનીશન અમત લીલીઆ એ સેદીગર યુમે તશુમ રા ગુસ્ત શાયદ” (દસ્તુર દારાખજી પે. સંજનાનો પહેલવી વંદીદાદ, પા. ૧૪૭, લીટી ૫. દસ્તુર જનારપજીનો ગુજરાતીમાં પહેલવી વંદીદાદ, પા. ૬૮ અને ૮૬). એનો અર્થ એમ થાય છે કે “ચોથે દીવસે ઝુફર ૧ કોયા માટે એક ગોસપંદ કાપવું ત્રીજી રાતે ચોથે દીવસે ગોસ્ત જરૂરનું છે.”

(૩) પટ એટલે પદ. ઇજશનેના પટ એટલે “ઇજશનેના શબ્દો અથવા વાક્યો.” “ખીજી ઇજશનેના પટ” શબ્દોથી પ્રાચી અવસતા જણાવવામાં આવે છે તે બરાબર સમજ પડતી નથી. અહીં “જે વારે ગોશપંદોએ ફરીઆદ છીધી” એ પ્રમાણે કાર્ય માટે લખે છે તો કદાચ તે અહુનવદ ગાથાના ખીજ દા. (દા. ૨૬) નો ઇશારો હોય કે જેમાં “ગેઉશ ઉવંન” એટલે “ગાએ દોરતું રવાન” માણસોથી તેના ઉપર થતા કોઈ જુલમનો ઇશારો કરે છે. ગાથાના હાને આ લખનારે ખીજ દાયા છુટા પાડી કદાચ “ખીજી ઇજશની” એટલે ઇજશનીના ગાથાનો ખીજો દા મળ્યો હોય.

પરવરશી કરવા બાબદ ખોદાએતલાએ ગણી તાકીદ કીધી છે ને જેવારે ગોશ-
પંદેએ ફરીઆદ કીધી છે તેવારે દાદાર હોરમજને ફરમાવેઓ છે જે મે તમુને
વરધીને વાશતે પેદા કીધા છે ને જે કોઇ તમુને મારશે તેનાને બિકમન^૧
દેવની મીશાલે બલુશ એવી રીતે બીજે ગણે થેકાણે દાદાર હોરમજે ફરમાવેજી
છે તે બલુજો. (પત્રના ફકરા ૯ થી ૧૧.)

“ બીજી હમો પુછીજી^૨ જે વાડ વદીદાદ મધે એક થેકાણે એવુ લખેલુ
છે પણ તે મધે કેતલી તરેની બીના લખી છે જે અશો મોખેદ ખુબ કરીને
કાપે તેની ચરખ આતશખેહેરામ ચડાવે તેનો દાલો દોલો તથા દાબુ જરબુ
તથા વાજ^૩ ફલાણી ફલાણી બલુશ હોમા^૪ ઇજદની તથા બીજા ફરેસ્તાની
શેનવાજ^૫ ઇજને આશની કરાવાનુ લખીજી છે તે પરમાણે તો કોઇ કરતા નથી
તેવારે તે કાઇ રવા રજી નહી. તેનો જવાબ કેવા લાગા જે આખુ શર^૬ લઇને
લખીએ^૭ છે તે બશ છે. (ફકરા ૧૨.)

“ બીજી હમોએ પુછીજી જે વાડ ગરીબ લોકો જનાવર કપાવીને ચરખ
ચડાવતા નથી તારે તેના રૂવાન પુલગુબર નથી થાતુ તે કહ્યાં લખેલો છે તે
દેખાડો તેથી દેખાડતા નથી. (ફકરા ૧૩.)

(૧) અવસ્તાનો અકામન દેવ.

(૨) આ શબ્દ “ બીજી ” દીસે છે.

(૩) હોમા ઇજદ એટલે હોમ યજ્ઞ જુદી જુદી જનશ અરપણુ કરી આશની કર-
વાની જે બાબદ લખી છે તે હોમ યસ્તના ત્રીજા કરડા (ઇજશને હા ૧૧) ના ૫) માં
ફકરાનો પ્રશારો છે જ્યાં ગોસ્પંદની જીબ અને દાદગી આંખ અને દરન હોમ યજ્ઞને અપર્ણ
કરવાની કોઇક બાબદ આવેલી છે.

(૪) “ શેનવાજ, ” એમાં વાજ શબ્દ માજને માટે વપડાયો છે. “ શેન ” તે “ શેહન ”
છે કે જે હા. “ શેહે ” અથવા “ શાહ ” ઉપરથી નીકસેલો છે. “ શેહન ” એટલે પાદશાહી.
હલે છે કે એ બાજ આગલતા વખતમાં જ્યારે કોઇ પાદશાહ ઉપર અથવા કોમ અથવા
દેશ ઉપર મોટું આક્રમ આવી પડતું ત્યારે મોઘજ અવસરે બલુશમાં આવતી. એ બાજ
બીજી માજો કરતાં ઘણી લાંબી છે, સમગ્ર કે તેમાં શીરોગની ખશનુમનો સરોશની ખશનુમન
અને અરદાફરવશની ખશનુમન મળે વખત બલુશમાં આવે છે (જુઓ મારી ચોપડી
The Religious Ceremonies and Customs of the Parsi પાં. ૩૭૦).

(૫) શર એટલે સર મા માથું, માને મુંડી.

(૬) લખીઉ, લખ્યું.

“ બીજી હમો પુછીજી” જે કદાશ કોઇએ જનાવર કપાવેજી નઇ ને ચરવ ચડાવે નઇ તેને શુ” શુના લાગે છે ને તે શુનાની શુ તોજશ ધણીને પોચે છે તે દેખાડો તેથી કોઇ દેખાડતુ નથી.

“ બીજી હમો કઇજી” જે તમો દીનના હોકમ પરમાણે કરવા માગોછો તારે ઇજશની મધે ગણે ચેકાણે ના લખેલુ છે તથા વંનદીદાદ મધે બેદાનો, ગોશુદો ૨ લખેલો છે તેને ચેકાણે તમો ગીઇનુ ગોશુદો કેમ કરોછો વાશતે એ ચાર હમકારો મધે જનાવર કાપશો નઇ તથા ગોશ તેની ચરવી કરશો નઇ તો કઇ અતકાવ રેશે નઇ ને નોશારી મધે ૪ હમકારાને દીને કોઇનુ ચાહારમ પડે છે તોથી દેશાઇજીએ ખાતકી લોકોને બંધ કીધો છે જે તે દને આપરે વાશતે તથા બીજા પરમતવાલાને વાશતે જનાવર કપાવે નઇ તે શુ” કરવાને શરવે નોશારીના દશતુર લોકોએ કબુલ રાખીજી છે તથા કેતલાએક દશતુર તથા મોમેદ શુ” કરવા આખો બહમન મહીનો પાલે છે તેવારે કેજે બીજે ચેકાણે જનાવર કરાવો.

“ બીજી હમો કઇજી જે ઇજશની મધે તથા વદીદાદ મધે ગણે ચેકાણે મુહલ જનાવર કાપવાનુ મને લખીજી છે તે કરતા વનદીદાદ મધે લખેલુ જે તે પરમાણે કોઇ ગરીબ લોકથી જનાવર કપાવી ને ચરવ ચડાવાનુ બની નથી આવતુ તવારે તે લોકોના રૂવાન પુલશુબર કેમ થાયે છે તેહતુ કેઇ કેઇ કેતાબમા લખીઓ છે જે ચહરમને દીને હમકારો પડે ને જનાવર નઇ કપાવે તેનુ ફલાણો શુના છે તેથી કોઇ દેખારતા નઇ બીજી દીન મધે ફરામાવેજી છે જે બેદના તથા દુધનો ગોશુદો કરવો તેને ચેકાણે એ ધણી ગીઇનુ ગોશુદો કરીને શુ કરવા કામ ચલાવે છે તેમ ચાહારમને દીને શુકી ચરખ બેઇએ તો અતરે આતશબેહરામ મધે તા. બીજા આદરીઆન મધે શરવે તઇઆર રાખે છે ને બાજી વખત હમકારો પડે છે તારે તે શુકી ચરખ લઇને શરવે કામ ચલાવે છે પણ જાનવર કપાવતા નથી તે વાશતે રૂવાન પુલશુબર થાયે છે કે નઇ

(૧) બેદાં, એટલે ઇર્ડાં. એ ચબ્દ હંટે “ બેદ ” તરીકે આપે છે.

(૨) એ ચબ્દ અવસ્તા “ ઝેકેશ દુધાઓ ” એટલે “ સારી પેદાએકસલી ગાયથી ઉત્પન્ન થયેલી ચીજ.” એ ગોરા અથવા દુધ એ બંને માટે વપરાય છે યજ્ઞશતેની કીયામાંથી બોશુદા તરીકે વપરાય છે (શુઓ માટે પુસ્તક, The Religious Ceremonies and Customs of the Parsis, પા. ૨૪૯).

એવી રીતે શમભવા તોળી શેજ વાતને શાઙ્ગી શીશાદ કરી બેઠા છે તે બહુજો.”
(ક્રકર ૧૪ થી ૧૬.)

અનન્તુમને બહાલ રાખેલા સંસારી કાયદા કાનુનોના સંબંધમાં ખાસ કરી
આ પત્ર લખ્યો છે, તોપણ તેમાં નૈસારીના મોખેડો
(૩૦) રવાનના પગ અને અત્રેના શેઠખાનદાનના તેઓના વડાઓ સાથે મતફેર
લાખા રાખવાની બાબદ. પહેલી કોઇક બીજી બાબદો પણ લખવામાં આવે છે.

તેમાંની એક રવાનના પગ લાંબા કે ટુકા રાખવા તે બાબદ
છે. નૈસારીવાલાઓ પગ લાંબા રાખતા અને અત્રેવાલાઓ પગ વાળતા. એ બાબદ
આપણે આગલા એક બાબમાં જોઇ ગયા છીએ (બાબ ૫, બાબદ ૩, પા. ૬૭).
આ પત્રમાં એ બાબે લખે છે કે “આપરી દીનમો ફરમાવેલું છે જે જમીન
થોરી રીમન થાએ વાશતે કોઇ ગુજરે તેના પગ વાલવા જોઇએ તે વારે તમો લાખા
પગ શુ કરવા રાખો છો. તે કેજે વરા લોક કરતા આવેઆ છે તે કરીએ છે.” ૧

તા. ૨૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૩ ને દીને એક પત્ર દમણ ખાતે ઉપર
જણાવવા મુજબ વાડીઆજી નવરોજી જમશેદજીએ
ઉદવાડે લખેલા પત્ર જેવો પારસી નવરોજી રૂશતમજી ઉપર લખ્યો હતો, કે બનતી
દમણ લખેલો પત્ર. પહેલી જોગવાઈએ તે ઉદવાડે પોંદ્યતો કરે. એવોજ

તાકીદ કરનારો એક પત્ર તા. ૨૭ મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૩ ને
દીને ઉપલાજ “મીશતરી નવરોજી રૂશતમજી” ઉપર “દાવર બગીરલાઈ
ફરામજી તથા વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી તથા શમસ્ત અનન્તુમનના એજદા
પનાબાદ” સાથે લખવામાં આવ્યો. તે પત્રમાં લખ્યું હતું કે “તમારા કાગલ
મધે શ્રી બિદવાડાના દશનુરજીનુ તથા શમસ્તનુ અનન્તુમનનુ કાગલ બીડીઝી છે
તે મેહેરખાની કરીને તરત થાવકો પોચાડજો. ગડી ૧) એક ખોતી કરશો મા.
કાએ જે હમો પનચાત મધે રૂવાન પછવાડે ખરચ કરવાનુ બંદોબશત કીધો
છે જે હરએક વાતે ખરચ ઓછો થાએ તો ગરીબ લોકોને પછવાડેથી અડચન
પડે નહ તેવો બહીને બંધોબશત કીધો છે તે તમો મુખોઈ આવા હતા તવારે
શાર શાબલો હશે.” ૧

(૧) એ. ૧ ક, પા. ૪, પા. ૩. ક્રકરો ૧૬.

(૨) એ. ૧ ક, પા. ૬, પા. ૬.

એ ઉપરથી દીસે છે કે ઉદવાડાના પત્રને ઘણી અગત આપવામાં આવી હતી અને તે દમણ ખાતે વાડીઆજી નવરોજીના એક પ્રકારના અર્ધ-સત્તાધારી (demi-official) પત્ર સાથે અને દાવર જાંગીરભાઈ અને વાડીઆ નવરોજી અને શમસ્ત અનબુમન તરફના બીજા સત્તાધારી (official) પત્ર સાથે લખવામાં આવ્યો. આ દમણના સત્તાધારી પત્રમાં પણ કેટલુંક જે ઉદવાડેના પત્રમાં લખ્યું હતું તે લખ્યું છે. તેમાં હમકારાને દીને ગોશત નહીં ખાવાના સબંધમાં લખ્યું છે કે “ નોશારીના દશતુરજી તથા મોખેદો શરવે મનચેરજી શેઠવાલાને શમજનીજી જે એ ૪ હમકારા મધે કોઈ રૂવાતુ ચાહરમ પડે તો તે દને જનાવર કપાવી તેની ચરવી આતશખેડેરામ જીપર ચડાવાને તે ધણી તદને ‘ ગોશની ’ કરે નઈ તો તેનું શોગ ઉતરે નઈ તે જીપરથી શેઠવાલા અમારો બંદોબશત માશ ૮ શુદ્ધી તપાશી જોઈજી તે વારે કાઢ જોલા નહીં બીજુ જવારે માશ ૮ કોઈએ કઈ હરકત લીધી નઈ તારે હમે શ. ૧૮૭૬ ના અશાહ શુદ્ધ ૧૪ ને દીને અનબુમન મલીને તે બંધોબશત કબુલ કીધો છે તાર પછે શેઠવાલા હવે કેહે છે કે હમે તો ચારમને દને રૂવાતની બાજને દને હમકારો પડાજી તો જનાવર કપાવીશુ ને ગોશની ચાશણી કરીશુ હમે ગણીબી રીતે શમજની કઈજી પણ માનીજી નઈ ને જિલતો નોશારી કાગલ લખોને દેશાઈજીએ દશતુરજીનો કાગલ અતરેના શરવે મોખેદો જીપર મગાવેઓ જે જેમ કાઢ તમુને શેઠવાલા કેહે તેમ કરજે. હમે હરએક વાતે હમકારાને દીને બહમન અમરાશપનદના ફરજદોને બચાવા માગીએ છે ને એ લોકો ખાંચુખાં જીદ કરીને જનાવરને મારવાને વાશતે દેશાઈજીનું કાગલ મગાવી શરવે નોશારી ^૩ મોખેદો તથા ખેહીનીના પાચેથી લખાવી લીધો છે જે તે દાડે ખેલાશક જનાવર કપાવજો ને ગોશત ખાજો. ” ^૪ એ પછી આગલ જણાવવા પ્રમાણેના ઉદવાડાના કાગજમા વંદીદાદ ઈજ્જતનેના આધારે જે તકરાર લખો છે તે આ પત્રમાં પાછી લખે છે. પછી વધુ લખે છે કે “ હવે રીતે શમજવેઆ તોબી શેજ વાતની શાફ મીનકેશા લઈ ખેઠા છે. ” ^૫

(૧) તે દીને. (૨) ચાશની શબ્દ લખામાં રહી ગયો છે, મતલબ કે “ ચાશની ચાશની ” કરે નહીં; અથવા “ ચાશની ” ને બદલે લુચમાં “ ચોશની ” લખાયું હોય.

(૩) નોશારીના. (૪) ચો. ૧. ક. બા. ૧, પા. ૧.

(૫) ચો. ૧. ક. બા. ૧, પા. ૧.

એમ લખી મુખધવાલા સાહેબો ફરીબાદ કરે છે કે નૈશારીવાલા અત્રેના સાહેબો આ ગોસ્ત ખાવાની બાબદમાં અદાવત રાખી કોઈ સંસારી બાબદના તકસીરવારને મદદ કરે છે. તેઓ લખે છે કે “જે વારે શેઠવાલાઓ જેવારે નૌશારીઆ તથા બીજા પોતાના બાણ પીછાણવાલા પાશેથી લખાવી લીધું તારે હુમારૂં અદાવત ૧ ને વાશતે કોઈનું ચાહુરમ પડે ને તે ધણી જનાવર કપાવે નહ તેને બજીદ થઈને કપાવે તથા આપરા પનથકી કોઈદાડને હોમજીને ચાકર ઘણા (૧) ૨ વેપાર કરે છે તે પંચાતની રજા વગર એક ઓરતનું માધક પડેલો છે તેની સાથે દાણા પાકા છે તે બાબદ શરવે તે ધણીને શેઠવાલા પોતાના આદરીઆન.....મોબેદો તથા દશતુર લોકો તેની સાથે બેશીને ખાએ છે તે હુમારી અદાવતને લીધે પેલા ગોદાવરા મોબેદોને કોઈ બેહદીન ઓથેઆણામાં પથકી આશોદાદ આપતા.....૩ ”

એ પછી એ પત્રમાં ઉદવાડાના મોબેદો અત્રે આવી કંઈક મોબેદી કરે તે બાબે કંઈ લખે છે અને પછી લખે છે કે “હુમો જિદેપોહોરની અનજીમન જીપર કાગલ લખીને તમુને બીડીઓ છે તે તાકીદે પોંહોચાડને ને તમથી જવાએ તો મેહરબાની કરીને જિદેપોહોર પોતે જઈને દશતુરજીને હુમે કાગલ લખીઓ છે તે વાચી વાકેબ થાજે ને વાત શારી પખે શમજવી કેજે જે એવો વખત તમુને ફરી મલશે નહ ને અતરે બીજા મોબેદોને મોકલાવાનો જવાબ લખજે”.

“બીજી કદાચ તમારાથી જિદેપોર નહ જવાએ તો અમે શાલલીજી જે જિદેપોહોરના મોબેદ બેહરામજીએ તમારી દામણમાં ૪ દાડનું દુકાન છે ને તમારે ને તેનાને ગણી દોશની છે તેવો હોણ ૫ જિદવાદેની પંચાત મધે બેશનાર છે ને દશતુરજી સાથે તેનાને ગણી રફાખત છે વાશતે આએ અમારો કાગલ તેનાને વંચાવજે ને તેનાને હુમારી તરફની બંદગી કઈને એક બે વાત શારી

(૧) “અદાવત, દુશ્મનહ.”

(૨) અહીં લખાણ કેટલુંક ખત્રાઇ ગયું છે તેથી વાંચવાની મુશ્કેલી પડે છે. મતલબ આ દીસે છે કે “એક ઓરતમાં ધક યા ધ્યાન લગાડી પડેલો છે.”

(૩) અહીં કેટલોક ભાગ ફાટી ગયો છે. આશરે ૨૫) વરસ ઉપર આ જીના ચોપડા ની નકલ કરાવનામાં આવી હતી તે નકલની મદદ લેવા છતાં કંઈ બરાબર સંખ્ય પડતું નથી. (૪) દમણ. (૫) હવમાં.

પપ્પે શમભવીને કંઈને જિદ્દેપોર મોકલજો જે તેવોજી જઈને કામ બળવશે તો આતશ-
બેહેશમની તથા બહુમન અમશાશપનદની માનથી તેનાના વેપારમાં ગણી
બરખત થાશે તે શત બાણીને ને તમોળી ખાતરનીશા રાખજો કે તમે મેહેનત
કરી એ કામ બળવશે તો ખેદાએતાલા એજગેળી તમોનેળી રાજી આપશે તે
શત બાણીને ને કદાશ તમુને કંઈ શેઠવાલાએ લખીજી હોએ પણ તમો વી-
ચારી જોજો જે તે ગુનાનુ કામ કરવા માગેચ ને અમે શવાબનુ કામ કરવા મેહેનત
લીજીએચ. તારે તમુને કેણીગમ મહત કીધી જોઈએ તે તમે તમારૂ વીચારીને
જે વાતે તમારૂ બહુ થાએ તે કરજો. વારૂ શેઠવાલાતો આપુન^૧ શરવેના શેઠ છે
પણ હુમે તો કાંઈ તમારૂ કામકાજ પડશે તારે મહત કરનાર છેએ તે તમારી
શારી પપ્પે નીશા છે^૨ ને એ કામ મધે અમોને કાંઈ નફો નથી પણ શવાબનુ
કામ છે તે ગરીબ લોકોનુ બહુ બાણીને એટલી તશદી તમોને આપીએ છે
તે માફ કરજો. ”^૩

ઉદવાડેથી લખેલો જવાબ આપણને છુટો કેઈ દફતરમાં મલતો નથી, પણ
તે જવાબની પોંહચ અત્રેથી લખવામાં આવી હતી, તે
ઉદવાડે લખેલા પત્રનો ઉપરથી તે જવાબ કેવા પ્રકારનો હતો તે માલમ પડે છે.

જવાબ.

અસલના વખતમાં કાગજની પોંહચ કબુલતાં સાંમાં ઘણીના
પત્રની ઘણીક બાબદોની વીગત કાંઈક લ'બાણીથી લખવામાં
આવતી હતી. તેમ આ જવાબની પોંહચના પત્રમાં હોવાથી જવાબમાં છું લખ્યું હતું
તેનો પુરતો ખયાલ આવે છે. આ પત્ર “શવંત ૧૮૮૦ ના માહ વીદ ૪ વા. બુધે રોજ
૪ શરેવરને માહા ૫ મો અમરદાદ શને ૧૧૬૩ ઇજદેજર શેહરીઆર ” (તાં ૪થી
ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૪) ને દીને^૪ અત્રેની અનબુમનના વાડીઆ હોરમજી બહુમનજી,
નવરોજી જમશેદજી, જાંગીરભાઈ ફરાંમજી દાવર, ફરાંમજી કાવસજી બનાજી,
મોદી સોરાબજી વાછાગાંધી, જમશેદજી જીજીભાઈ, મુલાં પીરોજી, મેરવાનજી
નવરોજી માણેકજી વીગેરે ૧૮) સાહેબો સહી કરી ઉદવાડે દશતુરજી
હીરાજી બેહરામજી તથા રૂશતમજી તેમુલજી, તથા મોખેદ હોરમજી માનેકજી

(૧) એ શબ્દ “ આપણા ” હિંસે છે.

(૨) ખાતરી છે.

(૩) મો. ૧ ક, બા. ૬, પા. ૭.

(૪) મો. ૧ ક, બા. ૭.

પટેલ તથા મોખેદ બેરાંમજી બીખાજી તથા શમશત અનબુમન ઉપર લખે છે. તેમા ઉઠવાડેથી પોશ વઢ ૧ વા. શનેઉ રોજ ૧૬ મો મેહર માહ તીર ઇજદ શને ૧૧૬૩ નો ઉઠવાડના સાહેબોએ અત્રે મીશતરી નવરોજી દનુગરા ઉપર ખીડેલા પત્રની પોંહચ કબુલ રાખી જણાવે છે કે તે વાંચીને તેઓને ગણી ખુશી હાંસલ થઇ છે. એ પત્રમાં ઉઠવાડાવાલા સાહેબોની મુ'બઇવાત્રા સાહેબોના કાયદાકાનુનો તરફની પસંદગી નીચે પ્રમાણે જોઇએ છીએ. એ પોંહચમાં લખે છે કે “ ચોપડી ૧ હુમોએ તમોને વાચવા ખીરી હતી તે ચોપડી વાચી વાકેબ થઇને જવાબ લખેઓ છે જે જે કઇ એ ચોપડી મધે બ'ધોમશત લખા છે તે ગણા નક' છે ને તે પરમાણુ આગલ જતા આપરા ફરજનદાન ફરજનદો તે ગણા શુખી થાશે તથા હેવો બ'ધોમશત બાંદરાના' હકમો હજાર હજાર આફરીનબાદ હોજો કરીને દુવા લખી છે તે ગણી મેહરબાની કીધી છે. ”^૩

તે પછી જે લખે છે તે પ્રમાણે નીચલી બાબદોમાં આપણે ઉઠવાડાવાલા સાહેબોની સંમંતી જોઇએ છીએ.

“દર અશલ આપુન લોકો ખાંમુખા ગોશપનદ મારવાના તથા ગોશત ખાવાનુ રવા નથી.....દર મઇને ચાર હમકારા લખેઆ છે તે ૪ હમકારાને દને જનાવર કપાવવુ ને ગોશ ખાવુ આપોને કઇ રવા નથી. તે વાચીને તમારી બજરોગી બિપર હમે ગણી દુવા કીધી છે. ”^૪

હમકારાને દીવસે ગોશત ખાવાની બાબદમાં ઉઠવાડાવાલા સાહેબોએ લખ્યું કે “ દર મઇને ચાર હમકારા લખેઆ છે તે ૪ હમકારાને દને જનાવર કપાવવુ ને ગોશ ખાવુ આપોને કઇ રવા નથી ”^૫ એ બાબે અત્રેવાલા સાહેબો લખે છે કે “ તે વાચીને તમારી બજરોગી બિપર હમે ગણી દુવા કીધી. ”

ઉપર જણાવવા પ્રમાણે અત્રેના સાહેબો એ ૮) મી પરગરદનો ઇસારો કર્યો હતો તેના જવાબમાં ઉઠવાડેવાલા સાહેબો લખે છે કે “ વંનદીદાદ મધેથી શી રીતનુ હોકમ લખીજી છે તે હોકમ પરમાણુ કઇ આપુણથી બની આવતુ નથી ને એ ચાર હમકારાને દને જનાવર કાપવુ આપડે રવા રાખીએ તે વાત

(૧) નેક છે. (૨) બાંધનારના.

(૩) ચો. ૧ ક, બા. ૭, પા. ૮. (૪) ચો. ૧ ક, બા. ૭, પા. ૮.

(૫) આપણને. (૬) ચો. ૧ ક, બા. ૭, પા. ૮.

કંઈ આપરી અકલ ગોવાઈ દેતી નથી. ” એ જવાબ ઉપરથી અત્રેવાલા સાહેબોએ લખ્યું કે “ હમોએ તમારી દાનાઈ ઉપરથી હજાર હજાર અફરીન કીધી છે. ”

હમકારને દીને ગોસ્ત ખાવાની બાબદમાં ઉદવાડેના એક આગલા દસ્તુરજી માટે અત્રેવાલા સાહેબો નીચે પ્રમાણે લખે છે:—“બીજી હમુને માલુમ છે જે તમારા બેહેશતી દશતુરજી મીરજા’ ગની અશેઈને પાળી રાખતા હતા તથા આપણી દીન ધરમના કામ મધે ગણી ખખર રાખતા હતા વાશતે તેણાએ પોતાનું બેહેશત રોશન કરવાને વાશતે પોતાની આખર વખતે શરવને ફરમાવેલું છે કે ખખરદાર ચાહરમને દાડે હમકારો પડે અથવા નહી પડે તોળી ગોશપનદ કરાવતા નો તે વાત હમો શાસલાથી તથા તમારી અનજીમનનું કાગલ વાચાથી તથા દેશાઈજીએ નોશારી મધે ચાર હમકારા મધે ખાતકીઓને ખંધ કીધાથી અમુને તો પુરો ઇતખાર આવેચો છે જે હવે જે કોઈ એ ૪ હમકારાને દને રૂવાનના ચાહારમને દીને જનાવર કપાવશે તો પોતાના રૂવાનના હકમો શખાખને ઠેકાણે પોતાની ગરદન ઉપર બોજે ભારી કરશે. ”

એવું દીસેછે કે કોમની સંસારી બાબદમાં તે વખતના પંચાએતના આગેવાનો તીક્ષણ લાગણી દેખાડતા હતા. કોઈ બાબદમાં (૨) સંસારી માબદોમાં સરકારના નાના અમલદારોથી વડા હુકેમ સુધી પોતાનો તીક્ષણ લાગણી અને લાગવગ લગાડવાની કોશેશ કરતા હતા. એવા કોઈક સરકાર દરબારમાં પોતાનો દાખલાઓમાંથી એકની વીગત જરા લંબાણથી આપું લાગવગ વાપરવાની બાબદ. છું કે તે ઉપરથી કોમનાં લતાં અને આખરૂ માટેની તેઓની તીક્ષણ લાગણીનો ખ્યાલ આવે. વળી કોઈ આડે માર્ગે ગયલી સ્ત્રીને તેઓ તદ્દન તજી દેવા નહી દેતા હતા પણ તેણીને સારે માર્ગે આવતી (reclaim) કરવાની કોશેશ કરતા. એવા પોતાના બતી લાગવગ વાપરવાના એકાદ બે દાખલા નીચલા છે :

એક પારસી સ્ત્રી માંકોનો ખાવીંદ ધંધાસર એલેપ્પી (Alleppy) ગયો હતો. ત્યાર બાદ શુમારે છ મહીને તેણી એક (૬) માંકો નામની સ્ત્રી- મુસલમાન સાથે નહાસી ગઈ. બીજા છ મહીના બાદ ની બાબદ. જુલાઈ ૧૮૨૪માં તે પાછી આવી અને મુંબઈના પોલીસ માસ્તરનો આશરો માંગ્યો એવું જણાવીને કે તેણીને કહ્યું લઈ જનાર મુસલમાને તેણીની સાથે સખત વર્તણુંક ચલાવી હતી.

પોલીસે તેણીને તેણીનાં સગાં પાસે જવા કહ્યું, પણ તેમ કરવા તેણીએ ના પાડ્યું, એવા સમય જણાવીને કે, તેણીની સાસુ દુખ દેશે અને સાવકો બાપ મારે છે. તે પરથી તેણીના સગાંઓએ પંચાએતની મદદ માંગી અને ત્યાર બાદ શું થયું તેની હકીકત પંચાએતના ચોપડા નં. ૫, બાબદ ૧૩ માં તા. ૨૦ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૪ ને દીને ખરશેદજી માલુકજીએ પોતાની થહી સાથે નોંધી છે. તેનો ઇનતેખાબ નીચે પ્રમાણે છે:

છોકરીનાં મામા ફકીરજી તથા પારસી મેરવાન ને લખમીચંદ પુંજરાજનો ચાકર તેઓએ ખરશેદજી માલુકજી શરાફ આગલ તા. ૨૫ મી જુલાઈ ૧૮૨૪ ને દીને ખબર આપીને જણાવ્યું કે તેણીએ “ જુશતીશ માશતર ” ને જણાવ્યું છે કે “ મારો માતી પરદેશ ગએલો છે ને મારી શાશુ મને દુખ દે છે તથા મારો મતરાઓ બાપ મને મારે છે વાશતે હવે હું એ કોઈ પારશીના ગેરમો રેવાને ખુશી નથી જો મારે ગમશે તો મુશલખાન શાથે નેકા કરીશ ”. આ પારસીઓની અરજ ઉપરથી તા. ૨૬ મી જુલાઈ ૧૮૨૪ ને દીને “ વાડીઆજી હોરમજી બમનજી તથા પારશી ફરામજી કાવશજી બનાજીના તથા પારશી ખરશેદજી માલુકજી શરાફ તથા પારશી જમશેદજી જીજીલાઈ મલીને કોત બાર પાલેશ^૧ આપ્રીશ મધે હેના મામા તથા મતરાઆ બાપની તરફથી જઈને મી. ગરે પાલેશ માશતરને સમજાવીને કહીકે જે હમારા લોકમા શરેશતો છે હેવી રીતે જે કોઈ ચોરતને અથવા મરદને હમારા ધરમ મધેથી બીજા ધરમ મધે જાવા દીજીએ નહી વાશતે એ છોકરીનો માતી આવે તાં શુધી એ છોકરીના મતરાઆ બાપને હવાલે કરી જે હેની માએની શાથે રાખશે નહી તો એ છોકરીનો મામો છે તથા મમાઈ છે તેની શાથે રાખશે. ” પોલીસ માસ્તરે એ બામદ છોકરીને કહી ત્યારે તેણીએ એમ જવા ના પાડ્યું કે “ હવે પારશી લોકોને તાં હું જાઉં તો મને મારી નાખે. તે વારે મી. ગરે પાલેશ માશતર કેવા લાગે જે છોકરી પોતાનો જાન બચાવાને મારે પાશે આવી છે વાશતે તે રકારદર * શાહેબને બહેર કરા વગર મારેથી એ છોકરીને હેના શગાને હવાલે કરાએ નહી. ” *

ત્યારપછી મી. એએ એ હકીકત રીકારડર સર એડવર્ડ વેસ્ટ (Sir Edward

(૧) પોલીસ. (૨) Recorder.

(૩) ચો. ૫, બા. ૧૩, પા. ૧૩

West)' ને કહી. તે ઉપરથી રૈકરડરે એને કહ્યું જે “વાડીઆ હોરમજી બમનજીને શવારે મારી પાશે બોલાવી લાવજો. તે ઉપરથી મી. ગરેએ વાડીઆ હોરમજી બમનજીને ચીઠી લખી છે.” તે પછી વાડીઆ હોરમજી બમનજી મી. એ શાથે રૈકરડરને મલ્યા અને સઘલી હકીકત જણાવી ત્યારે રૈકરડરે સલાહ આપી જે “ તમે એકવાર એ પારશન માકાને શમજાવી જોવો.” તે ઉપરથી તે ઓરતની માએને તથા મામા વીગેરે સગાંને મી. એની આપ્રીશમાં મોકલાવ્યાં. “તે વારે પોતાની માએને જોઇને રરી પડી ને કેવા લાગી જે વાડૂ મારે વરે શદરા ત્યા કપરાં મોકલો ને મને કેઇ મારે નહી એવો બંધોબશત કશવો તો હું આવું.” પણ ખીજે દીને તેણી ફરી ગઇ અને જવાને ના પાડ્યું. તે ઉપરથી “ પાલેશ માશતરે એ ખીના શરવે જંદરાલ એલશીનશટન શાહેબને બહેર કીધી તે વારે જંદરાલ એલશીનશટન શાહેબે મી. ગરેને કહી જે વાડીઆ હોરમજી વગરે પંનયાતવાલાને કો જે જે કઇ તેની હકીગત હોએ તે લખી લાવે.” તે ઉપરથી પોલીસ માસ્તરે એ બાબે ચીઠી લખી. તે ઉપરથી “અરજી” લખીને વાડીઆજી હોરમજી બમનજી ત્યા પારસી ફરામજી કાવશજી ત્યા પારસી ખરશેદજી માણેકજી ત્યા પારસી જમશેદજી જીજીબાઇ ત્યા હથુર એદલજી દોરાબજી શંબજી મલીને તા. ૫ મી આગશત શને ૧૮૨૪ ને દીને પરેલ જઇને વાડીઆજી હોરમજી બમનજીએ સુખ જખાની શરવે હકીગત વાકેફ કરીને કહી જે હેવી રીતે બારે એ ઓરત હમારી જમાત મધેથી તું જવા દેશે તારે હમારી ખીજી ગણી ઓરતોને બદ કામ કરીને નીકલી જવાનું શુજ પડશે તો હમારી બતમો ગણો ખરાબો થાશે ને પારસીના મરદ લોકોથી ખરદાશ થાશે નહી તે મધેથી ફીશાદ વધી પડશે હેવી રીતે હકીગત શમજાવીને કઇને વાડીઆજીને ૩ આપીને શરવે ને બેશારી ને પોતે બેશીને અરજી શારી પખે વાંચી.....તે અરજી જંદરાલ શાહેબે વાંચીને પુછીજી જે તમારી દીન મધે ફરમાવેતું છે જે હેવું બગરેલું

(૧) આ ધણી અને તેના વખતના કોઇ પારસીઓ સાચના સંજંધ માટે જુઓ આ બાજનો વધારો.

(૨) એ અસલ અંગેજી અરજી આ પાછળ આપી છે. આ અરજી એ. ૧ ૬ ના પા ૨૭ માં આપી છે.

(૩) ‘વાડીઆજીએ.’ નકલ કરનારની શુદ્ધ દીસે છે.

ઇયનાન)^૧ ફરીથી તમારી જમાતમાં શામેલ કરવું. તે વારે એદલદારે ઇચ્છતુરે કહી હતું તે પરમાણે જવાબ દીધો જે હેવી રીતે તરણ વખતે કામ પડે તો હમારી જમાત મધે શામેલ કરીએ તેવારે કેવા લાગો જે વાડ હેની તજવીજ કરીને જે કંઈ શાડ થાયે તે કરીશું. ” ત્યારબાદ “ વાડીઆણ હેરમજીજી જઈને કૉશલદાર (Councillor) ફરિશ વારદીન શાહેજ ત્યા રીચક ગુદવીન શાહેજને કંઈ જંદરાલ શાહેજે જે કહી હતું તે પરમાણે અરજ કીધી તે વારે શાહેજોએથી દીલાશો દીધોજે વાડ જંદરાલ શાહેજ શાયે કૉશલ (Council) મો અરજી વાંચીશું તારે જે કૉઈ મનાશજી હશે તે ફરીશું. ”

ત્યાર પછી “ ઉપર લખેલી અરજી જંદરાલ કૉશલ (Council) મધે વાંચીને કૉત મધે મી. ઇયનો (Mr. Snow) પાલેશ માશતર છે તેને હોકમ ફરમાવો જે તે પારશન માકાને મી. ગરેની કૉત ખારની હાપીશ મધે લાવીને તારી હાપીશ મધે રાખ ને તેના શગાવાલા જે કૉઈ એને મલવા આવે તેને મલવા દેજે જો તે પારશન પોતાના શગાને ગેર નહી જાએ તો કૉત મધે ભારેનું

(૧) ઇનશાન. (૨) દસ્તુર એદલજી સંજીયાનું જે મત ઉપર જાહેર કરવામાં આવ્યું છે, તે મતનો આધાર વંદીદાદની ૧૮) મી પરગરદના ૬૨) માં ફકરાની પહેલવી શરેહ ઉપર લેવામાં આવેલો દિસે છે. ત્યાં અહુરમજદ પેગંબર જરયોસ્તને કહે છે કે જે કૉઈ જસો વજહાં પરસ્ત અને ખીન યુનહેગાર પુરૂષ યા સ્ત્રી કૉઈ જુઝા દેવપરસ્ત યા યુનેહગાર સાથે પોતાનાં તોખાંમને ખરામ કરે તો તે ધણી યુનેહગાર થાય છે. એ બાબતની પહેલવી શરેહમાં ઉમેરે છે કે “ અરશ કાર હુદત મેમન અમતજી શરીતુનતન સે ખ્યાર ખરા ચેહયુનત મરગરજાન. ” આ શરેહની મતલબ એમ સમજવામાં આવે છે કે-ઉપરોચિત યુનાહ કરેલો નહી પણ જો કદાચ તે ત્રણ વખત થાય તો રૈહમ લાવી દરયુગર કરરી પણ જો કૉઈ એક પછી એક એમ ચોથીવાર યુનાહ કરે તો તે મરગરજાન થાય. (જુઓ દસ્તુર હોશંગજીનો પેહલવી વંદીદાદ, પા. ૫૯૮, લીટી ૯. દસ્તુર જમારપજીનો પેહલવી વંદીદાદ ટેકટ, પાનું. ૧૨૯, તરખુમો પાનું ૧૬૨. એજ બાબદ સદરના ૬૭ માં બાબમાં આવી છે. જુઓ એરેવદ બમનજી ન. ધામરની નસર, પા. ૪૮.) જુઓ દસ્તુર જમારપજી મીતીયેરજીનું “ જેહ શેકન યાને ખદ ફેલીના ફેલરને તોડનાર ” (૧૮૭૦) પા. ૧૧-૧૨. દસ્તુર જમારપજીએ “ જેહ શેકન ” માં આપેલા ત્રણ પહેલવી ફકરાઓ માટે જુઓ “ દીને વજરગર ” (વી કે. આર. કામા એરીએન્ટલ ઇન્સ્ટીટ્યુટનો હસ્ત લેખ નં. ૨૪૧. પાનું ૧૦૭, લીટી ૧-૩; પાનું ૧૧૨, લીટી ૬-૮; પાનું ૧૫, લીટી ૧-૫.)

ગેર લેધને તારા સીપાઈ ખબરદારીને વરે રાખજે જે તેને કોઈ હેશન કરે નહી. ” આ પ્રમાણે બાઈને કાટબારની પોલીસ ઓપ્રીશમાંથી કાટમાંની મી. સ્નોની પોલીસ ઓપ્રીશમાં રાખીને એ બાઈને રાજનો અરઘો રૂપ્યો ખાધા ખર્ચ માટે પોલીસ તરફથી આપવામાં આવતો હતો. પોલીસ તરફથી ઉપર લખેલા ચાર સાહેબોને બોલાવીને કેહવામાં આવ્યું કે બાઈનાં સગાં વહાલાંઓને ત્યાં મોકલે કે તેઓ તેણીને સમજાવીને લઈ જાવે. તેમ તેઓ નહીં કરશે તો “ હું કાંત મધે હું ” બાઉનુ ગેર લેધને હેનો માતી આવે તાં શુધી મારી નીગેદાશતીમે રાખશ. ”

ત્યાર પછી એ બાઈનાં મામા તથા માય મમઇએ જઈને તે બાઈને કેટલીકવાર સમજાવ્યું જે “ તું કંઈ તારા જીવની ફક્ત નો કર પંચાતના શાહેખ લોકો કબુલ કરે છે જે તારા માતીને બોલાવીને તારૂં રાતી આપશે. હેવી રીતે શમજાવતાં શમજાવતાં કબુલ થઈ. ” પછી તેણીએ મી. સ્નોને કહ્યું જે “ મારો માતી આવે તાં શુધી પંચાતવાલા શાહેખ લોકો મારી હજુર કબુલ કરે જે મારા જીવને કશી હરખત નહી થાએ તો હું જાઉ. ” તે ઉપરથી મી. સ્નોએ “ ઉપર લખેલા શાહેખ લોકોને બોલાવીને કહો જે એ ઓરત તમારે હવાલે કરૂં છેજી. તમે હેના જાનની ખબરદારી કરજો. ” ત્યારે પંચાતવાલા સાહેબોએ એ બાઈને ખરોદજી માણેકજી શરાફની ચોપાટીની વાડીમાં લઈ જઈને રાખી. ^૧ તે વાડીમાં “ અગીઆરી છે તેમાં અંધેઆડની વશતી છે. તે વાડી મધે પારશી ચાકર છે તેના બધરાં છોકરાની વશતી છે. તાં લઈ જઈને નોન નવારી ને તાં રાખી છે ” ^૨ અને તેના ખાધા ખર્ચનાં પંચાત તરફથી દર માસે રૂ. ૧૫ આપતા કીધા અને ત્યાં તેણીની ખબરદારીને વાસ્તે પોલીસના સીપાઈ જે રાખવામાં આવ્યા.

(૧) આ બાબત રોજ ૧૬ મે મેદર માહ ૪ સને ૧૧૯૪ ય. ઝ ને દીને મેરવાંજી નવશેજી માણેકજી એ ઉદવાડેનાં દસ્તુરજી ઉપર જે કાગજ લખ્યો છે (ચોપડા ૧ ક, બા. ૩૧, પા. ૨૭) તેમાં ખરશેદજી માણેકજી શરાફના કેહેવાથી ધશારો કરી જણાવી છે. તે લખાંજી પ્રમાણે ખરશેદજી માણેકજીએ પોતે એ બાઈનાં સગાં સાથે જઈ બે ચાર વાર તેણીને સમજાવીને “ તેના જાનનો પોતે જીમે લીધો તથા બીજી ગણી તરેની ખાતરજમા કરીને શમજાવીને રાજ કરી ” ને ત્યાંના ગેદાવરા મોખેદો દસ્તક પોતાની વાડીમાં લઈ જઈ રાખી.

(૨) ચો. ૫, બા. ૧૭, પા ૧૩.

શેઠ ખરશેદજી માનેકજીની નોંધ ઉપરાંત આ બાબતમાં વધુ શું થાયું તે ઉદ્ધવાડાના દસ્તુરો બેગા રોજ ૧૬ મા. ૪-૧૯૪૪ (તા. ૧૬-૧-૧૮૨૫) ના પત્ર ઉપરથી નીચે પ્રમાણે જણાય છે :^૧

એ બાઇને “ બેહે ચાર નાંન નવારીને શદરો કશતી પેરાવી”. પછી તેણીનો વર જે સુરતવાલા કોઇ ગોરવાલાનો હતો અને આલપાઈ ખાતે હતો તેના ઉપર તેના ભાઈ પાસે કાગજ લખાવ્યો કે જલદી આવે. પણ તે આવ્યો નહી. ત્યારે એક બીજે તાડીવાલો પારસી હતો તેને સમજાવીને તેની સાથે નાતરૂં કરાવ્યું. તે પારસીને લગનનાં “ શારી પખે કપરા દીધા તથા ચોરતને જરીઆન તથા કપરા કરી આપીને હજુર શુધી માથ ૧) ના રૂ. ૧૫) લેખે પનચાત માએથી ખાવાનું આપે છે હમના તે ચોરતને હમેલ છે. હેવી રીતેનુ શરવે ખરચ પનચાત મધેથી ખરચ કરીને શરવે પનચાતવાલાએ ગણી તશદી લઇને તેને નીકલી જતી હતી તે બચાવી છે.”^૨

એજ બાબદ ઉપર તા. ૧૬ મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૪ ને દીને ખરશેદજી માણેકજી પંચાતના ત્રસ્ટી સાહેબો ઉપર લખે છે કે એ “ પારશાન માંકાને પારસી પેશતન સાથે નાતરૂં કરાવીડ” છે તેનાં ખરચના તથા કપરાના તથા જરીઆનનાં તથા આજ દીન શુધી ખાધાનો માથ ૧) નાં રૂ. ૧૫) લેખે આપા છે. તે શરવ મલીને રૂ. ૫૬૩) ઠાણા દોકડા ખરચ થયો છે.”^૩ તેવજુ વધુ જણાવે છે કે એ પારસી પેસ્તન અને પારસજુ માંકાને માટે “ આ-પરે તીપ કીધી છે. તે તીપ મધે પુરા રૂપીઆ બરાઆ નથી ને એ ઘણીની ઘણીઆણી શુરત જાવા રાજ છે વાશતે શુરત મધે કોઈ શારી આશામી ઉપર કાગલ લખી આપો જે માથ ૧ રૂ ૧૦) અકેદશ બેઉ જણાને ખાવાના તથા કપડાનાં ખરચના આપે ને કદાશ બેમોથી એકની કમ્મહીલાઇ થાયે તેનાની ઉપર ખરચ રૂ. ૧૦૦) એકશેા આપરી પનચાતને હશાએ કરે”. બીજું જણાવે છે કે કદાચ એ પારસી પેસ્તનની કબ્જ થાય તો એ પારસજુ માંકાને “ આપરી પંનચાત મધેથી જરીઆન રૂ. ૨૦૦) નુ કરી આપું છે.....તે લેઇને બીજું

(૧) ચોપડા ૧ ક, બા. ૩૧, પા. ૨૨. દમનનાં માંબદ બેરામજીની બાબતમાં આ પત્ર મેગવાનજી નવરોજી માનેકજી બુજેદરાશીજી તાલાએ ખરશેદજી માનેકજીના કહેવા પ્રમાણે લખ્યો હતો.

(૨) ચો. ૧ ક, પા. ૩૧, પા. ૨૨.

(૩) ચો. ૫, બા. ૧૬, પા. ૧૬.

ગેર કરે તે કદાશ પારશન માકાની કાંઈ કબહીલાઈ આવી પોંહાંચે તે વારે તે જરીઆન પારશી પેશતન લેઇને બીજી ગેર કરે. જે વારે બેભેમેથી એક બીજી ગેર કરે તાર પછે માશ ૧ નાં રૂ. ૧૦ લખા છે તે કોઇને કંઈ આપે નહી. કદાશ બેમેથી એકને બીજી ગેર કરતાં વાર લાગે તો જે હીઆત હોય તેને માશ ૧ ના રૂ. ૫) અંકે પાંચ લેખે આપે.” એ પરમાણુ બંદોબસ્ત કરી બેઉ જનને સુરત જવાની રબ આપી.

આ કેસના સંબંધમાં ખરશેદજી માનેકજીએ ઉપલાં તા. ૧૬-૧-૧૮૨૫ ના પત્રમાં કેટલાક બાબત લાયક વીચારે નીચે પ્રમાણે દરશાવ્યા છે: “ જે કરવુ તે લાંબો અંદેશો કરીને કરવુ શબ્દવર છે ને જે વાત આપરા કાબુમે રેતી હોય તે ઊપર અમલ કરીએ ને જે વાત આપરે બાણીએ જે આપરા હાથમે રેશે નહ તેની દોરી ધીલી મુકીને હરેક તજવીજ કરીને આપરાંમે ને આપરામે માદી વાલવું જોઇએ ને તે થકી નેકાલ કરીને કામ લીધો જોઇએ. એ થેકાને બલ કીધાનુ કામ નથી.....હવું કામ આવી પડે તારે વખત તપાસી લેવો.”^૨ તેમજ એ બાબતના સંબંધમાં સુરત મનચેરશા એદલત જોગ તા. ૨૭ મી જુન ૧૮૨૫ ના વાડીઆ હોરમજી બમનજી તથા દાવર બંગીરલાઈ ફરામજી તથા સમસ્ત અનજીમન તરફથી લખાયલાં પત્રમાં^૩ લખ્યું છે કે:

“હવે વખત ગનો બારીક આવેઓ છે ને અશલના તોપીવાલા કોઈ રઆ નથી ને જે કંઈ નવા જીવાન લોકો આવે છે તે જલદીથી ફેરફાર થઈ જાય છે ને આપરા લોકો તો દીનપર દીન વદતી^૪ બદલેલી કરવા માડી છે વાશતે હમારેથી બની આવે છે તે તો કરીએ છે પન આગલ જતાં આપરા લોકોનું ધુ થાયે તેનુ અનદેશ^૫ ગનો આવી પડેઓ છે.”

સંવત ૧૮૮૧ ના સાલમાં ઉધાર બાજીએ રૂ. ૨૦૦૧૧૨ ની રકમના પેટાંમાં આપણે નીચલા અર્થની નોંધ જોઇએ છીએ.^૬ “પારશંણુ ૧ ને શ્રી શુરત મોકલી તેહનાં ખરચનાં રૂ. ૧૮૨૫૧૨૧.” આ મોટી રકમના ખરચની

(૧) નીકાલ. (૨) ચો. ૧ ક, બા. ૩૧, પા. ૨૩.

(૩) ચો. ૧ ક, બા. ૩૭, પા. ૨૬.

(૪) “તોપીવાલાઓ” એટલે અંગ્રેજો. એજ મુજબ આપણા દેશીઓ માટે “પાગડીવાલાઓ” એમ બોલવામાં આવતું. (૫) વધતી. (૬) અંદેશો.

(૭) મુંબઈ સમચાર, તા. ૩-૭-૧૮૨૬ નું પા. ૪૩૭.

કાંઈ વીગત મલતી નથી. હું ધાડુ છું કે એ ખર્ચ એ માંકાં સ્ત્રીના સંબંધમાં છે.

આ સર્વ હકીકત ઉપરથી દીસે છે કે કોઈ ભુલભર્યો માર્ગે જતી સ્ત્રીને ગમે તેટલો મોટો ખર્ચ કરીને સમાર્ગે લાવવા માટે કાલજી રાખવામાં આવતી હતી.^૧

આ બાઈનાં સંબંધમાં પંચાએતના સાહેબોએ કરેલી ઉપર જણાવેલી અસલ અંગ્રેજી અરજી^૨ અતરે સદાબરી આપું છું સગબ કે તે વખતમાં આગેવાનો ડેમો ભલાં માટે કાલજી રાખી એવી બાબતોમાં સરકારની કેમ પનાહ શોધતા હતા તે જાણવાને બને.

(૧) પછવાડેનાં ચોપડામાં એ બાઈને લગતી કેટલીક હકીકત જે આવે છે તેની બન્ને નોંધ લઉં છું. તે ઉપરથી દીસે છે કે એ બાઈ બીજાં જગનથી સંસારમાં ઠર પડ્યા બાદ નેણીને પેતે ફરજાંદ થયું હતું અને તે ફરજાંદને પરણારી આપવા માટે પણ પારસી પંચાએતને કાલજી રાખી હતી. તા. ૬થી જુન ૧૮૩૫ ને દીને એ બાઈ પંચાએતના સાહેબોને સુરતથી કાગળ લખે છે (ચો. ૧૧, બા. ૧૧૦, પા. ૪૪, બીજે ભાગ) જે “હમારા બચાંની પંચશીને કાજે પારસી મંજુરશાહાજી એદલજનાં હાથથી દર માસ ૧) નાં રૂ. ૫) લખે મહીનો મલતો હતો તે પારસી મંજુરશાહાજી ની પેડી અંદ પડી છે માસ ૨) થયા તે થાડ હંમે બચાંની પરવશીનાં હેરાંન છેલે તે મારા બચાંની પરવરશી કાંહાંથી કર તથા રવાંનનાં દાડા દીશા કાંહાંથી કર. ” એ પત્રની નકલની હેઠે જે શેરા લખેલો છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ પછી એ બાઈને પારસી દીનશાજી એદલજને ત્યાંથી મુશારો કરી અપાવ્યો. તા. ૧૪ મી જાનેવારી ૧૮૩૭ ને દીને એત્રેના પંચાએતવાલા સાહેબો સુરત દીનશાજી એદલજ ઉપર પત્ર લખી જણાવે છે (ચો. ૧૨, બા. ૧૬, પા. ૧૦૧) જે “જે પરમાંજી તંમે શી શુરત મંધે હંમારી પંચાતની વતી આશાંમી જંજુ ૩) ને મુશારો આપે છે તેના વરજ દાડાનાં એકથા રૂપીઆ પંચાત પાશેથી મજરે લેવોય તે મુજબ આએ પારશાંન મકલીઆઈ ને હેની હમઆતી શુધી તંમારી પાશેથી તા. ૧લી દીજેમ્બર શને ૧૮૩૬ની તેરીખથી દર માસ ૧) નાં રૂ. ૫) અંકે પાંચ લખે શી અરાજંજુ મંધે નારી મોહોલામો હેનાં હાથમે પોહોચતા કરાવજો.” એ પત્રની અંદર પંચાએતવાલા સાહેબો વધુ લખે છે કે “એ બાઈની જોકરી પંનાવાને શાડ ઉંધરાજી કરીને રૂ. ૧૪૩ કરી આપેઆ હતા..... તે બાઈને રૂ. ૫૩) રોકડા અતરે ખરચને કાજે આપા છે ને બાકીનાં રૂ. ૯૦) ની હુંડી દીનશાજી પાશે લખારી આપી છે. ”

(૨) આ અરજીની નકલ ચો. ૧ ક, બા. ૨૭ માં છે. નકલના લખાણમાં કાંઈક બુલબુલ છે, અને કાંઈક ભાગ ફાતેલો છે.

To,

The Hon'ble Mount Stuart Elphinstone

Governor and President in Council.

Hon'ble Sir,

We the undersigned composing the Panchayet of the Parsees residing under your benign Government most respectfully submit to your Excellency's kind consideration the subject of a grievance which has for the first time occurred, and which it is the object of this Appeal to prevent the recurrence of.

A sense of duty to the community at large, and veneration for our Ancient Religion, which all classes of every discription of worship hold as dear as their existence, has influenced us to make this our most humble representation to your Hon'ble Board under a perfect conviction that, when the happiness of so many Thousands is dependant on your Excellency's decision the merits of this communication will meet that feat which will secure the comfort and the place of so many families under your own immediate Government and confirm the sincent and anxious expectations of this Assembly of the Hon'ble Company's subjects, who have always experienced such well known. protection, when their case deserved, the protecting care of your Government.

A female named Makan about six months ago absconded from the family while her husband one Nanabhoy Dorabjee a Parsee had proceeded to Allepy about twelve months ago on his mercantile pursuits. Every endeavours were made to find out where she had gone but without effect.

About a week ago she appeared at the Police Office before Mr. Gray, the Magistrate, complaining of harsh treatment experienced from her till then unknown paramour.....with whom it has since appeared, she has lived since her last elopement. This unfortunate woman had before elaped from her family and was discovered in a Boat in which she was going beyond the sea, and was by the prayers and entreaties of her Mother and other relations brought back to her home.

(१) इसका फल.

(२) इसका " sincere " हिय.

The circumstance of her sudden appearance before Mr. Gray, came to the knowledge of her Mother, and step Father, who with the other branches of the family overwhelmed in shame and horror at her disgraceful conduct, preferred their earnest entreaties to us in Punchayet assembled, to pr...to the Office of the Magistrate, to solicit his humble offices towards this unhappy family, and to reclaim the unfortunate object of their misery from her evil ways.

It is a peculiar feature of the Institution of the Assembly of Punchayet that the most distressing part of its duty, at the same time, the most pleasing, when it is enabled to impart relief, is the keeping together in concord and harmony the several links of its community unshackled by restraint or compulsory feelings in decisions which it is, according to ancient custom and usage, obliged to make.

It is an Institution, as hitherto respected and upheld by the Hon'ble Company's Government, and it is one that has ever been held in useful credence by the Hon'ble the Court of Directors as a subordinate assembly on which the local Government in India make reference in matters appertaining to caste.

We accordingly complied with the reasonable request of this unhappy family and waited upon Mr. Gray on the 26th and 27th ultimo when the wavering girl appeared. She declined to return to her Family pretending that she feared that she would be ill-treated for her misconduct and thus wantonly to excuse herself.

Mr. Gray then informed this assembly that the matter should be referred to your Hon'ble Board.

The fear of punishment is the conviction of error, inasmuch as mild measures of restraint frequently are more beneficial to the Public weal than those of a more arbitrary description, which tend to dissolve the finer feelings of our Nature and harden them to a greater... of crime.

To prove these facts, we beg most respectfully to state that two other women were also concerned with this unfortunate creature now not redeemed from her misdoings. one of those women had returned and from the commiseration shown to her, she is now living with her

(૧) ફાદી ગયું છે. આગલ કરેલી નકલ પ્રમાણે proceed

(૨) કાંઈ ફાદી ગયું છે. બીજા એવા બેસાડે છે આગલ કરેલી નકલમાં તે તે હાથે છે.

family, is restored to society and her caste, and enjoys all those blessings which every subject under your Government is taught to expect and she continues to possess the unceasing solicitude of this Assembly that the kindest treatment may be shown towards her.

We beg to assure your Excellency that with the highest respect we bow with deference to your decision in this case, and entrust to you to grant your interference in this matter to save this unfortunate woman from perdition? and we hope that you will not lose sight of the great good you will confer upon our caste generally by this act of your benevolence and if the Magistrates be constructed to receive our applications of Panchayet in case of caste with kindness and consideration, incalculable will be the benefits to society generally and innumerable prayers will be offered for the prosperity of the British Government in all its administration.

With the utmost respect we beg to subscribe ourselves,

Your Excellency's Most Obedient,
Most Humble and faithful servants,

Bombay, 5th August 1824.

(Signed) Hormusjee Bomonjee
 „ Nowroosjee Jamsetjee
 „ Framjee Cowasjee
 „ Jamsetjee Jeejeebhoy
 „ Jehangeer Framjee
 „ Jehangeer Ardeseer
 „ Cursetjee Manockjee
 „ Hormusjee Dorabjee
 „ Kaikhusroo Sorabjee
 „ Dadabhoy Cowasjee
 „ Pestonjee Bhicajee
 „ Mody Sorabjee Vacha Gandhi

(૧) Entreat શબ્દ હોય.

(૨) Perdition (૩) instructed

(૪) કાઠી ગયું છે, પેદેલા હરફ જરાક દેખાય છે એ હોય. યા ૦ હોય એમાં વર્ષ પર નક્ક કરનારે તે course લખ્યો હતો, તે વખતેના વાંચણ શકમંદ હતું. મેં case ખાંચો હતો.

ઉદવાહાના મોખે નવરોજ હોરમજની છોકરી દમણવાળા મોખે બેરાંમજ
 બમનજના છોકરા સાથે પરણી હતી તે છોકરીનો વર ગુજરી
 (ખ) મોખે બેરાંમજ જવાથી તેણીના સસરા આ. બેરાંમજ તેણીને પોતાના
 બમનજની બાબત. બીજા છોકરા, જેની બેરી હૈયાત હતી, તેની સાથે પાછા
 પરણાવા નીકળ્યા હતા. તે ઉપરથી છોકરીનો બાપ ઉદવા-
 હાના દસ્તુરજ આગલ ફરીઆદ ગયો કે મારી છોકરીને તેણીના મરનાર બાવીંદના
 ભાઈ સાથે ફરીથી લગન કરાવાને હું ખુશી નથી. તે ઉપરથી દસ્તુરજએ દમણની
 અનબુમન ઉપર કાગલ લખ્યો કે જ્યાં સુધી છોકરીનો બાપ રાજ થાયે નહી
 ત્યાંસુધી જખરદસ્તીથી એમ કારજ કરવા દેવું નહી. તે ઉપરથી દમણવાળા બેરાં-
 મજ બીખાજ, તથા હોરાબજ નશરવાંનજ તથા વાડીઆ નવરોજ રૂસ-
 તમજ દેહલુંગરા તથા દમણની અનબુમનના બીજા ઘણીઓએ મોખે બેરાં-
 મજને મન કીધો કે છોકરીના બાપની મરજ વગર તેણીનું કારજ કરવું નહી.
 મોખે બેરાંમજએ તેઓનું કહ્યું માન્યું નહી. તે ઉપરથી તેઓ સર્વેએ
 “દમણના જંદરાલને અરજ કીધી જે શાહેબ એ કાંઈ અમારો શરેશતો નથી
 જે બાપની રાજ રાખા વગર કેાઈની છોકરી સાથે કેાઈ જખરજશતીથી પોતાના
 છોકરાની કદખોદાઈ કરે.” તે વારે જંદરાલે હોકમ આપ્યો જે એ લોકોના શરેશતા
 પરમાણે થાયે. તે ઉપરથી પેલા મોખે બેરાંમજએ જનદરાલની આશપાશ
 વાલાઓની મારફતે જનદરાલનું મથું ફેરવ્યું જે છોકરીની ખુશી છે “તે છો-
 કરીને મોઢે કેવરાવીજ જે તે છોકરા સાથે હું ખુશી છેજ તે વાશતે જંદરાલબી
 લાચાર થયો છે.” તે ઉપરથી દસ્તુરજએ મુંબઈ મેરવાંનજ નવરોજ માનેકજ
 જુએ ફરાંશુશવાલા ઉપર કાગલ લખ્યું જે તેવણના (મેરવાંનજના) સીનોર
 સાહેબને બલામણ કરી દમણના જનદરાલ ઉપર કા. લખાવે કે પેલી છોકરીને
 બેરાંમજ પાસેથી તેણીના બાપને હવાલે કરાવે.^૧

(૧) ચો. ૧ ક, બા ૩૧, પા. ૨૨. રોજ ૧૬ માઠ ૪ યજ્ઞજરદી ૧૧૯૪ ના આ
 પત્ર મેરવાંનજ નવરોજ માનેકજ જુએ ફરાંશુશવાલાએ ખરશેદજ માનેકજના કહેવા પ્રમાણે
 લખ્યો હતો. આ પત્રનો ઉપયોગ આમજ પારચન માકાંની બાજતમાં પણ કીધો છે. આ
 કહેવાના વડીલ મેરવાંનજ નવરોજ (મ. તા. ૧. ૨. ૧૮૪૬) મુંબઈના એક વેપારી “જુએ
 ફરાંશુશ”ની પેઢી પર દલાલ હતા, તે ઉપરથી તેવણને એ અટક મળી છે (પા ૫.
 I પા. ૪૧૬.)

દસ્તુરજી બેગા પોતાના રોજ ૧૬-૪-૧૧૯૪^૧ (તા. ૧૬-૧-૧૮૨૫) ના જવાબમાં ઉપલા મેરવાનજી એમ શક્તારશ પત્ર મોકલવા કહે છે પણ સાથે સાથે દલગીરી દેખાડે છે કે “ હવે એ પનચાતના કામ શરેશતાના કામ છે તે કોન બને ચાલે કેમ છે.” તેવજુ વધુ જણાવે છે કે તેથી તેવજુ દશતુરજીનું કાગજ ખરશેદજી માણેકજી શરાફને વંચાવ્યું. તેવજુ “દશતુરજી શાહેબનું તથા આપરા ગરીબ લોકોના બેલ જીપર થાએ તો શાફ” એમ કહી સીનોરને સમજાવીને કા. લખાવવા મેરવાનજીને કહ્યું હતું. તે ઉપરથી મેરવાનજીએ પોતાના સીનોર જે. પરેશને સમજાવી એક કાગજ દમણના ગવરનર ઉપર લખાવીને દસ્તુરજી પર ખીડયો.

બીજું એ પત્રમાં ખરશેદજી માણેકજી આ વખતની સંસારી બાબતો માટે દસ્તુરજીને નીચે પરમાણુ લખાવે છે:— “દશતુરજી શાહેબને હેવી વાતો ઉપર લાંબો અંધેશો કીધો જોઈએ કાંઈએ જેવારે છોકરીએ પોતાનું બાપનું મુલાજો મુકીને શાફ જબાબ દીધો હતું તે મરદ ઉપર ખુશી છેજી તેવારે અંગરેજ તથા ફરેંગી પોતાની લાહા માફક છોકરીની ખુશી પરમાણુ કરે છે. જહાં શુધી આપણી જીપર મેહેરબાની હોએ તેઆરે આપણું શરેશતો કમુલ રાખે છે ને આગલ આપરી પનચાએતમા તે શરવેને.....^૨ હતું તેમો ગણોજ ફરક પરેઓ છે. આગલા લોકો દાનાવ હતા તે શમજીને ચાલતા હતા ને હવે તો શરવે નાદાનો પોતાની હકુમી કરવા બાંધે છે તે વારે જે આરને પોતાની આબડ મુકે તેની જીપર આપરા શરેશતો રાખવો જોઈએ છે. તે વારે તે શાફ બેહેદરથા^૩ જવાબ દેહે છે ને બેહે તન આરતો શુરતથી દમણમો આવીને ફરંગણો થઈ છે તે વારે આપરે શું કીધું ને મુબાઈમો શુ બનીજી છે.” “મુબાઈમો શું બન્યું છે.”, તેનો જે ઇસારો દસ્તુરજી ઉપર મેરવાનજીએ ખરશેદજી માનેકજીના કહેવાથી લખ્યો છે, તે ઉપર જણાવેલી પારશજુ માંકાંનો છે.

(૩.) અત્રેના પંચાએ. આ અરસામાં નવેમ્બર ૧૮૨૫ માં અત્રેથી સુરત મોકીજી તવાલા સાહેબો અને મો. ઉપર જે એક કાગજ લખવામાં આવ્યો હતો અને તેના ઢીલ વચ્ચે સંસારી બાબ. જવાબમાં સુરતથી જે પત્ર આવ્યો હતો, તે પત્ર વહેવાર તમાં અજતનો પત્રવહેવાર. નીચલા સખાએ કાંઈક અગત ધરાવે છે:—

(૧) ચો ૧ ક. આ ૩૧ પા ૨૩.

(૨) આ પાતનો ચો. ૧૫ અ. ૧ નથી. આ અ. ૧ નો આ. ૧ છે.

(૩) આ-દર એટલે વખરે ધરાવે.

(ક) પંચાએતવાલા સાહેબો પોતાના અત્રેના કોઈક સંસારી કાનુ જણાવે છે.

(ખ) સુરતવાલા મોદીજી સંસારી કાયદા કાનુનો બરાબર અમલમાં લા શકવાની બાબદમાં અંગ્રેજ સરકારના અમલ કરતાં આગલા મોગલજી અમલ પસંદ કરે છે અને હવે પછી શું થશે તે બાબે ચિંતા દેખાડે છે.

(ગ) સુરતવાલા સાહેબો મુંબઈવાલા સાહેબોને અરજ કરે છે કે કે સંસારી બાબદ માટે લાગવગથી કોઈ કાયદો બંચાવી લેવો. તેઓ “જનરલ ઇલફીનસ્ટન” (General Elphinstone) નો ઇશારો કરે છે કે તે રૂઢાહકમ અમલમાં કાંઈ બની શકશે. મુંબઈવાલા સાહેબો અફસોસ કરે છે કે વાડીઆ હોરમજી બમનજી હક થયા છે, નહીં તો તેવજી પોતાના લાગવગથી એ બાબદ કાંઈ કામ કરી શકતે. તે છતાં તેઓ મોદીજી પાસે એક મુદ્દો માંગે છે જે પ્રમાણે સંસારી કાનુનો સુકરર કરવાની સરકારને અરજ કરવામાં આવે.

(ઘ) મોદીજી નવા જમાનાના કેટલાકોની નાફરમાન ચાલ માટે ફરિયાદ કરે છે, તેના જવાબમાં ખરશેદજી માનેકજી અત્રેથી લખે છે કે મુંબઈનાં પંચાએતજી મામલો છે.

(ડ.) અનનુમનની સલામાં અત્રે કામ કેમ કરવામાં આવતું હતું તે હકીકત આપે છે.

આ પત્રવેહવારની કાંઈક હકીકત જણાવજોગ હોવાથી તે અત્રે આપુ

અત્રેથી નવેમ્બર ૧૮૨૫ માં વાડીઆ હોરમજી બહમનજી તથા દા. બાંગીરભાઈ ફરાંમજી તથા સમસત અનનુમન સુરત મોદીજી કેળશરૂ દોશાલ તથા સમસ્ત અનનુમન ઉપર જે પત્ર લખે છે, તેમાં મુંબઈની પંચાએત નીચલા સંસારી કાનુનો માલમ પડે છે :

(૧) દા. મસુદે કાગજનો ખરડો.

(૨) ચો. ૧ ક, બા. ૪૩, પા. ૩૧. આ પત્રની નકલમાં તારીખ આપી નથી. તેનો સુરતથી મહેસો જવાબ, જે સંવત ૧૮૮૨ માગસર વદ ૧૨ વાર મરેહ તારીખ મી ડીસમ્બર ૧૮૨૫ નો લખેલો છે, તેમાં પત્રની પોંદચ કચ્છ કરતાં (ચો. ૧ ક, ૫૨, પા. ૩૭) મુંબઈના પત્રની તારીખ “સંવત ૧૮૮૧ ના આશુ વીઃ ૦” વાર ચતુર્થ આપી છે, “આશી વદ ૦” તે “આશી વદ અમાસ” હોય અને તેમ લખેલો તો ૧૦ મી નવેમ્બર ૧૮૨૫ અને વાર મરેહ આવે.

૧. કોઈ ધણીને તેની ઓરતે બદફેલી કીધી હોય તે સખખ સીવાય બીજા સખખે બીજી ઓરત કરવાની રજા આપવી નહીં.

૨. કોઈ ઓરતને ૪૦) વરસની ઉંમર સુધીમાં ફરજંદ નહીં થયું હોય ત્યારે તેનાં ખાવીંદને બીજી ઓરત કરવાની રજા આપવી. પણ તેણે આગતી બેરીની પરવરશી કરવાનો બંદોબસ્ત કરવો.

૩. મરદ ઓરતને સેજ મીનાકેશો થતાં, ઘણાં વરસ સુધી છુંતાં પડવા પછી, મરદ પોતાની ઓરતને કાંઈ આપીને રાજી કરીને ફારગતી કરીને છુટા છેડા કરે છે, તેવા છુટા છેડા કબુલ રાખવામાં આવતા નહીં, “શા વાશતે જે હેવી રીતે તો પછંશે મલશે તે પોતાની ઓરતને રખશે નઈ તારે તે ઓરત શું કરે. થોડું ગનુ જે કઈ તેનું ધની આપે તે લઈને છુટા છેડા કરે છે. પન જે વારે હેવી રીતે મરદ લોકોને હેવી છુટા આપીશુ તારે જે કઈ ઓરતબી ગરીબ માતીને ગરે જશે નઈ ને કેશે જો હુંબી રૂપીઆ આપીને મરદ શાયે છુટા છેડા કરશ. હેવી રીતેના મીનાકેશા બાબદના તો મુબોઈમો શો બેહેશે આશામી તઈઆર છે. તેથી એમ કરવા માગશે તારે તો મુશલબાન મધે તલાક આપીને છુટા છેડા કરે છે તેમ થઈ પડે. તેવું જાનીને હમારા બજરૂક લોકોએ હેવો બનદોબસ્ત કરી રાખેલો છે.”

૪. જો કોઈ પરણેલા જોડાંમાંથી એકની ઉપર એવી બીમારી લાગુ પડી હોય કે જો તે બીજાને ઉડે, દાખલા તરીકે કોઈ “ઓરતના મોડા ઉપર આબર આવે. પેદા થયોછે જે તે મરદ તે ઓરત આગલ બાએતો ઓરતનું આબર તેનેથી પોછોએ”, તો છુટું કરવા રજા આપવામાં આવતી.

આ પત્રના જવાબમાં તા. ૨૨ મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૫ ને દીને સુસ્તવાલા મોદી ખુરશેદજી દોશાભાઈ અત્રેના પંચાયતવાલા સાહેબો ઉપર એક ધણીની સંસારી બાબદ જણાવી જે પત્ર લખે છે, તેમાં લખે છે કે “આગલ મુગલાઈના વખતમો શ્રી શુરતમો શરવે બંધોબસ્ત શારા મજબુત કાએદાથી ચલાવતા હતા તેથી કોઈ શકશ ગેરકાએદાથી ચાલીને હેવી બેબી વીત કરી શકતાતા નઈ.

(૧) ચો. ૧ ક, ૧૧. ૫૨, પા. ૩૭.

(૨) દા. “બીજા” એટલે “અનવતતા.” “વીત” અર્થ “વાત” હોય. એ “વાત” અર્થ કદાચ “ચલ” ને અર્થે પણ હોય.

પણ હાલતો અમલની બદલી થયા પછી આગલા કાએદાઓથી ગણેા જિલ્લા રાથી^૧ ગણાઓ લોકો ચાલે છે તેને વડી અતરેની અનનુમનની એકદલી વગર કોઇ મંધા-બશત થઇ શકતો નથી. એવી શરવે બીના ખુટી કરીને લખતા શાઝ દીશતુ નથી ને તે બીના પણ તમે શાહેબોને શારી તરા^૨ રોશન હશે પણ વખત ગણેા બારીક માલમ પડે છે ને કામનુ બીગાઝ દીન બ દીન ગણેાજ બદા થતો બાએ છે ને હવે પછી જમાનાની ગીરદશથી આગલ શુ નીપજશે તે વાતનુ ગણેા અફશોશ રહે છે તે કાઇ હમે લખી શકતા નથી. પણ હાવા વખતમે કામના નફાને વાશતે તમે શાહેબો એકદલીના રહાથી હરેક કામની કોશેશ કરીને હરેક વાતે બેહેતર કરો છો તે વાતથી હંમે ગણા ખુશી છેએ ને હેવા નેક કામ કરવાની તમોને ફરજ છે જે તમુને ખુદાએ શરવે વાતે જે લાએક કરા છે... ..ને વડી હાલમા શ્રી મુખેઇમાં જનરાલ શાહેબ છે તેની પણ ગણી નેકનામી શાબલાઆમે આવે છે. વાશતે કદી શકાઈ કોશથી^૩ ચારે કરો જે તે શાહેબો હોકમ આપે જે કાઇ તમે તમારી કામનો ધારો તમારા બજરોગોથી ચાલતો આવેઓ છે તે પરમાણે અનનુમનનાં શાહેબો ધારો ચલાવે તેમે કોઇ શક^૪ ગેરરાહાથી ચાલે તો તે શકશને અનનુમનના ૫) પાંચ શાહેબોની નજરમે આવે તે શબ્દ કરવી તો તે કરે તે વાતમાં હોકમ નડતત^૫ નઇ કરે ને વખત બિપર જે કઇ મદત કરવી ગટે તે અનનુમનને મદત કરે અગર હેવો હોકમ ગવનર કોશલનાં શાહેબો આપે તો જરતોશતી કામનુ કામ આગલા ખુજરગોના ધારા મુજબે દુરશતીથી ચાલે. એ કામ અલબત મેનત ભરેલુ તો છે પન અતરેની અનનુમનને બિમેદ એમ રહે છે જે તમ શાહેબોના વખતમે ને તમારી માતગારી^૬થી બની પણ આવશે તેનુ કાઇ અજબ નથી. વાશતે કદાશ એ કામની તશદી બેચતા બની આવશે તો ગણેા નેક થાશે ને

(૧) “ રા ” એટલે રાહ.

(૨) તરેહ.

(૩) “કદાશ (કદાય) કાંઇ કોશેશથી.” અથવા “કરી શકાતી કોશેશ ”થી

(૪) શખશ.

(૫) હોકમ નડતલ.

(૬) “ માહીતગારી.” અથવા “ મદદગીરી ”

વહી હજરત જરતોશત પેગમબર શાહેબના રવાનની ને આગલા મોટા બુજરગો વારોના રવાનની મોટી ખુશી થાયે તેજ માશાલે આગલા જમાનાના નેક પાદશાહના જેમ તે નામધાર લોકોના નામ કેતાબો ૨ જરી છે તે મીશાલે તમ શાહેબોના નામ પણ હમેશાં નેકનામીથી જરી રહેશે તે શત જાનજો.”

ઉપલા પત્રના જવાબમાં તા. ૫ મે ૧૮૨૬ ને દીને પંચાએતના ૮) સાહેબો સહી કરી પત્ર ૩ લખે છે અને તે જવાબમાં જનકરાલ ઇલફીન્સ્ટન (General Elphinstone) નો ઇસારો કરી લખે છે જે “ અંગેરેજ લોકોની લાહા એ છે જે તેની કોમ હોએ તેની શરવે પોતપોતાની જાત મેલવીને બંધાબશત થેરાવે તે અંગેરેજ લોકો કબુલ રાખે છે ને તેને કોઈ ફેરવી શકતા નથી કાએ જે શરવે મલીને થેરાવીજી* તે આપરી લાહા થેરી ચુકી છે તે શત જાનજો.

“ બીબું મોદીજી શાહેબે હમુને લખુ છે જે જનકરાલ શાહેબ ગનો નેક છે ને તમારા વખતમોજ કંઈ બંધાબશત બની આવે તે ફરશો તો ગતુ શાઝ પન હમારામો હેવા કામની વખતે બેશતી વાડીઆ હોરમજીજી બહમનજીનો હમુને ગણો ભરૂશો હતો ને ગની બંધાબશત કરવાની ઊમેદ હતી જે કામ પાડે તો વેલાએત શુધી લખીને હોકમ મગાવે. તે પન આપરા લોકોનો દારો ફરવાને વીલમ હશે વાશતે વાડીઆજી હોરમજીજી બમનજી એકાએક બેશમુકામ પોચા છે પન હવે જે કંઈ તમારી નજરમો થેરે તેનુ ૧) મુશુદા કરીને મોકલજો તે મધે બીજી ચોરત કરવાનુ તથા બીજી બંધાબશત જે કંઈ આપુને તથા આપરા ગરીબ લોકોને હલકુ પડે ને બધા શુખી થાએ તેવો દારો બાંધીને હમુને લખી જનાવશે તો તે મધે જે કંઈ ફરફાર કરવુ પડશે તો તે કરીને લખી જનાવીશું.” એજ પત્રમાં વહાડીઆ હોરમજીજી બમનજીની જગ્યાએ વહાડીઆજી બમનજી હોરમજીને ઠરાવ્યા છે તેથી સુરતવાલા સાહેબોને વાકેફ કરે છે.

ઉપલીજ આબદના સંબંધમાં ખરશેદજી માનેકજી તા. ૬ થી જુલાઈ સને ૧૮૨૬ ને દીને સુરત મોદીજી ઉપર કાગજ* લખે છે તેમાં લખે છે કે જેમ

(૧) મીશાલે. (૨) કેતાબોમાં. (૩) ચો. ૧ ક, બા. ૫૩, પા. ૩૮,
(૪) ચો. ૧ ક, બા. ૫૪, પા. ૪૦,

સુરતમાં પણ કોઈક શાહેબોની નાફરમાનીની ક્યોદ છે “ તેમ હમારી તરફથી એક બેઠે આશામી એવા કામ કરે છે તેને થાય છે શુ જે આપરો અંધાણશત તુતી જાય છે ને ગરીબ લોકોનું ખરાબો થાય છે. પન હવે કરીએ શુ. જેમ તમે લખુ છે તેમ હમેથી દાર મદાર કરીને ચલાવીએ છે. ” આ પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે સુરતવાલા મોદીજી ત્યાંવાલા કેટલાકોની એવી નાફરમાન ચાલથી કંટાલી “ શરવે નાખી દધને જિયા બેઠા તે વારે કેતલાએક ગરીબ લોકોના કામ ખરાબ થાવા લાગા તારે વરી ચાર ભાએડા આવીને ” સમજાવ્યા તેથી પાછું કામ હાથ ધર્યું. તે માટે ખરશેદજી માનેકજી ખુશી દેખાડે છે કે “ તેનું બદલો ખોદાતાલા બેજી બેહાનમો આપશે.....અતરે હમ દશ પાંચ જના મલીને કરીએચ તેખી હમારા ખીજા ભાએડાવો બોલે છે જે એ પનચાતવાલા તે પોતે હોકમત ચલાવે છે. હેવા કરવા બોલ બોલે છે તે ગરીબોના કામ શાફ શાંભલીને ખામોશ કરીએ છે.

આ પત્રમાં ખરશેદજી માનેકજી મુંબઇની પંચાએત તે વખતે કેમ કામ કરતી હતી તેની નીચે પ્રમાણે વીગત આપે છે:— “ જારે હમે બેઠક કરીએ છે તારે શરવેને કેવાડીએ છે તેમાથી પાચ શાત જના આવતા નથી તારે જે કો' આવે છે તેનાની શાથે તથા ખીજા અતરામુ' આવે છે તથા દાદી ફરીઆદી આવે છે તેનોની હજુર શાહેદ ગોહાઇથી જે વનનાશખ' થરે છે તે પરમાણે હોકમ આપીએ છે ને તે પરમાણે હમે ચોપડીમા લખીને જે ભાએડાવો તે બેઠક મધે આવે છે તેનાની શઇ લઇએ છે તાર પછે ખીજા જે કોઇ બેઠકમો આવેલ નહી હોએ તેની પાશે શઇ કરવાને ચોપડી મોકલીએ છે તે વારે તે શાહેબો ખીજાની ચાર ભાએડાવોની શઇ બેઠને પોતે શઇ કરી આપે છે ને કેતલા જનાવો કોઇ વખત શઇ કરતા નથી પન જે કઇ ચાર ભાએડાવો મલીને થેરાવેઓ છે તે કબુલ રાખે છે.

“ ખીજુ જે વારે દાદી ફરીઆદી રાજી નઇ થાતા તેને હમે થેરાવેલુ કબુલ રાખતા નથી તે વારે જે કરવુ ગતે છે તે પરમાણે કરીએ છે એમ કરતા તેના હવાલ ફરીથી તપાશીએ છે તેખી ખીજાઓની કુમખ જીપરથી કબુલ રાખતા નહી તારે નોદી મોતી અનજીમન મેલવીએ છે. તે દાડે નશેશલાર ફેરવીને શરવે આલમને બહેર કરીએ છે તે વારે પેલા ફીતનાખોર તાં આવીને જબાબ કરતા

નથી પછે તો હમે જે કાંઈ શારા માનશ હમારી શાથે આવીને બેશે છે તેનાને તથા ગરીબ ગુરબો આવે છે તેનાને હાકે પોકારે પુછીને શરવની એક મીશલત પરમાણુ જે ચળ દેવી ગટે તે દીજીએ છે તે વારે પેલા દીતનાખોરા તે ધણીને શીખવીને વકીલ કરાવે છે ને અરજીઓ કરાવે છે. હેવી ધામધુમ દેખારીને ખીબા કમશુવાલી માનશેને બિલતા શેર કરે છે. હેવી રીતે અતરેખી કશુ એક દીલથી ચાલતા નથી. પન શુ' કરીએ જે વખતે બને છે તેમ લઈ ચલાવીએ છે. ”

જુલાઈ ૧૮૨૬માં “ બ'દે ખોદા ” ની સહીથી એક પત્ર વાડીઆજી નવરોજી જમશેદજી તથા સમસ્ત અબુમન બેગો લખાયે (૪) “ બ'દે ખોદા ” નાં હતો. તે ઉપર તારીખ નથી. એ પત્રમાં લખે છે કે નામથી જમશેદજી જી- “ આપરી શમશત અનબુમનના કેતલાક જુના શરેશતા બાઇનો નવા રેગુલેશનો પરમાણુ આજ દન શુધી ચાલીએ છેઈએ તથા શાં. ૧૮૭૪ મુકરર કરવા મળેનો પત્ર. ના વરશ મધે બ'ધોખશત લખીને બ'ધોખશત થેરાવેઓ છે તે બ'ધોખશત પરમાણુ આપરે શરવે આજ દીન શુધી ચાલીએ છે. પણ હવે કેતલાએક લોક બ'દોખશત મધે કઈ ફેરફાર કરવાને ચાએ છે. વાશતે શમશત પનચાતના બેશનાર શરવે શાહેબો પોતે બેશીને તથા ખીજી પચીશ પચાશ આશામી તમારી શાથે લઈને જે ધણીને કઈ કેવું હશે તે આવીને કેશે તારે જે રીગલીશન^૧ હમાણાં ચાલે છે તે મધેથી જે કાંઈ ફેરવવુ મુનાશીખ બજી તે પરમાણુ ફરાવજે. ”

જે કે આ “ બ'દે ખુદાના ” તખલ્લુસથી લખેલા જમશેદજી જીજીભાઈના પત્ર ઉપર કાંઈ તારીખ નથી તોપણ ખરશેદજી માણેકજી શરફે વાડીઆજી નવરોજી જમશેદજી તથા પંચાએતના મેમબરો તથા સમસ્ત અનબુમન બેગ તા. ૩૭ જુલાઈ ૧૮૨૬ રોજ હોરમજ માહ બહુમન ૧૧૬૫ ને દીને જે પત્ર લખ્યો છે તે ઉપરથી દીસે છે કે જમશેદજી જીજીભાઈએ આ પત્ર જુલાઈ ૧૮૨૬ માં, જે કે પોતે પંચાએતના મેમબર હતા તે છતાં, ઉપલા તખલ્લુસથી લખ્યો હતો. ખરશેદજી માણેકજી “ બ'દે ખોદા ” નાં એ પત્રને જે અગત આપે છે તે ઉપરથી દીસે છે કે તેવણ બજીતા હોવા જોઈએ કે તે પત્ર જમશેદજી જીજીભાઈએ લખ્યો છે. ખરશેદજી માણેકજી પોતાનાં પત્રમાં લખે

છે કે “ એ બાબદ આપરે શરવે પનચાતના મેમબરો તથા બીજી આશામી ૫૦) થી તે ૧૦૦) શુધી આપરી શાથે લઈ વાડીઆણ હોરમજાણના ગેરમા અથવા દાદીશોકની અગીઆરી મધે બેશીશુ તારે એ અરજી કરનારો જે કોઈ હશે તે આવીને આપુને કેહેશે..... જે કઈ આપરી અનજીમનને લલુ થાતુ હશે તે પરમાણે આપુરો શરેશતો હમણા છે તે મધેથી જે કઈ ફેરવવું ગતેશે તે ફેરવીશુ તે શવાએ બીજી આપુને લખવુ પડે તે લખીને તે બિપર શઇ કરીને શરવે અનજીમનને બહાર કરીને પછે તે પરમાણે મુખઈના શમાચાર મધે જુદા કાગલ બિપર છપાવીને શરવે દશતુર મોબેદ તથા બેદીનોને ગેહર મોકલીશું ”

શેક ખરશેદજી માનેકજીના લખવા પ્રમાણે આ પત્ર બાબે પંચાએતની કોઈ સમા તુરત મલી હોય એમ માલમ પડતું નથી, પણ કદાચ તે વાત ચરવાયા કોઈ હોય અને સેવટે ૪) વર્ષ બાદ બંદે ખોદાના પત્રમાં જણાવેલી બાબતમાં કોઈ બંદોબસ્ત થયા હોય સખબ કે આપણે હવે પછીના બાબમાં બેઈશુ’ કે ૧૧ મી ઓગસ્ટ ૧૮૩૦ ને દીને અનજીમનની સલાએ કેટલાક બંદોબસ્તો કર્યા છે.

કેટલાક જરથોશ્તીઓએ તા. ૨૫-૮-૧૮૨૬ ને દીને પંચાએતના અકાબરોને પત્ર લખીને તેઓએ પંચાએતનું ફંડ બરાબર સ્થાપવા માટે (૫.) કેટલાક જરથોશ્તી અને તેનો બરાબર હીસામ છપાવા માંડયો તે માટે ઉપકાર ઓએ સંસારી બાબદોના માન્યો અને નીચલી બાબદોની ઉપર ધ્યાન આપવાની સંબધમાં પંચાએતને સુચનાં કીધી:—

ઠરેલી અરજ.

(ક) નશેશાલારો જીલમ કરી વધુ પૈસા માંગે છે તે માટે બંદોબસ્ત કરી તેઓને કાંઈ પગાર બાંધી આપવો.

(ખ) મોબેદોના છોડરાઓ પાયદસ્ત ઉઠીઆંને વગર તેડવે બાએ છે અને રખડે છે માટે તેઓને કાજે જંદ અવસ્તા શીખાડવાની કોટ અને બહાર કોટ ખાતે નીશાલો ઉંઝાડવી.

(ગ) પંચાએતના આગલા બંદોબસ્ત પ્રમાણે લગન તથા રવાંનના ખરચે હલસર કરવાની જરથોશ્તીઓને બહાર રીતે લલામણુ કરવી. આ બાબદમાં તેઓ મરહુમ હોરમજી બમનજી વાડીઆનો ફૂડો દાખલો આપે છે કે તેવણે પોતાનાં

વસીએટનામાં પંચાએતના બંદોબસ્ત પ્રમાણે રવાનનો ખર્ચ કરવાની નસી-એત દીધી છે.

(ધ) આપણાંમાં ધણી ધણીઆણીના અને સાસુ વહુના કલ્યાણો વધવાથી ધણાં જોડાંઓ રાહતવાત વગરનાં થાય છે માટે અનનુમને એ બાબદમાં આગલા બંદોબસ્તોમાં કાંઈ વધઘટ કરવું હોય તો તેમ કરી નવા બંદોબસ્ત કરવા.

એ અરજનો જવાબ તા. ૪ સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૬ નાં મુંબઈ સમાચારના એક વધારા તરીકે પ્રગટ થયો છે.^૨ તે જવાબમાં તેઓ લખે છે કે “અરજદારોએ જે પંચાતવાલા સાહેબોનો ઉપકાર માંન્યો છે તે તેઓએ પોતાની બુએરગી કીધી છે, બાકી પંચાતવાલાઓએ તો રૂપીઆના એક આંના જેટલીબી અંબુમનની ખીદમત કીધી નથી. ખીત્રુ આપણી પંચાતનાં ફંડમાં લોકો સારે માથે તથા કદમી અને શહનશાહીઓની પટેદીને ટાંકણે નાણું ભરતા નથી, અને કેટલાકે હરેક વાતે પંચાતનાં કામોની આડે આવે છે, તેથી પંચાતવાલાઓનું દીલ ઘણું હટી જાય છે, બાકી તેઓની ઉમેદ એ છે જે હરેક વાતે દીલોબનથી મેહનત કરવી પડે તો કરીને અંબુમનની ખીદમતમાં શરૂખરૂં થાવું. અગર લોકો પંચાતનાં ફંડમાં હર ટાંકણે પોતાની જોગવાઈ સુજબ નાણું ભરે અને ફંડ મોટું થાય તો તેઓ ગરીબોનાં છોકરાંઓને જંદ અવસ્તા તથા શુજરાતી શિખાડવાની નિશાલો કોટ અને બાહરકોટના લટાઓ પર ઉંગાડે તથા નશેશાલારોને આપવાના દરનો પાકડો બંદોબસ્ત કરે. ખીત્રુ માટી બઈએરોના કલ્યાણ તથા રાહતવાતને માટેના ચોક્કસ બંદોબસ્તો પંચાએતવાલાઓ મલીને કરનાર છે, માટે જેને બમે તે પોતાની તરફની સુચનાઓ લખીને પંચાત ઉપર મોકલે, તે સમગ્રાં ઉપર બ્યાંન આપી સાશં આશામી ૧૦૦ થી તે ૨૦૦ સુધી મેલવી તેઓની સાથે મસલત કરીને બંદોબસ્તો સુકરર કર્યા પછી તે બહાર અંબુમન મેલવી વાંચીને બાહલ રાખ્યામાં આવશે.”

(૧) કોઈક જરૂરોસ્તીઓએ પંચાએતનાં કામ બાબે કાંઈ અણુધટતા દીઠાઓ કર્યા હોય તે ઉપરથી પંચાએત તરફ એક પ્રકારનો વીશ્વાસ બહાર કરવા ખીજા જરૂરોસ્તીઓએ આ અરજ કરી હોય, એમ પંચાએતના સાહેબોએ એઓની અરજનો જવાબ આપ્યો હતો તે ઉપરથી માલમ પડે છે.

II. આ અરસામાં બનેલી પરચુટણ સંસારી બાબદો.

આ અરસામાં ચાનજીમન હજુર ચા પંચાએતના સાહેબો હજુર અવાર-નવાર નીચલી સંસારી બાબદો રજુ થાઈ હતી:-

૧. ભુંડી સ્ત્રીઓને સુધારવાની અથવા તો વધુ ભુંડી થતી અટકાવવાની બાબત.

૨. એક મોબેદે પોતાની છોકરીને બેહદીન સાથે અદરાવા માંગી તેની બાબદ.

૩. નેઆતખાર મેલેલાઓ સાથની વર્તણૂક.

૪. કોઈક સંસારી બાબદની તપાસ કોઈ એકસ ધણીઓને સોંપવી.

૫. લગનનો ખર્ચ કમી કરવા બાબે પંચાએતના કેટલાક સાહેબોએ વાડીઆ હોરમસજી બમનજી પર લખેલો પત્ર.

૬. સરકાર દરબારે જનારાઓને પંચાએતના રેવાજની લેખીત નકલ પુરી પાડવી.

૭. બીજી ઘર કરનારી બાઈઓના સંબંધમાં રેવાજ.

૮. એક ધણીએ રાખેલી જુદદીન રાંડની તરફેણમાં કરેલું વસીઅતનામું.

૯. એક જુદદીન સ્ત્રી દમણ નહાસી ગઈ તે બાબદ.

૧૦. રાખેલી ઓરત તથા તેઓને પેતનાં છોકરાંઓની બાબદ.

૧૧. સરકાર દરબારે ધ્યાન ખેંચાયેલો એક મુકદ્દમે.

૧૨. એક મરનાર બાઈનો પાલક તે મરનાર બાઈની બેરી સાથ પરણે કે ?

૧૩. બાઈડીતું ભરણ પોશણ નહી કરનારની બાબદ.

૧૪. જનાકારી કરનાર ઓરતનો ખાવીદ બીજી ઓરત કરવા માંગે તો તેને માથે પેહલી ઓરતના સરણ પોશણની ફરજ.

૧૫. બીમારીના સબબ કાળે છુટા છેડાની મનાઈ.

૧૬. કારજ તુટે નહી તે બાબે કાળજી.

૧૭. રાખેલી સ્ત્રીઓની બદી અટકાવવા કાળે બંદોબસ્ત કરવાનો ઇરાદો.

૧૮. કોઈક સંસારી મુકદ્દમામાં પંચાએતના સાહેબો ગાંડથી રૂખ્યા આપતા.

૧૯. કોઈ બાઈને વર નહી પુછતો હોય તો તેણીનો પગાર બંધાવી આપવો.

૨૦. એક બુદ્ધીન માએના પેતની છોકરી સાથે રાહતવાત નહી કરનારની બાબદ.

૨૧. લગનને અવસરે ધર્મખાતાંઓમાં રૂપીઆ આપવાની બાબદ.

એવું દીસે છે કે કોઇ ભુંડી સ્ત્રીઓને પણ બનતાં સુધી સુધારી લેવાને અથવા તેા વધુ ભુંડી થતી અટકાવાને પંચાએતના

(૧) ભુંડી સ્ત્રીઓને સુધા- અકાબરે કાલજી રાખતા હતા. એવો એક દાખલો તા. ૭ રવાની અથવા તેા વધુ મી એપ્રિલ ૧૮૨૪ રોજ અમરદાદ માહા મેહર સને ૧૧૯૩^૧ ભુંડી થતી અટકાવવાની નો છે કે જે દીને અતરેવાલા સાહેબો અતરેથી કલ્યાણીની કાળજી. અનનુમન ઉપર કાગલ લખી નૌસારીવાસી એક બાઇને માટે જણાવે છે કે તેણી ખાવીંદ હોવા છતાં ખીજે ખાવીંદ કરવા માંગે છે. તેણીને એ માટે મુ'બઇમાં રજ નહી આપવાથી થાણે ગઇ. થાણેવાલા સાહેબોએ પણ રજ નહી આપવાથી કલ્યાણી ગઇ. તેથી મુ'બઇવાલા સાહેબો લખે છે કે તેણીને પંચાએતના હીસાએ ખરચ કરીને મુ'બઇ મોકલી દેવી યા નવસારી તેણીના વર આગલ મોકલી દેવી. નહીતો કોઇ કબીલદારનાં ઘરમાં દેલાસો દઇને રાખવી. તેનો ખર્ચ જે કાંઇ થાય તે લખી જણાવતાં આપવામાં આવશે.

મોબેદ બેહદીનોએ એક બીબાની છોકરી લેવી નહી એવો અનનુમને ઠેકાવ કર્યો હતો તે છતાં એક મોબેદ પોતાની છોકરીને બેહદીનને

(૨) એક મોબેદ પોતાની ત્યાં પરણાવા માંગતો હતો તેનો આ અરસામાં બનેલો છોકરીને બેહદીન સાથે એક બાણીતો દાખલો અહીં વીગતે આપુ છું કે તે અદરાવા માંગી તેની ઉપરથી એ બાબદ કેવી ચીવતાઇથી હાથ ધરવામાં આવતી બાબદ. હતી તેની હકીકત મલે. વઢી કારજ તોડવાના ગુનાહની

જવાબદારીની કાંઇક હકીકત આપણને એ દાખલા ઉપરથી મલે છે. આ. હોરમજી ભીખાજી ચીનાઇ આ અરસામાં એક વગવાલા પારસી હતા. તેવણે પોતાની છોકરી બેહદીનને ત્યાં અદરાવવા માંગી હતી. તેવણના સંબંધની હકીકત તેવણના દરજબાના સબબે અગતની ગણાઇ છે તે કારણે તેવણ ઉપર

મનાઈના એકાદ તાકીદના પત્ર ઉપર પંચાએતના ઘણા સાહેબોએ સહી કીધી હતી. વડી એ ઘણીના શરૂઆતના પત્રમાં એક બાબદ જણાવી છે તે ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. તે આ કે તેવણ કહે છે કે મોબેટોએ શક્તીવાલા યા તવંઝર બેહદીનોનો પૈસો પોતાને ઘરે આવતો કરવા કાળે તેઓની છોકરી લેવાનું ઠંડવું હતું. આ ઘણીની હકીકત નીચે પ્રમાણે છે :—

એવણે તા. ૧૭ મી મે ૧૮૨૪ સંવત ૧૮૮૦ નાં વધશાખ વદ ૪ ને વાર ગરેઉને દીને પંચાએતના સાહેબોને નીચલી મતલબની અરજ કીધી:— ‘જયપણથી હમારી પરવરશી હમારા મામા જમશેદજીને ત્યાં થઈ હતી જેવણ બેહદીન હતા. મારે ત્યાં છોકરી થઈ તે વખતે હમોએ હમારાં મામી સાથે થરાવ રાખીઓ જે એક મારી છોકરીને તમારા છોકરા સાથે કારજ કરીશું. છોકરી હાલ બે વરસની ઉમ્મરની થાઈ છે માટે હવે કારજ કરવા ધાર્યું છે. એ મુજબનુ જણાવી પરવાનગી માંગી કે એ કારજ કરવા દેવું. બેહદીન મોબેટોમાં એકમેકની છોકરી આપવી નહી, એવો બંદોબસ્ત હોવાથી એ ઘણીએ પરવાનગી માંગી અને જણાવ્યું કે “અંધેઆરુ લોકો રીત લેવાનાં શખબથી બેધીનની છોકરીઓ લેતા હતા અને વડી તે છોકરીઓની કબ્જ રબ્જે પોતાની રશમ મુજબ પગ લાંબો રાખવાનો તંતો કરતો હતો. તે ઉપરથી આગલનાં શરવે શાહેબ લોકોએ બંધોબશત કીધા.” આ ઘણી વધુ જણાવે છે કે એવણે મોબેટોનો પેશો કરનારા સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. એવણે તો બેહદીન જેવા છે. એવણની માએની તરફનાં સાથે એટલે બેહદીનો સાથે એવણે સંબંધ છે. એ ઘણી વધુ લખે છે કે “અગર આપણી દીનની કીતાબોથી ઇઆ દીનની શરેથી એ કામ બાબદ કશી હરકત જેવું થાએ તો તમારે શેવક શરવે વાતે વીચાર કરી એ કામનો એરાદો કરતે નહી પણ તે કશું નથી.” તા. ૧૧ મી ઓગસ્ટ સને ૧૮૨૪ ને દીને ઉપલાં તા. ૧૭ મી મેહ ૧૮૨૪ નાં પત્રની ૨ થાદ આપી જણાવે છે કે “આએ શરાવણ મહીનાના દીવશ શાસ છે તેથી મેહુરબાની કરીને અમારી છોકરીનો દીવો અમારા મામાના છોકરા સાથે કરવાની રબ્જ આપો.” એનાં જવાબમાં પંચાતવાલા સાહેબોએ નીચલી મતલબનું જણાવ્યું :—અસલથી આપરા બજરૂબ લોકોએ

મુઁબઈ મધે બ'દોબસ્ત કીધેલો છે તે પ્રમાણે વરસ ૫૦) થયાં કેાઈ બેહુધીન અ'ધાડની છોકરી લેતા નથી ને આપતાળી નથી. વાસતે તમેને રજા અપાય નહીં પણ ફરીથી અમે એ વાતની તજવીજ કરીને તમેને જવાબ હઈશું.^૧

ત્યાર પછી એ ધણીએ પ'ચાએતવાલાઓની પાસે જઈને અરજ કરી કે એક દીવસે પ'ચાએત બોલાવી તેવણને મોંઢે બધું સાંભલવું. તે ઉપરથી તા. ૧૬ મી અકતોબર ૧૮૨૪ રોજ ૧૪ મો માહ ૧ લો સને ૧૧૯૪ ય. ઝ. સંવત ૧૮૮૦ નાં આશો વદ ૯ ને વાર શનેઉને દીને વાડીયાળ હોરમળ બમનળનાં ઘર મધે સર્વે પ'ચાએત મલીને એ ધણીએ જે કહ્યું તે સાંભલ્યું. પછી સમ-જાવીને તેને નીચલી મતબલનુ કહ્યું: અસલી સરેસ્તા પરમાને અમારાથી તમને રજા અપાય નહીં; તે કરતાં એ વાતનો અખત્યાર સર્વ અનજુમનનો છે વાસ્તે સર્વ અનજુમન મેલવ્યા વગર હમારેથી તમને રજા અપાય નહીં.

ઉપલી હકીકત પરમાને જ્યારે હોરમળ ભીખાળને પ'ચાએતે જવાબ દીધો ત્યારે હોરમળ ભીખાળ કેહવા લાગા, “જે તમારો બજડખો^૨ નો બ'દોબસ્ત એ છે જે બેહુધીનની છોકરી અ'ધાડના શાયે આપવી નહીં પણ હું તો અ'ધાડ છેડાં ને માહારી છોકરીને બેહુધીનના છોકરાને આપું છેડાં તે મધે તમને શું હરખત છે. તારે પ'નચાતવાલાએ જવાબ દીધો જે વરસ ૫૦) પચાશને આશરે થઈ ગયાં તે દંનથી અ'ધાડ લોકો બેહુધીનને ગેર છોકરી આપતા નથી ને બેહુધીન લોકો અ'ધાડની છોકરી લેતા નથી એ તમે એખલા તમારી મતલબને વાશતે તમારી છોકરી બેહુધીનને ગેર આપો છો ને પછે બીજા અ'ધાડ લોકો પોતાની છોકરી બીજા બેહુધીનને ગેર આપે નહીં વાશતે બાંહાં શુધી શરવે અ'ધાડ મલી કબુલ કરે જે હવે પછે આપણે એક બીજાંમાં છોકરી આપવી ત્યાં લેવી શહી તાં શુધી હમારેથી તમને રજા અપાએ નહીં.”^૩

પનચાએતના સાહેબ લોકોએ ઠરાવ્યું જે “હોરમળ ભીખાળએ પ'નચાતની રજા લેવા શાડ અરજ કીધી છે તે વારે પનચાતની રજા થયા વગર હેવું કામ કરશે તો નહીં ને કદાશ પ'નચાતની અથવા અનજુમનની રજા

(૧) ચો. ૫, બા. ૧૫.

(૨) બુજેર્ગી. (૩) ચો. ૫, બા. ૧૫.

વગર પોતાની બ શાએ ખુદીથી હેલુ' કામ કરશે તે વારે નાલી મોતી અનનુમન મેલવીને જે પરમાણુ તેનાની નજરમાં થરશે તે પરમાણુ કરીશું.”^૧

પછી પંચાએતના સાહેબોનાં સાંભલવામાં આવ્યું કે એ ધણીએ ના કહેવા છતાં પોતાની છોકરી ખેહદીનને ત્યાં આપી છે.^૨ તે ઉપરથી રોજ ૮ મો દેપાદર માહ અરદીખદેશત સને ૧૧૯૪ ને દીને વાડીઆ હોરમજી બમનજીનાં ઘર મધે મીટીંગ ખોલાવી ને એ ધણીને એ કામથી હાથ ઉઠાવા કહ્યું અને તેમ નહી કરે તો સમસત અનનુમન ખોલાવી ત્યાં એ બાબદ રજુ કરવા કહ્યું. તે ધણીએ કહ્યું કે કારજ તો થઈ ચુકું છે. તે તોડવાને ગુનાહ છે, તેનો જવાબદાર કોણ ? પંચાએતવાલા સાહેબોએ કહ્યું કે બંદોબસ્તથી ઉલતી રીતે કારજ થયાથી તે તોડવામાં ગુનાહ નથી. તે પરથી તે ધણીએ એ ચાર દીવસમાં વીચાર કરી જવાબ આપવા કહ્યું. ત્યાર પછી તા. ૧૩ મી દીસેમબર ૧૮૨૪ સંવત ૧૮૮૧ નાં માંગશર વડ ૮ ને વાર સોમને દીને પંચાએતના ૪ ત્રસ્ટી સાહેબો અને પંચાએતના બીજા ૬ સાહેબોએ અદરાવવા ધારેલા છોકરાના માએ બાઈ હમાબાઈ તે ઉપર જણાવેલા પારસી જમશેદજી નાનાબાઈની ધણીઆણી ઉપર કાગજ લખી તેણીને જણાવ્યું જે હોરમજી ભીખાજીને “મુખ જીભાનીથી ત્યા ચીઠી ૧ લખીને વાલીઓએ જે એ કારજ કાંઈ તમારીથી બનશે નહી.....તેથી તમોને શેજ વાકેબ કરવા આ ચીઠી લખી છે જે કદી બે તમો એ કામ આપ અખતીઆરીથી કરશે. તો શમશત પંચાએતના બેશનારની ખુશી નથી એ કામ થઆથી શરવે અનનુમનની નાખુશી થાશે.”

એજ પ્રમાણેનો મનાઈનો કાગજ એજ તારીખનો એટલે તા. ૧૩ મી દીસેમબર ૧૮૨૪ નો પંચાએતના ઉપલાજ સર્વ સાહેબોએ હોરમજી ભીખાજી ઉપર લખ્યો અને જણાવ્યું કે એવણના કામ સારૂ પંચાએતની ત્રણ વખત ખેડકા કીધી હતી. તેમાં એવું ઠેરવ્યું જે “તમોને રજા આપીએ તો આગલ જતાં ગણો બીગાડ થાએ ને વરી હમારા બડાવાનો ^૩ બંદોબસ્ત આજ વરશ પાંચ વ્યાં ચાલે છે તે બંદોબસ્ત આજ દીન શુધી કાએમ રહો છે તેથી એ કારજની હમારેથી તમોને રજા અપાએ નહી એ બીના હમોએ

(૧) ચો. પ, બા. ૧૫. (૨) ચો. પ, બા. ૧૮.

(૩) વડાઓનો.

તમોને વખત ૨ તથા ૩ હમારી બેઠકમાં બોલાવીને મુખ જુઓનીથી શમજાવીને કહું છે ને વરી તમોને આગે લખીને બહાર કરીએ છેદ્યે જે કદી તમો જો આપઅખતીઆરીથી કારજ કરશો તો આપરી શમશત પંચાતના બેશ-નારની ખુશી નથી ને એ કામ થયાથી શરવે અનજુમનની નાખુશી થાશે તે શત બજાએ.” એ કાગજ ઉપર ચાર ત્રસ્તીઓ ઉપ્રાંત પંચાએતના બીજા સાહેબોએ અને તેઓમાં કેટલાક દસ્તુરોએ સહી કરી છે.^૧

એવું હીસેછે કે સર્વ પંચાએતના સાહેબોનાં ઉપલાં પત્ર ઉપરથી એ ઘણીએ છોકરીને અદરાવવાનું મુલતવી રાખી પછી આસરે બે વર્ષે તેમ કર્યું. તે ઉપરથી સંવત ૧૮૮૨ ના આશો વદ ૭ ને વાર શોમે રોજ ૨૧ મેા માહ ૧ લેા ફરવરદીન સવંત ૧૧૯૬ તા. ૨૩ મી અકટોબર ૧૮૨૬ ને દીને શેઠ દાદી નોશરવાંનજનાં આતશબેરાંમમાં જરથોશ્ટી અનજુમન મંદીને ઠેરવ્યું^૨ કે “અંધારૂ હોરમજી લીખાજી ચીનઘએ પોતાની છોકરી સાથે પારશી જમ-શેઠજી નાનાભાઈના છોકરા શંગાથે શ્રી પંચાતની રજા વગર કદબોદાઇ કરી છે તે બાબત પંચાત મધેથી તેનીને મના કીધી છે તે બાબદ આજ દીને શમશત અનજુમને થરાવીઉં છે જે અંધારૂની છોકરી લેવી નહી ને બેહેદીનોએ અં-ધારૂને છોકરી આપવી નહી”.

રોજ ૨૦ માહ આવાં સને ૧૧૯૩ ય. ઝ. તા. ૨૦ મી મે ૧૮૨૪ ને દીને શમશત અનજુમનની સભા શેઠ દાદીભાઈનાં આતશ-
(૩) નેઆતબાર મેથે- બેરામમાં મંદી હતી^૩ તે વખતે બીજાં કામેમાં એક લાએ સાચની વર્તણુક કામ આ હતું કે સંવત ૧૮૭૪ (ઇ. સ. ૧૮૧૮) માં જીવતી બાયડી ઉપર બીજી બાયડી કરવાના અટકાવનો જે ઠેડાવ હતો તે ઠેડાવને કબુલ રાખી તે ઠેરાવનો અનાદર કરનારાઓને નેઆતબાર મુકવા જણાવ્યું હતું. તેમ ઠેડાવ કરતાં નેઆતબારવાળાઓ સાથે કેમ વર્તવું તે વીશે નીચલી હકીકત આપણે જોઈએ છીએ.

(ક) નેઆતબાર મેલેલા ઘણીને ઘેર કોઇ મોબેદે બાજ આફરગાંન કરવા અથવા શાદીએ જવું નહી.

(૧) એ. ૫, બા. ૨૨, પા. ૨૧. (૨) એ. ૫, બા. ૪૪, પા. ૪૦.

(૩) એ. ૫, બા. ૮, પા. ૫ થી ૭.

- (ખ) તે ધણીને આતશબેરામમાં યા આતશઆદરાંનમાં દાખલ કરવો નહીં.
 (ગ) કોઈ ધણીએ તેને પોતાનો કલરથો આપી પાણી પાવું નહીં.
 (ઝેટલે કે તેને પાણી પાવું પડે તો તેના વાસણમાં નામીને આપવું અથવા
 દુરથી ધાર રેડીને પાવું.)
 (ઘ) તેની સાથે કોઈએ ખાંણું ખાવું નહીં.
 (ડ.) તેને ગહંબાર યા બાજ અથવા ન્યાતના જમનમાં તેડવો નહીં.
 (ચ) તેને ત્યાં મરણ થાય ત્યારે કોઈએ આંગણે ઝોટલે જવું નહીં.
 (છ) તેને દખમાં નાખવો નહીં.
 (જ) તેની સાથે રહેનારાં તેનાં બચ્ચાં છોકરાઓને પણ ન્યાતબાર ગણવાં
 એ બાબેના ઠેકાવમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“જે ધણીને નેઆતબાહાર કાઠો તે ધણીની સાથે ગહરમો રહેશે તે ધણી
 શરવેને નેઆતબાહાર જાણવા શહી ને તે ધણીને ગેહર જે કોઈ મોખેદ બાજ
 અફરગાન કરવા ત્યા શહીને દીને જાએ નહીં. કોઈ તે ધણીને આતશબેરામ
 ત્યા આતશ આદરીઆન મધે પેશવા દે નહીં ત્યા કોઈ તેને પોતાનો કલશીઓ
 આપીને પાણી પાએ નહીં ત્યા સાથે બેશાહીને ખવાડે નહીં ત્યા ગહમબાર
 અથવા કોઈની બાજમાં અથવા નેઆતનુ જમણુ થાએ તે મધે જમાડે નહીં
 એ વગેરે હુરએક વાતમાં નેઆતબારાને શામેલ રાખે નહીં ને તે ધણીના છોકરાં
 ત્યા બધરાંને કોઈ તેનાની સાથે રે તેનાને શરવેને નેઆતબાર કાડવાં શહી.
 બીજું આજ દીને શમશત અનજુમન મધે થેરાવીજી છે જે જે ધણીને
 નેઆતબાહાર કાઢાડે તે ધણી ગુજરે તેને અથવા તે ધણીના ગહરમો કોઈરવાન
 થાએ તે વારે તે ધણીના ગહરમો નશેશાલાર જાએ નહીં ત્યા તે ધણીને પં-
 ચાતની રમ વગર દખમાંમો નાખે નહીં. હેની વીગતે શરવ અનજુમન મલીને
 આજ દીને થરાવી છે તે આપરે શરવે જે કોઈ હમણા મંબાઇ મધે બેધીન
 ત્યા મોખેદ છધએ તેનાને કબુલ મનજુર રાખવું થઇ ને હવે પછે જે કોઈ
 મોખેદ અથવા બેહેધીન મમમઇ મધે આવીને રહેશે તે ધણીનેબી એ લખેલો
 બંધોબસત કબુલ મનજુર રાખવો શહી.”

આવા ઠેકાવને કેવી ચોકસ રીતે અમલમાં મેલવામાં આવતો તેનો એકાદ દાખલો નીચે પ્રમાણે છે.^૧

એક મોખેદે બીજી ચોરત જેનીનો ખાવીંદ જીવતો હતો તેની સાથે પંચાએતની રજા લેઆ વગર નાતડું કીધું તેથી તેને ન્યાતખાર મુકયો હતો. તેમ કરવાને ૧૦) મહીના થવા બાદ તે ચોરતને તહાં છોકડું થયું અને તે જીજરી ગયું. તે બચ્યાંને દખમે ચહુડાવા માટે તે ધણીએ અનજીમન પાસે માફ માંગી અને રોજ ૪ શેહરેવર માહ ૧૧ બહમન ૧૧૬૩ તા. ૨ ઓગસ્ટ ૧૮૨૪ ને દીને લખી આપ્યું કે તેઓ જે ધણી ધણીઆણીમાંથી એકનું મરણ નીપજે ત્યાં સુધી, તેઓ જે હજીર ન્યાતખાર હોય તો, તેઓ તે વખતે દખમામાં મેલાવાનો દરદાવો કરે નહી. તેઓએ લખી કબુલ કીધું કે “ પનચાતના બેશનારાઓની તથા શમશત અનજીમનની ખુશી પડે તો માફ રૂવાન મુકાવાની રજા આપે. ”

રોજ હોરમજ માહ બહમન સને ૧૧૬૪ સંવત ૧૮૮૧ ના પર-થમ શ્રાવણ વડ ૧ ને વાર શની (તા. ૩૦ જુલાઈ નેઆતખાર મુકેલાં ધણીનાં ૧૮૨૫) ને દીને શમશત પંચાત વાડીઆજનાં ઘરમાં બેસી જીજરેલાં જામરાંને દખમાની ઠેકાંયું હતું^૨ કે આ. ફરામજ હોમજીએ જીવતા વરની બહાર મેલવું. ચોરત સાથ નાતડું કીધું તેને સંવત ૧૮૬૬ ના આશા શુદ્ધ ૧૧ ને વાર જુધને દીને નેઆતખાર મેલ્યો હતો અને તેનું એક ફરજદ “ જીજરીજી તારે દખમાની બહાર મેલાવેજી હતું. ” હવે એ આ. ફરામજ પસ્તાઈને માફી માંગે છે તે ઉપરથી ઉપલે દીવસે શમશત પંચાતે ઠરાયું જે “ નાલી મોતી અનજીમન મેલવીને તેનાની નજરમે થરે તો હા. ફરામજ હોમજીને અનજીમન મધે શામેલ કરવો શબવર છે. ”

એ શમશત અનજીમન રોજ દીન માહ બહમજ સને ૧૧૬૪ સંવત ૧૮૮૧ નાં શ્રાવણ શુદ્ધ ૬ ને વાર શોમ તા. ૨૨ ઓગસ્ટ ૧૮૨૫ ને દીને હાદીલાઈ નશરવાંજીની દરેહમેહરમાં મલી હતી.^૩ ત્યાં અનજીમને ઠરાવ કર્યો કે

(૧) ચો. ૧ ક., પા. ૨૩, પા. ૧૮.

(૨) ચો. ૫, પા. ૧૪.

(૩) ચો. ૫, પા. ૨૫, પા. ૨૧.

“હંધાડ ક્રામજી હોમજીદાડને આપરા મુખતાદના દીવશ થઈ રહ્યા પછે બરશનુમ લીએ. પણ હાલ ચોમાશું છે તે બરશનુમ લેવાએ નહી વાશતે આપરી અનજુમનનો શરેશતા પરમાણુ દોતીનો તા. ૧ આપીને અનજુમન યાશે માફ માંગે ને આવતી કાલે નોહોન નાહીને અનજુમન મધે શામેલ થાએ.” એ ઠરાવ મુજબ તેજ વખતે એ ધણીએ દોટીનો તાકો ૧) આપીને માફ માંગી ને “નાહાન નાવાનું તથા બરશનુમ લેવાનું કબુલ કીધું છે વાશતે શરવ અનજુમન મલીને.....તબશીર માફ કરીને અનજુમન મધે શામેલ કીધા છે પન એ ધણી બરશનમ લે તાં શુધી અશતમ આફરગાન કરે નહી.”

સંવત ૧૮૮૩ ના માહા વીદ ૧ વાર બુધ રોજ ૧૩ માહા ૫ ૧૧૬૬ (૧૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૭) ના અતરેથી સુરત મોદીજી ન્યાત બાહેર મેલવા માટે કેબશડ ઉપર ગયલા એક કાગજ ઉપરથી દીસે છે કે આબડની ફરીઆદી. એક પારસી બમનજી કાંદાવાલાએ જીવતી બાઇડી ઉપર બીજી બાઇડી કીધી હતી તેથી તેને ન્યાત બાહેર મુંકવામાં આવ્યો હતો. તે ઉપરથી તેણે પંચાએત ઉપર સેશનમાં ફર્યાદી માંડી જે પંચાએતવાલાએ મારી આબડ લીધી. તે સેશનવાલાએ કાંઇ સાંસલી નહી ને કહ્યું જે “પનચાત મલીને જે કઇ નાતનતનુ કામ કીધુ તે હમે શાસલીએ નઇ કરીને કાડી મેલેઓ છે. ઉલતો તેને માથે રૂા. ૧૦૦) ને આશરેનુ બરચ પડેઓ છે.” એ ઉપર અત્રેવાલા ૭ સાહેબોએ શહી કીધી છે.

તા. ૨૩ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૪ ને દીને વાડીઆ હોરમજી બમનજી તથા પારસી ક્રામજી કાવશજી બનાજી તથા શમશત (૪) કોઇક ધર સંસારી પંચાએતના બેસનારાઓ, પારસી પેસ્તનજી લીખાજી તથા બાબતની વપાસ કોઇ પારસી લીમજી કાવશજી બનાજી ઉપર પત્ર લખે છે કે ચોક્કસ ધણીઓને સોંકવી. મરનાર ક્રામજી પેસ્તનજી બેલીહોમજીવાલાએ પોતાના છોકરા પેસ્તનજીની ધણીઆણી બંડબાંધ તે કુંવરજી

(૧) “તાકાનું” હુકું રૂા.

(૨) ચો. ૧ ક, બા. ૮૩, પા. ૬૧. આ ચોપડો અસલ નથી પણ નકલ છે. “સંવત ૧૮૮૩ના માહા વીદ ૧૦ વા. બુધે રોજ ૧૩ માહા” સને ૧૧૬૬ યજ્ઞદજરદ શેહેરીઆર” એમ લખેલું છે. તેમ લેતાં રોજ અને તીથી મલતાં નથી. તેથી નકલ કરનારે “વીદ ૧” ને બદલે બુધથી “૧૦” લખેલું દીસે છે. એમ લેતાં રોજ ૧૩ બરાબર મલે છે. નકલ કરનારે પારસી મલીનો આખો નથી પણ ગાલો રાખ્યો છે તે માહ ૫ થાય છે.

(૩) ચો. ૧ ક, બા. ૨૬, પા. ૨૧.

કલવેગરની છોકરીને દર માસે રૂ. ૪૦ અપાવાનું દાદાભાઈ મેરવાનજી મુગા ' જેવણને એકઝીક્યુટર નેમ્યા હતા તેવણ પાસે તથા પોતાનાં વારસ વહીવે પાસે નક્કી કરાવ્યું હતું. તે રૂપ્યા કેટલાક માસ આપવા પછી હવે દર માસે દાદાભાઈ મેરવાનજી આપતા નથી. એ બાબે પંચાએતને ફરીઆદ કરવામાં આવી હતી. તે ઉપરથી પંચાએતે ઉપલા બે સાહેબોને એ બાબદના ચુકાદાની અખત્યારી આપી અને અરજ કીધી કે ફરાંમજી બેલીહોમજીનાં વહુ બાઈબાઈને દાદાભાઈ મેરવાનજી પાસેથી અપાવવું. તેજો લખે છે કે “ હવે પછેનું એ બાઈનું કોણુ તે બાબદનું જે કાંઈ તમારી નજરમાં આવે તે પરમાણે ઠેરાવીને તમારા વાડ' મધે લખીને વાડ કરી આપજો જે એ બાઈ માનશને પછવાડેથી હેરાન થાવુ પડે નહ. ”

તા. ૩ જી માર્ચ ૧૮૨૫ ના ફરાંમજી કાવશજી, ખરશેદજી માનેકજી, જમશેદજી જીજીભાઈ અને બીજા ત્રણ સાહેબોના વાડીઆજી (પ.) લગનનો ખર્ચ હોરમજી બમનજી જોગા પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે કે કમી કરવા બાબે પંચા- વાડીઆજી હોરમજી બમનજીએ સંવત ૧૮૭૯ ઇ. સ. એતના કેટલાક સાહેબોએ ૧૮૨૩ માં પોતાને ત્યાં પોતાનાં ફરજ'દોની શેઆદી થાઈ વાડીઆ હોરમજી બમનજી ત્યારે સાદો ખર્ચ કીધો હતો. તે બાબે આ પત્ર લખતાં પર લખેલો પત્ર. એઓ કેહે છે કે “ કેટલાએક લોકો શાફ બોલે છે જે

જેવારે શરવે પનચાતવાલા બ'દોબશત પરમાણે પોતાના ગેહરથી કરશે તો હમોબી તે પરમાણે કરવાને ગણા ખુશી છે. ” એમ યાદ આપી વાડીઆજીને લખે છે જે તેવણના ભત્રીજા તથા ભાણેજીને ત્યાં એ મહીનામાં લગન વીગેરેની ખુશાલી હતી તેથી તેવણે આગલ રહીને “ પનચાતના બદોબશતની ચોપડી પરમાણે શરવે ખરચ કરવાનું ફરમાવશે.....આપરે પોતે તાથા આપરા કબીલા મધેથી ખરચ કરવાનું શાફ કરીશુ તારે આપરા બીજા ગરીબ લોકોને ગણા શેલો પડશે ને વરશ ૧) મો દશ દશ શેઆદી કરવાને કંઈ ભારી પડશે નહ ને તે ગરીબ લોકોની દુહા તમારા કુલ ખાનદાનના ફરજ'દોને આફરીન થાશે. ” એ પત્રમાં, છપાવેલી બ'દોબશતની ચોપડીના નં. ૬, ૮, ૧૩, ૧૪, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦ ના બ'દોબશત પર ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

(૧) જીજીભાઈ દાદાભાઈના બાવા.

(૨) Award ચુકાદો

(૩) એ. ૧ ક, બા. ૩૩, પા. ૨૪,

વધુ લખે છે કે “ બીજી આપણા બજરખોનુ ધારેલું હતુ તે પરમાણુ આપણા અમલમે લાવવાને વાશતે બજરૂ થઈએ છે. તે પરમાણુ કેટલા એક શમજી લોકોએ ઓન^૧ વરશ પોતાના ફરજ^૨ હોના લગન કીધા તે વારે તરેવાર ખાવાનુ ખવાડેજી ને હજારો મરગીનો જન બચાવીએ છે. તેનુ શખાબનુ હુમબારા મધે પોતાના ફરજ^૨ હોને શામેલ કીધા છે તે શત જાણુજો. ”

“ બીજી ઓન વરશે ગણાએક લોકોએ આપરી પનચાતની બંદોબ-શતની ચોપડી મધેથી કેટલાએક બંદોબશત કણુલ રાખીને પોતાના ફરજ^૨ હોની શેઆદી કીધી છે તે મધે થોરી મેનત તથા થોડુ ખરચ ને વરી ગણી ખુશીને ખુશનમાઈ થઈ છે તેની તારીફ હમારાથી કાઈ લખી શખાતી નથી તે શત જાણુજો. ” ૨

કેઈ સંસારી ફેસલાની વખતે જો જનશ યા નાણાંની બાબદનો સવાલ ઉઠતો

કે જે માટે એક યા બીજી બાબુવાલાએ કોર્ટમાં ફર્યાદી

(૧.) સરકાર દરબારે જના માંડવાની જરૂર પડે ત્યારે પંચાએતના જે રેવાજના સંબંધ-રાએને પંચાએતના માં સરેસતો હોય તેની નકલ તે ધણીને આપવામાં આવતી રેવાજની લેખીત નકલ કે તે ધણી જરૂર ધારે તો કોર્ટમાં રજુ કરે. એનો દાખલો પુરી પાડવી. પારસી હોરમજી નીકલસનવાલાને છે કે જેણે પોતાના વેલ્લવાઈ સોલીમેનીના છોકરાઓ ઉપર ફર્યાદ કીધી

જે સોલીમેનીની છોકરી ગુજરી ગઈ તેનું ઘરેલું પાછું આપ્યું નથી. સામેવા-લાઓએ પંચાએતનાં સરેસતા પરમાણુ છોકરી ગુજરી જવાથી તેણીના સસરાને ઘેરનું ઘરેલું પાછું આપવું જોઈએ તે નહીં આપવાથી રોજ હોરમજ માહ બહુમન સને ૧૧૯૪ તા. ૩ જુલાઈ ૧૮૨૫ ને દીને શમશત પંચાએતે ઠરાવ્યું જે “આપરી પંચાએતના શરેશતા પરમાણુ રપોત^૪ કરીને હોરમજી નીકલસનવાલાને આપવો પછે એ ધનીની ખુશી પડે તો ફરીઆદ કરીને પોતાની જનશ લીએ.”

તા. ૨૮ જુન ૧૮૨૬ ની વાડીઆ નવરોજી જોગા એક ધણીના પત્રની

નોંધ પ્રમાણુ રેવાજ એવો હતો કે જો કેઈ પારસી બાઈ (૭.) બીજી ઘર કરનારી બાઈ પોતાનો વર હક થાવાથી બીજી ઘર કરતી તો તેની “ પન-ઓનાં સંબંધમાં રેવાજ. ચાતના શરેશતા પરમાણુ હેના આગલા ધણીની કઈ જનશ હોએ તે આપીને બીજી ગેહર કરે. ” એવોજ

(૧) આએ. (૨) ચો. ૧ ક, બા. ૩૩. પા. ૨૫. (૩) ચો. ૫, બા. ૨૪, પા. ૨૨.

(૪) Report. (૫) ચો, ૧, ક, બા. ૨૨, પા. ૧૭.

એક બીજા દાખલો રાજ ૨૪ દીન માહ ૧૦ મો દેહ ૨૩ જુલાઈ સને ૧૮૨૬ ના દસ્તાવેજનો છે ^૧ જેમાં એક ધણી શમશત અનજુમનને લખી આપે છે કે તે ધણી એક બાઈ જેણી બીજું ઘર કરે છે તેણીના આગલા વરનાં કપરાં અને જનસનો જવાબદાર છે. એવોજ એક બીજો દાખલો તા. ૭ નવેમ્બર ૧૮૨૮ નો છે ^૨ જેમાં પણ એજ રીતે એક ધણી જવાબદાર રહે છે.

એક મનચેરજી નામના પારસીએ ગુજરી જવા આગમચ વસીઅત-નામું તા. ૩૦ મી જાનેવારી ૧૮૨૭ને ^૩ દીને કરી

(૮) એક ધણીએ રાખેલી પોતાનાં ઘેરો તથા વાડી તથા મછવા તથા ઉગરાણી જુદીન રાંડની તરફેણમાં તથા જરીઆન “પોતાની રાખેલી રાંડ ખતીજાં” કરેલું વસીઅતનામું. બીબી” ને આપવા ફરમાવ્યું હતું અને જણાવ્યું

હતું જે “રાંડ ખતીજાંની આખર વખતે કોઈ બહા

માનશને અખતીઆર આપજે તે ધણી શરવ મીલકતની ઉપજ થાએ તે ધરમ કરે ને જે કાંઈ ઇશતેત છે તે કોઈ વેચે નહી.” તે રાખેલી રાંડે કોર્ટમાંથી પાવર લઈ મરનારનો વરસ દહાડાનો ખર્ચ કીધો ને મરનારનું કાંઈ દેવું આપવા કાજે જે ઘેરો હતાં તે વેચ્યાં અને વાડીપર કોઈ માર-વાડીના રૂખ્યા વ્યાજે કહાડયા અને દેવું આપ્યું ને પોતાની ખુશી પ્રમાણે ખર્ચ કીધો ને મરતી વખતે જે કાંઈ બાકી રહ્યું તે મરનારનો દોસ્તદાર પારસી દોરાબજી કાવશજીને નામનું વીલ કરી તેનાં અખત્યારમાં સર્વ આપ્યું. તેનાં વીલ ઉપરથી તે પારસી દોરાબજી કાવશજીએ કોર્ટમાંથી પાવર લઈને મરનારનું કાંઈ બાકી એસ્ટેટ હતું તે વેચીને જે કાંઈ દેવું હતું તે સર્વે ચુકાવી આપ્યું. ત્યારે મરનારના બેઉ પીત્રાઈઓએ પંચાએતમાં ચરજી કીધી જે મરનારે વીલમાં લખ્યું હતું જે એસ્ટેટ કાંઈ વેચે નહી ને તેની ઉપજ આવે તે ધર્મ કરે, વાસ્તે પંચાએતે તે દોરાબજી કાવશજીને બોલાવીને એ બાબે પુછવું. તેમ પુછતાં તેણે આ મતલબનું કહ્યું:— એસ્ટેટ વેચું નહી તો દેવું કહાંથી આપું ? કાંએજે મરનારની રાંડ સર્વે બાઈ ગઈ ને એસ્ટેટ ઉપર માંગનારનું વ્યાજ ચહી ગયું. તે એસ્ટેટ વેચતાં પણ દેવું પૂરું થતું નથી. તે ઉપરથી ખરશેદજી માલુકજીએ વચમાં પડી માંગનારાઓને તેડવી રૂ. ૧૨૦૦) બાકી રહે તેમ કર્યું અને તેમાંથી રૂ. ૮૦૦ ઉપલા બે બાઈઓને

(૧) ચો. ૧ ક, બા. ૨૪, પા. ૧૮. (૨) ચો. ૧ ક, બા. ૩૦, પા. ૧૧.

(૩) ચો. ૫, બા. ૫૪, પા. ૫૨.

આખ્યા કે મરનારના રાજગારનાં ફરિંગ તથા દોસલાનો ખર્ચ કરે. બાકીના રૂ. ૪૦૦) પંચાએતનાં ગંઢખારનાં ફંડમાં મરનારને નામે આખ્યા. એ ઉપલા રૂ. ૮૦૦) ની પોંદ્ય બેઉ ભાઈઓએ તા. ૬ થી એપ્રિલ ૧૮૩૧ સંવત ૧૮૮૭ નાં ચૈત્ર વડ ૬ ને વાર બુધે આપી છે.

એક કાવશળ નામના પુરૂષની બાઈડી પોતાના વરને અત્રે તલ દઈ દમન પોતાના બનેવીને ઘર જઈ રહી હતી. તે (૬) એક જુડી સ્ત્રી દમણ ઉપરથી તા. ૪ થી જુન ૧૮૨૭, રાજ પ માહ ૬ ૧૧૬૬ નહાસી ગયે તે બાબે કામી ને દીને અતરેથી ૧૦ સાહેબો દમણ આ. બેરાંમળ દાઢ ખાતર લીધેલાં પગલાં. લીખાળ બીજા ત્રણ સાહેબો અને ત્યાંની શમશત અન-જુમન ઉપર પત્ર^૧ લખી જણાવે છે કે તેણી વરને રાહતતી નથી. તેણીની તપાસ કરવા માંડી ત્યારે દમન બનેવીને ત્યાં જતી રહી છે. તેથી તે બનેવીને ઘટતું હોય તે કેહવું. તેઓ વધુ લખે છે કે “હેવી રીતે આપરે જેવારે હેવી રાંડને વગર શબ્દે જાતી મુકીશુ તારે બીજા હેવી કંમળતોને વરી હેવુ શુજ પડે વાશતે જેવી જેની તકશીર તેવી તેને શબ પોચાડવી જોઈએ.” એજ બાઈની બાબદમાં પંચાતવાલા ૧૦) સાહેબો તા. ૪ થી જુન ૧૮૨૭ ને દીને (એટલે ઉપલો પત્ર દમણ લખ્યો તેજ તારીખે) ઉદવાડે દસ્તુરજ દારાબજ બેહરાંમજ તથા દસ્તુર રસતમજ તેમુલજ તથા શમશત અનજુમન ઉપર કા. લખે છે જે તેઓ તે ઓરતને સરસ્તે ચાલવાને કાંઈ કહે. ^૨

એજ બાબદમાં મુંબઈવાલા સાહેબો ઉપર ઉપલો કાવસજ^૩ એક કાગજ લખે છે જે એની ઓરત દમણ એના સહાદને ત્યાં નહાસી ગઈ છે જે બાબે અતરેના સાહેબોએ દમણની અનજુમન ઉપર અને ઉદવાડે કાગજો લખ્યાં હતાં. તે પછી એ ધણી પોતાની ઓરતને લેવા દમણ ગયો અને ૧૧ થી બે માસ મુઘી રહ્યો, બે તથા ત્રણ વખત અનજુમન બરાઈ ત્યાં એનાં સાહરૂ (જમશેદજ) ને તેડાવ્યો તે આવ્યો નહી. દમણવાલા સાહેબોએ રૂ. ૧૦૦) થી ૨૦૦ ખરચી સરકાર દરબાર કામ ચલાવા પોતે મરજ દેખાડી પણ જણાવ્યું કે મુંબઈના

(૧) ચો. ૧ ક, બા. ૯૬, પા. ૭૩.

(૨) ઉદવાડે પણ પત્ર લખવાનો સમય આ કે તે વખતે ઉદવાડના અને દમણના પારસીઓ વચ્ચે ઘાડો સંબંધ હતો. દીવની અનજુમનની ખાતતમાં પણ આપણે એ જોયું.

(૩) ચો. ૧ ક, બા. ૧૦૪, પા. ૭૭.

સાહેબોનો એમ કમ ચલાવવાનો હોકમ નથી. એ સાહરૂ સરકાર દરબારમાં ૧૦૦૦) રૂપિયા ખરચવા તૈયાર થયો છે. ઉદવાડાવાળા સાહેબો પણ નાચાર થયા છે જે “ફરગીના મોલક પડેઓ તેથી માફ ચાલતુ નથી. ઉદેપોરમાં હોએ તો હેને પકડી આપીએ”. એ રીતે દમણવાળાઓએ ઈનસાફ કીધી નહીં ત્યારે એ ધણીએ અતરે ફર્યાદ કીધી. તે શક દેખાડે છે કે દમણ મધે એનો સાહરૂ દખમુ ખંધાવે છે વાસને કદાચ દમનના લોકો એ બાબતમાં નાખતી કરતા હોય.

મુખાઈવાલા સાહેબોએ એ સ્ત્રીની માએ ઉપર પણ એ બાબે કાગળ લખ્યો હતો. તેથી જ્યારે ઉદવાડવાલા દસ્તુરજીઓએ તેઓ ઉપર અતરેની પંચાએત તરફથી ગયલા કાગળ ઉપરથી તેણીને ઉદવાડે એ બાબદની પુછપરછ કરવા રાજ ૧૮ માહ ૯ સને ૧૧૯૬ ને દીને પત્ર^૧ લખી તેમણી, ત્યારે તેણીએ રાજ ૨૬ મો માહ ૯ શને ૧૧૯૬ તા. ૨૫ મી જુન ૧૮૨૭ નો જવાબ લખી પોતાની છોકરીનો બચાવ કર્યો કે તે છોકરી ઉપર વરનો ઘણો જુલમ હતો. વઢી વરે છોકરી પર એક વખત બાણમાં પોતેજ જેર ઘાલીને જીવ લેવાનો વાંક મુક્યો હતો. એક વખત ખરશેદજી માનેકજીના કહેવાથી છોકરી ખાવીંદને ઘેર ગઈ હતી પણ વરે આગલીજ રીત કરવા માંડી અને ગાલ દેવા લાગ્યો ત્યારે મુખાઈમાં સારી ઘરેણાં ગીરવી મુકી રૂ. ૨૨) કહડાવી તેમાંથી રૂ. ૨૦) માણસોને આપવા કહી તેણી દમણ નીકળી આવી અને હવે તેણી કહે છે કે “મને એ ધણી શાયે મોકલા^૨ કરતા મને ફાશી દો મારો છુતકો થાયે પન એ ખાવીંદ શાયે હું હરગીશ જાગી નઈ.” છોકરીની માએના આ પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે એ વખતે છોકરી હમેલદાર હતી અને તેણીના છુટકારાના છેલ્લા દીવસ હતા તેથી માએ તેડાવવા પ્રમાણે ઉદવાડે જઈ શકી હતી નહીં. એ બાબતમાં દમણથી બેરાંમજી બીખાજી અને મોદી સોરામજી મુખાઈવાલા સાહેબો ઉપર તા. ૧૮ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૭ ને દીને એક પત્ર^૩ લખી બાઈ ના બનેવી માટે ફર્યાદ કરે છે કે તે બીલાયક, મોહુડેનો તોછડો વીગેરે છે. તેવજી વધુ લખે છે કે “હમો ગરીબ લોકો ઇઆ^૪ આપાના મજબને આમરૂ

(૧) એ. ૧ ક, બા. ૧૦૫, પા. ૭૮.

(૨) મોકલવા.

(૩) એ. ૧ ક, બા. ૧૦૬, પા. ૭૯. (૪) અહીં.

ઇજતથી ચલાવતા હતા તે એ બધા માણસ જમશેદજી મજબનીથી ફજેતી કરે છે. શુ' લખાતુ નથી. બીજુ ઇ'આ તોપીવાલાનુ અમલ તેથી ગણી વાતનુ અ'ધેશો કરવો પડે છે." એ દમનવાલા સાહેબો દમનના ગવરનરને બાઇના વર કાવસજી પાશે "પીટીશન" કરાવાના હતા તેટલાં તે આકલો થઇ મુ'બઇ નીકલી પડ્યો. વધુ લખે છે કે પછી આ વાત બાઇના બનેવી જમશેદજી તરફ થીજ દમનના ગવરનર આગલ ગઇ જેની આગલ તે "રડી પડ્યો જે મારી અદાવદ ઇ'આના લોકો કરે છે.....એવી ગનીક વાતે અવલી' શમજાવી રડી પડો." ત્યારે ગવરનરે એવજીને (એટલે આ પત્ર લખનાર બેરાંમજીને) તેડાવી હકીકત પુછી ત્યારે તેવજી "હોને ફેલ જે હતો તે શરવે બહાર કરેઓ જે શ્રી મુબેઇની અનબુમન શાહેબોના કાગલને માનતો નથી ને ગણી અવલી વાત કરે છે." એમ લખી દમજીવાડા સાહેબો મુ'બઇવાડા સાહેબોને અરજ કરે છે કે એ બાબતમાં મુ'બઇના જેનરલ સાહેબનો (એટલે ગવરનરનો) કાગજ દમનના ગવરનરપર મેલવવો "એટલે આએ કામ તરત બનુ બજીવુ " કાંએ જે તેઓ લખે છે કે મુ'બઇના જેનરલ સાહેબના કાગજને દમનનો ગવરનર માન આપે છે.

આ કાગજનો મુ'બઇવાડા સાહેબો તા. ૨૭ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૭ ને દીને જવાબ ' લખી ઉપલા ધણી (જમસા બેલાઇ) ની વાત બજી દલ-ગીરી દેખાડે છે. તેઓ લખે છે કે "તમે ગરીબ અનબુમન મઝીને હરેક વાતે પોતાના દીન ધરમની આબડૂ વધારીને કામ કરતા હતા તે મધે એ પારશી જમશા બેલાઇ દમન આપીને હરેક વાતે આપરી જરતોશ-તીની ફજેતી થાએ તે કામ કરે છે.....બલમ બત ખરાબ છે વાશતે જેવું કરશે તેવું દીસા વગર રેશે નહી." તે માટે વધુ તેઓ લખે છે કે તેઓના સાંબલવા પ્રમાણે "એ ધણી જે થેકાને પરદેશ કરેઓ છે તારે આપડૂ દીન ધરમનુ કશો થેકાનો રાખીજી નથી ને જે ધણી અનબુમનની શાયે શોખી કીધી છે તે કના થઆ વગર રચો નથી." વધુ લખે છે કે દમનવાડા સાહે-બોએ દમનના ગવરનર સાથે પોતાનો પણ લામવગ ચલાવવો, વલી મુ'બઇવાડા સા-

(૧) કશુ

(૨) અવજુ' બિલકુ.

(૩) એ. ૧ ક, બા. ૧૭૭, પા. ૮૦

હેબોએ આ.^૧ પ્રીરીથનું કાગજ દમનના ગવરનર ઉપર મેલવી તે સાથે બાઈના ખાવી-
દને દમન મોકલ્યો. તેઓએ દમનવાલા સાહેબોને જણાવ્યું કે તે બાઈને અતરે
પાછી મોકલી દેવાનો હોકમ મલે તો જનરાલ સીપાઈ સાથે અને બીજા બે
ઓલખાણનાં માણસ સાથે મોકલવા. સેવટે લખે છે કે “ એ ઓરત રશતામો
કઈ કાવતરૂ કરીને એ ગરીબ મોબેદને હરાન કરીને જતી નઈ રીએ તેમ
કરશેા તો હમારી પર ગની મેહેરબાની થાશે કાએજે હમારે તો હરેક વાતે
આપરી અનજુમનમો હેવો બીગાર નઈ થાએ વાશતે તમોને તશદી આપવી પડે
છે ને આએ બાબદ જે ખરચ કરવો પડે તે કરજો ને તેની હુનડી લખીને
તમારા આડતીઆને બીડજો. ”

ઉદેપુરવાલા દસ્તુરજીનાં એ બાબતનાં કાગજની પોંહચ મુબઈવાલા સાહેબો
૮) જન સહી કરીને ૨૯ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૭ ને દીને કળુકે છે.^૨ તેમાં પણ
આગલી સર્વ હકીકત યાદ કરીને લખે છે કે “ હરેક રીતે એ ગરીબનો કામ
થાએ તેમ કરી આપશેા તો હમારી બિપર ગતુ ઓશોન થાશે કાએજે હમારે
તો હરેક વાતે આપરી જરતોશતી ફીરકમોહો ખરાબો નઈ થાએ તે વાશતે
એટલી તશદી તમુને આપવી પડે છે તે માફ કરજો ”.

પરબતને સદરો પહેરાવવાના બે દાખલા શેઠ ખરશેદજી માનેકજીની
બાણમાં આવવાથી તેવણે પંચાએતની સભા એ માટે તપાસ
૧૦. શખેલી ઓરતો તથા કરવા તા. ૧૦ ઓગસ્ટ ૧૮૨૬ના સરકયુલરથી^૩ બોલાવી.
તેઓને પેટનાં છોકરાંની એક દાખલો આ હતો કે એક પારસી ચાકરે એક
બાબત.
“ લોનડીને ” સદરો પહેરાવવાની વાતની ખબર પડી
હતી. તેના શેઠને કહેવાડવામાં આવ્યું કે “ તે ચાકર નવ-
લાને હાતે તે લોંડીનો શદરો કાડી નખાવો ને તે પારસી નવલાને કેવુ જે
તે લોનડીને આમદ^૪ કરે પછે આપરે શરવે પનચાતના બેશનારા મલીને તે
પારસી નવલા ચાકરને જે કેવું ગતે તે કેવું જે હેવું કામ ફરીથી કોઇ કરે

(૧) કદચ “ઓનરેબલ” માટે.

(૨) એ. ૨, બા. ૧, પા. ૪.

(૩) એ. ૧ ક, બા. ૬૩, પા. ૪૫

(૪) એલામબીરીથી છુટી.

નહી." બીજી દાખલો શકમંદ હતો કે તે છોકરો તદ્દન પરભવ હતો યા રાખે-
લીનાં પેટનો હતો. આ સર્વ બાબદ માટે વધુ વિચાર કરવાને માટે તા. ૧૧
મી ઓગસ્ટ યા બીજા કોઈ દીવસે મલવાને જણાવ્યું હતું.^૧

વાડીઆ નવરોજી જમશેદજીએ તા. ૧૦ મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૮ ને દીને
બીજા સાહેબોમાં સરકયુલર ફેરવ્યું હતું. તેમાં લખે છે કે "આએ ખારના^૨
છોકરાવો બાબે તરેવાર બોલીએય પન કંઈજ થાતુ નથી ને જે આપરી ખમર
રજાએ ને આપબુદ્દીથી કરે છે તેને આપણે કંઈ પુછતા નથી ને જે આપરમા^૩
પુછવા આવે છે તેને અતકાવીએ છે એ કંઈ દરૂશત નહીં. આપો
તો શબ્દને અતકાવો તો શબ્દને અતકાવો પારશી લખે છે જે મારે શાયના
શરવેને રજા મલી છે તે વારે બેહેતર છે જે એનેબી રજા આપો ને એ બાબે
કંઈથી કરે તો બેતર છે ને નહીંતો ફા. નાના એ લોક થઆ છે ને હેવુ ૧૦) વરશ
આલશે તો વધુ થઈ જશે."

એ સરકયુલરની ઉપર ફરામજી કાવસજી તા. ૧૨ મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૮
નો સેરા કરે છે કે "એ જિગાર રાખેઆમા હવે દારે દારે ગનીજ બેહેઈ આ-
પરી જરતુશી કામમા મધાઈ છે જે પોતાની મોરદાર સાથે હરેક છુતુ લઈને
ખાતલ કરીને તે જિગારે બજારે મુબઈ આવી અનબુમન તા. ધરમની જગે
છે તાં જિગારે બજારે તે રાંદો રાખીને તે છોકરાવોને શદરે તથા વેવા
પન કરેઆ જાએ છે તેનુ કશે બધાબશત તમારી જરતોશી ખોમથી કાઈ નથી
શકતો તેને કરીને ગણોજ બેકી^૪ ગણે છે ને એમજ જારે ખાર^૫ ખરાબાજમાં
શુજરાન થાએ છે તારે તેની એવરત તમો જાનો કે બદકેલ નહીં કરતી હશે

(૧) આ ચોપડાની આ બાજુ છેડતા શુદ્ધીન દસ વખતે ફાટ માં સાગી આજુ-
વાલાજાએ રજુ કરી હતી.

(૨) બાહારનાં એટલે બાહારની રાખેલી રાંડનાં છોકરાઓ. (૩) પરમાણુ-

(૪) ચો. ૨, બા. ૫૦, પા. ૩૮ આ ચોપડા નં. ૨ ઉપરથી કેટલીક બાબદો નં. ૪
માં ઉતારી છે. તેમાં આ બાબદ નં. ૧૧૫ ની છે. એ ઉતારતી વખતે પછુ કેટલોક ભાગ
નં. ૨) માંથી અવાઇ ગયલો હોવાથી તેમાં મીઠાં મેલ્યા વગર એમનો એમ મુકી દીધો છે.
આ ઉલ્લા ભાગની અત્યંત આ દિસે છે કે રૂપાનાં છ આના જોડેથી ભાગ એમ હદ બાહાર
ભવ છે. માટે જો દુરત એકાજ નહીં કરવામાં આવશે તો વધુ ભાગ એમ હદ બાહાર જશે.

(૫) બેકી. (૬) 'બાહાર' એટલે ધર બાહાર ખરાબ જાંઠીમાં.

જારે ઓરતની બદફેલી ઊગારી પરે તારે તેને ત'મે અનન્યમન નાતાથી તથા તેના ધણીથી ખાતલ કરીને તેના મરદને ખીજી ઓરત કરવાની રજા આપો છો ને વરી તે છોકરીના માએખાપ પોતાની દુનીઆની એખથી વખતે તેનું જાન લીએ છે ને જેર દીએ છે તે ગનુજ ગુનાનું કામ થાએ છે તે શરવે તકરીર અનન્યમનના શાંહેઓની છે. જે એવા કેટલા કામ છે તેનો બ'ધોખશત થાતો નથી ને એક ખીજની અદાવદથી એવા કામ પછવારે નાખીને તે હવે ગનુ વધી ગજી છે તે હજીખી તમે તરત મેનત લઈને જો નઈ પકરશે ને બ'નધ નઈ કાશે તો હવે નાંદાન લોકો એ ચીજની કશી એખ ગનશે નઈ ને જેમ પરભુમા તા. ખીજી ખોમમા બ'ધ નથી થઈ શકાતુ તેમ થઈ પરશે તે કઈ તમોથી પકરી નઈ શકાશે તેથી જે પરમાણે વાડીઆજી જમશેદજીએ થેરવીજી હતુ જે કોઈ એવા છોકરા હોએ તેને પખલીક નોતીશ કુલ આલમને તરત લેવાને રજા આપો ના. તરત બ'ધોખશ એવા પાકા કરો જે કોઈ જરોતોશી ખોમનુ મરદ કોઈ પરાઈ અશતરી સાથે માલમ પરે તેને નાતથી દુર મુકો ને તેની કળ રજાએ તેને દોખમામે પન નઈ રાખે તારે તેનાને ચોપ થાશે ને એવી શકત મીનત' પખલીકમા બેશીને કરશે તારે એ વાત મોટી જોશવરીથી હાથમે આવશે તેથી તરત એ બાબે ચીજલશ મેલવો જે કઈખી વાતનુ વીચાર આપરા હાથમે આવે તેમ કરો ને આપરી ખોમને કઈખી શવાબનુ બેરો પોચશે. એ રીતે કરશે તો કઈખી કામ શમરશે."

આ સરકયુલરમાં જે પારસી માટે ભરમમાં લખ્યું છે તેનું નામ આપ્યું નથી પણ તે અરસા પછી થોડોક વખતે જે પત્રવહેવાર વીગેરે થયાં છે તે ઉપરથી એ ધણીનાં નામ નીશાન અને વધુ હકીકત મલે છે. તે નીચે પ્રમાણે છે:—

ફેબરવારી ૧૮૨૯ (તારીખ નથી) ૨ માં બ'ગાલેથી આવેલો એક પારસી રતનજી બેરાંમજી જે બ'ગાલે ૨૦) વરસ રહીને મુંબઈ આવ્યો હતો અને જેને ત્યાં રાખેલી રાંતને પેટનાં ૫) છોકરાં થયાં હતાં તેને પોતાનાં છોકરાંઓનાં લગન કરવાની પરવાનગી અનન્યમન પાસે માંગી. તેણે જણાવ્યું કે તે છોકરાંઓને થાણાની પટેલ રૂસ્તમજી કાવત્રજીની દરેહમેહેરમાં ૯) માસ થયા

(૧) Minute "શેરો, સ્વમત બેખ."

(૨) મો. ૨, પા. ૪૭, પા. ૩૭.

અદરે પહેરાવી દીન મહજબમાં લીધાં છે. તે લખે છે કે જે વરસ થયાં હોરાન થાય છે અને અરજ કરી તો પણ જવાબ મળતો નથી પણ તેની શાથના અને તેની પછીના અરજદારનાં છોકરાંઓ પરણી ચુકાં છે. લગનને હવે ફક્ત ૧૫) દીન રહ્યા છે અને બચ્ચાં ઘણાં મોટાં થયાં છે. તેથી તેણે પરવાનગી માંગી. એ ધણીએ તા. ૯ જાનેવારી ૧૮૨૬ ની તારીખ નો ઉપલી અગી-આરીના માલેક ફસ્તમલ કાવસલને વાડીઆ નવરોલ જોગો ખાત્રી પત્ર રજુ કર્યા કે તેનાં છોકરાંઓને ૯) માસ પર સદરે પહેરાવવામાં આવ્યો હતો.

એવું દીસે છે કે એ ધણીને રજા આપવામાં આવી પણ તે એવી ભરાંતીથી કે તેની પોતાની પરણેલી ચોરત નહીં હશે. તે ઉપરથી તા. ૯ મી ફેબ્રુવારી ૧૮૨૬ ને દીને વાડીઆ નવરોલ, ફરામલ કાવસલ ઉપર એક પત્ર લખે છે કે “દીન ૮) ઉપર પેલા બંગાલાવાલા પારશીને રાંડને પેતનુ છોકરીવોને પરનાવવાની રજા આપી પન એ આપરી ચુક થઈ છે તેનુ બજબું એ જે તેની પરની ચોરત છે તેને કઈ ખાવાનું આપતો નથી અથવા તેની શાથે રાહતોખી નથી. તાં શુધીની બેઢેઆઈ જે હજુર તે રાંડ રાખેલી છે તે ધોખીતલાવ ઉપર રહેલી છે તેથી લાઈલ હવે આપરે રજા આપી તેતો આપી પન હાલ તરત તો ધમકી કરીને પરણેલી ચોરતની પરવરશીનુ ચોકસ કરીજી ” (જોઈએ). પછી વધુ લખે છે કે ઉપર જણાવેલાં લગન થોડા દહાડામાં છે તેથી લીલ ફરવી નહીં. પણ એ કામ એટલે પરણેલી ચોરતની પરવરશીની ગોથવણ કરવાનું કામ આગમચથી કરાવી લેવું નહીંતો લગન પછી તો તે બનશે નહીં.

એનાં જવાબમાં એજ તા. ૯ મી ફેબ્રુવારીના દીને ફરામલ કાવસલ લખે છે કે તેવણને ઉપલી હકીકત બખર નહીં. બખર હતો તો “ હમો હરગેજ હેને રજા બાબે તમુને લખતે નઈ પન હમોને આજેજ અમારે ગેર હેની બઈ-એર આવી તારે માલમ પડીજી.” વધુ લખે છે કે તેમ બજબતાં તેવણે તે બાઈને અરજ કરીને વાડીઆ નવરોલને આપવા કહી અને શાપુરદાડ પાશે તે પારશીને તેના છોકરાંઓની શાદી કરવાનું અટકાવાનું કેહવાડ્યું. વધુ લખે છે કે “તમો પન મેનત લઈને એ બાઈનુ કામ થાએ તેમ કરવું ને તેમ એ પન પોતાની બેઢેઆઈ મેલે ને રાંડ કાડી મેલે ને પશેમાન થાએ તારે તો ઠીક થાએ.”

(૧) ચો. ૨, બા. ૪૫, પા. ૩૮.

(૨) ચો. ૨, બા. ૪૫, પા. ૩૭.

(૩) ચો. ૨, બા. ૪૬, પા. ૩૭.

એ ધણીએ તે પછી ફરીથી અરજી કીધી અને તેમાં લખ્યું કે “અનબુમન છે તે ખુદા છે એવું શમજીને શરવે શાહિબોને અરજ કરૂં છે.” એ અરજ ઉપર વાડીઆ નવરોજી જમશેદજીએ શેરો કર્યો કે એ “ધણી કેહે છે જે હેની શંખાતનાને રજા મલી છે તેવારે એને રજા નઇ શાને મલે.” એ પત્ર ઉપર શેઠ દુરામજી કાવજીએ શેરો કર્યો જે “હમારી ખીના વાડીઆજી નવરોજીની ચીઠી નીચે લખી છે તે વાચીને તેમ કરીને રજા આપજો.” એ શેરાની તારીખ ૧૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૯ છે. ત્યાર પછી થું થું તેની હકીકત મલતી નથી.

આ અરસામાં એક મોટા મુકદમાએ સર્વનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. એ ધણીની હકીકત નીચે પ્રમાણે છે:—એની આ મુકદમાવાદી (૧૧) સરકાર દરબારે ખીજી બાયડી પેહેલે સુરતી બેરામજી જીજીભાઈની ક્ષાન ખેંચાયલા મુકદમા. ધણીઆણી હતી અને વીધવા થતાં મુંબઈ આવી (૬) ફરદુનજી જમશેદજી ત્યારે ફરદુનજી જમશેદજી નવાબે તેણીની સાથે દાના નવાબની બાબદ. પાઠવાની ગોઠવણ કીધી અને રૂ. ૨૦૦૦) રોકડા, કપડું

(૧) ચો. ૨, બા. ૪૮, પા. ૩૮.

(૨) એવજી જે આગલી ચીઠીને ઇસારો કરે છે તે તા. ૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૯ નાં વાડીઆ નવરોજીનાં એવજી જોગા પત્રનો તેજ દીને તેજ પત્ર પર લખેલા નવાબનો ઇસારો છે.

(૩) માનેજીએ અરજીદજીએ “Q in the corner” ના નામે લખેલાં પત્રોમાં (પત્ર ૮ અને ૯) આ ધણીની બાબત ઉપર ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. હોરમજી જમનજી વાડીઆના મરજી બાદ પારસી પંચાયતની એક પ્રકારની પડતી થાતી આવી હતી, એવા એવજીના વીચારના ટેકામાં એવજી આ ધણીને મુકદમા લંખાણી રજૂ કરે છે. એ બાબેના એવજીના લખાણમાં એવજી એક અંગ્રેજ મદદરથનો પંચાયતના એક આગેવાન મેમબર ઉપર લખેલો તા. ૨૫ જુન ૧૮૩૦ નો પત્ર પણ તાંકે છે (જુઓ એવજીના પત્રોનો સંગ્રહ, નામે The Parsee Panchayat, pp. ૨૦-૨૨).

(૪) ચો. ૬, બા. ૭૧, પા. ૬૨.

(૫) માનેજી અરજીદજીના લખાણ પ્રમાણે તેની ઉંમર ૬૦) વર્ષની હતી. તેને બાબદી બધરીને પેટે કાંઈ છોકરાં થયાં હતાં નહીં, તથા તેના ખેશીઓનો લાભ આ બાબતમાં બા હતો કે તેને આ ખીજી બાયડીના પેટે કાંઈ છોકરાં થાય નહીં. તે મતલબથી તેઓ મનાકેરો વધારતાં હતાં.

અને જનશ આપવા ઠેઠાંયુ. એ ધણીની રૂ. ૩૦,૦૦૦)ની એક ઘેર સાથે મીલકત હતી. તેણે કબુલ કરેલું કે એ તેને ત્યાં તેણીને પેટે એકરાં થશે તો મીલકતનો ૩ ભાગ તેણીને આપશે. આ પ્રમાણે તા. ૧૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૬ ને દીને લખત પત્ર થયું હતું અને પછી બંનેના લગ્ન (અગરબું) થયાં હતાં. આર્વોદ ખરાબ સ્વભાવનો હતો. તેણે તેણીને વગર વાંકે ઘરમાં બંધ રાખી અને પછી ઘરમાંથી કાઢી મેલી. પોતાની જરૂર જણસમાંથી તેણીએ થોડાક વખત ગુજરાન કીધું અને તેમ ખરચ કરવા બાદ તેણીને રૂ. ૨૦૦) તું કરજ થયું. હવે તેણીના વરે અનબનાવ થવાથી છુટા છેડા માટે અરજી કીધી. તે ઉપર તા. ૧ લી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૬ ની પંચાએતની મીટીંગમાં વીચાર કરવામાં આવ્યો. ત્યાં ઠેઠાંયુ' કે તેણે ઉપર જણાવેલા રૂ. ૨,૦૦૦) હાલમાંજ એ બાઇને આપી દેવા અને જે દીનથી એ બાઇ આ ધણી (ફરદુનજી નવાબ) નાં ઘરમાંથી બહાર બચ તે દીનથી એ ધણીની જીંદગી સુધી, અને કબા રબા થવા પછી ૧૨) માસ સુધી, એ બાઇને ખર્ચને કાળે દર માસ રૂ. ૭) આપવા અને એ માટે કેઈ સારા તરાહેત ધણીને ત્યાં રકમ સુકવી કે દર મહીને એ બાઇને તેને ત્યાંથી મુસારો મલતો રહે. એ ધણીની કબા રબા બાદ ૧૨) માસ પછી બાઇને કાંઈ મુસારો મલે નહી. પણ બાઇ ઉપર જણાવવા પ્રમાણે રૂ. ૨,૦૦૦) ની જે વીત આપવા ઠેઠાંયુ' હતું તે ઉપર પોતાનું ગુજરાન કરે.

એ બાબે નવરોજી જમશેદજી બધા સાહેબો ઉપર તા. ૧ લી જુલાઈ ૧૮૨૬ ને દીને સરકયુલર કરી જણાવે છે જે બાઇ ઉપલા ચુકાદા પ્રમાણે ઘરમાંથી બાહાર નીકળતી નથી અને ધણી જેદદથી વાતો કરે છે. તેથી વહાડયાજી મુચવે છે કે પંચાએત કરેલા ઉપલા બંદોબસ્તની નકલ ૧) એ બાઈ ઉપર પંચાએતના મોબેદ તથા નશેશાહર સાથે મોકલીને તેને હાથોહાથ પોંડુચાડવી અને ઠેહવાડવું જે “આજથી તે દીન ૪) શુધીની મુદતમાં તું પોતાની આબરૂથી ફરદુનજી નવાબનાં ગરમાંથી બાહાર નહી જશે તો નશેશાહર તાહારો હાત પકડીને તુંને જેહરમોથી બાહાર કાડશે. હેવી રીત કેવડાવવું ગંતું જરૂર છે કાંએજે તે બાઈ ફરદુનજી નવાબનાં ગહરમો રેહીને તે બચારા બુધાં માંનશને ગંની ગાલો આપે છે ને કેઈ દીને ફેશાડ વધી પડશે.”

વહાડયા નવશેલ જમશેદલ તા. ૫ મી જુલાઈ ૧૮૨૬ ને દીને એ બાબદમાં ભાઈ કરાંમલ કાવસલ તથા જમશેદલ લુભાઈ ઉપર નીચલી મતલબનું કાગલ લખે છે:-ઉપર જણાવેલા ઠરાવ પ્રમાણે કાગજ કરીને આપરી સહીઓ લઈને કલાક ૧૨) વાગતાં શાપુરઢાડ તથા નશેશાલારની સાથે મોકલ્યું હતું. બાઈએ તે કાગજ ફેંટી દીધુ અને ગાલો દેવા માંડી. સરકયુલરમાં જણાવે છે કે “તે ઉપરથી હમો ભાઈ ખરશેદલને ચી. ૧) લખી હતી જે તમો એ બાબે શું વીચાર આપો છે તે ચીઠીનો જવાબ આવેઓ છે તે તમુને વાકેફ થવાને ખીડીઓ છે તે જાન્યો.” વધુ જણાવે છે કે આજે કલાક ૧૨) વાગતે મોખેદ અને નશેશાલારને પાછા મોકલ્યા હતા અને કહેવાડ્યું હતું જે “તું ઉ જાએ છે કે નહી. વાશતે તું ઉ નીશે? માંનજે જે આવતી કાલે ખસુશ નાલી મોતી અંજુમન મલશે ને તેઓ જે શોખી ને બેઅદબી કરી છે જે અંજુમનનો કાગલ રશતામો ઉઢારી નાંખેઓ છે ને બદ જુખાંનથી બોલી છે તેની તું ને શારી તરાંથી શબ થોહ્યશે. હેવી રીતે આજે શાપુરઢાડનો છોકરો તા. પેશી નશેશાલ જઈને કેહી આવેઓ તે વેલાએ તેનો ભાઈ આગલ હતો તે એતલો જવાબ વાલેઓ જે બેલાશક અંજુમન મેલવો. તેથી ભાઈલ હંમારી લખવાની અરજ એ છે જે આવતી કાલે શોમવારે તાબરેતોબ ઢાઢીશેઠની આઢરીઆંનમો બેશવું જરૂર છે નહી તો એર બેકઢ લેકો આપરી હશી કરશે.”

ઉપર જણાવવા પ્રમાણે ખરશેદલ માણિકલએ તેવણની મસલત પુછાવતાં તા. ૫ મી જુલાઈ ૧૮૨૬ ને દીને વીચાર જણાવ્યો કે પરથમ આપણે સર્વે બેશીને જે ઠરાવવું હોય તે ઠરાવ્યે.

તા. ૬ થી જુલાઈ ૧૮૨૬ ને દીને કરાંમલ કાવસલએ વાડીઆ નવશેલ વીગેરે ઉપર કાગજ લખ્યો કે “જેઈ કાલે કાવસલ હંમુને કેઈ ગીઓ જે તે એરતે કેએહું જે હું ગરમાંથી બાહર જશ તારે જણા ૪) નાં ખુન કરીને જશ.” તેવણ સુચના કરે છે જે ફરદુનલ નવાબ એ બાબે સોગંડ બાએ (સોગંડનામુ કરે) ને પોલીશમાં એ બાબદ રબુ કરે ને “આપરા રખોતને થંન તરાંશલેત કરીને શાતે આપે ને તે પોલીશવારા આપુનને પુછે તેનો આપરે જવાબ જઈને આપવો (ત્યારે) તેમાંથી એ ફલએત થઈને બાહર પડશે.”

(૧) એ. ૭, બા. ૨૭, પા. ૧૭.

(૨) નીચપ.

(૩) એ. ૭, બા. ૨૬, પા. ૧૭.

એ પછી તા. ૭મી જુલાઈ ૧૮૨૬ ને દીને વાઘ્યા હોરમજી બમનજીનાં ઘેરમાં પચાએતની બેઠક થાઈ હતી તેની હકીકત પરથી માલમ પડે છે કે ઉપલા પારસી ફરદુનજી જમશેદજી નવાબે પોતાના ધણીઆણી આવાંબાઈ સાથે છુટા છેડા કરી તેણીને લખાણ કરી આપ્યું હતું. તે ઉપરથી એ દીને એ બાઈના બાઈ મનચેરજી જીવાજીએ મી ટીંગમાં આવી બાઈની તરફથી જનશ પ) રૂ. ૧૨૧૬ ની બાઈને મઢી તેની પોંહચ લખી આપી. તે પછી પંચાએતે ઠેડંચું કે “બાઈ આંત્રાં ફરદુનજી નવાબનાં ગહરમોઢી બાહેર નીકલેથી રૂ. ૭૮૧) પંચાતનાં મેમબરો આપે શહી ” અને દર માસે એ પારસી ફરદુનજી તેણીને રૂ. ૭) આપે. આ ઠેડાવ ઉપર નીચલા સાહેબોની પોતાની સહી છે :—વાડીઆ નવરોજજી જમશેદજી, ફરાંમજી કાવશજી બનાજી, વાડીઆ બહમંનજી હોરમજી, ખરશેદજી માંનેકજી, મોઢી સોરાબજી વાછાગાંધી, હોરમજી દારાબજી, જમશેદજી જીજીભાઈ.

પંચાએતે કરી આપેલી આ ગોઠવણ પણ બાવીંદ તરફથી અમલમાં આવેલી દીસતી નથી, સખબ કે એ બાઈએ એક ગરીબ (pauper) તરીકે જજ સર જોન પીટર ઝાંટ (Senior Puisne Justice in the Supreme Court of Judicature at Bombay) ને ઓગસ્ટ ૧૮૩૦ માં અરજ કીધી કે તેણીના બાવીંદ પાસે તેણીના ગુજરાન માટે કાંઈ અપાવે અને તે માટે એક નાચાર ગરીબ તરીકે કામ ચલાવા બહાલી માંગી. ઉપલા જજે એ અરજી એ બાઈનાં લગનને માટે બખર કાઢવા અને તે “ પોપર ” તરીકે ગણાવાને લાયકની છે કે તે બાબે તપાસ કરવા અને તેણીની હકીકત ખરી છે કે તે જાણવા ગરીબોના વકીલ (Attorney for Paupers) ઉપર મોકલી આપી. મી. લ્યુક (Luke) નામના ઉપલા એરટનીએ આ અરજી પંચાએતના સાહેબો ઉપર વિચાર માટે મોકલી આપી, સખબ કે તેઓ આગલ આ બાઈનો મુકદ્દમો આવ્યો હતો અને તેઓએ તે બાઈને પોતાના બાવીંદ પાસે રૂ. ૨૨૫૦) અપાવ્યા હતા. પંચાએત પાસેથી એ ધણીએ સઘલી હકીકતનો રીપોર્ટ માંગ્યો. સેવટે એ બાબે સમજુતી થાઈ અને તેણીના બાવીંદે તેણીને ગુજરાન કાજે ચોકસ રકમ આપતી કરી. આ

(૧) ચો. ૩, બા. ૪૦, પા. ૨૪.

(૨) માંનેકજી ખરશેદજીને “ Q in the Corner ” તરીકે લખેલો નં. ૬ નો પત્ર.

ધણી ત્યાર પછી એક વરસમાં તા. ૮ મી ઓગસ્ટ ૧૮૩૧ ને હીને મરણુ પામ્યો.' ૧

રાજ ૧૫મો માહુ આવાં ૧૧૬૩ સંવત ૧૮૮૦ નાં વર્ષશાખ ૨ ને વાર
શનેઉ (તા. ૧૫ મે ૧૮૨૪) વાડીઆ હોરમજી બમન-
(ખ) કાલાબેવાલાની બાબત. જીનાં ઘર મધે સમસ્ત પંચાએત મલી હતી.' ત્યાં કાલાબે-
વાલા પારસીની ઓરત હમાઈની ફર્યાદ હતી કે તેણીના
ધણી બાધાનું તથા કપડાં આપતો નથી ને ઘેરમાં રાખતો નથી. એ ધણીએ

(૧) પા. પ્ર. I પા. ૨૪૦, એવણુની ઉમર મરણુ વખતે ૬૫) જણાવે છે અને
કહે છે કે “ એવણુ પ્રથમમાં સુરતના નવાબની નોકરીમાં હતા, જેથી ‘ફરુદન નવાબ’ ને
નામે ઓળખાતા હતા. તે પછી મુબમમાં આવી કમીસરીએતનાં કેટલાંક કંટાકટો લીધાં
હતાં, તેથી તેમાં એક સારી પૂંજ મેલવી હતી.” પારસી પ્રકાશ આ ધણીના મુકદમા માટે કોઈ
નોંધ લેતું નથી. માનેકજી ખરશેદજી પોતાના ઉપલાં પત્રોમાંના નં. ૯ વાલા પત્રમાં કહે છે
કે એ ધણીના ખેશીઓના લાગવગના સમયે હોરમજી બમનજી વાડીઆના મરણુ બાદ
નખલી પડેલી પંચાએતે એ ધણીની બાઇડીને પુરતો ઇનસાફ આપ્યો નહી.

આ ધણીની બાબતના સંજઘમાં એક અંગ્રેજ મદરસે, જેનું નામ માલમ પડતું
નથી, તેણે પંચાએતના એક આગેવાન ઉપર એક પત્ર લખ્યો હતો. તે અતરે માનેકજી
ખરશેદજીના પત્ર (નં. ૮) માંથી આપું છું, સમજ કે તે પારસી પંચાએત માટે આગમ
ધરાવવામાં આપતું માન અને આ અરસા પછીના કોઈક ફેરવાતા મામલાનો ખ્યાલ આપે છે.

“ 25th June 1830. My dear Setjee—“ You have never obliged me with
an answer to my note to you respecting the wife of Furdcon Navaub. I
feel particularly interested in this case, and I certainly thought that you
as my friend, would assist me in obtaining for this unfortunate woman
common justice.

“ The whole of the Parsee caste ought to combine to do her this
justice; her husband should be brought before the Supreme Court, and
there made by a jury to compensate for the injury he has done this
unhappy woman.

*The wholesome and salutary effects of the Punchayat's decision are
now perverted, I am afraid to purposes unworthy the character of a
tribunal so many years revered and respected by all caste; and thus
may be accounted the feeling that the community in general evince to
have all their disputes settled in our Courts of Justice.—Yours sincerely.”*

(૨) એ. ૫, બા. ૭,

આગલ પંચાએતે ના કહેવા છતાં બીજી બધરી કરી. આ બાબદમાં લખે છે કે “આજ દંને શરવે મલીને થરાવીઉ છે જે નાલી મોતી અંનજીમન મેલવીને એ ધણીનું ગેહર નેઆતબાહાર કાડવું શહી ને એ ધણીની શાથે જે કોઇ હેને બીજી ચોરત કરાવા શુરત ગીઉ હોશે તેનાનેબી નેઆત બાહાર કાડવા શહી.” એ પારસી મનચેરજીને બીજી ચોરત કરાવાનાં કામમાં મદદ કરનાર બાઈને પણ નેઆતબાર કાઢવામાં આવી અને ઠેકચું કે તે ચોરતને તેણીના ખાવદે પોતાનાં ઘરમાં રાખવી નહી અને રાખે તો તે ધણીને પણ નેઆતબાર ગણવો. આશીરવાદ સારનાર મોખેદોને પણ નેઆતબાર કાઢવામાં આવ્યા.

આ ઠેકાવ ઉપરથી તેજ દીને એટલે તા. ૧૫ મી મે ૧૮૨૪^૧ ને દીને મી. મોર્ગન (Mr. W. A. D. C Morgan) પંચાએતના સાહેબો, હોરમજી બમનજી, નવરોજી જમશેદજી, ફરાંમજી કાવસજી, ખરશેદજી માણેકજી, જમશેદજી જીજીભાઈ, મુદલાં પ્રીરાજ, કેબશરૂ સોરાબજી, ખરશેદજી અરદેશર, સોરાબજી શાપુરજી શેઠ, હોરમજી દોરાબજી, ખરશેદજી જમશેદજી દરતુર, સોરાબજી વાચ્છા ગાંધી અને પારસી પંચાએતના બીજા મેમબરોને નોંટીશ મોકલે છે કે તેઓએ પારસી મનચેરજી એદલજી, જેણે પોતાની આગલી બાયડી પાસે તા. ૧૯મી માર્ચ ૧૮૧૬ ને દીને ફારગતી મેલવીને તેણીની રાજીખુશીથી બીજી બાયડી કીધી છે, તેને તેઓએ નેઆતબાર મુકયો છે તે ખોટું કર્યું છે, સખબકે પારસીઓની નેઆત (caste)માં એવાં લગનો થય છે. માટે તેઓએ પોતાનો નેઆતબારનો હોકમ ફેરવવો. નહી તો તેઓ સાંમે સુપરીમ કોર્ટમાં પગલાં લેવામાં આવશે.

એ બાબે સવંત ૧૮૮૦ નાં વઈશાખ વહ ૭ ને વાર ગરેઉ રોજ ૨૦ મે માહ આવાં શને ૧૧૬૩ (તા. ૨૦ મે ૧૮૨૪) ની સમસ્ત અનજીમનની મીટીંગ શેઠ દાદીભાઈ નશરવાંનજીનાં આતશબેરાંમમાં મલી. તે વખતે પંચાએતના સાહેબોના કામને બહાલ રાખવામાં આવ્યું અને એ ધણીને નેઆતબાર મુકવામાં આવ્યો. વધુ ઠરાવ થયો કે “પારસી મનચેરજી એદલજી કોલાબાવાલાને આજ દીને નેઆતબાર કાઠો છે વાશતે એની જીની મોહોરદાર ચોરતને શુજરાંન ચાલવાને વાશતે હેનાં માએ બાપે અરજ કીધી તે વાશતે પનચાતનાં ધરમખાતાં મધેથી માસ ૧) નાં ૩. ૫) અંકે પાંચ લેખે દર

મહીને મહીને આપવાનું 'ઠેરાવું' છે જા' શુધી તે બાઈ જીવે તાં શુધી આપે શહી પણ જે દીવશે તેની કંઈ બદલેલી માલમ પડે તે દીવશથી કંઈ આપવું નહી ને જે કંઈ તેની તખશીર પરમાંજી શમશત પંનચાત અથવા શમશત અન-જીમન શજા દેવી ગતે તે પરમાંજી શજા દેશે શહી. ”^૧

આ બાબદના સંબંધમાં તા. ૨૨ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૪^૨ ને દીને અતરેના પંચાએતના સાહેબો સુરત મોદીજી કેબશર્ હાદાલાઇ ઉપર નીચલી મતલબનું કાગળ લખે છે:—એ ધણી પારસી મંચેરજી એદલજી સોપારીવાલા કોલાબા મધે રહે છે. તેજી આરત સાથે સેજ મીનાકેસો પટેલો હોતે તે ઉપરથી બીજી બેરી કરવાની રજા માંગી હતી તે આપી નહી હતી. તે ધણી હાલ સીગનપોર જઈને વગર રજાએ પારસી સાપુરજી પટેલની છોકરી સાથે નાતડું કરી આવ્યો છે માટે તેને નેઆતબાર મુકયો છે. તે ઉપરથી મોદીજી સાહેબે તે છોકરીનાં માય બાપ પાસે જામીન લીધા હતા કે તે છોકરી સુંબઈ જાય નહી. સુંબઈવાલા સાહેબો તે ઉપરથી જણાવે છે કે તે છોકરી (એટલે નાતરાંની બેરી) સુંબઈ આવી છે માટે જામીનના સંબંધમાં જે કંઈ કરવું હોય તે ઘટતું કરવું. સુંબઈવાલા સાહેબો લખે છે કે કોલાબા મધે પારસી રસતમ કતરાજ રહે છે, તેની બાયડી રતનબાઈ, જેનીનો બાપ ધનજી લીખા લાડામાં રહે છે તેણીએ એ કારજ કીધું છે. “એ વાત ખરી છે કે ખોતી છે તે તજવીજ કરીને લખજો.” સખબ કે જો વાત ખરી હોય તો એ પારસી રસતમ કતરાજનાં ઘરને નેઆતબાર મુકવામાં આવ્યું છે તે નકકી કરવામાં આવે. એ ધણી અને તેની બાયડી એ કારજ કરવાનું ના પાડે છે. વધુ લખે છે કે “હમરો શરેશતો છે જે કોઈ પનચાતની વગર રજાએ” એમ બીજી બાયડી કહે તેને અને તેની સાહવાલાઓને પણ નેઆતબાર કહાડવા અને તજવીજ કરી સજા કરવી.

એ પછી તા. ૨૪મી માર્ચ ૧૮૩૦^૩ ને દીને એ ધણીએ પંચાએતના સાહેબોને અરજ કીધી અને માફ માંગી, સખબ કે તે બીમાર પડ્યો હતો. તેજી લખ્યું કે “મારાં હાડને થેકાને કરાવો ને દુખમાંનો મુકો જે તમો કેઓ તે પરમાને હંમે એ કબુલ કરૂંય તે મંને રજા આપો. એ જાહાંનમાં તમો સાહેબો મંને

(૧) ચો. ૫, બા. ૮, પા. ૫.

(૨) ચો. ૧ ક, બા. ૨૮, પા. ૨૧.

(૩) ચો. ૧, બા. ૨૬, પા. ૧૯.

માફ કરશે તો પેલી જાંહાંન ખોદાળી માફ કરશે.....હ'મોળી ગુજરેઆ પછે તમારા હકમાં હુઆ માંગશ.....તમે શાહેબો ગોઆ મહેર દાવર છે તેથી રાશતી વાતે લાંબો વીચાર કરીને મારો ગુ'ના બખશવો.....ગુજરતી વખતેથી તમોને તશડી આપીને માંફ માંગુ છેઉ તે પરથી વીચાર કરજો જે અ'નબુ-મંનનાં પાંઉ પર માફ માથુ' મુકીને માફ માંગુ છેઉ. ” આ પત્ર ઉપર કોલા-બેવાલા ૧૩) બાણીતા સાહેબોની શાખ છે.

ખરશેદજી માણેકજી એની અરજ ઉપર સેરો કરે છે કે તેની માફી કબુલ રાખી મુનાશેખ છે. “કોન જા'ને કાલ કેવી છે ને કદાશ અ'નબુમંન મેલવતાં વાર લાગે વાશતે હ'મે હમારી તરફથી એ ગરીબની હમઆતીમો તકરીર માંફ કીધી છે.”

એક ધણી જે પોતાના મરનાર બાઇનો પાલક થયો હોય તે તે મરનાર ૧૨. એક મરનાર બાઇનો લાઇની ખેરી (લાખી) સાથે પોતે પરણી શકે કે તે પાલક તે મરનાર બાઇની બાબતના આ અરસામાં ખરપા થયલા સવાલમાં પ'ચાએતે બધી સાથ પરજે કે ૧ કેટલોક ભાગ લીધો હતો.

અત્રેથી ખરશેદજી માણેકજી સુરત ખાતે મોદીજી કેખશડ ઉપર સંવત ૧૮૮૨ નાં શ્રાવન વીદ ૧૨ ગરેઉ (ઈ. ૧૮૨૬) ને દીને પત્ર લખે છે કે “ છોકરીનું દેર છે તે છોકરીને શીખવીને શુરત મધે ગઓ છે વાશતે તેની તજવીજ કરજો જે તે ધણી પોતાના લાઇનું પાલક થઓ છે તે હવે તે લાઇની ઓરતનું છોકરો કેવાઓ છે વાશતે એ ધણી તે ઓરત સાથે દાના પારે તે આપરી દીનમો ફરમાવે છે કે નહ તેની તજવીજ કરીને એ છોકરીના માએ બાપ ગરીબ છે (તેઓ) નો ઇનશાબ આપણા દીનના ફરમાને મનાશીખ બણો તે પર તે હુકમો ફરમાવજો. ”

તા. ૭મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૭ ની પ'ચાએતની મીટીંગમાં ૧૩. બાયડીનું બરજીપોશન પારસી ખરશેદજી એદલજી દબણીની બાયડી હીલાઇએ નહી કરનાર એક ધણીની ક્યાર્દ કીધી કે ખાવંદ ઠેરવેલો મુસારો ત્રણ મહીના થયા આપતો નથી તે ઉપરથી ઠેડાવ થયો કે બાઇને અરજ રેકારડર ઉપર લખી આપી સરકારમાં ક્યાર્દ કરાવવી ને તેટલાં તેણીને પ'ચાએતનાં ફંડમાંથી દર માસે રૂ. ૫) આપવા.

(૧) ચો. ૧ ક, આ. ૬૮, પા. ૪૮.

(૨) ચો. ૫, આ. ૨૬, પા. ૨૬.

તા. ૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૭ ૧ રોજ ૭ માહ અમરદાદને દીને વાકયા હોર-

મજી બમનજીનાં ઘર મધે પંચાએતની મીટીંગ મલી હતી,

૧૪. જતાકારી કરનારી તે વખતે રૂસમતજી માણેકજીએ આવી પોતાની ઓરતની ઓરતને ખાલી બીજી ઉપર બદલેલીનો વાંક શાએત કીધો અને બીજી બાયડી ઓરત કરવા માંગતાં તેને કરવાની પરવાનગી માંગી. મીટીંગે ઠેડવ્યું કે એ ધણી માથે પેહલી ઓરતના પોતાની પહેલી બાયડી રતનબાઈને દર માસે રૂ. ૫ આપવા બરણ પોશણની ફરજ. કબુલ થાય તો બીજી બાયડી કરવાની પરવાનગી આપવી.

પંચાએતે પોતા તરફથી પણ એ બાઈને રૂ. ૩ આપવાનું

ઠેડવ્યું. પણ જો એ બાઈ નાસારી પોતાને વતન મધે જાય તો પંચાએતના સાહેબો તેને દર માસે રૂ. ૫ આપે. વધુ ઠેડવ્યું કે ઉપલી બાઈની કળ રજાએ સર્વ અર્થ ઉપલા રૂસમતજીએ કરવો, એ બાઈએ ઘર કરવું હોય તો સુખેથી કરે.

છુટા છેડા કેટલેક સળબે કરવા દેવામાં આવતા. આ અરસામાં એક બાઈએ

ખાલીદની ખરાબ બીમારી સળબે છુટા છેડા કરવા માગ્યા

૧૫. બીમારીના સળબ તે ના પાડવામાં આવ્યું. એ બાબતમા મુખબવાલા કાળે છુટા છેડાની મનાઈ. ૭) સાહેબોએ સુરત મોદીજી કેબશર દોશાભાઈ ઉપર

સંવત ૧૮૮૩નાં માહ વીદ ૧ વાર ભુધે રોજ ૧૩ માહ

પમે ૧૧૯૬ (તા. ૧૨ ફેબ્રુઆરી ઇ. ૧૯૨૭) ને દીને એક કાગજ લખ્યો, તેમાં જણાવ્યું કે એક ધણીની બાઈડીએ પોતાના વરને ચાહુ બીમાર જણાવી તેને છોડી જઈ બીજે ધણી કરવાની મક્કસ જણાવી. એ લોકો સુરતથી મુખબ આવેલાં અને મુખબમાં શેઠ ખરશેદજી માણેકજી શરાફનાં ઘરમાં સરવે વાતની તજવીજ થઈ. છોકરીવાલાઓએ છોકરીને સાથે રાખવાની આનાકાની કીધી. “ તારે હેને ધમકાવીને કહજી જે આખરમે મરદની શાયે જાએ અગર આબરી છે તો પુરે આરામ થાયે તાં શુધી દુનીઆદારીનું કામ નો કરતી પત એ આબરી એને સંધી ખવારજે તથા બીજી ચાકરી કરવી પડે તે કરજે.” તે વારે બેહાઈનો જવાબ ઓરતની તરફનાં સર્વે મરદોએ દીધો. એમ તકરાર થવાથી સર્વ પંચાએતના ભાયદાઓ બેઝીને બેઠક કીધી ત્યારે તે ઓરતની તરફના મરદો ગયા અને કહ્યું કે ઓરત તો ખારકસમાં પોતાનાં બાપને ઘર ગઈ છે. ત્યારે પંચાએતવાલા સાહેબોએ તે લોકોને ધમકાવ્યા જે તે ઓરતને તમોએ નહસાડી મેલીચ તે

(૧) ચો. ૫, બા. ૨૯, પા. ૨૬. (૨) ચો. ૧ ક, બા. ૮૩, પા. ૬૧. (૩) વાહાણુ.

મંગાવી આપો નહીંતો તમારા ઘરનાં અધ્યાઈ અંધ કરશું. આવી બાબદ હોવાથી મુખર્ધવાલા સાહેબો સુરત મોદીજીને લખે છે કે એ બાબતે બીજી ધર કરવાની રજા આપે નહી. “અગર ચોરત આજની પડે છે અથવા લંગરી લુલી થાય છે તારે મરદ રાખે છે કે નહ વાશતે મરદ આજની હોય તારે ચોરત ચાકરી કરે નહ તો બીજી કોણ કરે. “બીજી શુ લખીએ. હેવા કજીઆ આપરી પંચ્યાતમે શોહો પનશ ૧ ચાલે છે. તે જેમ કહ બને છે તેમ કરીએ છે. તેજ રીતે હંમેશા લલુ જે તંમે બહુ મેનત કરો છો પન હવે લોકો ગણા બેઠી ગયા છે તે ખુદા બને આપરા લોકો આગલ જતાં શુ હવાલ થાશે તે વાતનુ હમુને મોતો અધેશે રહે છે.”

“રોજ ૨૧ ગુઆદ ૧ માહા ૫ અમરદાદ ૧૧૬૬ સવંત ૧૮૮૩ માહા વીદ ૬ વાર બુધ (તા. ૨૦ ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૭) ને દીને ” મુખર્ધવાલા ૧૬ કારજ તુડે નહીં પંચ્યાએતના ૭ સાહેબો સહી કરી એક કાગજ^૩ મોદીજી તે બાબે કાલજ. પર લખે છે કે કારજ થયા પછી અને કપરાંની જોર અને રૂપ્યા પેહરાવ્યા પછી અને માછલી મોકલ્યા પછી એ છોકરીનો બાપ (માનેકજી નશરવાંનજી સંતોક) કારજ તોડી બીજે ઠેકાણે છોકરીને અડરાવા કહે છે. તે માટે તેને સમજવા સુરત મોદીજી કેબશડ હોશાભાઈ ઉપર તેઓ કાગજ લખે છે કે “આપરો શરેશતો છે જે છોકરીની કદ ખોદાઈ એક થેકાને કીધેલી હોય તે બીજે થેકાણે થાયે નહ ને જે કારજ થયેલુ છે તે કદી ફરનાર નથી.” આ પછી આ ઘણીએ જણાવ્યું કે કારજ થાયું નથી. તે ઉપરથી અતરે નાની મોહતી અનજીમને દાદીશેઠનાં આતશખેહરાંમમાં પાડ પાડોશીઓની જબાની લીધી ત્યારે માલમ પડ્યું કે કારજ જે થાયલું ના પાડવામાં આવેલું તે થાયું હતુ અને માછલી મોકલી હતી અને કપરાં પેહરાવ્યાં હતાં. એ પરીણામથી તા. ૨૨ એપ્રિલ ૧૮૮૮ રોજ ૨૨ ગુઆદ મા. ૭ શને ૧૧૬૭ ના પત્રથી મોદીજીને વાકેફ કરવામાં આવ્યા અને અરજ કરી કે માનેકજી નશરવાંનજીને સમજવીને સાજવારીનું કામ કરાવવું. જે “તમારો શુકન નહી માને તો હેના ગેરનુ હંધાડ અંધ કરજો અથવા તમારો બીજો શરેશતો હોય તે પરમાણુ એ વાત દબાવીને કેવી.”

(૧) સો પાંચસો. (૨) રોજ ૨૧ તે રામ જોષએ. હીંદુ તીથી, એ રામ રોજ સાથે મંદંજ.

(૩) ચો. ૧ ક, બા. ૮૪, પા. ૬૨. (૪) ચો. ૧ ક, બા. ૯૨, પા. ૬૮.

બીજો દાખલો નીચલો છે: તા. ૫ મી નવેમ્બર ૧૮૨૬ ને દીને નશરવાંનજ સુથાર પંચાએતને અરજ કરે છે અને પોતાના છોકરાનું કારજ ખરશેદજીની છોકરી ધનબાઈ સાથે થાયું હતું તે તોડી નાખવા રજા માંગે છે. 'વાડીઆ નવશેજી જમશેદજી, છોકરીની મા કમળત છે એમ પોતે કરેલી પુછપરછથી જાણી. એ પારજ તોડવાની ખુશી જણાવે છે. શેઠ ફરંમજી કાવજી એમ કારજે તોડવાની સલાહ બાળે અણગમો જણાવે છે. તેવણ તા. ૬ થી નવેમ્બરે મીનીટ લખે છે કે “અંબુમનને બંધે તરફનું શાંભલીને એ કારજ કાએમ રાખેઉ જોઈએ. ને છોકરીનો બાપ માએ નહી કબુલ કરે તો અંબુમન મલ્લીને શબ્દ આપીને કારજ રાખેઉ જોઈએ. હેવાં કારજને લગશે તો આપડો કદીમ ધારો ખરાબ થાશે ને રોજ રહેવા કજીઓ આવશે. કમળત કે જાત હેવે જેહો એ તે એક બીજનું નશીબ તે પોતે લાગવે પંન કારજ થાઉં તે લંબાએ નહી.”

તા. ૨૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૬ ના એક સરકયુલર* પ્રમાણે કોલાબે-વાલા એક પારસીએ પોતાની રાખેલી સીને પેટની છોકરી,

૧૭. રાખેલી સીએની જેને કોલાબામાં સદરો પેહરાવેલો હતો, અને જે અત્રે બહી અટકાવવા કારજે તેનાં કુતુંબ સાથે કેટલાંક વરસ થયાં આવી રહેલી હતી, બદોખરત કરવાને તેને પરણવાની પરવાનગી માંગી. તે સરકયુલર ઉપર ઘરાદો- શેઠ ફરંમજી કાવજી તા. ૨૩ મીએ શેરો કરે છે કે:

“આપરી કોમમા ગણીજ અએબ વધી જાએ છે તેથી પનચાતના મેમ્બરો હવે બંધોબશ કરો તો કમળી જરતોશતી કોમમા એવા પાપ ધનકાએ પન તમો શાદેબો રીગલીશન (રિજ્યુલેશન) બાંધવાના છેઓ તેથી તમોને આગલા છોકરાવોને લેવા લખેઆ છે તેથી રજા આપજો.” તા. ૨૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૬.

કોઈક સંસારી મુકદ્દમામાં પંચાએતના સાહેબો ગાંઠથી રૂપ્યા ખરચી કોઈક ગરીબ બાળુને મદદ કરતા હતા. એવો એક દાખલો નીચલો

૧૮. કોઈક સંસારી મુકદ્દમામાં છે: તા. ૨૮ મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૮ ને દીને* બાઈ કુંવરબાઈ પંચાએતના સાહેબો ગાંઠથી તે પારસી જમશેદજી રતનજી સંતોકજી વાડીઆની છોકરીએ રૂપ્યા ખરચતા. પંચાએતના સાહેબોને અરજી વીધી જે “હંમારો ખાવંદ શી શુરતમો ગુજરેઆ બાદ હંમુને હંમારી શાશુ કશી

(૧) ચો. ૬, બા. ૧, પા. ૨.

(૨) ચો. ૨, બા. ૫૪, પા. ૪૧.

(૩) ચો. ૩, બા. ૩૦, પા. ૧૮.

પાંતીએ ખરચ કુંટનનું પુછેડ નથી તેને આજ વરશ ૬) થયાં છે ને હાલ હંમુને બીજું ગેહર કરવાનું મલેડ છે પન હંમારી શાશુ અટકાવ કરે છે ને પોતાનાં જરીઆનનો દાવો કરે છે તેથી હું તમે સાહેબોને અરજ કરૂં જો મારી પાશે કાંઈ છે નહીં.” એ બાઈની અરજ ઉપર મેમબરાએ જણાવ્યું કે “એ બાઈને બાધાનું તા. પોશાકનું મલેડ નહીં હોય તો તે બાબે ભાઈ ખરશેદજી માંણેકજી તજવીજ કરે ને એ બાઈને રજા આપે. તે ઊપરથી ભાઈ ખરશેદજીનાં તજવીજ કીધાથી તો હેવું માલમ પડેડ જે એ બાઈની શાશુ તે વખતે અતરે હાજર હતી નહીં તેથી ભાઈ ખરશેદજીએ તે બાઈના ભાઈ પાશેથી લખાવી લીધું જે અગર એ બાઈની શાશુનો દાવો ખરો થરે તો જે કાંઈ પચાતનાં સાહેબો થેરવે તે કબુલ કરે એ રીતે લખાવી લખને તે બાઈને બીજું ગેહર કરવાની રજા આપી હતી.” ત્યાર પછી શાશુ તરફથી કેટલીક હકીકત જાણીને પંચાએતના સાહેબોએ તા. ૧૯ મી મે ૧૮૨૯ ને દીને મલીને વીચાર કરીને ઠેડવ્યું કે અરજદાર બાઈની પાસે સાસુ તરફની “કાશબી શારી નંગ ૨) હોય તો પાછુ આપે ઇઆ નહીં તો તે શારી નંગ ૨) નાં ૩.૬૦) રોકડા આપે ને જરીઆનને પેતે ૩. ૧૨૫) રોકડા આપે તે મલીને ૩. ૨૧૫) બશે પંદર એ બાઈનો ભાઈ જેને પંચાતને લખી આપેડ છે તે ધંની આપે શહી.”

તા. ૧૯ મી મે ૧૮૨૯ ને દીને પંચાએતના ત્રણ સાહેબોએ શહી કરીને ઉપલી અરજદાર બાઈનાં ભાઈ નસરવાંજી જમશેદજી રતનજી સંતોકને એ બાબે પત્ર ૧ લખ્યો. એ પછી તા. ૨૭ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૯ ને દીને વાડયાજી હોરમજી બમનજીનાં ધરમાં સર્વ સાહેબોએ મલી વીચાર કરતાં ઉપલી બાઈ (સાસુ) ને ૩. ૨૦૦) આપવાનો કરાવ કીધો. તેમાં ૩. ૭૫) (આગલ જણાવેલા ૩. ૧૨૫ ને બદલે) જરીઆનનાં અરજદાર બાઈના ભાઈ આપે. બાકીના ૧૨૫)

પંચાએતના મેમબરાએ પોતે નીચે પ્રમાણે આપ્યા:—

- ૩. ૫૦) વહાડયા નવરોજી જમશેદજી
- ૩. ૨૫) વહાડયાજી બમનજી હોરમજી
- ૩. ૨૫) ફરાંમજી કાવશજી
- ૩. ૨૫) જમશેદજી જીભાઈ

કાંઈ બાઈને વર નહી પુછતો તો પંચાએ તપાસ કરી તેણીને

પગાર વર પાસે બંધાવતી અને તે બાહરોબાહરથી

૧૬. કોય બાહરો વર નહી બાઈને મલતો રહે એમ કરતી. તા. ૧૧-૨-

પુછતો હોય તો તેણીને ૧૮૨૬ ને દીને^૧ પંચાએતના ૪) સાહેબોએ એક

પગાર બંધાવી આપેલા. મીટીંગમાં મંત્રી પોતાની સહી સાથે પોતાના કામની

નોંધ લીધી અને એક બાઈને તેણીના ખાવીંદ પાસે રૂ.

૧૨) નો પગાર દરાવી આપ્યો. એ રૂ. ૩૦ બાઈને બહારોબહારથી મલે તેમ તેણીના

વરે બીજા ધણી પાસે લખાવી આપ્યું. પોતાના ઠેકાવમાં એઓ લખે છે કે “જે

કંઈ એ ધંનીએ પરથમ પોતાની ધંનીઆંનીને આપેલું હોય તે એ બાઈને

બખરીનહા છે ને હવે પછે એ બાઈને ખરચને કીજે હેની હમઆતી સુધીનો

ખુશારો દર માસ ૧) નાં રૂ. ૧૨) અંકે ખાર લખેનો આપે શહી.....

એ બાઈની કબ રબએ હેની પાછલ રૂ. ૫૦૦) પાંનશો નો ખરચ કરે શહી.”

જમશેદજી મનચેરજી નામનો પારસી તા. ૪ એપ્રિલ ૧૮૨૬ ને દીને એ

બાઈને દસ્તવેજ કરી આપી દર માસે વર તરફથી રૂ. ૧૨) આપવા કબુલ થાયો.

એક ધણી નામે એલજી કાવશજી આમરીઆને લગન થવા પછી માલમ

પડયું હતું કે તેની બાયડી તો એક જુદીન માતાને

૨૦. એક જુદીન માએની પેટની હતી. તેથી તેણે તેણીની સાથે રાહતવાત બંદ કરી

પેટની છાકરા સાથે રાહત-જીવતી બાયડો ઉપર બીજી બાયડી પંચાએતની રબ

વાત નહી કરનાર ધણીની વગર કીધી હતી. તે ઉપરથી પંચાએતે તેને ન્યાત બાહાર

બાબદ. કાહાડયો. તે ઉપરથી એ ધણીએ તા. ૧૪ મી મેહ

૧૮૨૬ ને દીને^૨ પંચાએતને અરજી કીધી કે તે બાબેની તેની તકસીર

માફ કરવી. એ ધણી કારણ જણાવે છે કે તેને બચપણમાં અદરાવેલો હતો. તેથી સમ-

જમાં આવતાં તેને માલમ પડયું કે તેનીસ્ત્રી એાદીન (જુદીન) માયની છે તેથી તે

દુર રહેયો. ને ૧૫) ૧૬, વરસ સુધી પોતાનાં જાનની ખોવારી કીધી. એ બાબે

તેણે આગલ જમશેદજી બમનજી વાહડીઆને અરજી કીધી હતી ત્યારે તેવણે કહયું

હતું કે પેહલે એ એરતને બીજે મરદ કરાવે અને પેહલે એ એરતને રાજી કરે. તેમ

(૧) એ. ૩, બા. ૧૬, પા. ૧૩.

(૨) એ. ૩, બા. ૨૧-૨૨, પા. ૧૫.

કરીને ફારગતી લખી લીધી ત્યાર પછી શેઠ ખરશેજીએ “પંન પોતાનાં ગહરમો દલાશો દેધને કેઉ જે તું ઉ તારૂ કામ કરી લેએ આતજા બીજાઓએ કીધું” છે તે પરમાને તેનાંવેનાં રાહા થાશે ને તારાબી થાશે.” તે પછી એ ધણી કહે છે કે તેણે બીજા બેરી કીધી. તેને નેઆતમાર મુકવામાં આવ્યો તેથી તેણે અરજ કરીને નેઆતમાં આવવા માંગ્યું. એ ધણી જે કોચમેન હતો, તેની અરજને તેના શેઠ મી. ન્યુનહેમ (Newnham) ટેકો આપ્યો છે.^૧

આગલા બાબમાં લગનના બંદોબસ્તોની હકીકતમાં આપણે જોયું કે લગન તાંકણે જ્યારે સેંકડો અને હજારો રૂપ્યાનો ખર્ચ થાય ત્યારે ધર્મ-
૨૧. લગનના અવસરે ખાતે કોઈ રકમ આપવાની સીફારસ થાઈ હતી. એવું ધર્મખાતાંઓમાં રૂપ્યા હીસે છે કે એ સીફારસની અસર થાઈ હતી અને એ અરસામાં આપવાની બાબદ કાઈક સાહેબો લગનને અવસરે પણ પંચાએતનાં ફંડમાં રકમ ભરતા હતા. સને ૧૮૨૩-૨૪ ના હીસાબમાં એવી ભરાયલી રકમ રૂ. ૧,૦૪૨ ની જમે થાઈ છે. એ બાબદનો તે વખતનો ખ્યાલ આપવા માટે એ રકમ કેમ જમે થાઈ છે અને તેની બજેશ કયા પુરૂષો તરફથી થાઈ છે તેની બાબુ માટે એ હકીકત નીચે આપું છું^૨ :—

“૧,૦૪૨) બીજી કેટલાએક લોકોનાં છોકરાં પરણાં તેવારે પોતાની ખુશીથી શરેશતા કરતાં પણ પંનચાતનાં ધર્મ ખાતે વતા રૂપીઆ આપા છે તેહની વીગત.

૧૦૧) મેરવાંજી માંજીકજી તબાકનો છોકરો પરજીઓ તેનાં રૂ. ૧૦૧).

૧૫૦) ફરદુનજી લીમજી લીખામેરાંમનાં પોતે બીજા વાર પરજીઆ તારે આપા છે.

(૧) મી. ન્યુનહેમનો પત્ર જેમ અનુક્રમ તકત થયો છે તેમ આપું છું.

“Mr. Newnham presents his compliments to Framjee Cowasjee and the respectable members of the Parsee Panchayat begs to recommend the case of his Coachman to their favourable consideration. He is a very desiring excellent man and if he has committed any faults in his cast, which can be pardand Mr. Newnham trusts they may be forgiven. Explanade 12th May 1829.”

(૨) તા. ૧૨-૪-૧૮૨૪ તું મુંગધ સમાચાર, પા. ૨૨૪.

- ૫૦) હીરજી નવરોજી લાહેરની છોકરી પરણી તારે આપા છે.
- ૫૦) ફરાંમજી નશરવાંજી બાટલીવાલાની છોકરીનો છોકરો બીજીવાર પરણેઓ તારે આપા છે.
- ૧૫) હોરમજી ખરશેદજી પોટરની ભાણેજ પરણી તારે આપા છે.
- ૨૦૦) જીજીભાઈ દાદાભાઈ મુગનાંને છોકરે પરણેઓ તારે આપા છે.
- ૧૨૫) મેરવાંજી માણિકજી પટેલની છોકરી પરણી તારે આપા છે.
- ૧૨૫) પેશતનજી એદલજી પાઠકનાં છોકરા શોરાબજી તથા ફરાંમજીનાં છોકરા ૨) પરણ્યાં તારે આપા છે.
- ૫૦) ફરાંમજી કુકાજી ભડ્યાની છોકરી પરણી તારે આપા છે.
- ૧૨૫) દાદાભાઈ કાવશજી શાએરનો છોકરો માણિકજી બીજી વાર પરણેઓ તારે આપા છે.
- ૫૧) મેતા શાપુરજી પેશતનજીની છોકરી પરણી તારે આપા છે.”

III.

ધર્મ સંબંધી બાબતો.

આ અરસામાં બનેલા બનાવોમાં કેટલીક ધર્મ સંબંધી બાબતો હતી, જેમાની નીચલી મુખ્ય છે કે જે ઉપર કાંઈક વીગતે હું બોલીશ.

૧. વરસાદ માટે જશન તથા તે સાથે ન્યાતનું જમન.
૨. પાલકની બાબત.
૩. કબીસો.
૪. ધર્મ સંબંધી નજરે લગનમાં મસાલ સલગાવવાની અને તાસાવાલા બેસાડવાની મનાઈ.

૫. પારકા ધર્મની માનતા માટે સજા.

૬. મુકતાદમાં રમાતી કુસ્તી બાબે અટકાવ.

૭. ગંહમબારો.

૮. રવાન માટેના લવાજમો અને નશેશાલારોને લગતી બાબદ.

૯. એક પારસીને પારસી પાસેજ ફાંસી દેવાડવી.

૧૦. દસ્તુરની નેમણુંકની બાબદ.

૧૧. મુકતાદમાં વરાવાને દીને હરીસાની આશની.

૧૨. ગેહાનને નીરંગ લગાડી પાક કરવી.

૧૩. આજથી ૧૦૦) વરસ પર નવજોત થતાં બાળકથી ક્યાં ક્યાં
લણતર બાબે આશા રાખવામાં આવતી.

૧૪. આજથી ૧૦૦) વરસ પર રવાનની જરૂરી ધારવામાં આવતી કીયા.

એવું દીસે છે કે કોઇ વખતે વરસાદની તંગીની વખતે જહોર મોટું
જશન કરવામાં આવતું. ત્યારે તે જશન બાદ આખી કોમની

૧ વરસાદ માટે જશન નેઆતનું જમણુ પણુ થતું હતું. તા. ૧૦ મી ઓગસ્ટ
તથા તે સાથે ન્યાતનું ૧૮૨૪ સંવત ૧૮૮૦ નાં શ્રાવણ વદ ૧ વાર ભોમ ને
જમન. દીને' ૬૧૬૧૬ નો અર્થ ઉઘર્યો છે. તેની નોંધમાં લખે છે

કે “ વરસાદ નહી આવેઆ તે બાબે જશન કીધુ. પંનચાત
શરવેના શ. ૧૮૮૦ નાં જોઠ વદ ૧૪ થી તે અખાડ શુદ્ધ ૮ રોજ ૨૪ ને માહાં
૬ થી તે રોજ ૧ માહાં ૧૦ રશમી સુધીને શરવે આદરીઆનમાં પનવાનુ કાંમ
કરાવેઉ પનાચતને નાંમનુ તેનો આંકડો ૧ પનાંમનીનો કુલે આદરીઆન
તા. આતશબેહિરાંમનો મલીને કુલ રૂ. ૬૧૬૧૬ દોકરાનો તે રોકડા હા. અંધારૂ
ખરશેદદારૂ એદલજી વાછાનાને રોકડા આપેઆ છે તેની વીગત છે.”

એ વીગત ઉપરથી માલમ પડે છે કે ૧૪ દરેમેહર (તેમાં એક દાદીશેઠનું
આતશબેહિરાંમમાં લણતર કરવામાં આવ્યું હતું. કોઇ દરેહમેહર (દાદીશેઠની) નોજ
ઓછામાં ઓછો અર્થ રૂ. ૧૩૬૧ દોકડાનો છે અને વધતામાં વધતો અર્થ (શેઠ
માણેકજી શેઠની અગીઆરીનો), રૂ. ૧૩૧૧૨૨ નો છે. એ મોટા આંકડાની
વીગતમાં જણાવે છે કે વંદીદા ” ૪૨ તા. ઇજશને ૪૩ તા. દરૂન મેજ

આફરગાંન તા. રોજ ૩૦ ઇજશને તા. સુખદ લોખાંન તા. એશ ૧ લાંનાંવી તા. મોખેદોએ આવાંઇજત નીઆશ લાંનાંવી તે સુધાં રૂ. ૧૩૧૧૨૨. ”

આ જુદી જુદી દરેહમહેરમાં ભણતર રોજ ૨૪ માહ ૯ ૧૧૬૩ (તા. ૨૫ જુન ૧૮૨૪) થી રોજ ૧ માહ ૧૦ સુધી જુદે જુદે દીવસે કરાવામાં આવ્યું હતું. એ દરેમહેર ઉપાંત ગામના ૯ પંથકીઓ હસ્તક પણ ભણતર કરાવ્યું હતું. એ ઉપાંત તા. ૩૦ મી જુન ૧૮૨૪ ને દીને ગામનું જશન આતશખેરાંમમાં કીધું. તેનાં રૂ. ૩૬૯) ૩ ઉધર્યા છે. ૧ પારસી પ્રકાશ (૧. ૧૮૨) પ્રમાણે એ દીને દાદીશેઠનાં આતશખેરાંમમાં જશન કરવા બાદ “પારસી પંચાત તરફથી.....શેઠ હોરમજી બહમનજી વાડીઆનાં આદરાંનવાલાં મકાંનમાં નેઆતનું જમન કીધું હતું.” એ જમનનો ખર્ચ પંચાએત તરફથી થયો હોય તેની નોંધ મલતી નથી. આ અરસામાં એક વરસ (વરસનો સને જણાવ્યો નથી) એ જશનોનો ખર્ચ કુલે રૂ. ૨૫૦૧ જણાવ્યો છે. ૨

આપણે આગલા બે બાબો (બાબ ૫ અને ૬) માં પાલકની બાબદની

કેટલીક આગલી હકીકત આપી છે. ૪ આ અરસામાં

૨. પાલકની બાબદ. મુબઇમાં બનેલી એક હકીકત દેખાડે છે કે પાલકનો સવાલ આગલા વખતમાં એક અગતનો સવાલ ગણુતો હતો. તા. ૨૦ મી નવેમ્બર ૧૮૨૨ ૫ રોજ ૨૦ માહ ૨ સને ૧૧૬૨ ને દીને મુબઇ મધે એક પારસી ખેરાંમજી કોઆલાઇ જે અસલ રાંડેલનો રહેવાસી હતો તે ગુજરીઓ. એ ધણીનાં ઉથમણીની લેગી મીજલસમાં મરનારના ભાઈને પાલક કરી આપ્યો હતો. તે બાબે કોઈ વાંધો યા ચુનોચરા ઉથવાથી તેની નોંધ દસ્તાવેજ રૂપે મીજલસમાં હાજર રહેલા કેટલાક સાહેબોએ પોતાની સહી સાથે કરી આપી છે. એ નોંધમાં લખે છે કે “તેને પેતે કોઈ ફરજદ હતું નઇ તેથી તેને હમારી જરોશતી દીનના હોકમ મુજબ ઊઠીઆણુને દીને પાલક છોકરો કરી આપેઓ જોઇએ તે અતર હમારી હજુરમાંહાં ઊઠીઆણુને દીને મરનાર મચકુનાં ભાઈ નવરોજજી કોઆલાઇને મરનારનો પાલક છોકરો કરી

(૧) યસ્ત. (૨) ૧૮૨૪ ના સાલનો હીસાબનો પહેલો ચોપડો, પા. ૨૫.

(૩) ચો. ૧૩, બા. ૫૮, પા. ૫૨.

(૪) પા. ૭૪, ૧૧૯ થી ૧૨૨

અને પા. ૧૫૫

(૫) ચો. ૧ ક, બા. ૪૬, પા. ૩૪.

આપેઓ.” એ દસ્તાવેજ જેને ખરશેદજી માણેકજી સુરત ખાતે મોદીજી કેમશરૂ દોશાભાઈ ઉપર તા. ૫ મી જાનેવારી ૧૮૨૬ ને દીને એક કાગજ લખતાં “મેજર”^૧ કરી લખે છે, તે ઉપર જે સહીઓ છે, તેમાં એક “ખરશેદ હશતુર જમશેદજી” એવી સહી છે. એ દસ્તુર તે વખતે ઉચ્ચમાણી મીજલસમાં હાજર હશે તેથી તેવજી સહી કરી છે. ખરશેદજી માણેકજી પોતાનાં મોદીજી ઉપરનાં પત્રમાં જણાવે છે કે એ મેજર ઉપર તેવજીનાં દેખતાં કેટલાક સાહેબોએ સહી કીધી છે. તે ઉપર ૧૬) જણની સહી જણાય છે. એ મેજરનું મથાલું નીચે પ્રમાણે છે:—

“શ્રી શુરત શેરની અદાલતના ઇનશાફ કરનારા શાહેબ લોકો તથા જરતોશતી ફેરકાની અનજુમનના શાહેબ લોકોની ખીજમત માહાની શ્રી સુબોઈની જરતોશતી ફેરકાની અનજુમનવાલા તથા બીજા નીચે શરૂ કરનારાઓએ મેજર કરીને મોકલેઓચ”^૨

આ અરસામાં પાલકના સંબંધમાં એક બીજો સવાલ બરપા થયો હતો જે ખરશેદજી માણેકજી સંવત ૧૮૮૨ ના શ્રાવણ વીહ ૧૨ વાર ગરેઉના^૩ (તા. ૨૬ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૬) ના દીનનાં પત્રમાં મોદીજી કેમશરૂ દોશાભાઈ ઉપર કાગજ લખી જાહેર કરે છે. એક ધણી ગુજરી ગયો ત્યારે તેનો નાલો લઈ, જે તેની બાઈડીનો દેર ગણાય તેને પાલક કરી આપવામાં આવ્યો. પછી તે ભાઈ પોતાની ભાભી સાથે દાણા પાડવા નીકળ્યો. એ બાબતનો આપણે આગલ ઇસારો કર્યો છે. (પા. ૩૩૧).

(૧) ચો. ૧ ક, ખા. ૪૬, પા. ૩૪.

(૨) ફારસી મેહજર એટલે નામું, “A memorial, a representation.”

(૩) જે કેાઘ ધણીને એકજાં છોકરો હોય તો તે છોકરો કેાઘ બીજાને કરી અપાય નહીં. જે તેના છોકરાને અંગુમનમાં બીજાના પાલક તરીકે જાહેર કીધો હોય તો તે ખોટું ગણાય. આવી બાબતની ફરયાદનો એક દાખલો આપણને પાછલા વરસની એક નોંધમાંથી મળે છે. ત્યાં એક ધણી બીજા માટે નીચલી મતલબની ફરયાદ કરે છે : એક બીજો ધણી તેના છોકરાને પોતાને ત્યાં લઈ ગયો છે ને ત્યાં રાખ્યો છે. હું ખુશ થયો છું. અને ઉપલે સખખે છોકરા વીનાનો થઈ ગયો છું. તેથી છોકરાને પાછો અપાવો. (ચો. ૭, ખા. ૧૦, પા. ૭). એ બાબતમાં વાડીઆ નવરાજી જમશેદજી ૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૧ ને દીને સુરત મોદી રતમજી ખરશેદજી ઉપર પત્ર લખી એ બાબતમાં પુછપરછ કરવા કહે છે. (ચો. ૭, ખા. ૫૦, પા. ૩૩.)

(૪) ચો. ૧ ક, ખા. ૬૮, પા. ૪૮.

આ અરસામાં કદમી અને શેહનશાહી વચ્ચેની કળીસાની તકરારની

બાબત બરપા થાઇ હતી. ભરૂચવાલા દસ્તુર અસપંદી-

૩. કળીસો. આરજી કામદીનજીએ^૧ કળીસો આપણી દીનમાં

જાએજ છે એમ દેખાડનારી પોતાની કેતાબ લખી તે

સુરતમાં છપાવવાની તૈયારી કીધી હતી. તેમ કરવા અટકાવવા મુ'બઈની

પંચાયતના સભાસદો, જેઓ મોટે ભાગે શહેનશાહી હતા, તેઓએ પેહેલે

૧૮૨૬ માં પગલાં લીધાં, એવી મકસદથી કે કોમમાં પાછો કડવાશ નહીં થાય.

પણ પાછલથી (૧૮૨૭ માં) તેઓની લાગણી ફેરવાઈ અને દસતુર અસ-

પંદીઆરજીની તેમજ દસ્તુર એદલજી સંજ્ઞનાની આ બાબતની ચોપડીઓને

તેઓએ ટેકો આપ્યો. આ હકીકત એ બાબેના પત્ર વેહેવારના નીચલા

ધન્ટેબાબ ઉપરથી જણાશે.

તા. ૨૩ મી જુન ૧૮૨૬ રોજ ૨૪ માહ આદર સને ૧૧૯૫ યજ્ઞદે-

જરહીને દીને અતરેની પંચાયતના ૧૦) સાહેબો સુરત

(૬) કળીસાની સને ૧૮૨૬ મોદીજી કેખશરૂ ડોસાલાઈ, બીજા સાહેબો અને સમસ્ત

ની યરઆતની હકીકત. અનબુમન ઉપર પત્ર ૨ લખે છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે

કે એ (ધ. ૧૮૨૬) ના વરસમાં ભરૂચવાલા આ

દસ્તુર અસપંદીઆરજી કામદીનજીએ કળીસાની બાબદમાં આ નવી ચોપડી

લખી હતી, એવું દેખાડવા કે કળીસો આપણી દીનમાં વાજબી છે. તેવણું

અત્રે મુ'બઈમાં એક ધણી પર એ બાબે કાગલ લખ્યો હતો કે તે

ચોપડી છપાવામાં આવે. તે ધણીએ જવાબમાં લખ્યું હતું કે “ તે ઉપરથી શી

રીતના ફીશાહ ૧) આગલ થાએલો છે તે તમુને શારી પખે રેશન છે વાશતે

એવી ચોપડીઓ છપાવીને શું કરે છે આપરે કોઈ કળીશો આએ વખતમે

કરી શકતા નથી તથા કદમી લોકોને કઈ આપરે કઈ રશમી કરી શકતા નથી

(૧) રોજ ૬ માહ ૯ સને ૧૧૯૩ (ધ. ૧૮૨૪) ને દીને ખરશેદજી માનેકજી

સરફે ભરૂચ દસ્તુરજી અસપંદીઆરજી ઉાર લખેલાં કાગળ ઉપરથી માલમ પડે છે કે તે

વખતે એ દસ્તુરજી ભરૂચની અનબુમનનાં વડા અકા'પર હતા. ખરશેદજી માનેકજી એ પત્રમાં

એવણું પીતાને અને કુ'તુંબને નીચે પ્રમાણે યાદ કરે છે. “ તમારા મુરખીજીની મેદરયાની

હતી તે પરમાંને હંમેશા મેદરયાની રાખતા રહેજો ને તમારા શાહેમજદાઓને દુરા સલામ

તથા સર્વે માલ હમારી બંદગી પોંદ્યાડજો. ” આ વકયમાં “ માલ ” શબ્દ “ મલી ”

માટે ભુલથી લખાયેલો દીસે છે.

(૨) મો. ૧ ક, બા. ૫૫, પા. ૪૨.

અથવા રશમી લોકો છે તેને કંઈ કદમી લોકો કદમી^૧ કરી શકતા નથી. એ તો ખુશીનો શોદો છે. જેને શુજે તેવો હેશાખ શમજને પોતાનું રાજ મહા પડે^૨ છે ને શરવે કોઈ કાળીશા બાબદની તથા રાજ મહા બાબદની ચરચા મેલી બેઠા છેઈએ તમે વરી કાળીશા બાબદની ચોપડી છપાવીને નવો ફીશાદ શુ કરવા પેદા કરેઓ.”

એવું દીસે છે કે ભરૂચથી દસ્તુર કામગીરનજના છોકરા અસપંદીઆરજી સુરતમાં એ ચોપડી છપાવાને માટે આવ્યા હતા કે રૂ. ૭૦૦) ના ખર્ચથી ૧૦૦૦) નકલ એ ચોપડીની છપાવવી અને તે દર રૂ. ૩) ની કીંમતે વેચવી. તે ઉપરથી એ ચર્ચા બરપા થાઈ હતી. તે ઉપરથી સુરતવાલા પેસ્ટનજી વકીલે અત્રે મુદ્દાંશીરાજ ઉપર એ બાબે કાગજ લખી વાકેફ કીધા અને એવી મતલબનું લખ્યું કે “ મુ’અઈનાં કદમી લોકો ફરમાવે તો તે છાપનાર ઉપર તથા છપાવનાર ઉપર અદાલતમાં ફર્યાદ કરું.” તે ઉપરથી કેટલાક કદમી સાહેબો મુદ્દાંશીરાજનાં આતશબેરાંમમાં મદ્યા હતા અને ત્યાં નવરોજી વાડીઆ, ફરાંમજી કાવજી અને ખરશેહજી માણેકજી પણ હાજર થયા હતા. કદમીવાલા સાહેબો કહેવા લાગા કે સુરતવાલા રસમી આગલ રહીને નવો પ્રીસાદ પેદા કરે છે. તે ઉપરથી મોદીજી ઉપર અત્રેની અનજીમન તરફથી રાજ રજ માહુ આદર ૧૧૯૫ તા. ૨૩ જુન ૧૮૨૬ ને દીને કાગજ લખવામાં આવ્યે, કે “મિરબાની કરીને આએ હમારો કાગલ વાંચતા વાર જે કોઈ ભરૂચથી આવેલું હોએ તેનાને બોલાવીને મને કરજો જે એ ધરમનું કામ છે જેહેમ જેહેની ખુશી પડે છે તે પરમાણે ચાલે છે વાશતે હેવું છપાવીને પ્રીતનું પેદા કરવો કંઈ શક્તવર નથી.”^૩ વધુ લખે છે કે હવે આગલની માફક કદમી અને શેહનશાહીઓ વચ્ચે અદાવત નથી. ખુશી ખુશાલીથી શાદી રામશનીમાં લેલાય છે. સારે માથે એક બીજાને ત્યાં જાય છે. બેટી બેટા એક બીજાને આપે છે ત્યારે “હેવી ખુબીભરેલી દોશતીમાં નવો પ્રીસાદ શુ કરવાને પેદા કરવા દીજીએ.” વધુ આ મતલબનું લખ્યું કે તમારી તરફવાલા કોઈ ધણી એ છપાવવાના કામમાં સામેલ હોય તેને સમજાવી અટકાવજો. રશમીવાલા છપાવશે તો કદમીવાલા કાંઈ બેશી રહેવાનાં નથી. એમ છાપાછાપી થવાથી “ અંગરોજી લોકોમો તા. બીજા ધરમવાલા લોકો મધે આપરી નવી

(૧) નકલમાં “ રશમી ” બોલ છે તે ભુલ છે, તે અંદી સુધારી છે.

(૨) પહે છે.

(૩) ચો. ૧ ક, બા. ૫૫, પા. ૪૨.

રશવાઈ શરખુ થઈ જશે ને વરી આપરામો એક ખીજને મનાકેશે. પેદા થાશે.” વધુ સુચવે છે કે ભરૂચના મોખદ લોકોને તમે સમજાવજો કે એ ચોપડી છપાવે નહીં, નહીતો તેઓને ઘણું પસંતાવું પડશે, “કાએજે આગલ રોજ માહા બાબદ એક એકની જાન ઉપર વાત અ.વી હતી.” વધુ લખે છે કે તે ઘણી જો નહીં માંને ને છપાવાની યોગ્ય કરે તો તેને જણાવવું કે તમારી તરફવાલા દાનાવ કદમીવાલાઓ હોય તેઓ પોતાની તકરાર સંભાળે અને પછી તેની તરફનું સાંભલે. “એક તરફના દાખલા આપરી દીનના અવશયાએ ^૧ હીશાએ હોએ તે ખરૂં માનવા નહીં તો મુશલખાન લોકોએ તો આપરી અદાવત ^૨ને લીધે ગણી તેથી ખોતુ ખોતુ લખુ છે તેથી કીતાબનો જે કાંઈ બતાવે તે તમે કંઈ માનશોના ને આપરી દીનની માતબર જે કંઈ જુની કીતાબ, તે કીતાબથી વાકેબ થઈને હમને લખી જણાવજો. પછે હમારી તરફનાં દાનાવ દશતુરોને તથા કદમીઓને દેખાડીને જે થરસે તે તમને તથા ભરૂચવાલા દશતુરોને લખી જણાવીશુ. તાં શુધી હરેક તરેથી શમજાવીને ચોપડી છપાવાનું બંધ કરજો.” વધુ જણાવે છે કે સર્વ સમજાવત નહીં ફાવે તો છાપાખાનાંવાલાને સમજાવજો કે એથી કદમી તથા રસમીઓ વચ્ચે ફીશાદ ઉઠશે માટે છાપવું નહીં. તે છાપશે તો કદમી લોકો તેની ઉપર ફર્યાદી માંડશે તો તેને ઘણું ભારી પડશે.*

એવું દીસે છે * કે એક વરસના અરસા બાદ પંચાએતના કોઈક સાહેબો જેઓ કબીસાના આ સવાલની ઉપર આગલે વરસ (ખ) દસ્તુર એદલત ઠંડું પાણી રેડવા માંગતા હતા, તેઓએ સને ૧૮૨૭ માં સંજના સાંઝે કબીસાની એ બાબદમાં કાલજ દેખાડવા માંડી. રોજ ૮ માહ ૬ ચોપડી બાબે પત્ર લેહેવાર. સને ૧૧૬૬ (તા. ૬મી માર્ચ ૧૮૨૭) ને દીને સુરતથી દસ્તુર એદલત સંજણા, જેવણ એવણનાં પત્રમાં લખવા પ્રમાણે આશરે ૨૫) વરસ પર મુબઈ પહેલા આવેલા હતા અને આ કાગજ લખતી વખતે ચાર માસ થયા સુરત ગયલા, તેવણ એક પત્ર અરશેદજી માણેકજી ઉપર લખીને પોતાના ભાઈ બેરામજી મારફતે પાંડોંચાડયો. એ પત્રમાં પોતે અવસ્તા, પેહલવી, પાઝંદ, રેવાયત, જામાસ્પી, જીજ (ખગોલ વીધ્યા)

(૧) અવસ્તાના. (૨) અદાવતને બાબે જુદાથી અદાવત લખાયલું દીસે છે.

(૩) ચો. ૧ ક, બા. ૫૫. આ ચોપડી છપાતી અટકાવાની ફરિયાદ કરવા છતાં તે જુલાઈ ૧૮૨૬ માં બહાર પડી હતી. (૪) ચો. ૧ ક, બા. ૮૬, પા. ૬૫.

તથા સંસદીતની હકીકતને આધારે કબીસાની એક ચોપડી બતાવવાનું જાહેર કરે છે, જે તેવજે મુખર્થ શેઠ બમનજી હોરમજી વાડીયા ઉપર મોકલી હતી. તે વાંચી ખરશેદજી માણેકજી તા. ૧૮ મી માર્ચ ૧૮૨૭ ને દીને લખે છે કે “ ખુદાતાલા તમુને શલામત રાખે ને હજાર હજાર તમારા જિપર તથા તમારા જિશતાદ જિપર હજાર આફરીન હોજો જે તમે આપરી જરતોશતી દીનનુ કામને શાફ ગની તશદી લઈ અશલ કેતાબ પેહેલવી તથા જંદ પાજંદ તથા ફારસી કેતાબના શરવે દાખલા લખી મોકલા છે તે શેનશાહી જરતોશતી (ઉપર) ગણી મેહેરબાની કીધી છે.....તમે એ ચોપડી જિપર ખીજા શરવ દશતુરોની શહી કરાવી નથી વાશતે શરવ શાહેબોને વીચાર પડશે તેથી હેની નકલ તમારી પાશે ખીજી હશે તે જિપર તમે આવો તારે ભરૂચ તથા શુરત તથા નોશારીવાલા દશતુરજીઓની શઈ લેતા આવજો ને હંમે શાંબલુજે તમે મુખર્થ આવવાના હતા પન તમારી તખીએતની કાએલીને લીધે અતકાવ પડેઓ છે તે ખોદાતાલાએ આરામ કીધો હશે પન એ ચોપડી મોકલીને તમે નીચીદે? શુરતે શુરતમે બેશી રેવું નઈ. વાશતે જરે તમેને તખીએતને જરા આરામ થાએ તો તરત નીકલી આવજો.” ખરશેદજી માણેકજી આ પત્રમાં જણાવે છે કે મુલાંપીરોજી કદાચ એ બાબદમાં કાંઈ પુછશે અને તેનો ખોલાસો એવજીની ખરોબરીઆ કરશે ત્યારે લખનારનેજ જવાબ આપવા કેહેશે માટે “ એક લખુ એક લાખવાર જાણીને કાગલ વાચતા વાર મુખર્થ રવાના થાશે. વારે તમારા ગલી ગુચીનુ જબાબ તમે દઈ શકશે તે વારે તમારી મેનત કીધેલી શરવે શાહેબોની હજુરમે શકલ થાશે.”

રોજ ૩૦ માહ ૧ ૧૧૬૭ ય. ઝ. તા. ૧લી નવેમબર ૧૮૨૭ને દીને ખરશેદજી માણેકજી ભરૂચ અસપંદીઆરજી કામદીન- (૫) દસ્તુર અસપંદીઆરજી જીના બેટા ઉપર કાગજ લખી મરનાર અસપંદી- કામદીનના બેટાઓ સાથે આરજીની કેતાબ તરફ દીલસોજી દેખાડે છે કે તે કબીસાની ચોપડી બાબે છપાવવાથી “ગોઆ કુલ શેનશાહી જરતોશતી લોકો પત્ર વેદવાર. જિપર મોતુ હેશાન કીધુ છે...અનબના હતા તે લોકોને પુરૂ માલમ થાઈજી છે જે કબીશો આપરી દીનમે રવા છે.”

(૧) મે. ૧, ક, બા. ૮૭, પા. ૬૬.

(૨) નર્ચીત.

(૩) મે. ૨, બા. ૩, પા. ૬. આ પત્રમાં તે વખતના ધણુ જાણીતા અંગ્રેજોના નામે મળે છે જેઓ ફારસી જાણતા હતા અને તેથી તેઓ ઉપર કબીસાની ચોપડીઓ મોકલી હતી.

આ પત્ર કાંઈક અગતનો આશરે ૧૪) મોટા ફકરાનો લાંબો પત્ર છે, જેમાં ખરશેદજી માણેકજી કબીસાના સંબંધમાં એક યા બીજી બાબુથી છપાયલાં લખાણોની લંબાણ હકીકત આપે છે અને આશા રાખે છે કે શેહનશાહીએ તરફનાં લખાણો પરથી કદમી સાહેબો ઉપર કાંઈ અસર થશે. “તે વારે તેવોન શમજીને શેનશાહીને શામેલ થાશે તો પોતે આએ જેહાનમો શરખડ થાશે ને પેલી જાન મધે તેવોન પોતાના તથા તેવોની શાત પેરીના^૧ રૂવાનોને બેશ મુકાન હાશીલ કરશે. ને પછે તો ચુરીગર લોકો જો કાંઈ જાની જોધને પોતાની જુઠી મમત કરશે તે કાએમત શુધી જખાખ દેવો ગનો ભારી પડશે.” વઢી અસપંદીઆરજીની આગલી કેતાખની નકલ બાકી હોય તો તે બાણવા માંગે છે કે તેનો અપ કરાવી આપે. બીજી અસપંદીઆરજીના છોકરાઓએ જે કેતાખ તૈયાર કરવા માંડી હતી તે તાકીદે મોકલવા કહે છે.

આ મુજબ એક બે વરસમાં મુબઈની પંચાએતના શેહનશાહી આગેવાનો આ કબીસાની બાબદમાં તીક્ષણ લાગણી દેખાડવા લાગા, દસ્તુર અસપંદીઆરજીની તે આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે અતરે અસપંદીઆરજીની નઈઅતે નીઆત. વરસીને તાંકણે લોકોએ તેવણની નૈયતે નેઆત જમાડી

હતી. ખરશેદજી માણેકજી લખે છે કે “બેશતી દશતુરજી અશપંદીઆરજીની નઈઅતે વરશી ઉપર હમારા ભાએડાવો મલીને નાત જમાડી હતી. તે શવાએ બેશતીનો નઈઅત બીજા ગના લોકોએ દરોન આફરગાન ઇજશની વંદીદાદ શાવ શુધા કરાવું હતું તે તો તમુને રોશન થજી હશે પન તે મીજલશની રોખશની^૨ જે કમ બેશતીની નઈએતના દાડા ઉપર હેવી તો બની છે જે હેવી આદગારી જનમ શુધી ચાલી જશે. એજ બેજતીને ખોદા-તાલાની તરફથી બખશીશ થઇ છે.”^૩

ત્યાર પછી ખરશેદજી માણેકજી તા. ૩૭ જુન ૧૮૨૮ને દીને પત્ર^૪ લખી દસ્તુર એદલજી દોરાબજી સંજાણા પાસે “ખોરેહ (ધ) દસ્તુર એદલજી સં-વહીઅક” નામની કેતાખ તૈયાર કરાવી છપાવી હતી તેની જાનાની ખોરેહ વહીઅક ખખર આપી સુરત ખાતે મોદીજી રૂસ્તમજી ઉપર તેની ૧૦૧) નકલ મોકલે છે. એ પત્રમાં જણાવે છે કે

(૧) સાત પેહેડી.

(૨) અવસ્તા “રઓક્ષની” રોશની. મતલબ કે મીજલસનો દખદખો.

(૩) એ. ૨, બા. ૩, દ. ૧૪, પા. ૧૧. (૪) એ. ૨, બા. ૧૭, પા. ૧૪.

જુના પોશવાલાએ કબીસાની ચોપડીઓ વેંદ્યવામાં ઘણી હરકત કીધી હતી.

આ બાબતની શરૂઆતમાં આપણે જોયું કે અત્રેવાલા સાહેબો પહેલે અસપંદીઆરજી કામદીનજીની ચોપડી છપાવવાની પણ વીરૂધ્ધ હતા કે તેથી કદમી અને શેહનશાહીઓ વચ્ચે અનબનાવ વધે, પણ ૧૧ બે વરસના અરસામાં તેઓના વીચારો ફેરવાયા, તે એટલે સુધી, કે ખરશેદજી માણેકજી તા. ૩જી જુન ૧૮૨૮ નાં અસપંદીઆરજીના ૪) છોકરાઓ જોગા પત્રમાં લખે છે કે “એ (‘ખોરહે વહીજક’) કેતાબની નેકનામીનો પાઠઓ તમારા સુરખી બેહેશત મુકાની ફશતુરજી અશપંદીઆરજી કામદીનજીથી ચાલો છે.”^૨

તા. ૬થી એપ્રિલ ૧૮૨૭ રોજ ખોરદાદ માહ મેહરને દીને દાદીભાઈ નશરવાનજીનાં આતશખેરાંમમાં મલેલી સમસત અનજુ-
૪.૪મં સંબંધી નજરે લગત. મનની મીટીંગે ઠેડયુ^૩ જે “લગણ મધે મથાલ ત્યા માં મસાલ સલગાવવાની અને હુલાલ લગાડે નહી. અગર રોશનીનુ કામ પડે તો ફાનુશ તાસાવાલા બેસાડવાની લગાડીને કામ કરે શહી. ત્યા તાશવાલાને કીજે પો-
મનાહ. તાના ખારણા આગલ આતશ રાખે નહી કાંએજે તે આતશ મધેથી તાશવારા ઉકે ત્યા તંબાકુ ત્યા ખીરી પીએ છે. વાશતે તે તાશવાલાને હવે પછે જે કોઈ આતશ આપશે તે ઘણીને પંનચાતનો તકશીર વાર થશે.” સમસત અનજુમનની આ સભાની હકીકત ઉપર ૨૦) સાહેબોની સહી છે.

૧૮૨૩ ના સાલમાં પંચાએતે જે રેગ્યુલેશન ઘડ્યાં હતાં તેમાં લગન સંબંધી બંદોબસ્તોમાં આ બાબતમાં નં ૭ અને નં ૧૯ ના બંદોબસ્તો ઘડ્યા હતા.^૪ એ લગનના બંદોબસ્તો સેવટના અનજુમનની સભામાં બહાલ રહ્યા હતા નહી, તેથી ધારી શકાય છે કે અનજુમનની આ સભામાં આ બે બાબતના બંદોબસ્તો, જેઓને આતશ સાથે સંબંધ છે, તે બાબે બહાલી મેલવવામાં આવી.

(૧) એવું દીમે છે કે “જુના પોરવાલા પારસીઓ” ફરફુનજી મરબખાનજીના કાષ ખેશીઓ હોવાને સખમે તેઓ ઉપર શક નાખવામાં આવતો હતો કે તેઓ શેહનશાહીઓ તરફની ચોપડી ખરાબર વેંદ્યતા ન હતા. તે ઉપરથી નવા પોરવાલાઓ શેહનશાહી અનજુ-મનના કાગજ પત્રો તપાસીને પોંદ્યાડવા કાજે ઉભા થયા હતા.

(૨) ચો. ૨, બા. ૧૮, પા. ૨૦ (૩) ચો. ૫, બા. ૩૦, પા. ૨૬.

(૪) જુઓ ઉપર પા. ૨૦૮ અને ૨૦૯.

આગલ સવંત ૧૮૭૬ નાં કાતરક શુદ્ધ ૩ ને વાર ગરેઉ તા. ૪ થી નવે-
મખર ૧૮૧૬ ને દીને ઠેડંચુ' હતું કે "આપરા મરદ
૫. પારસા ખર્ચની માનતા. લોકો તથા બધરાં લોકો હીનદુ'નાં તથા મુસલમાનનાં તથા
માટે સભ. હરકોઈ બીજી જાતવાલાનાં ધર'મ પરમાંજી માનતા કરે
નહી તથા હવે પછે કોઈ બધરાં પારકા ધર'મવાલાનાં ઠેકાણું
ઉપર માનતા ચડાવા જાય નહી." એ આગલો ઠરાવ પંચાએતે ૧૮૨૩ માં છપાવી
બાહર પાડેલા "પારસી પંચાતના રીગલેશન" માં ૨૭ માં બ'દોબસ્ત
તરીકે પાછો બહર કર્યો હતો. તેવા બ'દોબસ્તનો અનાદાર કરવા માટે સભ
કરવાનો એક દાખલો નીચે પ્રમાણે છે:—

તા. ૬થી એપ્રિલ ૧૮૨૭ ને દીને મલેલી શેઠ દાદીભાઈનાં આતશબેરાંમમાં-
મલેલી સમસત અનજીમનનાં કામની મીનીટ^૩ પરથી માલમ પડે છે કે એક અંધ્યાડ
જે ગોવાલીઆ તલાવ પાશે પારસી હીરજીભાઈ રેડીમનીવાલી અગીઆરી મધે બોય
હતો હતો તથા વંદીદાદ ધજશનેનું કામ કરતો હતો તે પોતાનાં ધરનાં છોકરાંઓને
મહાલખમી મધે તથા મામાઅરબની મધે મુસલમાનનાં ગોરસથાન મધે માનતા
માટે લઇ ગયો હતો. અનજીમને તેને બે વરસ સુધી યોજદાથગરીનું કામ
કરવાથી તથા પાદશ ઉઠયાને તથા નાન્યા મધે જમવા જવાથી બંધ કીધો.

આગલા વખતમાં સુકતાદમાં કુસતી રમાડવાનો રેવાજ હતો. તેમ રમાતાં
કેટલીક વાર હાર જીત થતાં મારામારી થાતી હતી. તે
૬. સુકતાદમાં રમાતી કુસતી સખએ તા. ૬થી એપ્રિલ ૧૮૨૭ રોજ ખોરદાદ માહ

બાબે અદલાવ. મહેરને દીને દાદીભાઈ નસવાંનજીનાં આતશ બેરાંમમાં
મલેલી અનજીમને ઠેડંચુ' જે "દોશલાં મધે કુશતી
રમારે છે.....હવે પછી કોઈ કુશતી રમારે નહી અને જે કોઈ હેવા કામના
મેનીજર થશે તે ધણીને પંચાતની નજરમો થરશે તે પરમાણે શબ્દ દેશે."

તા. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૮^૫ ને દીને ખરશેદજી માણેકજીએ પંચા-
એતના ચાર ત્રસ્ટીઓને નામે અને પંચાએતના મેમબરોને
૭. અદમખારો. નામે એક સરકયુલર કહાડયું અને દર વરસે ગહબાર કરવાને
માટે ચોકસ ફંડ કરવાની સુચના કીધી. એ સરકયુલર ઉપર-
થી પંચાએતના ગાંઢખારોના બહર ખાનાઓ બાબે નીચલી હુકીકત મલે છે:—

(૧) જીઓ. પાનું ૨૧૮.

(૨) રેગ્યુલેશન.

(૩) યો. ૫. બાબદ ૩૦. પા. ૨૭.

(૮) યો. ૫, બા. ૩૦, પા. ૨૭.

(૫) યો. ૨, બા. ૨૦, તથા ૧૦૨. યો. ૫, બા. ૪૭, પા. ૪૪.

૧. ઇ. સ. ૧૮૨૩ની ઘણુ આગમચ પંચાએત તરફથી વરસનાંછ ગહબારે કરવામાં આવતા હતા પણ તે ઉંગરાણુ કરી ને અને, જેઓ ગંબારનું ખાણું લેવા આવે તેઓ પાશે કેઇક અમુક વધતી ઓછી શ્રી લઇને કરવામાં આવતા. એમ કયારથી શરૂ થયલું તે ચોક્કસ દીસ્તું નથી.

૨. ૧૮૨૩ ની ચૌકું આગમચ આ ઉંગરાણુનાં ફંડનાં ગંહબારની હીલચાલ બંધ થઇ, એવા વીચારથી, કે એમ કરવા માટે ગરીબો પાસેથી પણ શ્રી લેવામાં આવે છે, તેને બદલે એક ઉંગરાણુનું ફંડ કરવું, કે તેની આવકમાંથી ગહંબાર કરવામાં આવે. એ કાળે ગંહબારનું ફંડ સને ૧૮૨૩ની આગમચ સ્થાપવામાં આવ્યું.

૩. સને ૧૮૨૪ ના પંચાએતના હીસાબના પેહલા ચોપડામાં વહાડયાળ હોરમળ બમનજીને ત્યાં તેવણ હસ્તક પંચાએતની જે પુંજ હતી તેની કુલે રૂ. ૧૫૮૬૩૩૬૬ ની રકમમાં ગહંબારની તે વર્ષમાં આવેલી રકમ રૂ. ૮૧૦) જણાવી છે.

એવું દીસે છે કે કદમીવાલા સાહેબો અને શેહનશાહીવાલા સાહેબોએ જુદી જુદી ટીપ ઉભી કીધી હતી. કદમીઓની ટીપ તેઓની સંજ્યાનાં પ્રમાણમાં મોટી થવાથી તેઓ વરસનાં ૬) ગહંબાર કરતા હતા. શેહનશાહીની ટીપ પુરતી થાઇ નહી હતી. તેથી પરીણામ એવું આવ્યું કે પંચાએત હસ્તક આગલ માફક ગહંબાર થાયા નહી—નહી શ્રી ઉંગરાવેલા ૬) ગહંબાર થયા કે નહી ગહંબારનાં ફંડમાંથી થયા.

૪. સને ૧૮૨૮ની આગમચ જુદા જુદા ગ્રહસ્થ અથવા ધંધાદારીઓ પોત પોતામાં ઉંગરાણું કરી નીચલા ગહંબાર કરતા હતા.

(ક) તીર મહીનાનો એક ગહંબાર શેઠ વહાડયાળ હસ્તક બંદર સાથનો, જે “બંદરીઓનો ગહંબાર” કહેવાતો હતો.

(ખ) શેહરેવર મહીનાનો ગહંબાર જે શેઠ દાદી બરદી નામના ગ્રહસ્થ ઉંગરાવીને કરતા હતા.

(ગ) મેહર મહીનાનો ગહંબાર જે “ટકાઇ” ગહંબાર કહેવાતો હતો, કારણ કે તે ધંધાદારીઓ પાસે ટકો (કદાચ માસીક કે વારસીક આવક ઉપર સેંકડે ટકો ૧) ઉંગરાવી કરવામાં આવતો હતો. તે શેઠ એદલજી બાટલીવાલા નામના ગ્રહસ્થ કરતા હતા.

(ઘ) દેઅ મહીનાનો ગહંબાર જે પસતાકયાઓનો ગહંબાર કહેવાતો હતો. ૧

(૧) એ ચારમાંથી ફક્ત આ ચોથો પસતાકયાઓનો ગહંબાર હજુર ચાલુ છે, તે દેએ મહીનામાં ખીજ ગહંબારને દીને દાલે માપ છે.

આ ગહ'બારની બાબદમાં પંચાએતના સાહેબો અને પસતાકયા સાહેબો વચ્ચે થોડોક મતફેર ઉઠ્યો હતો. આગલ ન્યારે કોઈ ગહ'મબારો નહીં કરતું હતું, ત્યારથી પસતાકયાવાલા સાહેબો દે મહીનાનો પેહલો ગહ'બાર કરતા હતા, પણ જો દે મહીનાના પેહલા ગહ'બારપર કોઈને ત્યાનાં ચહારમ, માસીસો, વરસી ચા એવા બીજા અવસરનું ન્યાતનું ખાંણુ થતું, તો તે દીવસે પસતાકયાવાલા સાહેબોને બદલે બીજા ઘણીને રજા આપવામાં આવતી હતી. જમશેદજી જીજીભાઈએ ૧૮૨૮નાં સાલમાં દેહ મહીનાનો પેહલો ગહ'બાર કરવાની પરવાનગી માંગી, સબબ કે આગલનાં એકાદ સાલમાં એવણે પોતાનું જીંદગીનું (મેહર રોજ) કર્યું હતું. તે દીવસના રોજ સાથ એ ગહ'બારના દીવસનો સંબંધ આવતો હતો. વલી એવણ વરસના છએ ગહ'બાર પેહલે ગહ'બારને દીને કરવા માંગતા હતા. તે સબબથી એવણને પેહલો ગહ'બાર કરવા દેવાની રજા આપવામાં આવી, તે પસતાકયાવાલા સાહેબોને પસંદ પડ્યું નહીં. ઘણોક પત્ર વેહવાર જે કેટલીક હદે કદવાશબર્ચો હતો, તે ચાલ્યો. જમશેદજી જીજીભાઈ તા. ૧૧ મી જુલાઈ ૧૮૨૬ નાં વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી જોગાં પત્રમાં ૧ જણાવે છે કે “ અમારી પાશે આશામી જણુ ૪૦) આવીને રાજી થઈને કંઈ ગીઆ ” તે પરથી તેવણ શક ધરાવતા જે પછવાડેથી કોઈ બીજાએ એ પસતાકયાવાલા સાહેબોને ઉશકેરતા હતા. “વલી હમોને શેક-વાલાએ કબુલ કીધુ છે જે તમારે કારણશર છે તે પેલો તમારે કરવો શબ્દવર છે. ને તે કરતાં તમારી અનજુમનના ધારાને શેવક તાએબે છે.” કેટલી જીકર બાદ તા. ૧૧ જુલાઈ ૧૮૩૦ને દીને વાડીઆજી હોરમજી બમનજીનાં ઘરમાં પંચાતનાં સાહેબોની બેઠક થઈ જ્યાં સર્વ પસતાકયા લોકોને બોલાવ્યા હતા. જમશેદજી જીજીભાઈ પોતે હાજર નહીં હતા. જમશેદજી જીજીભાઈ તરફથી છુટ સુકવામાં આવી કે વરસના બીજા પાંચ ગહ'બારમાંથી બીજા કોઈ પણ ગહ'બારનો પેહલો ગંહ'બાર પસતાકયાવાલા સાહેબો કરે “ પંન દેએ મહીનાનો પેહલો ગંહ'બાર હમોને કારણશર (એટલે જીંદગીનું દીવસનાં કારણશર) રજા આપો”.^૨ “તે લોકો ગનીજી જીત કરવા લાગા તેથી બાઈ જમશેદજીને તેરાવેઆ તારે જમશેદજીએ આવીને તે લોકોજી શમજાવેઆ તા. બીજા સાહેબોએ પંન શારી તરાંથી કેહું તારે તે લોકો રાજી થાઆ ને કબુલ કીધું” જે દેએ મહીનાનો પેહલો ગંહ'મબાર જમશેદજી જીજીભાઈ

હંમેશ કરે ને હંમે હરેક બીજે કરીશું.” આમીટીંગની મીનીટ ઉપર નીચલા ચાર સાહેબોની પોતાના હાથની સહીઓ છે: વાડીઆણ નવરોણ જમશેદજી, વાડીઆ બમનજી હોરમજી, ફરાંમજી કાવજી બનાજી, હોરમજી દારાબજી.^૧

આ બરસામાં નરોશાલારાની કેટલીક બાબદમાં પંચાએતે બંદોબસ્તો કર્યા હતા. તા. ૫ મી અકતોબર ૧૮૨૮ને દીને ખરશેદજી ટ. રવાન માટેના લવાજમો માણેકજી એક સરકયુલર^૨ પંચાએતના બેશનારાઓમાં અને નરોશાલારાને લગતી ફેરવી જણાવે છે કે જાંગીરજી અરદેશર (દાદીશેઠ) નાં બાબદ. ઉથીઆણને^૩ દીવસે (એટલે તા. ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૮ને દીને) વાડીઆણ નવરોણ જમશેદજીએ નરોશાલારા બાબદનાં રેગ્યુલેશનો માંગ્યાં હતાં, કે જે આગલ કરી રાખવામાં આવ્યાં હતાં. તે રેગ્યુલેશનની નકલ તેવણ પોતા તરફના કોઈક ફેરફાર સાથે ફરતી કરે છે. તેવણ લખે છે કે “તે રીગલેશન મે શોધી કાધું છે ને તમારી ખીજમતમા મોકલું છે ને હમારી નજરમો આવીઈ છે તે પરમાણે લખીઈ છે તે કરતાં શરવ મેમબરોની નજરમો કંઈ ફેરફાર કરવું ગતે તો કરીને અનબુમનને જાહેર કરીશું.”

એ બંદોબસ્તોમાં જુદા જુદા લતાઓ પરથી જતાં રવાનોનાં સંબંધમાં નરોશાલારાઓએ લેવાનાં લવાજમની અને બીજા લવાજમની એક લાંબી ટીપ આપી છે.^૪ એ ટીપની શરૂઆતમાં જ જણાવ્યું છે કે તેઓ માટે લવાજમો નક્કી

(૧) મી. માણેકજી ખરશેદજી પોતાનાં પારસી પંચાએત નામનાં (Q. in the Cornerનાં) લખાણ (પત્ર ૯) માં આ બાબદનો ઇસારો કરે છે. આ બાબદનું સેવટ જો કે પસતાકયા સાહેબો સાથે સમજુતીથી આવ્યું હતું તોપણ એવણ આ ચુકાદાને ગરીબો અને તવંગર વચ્ચે ફરક જણાવનારો એક ચુકાદો ગણે છે. આ બાબદે ને વખતે પંચાએતના મેમબરોમાં ધણીક યુનેચરા કરાવેલી દીસે છે. જમશેદજી જીજાભાઈએ મુંબઈમાં હાલે ગંબારની છ નેઆત તા. ૨૭ સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૮થી કરવાનું શરૂ કર્યું.

(૨) એ. ૫, બા. ૫૧, પા. ૫૦.

(૩) જાંગીરજી અરદેશર દાદીશેઠ તા. ૯ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૮, રોજ ૮ માઈ ૧ કદમી ૧૧૬૮ને દીને હક થયા હતા (પા. પ્ર. I, ૨૧૪.)

(૪) એ. ૫, બા. ૫૦, પા. ૪૭.

કરવામાં આવ્યા હતા તે લવાજમોની એકલાંબી ટીપ ઘડવામાં આવી હતી. ઠેકાવવામાં આવ્યું હતું કે “હવે પછે કોઈ કંઈ વતું આપે નહીં ને નશેશદાર ત્યા ખાંદીઆ કાંઈ વતું લીએ નહીં ને જે વતું લીએ ત્યા વતું આપે તે ધણી પંન-ચાતનાં ધરમ ખાતે હર વખતના રૂ. ૨૫) આપે શરૂ.”

આ ઠરાવમાં જે બાબદ ખાસ ધ્યાન ખેંચનારી છે તે આ છે કે સરેસ્તાથી વધુ દામ માંગનાર નશેશદાર માટે જેમ રૂ. ૨૫) નો દંડ ઠરાવ્યો હતો તેમ વધુ આપનાર માટે પણ તેટલો દંડ ઠરાવ્યો હતો. તે વખતે લવાજમના સંબંધમાં નીચલા પાંચ લત્તા કરવામાં આવ્યા હતા, જે લત્તાઓ અને તેઓના પેટા લત્તાઓ તે વખતે પારસી વસ્તી ક્યાં અને કેમ પંથરાઈ હતી તેનો ખ્યાલ આપે છે:—(૧) કોલાખાનો લતો જુદો હતો. (૨) તે પછી નીચલા ૮ લત્તાઓ માટે સરખો લવાજમ હતો:— કોટ, કોટબહાર, ગીરગામ, કામાટીપુરા, ભીંડીબજાર, બાબુલાનું તલાવ, તુરંગ આગલ, અને મનચેરજી શેઠનાં ડુંગર આગલ. નીચલા ૪) લત્તા માટે એક સરખા જુદા ભાવ હતા:— ભાયખલા, મજગામ, મોથ અને મહાલક્ષ્મી. (૪) વાંકી આમલી તથા પરેલના એક સરખા ભાવ હતા. (૫) મેહમ, મતુંગા, સીમ અને વરલીના એક સરખા ભાવ હતા.

સગડીવાલાને રવાંન પાછલ રૂ. ૦૧ આપવાનો સરેસતો હતો. તેનાં બાઈડી છોકરાંને પણ રવાંન વખતે પાયામુજી મલતી હતી. તેને ખદલે ફરાંમજી કાવજીએ રૂ. ૭૧ નો પગાર સુચવ્યો.

સુરતથી મોદી રસ્તમજી ખરશેદજી વીગેરે તા. ૦૩ ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૬ ને દીને અને કા. લખે છે જે ભરૂચ મધે કારા બેહેરાંમ નામના ૯. એક પારસીને પારસી ૭ વરસના છોકરાનું તેના હાથમાં રૂ. ૫) આથની રૂપાની પાસેજ ફાંસી દેવાડવી. જનશ હશે તે ખાતર, સોરાખ પોંચા નામના પારસીએ ખુન કર્યું અને તે છોકરાની લાસને કુવામાં નાખી દીધી. તેથી વીલીઅમ લમ્સદેને સેશનમાં તા. ૧૬મી જાનેવારીને દીને ખુનીને ફાંસી દેવાનો ચુકાદો આપ્યો હતો. એવજી લખે છે કે “હંમોએ અતરે તે ખુનીનાં ભાઈ પાશે રપોટ ૧) મીશતર જેમીશ શદલેડ^૩ શાહેબને અપાવો જે તે ખુનીને ફાંસી

દેએ તેને હીનદુ તાં હલાલખોર અડકે નહીં.^૧ ને શંને ૧૮૮૩ નાં શાલમાં પારશીઓ જંણા ૩) ને ફાંશી દીધી હતી તેનાં ઉપર શરકારથી મહેરબાની કરીને નવાં ગાડાં કશી આપાં હતાં તા. ગાડાનાં હાંકનારાવો પંન પારશીજ હતા તા. પારશીઓનેજ હાતે ફાંશી દેવાડી હતી.” તેજ પ્રમાણે હાલ પણ કરવાને માટે હોકમ માંગ્યો. એઓને જણાવવામાં આગ્યું કે એ બાબે અદાલતના જજ મી. જોન કેનટીનને અરજ કરવી. તેવણે વીચાર કરી જવાબ દેવા કહ્યું છે. એવણે એ બાબદ સદરના શાહેબો પાસે હોકમ લેશે. એ સર્વ હકીકત જણાવી મુંબઈ-વાલા સાહેબોને અરજ કરે છે “ જે એ પારશીનું ફરજદ છે ને હેનાં બદ દાડાને લીધે નરશ કાંમ શુજ પડેડું તેની શબ્દને પંન પોહતો. હવે તેની મીતી રજલે નહી તે કરવું. એ વાતની આપંનણી ફરજ છે.....એ થઆથી મોહતો શવાબનો હંમબરો થાશે.....તાકીદથી લખી જંનાવજે જે ફાંશી દેનારા પારશીઓની હંમે તજવીજમે રેહીએ કાંએજે એ નરશ કાંમને હરેક કાંઈ કયુલ કરતું નથી. વાશતે અગાડથી એ કાંમની ખબર પડે તો હંમે તેની તજવીજમાં રેહીએ.” આ અરજનો સરકારે શું જવાબ આપ્યો તે માલમ પડતું નથી.

આ અરસામાં દસ્તુર ખરશેદજી જમશેદજી (જમારપ આશાનાં) શહેનશાહીએ તરફથી વડા દસ્તુર તરીકે માન પામતા હતા. એવણે પારસી ૧૦૬૨૨૨ની નેમનુકની બાબત. પંચાએતના એક અકાબર હતા અને તે વખતે જેમ મુસ-લમાનોના કાજ અને હીંદુઓના શાસીને સદર અદાલતમાંથી કાંઈ મુસારો મલતો હતો તેમ એવણે ૩. ૩૦) નો માસીક મુસારો મલતો હતો. એવણે ૮૩ વરસની ઉમ્મરે તા. ૨૪ મી મે ૧૮૨૬ ને દીને હક થાયા, તેથી તેના સબંધમાં જમશેદજી જીજીભાઈને તા. ૨૬ મે ૧૮૨૬ ના પત્રમાં ખરશેદજી માણેકજી લખે છે કે “ દશતુર ખરશેદ દશતુરનું ઠેકાણું તેના ભાઈ દોરાબજીને આપવાને વાશતે વાડીઆજી નવરોજજીએ લખીજી છે તે જીપર બીજા આપણા પનચાતના શાહેબોએ કયુલ કીધું છે તે પરથી ખાતરી છે જે એ બચારો દોરાબજી ગરીબ ને ભડુ માનશ છે તેમોતો કંઈ તફાવત નઈ. પન ખરશેદ દશતુર તો ધંલમમે તો ખબરદાર હતા વાશતે આપરે દશતુર થેરાવીએ તો કાંઈ ખબરદારને

દશતુર થેરાવવો શઝવર છે ને વચારા ખરશેદ દશતુરના વખતમો તો ગેર ગેરના દશતુર છે બાળ વખતે તો પનથકી ઉઠીઆણો લણાવે છે બાળ વખતે દરેમેહરના દશતુરજી મોખેદ ઉઠીઆણામો લણાવે છે તેથી તે ખરશેદ દશતુરની દશતુરી પર કોઈ એક મુકરૂર રાખેઆથી વરી તેજ પરમાણે બીજા લોકો હવે પછી કરે તારે આપરે એ ગરીબને આખરૂ આપી ને નહી આપી તે બરાબર છે તે કરતા હેનેજ ખ..... દશતુરને દશતુર થેરાવાનુ તમે આજે ઊઠીઆનામો કદાશ કોઈ કંઈ ના પાડશે તારે એ ગરીબની આખરૂ નંધ વાશતે આજે તો આપરે કંઈ બોલવું નંધ આજે તે ચલબતે બેહેશતી ખરશેદજીનો એ દોરાબજી ભાઈ તે તાં આવશે પછે આપરે પનચાત બેશીને થેરાવીને વીચાર ચોકશ કરી અનજીમનને જાહેર કરવું શઝવર છે પછે તો જેમ તંમારી મરજી ચાલે છે તેમ ચલવા દો નંધ તો પછે આપરે શાલ આપીઆ પછે દેખને માને નંધ તે શા કામનુ તે કરતા આજ દીને આપુને શઝવર છે જે બેશતી ખરશેદજીના રૂવાનનો ખરચના રૂ. ૮૦૦) ઊઠીઆણામો ખરશેદ દશતુરના છોકરાને આપીને પનચાતને નામે તનદરૂશતી લનાવવી તેજ બેહેતર છે. ” ખરશેદજી માણેકજી સુચના કરે છે કે “ શેઠીઆવાલા શરવની મશલત લઇને ” સાથે વીચાર કીધા વગર કાંઈ નામ પાડવું હમોને કાંઈ દરૂસ્ત નજર આવતું નથી.

ખરશેદજી જીજીભાઈ તા. ૨૬ મી મે ૧૮૨૬^૩ ને દીને ખરશેદજી માનેકજી પર પત્ર લખી જણાવે છે કે “ તંમો દશતુર દોરાબજી બાબે હમુને ચીતી લખી તે અંમે ધારી બેઈ તે શરવે દરૂશત છે ને તંમારીજ ચીઠી હેંકલ હંમો હંમારા વીચાર લખીને મોકલીઉ છે જે હંમણા એ વાત મોકુમ રાખે ને પાછલથી વીચારીને ધારીશુ. એવા બુથાને^૪ લાવીને બેશાડવા એતો ઓરબી આપણી કોમની અપટાઈ નજર આવે છે તેથી તો બેતર છે જે કોઈ નંધ હોએ તો કેવા કામ લાગે જે નથી. કદી વખત છે ને કદી હાકમ દરબારનુ કામ પડીઉ તો શું જવેરાત તમ શાહેબોનું નજર આવશે. ” એવું દીસે છે કે દશતુર ખરશેદજીના ભાઈને ઉપલે સબબે ભાઈના ઉથમનામાં શાલ આપવાનું માંડી વાળ્યું.

(૧) આ ઉપરથી દીસે છે આજથી સો વર્ષ પર દરૂર જેના દરજીના આણુસ માટે આખા વર્ષનો રવાન ખરચ રૂ. ૮૦૦) નો વાજખી ધારવામાં આવતો.

(૨) શેઠ ખાનદાનવાલા.

(૩) ચો. ૨ બા. ૮૨, પા. ૭૨.

(૪) વખર બહુલાને.

પંચાએતનાં કુંડમાંથી આ અરસામાં ધરમની ક્રિયા કરવાનો એક દાખલો જે આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે, તે મુકતાદમાં વરાવાને ૧૧. મુકતાદમાં વરાવાને. દીને હરીસો કરાવી ઈબ્નવી સર્વ લોકોને આશની કરાવાને દીને હરીસાની આશની છે. એમ કેટલાંક વરસો સુધી હરીસાની આશની કરાવવામાં આવી હતી. જોકે એવી આશનીનો ખરચ રૂ. ૧૦૦) નો ઇ. સ. ૧૮૨૩ ના સાલ પછીથી કેાઇક સાલોમાં ઉધારેલો માલુમ પડે છે, તો પણ દીસે છે કે તે રેવાજ ઘણો આગમજનો હતો.

આ અરસામાં એક વખત નશેશાલાશૌના લવાજમની બાબદ ૧૨. ગેહાનને નીરંગ લગાડી નીકલી હતી, તેને લગતી હકીકતમાં એક નોંધ નીચે પ્રમાણે પાઠ કરવી. છે:— ૨ “ગીહાનને નીરંગ લગારીને ચોખી કરવાનું કાઇ આપે નહી, કાએજે નીરંગ લગારાથી ગાહાન ચોખી થાતી નથી.”

આ એક અગતની નોંધ દીસે છે જે ઉપરથી માલુમ પડે છે કે એ નોંધ લેવાની આગમચ એવો રેવાજ હતો કે ગેહાનને નીરંગ લગાડી ચોખી કરવી. એ રેવાજનો આ વખતથી અટકાવ થયેલો દીસે છે. એવું દીસે છે કે “ગેહાન ચોખી કરાવવી” એવું જણાવી નશેશાલાશૌ તે માટે જુદા પૈસા લેતા હતા. તેમ કરવાના અટકાવ કાજે ઉપર પ્રમાણે ઠેડવેલું દીસે છે. આ અટકાવનું પરીણામ આ આવેલું દીસે છે કે હાલમાં ઘણાકે તરફથી સંજ્યાબંધ નવી ગેહાનો થાય છે. એ પરીણામ ઉપરથી દીસે છે કે આ નોંધની આગમચનો નીરંગથી ગેહાન પાક કરવાનો રેવાજ ઘણો દૃસ્ત હતો.

(૧) હરીસો શબ્દ એક અરબીક શબ્દ છે જે હાલમાં ઇરાનમાં પણ આપણા જરથોસ્તીઓ વાપડે છે. તે એક જાતની ખાંણાની વાંણી છે કે જે ધારમીક ક્રીયાના ખાંણાંઓ વેળા હજુર પણ ત્યાં બનાવવામાં આવે છે. એ ધણી પુરાણા વખતની ઇરાનની વાંણી છે, જે ઇરાનમાં આવેલા આરબો પોતા સાથે ઇરાનની બાહર પણ લઇ ગયા હતા એમ દીસે છે. આફ્રીકા તરફ ગયેલા આરબો જેઓ મોરકોના મુલક ઉપરથી મુર (Moors) તરીકે જણાયેલા છે, તેઓ બાબેની એક ચોપડીમાં આપણે એ વાણી બામે નીચે પ્રમાણે વાંચ્યે છીએ :—

A dish of the Moors is Harisah. “ Harisah, a meat pudding consisting of wheat, boiled and reduced to a paste with shredded meat spices and condiments ” (*Mysterious Morocco*, by H. J. K. Ward, p. 45)

એ ઉપરથી દીસે છે કે આ અસલી ઇરાની વાણી બનાવવાની ચીજોમાં આરબોએ કાંઈક વધારો કર્યો છે. (૨) ચો. પ, બા. ૫૦, પા. ૪૮.

ખરશેદજી માણિકજી ઉઠવાડેના દરતુરજી સાથે કાંઇક પત્ર વહેવાર થતાવે છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે ઈ. ૧૮૨૭માં, એટલે આજથી

૧૩. આજથી ૧૦૦) વરસ અ. શરે ૧૦૦) વરસ ઉપર એક પારસી બાળકથી ધર્મનાં પર નવજોત થતાં બાળક નીચલાં ભણતરોની આશા રાખવામાં આવતી હતી :- તરફથી ભણતર બાબે રાખ ૧. ત્રીશે રાજ તથા ૧૨) મહીનાના નામ વામાં આવતી આશા. ૨. હોરમજદ ખોદાય, ૩ સરોશબાજ, ૪ જમવાની બાજ,

૫. પીશાબની બાજ, ૬ ખુરશોદ મેહેરની નેઆએશ, ૭ આતશ, આવાંચજદ અને મોહોર ચજદની નેઆએશ. એટલું જણાવવા પછી લખે છે કે “ તાર પછે ઇએશ તા. પતેત જે કઇ આપડું બનવાનું છે તે શરવે શીખવે.” તેના બદલામાં (મોખેદ) વરસ દહાડે ઘેર દીક ૩. ૨) લે. ૧૪. આજથી ૧૦૦) વર્ષ વળી એજ પત્ર વહેવાર ઉપરથી ૧૦૦) વરસ પર અત્રે પર રવાનની જરૂરી ધાર- મુંબઈમાં સાધારણ રીતે રવાનની નીચે પ્રમાણે ચાર દીવસની વામાં આવતી કીયા. કીયા કરવામાં આવતી એમ માલમ પડે છે :—

૧. દખમાં આગળ પાયામુજી.

૨. ગેહે ગેહુ ઘેર આગલ નીઆએશ.

૩. ઉઠ્યાણુને દીવસે મો ખેદને સદરા.

૪. ત્રીજે દહાડે પાછટી રાતે આફરગાન.

૫. ગામ ભણાવવી.

૬. રવાનના “ ક્તરા આગલ આપરા શરેશતા પરમાણે દીવશ ૪) અથવા દીવશ ૧૦ અથવા દીવશ ૩૦) શુખી શરેશતા પરમાણે શવારે ” (હવે પછીનો ભાગ ફાટી ગયો છે તે ખરાખર ઉકલતો નથી.)

૭. સરોખનું આફરગાન.

૮. દહમાણનું આફરગાન.

૯. ચેહારમને દીને આફરગાન, બાજ, સતુમ.

૧૦. ચેહારમનો સ્ત્રીયાવ.

૧૧. જોરાંનો સીઆવ. તેમાંથી ૧ અધ્યાઈ લે ને બીજો બેહદીન ગમેતો અધ્યાઈને આપે યા ગમે તો પોતે રાખે.

(૧) ચો. ૧ ક, બા. ૭૭, પા. ૫૫, ફકરો ૧૫.

(૨) ચો. ૧ ક, બા. ૭૭, પા. ૫૬, ફકરો ૧૬.

નૌસારી ઉપ્રાંત બીજા પંથકના મોખેદોને અત્રે બરશાનુમ આપવાની બાબત.

આ અરસામાં બનેલી એક અગતની બાબત મોખેદોના સંબંધની હતી. અસલ મુબંધ નૌસારીનું પંથક હતું. તે પંથકના મોખેદો સાથે અત્રેવાલા બેહદીન સાહેબોને આગલ કાંઈક મતફેર હતો તે આ અરસામાં કાંઈક વધુ થતો ગયો. એક તો નૌસારીવાલા મોખેદો પોતાનાજ હક ઇલાકા ઉપર મુસતાક રહેવા માંગતા હતા. બીજું તો અત્રેની પંચાએતના અકાબરો કોઈક ધાર્મિક યા અર્ધ-ધાર્મિક તરીકે ગણાતા સવાલો બાબે કોઈક કાનુનો ઘડતા તે એ મોખેદોને રૂચતા હતા નહીં. આ સમયે આપણે આ અરસામાં બેંધએ છીએ કે અત્રેના અકાબરો નૌસારીના મોખેદોના કોઈક ધાર્મિક કાબુ યા હક ઇલાકાથી છુટા પડવા માંગતા હતા. એ હીલચાલ માટે તેઓએ મુબંધ ખાતે નૌસારીના મોખેદો ઉપ્રાંત બીજા પંથકના મોખેદોને પગબર કરવાની આ અરસામાં કોશેશ કીધી હતી. તેની કાંઈક હકીકત આપણે અત્રે તપાસીશું.

શેકખાનદાનવાલાઓ અત્રેના નૌસારીના મોખેદોના વડા સમાન હતા તેથી (ક) શેકખાનદાનવાલા તેઓ નૌસારીનું પંથક અત્રે ચાલુ રહે અને નૌસારી-સાહેબોએ આબાબદમાં લી-વાલાઓના કોઈ રાહ રેવાને ચાલુ રહે તે માટે કાળજી ખેત્રા ભાગ સાંમે અત્રેના રાખતા હતા. તે સાંમે અત્રેવાલા સાહેબો ઉદવાડા ભેગા સાહેબોનો વીચાર. રોજ ૨૪ માહ ખોરદાદ સને ૧૧૯૩ (તા. ૨૬-૧૨-૧૮૨૩) ના કાગજમાં નીચે પ્રમાણે રૂયાદ કરે છે :-

“ બીજુ હેવી રીતે હમુને જખાબ દધને શેકવાલાએ નુશારી કાગલ લખેઆ પણુ હમોને તે વખતે કેહેતે જે વારૂ તમે તથા હમે મલીને દેશાઇ તથા દશતુર ઊપર કાગલ લખીને તહાથી જખાબ મગાવીએ તારે હમે બીજી રીતે તમુને લખીજી છે તે રીતે દેશાઇજીને તથા દશતુરજીને શરવે બીના લખતે પણુ તેમતો કાઇ કીધુ નઇ હમારી હરૂશે કાઇ કાગલ લખો ને તેણુએ પોતાની હમજત ની તરફ બેધને તાખરતોબ જખાબ તો લખો તો તેનાને લાએક હતુ જે હમુને લખતે જે એ શુ બીના છે. મુબંધથી કાગલ આવીઓ છે તેની નકલ બીરે તારે હમેબી જે કઇ લખવુ હતે તે લખતે તે તો કઇ કોઇને

(૧) ચો. ૧ ક, બા. ૪, પા. ૪. કગજના ફકરા ૨૨ થી ૨૫.

(૨) હમજત એટલે પોતાના મોખેદ વર્ગનાઓ.

કીધું નહીં પણ પોતાના મોઝેદો ઊપર કાગલ લખીજી જે ખખરદાર તમુને જે પરમાણુ શેઠવાલા કેહે તે પરમાણુ કરજો તેવારે તે શેઠીઆના છોકરાવોએ તે દેશાઈજીના તથા દશતુરજીનો કાગલો શરવે નોશારીના મોઝેદ તથા બેહેદીન લોકોને વનચાવીને એક કાગજ બનાવીજી તે મધે લખે છે જે પનચાતે નવા નવા રશતા કીધા છે પણ આપરે જે પરમાણુ કરતા આવેઆ છે તે પરમાણુ કરીશુ હેવુ લખીને તે ઊપર શરવે નોશારીના તથા બીજા ગામરીઆના તથા બીજા જે કોઈ શેઠીઆના લાગતા વલગતા મોઝેદો તથા બેહેદીનો હતા તેનાની તે કાગજ ઊપર શહી લખને તે કાગલ શેઠીઆવાલા પાશે રાખીજી છે.

“ બીજી જે વારે એ રીતે એ લોકોએ પોતાની બુદ્ધાઈ હમુને દેખાડીજી ખામખા બમન અમશાશપેનેદના હમકારાના દીને કોઈનું ચાહરમ પડે તારે તે ધણી જાનવર નહીં કરવે તોખી તેને બજાઈ થઈને કરવા લાગા ને હમે કોઈદાઝના હોરમજીના છોકરા ક્રામજીને તે નેઆતખાર કાઠો છે કાએજે એક ચોરતનો મરદ જીવતો છે પણ તે બાહાર કેદ પડેલો છે તે ચોરત શાથે પનચાતની વગર રજાએ તે છોકરાએ દાણા પાડા છે તે બાખત હમે તેને નેઆતખાર કરેઆ છે તે છોકરાને ખામખા દુર રાખવો જોઈએ તેની પોતાની આગીઆરીમા પેશવા દે છે તથા શાથે લખને ખવડાવેછે હેવી રીતે શેજ વાત ઊપરથી ભારી જગડો લઈ બેતા છે તે જાણીને.

“ બીજી જે વારે હમે હેવી હેનાની ચાલ દીથી તે વારે જારે કેથે મીજલશ થાએ તે વારે ગોદાવરા મોઝેદને તથા તમારા મોઝેદને તથા વરશાલવાલા તથા ભરૈયવાલા તથા ચુરીગરવાલા તથા કેલેઆનીવાલા મોઝેદોને હમે બોલાવા લાગા. નાદલા દશતુર મોઝેદ જે કોઈ શેઠવાલાને શામેલ હતા તેનાને બોલાવાનું તથા આપવાનું બંધ કરતા આવેઆ તે વારે તે મોઝેદ ગખરાઈને પછે હમુને કેવા લાગા જે હમે તો તમારી અનજીમનને તાએબે છેએ પન શેઠવાલાના ઊપરાત થઈને તમારો હોકમ બજાવીએ છેએ તો શેઠવાલા હમાને આગીઆરીમાથી કાઠી મેલશે તારે હમે કહા જઈશુ. તારે હમે તેનાને કઈજીજે એ રીતે તો શેઠવાલા કરે નહીં અગર અમારી અદાવદ વાશતે તમોને આગીરી મધેથી કાઠી મેલશે તો હમે

(૧) નાદલા અથવા નાદના. નાદના દશતુર મોઝેદ કાણુ તે ખરાખર સમજ પડતી નથી. કદાચ એમ હોય કે અરશનુમ વાપરનારાઓ મોતા ગણાતા હોય અને બીજા સાધારણ આકરગાન સવૃમ કરનારા નાના ગણાતા હોય.

તમુને હમારી ખીજી બેઠે તરન આગીઆરીઓ છે તે મધે તમુને જગા આપીશુ ને તેથી તમોને બશ નઇ થાશે તો હમો પનચાતની તરફથી ખીજી આગીઆરી બાદીને તમુને રાખીશુ તે વાતની તમો કશી શ્રીકર કરશે નો તેવારે તે કેવા લાગા જે તમો હમારૂં તો અતરે થેકાણો કરી આપશે પન નોશારી મધે દેશાઇજી હમારા દોકરા બચાને કેમ જીવા દેશે હેવી રીતે લોકોને શરવે વાતે અનદેશો આવી પડીઓ છે તે બાણજો.

“તે વારે હમો વીચારીજી જે તે ગરીબ લોકો બોલે છે તે ખરૂં છે તે વાશતે તેનાને કાઇ છેરવા નઇ જેમ તેનાનુ ચાલે છે તેમ ચાલવા દેવુ પણ તેનાનુ બરોશો હેવો રાખવો નઇ.”

ઉપલાં પત્રમાં જે કાંઈક વધુ લખે છે તે ઉપરથી નીચલી હકીકત માલમ પડેછે.

મુખંબવાલા સાહેબોએ અત્રે આવેલા ઉડવાડાના એક મોબેદ હોરમજી રૂસ્તમજી ભાદા જેવણ ઉડવાડે જનાર હતા તેની પાસે મોબેદોએ અત્રે આવી ઉડવાદેથી તાકીદે મોબેદોની એક જોડ મંગાવી. તે કહેવામાં આવ્યું કે “તું તાં જઇને એક જોર તો તાકીદથી લઇ આવ ને ખીજી મોબેદો જે આવાને વાશતે ખુશી હોએ તો હીઆ રાખજે નઇતો તું હમોને આવીને કેશે તો અમે તમારી અનજુમન બિપર કાગજ લખીશું.” એમ એ મોબેદ ઉડવાડે ગયો અને પોતાના ભાઈ મચેરજી રૂસ્તમજી ભાદા તથા ભત્રીજા ફરામજી નશરવાનજી ભાદા, જેઓને બરશનુમ હતાં, તેઓ સાથે અત્રે આવ્યો. એઓના આવવા માટે એ પત્રમાં લખેછે કે “હમારી તાકીદ પરમાણે પોતાનુ શરવે શામાન શાયે શી તારાપોર ગયા તાં માણુમ નઇ મલીજી તારે જામડી થી આપરી હમજાત તરવા બાણતા હતા તે શાયે નદીમોથી શરવે શામાન શલામત લઇને અતરે આવીને” ગોદાવરાના ને બરશેદજી માણુકજી શરાફની વાડી મધે અગીઆરી હતી ત્યાં બરશનુમ આપ્યું.

(૧) આ વાચણુ શકમદ છે આગત કરાવેલી નકત્તોએ અમ લખ્યું છે. જુની નકત્તમાં ફાટી ગયું છે. કહાય ‘ભીમડી’ હોય.

(૨) નીરંગદીન વગેરે આલાતને જુદી નદી અડકે તે કાળે માર્ગમાં નડતાં નદી નાળાંમાં મછત્રા આ તરમાં નદી બેસાય, તેથી પારસી તરનારાઓની જરૂર હતી.

(૩) મારી ખખર પ્રમાણે, આ અગીઆરી, જ્યાં હાલ પારસી પંચાએતના ત્રસી સાડેબો હસ્તકની ખાઇ જરખાઇ નવરોજી વાડીઆએ બંધાવી આપેલી પારસી શીર-હોસ્પીટલ છે, ત્યાં હતી.

એવું દીસે છે કે મુખધવાલા સાહેબોએ તાકીદ કીધેલી કે જલદીથી મોખે-
દની જોડ લઈને પાછા આવે તેથી તે મોખેદોએ અત્રે આવવા ઉદ્દવાડેના દસ્તુરજીની
જલદીથી પરવાનગી માંગી પણ દસ્તુરજી એ કહ્યું કે “ મુખધની અનન્યમનના
કાગજ આવેઆ પછે તો તું જાજે.” પણ ઉપલા મોખેદ હોરમજી ભાદા
“ અનન્યમનનો જવાબ આવતા હાડા નીકડી જશે વાશતે ખોતી નહ થાવો ”
ને જલદી મોખેદોને લઈને નીકડી આવ્યો તે ઉપરથી ઉદ્દવાડેના દસ્તુરજીએ
વેકાજી^૧ ઉપર કાગળ લખેઆ જે “ એ મોખેદ મારી રજા વગર આવેઆ છે.”
તે ઉપરથી મુખધવાલા સાહેબો આ પત્રમાં ઉદ્દવાદેવાલા દસ્તુરજીને નીચે
પ્રમાણે લખી ઠંડા પાડે છે: “ તેવાવો ઘણી ચુકો ખરો પણ હમારી ખાતરીને
વાશતે એ લોકો ઉપર દેશધંજીની પળે તમે કાંઈ ખીરાજી^૨ રાખશો ના ને
તંમો ખાતરનીશા કરી જાણીને જે તમારા આતશબેહરામ તંમાડુ ભલુ થવાને
વાશતે હેવુ શરવેને શુજ પરીઆ છે...ખીનું હમારી ઉપર મેહેરખાની કરીને
તંમારા મોખેદ હોરમજી રૂશતમજી તથા મનચેરજી રશતમજી તથા ફરામજી
નશરવાનજી તથા દોરાબજી મંનચેરજી ભાદા અતરે આવેઆ છે તે ઉપર
દલાશનું કાગજ લખીને કે તમો જે કામે ગયા છો તે કામ શરવે ચોકશથી
કરજો ને તેનાની કખીલાવાલા ઊદેપોરમા છે તેનાને કેજો કે તેખી તેનાને દલાશો
લખે કાચેજો તમારો કાગલ વેકાજી ઉપર આવેલોછે તે દાડાથી તે ગરીબ લોકો
તંમારી અનન્યમનની અમના^૩ ગણી રાખેછે.”^૪

ઉદ્દવાડેના દસ્તુરજી અને અનન્યમન ઉપર અત્રેથી જે પત્ર લખવામાં
આવ્યો હતો તેનો જવાબ ઉદ્દવાડાની અનન્યમને રોજ
ગ. ઉદ્દવાડેના મોખેદો ત્યા- ૧૬ મો માહ ૪ થો તીર યજ્ઞ સને ૧૧૮૩^૫ ય. જ.
ના દસ્તુરજીની પરવાનગી ૧૭ મી જાનેવારી ૧૮૨૪) ને દીને મોકલ્યો, તેમાં
વગર અત્રે ગોઠાવરા મોખે- (મુખધવાલા સાહેબોના ખંદોબસ્ત ખામે જવાબ આપવા
દોને બરશનુમ આપવા બાદ ઉદ્દવાડેના મોખેદો પરવાનગી વગર મુખધ બરશનુમ
આવ્યા, તે બાબે દશ- આપવા ગયા તેઓ માટે ફર્યાદ કરી લખે છે કે “ અન-
ત્રજીનેાં બાંધો. ન્યુમનના હોકમ શવાએ કેઈખી જગો ઉપર હેવો કામ
થાઓ છે તે શાહેબ લોકો વીચારી જોજો.....એ લોકોએ

(૧) વીકાજી મેહરજી આ વખતે તારાપોર અને આજુબાજુના પારસીઓના વડા હતા.

(૨) ઈતરાજી, નામરજી.

(૩) કદાય અરબી “આમના” “Yea verily,” એટલે તમારી સાથે “એકમતી”
અથવા કદાય ઊમનીસત એટલે ‘desire, wish,’ યાને મરજી ઉપરથી; “તમારી
મરજી ધણી રાખે છે.” કદાય અસલમાં ‘અગના” (આગ) હોય. ત્યારે “અગના ધણી
રાખે છે.” એટલે “હોકમ ધણો માને છે.”

(૪) ચો. ૧ ક, બા. ૪, પા. ૪, ફકરા ૨૭ થી ૩૦.

(૫) ચો. ૧ ક, બા. ૧૦, પા. ૧૦.

અનન્યમનની કશી વાતે અંમનેઆ^૧ રાખી કામ નથી કીધુતે થી તે બિપર પુરજો કાગજ લખવું લાજમ નથી પંનથકોમો હમારા અનન્યમનની બેઠકરી (બેઠકરી) બાદ થાયે છે તે શુ' લખીએ તે કરતા એ લોકોને અનન્યમનની અંમનેઆ રાખવી હોશે તો અનન્યમનને મીનતબરીનો કાગજ લખશે તો એ અનન્યમન મુખતીઆર છે.”

ઉપલા ઉદવાડયા મોબેદો ઉદવાદેના દસ્તુરજીએ થોલવા કહેવા છતાં એક દમ અતરે આબ્યા હતા તે ઉપરથી દસ્તુરજીએ નારાજ થઇને વીકાજ તારા-પોરવાલા ઉપર કાગજ લખ્યું હતું તે બીના ઉપર જણાવી છે. તેનાં સંબંધમાં એવું દીસે છે કે એ બાબદના સંબંધમાં તે મોબેદોએ અતરેથી પંચાએતવાલા સાહેબો પાસેથી રજા માંગી જે “ હમારે તાહા લગન છે વાશતે હમુને રજા આપો તો હમો પોતે જઇને અનન્યમનની ખીજમત મધે હમારી અરજ કરી શુ’.”^૨ તે ઉપરથી અતરેવાલા સાહેબો ઉડવાડે દસ્તુરજી પર લખે છે કે “ હમે રજા આપી છે તે વાશતે મેહેરબાની કરીને એ મોબેદો બિપર ગુશો રાખવો નઇ કાંએજે હે ગણી ઉતાવલ કીધી હતી તે પરમાણુ આવીને ધરમનુ કામ બજાવીઉ છે.”

આ સર્વ છતાં એ મોબેદો ઉપરથી દસ્તુરજીની ઇતરાજી કમી થાઇ હતી નહી. રાજ ૧૬ મેહર માહ ૪ તીર થને ૧૧૯૪^૩ ને દીને ઉદવાદાના દસ્તુરજી ઉપર મુબઇથી મેરવાનજી નવરોજી માનેકજી^૪ કાગજ લખેછે તેમાં ખરશેદજી માણેકજીના કહેવાથી લખેછે કે “ હમુર દશતુરજી શાહેબ તે મોબેદ ઉપર ઇતરાજી રાખે છે તે કઇ શાઝ કરતા નઇ ને તે શબબથીદમ જીવાલા મોબેદ બેરાગજ બીખાજ તે મોબેદને ગણો નુકશાન પોહોચીજી (પોહોચાડયું) ને

(૧) ખુશી. ફા. અમનીયા. desire, wish.

(૨) ચો. ૧ ક, બા. ૭, પા. ૮.

(૩) ચો. ૧ ક, બા. ૩૧ પા. ૨૩.

(૪) આ મેરવાનજી નવરોજી માનેકજી, “જીજે ફરાંસીસના ” એવા નામથી એકબખાતા હતા સમય કે “ એવજી અતરેની સીનોર જીજે ફરાંસીસની પેહડી પર લાંબી સુદત સુધી દલાલ હતા. દમજી મધે એવજી પોતાને ખરચે એક દરેમેહર બંધાવેલી હતી સુધી મોજીદ છે. એવજી આગલા વખતમાં અતરેના પારસીઓમાં વગાલા ગણાતા હતા” (પા. પ્ર., I, ૪૫૬), એવજી તા. ૧લી ફેબ્રુઆરી ૧૮૪૬ ને દીને ૮૦) વરસની ઉમરે હંક થયા હતા.

વરી હાથ ચાલાકીથી ગણી તશદી આપીછે. ” પછી ઉપલા મેરવાનજી પોતા તરફથી ઉઠવાડેના દશતુરજી ઉપર લખે છે કે “એક લખીજી છેજી તે એક લાખ કરી બાણજો.” એમ એજ બાબદમાં રોજ ૨૬મો માહ ૪થો તીર સને ૧૧૯૪^૧ (તા. ૨૭ જાન્યુઆરી ૧૮૨૪) ને દીને ખરશેદજી માણેકજીએ ઉડવાડે પટેલ હોરમજી માણેકજી ઉપર કાગજ લખ્યો છે તેમાં તેવણ પોતાની ખુશી જાહેર કરે છે કે તેવણે ઉપર જણાવેલા મોબેદ હોરમજી રૂસ્તમજી જાડાનાને મદદ આપી છે. આગલી સઘલી હકીકત જણાવી તેવણ દલગીરી દેખાડે છે કે “દશતુરજી શાહેજે મોબેદ હોરમજીજી ઉપર ગણી શકત નજર રાખી હતી. પન તમારી મેરબાની થકી જિદેપોરમો તો કંઈ કરી શકેઆ નહ પન આખર તે બાબદ દમણવાલા બેરામજી ભીખાજીને હાતે અંધારૂ હોરમજીજી રૂશતમજીને તશદી આપાવી.....
.....દશતુર લોકોને પોતાના દીલમો કંઈજ રાખવો શબ્દ નથી. બહુ એ મોબેદો કંઈ તકશીર તો કીધીતી નહ પન હમારા શુખનથી જોજી જે જિદેપોરવાલા મોબેદોની રોજી ચાલશે તેવું જાણીને હંમારો શુખન બબલીને જિદેપોરથી જોડ લાવીને ગોડાવરવાલાને ખરશનોમ આપાવીજી પન કદાશ એમ કરતા એક વખતે એ મોબેદની કંઈ તકશીર પડી હતે તોખી દશતુરજીને શબ્દવર હતુ કે એક વારગી માફ કરવુ કાચેજે ખુદાએખી તરણ તખશીર માફ કરેછે.”

વલી દશતુરજીના ઉપલા મોબેદો ઉપરની ખફગી દુર કરાવવા પંચાએતના આર સલાસદોએ દમણવાલા કેટલાક સાહેબોપર તા. ૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૪^૨ ને દીને કાગલ લખ્યો, તેમાં જણાવ્યું કે “જિદેપોહોરના મોબેદ હોરમજીજી રૂશતમજી તથા ખીજા જણ ૩) આવેઆ હતા ગોદાવરાના મોબેદોને ખરશનુમ આપવાને વાશતે, તેણુઓ અતરેની અનબુમનના હોકમ પરમાણે ધરમતુ કામ શરવે ચોકશ કરીને પાછા પોતાને ગેહર રવાના થાઓ છે. વાશતે તમારી તરફ મોબેદ બેરામજી ભીખાજી છે તેનાને તથા જિદેપોહોરના દશતુરજીને હમારી તરફથી દુવા બંદગી કંઈને કેજે કે તે મોબેદો ઉપર કાંઈ ઇતરાજ રાખે નહ ખીજુ હવેથી તમારા જિદેપોહોરના મોબેદો જે કાંઈ પોતાની ખુશીથી રોજીને વાશતે સુખોઘ આવા માગે તો તેવોનને વાશતે દશતુરજીને કેજે જે રબ આપશે તો તેવોણુનો બહુ થાશે.”

(૧) ચો. ૧ ક. બા. ૩૨, પા. ૨૪.

(૨) ચો. ૧ ક, બા. ૮, પા. ૯.

(૩) ચો. ૧ ક, બા. ૮.

ઉદવાટેના મોઝેદોએ આવીને અત્રે ગોદાવરા મોઝેદોને બરશનુમ આપ્યું, તે

ઉપરથી નૌસારીવાલા મોઝેદો કાંઈક ચીંતામાં પડ્યા હતા.

ગોદાવરા મોઝેદો. તે બાળે અતરેવાલા સાહેબો ઊડવાડે સંવત ૧૮૮૦ ના માગ-
તેઓને અત્રે બરશનુમ શર વદ ૬ વાર શુકર (તા. ૨૬-૧૨-૧૮૨૩) નાં પત્રમાં
આપવા સામે નૌસારી- લખે છે કે “તમારા મોઝેદ આવીને ગોદાવરાના હંધાડને બરશ-
વાલા સાહેબોની નોમ આપીજી બરશેદજી માણેકજી શરાફની વાડી મધે આગી-
હીલચાલ. આરી છે તાં બરશનોમ આપીજી છે. તાર પછી નૌસારી-

વાલા મોઝેદ હમારી પાશે આવીને કેવા લાગાજે કોઈબી
રીતે બંધોબશત કીધો છે તે શરવે હમોને કબુલ છે” પણ તમો ગોદાવરાવારાનુ
બરશનોમનુ કામ બંધ કરો ને ઊદેપોરના મોઝેદોને પાછા મોકલાવો તારે હમો
એ જબાબ દીધો જે જે ધણીના હમોએ હાથ પકડેઓ છે તે મુકી દીજીએ
તો કેમ થાંએ પણ હમો તંમુને કાંઈ દુર કરતા નથી તમો તમારો કામ કરો
ને ગોદાવરા તો પોતે પોતાના ગામના બહેદીનાનુ કામ કરશે ને ઊદવારેના મોઝેદો
પાશે જે ધણીની ખુશી પડશે તે કામ કરાવશે હેવી રીતે રહબદલી ચાલેછે.”

ગોદાવરા મોઝેદોએ પંચાએતના સાહેબોને એ અરસામાં એક અરજી

કીધી હતી જેમાં તેઓએ પોતાના ધંધાના સંબંધમાં

ગોદાવરા મોઝેદોએ કેટલીક હાદ ચાલી હતી. એ અરજીની નકલમાં તારીખ
પંચાએતના સાહેબો વાર નથી, પણ એની મતલબનોજ પત્ર નૌસારીના દસ્તુરજી
ઉપર પોતાના ખંખા મારે ઉપર લખ્યો છે તેમાં રોજ ૧૧ માહ ૧ શને ૧૧૬૩
કરેથી અરજી. સંવત ૧૮૭૬ના આશો શુદ્ધ ૧૦ વાર લોમૈય (તા. ૧૪

મી અકટોબર ૧૮૨૩) ની તારીખ છે, તે ઉપરથી
ધારી શકાય છે કે એ પત્ર પણ એજ તારીખનો હોય. તેઓ પંચાએતના
સાહેબો જોગાં પત્રમાં પંચાએતે કરેલો એક બંદોબસ્ત જણાવી તેના
સંબંધમાં હાદ માંગે છે. એ બંદોબસ્ત નીચે મુજબ હતો:—“ બરશનુમના

(૧) ચો. ૧ ક, બા. ૪, પા. ૫, ફકરો ૩૨.

(૨) એ “ બંદોબસ્ત ” તે આગળ જણાવેલા હમકારાને દીને ગોશત નહી ખાવા
વીજેરેના બંદોબસ્તનો ઇજારો દીશે છે. હવે નૌસારીવાલા અતરેના મોઝેદો તે બંદોબસ્ત કબુલ
શખવાને તૈયાર થયા હોય એમ દિસે છે. (૩) ચો. ૨, બા. ૨૪૪, પા. ૧૮૮.

(૪) ચો. ૨, બા. ૨૪૫, પા ૧૮૮.

ખણી પાદશ તથા નેઆશે તા. ઊઠીઆણે આવે. બીજે કેઈ વગર બરશનોમનુ આવે નહ. ”^૧ એ બંદોબસ્ત પ્રમાણે તેઓએ જણાવું કે તેઓથી પાયદસ, નેઆએશે, તથા ઉઠેઆણે જવાતું નથી સખળ કે તેઓ બરશનુમ વાપડતા નહી હતા. તેઓ એ પત્રમાં પોતાના પંથકના ગામો નીચે પ્રમાણે જણાવે છે :— શુવાલી, મોડ, હામકુ, ઇછાપોર, ભાથુ, આરાજન, રાદેલ, વરીઆવ, અંમરોલી, ઊતરાણ, બેશાન, તેતુ, કુતીઆનુ, ભગવુ, કરેજ, મદરોઈ, એલાવ, અશેટ, અકલેશર, માડવી. તેઓ લખે છે કે “ એ વીગરે શ્રી શુરતની નહીથી તે ભરૂચની નદી ધુધીના હમારા ગોદાવર કેવાએ. ” તેઓ વધુ લખેછે કે એ ગામોમાં “લોકોની વશતી ભાંગી તેમના લોકો શ્રી મુખોઈ આવી વશેઆછે તેનાના ગેર આશરે ૫૦૦) પાનશે છેઅશલ અંમારા ગોદાવરાના આતાના ગેર ૬૦૦) નવશેહો બેહેદીનોના તેમની વશતી આજ ગેર ૪૦૦) ની રહ છે ગોદાવરા ખાતે રહીછે ને બાકીની તમામ શ્રી મુખોઈ ખાતે વશી છે તેથી હેમર લોકોળી હેની પછવાડે આવેઆ છઈએ. ગોદાવરાના મોખેદો મુખોઈ ખાતે આવેઆ છે તેમાના મોખેદો કેતલાએક અંધાડ પછો આરે છે તા. મોખેદો વારા^૪ કરે છે કામના કરાવાવારા તેથી આજ અંમારા ગોવરાના આપત^૫ ગોદાવરા ખાતેથી ભાગીને શ્રી મુખોઈ આવી વશીઆછે. તેવારે હમે લોકોળી હાં શ્રી મુખોઈ આવી વશેઆ છઈએ ને તેવોનના ગરનુ અંધાડપણ કરીએ છઈએ. શેઠલ ગોદાવરાના લોકો ગરીબ કંગાલ લોકો બેકના^૬ મારેલા બેરાજ-ગારી તાહાં વશે છે. તેનાના કામ બેહેદીનના ગેરનુ અંમે ચલાવીએચ તે શેઠલ અમારી આપતતો એ છે એ વીગર અંમે કંઈ બીજે ધંધો કરતા નથી તેથી અંમે ગરીબ બેહેદીન ગામરીઆના તહાંનું અંધાડપણ કરીએ છે ને શાહેબ

(૧) ચો. ૨, બા. ૨૪૪, પા. ૧૮૮.

(૨) કદાચ “ હમે ” ને બદલે જુલથી લખાયું હોય.

(૩) કદાચ “ કરેછે ” ને બદલે જુલમાં નકલ કરનારે ભ્રમ્યું હોય.

(૪) “ વારા ” એટલે વારી (turn). સરખાવો “આતશબેરામનો વારો.”

(૫) એટલે “ ગોદાવરાના આપેપત ” યાને તેઓની આવક આપનારાં કુલ.

(૬) મુસીબતના મારેલા. મરાઠી તથા હિંદુસ્તાની શબ્દ કોષોમાં એજ અર્થે “બેકના ” શબ્દ મળે છે.

લોકો તો બરશનોમ વારાઓનું થકી બંધાવશત કરેઓ છે તે હમારો શો બીચાર. આજ ગોદાવરા ખાતાના બેએદીનોને તાંહાંના રાજગાર રૂવાન તે હંમે પાશ આજથી તે વરશ ૧૦૦) શુધીના રૂવાનના રાજગાર હમારે તહાં દીશાપોથીમે લખેલા છે ને એ ગરીબ બેએદીન હમેને ચાએ ને હમો પર રાજ છે.....હંમે ગોદાવરાના મોબેદથી મુબોઈની દરેમેહેરમે ધજશની વંદીદાદનું કામ થતું નથી. તેથી હમે બનાજની દરેમેરના મોબેદને મહીને તે મોબેદને પદાધનો મોશ^૧ પરથમ તેને રોકરૂ આપીએ છઈએ તારે તે મોબેદો કાંમ કરેછે.” એમ જણાવી સેવટે અરજ કરે છે કે “અંમે જેતલા ગોદાવરાના મોબેદો છઈએ તેને બનાજની દરેમેહેરમે દાખલ કરવા ને હમે પશુ તે મોબેદ સાથે દાખલ રઈએ.”

નૌસારીના દસ્તુરજી નશરવાંનજી તથા અનબુમન ઉપર એવીજ મતલબનો એક પત્ર^૨ ગોદાવરા મોબેદો લખે છે અને ગોદાવરા મોબેદોએ મુબઈની પંચાએતે બરશનુમના ઘણી ઉકમણે બધ એમ નૌસારીના દસ્તુરજીને બંદોબસ્ત કરવાથી પોતાને પડતી મુશકેલી તેઓને કરેલી અરજ. બહેર કરે છે. તેઓ જણાવે છે કે “ફલાજ^૩ શુજરેઆ તેનાની પાદશે ગીઆ તાં આપરા ભાઈડાવે મને^૪ કીધા જે તમે હમારા ભાઈ છો જહાં હમે તહાં તંમે તારે અમે તેનાના કઆ પરમાણે અમે પાદશેથી અમે અંમારે ગેર આવીને બેશી રીઆ ને હંમેને મને કરીને તેમાથી પંથકી તા. દશતુર તા. કેતલાએક મોબેદો તેનાને ગેર ગીઆ ને તહાંથી પાઈઆમોજી લીધી ને તેજ લોકો નેઅશે તથા બીઠીઆણે તા. ચાએરામને દીને જમાવી^૫ તેજ લોકો ગીઆ ને રૂ. ૧) ને શહરા કરીને તે લોકોને આપેઆ બીજા લોકોને કઈ આપીએ નઈ ને જે તહાં ગીઆ તેનાને ગાલો દઈને પાછા કાડેઆ તે બીના તો મુરબીજીને શરવે રોશન થઈ હશે ને મુરબીજી હમે તો તમારા

(૧) “પદડાઈ” યાને બનામણ. “મોશ” (ફા. મોજદ) એટલે બદલો વા લવાજમ. (૨) ચો. ૨, આ. ૨૪૫, પા. ૧૮૮.

(૩) એ ફલાજ તે ફરાંમજ પેશંતનજી મામા હતા. જેવણુ બરશેદજી તથા જંગીરજી અરદેશર દાદીશેઠના મામા હોવાથી “ફલાજ મામા” તરીકે ઓલખાતા હતા. અરજ તા. ૨૩ મી જાનેવારી ૧૮૨૩. પા. પ્ર. I, ૧૬૭.

(૪) એટલે “ના પાડયું.” (૫) “જમવા બી”

દામને ૧ ખાંધેલા છઠ્ઠાએ ને તમારે તાએએ કાંચીએ હમો ગરીબ પનથકના છઠ્ઠાએ તેથી તમારા વડાએ અમારી બરદાશ લેતા આવેઆ છે. મુરખીલ મુખેાઇમા આપરા બાઇડાવો હમારી શાયે કેટલાએક એવી નજર રાખે જે કોઇ બેએ-દીનને તાંહાં ક'ઇ શાડૂ માંહું' હોએ તાહ વેચાએ છે ૨ તાંહાં હમો ગોદાવરાએનેજ મીશાલે ચાકરીએને તાં મજુરને આપે તે મીશાલે હમાનેખી ગણે છે. મુરખીલ બેએદીનને તાંહાં હોણીઆનો ૩ દીન થાએ તાંહાં આપણા બાઇડાવો ચાકરીઆ તથા ઈદાવારો તા. ગંદેરીવારો ૪ તથા કારા કકરીઆ ૫ તે શરવેને ઇજન કરાવે ને હમા ગોદાવરાને ઇજન નઇ કરાવે ને વરી ખાઇ દરાવીને ૬ બિલટી હમારી હાશી કરે છે અથવા જહાં અમારો લાગવગ હોએ બોલચાલ હોએ ને બેહેદીન હમાને ઇજન કરાવે તેથી હમોને કેહે નઇ મારે ખીલ હમાને બાઇડાવો વીના તો ચાલે નઇ કાંચીએ ગડીએ ગડીએ કાંમ પડે. બેહેદીનને તહાં હમા વીના તો ચલાવે તા. હમો શેઠ હોરમજલ બહમનલ શેઠવારા પાશે ગીઆ તેનાને શરવ ખીના કઇ તારે હોરમજલ શેઠના દીલમો બધી વાત બારી તેવારે હમાને કઇડ જે તમાને મુનામ ૭ કેન થાએ મોબેદો તેનુ નામ દેઓ તેવારે હમાએ નામ દીધો તે વારે શેઠલએ કઇબી જે હુ' તેનાને પુછીને તમુને તેરાવાને માડૂ માણસ મોકલશ તે મુરખીલ તે વાતને આજ માશ ૧૥ થએ છે. આપણા બાઇડાવોએ શેઠલને શુ' શમજવીઆ હશે તે તેડૂ આવીક નઇ. મુરખીલ ખીલ અરજ અમને પોરવનો બધોબશત ખાંધેલો હમાણા

(૧) દામન એટલે કપરાંની કોર (skin), એટલે “ તમારે તાએ છઠ્ઠાએ. ”

(૨) એટલે સદરા યા નાણું એવી કોઇ ચીજ વેંદ્યવામાં આવે છે.

(૩) “ નોહોનીઆ ” એટલે જમવા તેડેલા નાહોનવાળા મોબેદો. પહેલો “ નો ” લખવાનો રહી ગયમો દીસે છે.

(૪) શેરડીવારો. ગંદેરી a joint or small piece of sugarcane. કદાચ એ શબ્દ ફા. કનદ sugar ઉપરથી હોય.

(૫) બગરીઆથી છુટા પડેલા મીનોચેરહોમજલવાલા મોબેદ સાહેબોમાં એક કુટુંબ કકરીઆનું હતું.

(૬) હમારી પાસે પૈસા ખાઇને અને ખીલીવરાતીને.

(૭) “ મને કરનાર ” એટલે નાપાકનાર.

(૮) “ પોર ” નો એટલે ગમે વરસનો.

પાકો થેરાવેઓ તેવારે હમો પન પનચાતને જાઇને જાહેર કીધું જે અંમે ગોદા-
વરાના મોખેદો. જેવા મુખોઇના પનચકી તેવા અમો ગોદાવરાના પનચકી છઇએ
કાંચેજે મુખોઇ એક ગેરનો પંનઠકી શદરો લીએ ને અંમે એકાકા જન' ગેર
૩૦) તા૦ શાઠ ૬૦) ગેરનુ અંધાડપણુ કરીએ ને હંમેને શદરો નઇ ને
નોહોનીઆનુ ઇજશન'થી નઇ તે વારે આપણા લાઇડાવો એ કેવા લાગા જે ગોદા-
વરાવારા વહતી વાત કરશે તો હેનાના બેએદીનને તહાંનુ કામ અતકાવશુ. તે વારે
હમો મુરખીજીને જાહેર કરવાને શાડૂ લખીજી છે જે કઇ વદતુ' એાધુ બોલે
ને હેમાથી કઇ બીજુ' પેદા થાએ તે ચીજનો અખડો હમારે શર નઇ કાંચેજે
તમો હમારા મુરખી છેઓ ને ચાર રતીના' ખાવીન્દ છે. તે તંમેને પશંદ પરે
તે જવાબ હમેને ગરીબ ટોલા ઊપર મેરખાની રાખીને જખાખ વારજો કાંચેજે
હમેને કઇ બીજી વાત જોઇએ નઇ અંમેને આખડૂ જોઇએ કાંચેજે હાંમા
બેએદીનની ખીના તો તંમેને રોશન છે એજ અરજ અંમે ગરીબ લાએક
કાંમ ખીદમત ફરમાવતા રેજો. મેરખાની રાખો છો તેથી જીઆદા રાખજો. "

આપણે આગલ વધે તે આગમચ ગોડાવરા મોખેદોના ઉપલા કાગજનો રોજ ૧૦
મે માહ ૩ જો સને ૧૧૬૩ ચ. જ. (તા. ૧૨મી ડીસેમબર
ગોદાવરા મોખેદોને નોસારી- ૧૮૨૩) ને દીને નોસારીના દસ્તુરજી "હેરવદ રૂશતમજી
ની અનજ્ઞમનનો જવાબ. દશતુર નશરવાનજી તા. દેશાર્થ જમશેદજી મનચેરજી
વીગરે શમશત અનજ્ઞમન શી નોસારીની વડી દરેમેહેરને
તાબેના લગીરીઆ " જે જવાબ વાલે છે તેની નોધ લઇશુ. એ
જવાબમાં ગોદાવરાઓના ઉપલા "મેજર" ની પોંહચ કબુલ રાખે
છે અને લખે છે કે "તંમે દાનવ થઇને ચુકો છેઓ અતલી મુદત થાઇ
ચાલી આવીડ છે તેવારે નઇ. આજ તમુને કહાંથી શમજ પડી નાહક
પ્રીશાહનુ બીઇ રોપવું એ મુનાશીબ નથી જે રીતે શરેશતે થી ચાલો

(૧) એકેક જલુ.

(૨) ઇજન અથવા તેડું.

(૩) રતી, સંસ્કૃત, રક્તિકા, fortune, destiny. " ચાર રતીના ખાવીન્દ " એટલે બાગ્યશાલી.

(૪) ચો ૨, આ. ૨૪૬, પા. ૧૮૫.

(૫) ફારસી " મહજર " દસ્તાવેજ.

છો તેમ ચાલજો વહતી ચાલ ચાલામો કાએદો નથી પછી તમે દાએઆ છેઓ પન જે કરો તે વીચારી કરજો.”

બીજું અત્રેના બેહદીનો ગોડાવરા મોબેદોને બરશનુમ આપવાને માટે જે હીલચાલ કરતા હતા તે બાબે લખે છે કે “અત્રે અંમો શાંભરીઉ જે બેહદીન લોકો તંમુને બરશનોમ આપે છે ને પોતાનું કામ કરાવા માગે છે પન એ પંથક અંમારૂ છે અશલ બાપે દાદે અમારે લખો છો.” વાશતે આજે બેહદીન લોકો પોતાની મતલબ શાડૂ ને શાખુન રાખવા શાડૂ તમેને ઉઠાડી ઉભા કરે છે પન તમે જે કંઈ કરો તે જોઈ વીચારી કરજો કાએજે પારકા ગેરની ઉમેદ તો રાખવા જાએચ પન પોતાનું ગેર ખોઈ બેશશે તે ખબર કંઈ છે તેથી ખાતર જમે રાખવી ને જે કામ કરો તે તંમારા કાએદાશર ને તમારી અશલ ચાલ પરમાણુ કરજો તેથી વહતી ચોછી કરશે નહ કેથે ઉમું રેવાનુ થેકાણુ નઈ રશે એ લોકો તો આંજે પોતાની મતલબ શાડૂ ગમે તે કરશે તેથી હંમે કંઈ તેને પુછતા નથી અંમો તમેને પુછશું ને અંમારા ચોધાનુ જબાબ લેશુ વાશતે જે કરો તે દરદેશે.² કરીને નજર પોચારીને કરજો ને હંમારા લોકો બાજે³ તંમારી શાયે મલવા ચાએ છે હેવુંથી શાંભરીઉ છે વાશતે તેનાનેથી કેજે કે જેમ કાલા કકરીઆ થઆં તેવા થાશે ને દીન દુનીઆથી જશે તે ખાતર જમે રાખવી અગર તે લોકોને તંમારી શાયે મલવુ હાએ તો અંમારી પેનર⁴ ને નથી પણ અંતે ખારજ થાએ તે વાશતે કેશે જે હંમેને તંમોએ ચેતાવેઓ કાએ નઈ જે હંમારા હાલ એ થાશે તેવારે હંમે એ ચીજ કરતે નઈ તેથી નેવાનને ચેતાવીએ છંએ જે બદકાર⁵ ને શીહાડૂ⁶ થાઈને ફરશે એ મારાઓને⁷ પન ચેતાવજો પછે પાછલથી પશતાશે. તમ લોકો તમારે અદાજે ચાલજો પછે શરવે નાદાન દાનાવ એકમલા ચાલા છે કે એક એકની મરદાનીથી કામ કરવા નીકલાચ ખરા પન પાછેલો વીચાર રાખીને

(૧) લખત છે.

(૨) ફરનો અંદેશો અથવા કદાચ “દર” એટલે હાસ્તી અથવા ચિંતા અને અંદેશો.

(૩) ફા. બાઝી, કેટલાકો. (૪) પગની જુતી.

(૫) એટલે ખુરા કામના. (૬) કાળા મોહાંના.

(૭) અમારાજાઓને.

આગણુ કામ કરજો એ વાત કહી ખાવાની નથી જે બેહેલીને કહે ને તમો કરો પછે તો તંમુને શુભે તે ખડૂ પાછલથી કોઇને દોશ દેશો ના. તમો કેશો કે અંમુને ચેતાવી નથી તેથી લખીએ છઇએ.”

ઉપલા પત્રની મતલબનોજ એક પત્ર^૧ “શહા શરફશાજ નેકનામ શમશત આ.^૨ તા. બેહેલીનજ બારે ગામ ગોદારા- નૌસારીની અનજીમનનો ના” જોગો “લા. હંમકાર શમશત વીગેરે અનજીમન ભગ- ગાદાવરાના બારે ગામના રીઆજી કશબે નૌશારીઆની બરી દરેમરની તાબેનાવોની” લોહાને એક બહેર પત્ર તરફથી બાહર પાડવામાં આવ્યો. એ પત્ર સંવત ૧૮૮૦ ના પોશ શુદ્ધ રોજ ૫ માહ ૪ (૬થી જાનેવારી ૧૮૨૪) ની આગમચ લખાયલો હીસે છે સખબ કે તેની સેવટે નીચે પ્રમાણે નોંધ છે:—“શવંત ૧૮૮૦ ના પોશ શુદ્ધ રોજ ૫) મો માહ ૪) થા કાગજ ગામ શુવાલી પોહતો છે એ નકલ છે. અશલ ભાઇ ભીખાજી પાશે છે તે વાચી વાકેબ થાજો.” એ પત્રમાં લખે છે કે “આપરાં બજરોગ વારા પંઠકો એક એકના તાબાના લોકો તેના અંધાડપણના કામ કરવાનો બંધોબશત કરીને લખા પાકેઆ કરીને કરેલો છે તે તો તંમુને પણ શરવે માલમ છે તેથી શું લખીએ હંમ^૩ કે પોતે પોતાનું પંથકનું કામ કરે બીજાના પંઠકની તાબાની જગોમો કાંમ કોઇ કરે નહીં ને કરી કરે તેનું બરશનોમ નહીં ને તે કાંમ રૂવાનને પોચે નહીં અતરે જે સુદત અશલથી આજ હીન શુધી ચાલતું આવીઉ છે ને હંમણા તમારે તાહાનાં ગોમ શુમાલીના તા. બાઠેના આ. હોરમજી મેલાઇમો^૪ બરશનુમ લીધા ને બેહેલીનોના બાજે ગેરનું કાંમ કરવા ચાહેચ ને આજ શુધી એમ થઉ નથી ને તમો બજરોગોનો કહીમ બંધોબશત ને રશમ તે શરવેને ફરજ છે બરાબર છે તે તોડવામાં આવે છે તે તો થાનાર નથી. તમો કોઇના બરામો પગ ગાલશે તોરે^૫ તે કેમ બેશી રેશે. એવું થઆથી કહી નવી વાત નીકલશે તે તમોને ભારી પડશે ને તંમોને લોગવુ વતું પડશે તે શાડૂ નથી વાશતે બરીબોની રીતે અમો તંમુને લખુ છે જે તમો હમો ભાઇ જેટલા અં- ધાડને એ કામ શાડૂ મોકલા છે તેનાને તાકીદે લખજો એ કજીઆ કંકાશના

- (૧) મો. ૨, બા. ૨૪૭, પા. ૧૮૯. (૨) અંધોઆડ. (૩) એમ.
(૪) મુંબાઇમાં. (૫) ત્યારે.

કામથી દુર રેળે ને જેમ અશક્તથી ચાલતુ આવે છે તેમ ચાલે તો ખેર છે ને શારી તરાથી લખીને મારજ ચાલે તે કરવું.”

આ અરસા આગમચની કાંઈક હીલચાલ, જેમાં નૌસારીના મોખેદો ઉપ્રાંત ખીજા મોખેદોને બરશનુમ આપવાની ગોથવણ થઈ હતી, મોઢાવરા મોખેદોને તેની થોડીક હકીકતની અતરે નોંધ લેઈશું. મુખ્યમાં બરશનુમ આપવાની નૌસારીના મોખેદો ઉપ્રાંત ગોઢાવરા, ઉઢવારેના અને આગલી હીલચાલ વલસાડના મોખેદો આવી પોતાનો ધંધો કરતા હતા ખરા, પણ તેઓ અફરગાન, સતુમ, ફરોક્ષી જેવાં, બરશનુમની જરૂર નહી તેવાં, લણતરો કરતા હતા; પણ ઇજશને, વંદીદાદ અને બાજ જેવાં, યાને જેમાં બરશનુમની જરૂર પડે તેવાં લણતરો અને કીયા કામો કરતા હતા નહી. તેવાં કીયા કામો ફક્ત નૌસારીવાલા મોખેદો કરતા.

એક વખત સંવત ૧૮૧૬ ઇ. સ. ૧૮૧૩ માં વાડીઆ પેસ્તનજી બમનજીએ ખરશેદજી માણેકજીની ચોપાટીની વાડી મધે નૌસારીવાલા મેરનોશજી બરજેરજી કુતાર પાશે ગોઢાવરા મોખેદોને બરશનુમ અપાવ્યાં હતાં.^૨ પણ ત્યાર પછી નૌસારીવાલાઓએ ખીજા પંથકવાલાઓને બરસનુમ આપવાનું બંધ કર્યું. પછી વલી ખીજી એક વખત પણ ગોઢાવરા મોખેદોએ પોતાને બરશનુમ અપાવવાનો સવાલ પાછો ઉઠાવ્યો હતો અને હીલચાલ કરવા માંડી હતી. પણ તે વખતે બનાજીની અગીઆરીવાલા મોખેદો, જેઓ નૌસારીના મોખેદો હતા, તેઓએ ગોઢાવરા મોખેદોને સમજાવી લીધા. એ બાબે આપણે ઉઢવાદે લખેલાં ઉપલાં પત્રમાં નીચે પ્રમાણે વાંચ્યે છીએ :^૩ “ નૌસારીવાલા મોખેદ લોકો છે તે ગોઢાવરેના અંધાડને તથા તમારા ઉઢવાડના અંધાડને તથા વરશાલના અંધાડને લોકોને કેથે કામ પડે તારે તેરતા-નથી કેથે બેથેઆણો થાએ તો પછંશા તથા શદરા આપાવતા નથી તથા કેથે નોહો-ણીઆ જમાઓના તેડતા નથી એ વાત કાઈ હુમને માલમ નો હતી પણ આશુ શુદ ૧૧ (સંવત ૧૮૭૬, તા. ૨૫ મી અકતોબર ૧૮૨૩) ને દીને ગોઢાવરાવારાના મોખેદ લોકોએ હુમારી પનચાત મધે અરજી આપી છે જે કા’ તેની

(૧) મારગે, ૨૨તે. (૨) ચા. ૧ ક, બા. ૪૮, પા. ૩૫. તા. ૩ જી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૬ ને દીને ગોઢાવરા મોખેદોએ પંચાએતને લખી આપેલો દસ્તાવેજ. (૩) ચા. ૧ ક, બા. ૪, પા. ૩, ફકરા ૧૭. (૪) “કો” એટલે કોઈ. કોઈ જેની પાસે. મતલબ આ દિસે છે કે નૌસારીવાલા કોઈ મોખેદ એ ચાર બેહેદીના ધર ધરાવરા છતાં પંથકી ગણાઈ કોઈક હકો ભોગવે છે, પણ ગોઢાવરા, મોખેદો, ૫૦૦) બેહેદીનો ધરાવરા છતાં, તેઓ પંથકીઓના જેવા હક ભોગવી શકતા નથી.

પાશે બેઠે ચાર ગેઢેર છે તે પનથકી કરી કહે છે ને શરવ પનથકીની તથા નોશારીઆની બરાબર બેઠેદીન પાશેથી આશુદ્ધ અપાવે છે ને હમારે ગોદાવરના બેઠેદીનના ગેઢેર ૫૦૦) અતરે છે ને હમારા બેઠેધીનો હમારી પાશે કામ કરવે છે પણ હમુને બરશનુમ નથી વાશતે હમે હેનાને મેહેનત આપીને હેનેની પાશે બાજ તથા ઇજ્જશની વનીદાદ કરાવીએ છે ને હમે મેજ આફરગાન કરીએ છે વાશતે હમેને બરશનુમ આપવા જે હંમે હમારો કામ કરીએ તારે હમે તેનાને કંઈજ જે તંમારા બેઠેધીન લોકે હમુને કેશે તો બરશનુમ તમુને આપાવીશુ. તેવારે કેતલાએક શુમાલીગરા શારી માતબર આશામી અતરે છે તેણાએ હમુને આવીને કંઈજ જે આગલ પનચાતે મંબઈમો બરશનુમ આપવાનું છે પણ હમારા મોબેદો હમારા ગોદાવરીઆને પનચાતે બારશનોમ મમબઈમો અપાવેલું છે પન બનાજીવાલી આગીઆરીના મોબેદોએ કંઈજ જે તંમો શુ કરવા બીજા મોબેદો બોલાવોચ હમે તંમારૂ કામ કરા કરીશુ ને તંમુને શરવે થેકાણે પંથકી બરાબર ગણીશું તેવારે તેણાએ બાણીજી જે આપુન પંથકી બરાબર શઝી મલશે પન તેમોનુ કંઈ કીધુ નઈ તારે ગોદાવરીઆ હમારી પંનચાત પાશે ફરીઆદ આવેઆ છે.”

ઉપલાંજ ઉદવાદે લખેલાં પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે જે (ફકરા ૧૮) શુમાલીગરા બેઠેદીનોએ પંચાએતને ફરીઆદ કીધી હતી જે “ નવશારીઆ મોબેદો શાયે ૩ જશન ઊપર તથા મુખતાદના વખત ઊપર પોતાના બેઠેદીનોનુ કામ મુકીને વખત ઊપર હમારે તા આવી શકતા નથી વાશતે હમારા ગોદાવરાને તમે બરશનુમ આપાવશે તો હમારા રવાનનુ કામ શારી પખે થાશે.” તે ઉપરથી અત્રેના પંચાએતના સાહેબોએ ગોડાવરા અંધીઆરૂને સધીઆરો દીધો કે તેઓને બરશનુમ અપાવવામાં આવશે.

પંચાએતવાલા સાહેબો ઉદવાદા જોગાં એ પત્રમાં વધુ આ લખે છે કે ઉદવાડેના ૪) મોબેદો—બરશેદજી એદલજી તથા હોરમજી રશતમજી તથા રતનજી બરબેરજી તથા દાદાબાઈ બચાજી—એ તેઓને જણાવ્યું કે “ હમે

(૧) “ અપાવ્યુ ” ને બદલે દીસે છે. આ વાક્ય જુલમાં બેવગાપત્રો દીસે છે.

(૨) કામ કર્યા કરશુ.

(૩) “ મોબેદો શાયે ” એટલે “ મોબેદ શાય ” (સરખાવો “ હમકાર સાથ ”) એટલે કે “ મોબેદોનો વર્ગ.”

જિદેપોહોરના ચાર પાંચ આશામી અતરે છેએ પણ નોશારીવાલા કેથે હમુને શારે માથે બોલાવતા નથી ” (ફકરો ૧૯).

એજ પ્રમાણે વલસાડના મોબેદોએ ફરીઆદ કીધી તે બાબે પંચાએતવાલા સાહેબો લખે છે જે “ તાર પછી વરશાની હધાડ ૧ મનચેરદાડ બગેરે બીજા અતરે કેતલાકેા હમારી પાશે આવીને કેવા લાગા જે કોઈ બાણીતા તા. પીછાનીતા હમુને બોલાવે છે પન નોશારીઆ હધાડ જેમ કાઈ પોતાના મોબેદોને ઈઆદ કરીને આગલ પાડે છે તેમ હમુને કેથે આદ કરીને બોલાવતા નથી. ” (ફકરો ૧૯.)

આ સર્વ ગોડાવરાના, ઉદવાડાના અને વલસાડના મોબેદોની પોતા હજુર આવેલી ફરીઆદ બહેર કરી પંચાએતવાલા સાહેબો ઉપલાં પત્રમાં લખે છે જે (ફકરો ૨૦) “ જે વારે હેવી રીતે હમુને માલુમ પડીજી તારે હમારા પંનથકીઓને હમે તાકીદ કરીને કઇજી જે ખખરદાર બારે કોઈ બેહેદીન તમુને હરએક કારણશર મોબેદોને બોલાવાનુ ફરમાવે તારે તમે જિદેપુરના તથા ગોદાવરના તથા વરશાલના ને બોલાવા વગર રેશો નઈ.

“ બીજુ જેવારે હેવી રીતે હમે હમારા પનથકીને તાકીદ કરીને ફરમાવીજી તારે જિલતુ કોઈ વખતે ગોદાવરીઆને તેરતા હતા તેને તેરવાનુ ખંધ કીધુ હેવી હત કરવા લાગા તે વારે ગોદાવરાએ હમુને અરજ કીધી જે હમુને ખરશનુમ અપાવે કે હમે હમારો ગુજરાન કરી ખાશુ તારે હમે થેરવીજી જે ખરશનુમ આપીએ. તે જિપરથી ફરામજી કાવશજીએ પોતાની બનાતજીની આગીઆરીવાલા મોબેદ નવરોજદાડ વાછા કરીને છે તેને તથા જમશેદજી એદલજી દશતુર આગીઆરીએ છે તેને કઇજી જે તમે એ ગોડાવરના મોબેદો ૧ ખરશનુમ આપો તે વારે ફરામજીના મોણા જિપર તો હાઆ કઇજી પણ શરવે નોશારીવાલા મોબેદો તથા શેકવાલા શરવે એક મશલત કરી કેવા લાગે જે હમારાથી ગોદાવરા મોબેદોને દેશાઈજીના હોકમ વડે ખરશનુમ આપશે નઈ.” ૨

(૧) વલસાડના અધ્યાડ.

(૨) ગોદાવરના મોબેદોને.

(૩) એટલે હોકમના સબબે ખરશનુમ અપાશે નહી.

ઉપર જણાવવા પ્રમાણે અત્રેની પંચાએતના સાહેબોએ ગોડાવરા મોબે-
દોને અત્રે બરશનુમ અપાવી પગભર કરવા માંડયા હતા,
પારસી પંચાએતને તેને લગતી કેટલીક હકીકત ગોડાવરાના દસ્તુર પાલનજી,
ગોડાવરાના મોબેદોએ એરવડ પેસ્તનજી કેઆબાઈ, મોબેદ પદમજી પેશતનજી
લખી આપેલો દસ્તાવેજ. કેઆબાઈ, મોબેદ રતનજી એદલજી જીજી, આ. ફરામજી
રૂશતમજી વીગેરે આશરે ૩૦) મોબેદોએ તા. ૩ જી
ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૧ રોજ શેહરેવર માહ ૩ જે ખોરદાદ ૧૧૬૫ ને દીને '
પારસી પંચાએતને જે એક દસ્તાવેજ લખી આપ્યો હતો, તેમાં જણાવી છે.
તેમાં શરૂઆતમાં આગલી હકીકત ટુકમાં નીચે પ્રમાણે જણાવી છે:—

૧. સંવત ૧૮૧૬ (ઇ. ૧૮૧૩) માં પેહલે વાડીઆજી પેસ્તનજી
ખમનજીએ ગોડાવરા મોબેદોને બરશેદજી માણેકજી શરાફની ચોપાટીની વાડી
મધે નૌસારીવાલા અધ્યારૂ મેદોશજી બરબોરજી કુતાર પાશે બરશનુમ અપાવ્યું
હતું. એ ગોડાવરા મોબેદો બનાજીની અગીઆરીમાં ત્યાંનાં “ હંધારૂ શાથે
શમજીને ” કામ કરતા હતા.

૨. તે પછી અતરે વસ્તી વધતી ગઈ અને ગોડાવરા મોબેદો અંહી વધુ
સંખ્યામાં આવતા થયા ત્યારે નૌસારીવાલાઓએ તેઓને બરશનુમ
આપવાનું બંધ કર્યું કે તેઓ ગમે તો નૌસારી જઈને બરશનુમ લઈ આવે.
અવું દીસે છે કે ગોડાવરા મોબેદો વધુ સંખ્યામાં આવતા થવાથી પોતાના
હક ઇલાકા ઉપર કાંઈ અટકાવ પડે એવી ચીંતાથી તેઓએ એમ કર્યું.

૩. તે ઉપરથી સંવત ૧૮૭૬ (ઇ. ૧૮૨૩) માં પંચાએતના સાહે-
બોએ ઉદવાડેવાલા આ. હોરમજી રૂસ્તમજી ભાધા વીગેરે પાસે તેઓને બર-
શેદજી માણેકજી શરાફની ચોપાટીની વાડી મધે, ઉપર ઇસારો કરવા પ્રમાણે,
બરશનુમ અપાવ્યું.

૪. ઉદવાડેવાલા એ મોબેદે ત્યાના દસ્તુરજીની પરવાંનગી વગર ખીજ
મોબેદ સાથે અત્રે આવી ગોડાવરાઓને બરશનુમ આપ્યું હતું તે ઉપરથી
ઉદવાડાના દસ્તુરજી નારાજ થયા હતા. તે બાબદ આપણે ઉપર જોઈ. તે
ઉપરથી હવે ગોડાવરા મોબેદોને સુરતના આતશબેરાંમ મધે બરશનુમ અપા-

વીને આલાત સાથે પગ રસ્તે અત્રે બોલાવવામાં આવ્યા કે અહીં આવી તેઓ બીજા ગોડાવરા મોબેદોને બરશનુમ આપે.

૫. તેમ કરવામાં આવ્યું. તે પછી ગોદાવરાના મોબેદોએ પારસી પંચા-એતના સાહેબોને તેઓની સત્તા કબુલ રાખવા માટે આ દસ્તાવેજ કરી આપ્યો.

એ દસ્તાવેજ એક અગતનો દસ્તાવેજ છે, તેથી તે સદાબરો નીચે આપું છું:—
“ શવશત શી મુબોઇની અનબુમન જોગ લા. શમશત ગોદાવરાના હંધાડ જત હમો તંમોને લખી આપીએ છઇએ જે શા. ૧૮૭૬ ના વરશ મધે હંધાડ પાલનજી પીશતનજી તા. પદમજી પેશતનજી કોહાભાઇના તથા બીજા ગોદાવરીઆ મોબેદોએ તા. શુવાલીના પારસી શોરાબજી કાલાભાઇ તારી-આરના તથા બીજા બેહેદીનોએ તમારી પંનચાતની ખીજમત મધે અરજ કીધી હતી જે શા. ૧૮૬૬ ના વરશ મધે વાડીઆજી પેશતનજી બહુમનજીએ હંમુને બરશેદજી માણેકજી શરાફની ચોપાટીની વાડી મધે નોશારીવાલા અંધાડ મેદોશજી બરબેરજી કુતાર પાશે બરશનોમ અપાવેલો હતું તારે બનાજીની આગીઆરીવાલા હંધાડ સાથે હમે શમજીને કામ કરાવતા હતા પન હવે વશતી ગની થઇ છે ને હંમારે ગોદાવરના બીજા મોબેદ ગના આવે છે તે વાશતે હંમે પોતે બરશનોમ લેવા માગીએ છએ તે હંમુને બરશનોમ આપતા નથી તેવારે તંમોએ તે લોકોને કઇલિ પન તે લોકો કેવા લાગા જે નશોરી જઇને બરશનોમ લઇ આવે નઇ તાં શુધી હમે કઇ હેનાને ઇઅજદાડરેનુ કામ કરવા દેશુ નઇ તેવારે તમારી પંનચાતના સાહેબ લોકોએ તજવીજ કીધી જે મુબોઇમા કેતલા લોકોની શતા કઇ પોચતી નથી વાશતે શ્રી ઊદેપોરથી હંધાડ હોરમજી રૂશતમજી ભાધાને તથા હંધાડ મનચેરજી રૂશતમજી ભાધાના તથા હંધાડ ફરામજી

૧ ને શરવે અલાહ સાથે તેરાવીને હંમુને બરશેદજી માણેકજી શરાફની ચોપાટીની વાડી મધે દરેમરની જગા ઊપર બરશનોમ અપાવેલો છે તાર પછે તમારી રજા લઇને આવે મળના મધે અમોએ હંમારા ગોદાવરાના બીજા હંધાડ માનકજી નવરોજજી કોહાભાઇના ૨ તથા હંધાડ બીખાજી નવરોજજી કોહાભાઇના તથા હંધાડ બેરામજી જીવનજી કોહાભાઇનાને શ્રી સુરતના આતશબેહેરામ મધે બરશનુમ અપાવીને શરવ અલાહ સાથે પગા વાતે ૩ મુબોઇ બોલાવીને તેનાને હાથે બરશેદજી શરાફની

(૧) અહીં જગ્યા ખાલી છે. (૨) અહીં જગ્યા ખાલી રાખી છે.

(૩) “ પગ વાતે ” એટલે પગ રસ્તે, દર્ખાં મારે નહીં.

મોપાતી વાડી મધે બીજા મોખેદોને બરશનોમ આપીને બેઠીનોનુ દીન ધરમનુ કામ ચાલુ રાખીજી છે.

“ બીજી હંમે તમુને લખી આપેજી છે હંમે ગોદાવરાના મોખેદો મુખેઈ-મો છેએ તે તથા હવે પછે જે કોઈ બીજા ગોદાવરના મોખેદો શ્રી મુખેઈ મધે આવશે અથવા શ્રી મુખેઈની તાલુકાના બીજા ગામ હના ^૧ છે અથા હવે પછે બીજા ગામ મુખેઈના તાલુકાના થાશે તે ગામ મધે શ્રી મુખેઈની પનચાતની રજા લીધા વગરે તાં જઈએ ને આપરી દીન ધરમનુ કામ કરીએ નઈ તથા મુખેઈના શરેશતા શવાએ બીજે નવો શરેશતો કરીએ નઈ.

“ બીજી હંમે તમુને લખી આપીએ છેએ જે હમારા ગોદાવરાના મોખેદ જે કોઈ હંમના શ્રી મુખેઈમો છે તે તથા હવે પછે શ્રી મુખેઈમો આવે તથા શ્રી મુખેઈની તાલુકાના ગામ મધે જશે તે ધની બમન રોજ તા. મોહાર રોજ તથા ગોશ રોજ તથા રાંમ રોજને દને ગોશ ખાએ નઈ ને એ હંમકારાને દને જનાવર કપાવીએ નહી તથા બરશનોમનો ધની ખાતકીને હાથેનુ કાપેલું ગોશ ખાઈએ નઈ.

“ બીજી જીપર લખાથી જે કોઈ ધની ફરે તે ધનીને તમારી પનચાતની અથવા તમારી અનનુમતની નજરમો થેરે તે પરમાણુ શજા દીએ શઈ એ લખીજી હંમે હમારે રાજી રજાવંનદીથી અકલ હોશીઆરીથી લખી આપીજી છે તે હંમારે તથા હંમારે ફરજંદોને ના ફરજંદોને કબુલ મનજીર રાખવુ શઈ. શા. ૧૮૮૨ ના પોશ વીઠ ૧૧ વા. શુકરે તા. ૩ જુ ફેબ્રવારી શ. ૧૮૨૬ અંગરેજી રોજ શરેવર માહા ૩ જે ખોરદાદ શને ૧૧૬૫ ઇગજરદી શેરીઆર.

૧ દશનુર પાલનજી એરવઠ પેશતનજી કોઆલાઈની શઈ

૧ મોખેદ પદમજી પેશતનજી કોઆલાઈની શઈ

૧ મોખેદ રતનજી એદલજી જીજીની શઈ.” ^૨

એ ઉપ્રાંત બીજા ૩૪ જણાઓની શહીઓ છે.

આ દસ્તાવેજ મલવા બાદ પંચાએતના સાહેબોએ એ મોખેદા માટે એક ફરમેહુર સ્થાપનાનો વિચાર કરેલો દીસે છે.

(૧) “હમના” જુઝમાં વચમાનો ‘મ’ રહી ગયો છે.

(૨) એ. ૧ ક, બા. ૪૮, પા. ૩૫.

આ અરસામાં તા. ૨ જુન ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૬ રોજ ૩ મા પ શેડેનશાહી
સને ૧૧૬૫ ને દીને પંચાએતના સાહેબોએ ઉગરાતથી
ગોદાવરા મોબેદો માટે અને પોતાના કુદમાંથી ગોદાવરા મોબેદો માટે એક
દરેમેહેર બંધાવવી. દરેમેહેર બંધાવી આપી. સવંત ૧૮૮૩ ના આસો વદ
તા. ૨૦ અકતોબર ૧૮૨૭ સુધીના સાલના હીસાબ

પ્રમાણે દીસે છે કે “ ગોદાવરાનાં મોબેદોને આદરીઆંન ઉગરાંશુ કરીને બાંધી
આપેઉં ” કે તેઓ અતરે બરાબર પગબર થાય, એ આદરાનને “ તેનાં કુલે
બરચ રૂ. ૧૦૦૫૬૩૩૩ દોકડા થાએઆ તે મધે ઉગરાંશુ રૂ. ૬૦૭૨ આવેઉ
બાકી લેહણાં રઆ તે પંચાત મધેથી આપેઆ. ”^૧

બીજાં વરસના હીસાબમાં આપણે જોઇએ છીએ કે દરેમેહેર બંધાઇ રહ્યા
પછીના વરસોમાં પણ એ માટે ઉગરાણાના રૂપ્યા આવતા હતા જેથી પંચાએતે
ઉમેરેલી રકમની બાકી બોલી થતી જતી હતી. એ મુજબ બીજાં વરસમાં આપણે
૮૬૧ રૂપ્યા આવેલા જોઇએ છીએ (તા. ૨૬-૧૦-૧૮૨૬ નું મુબઇ સમાચાર).
એ પછીના વર્ષમાં પણ ઉગરાણાની રકમ આવેલી આપણે જોઇએ છીએ.

પંચાએતવાલા સાહેબોએ ઉદવાદા જોગા કાગજમાં શેડખાનદાનવાલાઓ
અને એઓની પક્ષના નૌસારીના મોબેદો બાબે ઉપર પ્રમાણે

ઉદવાદાના મોબેદો. અણુગમો બહાર કરી ઉદવાદેવાલા મોબેદોને મુબાઇ તરફ
તેઓને અત્રે તેડવાની પંચાએ- ખેંચવાની કોશેશ કીધી. તેઓએ એ બાબે નીચે પ્રમાણે
તના સાહેબોની ઠાળ. લખ્યું (ફ. ૨૫ તથા ૨૬). “ ગોદાવરાના બેહેદીન તથા

મોબેદ લોકોએ અરજ કીધી છે વાશને તેનાનુ શખાબનુ
કામ કરવુ શબ્દર છે વાશતે તમારા લોકો અશક્ત છે પણ કોણ જાણે તમો નશારી-
વાલાના તાએબે છે કે જુદા છે તેની તજવીજ તમારા લોકોથી કીધી તવારે
તમારા લોકો હમુને કેવા લાગા જે હમે કાઇ દેશાઇજના કે નોશારીના દશતુરજના
તાએબે નથી તેનુ પંથનકીનુ અને હમારૂ પંથકી જુદુ છે. ને જે કોઇ હમારે
તાં બરથનુમ લેવા આવે છે તેને હમે બરથનમ આપીએ છીએ.

“ બીજુ હમોને મોબેદો કેવા લાગા જે હવે શરવે ઠેકાણે આતશ-

(૧) મુબઇ સમાચારનો તા. ૩-૧૧-૧૮૨૮, નો અંક પા. ૮૦૧.

(૨) ચો. ૧ ક, બા. ૪, પા. ૪.

બેહેરામ થાય છે તે હમારો ઝરીબ લોકોનો ખોદાએ નીભાવ કરે કે આતશ-બેહેરામ નીભાવ કરશે. તે શાલ્લીને હમે તંમારા મોખેદોનો શારી પખે દલાશે. દીધો છે જે તંમો કશી પ્રીકર કરશે નો કોહોન જાણે તમારા આતશબેહેરામ તમારી મદત કરનારા છે વાશતે નોશારીવાલાને હમારી શાયે શેજ વાત ઊપરથી એવરો પ્રીશાદ ઊઠવાનુ શુજ પડે છે વાશતે તમો કાઈ જિદેપોર જઈને એકાદ આશામી જેટલી ગમે તેટલી આશામીને ખોલાવી લાવશે તો તંમારે વાશતે તા. ગોદાવરાને વાશતે નવુ આદરીઆન બનાવીશુ ને હરએક વાતે તંમારી તા. ગોદાવારા લોકોની બરદાશ કરશુ.”

ઉદવાદા જોગા ઉપલા પત્રમાં મુંબઈવાલા સાહેબો નૌશારી અને ઉદવાડના પંથક વચ્ચે શું સંબંધ હતો તે બાબે પુછપરછ કરેછે. નૌસારી અને ઉદવાડના તેઓ લખે છે કે (ફ. ૩૧) “ મેહેરબાની કરીને હમુને જે કાઈ પંથકો વચ્ચેના સંબંધ વાજખી હોય તે લખી જણાવજો જે તંમો અને નૌશારી-માટે મુંબઈવાલા સાહે-વાલાને કાઈ લાગનુ વગનુ છે કે જુદુ છે તંમારે ને તેનાને બોની પુછપરછ. લખા પર શી રીતે છે તેની નકલ તથા તેની બીના જે કાઈ વાજખી હોય તે લખી મોકલજો કેમજે હમારે તો નૌશારીવાલા તથા શુરતવાલા તથા ભરૂચવાલા તથા જિદેપોરવાલા તથા વર-શાલવાલા તથા ગોદાવરેવાલા શરવે બરોબર છે પણ હમને શરવે લોકો કેહે છે જે પાંચ પથકી' વેચી લીધા છે તે વખતે કઈ મુબઈનુ કોઈ કઈ જનાતુ નહી પણ હમેશ શારી પખે જાણુ છે જે બીજા પનથકીવાલા નૌશારીવારાને શાવ વગર બીજુ કાઈ આપે છે પણ તંમો જિદેપોરવાલા કાઈ આપતા નથી વાશતે તંમો હેનાનેથી જુદા છો પણ તેની હમારી ખુશી છે જે તંમારે તે લોકોને બી કઈ મનાકેશે પડે નઈ તે વાતમા હમે રાજુ છંએ વાશતે જે કાઈ વાજખી નેઆ તે મેહેરબાની કરી લખી મોકલજો ને હમેને કામ પડે તો બીજા મોખેદ મોકલશે નઈ' તે દશતુરજુ શાહેબની તથા તંમારી સમશત અનજુમનની નજરમો થેરાવી જબાબ તાકીદથી લખજો. ”

(૧) પંથક.

(૨) “ મોકલશે કે નહી ” એવી મતલબ દીસે છે.

મુંબઈવાલા સાહેબો ઉપલા પત્રમાં ઉદવાડાવાલા સાહેબોને જે નવસારીવાલાઓ
 આ નવી હીલચાલના સંબંધમાં કાંઈ લખેતો સંભાલીને
 નોસારીવાલાઓને જવાબ આપવાની સુચના કરે છે. તેઓ લખે છે કે (ફ. ૩૩)
 ઉદવાડેવાલાઓએ બહુ “હમુને એવું માલમ પડે છે જે નોસારીવાલા શાયે હમારી
 સંભાલથી જવાબ આપ- હાવી ગડબડ ચાલે છે તે ઊપરથી અલખતે નોસારીવાલા
 વાનો અત્રેના સાહેબોએ દશતુર તા. દેશાઈ અથવા મુબઈવાલા તથા શુરતવાલા
 કરેલો આમલ. રંશતમ માણુકના શેઠીઆ લોકોએ તંમુને કાઈળી લખીજી
 હશે નહ તો હવે પછે લખશે વાશતે જે કાઈ જખાબ તમે

લખો તે તમારી અનબુમનનુ બહુ થાયે હેવુ ચોકશ વીચાર લખજે નહ તો
 નોસારીવાલાઓ વગર વીચારેલા જખાબ લખો તેથી તેનાના લોકોનુ ઊલટુ ખગરવા
 શરખુ કીધુ છે. પોતાના ગરીબ લોકોનો મદત તો કીધી નથી પણ ખરાબ
 થાવા શરખુ કીધુ છે વાશતે તમે જે કાઈ જખાબ લખો તે તંમારી અનબુ-
 મનનુ બહુ થાયે તે પરમાણે વીચારીને લખજે ને હમારી નીશા^૧ છે જે તે
 લોકો શરેશરીઆન^૨ ગુનાનુ કામ પકીડીજી છે વાશતે તેનાવોને કાઈ શાઝ
 શુજ પડતુ નથી પણ હમે તો શખાખના કામ મધે હમારા^૩ થાવાને વાશતે
 અતલી મેહેનત લઈએ છે અને તમ લોકો જે છો તે અશલથી ધરમનુ પાઈઓ
 છો^૪ તે અલખતે શખાખનુ કામ થાયે તે મધે તમે તમારી કશર રાખશે
 નહ. હમારી ખુ^૫ છે જે શરવે શાયે એકલાશ^૬ થાવો તો ગણો શાઝ છે. વાશતે
 મેહેરખાની કરીને જે કાઈ વાજળી બાણુ તે પરમાણે તાકીદે જખાબ લખી
 મોકલજે.”

મુંબઈવાલા સાહેબોએ ઉદવાડેના દશતુરજી ઉપરના પત્રમાં પુછાવ્યું હતું
 કે તેઓ ઉદવાડેથી બીજા ખરશનુમના ધણીઓને અત્રે
 ઉદવાડેના મોખેદોને મોકલશે કે તેના જવાબમાં ઉદવાડેથી લખાઈ આવ્યું કે
 અત્રે કામ માટે નહીં મોકલી “હમારે ઇઆં ખરશનુમના ધણીઓની પુછ કમ છે
 કામ તે બાબે દરુરજીને હમારે તહાં શવાશેહો પાગડીની પાદશાહી તેમા કેતલાએક
 ખાલાસો. ગરદા માણુશ ને કેતલાએક છોકરવાદ છે ને કેતલાએક
 ખરશનુમવાલા છે પણ અતરની દરેમેહેરમા દશ વીશ જણ

- (૧) ખાતરનીઆ વાને ખાતરી. (૨) સરેસરઆમ. (૩) હમખેદરે એટલે હમશરીક.
 (૪) ખચો વાને ખુલ. (૫) ખુશીને બદલે ખુલમાં લખાયું છે. (૬) એખલાસ વાને સુબેહસંપજ.

હાજર જોઈએ ને તે કરતા હમારા તારાપોહારમો તથા નાહારનગોલ (નારગોલ) મો
દરેમેદર છે તોપણ હાજવાલા કામ કરે છે વાશતે શરવે ગોવાએલા છે તે કરતા
કોઈ જોડ બાબુના ધણી હોએ તેનીથી પોચી શખાશે તો તેની તબવીજ કરી
પાછલથી મોકીશું ” ૨

ઉદવાડેવાળા મોબેદોને જીતેજન આપવા ઉદવાડા જોગા એક પત્રમાં^૧ અતરેથી
જણાવેછે કે “ જે કોઈ શારા મોબેદો હશે ને અતરે આવીને આપરા દીનના
ફરમાન પરમાને તથા પનચાતના શરેશતા પરમાણે એજદાથરે^૨ કામ કરવા માગશે
તો તે ધણીને હમે રજા આપીશું. વાશતે જે કોઈ મોબેદ તમારા તરફથી પોતાના
ખુશીથી પોતાની રાજીને વાશતે અતરે આવા માગે તે વારે તે લોકોને તમોએ
કાંઈ હરકત કરવી નહીં.....કોઈ કેશે જે હમારું પનથક છે તે કાંઈ હમે
કબુલ રાખતા નથી. હમારે તો જે મોબેદ તે શરવે બરાબર છે તે શત જણુએ. ”

આ અરસામાં વાડીઆજી જાંગીરભાઈ નસરવાંનજી તથા વાડીઆ ખરશેદજી
ઉડવારે આતશબેરાંમને કદમબોશી કરવા ગયા હતા ત્યાંથી જે જોઈ અને જાણીને
આવ્યા તેની ઉપરથી મુંબઈવાલા સાહેબો ઉડવાદાની એકીનદારી માટે પોતાનો
અંતોશ જાહેર કરી શાખાશી આપે છે.

V.

બહાર ગામોની અનજુમનો સાથના મુંબઈની અનજુમનના સંબંધની બાબદો.

આ અરસામાં મુંબઈની અનજુમનનો સંબંધ બાહરગામોની અનજુમનો
સાથે કાંઈક વધારે ઘાટો થતો ગયો. એક હાથ પર તેઓ મુંબઈમાં નૌસારી
ઉપાંત બાહરગામના મોબેદોને પણ લાવવાની કોશેશ કરતા હતા. બીજા હાથ પર
તેઓ હવે મુંબઈથી જરૂર પડતાં બાહરગામો પણ મોબેદો મોકલવા લાગ્યા. વલી
વધુ અગતનું આ કે એ અરસામાં એઓએ બાહરગામોની અનજુમનોને તેઓના
જરૂરી કામોમાં વધુ મદદ કરવા માંડી. અત્રેની પંચાએતનો એ બહારગામોની

(૧) તાં (ત્યાં) પણ.

(૨) મોકલશું. ચો. ૧ ક, બા. ૧૦, પા. ૧૧.

(૩) ચો. ૧ ક, બા. ૭, પા. ૮, ફ. ૯.

(૪) યોજદાથગર એટલે જરૂરનું લેઈ પાવમેદેલનું કામ.

અનન્યમન શાથે મોઝેદો વીગેરેની બાબદનો સંબંધ અને પત્રવેહવાર કેટલીક બાબ-
દમાં જણવા જોગ છે. એ પત્ર વેહવાર ઉપરથી કેટલીક ખુદ સુબંધની પંચાચેતને
લગતી રાહરીતી, રસમ, અને વીચારોને લગતી હકીકત મળે છે, તેથી તે બાબે
જરાક વીગતે બોલવાનું હરૂસ્ત હીસે છે.

કહે છે કે કલ્યાણીની પારસી વસતી ઇ. સ. ની ૧૬ મી સદીની શરૂ-

આતમાં થાઈ હતી કે જ્યારે પ્રીરંગીઓએ છાસ્તી જીત્યું

૧. કલ્યાણી, હત્ત. ત્યાંનું એક પુરાણું ઈંટનું દખલું ઇ. સ. ૧૫૩૩

માં બંધાયલું જણાવવામાં આવે છે.^૧ કલ્યાણી ખાતે

પારસીઓ થાણા તરફથી પોરચુગીઝોના ધાર્મિક બાબદના કોઇ જુલમને લીધે
આવી રહેલા જણાવવામાં આવે છે.^૨ ઇ. સ. ૧૭૮૦ ને શુમારે જ્યારે અંગ્રેજોએ
થાણા લીધું ત્યારે કલ્યાણીના કેટલાક પારસીઓએ થાને જઇ પાછો પોતાનો
વસ્વાત કર્યો. એ વખત આગમચ પારસીઓની કોઇક વસતી તારાપોર, નારગોલ,
દમણ અને આબુબાબુના ગામોમાં પણ ફેલાયલી હતી.^૩

આ અરસામાં અત્રેની પારસી પંચાચેત અત્રેથી બાહિરગામ મોઝેદો મોકલવા
લાગી અને પોતાની કોઇક સેવાઓ બાહિરગામોની અનન્યમનોને આપવા લાગી
તેના પેહલો દાખલો આ કલ્યાણી ગામના છે. આ ગામના સંબંધના કોઇક
બનાવો નીચે પ્રમાણે છે:—

(ક) કલ્યાણીના એક મોઝેદ બાબે અત્રેની પંચાચેત ઉપર ફર્યાદ આવવાથી
ખરશેહજી માણેકજી શરાફ રોજ ૧૨ મો મોહોર માહ ૫ મો અમરદાદ ૧૧૯૩
(તા. ૧૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૪) ને દીને કલ્યાણી કાગજ લખે છે અને ફર્યાદ
કરે છે કે કલ્યાણીની પંચાચેત જાણે ત્યાંનાં પંથકીને તાબે છે અને ત્યાંનો
મોઝેદ જેમ જારતી કરે છે તેમ કરવા દે છે. ત્યાંનો પંથકી ઉદવાડે જંદરવાન
કરાવી આવનાર પાસેથી પોતાનો હક માંગે છે અને કાંઈ આપવામાં નથી

(૧) Bombay Gazetteer, Vol. XIII, Part I, p. 254.

(૨) પા. પ્ર. I., ૫૧.

(૩) જુઓ મારી “A Few Events in the Early History of the
Parsis” નામની ચોપડી, પા. ૨૪-૨૫, જેમાં કેટલાક પુરાણા પોરચુગીઝ દસતાવેજોના
આધારે એ બાબે કાંઈક વીવેચણ કર્યું છે.

આવતું તો તે પંથકી તેને ત્યાંની કીચા કરતો નથી અને છોકરાંને સદૃશ પહેરાવતો નથી. એવી ફેટલીક ક્રયાદ કરી સેવટે લખે છે કે : “એ વાતની તમારી અનભુમનને ગણી શરમ છે.” પંથકીનો ભુલમ હોય તો અત્રેનાં પંચાતવાલા સાહેબો તરફથી ખીજે પંથકી મોકલી આપવા જણાવે છે.

(ખ) કલ્યાનીથી ત્યાંના એક ખીજા મોખેદની પણ પાછળથી ક્રયાદ આવી હતી કે તેણે એક બેહુદીન ઉપર પોતાનું લેહણું નીકલતું તેને નહીં ચુકવવાથી તેને ત્યાનું રવાનનું કામ બરાબર કર્યું નહીં. તે માટેની હકીકત જાણી અત્રેની પંચાએતના સાહેબો સંવત ૧૮૮૫ ના પોશ શુદ્ધ ૧૪ વાર રવેઉ રોજ ૧૯ માહ ૪ નાં પત્રમાં^૧ દલગીરી દેખાડે છે કે ફરીઆદ કરનાર પારસીએ પોતાને હાથે લોખાન સુખડ મુકીને ચહારમને દહાડે લોકોને જમાડ્યાં. એ બાબે અંહીથી લખે છે કે “પોતાને હાથે લોખાન મુકીઉ તે ગણેજ નેક કામ કીધુ છે.....તેની ખશનુમન બેહેસતમાં પોંહચી ચુકી છે.” મોખેદ બાબે આવી ક્રયાદ થવાના સળબે એક ખીજા અધ્યાગ્ની બેડ નીરંગદીન સાથે, તા. ૨૮ જાનેવારી ૧૮૨૯ નાં અત્રેનાં સાહેબોનાં પત્રમાં લખવા પ્રમાણે, મોકલી આપવામાં આવી, અને મુબંધવાલા સાહેબોએ તાકીદ કીધી કે બેહુદીનોએ મોખેદોનાં ચઢેલાં વાજખી નાણાં આપી દેવાં બેધએ.

કલ્યાણીવાલાઓએ ભુનાં પંથકી બાબેની ક્રયાદ જમશેદજી જીજીલાઇ વગેરે સાહેબો પુનેથી અત્રે આવતાં કલ્યાણી થોબ્યા હતા ત્યારે તેઓને મોઢે મોઢું પણ જણાવી હતી.

(ગ) ખીજા એક પારસી માટે અત્રેથી ફરીઆદ કરે છે કે શાંમળવા પ્રમાણે તેણે “ગની સુદત થઇ પોતાની બાગમો પરબત ચોરતને રાખત્રી છે ને રાતને ઢાડો તાંજ ખાવુ પીવુ કરે છે.” એ ધણી માટે એ સાહેબો લખે છે કે “તે કલ્યાણીની પનચાએતમો બેશનાર થઇને અજબ છે જે તમો કોઇ એ ધણીને હજુર શુધી શીખામણુ દીધી નઇ.”

(ઘ) ખીજુ કલ્યાણીમાં નવા બનેલા એક દાખલા માટે મુબંધવાલા સાહેબો ઉપર ફરીઆદ આવી હતી કે એક મોખેદ રૂશતમજી બેરામજી કલેઆણી

(૧) ચો. ૧ ક, બા. ૯, પા. ૬.

(૨) ચો. ૨, બા. ૩૭, પા. ૩૨.

(૩) ચો. ૨, બા. ૪૩, પા. ૩૬.

મધે બરશનુમ લઈને ઇજશની વંદીદાહનું કામ કરેછે તે કંઈ ઠીક નહ. તેના જવાબમાં એવી કૃત્યાહ કરનારને જણાવવા લખે છે કે “અશલ એજ પરમાણુ મુખોઈ કેઈ બરશનુમ લેતુનું નહી શરવે નવશારી જઈને બરશનુમ લઈ આવતા હતા ને અશલ વરશીઓળી કેઈ મુખોઈ મધે રાખતાતા નહી ને અશલ નીરંદીનળી કેઈ મુખોઈ મધે કરતુનું નહ. શરવ નોશારીથી લાવતા હતા પન હવે ખુદાતાલાએ આપરા લોકોને શુજ પાડીજી જે જે જગોમો આપરે રધએછે તે જગો ઉપર બરશનુમ લેવાએ તો ગનુ શવાબનુ કામ છે વાશતે હવે શરવે મુખોઈમો થવા લાગુ” છે.....ખેઠાતાલા કરશે તો હવેથી જે મીશાલે શ્રી થાના મધે તથા શ્રી પુના મધે થઈજી છે તેમ આશતે આશતે શરવે તમારા ગામ મધેળી થાશે.” એ પત્ર ઉપર વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી, જાંગીરભાઈ ફરામજી, વાડીઆ ખમનજી હોરમજી, ખરશેદજી માણેકજી, જમશેદજી જીજીભાઈ, વીગેરેની સહીઓ છે.

(૩.) ખીજી કલ્યાણીના દશતુર માણેકજી ખાળે ફરીઆદ આવી હતી કે તેવણુ નાયમાં બેડા હતા. તે ખાળે અત્રેના સાહેબો કલ્યાણીના ઇસ્તુરે નાયમાં લખે છે કે તેઓએ દશતુરને બાલાવીને પુછપરછ કીધી બેસવા સાથે અનગમે. તો તેવણુ કહ્યું કે તેવણુને બરશનુમ નથી અને તેવણુને ખીજા ધણી જોરાવરીથી લઈ ગયા હતા. તેવણુને કપડા દેવામાં આવ્યો કે “અગર તમને બરશનુમ નઈ હતો તો શુ થઈ ગીજી પન તમો દશતુર થઈને તમને જોરદીનવાલાને તાં નાયમો જઈને બેસવું શબ્દવર નહ.” તેવણુને સજા કરવાને માટે અતરેવાલા સાહેબોએ જણાવ્યું કે જો તેવણુને બરશનુમ હોય તો તે બરશનુમ રદ ગણે અને છ માસ સુધી બરશનુમ લેવા દેવામાં આવે નહી.^૧

(૪) તા. ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૬ સંવત ૧૮૮૫ ના માહા વીદ ૫ વાર બોમ્બેના ખરશેદજી માણેકજીનો કલ્યાણી શેઠ રૂસ્તમજી કલ્યાણીની ફરદમેદાર. દાદાભાઈ,.....^૨ નાનાભાઈ તથા શાગરજી નશરવાનજી તથા બાલાભાઈ નવરોજી તથા અનજીમન જોગો એક ખાસ “ખેપીઆ” સાથે મોકલેલો પત્ર^૩ છે જે ઉપરથી કલ્યાણીની જીની

(૧) ચો. ૨, પા. ૬૩, પા. ૫૨.

(૨) અહીં ધણીના નામનો ભાગ ખવાઈ ગયો છે.

(૩) ચો. ૨, પા. ૫૫, પા. ૪૩ (ખાખદ ૬૩, ૫૫ જોવી.)

હરેકમેહર બાળે નીચલી હકીકત મલે છે :— એ અગીઆરી પહેલે મુ'બઈવાલા નસરવાનજી દાદાભાઈ મોદી ૧ એ બ'ધાવી હતી. તે માટેની જગ્યા શેઠ રૂસ્તમજી દાદાભાઈ, સોરાબજી નશવાનજી, તથા બાલાભાઈ નવરોજીના વડવા-ઓએ આપી હતી. અસલ બ'ધાવનારા મોદીના ગુજરવા પછી મોદીના કુટુંબ-માંથી કેઈએ તેનું સમારકામ ન કરવાથી કલ્યાણીની અનજીમને તે ઉપર ખર્ચ કરવા માંડ્યો હતો. તે ઉપરથી એ પત્રમાં લખે છે કે “ હવે તમારી અનજીમનની અખતીઆરમે નવા મોબેદોને રાખજો કાંએજે હવેથી આગીઆરી તમારી અનજીમનના હાથમે આપેલી છે વાશતે હવેથી તમારી અનજીમન શરવે વાતે અખતીઆર છે તે વાશતે તમારી ખુશી પડે તે મોબેદને આગીઆરીમે રાખજો ને આગીઆરીના શાંમન ઉપર તમારી અનજીમનની અખતીઆર છે તે મધે તમારા જીનાં પંથકીનુ અથવા નવા અ'ધાડનો કંઈ જોરો નઈ.”

એ અગીઆરીના ખર્ચ માટે લખે છે જે “ આગીઆરીનુ ખરચ વાશતે તમારી અનજીમન મલીને હરેક ખુશાલીને વખત ધરમખાતે પઢશા એકઠા કરો છો તેજ પરમાણે જે વેપાર કરે છે તે પાશેથી આગીઆરીનો ખરચને કીજે પનચાતના ધરમખાતેનો નામ પાડીને લેતા રેજે ને હરેક વાતે કંઈ આવે જે પનચાતનો ધરમખાતાનુ એકથો કરશે તો કેઈ વખતે કંઈ ધરમનુ કામ આવી પડશે તારે તે ધરમના પઢશામેથી ખરચ કરવાને કેઈને કંઈ ભારી પડશે નઈ. ”

(૧) એ નસરવાનજી દાદાભાઈ મોદી તે મુ'બઈવાલા દાદાભાઈ નસરવાનજી મોદીના બાપા છે કે જે દાદાભ.ઇ ૫૦) વરસની ઉમરે તા. ૧૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૧૦ રોજ ૧૧ માહ ૧૨, ૧૧૭૬ ને દીને હક થયા હતા. એવજી “ દાદામોદી ” ના નામથી એલખાતા હતા (પા. પ્ર. I, પા. ૧૧૭). આ નસરવાનજી ૫૯ વરસની ઉમરે તા. ૨૦ મી ઓગસ્ટ ૧૭૯૦ ને દીને હક થયા હતા. એવજી ઇ. ૧૭૫૦ ને સુનાર અત્રે આવ્યા હતા અને “ અતરેની પારસી પંચાતના એવજી એક અક્ષગર થયા હતા (જી.મો. ઉપર, પાનુ ૫૧). એવજીની નઈઅતે એવજીના વીધવા બાઇ નવજીઆઇએ ઇ. સ. ૧૭૫૦ માં કલ્યાણી મધે એક દોખમુ બ'ધાવ્યું હતું ” (પા. પ્ર. I, ૭૧).

(૨) મુખ્યાર ને બહે.

કલ્યાણીની અનન્યમનને એ દરેહમેહર ઉપર પુરતી સતા આપવા કાજે પંચાએતવાલા સાહેબોએ અત્રેથી “મોદી દાદાભાઈ નશરવાનજીના વારશ વાડીઆ રશતમજી રતનજી કાકા ” પાશે પણ તા. ૨૬ મી એપ્રિલ શને ૧૮૨૬ શ. ૧૮૮૫ ના ચંદતર શુદ્ધ ૩ વાર શોમેને દીને એક પત્ર લખાવ્યો. તેમાં લખાવ્યું કે તે દરેહમેહર “ કલેઆણીના પારશી અનન્યમનના તાએબે આપી છે તે દરમેહર મધે બારી છે તે જીના પંથકી હજુર શુધી નવા મોબેદોને મુબોધની પનચાતવાલાએ મોકલા છે તેનાની નીરંગદીન મુકવા હેતા નઈ વાશતે આએ હંમારો કાગલ જીના પંથકી પાશેથી તે બારી તથા બીજા શામાન હોએ તે તે કાગલ વાંચતાં વાર જીના પંથકી પાશેથી લખને તમારી હશતક લખને તમારી અનન્યમનને ગમે તે મોબેદોને હવાલે કરે. એ વાતનો દરમેહર ઉપર શરવે વાતનો તમારી અનન્યમનનો અખતીઆ છે વાશતે જીના પંથકીનુ જે કઈ શામાન હોએ તે પોતાને ગેર લઈ જાએ.આએ કાગલ જીના હંધેઆડને દેખારીને બારી તમારા હવાલામો લેજો અગર તમારી સાથે કઈ વહતી તકરાર કરે તો દરમેહરના મુખતીઆરી તમો છેઓ જે તમુને શાડુ શુજે તેમ કરજો. હવે પછી એ દરમેહર તમારા તાએબામો છે વાશતે શરવે વાતે ખબરદારી રાખજો. ”

આ જીના પંથકી બારીનો કબજો નહી મુકતા તે બાબે અત્રેની પંચાએત સંવત ૧૮૮૫ નાં ચૈતર શુદ્ધ ૧૦ વાર શોમે રોજ ૧૪ માહ ૭ સને ૧૧૬૮ ચ. ઝ. ને દીને એક પત્ર જેમાં ૧૨) સાહેબોએ સહી કીધી છે તેમાં લખે છે કે અતરેવાલા સાહેબોએ એ બાબે તપાસ કીધી છે તેમાં એ મોબેદે “ પારશી ખરશેહજી માણેકજી શરાફના ગરમો કબુલ કીધુ હતું જે શ્રી કલેઆણી જઈને દરમેહરની બારીની કુંચી તમારે હવાલે કરશે તે હજુર શુધી કરતા નઈ તે વાંચીને હંમે ગણા દલગીર થયા છે. ” એ પત્ર ઉપરથી વધુ એવું દીસે છે કે કેટલાક બેહદીનો જીના પંથકીની તરફેણ કરતા હતા અને અદાલતમાં ફરીઆદ કરવા માંગતા હતા. તે બાબે અત્રેવાલા સાહેબો સધી ખારો આપે છે કે “ તમારી અનન્યમન રીતએ બીજા કોઈનુ એ દરમેહર ઉપર

દાવો પોંચે નહીં ને કોઈ હંધાડ હેવી રીતે દાવો કરશે તેનો અંગરેજ શરકાર તથા હરકોઈ ખીજા ઇન્શાબવાલા શાહેબ હશે તે ખીજા હંધાડ લોકોનો કંઈ શંભલશે નહીં તે શત જાણુજો. ખીજું એમ કરતાં કોઈ હંધાડ અથવા બેહેદીન તંમારી અનનુમન સાથે કંઈ હેવી વાતની અથવા હરકંઈ ખીજા વાતની શોખી કરે તારે તંમારી અનનુમનને શબ્દવર છે જે હરએક ખુશાલીની વખતે તે ધણીને તંમારે તાં બોલાવે નહીં તથા તે ધણીને ગેહરે તેવા કારનશર તંમારે જાણુ નહીં તારે તે ધણીને નેઆતખાર કરતાં વહતી શરમીનદશ પોચશે. હેવી રીતે કરશે તારે ફરીથી કોઈ તંમારી અનનુમન સાથે માથું ઝિન્યું કરશે તે શત જાણુજો પણ તે ધણીને ગેહર કોઈ ગુજરે તારે શોખેથી તે ધણીને ગેહર જાણુ આણું શહી ને તેના રૂવાનનુ કામ તંમારી દરમેહરમે તે ધણી તંમારા અંધાડ પાશે કરાવે તે કરવા દેજો...ખીજુ જાહારે કોહી ધણી તમારી અનનુમનના શુખન શંભલે નહીં ને પોતાની બરાએખુદી થી તમારી અનનુમનના શરેશતો છોડીને અથવા તમારી અનનુમનનો બંધોબશત કીધેલો તે તોડીને પોતાની ખુશી માફક કામ કરે તે વારે તમારી શરવે અનનુમન મલીને થેશવે જે તે ધણીને નાતખાર કાડવો જરૂર છે તો શોખેથી નાતખાર કાડજો.” એ પછી એવા નેઆતખાર કાઢેલા સાથે કેમ વરતવું તે બાબે કેટલુંક લખે છે.

અત્રેની અનનુમનવાલાઓ બહારગાંમીની અનનુમનેને મદદ આપતા ત્યારે

કોઈ શરતો ધણીખરી કરતા હતા, તેમ કહ્યાંણીવાલા કહ્યાંણીની અનનુમન સાહેબો સાથે પણ અરશેદલ માણુકલ પોતાનાં ઊપલાં સાથે કોઈક ખામોંક બાબ- તા. ૨૪ ફેબ્રુવારી ૧૮૨૯ નાં પત્રમાં^૩ કરે છે કે બહમન, હોના સંબંધમાં કરેલી મોહર, ગોશ, રામના હમકારાએ ગોશ બાણું નહીં ને તે ગોશવણ.

હહાડે ચહારમનો અવસર પડે તો પણ ગોશની ચાશની કરવી નહીં. અતરેથી લખે છે કે “ જે દને રૂવાનના પુલ-

ગુબર થાએ છે તે વખત ઉપર બહમન હંમશાશપનંદ તે રૂવાનની દશતગીરી કરે છે ને તમે તે વખત બમન હંમશાશપનંદના ફરજ હોને કાપો છો એ ગણો!

(૧) “ નહીં ” શબ્દ લખતાં રહી ગયો છે.

(૨) “ બ રાએ ખુદી.” એટલે પોતાનાં વીચારના ફાંતા પ્રમાણે.

(૩) એ. ૨, ખા. ૫૫, પા. ૪૩.

ગુનાહનું કામ થાય છે ને તમારા રૂવાનોના હકમો ગણોજ નરશો કરો છો.”

આ અરસામાં પુના ખાતે એક દરેહમેહર અને હખમુ સ્થાપવાનો બનાવ અગતનો હતો. આ બનાવ સાથે અને બીજા તેના

૨. પુના. સંબંધના બનાવો સાથે પુનાની પારસી તવારીખ એક થા બીજી રીતે કાંઈક જોડાયલી રહી છે. તે બનાવો

નીચે પ્રમાણેના છે:—

તા. ૨૦ મી મે ૧૮૨૪ રોજ ૨૦ મો માહ આવાં ૧૧૬૩ ના દીને દાદીશેઠનાં આતશબેરામમાં સમશત અનજુમન મલી હતી.

(૧) પુનામાં હખમુ અને ત્યાં કેટલાંએક કામોમાં એક અગતનું છેલ્લું કામ પુના દરેહમેહરની સ્થાપના. ખાતે એક હખમુ અને દરેમેહેર સ્થાપવા બાબતનું હતું.

(૨) એ માટે મુબંધની અન- તા. ૪ થી મે ૧૮૨૪ રોજ ૪ થો માહ ૮ મો ૧૧૬૩ નુંમને આપેલી પરવાંતગી. ને દીને પુનેથી સોરાબજી રતનજી પટેલે મુબંધની

પારસી પંચાએત ઉપર પત્ર લખી પુના ખાતે એક

હખમુ અને દરેમેહેર બંધાવા માટે પરવાંતગી માંગી હતી. તે પરવાંતગીની બાબદ આ અનજુમનની સભામાં રજુ કરવામાં આવી. આ બાબતની નોંધ નીચે

પ્રમાણ છે:—“ બીજી શ્રી મુબંધ મધે અશલ પારશી રતનજી સોરાબજી પટેલ હતો તેને છેકરો સોરાબજી રતનજી શ્રી પુના મધે છે તે ઘણીએ શ્રી મુબંધની

અનજુમન ઉપર કાગલ લખીઉ છે જે હવે પુના મધે ત્યા આશપાશનાં ગામ મધે પારશીની વશતી ગણી છે ને કબીલદાર ગેહરખી તેણી ગમ ગણ્યાં થયાં

છે ને મોહોતે જવતે રૂવાનને કલીઆણીના હખમામો લખ જતા ગણી મેનત પડે છે ને બીજી વખતે તે ઠેકાણે રૂવાન પોંચી શકતું નથી વાશતે

પારશી સોરાબજી રતનજી પટેલે સમશત અનજુમનને અરજ કરીને શ્રી પુના મધે હખમુ બાંધવાની ત્યા દરેમેહેર રૂવાનનું કામ થાવાને વાશતે મોબેદોને

નીરંગદીન લેધને બાલાવા છે તે કાગજ આજ દીને પંનચાતના બેશનારાઓએ કબુલ કરીને શરવ અનજુમનને બહેર કીધું તે શરવ અનજુમને કબુલ કીધું

છે તે વાશતે હખમાની ત્યા અગીઆરીની તંનદરોશતી પારશી સોરાબજી રતનજી પટેલને નામે આજ દીને બાણાવી છે તે બાણાજો. હેની વીગતે શરવે

અનન્યુમન બેશીને ઠેરાવે છે તે જાનજો. તા. ૨૦ મી મે ૧૮૨૪ અંગ્રેજી.” આ નોંધ હેઠે વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી, ફરામજી કાવશજી બનાજીના, જમશેદજી જીજીભાઈ, પેશતનજી બીખાજી, હોરમજી દોરાબજી, પારશી ખરશેદજી માણેકજી, એદલજી દોરાબજી શંભણીની સહી છે.^૧

તા. ૧૭ મી જુન ૧૮૨૪ રોજ ૧૮ રશને માહ ૬ મો આદર સને ૧૧૬૩^૨ ને દીને વાડીઆજી હોરમજીજી બમનજી, અને બીજા (ખ) રજા આપતી વખતે સાહેબો પુને સોરાબજી પટેલ ઉપર ઉપલી બાબદમાં મુજબની પંચાએને પત્ર લખે છે તેમાં જણાવે છે કે “પનચાતના બેશના-પુને પટેલ સાહેબો દેવાએ રાવોએ તા. અનન્યુમને ગણી શાવાશી^૩ આપી છે જે બાબે કરેલા બંદોબસ્ત. શત રેમત છે તમારી હીમતને તથા તમારા માતા પીતાને જે આપરી અમજતને તમે ગણી રાશન કીધી છે.” એ પત્રમાં વધુ લખ્યું કે “જે કદ મુજોઈની પંચાતના શરેશોતો છે તે પરમાણે કામ કરાવએ તથા તમારી તરફનો જે કોઈ મોબદ તા. બેદીન હોએ તેનાનેબી કેલે જે મુબઈના પનચાતના શરેશતા પરમાણે ચાલે.” તેઓ નીચલી બાબદમાં તાકીદ કરે છે :

(ક) મુજઈની પંચાએતના હોકમ વગર જીવતી બાયડી પર બીજી બાયડી કરવી નહીં.

(ખ) પરજતની ચોરતના પેતના ફરજંદને શહરો પહેડાવવો નહીં.

(ગ) બહમન, મોહર, ગોશ, રામને, હીને ગોશત આવું નહીં.

તેઓ લખે છે કે “મુજોઈની પનચાતના હોકમ વગરે કોઈ મરહની ચોરત હોએ તે ધણીને બીજી ચોરત કરવા રજા આપશો ના તથા કોઈ ચોરતનું મરહ હોએ તારે તે ચોરતને બીજા મરહ કરવાની રજા આપશો ના ને પર-જતની ચોરતના પેતનું ફરજંદ હોએ તેનો શહરો પેરાવાની રજા આપશો ના

(૧) એ ચોપડો (નં. ૫) અસલ નથી, પણ કોઈ આગતા ચોપડા ઉપરથી નકલ છે. એ સત્યમે ઉપલી શહીઓ અસલ કરે નથી.

(૨) ચો. ૧ ક, બા. ૧૮, પા. ૧૫.

(૩) શાવાશી.

તથા બહુમન રાજ તથા મોર રાજ તથા ગોશ રાજ તથા રામ રાજને દીને જનાવર કપાવીને ગોશત ખાશે નો. એ શીવાઈ બીજે જે આપરો કહીમ શરેશતો છે તે પરમાણે ચાલશે ને જે વારે કોઈ જરૂર કામ તમને પડે તારે મુખોઈની પંચાતને લખી જણાવશે ને તેનું જખાળ ફરી વલે તે પરમણે કામ કરશે.” ૧

ઉપલી પરવાનગી આપવા પછી હખમાનો તાણો પુરવા અત્રેથી મોખેદો મંગાવતાં પંચાએતવાલા સાહેબોએ દસ્તુર જમાશણ (ખ) જે ફરમેહર વીગેરેના એકલણને બીજા મોખેદો સાથે મોકલ્યા. એમ મોકલતાં સંખમાં પુનાના દસ્તુર ખરશેહણ માણેકણ પોતાના ૧૭ મી જુન ૧૮૨૪ ખાનદાનની સ્થાપણા. રાજ ૧૮ મો માહ ૬ મો સને ૧૧૬૩ ય. ઝ. ના અત્રેથી મોખેદો દસ્તુરજ. પત્રમાં પુને પારસી સોરાબજી પટેલ ઉપર લખે છે કે “હ”મે પંચાતના હોકમથી દશતુરજ જમાશણ એકલણને મોકલો છે તે શરવે વાતે ખખરદાર છે ને વરી તેવાને પોતાની સાથે બીજા મોખેદ મનચેરજ મુલાને લઈને આવા છે વાશતે જે કઈ તંમાડું કામ હોશે તે દીનાં ફરમાને પરમાણે દશતુરજ જમાશણ શારી પખે કરાવશે તે શત બજીશે.” “બીજુ દશતુરજ જમાશણ સાથે હ”મે થેરાવીજી છે જે તમાડું હખમાનું કામ પુરું થયા પછી શ્રી પુના મધે બાઈ સોરાબજી તથા બીજા બાઈડાવો શ્રી પુના મધે છે તે તથા શ્રી પુનાની આશપાશ ગામ મધે આપરા લોકો છે તે શરવે તે તમારી શારી પખે ખરદાશ કરશે. તે પુના મધે બાં શુધી તમાને ગમે તાં શુધી રેશે. હરેએક વાતે આપરા લોકો (ને) આપરી દીન ધરમનો શારો રશતો બતલાવશે. વાશતે દશતુરજ જમાશણ હોખમાનું કામ પુરું થયા પછી મુખોઈ આવા માગે તો શમજવીને રાખશે તે કરતાં ખાંમખા રજા માગે તો શારી પખે શાતે માન અશવારી આપીને આબરૂથી વહા કરશે. પજુ બહાં શુધી પુના મધે રહે તહાં શુધી ખરદાશ કરતાં રેશે. જે વારે તંમે શારી આબરૂથી આહશે તવારે બીજા શરવે તે પરમાણે ચાલશે. તે શત વાશતે એ બીના તમારી તરફ પાશેથી હોરમજજી પુનેકર વગર જે કોઈ બીજા

(૧) એ. ૧ ક, ખા. ૧૮, પા. ૧૫.

(૨) એ. ૧ ક, ખા. ૧૭, પા. ૧૪.

(૩) દીની.

આશામીઓ પુના મધે છે તેનાને અનન્યમનવાલાને કાગલ વંચાવએ ને શરવેને અંભારી શલામ કેજો.

“ બીજી મોઝિદો લોકો મધે એક બીજાની અદેખાઇ ગણી કરે છે વાશતે દશતુરજી જમાશજી ગણી આનાકાની કરતા હતા પણ હમુને તમારો પકુ બડશે છે તે જાણીને દશતુરજીને કંઈ છે જે તંમો તહાં ગચાથી તંમોને શાડ થશે. વાશતે એક વાતે દશતુરજીની બરદાશ કરજો. બીજી આપવા લેવાનુ શરવ તમારા બાઇ પીશતનજીની મારફતે ઠેરાવીઉં છે તે પીશતનજીએ હમુને લખીઉ છે તે જાણજો પણ બાઇજીએ માણશ ગણો શાડ છે તે હંમારી નીશા છે જે તંમારી શાયે મુલાકાત થચાથી ખુશી થાશે. ને એ ધણીબી તમોને જશે તે વારે ખુશી થાશે.” એ કાગજની હેઠે શેઠ ખરશેદજી માણેકજીએ જે લખ્યું છે તે ઉપરથી દોસે છે કે ઉપલા સોરાબજી પટેલનાં માતાજી તથા તેવણનાં ધણીઆણીની સાથે દશતુરજી જમાજી પુને રવાનાં થયા હતા.

તા. ૨૯ મી જુન શને ૧૮૨૪નાં શેઠ ખરશેદજી માણેકજીના સોરાબજી રતનજી પટેલ જોગાં પત્ર ઉપરથી માત્રમ પડે છે કે (બ) ફરેમદેર અને જખમા સર્વ જન પુને સલામત પુગાં હતાં ને દશતુરજીને સારી માટે પુને નીરંગદીન બધજતાં આખડ આપી હતી. બીજી કલવાની ખાડી મધે કાંઈ માર્ગમાં નરેબી અડચણ. અકસમાત થયો તેથી નીરંગદીન અવાવ થઈ. તેથી દશતુરજી યાનેથી બીજી નીરંગદીન તથા સરવે આલાત લઈ ગયા. એ બાબદ સોરાબજી પટેલના બાઇ પેસતનજીએ પેહલ વેહેલે પનવેલી થી આવતાંને વાર અતરે જાહેર કરી હતી. સેવટે ખરશેદજી માણેકજી લખે છે કે “ તમારી માતાજીની તથા દશતુરજીની ગણીક વાતે શારી પખે બરદાશ રાખશે તે વાત હમે ગણા ખુશી થાશું. ઉપર જણાવેલો અકસમાત આ હતો કે એક પારસી નીરંગદીન લઈને તરીને ખારી ઓઢંગતો હતો તેવામાં દુખી જતો હતો તે મુશકેલીથી બચ્યો. બીજાઓ મછવામાં સાથે ખેઠેલા હતા તેઓએ તેને બચાવ્યો અને તેમ થતાં નીરંગદીન અવાવ થઈ. તેથી દશતુરજી જમાશજીએ આનાની ફરેહમેહરમાંથી વરસ, નીરંગદીનની શીશી અને હોમશકી લીધાં.

ખરશેહલ માણેકજીનાં દસ્તુરજી જામાસજી જોગાં “તા. ૨૦ મી જુલાઈ ૧૮૨૪ રોજ ૨૧ માહ ૧૦ સને ૧૧૬૩ યજ્ઞ ઝરડ શેહરીઆરનાં” દીનનો કાગજ^૧ ઉપરથી ઉપલી નીરંગદીન વીગેરે બાબદો માટે બીજી કેટલીક નીચલી હકીકત મલે છે:- એવું દીસે છે કે થાનેથી લઈ જવામાં આવેલી બીજી નીરંગદીન બાબે પશુ શક પડ્યો હતો. તેની ખખર અતરે આવતાં અતરેવાલા સાહેબોએ “એલલાહ શબનાને પુછીજી તેનો જવાબ એ છે જે નીશારોર થયા પછી નીરંગદીન જિયકે તેનું કંઈ નઈ.” એ બાબે બીજા સર્વ દસ્તુરોને પશુ સવાલો પુછવાનું ઠેરવવામાં આવ્યું. દસ્તુરજીએ પુનેથી લખ્યું કે “હમારા તથા શોરાબજીના દીલમા ખતરો આવે છે વાશતે બીજા મે.બેદને નીરંગદીન તથા શરવે અલાહ આપીને તાકીડે મોકલજો.” એ ખતરો પડવાનું કારણ સાથવાલા મે.બેદની કોઈક ખામી દીસે છે સખબ કે ખરશેહલ માણેકજી જરા ગુસ્સાથી દસ્તુરજી પર લખે છે કે “પન તમુને નઈ ગતે જેવાં બદ્દેલી મે.બેદને તમારી શાથે લઈ જાયો તથા બદનની બીના તમેને માલમ નહી હશે પણ તે કેવી આબરૂનું માણસ છે તે શરવેને માલમ છે તારે એ લખે તે તમુનેથી માલુમ હશે ને તમે તેવા માણસને શાથે લઈ જઈને તમારી ઉપર બદનામી હારીલ કીધી ને હમારા તથા શોરાબજીના જીવ આબુરહા કીધો તે શત બાજુજો.”

ઉપલી નીરંગદીન અવાવ થવાની બાબદમાં ખરશેહલ માણેકજી રોજ ૧લો હોરમજ માહ ૧૧ બહમન ૧૧૬૩ યજ્ઞઝરદી તા. ૩૦ જુલાઈ ૧૮૨૪ ને દીને શેક સોરાબજી રતનજી પટેલને કાગજ^૨ લખી વાકેફ કરે છે કે દસ્તુર જામાસજીનાં લાઈ દસ્તુર જમશેદજીને ફરીથી નીરંગદીન તથા સરવે આલાહ આપી મોકલ્યા છે; સાથે મે.બેદ ખમનજી ફરાંમજી માદનને તથા નીરંગદીન ઉચકવાને માટે મે.બેદ એલલાહ જમનજી લશકરીને અને નદીમાં તરનાર તરીકે એક બીજા પારસીને થાણુને રસતે મોકલ્યા છે. નીરંગદીન તથા સરવે આલાહ વાડી આ હોરમજીની અગીઆરીમાં તૈયાર કરાવ્યો છે. બપોરો મે.બેદો માટે જણાવે છે

(૧) મો. ૧ ક, ખા. ૨૦, પા. ૧૨. (૨) આ શબ્દ માટે શક છે. કાઠ્ય “નીશારો” શબ્દની આગલી ‘ધ’ હરફ નીકળી ગયો હોય. સાથવાલાને કાંઈ “બદનની” બીમારી હતી એમ પછવાડેના લખાણ ઉપરથી દીસે છે. તેથી મતલબ આ હોય કે કોઈ “બની” સારો થયા પછી નીરંગદીન જિયકે તો શીકર નહી. કદાચ કા. “નીશાખોર” એટલે છાકડો. (૩) જે એચ. (૪) મો. ૧ ક, ખા. ૨૧ પા. ૧૭.

કે દસ્તુર જમશેદજીને બનાવવાની અગીઆરીમાંથી મોકલ્યા છે તથા મોખેદ બમનદાડ કુરામજી માદનને માણેકજી શેઠની અગીઆરીમાંથી મોકલ્યા છે તથા રાંધી ખવાડવાને મોખેદ બમનજી એદલજી લશકરી જે શાપુરજી શેઠનાં ઘરમાં ચાકર હતો તેને મોકલ્યા છે. એ સર્વને સોરાબજી પટેલના બાઈ પેસ્તનજી પનવેલી સુધી પોંદ્યાડી પાછા આવશે.

જીજી તા. ૩૦ જુલાઈ ૧૮૨૪ નાં સોરાબજી પટેલ જોગાં પત્રમાં લખે છે કે “તમો કંઈ કોઈનું માનશો ના ને કદાશ કોઈ...ખરશાદમાં નીરંગદીને મોકલવાનું થીક નહ તે કોઈનું કંઈ તમો માનશો ના.” વધુ લખે છે કે એ બાબદમાં સુદ્ધાંત્રીરાજને તથા દસ્તુર ખરશેદજી જમશેદજીને તથા દસ્તુરજી એદલજી હોરાબજી સંબાણાને પુછીને કામ કીધું છે. તેઓએ કહ્યું છે કે “નેરંગદીન તાંબાના વાશન મધે ભરીને તે વાશન જીજી ધાતુના વાશન મધે મુકીને તેનું ધાકનું બંધ કરીને મોકલીએ ને પછે રશતામો કદાશને તે વાશનને ઉપર કંઈ વરશાદનો પાનીના છાંતા લાગે તેની કશી ફીકર ચીનતા નહી.” જીજી લખે છે કે એ મોખેદોને થોડા દીવસ રાખવા પડે તો રાખવા અને તાનો પુરવામાં આવે તે દીવસે બની શકતાં કપડાં બન્ને બાઈઓ દસ્તુર જમાજી તથા દસ્તુર જમશેદજીને કરાવી આપવાં ને હરેક રીતે એ લોકોની ખરદાશત કરવી અને જ્યારે દસ્તુર જમશેદજી પાછા ફરે ત્યારે સારી આબરૂથી વડા કરવા.

પુનાની આ દરેહમેહર રોજ ૮ માહ ૧૧ ૧૧૬૩ ય. અ., તા. ૧ થી આગ્રસ્ત ૧૮૨૪ ને દીને પરયાઈ અને દખમાનો તાલુકો રોજ ૧ માહ ૧૨, ૧૧૬૩ ય. અ. તા. ૨૬ થી આગ્રસ્ત ૧૮૨૪ ને દીને પુરવામાં આવ્યો.

ખરશેદજી માનેકજીના દસ્તુરજી જમાસજી જોગા તા. ૩૦ મી જુલાઈ (૬.) મુજબની પંચાંગે ૧૮૨૪ ના બેપલા પત્ર ઉપરથી તે વખતના મોખેદોના પુનાની દરેહમેહરના મોખેદો લરાજમની કેટલીક હકીકત મળે છે. અત્રેથી મોકલવા નોંઠેલી બાપેદો લરાજમ. ધારેલા નવા મોખેદોએ નીચલી માંગણી કીધી હતી.

(૧) આ નકલ છે તે ખરાબર ઉતારેલી દોસતી નથી. કોઈ દરજ્જો છેલ્લો છે. અસલ આ મુજબ હોય “કદાશ કોઈ કહે કે વરશાદમાં.”

(૨) મો. ૧ ક, બા. ૨૦, પા. ૧૬.

(ક) દર માસે રૂ. ૧૫) નો પગાર અને ખોરાકી. (ખ) એ મુસારામાં દર માસે ૩૦ ઇંજશને અને ૧૦ વંદીદાદ કરે. એટલે સોરાબજી પટેલ રૂ. ૧૫ નો લવાજમ અને આધ ખોરાકી આપે તેટલામાં એ મોળેદો દર માસે એટલા ઇંજશને વંદીદાદ મુક્ત કરે. (ગ) એ ઉપરાંત વધુ ઇંજશને વંદીદાદ કરે તો તેની “મજુરી” (એટલે મોઝદ પાંચવા લવાજમ) દર વંદીદાદે રૂ. ૧૧૧ અને દર ઇંજશને પાછલ રૂ. ૦૧ લે. (ઘ) તેમાંથી મુખ્યમાં જેમ પંચકીઓ ઇંજશને વંદીદાદ કરનારા મોળેદો પાસે “દશતુરી” યાને હકશાધ લે છે તેમ દસ્તુરજીને પંચકી તરીકે વંદીદાદ દીઠ બે આના અને ઇંજશને દીઠ ૧ આનો આપે.

ખરશેદજી માનેકજીએ સોરાબજી પટેલ અને દસ્તુરજી તરફથી તેઓના લાભ તપાસી નીચે મુજબ સરત કરવા મોળેદોને કહ્યું: મોળેદોએ રૂ. ૧૫) ના પગારમાં દર માસે ૨૦ વંદીદાદ અને ૬૦ ઇંજશને કરવી. ત્યારે મોળેદોએ ના કહ્યું જે “હેવી રીતે રોજ વંદીદાદ કરીએ તારે હમારાથી નીભાએ નહ” એટલે કે થાકથી ખીમાર પડી જવાય. ખરશેદજી માનેકજીએ દસ્તુરજી પર લખીને સુચબું કે મોળેદો છુટછાટ મુકી દર માસે ૧૫) વંદીદાદ અને ૩૦ ઇંજશને, માસીક રૂ. ૧૫) ના લવાજમે, કરવા કબુલ થાય, અને એ ઉપરાંત કામ કરવું પડે તો ઉપર જણાવવા મુજબ દર ઇંજશને અને વંદીદાદ દીઠ વધુ હામ લીએ, અને તેમ હેતાં દસ્તુરજીની ઉપર જણાવેલી હકશાધ કાપી આપે. ખરશેદજી માનેકજીએ વધુ લખ્યું કે “ભાઈ શોરાબજીને જે તે વાતે હલકું પડે તેમ શોરાબજી શાથે વીચારી જુખાબ લખજે. ખીજુ હમારી નજરમાં આવે છે જે શોરાબજી પોતાની તરફથી ઇંજશની ૩૦) તથા વંદીદાદ ૫) જારી રાખશે તો શોરાબજીને માથ ૧ ના રૂ. ૨૨૧૧ આપવા પડે ને ખીજા વંદીદાદ ૧૫) જે ખારનાર થાએ તારે તો તે લોકોને (એટલે મોળેદોને) ખીજા રૂ. ૨૨૧૧ મલે. જુમલે રૂ. ૪૫) તે મોળેદોને મલે તે મધેથી તેની ખોરાકી શઉ પોત પોતાની શમજી

(૧) આ હકસાધનો મોળેદો અને પંચકી વચ્ચેના રેવાજ મુજબમાં હજુર પણ ફટલીક હદે ચાલુ છે. પુનેવાલા દસ્તુરજીના બહારગામોના પંચકોમાં હજુર પણ હકસાધનો રેવાજ એક થા ખીજે રૂપે ચાલુ છે અને તેથી પુનેની દસ્તુરજીની ખાકી સાથે ફટલીક આમદાની જોડાયેલી છે.

(૨) બહારના એટલે ખીજા બેહદીનોના.

હેશે ને શોરાખજીને રૂ. ૨૨૫ માશ ૧) ના મોખેદોને આપવા પકશે ને તમુને જે કંઈ શોરાખજી આપશે તે જુદો. વાશતે શોરાખજી શાથે વીચાર કરીને તાકીદે જખાખ લખજો. ” વહી ખરશેદજી માનેકજી, સોરાખજીએ કરાવવાના જે પાંચ વંદીદાદ ઉપર લખ્યા છે તે માટે પણ એજ પત્રમાં સુચના કરે છે કે તે નીચે પ્રમાણે કરાવવા: “ એકતો દાદાર હોરમજનો ખીજો તો ખમન હંમશાશકંદનું તીજો તો આવો ઇજત શાહેખનો ચોથો તો ખેરામ ઇજત શાહેખનો પાચમો તો પોતાના ખેશતી બાપની નમ્રએત ને એ શેવાએ ખીજા પોતાના શગાની નાએત’ કરાવા ગતે તે તેનાના વરશ વરશીની બાજ ઉપર કરાવે. ”

ખીજુ દસ્તુરજી, મોખેદો અને ખેહુદીનો વચ્ચેના સંબંધ માટે દસ્તુરજીની ઉપર લખે છે કે “ ખીજા ખેહુદીનો કામ તમો કરાવો તો તેનું ઉપર ઉખીલ છે તે પરમાણે મોખેદોને આપજો પન કદાશ કોઈ ખેહુદીન મોખેદોને કામ ફરમાવે તવારે તે મોખેદો તમોને જાહેર કરીને કરે શહી પન તમારી હકશાહ ઉપર લખા પરમાણે તમુને આપશે. પણ શોરાખજીનું કામ હોએ તથા તમારું કામ કરવાનું હોએ તે કીધા વીના કોઈનું કામ કરે નહીં ને જેવારે શોરાખજીનું તથા તમારા વંદીદાદ ઇજ્જાની કરાવાનું કામ નહીં હોએ ને દીવશ ખાતી હોએ તેવારે તે મોખેદો બાહરનું કામ કરે શહી પન તમોને જાહેર કરીને કરે શહી પન કોઈ રૂવાન થઈ હોએ તેના શરોશનું કામ હોએ તે શરવેથી પેહુદ કરવું શહી. ”

“ ખીજુ તમારા જોઆમો માશ ૧) ના કેતલા વંદીદાદ કરવા પકશે તે મધે શોરાખજીના તથા ખીજા પરચુતજી મદીને મોખેદોનો મુશારો છુતે તેવે વીચાર કરીને લખજો, જે પરમાણે મોખેદો શાથે ખંદોખશત ઠેરાવીએ જે હરએ વાતે શોરાખજીને હલકુ પડે તે શદા નીબીડ જાએ તેવું કરવું જોઈએ વાશાં શોરાખજી શાથે વીચાર કરીને શોરાખજી પાશે તાકીદે લખાવજો. ”

તા. ૨૩ મી એપ્રિલ ૧૮૨૫ ને દીને ખરશેદજી માણેકજી, દશતુરજી ફરફુનજી મરજખાનજી ઉપર પુનાનું દખમુ ઇજાવા બાદ (ચ) પુનાના દખ- મુખઈ સમાચારમાં ખખર આપવા માટે અને ખીજ માની બાબદ. બાબદ માટે એક પત્ર લખે છે. ખરશેદજી માણેકજી જે પત્રમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે :— “ તમુને એકવાર ફરીથી

(૧) નમ્રએત. (૨) ફરફુનજી મરજખાન એક બસા બાણુલા મોખેદ હોવાદ ખરશેદજી માનેકજી તેવજી માટે “ દસ્તુરજી ” મોલ વાપરે છે.

(૩) એ. ૧ ક, બા. ૩૪, પા. ૨૫.

તમારા સમાચાર મધે છાપવાનું શબ્દ છે જે જે ધણીથી નીકલાએ નહીં શકાતું હોએ તો હજુર વખત છે. અતરેથી અશતાદ તથા હથમાણુ રોજ શુધી નીકલશે તો મારેશકદે રોજને દને જશનનો દીવશ છે તે દારે જશણ કીધાથી તથા અનનુમન મધે મલાથી શવાબના હંમખેરો ગનો હાથ થાશે હેવી રીતે લખઉં ગતે તમે લખજો.”

વધુ એવું દીસે છે કે પુનાના દખમા અને આદરીઆનની બાબદ ઉપર કાંઈક લખાણુ છાપવા આગમચ ફરદુનલ મરજબાનલએ ખરશેદલ માણુકલ ઉપર તે લખાણુનો કોઈ ખરદો મોકલ્યો હશે. તે ખરડાના સંબંધમાં ખરશેદલ માનેકલ લખે છે કે “તે વાચી વાકેબ થયા છેજી પન એ મધેથી કેતલી એક વાતું છે તે અતરેની પનચાતના શાહેબાને જાહેર ફરવા વગર હમારાથી લખાતી નથી પન તે બાબ હંમે એકવાર તમુને ફરીથી મલીશુ તથા પનચાતવાલાએને જાહેર કરીને પછવાડેથી લખીશુ.”

તા. ૨૫ મી એપ્રિલ સને ૧૮૨૫ને દીને ખરશેદલ માણુકલ, સોરાબલ

માણુકલ ચીનાઈ તથા રસ્તમલ મેરવાનલ સુખેદાર ઉપર

(૭) મુબાદની પંચાએત કાગજ લખી અતરેની અનનુમન તરફથી શાલનો એક જોરો તરફથી પટેલને દખમાની મોકલે છે કે દખમું ઇબદ ચુકવા પછી તેમજ આફરગાન સ્થાપણા વેળા શાલની થઈ રહ્યા પછી સર્વે અનનુમનનાં દેખતાં કાગજ વાંચીને પેહેડામણી.

કાગજ તથા શાલનો જોરો સોરાબલ રતનલ પટેલને આપવો. ખરશેદલ માણુકલ પોતે તે લઈને પુને જનાર

હતા પણ તેવણના બેહેનનાં મરણ સખએ તે બન્યું નહીં. સંવત ૧૮૮૧ (ઇ. ૧૮૨૪-૨૫) ના સાલમાં એ શાલ માટે એક રકમ નીચે પ્રમાણે ઉધરેલી આપણે બેઠએ છીએ:—“૭૫૦) શ્રી પુણે દખમુ તથા અગીઆરી બાંધી ખારશી શોરાબલ રતનલ પટેલે તેને શાલ જોડો ૧ પંચાતની વતી આપેઓ તેહના.”

ઉપલી પુનાની હરેહમેહરની સને ૧૮૨૪ માં અને દખમાની સને ૧૮૨૫ માં થાયલી સ્થાપણા સાથે આ અરસામાં બનેલી પુનેવાલા આ. પુનાની બીલ જે બે બાબદોનો સંબંધ છે, તે બાબે આપણે પેસ્તનલ સોરાબલની બોલીશું. પેહલી બાબદ તે પુનેવાલા જાણીતા શેઠ પદમલના બાવા આ. પેસ્તનલ સોરાબલની છે, કે જેવણે પોતે પોતાના બેટાને એક બેહદીને ત્યાં અહરાબ્યે હતો.

પંચાએતે આ બાબેની તાકીદ પતેલ સોરાબજીને અને દસ્તુર બામાસજીને કીધી હતી કે એવી મોબેદ બેહદીનો વચ્ચેની કહ્યુકાઇને મદદ કરવી નહી. તે ઉપરથી તેવણને ચીંતા થયલી હીસે છે કે તેવણે અદરાવેલા બેટાનાં લગન પટેલની દરેહમેહરવાલાઓ કરશે નહી. માટે તેવણે ત્યારબાદ જુદા મોબેદો અને નીરંગદીન જીન ૧૮૨૭માં અત્રેથી મંગાવ્યાં. તે બાબે પંચાએતવાલા ૧૧ સાહેબો પુને સોરાબજી રતનજી પટેલ તથા દસ્તુર બામાસજી એદલજી તથા પારસી દોરાબજી માણેકજી ચીનાઇ તથા પારસી જમશેદજી એદલજી તથા સમસ્ત અનજીમન ઉપર સંવત ૧૮૮૩ નાં આશાદ શુદ્ધ ૧૫ વાર શોમે રોજ ૧ લો માહ ૧૦ મો સને ૧૧૯૬ તા. ૩૦ જીન ૧૮૨૭ ને હીને ' કાગજ લખે છે કે એઆના સાંભળવા પ્રમાણે " મુબોઇથી મોબેદ બરશેદજી બીખાજી મશાણી તથા મોબેદ શોરાબજી કરવાજી પાવરી...માણેકજી શેઠની આગીઆરીમાંથી નીરંગદીન તથા અલાહ ચોરીને પનચાનની વગર રબજે શ્રી પુને ગીઓ છે વાશતે તે ધણી પાશે તમે કશુ કામ કરાવશેા ના કાએજે તે ધણીઓ અતરેથી નીરંગદીન તથા અલાહ ચોરીને લઇ ગીઓ છે તે મોબેદોના બરશનુમ આવાવ થઇ ચુકાં છે તથા તે નીરંગદીન તથા અલાહ અવાવ થઇ ચુકી છે. તે વાશતે જે કોઇ તે મોબેદને પાશે નહાંન લેશે અથવા નાન લેવારશે તે કઇ રવા નથી ને કોઇ જબરજશતીથી તે નીરંગદીન તથા અલાહ ઉપર કઇ અમલ કરશે તે શમશત અનજીમન કઇ કબુલ કરનાર નથી તે શત બાનજે વાશતે જે અંધારુ મુબોઇથી નીરંગદીન ચોરીને તથા વગર રબજે લાવે છે તે મોબેદને તરત પાછા મોકલજો. " વધુ લખે છે કે આ. પેસ્તનદારુ સોરાબજીએ પોતાના છોકરાને એક બેહદીન નામે રસ્તમજી દોરાબજીની છોકરી સાથે અદરાવેા છે તે તેમ કરવા દેવું નહી. બીજું કોઇની રાખેલીનાં છોકરાને સદરો પહેરાવા દેવો નહી. કોઇને એક ચોરત હોય તો બીજી ચોરત કરવા દેવી નહી. જેઓ એમ કરે તેઓને કોઇએ દરવાજે ચહુડાવવા નહી અને અનજીમન સાથે સામેલ રાખવા નહી. તેઓને ત્યાંનાં રવાનને હખમે ચહુડાવવાં નહી. તેઓને ત્યાંનું રવાનનું કામ પટેલ સોરાબજીની અગીઆરીમાં અથવા નવરોજી ગિસ્તાની અથવા રસતમજી સુબેદારની ધર્મશાળામાં કરવા દેવાં નહી. તેઓના ઓટલે અથવા પાયદસ્તે અથવા ઉથ્યાને જવું નહી. તેઓને ત્યાં જમવા જવું નહી અથવા

તેઓને જમવા તેડવા નહી. વધુ લખે છે કે એ બાપે યોદ્ધા કરનાશઓને આએ કાગળ વંચાવેલા સખખ કે “ હેનાનો ચંચક યુધોઇ તરફનો છે તે જાનજો.” આ પત્રમાં જણાવેલા મોખેદો અને નીરંગદીનતું શું થાયું તે બાપે કેટલે નોંધ મલતી નથી. પણ એવું હીસે છે કે આ. પેસતનજીની કેશેશ કે ધર્મ હીયા માટે જુદી ગોચવણ કરી કામ લેવું તે નીશકલ ગઇ હતી.

ત્યારબાદ તેવણે તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૬ ને દીને એક પત્ર^૧ સુખધ-વાલા સાહેબો ઉપર લખી અરજ કરી કે તેવણે સુખધવાલાનો બંદોબસ્ત પુને લખઇ ગયો તેની આગમજ પોતાના બેટાને બેહદીનને ત્યાં અદરાવ્યો હતો. તેવણે લખે છે કે “ હંમારા કુતમમો એ રીતેથી થાતું આવેલુ છે ને તેવોનો લગનખી થયેલા છે તેવોના ગરે ફરજદોખી પેદા થયેલા છે. એ રીતે ચાલ ચાલતી હંમારાં ખાનદાનથી આવી છે તેથી હમોએખી એ કારજ અગાઉ હમારા છોકરાનું કરેલુ છે ને જે વખતે દુખમાનું પાઇચો નાખેચો તે વખતે. વાશતે હંમારા છોકરાના લગન હોન અમારે ગેર નીકરા છે વાશતે મુરખી શાહેબોને અગાઉથી અરજ કર્ય જે શ્રી સુખોઇ મધે બંધોખશ કરીચો છે જે મોખેદો બેદીનની છોકરી લીએ નઇ હેવું શાંમલેચો છે વાશતે તંમો નેક નામદારો શાહેબોને અરજ કરૂ છેડ જે હમો હંમારા છોકરાના લગન કરીએ છે.....પુના મધે દુખમુ ઇબકે તેજ વખતે મુરખી શાહેબોના કાએહા મે શાંમલેક છે..... લગનને દીન વીશ રેઆ છે તે અગાઉ શાહેબોને અરજ કર્ય તે કબુલ કરવી. હવે પછે તંમો શાહેબોનો બંધોખશ પરમાણે ચાલશુ. હંમો પંનચને તાએબે છેડ.”

એ કાગળ ખીજ સાહેબોમાં ફેરવતાં વાડયા નવરોજી જમશેદજી ખીજ સાહેબોને પુછાવી ‘મીટીંગમાં બેસી ઠરાવ કરવા લખે છે. જમશેદજી જીજીબાઇ લાંખી મીનીટ કરે છે અને અરજદારની અરજને ટેકો આપે છે જે પચાએતના કાયદા જાણુવા અગાઉ એવણે પોતાના છોકરાને અડરાવ્યો હતો અને વળી એવણ કબુલ થાએ છે જે હવે પછી આપરા હોકમ પ્રમાણે એવણ ચાલશે. એવણ, વધુ લખે છે કે “શેવકની નજરમો તો એમ આવે છે જે બાઇ શાહેબ ખરશેદજીની જે કબ નજરમો આવે તે સુજબ શારી રીતે એ ધણીને કાગલ લખે ને તે મધે ગણે.

થબકો લખે ને પછી જે બ'ધાબશત હોએ તે જાહેર કરે ને આપણી અનનુમનના લખેઆ મુજબ શરવે વાતે ચાલે ને પછે એ ધણીને રજા આપવાનું લખે ને શરવે ઉપરના શાહેબો લખેઓ છે જે બેશીને વીચાર કરીને જબાબ લખવાનું ધાર છે પત્ર લગનના દાડા થોડા રચા ને વરી પરદેશનું કામ છે તેથી તરત રજા દેવી આપણી અનનુમનના હોકમથી. ” પણ એવી રજા આપવામે આવી નહીં. તેથી લગન થઈ શક્યાં નહીં.

પુનામાં દરેહમહેર અને દખમાંની સ્થાપણા સાથે જે એક બીજી બાબદનો સંબંધ હતો તે ત્યાંની ગીસ્તાવ લી ધર્મશાલાનો હતો. એ પુનાની ગીસ્તાવાલી ધર્મશાલા નવરોજી નશરવાંનજી ગીસ્તા અને રૂસ્તમજી ધર્મશાલા. મેરવાંનજી સુબેદારે બાંધી હતી, અને તેનો કારોબાર પહેલે ઉપલા આ. પેસ્તાનજી સોરાબજીના હાથમાં હતો. ઉપર એવણની જે બાબદ આપી છે તેમાં આપણે જોયું કે અત્રેવાલા સાહેબોએ તા. ૩૦ મી જુન ૧૮૨૭ ના પોતાના પુના જોગા પત્રમાં એ ધર્મશાલાનો એશારો કથો છે કે પંચાએતનો બ'દોબસ્ત તોડનારાઓનું કીયાકામ જેમ પટેલની દરેહમહેરમાં તેમ એ ધર્મશાલામાં કરવા હેવું નહીં. આપણે ઉપર જોયું કે મુંબઈથી જુદા મોબેદો અને નીરંગદીન પુના ખાતે મંગલવામાં આવ્યાં હતાં. એવું દીસે છે કે આ ધર્મશાલામાં કીયાકામનું નવું મથક બંધા કરવા આ. પેસ્તાનજીએ તેઓને બોલાવ્યા હતા કે તેમ થાવાથી તેવજી પોતાના જે છોકરાને બેહદીનને ત્યાં અહરાવેલો તેના લગન આ નવા મોબેદો અને આલાત મારફતે કરે. એમ બનેલું જોયું ત્યારે પંચાએતવાલા સાહેબોએ આ ધર્મશાલાનો કબજો એવણ પાસેથી લઈને સોરાબજી પટેલ અને દસ્તુર જામાસજી ને સોંપાવવાની અત્રે કૌશેશ કીધી અને તેમ કંઈ. ૧

(૧) મી. જોગાશવાલા ઝેરાઆબ્દાન કલેન્ડર (૧૨૯૨ ચ. ઝ. નો અંક, પા. ૧૦૮) પ્રમાણે એ ધર્મશાલા કેંપ ખાતે યજ્ઞજરદી સને ૧૧૯૪માં સ્થપાઈ હતી.

(૨) પા. પ્ર., I, ૧૮૧૭ નો. ૧ પ્રમાણે ઉપલા બે અદરથોએ એ ધર્મશાલા આ. પેસ્તાનજી સોરાબજી દસ્તક તૈયાર કરાવી હતી. તેનું કામ તા. ૧૭ મી મે ૧૮૨૫ થી ચર થયું હતું. એ ધર્મશાલા બાબે તા. ૨૦ મી જુન ૧૮૨૫ ના મુંબઈ સમાચાર (પા. ૪૩૫) માં લખે છે કે એ ધર્મશાલા ઉપલા બન્ને સાહેબોએ “ પોતાંની ખુશીથી પોતાંનાં શત્રુબને શાફે શ્રી જરતોશની ફેરકાનાં લોકોને આશાએશને કીજે ” બ'ધાવી છે. “ શરવે ધર્મખારોનાં નેક કાંમની એ. ખરેખશ હમો યારો અને જે કાષ્ટ માજદીઆશની દીનતાં શાહેબ લોકો મુશાફર અને પરદેશી આવશે તે લોકોને એ જોગા બણીજ કાંમ લાગશે અને તે લોકોની હોઆથી એ બ'ધે શાહેબોનું બહુ યારો અને હેવાં નેક કાંમની ખુધી પરવરદેગાર ચરવ કાષ્ટને આપે.”

મુ'બઈથી તા. ૧૩ મી જુલાઈ ૧૮૨૭ ને દીને પારસી નવરોજી નશ-
રવાંનજી ગીસ્તા વકીલ, ફરાંમજી કાવરાજી બનાજી, સોરાબજી પેસ્તાનજી પાટક,
તથા પારસી ફસ્તમજી મેરવાંનજી સુબેદારે એ બાબદમાં એક પત્ર ' પુને આ.
પેસ્તાનજી સોરાબજી પર લખ્યો અને નીચલી હકીકત જણાવી :—ફસ્તમજી
મેરવાંનજી સુબેદાર તથા નવરોજી નસરવાંનજી ગીસ્તાવાલી ધર્મશાલાનો હવાલો
સોરાબજી રતનજી પટેલ અને દસ્તુરજી જામાજી એહલજીને આપવામાં આવ્યો છે
અને તેઓને જણાવ્યું છે કે ધર્મશાલામાં ગરીબ પરદેશીને આવીને જીતરવા દીએ
અને કોઈ ગહંબાર રોજગાર ચહારમ વીગેરેનું જમવાનું કરે તેને કરવા દે,
કોઈ ફરેસ્તા કરાવે તો દસ્તુર જામાજી પોતાના બરશનુમવાલાને મોકલીને કરી
આપે, સુકતાદ માંડવા દીએ, મેજ આફરગાંન સતુમ કરવા દીએ. એ મકાન જેમ
આગલ એ સર્વ કામ માટે વાપરવા દેવામાં આવતું હતું તે રીતે તેઓ વાપરવા દે.
સ્વાય સરોશનું કામ હોય તે દસ્તુર જામાજી મોબેદ મોકલી ત્યાં કરાવી
આપશે વાસ્તે ધર્મશાલાની કુંચી તુરત પટેલ સોરાબજી રતનજી તથા દસ્તુર
જામાજી એહલજીને હવાલે કરવી.

એજ બાબદના શંબ'ધમાં તા. ૧૩ મી જુલાઈ ૧૮૨૭, ને દીને એટલે
ઉપલાં પત્રનીજ તારીખે મુ'બઈથી ઉપલા સાહેબો પટેલ સોરાબજી રતનજી
અને દસ્તુર જામાજીને પત્ર લખી ઉપલો પત્ર અંદર બીડે છે કે તે આ.
પેસ્તાનજી સોરાબજીને આપી ધર્મશાલા પોતાને હસ્તક લે અને ધર્મશાલાનું
કાંઈ બાંયું તંતું સમરાવવું હોય તો સમરાવે. એ પત્રના જવાબમાં પટેલ
સોરાબજી અને દસ્તુર જામાજી રોજ ૧૦ માહ ૧૧ સંવત ૧૮૮૩નાં આવન
વીહ ૧ વાર બુધે લખે છે અને જણાવે છે કે તેઓએ આગલા કાગજમાં
લખવા પ્રમાણે બ'દોબસ્ત ચોકસ કીધો છે એટલે કે ધર્મશાલાનો હવાલો
લીધો છે.

રોજ હોરમજદ માહ ૮ આંવાં ૩ તા. ૧ લી મે ૧૮૨૪ ને દીને સુરતના
ફસ્તમપુરાવાલા સાહેબો તરફથી દખમા બાબેની એક મહેલ-
ક સુરતનું ફસ્તમપુરાવાલું નજર બાહાર પાડવામાં આવી હતી. તેમાં જણાવ્યું હતું કે
બરથાણા મધેનું દખમું. ત્યાંનું દખમું "ગના વરશનુ બુનો છે ને તે દખમાનું બંદાર
તથા પાવી શરવ ભરાઈ ગઈય ને નશેશલારથી હવે અન્દર

(૧) ચો. ૧ ક, બા. ૧૦૧, પા. ૭૬.

(૨) ચોપડો ૧ ક, બા. ૧૦૨, પા. ૭૬. (૩) ચો. ૧ ક, બા. ૮૫, પા. ૬૨.

જવાનુ થેકાનું રહી નથી.” વધુ જણાવ્યું કે તે ભરથાનાના રૂસ્તમપોરાના તથા નહાનપોરાના તથા સૈયદપોરાના મોખેદ અને બેહેદીન લોકો વાપરે છે અને “તે લોકો ઉપર મોતો હાલેશે” પરેલો છે” જે સં. ૧૮૭૮ ના વરશમાં સુરતની મોટી આગ રશતમપોરામાં લાગી તેમાં ઘણાકોનાં ઘરો ને માલમતા પાએમાલી થઈ. “તે વીચારા ગરીબ વનકર લોકો છે તેનું ધંધો વનારક ^૧ આજ ગણો થયો બંધ થઈ ગીઓ છે તેથી તે લોકો પોતાનું શુભરન કરી શકતા નથી.....તે શી તરેથી હખમા બાંધશે ને હવે હખમા વગર ચાલતું નથી. છેક અરી બેઠાય.” એ મદેહનજરમો વધુ લખે છે કે “હમારા લોકોના રવાનોના આદુકાં ^૨ ઉપર લઈ જઈ રવાનો નાખે છે..... એ મોતો શુના થાયે છે તે કાઈ લખામો આવતું નથી.” વધુ જણાવે છે કે એ નવું હખમું ૨૦૦ પાવીનું બાંધતાં રૂ. ૨૮ થી ૩૦ હજારનો ખર્ચ થશે. નૌસારીના દરજર રૂસ્તમજી નશરવાંનજી પણ એ બાબે તાકીદ કરી ઉગરાણું કરવા કહે છે. ખુદ સુરત શેહરનાં લોકો શેહર માટે પણ હખમાની જરૂર છે તેથી હખમું બાંધવાનું ઉગરાણું કરે છે. તેથી સુરત શેહરવાલાઓ એ કામમાં મદદ કરી શકે તેમ નથી. “રૂપીઆ આજ છે ને કાલથી હાતમો રેતા નથી વાશતે હેવો શખખનુ કામ કાઈ ફરીફરી હાત લાગતો નથી ને જાવેદાંન શુધી નામદારીનો શરફે ^૩ છે.” આ મદેહનજરની ટીપમાં રૂ. ૬૫૭૫ “આ. રશતમજી માણુકજીના ખાણુદાનના લોકો” એવે નામે છે અને રૂ. ૬૦૦૦) જમશેદજી જીજીભાઈએ પોતાનાં કુતુંબમાંથી પોતાનાં રૂ. ૩૦૦૦) સાથે ઉગરાવ્યા છે તેનાં છે. કુલે રૂ. ૩૧૭૫૮ ભરાયા છે.

એ હખમાના સંબંધમાં ખરશેદજી માનેકજીએ રાજ ૬ ખોરદાદ માહ ૩ ખોરદાદ સને ૧૧૬૩ સંવત ૧૧૮૩ માગસર શુદ્ધ ૬ તા. ૭ મી ડીસેમબર ૧૮૨૬ ને દીને એક સરકયુલર ^૪ કહાડ્યું અને સુચના કીધી કે પંચાએતના ધર્મખાતાંમાંથી કાંઈ ભરવું. તેવણે રૂ. ૧૧૨૫) ભરવાની સુચના કીધી અને બીજા એમખરોને વધુ સુચના કીધી કે “આપરે પોતે પોતા તરફથી જે કંઈ જેની ખુદી પડે તે ભરી આપવું.” ^૫ આ હખમુ તા. ૩૧ મી જાનેવારી ૧૮૨૭ ને દીને ઇજવામાં આવ્યું.

(૧) હાડેશો. (૨) વણકરનો. (૩) હાડકાં

(૪) સફો. (૫) ચો. ૧ ક, બા. ૭૩, પા. ૫૦

(૬) બ. ખે. પટેલનાં “પારસી ધર્મસ્થિતો” (પા. ૪૨) પ્રમાણે તા. ૧૩ મી જાનેવારી ૧૮૨૫ ને દીને આ હખમાનો તાણો પુરાયો હતો અને ઉપર જણાવેલા દીવસે હખમું ઇજવાની કીયા સર થાઈ તા. ૪ થી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૭ ને દીને જમનની કીયા થાઈ હતી (પા. ૪૪).

અવત ૧૮૮૨ નાં વરસ માગશર શુક ૨ વાર રવેકે તા. ૧૧ મી
 ડીસેમબર ૧૮૨૫ રોજ ૧૦ માહ ૩ ૧૧૬૫ ય. ઇ. ને
 ય. ઉમરાગામની દરેહમેહર. દીને ખરશેહલ માનેકલ ઊમરા બંદરે પારસી જમશેહલ
 નશરવાનલ અને બીજા ત્રણ સાહેબો ઉપર જે પત્ર લખે છે
 તે ઉપરથી દીસે છે કે ઉમરામાં પહેલે “અશલ આગીઆરીનુ છાપડું” હતું;
 ત્યાં ખરાબર દરેહમેહર કરાવી આપવા ઊમરા ગામવાલાઓએ મદદ માંગી. તે
 બાબેનાં ફંડમાં મુખબની પંચાએતે કાંઈ રકમ ભરી આપવા તેવણે જણાવ્યું હતું
 અને બીજા સાહેબો પાસે ભરાવાને માટે એક ટીપ ઉભી કીધી હતી, તેટલામાં ઊમરા
 ગામવાલા મરહુમ બમનલ સોરાબલ કપાવાલાના બાઈઓ શાપુરલ તથા
 હાહાબાઈએ એ દરેહમેહર પોતે બંધાવી આપવા કહી. તે ઉપરથી ફંડની ટીપ
 ફરતી બંધ કરીને તેઓની માંગણી કબુલ રાખવામાં આવી. સને ૧૮૨૪ માં
 એ ધણીઓ એ દરેહમેહર બંધાવનાર હતા, પણ એ શાલમાં દુકાલ પડ-
 વાથી તે દરેહમેહરનું કામ હાથ ધરાવાથી અટકી પડ્યું. તે ઉપરથી
 પારસી ફરાંમલ નાનાબાઈ એકલગાડાના તથા પારસી શાપુરલ ફરદુનલ
 શુતવાલાએ અત્રે પંચાએતને અરજ કીધી કે તેઓએ એ દરેહમેહર માટે
 પેહલે જે ફંડ ઉભું કીધું હતું તે એઓને આપે તો તેઓ બાકીનો ઘટતો
 ખર્ચ કરી દરેહમેહરનું કામ તમામ કરે. તેમ કરવાને રજા આપવામાં આવી,
 ત્યારે ઉપલા કપાવાલા બાઈઓએ આવીને જણાવ્યું કે તેઓ પોતે અસલ
 ગોથવણ પ્રમાણે એ કામ કરવા તૈયાર છે. ત્યારે અત્રેવાલા સાહેબોએ ઉપલા
 પારસી ફરાંમલ અને શાપુરલને તેડાવી નમજાવી લીધા અને તેઓએ પસા
 ખરચી જે માલમસાલો ખરીદ કર્યો હતો તે એ કપાવાલા બાઈઓને અપાવી
 દીધા. એમ ગોથવણ થવાથી પંચાએતવાલા સાહેબોએ અત્રેથી એક પારસી
 મીશતરીને એ કામ માટે તે ગામ મોકલ્યો. ખરશેહલ માણેકલએ એ કામમાં
 મદદ કરવા માટે સુરત મોકીલ કેબશરૂ દોશાબાઈ ઉપર પણ પત્ર લખ્યો હતો.

(૧) ચો. ૧ ક, બા. ૪૪, પા. ૭૨.

(૨) પારસી ધર્મરચસો, પા. ૨૬, એ દરેહમેહરની સ્થાપણાનો સને, ફરુર જમશેહલ
 કુમાદારને આધારે, તા. ૨૪ જુન ૧૮૧૬ રોજ ૨૩ માહ ૯ ૧૧૮૫ આપે છે, તે સુબ
 દીસે છે. ય. ૧૮૧૬ ને બદલે ૧૮૨૬ હોય અને ય. ઇ. ૧૧૮૫ ને બદલે ૧૧૬૫ હોય, એ
 અભિપ્રાય દીસે છે.

સુરતથી તા. ૨૨ મી એપ્રિલ ૧૮૨૮ ' ને દીને અત્રેવાલા સાહેબો ઉપર સુરતથી એકલણ કાવશણ, મેહરવાનણ ગુા. રૂશતમણ, પારખ દાદા-
 પ. સુરતને લગતાં ત્રણ લાઈ રતનણ, નશરવાંનણ શોહલી બાઈની વતી મંચેરણ,
 ગામેમાં દખમાં બંધા- હોશાલઈ માનકણ, મોદી રૂશતમણ માનેકણ, પેશતનણ
 વવાની હીડચાલ. કાત્રામણ અને ખીત ૧૦) સાહેબો પત્ર લખી જણાવે
 છે જે બે ત્રણ વરશ થયાં માંડવીવાલા પારસીઓ અને
 હુમશવાલા પારસીઓ તેઓને અરજ કરે છે કે તેઓએ (એટલે સુરતવાલા
 સાહેબોએ અને મુંબઈવાલા સાહેબોએ) એઓના ગામેમાં દખમાં બંધાવી
 આપવાં. તે ઉપરથી તેઓએ “ વીચાર કીધા જે એક દખમો પીપલેહ ગામમે
 બાંધવું. તે દખમું ૧) બાંધાથી ૪ ચાર ગામ (હુમસ, વેસુ, ખજેત, ઉમરા)
 વાલાને કામ લાગે.” ખીનું દખમું માંડવી ખાતે અને ત્રીનું શોનીગઢ
 (શોનગઢ) તથા વ્યારાની વચ્ચે બાંધવા કહે છે કે જે “ દખમું શોનગઢ તથા
 વારા (વ્યારા) તથા ગાટની વશતીના પારસીઓને કામ લાગે.”

ખીનું સુરતવાલા સાહેબો બે અગીઆરી બાંધવાની સુચના કરે છે. તેમાં
 એક શોનગઢ અને વ્યારાને કામ લાગે એમ બાંધવા કહે છે, “ કાચેજે એ
 ગામમે રૂવાન થાએ છે તારે તે રૂવાન શુરત લાવે છે તથા વખતે મડવે પણ
 લઈ જાએ છે તે ગાડામે ગાલીને તથા ધીશલા^૨ મો ગાલીને લાવે છે તે કોઈ
 દીન ૧) એ રૂવાન ચડેચ ને ચોમાશામે દીન ૪ ચારે રૂવાન દખમે ચડેચ
 એવી તરેનું અજાએખ^૩ છે વાશતે એ ગામેમે દખમા ૩) તથા આગીઆરી ૨)
 બાંધવાથી માતો શવાખનુ કામનો જિમખેરો પોચરો ને એ કામ શરવે તખઆર
 કરતા રૂપીઆ ૨૫૦૦૦) ની આશરે જોઈએ ને એ બાબક ટીપો કરીઓ છે તે મધે
 શુરતમે રૂ. ૧૧૦૦૦) ને આશરે બરાએઆ છે ને શી મુખોઈવાલા સાહેબો શુરત
 આવા હતા તેનાવોએ રૂ. ૧૫૦૦) ની આશરે બારેઆ છે. જુમલે રૂ. ૧૨૫૦૦)
 ની આશરે બરાએઆ છે. બાકીના રૂ. ૧૨૫૦૦) ની આશરે જોઈએ ”

(૧) ચો. ૨, બા. ૧૫, પા. ૧૮.

(૨) એક પ્રકારનું સાધારણ ચાક વમરનું ગાડું. (૩) અજાએખ.

એ પત્રના જવાબમાં તા. ૧૦ મી ડીસેમ્બર (૧૮૨૮) ને દીને એક પત્ર લખવામાં આવ્યો^૧ અને તેમાં સુરતવાલા સાહેબો ઉપર તેઓ એવાં ધરમનાં કામ ઉપર કાળજી રાખે છે તે માટે આફરીન કીધી. અને જણાવ્યું કે “એ બાબે ઉગરાણાની ટીપ શેઠ જહાંગીરજી^૨ શેઠના ઉઠીઆણામા થઈ છે તે મધે ફૂપીઆ^૩ થયા છે તે.....” સાહેબો ભરશે તે ભરાવીને તમે ચાર સાહેબો ઉપર હુંડી કરાવીને હવેથી મોકલીશું તેથી એ કામ બાબે તમે મેનત પોતે લઈને જેમ જેમ મજબુત થાએ તેમા પાઓ^૪ લેજો જે ગરી ગરી એ કામ કઈ થાવાનું નથી એ કરેલી જમીણેરી છે^૫ ખેતરણી તા. પાઓમા કઢી ઈતનું અરકુ મારીને પછે તેની ઉપર પથરનું પાઇઓ લેવો ગટે તે લેઈને જેમ જેમ મજબુત કામ થાએ તે કરવું કાંએજે ગામરાવોમા ગરીબ માનશોથી ફરી ફરીને થવાનું નથી.”

તા. ૩ જી જાનેવારી ૧૮૨૬ ને દીને^૬ સુરતવાલા સાહેબો અંબઇવાલા સાહેબો ઉપર એક પત્ર લખે છે જેમાં અંબઇવાલા સાહેબોએ “ પોતાની હોમ ઠામના

(૧) ચો. ૨, બા. ૨૯, પા. ૨૬. એ ચોપડામાં “ સંવત ૧૮૮૪ ના માગશર શુદ્ધ ૩ બુધે તા. ૧૦. ડીજેમર ” લખ્યો છે તે જુદાં દીસે છે, એ સંવત ૧૮૮૫ હોવો જોઈએ. એ સંવતની તીથી સાથે અંગ્રેજ તારીખ બરાબર મળે છે. એજ પત્ર ચો. ૩, બા. ૪માં પણ આપ્યો છે ત્યાં સર્વે બરાબર છે

(૨) આ જાંગીરજી તે જાહાંગીરજી અરદેશર દાદાબાઈ દાદીશેઠ જેવણ ૪૭) વરસની ઉમરે તા. ૯ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૮ દીને હક થયા હતા. પા. પ્ર. I ૨૧૪. (૩) અહીં ૩. ની રકમનો આશો રાખ્યો છે. (૪) અહીં ચોડાક બાગ ફાટી ગયો છે. (૫) પાવો

(૬) એ પત્રનો તા. ૩ જી જાનેવારી ૧૮૨૬ નો જવાબ જે હેડળ આગલ ચાલતાં આપ્યો છે તે ઉપરથી દીસે છે કે એ શબ્દો “જમીન ખેરી છે” એમ હોતા જોઈએ. જમીન શબ્દમાંથી જુદાંમાં ‘ન’ લખાવાનો રહી ગયો છે. ‘ખેરી’ શબ્દ છે તે “ખેરી” ને અર્થે જુદા છે. ‘ખેરી’ એટલે ‘ખેડાયલી’.

(૭) ચો. ૨. બા. ૩૫. પા. ૩૧, એ પત્રની નીચે તારીખ નીચે પ્રમાણે આપી છે:- “ શા. ૧૮૮૫ના માગશર વીદ ૧૩ વા. શનેઉ તા. ૩ જી જાનીવારી શા. ૧૮૨૮ અંગ્રેજી ”. એ પત્રમાં અંગ્રેજ વરસ ૧૮૨૮ છે તે જુદાં દીસે છે. તે ૧૮૨૯ હોવું જોઈએ અને તે પ્રમાણે મેં ઉપર આપ્યું છે. સખળ કે ૧૮૨૬ નું સાલ લખએ તોજ ઉપલી લીંડુ તીથી તા. ૩ જી જાનેવારીને મળે છે.

કારે શખાખના^૧ કામ વીશે મેહેનત લઇને માડવીના દુખમાનુ કામ બાળે ”
 રૂ. ૧૧૦૨૫) બરાવીઆ હતા અને બની આવે તો બીજા વધારે બરાવી
 આપવાની આશા બતાવી હતી તે ઉપરથી સુરતવાલા સાહેબો ઉપકાર માને છે.
 એ પત્રમાં વધુ જણાવે છે કે તેઓએ “ માડવીનો દખમોનો કામ પરથમ
 હાર પાડુ છે ને તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર શા. ૧૮૨૮ માગશર વીહ ૧૦ વા. બુધેની
 ઠંને તાણો પુરાવો છે. ” વળી વધુ લખે છે કે “ પીપલેહ (પીપલેડ) ના
 મુકામનુ કામ પન બરી કરીઉ છે હાલતો એ દુખમા આગલ કુવો નવો બંધાવાને
 માગેછે” અને જણાવે છે કે એ કામો થતાં જો કાંઈ “ પછશા પોચશે તો
 શેશનગર તા. વેઆરાનુ કામ બરી કરીશું. ” પીપલેડ ગામનું આ દખમું
 જે દુમશ, વેસુ, ખલેત અને ઉમરા ચારે ગામોને કામ લાગે તેમ બાંધવાની
 કાંઈક શરૂઆત થાઇ હતી અને તે માટે શરૂઆતના કામ તરીકે કુવો પછ
 બોદાવ્યો હતો, તે શરૂઆતમાં શેઠ પેસ્તનજી કાલાબાઈએ કામની થોડીક હીલચાલ
 કરવા પછી અધુરૂ રહ્યું હતું. તે તમામ થવાની હકીકત હવે પછીના બાબમાં
 આપણે જોઈશું.

ઉપલાં પત્રમાં મુખ્યમાં નાણુ બરણારાઓની જે રકમ જણાવે છે તેના
 અંબંધમાં માલુમ પડે છે જે અતરે તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર શને ૧૮૨૮^૨
 ની તારીખને દીનની એક મહેનજર નાણુ બરનારાઓમાં ઉપલાં ગામની વીગત
 આપી ફરતી કરી હતી, એ ટીપમાં પેહલી રકમ નીચે પ્રમાણુ છે :—
 “ ૧૦૦૦ શેઠ બાંહાંગીજી શેથ અરદેશરજીના ઉથીઆણુમો તનદરેશતી
 બનાવી તા. ૨૫ મી નવેમ્બરના રોકડા હા. શાપુરકાડુ લઈ ગીઆ ”. બીજી રૂ.
 ૧૦૦૦ની રકમ “ શુનાબઈ લીમજી કાવશજી બનાજીની ધરીઆણીને ” નામે
 છે. ત્રીજી રૂ. ૧૦૦૦) ની રકમ ફરામજી કાવશજી બનાજીને નામે છે. એ
 ટીપમાં કુલે રકમ રૂ. ૧૦૬૩૪) ની છે.

માંડવીનું પંથક ગોડાવરા મોખેદોનું હોવાથી સુરતવાલાઓ તા. ૧૫ મી
 જુન ૧૮૨૬^૩ ને દીને અત્રે પત્ર લખે છે તેમાં ગોડાવરાના હશતુરજી પાલનજી
 જેવણુ મુખ્ય હતા, તેવણુને ૧૫ દીન પછી પગ રસ્તે દખમાના કામ માટે
 મોકલવા જણાવે છે. માંડવીનું એ દખમું ડીસેમ્બર ૧૮૨૯માં ઇંગ્લામાં આપ્યું.

(૧) હમ કામના શરખના કામ.

(૨) એ. ૨, બા. ૧૦૮, પા. ૮૮.

(૩) એ. ૨, બા. ૧૦૬, પા. ૮૬.

શા. ૨૦ બેહરાંમ માહ ૨ ને અરદીબેહરાંમ ૧૧૬૬ સંવત ૧૮૮૩

કારતક વડ ૭ વાર લોમ (તા. ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૮૨૬)

૧. બીલીમોરા.

ને દીને અત્રેના પંચાએતવાલા સાહેબોએ બીલીમોરાની

અનબુમન ઉપર એક પત્ર ૧ લખ્યો કે મુખ્યમાં

ફસતમલ કાવશલ પટેલે પંચાએતને જાહેર કર્યું છે કે બીલીમોરામાં

“ નશેશલારની ગણી તગી પડે છે વાશતે પોતાના કુતમ કબીલાના શબાખને

વાશતે ધરમ ખાતે પોતાની ગોથનુ મુશાશ આપવા કબુલ કરીને જેતલા તમારા

ગામમા હોએ તેનાને નશેશલાર કરી રાખવાને કાજે પારશી રતનલ શાપુરલ

જુરાની ઉપર લખેલો છે ને તેનુ મુશાશ હંમેશા પોતે આપવાનુ કબુલ કરેલો

છે વાશને એ નશેશલાર પેલા કરવાનુ તાંહાં બીજુ ને કઇ કામ પડે તે મધે

મનત લેવી પડે તે લખને એ ધરમનુ કામ જેમ વેલુ થાએ તેમ કરજો. ”

મુખાઇવાલા સાહેબો વધુ લખે છે કે “ પારશી ફસતમલ કાવશલ પટેલએ ગણો

મોતુ શબાખનુ કામ ઉગાવી લીધુ છે તે વાશતે એ બહીના હકમો તમો હજારો

હજાર શુકરાના કરજો ને જે કઇ એ કામ મધે શવાબ થાશે તે પતેલ ફસતમલ

કાવશલના ફરજનદોના ફરજદોને હાશલ થાશે તે શત જાણો.

“ બીજુ હમારી અરજ એ છે જે હવે એ બહીએ શવાખનુ કામ બહીને

નશેશલારનુ ખરચ તો પોતે આપવાનુ કબુલ કીધુ છે તે આપશે. પન

તમુને શબવર છે જે હરેક વાતે નશેશલારની ખરદાશ કરજો. નશેશલાર શાશ

પરજગાર અશો મરદ જોઇને રાખજો ને હરેક વાતે આપરી દીનનુ (કામ)

શમરતુ જાએ તેમ કરજો. ” એ સીફારસનાં પત્ર ઉપર સર જમશેદલ

જીભાઈ સાથે ૬ સાહેબોએ સહી કીધી છે.

કાઠયાવાડને કીનારે આવેલું દીવનું બંદર પારસીઓનું હીંદુસ્તાન

ખાતેનું એક પુરાણું મથક છે. કીસ્સે સંજલુમાં

૭. દીવ.

આરબોની હાર પછી હીંદુસ્તાન તરફ આવેલા પેહલા

પારસી તાયફા માટે કહે છે કે તેણે એ બંદરે પખ

મેલ્યો હતો. આ બાબવાલા અરસામાં આ દીવ ખાતે હરેકમેહર અને જખમ

આપવાની હીલચાલ થઇ. આ હીલચાલ અને તેના શંખધનો પત્રવેદવાર નીચલા

એકથી વધુ સખખોએ અગતનો છે:- (૧) આ પત્રવેહવારના એક ભાગ ઉપરથી આપણને આજથી ૧૦૦) વરસ પર એક જરથોસ્તી બાળકની નવજોત વખતે શું ભણતર ભણાવવાની આશા રાખવામાં આવતી તેનો ખ્યાલ આવે છે. (૨) ખીજું આ અરસામાં રવાનની શું શું ક્રીયાઓ તે વખતે જરૂરી ધારવામાં આવતી તેનો આપણને કાંઈક ખ્યાલ મલે છે. (૩) ત્યાના કાંઈક પુરાણા દેવાજની હકીકત આપણને મલે છે.

આ બાબવાલા અરસામાં દીવથી વગર તારીખનો એક પત્ર^૧ અને ૧૮૨૬

ચ. જ. ૧૧૬૫માં “ શમશત અનબુમનના શાહેખ લોકો

દીવની અનબુમનની તથા શરવે અનબુમનની ખીજમત મધે હંમે ગરીબ મોજે માટે અજ. નાહારખેચાર શ્રી દીવ ચા બંદરના રેવાશી તમારી

ખીજમત મધે અરજ કરે છે,” એવી રીતે લખાઈ

આવ્યો હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે “ પેહેલુ એ જે હમારા ગામમા કાએ પનથકી નહ તેથી હમારા રૂવાનો વગર ગેએશારણે હખમે ચડે છે કેમજે આગલ એક પનથકી હતો તે મરી ગયા છે તેનુ છોકરા શ્રી દીવથી કાશ ૧૦ તા. ૧૨ દુર રહે છે તેએ પીકું માંડે છેને કાઈ પાચ રૂપી બા આપવા જોગ હોએ તો તે તાહાં ખીજે દાટે ગે શારવા આવે છે ને કાઈ વાશણા^૨ હાલત ગરીબના ગરમે હોએ તે પેલાલે^૩ તેવારે તે પોતાના ગામથી રૂવાનની ગએ શારવા આવે છે.”

“ ખીજુ એ જે રૂવાનોના શરેશ તા. ઉડીઆણો હંમે ઉદવારે લખીએ છે તે કાગલ દીન ૧૦ તા. ૧૫ દારે કાગલ વખતે પોએ ને વખતે તે કાગલ ગેરવેલે જાએ તારે મળેનો દારો થાએ છે. ખીજુ હંમે ગરીબ લોકો મુખતાદના દારા આવે છે તે વારે કામ રહ જાએ છે. ખીજુ હંમે ગરીબ લોકો કહ જનાવશતા^૪ બી પછી જાણાતા નથી ને દીન ધરમનું કશું હમારે પાશે છે

(૧) એ ૧ ક, બા. ૫૦, પા. ૪૧.

(૨) એ શખ્દ બરાબર સમજ પડતો નથી. કદાચ “ વાશણુ હાલ્લાં ” ને બલ્લે નક્ક કરનારે છલ કરી હોય.

(૩) એ બોલ સમજ પડતો નથી. હરજ ખુલ્લા છે પશુ કામજની નક્ક કરનારે આ પત્ર બરાબર લખેલો દીસતો નથી. કદાચ “ પેહેલાં લીએ.” અતલખ આ હોય કે મરીબો પાસે પેહેલે કાંઈ લેખને કામે આવે.

(૪) જંદ અવસ્થા.

નહી.” એમ લખી અરજ કરે છે જે “ મોખેદની જોડ ૨ તા. નીરંગદી તથા આલાદ શાયે મોકલો ને તે મોખેદના ખુદતુ ’ તમો શાહેજો બંધાબશત કરીને ’ પોંચારો.” સેવટે વધુ લખે છે કે “ હમારે હાથ માજદીઆશની દીનાનો શદરો કુશતી મહજબથી જરતોશત પેગમ્બરને દીનથી ગણાજ નાચાર છધ્યો ને હમારે હાથે આપણો મહજબ રહેઓ નાથી છેક મહજબથી જાતા રેશુ અને ગના નાચાર અને નાએલાજ ઇઆને પશેમાન છેઓ. ”

દીવવાલા જરથોસ્તીઓની અરજ ઉપરથી દીવ ખાતે એક દરેહમેહર માંધવાનો વીચાર કરવામાં આવ્યો, પણ દરેહમેહરની બાબદ દીવખાતે દરેહમેહર નકકી થાય તે આગમજ પેહલે ત્યાંના લોકોની ધર્મકીયાની માંધવાનો વિચાર. તે જરૂરીઆત વીગેરેને પોંહચી વલવા કાજે અત્રેથી મોખેદો આગમજ મોખેદો મોકલવાની મોખવજ. મોકલવાનો વીચાર કરવામાં આવ્યો. તેથી ઉદેપોર દસ્તુરજ દોરાબજ બેરાંમજ ઉપર એક પત્ર લખી દીવ ખાતે મોકલવા એક મોખદની જોડ માંગી. તેના જવાબમાં રોજ ૨૩ માહ ૨ સને ૧૧૬૬નો પત્ર આવ્યો, જેમાં જણાવ્યું કે દીવ જવાને વાસ્તે મોખેદો “ પોત પોતાનમા ગોઠવણ કરીને શ્રી મુખોધ આવીને પોતાનુ બંધાબશત ” વાડીઆજી બાંગીરભાધ તથા નવરોજી નશરવાંનજી શાયે કરશે. તેમ મોખેદો ઉદવાદેથી નહી આવી પોંહચવાથી રોજ ૫ મો અસપંદાદ માહ ૩ ખોરદાદ શને ૧૧૬૬ ને દીને ખરશેદજી માણેકજી શરાફે દસ્તુરજ ઉપર કાગજ લખ્યો જે “ હજુ શુધી તે મોખેદ આવીઆ નથી તથા તમારો બીજો કાગજ આજ દીન શુધી આવેઓ નથી. વાશતે મોખેદોને તાકીદે મોકલજો... પારશી માનેકજી મેગજી દીવથી અતરે આવેઓ છે તે કેહે છે જે દીવ મધે એક અંધાડ નવરોજજી તેથી તહાથી જતો રચોએ ને શ્રી દીવ મધે કોઈ અંધાડનો નામ નથી ને એ બચારા દીવના પારશીઓ ગણી લાચારીથી હમારી અનજુમન ઉપર કાગલ લખી આપરો દીન ધરમ શાયવાને વાશતે અંધાડ મગાવેઓ છે તે

(૧) કદાચ ફા. “ ખુદતુ ” એટલે “ ખાતુ ” ઉપરથી હાવ. એટલે ખાતુ માટે બાને યુગરાન માટેના બચાબમ. કદાચ ફા. “ ખુદ ” એટલે પોતાનું. મતજબ કે મોખેદોના પોતાના અજબજ વીગેરેનો.

(૨) અહીં જગ્યા ખાલી રાખી છે.

(૩) એ. ૧ ક, બા. ૭૨, પાં. ૫૦

ઉપરથી વાડીઆ નવરોજી માણેકજીના છોકરા વાડીઆ જાગીરજી તથા નવરોજીએ પોતાના તથા પોતાના વડવાવોના શખાખને વાશતે પોતાના તરફથી મોઘેઢોનો ખરચ આપવો કળુલ કરીને તમુને કાગલ લખેયો છે ને અજબ છે જે તમો એવા કામમા ધીલ કરો છો. એ વાતમો ૨ લાભ છે. એકતો આપણે ધરમ શયવાએ છે ને બીજી તો તમારા ગરીબ અંધાડૂની પરવરશી થાયે છે વાશતે એ કામ જેમ તાર્કીક થાયે તેમ કરવું મુનાશીબ છે.”^૧ આગલ ચાલતાં આગલા મોઘેઢ નવરોજીઠાડ માટે તારીફ કરી “બીજા શારા દાનાવ માણુશને જોઈને કાગલ વાચતાં વાર અંધાડૂને મુશારો ચોકશ થેરાવીને લખી ” મોકલવા કહે છે અને લખે છે કે તે “હંધાડૂને શાફ કેને જે તે લોકોનો શરવ કામ કરે તેની પાશેથી કાઢ માગે નધ ને એમ કરવા તે લોકો ખુશીથી કંઈ આશોઠાઠ આપે તો શોખેથી લીએ પણ કાંઈ જખરજશતીએ માગે નધ.”

ઉપલા પત્રના જવાબમાં ફશતુર “દોરાબ બેઢેરામજી તથા આ. ફશતમજી તેમુરજી મીરજ” એ શવંત ૧૮૮૩ ના માગશર શુદ્ધ ૭ વાર બુધે રાજ ૧૯ મો માહ ૩ એ શને ૧૧૬૬^૧ (તા. ૨૦ મી ડીસેમબર ૧૮૨૬) ને દીને એક પત્ર લખયો તેમાં લખ્યું કે “હાલ અમારી તરફ ગણી બીગડેલી છે.” માશ ૧૧ થયો વાઠલ આગલ બીજી કોઈ છે નધ જે તેથી આદમી-ઓને બોખાર જાહા રહે છે તેથી ગણો નાચાર છે તે શુ લખીએ. બીજી દીવ જાવાના મોઘેઢ જણ ૪ ધોરીઆ^૨ હતા પણ જણ ૩ હીઆથી નીશરીઆ જોઈએ શાખેત ખરેશનોમથી ને રશતે ખુરાકીથી પોચાડેઆ જોઈએ તેથી હાલ મોઘેઢ ૨ હીઆ તર્ધયાર કરા છે ને તે લોકો એમ કહે છે જે અમારો બંધાખશત ફરમાઆનો તથા ખોરાકીનો કરી મગાવો ને હમારી શાયે માણુજ હાવા^૩ આપો જે તે માણુશો હમારો ખોરાક ખરચ તથા રશતાની શવારી ગાડીનું ખરચ કરતો લઈ જાયે ને અમોને દીવ પોચાડે.” એ પત્રમાં મોઘેઢોના લવાજમ કીયા કામ વીગેરે માટે નીચલી ગોઠવણ કરવા ફશતુરજી જણાવે છે:—

(૧) ચો. ૧ ક, બા. ૭૨, પા. ૫૦.

(૨) ચો. ૧ ક, બા. ૭૫, પા. ૫૧. (૩) “હવા” શબ્દ લખાતાં રહી ગયલો દોસે છે. કદાચ “હાલ” શબ્દ “હવા” માટે ભુલથી લખાયો હોય.

(૪) ધાર્યા હતા. (૫) “એવા” એટલે “એવા પ્રકારના” અથવા કદાચ “ધવા” એટલે “બાયક, જાણકાર” ને બદલે ભુલ હોય.

૧. મોખેદ જણુ ડ ખરશુનમ લઈને શ્રી હીવ જાય ને તાંહાં અરવદશગાનું^૧ કામ કરે તેનાનો દરમાયો જણુ ૧) ને રૂ. ૧૫ ખોરાકી શુધાં.

૨. બેહીનોને ઘેર “ બહુ” શાહી ગમી હોયને ને તેનુ લવાજમ બેહીનોની મવશર મુજબ દરેમેહેરના મોખેદોને આપે ને દરેમેહેરના મોખેદો કુલ અંધારૂપણીની કામ બજાવે. બાજ તથા આફરગાન વગેરે જે હોય તે કરે.”

૩. શાહીનું કામ લગન શારવાનું તથા ગગરનાનુ તથા શ્રેઆવ ચેહારમને તે દરેહમેહેરના તાલુકામો થાયે તેનો લવાજમ દરેહમેહેરના મોખેદોને મલે.

૪. “ મોખેદો હીવ પોચતાં વાર વરશીઓ વો^૧ કરે કાજ” વરશીઆને કજા રજા થાયે તેવારે વરશ પોચતા ગણી મેહેનત પડે તેથી તુરત કરે.”

૫. “હાલ નીરંગદીન થોડી લઈ જાશે. હીવ પોચેઆ ઉપર નેરંગદીન નવી કરશે. હાલ ઇઆથી લઈ જાશે તે ચાલશે.”

૬. મોખેદોને “ પેશગી” માશ ડ) તરનની ખરચી આપવી જોઈએ.” સાથે મોખેદો જાયે ત્યારે “હાવામાશ” બેહીની જણુ ૨ આપવા જોઈએ ને અલાહ નીરંગદીન વગેરે ઉચકી ચાલે ને રશતા ખરચ શોવારી^૧ તથા ખોરાકીનુ નોકરે” ખરચ શાહેબ લોકોના પદરનું^૧ થાયે.” મુશાફરીની મુશકેલી માટે લખે છે કે “એ રશતો ગણો બેહીકા^૧ છે ને ચોર ચેગડનુ વાશો એ જગો ઉપર છે વાશતે તજવીજથી કામ કરીઉ જોઈએ”^{૧૦}

(૧) “ઊર્વિસગાહ.” યજ્ઞનો ગાહ માટે એ શબ્દ વપરાય છે. (જુઓ માફ પુસ્તક The Religious Ceremonies and Customs of the Parsees pp.263-6.)

(૨) ‘ નવો ’. એ શબ્દમાંથી આગમો ‘ ન ’ નીકલી ગયસો હીસે છે.

(૩) “ કાંએજે ” એટલે કે “ કારચુ કે.”

(૪) ‘ પેશ ’ એટલે આગલથી; આંગ ઉપર પગાર.

(૫) એ શબ્દ શમજ નથી પડતો. કદાચ “ આવાં (મામાશ) માણુસ ” ને બદલે હોય.

(૬) સવારી.

(૭) કદાચ “ તે કરે ” ને બદલે ભુલ હોય. કદાચ ફા. “ નઓકર,” નોકર, a servant, dependent, તે ઉપરથી નોકરે ખર્ચ = સાધારણ, ગરીબ નોકરો લાવકનો ખર્ચ, થણો તરંગેશો જોવો નહી. (૮) “ પદરનું,” તરફનું;

(૯) “ એટલે ” બીહીક બરેશો દરામણો, બચકાર.

(૧૦) ચો. ૧ કે. બા. ૭૫, પા. ૫૧.

તા. ૨૭ મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૬^૧ ને દીને ખરશેદજી માનેકજી, વાડીઆ જાંગીરભાઈ તથા નવરોજી નશરવાંનજી ઉપર પત્ર લખી દસ્તુરજીના ઉપલા પત્રની સુચનાઓના સંબંધમાં પોતા તરફની કેટલીક સુચના કરે છે અને તેમાં ખર્ચ ઓછો કરવાની મતલબથી જણાવે છે કે હાલ ખરશ-નુમવાલા બે ધણીઓને મોકલવા ત્રીજો ધણી વગર ખરશનુમનો હોય કે જે રસ્તામાં નીરંગદીન ઉચકે અને રાંધી ખવાડે. તે ત્રીજો મોખેદ “આફર-ગાન અક્ષતુમ તા. ગેએ અનવા^૨ કામ લાગશે.” તે મોખેદનો દરમાયો ખરશનુમ-વાલા મોખેદથી રૂ. ૩-૪ ઓછો જણાવે છે, એવો સખખ જણાવીને, કે ખરશનુમ વાલા બેક મોખેદોએ તો હંમેશા પોતાના ખર્ચનું ખાણું ખાણું પડશે પણ વગર ખરશનુમવાલો મોખેદ “શરવ બેહેદીનને તાહ જમા જશે.” એ ત્રીજા મોખેદ વાસ્તે લખે છે કે “જરે કોઇ ખરશનુમવાલા મોખેદોને શ્રી દીવ મધેથી પોતાને ધીરે^૩ આવવું પડે અથવા તરેન હુધાડમોથી કોઇને કઇ ખતા પોચે તારે તરીજા હંધાડને તા^૪ ખરશનુમ આપા કામ લાગશે. તેરે તે ધણીને ખરશ-નુમવાલા મોખેદોને ખરોખર મુશારો આપવો શબ્દવર છે.” આ પત્રમાં ખરશેદજી માણેકજીએ ૧ થી ૬ સુધીનાં આંકોમાં કેટલીક બાબતો અને શરતો સુચવી છે તેમાં વાડીઆજી જાંગીરજી ભાઈ તથા નવરોજી નશરવાંનજી પોતે ધારાની ૧૨) કલમ સુચવે છે, તેમાં જણાવે છે કે “બેહેદીનોના જેટલા ગેર છે તેના કામ ૩) કરે ને તે ગેહેરોનું જણ ૩) જુદુ જુદુ કામ કરે તે મધે સુખતાદના દારા ૧૮ મો મેજ આફરગાન તથા અક્ષતુમ પરે તે બેદીન દન ૧૮ પુરા થાયે તારે રૂ. ૧) તેણી મેહેનતનું આપે”^૫

વાડીઆજીઓએ સુચવેલા વધારા સાથે અને ખીજા કેટલાક વધારા સુધારા અને ફેરફાર સાથે ખરશેદજી માણેકજી સંવત ૧૮૮૩નાં પોશ વીદ ૭ વાર શુકર રોજ ૬ મો માહ ૪ થો સને ૧૧૯૬ ને દીને એક પત્ર^૬ ઉદવાડે દસ્તુરજી ઓ ઉપર લખાનથી લખે છે જેમાં ૧ થી ૨૬ સુધી અંકો આપી જુદી જુદી બાબતો અને શરતો લખે છે કે મોખેદોએ બેહેદીનો સાથે કેમ વરતવું અને

(૧) ચો. ૧ ક, બા. ૭૬, પા. ૫૨. (૨) ધણું કરીને “અનવા” ને બદલે જુદથી લખાયો હોય. (૩) ધરે. (૪) ત્યાં.

(૫) ચો. ૧ ક, બા. ૭૬, પા. ૫૩, કલમ ૧૦.

(૬) ચો. ૧ ક, બા. ૭૭, પા. ૫૬.

કેમ અને શાનું દામ લેવું વગેરે. દસ્તુરનાં એક કાગળના જવાબમાં સુચવવામાં આવેછે કે હાલે દીવ ખાતે વરસ્યો કરવાની ઉતાવળ નથી; વાડીઆણ્યો ખુશી પડશે ત્યારે કરશે; તેઓ નહીં કરશે તો કોઈ પણ ધણી કરશે; અથવા તો મુંબઈની પંચાએતના પૈસામાંથી કરવામાં આવશે. હાલમાં મોકલેલી નીરંગદીન કાંઈ નહીંતો ૨) વરસ ચાલશે.

અત્રેવાલા સાહેબોએ ઉદવાડાના દસ્તુરના સાથે ત્યાંથી દીવ ખાતે મોકલવા દીવ જતા મોબેદો ધારેલા મોબેદોએ કીયાકામનું શું દામ લેવું, તે માટે સાથે કીયા કામના ભાવ પત્ર વહેવારમાં કાંઈક લખાણ કર્યું છે. એ પત્ર વહેવારમાં માટે ફરેલી ગાયવણ. આપણે મોબેદોના લવાજમ બાબે નીચલી હકીકત જોઈએ છીએ :—

લગનને વખતે છોકરા છોકરી મલી ૩. ૫) આપે. તેમાંથી ૩. ૩) મોબેદ લે અને ૩. ૨) દીવની પંચાએતના ધર્મ ખાતે આપે. મોબેદને મલતા ૩. ૩) માં કારાનો બાપ ૩. ૨) અને છોકરીનો બાપ ૩. ૧) આપે. ધર્મ ખાતેનાં ૩. ૩) માં બન્ને બાબુવાલા અડેક ૩૫૫ આપે.

બીજા કીયાકામનો ભાવ નીચે પ્રમાણે મુકરર કરવામાં આવ્યો:

ઈજ્જતને વંદીદાદનો ૩. ૧).

અમથી ઈજ્જતને ૩. ૦૮.

ખુરશેદ મહેર આવાં ઈજ્જત અને આતશની નેઆએશના ૨) પછસા.

બીજી નીઆએશનો ૧) પછસો.

જોરાનું કામ હોય તો તેના બે શીઆવમાંથી એક મોબેદને આપે અને બીજો શીઆવ ઘરઘણી પોતે રાખે યા કોઈ બીજા મોબેદને આપે.

પછસાના ચલણ બાબે ખરશેદના માણેકના લખે છે કે દીવ મધે ૩. ૧) ના પૈસા ૪૦) નું ચલણ છે.

આપણે આગલ જોયું કે દીવ ખાતે એક દરેમેહેર અને દખમું

બંધાવી આપવા માટે કોઈ ચોકસ ગોથવણ થાય તે દીવ ખાતે દરેમેહેર. આગમજ દીવ ખાતે ત્યાના લોકોની ધર્મ સંબંધી જરૂરી

હાજતો કાજે મોબેદોને મોકલવામાં આવ્યા. ત્યાર પછી

મુંબઈવાલા ઉપલા સાહેબોએ દીવના પારસીઓ ઉપર ૧૬ ફકરાનો એક ઘણો

(૧) એ. ૧ ક, બા. ૭૬, પા. ૫૨.

(૨) એ. ૧ ક, બા. ૭૬, પા. ૫૨.

લાંબો કાગળ લખ્યો, જે ઉપર ફેઇ તારીખ નથી. એ પત્રમાં, શરૂઆતના ૧૩) ફકરામાં, શરૂઆતથી તે પત્ર લખવાના વખત સુધી દીવ સાથે ચલેલા સર્વ પત્રવહેવારનો ઇનતેખાખ આપ્યો અને દીવવાલા કેટલાક પારસીઓ પગલાલવાની બાબદમાં ત્યાંના બે મોબેદોની શીખવણી વીગેરેથી ફરી ગયા તેની હકીકત વર્ણવી અને જણાવ્યું કે દીવના બીજા પારસીઓના કહેવા પ્રમાણે દરેમેહેર બંધાવાનું શરૂ કરવાને તેઓ ખુશી છે અને તે માટે તજવીજ કરવાને તેઓએ અતરેથી પારસી ફરામજી બરજેરજી દાદીબરજેરવાલાને મોકલ્યો છે કે તેને સર્વ બાબદ દેખાડવામાં આવે. એ પત્રમાં લખે છે કે (ફ. ૧૪) “હમારા બીજા શરવે બંધાવશત તમારી શરવે અનજીમને કબુલ કીધેલુ છે તે બાબદનુ તમારા અનજીમનનો કાગલ હમારા ઉપર લખાવશે તે ઉપર તમારી શરવે અનજીમનની શરૂ કરાવીને તે ઉપર તમારી તથા માનેકજી મેગજીની શહી કરી ને ફરામજી બરજેરજીને આપીને ચોમાશાની અગાઉ ફરામજી બરજેરજીને પાછો રવાના કરજો.” એ પત્ર ઉપરથી વધુ દીસે છે કે ત્યાં બંધવા ધારેલી દરેમેહેરના નીલાવ માટે ત્યાં એક વજીફા લેવાની ગોથવણ કીધી હતી. દરેમેહેરની જગ્યા કયાં પસંદ કરવી તે બાબે લખે છે કે (ફ. ૧૬) “તેની ઉમન^૩ આથમન આવા ઇજત આવે તેવી જમીન લેજો તથા રશતાના મોલા વચે આવે તેમ કરજો ને જે તે વાતે જમીન વદતી લેજો કે તે મધે કુવો થાયે તથા બરશીગાની જગો થાયે તથા હંધેઆડને રેવાની જગો થાયે તથા રાંધવાની જગો થાયે તથા નહાન લેવાની જગો થાયે તથા વચમો ખોલો ચોક રાખજો તથા વાડો અલાદો થાયે તે પરમાણુ શરવે ચોકશ તપાશીને કામ કરજો.” જે ફેઇની સારી મજબુત હવેલી તૈયાર મલે તો તે દરેમેહેરનાં કામ માટે લેવા સુચવે છે.

ત્યાર પછી સંવત ૧૮૮૫ના શુદ્ધ ૬ વાર શનેઉ તા. ૧૬ મી મે ૧૮૨૬ ને દીને વાડીઆ બંગીરલાઇ અને બરશેદજી માણેકજીએ બીજો લખાન પત્ર

(૧) ચો. ૨, આ. ૬૫, પા. ૫૩. એવોજ એક પત્ર ચો. ૨, આ. ૭૦માં કેટલાક ફરકાર સાથેનો ૧૫ ફકરાનો વગર તારીખનો છે.

(૨) એ ધણી મારફતે દીવતાલા સાહેબો સાથે કેટલોક કારોબાર ચાલ્યો હતો,

(૩) બિગમન એટલે પુર્વ

દીવના અધ્યાત્મો ઉપર લખ્યો. તે ઉપરથી દીસેછે કે દીવના સર્વ પારસીઓએ પગ નહીં વાલવાના અઠોખસ્ત બાબે આનાકાની કીધી હતી. તે ઉપરથી દરેમેહેર બાંધવાનાં કામમાં લીલ થાઈ હતી અને જો દરેમેહેર નહીં બંધાય તો ઉદવાસથી આવેલા મોબેદોને શરમીંદગી સાથે પાછું ઉદવાડે જવું પડે. એમ તે મોબેદોને જણાવી ને લખ્યું હતું કે (ફ. ૧૪) “હતીલા લોકોની શામે જોવું નહીં ને ધરમનું કામ પાછું મેલવું નહીં”. તે ઉપરથી એ દરેમેહેરનું કામ પાર ઉતારવાની ખારણા જણાવી અને વધુ જણાવ્યું કે (ફ. ૨૨) “આપરો હમજત મુશાફીર થોરા દારા દરેમેહેરમો રેવા માગે તો તે આશામીની ચોકશ બખર કાડજે ને કહાંથી આવેલ છે ને બેહેદીન છે કે મોબેદ તેની ચોકશાઈ કરીને તે ધણીને દરેમેહેરમો ઉતરવા દેજો કાંચે હવે ખુદાતાલાના હોકમથી શ્રી દીવમો આપરી વશતી દીનપર દીન વદતી જશે.”

ત્યાર પછી એક કાગળ વાડીઆણ જાંગીરભાઈ નશરવાંનજીનો તથા ખરશેદજી માણેકજીનો દીવ ખાતે ભાઈ ફરાંમજી બરજોરજી ઉપર લખેલો આપણે જોઈએ છીએ.^૨ તેની નકલ ઉપર તારીખવાર નથી પણ તેમા જે પત્રવહેવારનો ઇસારો છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ પત્ર ૬ થી નવેમ્બર ૧૮૨૯ પછી દીવ લખવામાં આવ્યો હતો. એ પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે ઉપલા ફરાંમજી બરજોરજી જેવણને દરેહમેહેર બાંધવા કાજે દીવ ખાતે મોકલવામાં આવ્યા હતા તેવણ દીવના આગલ જણાવેલા જુના મોબેદ હોરમજીની “પનચાતી ચુકવતા બેજાર થયા” હતા અને લખ્યું કે દીવના બેહેદીનો જેવોએ શરૂઆતમાં એ જુના મોબેદ બાબે ફરીઆદ કરવા માંડી હતી તે “બેહેદીન લોકો તો હવે ગણો-ખરો કામ પોતાના જુના મોબેદ પાશે કરાવે છે.” તે ઉપરથી આ પત્રમાં મુ-બઈવાલા વાડીઆણ અને ખરશેદજી માણેકજી લખે છે જે “ગણોજ શરૂ હવે આપોને તીહાં મોબેદ રાખવાની જરૂર નથી હવેથી આપરે બીજા મોબેદ દીવથી મોકલનારા હતા તે તમારો કાગલ આવાથી હમો શી બિદેપોર કઈ લખુ નથી વાશતે આપણે હેશાબે તમારી નજરે ચેર તેમોના બેએ મોબેદ રાખજો.” એવું દીસે છે કે વાડીઆણ ત્યાંનાં બેહેદીનોની વર્તણૂકથી કંતાલ્યા

(૧) ચો. ૨, બા. ૭૫, પા. ૬૪.

(૨) ચો. ૨, બા. ૧૨૮, પા. ૧૦૨.

હતા. તે છતાં જ્યારે ત્યાં પોતે દરેમેહેર બાંધી હતી, ત્યારે ત્યાં પોતા તરફથી બે મોબેદો રાખવા બેઠાએ તે રાખવા માટે જણાવે છે. બીજું લખવામાં આવ્યું કે દરેમેહેર ઇબ્તય ત્યારે માટીડા બઈરાંતું જમણુ ગંબારની માફક કરવું.

દરેમેહેર ઇબ્તવાનાં દહાડા વગેરેનું મુરત અત્રે મુબઈખાતે જોવારી જણાવવા લખે છે અને દરેમેહેર માટે આતશ કેટલા લેવા અને કોણ કોણના લેવા, ઇન્શને વંદીદાદ કેટલા કરવા, સર્વ કીયા કેમ કરવી, તે બાબે ઉદવાટે-વાલા મોબેદા પાસે, દરેક પાસે જુદી જુદી હપ્તકત લખાવી લેવા કહે છે. વધુ લખે છે કે “હુંમે અતરે આપરી દરેમેહેરમે અરદીમેશ પર કીધેલા છે” તે વગરે વાડીઆણ હોરમજાની દરેમેહેરમે એદલદાડ દશતુરે કીધેલા છે તા. આપણી દોન ધરમની કીતાબમે લખેલુ છે તે શાયે મેલવશુ તારે હંધાડ કેવા ખબડદાર છે ને કોણ ખબડદાર નથી તે શનધુ માલમ પડશે.”

ઉદવાટેના મોબેદોને દીવ મોકલવાના પત્રવહેવાર ઉપરથી માલમ પડે છે કે તે વખતે મોબેદોને પગ રસ્તે મોકલવા કાગળે બાવનગરને આ વખતે અત્રેથી માર્ગે મોકલવામાં આવ્યા હતા. ઉદવાડાના મીરઝાં દીવ જવાને માર્ગે. ખશડ બેગના ભાઈ કઈઓણ * બાવનગરના રાબની આકરીમાં હતા, તેવણુ મારફતે મોબેદોને માર્ગમાં મદદ કરવાની ગોઠવણુ કરવામાં આવી હતી.

(૧) પરઠેલા છે.

(૨) મો. ૨, બા. ૧૨૮, પા. ૧૦૩.

(૩) આ કઈઓણ તે કઈઓણ કાવશજી મીરઝાં હતા, જેવણુ ૭૮ વરસની ઉમરે તા. ૨૮ મી અક્ટોબર ૧૮૩૭ ને દીને મરણુ પામ્યા હતા. તેવણુ ઉદવાડેવાલા “દસ્તર કાઉશજી રસતમજી મીરજાં ખુશડ બેગનાં બીજા દીકરા” હતા. “એવો પુણુમો બાજરાવ આગલ ધડીઆલી તરીકે નીમકહલાલીથી થોડીક મુદત રહી બાજરાવનું” રાજ ગયેથી મુરત ખાતે આવ્યા હતા. બાજરાવનાં બે ધણુ ઉમદા કારીગરીનાં મોટાં ધડીઆલેનું લીલાંઉ થયું તેમાંનું ૧ ધડીઆલ બાવનગરનાં રાજમે ખરીદાયું અને જે આજ સુધી ત્યાંની દરબારમે મોજુદ છે, તે ધડીઆલ લઈ એવો બાવનગરનાં રાજ શ્રી વજેસંધનાં વખતમાં ત્યાંની દરબાર ખાતે ધડીઆલી તરીકે ગયા હતા, અને તે એધા મોટાં સાલીઆંણું સાથે પોતાનાં મરણુ લગન આમરથી બજાવ્યો હતો. એ વખતે હીન્દુસ્થાનમાં ધડીઆલ દરસત કરવા ઇઆ બનાવવાનું કાંમ ધણુ જુજ લોક જાણુતા હતા, તેવા વખતમાં એવોએ પોતાની જાતી હુશીઆરીથી સરવે કારીગરી દેશી હતીઆર અને સાંખણુ વાપરીને એક મોટું મીના-રાનું ધડીઆળ ધણુ જુજ ખરચમે બનાવી ત્યાંના દરબારનાં મોદ્દામે ઉણું કર્યું હતું, અને તેને લગતા ધટો વગેરે દાલા કાંમ પણ પોતે કર્યું હતું, જે ઉપરથી ત્યાંની દરબાર તરફથી એઓને ધણી શાખાશી, રહેવાને ઘેર તથા બીજું કેટલુંક ઇનામ મલક્યું હતું.” (પા. ૫. ૧, ૩૧૩-૧૪.)

આપણે આગલ બેયું છે કે અતરેની પંચાચેતવાળા સાહેબો બહુમન મોહર ગોશ રામ ના હુમકારાના દીવસો ઉપર ગોશત નહીં દીવની અનબ્ધમન ખાવા લાગણી ધરાવતા હતા. તેથી રોજ ૮ મા. ૪ ૧૧૬૬ આદિ હુમકારાના દિવસોએ ના પત્રમાં પંચાચેતવાલા સાહેબોએ હુમકારાઓના ગોશત નહીં ખાવાનો દીવસે ગોશત નહીં ખાવા—ચહારમ પડે તો પણ બંદોબસ્ત. જાનવર નહીં કપાવા—ની તાકીદ કરી છે. “ચારમ ને દને બેહુમન હુમશાશપંનદ આપરા રૂવાનોને હાતે પકડીને પુલ શુભર કરે છે તે દાડે તેના ફરજદોને મારીને આપે તેનું ગોશત ખાવું ગનું શુના છે.....ચાર હુમકારા મધે કોઈનું ચારમ માડે તારે દુધની ખીરની આશની કરીશુ તો જાને ગોશ ખાધુ બરાબર છે કાચેજે જનાવર છે તે દુધની પેદાશનું છે. વરી આપરી હીનમાં ફરમાવેલું છે જે ગોશત નહીં હોય તો બેહુ (ધડું) ઇબવીને ખાઈએ તો ગોશત ખાદા બરાબર છે કાચે જે તે મધેથી મુરગ જનાવર પેદા થાય છે તેથી ગોશપનદ કેવાઉ.” ગોશ, દુધ, બેહુ બી નહીં મલે તો ગીને ગોશ્યો ર કયે છીએ. એમ લખી તાકીદ કરે છે કે એમ મના કર્યા છતાં પણ કોઈ ધણી આ ચાર હુમકારાના દિવસે ગોશત ખાય તો તેને નેઆત બહાર મુકવો.

અત્રેવાલા સાહેબોએ પેહલેથી કરેલી કેટલીક શરતોમાં એક શરત રવાનના પગ લાંબા રાખવાની હતી. એવું હીસે છે કે ઉદવાડેથી દીવવાલાઓ સાથે ગયલા નવા મોબેદોમાના એક મોબેદ દીવના એક જુના રવાનના પગ વાલવા બાબે મોબેદ જે નૌસારીવાલા હતા તેવળ સાથે મલી ગયા છઠ્ઠ અને એ બંને મોબેદોએ દીવના કેટલાક પારસીઓના પગ વાલવાની બાબદમાં મન ફેરવ્યાં.^૩ એવા ફરી ગયલાઓને હીન ધરમના કામથી દુર રાખવા અહીંવાલા સાહેબો લખે છે, પણ તે સાથે છુટ મુકે છે કે તેઓનાં છોકરાંઓ હીન ધર્મનું શીખવા માંગે તો તેઓને શીખવવા. હવે એ પત્રમાં રવાનના પગ વાલેલા રાખવાની તાકીદ કરે છે. ઉદવાદેના દસ્તુરજી સવંત ૧૧૮૩ ના પોશ વીદ ૭ વાર શુકર રોજ ૬ માહ ૪ ય. ઇ. ૧૧૬૬

(૧) મો. ૧ ક, બા. ૮૭, પા. ૫૬ (ફ. ૧૮ અને ૨૦). (૨) ગો ધુદો.

(૩) મો. ૨, બા. ૫, ૬-; બા. ૯-૧૦, ૧૨, ૬૫, ૭૦, ૭૫ થી ૭૮, ૧૨૬.

(તા. ૯ જાન્યુઆરી ૧૮૨૭) ને દીને પત્ર^૧ લખી ઉપલી કેટલીક બાબતો કબુલ રાખે છે અને લખે છે કે “જે શાહેબોએ બંધાવેલો છે તે લખાવનારની અકલ હોશીઆરી ઉપર હજારો હજાર આફરીનબાદ હોજો કાએજે ગણુજ રૂકા ને માજહીએશની દીનને લાએકની લખી છે તે બંધાવેલો શરવે રૂકા છે.”

દીવના પારસીઓએ સંવત ૧૮૮૩નાં ચૈત્ર વીહ ૧૧ (તા. ૨૨ એપ્રિલ ૧૮૨૭) ને દીને મુબઈવાલા સાહેબો ઉપર એક પત્ર લખી તેઓનાં ગામ માટે જે મદદ કીધી હતી તે માટે ખુશી દેખાડી હતી, પણ પગ વાલવાના સંબંધમાં નાખુશી દેખાડી હતી.^૨ એ પત્રનાં જવાબમાં બન્ને વાડીખાજીઓ જાગીરલાઈ નશરવાંનજી અને નવરોજી નશરવાંનજીએ અને ખરશેહજી માણેકજીએ રોજ ૧ લો હોરમજદ માહ ૮ મો આવાં સને ૧૧૬૬ (તા. ૧ લી મે ૧૮૨૭) ને દીને એક પત્ર લખ્યો અને પગ વાલવાના સંબંધમાં તેઓની નાખુશી માટે દલગીરી દેખાડી લખ્યું કે^૩ “જારે તંમુને કંઈ માલમ નઈ હતુ તથા તંમુને કોઈ શમજનાર નઈ હતા તાં શુધી જે કંઈ જુના શરેશતો તંમો અનજનમો ચલાવેઓ તેનુ ગુના જે કંઈ થઓ હશે તે તો ખોદાતાલા માફ કરશે.....તંમે શરવે કબુલ કીધુ જે દીન ધરમનુ શખાબનુ કામ છે તે તો તમે કબુલ કરતા નથી ને પાછે કોલી તથા દુલલા લોકોની મીશાલે તંમારા રૂવાનોને હજુરખી રજલાવા માગો છે તારે તંમારી માત^૪ કરવાની હંમારે શું કામ છે. અગર હંમા પછશે ખરચીએ ને તમે ગુના કરો તારે જિવતો હંમુને શવાબને થેકાને ગુના લાગે. વાશતે ખખરદાર જે તમે જાણી જોઈને એ વાતની ધીલ કરશે તો આફતેકેશવર^૫ જમીન ઉપર જે કંઈ ગુના થાએ છે તે શરવે તમારી ગરદન ઉપર બનજો ને તે તમે

(૧) ચો. ૧ ક, ખા. ૭૮, પા. ૫૭.

(૨) આ પત્રની નકલ નથી પણ તેનો અતરેથી જે જયાગ લખાયો છે તેમાં તેનો ઇસારો છે. (૩) ચો. ૧ ક, ખા. ૬૩, પા. ૭૦.

(૪) કદાચ ‘હીમાત’ એટલે ‘હીમાવત’ હોય, અથવા ‘મદત’ માટે ભુલથી લખાયો હોય. (૫) હકીકત કેશવર.

હવેથી પગ નહીં વાલશે તો કેઆમત શુધી તંમોને દોજખ લોગવી પડશે.ખીજ શરવે શેહેરમે આપરી વશતી છે તે શરવે મલીને પચાશ હજાર પાગડી છે તે શરવે પગ વાલે છે. ને જે કોઇ ચુરીગર છે તેખી પગ વાલે છે તે શુ આપરી દીન ધરમનુ કામ જનતા નથી. પન તમો વીચારી જીવે જે ૫૦) હજાર ૧ પાગડી છે તે મધે દશતુરો તા. મોબેદ તથા બેહેદીનો શરવે પગ વાલે છે તે પોતાના ધરમ રાખવા શાફ કે શુ કરવા, તે કરતા એક નશારી-વાલા મોબેદ લોકો નશારીમો નથી પગ વાલના તે જાણી જોઇને જ'હાંનમો જાવાનુ કામ મમત ને લીધે પગડી બેહેથા છે તેમ શુ કઇ તમારે કરવુ છે.

“ ખીજુ તેજ નોશારીવાલા કેતલાએક મોબેદ તથા બેહેદીન મુબોઇમો તથા શ્રી શુરતમો તથા ખીજ દેશાવરમો છે તે શરવે પગ વાલે છે ને કેતલાએક મોબેદો એ વાતની હત કરે છે તેખી હોકમ ખોદાનાથી હવે શમજવા લાગા છે તે આશતે આશતે પોતાની મમત મુકી દેશે ને એમ કરતા નહીં મુકે ને તે લોકોને દોજખ લોખવાનુ ૧ હશે તેને આપરે શુ કરીશુ ને કદાશ તંમેખી તંમારા રૂવાનેને તે લોકોની સાથે દોજખમો રાખવા શરખુ કરવાનુ ચાતા હશે તો હંમે શુ કરશુ તારે હંમારેથી તમારી કશી ખરદાશ થાશે નહીં તે થત જાણજો. ખીજુ તમો જાનશે જે પગ વાલાવામો કઇ ગુના હશે તો તે ગુના હંમારે શર જાનજો ને પગ વાલવાનુ શવાખ થાશે તે શરવેને મુબારક થાશે. હવે એથી તે હંમે તંમુને વતુ તે શુ લખીએ એ અંમે ખજુદ થઇને તંમોને પગવાલવાનુ લખુ છે તે તંમે વીચારી જોજો જે તે મધે હંમુને શુ નફા છે. અગર એ કામ ગુનાનુ હતે તો અંમે શુ કરવા કરતે વાશતે આએ હંમારે કાગલ વાંચતાં વાર શરવ અનજુમન મલીને હંમારા લખેઆ પરમાણુ કબુલ કરીને હંમુને જખાખ લખશે તારે હંમો આદરીઓન બાધવાનુ કામ શરવે ધારીજી છે તે કરવા માંત્રીશુ નહીં તો હંધાડને હંમે શાફ લખેલુ છે જે તંમારા કોઇનુ રૂવાનનુ કામ કરે નહીં ને ચોમાશા પછે શરવ પાછા આવશે.”^૩

(૧) એ ઉપરથી દીસે છે કે આ ઇ. સ. ૧૮૨૭નાં સાલમાં આપણી પારસીની કુમે વરતી ૫૦૦૦૦) ની ધારવામાં આવતી હતી. જે એમાં નોમારીવાલાઓની આશરે ૪૦૬૬ ની પારસી વરતી નહીં ગણી હોય, તે ગણીએ તો કુમે પારસી વરતી ૫૦૦૦૦+ ૪૦૬૬=૫૪૦૬૬ માણસની ગણાય. જેમાં ૧૮૨૧ ના સેનસસ પ્રમાણે નોમારીની પારસી વસતી ૪૦૬૬ ની હતી.

(૨) બોગવવાનું. (૩) એ. ૧ ક, બા. ૬૩, પા. ૭૦.

ઉપલેજ રોજે (રોજ ૧ માહ ૮ ૧૧૬૬ ય. ઝ.) ઉપલાજ દીવના ત્રણ મોખેદો ઉપર કાગજ^૪ લખે છે તેમાં યણુ તાકીદ કરેછે અને ઉપર મુજબ બેહે-
દીનોને સર્વ જણાવાને તાકીદ કરે છે કે “ તેનાએ અનબનમો શુના કીધા તે
ખોદાતાલા માફ કરનારો છે પન હવે અંમે શરવ કરીએ છે તેમ બે તેવોન
નહી કરશે તો હફતેકેશવરના શુના જે થાશે તે કામત^૨ શુધી તેવોનનાં રૂવા-
નોના છુતકારો થાશે નધ.” મોખેદોને વધુ જણાવે છે કે એમ નહી અમલ
કરનાર બહેદીનોને ત્યાંનુ રવાંનનું કીધા કામ કરવું નહી.

રોજ ૮ દેવાદર માહ ૮ આવા ૧૧૬૬ (તા. ૮ એપ્રિલ ૧૮૨૭) ને દીને
ઉદવાડે દસ્તુર દોરાબજી બેહરાંમજી ઉપર કાગજ^૩ લખતાં ખરશેદજી માણેકજી
જણાવે છે કે દીવ ખાતે અસ્તામાં, અફરગાંન્યું, વંદીદાદનો પોઠો વીગેરે બીજો
સામન મોકલવામાં આવ્યાં છે. પછી દીવવાલા બેહદીનોની ચાલ બાબે ફર્યાદ કરી
ઉપલી તાકીદ માટે લખે છે અને તેમાં એ પગ વાલવાનાં કામને “ આપરી દીન
ધરમનુ કામ પેગમ્બર જરતોશતના કોલ પરમાણે દરૂશત ચાલે ” તે માટેનું
ગણે છે અને લખે છે કે “ મોખેદોને તાકીદ લખજો જે ધમકી ધુમકી કરીને તથા
હરેક તરે શમજવીને કામ જરૂર કરાવશે તો બીજી જે કંઈ હંમે તેની તરફ
ધરમનુ કામ કરવા ધારીઉ છે તે શરવે બની આવશે નહી તો હમારૂં
દીલ તુતી જશે તો પછે એ લોકો હીનધુની મીશાલે રઈ જશે તે કંઈ શારૂ નધ.”

આ સર્વ તાકીદનાં પરીણામ તરીકે દીવના ૧૫ સાહેબોની સહીનો
કાગજ^૪ રોજ ૨૮ મો માહ ૮ મો ૧૧૬૬ સંવત ૧૮૮૩ (તા. ૨૮ મે
૧૮૨૭) નો આવ્યો, તેમાં પગવાલવાને કબુલ થયા. એક મોખેદ અધ્યારૂ
માણેકજી સોરાબજી જે નાસારીનો હતો અને જે તેના વડવાથી દીવમાં રહેતો
તે બજીદ થયો. તે કહેતો હતો જે “ તંમુને મુશલમાન કીધા વાશતે હું જી
મુશલમાન થઈ જાઉં? એવું ઘણું નાલાએક બોલે છે. ” તે કહેતો કે
“ નોશારીઆ પગ વાલશે તો તે દારે હું જી પગ વાલશ. ”

(૧) ચો. ૧ ક, બા. ૯૪, પા. ૭૧.

(૨) કેઆમત.

(૩) ચો. ૧ ક, બા. ૬૫, પા. ૭૨.

(૪) ચો. ૧ ક, બા. ૬૮, પા. ૭૪.

રોજ ૧૬ માહ ૧૦, ૧૧૯૮ ચ. ઝ. સંવત ૧૮૮૫ અશાઢ શુદ્ધ

૧૩ (તા. ૧૪ મી જુલાઈ ૧૮૨૯)^૧ ને દીને વલસાડથી

૮. વલસાડ. દશતુર રૂશતમજી તથા ફરદુનજી કામદીનજી તથા બેહેદીન

મોતાભાઈ શાપુરજી કામદીનજી વીગેરે ૧૦૦ જને પત્ર

લખી જણાવ્યું કે તાંતું દખમું “ગણુ શેકશતે તથા તરકીદે થાજી છે

.....એ કામ મોહોડું હમરો રૂપીઆનું તંમો શાહેઓ વીના કોઈ કરી

થકે નહ કાંચેએ તંમો મુલક દર મુલક ઉપર શરદાર છેઓ.....તમારા

મશહુર નામ મુજબ રૂપીઆ કરી આપીને તાકીદે રવાના કરજો.” આ પત્રમાં

તેઓએ દખમું બાંધવાનો અડસતો રૂ. ૧૩૦૦૦) નો જણાવ્યો. એ પત્ર તેઓએ

મોબેદ તેમજી માનેકજી તથા બેહેદીન જમશેજી જીજીભાઈ મારફતે હાથ

હાથ મોકલ્યો હતો.

આ અરજના સંબંધમાં એક હિલચાલ તા. ૧૨ મી આગસ્ટ ૧૮૨૬^૨

ને દીને ફરતાં કરેલાં ઉગરાંણનાં લીસ્ટ ઉપરથી થઈ હતી. તે વખતે વાડીઆ

નવરોજીએ “શમશત અંનજીમનનાં નંમખરો” જોગું સરકયુલર કાહડીને

વલસાડથી મોબેદ તેમજી માનેકજી અને બેહેદીન જમશેદજી જીજીભાઈની^૩

આવેલી સંવત ૧૮૮૫ નાં આસાડ શુદ્ધ ૧૩ની અરજ જાહેર કીધી હતી કે

જેમાં એ કામ માટે રૂ. ૧૩૦૦૦) નો ખર્ચ જણાવ્યો હતો અને રૂ. ૫૦૦૦)

ભરાઈ ચુકેલા જણાવ્યા હતા, જેમાં રૂ. ૨૦૦૦) “શુરતની અંનજીમનવાલાઓએ”

અને રૂ. ૩૦૦૦) “મુમખઈ મધે પારશી રૂશતમજી કાવશજી પટેલે” ભર્યા

હતા. એ ફરતાં કરેલાં સરકયુલરમાં “શમશત મુમખઈની પંનચાતનાં ધરમના

ખઈશા મધેથી રૂ. ૭૫૧) ભરેઆ” હતા અને બીજા જુદા જુદા ધણીઓએ

ભરેઆ હતા. એ કુલે ભરાયેલી રકમ (ઉપલા રૂ. ૫૦૦૦ ઉપ્રાંત) રૂ.

૬૬૫૫) ની થાઈ હતી. એ ભરાયેલી રકમમાંથી રૂ. ૧૭૪૦ વસુલ થયા

વગરનાં હતા, જે માટે જણાવ્યું હતું કે “કાંમ ચાલવાથી આપા ઠેહાથી.”

(૧) એ. ૨, બા. ૧૦૩, પા. ૮૩.

(૨) એ. ૧૫, બા. ૧૦૭, પા. ૧૫ (૩ જો ભાગ)

(૩) એટલે એઓ મારફતે હાથે હાથ આવેલી.

(૪) પછાડેના એક બાબતી હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે વલસાડની અન-
જીમનના મોહોમોહોનાં મતફરતે સખમે એ દખમનું કામ તાજો પુરાઈને બંધ પડ્યું હતું,
તે ૧૨) વરસ બાદ અને ૧૮૪૨ માં તમામ થયું.

VI.

પરચુતન બાબદો.

આ અરસામાં બનેલી કોઈક બાબતો જે આગલ જણાવેલાં મોટાં મથાલાંઓ હેઠલ નહીં આવતી, તેની આપણે અતરે નોંધ લઈશું.

કોઈ કોઈ વાર અફવા ઉડતી કે દબમામાંથી કોઈ ગુજરેલો ધણી જીવતો બહાર આવ્યો છે. એવી એક અફવા આ અરસામાં ઉડી

૧. દબમામાંથી ગુજરેલો હતી. તે તા. ૧૩ અને ૧૮ મી આગસ્ટ ૧૮૨૬ ના પુરૂષ જીવતો થવાનું ખરશેદજી માણેકજીનાં થાણાંની અનનુમન જોગા પત્ર^૧ જુલમાન ઉઠાવનાર સામે ઉપરથી માલમ પડે છે. એવું દીસે છે કે એક પારસી પત્રલા લેવાનો વિચાર. કાવજી માણેકજી વીરા જે થાનેનો હતો તેણે એવી અફવા

ઉડારી હતી કે અત્રેનાં દબમામાંથી એક ગુજરેલો પારસી

જીવતો થઈ બહાર નીકલ્યો છે. તા. ૧૨ મી આગસ્ટ ૧૮૨૬ ને દીને એ ધણીને બોલાવીને પુછતાં તે સર્વ વાત નામુકર ગયો. તે ધણી થાનેનો હતો અને તેને વધુ પુછપરછ માટે અત્રે થોભવા કહેવા છતાં તે થાને ચાલી ગયો. તેથી ત્યાંની અનનુમન ઉપર આ પત્ર લખવામાં આવ્યો કે “ એ ધણી ઉપર શ્રી થાણાંની અદાલત મધે રૂ. બેહે હબરની ફરીઆદી કરી જે એ ધણી ગણા જનાની આગલ બોલેલો છે ને બોલીને હવે નામુકર જાએ છે વાશતે એ આદમીને પેદા કરી આપેતો હજુરબી એ ધણીને રૂ. ૫૦૦) થી ૧૦૦૦) શુધી એનામ આપીશુ. નહતો એ ધણીને શું ફરકાર જે હેવું જીવું બોલીને આપરા લોકોની રશવાઈ કીધી ને તે મરનારની હોરમત વગરે (માટે) બીજો શગો વાલો તથા બીજા પારશીઓ શ્રી થાને આવી ગેઆનુ ખરચ પાડો. વાશતે હાકેમની નજરમો થેરે તેતલો હેની પાશેથી દંડ લીએ અથવા હેને ચોકીમો વરશ છહ મઈના ચોકીમો રાખે નહતો હાકમને ગમે તેવી બીજી શજા દીએ કાએજે અતરે શરવે તોપીવાલા લોકોને ખબર થઈ છે. તે લોકોને હેવું માલમ પડે છે જે દબમામાંથી જે નીકલે છે તેને નશેશહાર મારી નાખે છે. તે વાશતે પેલો પારશી જમશેદજી ખરશેદજી દબમામાંથી જીવતો નીકલેલો છે ને શનતાતો ફરે છે એવું શરવ તોપીવાલા તથા બીજા લોકો બોલે છે.....એ વાત કહ આપરી દીન મધે ફરમાવીજી નથી ને હમે નશેશહારથી ગણી તજવીજ કીધી તે વારે તે લોકો શોગન ઉપર શોગન ખાઈને

બોલે છે જે એ વાત ખોતી છે ને હમોખી હમારી ઉમરથી શાબલી છે જે કોઈ જીવતો થયો નથી ને કોઈ નરોશલાએ મારી નાખેઆ નથી વાશતે એ કમખખતે પારશીએ શરવ લોકેને બેકાવા * છે તે શુ કારણ. તે શાચુ* બોલે તો બેહેતર છે નઈતો અ*મોએ થેરાવેહ છે જે ઉપર તમોને લખીઉછે તે પરમાણુ હેની ઉપર ફરીઆદી કરવી.” એ પત્રમાં લખેછે કે “હુ*મોએએ ધણીની ઉપર શોમવાર તા.૧૪મી અગોશ*ની દીને અતરે પોલીશ હાપ્રીશમો ફેરીઆદી કરવાના હતા તે વારે તે બારમી અગોશ શનવારને દને હુ*મે એ ધણીને કઇ બે વાઈ* તમો શોમવાર શુધી રા.૩ તારે કબી જે હા તઈઆર છેબી.....પન હેના દીલમો ખોતાઈ હશે વાશતે તેજ દીને પાછલી રાતે જતો રચો.....તમારી તરફ હા. હોરમજી ભાણુકજી મેતા છે તેને તા. શ*મશત પનચાતના તરફથી વકીલ થેરાવજો ને મુખતીઆર મધે મેરવાનજી હોરમજી તથા પેશતનજી દાદાભાઈનુ નામ લખાવજો ને હમારી પાશેથી જે કઇ લખી મગાવો હોએ તે લખી મગાવીને હેની ઉપર ફેરીદી* કરીને હેનુ બમીન લેવા ગતે તો લેજો. બીજુ એ વાતની ફરીઆદી કીધા વગર આપરા લોકેની ઉપરથી એ બદનામી તલે નઇ તેવુ બળીને હવે ફેરીઆદી તમારે તરફ કરવી પડે છે.”

(૧) બેહેકબ્યા. (૨) ઓગસ્ટ ૧૮૨૬. (૩) રેહો. (૪) ફરીઆદી. (૫) ચો. ૧ ક, આ. ૬૭, પા. ૪૮. પારસી પ્રકાશ, વો. ૧, પા. ૨૦૦. એ બાબદનાં સંબંધમાં તા. ૭ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૬ મુજબ સમાચાર (પા. ૫૧૬) માં “એક પારસીનું સજીવ થવું” એવે મથાળે એક બાબદ લખી છે કે જેમાં પારસી જમશેદજી ખરશેદજી પીરખાન નામના ૪૦ વરસની ઉમરના એક પુરૂષ માટેની અફવા આપી છે કે તે તા. ૭ મી જુન ૧૮૨૬ને દીને મરણ પામ્યો અને ૮ મીએ તેને દખમે ચદકાવ્યો અને પાંચ છ દહાકા રહી તેના ખેશીઓને જીવતો થવાની ખબર મળી હતી; પછી તા. ૨૮ મી જુલાઈએ તે થાણાંમાં છે એમ માલમ પડ્યું. અફવા ઉડી હતી કે લોકો કાંઈ વહેમથી તેને મારી નાખે એવી ચીંતાથી તે છુપાય છે, તે ઉપરથી આ લખાણમાં તેને જણાવવા પારસી પંચાએતના સતવાલાઓને આધારે આ લખાણમાં જણાવવામાં આવ્યું કે તેને કીયા કરી સંસારમાં દાખલ કરવામાં આવશે. “ એ પારસીઓ અને બીજા પારસીઓએ કશે આંતરે રેહશે નહી, તે કરતાં એ પારસીની ધાશતી શાઈ* પંચાતના શાહેબ લોકો ધણો શોરો બંદોબશત કરશે અને પારસીના ધરમ આચાર જે કાંઈ છે તે શરવને પરગાઠ કરી દેખાડશે જે અશલ ધાશતી લોકોનાં શાંભલેઓએ આવે છે તે શરવ ખોટી છે તે શાઈ* તેહનો દાખલો દેખાડશે જે હેવી વાતની ધાશતી કાંઈને રેહશે નહી. તેહનું જાણવું એ જે કોઈ જમે હેવો બનાવ બને અને જે માંણુસ સજીવ થાએ તેહને નશાચારે અથવા બીજા કોઈ ને માલમ પડે ને તે સજીવ ચાનારને મદદ કરીને બાહર કાઢાડી લાવે તે મદદ કરનારને ર. ૨૦૦) અંકે જસો પંચાતના ધરમના પદ્ધશામોથી બનામ આપશે.” પછી તા. ૧૪મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૬ના મુજબ સમાચાર (પા. ૫૩૮) માં જણાવવામાં આવ્યું કે “ તે ખમર નજીવી હરે અને ખોટી પડે હેવું દીસે છે.”

શેઠ જમશેદજી બમનજી વાડીઆ તા. ૩૦ ઓગસ્ટ ૧૮૨૧ ને ફીને

ગુજરી ગયા ત્યારથી શેઠ ખરશેદજી માનેકજી પંચાએ-

૨. શેઠ ખરશેદજી તના કામમાં ઘણો આગેવાન ભાગ લેતા હતા. તેવણ માનેકજીનું આગેવાન ગરીબોની અરજી સાંભલતા અને બને ત્યાં સુધી કજી-કામથી કારેગ થકું. આનુ સમાધાન કરતા. તેવણ સરકયુલર કાહડતા, પત્ર-વેહવાર ચલાવતા પીગેરે. એવણ સાહેબે નઝદીક ૭ વરસ

એ પ્રમાણે કામ કર્યું અને સને ૧૮૨૮ ની સેવટે નાદરૂસ્ત તબીએતને લીધે એ કામથી ફરેગ થવા માંગ્યું. ફરાંમજી દાવસજી અને જમશેદજી જીજી-ભાઈએ અરજ કરી કે તેવણે મેહરબાંની કરી થોડો વખત કામ ચાલુ રાખવું. તેમ તેવણે કર્યું. પણ નઝદીક ૮ મહીના સુધી અવારનવાર તબીએત નાદરૂસ્ત ચાલતી રહેવાથી એવણે મે માસની શરૂઆતમાં વહાડયા નવરોજી તથા જમશેદજી જીજીભાઈને પંચાતના મોખેદ શાપુરદાડ પાસે કહેવાડ્યું કે “હાલ હંમારી તબીએત દરૂશત રેતી નથી ને હંમારેથી પંચાતનું કાંમ નીપજતું નથી વાશતે મહેરબાંની કરીને એ કામ હરેક બીજા શાહેબને શાફે.” તે ઉપરથી વહાડયા નવરોજી જમશેદજી તા. ૧૧ મી મે ૧૮૨૬ ને ફીને એક સરકયુલર કહાડી એ બાબદ સર્વ પંચાએતના સાહેબો હજુર રજુ કરી. તેમાં લખ્યું કે જે “આજ માશ ૮) થયા હેનાંણી તબીએત બીગડેલી ચાલી જાય છે ને હવે હેનાંણી જઈબી થાય છે તેથી હેવંનથી એ કાંમ નહી બંને વાશતે આપરે હેનાંવોને થેઅંક લખવી જે હેનાંવોએ પંચાતનાં કાંમો બાબે ગંની તથા લીધી છે.”

એ સરકયુલરમાં વહાડયા નવરોજી જમશેદજી એવણની જગ્યાએ ભાઈ

બંગીરભાઈ ફરાંમજી દાવરને એ કામ સોંપવાની સુચના

એવણની જગ્યાએ કરે છે અને લખે છે કે “હરેક ગરીબ આદમીઓની

બંગીરભાઈ દાવરની અરજીઓ તા. બીજાં કાંમે જે કાંઈ હોએ તે હેનાંવો

નેમનુક. શાંભલે ને કાંઈ તેહવું કાંમ હોએ ને આપુંનને પુછુને

ગરીબ આદમીઓનો નીકાલ કરી આપે કાએજે ગરીબ

માંનશે પોતાનાં કાંમને વાતે ગંના અઠઠાએઆ કરેચ.”

(૧) એ. ૩, બા. ૧૯, પા. ૧૪. (૨) એજ હવાબો.

(૩) Thanks, ઉપકાર.

આ નવી નેમણુંક બધા સાહેબો કબુલ રાખે છે. તેમ કરતાં જમશેદજી જીજીભાઈ મીનીટમાં લખે છે જે “દાવર ભાઈ બાંગીરભાઈ ફરામજી પોતે મેમ-બર છે તે હરેક માતી બધંચેર નો કજીઓ અથવા હરેક કટમનો કજીઓ આવે તે જેવી રીતે એ ગરીબ લોકોનું શાફ્ટ થાએ તેવી રીતે શંભાધાન કરી આપે ને તે કરતાં કંઈ તેહવું મોહતું કાંમ હોએ તે વાડીઆજી નવરોજીની મશ-લતથી તથા વઢી કંઈ કોઈને રજા બધંચેર કરવાની તા. શદરો પેરાવાની તા. અશરવાદ શારવાની હેવું બરે મોહતું કાંમ નજર આવે તારે દાવર ભાઈ બાંગીરભાઈ જેમ કાંઈ ભાઈ શાહેબ ખરશેદજી માંજીકજી કાગજ કરીને શરકલા શરવે મેમબરોમો ફેરવીને શરવેનો વીચાર એકતો આવતો તાહરે રજા આપતા તે સુજબ કરવું જે કાંમ માટે તશદી તો છે પંન જેમ કાંઈ હાલના વખતમો શારી રીતે ચાલતું આવેછે તે સુજબ ચલાવું ને વખત છે ને કહી કંઈ તેહવું મોહતું કાંમ ચાર શાહેબોને મલવીને કરવાનું હોએ તો શુખેથી પોતાની હાપ્રીશમો બોલાવીને તેનો વીચાર કરવો.”

જે કે આ પ્રમાણે દાવર બાંગીરભાઈ ફરામજીની નેમણુંક થાઈ છે તોપણ હવે પછીનાં કોઈ પત્રવહેવાર ઉપર એવણની એખઢી સહી જોવામાં આવતી નથી. એકાદ ઉપર વાડીઆ નવરોજી જમશેદજીની સાથે જોવામાં આવે છે. કેટલાંક કાગજ ઉપરતો વાડીઆ નવરોજી જમશેદજીની એખલાની સહી છે. તે ઉપરથી દીસે છે કે વાહડયા નવરોજી જમશેદજી પત્રવહેવાર ચલાવતા હશે અને દાવર બાંગીરભાઈ ફરામજી સાધારણ કજીઆ ચુકવતા હશે.

ખરશેદજી માંજીકજી આગેવાન કામથી ફારેગ થયા હતા તો પણ તેવણ મેમબર તરીકે તો ચાલુ રહ્યા હતા. કોઈ વેલા અગતનું કામ કરતા યા સરકયુક્તર કાહાડતા હતા. અગતનાં કામ વખતે એવણની ખાસ સલાહ લેવામાં આવતી. સંસારી ચુકાદાનાં સંબંધમાં એવણનાં મતને ધીજા સાહેબો ઘણું વજણ આપતા. એવણ ઉપર પ્રમાણે ફારેગ થવા પછી પણ સને ૧૮૩૦ નાં સાલમાં એક સંસારી બાબદની સુનાવણી વેલાએ એવણ હાજર નહીં હતા તેથી મીટીંગ સુલતવી રાખવામાં આવી હતી.

(૧) શરકયુક્તર.

(૨) ચો. ૩, બા. ૨૫, પા. ૧૬.

પંચાયતના આ અકાબરનું તા. ૭ મી માર્ચ ૧૮૨૬ ને દીને નીખેલું
 મરણ પંચાયતની તવારીખમાં એક અગતનો બનાવ
 ૩. શેઠ હોરમજી ગણાયો છે. સખબ કે એવણ કોમમાં અને સરકાર દર-
 બમનજી વાડીઆનું મરણ. બારમાં મોટું માન ધરાવતા હતા તેથી પંચાયત સાથના
 એવણનાં સંબંધે પંચાયતને કેટલુંક કૌવત અને સતા
 આપ્યાં હતાં. માણેકજી ખરશેદજી “The Parsee Panchayet” નામનાં પોતાનાં
 લખાણો (પત્ર ૮) માં લખે છે કે એવણનાં મરણ બાદ પંચાયતની સતા
 ગગરતી ગઈ. એવણ લખે છે કે ‘Shortly after which (1823, one of the
 most distinguished of their leading members, Hormusjee Bomanjee Wadia,
 died, and from that time the Panchyat began to totter, till it broke down
 completely in 1836, through the irregularities of some of its members.”
 આપણે હવે પછીના અરસાની તવારીખમાં બેઈશુ કે શેઠ ફરોમજી કાવશજી તા.
 ૩૧ મી માર્ચ ૧૮૩૦ ને દીને નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ અને જમશેદજી
 જીજીભાઈ જોગાં પત્રમાં પંચાયતના કોઈક લાસરીઆ કારોબાર માટે કંઈક
 કરે છે કે “ હવે ભાઈજી એ બાબે તથા બીજાં એવાંજ ગનાંજ અનબુમનનાં
 કામ વરશ ૩) થયાં ખરાંમાંમાં પરેયાં છે ” વીગેરે. એવણનાં પત્રની તારીખથી
 આ ત્રણ વરસનો અરસો છે તે ઇ. ૧૮૨૭ નાં સાલનો અરસો છે કે જે વખતે
 શેઠ હોરમજી બમનજી વાડીઆ હક થાયા હતા. ત્યારે એવણનાં મરણથી પારસી
 પંચાયતનાં કામને અને સત્તાને કોઈ મજબુત ફટકો લાગેલો દીસે છે.^૧

આગલ આપણે “ પંચાયતની સતા સરકાર મારફતે મજબુત કરવા માટે
 સુરતના મોદીજીનો અત્રેની પંચાયત સાથે પત્ર વહેવાર ” એવે મથાલે એક
 બાબદ બેઈ ગયા છીએ. તેમાં પણ મુબઈવાલા સાહેબો વાડીઆજીના મરણને
 માટે હલગીરી બતાવે છે કે “ હમારામો હેવા કામની વખતે બેશતી વાડીઆ
 હોરમજી બમનજીનો હમુને ઘનો ભરૂશો હતો ને ગની બંદોબશત કરવાની
 ઉમેદ હતી તે કામ પાડે તો વેલાએત શુધી લખીને હોકમ મંગાવે તે પન

(૧) ચો. ૬, બા. ૪૭, પા. ૩૫.

(૨) એવણે કામનાં બંધાં માટેનાં કરેલાં કામોમાં એક “ એલાહી યાગ ” નામનું
 મકાન હતું જે માંમાંદેનીનાં દહેરાંની સામે જરયોસ્તીઓને સરઅવસર પર વાપરવાને કાળે
 તેણે બંધાવ્યું હતું.

આપરા લોકોનો દારો ફેરવાને વીલંબ હશે વ.શતે વાડીઆણ હોરમજી
ખમનજી એકાએક બેશ સુકામ પોંદ્યા છે.”

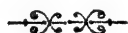
આ બાબમાં પછવાડે એક વધારો આપ્યો છે તેમાં પણ શેઠ વાડીઆણના
લાગવગની આપણે કાંઈક હકીકત જોઈએ છીએ અને તે વખતના અત્રેના
જાણીતા યુરોપીઅન રહેવાસીઓની એવણુ માટેના માનની લાગણીનો ઇસારો
જોઈએ છીએ.

તા. ૩ જી અક્ટોબર ૧૮૨૬, રોજ ૧લો માહ ૧ લો ૧૧૬૬ ચ. ઝ. નાં
નવાં વરસને દોને પંચાએતનાં ફંડમાં મદદ માંગવા માટે એક

૪. મુકતાદ ઠાંકણે મદેહનજર^૧ બહાર પાડવામાં આવી હતી. એ વરસ પછી
પંચાએતનાં ફંડમાંનાણું બીજાં પણ કેટલાંક વરસોમાં એમ મુકતાદને તાંકણે
ભરાવાની હિલચાલ. ફંડ માટે અરજ કરવાની મદેહનજર બહાર પાડવાની
નોંધ મલે છે. આ વરસમાં પહેલી નોંધ દફતરે મલે છે તે મદેહનજરની
હેકળ જુદા જુદા ધણીઓનાં નામની નીચે તેઓએ આગળાં ચાર સાલ ભરેલી
રકમો જણાવેલી છે, તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એમ મુકતાદ તાંકણે પંચાએતનાં
ફંડમાં નાણું ભરાવાની કોઈ નાહની હિલચાલ સને ૧૮૨૨ ના સાલથી શરૂ થઈ
હતી. ૧૮૨૪ નાં મુકતાદનું વર્ષ ત્રશ્તીઓની નેમનુક પછી પહેલું હતું. તે
વખતે રૂ. ૭૨૪૬) ટીપમાં ભરાયા હતા. તેમાં રૂ. ૪૬૭૮) શેહેનશાહીની
પતેલી તાંકણે અને રૂ. ૨૫૬૮) કદમીઓની પતેલીને તાંકણે ભરાયા હતા. હાલમાં
પણ દર વરસે પારસી પંચાએતના ત્રશ્તી સાહેબો એવી મદેહનજર દર સાલ
ફેરવે છે અને તે બહાર ગામનાં જરથેસ્તીઓને મદદ આપવા કાજે ફેરવે
છે. પણ આ પહેલી નોંધવાડી મદેહનજર ઉપરથી માલમ પડે છે કે તે વખતે
તો મુંબઈની પંચાએતનાં સામાન્ય ફંડ માટે એ મદેહનજર ફેરવવામાં આવતી
હતી. આ પહેલી નોંધવાડી મદેહનજરમાં લખે છે કે “ ગણી મુદત થાઈ
આપરા લોકો શ્રી મુબોઈ મધે વશેઆ છે તે મધે આપરી પનચાતનુ ફન
બહાર તરશતીઓ હાથ પડેઆથી માલુમ પડીજે તે ગણો જુજળી છે ને આપરી
પનચાતના ધરમ મધે આંમદરફ ગણી જુજળી છે ને ખરચ વહતો થાએ છે વલી
તે વતરોગે હજી ધરમનાં કામ ગણા એતા કરવાના રઆ છે તે મોતું ફંદ થઆ

શવાએ તે ચીજ કંઈ બનતી નથી ને તરત કંઈ હંમણા તેવો વખત નથી જે મોતું ફંદ બની આવે પન આવે શેહેલમો જે બનાવા ચાહાશે તો કંઈ વાર નથી ને બીજા ગણી કોમના લોકો પોતાના વેપાર ઉપરથી ચડાવીને પોતાના દીન ધરમનુ કામ કાઢે છે તેવું કંઈ આપડેથી બનતું નથી ને મોતું ફંદ થઆથી આગણ જતા ગણી નેક કામ ધરમ બનશે ને આવે નવું વરસ શેરશાઈ લોકોનું બેઠું તે મુબારક હોજો ને જે શાહેઓ પોતાની મુસદ મુજબ આપરી પનચાતના ધરમ મધે બરશે તે ધણીને એ શળામ હાશીલ થાશે. એ નાણાં એકતુ કરીને આપરી પનચાતના તરેતીઓને હવાલે કરીશુ ને તેની પોચ શમાચાર મધે બીગતે શાયે છપાવીને બહોર કરીશુ એજ અરજ.” આ મહેહનજરમાં કુલે ૩. ૪૦૨૮) બરાયા હતા.

તા. ૨૦-૫-૧૮૨૪^૧ ની અનજુમનની મીંટીંગની હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે ૧૮૨૪ ની ૧૨) વરસ આગમચ (એટલે ૫. વરસા ખાતે પારસી વસ્તી. ૧૮૧૨ માં) બરમાં ખાતે પારસીઓ ધંધાને ખાતર ગયા હતા. એ વરસની એ નોંધ છે પણ તેની આગમચ ક્યારથી જવા માંડેલું તે ચોક્કસ નથી.

બાબ ૯ નો વધારો.

૪૬૪ સર એડવર્ડ વેસ્ટ અને તેવાણુ શાય સંબંધમાં આવેલા આ અરસાના પારસી પંચાએતના કોઇક અકાબરો.

આ બાબમાં જણાવેલા રેકૉરડર Sir Edward West (ઇ. સ. ૧૭૮૨-૧૮૨૮), મુબઇના આગલા રેકૉરડર સર હબ્બુ ઇવન્સ (Sir W. Evans)

ના મરણ બાદ, ૧૮૨૨ માં અત્રે રેકૉરડર^૧ નેમાઈ આવ્યા હતા. તેવણ અત્રે પોતાના શુધ ઇનસાફથી જાણીતા અને માનીતા થયા હતા અને એવા ઇનસાફી સ્વભાવને લીધે તેવણને East India Co. સાથે મતફેર ઉઠયો હતો. અત્રે યુનીવરસીટી સ્થાપાઈ તે આગમયના કોઈ સ્કોલરો જેઓ ‘ West Scholar ’ તરીકે જણાયલા હતા, તેઓ આ જડજની યાદમાં સ્થાપાયલાં ફંડમાંથી સ્કોલરશીપ ભોગવનારા સ્કોલરો હતા. વાડીઆણ હોરમણ બમનણ જેવણને પંચાએતના એક કામ માટે આ જજે તેડાવવાની બાબત આ બાબ (પા. ૨૮૫-૮૬) માં આપી છે તેવણ માટે અને લીમણ કાવશણ બનાણ વીગેરે માટે આપણને કેટલીક હકીકત “ Bombay in the Days of George IV. Memoirs of Sir Edward West, Chief Justice of the King’s Court, during its conflict with the East India Company, by F. Dawtrey Drewitt,” (1907) નામના પુસ્તક પરથી મલે છે કે જે પુસ્તક તેના કર્તાએ લેડી વેસ્ટની રાજીદી નોંધ (Diary) ના આધારે અને બીજાં સાધનો ઉપરથી લખ્યું છે. આ બાબમાં આપણે ઉપર બોધું કે આ રેકૉરડરે હોરમસણ બમનણ વાડીઆને માકાં નામની સ્ત્રીની બાબદમાં પોતાને મલવા તેડાવ્યા હતા. ઉપડી ચોપડી ઉપરથી દીસે છે કે એ વાડીઆણ અને આ રેકૉરડર વચ્ચે કાંઈક ધાડી પીછાણ હતી. આ ચોપડી પ્રમાણે તા. ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૩ ને દીને આ જડજ હોરમણ વાડીઆને ત્યાં તેવણના છોકરા અને છોકરીની શાદીમાં પણ હાજર થયા હતા. એ લગનની નોંધ જેમ એ ચોપડીમાં આપી છે તેમ આપુ છું, એ સમય કે તે આશરે ૧૦૦) વરસ પરના એક પારસી શેડયાને ત્યાના લગનના મહેમારનો કાંઈક જ્વાલ આપે છે :—

(૧) હાલમાં હાઈ કોર્ટમાં જે આધેષો “ જડજ ” તરીકે ભોગવાય છે તે આધેષો ગઈ સદીની શરૂઆતમાં રેકૉરડરને નામથી જણાપલો હતો. સર્વથી પેહલા મુંબઇના રેકૉરડર મેકીન્ટોશ (Sir James Mackintosh) હત. કે જેવણે Bombay Branch Royal Asiatic Society સ્થાપી હતી. તેવણ તે વખતની East India Co. ના કારોબારયા કાંઈક કંતાલી ૧૮૧૧ માં ઇંગ્લંડ રીટાયર થયા હતા. તેવણ પછી Sir Alexander Austruther ૧૮૧૨ માં આવ્યા. ઇ. સ. ૧૮૧૯ માં ચાપલાં તેવણના મરણ બાદ Sir William Evans ૧૮૨૦ માં આવ્યા. ૧૮૨૧ માં તેવણ અને મરણ પામ્યા અને તેવણની જગ્યાએ ઉપલા Edward West અત્રે આવ્યા.

“ Feb. 19 (1823). We went to the marriage of Hormagee Bomangee's son and daughter to their first cousins. The Brides were 6 and the Bridegrooms 11. They were all loaded with magnificent Pearls and Precious stones, each Pair seated on a Couch with a cloth between them which was held up till some Prayers were said and some Cotton wound round them, and some herb tied round their wrists, then the Curtain was withdrawn and the little creatures saw each other. The mothers were there all splendidly attired within a railing. The Priests mumbled some Prayers, and strewed them with Rice, and burnt Incense. Afterwards they were *carried* and put upon Horses magnificently caparisoned, and led all round the Town with thousands of lamps and multitudes of People. We afterwards ascended to be showered with otto of Roses, eat cake and drink wine.” (pp. 48-49).

આ હોરમજી બમજી વાડીઆને માટે એ પુસ્તક લખનાર કુટ નોટમાં “ A philanthropic Parsee ” (p. 48) અને “ An enlightened and philanthropic Parsee merchant. (p. 178, note 2) એમ બોલે છે. લેડી વેસ્ટની ઉપલી નોંધની એક બીજી કુટ નોટમાં એ પુસ્તક લખનાર વાડીઆજી માટે લખે છે કે— “ One of the most worthy and intelligent Parsee merchants, whose family had been distinguished for talents and integrity, as well as for wealth ” (n. 253, note 2). બીજે ઠેકાણે “ A Parsee distinguished for his talents, integrity, and personal influence in Bombay ” એ પ્રમાણે લખે છે (p. 51, note 5). લેડી વેસ્ટ પોતાની Corler (કુરલા)ની મુલાકાતના વર્ણનમાં પણ હોરમજી વાડીઆનો ઇસારો કરે છે.

હોરમજી વાડીઆના મરણ બાબે લેડી વેસ્ટ તા. ૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૬ ની હકીકતમાં લખે છે કે—

“ We have just heard of poor Hormajee Bomanjee's death. He will be much regretted by all the Parsees, and indeed I believe by most of the natives, as he was a very kind and good man (p. 253). ”

તા. ૯ મી ફેબ્રુઆરી (૧૮૨૬) ની હકીકતમાં લખે છે કે “ Edward went at 5 o'clock to poor Hormajee Bomanjee's House to sit half-an-hour with the Family, which they consider as the very great compliment, and the sons gave Edward a letter, written just before his death,

of thanks, and hopes that Edward would still be kind to his Family, and full of gratitude to Sir Charles Forbes." (p. 253). ૧

આ પુસ્તકમાં તે વખતના પારસીઓના સંબંધમાં કોઈ છુટી છવાઈ જાયવાળો હકીકત મળે છે. દાખલા તરીકે, એ ચોપડીમાં તે વખતની પંચાએતના બીજા અકાબર ખરશેદજી માણેકજી અને મુબંધ સરકાર વચ્ચેના એક ચોખાના વેપારી (a rice merchant) તરીકેના એવણના મોટા કેસની પશ્ચ વીગત આપી છે કે જે કેસ એપ્રિલ ૧૮૨૩માં તે જડજે ચુકાવેા હતો. તેમાં એ જડજ ખરશેદજી માણેકજી માટે " a most faithful and zealous servant " તરીકે બોલે છે (પા. ૬૧). જો કે એ જડજે એવણને ઇનશાફ આપ્યો હતો તોપણ માજિન્ટ સ્ટુઅર્ટ એલફ્રીનસ્ટન એ કેસ પ્રીવી કાઉનરીલ હજુર લઈ ગયો હતો, પણ આખરે કમપનીના દીરેક્ટરોએ જિવેસ્ટનો ચુકાદો બહાલ રાખ્યો હતો અને અરજી એવી લેવાઈ હતી.

લેડી વેસ્ટની નોટ પ્રમાણે એ જડજના ઉપલા ચુકાદાથી લોકો ઘણા ખુશી થયા હતા. તેણી તા. ૧-૫-૧૮૨૩માં લખે છે કે " Edward decided a most interesting case.....He ought to be popular with all People. He is so active and kind to their interests. I believe the natives feel it already. So says Hormajee." (P. 51)

એક બીજા દાખલા તરીકે લેડી વેસ્ટના જર્નલ (Journal) માં તા. ૬ થી સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૬ની નોંધ છે કે તેઓ એ દીવસે લીમજી કાવજીએ આપેલા બૉલ અને ખાણાં (a Ball and Supper) માં તેઓ ગયા હતા. તે

(૧) આ લખનાર હોરમજી વાડીઆના મરણનો મહીનો ફેબ્રુઆરી જણાવે છે કે તે તા. ૯ મી ફેબ્રુઆરીએ તેવણના કુટુંબને દીલાસો આપવાની મુલાકાતે ગયો હતો, એટલે ત્યારે એ ઉચ્ચમણનો દીવસ દીસે છે અને ત્યારે મરણનો દીવસ એના જણાવવા પ્રમાણે તા. ૭ મી ફેબ્રુઆરીનો આવે. પણ પારસી પ્રકાશ એવણના મરણનો દીવસ તા. ૭ મી માર્ચ ૧૮૨૬ નો જણાવે છે. આ એક મહીનાના ફરક માટે મેં એવણના કુટુંબના હાલના એક વારસ મી. રતનજી અરદેશર વાડીઆથી પુછપરછ કરતાં માલમ પડે છે કે લેડી વેસ્ટની નોંધમાં માસની ભુલ થાઇ છે. મરનારની બાજુ પણ તેવણના વારસો રોજ ૬ થો માહ ૬ થો શેહનશાહી ને દીને કરે છે. ત્યારે ૧૮૨૬ ના સાલમાં એ રોજ માહ માર્ચ માસમાં પડતો હતો અને નહીં કે ફેબ્રુઆરીમાં.

માટે તે દેહી લખે છે કે " It was a pretty and amusing sight—so many Natives, a beautiful House, well lighted, and most excellent Supper for 300 People.... Edward gave the Host's health, and christened the house " Claremont " and gave the Governor's health. It appeared to go off uncommonly well, every one extremely amused, and the Natives always polite and really well bred. " (P. 258.)

(૧) આ Claremont ખંજરા માં અત્રેના પોસ્ટ માસ્ટરશ્રી પુછવર . કરતાં તેજસુ પોતાના તા. ૨૧-૬-૨૭ ના પત્રમાં લખે છે એ નામનો ખંજરો વાલકશવર વીન્ટર રોડ (Winter Road, Malabar Hill) ઉપર આવ્યો છે.

બાબ ૧૦ મો.

તા. ૧૨ મી મે ૧૮૨૯ થી ૧૫ મી જુન ૧૮૩૬.

આ બાબ માટે આ અરસાની સુરતની હદ ૧૮૩૬ના સાત સુધીની રાખી છે કે જ્યારે તે વખતના પંચાયતના આગેવાન અકાબરો શેઠો નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ અને ફરાંમજી કાવશજીએ પંચાયતના ઠારોળાનથી છુટા થવાને જણાવ્યું હતું. ખરશેદજી માનેકજીએ તો આગલા બાબમાં જણાવવા પ્રમાણે પહેલે ૧૮૨૯માં ફારેગ થવા જણાવ્યું હતું પણ તે છતાં તે પછીની કાંઈક કામ કરતા રહ્યા હતા. પણ આ અરસાની સેવટે તેવણ સેવટના ફારેગ થયા.

આ બાબમાં નીચલાં મથાલાં હેઠલ જુદી જુદી અગતની બાબદો રજુ કરવામાં આવી છે: —

- I. પંચાયતનો કારોબાર, સત્તા, આમદાની, ખર્ચ, હીસાબ વીગેરે.
- II. સંસારી બાબદો.
- III. ધર્મ સંબંધી બાબદો.
- IV. સરકાર દરબાર, વારસા, હીસ્સા, વીગેરે.
- V. મે.બેદ, બેહદીન વચ્ચેનાં લગન.
- VI. દસ્તુર, મે.બેદો.
- VII. દખલા, નશેશાહાર વીગેરે.
- VIII. પારસી પત્ન્યાએતે બહારની અનજીમનોને મદદ કરવી.
- IX. આતશબેહરાંમ, દરેહમેહરો, વીગેરે.
- X. પરચુટણ બાબદો.
- XI. શેઠો નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ અને ફરાંમજી કાવશજીના રાજીનામા, અને શેઠ ખરશેદજી માનેકજીનું સેવટનું પંચાયતના કામથી ફારેગથવું.

I.

પંચાયતની સત્તા, કારોબાર, આમદાની, ખર્ચ,
હીસાબ વીગેરેની બાબદ.

આ અરસામાં એક સરકયુલર^૧ બહાર પાડવામાં આવ્યો કે જે ઉપર

તારીખ નથી પણ તેની આગલ પાછલના સરકયુલરો ઉપરથી માલુમ પડે છે કે તે આ અરસાનો અને ઇ. સને ૧૮૩૩ ના સાલનો એક સરકયુલર છે. “ શરવે શાહેબોના નામ લખેઆ છે તે શાહેબોને માલુમ થાયે જે,” એ પ્રમાણે તે શરૂ થીધો છે પણ તેની એ નકલમાં એ નામો આપ્યાં નથી. એ સરકયુલર નીચલી બે બાબદો માટે અગતનો છે: —

(ક) પંચાએતનાં ૧૮ મેમબરોમાંની ખાલી પડેલી જગ્યા પુરવાની બાબત.

(ખ) સુપરીમ કોર્ટના વડા જડજ તરફથી કોમની સંસારી બાબદોનાં ચોકશ બંદોબસ્તો ધકરાની સુચના કે જેથી ઇનશાફનાં કામમાં મદદ થાય.

(ક) પહેલી બાબદનાં સંબંધમાં લખે છે કે “ આપરામો અશલ શરેશતો છે જે બારે કઇ આપરી એક બીજાની કબીલામો કઇ કજીઓ

૧. પંચાએતના ૧૮ થાયે છે તારે આપરી શમશત પનચાતના બેશનાવોને મેમબરોમાંની ખાલીજગ્યા પાશે ફરીઆદ થાઇએચ તારે તે શાહેબ લોકો પોતાની પુરવાની બાબત.

હોમજાનતુ કામ જાનીને વગર ખરચે પોતાનુ કાંમકાજ સુકીને જેવી જેની હુકીગતને જેવા જેના શાહેદ તે પરમાણે ગેહેર-મેલે શમજવીને માદી વાલે છે નહતો શમશત પનચાત મેલવીને ફેશલો કરી આપે છે બાજી વખતે તેવુંજ મોતુ કાંમ પડે છે તારે શમશત અનબુમન મલીને તેના શાહેદ ગોવાઇ તપાશીને જે તેનાવોની નજરમા આવે છે તે પરમાણે તે ચુકાવી આપે છે તે પરમાણે આપરે શરવે આપરે અશલથી કબુલ રાખતા આવીએચ વાશતે હવે અશલ પનચાતના બેશનારા આશામી ૧૮ હતી તે મધે કેતલાએક શાહેબો ગુજરી ગીઆ છે વાશતે હવે કેતલી આશામી પનચાતને થેરાવીએ તેના નાંમ તમારી નજરમા થેરે તે લખી જણાવજો ને તે ધણી ગુજરે તારે તેનાને થેકાને બીજા શી રીતે પનચાતના મેમ્બર કરીએ તેની આદાશ લીખી મોકલજો ને હવે પછે પનચાતના બેશનારા જે કઇ ચુકવે તે આપરે શરવને અશલ શરેશતા માફક કબુલ રાખવુ કે તે મધે કાઇ ફેરફાર તમારી નજરમા થેરે તે લખી મોકલો.” આ બાબદના સંબંધમાં સેવટે શું સંખ્યા ઠેડવી તે માલુમ પડતું નથી.

(ખ) ઉપલાં સરકયુક્તરમાં* સંસારી બાબદોના બંદોબસ્તો કરવા કાળે નીચે

પ્રમાણે લખે છે “ આપરી શુપરીમ કોરતના ચીપ

૨. સુગ્રીમ કોઈના વડા જશતીશ શર હરખત કાપતને ગની તાકીદ કરીને આપરી
જડજ સર હરખત કેમપ- પન્થાતના બેશનારા શાહેબ લોકોને ફરમાવીછે જે
દન તરફની સંસારી બંદો- બીજુ શર કોમના ધરમ શાશતરના તા. બીજુ ચાલ
બસ્તો ધડવાની સુચના. ચલનના બંધોબશત અસલથી લખી રાખેલા છે ને તંમારા

લોકોના દીનધરમના તા. ચાલચલનના બાબદના કંઈ
અસલથી કંઈ બંધોબશ લખી રાખેલા નથી વાશતે હવે પછી તંમારા ધરમ
શાશતર બાબદના તા. તમારી કોમના ચાલચલનના શરેશતો શુ* છે તા. તંમારા
લોકોના વારશો શી રીતે પોચે છે તે બાબદ જે હવેથી તંમારો બંધોબશ
લખી રાખશે નહ તો હવે પછી જરે કોઈ તંમારા લોકોના હેવી બાબદના
કલ્યા આ કોરતમા આવશે તેવારે હંમે અંગરેજી શરેશતા પરમાણે ઇનશાફ
કરીશુ તારે તંમારા લોકો કંઈ તંમારા શરેશતાની વાતો કરશે તે કંઈ કોરતમા
જરજ શાહેબ શામલશે નહ તારે તંમુને ગણેા માથુ લાગશે તેથી જે કંઈ
તંમારો શરેશતો હોયે તેનું બંધોબશત લખીને આપશે તો હું શ્રી વેક્ષાત
લખીને તંમારો થેરાવેલો બંધોબશત તેનું તંમોને લાહા થેરાવી આપશ. તારે
જે કોરતના જે જરજ હશે તા. જુશતીશ કરનાર શાહેબ લોકો હશે તે
તંમારા બંધોબશત પરમાણે તંમારો ઇનશાફ કરી આપશે તારે તંમારા
લોકોને કોરતમો જઈને હજારો રૂપીઆ ખરાબ થાવુ પડશે નહ વાશતે હવે
આપુને આપરા બંધોબશ લખી આપવાની ગની જરૂર પડી છે. તે બંધોબશતની
વીગત છે.

“ ૧. પરથમ એ જે આપરા છોકરાનું નામજંદ કરીએ તારે પછી
આદરની કરીએ છે તાર પછી લગન કરીએ છે તેનું ખરચ ગનુ થાય છે.
હવે પછી ઊપલા કારણુશર ખરચ ઓછો કરવાનું બંધોબશતની આદાશ લખી
મોકલજો.

“ ૨ બીજુ આપણુમો કોઈ શકશ પોતાનું વશીએતનામુ કીધા વગર
ગુજરે છે તારે તેના વારશે વેચી લેવા બાબનો કલ્યા પડે છે તે બાબદનો

ખંધોખશત લખી જણાવજો જે હવે પછી કોઈને કોરત બહુ પડે નહ તેવી આદાશ લખી મોકલજો.

“૩. તરીબુ એ જે આપણા લોકો રૂવાન પછવાડે ખરચ ગણો કરે છે. વાશતે હવે પછી આપરી દીનમો જે કંઈ કરમાવેલું છે તેથી કોઈ વદતો ખરચ કરે નહ તેની આદાશ લખી જણાવજો.

“૪. ચેથુ એ જે આપરામો શેઝમો મરદ અશતરીની શાથે મીનાકીશો પડે છે તારે મરદ અશતરીને ગના વરશ શુધી બોલાવતો નથી તારે તે અશતરી બીબુ ગેર કરવા માગે છે તા. બધરી મરદને ગેહર જતી નહી હોએ તેના શબખથી મરદ બીબુ બધરી કરવાની રજા માગે છે ને કેતલાએક શબશો પરદેશ ગણુ વરશ રંધને પોતાની અશતરીને કંઈ ખોરાકી પોશાકીનું કંઈ પોચારતુ નહ તારે તે ચોરત બીબુ ગેહર કરવાને રજા માગે છે. એ બાબદમો તમારા વીચારમો શું થેર છે તેનું ખંધોખશતી આદાશત લખીને જણાવજો.

“બીબુ હંમારી અરજ એ છે જે ઉપલી બાબદોનો જે કંઈ હંમારી નજરમો આવે છે તેની આદાશ હંમારા તરફથી લખવા માડી છે તે તંદ્યાર કરીએ છંદ્યે પન તેતલામો તંમારી નજરમો શુ થેર છે તે લખીને બહર કરશે તારે તે શરવે આપરે તપાશી જોઈને તેમા જે કંઈ આપરા કામની હશે તે આપરા રીગલીશનની ચોપરીઓ છપાવીને શરવેને ગેહર અપાવીશુ ને ગરીબ લોકોને વાચી શંભલાવીશું તારે શરવે કોઈ પાધરે મારગે ચાલશે ને આપરા લોકોમો જે કંઈ મીનાકીશોનો ફીશાદ હશે તે શરવે તલી જશે તે શત બાબુજો.”

આપણે આગલા બાબમાં જોયું કે પંચાએતના સાહેબો કોમનાં લલાં

અર્થે પોતાની સતા કોઈ રીતે સરકાર મારફતે મજબુત

૩. પંચાએતને સતા થાય તે માટે કોશેશ કરતા હતા. એ બાબદમાં પંચાએત-આપવાના સંબંધમાં મી. વાલા સાહેબોનાં માંગવાથી મુંબઈની સરકારે કેટલોક ફ્રેન્સીસ વોરડનનો પત્ર. વીચાર કર્યો હતો. એ બાબે જમશેદજી જીજીલાઈ

પોતાની બોલાશેએ પંચાતમાં લખે છે કે તેઓની નજરમાં

આંબુ કે “ પંચાતવાલાને કશો અખતેઆર આપવાનો ધારો બાંધી આપવાને

અડચન જેહેલું નજર આવે છે અને કૃષી બાંધી આપે તો કોરટનાં વકીલ બરેશટરોને ખાધાનો ખોરાક થાઓ છે તેહેલું શંભળને મોકુફ રાખેલું છે—હેલું લખીને શ્રી સુમબઈની શરકારે શને ૧૮૨૧ નાં મે'એ મહીનાંમો ૧) કાગજ શ્રી ઇંગલંડ લખ્યો તેઆરે તેહેનો જવાબ શ્રી ઇંગલંડથી સુમબઈની ગવર-મેન્ટ ઉપર આવેઓ કે તમોએ જે કાંઈ ઠરાવેલું છે તે દરૂશત છે. હવે એ બીનાં મીશતર ફ્રાંન્સીસ વારડીન કે જે ધણી સુમબઈ મથે તે ફાહરા ઉપર ગવરમેન્ટનો શેકરેટારી હતો તે ધણીને શ્રી ઇંગલંડમો પાદશાહની તરફથી નાંમદાર ઇશટ ઇનડીઆ કંમપનીને શ્રી હીનદોશતાંનનો કારમાર ચલાવવા શાઝ્ નવી ચાટર અથવા નવો પટો કરી આપરી વખતે શરવેનો હેવાલ પુછવા શાઝ એક કેમેટી ઠરાવી હતી તે કેમેટીવાલાએ કેટલાએક શત્રાલો શ્રી સુમબઈ બાબે પુછેઆ હતા તેહેનાં જવાબમો તા. ૩૦ મી એપરેલ શને ૧૮૩૨ ને દંને મીશતર વારડીને શ્રી ઇંગલંડ મથે લખી આપેલું છે. તે મથેનાં ૩૫) માં ફકરા મથે એ બાબે વીશતારીને લખેલું છે. તેહેની અશલ અંગરેજી એબારત તેહેનાં ગુજરાતી તરજુમાં શુધાં વાંચનારા શાહેબોને વાકેફ કરવા શાઝ હેઠલ છાપી પરગટ કરી છે.”

આ પત્ર પ્રમાણે, જેકે ઇંગલંડની કોર્ટ એફ ડીરેક્ટર્સની કાંઈક મરજી હતી તે છતાં સુમબઈની સરકારે પંચાએતને સત્તા નહી આપવાના કેટલાક સબબો નીચે પ્રમાણે જણાવ્યા :—

૧. કોમની વસ્તી વધતી ગઈ અને તેઓમાં દોલતમંદોની સંખ્યા પણ વધતી ગઈ અને સ્વતંત્રતાનો ખ્યાલ વધુ આવતો ગયો. વકી નવા થયલા તવંગરો પોતાની મરજી પ્રમાણે રહેવા અને ખર્ચ કરવા માંગતા હતા.

૨. જાણીતાં આગેવાન કુતુબો વચ્ચે આગલો સારો સંબંધ (good understanding) રહ્યો નહી.

૩. પંચાએતના કારોબાર માટે વાંધો લેવાય નહી એવા સારા બંદોબસ્તો (unexceptionable body of regulations) ઘડવાનું ઘણું મુશ્કેલ હતું.

૪. તેઓ સરકારી અદાલત (Recorder's Court) ની તરફ પોતાની માનીતી પંચાએત તરીકે જોવા લાગ્યા હતા.

એવું દીસે છે કે એ અરસામાં હવે જમશેદજી જીજીભાઈ પંચાએતનો

હીસાબ રાખતા હતા અને જમશેદજી માણેકજી ખર્ચ બાબે

૪. પંચાએતના

હીસાબની કોઈ રીતની

હકીકત (ક) આવક

ઉપરાંત ખર્ચ વધુ નહીં

કરવા માટે તાકીદ.

ચારે ત્રસ્ટીઓની સહીઓ લઈ ખર્ચનો વહીવત કરતા

હતા. તે વખતે પંચાએતના મેહતા અરદેશર નામના હતા.

તા. ૨ જી એગસ્ટ સને ૧૮૩૨^૧ ને દીને જમશેદજી

જીજીભાઈએ “ શ્રી પંચાતનાં અકબરો શાહેબની શેવામો ”

એવી શરૂઆત સાથે આગલા વરસનો (સંવત ૧૮૮૭નો)

હીસાબ છપાવા કાળે તૈયાર કરી ફરતો કીધો. તેવણે તે

પેહલે જમશેદજી માણેકજી ઉપર એક ચીઠી સાથે મોકલ્યો જેમાં જણાવ્યું કે

“ પંચાતનાં ખર્ચ બાબે ખુબ તપાશવું ને જે કંઈ જરૂરીએત હોય તેજકરવું

શબ્દવાર છે. નહીંતો થોડા વરસ પછી શરવે પુજી ગણડાઈ જશે. ”

જમશેદજી માણેકજીએ તા. ૧૦ મી એગસ્ટ ૧૮૩૨ ને દીને પત્ર લખી

કેટલોક ખુલાશો કીધો અને જણાવ્યું કે “ હોકમ ખોદાનાંથી અશલ પુજી

કંઈ ગણડાઈ જનાર નથી બલકે વધશે તે કરતાં જે ખર્ચ થાય છે તે તમારા

તરશતીઓની સહીઓ વગર કાંઈ થાતો નથી. ” એ શાલના કોઈક વધુ ખર્ચ

માટે એવણે લખાણથી હકીકત આપી કેટલોક ખુલાસો કરે છે.

જમશેદજી માણેકજીના ખુલાસાનાં પત્રમાં એક બાબદ આપણું ખાસ ધ્યાન

ખેંચે છે જેમાં લખે છે કે “ તમે હીસાબનાં મથાલા

(ખ) કદમા શેહનશાહીને ઉપર શેનશાહી તથા કદમી લખા છે તે બાબદ તો

રોજ માહને મતફેર તાલવા આપડે હુર વખત તકરાર કરીએ છે તે વાશતે હશાબ

અંગેજી તારીખ હીસાબમાં છપાવતી વખતે શંવન ૧૮૮૭નાં આશો વદ ૦) શુકરે

વાપરવી. તા. ૪ ઠી નવેમબર શંન ૧૮૩૨ અંગરેજી કરીને લખએ

જે રોજ માહા બાબદ આપડે એક બીજામો કંઈ બોલવું

પડે નહી વાશતે જારે છપાવો તારે ફરવીને છપાવએ. ” એ ઉપરથી દીસે છે

કે આ અરસામાં કદમી અને શેહનશાહીઓ વચ્ચે મતફેરની જે ચીંગારીઓ

ઉડવા માંડી હતી તેની આ એક ગવાહી છે. એ બાબે ફરાંમજી કાવસજી પોતાની

મીનીટમાં લખે છે કે “આપરે એક બીજા શાયે કંઈ બોલવું પડે નહિ વાશતે બારે છપાવે તારે ફેરવીને છપાવળે હવે હર વખતે આપરી ખુશીમા આવેચ તેમ આપરે લખીએચ તે કંઈ ગતે નહિ જે કંઈ આગલથી લખતાં આવેઆચ તેજ લખજી તેમ નહીતો શોખેથી હીનદુ તા. અંગરેજી તારીકનું જે કોને બોલવું પડેજ નહિ. ”

જમશેદજી જીજીભાઈ તા. ૧૪ મી અકતોબર ૧૮૩૪ ને દીને

એક સરકયુલર કહાડી સ^{ર્} સાહેબોને જણાવે છે

(૨) જમશેદજી જીજી- કે “પંચાતનો હીશાખ ગીએ વરશનો તપાશીને નકી ભાઈએ હીસાખ કરતો કીધો છે તે તપાશીને શહી કરી તરત હવાલે કરજો કરવો. જે છપાવીને પરગટ કરાવીએ.” એ ૧૮૩૪ નાં સાલમાં

દીવાલી ૨ જી નવેમબરના દીને પડી સંવત ૧૮૬૧ નું શાલ શરૂ થયું હતું. ત્યારે આ સરકયુલરનું શાલ સંવત ૧૮૬૦ નું હતું અને હીશાખ સંવત ૧૮૮૬નાં શાલનો હતો, એટલે આગલાં વરશના હીસાખને છપાવવા માટે તૈયાર કરતાં નજદીક એક વરસ થયું હતું.

એ વખતે પંચાએતનું નાણું આગલ જણાવ્યું તેમ રેમીગટન કુ.માં રહેતું હતું તેથી એ કુ. વાલાઓએ તા. ૨૬ આગસ્ટ ૧૮૩૪ ને દીને પોતાને ત્યાંના હીસાખની નકલ એ સાહેબોને મોકલી આપી હતી અને હીસાખ ખરાબર છે કે તે તપાસી જણવા માંગ્યું હતું. પછી તા. ૪ અકતોબર ૧૮૩૪ ને દીને એ સાહેબોએ પત્ર લખી હીશાખ ખરાબર છે એમ જણાવ્યું.

એવું દીસે છે કે રોકડ હીસાખનું ચાલુ ખાતું રેમીગટન કુ.માં હતું

પંજી જમીનગીરીઓ તો ત્રસ્ટીઓમાંના કોઈની પોતાની

(૫) ૧૮૩૪ થી થોડુંક પાસે શરૂઆતમાં રેહતી હતી. પછી તા. ૨૧ મી નાણું એકાઉન્ટન્ટ-જેન. નવેમબર ૧૮૩૪ ને દીને તેઓએ એક પત્ર લખી રૂ. ૨૯૦૦૦ ત્યાં રાખવું. ૪૪૦૦૦) ની ૭) જમીનગીરીઓ એકાઉન્ટન્ટ-જેનરલ

(Accountant General and Sub-treasurer of Bombay)

(૧) ચો. ૨, ખા. ૨૩૩, પા. ૧૮૪.

(૨) ચો. ૧૧, ખા. ૫૬, પા. ૫૪ (પેહેલો ભાગ).

(૩) ચો. ૧૧, ખા. ૫૨, પા. ૫૨. (૪) ચો. ૧૧, ખા. ૫૩, પા. ૫૨.

(૫) ચો. ૧૧, ખા. ૬૭, પા. ૨ (બીજો ભાગ).

ને હવાલે શોંધી. તે પત્રમાં લખ્યું કે વેઆજ દર ત્રણ માસે આપવું. એ બાબે એકાગિનટન્ટ-જેનરલ દર વખતે વ્યાજ ચુકવી આપવા માટે સબ-ત્રેઝરરને લખતો, જે પછી એકાગિનટન્ટ-જેનરલ અને સબ-ત્રેઝરર પંચા-એતના ચારે ત્રસ્ટીઓને કમીશનનો દર સેંકડે ૦૮ ટકો કાપી લઈ વ્યાજ આપવાનો હોકમ આપતા. એવાં વ્યાજનો પહેલવહેલો હોકમ તા. ૧૧ મી મે ૧૮૩૫ નો છે.

રૂ. ૪૪૦૦૦) ની પાંચ ટકાની સીક્કા (Sica) રૂપ્યાની ઉપલી જમીન-ગીરીનાં વ્યાજનો બીજો હોકમ આપણે તા. ૧૧મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૬નો જોઈએ છીએ કે જેમાં ડેપુટી એકાગિનટન્ટ-જેનરલ મી. મોરીસ (J. M. Morris) એક્ટીંગ સબ-ત્રેઝરર (Mr E. E. Elliot) ઉપર હોકમ આપે છે કે વ્યાજના સીક્કા રૂ. ૫૫૦) અથવા મુંબઈના રૂપ્યા (Bombay Rupees) ૫૮૫ અને બાર આના આપવા. એ પત્રમાં જે લાવ આપ્યો છે તે દર સો સીક્કા રૂપ્યાએ મુંબઈનાં ૧૦૬૧ રૂપ્યાનો લાવ છે.

આ અરસામાં ઇસ્વી ૧૮૩૦ નો હીસાબ જમશેદજી જીજીભાઈ, ખરશેદજી માણેકજી મારફતે બીજા ત્રસ્ટીઓ હજુર રજુ પ આ અરસામાં પંચાએતની કરે છે તે ઉપરથી પંચાએતની આમદાનીનાં નીચલાં આમદાનીના સંખેા.

સાંધણો માલમ પડે છે.^૩

- (ક) નશાખાનાની મીલકતનું ભાડું. આ સાલમાં ઉપજેલા રૂ. ૨૪૩૧૧.
- (ખ) ગહંબાર ફંડમાં લોકોએ ભરેલા રૂ. ૧૭૫૭.
- (ગ) નેઆતખાર મુકેલા ધણી ને નેઆતમાં પાછા લેતાં તેને દંડ યા તોજેશ તરીકે આપેલા રૂ. ૫૬૫. એ ગહંબાર ફંડમાં આપ્યા છે.
- (ઘ) સાંધલા લુલાનાં ફંડ ખાતે લોકોએ ભરેલા રૂ. ૮૫૪.
- (ઙ) લગન તથા નાંતરનાં પંચાએતનાં લવાજમનાં રૂ. ૮૨૩૧.
- (ચ) નેઆતનાં જમણનાં રૂ. ૬૫.
- (છ) દાદીશેહનાં આતશબેહરાંમ તથા આદરીઆંનમાં અને બનાજીની અગીઆરીમાં મેલેલી ધર્મની પેટીના રૂ. ૨૦૮૧.
- (જ) પંચાએતની પુણનાં વ્યાજનાં રૂ. ૩૩૫૭.

(૧) ચો. ૧૧, બા. ૧૦૪, પા. ૩૯ (પાછલો ભાગ).

(૨) ચો. ૧૨, બા. ૧૯, પા. ૨૧. (૩) ચો. ૨, બા. ૨૩૨, પા. ૧૮૩.

(ખ) શ્રીવીહાર પેહાડીશમાંથી ઇશકુલની ઇનીજિ? નાં આવ્યા છે. રૂ. ૨૨૧૦).

૬. આ અરસામાં આ અરસામાં નીચલા પ્રકારના અર્થોની નોંધ મલે છે :—
પંચાયતનાં કેષક અરસા.

(ક) ગરીબોને રૂ. ૩ થી ૬ સુધીનો માસીક પગાર આપવામાં આવતો હતો. તા. ૨૫ આગસ્ટ ૧૮૩૪^૩ ને દીને વાડીઆજીનાં ઘરમાં પંચાયત મત્રી હતી તેણે “ તે થેકાને હાંધરા હુત્રા તથા ગરીબ નાંવારેશ લોકોને બોલાવી નજરે જોઈને તે લોકોને પંચાયતનાં ફંનમોથી મુશારો આપવાનું થરાવેલ છે. ” આ બાબદ બહાડી માટે સરક્યુલરથી પાછી રબુ થતાં ફરામજી કાવશજીએ શેરો કયો હતો જે “ જરા હવેથી તપાશીને હોક મ કરો જે પંચાયતનું ફંન ગંનું બોધું થાઈલ છે.”

(ખ) કોઈ ભુંડી સ્ત્રીને ખોટે માર્ગથી ખરે માર્ગ લાવવા કાજે અર્થ થાતો એવો એક દાખલો માંકાં પારસન નામની સ્ત્રીનો છે જેની પાછલ આ (સને ૧૮૩૨) ના વરસમાં આગત્રા સાલ પ્રમાણે રૂ. ૧૨૦) નો અર્થ જણાવેલો છે. બીજો એવાજ પ્રકારનો અર્થ એક પારસણ નામે મહેરને નાતરું કરાવી આપ્યું તેનો રૂ. ૪૮૪ નો છે.^૪

(ગ) ઉપલાં સાલમાં ગરીબોનાં રવાંન પાછલ રૂ. ૨૦૪) નો અર્થ જણાવ્યો છે.^૫

(ઘ) ગરીબોને જરૂરી કેસમાં સરકાર દરબારમાં લડવા માટે આપેલી મદદ તરીકે દોલી પારસી નામના ધણીનો દાખલો મલે છે જેનો યેશનમાં કળયો હતો. તે બાબે તેને રૂ. ૧૦૬) આપવા જણાવ્યા હતા. પાછલથી વીચાર કરી તે પંચાયતને હીસાબે આપવાને બદલે ચારે ત્રસ્ટીઓએ પોને આપ્યા હતા.

(ડ) મેહતા માણસોના મુસારા તરીકે એ સાલમાં રૂ. ૫૦૦) નો અર્થ થયો હતો.

(૧) (Civil Pay Office. (૨) એ “ ઇન્ડિ ” (અન્યુઇટી) ની ખાખત માટે જુઓ આગત્રો હમે: ખાખ, ખાખત, I, પેટ-ખાખત ૪, પા. ૨૬૭.

(૩) ચો. ૧૧, ખા. ૭૧, પા. ૬ (બીજો ખાખ).

(૪) ચો. ૮, ખા. ૩૦, પા. ૨૯. આ માંકાં પારસણની હકીકત માટે જુઓ ખાખ ૯, II, પેટા-ખાખ ૨ ક., પા. ૨૮૪. (૫) ચો. ૮, ખા. ૩૦, પા. ૨૯.

(ચ) એ સાલમાં પંચાએતનો એક ગહંબાર અરદીબેહરત મહીનામાં ધીધે હતો તેનો ખર્ચ રૂ. ૬૩૪૧૧ નો થયો હતો. ગહંબારનો કારોબાર અરશેદલ માણેકલ કરતા હતા. પંચાએતના મોખેદ શાપુરદાડ મારફતે કેટલોક ખર્ચ થતો.

(છ) આ સાલમાં કેટલાક પરચુટણ ખર્ચનાં રૂ. ૧૫૧ જણાવ્યા છે. આવા ખર્ચના સંબંધમાં ફરાંગલ કાવસલ તા. ૧૫ મી ઓગસ્ટ ૧૮૩૨ નં દીને મીનીટ કરી ખર્ચ તપાસીને કરવા કહે છે. એવણુ વધુ લખે છે કે કુવા તકાવ પાછલ તથા ખીલ એવી બાબદ પાછલ નજર પોંકુચાડી એછો ખર્ચ કરવો. વધુ લખે છે કે કોઈનાં કોર્તનાં કલ્યાનો ખર્ચ પંચાએતમાંથી આપવો નહીં બેઝએ.

(જ) બહેરગામથી કોઈ નાવારેસનાં મરણની ખબર આવતાં પંચાએત તેનો ખર્ચ કરતી. તા. ૧૬ મી માર્ચ ૧૮૩૫^૧ ને દીને અરશેદલ માણેકલ બેંગલોર મધે આ. મંચેરલ પેસ્તનલ તથા “શમશત આપરી જરતોશતીઆને ” તેઓનાં તા. ૩૧ મી જાન્યુઆરીનાં પત્રમાં લખે છે કે તેઓએ જણુવેલા ધણી અરજેરલ ફરાંગલ ખાનનાં જે “રેજ ૧૦^૨ મો ગોશ ઇજદ ને માહા ૪ થો તીર શેહનશાહને દીને ” બેંગલોરમાં ગુજરીઆ તે ધણીની હકીકત બાબે ખબર કાઢતા નાક્કમ પડે છે કે તે ધણી પેહુલે “નીલગરીમે ગંગરેજની ચાકરી કરતોહુતાં...કોઈ તેના અતલગ શગા મુખમધ મધે નથી વાશતે તેનું બિ. નું^૩ તા. ચારમ તા. શેઆવ શરોશ, વંનદીદાદ ઇજશની મેજ આફરગાન શુધાં દશતુરલ એદલલ દોરાબલ શનજનાએ ફરમાવીકે તે પરમાણે પનચ.તના ધરમખાતામેથી અરશેદલ માણેકલ શરાફની દરેમેંડર મધે કરાવીકે છે.” વધુ લખે છે કે એવી બાબદમાં “દારો વાર ચાર આશામીની શઈશુધા લખી જણાવશે તારે તે વાતમે કોઈને કઈ શક રેયો નઈ”. વધુ મુખમધની પંચાએત તરફથી શરવે જરતોશતીઆને જાંડર કરે છે કે દેશાવર મધે કાંઈ એવું મરણ થાય તો તારીખ વાર મુખમધની પંચાએતને જણાવવાં.—“ તારે હેવી ખબર બાબદનું પનચાતના પઈશા મધેથી શબાબ થાયે તે પઈશાના આપનારાને તા. ખબર લખનારાવોને શવાબનું હુમેંબરો પોચશે.”

(૧) આ. ૧૩, બા. ૧૫૬, પા. ૧૩૨.

(૨) ગોશ ઇજદ તે રેજ ૧૪ મો હોવો બેઝએ. (૩) ઉકમણ.

એવું દીસે છે કે આ અરસામાં પંચાએતના ચોપડા, જે તે વખતે દીવાલી તાંકણે શરૂ થતા હતા, તે ચોપડાઓની હાલની હીંદુ

૭ પંચાએતના ચોપડાની અને પારસી રીતી પ્રમાણે “ વહી પુન્જવામાં ” આવતી. વહી પુન્જવાની બાબત. સંવત ૧૮૮૭ (ય. ઇ. ૧૨૦૦) અંગ્રેજી ૧૮૩૦ નો અસલ ચોપડો આપણે દફતરે છે, તેમાં આપણે શરૂઆતમાં એ રીત નોંધ્યે છીએ અને એ ચોપડા ઉપર કુકાનાં તીલાં નોંધ્યે છીએ. આ કાંઈ પંચાએતના હીસાબનો ચોપડો નથી પણ નોંધનો ચોપડો છે. તે છતાં તે વહી પુન્જવાના ચોપડાઓમાનો એક ગણાયો છે. એમ વહી પુન્જતી વખતે તે વખતે ચોપડાઓમાં પારસી સેતાપશનાં વીચાર પ્રમાણે જે લખવામાં આવતું હતું—અને જે હાલમાં પણ હમુર કેટલાક પારસી વેપારીઓને ત્યાં કોઈક ફેરફાર સાથે લખવામાં આવે છે—તેનો નમુનો પારસી પંચાએતના ઉપલા ચોપડા ઉપરથી નીચે આપું છું:—“ શી દાદર હોરમજદની મદદ છે શી બહુમન અમશાશપદની મદદ છે શી અરદીબહશત અમશાશપદની મદદ છે શી શહરેવર અમશાશપદની મદદ છે શી ખોરદાદ અમશાશપદની મદદ છે શી અમરદાદ અમશાશપદની મદદ છે શી તેતરીશે ફરેશતાઓની મદદ છે શી બેહરાંમ ઇજદ પીશજગરની મદદ છે શી શવંત ૧૮૮૭નાં શાકે ૧૭પર કારતગ શુદી વાં રવેડે તા. ૧૭ અકતોબર શને ૧૮૩૦ અંગ્રેજી ઇશવી રોજ ૧૬ માહા ૨ કદમી માહા ૧ શેનશાહી શને ૧૨૦૦ ઇઅજદેજરદી તા. ૨૯ રબીએ આખેર શને ૧૨૪૬ હેજરી.” ૩

(૧) ચોપડા નાં. ૭, સાંકડ્યાં પછી શરૂઆતનું ખતું.

(૨) હાલમાં સાતે અમશાશપદોના નામો લખાય છે. અંદી અમષદંદનું નામ નથી લખાયું. ચોપડા નાં. ૯, જે અસલ છે, તેમાં ખોરદાદ અને અમરદાદ અમશાશપદોના નામો નથી.

(૩) સુરતના આગત્રાં નાગીતાં આગ્રાપાછાલાં કુતુંમના શેઠ પેરતનજી ખરશેદજી આલપાછાલાં આં દીકરા દાદામાઇ પેરતનજી આલપાછાલાંના અસલ ચોપડા માંનાં જગામાં આવ્યા છે, તે ઉપરથી દીસે છે કે તે આગત્રના વખતમાં એક પારસીઓ પણ હીંદુઓની માફક “ શ્રી ગણેશ ” વીચેરની યાદ કરી ચોપડાઓ શરૂ કરતા હતા. પણ પાછત્રથી તેઓએ હીંદુઓની રીતીની રીતી ઉપર પારસી ધર્મે હીંદુ દેવતાઓને બદલે પારસી યજ્ઞને યાદ કરી દીવાલી તાંકણે ચોપડા લખવા માંડ્યા. (જુઓ એપ્રિલ ૧૯૨૪ નાં જામે જમશેદના ચોપડા અંકોમાં એ ચોપડાઓની બાબતનાં મારાં લખાણો.)

(ક) તા. ૨૧ મી દીસેમબર ૧૮૩૦ ને દીને^૧ દાદીભાઈ નશરવાંનજના આદરીઆનમાં નાની મોટી અનજુમન મલી હતી.

૮. પંચાએતના મેમબર પંચાએતના એક સભાસદે એક ધણી મારે જુસ્તેજોઈ કરવા તરફ બીચાદગી તે અન- માંડી તે દરમીઆંન તેવજુને અપમાન કીધું હતું, તેથી અનજુ- નુમનને અપમાન, એમ મને તે બાબદમાં સબ કરાવાનો ઠરાવ કર્યો. બાબદ આ હતી. ગણી હાકમ પાસે સબ હોરમજી અઠા નામના એક ધણીએ અરજ કીધી હતી કે દરાવવાનો વીરાર. તેનો જમાઈ બરજોરજી ભીમા પોતાની ચોરતને તેડતો નથી.

તે ઉપરથી વાડીઆજી નવરોજીએ તે જમાઈને મોબેદ પાસે તેડાવ્યો. “મોબેદ ફેરા બાઈને થાકો પચુ તે લોકો આવા નહી તેથી નયેશાલને તેના ગેર આગત મોકલો તારે તે બરજોર ભીમા ત્યા તેનો ભાઈ ધનજી ભીમા આચાથી વાડીઆજીએ કઈ કેવું હતું તે કેહું પચુ કાંઈ રશતા શર જવામ હીધો નહી તેથી વાડીઆજીએ ગોશો કરીને કહું જે તમે મારે કહાથી નથી મોકલતા તો મારે કરવું હશે તે કરશું તારે તમે છોકરીને બોલાવશે પચુ હાલતો તમારા ગરનો મોબેદ બંદ કરશું.” બીજે દીને સાંખી બાબુવાલાઓને પચુ તેડી વાડીઆજીએ પુછપરછ કરતાં ઉપલો બરજોર ભીમા ઘણી લાંબી ટુંકી વાતો કરવા લાગો. “વાડીઆજીએ કહી જે જાઓ તોપન હેઠે ઉતરા નહી તેવારે માનશને હાકમ કીધો જે હેનાને હેથે ઊતારો. ગની મેનતે હેથે ઉતારા તારે દાદર પર ઉતરતા ગણુએક બદશેખો કીધો ” અને હેઠે જઈ ચકલામાં ઉમા રહી બન્ને બાઈઓએ ઘણા નાકાવક શબ્દો વાડીઆજીને કહ્યા ને અરપો કલાક શુધી ફેસાડ કીધો તા. ૧૬ મી દીસેમબરે એમ બન્યું હતું એ ઉપરથી તા. ૧૮ મી દીસેમબરે વાડીઆજી હોરમજીનાં ઘરમાં પંચાએતના સાહેબોની મીટીંગ મલી જે એ ધણીઓ જે બોલ્યા તે “શરવે અનજુમનને કેહા બરોબર છે વાશતે એ પારશી બરજોરજી ભીમાને ત્યા હેની બેનને આપરી અનજુમનથી માશ ૩) શુધી દૂર રાખવા ને માજીશતરેટને એ ખીના બહેર કરીને હેનાને શજ પોંચાડવી.”

ઉપલી સર્વ હકીકત વાડીઆજીએ નાની મોટી અનજુમન હજુર દરેહમહેરમાં બહેર કરી. તે વેલાએ ઊપલા ધણી અને તેના ભાઈઓએ તકસીરની માફી માંગી. “તે ઉપરથી શરવે અનજુમને વાડીઆજી પાસે માફ માગી તેથી આજ દીને

શરવે અનન્યમનના કહાથી એ ભાઈ બેનોની તખશીર માફ કીધી છે ને તે લોકોને નોહોન નવારીને દોતીનો તાકો ધરમખાતે લીધો છે.”

(ખ) એવો બીજો દાખલો તા. ૧૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૧ ને દીને^૧ વાડીઆણનાં આતશબેરામમાં અનન્યમનની જે સભા મઠી હતી તેનો હતો. તે સભામાં “ મોબેદ તથા બેદીન વચે વેહવાના કારજ બાબે નવો બંદોબશત કરવાને નાંહદી મોટી અનન્યમન એકઠી મેલવી હતી. તાંહાં કેતલાએક લોકો અનન્યમનનાં શાહેબોની શાલે બેઅદબીથી ઘેરમનાંશબ શખુનો બોલેઆ હતા. ” તે ઉપરથી તા. ૨૧ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૧ ને દીને વાડીઆ નવરોણનાં ઘરમાં શમસ્ત પંચાએત મઠી હતી ત્યાં ઠેઝવ થયો કે “ એ લોકોને આપડે હાકમને તાહાં લેઈ બાંધને નશીએત કરાવીએ. ”^૨ એ બાબે સેવટનો વીચાર બીજી સભામાં કરવાને ઠેડબુડું. તે પ્રમાણે બીજી સભા તા. ૨૭ ડીસેમ્બર ૧૮૩૧ ને દીને^૩ મઠી હતી જેમાં બેઅદબીથી બોલનારાઓને તેડ્યા હતા. તેવાઓ કોઇક આગલી સભામાં પણ આવ્યા હતા. “ તે લોકો શાફ નાં કેવ લાગા જે હંમે કાંઈ નાંલાએક શખુન બોલેઆ નથી. તે ઉપરથી ફરીથી તેનાંનાં શાહેદીઓને બોલાવીને તજવીજ કરવાનો વીચાર રાખેઓ ” અને સભા મુલતવી રાખી.

II.

સંસારી બાબદો.

૧. ૧૮૩૦ નાં સાલમાં અનન્યમને જનાકારીના બચાંઓ બાબે દરવા ધારેલા સંસારી બાબદોના બંદોબસ્તો બાબેતું બહેરનામું.

આ સાલમાં વાડીઆ નવરોણ જમશેદજી અને અનન્યમનના બીજા મેમબરોએ એક બહેરનામું^૪ બહાર પાડ્યું અને બહેર કર્યું કે કોમમાં કેટલીક બદીઓ પેડી છે તે માટે “ પકો બંદોબશત કરવો શજતાર અને પુરી ફરજ છે. ” એ બહેરનામું નીચે પ્રમાણે છે:—

“ પાક પરવરદેગાર જે માજદીઅશની દીનનાં લોકોને નેક રહેનોમાઇને કરનાર અને પોતાનાં પેઆરા નેક જરતોઅતી દીનનાં લોકોને બંધે બાંહાંનની નેઆંમતનો બખશતાર છે તે શાહેબથી ઇઆરી માંગીને અને ફી જરતોઅત

(૧) એ. ૮, બા. ૪, પા. ૭. (૨) એજ હવાલો.

(૩) એ. ૮, બા. ૮, પા. ૧૦. (૪) એ. ૬, બા. ૬૫, પા. ૪૬.

અશપતમાં અનોશોહરવાંની પાક દીનની મદદ લેઇને શી મુ'મબઈ તથા તેહને તાબેની જગાવોના વશનારા પાક જરતોશતી ફેરકાનાં દાનાવો તથા અકા-
બરે જે પોતાના ફેરકાની નેકીનાં ચાહનારા છે તેહોનની ખીદમતમે વાડીઆ
નવરોજી ગુલ વાડીઆજી જ'મશેદજી તથા ખીજા અનબુમનનાં ચરવે મેમ-
બરે જાહેર કરે છે જે દાદગર દાદારની અખશેશથી અ'ને હજરત પેગંમબર
જરતોશત અશપતમાં અનોશોહરવાંની ઇઅજદાંને તાંહાંથી લાવેલી દીનબેહ
માજદીઅશનીની બરકતથી હાલનાં જમાંમાં આપણાં ફેરકાની વશતી જીઆદે
થાઈ છે અ'ને વલી શોકર છે ઇઅજદાંનાં કે રોજ બરોજ તે શાહેબનાં ફજલો
કરંમથી જીઆદે થાતી જાય છે તે મ'ધે આપણી પાક દીનનાં લોકોમોથી
કેતલાએક દીને બેહે માજદીઅશનીનાં હોકંમથી ઉલટા ચાલીને બદકારી ઉપર
જાડેને બુદદીનની એરનો શાથે જનાં કરીને મરગરજાની ગોનાહામે ઓમર
જા'આર કરે છે અ'ને તેહમોથી જે કાંઈ ફરજ'દો પેદા થાય છે તે ફરજ'દોને
બે હુએઆલી માજદીઅશની દીનનાં નેક ટોલામો શમેલ કરવા ઉપર કોશેશ
કરે છે અ'ને રોજ બ રોજ ઇઅજદાં તથા તેહનાં બંદાઓથી બેશરંમ અ'ને
બેઅદબ થાડેને જાહેરમે જનાંકારીની બદફેલી જે આયે જાંહાંનનું જાંહાંનોમ
છે તેહમો પડવાને દોડે છે અ'ને તે જાંહાંનની રૂશીહાઈ હાંશેલ કરે છે અ'ને
હેવાં નાપેકારીનાં કાંમથી ઇઅજદાં તથા તેહનાં બંદાઓથી કશી પાંતીનો ડર
અ'ને કોઈ પાંતીનો મોલહેજે રાખતા નથી અ'ને આયે જાંહાંનના લેઆંતી
અ'ને તે જાંહાંનના દોજખી થાય છે અ'ને તેહવા નાંપેકારોની મોહોરદાર ઓરતો
અનબનાવનાં શખબથી લાચારીએ અવાબશે પશેમાં બેરાહ ચાલવાનો એરાદો
કરે છે. આગલા દાહાડા ઉપર અગર કોઈ શખશે લાંબી મુદત શુધી શકર
ભોનવતાંમે ગોમરાહીથી કદી હેવો જનાંકારીનો શખબ બંનતો અ'ને તે
જનાંકારીથીજ પોતાનાં ફરજ'દ પેદા થાતાં તો તે ફરજ'દોને માજદીઅશની દીનમે
લાવવા થકી લોકોની ઘણીએક દેહશત રાખતા અ'ને તે કાંમને ઘણીએક હીન-
પશતી અ ને ભારે શરમંદગી શરીખુ' જાંનતા અ'ને પોતાનાં પાછલા દાહાડા ઉપર

(૧) જનાકારી.

(૨) જાયાં. ફા. “ જાઇઅ,” એટલે “ નાશ કાપેલું, ગુમાવેલું, બરબાદ કાપેલું.”

(૩) છુટો અર્થ “ કાલુ મોહોડુ ”. હાલનો “ રસચંદ ” શબ્દ અપખંસ ફે.

(૪) છુટો અર્થ “ રત્નો બુવો,” ગદ્ગતી.

તે બહુકેરદારીની ધંણીએક તોજશ કરતા અંને માજદઅશની દીનની અંનજુમન આગળ હરગેજ થાઇ શરબેરી નહી કરતા મગર હાલમે તો કેતલાએક લોકોએ ધંણીજ બેહુએઆઇ અંને બેઅદબી અંને દીનની નાંકરમાની માંડી છે આગલા દાહાકા ઉપર અગર કેઇ હેવી જનાંકારીની હાલતે ગીરફતાર થાતું તો તેહનાં માંબાપોને ભારે શરમ'દગી હાશલ થાતી અંને ઇઅજદાંનની પાક દીને બેહે માંજદીઅશનીની ભારે દેહશત રાખતા તેથી હેવાં જનાંકાર ફરજ'દોને તેહોનાં ઇઅજદાં પરશત માં બાપો ખુબ શબ્દ આપતા તેથી તેહવાં ફરજ દો હેવી બદ-ફેલીથી પહરેજ કરતા પંન હાલમે હેવા બદરાહા ચાલનાંરાવેનાં માં બાપો પોતાનાં ફરજ'દોને હેવી બદરાહા જવાથી મંને કરે છે તે રેહતા નથી બલકે તેહેવાં ફરજ'દો હેવી બદકારી તાં ગોનાહાને છુપાવીને પોતે પાક પરવર-દેગારનાં તકશીરગાર તથા તેહોનાં બંદાવેમે બેઆબરૂ થાય છે અંને વરી આગલા જમાનાનાં જેહેવો હાલની અંનજુમ'નનો એ બાબેનો ચોકશ બંદોબશત અંને મુકરર ધારો નહી મતે તેથી હેવાં બદકાંમ કરવાને હરેક કેઇ દેહશત રાખતા નથી. પંન આગલા જમાનાંમે આપણું લોકોમે હેવી બદફલી ધંણીજ કંમ હતી તેથી કરી આપણું બેબરગોએ એ બાબેનો ચોકશ બંદોબશત કરેઓ હશે તે હાથ લાગતો નથી પંન હમને એ બાબેમે અંનજુમ'નનાં શાહેમાને તમામ પોતાનાં ફરકાની રજમ'દીથી બંદોબશત કરવો જરૂર અંને લાજમ અંને ફરજ છે વલી તેહમે ખુબ ધેઆંત પોંડ્યાડો કે હીનદુ લોકોનો ટોલો હેવા બદકારોને પોતાની નેઆતથી દુર કરે છે અંને તે શંધાઠે એક પંગતે બશતા નથી બલકે તેહનાં ઘરમે તેહેની આસ્ત તથા ફરજ'દોથી તે શાયે એક પંગતે નથી જંમતાં તેહવાં ફરજ'દોને હરગેજ થાઇ પોતાનાં ઘરમે તથા પોતાની નેઆત જાતમે શામલ નથી કરતા અંને તેહવાની શાહી ગંમીએ તેહેને દરવાજ નથી જતા તથા અંગરેજ લોકો કે જેહોનાની હકુમત નીચે હાલ આપણે વશીએચ તે ફરકાનોથી એ બાબેનો હેવો બંદોબશત શખત છે જે પરજાતની રાંડોને પેતનાં ફરજ'દોને શરકારની ઓહોદાની શીવીલ ચાકરીમે હરગેજ લેતા નથી અંને હેવી વાતની મોટી શરમ'દગી રાખેચ અંને તેહવાને પોતાની શાયે શોફરા પર બેલાવતા નથી વાશતે અગર બે આપણો એ બાબેનો બંદોબશત નહી કરશું તો રોજ બરોજ બરાબીનો પાએઓ વધતો

જાશે અંને એક બીજાને જોઈને વધુ ખરાબીનાં વમલમો પડતા જાશે અંને આએશતે આદેશતે આએનદેહ પા) વરશ પછે હેવું નીપજશે જે કોઈ પોતાની કામમો શાદી કરવાની દરકાર રાખશે નહીં અંને એઅદબ લેકે જાશે કે જનાકારીનાં ફરજ'દોનેથી હલાલ ફરજ'દોની મીશાલે રાખેય તેહેવારે હમબત શાયે શાદી કરવાની જેહમત શાને ભોગવીએ એમ કરતે જાશે હવે ખરાબી વધી જાશે તારે આએનદે દીનદારથી બંદ થાઇ શખશે નહીં તારે આપણા લોકોને જબુનીથી ઇઆદ કરીને કેહશે જે આગલા લોકોએ કાંઈજ બંદોબશત કરેઓ નહીં તેથી હેવી ખરાબી જીઆદે થાતી ચાલી વાશતે હવે હમારી નજરમો આવે છે જે એ બાબેનો એક ખુબ અંને મજબુટ બંદોબશત કરવો કે કોઈ રાંડને ઘેર નહીં જાએ અંને જનાકારીનું કાંમ નહીં કરે અંને કોઈ રાંડને પેતનાં જનાકારીનાં પોતાનાં ફરજ'દોનેથી દીનમો લાવે નહીં હાલમો આપણાં લોકોએ વગર બંદોબશતનાં સખબથી રાંડને પેતનાં પોતાનાં છોકરાંવોને દીનમાં લીધાં છે પં ન હવે આપણો બંદોબશતી કરતી વેલાએ હેવો ઠરાવ કરવો કે હવે પછે મુતલગ દીનમો લેવાં નહીં અંને હેવાં જનાકારીનાં બદ છોકરાંવોને આપણાં લોકોમો પોતાની શાયે શામેલ કરવાં નહીં તથા દુખમાંથી તથા દરેમહેરોથી તથા પંગતથી દુર રાખવાની શબ્દ નહીં આપશે તો એઅદબીથી લોકો એ બંદોબશતથી પાછા શરકરી કરી રોજે રશતા ખેજ શુધીની લેઆંનતીની ગીરફતારી ભોગવેઆ કરશે વાશતે આપણો જરૂર બંદોબશત કરવો જે એ બંદોબશત આપણાં લોકોમો થાઆ પછે અગર કોઈ રાંડને ઘેર જાએ અંને જનાકારીની ખુરી ચાલને મુકે નહીં અંને પોતાની બદકેરદારીથી પશેમાં થાએ નહીં તે લોકોને નેઆતખાર રાખવા અંને દરેમહેરોમો તથા હરેક મીજલ-શનાં પાડરનાં ઉપર લેવા નહીં અંને સુઆ પછે હરજેજ દુખમાંમો નાંખવા નહીં એજ પરમાણે આપણાં ફેરકાની જે એરત હેવી બદકારીમો હોએ અઠવા પકડાએ તો તેહેનેથી આપણાં આગલા ચાલ પરમાણે શબ્દ કરવી હેવો પકો બંદોબશત કરવો શબ્દવાર અંને ખુરી ફરજ છે એ રીતનાં બંદોબશત કીધાથી ગંનેએક ગોનાંહા કમતી થાશે અંને બદકાર લોકો નેક રાહા પડશે અંને રક્ષતાખેજ શુધીનાં અબબથી છટશે તેથી કરી આપણાં મોટું શવાબ હાશેલ થાશે અંને આપણાં ફેરકામો પાકી અંને અશેઈ જીઆદા થાશે હેમો કશે શકે નથી.”

એણું દીસે છે કે ઉપહું બહેનામું બાહેર પાઠવા પછી લોકોનું બહેર
મત બાણી ચોકકસ બંદોબશત કરવા અનનુમન તા.
જનાકારીના અચ્ચાંબા ૧૧ મી ઓગસત ૧૮૩૦ ને દીને મલી અને કેટલાક
બાબેના બંદોબરતો. અગતના બંદોબશત કીધા, આપણું પંચાએતના પડામાં
આ બાબદની નોંધ જેમ આપી છે તેમ તે નીચે
ઉતારી છે : ૨

“ નવો બંદોબશત કીધો છે.

“ પાક પરવરદેગાર જે પોતાની કુદરતનાં હાથથી બંધે બાંધાંનને બંદો-
બશતનો કરનાર અને શી જરતોશત અશપતમાંન અનેશેહુરવાંનની મારફતે
પાક માજ્દીઅશની ફેરકાનાં પોતાનાં પેઆરા દીને બેહુ માજ્દીઅશનીનાં લોકોને
પોતાની પાક દીનનાં બંદોબશતની હેદાએતનો કરનાર છે તે શાહેબનાં નેક
નામથી તથા તેહેનાં મોકલેલા પેગમબર જરતોશતનાં પાક રવાંનની મદદથી
દીને બેહુ માજ્દીઅશનીનાં લોકોને નેકીની ફેજ પેહોચાડવા તથા બદીથી દુર
રાખવા શાહું નવો બંદોબશત કરે છે. શી મુંમબદ શેહર મંધે શવત ૧૮૮૬નાં
શરાવંણ વદ ૮ ને વાર બુધે તા. ૧૧ ઓગસ્ટ શને ૧૮૩૦ અંગરેજી
ને રોજ ૧૪ ને માહા ૧૧ માં શન ૧૧૯૯ ને દીને જરતોશતી ફેરકાની શરવે
નાંહાલી મોટી અનનુમન શેઠ દાદીલાઈ નશરવાંનનાં આદરાંન મધે એકઠી
મલીને નીચે લખેલા બંદોબશતો કરેઆ છે જે આપણું લોકો પરબતની રાંચને
પેતનાં પોતાનાં ફરજદોને શદરે પેહુરાવીને આપણી દીનમો લીઅ છે તે
આજ શુધી જે કંઈ દીનમો લીધાં તે લીધાં મગર હવે પછે લેવાં નહી તે
બાબેનો તથા આપણું લોકોમિથી કેતલાએક બેહુદાઆ ગામરાહા થાઈને હામ-
બત તથા પરબતની ઓરતો શાથે જનાંકારી કરે છે તેહેની મનાંઈ બાબે
આજથી પકા ઠરાવ કરેઆ છે અને તે ઠરાવો નીચે લખેઆ છે તે મુજબ શરવે
જરતોશતીઓનાં ચાલવું શહી.

(૧) આ. ૬, બા. ૬૬. પા. ૫૧,

(૨) આ એક ધણા અગતના બંદોબશતની અનનુમનની સમા હતી તે સખથે
આ દસ્તાવેજ પારસી પંચાએત સામેના છેદલા મુકદ્દમા (૧૯૦૬ નો ૬૮૯ નંબરનો સુદ)
માં તા. ૨૮ માર્ચ ૧૯૦૮ ને દીને અને બરમાની કોર્ટના (૧૯૧૫ નાં ના. ૯૧) રંચુતના
મુકદ્દમાના અત્રેનાં કમીશનમાં (તા. ૯ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૬ માં) પજુ રજુ થયો હતો.

“૧૬ એ જે પરજાતની રાંડોને પેતનાં છોકરાં હમનાં જુજ મુદતમે આપણી દીનમે આપણાં લોકો લેવા લાગા ને પરજાતને પેતનાં ફરજદોને હલાલમે દાખેલ કરવા લાગાં તેથી ગાંણીજ જાંઝારી આપણી દીનમે વધવા લાગી તે ઉપરથી આએ બંદોબશત કીધા છે તે બંદોબશતોને આપણી પંચાતની આએ ચાપડીમે નોધેઆ છે અંને હેની નકલો છપાવીને શરવે જરતોશતી ફરકામે આપવાણું ઠરાવેઉં છે અંને ઠરાવેઉં છે જે આપણી અંનજીમનને નાંમનાં કાગલો લખીને બીજા દેશાવરેનાં અકાબરે ઉપર બીડવાંને તે હેવંનજી પંન ચાર શબ્દન એ કાંમ બાબદ નેક નજરમે આવે તે લખવા કે હરેક વાતે એ રાંડોને પેતનાં છોકરાં દીનમે લેવાને બંદ થાએ તેહિમાં કશુર નહી રાખે તથા શદરે પેહરાવા નહી દીએ તથા તેહિને પરણાવાની તથા દુખમાંમે નાંખવાની રજા નહી આપે હેવી રીતે કેટલીએક બીનાંથી તે કાગલો લખીને દેશાવરે દેશાવર બીડવાં શહી.

“૨ જી એજે હવે પછે કોઇ દેશાવરથી રાંડને પેતનું છોકરું અતરે લાવે અઠવા શી મુંમબદમે હોએ તેહિને શદરે પેહરાવે નહી તથા દીનમે લેવું નહી અંને અગર કોઇ હરેક મુકાંમ ઉપર ઇઆ બીજા ગાંમમે જાઇને શદરે પેહરાવે તે આપરે કબુલ રાખવો નહી ને તે કરતાં કોઇ મોબેદ ચોરીથી હેવાં છોકરાંવેને હરેક ઠેકાંને મુંમબદમે અઠવા બાહેર છાશતીમે અઠવા હરેક દેશમાં જાઇને શદરે પેહરાવે તે મોબેદને કુલ મોબેદીનાં કામથી બંદ કરવો અંને તે મોબેદને હરેક શારે માઠે કાંમે કોઇ આશોદાદ આપે નહી ને કબી કોઇ બેહદીન તા. મોબેદ આપણી અંનજીમનનાં બંદોબશતથી ઉલટો ચાલીને પરજાતની રાંડોને પેતનું છોકરું લાવે તથા શદરે પેહરાવે તો તેહિને આપણી અંનજીમનથી દુર મેલવો ને તે ધાંણીને બીજી શજા જે કંઈ આપણી અંનજીમનની નજરમે થરે તે આપે શહી.

“૩ જી એજે જે રાંડને પેતનાં છોકરાંને હવે પછે કોઇ દેશાવરથી અઠવા શી મુંમબદ મધેથી લાવીને પોતાનાં ઘરમે પોતાનાં કબીલા શાથે રાખશે તો તે ધાંણીનું ઘર આપણી અંનજીમનથી દુર મેલશે ને તે ઘરનાં ધાંણીને કોઇ ઇજાન કરે નહી તથા શાથે બેશાહીને જમારે નહી તથા તેને ઘર કોઇ શારે માઠે જાએ નહી. કદી કોઇ આએ લખત મુજબ નહી ચાલશે તે આપડી પંચાતનો તકશીરવાર થાશે શહી તેહિની શજા જે કંઈ ઉપર લખી છે તે વતરેગ અંનજીમનની નજરમે આવશે તે આપરે શહી.

“૪ હું એજે વખત છે ને એ રાંડને પેતનાં છોકરાં કોઈ બીજે દેશ-
વરથી આવે ને તે છોકરાંને શદરે પેહરાવેલો હોય તેહની શાહાદત કોઈ પકી
નહી આપે જે આપણાં આયે બંદોબશતની અગાઉ શદરે પેહરેલો છે તો તે
છોકરાંને શદરે કબુલ રાખવો નહી તથા દુખમાં મો પાણી નાંખવો નહી ને તે
લાવનારને પાંત પારેગરાફ ૩)ન પરમાંણે શજા આપે શહી.

“૫ મું એજે હમને હાલ શી મુ'મગ્ઝમો તથા બીજા દેશાવરોમો
શારાં ગરેશ^૧ તથા મરદે માંનશ કાઢને હેવી બદ્દેલીનું કાંમ કરે છે તે લોકોને
આપણી પંચાતનાં મેમબરો પશગવત કેહવડાવે અથવા જાહેરાં ચીઠીઆ લખે
જે એ કાંમથી દુર રહે ને કદી એ વાત નહીજ શાંખડે તો પછી તે ધંણીને
નાંહાલી મોટી અંનજુમન મલીને જે કાંઈ નેક નજરમો થરે તે મુંજબ તે ધંણીની
બદ્દેલી દુર થાવા શાફ બેઠણતી કરે ને કદી તે ધંણી હેવી બદ્દેલીથી દુર
નહી રહેતો તેહને શજા જે કાંઈ મેમબરોની અઠવા અંનજુમનની નજરમો
આવશે તે આપશે શહી.

“૬ હું એજે કોઈ મરદ પોતાની મોહોરદાર અઠવા નાતરેની ઓરત
શવાયે આપરી હમજાતની ઓરત શાયે ઇઆ પર જાતની ઓરત શાયે જનાંકારી
કરે નહી અગર તે કાંમ કરશે તે બાબદ અંનજુમનનાં વડાવોને કોઈ શાહેદથી
માલુમ પડશે તો તે શખશને શજા આપવા ગટશે તેહની શખત શજા આપીને
તે ધંણીને રૂશવા કરશે શહી અગર કોઈબી બદ્દેલી મું મરદની ઇયા મું
ઓરતની બીજા શખશને ચોકચ માલુમ પડશે ને તે પેલાં બેડનાં ગોનાહાને
છુપાવી રાખશે તે શખશ અંનજુમનને તકશીરવાર થાશે શહી.

“૭ મું એજે આપરી કોમની કોઈ ઓરત પોતાનાં મરદ શવાયે કેઈ
બીજા આપરી હમજાતનાં મરદ શાયે અઠવા પરજાતવાલા શાયે બદ્દેલીનું કાંમ
કરશે તો તે ઓરતને તથા તેહવાં બદ કાંમ કરાવનાંરી દદા હશે તે મુંધાં માલુમ
પડશે અઠવા પકડાશે તો તેહને નાંહાલી મોટી અંનજુમનથી શજા આપનાં
પુરાતમ ચાલ પરમણીની મલશે અંને તે મરદને હરેક મીજલશમે શામેલ
રાખશે નહી તથા તે ધંણીને શરવે વાતથી દુર રાખશે શહી તથા હરેક
દરેમેહરમો પેશવા દેવો નહી તે કરતાં બીજા શજા જે કાંઈ અંનજુમનની
નજરમો આવશે તે આપશે શહી.

“ ૮ મું એજે હંમના ગના વરશ શુધી આપણા લોકો દેશાવર ભોગવેચ ને તાંહાં ભધને કેતલાએક રાંડો રાખીને પોતાનાં હરામ એશકમો દાડો ગુજરે છે ને અતરે પોતાને ઘેર આવાની તથા પોતાની ઓરતોની કશી દાદ લેતા નથી તેથી બેહતર છે જે તે ધંણીઓને આપણી અંનજીમનને નાંમનો કાગલ લખીને તે ધંણીઓનો કળીયો મોકલવા ભોગ મલુક હોએ તો તાંહાં મોકલવો ને કદી તે ધંણીની આવાની મરજી હોએ તો ટુંક મુદતમો તે ધંણીને બોલાવીને પોતાનાં કળીયા શાયે રાખવો ને વખત છે ને તે ધંણી એ બે વાતમાંથી એકબી વાત કબુલ નહી કરે તો પછે તે ઓરત વરશ ૮) થી તે વરશ ૧૦) શુધી તેનાં મરદની વાત બેશે પછે અગર તે મુદત ઉપરાંત તે ઓરતની ખુશી પકડે ને બીજો મરદ કરવાની રજા માંગશે તો તેહને બીજો મરદ કરવાની રજા આપશે શહી પંન પેલો મરદ આવીને રજા માંગે બીજી ઓરત કરવાની તે આપવી નહી પંન અંનજીમનની નજરમો તેહનો હાલ બેઠને જે કંઈ નેક શુજે તે કરવું શહી હેવી વાત થઆથી બીજી ગની વાતનો કાએદો થાશે.

“ ૯ મું એજે બાહર દેશાવરોમો જરતોશતી લોકો છે તે મ ધે કેતલાએક લોકોએ જુદદીનની ઓરતો રાખેલી હોએ ને તેહને પેતે છોકરાં જરતોશતી તોખમથી થાએલાં હોએ તે બાબે આપણાં મુંમખઈની અંનજીમનને નામનાં કાગલો તાંહાનાં અકાબરોને લખવાં તે મ ધે લખવું જે હંમે શરવે અંનજીમન મલીને રાંડોને પેતનાં છોકરાંવો બાબે બંદોબશત કરેઓ છે. તેથી તમારે તાંહાં આએ કાગલ પોહિતા પછે મુદત માશ ૧) ની અંદર જે જરતોશતી લોકોએ રાંડો રાખેલી હોએ ને તેને પેતનાં છોકરાં પેદા થાએલાં હોએ તેનાનાં નાંમ નવેશી^૧ તથા ઉમર શુધાં પોતાનાં બેદાને એક બાનીજી એકશ ઉપલી મુદતની અંદર કાગલો મુંમખઈની અંનજીમન ઉપર લખી મોકલજે ને તે છોકરાંવો તથા દેશાવરનાં જે કોઈ અકાબર હોએ તેની શહી શાયેનાં કાગલો લાવશે તેની દરીઆરી અંનજીમનનાં અકાબરો કરીને ગટારત હશે તો આપની જરતોશતી દીનમો લેવાનો હોકમ આપશે-પંન એ બાબેનો થરાવ એ જે મુંમખઈની અંનજીમનનો કાગલ પોહિએથી મુદત માશ ૩) તરનની અંદર જે છોકરાંવો શી

મુ'મબઈ મધે આવી પોહોચશે તો તે છોકરાંવોને શહેરો પેહેરાવાને રજા આપશે શહીર ”

આ બાબદના સંબંધમાં ખરશેદજી માણેકજીનો વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી ઉપર, ઉપલી અનનુમનની સલાને દીવસેજ, એટલે તા. આ બાબદમાં ખરશેદજી ૧૧ મી ઓગસ્ટ ૧૮૩૦ ને દીને, લખેલો પત્ર? આપણું માનેકજીનો પત્ર. ખાસ ધ્યાન એ'ચે છે. એવું દીસે છે કે વાડીઆજી નવરોજીના વીચારની વલણ કદાચ રાંડને પેતનાં છોકરાંઓને દીનમાં નહીં દાખલ કરવાની હોય એવું ધારી ખરશેદજી માણેકજી ઘણી સંભાલથી કામ લેવા જણાવે છે. તેવણ લખે છે કે :—

“ આજ દીને તમો શમશત અનનુમન મેલવાનુ હો'ચ કરેઓ છે પન વનદીદાદનુ અઢારમી પરગતમો માએનો શું છે તે મુલ પીરોજીના ગરમો શુજરાતી તરજમો છે ફરામ રગારીને^૩ હાતનુ હમે તથા ભાઈ ફરામજી કાવસજીએ તા. ભાઈ જમશેદજી જીભાઈએ ખરચ આપીને વનદીદાદનુ પોથાની નકલ કરાવી છે તે નકલ જરૂર મગાવએ કંએએ આપરે જે જાનધોખશત છોકરાંવોને

(૧) આ દસ્તાવેજ ચોપડા (નં. ૬, ખા. ૬૬, પા. ૫૧) માં અપત્ર છે અને તે ઉપર પંચાંગતના સારુંઆ અને બીજા આગેચાંવી કુલે ૧૬૦) સહીએ છે. તેમાંથી નીચલી યોડીક પેહેલી છે:—વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી, વાડીઆ બહમનજી હોરમજી, ફરામજી કાવસજી બનાજી, મોદી શોરાખજી વાછામાંધી, હોરમજી દોરાખજી, વાડીઆ જાંગીરભાઈ નશરમાંનજી, વાડીઆ ખરશેદજી રશતમજી, ખરશેદજી કવસજી બનાજી, પેશતનજી મેહરજી, મોદાવખશ મેહરખાંન (ફારસીમાં), મેરતાનજી નવરોજી નાલીએરવાલા, નવરોજી રશતમજી નાદરશા, મોદા હોરમખજી કુરજી, હીરજી નવરોજી લાએર,જમશેદજી જીભાઈ.

(૨) ચો. ૨, ખા. ૧૫૨, પા. ૧૧૬

(૩) આ ફરામ રગારી તે સુરતવાલા આ. ફરામજી અસપંડારજી રખાડી છે. આ પત્રમાં છસારો કરેલો વંદીદાદનો તરજુમો એ ફરામજીના બેટા એ. જમશેદજી ફરામજી રખાડીએ સને ૧૯૦૦ માં બહાર પાડ્યો છે (પા. પ્રકાશ ૧ પા. ૨૭૬) અને છપાવના તરજુમાના દીવાયા ઉપરથી એવું દીસે છે કે એ તરજુમો શેઠ ફરામજી કાવસજીએ પોતાને ખરચે કરાવ્યો હોય. પણ આ પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે તેનો ખરચ શેઠ ફરામજી કાવસજી સાથે ખરશેદજી માનેકજી અને જમશેદજી જીભાઈએ પણ આપ્યો હતો. આ તરજુમાની વીગત માટે ૧૯૦૦ ના સાલમાં છપાવલા આ પુસ્તકનો દીવાએ જુઓ.

દીનમો લેવાને બાબત મને કરીએ છેએ તે પરમાણુ તે વનદીદાદનુ પોથામો હશે તો શાઝ્ છે નહીં તો કોઈ આપરા વરાવા ઉપર શુબન લગારે તે શાઝ્ નહીં.

“બીજું” આપરે મુદત માશ ૩) ની થેરાવી છે તે હમો પેલુ કાગલ કરીને મોકલો છે તે મધે જગો રાખેલી છે તેથી મુદત લાંબી કરવી પડશે. કાંચેજે ગના લોકો એ વાતની ચરચા કરે છે ને કદાચ અનનુમન મધે કોઈ કંઈ બોલશે વાશને તમે તા. ભાઈ જમશેદજી ભાઈ ફરામજીને શમજાવીને કેને કે કદાશ કોઈ કંઈ બોલે તે શરવનું શાંભલવું શજાવર છે ગુરો કરીને કંઈ મીજલ-શમો બોલવું કંઈ શાઝ્ નહીં.”

આ પત્રની હેઠે આ બાબદમાં ધર્મનાં કેહણુનો ઉતારો છે તે નીચે પ્રમાણે છે: —

“દાદાર હોરમજની મદત હોજો.

“૧. દાદાર હોરમજનો ફરમાન પરમાણુ પેગમ્બર જરતોસ્તીએ ગોશતાશ પાદશાને માજેશની દીન કબુલ કરાવીને શદરો કુશતી પેરાવેઓ છે.

“૨. જેવારે ગોશતાશ પાદશાહે આપરી દીન કબુલ કીધી તારે હીંનદુ ચંદરગાશ બરામન હતો તેને મળી હરકત કીધી તારે જરતોસ્ત પેગમ્બરથી તેની ખાતર જમે કરીને ચંદરગાશ બરામનને તા. કુલ પોરીઓદકીશીની આલમને આપરી દીનમો લીધી છે.

“૩. બેહરામગોર પાદશાહા એંધના^૧ રાજની બેટીમો^૨ આપરી દીનમો લીધી.

“૪. નોશરવાંન પાદશાહે તુરકસ્થાનના બાદશાહની બેટીને આપરી દીનમો લીધી.”

“૫. હોરમજ પાદશાહાનુ બશરો પરવેશ રૂમનુ પાદશાહા જે કરીશ્તી-આન તેની બેટી મરીએમને આપરી દીનમો લીધી છે.”

(૧) હીંદના.

(૨) બેટીને. આ બેટી તે બેહરામગોરની હીંદી રાણી સેપીનુદ છે જેણીને આદર ગુશરવ નામનાં આતશ બેહરામમાં ક્રોધા કરી દીનમાં લીધી હતી. જુઓ માર્શ પુસ્તક, ધરાની વિષયો, ભાગ ૧, “આદર ગુશરવ નામનાં આતશ કહેલની તથારીખ”. પા. ૧૩૦.

(૩) આ પાદશાહ માટે શીરહોસ્તી “ચીનના ખાકાન” તરીકે બોલે છે. નોશરવાન તેની બેટી સાથે પરણ્યો અને તેના બેટા હોરમજદ આ લગનનું પરીણામ હતાં (જુઓ માર્શ પુસ્તક Asiatic Papers, Part II., પા. ૩૩૩.)

(૪) ખુસ્તુ પરવેઝના મરીઅમ સાથના લગન બાબે જુઓ માર્શ ખુસ્તુ પરવેઝનું દાર્તાન (શાહનામાના દાર્તાનો ભાગ, ૨, પા. ૧૬૭-૬૮).

“ ૬. એની વીગતે પરજાતના ફરજનધો અશલ પાઠશાહ આપરી દીનમો લેતા આવેઆ છે. કાંચેજે આપરી દીનમો ફરમાવેલું છે તેની વીગત વનદીદાદની ૩) જી તા. ૧૫) મી તા. ૧૮ મી^૧ પરગતમો લખેલું છે જે જે મરદ તા. ઓરત બદફેલી કરે તેનાને મગેજેની^૨ જાનવા ને તેનાને શાજ દેવી જરૂર છે પન તેના પેતના ફરજનધો બેગુના છે વાશતે તેનાની પરવરશી કરવી શાજવર છે.

“ ૭. બીજું ૭૮^૩ જવામ વેલાતથી મુલા પીરાજીજી. બાપ દશતુરજી કવશજી લાવેલા છે તે મધે તા. દશતુરજી હોરામજી હોરમજીઆરની રવાએત મધે તા. કામા હોરાની રવાએત મધે લખેલું છે જે પરજાતના ફરજનધો આપરી દીનમો લેવા શાજવર છે ને વરી આપરા વનદીદાદની પરગત ૩ મો તા. ૧૫ મી મો તા. ૧૮ મી મો લખેલું છે જે કેાઇ ઓરત પરનેલી અથવા વગર પરનેલી કેાઇ બીજા મરદ શાયે મલાથી તેને હુમેલ રેહું ને છોકરૂ પેદા થાયે તો તે બચાની પરવરશી કરવી ને તે છોકરાને આપરી દીનમો લેશું નહી તારે તે લોડા શરમને લીધે છોકરાને જાએ^૪ કરશે અથવા તે છોકરાને જુદદીનમો ગુનાનુ કામ કરશે તેનુ જીબાબ કોન દેશે ”

(૧) વંદીદાદના એ ઇસારાઓ પેહેલવી વંદીદાદને ખાસ કરી લાયુ પડે છે. ત્રીજ પરગરદ નાં ૪૦ માં ફકરામાં જુદદીનને દીનથી વાકફ કરવા કહે છે તે બામતનો આ ઇશારો છે. બીજું ૧૫ મી પરગરદનાં ૧૫-૧૬ ફકરનો અહીં ઇશારો છે કે જ્યાં જે ધણીને ત્યાં કમાર્ગે છોકરૂ થાયું હોય તે ધણી ઉપર તે છોકરાના ગુજરાણુની ફરજ નાખી છે. ૧૮ મી પરગરદ ના કયા ફકરાનો ઇશારો છે તે ચોકસ કહેવાઇ શકાતું નથી, પણ એ પરગરદમાં કેટલાક ફકરાઓ બબીઆર વીરૂધના છે.

(૨) “ મર્ગરજાની ” એટલે મોતને પાત્ર ગુનેદગાર.

(૩) આ “ છટોનેર રવાયત ” નામની રવાયતનો ઇશારો છે, અને તે તેમાના ૧૩) મા સવાલના જવાબનો છે (જુઓ કાતમજી ફરદુનજી મરઝવાનજી એ ઇ. સ. ૧૮૪૬ માં છપાવેલો તેનો ગુજરાતી તરજુમો, પા. પરથી ૫૫. એની અસલ ફારસીની નકલ માટે જુઓ ધી કે. આર. કામા ગોરીએનટલ ઇન્ટ્રીટયુટની હસ્ત લેખ નકલ ના. R 57. પુરશેસે સીઝદેહમ). અસલમાંથી ગુજરાતીમાં તરજુમો કરતાં અતી ધણી છુટ લીધી છે. તરજુમો કરતાં કતાં પોતાના શબ્દોમાં કેટલોક વધારો કરી સમજ આપી છે.

(૪) જાએ અથવા જાયાં. ફા. ઝાઇઅ, એટલે નાશ કીધેલું, ગુમારેલું.

એ પછી એ બાબદના સંબંધમાં એક મીનીટ તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૦^૧ ની પંચાએતના મેમબરોનાં કામકાજની છે. તેમાં ઉપલા બંદોબસ્તોના ૯) માં ક્રકરામાં જે જણાવ્યું છે કે ત્રણ માસની અંદર જે છોકરો મુંબઇ મધે આવી પોંદ્યશે તેઓને સદરો પહેરાવાનં ઘટારત હશે તો રજા આપવામાં આવશે, તેનો એશારો કરી જણાવે છે કે એક ઘણી જે ૨૦ વરસ થયાં અત્રેથી મોરીશ^૨ ગયો હતો તેને પેટની છોકરી જે મુંબઇ આવી હતી તેણીને સદરો પહેરાવાની રજા આપવામાં આવી. આ મીનીટ ઉપર મીટીંગમાં હાજર રહેલા છ સાહેબોની અસલ શહી છે.

એ પછી તા. ૨૩ મી જાનેવારી ૧૮૩૫^૩ ને દીને વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી તથા “તંમારી મીટીંગનાં શાહેબો” ઉપર બોપલા બંદોબસ્તો બાબે “જરતોશ ફીરકાના કેતલાએક શાહેબોની વતી” હોરમજી હોરમજી બમનજી શેકનાનો બમનજી (શેકના) એક કાગલ લખે છે તેમાં લખે છે જે પત્ર. “હાલ આપણુ શ્રી મુમ્બઇના શરવે જરતોશત ફીરકાની શુધરાઇ થાવા શાઝ તમો શાહેબો ધારા બાંધો છે તે વીશે હંમારા શાભરેઆમો આવેડ” જે તે મધે કેતલાએક ધારા તંમોએ બાધા છે તે દીનદારીને તા. દુનીઆદારીને મલતા નથી. તે ઉપરથી હાલના મઇનાની તારીક ૧૬ મીને દીને હંમારા ગેહેરમા જરતોશની ફીરકાના કેતલાએક શાહેબોની એક મંદલી મત્રી હતી. તે શરવેના વીચાર ઉપરથી થોડીએક તમ શાહેબોને લખવાને રજા લીજીએચ જે જરતોશતી ફીરકાને શુખ શલામીને વાશતે જે ધારાવો તંમ શાહેબોએ જે હાલ બાંધેઆ છે તે ચોપડીની નકલ એક મેહેરબાની કરીને હંમારી ઉપર મોકલાવો તો.....જે કાઇ તેમાં વધતુ ગટતુ કરવા બેગ હોએ તે દઝશત કરી તંમ શાહેબો શાહે બેશીને શુધારીએ.....તંમો તા. હંમો શરવે જરતોશતી એક દીલ થાઇને બાંધીએ તો ગણો શાઝ છે.”

(૧) એ. ૬, બા. ૬૮, પા. ૫૮.

(૨) મોરીશીઅસ.

(૩) એ. ૧૩, બા. ૧૪૬, પા. ૧૨૫.

આ અરસામાં મલેલી સમસ્ત પંચાએતની અને સમસ્ત અનનુમનની સભાઓની ટુંક વીગત અત્રે આપું છું કે જે ઉપરથી જ્યાલ

૨. આ અરસામાં કેવા આવે કે એ વખતે પંચાએત હજુર ફેવા પ્રકારના મુક- પ્રકારના સંસારી મુકદ્દમોમાં ચુકાદા માટે આવતા હતા. તા. ૧લી નવેમ્બર માં પંચાએત હજુર ૧૮૩૨^૧ ને ઠી. “વાડીઆજી નવરોજી જમશેદજીનાં આવતા તેના જ્યાલ ઘરમાં શંમશત પંચાત મલીને લોકોનાં કજીઆનો ફશલો આપનારા કાંઈ મુકદ્દમોમાં કરેઓ” હતો. એ સભામાં ફેશલો થયલા નીચલા મુકદ્દ-

માંમાં બાઈડીને તજી જનારાઓના સંબંધમાં પંચાએતના સાહેબોની મુકદ્દમાં ચુકવવાની રાહરીતીનો કાંઈક જ્યાલ આપે છે. એ મુકદ્દમાંમાંની ટુંક હકીકત નીચે પ્રમાણે છે.

(ક) એક બાઈનો ધણી તેણીને તજી બાહર ગામ ચાલી ગયો હતો, તેથી તેણીએ બીજો ખર્વાઈ કરવાની પરવાનગી માંગી. તે ઉપરથી પંચાએતના સાહેબોએ ખર્વાઈની ખબર કાઢાડવા દેશાવરો ખાતે કાગળે લખ્યાં તે જવાબે આવ્યા કે એ ધણીની કાંઈ ખબર પડતી નથી. પંચાએતના સાહેબો તે બાઈને બીજું ઘેર કરવાની પરવાનગી આપે, તેટલામાં તે ખર્વાઈ મુબઈ આવી લાગો. પંચાએતના સાહેબોએ તેને ઘેર માંડી રાહતવાત કરવા કહી. પોતા પાસે ઘર માંડવા માટે કાંઈ પુણ નથી એમ જણાવી તેણે ના પાડ્યું. આગલ પણ એક વખત તેની સાચુએ પેસા આપી ઘેર માંડાવી આપ્યું હતું, પણ એક બે વરસમાં તે બાઈડીને તજીને, ઉપર જણાવ્યું તેમ, જતો રહ્યો હતો. આ વખતે પણ બેહાઈનો જવાબ દેઈ “બંગીખાનાંર મેઃ પડીને પોત નું ગુજરાંન ચલાવે છે.” પંચાએતે તેને સમજાવ્યા છતાં તેણે ઘર માંડી બેરીને રાહતવા ના પાડ્યું. ત્યારે પંચાએતે ઠેડવ્યું જે એ “ગુશતાશની ચોરત જીવાંન વરશ ૨૨) ની થાઈ ને પોતાને મોટે^૩ બીજો મરદ કરવા માંગે છે ને છોકરીની

(૧) ચા. ૯, બા. ૨, પા. ૩.

(૨) એ બંગીખાનું તે પંચાએતની નરોજખાતની મીલકત, જે મરીન લાઇન્સનાં સ્ટે-શનની સામે હતી, તે છે. એ ‘બંગીખાના’ ને નામે પણ જોલખાતી, સખખ કે કાંઈક પારસીઓ ત્યાં ભેગા મલી ભાંગ ખનાવી પીતા હતા. આ મીલકત પારસી પંચાએતના તરસ્તીઓ હસ્તક સને ૧૮૯૭ ના સાલમાં આવી હતી. તે નામદાર કોર્ટની પરવાનગી લેધને સને ૧૯૨૦ માં કાલિબા વેચતાં તેના રૂ. ૧,૬૨,૦૦૦) બિખ્યા સને ૧૯૨૩ માં કોર્ટની પરવાનગી લેધને તે નાણા જેનરલ ફંડ નં. ૧ માં જમે કર્યાં. (૩) મોહરે.

માંએ ગાંભી લાચાર છે.....લોકોને ઘેર કાંમકાજ કરવા બાંચે તારે જીવાંન છોકરીને કેમ શાયવી રાખે.” એમ વીચારી તે બાંધને બીજી ઘર કરવાની રજા આપી અને ઠેડંચુ’ કે એ બાંધ બીજો ધણી કરે ત્યાં સુધી દર માસે રૂ. ૫) આગલા ધણીએ તેને આપવા. એ બાંધ બીજો ખાવીંદ કરે તે માટેના ખર્ચનાં રૂ. ૧૨૫) પણ તેણે આપવા, એમ ઠેડંચુ’. વધુ ઠેડંચુ’ કે “એ ધાંભી બીજી ઓરત કરવાને રજા માંગે તારે વરશ ૭) શુધી હેને બીજી ઘેર કરવાને શંમશત પંચાત રજા આપે નહી.”

(ખ) એ સભામાં ચુકાદા માટે લગભગ એવોજ એક બીજો મુકદ્દમા તાડી-વાલા નામના ધણીની છોકરીનો હતો. તેણીને ખાવીંદ ફરાંમજી સદરે કુસ્તીબી પાઘરે રાખ્યા વગર ૭) વરસ થયાં બાહર ગામ રખડતો હતો. તે પરથી તે છોકરીની માથે તેણીને બીજો ખાવીંદ કરાવા માટે પરવાનગી માંગી. તે ઉપરથી એ છોકરાનો એક પીત્રધ બાપુજી વચમાં પડ્યો અને પોતે છોકરા તરફથી જામીન થઈ અરજ કીધી કે પંચા’ તના સાહેબોએ રાહતવાત કરાવી આપવી. જો હવે તે છોકરા નહી રાહતે તો તેણે પોતે દર માસે રૂ. ૭) લેખે બાંધને પગાર આપવા કબુલ કીધું. તે ઉપરથી પંચાએતે તે છોકરાને નહાન નહવાડીને તેનું ઘેર રહતાવી આપ્યું. પણ પાંચ માસ રહી તે છોકરા પાછો બહાર નીકલી ગયો. પેલા જામીને ૭) મરીના કબુલેલો મુસારે આપ્યો, પણ પછી આપતો બંધ કર્યો. તે ઉપરથી છોકરીની માથે પંચાએતને અરજ કીધી જે “એ જીવાંન છોકરીની પરવશી તથા ખબરદારી મજથી થાતી નથી..... બીજી ઘેર કરવાની રજા આપો.” પંચાએતના સાહેબોએ વીચાર્યું જે એ ધણી જામીન ધયો છે તેથી એની પાસે મુજારો તો અપાવી શકશું પણ છોકરી જીવાંન છે તે મોહડે ચહડી મરદ કરવા માંગે છે અને વલી છોકરીની માથે સાફ કહે છે કે “જીવાંન છોકરીને શી રીતે શાયવી રાખું”. તે ઉપરથી પંચાએતે તે બાંધને બીજો ખાવીંદ કરવાની રજા આપી અને તેણી બીજો ખાવીંદ કરે તેનાં લગનના ખર્ચનાં રૂ. ૧૩૧) પેલા જામીનને માથે નાખ્યા ને પેલા ભટકતા ખાવીંદ માટે ઠેડંચુ’ કે તે “બીજી ઓરત કરવાની રજા માંગે તો તે ધાંભીને વરશ ૭) શુધી બીજી ઓરત કરવાની રજા પંચાતનાં સાહેબો આપે નહી.”

(ગ) પંચાએતની ઉપલીજ મીટીંગમાં એવાજ પ્રકારનો એક ત્રીજો મુકદ્દમો હતો. એક ઘણી ઘણાં વરસ થયાં પોતાની બાયડીને રાહતતો હતો નહીં અને તેને પોશણ માટે પણ કંઈ આપતો હતો નહીં. તે ઉપરથી તેની માએ પંચાએતમાં ફરીઆદ થાઈ હતી. છોકરીની ઉંમર ૨૩) વરસની થઈ ગઈ હતી. તેણીના માય મમઈ રાંડી રાંડો તે લોડોને ત્યાં કામ કરી પોતાનું પેત ભરતાં હતાં. તેઓ “છોકરી જીવાંતણે બાહેર ચાકરી કરવા કેમ મોકલે”. વાશતે પંચાએતના સાહેબોએ તેણીના વરને તેડીને સમજાવ્યું પણ કંઈ સાડું પરીણામ આવ્યું નહીં. તેના એક સગાએ આવીને કહ્યું કે “જારે હું ગંનો ધંમકાઉં તારે કુવો તલાવ કરવા માંગેય.....એ જીઆંન છોકરીને હું કાંહાં સુધી રખાઉં વાશતે શુખેથી એ છોકરીને બીજું ઘેર કરવાની રજા આપો.” પંચાએતે ઠેડવ્યું કે એ બાઈ સુખેથી બીજું ઘેર કરે વરસ ૭) સુધી આગલો ખર્ચાઈ તેણીના ગુજરાન માટે રૂ. ૧૦) પ્રમાણે દર માસે જ્યાં સુધી તેણી બીજું ઘર કરે ત્યાં સુધી આપે. જ્યારે તેણી બીજું ઘર કરે ત્યારે તે બીજા લગનના ખર્ચ માટે રૂ. ૧૨૫) તે ઘણી આપે ને જ્યારે એ ઘણી પોતે બીજું ઘેર કરવાની રજા માંગે ત્યારે ૫) વરસ સુધી તેને રજા આપવી નહીં.

(ઘ) તા. ૨૯મી નવેમ્બર ૧૮૩૩^૨ ને દીને ફરામજી કાવસજી બનાજીની એફીસમાં પંચાએતની મીટીંગ મળી હતી, તે વખતે થયેલાં કામકાજ પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ જણને નેઆતખાર કાઢવામાં આવ્યા હતા. પાંચ ઘણીઓને બીજું ઘેર કરવાની રજા અ.પવામાં આવી હતી. બે સ્ત્રીઓને મુશારે ઠેડવી આપવામાં આવ્યો હતો. એક ઘણી ૧) સ્ત્રીએ બદફેલી કરવાથી બીજી બાયડી કરવા માગવાથી તેની પાસે બદફેલીની સંખેતી માંગવામાં આવી હતી. એક સ્ત્રીની આંખ સહીએડથી જતી રહેલી હોવાથી તેણીને ખર્ચાઈ બીજી બાયડી કરવાની રજા માગતો હતો.

તા. ૧૧મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૪^૩ ને દીને વાડીઆજીનાં આતશખેડરાંમમાં સમસત અનજીમન મલી નીચડું કેટલુંક કામ કર્યું હતું. એ મીટીંગની મીનીટ ઉપર ૧૫) સાહેબોની અસલ સહી છે.

(૧) આ મીટીંગની મીનીટ ઉપર પંચાએતના ૮) સાહેબોની અસલ સહી છે.

(૨) એ. ૧૧, બા. ૨, પા. ૧.

(૩) એ. ૧૧, બા. ૧૧, પા. ૭

(ક) એક બાઈના વરે તેણીને ૧૨) વરસ સુધી રાહતી નહી તેથી તે બાઈને બીજું ઘર કરવાની રજા આપી અને ઠેડયું કે જ્યાં સુધી તે પોતાની આગલી બૈરીને બીજાં લગન માટેનો ખર્ચ અને ૧૨) વરસ તેણીને થયેલો ખર્ચ આપે નહી ત્યાં સુધી એ બાઈના વરને બીજું ઘર કરવાની રજા આપવી નહી.

(ચ) એક સ્ત્રી પોતાના ઘણીને રાહતતી હતી નહી. તેણીને બળે ત્રણ ત્રણ વખત પંચાએતના સાહેબોએ તેરાવીને સમજાવી પણ તેણી સમજી નહી. કેટલીક પુછપરછ બાદ અનજીમને ઠેડયું જે “હુંધેઆડુ બાંગીર પોતાનું ઘર મુકીને બીજું ઘર કંઈ લેઈ શખતો નથી ને હેની ચારત તે ઘરમો જતી નથી ને જખરજશતીથી તે ઘર મંધે મોકલશું તો બેમાંથી એકનાં બાંનની ખોવારી છે વાશતે હુંધેઆડુ બાંગીરને બીજું ઘર કરવાની રજા આપી છે.”

(છ) એક ઘણી દુન્યાદારીના હોશમાં હતો નહી. છોકરી તથા છોકરીનાં માબાપે ઘણો ખર્ચ કરીને દવાઈ કીધી પણ કાંઈ હોશમાં આવ્યો નહી. તે ઉપરથી છોકરીવાલાઓએ છોકરી માટે બીજું ઘર કરવાની રજા માંગી વાડીઆજી નવરોજી અને ખરશેદજી માણેકજીએ છોકરાને તેડાવીને તપાસ્યો તો તે તદન સાવધ જેવો માલમ પડ્યો તેથી છોકરાની તરફથી જે છોકરીને જનસ થયલી તે પાછી અપાવી બીજું ઘર કરવાની રજા આપી.^૧

(જ) એક છોકરો અદરાયા પછી પોતે બદફેલ નીકલી સરકાર તરફથી ૧૪) વરસની કેદ પામી બાતમખે^૨ ગયો તે ૧૪) વરસ પછી છુટીને આવે

(૧) ગ્રા. ૧૧, બા. ૧૧, પા. ૭.

(૨) બોટની બે (Botany Bay) નામની એક દર્શના સ્થાના પર આવેલી જગ્યા ઓસ્ટ્રેલીઆના (Cumberland Country, New South Wales, Australia) આવી છે, જ્યાં દા. સ. ૧૭૮૭ માં એક કેદીઓનું મથક (A penal settlement) કરવામાં આવ્યું હતું. ત્યાર પછી એ બોટની બેનું નામ ઓસ્ટ્રેલીઆના કોઇ પણ એવાં કેદીઓનાં મથકનાં લાગણ લાયું (The name of Botany Bay seems to have struck the popular fancy, and continued to be used in a general way for any convict establishment in Australia. Encyclopaedia, Britannica, Vol IV. 11th Edition, p. 303) તે પછી આ શબ્દો કોઇ પણ “ પીનવ સેલમેન્ટ ” ને લગતા દીસે છે. હાલ એન્દેમન ટાપુ આપણા દેશ માટે એવાં કામ માફ વપરાય છે, તેમ એક વખત પીનાંગ (Penang) પણ વપરાતું હતું. દા. સ. ૧૯૨૨ ની માગી એ મથકની મુલાકાત વખતે મેં ત્યાં પુરાણી પારસી કબરાનું એક બીશમાર પડેલું કબરતાન જોયું હતું અને મને ત્યાં કેહવામાં આવ્યું હતું કે એક કેદવાક પારસી કેદીઓની ત્યાં કબર હતી.

તેટલાંતો છોકરીની ઉંમર ૨૮) વરસની થાયે અને તેટલાં છોકરો છવે કે મરે અને પાછો મુંબઈ આવે કે નહીં એ સર્વ અંધન હોવાથી તે છોકરીને બીજું ઘર કરવાની રજા આપી.^૧

(ગ) એક ચોરતનો ખાવીદ કંઈ આબરના સંબંધથી દુનીઆદારીનાં કાંમથી ખાતેલ થાઈ ગયો હતો. ઘણી દવાઈ કરવા છતાં તેને આરામ થયો નહીં. તેથી તેણે પોતે પોતાની ખુશીથી જાણવું કે “મારી જીવાંન ચોરતને હવે ખોરવી રાખવાની મારી જરા ખુશી નથી.” તે ઉપરથી પંચાએતે તે ચોરતને બીજો ખાવીદ કરવાની રજા આપી.^૨

(ગ) આ. રૂસ્તમજી મંચેરજી પંથકીએ બેહદીનની છોકરી સાથે પરણવાની રજા માંગી હતી. તે નહીં આપવાથી તે બેહદીનની છોકરીને બહરગામ લઈ જઈને ત્યાં નાતડું કરી આવ્યો. તેથી તે ધણીને, તેની ચોરતને, તેની સાસુને, તેના સસરાને તથા તેની સાથનાં સગાંએને, આશીરવાદ સરનાર મોબેદને તથા તેની શાથે જે કેઈ બીજાં સામેલ હોય એમ માત્રમ પડે તે સરવેને અનબુમનથી ખાતેલ કીધાં. અનબુમને ડેડવું હતું કે જે અંદયાડ પોતાની છોકરી બેહદીનને ત્યાં આપવા કબુલ થાય તેનંજ બેહદીનની છોકરી લેવાની છુટ છે. તેમ આ ધણીનાં બાબમાં ન હોવાથી તેને ન્યાતખાર મેલવામાં આવ્યો.

એ મીટીંગમાં એવાજ બે પ્રકારનાં કેસનાં ચુકાદામાં ધણી ધણીએને નેઆત-ખાર મેલવામાં આવ્યા હતા.^૩

(૮) તા. ૬થી એપ્રિલ ૧૮૩૪ ને દીને એક બાઈ પોતાની છોકરી તરફથી પંચાએતના સાહેબોને અરજ કરે છે કે તેણીનો જમાઈ “આશરે વરશ ૧૫) થયાં પરનેઆ પછીનો કઈ કશી પાંતીથી આદમીગરીમો નથી ને ગંની બેહોશી શાથે છે. એ છોકરીની કંમબખતી હશે કે હેવો જાંનાવ બનયો.” એમ જણાવી એ છોકરીને બીજો ખાવીદ કરવાની પરવાનગી માંગે છે. તેમ કરતાં જણાવે છે કે છોકરીની સાસુ તથા દેર પણ તેમ કરવા દેવાને ખુશી છે. વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી અને ખરશેદજી માણેકજીએ કોલાબા, જ્યાં એ ધણી રહેતો હતો, ત્યાંનાં કેટલાક પુરૂશોથી પુછપરછ કરી ખાતરી કીધી કે તે છોકરો “કંઈ દુનીઆદારીનાં હોશમો નથી.” તેણીને રજા આપવામાં આવી. ફરામજી કાવસજીએ

(૧) ચો. ૧૧, બા. ૧૧, પા. ૭.

(૨) ચો. ૧૧, બા. ૧૧, પા. ૭.

(૩) ચો. ૧૧, બા. ૧૧, પા. ૭.

(૪) ચો. ૧૧, બા. ૨૦, પા. ૧૭.

તે બાળેનાં સરકયુલર પર તા. ૨૦ ઓગસ્ટ ૧૮૩૪ને દીને લખ્યું કે “એ બાળે તરત ચોરતને રજા આપો જે હેતુ કાંમ ખરાબ નહીં થાયે ને જરે હુવે અનનુમન મલશે તારે આપડે જાહેર કરીશું જે આચે બીનાં હતી તેથી તે ચોરતને બીજા માંતી કરવાની રજા આપી છે ને ચોરતનું કાંમ ખટી નહીં કરવું. અનનુમન મલતાં વખતે દાડા લાગી જાયેય ને ચોરતનું કાંમ ખગરે તેથી હેને રજા આપવી જરૂર છે.”

૩ પચાએત કેવા આ અને આગલા બાળેમાં છુટા છેડાની કેટલીક સ જોગેમાં છુટા છેડા હકીકતો આપી છે તે સવં ઉપરથી અને બીજા સાંધણા કરવા દેતી હતી તેની ઉપરથી પચાએત કેવા અજોગેમાં, જરૂર પડે ત્યાં ઘટતી સાંમમાં હકીકત. તપાસ કરી, ઘટતી શાહેદીઓ મેલવી પુછપરછ કરી છુટા છેડા કરવા દેતી હતી, તેની સાંમતી હકીકતની નોંધ અત્રે કરવાનું દરૂસ્ત દીસે છે :

રોજ ૧૪ મો માહા ૭ મો ૧૧૮૪ તા. ૧૩ મી એપ્રિલ ૧૮૨૬ સંવત

૧૮૮૫ નાં ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૦ વાર શોમને દીને કેટમાં

(ક) જોડાં વચ્ચે લાંબા દાદીશેડની દરેહમેહરમાં સમસત અનનુમનની સભા મલી હતી. તેમાં કરેલા કેટલાક સંસારી મુકદમાઓના ચુકાદા ઉપરથી છુટા છેડા માટે નીચલા સબજો માલમ પડે છે:-

ઘણી ઘણી આણી વચ્ચે લાંબા વખત સુધી મીનાકેસો ચાલે ત્યારે જો બેંડ રાજપુશીથી છુટા છેડા કરવા માંગે ત્યારે રજા આપવામાં આવતી હતી.

(ખ) જોગાં હ મેશની જો કોઈ સ્ત્રી બીમારીના સબજથી હ મેશને માટે તદન બીમારીયા તદન અશક્ત થાઈ પડી હોય તે તોણીના ખાવીદને બીજી સ્ત્રી કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવતી હતી. ^૩

એક ઘણીની ચોરત મુંગી હોવાથી રાહતવાત નહીં હોવાથી તેને બીજું ઘેર કરવા પરવાનગી આપી હતી. ^૪ સંવત ૧૮૮૨ ના આશો વદ ૭ ને વાર શોમને દીને સમસત અનનુમન દાદીશેડનાં આતશજેહરાંમમાં મલી. પારસી જીવનજી શાપુરજી માસલીવાલાએ ચોરત મુંગી હોવાથી બીજું ઘેર કરવાની

(૧) ખોટી. (૨) ચો. ૫, બા. ૪૮.

(૩) ચો. ૫, બા. ૪૮, ૬૯, ૭૦. (૪) ચો. ૫, બા. ૪૬, પા. ૪૩.

રજા માંગી હતી. તે બાઇના બાપે પણ છુટું કરવા કહ્યું હતું, સખખ કે બેઠ એકમેકને રાહતતાં હતાં નહીં. ઠેકચું કે પેહેલે બાઇ બીજું ઘેર કરી બય તો પછી એ ધણી બીજું ઘેર કરી શકે. તે પછી એ ચોરને બીજું ઘેર કીધું. તે બાદ તા. ૨૬ મી અક્ટોબર ૧૮૨૭ ને દીને એ ધણીને બીજું ઘેર કરવાની રજા આપી.

કોઇ બાઇને ફરજ'દ નહીં થયું હોય ત્યારે કોઇ વખત બાઇ ખુશીથી પોતાના ધણીને બીજી બાઇડી કરવા દેતી. નીચલી હકીકત (૩) બીજું વાજણપણું. એવી બાબદનો એક દાખલો આપે છે જે એવા પ્રસંગના કોઇક વીચારોનો ખ્યાલ આપે છે:—

એક પારસી બેજનજી ચોરાબજી ખરાડી બાઇડીની રાજખુશીથી બીજી ચોરાત કરવાની રજા માંગે છે તે માટે ખાસ સખખ એ જણાવે છે કે, વરસ ૬૦ અને ૫૦ ની ઉમમરના બે વડા બાઇઓ છે તેઓને પેટે બેટાનું કોઇ ફરજ'દ નથી. વલી એની પોતાની ઉમર વરસ ૪૨) ની થઇ ને ધણીઆણી જે વરસ ૩૫) ની થઇ છે તે ધણીઆણી સાથે સારો એખલાસ છે પણ હજુર સુધી કાંઇ ફરજ'દ થતાં નથી. તેથી પોતાની ધણીઆણીને રૂ. ૨૦૦૦) સુધીનો અવેજ અને બીજી સારી ગોથવણ કરી આપીને બીજી ખેરી કરવાની રજા માંગે છે. આ દાખલો ત્રણ બાઇઓ વચ્ચે એક પણ છોકરો નહીં હોવાથી પાલકની કાલજી માટેનો છે.

બીજી બાઇડી કરવા માટેનો એક સખખ, કે બાયડીને ફરજ'દ થતાં નથી, તેનો બીજો નીચલો દાખલો તે વખતના આ બાબતના વીચારોનો ખ્યાલ આપે છે:—

ખંડાલેથી એક પારસી તા. ૧૮ મી નવેમ્બર ૧૮૩૮ ને દીને અરજ કરે છે જે ૧૦) વરસ થયાં બધરી સાથે અનબનાવ છે. “હવે હંમુથી હવે દીનનાં દશથી^૩ હંમારા કબીલામો કોઇ નથી ૧) હંમારો કાકાજી નામે મંજુચેરજી પેશત'નજી દેશલાંઈઆદરનાં તેવ'નને ઘેરબી ફરજ'દ નહીં ને હંમારે ગેર ૧) છોકરી હતી તે પાછી થાઇ કરીને જીવને ધંન^૪ આવે છે

(૧) ચો. ૫, બા. ૬૭. (૨) ચો. ૭, બા. ૧૭, પા. ૧૧.

(૩) આ વાક્ય બરોબર સહમજ પડતો નથી, કદાચ “ દીવસ (દીન) ના હોકમ દરત એટલે દાય ચાને સતા; એટલે નસીવ.

(૪) કદાચ “ધ્યાન.”

જો હંમેા ઘેર બીજી કરીએ તો હંભારી કંઈ વશતી થાએ. કાંએજે એ ઓરતની ઉમર વરશ ૩૮) પંન હજુર શુધી કંઈ હેને પેતે થાતું નથી તેથી કરીને.....
...મંને રજા આપો. ”

ધણાંક કેસોમાં સ્ત્રીની બદફેલી સખમે મરદને છુટા છેડા આપતી વખતે પણ પંચાચત કાલજી રાખતી કે તેવી સ્ત્રીઓને સમજાવી (ખ) સ્ત્રીની બદફેલી. લઈ સીધે મારજે ઉતારવાનું બને તો તેમ કરવું. એક જગ્યાએ આપણે વાંચ્યે છીએ કે એક સ્ત્રીએ એક વેશ્યાનાં ઘરમાં જનમ આપ્યો હતો. “ તે માલમ પદીજી તારે પંચાતવાલા સાહેબ લોકોએ તે છોકરીના ભાઈને બોલાવીને તાકીદ કીધી જે તે છોકરીને તાકીદે પોતાના ગરમે લાવે ને ગણી તાકીદ કીધી જે બખરદાર તે છોકરીને ત્યા તેના બચાને કાંઈ આલ આવશે તો તે ધણી શમશત પંનચાતનો ત્યા હાકમનો તખશીરવાર થાશે ને હર વખત પંનચાતનો હંધાડને મોકલીને તે છોકરીને ત્યા તેના બચાને બખર મંગાવા કીધી.” પછી તે બાઈના ભાઈએ તજવીજ કરીને તે છોકરીને બીજી ઘર કરવી આપ્યું. તે છોકરીના આગલા મરદને બીજી ઘેર કરવાની રજા આપી.

સ્ત્રીને મરદથી છુટા છેડા સ્ત્રીને મરદથી છુટા છેડા આપવા કાજેના સખબોમાં આપવાના સખબો. આપણે નીચલા જોઈએ છીએ :—

જો ખાવીદને: ૧૨) વર્ષ સુધી પતો નહી મલે તો સ્ત્રીને બીજે વર કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવતી. તા. ૨૬ મી એપ્રિલ (ક) ખાવીદની ૧૨) ૧૮૨૬ ને દીને સુબઈવાલા સાહેબ એક કાગજ વર્ષ સુધીની ગેરવાજી. તાલચેરી બંદરે પારસી દારાશા ખરશેદજી તથા ત્યાંની સમસત અનબુમન ઉપર લખે છે. તે ઉપરથી માલમ પડે

(૧) એ. ૫, આ. ૪૮, પા. ૪૬.

(૨) એ. ૨, આ. ૬૭ પા. ૫૭. (૩) આ દારાશા ખરશેદજી તાલચેરીવાલા સુરતથી ૧૭૭૪ માં મુખબ આગ્યા હતા, અને શેક દારાશા ખરશેદજીને ત્યાં કરાણીના ચાકરીઅ રહ્યા હતા અને તેમજ ત્યાં કારમ (Carm) ના રાગ સાથે વેપાર ચલાવવાને ઇ. સ. ૧૭૮૭ માં ત્યાં ગયા હતા. દારાશા ખરશેદજી ૧૭૯૯ માં નીપજ્યા મરણ પછી તેમજ પોતે કુરમ, તાલચેરી માઇસોર વીગેરે ડેકાણા કાર વેપાર કરતા હતા. અંગ્રેજોને કુરમનો કીશો જીતવામાં મદદ કરવા ઉપરથી તેમજુન શ. ૩૦૦ નો દરમાએ બાંધી આપવામાં આવ્યો હતો. તા. ૭ મી મે ૧૮૫૨ ને દીને ૮૫ વરસની ઉમરે સુરતમાં મરણ પામ્યા હતા (પા. પ્ર. I. ૫૯૫).

છે કે કોઈ મરદ ૮-૧૦ વરસ સુધી બહાર ગામ નીકલી ગયો હોય અને તેનો પતો નહીં માલમ પડે તો તેની ધણીઆણીને જીભું ઘેર કરવાની રજા આપવા આગમચ ગામે ગામ પતર લખી તે ધણી માટે ખબર કાઢવામાં આવતી હતી. એ પત્રમાં લખે છે કે છ માસ સુધીમાં ખબર નહીં મલશે તો છોકરીને ત્રીજે ઠેકાણે પરણાવવા પરવાનગી આપવામાં આવશે. આ કાગજ અંદયાડૂ રૂસ્તમજી મચેરજીને હાથોહાથ આપી તેને તલચેરી (તેલીચેરી) મોકલવામાં આવ્યો કે ત્યાં જઈ ખબર કાઢે ને ત્યાં તે છોકરો હોય તો તેની જીભાની લખી લાવે. આ એક ખાસ ધ્યાન ખેંચવાજોગ દાખલો છે કે પોતા હજુર આવતી બાબત માટે જીસ્તેજેઈ કરવા પંચાએતના સાહેબો ખાસ ખેખ્યાને દુર દેશ મોકલતા.

ઉપર પરમાણે એકકો કાગજ શીરીંગાપટમ મધે આ. દાદાભાઈ હોરમજી ઉપર, કાનાનુર મધે સોરાબજી મેરવાનજી ઉપર અને કલીકત મધે પારશી શાપુરજી અરદેશર ઉપર લખવામાં આવ્યો હતો કે એ છોકરા નામે નસવાનજી બેહલાસા કોઈદાડની ખબર કાઢવામાં આવે.

ઉપર પ્રમાણેજ ખબર કાઢવાને કાગજે અધ્યાડૂ નમશેદજી સોરાબજી લશકરી તે ઉપલા છોકરાની બેરીના મામા, શ્રી માંગરોલ શેઠ એદલજી હોરમજી ગાંધી ઉપર, કાનાનેર ભાઈ સોરાબજી મેરવાનજી ઉપર, તાલચેરી બંદરે દરાશાહ અરશેદજી ઉપર, અને કલીકત ખમનજી ફરદુનજી ગજદર ઉપર લખી મોકલે છે.^૧

ઉપલી પુછપરછતા સંબંધમાં કલીકત બંદરેથી અરદેશર શાપુરજી તથા ત્યાંની સમસત અનજીમનનો વાડીઆ નવરોજી નમશેદજી ઉપર તા. ૧૪મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૯ નો એક પત્ર આવ્યો છે તેમાં ઉપલાં તા. ૨૬ એપ્રિલ ૧૮૨૯ નાં પત્રની પેંહજ કબુલ સમી જણાવે છે કે ઉપલા છોકરા આ. નસરવાનજી બેહલાસાની બાબતમાં એ કલીકતની અનજીમને મલખારને લગતાં ગામે જેવાંકે માંગરોલ, હુનાવર, કુન્દાપોર, કાનાનેર, કારેક તથા તાલચેરી તા. સીરીંગાપટમ તા.^૨ મઇસુર, તા. કોચી (કોચીન), તા. આલપાઈ, તા. કાઈકોલામ એટલે સર્વે ગામ

(૧) ચા. ૨, બા. ૬૯, પા. ૫૮.

(૨) ચા. ૩, બા. ૪૬, પા. ૩૧

ખખર કહડાવી હતી પણ કેટલે પતો મલતો નથી. લખે છે જે “જવાબ લખતાં ગાંનાં દાડા થયા છે તે માફ કરજો કેમજો શરવે થેકાનેથી ચોકશ ખખર મંગાવતાં દારા લાગા છે.” કલ્પીકતના એ કાગજ ઉપર, ત્યાના નીચલા સાહેબોની સહી છે :—અરદેશર શાપુરજી રતનદોરાખના, મંચેરજી રતનજી અપુ, એદલજી ફરામજી, ખરશેદજી નશરવાનજી, અને ખરશેદજી પેસતનજી. આ પત્ર ઉપરથી હીસે છે કે હાલના કરતાં આગલા વખતમાં પારસીઓ દક્ષીણ કિંદુસ્તાનના ઘણા ભાગોમાં ફેલાયા હતા.

એવોજ એક બીજો દાખલો^૧ નોંધાયો છે તે પારસી આદરજી બમનજી હસોત્યાનો છે કે જે ૧૭ વરસ થયાં બહારગામ ગયલો હતો. તેનો પતો નહીં મલવાથી તે બાબે ગવાહી લઈને તજવીજ કરીને તેની ધણીઆણીને બીજી ઘર કરવાની રજા આપી. એ બાબદમાં રોજ દીન માહ બહુમણુ ૧૧૯૪ તા. ૨૨ ઓગસ્ટ ૧૮૨૫ ને દીને સમસ્ત અનબુમન શેઠ દાદીલાઇ નશરવાજીની દરેહ-મેહર મધે મઝી હતી તેમાં ડરાવ થયો કે “આપરો અશલશી શરેશતો છે જે કોઈ મરદ વા.” (૧૨) શુધી પરદેશથી આવે નહી તે તેની ચોરતને બીજી ગેર કરવાની રજા આપીએ છઈએ.” તેથી એ બાબને રજા આપી.

કોઈ સ્ત્રીનો ખાર્વાંડ હોય પણ તે રખડતો રજડતો થયો હોય અને સદરો નહી રાખી દુરવંદો સાથે ફરતો હોય અને સમ-
(ખ) ખાલીદની ચાકુ બાંધ્યા છતાં રાહપર નહી આવતો હોય તો તેની સ્ત્રીને રખડની રજડની છંદગી. બીજો વર કરતા દેવા પરવાનગી આપવામાં આવતી. એવા એક ધણીને માટે ઠેડબું જે “હેને કેડે ગંમખારમો તથા આદરીઆંમો કેડે ઉભો નહી રાખે ને મરે તારે દખખામો નહી નાખે.”^૩

અડરાબ્યા પછી, પણ પરણવા આગમય, જો છોકરો રખડતો ફરવાની ફરી-આદ થતી અને માલમ પડતું કે તે સગળે છોકરાનો બાપ છોકરાને પરણાવી નહી આપતો, તો તે અદરાયડી છોકરીને બીજે ઘર પરણવાની રજા આપવામાં આવતી.^૪

(૧) એ. ૫, ખા. ૨૫ પા. ૨૨.

(૨) વંસ.

(૩) એ. ૫, ખા. ૪૯, પા. ૪૭, તા. ૨૫ મી અકતોબર ૧૮૩૦ ની નોંધ.

(૪) એ. ૫, ખા. ૫૯, પા. ૫૩.

એક બાઈએ પોતાનો ખાવીંદ (૧૨) વરસ થયાં થેલો થઈ જવાથી બીજી ઘેર કરવાની રજા માંગી. તે આપવામાં આવી.^૧

(૫) ખાવીંદનું દેવાનાપણું. આવાં થેલાંપણાંની બાબતના સંબંધમાં કાંઈ ભુલ ન થાય તે માટે પંચાએત ઠાકણ રાખતી હતી. કોઈ ધણીને દીવાનો ઠેકવણ બાદ તેનાં દીવાનાંપણાં બાબે કોઈ શક દેખાડતું, તો ફરીથી તેની તપાસ કરવા પંચાએત તૈયાર થતી હતી. તેનો એક દાખલો નીચે પ્રમાણે છે :^૨—

અંધ્યાઈ શાપુરજી અરદેશર ખંભાતાની છોકરી નાલીબઈનો ખાવીંદ (૧૨) વરસ થયાં ગેલો થઈ ગયો હતો. તેથી તા. ૧૧મી ઓગસ્ટ ૧૮૩૦ ને દીન દાદીભાઈ નશરવાનજીના આદરયાન મધે અંજીમન મલી હતી. ત્યાં રજા આપવાનું ઠેકવું હતું. પણ તે વખતે તે છોકરાના મામા અંધ્યાઈ પાલનદાઈ કહેવા લાગેો હતો જે એ છોકરાનો સારો છે. તે ઉપરથી ત્યાં પંચાએતના સાહેબોએ તે ધણીને ફરીથી તક આપવા કહ્યું કે જે તેના કહેવા પ્રમાણે તે છોકરા સારો હોય તો તે છોકરાને લઈને તે ધણીએ વાડીઆજી પાસે જવું. ત્યાર પછી (૧૦) વખત તે છોકરાના મામાને પંચાએતના મોખેદ શાપુરદાઈ પાસે તેડાવ્યો તોપણ અવ્યો નહી. છેલ્લે તા. ૧૨મી અક્ટોબર ૧૮૩૦ ને દહાડે કહેવાડયું તે છતાં આવ્યો નહી અને કહેવાડયું કે “મારે કંઈ છે નહી રજા આપવી હોએ તો આપો”.^૩ તે ઉપરથી પંચાએતના સાહેબોએ એ દીને તેને રજા આપી. એ ઠરાવ ઉપર ૬) સાહેબોની અસલ પોતાની સહી છે.

કોઈ છોકરો બાઈડીને રાહને નહી અને હવે પછી રાહતવાનો કાંઈ સંભવ પણ દીસે નહી તો છોકરીને બીજી ઘેર કરવાની રજા

(૬) સ્ત્રી સાથે રાહતાવાત આપવામાં આવતી. એક કેસમાં મરદ (૧૨) વરસ સુધી અન જીવરાન નહી કરે. પોતાની બાઈડીને કાંઈ ખાંધા પીંચાનું તથા કપડાં પુછ્યાં નહી તેથી તે બાઈડીને છુટી કરી પણ વરને માટે ઠેકવું કે તે છોકરી પાછત તેણીના બાપે કરેલો ખર્ચ તે મરદ ભરી આપે નહી ત્યાં સુધી તે મરદને બીજી બાઈડી કરવાની રજા આપવી નહી.^૪

(૧) ચો. ૫, બા. ૫૨,

(૨) ચો. ૬, બા. ૬૬, પા. ૫૯.

(૩) ચો. ૬, બા. ૬૬, પા. ૫૯.

(૪) ચો. ૫, બા. ૬૬.

તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૪ ને દીને વાડીઆજનાં આતશખેરાંમમાં મલેલી સમસત અનનુમનની સભા હજુર નામરદીનો એક (ક.) નામરદી. કેસ હતો. એક પારસી સુઠારની અરજ હતી કે જમાઇ દુન્યાદારીમાં નથી. દવાઈ કરવા છતાં પણ સુધરતો નથી. પંચાએતના સાંઘેએ તે છો રને બેલ વીને તપાસ્યો તો નાત્રધ પેઠે પચા કીધું. તેથી સમસત અનનુમને છોકરીને બીજું ઘેર કરવાની રજા આપી. અજ પ્રમાણે એક બીજી બાઈને પણ બીજું ઘર કરવાની રજા આપવાનો દાખલો નોંધાયેલો છે.^૨

છોકરાને લાંબી મુદતની કેદની સજા થઈ હોય ત્યારે તેની અડરાયલી બાયડીને બીજું ઘેર કરવાની રજા આપવામાં આવતી. એવો આગલ (ચ) ખાવીંદને લાંબી ઇસારો કરવા મુજબનો એક કેસ નીચેલો હતો:-એક છોકરીને મુદતની કેદની સજા. અડરાવામાં આવી હતી પણ લગન થાય તે આગમજ જ્યારે છોકરીની ઉંમર ૧૪ ની હતી ત્યારે છોકરાને કાંઈ બન્કેલીને લીધે ચોરીમાં પકડાયથી ૧૪ વરસની તેપ મલી હતી. તેથી છોકરીને બીજો ઘેરે પરણાવવા તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૪ ની સમસત અનનુમનની મીટીંગમાં રજા આપવામાં આવી હતી.^૩

ખાવીંદ બીજી દીન ઉપર એકીન રાખે તો ઘણીઆનીને છુટાછેડાનો હક મલતો. જીવનજી બમાસપજી દુમસ્યા પોતાના જમાઇ (છ) ખાવીંદનું વરલી જડ. માટે ફરયાદ કરે છે કે તે દીનથી બેટીન (એટલે દીન વગરનો યા વટલી ગયેલો) થઈ ગયો છે, દેશેદેશ રજખનો ફરે છે, મુસલમાન હીંદુને ત્યાંનું ખાય છે, ખલાસીનું કામ કરે છે, સદરો કુસ્તી બદન ઉપર રાખતો નથી. તેથી પોતાની છોકરીને બીજો ખાવીંદ કરાવવા અરજ કીધી.^૪

છુટાછેડા કરવાની ખાબદ હંમેશાં આખી અનનુમન હજુર રજુ કરવામાં આવતી હતી. તા. ૨૫ મી નવેમ્બર ૧૮૨૬ ની ૪. છુટા છેડા માટે એવી એક અરજના સંબંધમાં દીવાનાપણાનો કેસ તદ્દન ખોલ્યો હોવાથી સોરાબજી વાછાગાંધીની મીનીટ પ્રમાણે તેવજી અનનુમન મેલવવાની કાંઈ જરૂર જોઈ નહીં, તે ઉપરથી ખરશેદજી માણેકજી આગલા રેવાજને યાદ કરી

(૧) ચો. ૫, ખા. ૧૬, પા. ૬૪. (૨) ચો. ૫, ખા. ૭૦, પા. ૬૭.

(૩) ચો. ૫, ખા. ૧૬, પા. ૬૪. (૪) ચો. ૭, ખા. ૭, પા. ૪,

લખે છે કે “હેવાં કાંમ મંધે હર વખત અંજુમન મેલવેઆ વગર કોઇને રજા અપાશે નહી. વાશતે ભાઈ ફરાંમજી કાવસજીએ તા. વાડીઆ બહમનજીએ અંજુમન મેલવીને રજા આપવી લખું છે તે ગંતું સુનાંશેખ લખું છે.”^૧

એવી અનજુમનની મીટીંગમાં જ્યાં ખુલ્લી યા તકરાર વગરની બાબત હોતી ત્યાં કોઈ વખતે ઘણા સાહેબો હાજર થતા હતા નહી. ખુદ પંચાએતના મેમબર સાહેબો પણ કોઈ વખત બે ચારજ હાજર થતા. તેનો એક દાખલો આ છે. સંવત ૧૮૮૬ ના પોશ શુદ્ધ વાર ગરેઉ તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૬ રોજ ૧ લો માહ ૪ થાને દીને શેઠ દાદીભાઈ નશવાંનજીની ઘરેહમઘરમાં સમસ્ત અનજુમન બે સ્ત્રીઓને બીજો ખાવીંદ કરવાની રજા આપવા માટે વીચાર કરવાને મત્રી હતી. ત્યાં પંચાતનાં મેમબરોમાંથી ફક્ત બે જન વાડીઆજી નવરોજી જમશેદજી તથા ખરશેદજી માણેકજી મલ્યા હતા.^૨ તે અનજુમનની મીનીટ ઉપર વાડીઆ નવરોજી જમશેદજીએ નીચે પ્રમાણે નોંધ કરી છે :—“એ કામ બાબે બધા સાહેબોએ તેહેનાણી અરજી ઉપર લખેઉ હતું જે નાંહાલી મોહોતી અંજુમન મલીને રજા આપવી. તે ઉપરથી નાહલી મોહોતી અંજુમન મેલવી તે વારે હંમારે ને ખરશેદજી વીગરે કોઈ સાહેબોએ તશડી લીધી નહી તેથી નાચારે હંમો બેઉ જનાંઓએ તજવીજ કરીણે રજા આપી છે.” એ મીનીટ પંચાએતના બીજા સાહેબોમાં ફરતી કરવા પછી તે સાહેબોએ એ કામ ઉપર પોતાની બહાલી દેખાડવા માટે સહી કીધી છે.

૫. આ અરસામાં સંસારી આ અરસામાં સોગંદ આપવામાં આવતા હતા, તેની બાબતોમાં સોગંદ નીચલી રાહ રીતીઓ આપણે જોઈએ છીએ. :—
આપવાની રીત.

કોઈને પંચાએતના સાહેબો સોગંદ આપતા તો કોઈ વખતે આતશ ઉપર સોગંદ આપતા. એવો એક દાખલો તા. ૩૦ મી જુલાઈ

(ક) આતશ ઉપર સોગંદ. ૧૮૩૦ નાં ફરાંમજી કાવસજીનાં વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી જોગાં કાગજમાંથી મલે છે.^૩ એ પત્રમાં જણાવે

(૧) એ. ૬, બા. ૬. એ. ૬, બા. ૬. કોઈ અગતની વખતે જ્યારે મુકદ્દમો ખુલ્લો હોતો ત્યારે પંચાએતના સાહેબો રજા આપતા અને પછી અનજુમન મલે ત્યારે બાહાલી માટે રજુ કરતા (જુઓ ઉપર પા. ૪૫૯). (૨) એ. ૬, બા. ૨૧, પા. ૧૩.

(૩) એ. ૬, બા. ૫૧, પા. ૩૮.

છે કે આતશ મંગાવી તેની ઉપર સોગંદ આપી ધણી ધણીઓની તેઓએ કહેલી બાબદ ઉપર સહી લેવી જોઈએ. તેમ થતાં તેઓની સહીની સામે પંચાએતના મોખેદ શાપુરદાર અને મેહતા અરદેશરે શાખ કરી લખ્યું જે “ સોગંદ હમે દેખતાં ખાંધાં છે. ”

વળી કોઈ વખતે આતશબેરાંમમાં સોગંદ આપવામાં (ખ.) આતશબેહરામમાં આવતા હતા. તેના એક દાખલો નીચલો છે:—તા. ૨૦ મી સોગંદ. મે ૧૮૨૪ ને દીને સમસત અનબુમન દાદીશેઠનાં આતશ બેરાંમમાં મલી હતી. ત્યાં એક પારસી (પાલનજી), જે બેરાંમજી કાવજીબનાજીની સાથે પેશુ (બરમા) ગયો અને જેનો અને ૧૨ વરસ થયાં પતો લાગો નહીં હતો, તેની બાયડીએ બીજે વર કરવા રખ માંગી. તેના સંબંધમાં લખે છે કે “ એવી વીગતે આશામી શાત મલીને આતશબેહરામ મધે સોગંદ ખાધને કુઉ. ”

આ અરસામાં આપણે કુસ્તી પાદીઆબ કરાવી વંદીદાદના પોઠા ઉપર હાથ ચુકાવી સોગંદ આપવાની રીત જોઈએ છીએ.^૩ તા. (ગ) વંદીદાદના પોઠા ૧૬-૬-૧૮૩૧ ને દીને સમસત પંચાએત વાડીઆ ઉપર સોગંદ. હોરમજી બમનજીનાં ઘેરમાં મલી હતી. તે વખતે મોખેદ લોકોએ વાડીઆજીનાં આતશબેરાંમ વીગેરેની બાબદમાં “ પનારા ” જોડયા હતા, તેની હકીકતમા આ રીતે સોગંદ અપાયા હતા.

પછવાડેના અરસામાં આ સખતાઈ નરમ થતી ગઈ અને ફક્ત કુસ્તી પાદીઆબ કરાવી કશમ આપી શાહેદી લેવામાં આવતી (ધ) કુસ્તી પાડયાળ હતી. તા. ૧૧ મી માર્ચ ૧૮૪૦ ને દીને પ વાડીઆજી સાથે સોગંદ નવરોજીના તંબુમાં મીટીંગ થઈ હતી. ત્યાં બાબદ આ હતી: એક પારસીએ “ પોતાની ચોરતની બદફેરીની અરજી કરી હતી તે વીશેનાં શાહેદ ગોહાઈ આવેઆ હતા તેનાંને કુશતી પાદીઆવ કરાવી કશમ આપીને શાહેદી લીધી.”

(૧) ચો. ૬, બા. ૫૧, પા. ૩૮.

(૨) ચો. ૫, બા. ૮, પા. ૭. (૩) ચો. ૨, બા. ૨૬૭, પા. ૧૬૬.

(૪) છુપે નામે સખત અને ખરાબ બાપામાં લખાયલા ટીકા.

(૫) ચો. ૧૫, બા. ૧૬, પા. ૧૫.

(ક) આ અરસાની હકીકત ઉપરથી શાહેદી લેવાની બાબતમાં એવું દીસે

છે કે કોઈક વખત પંચાયતના સાહેબો પોતાના મોખેદ
૧. શાહેદી લેવાની રીતી. શાપુરદાડુ એદલદાડુ તથા પારસી અરદેશર દાદાભાઈ તે
પંચાયતના મેહેતા, એ બંનેને કોઈ બાબદમાં શાક્ષી
લેવા કાળે ધણીને ઘેર મોકલતા હતા.^૧ ત્યાં જઈ તેઓ જુદા જુદા શાહેદોના
કેહેલુ (statements) લખી લાવતા. દાખલા તરીકે, તા. ૨૧ એપ્રિલ ૧૮૨૬^૨
ને દીને જાણ્યા એ ધણીઓ એક પારસી (રાંતજી) ના ઘરમાં ગયા
હતા અને ત્યાં કાવજી, જેવણે પોતાની ઓરતની બદરૂદીને વીધે બીજી ઓરત
કરવાની રજા માંગી હતી, તેવણની ઓરત બાબે શાહેદી લખી લીધી હતી.
એ બાબને પંચાયતના સાહેબોએ તેડાવી હતી પણ તે આવી નહીં હતી, તે
ઉપરથી તેણીને ઘરે ઉપલી તપાસ કરાવી હતી.^૩ બીજી વખતે મુલાં શ્રીરાજનાં
બોખાઈ અને ભત્રીજીની શાહેદી જામ તેઓને ઘરે લેવાઈ હતી.^૪

(ખ) કોઈ વખતે એવી શાહેદી લેવાનું કામ કોઈ જાણીતા પુરોહિતે
સોંપવામાં આવતું હતું. દાખલા તરીકે, રોજ ૨૦ મે મહ ૮ મે ૧૧૯૩
તા. ૨૦ મે ૧૮૨૪ ની સમસત અનજીમનની સભા દાદીભાઈ નસરવાંનજીનાં
આતશખેરામમાં મલી હતી, તેની હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે પારસી
હીરાજી લીમજી તુકીનાં બીજી બાયડી કરવાની રજા માંગતો હતો તેનાં સંબંધમાં
ઠેરવવામાં આવ્યું હતું જે મુલ્લાં શ્રીરાજ તથા દસ્તુર એદલજી દેરાબજી સંજી-
બાએ મોકલેદારોની શાહેદી લેવી.^૫

(૧) ચો. ૨, બા. ૭૧, પા. ૬૧. (૨) ચો. ૩, બા. ૪૪, પા. ૨૭.

(૩) આ બાબત તા. ૨૭ ઓગસ્ટ ૧૮૨૬ ને દીને પંચાયતની મીટીંગમાં રજુ
થાઈ, ત્યાં બધા સાહેબોએ ઉપલા ધણીને બીજી બાયડી કરવાની રજા આપવાનું દરસ્ત ધાર્યું
હતું. ફરાંમજી કાવસજીએ સહી કરતાં જણાવ્યું કે “ હંમારે રજા આપવાની મંના નથી પંન
એ ઓરતને જે મરદે હેને ખરાજ કીધી તેને પબલીક જનરલ. (જનરલ) પંચાત મેલરીને
જે કાંઈ પંચાતની નજરમાં આવે તેને દીશગરેશ કરીને રજા આપે.” જમશેદજી જીભાઈએ
સહી કરતાં લખ્યું કે “ આપરી અંજીમનનો દશતુર છે જે એ પારશનજી પબલીક
મીટીંગમે બોલાવીને પુછપરીછ કરેતી રાજાચર છે હવે હેની શાહેદી શરવે લધી ને
દરેશ છે પંન હજુર પંન એ પારશન તા. જાન જે કાંઈ ઉપર બાઈ શાહેબ ફરાંમજી
ખવજીએ લખેલ છે તે કરવું જરૂર છે ને એ ધંનીજી રજા આપી છે.” (ચો. ૩, બા. ૪૪,
પા. ૨૭.)

(૪) ચો. ૧ ક, બા. ૮૪, પા. ૬૨.

(૫) ચો. ૫, બા. ૮, પા. ૭.

આગલ અપણે કોઈ દાખલાઓ જોયા કે પારસી પંચાએતના સાહેબો
જે કોઈ ભુંડી સ્ત્રી કમાઈ જતી માલમ પડતી, તે
૭. કોઈ ભુંડી ઓરતને તેણીને બનતી કોશેશ કરી તેણીને રાહ પર લાવવાને
વધુ વીખરાતી થતી માર્ગ લેતા; અથવા તે કંઈ નહીં તો તેણી વધુ
અટકાવવાની કોશેશ. વીખરાઈ કોમને ખરાબ નહીં લગાડે, તેમ કરતા. એ
માટે કોઈને મુસારો આપતા તો કોઈને નાતર કરાવી
સંસારમાં જોથવી દેતા હતા. આ અરસામાં એવા કોઈક દાખલા નીચે પ્રમાણે
છે :—

(ક) એક દાખલો તા. ૧૪ મી જુલાઈ ૧૮૩૦ ના દીવસનો હતો. એક
પારસી સ્ત્રી પોતાને સાસરે કંઈ જોડું કહીને ત્રણ ચાર દહાડા ડુંગરવાડી ગઈ
રહી હતી. ૨ ચાર દહાડે પાછી સાસરે આવતાં સાસરીઆંઆંએ તેણી ફરીથી
નહાતી નહીં જાય તે કાજે પગમાં બેરી વટાક નાખી હતી. દુર બેસવાને ઠાંગ
કરી કેટલક દીવસ એમ દુર બેસી તેણી પાછી નહાસી ગઈ. તે ઉપરથી તેણીના
સસરાએ પંચાએતને પત્ર લખી ફરીઆદ કીધી અને પોતાના છોકરાને બીજી
બેરી કરાવા બહાર કઢ્યું. વાડીઆ નવરોજી જમશેદજીએ તે ધણીને સમજાવ્યો
કે “તમારા દીલથી વીચારીને કબી એક વાર હોવા તારીર બખશીને ગરમે
ગાવો તો બેતર છે ને તમારી નહીજ મરજી હોય તો તમે કેવો જે એ
છોકરીને શબ દેવરીએ.” સાસરીઆ વારાએએ તેણીને પોતાને ત્યાં રાખવા ના
પાડયું ત્યારે નાચારીએ વાડીઆજીએ “તે રાંડને પકડી લાવને શાપુરદાડને કેડ.”

(ખ) સુલેહ સંપન્ન થી રાહતવાત કરાવ ના એક દાખલો તા. ૨ જ
ઓગસ્ટ ૧૮૩૨ ની સમસ્યા પંચાતની સભા ફરામજી કાવસજીની મોક્ષીસમાં
મલી હતી તેનાં હેવાલમાં મલેછે, જેમાં પંચાએતના સાહેબો ફરીઆદ કન્નાર
ધણીને આગ્રહ કરે છે કે “તમે હમારા શખુન કબુલ કરીજો એકવાર ફરીથી
તમારી ઓરતને તમારા ઘરમાં લેઈ જાવો અને શરવે કજીઓ બંતરફ કરીને

(૧) ચો. ૬, બા. ૭૦ પા. ૬૦.

(૨) એ ડુંગરવાડી તે દાલની આપણી ડુંગરવાડી નહીં પણ મજગામ તરફની
કોઈ જગ્યા હતી કે જેને માટે એ બાખદનાં લખાણમાં પછાડાડે “ડુંગરી” કરી બેલ-
વામાં આવે છે. (ચો. ૬, બા. ૭૦, પા. ૬૦.)

(૩) ચો. ૮, બા. ૨૬. પા. ૨૬.

પાછું ત'મારૂં ઘેર રાટો.”^૧ તે ધણીએ કબુલ કીધું કે “ મ'ને લખી આપે જે ફરીથી મારી ઓરત બદશલુકથી ચાલે નહી.” તેથી પંચાએના સાહેબોએ એક બીજે દહાડો ઠેડવ્યો કે તે દીવસે તે ઓરતને તેડીને નશીએત કરે.

(ગ) તા. ૩ જુલાઈ ૧૮૩૦ ને દીને નવરોજી વાડીઆ ફરામજી કાવસજી ઉપર એક પત્ર લખે છે, તેમાં એક બાઈની હકીકત આપે છે કે તેણી રખડતી ફરતી હતી તેથી પંચાએતવાલા સાહેબોએ તે સમર્જે ચાલે કરી એક ધણી સાથે તેણીને નાતડું કરાવી આપ્યું હતું. પણ ત્યાર પછી પણ તે આડે માર્ગે ચાલવા લાગી અને તેણીને હમેલ રહ્યા. તેણીના નાતરાંનાં વરે જણાવ્યું કે હમેલ તેની તરફના ન હતા. ત્યારે નવરોજી વાડીઆ તેણીને વધુ ખરાબ થતી અટકાવવા માટે લખે છે કે “ તે કંઈ દેને શંજરે હેવું” નજર આવતું નથી કાંએજે રાંડ વશ તો ખરી.....આપરેજ તેની શાતે નાતડું કરવાની રજા આપી. ” એમ લખી એવણુ તેણીને દર માસે રૂ. ૫) આપવાની ભલામણ કરે છે કે “ જે રખરતી ફરે છે તે રહે પછે તેનાં માતીને તેડાવી તમારે પાશ મોકલશું.....પંચાતનાં ધરમ હાંધરા હુતાને ખાતે ઉધારીને આએ ઓરતને રૂ. ૫) ” આપવામાં આવ્યા.

(ઘ) કોઈ બદફેલ સ્ત્રીને, તેણીનાં વરને બીજી ધર કરવાની રજા આપવા બાદ પણ. ભદે માર્ગે ખેંચેલી રાખવાનો એક બીજો દાખલો નીચે પ્રમાણે છે :— એક પારસીને તેની સ્ત્રીની બદફેલીને લીધે બીજી ધર કરવાની રજા આપી. પણ તા. ૩જી એપ્રિલ ૧૮૩૫ ને દીને વડયાજી નવરોજીનાં ધરમાં સમરન પંચાએત મઠી હતી,^૨ તેણે ઠેડવ્યું જે “ જા” શુધી એ છોકરી બીજી ગેર કરે તાં શુધી પંચાએતના ધરમખાતાંમોથી માશ ૧ ના રૂ. ^૫ લેખે દર-માએ આપીશું તારે તે છોકરી ઉપર કાંઈ બી પંચાએતની કાંઈ બી દાખ રશે

(૧) રા. ૧.

(૨) એ. ૬, ખા. ૧૮, પા. ૧૧.

(૩) “ વશ ” શબ્દનો અર્થ ‘ subjected, enchanted, subdued ” વીગેરે થાય છે, પણ આ શબ્દ અંહી અગ્રેજી “ worse ” દીસે છે.

(૪) એ. ૫, ખા. ૭૨, પા. ૬૬-૭૦.

(૫) રકમની જગ્યા ખાલી છે,

નહી તેા ઉલટી બેઠાઈ પકડશે. વાશતે પનચાતમોથી મહીનો આપશું. પણ હેની બદ્દેશ માલમ પડશે તેા એનો દરમાઓ બંદ કરશું.”

(૪) એક ધણીને તેની પેહલી બાયડી ભુંડી હોવાને સખએ બીજી બાયડી કરવાની રજા આપવામાં આવી હતી. શમસ્ત અનબુમને તા. ૧૭ મી જાનેવારી ૧૮૩૩ ને દીને એક દસ્તાવેજ લખાવી લઈને રજા આપી હતી. એ ધણીએ પેહલે તા. ૨૭ મી આગસ્ટ ૧૮૨૮ ને દીને અરજી કરી પોતાની સોની બદ્દેલી માટે ફરીઆદ કીધી હતી કે તેણીએ હરામ ઇલતથી એક છોકરાનો જનમ આપ્યો હતો. વત્રી અરજી કરવાના દીવસની ૧૫-૨૦ દહાડા આગમચ છ માસની ઉમ્મરનું છોકરું પાડયું હતું. ખરશેદજી માણેકજીએ એ બાબે પુઝપરછ કરી હતી અને તેની અરજી ઉપર તા. ૧૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૨૮ ને દીને રીપોર્ટ કીધો હતો કે તેણીના ભાઈએ પણ દલગીરી સાથે એ વાત કબુલ કીધી હતી તે વખતે ખરશેદજી માણેકજીએ તે ભાઈને “ તાકીત કીધી જે ખબરદાર તે બાઈને હવેથી તપાસી. રાખજે કઈ તે બાઈ ઉપર જુલમ કરશે ના. ” તે વખતે પંચએતે તે બાઈ વધુ ખરાબ માર્ગે ન જાય અને સચવઈ રહે તે અરથે તે ખર્વોંને કહયું હતું કે તેણે તેણીને દર માસે રૂ. ૨) આપ ૧. પણ તેની પોતાની હાલત ગરીબ હોવાથી પંચાએતનાં ધર્મખાતાનાંથી ધરમ દાખલ તે “ આરનાં ગુજરાનને કીજે તા. માથ ૧) નાં રૂ. ૩) તરંજુના સુશારો ” આપવામાં આવતો હતો. હવે જારે ચાર વરસ બાદ તે ધણીએ બીજી બાયડી શોધી કહાડી અને લગન માટે પરવાનગી માંગી ત્યારે એવી શરતે તે અપવામાં આવી કે તેણે દર માસે હવેથી પેહલી બાયડીને રૂ. ૩) આપવા. તેમ તેણે કબુલ કીધું. તેથી પંચાએતની વહીમાં તેની પાસે તા. ૧૭ મી જાનેવારી ૧૮૩૩ ને દીને પંચાએતના મોબેદ શાપુરદાડ અને પંચાએતના મેહતા અરદેશર દાદાભાઈ હજુર સહી કરાવી પંચાએતનાં દફતરના તેની પાસે દસ્તાવેજ લખાવી લીધો.

(ચ) તા. ૧૪ મી અકતોબર ૧૮૩૪ ને દીને વાડીઆ જમશેદજીનાં ધરમાં સમસ્ત પંચાએત બેઠી તેમાં એક કામ આ હતું કે દીનબાઈ નામની

(૧) એ. ૯, બા. ૪, પા. ૧૦.

(૨) એ. ૨, બા. ૩૧, પા. ૨૮.

(૩) દર (૪) એ. ૯, બા. ૪, પા. ૧૦.

એક સ્ત્રી જેણી ખરાબ વર્તણૂકની હતી તેણીએ ખીનું ઘર કરવાની રજા માંગી. તે બાબે ઠેકાણું^૧ કે “એ છોકરી હાલ પોતાના બાપનાં ગરમો જઈને રહે પછે પંચાતનાં સાહેબો એ બાબેની ચોકશ તજવીજ કરીને તેના જવાબ દીધામો આવશે. હેવી રીતે કંઠીને તે છોકરીને તેનાં બાપનાં ગરમો મોકલી છે.” એ પછી તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૫^૨ ને દીને અરશેદજી માણેકજીએ વાડીઆજી નવરોજી પર પત્ર લખ્યો અને જણાવ્યું કે તેવણે તે છોકરીના બાપ લીમજીને તથા મામાને બોલાવીને “બે વાન લીમજીને શમજવીને માશ ૧ ના રૂ. ૨૦) અંકે વંશ ખચના તા. તેની માએ તેની સાથે રે તેના ખચ તથા ગેર ભાડાના શરવે મલીને ધરા છે તેને જાં શુધી આપરે પંચ બેશીને એ છોકરીના જે કંઈ બદોબશત કરી આપીએ તાં શુધી આપવા કબુલ કીધું છે.....છોકરીની માએ તેને ગેરમાંથી લઈ જઈને પોતાના ભાઈના ગેરમો અથવા ખીનું જીદું ગેર ભાડે દેઈને શારા પરશીવાડા મોલાના રાખે ને છોકરીના મામો છોકરીની ખબરદારી રાખે.” તા. ૨૩ મી જુન ૧૮૩૬^૩ ને દીને વાડીઆજી નવરોજીનાં તંબુમા^૪ શમસ્ત પચાત મલી હતી તેનાં કામકાજની હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે પંચાએતના સાહેબોની એ છોકરીને સુધારવાની કોશેશ નીશકળ ગઈ હતી. તે છોકરી “પોતાની માએની સાથે ફરંગીનાં દેવડા આગલ જઈને રહે” હતી અને પરાયા મરદ સાથે બદ્દેલી કરતી હતી તે બાબે ઠેકાણું જે “તે છોકરીનાં બાપને તા. તેનાં માંમાએને બોલાવીને કેવું જે તે છોકરીને કેાતમો અથવા કેાત બાહાર પારશીનાં મોહાકામો લાવી રાખે અને તેની ખબરદારી કરે ને તેને બદ કાંમથી દુર રાખે ને તેનાં ગુજરાંનનું પોહાચાડે. ને તે પરમાણે નહી માણે તો પછે તે છોકરીને તથા તેના બાપને અંનજીમનથી દુર રાખવો કાંચેજે એ કાંમમો એ છોકરીનાં બાપની તકશીર છે.”

(૧) ચો. ૧૧, બા. ૫૮, પા. ૫૬.

(૨) ચો. ૫, બા. ૭૧, પા. ૬૮.

(૩) ચો. ૧૨, બા. ૪૪, પા. ૬૬.

(૪) મેં બચપણમાં જે સાંમથું હતું તે પ્રમાણે વાડીઆજીનો તંબુ તે કાંલાબે પાંડે સેનીટરીઅમની દક્ષીયુ બાજુએ દર્ગા કીનારે નાખવામાં આવતો હતો. એ જગ્યાએ ત્યાર પછી બે બંગલાઓ બંધાયા હતા જે આજે ૨૫ વરસ સુધી એઓનાં કુટુંબનાં લોકમાં રહ્યા હતા.

તા. ૨૪ માર્ચ ૧૮૩૧ રોજ ૨૪ માહ ૬ સંવત ૧૮૮૭ નાં ચૈતર સુદ ૧૧ વાર ગરેડને દીને વાડીઆણનાં આતશખેરાંમમાં સમસ્ત ઠ. દગલખાણથી કરવેલું પંચાએત મલી હતી, તેની હકીકતની વાડીઆ નવરોણ કારજ તોડવાની અનન્યમને જમશેદજી, ફરાંમજી કાવશજી અને બીજા પંચાએતના આપેલી પરવાનગી બે અકાબરોની અસલ સહીની નોંધમાં આપણે નીચલી હકીકત બોધ્યે છીએ^૧ : એક પારસી (ખરશેદજી ગોરવાલા) એ અરજ કીધી કે તેનું કારજ એક ઘણીને ત્યાં થયું હતું તે વાત ખરી. “પં ન તે કારજ દગાખાણથી બનેડ છે.” એ બાબદમાં પંચાએતના સાહેબો બે ત્રણવાર વાડીઆ હોરમજીનાં ઘરમાં મલી સર્વ હકીકતથી વાકેફ થયા હતા. તા. ૧૨ મી માર્ચ ૧૮૩૧ ને દીને વાડીઆજી નવરોણએ પોતાનાં ઘરમાં છોકરા છોકરીની માયોને, ફરીઆદ કરનાર મરદને, કરજ કરનારી ચોરતને અને બીજી એક સ્ત્રીને તેકાથી તજવીજ કરી. તે પરથી માલમ પડયું કે “વશતારાંણી^૨ કરનાર ચોરતે છોકરીની માંએને જુદું શંમબવેડ તથા છોકરીની માંએની કાકાની છોકરીને જુદું શંમબવેડ ને વરશ ૩૫) નાં મરદ શાયે છોકરી વરશ ૧૦) નીનું કારજ કીધું. પં ન છોકરીની માંએનાં બોલેઆથી હેવું માલમ પડે છે જે તેનાં કાકાની છોકરીનાં ફરેબથી કારજ થઈ છે ને તેજ બાઇએ પાંચ રૂપીઆ ખરચનાંબી પોતેજ આપીને કારજ કીધું છે”. એ કારજ છોકરીના આપને પણ પસંદ નહી હોવાથી તે ઘરબાર તજી ત્રણ માસ થયા પરદેશ જતો રહ્યો હતો. સર્વ હકીકત બાબી પંચાએતે ઠેરબું જે “હેવી દગાખાણનું કારજ રવા રાખવું” શબ્દવાર નહી કાંએજે જેને વશતાડું કરેડ તે રાંડની તકરીર છે જે બેડ તરફ ઉલટું શુલટું શંમબવેડ તેથી બેડ તરફવાલાંએએ ગફલત ખાધી ને છોકરીનાં આપની વગર ખુશીએ કીધું તે વાશતે છોકરીની માંએ કેહે છે જે તંમે શાહેબોએ કારજ જુલમથી કરાવશે તો મારો ને મારી છોકરીનો જાન ખરબાદ થશે. તે ઉપરથી છોકશની તરફવાજાબી કેહે છે જે હંમારે કંઇ જુલમથી કારજ કરવું નથી વાશતે એ કારજ લાંજવાનો શુંનાહા જેને દગલખાણનું કારજ કીધું હશે તેને શર છે તે વાશતે બેડ તરફવાલાંએને રજા આપી છે જે પોત પોતાનું જોઇ લીએ”

(૧) ચો. ૭. બા. ૭૨, પા. ૫૦.

(૨) વજાદાણી, an offer, proposal.

પારસી પંથાએત ફક્ત જીવતી બાઈડી પર બીજી બાઈડી કરનારાઓનેજ નેઆતબારની સજા કરતા હતા એમ નહી, પણ તેઓને ૯. જીવતી બાઈડી પર તેજાનાં કામમાં મદદ કરનારાઓને અને વહી તેઓના બીજી બાઈડી કરવાનાં આશીરવાદ દેનારા મોખેદો વતીકને પણ નેઆતબાહર, કામમાં મદદ કરનારાઓને વીગેરેની સજા કરતા હતા. એવો એક દાખલો રાજ ૨૪ પણ નેઆતબાર મુકવામાં માહ ૧ સંવત ૧૮૮૭ તા. ૨૫ અકટોબર ૧૮૩૦^૧ નો આવતા. છે કે જ્યારે દાદીશેઠનાં આંદરીઆંતમાં નાની મોટી

અનજુમન મલીને એક દુબાશનાં નામનો છોકરો, જેણે જીવતી બાઈડી ઉપર બીજી બાઈડી કીધી હતી તેને, તેના બાપને, તેની બીજી ચોરતને અને આશીરવાદ સારનારાઓને, નેઆતબાર મુકયા. એવું દીસે છે કે આ ધણીએ જીવતી બાઈડી પર બીજી બાઈડી કીધી અને તે વગર સળગે કીધી તેની ખખર મલતાં બીજેજ દહાડે તુરત અનજુમનની સમા યોગાવવામાં આવી. તેની મીનીટમાં લખે છે “ જે અશલ હેની પરનેકી ચોરતની ઉમર વરશ ૩૬) ને આશરેની છે અને તેને હજુર દશતાંન આવે છે^૨ ને તે ચોરતની કંઈ તકશીર નથી. ” આ મીનીટ ઉપર વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી અને બીજા ૬) સાહેબોની અસક્ત સહી છે.

પારસી જીવનજી બેરાંમજી પરેશ કલકાતીની છોકરી સહીએરમ આંખે માજી એટલે કે થોડી અપંગ થઈ હતી. તે પછી ૧૦. એક અપંગ બાઈતા “ તે છોકરી મરદ લાએક થાઈ. ” તારે તેનો મરદ ફક્તમજી ખાવીદે બીજી બાઈડી દામકીઆ તેને રાહવા ના પાડવા લાગો અને તેણે બીજી કરવા માટે માગેલી રજા ચોરત કરતાની રજા માંગી એવું કહીને જે “ તે સાંચે ફરામજી કાવસજીને વામો ૩ નહી સળગ કે તે છોકરીના માબાપ કેવા લાગા કે તેણીને આંખે જરા જરા દેખાયે છે. પંથાએતવાલા સાહેબોએ

(૧) ચો. ૭, બા. ૩, પા. ૧ (૨) એમ જણાતાની મતજમ આ દીકરે છે કે હજુર એ બાઈ જીવન છે અને તેણીને પટ ફરજદ અતારતા ૧૧ આશા છે. ઉપરથી તે ધણી એમ નહી કહી શકે કે ફરજદ મેત્રયા કાગે બીજી બાઈડી કાઢી.

(૩) ચો. ૯, બા. ૧૧, પા. ૨૦, તથા ચો. ૯, બા. ૩૨-૩૩, પા. ૩૮, તથા ચો. ૧૧, બા. ૨ (પેટાં બા. ૧૧); તથા ચો. ૧૧, બા. ૪૭, (પેટાં બા. ૧૬ ૬); તથા ચો. ૧૧, બા. ૫૮, અને ૧૧૮.

તેણીને બેલાવીને તપાશી તો માલમ પડ્યું કે “કંઈ જુજળી દેખાએ છે છેક હાંધરી નથી તારે દાખતર જાકરીશન” પાશે માશ ૪) શુધી તેની દવાઈ કરાવી તોપંન તે છોકરી પુરી આંખે દીશતી થાઈ નહી તારે દાખતર જાકરીશને વાડીઆણ નવરોજી ને ચીડી લખી જે એ છોકરીને જરા જરા દીએ છે પંન હવે એથી વધતું કંઈ છોકરીને આરંભ થાશે નહી વાશતે તેહનાં મરદને બીજી ઓરત કરવાની રજા આપવી ગતારત છે.”^૨

ડો. જેફરસને પહેલે તા. ૨૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૩ ને દીને શરૂઆતનો રીપોર્ટ^૩ કરી જણાવ્યું હતું કે લાંબા વખતની શારવારની જરૂર છે. પછી તા. ૨૯ મી જુન ૧૮૩૩ ને દીને ડો. જેફરસને બીજો રીપોર્ટ^૪ કીધો કે બાઈ ૬) અડચાડીઆં થયાં સારવાર માટે આવવી નથી માટે હવે એના ખાવીદને બીજી બાયડી કરવાની રજા આપવી. એ ઘણીએ ત્રસ્ટીઓને ત્રણ વરસ પર બીજી બાયડી કરવા માટે અરજ કીધી હતી પણ ત્રસ્ટીઓએ રજા નહી આપી અને ત્રણ વરસ સુધી થોભ્યા હતા. હવે જ્યારે રીપોર્ટ આવ્યો ત્યારે તા. ૨૯ મી જુન ૧૮૩૩^૫ ને દીને વાડીઆ નવરોજી એક પત્ર લખી ખરશેદજી માણેજીને જણાવે છે કે “એ ચાર દાડામો બેશવાનું ઠેરવો,” એટલે પંચાએતની મીટીંગ બોલાવે. એ પત્ર ઉપર તા. ૨૯ મી જુલાઈ ૧૮૩૩ ને દીને ફરામજી કાવશજી શેરો કરે છે જે “જાકરીશન લખે છે જે કંઈ ઇમપરફેક્શન થાઈ છે ને વીક^૬ ૬) વેર તો આવી નહી ને એ મરદને બીજી ઓરત કરવાને રજા આપો. પંન એ બાંબે તંમો શરવે શાહેઓ ખુબ નજર રાખીને એ કાંમનો વીચાર કરવો જે એ ઓરત હાંધરી છે કે નથી ને કંઈ છેક હાંધરી થાએ તો માગી તેને નીસાવેઓ જોઇએ માંબે જે કદાચ મરદ હાંધરો થાએ તારે ઓરત તે હાંધરાની ખીદમત કરેચ ને તેને નીસાવે તંમ એ મરદ પંન હેને નીસાવે ને છેક આંખે હાંધરીજ થાઈ હશે તોપંન તેનો મરદ તેને બોરાકી તથા ગેર તા.

(૧) Jefferson.

(૨) ચો. ૧૧, બા. ૧૧૮, પા. ૫૩, બાગ II.

(૩) ચો. ૯, બા. ૧૧, પા. ૨૦.

(૪) ચો. ૨, બા. ૩૨, પા. ૩૭.

(૫) ચો. ૯, બા. ૩૩, પા. ૩૮.

(૬) week, અઠવાડિયું.

કપડું આપે પછે જો પંચાતની નજરમાં આવે તો રજા આપવી તેથી આપડે બેહતર છે એ ચોરતનેજ હેનો માતી નીભાવે એક ચોરત ચાકડી રાખીને તો એ ચોરત નીભશે ને આપડે જારે એ પરમાણુ મરદને બીજી ચોરત કરવાની રજા આપશું તારે મરદો પંન ગાંના હાંધરા થાએ છે તેણી ચોરતો પંન બીજે મરદ કરવા માંગશે તે પંન રશતો તપાશીને રજા આપવું.”

એ બાબતે તે પછી તા. ૨૬ નવેમ્બર ૧૮૩૩ ની પંચાએતની મીટીંગ જે ફ્રાંમંજી કાવશજીની ઓપ્રીશમાં મલી હતી ત્યાં નીકલી. એ મીટીંગમાં પંચાએતના સાહેબોએ એ બાબતના ખાવીંદને કહ્યું જે “હેની ચાકરી કરવા માંનશ રાખ.” તે ધનીએ ગરીબાઈ દેખાડવાથી પંચાએતવાલા સાહેબોએ હાંધરા લુલાનાં ફંડમાંથી રૂ. ૫) આપવા કહયા કે એક બેરી રાખીને તે ઓકરીની ચાકરી કરાવે અને પોતે બેરીને રાહતે. તે ધણીએ અને તેના માએ માશીએ એ કબુલ નહી કીધું અને કહ્યું કે પંચાએતે એ બાબતેજ રૂ. ૫) નો દરમાયો આપવો. ઓકરી તે ઉપર રાજ નહી થઈ. એ સભામાં એ બાબતેના કાંઈ નીવેડા આવ્યો નહી. ત્યાર પછી તા. ૨૫ મી ઓગસત ૧૮૩૪ ને દીને વાડીઆજી નવરોજીનાં ઘરમાં મલેલી પંચાએતની મીટીંગમાં એ બાબત ફરીથી નીકલી. તે મીટીંગની હકીકતમાં જણાવે છે કે “બીજી વખત તે ઓકરીને બોલાવીને હરેક મેમબરનાં ઘરમાં તપાશ કરવી જે તે ઓકરીથી કંઈ કાંમકાજ થાએ છે કે નહી તે બાબતે તપાશ કરવા ઉપર રાખેલું છે.”

તે પછી તા. ૨૬ જુલાઈ ૧૮૩૫ ની પંચાએતની મીટીંગમાં એ બાબત ફરીથી નીકલતાં ઠેડંબું કે “એ ઓકરો પોતાની મોરદારને રાતવા નાં કેહે છે ને ઓકરાની માંએ કધી રાતવા દેશે નહી ને જીવાંન ઓકરી પરી રેશે વાશતે થરાવેલ છે જે એ ઓકરી બીજી વેર કરે અથવા નહી કરે પંન ઓકરી જીવે તાંશુધી હેનો મરદ દા.૪... માશ ૧) નાં રૂ. ૫) અંકે પાંચનો મુશારો આપે તેમાંથી તે ઓકરી પોતાનું ગુજરાંન કરે.” વધુ ઠેડંબું કે એ ઓકરીને વરને ત્યાંથી જે કપડાં જનસ મલ્યાં હોય તે સર્વ તેણીજ રાખે, પાછાં આપે નહીં. એમ ઠેડાવ

(૧) ચો. ૧૧, બા. ૨, પટાં બા. ૧૧, પા. ૨.

(૨) ચો. ૧૧, બા. ૪૭, પેટાં બા. ૬, પા. ૪૪. એ મીનીટની હકીકત ઉપર પંચાતના ૭) સાહેબોની અશ્વલ શહીઓ છે.

(૩) ચો. ૧૧, બા. ૧૧૮, પા. ૫૪ (બીજા પછલાં ભાગનું), પેટાં બા. ૧,

(૪) ૬૨.

કરી તેણીના મરદને બીજી ઓરત કરવાની રજા આપી. એ ધણી પાસે તા. ૩૦મી જુલાઈ ૧૮૩૫ ને દીને ઉપર પ્રમાણે બાયડીને પગાર આપવા વીગેરેની બાબત લખાવી લીધી.

તા. ૧૦ મી ઓગસત ૧૮૩૫ ને દીનની પંચાએતની મીટીંગમાં એ બાબત પાછી વીચાર માટે આવી તે ઉપરથી દીસે છે કે એ ધણીને રજા આપવામાં આવી હતી પણ તેને જણાવવામાં આન્યું હતું કે સેવટે “અનજુમનને જાહેર કરીને તુને રજા આપશું.” પત એ ધણીએ સર્વ મેમબરો મીનીટ ઉપર સહી કરે તે આગમચ અને ઉપલા ઠેડાવ ઉપર અનજુમનની બાહાલી લેવામાં આવે તે આગમચ “ઉતાવલ કરી પોતાની આપખુદીથી બાહાર જાહેર નહીને બીજી ઓરત કરી લાવેએ! છે”. તે ઉપરથી માસ ૩) સુધી તેને નેઆત બહાર રાખવાનો ઠેડાવ કરવામાં આવ્યો.

તા. ૨૬ મી જાનેવારી ૧૮૩૫^૦ ને દીને વાડીઆ નવરોજી અને ખરશેદજી માણિકજી થાનેની સમસ્ત અનજુમન ઉપર ૧૧. રાંડ રાખીને રહેનાર એક પત્ર લખે છે અને તેમાં એક ધણી એક રાંડ સાથે પારસી માટે પંચાએતનો વહેવાર રાખી પોતાની બાઈડીને કાંઈ પુછતો નહી તે બાઈડીને માટે ફરીઆદ કરે છે. તેઓ લખે છે કે “તે ધણીએ જો તે રાંડને પાછી ધરમો રાખેલી થરે અથવા તે રાંડને ઘેર જાણે છે તો તમોને શજવાર છે જે તે ધણીને તમારી અનજુમન મંધેથી ખરતરફ કરીને હંમેને જવાબ લખજો જે હંમે એ બાઈને બીજું ઘેર કરવાની તરત રજા આપીશું.....એ બાઈ બીજું ઘેર કરશે તાંહાં સુધી તે ધણીને હીશાએ હમે અતરે એ બાઈને કંઈ ખોરાકી પોશાકીનું તથા ઘેર ભાંડાંનું આપીશું ને એ બાઈને બીજું ઘેર કરવાનો જે કાંઈ ખરચ થાશે તે શરવે તે ધણી ઉપર ફરીઆદી કરીને લીધામો આવશે.....તમો શરવે હકીકત તે ધણીને તમારી હજુરમો બોલાવીને જાહેર કરજો ને અગર તમો એક વાર બોલાવો ને તે નહી આવે તો બીજી વાર પંચાત બેશીને બોલાવીને કેજો

(૧) ચો. ૧૧, બા. ૧૨૧, પા. ૫૬ (બીજા શાસન).

(૨) ચો. ૧૨. બા. ૪૮, બા. ૧, પા. ૭૨.

(૩) ચો. ૧૧ બા. ૮૩, પા. ૧૭. (બીજે બાગ.)

ને બીજી વારથી નહીં આવે તો તીજી વાર કેઇ શાસં બે બલાં માંનશ પાશે કેવાડીને બહાર કરી ને પછે તે ધંણીએ શુ' જવાબ દીધો તે શાહેઃ
ગોહાઈનાં નાંમ શુધાં શરવે હકીકત તાકીદે લખી જનાવજો.”

એક વીરબાઈ નામની સુરતની પારશણ પોતાના ખાવીંદને છોડી કઇને મુ'બઇ નહારી આવી હતી. તેની પાછલ તેનો ખાવીંદ ૧૨. એક બદકેલ જાને તેણીને તેડવા આવ્યો પણ તેણી ગઇ નહી. એમ થવાને પકડીને નશાખાનામાં બંધ ૪) માસ થયા પણ તેણી સમજી નહી અને “નીલા-
કરવી. જરાપનાંથી બાહેર બદકેલીમાં ફરવા લાગી.” તે બાબે નવરોજી દોરાબજી (હલકાડ) એ તા. ૨૮ મી મે

૧૮૩૬ ને દીને વાડીઆજી નવરોજી પર પત્ર^૨ લખી જણાવ્યું કે “આજ ચાર પાંચ દાડા થયા રોજ રાતનાં બંબે વાગા શુધી મેહેનત કરતાં ગેઇ રાતનાં માફાં શખતીથી પેલી શુરતવાલી પારશન જેહને બેહુદ માંથું બચકેજીય તેહને હુંએ તેનાં માનીને લેઇને ગેઇ રાતનાં બે વાગતાં પકડી છે. તે હાલમો ખતવાડીમો છે વાશતે જો તમો મેહરબાંની કરો અંને એક નશેશાલાર મેકલાવીને તેને કોતમેનાં નશાખાનાંમો મંગાવો તો ગં'નુ'જ બહેતર થાયે અને મારી પાશે બારકશથી^૩ તઇઆર છે. હું હેને આજે અથવા કાલે તો હેનાં વરની શાથે વાહાંન ઉપર ચડાવીને શુરત મેકલી દેશ પંન હેને એક ડાદો નશાંખાનાંમો રાખેઆથી ગાંમમો બુમ ઉડશે તો બીજી શેકડો અશતરીઓને ધાશતી પડશે અંને એકદમ ટોલાનું શુધરાવું થાશે તે ચંદાલ અશતરીને થોડા દાડા ઉપર પકડીને તેનાં માંટીનાં હાથમો આપી હતી પંન તાંથી પાછી નાંડાશી ગેઇ તે હુમણાં માંહા શખતીથી પકડાઇ છે.....જે તમો વીચાર કરીને એક નશેશા-
લાર આવે માંનશની શંગાથે આપો તો જે રાતનાં હુંએ તેહને એક વાડીમો બંધ કીધી છે તેહને હથતક કડું.”

એ ઉપરથી એજ દીને એટલે તા. ૨૮ મી મે ૧૮૩૬ ને દીને વાડીઆ નવરોજી અતરેની સમસ્ત અનજુમન તરફથી સુરત મોદીજી રસ્તમજી ઉપર

(૧) ગો. ૧૨, બા. ૪૧, પા. ૬૨.

(૨) ચો. ૧૨, બા. ૪૦, પા. ૬૨.

(૩) મજબો અથવા વહાન.

(૪) ચો. ૧૨, બા. ૪૧, પા. ૬૨.

કામજ લખે છે તેમાં ઉપલી વીગત જણાવીને લખે છે કે “એરતને પકડાવીને નશાખાનાંમો લાવી રાખી હતી પંન એ એરત પોતાની તકશીરની માંફ માંગવા લાગી વાશતે હંમેએ હેની તકશીર માંફ કરીને હેનાં મરદ શાથે પાછી પોતાનાં વતંનમો તંમારા તરફ રવાનાં કીધી છે. વાશતે એ એરત આએ કાગળ લેઈને તંમારા તરફ આવશે.....તંમારી નજરમો આવે તે પરમાંણું નશીએત દેએ કાંએએ દેનો મરદ બીઆંધ ગરીબ છે તેથી હુમારી પંચાતથી તેને ખરચને શાફ રૂ. ૧૫) રોકડા આપા છે તથા રશનાનો શીધો અપાવો છે તથા ફતેગારીનું નેલ^૧ અપાવું છે. એક પારસી કાવલા નાંનનો શાથે મોકલો છે તથા એ એરતનો ભાઈ પન શાથે મેલવાને આવો છે.... એ એરત કેછે જે મારે ઉપર દુખ છે વાશતે તંમારી પાશે પોતાનાં મરદ વીશે કરીઆદ આવે તો તે બાબની તજવીજ કરીને જેને બે શખુન કેવા ગતે તેને કેએજી.” એ પારસણુ વીરબાઈજીએ એજ તરીખનો અટલે તા. ૨૮ ની મે ૧૮૩૬^૨ નો પોતાની તકશીર માટેનો ગાપ્રી પત્ર અનબુમનને લખી આપ્યો. તેમાં એવટે લખી આપ્યું કે “હવેથી હું હવું નીલાજસાવનું કરું નહી અને આજ દીને હું પોતાનાં મરદ શાથે શી ચુરત રવાનાં થાઉ છું.”

તા. ૨૩ મી જુન ૧૮૩૦ ને દીને વાડીઆજી હોરમજી બમનજીનાં ઘરમાં બેઠક થઈ હતી ત્યાં બે પારસીઓ નામે અરદેશર ૧૩. બે શકમંદ પારસી- બેલાઈ અને નવરોજી માણેકજીની બહેંદી માટે ૭) પારસી આની તપાસ. ગ્રહસ્થાએ અરજી કીધી હતી, તેની તપાસ નીકલી હતી.^૩ તે દીવમે તપાસ મુલતવી રહી અને ખારવને એટલે તા. ૨૪ ની જુનને^૪ દીને વાડીઆજીનાં ઘરમાં હાથ ધરવામાં આવી. આ બે ધણીઓ- માંથી પેહલો ધણી હાજર ન થયો હતો. પચુ બી ને હાજર થયો હતો. અરજીના કરનારા પણુ હાજર થયા હતા એ બાબ નીચે પ્રમાણે છે :—એ બે ધણીઓ તા. ૧૬ મી જુન ૧૮૩૦ ને દીને વાડીની રજા લીધા વગર

(૧) મજવાનું બાકું.

(૨) એ. ૧૨, બા. ૪૨, પા. ૬૩.

(૩) એ. ૬, બા. ૩૦, પ. ૨૨.

(૪) એ. ૬, બા. ૩૧, પા. ૨૨.

(૫) એ. ૬, બા. ૩૫, પા. ૨૫, ૩૦, ૩૧. એ. ૬, બા. ૪૬.

ફરાંમજી નવરોજી ગીસ્તાની નાયગામની વાડીએ ગયા હતા અને પોતાની સંગતમાં કેઈ સુસલમાન સ્ત્રીઓ અને પારસી સ્ત્રીઓને લઈ ગયા હતા. તે દીવસે વાડીઆ નશરવાંનજીની પરેલની વાડીમાં કેટલાક આખરદાર પારસીઓ ખાણીપીણી માટે ગયા હતા. તેઓ ત્યાંથી સાંજે ૫) વાગે ફરતા ફરતા ઉપડી વાડીમાં ગયા હતા. વાડીના માલેક ફરાંમજી નવરોજી ગીસ્તા પછી તેઓની સાથે હતા. તેવજી તે પારસીઓને અને સ્ત્રીઓને પોતાના ખંગલામાંથી બહાર કઢાડીયાં, ત્યારે તેઓ પડોશની એક વાડીમાં જઈ બેઠાં. વાડીઆજીની વાડીમાં વાડીઆ જાંગીરભાઈ અને બીજા દોસતો હતા, તેઓ ઉપર એ ફરવા જનારા પારસીઓએ ગીસ્તાની વાડીમાં જે જોયું હતું તે કેહવાડયું કે “તમે શાહેબો રજા આપો તો એ પારસીઓને તથા પારશનોને બાધીને તમારી પાસે લાવીશ ને તમે પંચાતનાં શાહેબોને ધરવે હેવાલ કેવો.” તેજ દીવસે પડોશમાં પારસી દાદાભાઈ મેરવાંનજી^૧ મુંગા જેવજીની વાડી નજદીકમાં સાંમે હતી,^૨ ત્યાં પછી એ બાબદ કેહવાડી. તે ઉપરથી એ વાડીવાલા સાહેબોએ બેરાંમજી કાવજી બનાજી અને પારસી કાવજી બરજેરજી બામબોટને ત્યાં (ગીસ્તાની વાડી આગલ) ગારીમાં મોકલ્યા કે નજરે જોઈને ખાતરી કરો. ત્યાં તેઓએ જઈને ચોક્કસ કીધું. ઉપર જણાવેલા બેરાંમજી કાવસજી બનાજીએ પેલી પારસી સ્ત્રીઓ અને સુસલમાન સ્ત્રીઓને ગારીમાં બેસાડી પંચાએતના સાહેબો આગલ મોકલી. રસ્તામાં ઉપલા બેડ પારસીઓએ કાલાવાલા કરી જતું રહેવા જણાવ્યું. લાયબલા આગલ બેરાંમજી બનાજીએ તેઓને, ત્યાં રહેતા અંધ્યાડ હોરમજી બમનજી, જેવજી પંચાતના એક અકાબર હતા, તેઓની આગલ રજી કીધા. તેવજી બેરાંમજી સાથે કેટલીક વાત કીધી અને તે રાંડોની ગાડીને જવાની રજા આપી. આ સર્વ હકીકત ૭) પારસીઓએ પોતાની સહી કરીને તા. ૨૨ જુન ૧૮૩૦ ને દીને પંચાએતના સાહેબોને એક પત્ર^૩ લખી બહાર કીધી. તેઓએ લખ્યું કે “એ વાતની તકાશ કરવાની તમે શાહેબોને મોટી ફરજ છે. બીજી એ જે તમે શેઠ હોરમજીજી બહુમનજીનેથી પુછો જે

(૧) જીમાઈ દાદાભાઈના બાપા. (૨) હાલની વેદરીનરી કાલેજ અને લેડી શાકરબાઈ હોરપીટલવાડી જગ્યાએ એ વાડી હતી

(૩) ચો. ૬, બા. ૩૫, પા. ૨૫.

એ જન મેહ શેઠના પગ ઉપર પાગડી મેલીને કેમ છુટા.” એ મુજબ તપાસ કરવાને ઉપર જણાવવા મુજબ વાડીઆલ હોરમણતાં ધરમાં બેઠક થઈ હતી. પંચાયતની સભાએ ઠેડંયું કે તા. ૨૮ જુન ૧૮૩૦ ને દીને નાદલી મોટી અનજુમન મેલવી એ બેઠ જણાને તેડી જે કાંઈ સળ હોય તે આપવી.^૧

તા. ૮ મી એપ્રિલ ૧૮૩૪ ને દીને મુખાઈવાલા સાહેબો સુરત મોટી રૂસ્તમણ ઉપર પત્ર લખે છે તેમાં લખે છે જે “આપડામે ૧૪ બીજે ઘેરે દાના પારી શરશતો છે જે જેનો મરદ ગુજરે છે તે બીજું ઘેર કરે જતાર જીને માટેનો પચા છે તારે જે કાંઈ જરીઆન તથા કપડાં તેનાં આગલા એકનો રેવાજ. મરદને ઘેરનું હોય તેનું શરવે પાછું આપવા બગર બીજા શાયે દાનાં પાડવાની રજા પંચાત આપતી નથી.”

મુંબઈથી કોઈ તકસીવાર સુરત યા તેના ગામે ખાતે જતા રહેતા હતા, ૧૫. એક ગામથી બીજે ત્યારે ત્યાંથી તે લોકને પાછા બોલાવા માટે સુરતવાલા ગામ નજી રહેતા તકસીર- સાહેબો ઉપર પત્ર લખવામાં આવતો હતો. તેમ સુરતવાલા વારો માટે બીજા ગામની અત્રે કોઈ વખત લખતા હતા. અનજુમનો ઉપર લખાતા પત્રો.

(ક) એવો એક પત્ર સુરતવાલાઓએ તા. ૮ મી એપ્રિલ ૧૮૩૩^૩ ને દીને લખી ત્યાંથી બે પારશણો પોતાના ધણીને તણ ને નીકળી આવી હતી તેણીઓને પાછી મોકલી આપવા કહ્યું હતું તેમ તા. ૨૦ મી મે ૧૮૩૩ ને દીને પત્ર લખી તેણીઓને એક પારસી સાથે સમજાવી પતાવીને મોકલી દીધી.

(ખ) તા. ૮ મી એપ્રિલ ૧૮૩૪^૪ ને દીને અત્રેવાડા સાહેબો સુરત મોટી રૂસ્તમણ ખરશેદણ તથા અનજુમન ઉપર પત્ર લખી એક ગાઇને માટે જણાવે છે કે તેણીએ જીવતો ખાવીંદ મુકીને અત્રે આવી વગર રજાએ બીજા ધણી સાથે નાતરૂં કીધું છે. વલી બીજો અન્યાય એ કીધો છે કે પોતે બેહદીન થાઇને મોબેદ સાથે નાતરૂં કીધું છે; તેથી તેણીને, તેણીના નવા ખાવીંદને, તેણીના નવા સસરાને, તેણીનો ભાણેજ જે એ કામમાં સામેલ હતો તેને સર્વેને ન્યાતબાર મુક્યા છે. માટે “તમારી અનજુમનને લાજમ છે જે હંમારી

(૧) ચો. ૬, ખા. ૩૧, પા. ૨૩. (૨) ચો. ૧૧, ખા. ૨૨, પા. ૨૦.

(૩) ચો. ૬, ખા. ૨૬, પા. ૩૪.

(૪) ચો. ૧૧, ખા. ૨૨, પા. ૨૦ તથા ચો. ૧૩, ખા. ૭૯, પા. ૬૦

અનન્યુમનથી દુર કીધેલા હોયે તે લોકોને તંમારી અનન્યુમન મધે શામેલ કરવા શબ્દવર નથી.”

આ બાબ અને આગલા બાબના અરસાઓમાં આપણે ઘણીક બાબદોમાં જોયું છે કે મુબઇ અને નૌસારીની અનન્યુમનો વચે જેવો જોઇયે તેવો એખલાશ હતો નહી, પણ એવું દીશે અત્રેના પંચાએતવાલા છે કે તેમુલજી દેશાઇ નૌસારીની દેશાઇગીરીની ગાડી સાહેબો અને નૌસારીના પર આવવા પછી જરા સારાં કાજે ફેરફાર થયો હતો. તેમુલજી જમાજી દેશાઇ તા. ૨૧ મી અક્ટોબર ૧૮૩૪^૧ ને દીને અત્રેવાલા વચે સારો સંબંધ. સાહેબો દેશાઇજી પર પત્ર લખી મીનોચેર હોમજીવાલા એક મોબેદની બાબદમાં ઘટતી પરપુષ્ટ કરવા કરાવવા કહે

છે. એ મોબેદ આ બરજોરજી બમનજી મનચેરહોમજીનાયે પોતાનાં ધણીઆણી પાશે તેણીની બીમારી સખબે નૌસારીમાં ફારગતી લીધી હતી અને મુબઇ આવી બીજી ચોરત કરવાની પરવાંતગી માંગી હતી, પણ તે ફારગતી ઉપર નૌસારીના દસ્તુરજી તથા દેશાઇજીની શાખ ન હતી. તે બાબે લખે છે કે “હંમે જાણીએય જે એ મોબેદ માણુચેરહોમજીવાલાની તરફનો છે તે તેવોની પાશે જાયે તારે કેન જાને શાખ આપે કે નહીબી આપે પંન તંમે તો માણુચેરહોમજીવાલા મોબેદોની ભગરીઆ મોબેદો બરાબર પરવશી રાખોછે તારે હંમે એ મોબેદને કેહીડ જે દેશાઇજી ટેમુલજી જામાશજીની તંમે શાખ કેમ નહી કરાવી.” એ વીગેરે લખીને દેશાઇજીને એ બાબે તજવીજ કરવા અરજ કરે છે. પછી દેશાઇજી રોજ પ માહ ૨ સંવત ૧૮૬૧ નાં કારતક શુદ્ધ ૪ વાર લો.મે^૨ (તા. ૩૭ નવેમ્બર ૧૮૩૪) ના દીને જવાબ લખી ઉપલા મોબેદે જણાવેલી હકીકત ખરી હોવાની ખાતરી આપે છે.

તા. ૨૮ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૪^૩ ને દીને વાડીઆ નવરોજી સુરત મોદીજી સાહેબ રૂસ્તમજી પર કાગજ લખી એક મુકદ્દમે રજુ કરતાં ફરીઆદ કરે છે કે “હવે આપણા લોકોમાં એવા કજીઆ હરોજ ગણા નીકલતા જાયે છે તે જોતાથી હેવી રશવાઇ ટાલવી આપણે શબ્દવર છે.” આયે એક સીએ પોતાના ખાવીંદને તજીને પારકી જાતવાલા સાથે જતા રહેવાનો મુકદ્દમો હતો.

૧૭. રાહત વાવ નહીં કરવાના કલ્યાણો વધતા કજીઆ હરોજ ગણા નીકલતા જાયે છે તે જોતાથી હેવી રશવાઇ ટાલવી આપણે શબ્દવર છે.” આયે એક સીએ પોતાના ખાવીંદને તજીને પારકી જાતવાલા સાથે જતા રહેવાનો મુકદ્દમો હતો.

(૧) ચો. ૧૧, બા. ૬૧, પા. ૫૮. (૨) ચો. ૧૧, બા. ૬૨, પા. ૫૮.

(૩) ચો. ૧૩, બા. ૧૪૩, પા. ૧૨૪. (૪) હરોજ.

તા. ૧૭ મી જુન ૧૮૩૫ ને દીને અચુબાઈ નામની એક સ્ત્રી પંચાએતના સાહેબોને અરજ કરે છે જે તા. ૧૬ મી જુન ૧૮૩૫ ૧૮. સંસારી બાબતમાં નાં ચાલુક નામનાં પત્રમાં “પાંચેલા”ની શહીદી એક ચાલુક પત્રના દુમલા સામે ચરચાપતર છપાઈછા છે તે મધે હંમારી છોકરી હીરાંબાઈને બચાવ કરવા કાંચે એક વાશતે ગતું નાંલાએક છાપેલું છે તે શગલું ખોટું બાઈની અરજ. છાપેલું છે.....તંમે એ વાતની તજવીજ કરો ને તે વાત જો ખરી થરે તો હંમેને શજા કરો ને જો એ છાપેલું ખોટું થરે તો તે છાપનાંર તા. હેવું છપાવનારને પંચાત મધે એ આખરૂ કરો નહીતો શરકારમો ફરીઆદી કરીને હેવું છપાવનારને તા. છાપનાંરને પંચાત મધે એઆખરૂ કરો નહીતો શરકારમો ફરીઆદી કરીને શજા કરાવો કાંચેજે હંમે ગરીબ માંતશ છેઈએ હંમારે કંઈ પછીશો અરચવાનો હતો તો હંમે શરકારમો ફરીઆદી કરી હેવું છાપનાંર તથા છપાવનારને શારી પખે નશીએત કરાવતો.” એવું દીસે છે કે એ બાઈના જમાઈ જે ખરાબ ચાલની બુદ્દીન સ્ત્રી સાથ રહેતો હતો અને જે એ બાઈની છોકરીને રાહતતો નહી હતો તેણે અથવા તેની તરફથી એ બાઈના કોઈ દુશમને “છોકરીને બુદ્દી બદનાંમ કરવા શાડૂ” ઉપલાં પત્રમાં છપાવ્યું હતું. એ બાઈ વધુ લખે છે જે “કોઈ દારે હંમારા બન પર વાત આવશે વાશતે અરજ તંમારી આગલ કરીએ છેઈએ જે હંમારા જમાઈને બોલાવીને હંમારી છોકરીનો રશતો કરી આપો કાંચેજે હંમારે માંથે પંચાત વગર કોઈ બીજો હંમારો વાદી નથી તે શાડૂ વાશતે બોદાને હંમારી દદ લેશો.” એ પત્ર ઉપરનાં વાડીઆ નવરોજ અને ખરશેદજી માણેકજીના શેરા ઉપરથી દીસે છે કે એ સાહેબોએ “મલીને એ અરજ કરનાંરના જમાઈને બોલાવીને તેનો જે કાંઈ મીનાંકીશો હતો તે શમાંધાંન કરી આપેઓ.” એ સાહેબોના ઉપર જણાવેલા ચુકાદા મુજબ તા. ૨૧ મી જુન ૧૮૩૫^૩ ને દીને ઉપલો જમાઈ પેસ્તનજી હોરમજી પંચાએતના સાહેબોને લખી આપે છે જે હવેથી પોતાની ઓરતને ખત્રાડશે પેહરાવશે અને તેનાં હોકમ વગર તેની

(૧) ચો. ૧૧, આ. ૧૦૮ પા. ૪૩, બીજો ભાગ.

(૨) એટલે જન ખોલવો પડશે.

(૩) ચો. ૧૧, આ. ૧૦૮ પા. ૪૩, બીજો ભાગ.

ઐરત પોતાનાં માથેને ઘેર બાંધે નહીં. વધુ લખી આપે છે કે “હુઆરી ઐરતની કાંઈ તકરીર પરશે તો હુમો ક’ઈ તેને મારશુ નહીં પંન પંચાતમે બહેર કરીશુ.”

III.

ધર્મ સંબંધી બાબતો.

સને ૧૮૨૬ નાં સાલમાં પારસી પંચાએત હજુર ગહંબારનાં સંબંધમાં એક સવાલ દેહ મહીનાનો પેહલો ગહંબાર કોણે કરવો, તે ૧. મુંબધનાં ગહંબારનાં બાબે આવ્યો હતો. તેને લગતા પત્રવેહવાર અને નોંધ ઉપરથી બહેર જમણાની બાબત. મુંબધમાં પારસી કોમના ગહંબારોની આગલી બાબતની કાંઈ હકીકત મલે છે. એવું દીસે છે કે એ અરસા (૧૮૨૬) ની સો વરસ યા તેથી પણ આગમચથી બહેર ગહંબારનાં ખાંણાં થતાં આવ્યાં હતા. મુંબધના ૧૬મી સદીના પસ્તાકયા બાઇઓ આગલી સદીમાં થતા ગહંબારની બાબતમાં લખે છે કે “મુદત થઈ ગણા દાકા થીઆ મુખોઈ પારસીના તોલાની બુજવી વશતી હતી અને એક ફરો ચોખા ખપતા હતા તે દાટથી હુમો ગરીબ લોકોએ ગંમબાર કરતા આવીએ છેએ અને તેના વચમા બીજા ગણા શાહેઓએ ગંમબાર કરવા માટેઆ પણ તે શરવે શેવટ શુધી કોઈ પોચાડી શકેઓ નહ” ૧

તા. ૧૧ મી જુલાઈ ૧૮૨૬ નાં પત્રમાં ૨ એ પસ્તાકીઆ બાઇઓ જે લખે છે તે પ્રમાણે દરેક પસ્તાકયા દરરોજ આશરે ૦૧ રૂપિયા પેદા કરતા તેમાંથી દરરોજની દુકાની દુકાની ગહંબાર માટે એકઠી કરતા હતા. તેઓ લખે છે કે “હુમો બુજરગોથી તે આજ શુધી અમો ગરીબ લોકો દરોજે ૧ પા રૂપીઓ ૦૧ પેદા કરી.....તેમોથી દરરોજની ૪ ની દુકાની દુકાની એકથી કરીને એ નેક કામમો ખેદમત શુબરી કરીએચ શા શાફ જે એ માજહી-

(૧) ચો. ૨, બા. ૧૦૨, પા. ૮૨.

(૨) ચો. ૨, બા. ૧૦૨, પા. ૮૨.

(૩) દર રોજ. (૪) દર રોજ.

અશની દીનનું હોકમ છે જે શેકડે ૧૦) ધરમ ખાતામા આપવા. અમર તે દીનના હોકમ મુજબ તો કોઇ ખેદમત ગુભરી થાતી નથી તોપન માજ્હીઅશની દીનની તાબેદારી બબ લાવા થકી રાજની રપ દુકાની પેદા કરીએચ તેમોની એક દુકાની કાઢીએચ તે દુકાની હમારી ૧) મોહોર બરોબર છે.”

એવું ફીસે છે કે ૧૮૨૩ નું સાલ જે વખતે, ત્રસ્ટીઓનાં મંડળની સ્થાપનાં થાઇ, તેની કેટલુંક આગમચથી પંચાએત તરફથી વરસનાં ૧) ગહંબારો કરવામાં આવતા હતા, પણ તે ઉગરાંણું કરી કરવામાં આવતા હતા. એટલે કે જેઓ ગહંમબારનું ખાણું લેવા આવે તેઓ પાસેથી કોઇ અમુક વધતી ઓછી પ્રી લેવામાં આવતી હતી. એમ ફી લઇ ગહંમબાર કરતાં કાંઇ ઘટ પડતી તો તે પંચાએતનાં ફંડમાંથી આપવામાં આવતી હતી :

એમ પંચાએત તરફનાં ઉગરાણાનાં ફીનાં ગહંબારો મુંબઈમાં કચારથી રાડ થયા તે ચોકકસ દીરતું નથી. પણ એમ પ્રી લઇ ગહંબાર કરવાનું બંધ કરવામાં આવ્યું, એવા વીચારથી કે એમ કરવા માટે ગરીબો પાસેથી પણ પ્રી

(૧) એ માજ્હીઅશની દીનના હોકમ પ્રમાણે સેંકડે ૧૦ ટકા આપવાની જે બાબદ છે, તેની કાંઈક ફક્કત આપણને રવાયતમાંથી મળે છે, જ્યાં એક ઠેકાણે લખે છે કે “ દર અવરનાં ચુનાન ઝાહેર અસ્ત કે દેહ-યક દરતુરી દરતુરે દરતુરાંન હર કસ મીખાબદ નાદ કે પસ કેરફ એ ઉ દર પીશે મેહર યઝદ વ શરશ યઝદ વ રશને યઝદ દરત વ રાસ્ત અસ્ત.” અહીં જે “ દેહ-યક ” એટલે “ દર દસે એક ” જણાવે છે તે સેંકડે ૧૦ ટકા થાય છે. તે બાબે અહીં જણાવે છે કે તે દરતુરાંન દરતુરના હોકમ (દરતુરી) પ્રમાણે આપવા કે તેથી મેહર, શરશ અને રશને યઝદ હાતુર સવાય દરસ્ત અને રાસ્ત ગણાય (માનેકજી કિનવાલાની દારાબ હોરમઝદીઆરની રવાયત, પા. ૪૯૦, લીટી ૪-૫). વધુ એ બાબે જુઓ એરવઃ અમનજી નસરવાંનજી ધાબરગી ફારસી સદર નમર, બા. ૮, ફકરો ૫, પા. ૮, તથા જુઓ દરતુર જમાસજીની સદર કેતાય (સદરે મેહરે તવીજ, બીજી આવૃત્તી, સને ૧૮૮૧ પા. ૯૧). ત્યાં લખ્યું છે કે “ જે કાંઇ વેપારમાં અથવા હરએક દુનીયાઇ ધંધા રાજગારમાં ધયા નેક કામો કરવામાં પગુ હાસેલ પેદા કરે અથવા નફો ફાએદો થાયે તે મધેથી દસમેા ફીસસો ઉાર લખવા મુજબનાં તમામ નેક મનશીનાં પાક તથા નેકનામ દમતુરોને આપવો કર ”. જુઓ Sacred Books of the East, Vol. XXIV, Sadhar, બા. ૮, ફકરો ૫, પા. ૨૬૭. આવકમાંથી શેંકડે ૧૦ ટકા ધર્મખાને આપવાની બાબદ પાછળથી દરતુરોને આપવાની બાબદ સાથ બેઝાઇ ગઇ છે,

લેવામાં આવે છે તેને બદલે એક ઉગરાણાંતું મોટું ફંડ કરવું કે તેની આવક-
માંથી ગંદખાનું કરવામાં આવે. એ અરસાને શુભારે કોઈક માતબર ધણીઓ
પોતા તરફથી ગંદખાનનાં કોમી બહેર ખાનાંઓ કરતા હતા. દાખલા તરીકે
એવું હોય છે કે એ અરસાની આગમચના અરસામાં શેઠ સોરાબજી મંચરજી
રેડીમની વરસના ૬ ગંદખાનું કરતા હતા.’

હવે રાજ ૨૧ ગોવાડ માહ ૧૨ ૧૧૬૭ ચ. ઝ. તા. ૧૮ મી
અપટેમબર ૧૮૨૮ ને દીને ખરશેદજી માણેકજીએ તે વખતના પંચાએ-
તના ૪) ત્રસ્ટીઓ જોગો એક સરકચુલર કાઢી સુચના કીધી કે ઉપર
પ્રમાણે વરસના ૬) ગંદખાનમાંથી ૪) ગંદખાન થતા હતા તે હવેથી
ખાકીના બે (ગાથા ગંદખાન અને અરદીબેહસ્ત મહીનાના) પંચાએત તરફથી
કરવાની કોશેશ કરવી. ગંદખાન માટે ઉગરાવેલી રકમનાં વ્યાજમાંથી ખર્ચ નહી
પુરો પડે તો પંચાએતનાં સામાન્ય ફંડમાંથી ઘટતી રકમ ઉમેરવા તે વળી સુચવે
છે ને જણાવે છે કે હાલ કાંઈ નહી તો ઉપલા ખાલી બેમાંથી એક કરવો અને
બીજો એક કોઈ માયનો પુત કરશે. એવળ જણાવે છે કે પંચાએતના ગંદખાનનાં
ફંડનાં વ્યાજના આશરે રૂ. ૩૫૦) થશે. ૨૫-૫૦ વધતા જોઈશે તે પંચાએતના
સામાન્ય ધર્મ ખાતામાંથી આપી એક ગંદખાન જરૂર કરવો. “ ગંદખાનને કીજો
પંચાએતના ધરમખાતાના રૂપીઆમાંથી જે કઈ ખરચીશુ તે બી મોતુ શખાબનુ
કામ છે.”

એ બાદ જમશેદજી જીજીભાઈ અને ખરશેદજી માણેકજી વચ્ચે કેટલોક
પત્રવેહવાર ચાલ્યો, તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે જમશેદજી જીજીભાઈએ પણ
પોતાને હીસાબે ગંદખાન કરવા માંડ્યા. ઉપર જણાવેલા અરદીબેહસ્ત મહીનાના
ગંદખાનની બાબદમાં જરાક સમજદેર પડ્યો. શેઠ ખરશેદજી માણેકજીએ અરદી
બેહસ્ત મહીનાના ગંદખાન માટે રૂપિયા મંગાવ્યા તે જમશેદજી જીજીભાઈએ
રૂ. ૭૦૦) મોકલ્યા, એવું ધારીને કે ખરશેદજી માણેકજી તેવળ પોતા એટલે કે
જમશેદજી જીજીભાઈ તરફનો ગંદખાન કરવા માંગે છે. પણ સેવટે એ

(૧) ચા. ૨, બા. ૪૬, પા. ૭૮.

(૨) ચા. ૨, બા. ૨૦ પા. ૨૨.

અરદીખેદશત મહીનાનો ગહંબાર પારસી પંચાએતને નામે થયો. એ વખતે ગહંબાર ફંડના જમશેદજી જીજીભાઈ પાસે રૂ. ૭૮૫૦) હતા, તેમાં રૂ. રૂ૫૧૫૦) કોઈ પાસે ભરાવી કુલ રૂ. ૧૩૦૦૦) ની રકમ કરવાનો એવણુનો વીચાર હતો કે તે ખાતાનું વ્યાજ દર વરસે રૂ. ૭૦૦) ઉપજે^૧. આ મુજબ ૧૮૨૮ નાં સાલથી પંચાએતનાં ફંડ ખાતેથી એક ગહંબાર અરદીખેદશત મહીનાનો થવા લાગ્યો.

હવે સને ૧૮૨૯ નાં સાલમાં પારસી પંચાએત હજુર ગહંબારનાં સંબંધમાં એક સવાલ આવ્યો તે આ હતો કે દેહ મહીનાનો પેહલો ગહંબાર, જે આગલ પસતાકયાઓ ઘણાખરા કરતા આવ્યા હતા પંણુ જે કોઈ વખતે કોઈને ત્યાંના ચાહારમ, દસમું, માસીસો, છમસી વરસીના અગતને સખખે કોઈ ખીલું પણુ કરતું હતું, તે તેઓએજ કરવો ચાલુ રાખવો કે જમશેદજી જીજીભાઈએ કરવો. એ વખતે જમશેદજીએ પોતા તરફથી વરસના ૬) ગહંબારો કરવાનો વીચાર રાખ્યો હતો. એવો ૧) લો ગહંબાર આવી પેહલયા તે દે મહીનાનાં ૧) લા ગહંબારો એટલે કે દેહ મહીનો ને મેકર રોજે કરવાની ગોથાણુ કીધી, કારણ કે એ મેકર રોજે આગલ બવણે પોતાનું જીવેરવન કચુ હતું, તેથી તે જીવેરવાંનનો એ મેકર રોજ હતો. એ ઉપરથી પસતાકયાવાના સાહેબો, જેઓ ઘણાખરા દેહ મહીનાનો ૧) લો ગહંબાર કરતા હતા, તેઓએ વાધો ઉઠાવ્યો.

તા. ૮ મી જુલાઈ ૧૮૨૯ નો ફરામજી કાવસજીનો વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી જોગો પત્ર છે, તેમાં જણાવતા પ્રમાણે જમશેદજી જીજીભાઈએ અરજ કરી હતી કે “હંમે તંમે અનજીમન પાગે મગીએચ જે હંમેને કરવા દેઓ હવે તંમે પાશે તે પશતાગીઆ આવે તેને શમજાવી કેળે જે કંઈ પેહલો તથા ખીજો તથા તીજો કીધામો કંઈ તફાવત નથી. ગંમબાર શરવે બરાબર છે તેથી તંમેને પેહલો કરવાને શોક હોએ તો ગાથાનો અથવા હરેક ખીજો ગંમબાર એવોનને જે ગંમે તે ગંમબારનો પેહો ગંમબાર કરે.” ફરામજી કાવસજી

(૧) દર વરસે સેકડે પા. ૮૬ પ્રમાણે રૂ. ૭૧૫ ઉપજે.

(૨) એ. ૨, ખા. ૧૪૭, પા. ૧૧૪.

વધુ લખે છે કે “આએ કારણશર એવોન એ ગંભીર કરવાનો એરાદો ડીધો છે તેમા કઈ મામલો જોઈશુ તો કઈજ નથી પન મમત થાઈ છે તેમોથી કઈ દરશત નથી થાવાનુ કાંએજે ભાઈ જમશેદજી બોલેઆ જે તમો હેવો હોકમ અંમોને જોરાવરીનુ કરશે તો હું કઈ તંમારા હુંકમથી નાહાં નહી કેવાનુ તંમે કેશે તો હું કુલે ગંભીર કરૂંચ તે જોઈએ તો બન કરૂં ને બીજો ધરમ કરીશુ પન એ લોકો અંમથી મમત લીએ છે જે.....અ રોખરૂ કરી નાખજો. અંમોએ ગનુ ચાંપી જોઈઉ તોપન તેવોન છેલો શકુન બોલેઆ જે હું તંમો શાહેબો ના કેવો તો કુલે ગંભીર નઈ કરૂં ને બનધ કરૂં.”

શેઠ ફરાંમજી કાવજીનો એ પત્ર વાડયા નવરોજી જમશેદજી શેઠ ખરશેદજી માણેકજી અને વાડયા બમનજી હેરમજી ઉપર તા. ૮ મી જુલાઈ ૧૮૩૦ ને દીને એક પત્ર લખી મોકલી આપે છે ને લખે છે જે “શેવક ગનેજ દલગીર છે જે ભાઈ જમશેદજી આવા દાનેશમનધ થાઈને એ ઠેકાણે ચુકે છે ને એવા બેશમજી લોકોથી બરોખરી કરવા ચાએચ એ બાબદમે શેવકનુ જીવ ગણો કહા છે તે શું લખુ ને તંમો શાહેબો દરીઆઈ કરો ને ઇયાદ કરજો જે આપરે દેનાને એ વરશ કહેલું હતું જે જાવો હોન જમશેદજીને કરવા દેવો આવતે વરશ તંમે કરજો એવી રીતે આખરે શમજવીને તુંકું કરીઉ હતું ને વરી પાછું નવેશરથી દીશગરેશ જેવુ થાએ છે તેથી હવે જાહેર ગરીબ અદના ને તાલેવાન શુધા આપરા મોના પર કેશે જે શરવે કોઇ મેતા માનશની તરફ થાએ ને ગરીબ ને તરફ નહી થાએ તેથી ભાઈજી તંમો બેઉ શાહેબો વાકેબ થઈને શું વીચાર ધારો છો તે લખી મુકવજો.”

એ બાબે કેટલીક કડવી રીકજીક આલી. સેવટના ફડયા માટે સંવત ૧૮૮૬ નાં અબાદ વદ ૬ વાર રવેઉ તા. ૧૧ મી જુલાઈ સને ૧૮૩૦^૪ અંગ્રેજી

(૧) એ. ૨, બા. ૧૪૮, પા. ૧૧૪.

(૨) કદાચ ફા. “કદા” ashamed, યા ફા “કદ” diminishing ખતમ થે “શરમીદગો યા દુખી.”

(૩) Disgrace, નામોથી.

(૪) એ. ૫, બા. ૭૪, પા. ૨૪.

રોજ ૧૩ ને માહ ૧૦ ને દીને વહાડયાળ હોરમજી બમનજીનાં ઘેરમાં બેઠક થાઈ. ત્યાં સર્વે પશતાકીઆ લોકોને બોલાવ્યા હતા. જમશેદજી જીજીભાઈ પોતે હાજર ન હતા. એ મીટીંગના એકવાલમાં લખે છે કે “આજ વરશ ૨) થયાં પશતાકીઆ લોકો દેએ મહીનાનાં પેહલો ગંહમખાર બાબે ભાઈ જમશેદજી જીજીભાઈ સાથે રદ બદલી કરતા હતા જે હંમે અશલથી એ પેહલો ગંહમખાર કરતા આવા છે તે પરમાણુ હંમેને કરવાની રબ આપો તા. ભાઈ જમશેદજી જીજીભાઈ કેહે છે જે હંમારે જંદરવાંનીનું કારંણુ છે તેથી પેહલો ગંહમખાર હંમેને કરવાની રબ આપો ને બીજા પાંચ પેહલો ગંહમખાર હંમે કરીએ છે તેમાંથી જે ગંમે તે પેહલો ગંહમખાર એ લોકો કરે પંન દેએ મહીનાને પેહલો ગંહમખાર હંમેને કારંણુશર કરવાની રબ આપો તે ઉપરથી શરવે શાહેબોએ વીચારઉં જે ગંહમખારનાં પાંચે દીવશનો મરાતબ બરાબર છે તેથી પશતાકીઆ લોકો પેહલો ગંહમખાર મુકીને બીજા ચાર દહાડામોથી હરેક દહાડો કરે તો બેહતર છે જે પેહલો ગંહમખાર જમશેદજી પોતાનાં કારંણુશર કરે. એ રીતે વીચારીને તે લોકોને કેહું પંન તે લોકો ગનીજ જીત કરવા લાગા તેથી ભાઈ જમશેદજી ને તેસવેઆ તારે જમશેદજીએ આવીને તે લોકોને શંમબંવઆ તા. બીજા શાહેબોએ પંન શારી તરાંથી કેહું તારે તે લોકો રાજ થાઆ ને કબુલ કીધું જે દેએ મહીનાનો પેહલો ગંહમખાર જમશેદજી જીજીભાઈ હંમેશ કરે ને હંમે હરેક બીજો કરીશું. એ પરમાણુ શરવે પશતાકીઆ લોકો કબુલ થાઆ છે ને પેહલો ગંહમખાર ભાઈ જમશેદજી જીજીભાઈ (એ) કીધો છે ને બીજો ગંહમખાર એ લોકોએ કીધો છે ને હવે પછે બીજા પાંચ મહીનાનાં ગંહમખાર મંધેધી જે ગંમે તે પેહલો ગંહમખાર પશતાકીઆ લોકો કરે તેનાંણુ કોઈ હરખત કરે નહી એ રીતે આજ દીને શરવે શાહેબોએ થેરવીને મીનીટ કીધી છે.”^૧ આ મીનીટ ઉપર નીચલા ચાર શાહેબોની પોતાને હાથની સહીઓ છે : વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી, વાડીઆ બહમનજી હોરમજી, ફરામજી કાવશજી બનાજી, હોરમજી દારાબજી.

(૧) સર જમશેદજીનાં ખાનગી ધર્મખાતાંમાંથી હાલમાં પણ વપ ના પાંચ ગાઢંબારો પહેલે દીવસે થાય છે, પણ તીર મહીનાનાં ગાઢંબાર ત્રીજે દીવસે થાય છે.

આપણે પાલકની બાબદ એક આગલા બાબ (બાબ ૯) માં^૧ રજુ
૨ પાલકની બાબદ. કરી છે. આ અરસામાં એ બાબદ નીચે પ્રમાણે
બરપા થાઇ હતી :—

તા. ૨૮ મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૯ ને દીને સુરતથી મંચેરજી એદલજી, ખરશેદજી
માણિકજી ઉપર એક પત્ર^૨ લખી સરકાર તરફથી પાલકના સંબંધમાં આવેલા
કેટલાક સવાલોની યાદી મોકલી આપે છે. એ યાદીમાં સરકાર તરફથી સુરતની
અનજીમનને લખવામાં આવ્યું હતું કે^૩ “ગવનર ડંકન શાહેબના વખતથી
તે હાલ શુધી તંમારી કેમનુ વેવાર ઇઆને શીરશતો જોઇને માલુમ થાએઓ
કે તમારો ધારો કોઇ એક મુકદ્દર નથી.....અગર તંમારી જીની કેતાબોમો
અથવા રવાએતોમો કોઇ એક કીતાબ હતી જે શક લોક કબુલ કરતાં
એ વાત કંઈ તંમોને પુછવાની કંઈ દરકાશ નોતી” પણ તજવીજ કરાથી
જાહેર છે જે શરવ કેતાબોમા એક હેવી કેતાબ નથી જે જેપર શરવે લોકો
ચાલવું કબુલ કરે ને શાહેબ લોકોને એ વાત ઉપર ગણો વીચાર કરીને
હાલની ચાલ તંમારી જોઇને શારી પકે જાણુમા આવે છે જે થોડી વાત કેતાબના હકમ
પરમાણુ છે ને ગણી ખરી વાતો તંમારા બુજરગોના રશમ પરમાણુ ચાલે છે.”
એવાં અચોક્કસ પણુને સબબે કજીઓ, કંકાસ વધારે થાય છે માટે કોઇ નીયમ
મુકદ્દર કરવા કાજે કેટલીક સંસારી બાબદના (૧૨) સવાલો પુછે છે. તેમાં ૯ મો
સવાલ પાલકની બાબદનો છે. તે સવાલનાં પેટાંમાં (૧૫) પેટાં સવાલો છે. એ
આખો (૧૫) પેટાં સવાલો સાથેનો સવાલ નીચે આપું છું કે કાંઈ નહીં તો
આજથી આશરે ૧૦૦) વરસ પર પાલકના સંબંધમાં કેવા પ્રકારના
સવાલો બરપા થતા હતા તેનો ખ્યાલ આવે:—

“સવાલ નવનુ.

“૧ જે શકશને છોકરો નથી તારે તેને પાલક લેવો ગટે છે અગર કરે છે
તો પોતાની હુએઆતીમો મુકદ્દર છે અગર મુવા પછી કરવો હોએ તો તે મરનારને
વાશેતે^૪ કરવાને કોનો અખતીઆર છે. તેમા મરનારની ધણીઆણી યા ભાઇ
છોકરી વગેરે શગવોને પાલક કરવાનું હક પછે કોહોનો હક લાગે છે.

(૧) પા. ૩૪૦. (૨) ઓ. ૨, ખા. ૧૦૯, પા. ૬૦.

(૩) ઓ. ૨, ખા. ૧૧૦, પા. ૬૦ (૪) દરકાર નહતી. (૫) વાશતે.

“૨ પાલક પુત્ર લેવામો પેહલો કોનો છોકરો લેવો જોઈએ તે છોકરાની ઉમરનું કોઈ નીમ છે.

“૩ કોઈ શકશનો છોકરો અથવા છોકરાનું છોકરો તે હોય છે છતાં પાલક છોકરો લઈ શકે છે અગર લઈ શકે છે તો પેહલા પાલકના હકપર થઈ શકે છે અથવા ધણીની પછવાડે જે પાલક કીધો તેના ઉપર પણ બીજો પાલક કરી શકે છે

“૪ કોઈ શકશને એકજ છોકરો હોય તો તે છોકરો બીજા કોઈને પાલક થઈ શકે છે ને તમાર પછી તે શકશનો પેહલો આપને બીજા કોઈને પાલક કરવો પડે છે.

“૫ પાલક પુત્ર થયો તો તે પાછો ફરી શકે છે અગર ફરી શકે તો તે શા કારણથી.

“૬ કોઈ શકશ પોતાના માએ આપની રજા શીલાએ બીજા કોઈનું પાલક પુત્ર થઈ શકે છે તે થાય તો તેની ઉમરનો કાંઈ નીમ છે.

“૭ તમારામાં પાલક પુત્ર તથા ધરમપુત્ર થાય છે તેની વીધી શી કરે ને શા વાશતે છે ને વીરાશ તેમા બનેલા હક શો છે તે વીગતવારે લખજો ને તે બનેના ને લેવામો ચોરતની રજા જોઈએ અગર તે બધરી રજા નહ આપે તો તેથી કાંઈ અટકાવ પડે છે.

“૮ ધરમપુત્ર કોઈ વારશ પણ થાય છે.

“૯ કોઈ શકશ પદશાહાર છે તે શકશ પોતાના છોકરામાથી એક છોકરો કોઈ ગરીબને પાલક કરી આપે તારે છોકરાનું હીશો અશલ આપની મીલકત ઉપર પોએ છે ઇઆ નહી.

“૧૦ એજ પરમાણુ ગરીબ શકશે પોતાના છોકરાવોમાથી એક છોકરાને કોઈ પદશાહારને પાલક આપેઓ છે અગર તે છોકરાનું પેહલા આપ તે છોકરાના વારશમાથી પોતાના શરવે છોકરાવોને વેચી આપવા આએ તો એ પરમાણુ પાલક છોકરા ઉપર અશલ આપનો હક આલે ઇઆ નહી.

“૧૧ કોઈ શકશને પાલક હાજર છે ને તે છતાં મરનારનું ઉકમનું બીજો કોઈ કરે તેથી પાલકના હકમો કાંઈ દોશે પોહય છે.

“૧૨ પાલક તથા ધરમપુત્ર એ બનેની કરીઆઓ કાંઈ તફાવત છે ને તે

મુવા પેશતર કરે તેની શી વીધી છે અગર મુવા પછી કરે છે તો તેની વીધી શી છે તે બેએ જણુનુ અશલ આપનુ નામ રાખે કે પાલક આપનુ નામ રાખે.

“૧૩ કોઈ શકશ મુઆ પછી તેની તરફથી પાલક તા. ધરમપુતર કરવા હોએ તે ઉઠીઆણાં ઇઆ જેન આરત^૧ દાડે કરે છે કે જરત વીતા પછી આ કોઈ કરે છે ને તે જરતની શી વીધી છે.

“૧૪ કોઈ શકશનુ છોકરો મરી ગયો તેઆરે આપને કાંઈ જરૂર છે કે મરનાર છોકરાની શાડૂ છોકરો કરવો પડે છે ને એ વાતમા મરનાર છોકરાની ઉમરનો કંઈ ધારો છે.

“૧૫ મરનાર શકશને શી શી કરીઆ કરવા શાડૂ છોકરો જરૂર નેઈએ ને તે કરીઆ છોકરા હાથથી તમામ થઆ પાછી કદાચ તે છોકરો પણ મરી ગયો તારે મરનાર આપને શાડૂ થીજે પાલક પુત્ર કરવો નેઈએ અગર નેઈએ તો તેમા કાંઈ માકુલ શખબ છે.”^૨

(૧) “જઆરત” યા “જરત” ને બદલે લુલથી લખાયો છે.

(૨) પાલકતા સંબંધમાં અંગ્રેજીકક્ષપણું હોવાથી સરકાર તરફથી પારસી ક્રોમના આગેવાનેને અવારનવાર સલાહો આવતા હતા. તેનો એક દાખલો આગત પણ બન્યો હતો, કે જેમાં પુછપરછ કરવા બાદ થયેલા ચુકાદાની બાબત છેક પ્રીવી કાઉન્સિલ સુધી ગઇ હતી. (પા. પ્ર. I. ૨૭૮). દોશાભાઈ બેહરેમદખાન ૧૮૨૦ નાં જુન મહીનામાં વગર વારસે હક થયા હતા “તેવણનાં ઉચ્ચમણાંમાં સરેશતા પ્રમાણે તેમના ભત્રિજા તથા જમાઈ મજકૂર શેઠ પુજઆભાઈ ને પાલક કીધા હતા.” મરનારનાં વીધવા બાબતે મરણની ત્રણ અઠવાડયાં અગાઉ કીધેલું વર્સીએટનામું રજુ કીધું કે તે વર્સીએટનામાં પ્રમાણે પુજઆભાઈને પાલક દાખલ થોડુંક આપવા કહી બાકીનું વીધવાને આપવા ફરમાવ્યું હતું. લાંબી પુછપરછ બાદ છેક ૧૮૨૪માં જહલા કોર્ટનાં જજ મી. જોનડરસને મરનારનાં વીધવા બાદ હમાયાઈની તરફેણમાં હુકમનામું કરી આપ્યું. તે સાંમે સદર અદાલતમાં અરજ થતાં ત્રણ જજે હજુર અપીલ સાંભળતાં ત્રણમાંથી બે જજેએ જહલા કોર્ટનો ચુકાદો રદ કરી પુજઆભાઈને ખરો પાલક ગણી તેને સધળી મીલકતનો વારસો ઠેકાડ્યો તે ઉપરથી બાબતે પ્રીવી કાઉન્સિલમાં અપીલ કીધી તે કાઉન્સિલે તા. ૧૩ ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૫ ને દીને સદર અદાલતનો ચુકાદો પાલક પુજઆભાઈની તરફેણમાં કબુલ રાખ્યો.

આજસુધી ઇંગ્લેન્ડમાં પાલક કરી લેવા (adoption) ના રેવાજને દેશના કાયદામાં કોઈ એકસ જગા આપી હતી નહી, પણ ગયેજ સાલ “Law of the adoption of Children Bill” નામના કાયદાએ પાર્લામેન્ટની બાહારી મેલરી છે. જાનેવારી ૧૯૨૭ નાં “કોન્ટેમ્પ્ટોરી રીવ્યુ” નો એક લખનાર તેને એક મોટો બનાવ (an event of considerable significance, both from a legal and social point of view) ગણે છે.

આપણે આગલા અરસાના એક બાબ (બા. ૯) માં જોયું કે પેહલે પંચા-
એતના કેટલાક શેહનશાહી મેમબરો કબીસાની કોઇ
કદમી શેહનશાહી વચ્ચે ચોપડી નીકલે તો તેનો અટકાવ કરવા માટે ખુશી હતા,
મતફેર. તે સમયે મીના- પણ પાછલથી તેઓ તેની હીમાયત કરવા લાગ્યા હતા.
કસો. ખરશેદજી માણિકજીનાં કોઇક બાદર ગાંમ લખેલાં પત્રો
ઉપરથી આ બાબદ આપણે ઉપર જોઇ છે.

વલી ફરાંમજી કાવસજીનાં દખમની સ્થાપના વખતે તેનો તાણો કોણે
પુરવો, શેહનશાહી કે કદમી મોબેદોએ તેનો સવાલ ખરપા થયો હતો. ફરાંમજી
કાવજીએ કાંઈ પોતાનું દખમું કદમીઓજ માટે ધાર્યું ન હતું, પણ કદમી
મોબેદોએ તેનો તાણો પુરેલો અને તેને ઇજેલું તે ઉપરથી તે ઇજવા બાદ
શરૂઆતમાંજ તેમાં શેહનશાહી રવાનો પડવાનો અટકાવ શરૂ થયલો હીસે છે
અને આપણે જોઇએ છીએ કે એ દખમું કદમીઓનાંજ ઉપયોગ માટે વપરાતું
રહ્યું છે. વળી અનબુમનનું દખમું સ્થાપવામાં આવ્યું ત્યારે તેનાં ફંડમાં
કદમીઓએ પણ નાણું ભર્યું હતું, પણ તેની કીયા શેહનશાહી મોબેદોએ કીધી
હતી. તે વખતે પણ ફરાંમજી કાવજીએ એક કદમી તરીકે એઓનાં દખમની
સ્થાપણાં વખતે ખરપા થયલી એ ચકચાર તાજ કીધી હતી પણ જમશેદજી
જીજીભાઈએ તે ચકચાર નહીં કરવાને અરજ કીધી હતી.

હવે આ બાબનાં અરસામાં પણ એવો કોઈ મતફેર આગલ વધેલો હીસે
છે. તા. ૨૭ સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૯ ને હીને ખરશેદજી અરદેશરજી તથા ફરાંમજી
કાવજી વીંગેરે કદમીઓએ વાડીઆજી નવરોજી જમશેદજી તથા ખીજ સાહેબો
ઉપર પત્ર લખ્યો કે ‘ કોટેકોટના શેહનશાહી જરથોશ્તીઓ કદમીનાં
આદરીઆંનની સાંમે ફેસાદ કરે છે. હાલ ત્યાં આવીને કુસ્તી રમે છે. વાડયા
નવરોજી આ પત્ર ઉપર સહી કરી સેરો કરી વાડીઆ હોરમજીનાં ઘેરમાં બેસી તજ-
વીજ કરવા જણાવે છે. શેઠ જમશેદજી જીજીભાઈ શેરો કરે છે’ કે ખરશેદજી
માણિકજીએ આ બાબે મહેરબાની કરી તજવીજ કરવી. તેવણુ લખે છે કે “ હું મો
ગણાજી દલગીર છુંએ જે હું મેશા બાઈ ફરાંમજી હરેક કોઈ ઉપર શક લાવે છે
જે આપણા બાઈઓમાથી કોઈ આગલ રખેને એવો પ્રીશાદ કરાવે છે તે તો
શેતાનની ખશલત રાખનાર હશે પણ એવનને ગટે નહીં જે એવું લખવું.”
તેવણુ લખે છે કે એ બાબદમાં તેવણુ મી. ગરેને પણ ચીઠી લખી હતી.

એ બાબદમાં તા. ૩ જી સપ્ટેમ્બરે ^૧ જમશેદજી જીજીભાઈ, વાડયા બમનજી હોરમજી ઉપર લખે છે જે ગઈ કાલે સાંજનાં વાડીઆજી નવરોજી સાથે જઈને મી. દીવીટને સરવે સબવીને કહ્યું કે તેની ચોકગાઈ રાખશે. એ બાબદમાં હોરમજી હોરાબજી, જમશેદજી જીજીભાઈ ઉપર કાગળ લખી કેટલાક ફેસદીઆ ચાકરો વિગેરેનાં નામ આપે છે કે તેઓ ફેશાદ કરાવે છે. જમશેદજી જીજીભાઈનાં ઉપર જણાવેલા સેરાના સંબંધમાં ૩૦ સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૯ ને દીને ફરામજી કાવશજી, જમશેદજી જીજીભાઈ ઉપર કાગળ લખે છે જે “ ને ફીશાદીઆવોને તમે પકડી કાઢો તેમા તમારી શોખા છે તેથી હુમે ગનાજ દલગીર છેએ ”

તા. ૪ થી અક્ટોબરનાં^૩ વાડયા નવરોજીનાં ખરશેદજી માણેકજી જોગા પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે કે ખરશેદજી માણેકજી તજવીજ કરી ફેસાદ બંધ કરાવતા હતા. તેમાં કુસ્તી અને લાવની (ખેઆલ)ના તોફાનોના ઇશારો કરે છે.^૬

કદમી શેહનશાહીઓ વચ્ચેના આ મતફેરની બાબદ મરણ વખતે પણ કોઈ વખત ખરપા થતી હતી. હાલમાં આપણામાં સરસ્તો કદમી સ્ત્રીની ગેહ કદમી છે કે ખાવીંદ જે એકીનનો, યાને શેહનશાહી કે કદમી, મોંદેજ સારવી એવો હોય તે એકીનની તેની ગાયડી ગણાય અને તે પ્રમાણે સવાલ. તેણીની સર્વ ધાર્મિક ક્રીયા થાય. હવે આ અરસા દરમીઆન એક કદમીની વહુની ગેહ કદમી મોંદેજ સારવી જોઈએ એવો સવાલ ખરપા કરવામાં આવ્યો. તા. ૨૧ મી અક્ટોબર ૧૮૨૯ ને દીને પંચાએતના સાહેબોને પેસતનજી હોરમજી હાંદીસને અરજ કીધી કે^૫ એવણની વહુ જરબાઈ તે પારસી હોરમજી.....લંગડાનાં બટીવાલાની બેટી મહાલખમીમાં રોજ ૧૭ માહ કદમીને દીને તેનાં બાપ ને ઘેર ગુજરી તે વેલાએ “ હુમોએ પંચાતનાં શરેશતા પરમાંણે શરવે અવલમનજલ પોહોઆડવાનો શામન લેઈને તે જગોળ બાઈ ઉભા. ” પણ હમારા કદમી મોંદેજ પાસે ગેહ સારવા દેશે નહી એમ કહ્યું. તે ઉપરથી

(૧) ચા. ૨. બા. ૧૧૪ પા. ૯૬.

(૨) ચા. ૨. બા. ૧૧૬. પા. ૮૭. (૩) ચા. ૨. બા. ૧૧૮. પા. ૯૭.

(૪) એ બાબે કેટલોક પત્રવહેવાર ચોપડા નં. ૨ માં છે.

(૫) ચા. ૩ બા. ૫૨ પા. ૩૪

તેવણે વાહડયા નવરોળને મલી મદદ માંગી. એવણે નશેશાલર ને મોકલી છોકરીના આપને કહેવાડયું તે છતાં જ્યારે આમદાદે એવણુ પોતાના કદમી મોબેદ સાથે ગયા ત્યારે છોકરીના આપે ગેહુ સરાવા દેવા ના કહી. તે ઉપરથી નશેશાલારોએ વાહડયાળના હોકમ મુજબ ના પાડી જે તેઓ બાજ લેશે નહી. એઓએ કહ્યું કે “હંમારેથી રશમી મોબેદો સાથે બાજ લેવાએ નહી તે વારે પંચાતનાં મોબેદ શાપુરદાઝ એદલદાઝ વાછાએ નશેશાલારને કેહીક જે હંમોને ખરશેદળ માંણિકળનો હોકમ છે જે કદમી તાં રશમીણી બંધેની જોડ છે શારે તે વારે હંમારે ઘરનાં કદમી મોબેદોએ નાં કેહીક જે એ કાંઈ પંચાતનો ધારો નથી ને હંમો કાંઈ એ રીતે છે શારીએ નહી. પંચાતનાં શરેશતા મુજબ એખલા વરને ગેહરનો મોબેદ છે શારે . . . શાપુરદાઝએ નશેશાલારને કહીક જે તંમો રશમી મોબેદ સાતે બાજ લેવો અંને રશમી મોબેદો પાશે છે શરાવો મહને શેઠ ખુરશેદળ માંણિકળએ રજા આપી છે જે કડાપી કદમીવાલા મોબેદોની જોડ રશમી જોડ સાતે છે નહી શારે તો શુખેથી રશમી જોડ પાશે શરાવએ જે પુછશે તેહને હું જવાબ દેશ તે વારે હંમો તા. હમારા મોબેદો લાચાર થાઇને ઉમા ને રશમીવાલા મોબેદોએ ઘેએ શારી.” એ પ્રમાણે ક્રૂર કરી દાદ ચાહી કે “પંચાતનાં ધારા પરમાણુ તકશીરવારોને શજા આપશે તો પંચાતની હોરમત જાચાદા થાશે અંને આપણાં લોકોનો પુરાતમ ધારો ખરકાર રેહશે.” એ અરજ ઉપર શેરો કરી વાડીઆં નવરોળ જમશેદળએ એક મીટીંગ મેલવી તેનો ફડચો કરવાને જણાવ્યું.^૧

(૧) ઉપલી હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે કાંઈ વખત નરા રેવાજો કેવી ન ધારેલી રીતે ખરવા થાય છે. એક કદમીની વહુની ગેદ કદમીએ શારવી કે શેહનશાહીએ તેનો તંદો તાલવા કાજ ખરશેદળ માંણિકળએ સુગવ્યું હતું કે બંનેએ, એટલે કદમી અને શેહનશાહી બંને પંચનાં મોબેદોએ, ગેહ સારવી. સારા ભાએએ અ અમલમાં નહી આવ્યું. નહી તો કે દેખાદેખીથી—અસલમાં કયા સંજોગો વચ્ચે એમ કરવામાં આવ્યું હતું તે સુધી જવાબથી—આ રેવાજ ચાલુ થઇ જતે. હાલમાં ગેહ સારના વીગેરેની ત્રણ દીવસની અને પછીની કીયાઓ, બંનેમાં, એટલે શેહનશાહી તેમ કદમીમાં, કરવાનો રેવાજ કંઈ કંઈ તરબર કુટુંબોમાં હાખલ થઇ ચુકો છે. ઘણી અથવા ધણીઆણી બેમાંથી એક શેહનશાહી અને બીજો કદમી એમ હોય તો સમજ્યા, પણ હવે તો કંઈ જો કે બંને શેહનશાહી હોય તે છતાં કદમીમાં પણ કીયા કરવાનો રેવાજ પડ્યો છે.

આગલી બે ત્રણ સદીઓમાં ગુજરાતમાંના મોંઘ ઉપર પડાંન બાંધવું કે નહીં તે એક ધર્મ સંબંધી તકરારી સવાલ થાઈ પડ્યો.
૪. રવાંનને પડાંન બાંધ-હતો.^૧ એ બાબે જુદાં જુદાં ગામનો જુદો જુદો રવાજ વાના રવાજનો હતો. કેટલે એકના એક ગામમાં બે રીતીઓ ચાલતી હતી. પંચાએત હજુર રજુ નૌસારીના ભગરીઆ મોબેદો હંમેશાં રવાનના મોંઘ ઉપર થયેલા સવાલ. પડાંન બાંધતા આવ્યા છે. નૌસારીના સુરતવાસી ભગરીઆ મોબેદોએ ભરથાના આગલ છેક ઇ. ૧૭૨૫ માં પડાંનવાલાં રવાંનો માટે ઉગરાતથી એક દખમું બંધાવ્યું હતું. (પા. પ્ર. ૧. ૩૬, નો. ૧). તે પછી ઇ. ૧૭૪૨ માં તેજ જગ્યાએ બીજું દખમું બંધાવ્યું હતું. તે પછી ઇ. ૧૭૬૪ માં તેઓએ એક ત્રીજું દખમું ઉપલીજ જગ્યાએ ભરથાણા આગલ બંધાવ્યું હતું.^૨ કેટલે એકજ ગામમાં બે રીતીઓ ચાલતી હતી, તે બાબે નૌસારીની મેહરજીરાણા લાઇબ્રેરીમાં મેલેલા દસ્તાવેજોની મારી નકલમાં^૩ લખે છે કે :

“ઉદ્દેપારમાં પણ બે રીત ચાલે છે કે બેહેલીનો લાંબા પગ રાખે છે અને પહાંન બાંધે છે તથા અધેઆર પગ વાલે છે અને પહાંન નથી બાંધતા.” ભરથામાં પહાંન નહીં બાંધવાનો અને પગ વાલેલા રાખવાનો રવાજ હતો. એક વખતે નૌસારીવાલા એક પુરૂષ એરચજી મુદલાં ગુજરીઆ તેવણ માટે લખે છે કે તે વખતે “નોશારીમાં જંમશેદજી દેસાઇનો અંમલ ચાલતો હતો. તેનાંવાએ નોશારીની રીત પરમાંણે પગ લાંબા રાખી પહાંન બાંધી રૂઆંને

(૧) જુઆ ધી કે. આર. કામા મેમોરીઅલ વોલ્યુમમાં મરહુમ મી. બહમનજી પટેલનો નિષ્કર્ષ.—“A brief outline of some controversial questions that led to the advancement of the study of religions literature among the Parsees,” પા. ૧૭૫.

(૨) પા. પ્ર. ૧. ૮૨૨. એ દખમાનો તાણો પુરવાની કીયા નૌસારીના દસ્તુરજી સોરાબજી ફસ્તનજી મેહરજીરાણા તથા દેશાઇ મનચરજી ખુરશેદજીની આગેવાની હેઠળ તા. ૧૩ મી જુન ૧૭૬૧ રોજ ૨૪ માઠ ૮ શેહનશાહી ૧૧૩૦ વ. જ. ને દીને ચઈ હતી. તેની એક જુના નાઇ પોયામાંથી પારસી પ્રકાશમાં કાંઇક હકીકત આપી છે તે ઉપરથી તે વખતના દખમાના તાનાની કીયાની કાંઇક હકીકત મળે છે.

(૩) મારી પાસેની નકલ પા. ૧૪૨. માં આ નકલનું મથાલું નીચે પ્રમાણે છે. “આએ ચોપડીનું લખાંન જંમસજી શેહોરાબજી દસ્તુરની ચોપડીનાં ઉપરથી તથા બીજાં જુદાં કામને ઉપરથી કરીલ છે. બા. જંમશેદજી શેહોરાબજી દસ્તુર મેહરજીરાણાવાલા.”

ચડાવા કહીકે તે ભરૂચવાલાઓએ સાફ નાં કહીકે કે હમારે ગાંમની રીત પરમાંજે વાલેલા પગ અને પહાંન વગર ચડાવો અને જોઇએ તો તમારૂં રૂઆંન છે તમારે ગાંમ લઇ જાઓ.” ભરૂચવાલાઓએ જણાવ્યું કે જો નવસારીવાલાઓ એમ કબુલ થાય કે નૌસારીમાં કોઇ ભરૂચવાસીનું રૂવાંન થાય તો તે ભરૂચવાસીને ભરૂચની રીત પ્રમાણે પગવાલી પડાંન વગર હખમે ચહડાવામાં આવે તો તેઓ એરચળ મુદલાંને નૌસારીની રીત પ્રમાણે હખમે ચહડાવાને કબુલ થાય. નૌસારીવાલા તેમ નહીં કબુલ થયા તેથી ભરૂચની રીત પ્રમાણેજ હખમે ચહડાવામાં આવ્યા. એવા બીજા કેટલાક હખલા નૌસારીની મારી જીપર જણાવેલી નકલમાં આપ્યા છે.

હવે એ બાબદનો સવાલ સુરતમાં ભરથાનાં ખાતેનાં હખમાના સંબંધમાં સને ૧૮૩૨ નાં સાલમાં બરપા થવાથી ત્યાંનાં બેહદીનોએ તેમજ નૌસારીના મોબેદોએ તે અત્રેની પંચાએત હજુર રજુ કર્યો હતો. આપણે આગલા બાબમાં જોયું કે ભરથાણાં ખાતે એક નવું દોખમું અત્રેથી પારસી પંચાએતની મદદ સાથે બરપા કરવાની હીલચાલ થાઇ હતી. રસ્તમપરાના તથા નાહનપરાનાં તથા સૈયડપરાનાં મોબેદ તથા બેહદીન લોકો જે જુનું દુખમું વાપરતા હતા તેનો ભંડાર તથા પાવી સર્વે ભરાઇ જવાથી રસ્તમપરાનાં લોકોએ નૌસારીનાં રસ્તુર રસ્તમજી નશરવાનજીની આગેવાની હેઠળ એ નવાં હખમાની હીલચાલ કીધી હતી.^૧ એ માટેની મદેહનજરમાં એ હખમુ લાશને પડાંન બાંધનારાઓ માટે કે નડી પડાંન બાંધનારાઓ માટે ધાર્યું હતું, એમ જણાવ્યું નહીં હતું. તે બંધાયા પછી રસ્તમપોરાના બેહદીનો તરફથી અત્રે પંચાએતવાલા સાહેબો ઉપર જે ચાર કાગળોમાં ફરીઆદ આવી કે એ નવાં બાંધેલાં હખમામાં પડાંન વગરની લાશોને મેલવા દેવામાં આવતી નથી. તે ઉપરથી અત્રેવાલા સાહેબોએ એ બાબદમાં કેટલીક પુછપરછ કીધી અને પછી રાજ ૧ લો માહ ૫ મો સને ૧૨૦૧ સંવત ૧૮૮૮ નાં પોશ વીહ ૧૩ વાર શેમે (તા. ૩૦ જાનેવારી ૧૮૩૨ ને દીને) અત્રેથી વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી, ફરાંમજી કાવસજી વીગેરે

(૧) એ હખમાની મદેહનજર માટે જુઓ ચો. ૬. બા. ૭૫, પા. ૭૩. જુઓ

પા. પ્ર. I પા. ૮૬૩.

આશરે ૫૫ સાહેબો સહી કરી સુરત મોદીજી રૂસ્તમજી ઉપર ૫૪^૧ લખ્યો અને તેમાં શરૂઆતમાં જણાવ્યું કે “ રશતમપરાના બેએદીનો લોકોને બાલાવીને બાબરે કરને ને આબે કદાશ હમારો કાગજ હાકમને તાં દેખાડવો પડે તો શોખેથી દેખાડને.” એ જવાબમાં તેઓ લખે છે કે “ શા. ૧૮૮૦ (ઇસ્વી ૧૮૨૪) ના વરશમી કાગલ ૧) મુબોઇની અનબુમન ઉપર આવેલો હતું તે મધે લખેલું છે જે શ્રી બાવના^૩ મધે બુનો દખમુ લાંગી ગએલો છે ને દખમાની ગણી અરચલુ થાએ છે વાશતે નવો દખમુ બાધવાની ગણી જરૂર છે વાશતે મુબોઇના સાહેબ લોકોને એવા શવાબના કામમો શામેલ થાવુ શબ્દવર છે એતલુ લખુછે બીજુ કંઈ પંદાનવાલાને વાશતે કે વગર પંદાનવાલાને વાશતે કંઈ લખુ નથી તે બીપરથી મુબોઇની પંત્યાતવાલા શાએબોએ શવાબજુ કાંમ બાબીને એક કાગલ જિલો કીધો હતો તે કાગલ મધે જેની ખુશી પડે તે પરમાણે ભરીને રૂપીઆ આપેઆ છે. કાએજે આપરા દીનના ફરમાન પરમાણે જે કાએ એવા કાંમમો રૂપીઆ આપશે તેના ફરજનદોના ફરજનદો શુધી એ શવાબના હંમેરો હારીલ થાએ છે. તે શાડુ એ દખમુ એકલા પંદાનવાલાની વાશતે કે વગર પંદાનવાલાને વાશતે નથી બંધાવીજી એ તો કુલ જરતોશતી લોકોને કામ લાગશે.”

એ જવાબમાં મુબોઇવાલા સાહેબો સુરતના બેહદીનોની જે ફરીઆદ લખે છે તે પ્રમાણે તે બેહદીનોનું કહેવું નીચે પ્રમાણેનું હતું :—

“ અમારૂ અશલ વતન નોશારીનું હતું ને નોશારીવાલા રૂવાનોના પગ લાંબા રાખે છે ને પંદાન બાદે છે તેજ પરમાણે હંમે રશતમપોરામો કરતા હતા પન કેતલીએક આશામી અંધારૂ તા. બેહદીન આપરાં દીનધરમનુ શરેશતો શમજવા લાગ્યા છે ને બેઇઉ જે બીજા ગના દેશોમો પંદાન બાધનુ કોઇ નથી તે વાશતે રશતમપરાના કેતલાએક લોકોએ પંદાન બાધવાનુ મુકી દીધુ છે તે શાડુ જે લોકો રશતમપરામો હજુર પંદાન બાધેછે તે લોકો એ જે ધણીએ પંદાન છોરેઓ છે તેનાવોને ખેશ કબીલાના રૂવાનોને શ્રી ભરથાનાના દખમામો રૂવાન મેલવા દેતા નથી ને રૂવાનોનુ કાંમ અતકાવે છે ને કેહેછે જે પંદાનવાલા શાથે વગર પંદાનવાલાને મેલશે

(૧) મો. ૨, બા. ૨૧૪, પા. ૧૭૨.

(૨) એજ એપડો. (૩) ભરથાનાં.

તો ભરથાનુ દખમુ બગરશે. એવી રીતનુ જીલમ થાએ છે તે નોશારીના દશતુરજી તા. દેશાઈજી આગેવાન થઇને એવો મિમુનાશીજી કાંમને બંધ કરતા નથી”. મુબઇવાલા સાહેબો વધુ લખે છે કે “તે બાચીને હમે ગણ્યા દલગીર થયા છેઉ.....આપરી દીનની કોઇ કીતાબમો લખેલુ નથી જે રૂવાનને મોઢે બાંધાન બાંધે છે તેનુ શવાબ છે કે પંદાન નઇ બાંધે તેને ગુના છે તે કરતાં એવું આપરી જનદ અવશતાની કેતાબમો લખેલુ હોતે તો અશલતી આપરા બજરૂખો’ આજ શુધી પંદાન બાંધતા આવે તેપન પંદાન બાબદ કોઇ કેતાબમો લખુ નથી તેવું બાણીને દીવ મધે તા. શનબન મધે તા. ગોદાવરા મધે તા. ખંભાત મધે તા. ભરૂચ મધે તા. શુરત મધે તા. વરશાલ’ મધે તા. નોશારી મધે તા. ઉદવાદા મધે તા. કલીઆણી મધે તા. થાના મધે તા. ગુના મધે શ્રી મુખેઈ મધે દખમા છે ને આપરા જરતોશતી લોકો ચાલીશ હજાર માનશથી વધારે છે તે કોઈ પંદાન બાંધતા નથી પન જીજીની નોશારીના જરતોશતી લોકો છે તે કોન બને શુ’ કારણુશર પંદાન બાંધે છે તે કાઇ કેતાબી નથી ને પોતાની જીદથી મુકતા નથી..... રૂવાનેને મોઢે પંદાન બાંધવાનુ કોઇ કેતાબમો લખેલુ નથી.” બીજી અમે શાંભરીઉ જે નોશારીના દશતુરજી હવે કેહો છે જે એક કેતાબ ૭૦૦) વરશની છે તે મધે પંદાન બાબદ લખેલુ છે પન તે કીતાબ હંમો ગણ્યા દારા થયા બેવા માગીએ છે પન હજુર શુધી અંમોને કાંઇ દેખારી નથી અગર અશલ કેતાબ હોતે તો તાબરતોબ દેખારતે પન હવે પોતાની શુખન પરવરી કરવાને વાશતે કંઈ નવું લખીને

(૧) ખુઝેર્ગી. (૨) વલસાડ.

(૩) પદાન બાંધવું કે નહી, તે બાબતનો કોઇ ખાસ ઇસારો આપણને રેવાયતોમાં મલતો નથી. પણ દારાજ હોરમજદયારની રેવાયતમાં એક જગ્યાએ સગદીદ માટે મોલતાં લખે છે કે “કરી કે ગુઝરે શરદ વ ઉરા સગદીદ કુતનદ રએ વએરા ન બાયદ પુશીદ” એટલે કે “કોઇ ગુઝરે અને તેને સગદીદ કરે. ત્યારે તેના ચેહેરા ને ધાંકવું નહી” (જુ. ૧. મારા દીખાયાવાળી મરહુમ એરવદ માનેકજી રસતમજી ઉનવાલાની ફારસી દારાજ હોરમજદ-યારની રેવાયત (વા. ૧, પા. ૧૧૨ લીટી ૧૮-૧૯). એ રેવાયત પ્રમાણે સગદીદ માટે મોંહ ખુદ્દુ’ બોધાએ. જે મોંહ ઢાંકવું હોય તો ફરીથી સગદીદ કરવી. નહી તો મરગરબન ગુનાહ લાગે. (જુઓ પેહેલવી વંદીદાદ પરગ. ૭, ફ. ૨. દસતુર જમારપજીનો પેહેલવી વંદીદાદ રેફ્ટ પા. ૪૯, તરજુમો પા. ૬૪).

હેખારે તો કેન જાને. બીજું એ જે શ્રી મુખોઈ મધે કેતલાએક નો શારીઆ બેએદીન તા. મોખેદો છે તે ગુજરે છે તેનાને હંમે કંઈ પદાન બાદતા નથી ને તે શરવને આપરાંજ દખમામો મેલે છે.....બીજું એ કલ્મો આપરા દીન ધરમનુ છે તે આપરી પનચાત મેલવીને ચુકાવવાનુ કાંમ હતું પન હવે તે હોકો શરકારમા ફરીઆદી થઆ છે તો અલખતે હાકમખી એજ પરમાણે હોકમ કરશે જે દખમુ શરવના પછંશા ઉગરાવીને બંધાવીઉ છે તારે તેમા પંદાનવાલા તા. વગર પંદાનવાલા શરવને મેલવાનુ હોકમ આપશેબીજું એજે પંદાનવારા તા. વગર પંદાનવાલામાં કશે તફાવત નથી કાંએજે એનું કંઈ અપરી અવશતાની કેતાબમો લખેલુ નથી તે પંદાનવાલાની સાથે વગર પંદાનવાલાને મેલે તો તે દખમુ બગરશે.....હંમે શાંબરીઉ જે શ્રી ઉદવારામો કેતલાએક નોશારીઆ છે તે પંદાન બાંધે છે ને કેતલાએક પંદાન બાંધતા નથી ને વરી કેતલાએક જના પગ વાલે છે ને કેતલાએક જના પગ લાંબા રાખે છે પન કંઈ તે શરવેના બુદાં દખમા નથી તે શરવેને ભેલી શ્રી ઉદવારાના એકજ દખમામો મેલે છે તારે તે દખમુ કાંઈ બેગરતુ નથી.....બીજું અગર કોઈ શકશ પોતાની મમતને શાઝ કેશે જે ભરથાનાના દખમાની ઉગરાનામો તંમોએ પછંશા આપેલા છે તે તંમો પાછા લો ને દખમુ હંમે રાખીશુ તે કંઈ થાનાર નથી ને કોઈ કેશે કે જે પછંશા હમારા હુમેને આપો ને તંમારે હવાલે દખમુ લીઓ તેથી થાનાર નથી કાએજે જે ધણી એક વાર ધરમાઉ પછંશા આપી ચુકે તે ધણીથી પાછા લેવાએ નઈ ને કોઈથી પાછા અપાએથી નઈ ને વરી ભરથાનાના દખમાની અનબુમનને નામની તનદરૂશતી બનાઈ ચુકી છે તે વાશતે દખમુ અનબુમનનુ થઈ ચુકુ છે. ” એ કાગજ ઉપર પંચાએતના સાહેબો ઉપરાંત આશરે બીજી ૫૦ સહીઓ છે.

એ કા. લખવા પછી ૭ દહાડા રહીને એક બીજો કા. લખ્યો છે જેમાં તાકીદ કરી ઉપલો કા. પાછો માંગે છે કે “ કેતલાએક પારેગરાફ કાઢી નાખવા જરૂર છે નઈતો ઉલતું આપડું કામ બગરશે ને તેના બદલે બીજા ૨) પારે-ગરાફ અમારી નજરમા આવેઆ છે તે વધારીશું.....તરત તે કાગલ પાછુ ખીડાએ ને એ કાગલની નકલ રાખતાથી નોં.....આજથી શાતમે દારૂ કાગલ

હમોને પોએ તેમ કર્ણે". એ કાગળ ઉપર વાહીઆ બમનજી અને ખરશેદજી માણેકજી સહી કરે છે. ખરશેદજી માણેકજી શહી કરતાં લખે છે કે "અગર તે કાગલ અરદેશરજીને આપેચ્છો હશે અગર શરકારમા આપેચ્છો હોશે તો તો હરએક તજવીજથી કાગલ પાછો લઇને અતરે મોકલી દેજો ને કાચ તે કાગલની હકીગત તા. તે કાગલની નકલ તે લોકોના હાથમા જશે તો અતરે જે તંમારી બાજી શરશ થનારી છે તેવો વખત ફરીથી કદી નઈ આવે."

ઉપર જણાવ્યું તેમ મુંબઈવાલા સાહેબો સુરત મોદીજી ઉપર ઉપલેખ પત્ર લખતાં એ બાબદ પંચાએત મેલવીને ચુકાવાને બદલે સરકાર હજુર ગઈ તે બાબે દલગીરી દેખાડે છે, તે બાબદની સમજ નૌસારીની મેરજી રાંણા લાઇ-બ્રેરીમાં દસ્તુર જમાસજી સોરાબજીએ મેલેલી આગલા દસ્તાવેજોની ચોપડી (વો. ૨, ફાલ્ગુ ૭) ઉપરથી મલે છે જેમાં સરકાર ઉપર દસ્તુર રૂસ્તમજી નશરવાંનજી તથા દેશાઈ એદલજી નવરોજી વીગેરેએ કરેલી અરજી નીચે પ્રમાણે આપી છે.

"શ્રી સુરતમાં બેહેદીનજીએ નવાં દુખમાંમાં પદાંણુ વગેરેનાં રૂવાંન જળ-કીથી ચહડાવ્યા તે વીસે મોંબેદોએ સરકારમાં અરજ કીધી તેની નક્કળ.

"ગરીબ પરવર સલાંમત મોટા દરજ્જાનાં નાંમદાર સાહેબની ખીદમતમાં નવસારીની મોટી દરમહેરને તાયબેની અનજીમનનાં પારસી લોકની તરફથી દસ્તુર રૂસ્તમજી નોસરવાંનજી તથા દેસાઈ એદલજી નવરોજી વગેરેની અરજ એ છે જે આગળ હમો સુરત સેહેરનાં પારસીઓ સાઠે એકજ હતા ને રૂવાંન યાને મુંરડાં કાંકડાખાડીને દુખમે પદાંણુ બાંધીને ચહડાવતા પછી આસરે વરસ ૧૧૦ ઉપર સેહેરનાં પારસીઓએ પદાંણુ બાંધવાં મુકયાં ને હમો તો કદીમ ચાલ મુજબ પદાંણુ બાંધવાં મુકાં નહીં વાસ્તે તે લોકથી જુદા થયા ને હમોનાં રૂવાંન યાને મુંરડાં અહીંયા ખીજી દુખમું નહીં તેથી નવસારી લાઇ જઇને ત્યાંને દુખમે ચહડાવતા ને તેમાં હમો લોકોને ઘણી તજદીર હતી. માટે નવશારીનાં દેસાઈ ખરશેદજી તેહેમુલજી વગેરે હમોનાં બુજરોગોએ મસલત કરીયો જે ભરદાંન પ્રગણે ચોરાસી મધે જમીન ખરીડ કરીને પદાંણીનું દુખમું ત્યાર કરાવવું તે દહાડાથી હમારા લોકનાં રૂવાંન દુખમે મજકુર ચહડે છે ત્યાર બાદ હમોનાંમાંના કેટલાક લોકે

પદાંબુ મુકીને જુદા થયા તે દહાડાથી તે આજ લગીન તેવનના મુરંડા કંકર ખાડીને દુખમે ચહડે છે એ રસમ આજ લગીજ ચાલતો આવે છે ને હવે દોરાબજી બેહમનજી તથા અસપંદીયારજી^૧ તથા રતનજી પેસી તથા શોરાબજી ભેરાંમજી અટકે તવડયા તથા ખરોદજી બેહરાંમજી વગેરે થોડા એ બેહદીનવાળા સરાસરના રાથીર એકએકમાં મસલટ કરી પદાંબુ બાંધવા મુકી મુરંડા એને મોજે ભરઠાંને દુખમે ચહડાવાનું કહે છે એવા ખોટા ખ્યાલથી જખરજસ્ત કરીને હમાંરા દુખમાં ઉપર ચહડાવા ચાહે છે ગરીબ નવાજ એ લોકો અસલન રસમને મુકી ખીજે રસમ કરવા ચાહતા હોય તો જે રીતે કડું માહરા માન આગળ પદાંબુ મુકીને રૂવાંન કાંકડાખાડીએ દુખમે ચહડાવે છે તે રીત એ લોકો પણ ત્યાં ચહડાવે તેમાં હમાંરે કાંઈ મુંઝામટ નથી નાડાયક એ લોકો સરેસ્તાનાં રાહથી અસળનાં રસમ મુકી હમાંરે દુખમે જખરજસ્તીથી ચહડાવ માંગે છે તે સી રીતે થાઈ સકસે વાસ્તે ઉમેદવાર છાઇએ જે મેહરબાંની કરી ઉપરની હકીકતને ધ્યાનમાં લાવી એ લોકોને હજુરમાં બોલાવી તજવીજ જાણ ફરમાંવી એ લોકો ઉપર હુકમ ફરમાંવો જે કડીમનાં રસમને મુકેતો એ દુખમે ચહડો નહીં અગર કોઈ દાવો રાખતા હોય તો દેવાનીમાં ફરીયાદ કરો તેનો જવાબ દેવા હાજર છે એજ અરજ અરજી દસ્તુર રસ્તમજી નોસરવાંનજી તથા દેસાઈ એદલજી નવરોજી વગેરે નવસારીનાં મોટી અનજુમંબુનાં તાયબેનાં લોક. ”

આ પત્ર ઉપરથી હીસે છે કે, પદાંન બાંધવાનાં વાજખીપણાનાં પોતાનાં એકીન ખાતર, સુરત ખાતે દખમું હોવા છતાં, કેટલાકો સુરતથી આશરે ૨૨) માઇલ દુર છેક નૌસારી ખાતે પોતાનાં રવાંને લાવતા હતા.

ઉપલા પત્રવહેવાર પ્રમાણે સુરતનાં બેહદીનોએ જે જણાવ્યું છે કે આગલ તેઓ પદાંન બાંધતા હતા પણ પાછલથી કોઈ પ્રકારની વાકેશીથી તે બાંધવાનું છોડી દીધું, તે વીગેરે બાબદનો ખુલાશો સંવત ૧૭૭૭ વરખે ભાદરવા વદ ૯ ને રવેઉ રોજ ૨૨ મો માહ ૧૧ ચ. ઝ. ૧૦૯૦ ને હીને નૌસારીથી સુરત ખાતે લખાયલા એક પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે^૩. સુરત-

(૧) જગા ખાલી છે. (૨) સરેસ્તાના રાહથી.

(૩) નૌસારીની મેરજીરાંણા લાઇબ્રેરીમાં દસ્તુર જમાસજીએ મેબેલી દસ્તાવેજોની ચોપડી વો. ૧ પુ. પાનું ૧૩૩.

વાલા કેટલાક સાહેબોએ નવસારી પત્ર લખી એ બાબદમાં સવાલ કર્યો હશે, તે ઉપરથી એ પત્ર લખ્યો છે. એ પત્ર જેમ તેની ઈબારત માટે તેમ ૨૦૦ વર્ષ પરનાં એક ધર્મ સંબંધી બાબદના દસ્તાવેજ તરીકે અગતનો છે. એ પત્રની નકલ નૌસારી ખાતેનાં એજ પુસ્તકનાં બીજાં વોલમનાં પાનાં ૪) માં પાછી આપી છે. ત્યાં એ પત્રની બાબદનું મથાલું નીચે પ્રમાણે કર્યું છે:—

“ શ્રી સુરત મધે રૂવાંને પદાંબુ બાંધતા હતા તે પેલા સુરતનાં પારસીઓએ પદાંબુ સવંત ૧૭૭૭ નાં ૨૨) ૧૧) વરસમાં પદાંબુ છોડયાં તે વીસે સુરતથી નવસારી લખ્યું તે નવસારીથી તેનો જવાબ લખ્યો તે. ૧૭૭૬-૧૮-૨.”^૧

એ પત્રમાં એક જગાએ લખે છે કે “તમારા બુજરોગો ચાલેચ તેમ આવો હમે હમારા બુજરોગોની સદાએ માંફક ચાલું છું પછે પછે હોસદર આવસે જે દરસ્ત હોસે તે માલુંમ પડશે.” એ પત્રમાં સહી કરતાં દસ્તુર માણેકજી મેરનોશજી લખે છે કે “વડવાર (એટલે કજીઓ) કોટા થાઇ તે કરજો. પદાંબુ કરવું લાજમ બરહક છે, ખસુસંણ મુવાને દરસ્ત છે. કેતાબની રૂવે.” દસ્તુર રસ્તમજી બેરાંમજી સહી કરતાં લખે છે કે “પદાંબુ સહી છે”. દારાબ પાંલન લખે છે કે “પદાંબુ મુવાને કરવું દીનની રૂવે દરસ્ત છે અને તેહેકીક છે.”^૨ જામારુપ આશા લખે છે કે “પદાંબુ મુવાને કરવું દીનની રૂવે દરસ્ત છે.” આ દસ્તુરો ઉપ્રાંત આ પત્ર ઉપર નૌસારીના આશરે બીજા ૪૪) મોબેદો

(૧) આ તારીખ અસલ નકલ કરનારાએ પોતાની નકલ કરવાના દીવસની મુકેલી દીસે છે. ઉપલી લાઇબ્રેરીનાં ઉપલાં પુસ્તકનાં ૨ જ વોલમમાં ૩) જ ફાલ્ગ્યો ઉપર એ પદાંબુની બાબદમાં દસ્તુર બરજોર કામદીનની રવાએત પ્રમાણે કેટલુંક લખાંન કરેલું છે.

(૨) સહી કરતી વખતે સહી કરનારાઓના શેરાઓ, ઉપલી ચોપડીનાં બીજાં વોલમ (ફાલ્ગ્યો ૪ થા) પરમાંણે, મેં આપ્યા છે. પેહલાં વોલમની નકલમાં એ શેરાઓ સંપૂર્ણ નથી.

(૩) દારાબ પાંલન પોતાના ફરજિઆત નામામાં મરજુની કોયા વર્ણવે છે તેમાં લખે છે કે “પેનામ વ કુસ્તીશ અવજ બેચન્દન્ડ” એટલે “પદાંબુ અને કુસ્તી પેહેલે બાંધવી” (જુઓ માર્શ દારાબ પાંલનનું ફરજિઆતનામું પા. ૩૫, લીટી ૧૦). ”

અને બેહદીનોની સહી છે. એ પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે એ લખનારાઓ પ્રમાણે રવાંને પડાંન બાંધવાનો રેવાજ ઘણો પુરાંણો છે.^૧

“ શા. ૧૮૮૭ ના વરખે શાવણ શુદ્ધ ૯ વા. બુધે રોજ ૪ થો માહા ૧૨ મો શા. ૧૨૦૦) એજદેઝરદીના તા. ૩૧ મી આગસત રવાંને પડાંન નહીં ૧૮૩૧^૨ ને દીને ” સુસ્તનાં રસ્તમ પોરાનાં જરથોશ્તીઓ બાંધવાનું એક જાહેરનામું. “ કુમના^૩ બેહદીન તા. આ. મનચેરજી હોમજીના મોબેદો શરવે હંમો અનજુમન એકથા થાઇને ” બંદાબસત કીધો હતો જે રવાંને પડાંન બાંધવું નહી. હીદુસ્તાનનાં બીજાં ગામોમાં નહી પણ ફક્ત નૌસારી પંથકમાં એ ઉલ્લેખ રસમ છે. “ નૌસારીના દશતુરો વીગરે શ્રી મુમબજ તા. બીજા હરેક પંથકમો નૌસારીવાલા પંધાન છોડે છે. તેવી રીતની ગનીએક વાતો ખાતર જમા કરીને શરવે અનજુમન બેશીને એકઠીલ થાઇને રોજ ૨૦ મા. ૧૧ તા. ૭ મી^૪ અગોશત શા. ૧૮૩૧ ઇશવીને દીને મુકરર થેરવીઉ જે.....જે કોઇ હુવેથી પંધાન બાંધે તે બેડ જહાંનનો તા. ખુદાતાલાનુ તા. પેગમબર શાહેબ જરથોસ્ત શાહેબનો તા. હાકમો તા. અનજુમનનુ ગુનેગાર થાએ શબ ને પોતાના ચેઆરમના શવાબથી ખાતલ થાએ. આપન શરવ અનજુમન શરવે મલીને રવાંનનોને મોબેદ^૫ પંધાન બાંધવાનુ રશમ કાડી નાખીજી છે.”

(૧) નૌસારીનાં પુસ્તકખાનાની ઉપલી નોંધ પછી રવાંને પડાંન બાંધવાની તરફેણમાં બરજેર કામદીનની રેવાયતનો હવાલો આપવામાં આવે છે અને જણાવે છે કે પેશા પ્રમાણે કીધેલા ત્રણ પહેલા વર્ગો—અથોરનાન, રથેસ્તાર, અને વાસતરીઓશ—માટે પડાંનની જરૂર છે; હુનોખશાન માને ધંધાદારીઓનાં રવાંનો મટે જરૂર નથી. “ પડાંન વચ્ચે સમઠીઃ નહીં થાય એ વાત પેહેલવી રવાયતમાંથી દરતુર બરજેર કામદીને લખી છે: ” એ ચોપડીમાં પડાંણુ બાંધવા બાબે લખે છે જે “ એવું તપાસીને બાંધે જે ચસંમ નહીં ધંકાય, દીદાર તથા પેતાંની ખુબ હુંધાડી રાખે જે સગડીઃ થાય, ” માવજુદદ દસ્તુરનો હવાલો આપવામાં આવે છે કે તેને લખ્યું છે કે “ પડાંણુ કરવું વાજેમ છે અને ચસંમને તથા પેતાંનીને સગડીઃ કરે પછી નસો દુખમે દીનની રેસે લખ વ્તય એ દુખમાંમાં મેરી પછી જાડી પરનું કંઈજી કાઢે એટલા વાસ્તે જે મુરગ ચાસની કરે તે નસો ઉતાવળે પરાગદે થાય તો તેનું રવાંન ખુસાળ થાય.” (વો. ૨, ફો. ૪).

(૨) ચો. ૧૩ આ. ૧૬૧, પા. ૧૩૩ બાગ રજો. (૩) કામનાં.

(૪) રોજ ૨૦ માહ ૧૧ ને દીને તા. ૭ મી નહી પણ ૧૭ મી આવે છે ઉપર તા. ૩૧ મી આગસ્ટ ૧૮૩૧ અને આ તા. ૭ મી આગસ્ટ ૧૮૩૧ જેમ ચોપડામાં લખી છે તેમ આપી છે.

(૫) કહાય “ મોહડે ” બદલે જુલથી લખાયો હોય.

એ પ્રમાણેના એકરારની નકલ ઉતારી તે અત્રે નોંધતાં લખે છે કે “એકરા થી ફરે તો પનચાત પુછી શકે કે નઇ કરી વાડીઆણ શાહબને પુછજે.” એ નોંધની હેઠે બીજી લખાંન છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ બાબદમાં મલેશર તથા છેલા મોહલો તથા વાડો મોહલો તથા વાડી કબચો શરવને કાગળ લખવા જણાવે છે.

આ અરસામાં ચરવાતો એક બીજો સવાલ રવાંનના પગ લાંબા કે ટુંકા રાખવા તેનો હતો. આ અરસાના દફતરમાં તા. ૨૧ મી પ. રવાનનાં પગ વાલવા જાનેવારી ૧૮૩૪^૨ નાં ચાબુકમાંથી એક ફકરો ઉતારી લીધો છે માટે ચાબુક પત્રએ અવ-જેમાં રવાંનના પગ ટુંકા રાખવા માટેની અવસ્તાની શહાદત રતાનાં આપેલા દાખલા. આપી છે. તેમાં વંદીદાદની ૫) મી પરગદ અને ૧૮ મી પરગદના હવાલા આપ્યા છે. નીચે પ્રમાણે ફકરો લખી તેનો આશરો લીધો છે.

“ નોએદ ફરશે પાદેબીઅ નોહદ જશતેબીઅ વીતરેમ અશો છખશ તે દાતીઆ કતેહે ” તેનો અર્થ કર્યો છે કે “ નહી લાંબા પગનો ઇઆને પગ વાલેલા જોઇએ. તે વાલેલા પગનેબી તે જમીન લાગે નઇ. કુશાવે^૩ હાતનુ ઇઆ તે વાલેલા હાતનુ એ મીશાલનુ મકાન જમીન ખોદીને બનાવે. ગુજરેલા આદમીને તનને મુકવાને વાશતે દીનની રાહે હેવી જગો કરે તરન ખુલીઆ થરાઇઆ કતેહે જે આગલ કઇજી તેની મોરાદ એ જે માથું તા. પગ તા. હાત વાલવાનુ ખુણા બુમલે ૩) તરણ થરેએઆ તે તરન ખુલીઆની શાહેદી એ જગોમા આપી છે જે એ મીશાલે જમીન કતરાતી તુકી ખોદે જમીન એ જઆદ^૪ રીમનની નઇ થાએ છઆદે ગાનાહા^૫ નઇ લાગે ”

ખરશેદલ માણેકજીનાં જમશેદલ છજીસાઇ જોગા તા. ૩-૬-૧૮૩૧ નાં કાગજ^૬ ઉપરથી માલમ પડે છે કે તે વખત પર પંચાએત ૬. મુકતાદમાં વરાવાને તરફથી મુકતાદના વલાવાને દીવસે હરીસો કરાવવામાં હાડે હરીસો કરવાની આવતો હતો અને તે ગરીબોને ચાશની તરીકે ખવરાવામાં આવતો હતો. આગલે વરસે એ કામનાં ખર્ચ માટે પંચાએત તરફથી રૂ. ૧૦૦) આપવામાં આવ્યા હતા,

(૧) એકરા એટલે કટકાએ મલી કરેલા એકરાર; અથવા કદાચ આગલ સહી આગલ ૧ એમ એકરો કાહાડવામાં આવતો તે ઉપરથી “ સહી ” ની મતલબ હોય.

(૨) ચો. ૧૩ બા. ૧૪૪ પા. ૧૨૪.

(૩) કુશાદે પાને જિગામ.

(૪) જઆદે, વધતી. (૫) ગુનાહ.

(૬) ચો. ૨ બા ૨૮૫ પા. ૧૬૭.

(૭) હરીસો સખ્દની મતલબ તથા બાબદ માટે જુઓ આગલ પા. ૩૫૫.

તેમ આએ વરસે પાણુ રૂ. ૧૦૦) ભરવા જણાવે છે અને ધીજ સાહેબોએ આગલે વરસે આપ્યા હતા તે પ્રમાણે આપવા કહે છે જે “ મુખતાદના વખત પર ધરમનું કામ જારી રેશે તો પનચાતના શાહેબોની બજરૂખી બવેદાન શુધી રેશન રેશે. ”

એ અરસામાં “ શમશત અનબુમની તરફથી શેઠ ખરશેદજી માણેકજી શરાફે તશતર તીર ઇજતની નઈઅતે શરવે ફરેશતાવોની જ. તેશતર તીર ઇજાદનાં ઇજશની ત્યા વંદીદાદ કરાવીઆ છે તેની વીગત ”^૧ જાનની કીયા. આપવામાં આવી છે. કુલે આતશબેરાંમ અને અગીઆરી મલી ૧૫) ધર્મનાં મકાનો હતાં. એ મકાનોમાં ગોડાવ-

શની દરેહમેહરને “ પનચાતની દરેમેર ” એમ ઓલખી છે. “ દાદા ગામરીઆની દરેમેર ” એવે નામની દરેમેહેર જણાવી છે તે મજગામની પટેલની દરેમેહેર દીસે છે. ખરશેદજી માણેકજીની બે દરેમેહેર જણાવી છે, તેમાંની એકને ચોપાટીની દરેમેહેર તરીકે ઓલખાવી છે. દરેક દરેમેહેરનાં મકાન મધે ઇજશને વંદીદાદ અને બાજ અફરગાંન કરાવવામાં આવ્યાં હતાં. કુલે ખર્ચ રૂ. ૨૫૦) નો જણાવ્યો છે.

તા. ૬ થી જાનેવારી ૧૮૩૦ ને દીને^૨ જમશેદજી જીજીભાઈ એક સર-કચુલર પારસી માણેકજી સોરાબજી શંસેલ, જે દસ વરસ ૮. લાંબા વખતની કેદમાંથી મુક્તિ જેલમાં પડી બાહર નીકળ્યો હતો અને જેને લકવો કુતેલાઓને નાહન આપડં. થયો હતો, તેનાં સંબંધમાં કાહડે છે કે તેને આંધલાં લુલાંનાં ફંડમાંથી રૂ. ૮) નો પગાર આપવો. તે સરકચુલર ઉપરથી માલમ પડે છે કે કેદની લાંબી ટેપ ભોગવી બાહર નીકળનારાઓને નહાન નહવાડવાનો તે વખતે રેવાજ હતો.

તા. ૧૬ મી માર્ચ ૧૮૩૫ ને દીને ખરશેદજી માણેકજી બેંગલોર “ હંધેઆર મંબુચેરજી પેશતંનજી તથા શંમશત આપડા ૬. બહારગાંમ કોષ નાવારશ જરથોશતીઓ ” ને એક પત્ર લખે છે તે ઉપરથી માલમ ગુજરે તેની રવાન કીયા પડે છે કે બેંગલોર ખાતે ખરજોરજી ફરાંમજી ખાંન અતરે પંચાએત હરતક નામનો પુરૂષ નાવારશ ગુજરી ગયલા હોવાથી તેની ચવાનો દાખલો. ખબર અત્રે આવવાથી અને મુંબઈમાં તેનાં કાંઈ સગાં નહી હોવાથી “ તેનું ઉઠમણું તથા ચારંમ તથા શેઆવ

(૧) એ. ૧૦, બા. ૩૭, પા. ૪૦.

(૨) એ. ૬, બા. ૧૬. પા. ૧૦.

(૩) એ. ૧૧, બા. ૯૪, પા. ૨૬, બીજો ભાગ.

શરેશ વહીદાદ ઈજ્જતને મેળ આફરગાંન શુધાં ફશતુરલ એદલલ હારાખલ
શ'નજાણાંએ ફરમાવેઉ તે પરમાંણે પ'ચાતનાં ધરંમ મ'ધેથી ખરશેદલ માંણુકલ
શરાફની ફરેમેહર મ'ધે કરાવેઉ. ” એ પત્રમાં તારીફ કરવામાં આવે છે કે
હવે પછી કોઈ ગુજરે તો તેની ખબર “ તારીખ વાર લખતા રેશે તારે
હેવી ખબરે બાબદનું પ'ચાતનાં પછશા મ'ધેથી શવાબ થાશે તે પછશાનાં
આપનાંરાવોને તથા ખબરે લખનાંરાવોને તે શવાબનો હ'મબેહેરો પોહેચશે. ”

IV.

સરકાર, ફરખાર, વારસા હીસ્સા વિગેરે બાબતો.

આ અરસામાં પ'ચાએત હજુર બે વખત સરકારી નેઆયાધીશે.

૧. સરકારી અદાલત તરફથી તરફથી ખાહેશ રજુ થાઈ હતી કે પારસી કોમના
કોમના વારસા હીસ્સાના વારસા હીસ્સાના બ'દોખસ્તો કોમે લોગા.મલી નકકી કરવા.
બ'દોખસ્તો નકકી કરવાની
માંગણી.

(ક) એક વખત એ બાબદ ૧૮૨૬નાં સાલમાં સુરતની અદાલત તરફથી
આડકત્રી રીતે સુરતની પ'ચાએત મારફતે રજુ થાઈ હતી.

(ખ) બીજી વખત એ બાબદ પાધરી અત્રેની સુપ્રીમ કોર્ટ તરફથી
૧૮૩૨નાં સાલમાં રજુ થાઈ હતી. એ બંને વખત રજુ થાયલી બાબદની
હકીકત નીચે પ્રમાણે છે :

તા. ૨૮મી ઓગસ્ટ ૧૮૨૬ને^૧ દીને સુરતથી મ'ચેરલ એદલલ,
ખરશેદલ માંણુકલ પર એક પત્ર લખી સુરતની સરકાર

(ક) પારસી લોહાના ખાસ તરફથી સુરતવાલા ફસ્તમલ ખરશેદલ^૨ અને જર-
જુદર ફરવા બાબે ૧૮૨૬ થોસ્તી અનજુમન ઉપર કેટલાક સવાલો લખાઈ આબ્યા
માં સુરતની અદાલત તર- છે તેની નકલ અત્રેથી મંગાવવા પ્રમાણે મોકલે છે. એ
ફથી રજુ થયલી બાબદ. નકલ પ્રમાણે સુરતની અદાલત પેહલે સુચના કરે છે
કે કોમે લોગા મલી પોતાના સ'ચારી કાનુનો બાબે

બ'દોખસ્તો કરવા. પછી તે બાબે ૧૨) સવાલો પુછે છે.

(૧) ચો. ૨, બા. ૧૦૯-૧૦, પા. ૯.

(૨) બા. બા. ફસ્તમલ ખરશેદલ મોદી (૧૮૦૨-૧૮૯૪) ૯૨ વરસની ઉમરે
તા. ૧લી એપ્રિલ ૧૮૯૪ને દીને ગુજ્યાં. એવણુ ૧૮૬૧માં સરકારે નેમેલાં પારસી લો
કમીશનમાં એક અધીકારી નેમાયા હતા.

સુરતવાળા સાહેબો ત્યાંની અદાલતવાલાઓની સુચના જણાવે છે કે પારસી-ઓનાં લગન અને વારસા હિસ્સાના સંબંધમાં કોઈ ચોક્કસ બંદોબસ્તો થવા બેઠાં છે કે જે બંદોબસ્તની રૂએ અદાલતના નેઆયાધીશો તેઓ હંજુર આવતી બાબતોના ચુકાદા કરી શકે. પાછલથી ઇ. સ. ૧૮૬૮માં પારસીઓનાં લગન અને તલાક વીગેરેનાં જે કાયદા બંધાયા તે આ મુશકેલી તોલવા કાળે હતા. એ મુશકેલી જાણે આ (૧૮૨૯નાં) સાલથી સરકારી ન્યાયાધીશોએ કાંઈક ચોક્કસ રીતે દેખાડવા માંડેલી દીશે છે.^૧

સુરતની અનજુમનને સરકાર જાહેર કરે છે કે “હેવી રીતે ગવનર ડંકન સાહેબના વખતથી તે હાલ શુધી તંમારી કેમનુ વેવાર ઈઆને શીરશતો બેઠાં માલુમ થાયેઓ કે તંમારો ધારો કોઈ એક મુકરર નથી.....જાણુમા આવે છે જે થોડી વાત કેતાબના હકમ પરમાણુ છે ને ગણી ખરી વાતો તંમારા ખુજરગોના રશમ પરમાણુ ચાલે છે ને કેતલાએક લોકો હાલ પોતાની ખુશી પરમાણુ ચાલે છે ને એ રશમ ખુજરગોના તથા હાલનો એ કાંઈ લખામે આવેઓ નથી. તે વાશતે શરકાર હાલમાં ફરમાવેછે જે અનજુમનની મશલતથી એ શરવે દુનીઆદારીના વાત જેમા કોઈ વખત કજીઓ ઉઠે છે તેના ઉપર શારી પટે તજવીજ તા. મનશુબો કરીને શઉની શમજણુના વીચાર પરમાણુ લખામે લાવીને તે પરમાણુ ચાલવુ કે એ કીધા શીવાએ તમારામા કજીઓ બંનખ થનાર નથી..... હેવી રીતે શી અનજુમનથી શારી પટે બંધોબશ મુકરરથી થઆ પછે તંમામ અનજુમન મલીને ચાહેશે જે મુકરર કીધેલા બંધોબશત માથી કંઈ એક કલમ કાડી નાખવી અથવા કાંઈ વધારવી છે અથવા કાંઈ બદલ કરી તો તંમામ અનજુમની ખુશી પરમાણુ કાડી નાખવી અથવા વધારવા અથવા બદલ કરવા શરકાર ખુશીથી કબુલ કરશે વાશતે તંમામ લોક અનજુમન બેહતર જાણીને શગલા તમારા ફરજંદોન તા. ફરજંદોનને શારા રશતે દેખાડીને તેના હકમે નેક ચાઈને મુકરર કરીને શારી પટે વીચારીને શવાલોનો જખાબ કરીને મોકલએ ને તે કીધા ઉપર તે શરીશતા પરમાણુ શીરકાર હરએક વખત ઊપર અનજુમનના કઆ પરમાણુ મુકરર કીધેલો શરેશતો ઊપર ઇનસાફ

(૧) આ બાબેનો ધારો મેલવવા માટેની હીલચાલની કટલીક પાછલી તવારીખ પારસી પ્રકાશ (વો. ૧, પા. ૬૬૭ થી ૬૯૦.) માં આપવામાં આવી છે.

(૨) એ. ૨ બા. ૧૧૦, પા. ૯૦. જુઓ એ. ૧૩, બા. ૧૩૨, પા. ૧૨૪.

કરશે.....શવાલમાં કોઈ વાત નકારી^૧ આવે કે જેની બાબતોના બંધોબશત કરવાની જરૂર નથી તો તેનું જબાબ લખવાનું કારણ નથી અગર એ શવાલ શીવાએ બીજી કોઈ વાત તે હંમારી નજરમાં આવે કે તેહેના બિપર કાંઈ બંધોબશત કરવો લાજમ છે ને એ શવાલમાં આ વાતે હેનો જે કઈ તંમ લોક બંધોબશત કરશે તે તે બિપરના શવાલના જબાબ પરમાણુ કબુલ થાશે.”

આ બાબદમાં સુરતની અદાલત તરફથી નીચલી બાબદોના ૧૨) સવાલો આવ્યા હતા:^૨—

૧. મગની^૩ યાને શરૂઆતમાં કારજ કરવાની બાબદ માંગુ કોનના સુરતની અદાલત તરફના તરફથી, છોકરા કે છોકરી તરફથી જય ? માબાપ લગન, સંસાર, પાલક, નહીં હોય તો કોણ સાથે બંદોબસ્ત થાય ? માંગુ વસીએત, વારસા વીગેરે તુટી શકે કે ? તુટેતો કેવી રીતે વીગેરે ? એનાં બાબદોના આવેલા સવાલો. સખંધમાં ૮) પેતા સવાલો છે.

૨. શાદીની આગલ પાછલ અને શાદીની વખતે બાયડીને જે આપ લે થાય છે તેનાં સખંધમાં સવાલ કે તે કોણની મીલકત ગણાય ? એનાં સખંધમાં ૧૬ પેતા સવાલો છે.

૩. માંગાનાં વખતથી તે શાદી સુધી માંહો માંહે એક બીજાને આપલે થાય છે તેનાં સખંધમાં અને શાદીના આશીરવાદ વીગેરેની રાહ રીતી, એ બાબે ૮ પેતા સવાલો છે.

૪. એક મરદ કેટલી બાયડી કરી શકે ? જીવતી બાયડી ઉપર બીજી બાયડી કરવામાં આવે તો તેને લગતી અને આગલી અને બીજી બાયડીનાં ગુજરાંન વીગેરેની બાબદ. એ બાબદનાં ૬ પેતા સવાલો છે.

૫. નાંતરાંની બાબદ. એ બાબે ૮ પેતા સવાલો છે.

૬. છુટા છેડા. તે માટેનીર જામંડી, સખબ વીગેરેના ૮ પેતા સવાલો છે.

૭. ધણી ધણીઆણી વચ્ચેની મતફેરી સખબે ધણીઆણીની ખાધ ખોરાકીનાં હક વીગેરેની બાબદ. તેના ૭ પેતાં સવાલો છે.

(૧) બીન જરૂરી યા ખરાબ.

(૨) ચો. ૨, બા. ૧૧૦, પા. ૯૦.

(૩) માંગણી યાને લગણનું માગુ.

૮. મરણ કીધા. તે કેતાબ પ્રમાણે થાય છે કે વધુ ઝોછી ? તે માટેની કીધા ખાંણું વીગેરેનાં ખર્ચની બાબત. એના ૭ પેતા સવાલો છે.

૯. પાલકની બાબત જેના ૧૫ પેતાં સવાલો છે.

૧૦. વસીએતનામું કર્યા વગર ગુજરી જનારની બાબત, જેમાં ૧૭ પેતાં સવાલો છે.

૧૧. વારસના હકો. કેાઈ બાબત વારસના હકમાં આવેને વસીએતનામાનું જોર કેટલું છે વીગેરે. એના ૩ પેતાં સવાલો છે.

૧૨. શાહી વખતે મોખેદોનો લવાજમ. છોકરી કેટલી ઉમ્મરે પોતાનો વહેવાર વેપાર કરી શકે વીગેરે. તેના ૧૨ પેતાં સવાલો છે.

આ દરેક સવાલોના પેતામાં ઊપર પ્રમાણે જે મણાંક પેતાં સવાલો છે, તેમાંથી પહેલા એનાં પેતાં સવાલો નો સાર નીચે આપું છું કે તે ઉપરથી માલમ પડે કે સરકારી અદાલત પારસીઓની તરફદ્વાર સંસારી બાબતોની હકીકત જાણવા માંગતી હતી કે તેથી તેઓને સંસારી બાબતોનો ફેસલો કરવાની સવલત થાય.

“ ૧. તમારી કોમમો મગની કરવાની રીત કેહવી છે ને સવાલ પેહેલો. જમનનાં માગું કોહોની તરફથી જાએ તેમો કાંઈ લખા પડેઆ કરો છે માંગની બાબત. ને માગુ મુકદ્દર કરવાની શરૂ કંઈ આપવું લેવું પડે છે.

“ ૨. મગની કરવાનું કેાનો અંધીકાર છે છોકરીનો બાપ હોએ છે તેઆરે છોકરીનું કાકો અથવા દાદો મગની કરવાની વાત કંઈ બંધોબશત શહી શકે છે.

“ ૩ છોકરીનું બાપ હાજર નઈ હોએ અથવા પરદેશ ગએ હોએ ઇઆ મરી જએઓ હોએ તારે છોકરીની મારી ઇઆ બીજા કેાઈ શગાવાલા તેની મગની કરી શકે છે.

“ ૪. છોકરીની માએ બાપ નઈ હોએ તો તેની મગની તા. શાહી કરવાની કોહોનો ઇખતીઆર છે.

“ ૫. એજ પરમાણે છોકરાની મગની કરવામો પણ ઉપરના બંધોબશત પરમાણે છે અથવા કાંઈ જુદો રીરશે” છે.

“ ૬. મગની તુતી શકે છે તો શીહા^૧ માકુલ^૨ શબબથી તુતી શકે છે અગર નઈ તુટે તો એવી શુ વીધી છે કે તે કીધાથી મગની શઈ તા. કાએમ કેવાએ.

“ ૭ મગની થઆ પછી છોકરાનુ બાપ અથવા છોકરીનુ બાપ નાઆરાજ થાએ ને તોડવા આએ તો તોડી શકે છે ને તે ટુટવા કોહોની રબ વહતી જરૂર છે.

“ ૮ મગની થઆ પછી ને શાદી પેહેલા છોકરો અથવા છોકરીને દોશ થાએ તો મગની ટુટી શકે છે.

“ ૧ તમારી કોમમો બધરીને શાદી વખતે અથવા અગાઉ પાછલ ઇઆને તેમાં કાઇ જવેર તા. કપડા વગરે આપવાનુ કાઈ ચાલ સવાલ બીજા. પેહેલામણીની છે ને છે તો તેનુ કઇ આંકડો મુકરૂર છે તે શીવાએ બાબત. રીતભાત જે આપે તે મુકરૂર છે.

“ ૨ જેવર વગરે આપે છે તે મગની વખત આપે છે કે કઇ બીજા વખત આપે છે ને કોહોના હાથમા આપે છે ને બરે આપો છો તારે ટીપ બનાવો છો ને તેમા કોઇની શાએદી રાખો છો.

“ ૩ બધરીને જેવર તા. પોશાકી આપે છે તારે તે વખત તેની પાશે કઇ બમીન માગી શકે છે.

“ ૪ વરવાલા જે રીતે છોકરીને જેવર આપે છે તે રીતે છોકરીનુ બાપ પણ છોકરીને જેવર વગેરે (આપે છે તે) વર ચોરતની ખાશ મીલકત છે ને છે તો તે ઉપર ધણીનુ હોકમ ચાલે ને બધરી મરી ગીઆ પછી તે માલનુ વારશ કોણ છે.

“ ૫ પરણા પછી અથવા પેહેલા જેવર શેવાએ ધણીના ગેરથી અથવા બાપના ગેરથી ઇઆ મોશાલથી જે કઈ બધરીને મલે તે ઉપર ધણીનુ હોકમ ચાલે ઇઆ કોહોને.

“ ૬ જેવર બધરીને આપીજી છે ને તે ધણીની મરજી વના કોઇને આપી શકે છે અથવા કરચ કરી શકે છે ને મા અથવા શાવકી મા પોતાના જેવરનુ ખરચ કરે તેમા દીકરાનુ અતકાવ ચાલી શકે છે.

“ ૭ મગનો થઆ પછી કોઇ વાજબી કારણથી લગન નઇ થાએ તારે માહોમા રીતભાત જેવેર વગેરે જે કાઇ આપુ હોએ તે બનેની તરફથી પાછુ આપે ઇઆ નઇ.

“૮ બધરી પાશે ધણી જબરદશતીથી જવેર લઇ શકે છે.

“૯ બધરીની પાશેથી ધણી જેવેર ખરચ કરવા લેતો શા કારણથી લે ને કાઈ વાજબી કારણથી લે તો પછી તે બધરીને પાછો આપે.

“૧૦ શી શી વખત છોકરીવાલો છોકરાને શું શું આપે છે ને તે આપવાનું દાહો મુકર છે તે પેડરામણી કેવાએ છે ને હેવી રીતે એકએકના વેવાઈ તા. વેવાણો વગર શગાવાલા તા. છોકરા તા. છોકરીને આપે છે તે હક કાનો છે ને તે પાછુ આપવામો આવે છે ઇઆ નઈ.

“૧૧ અગરણી તા. મોશાલા વગેરે શું શું રીત આપે છે ને કેને કેને આપે છે.

“૧૨ તમારી કામમો જેવર બધરીને હવાલે કરવું તેનું કાઈ હેવુ શરેશતો છે કે એક બેએ છોકરાની માએ થઆ પછે હવાલે કરવું ને કદાપી છોકરા નહ થાએ તારે તેની કેતલી ઉમર થઆ પછે જેવર હવાલે કરવું ને તમારામો મોશાલુ કરે છે તેમા શું શું રીત આપે છે ને કોહોના હાથમો આપે છે.

“૧૩ બધરીને પોતાનો ધણી તેને અથવા ધણીની મરજી વીના બધરી પછીને મુકે તેઆરે તેનું જેવર તા. કપડા વગેરેનું રીતમાત શી થાએ છે.

“૧૪ ધણીઆણી મરી જાએ તેઆરે જેવર તા. રીતમાત પાછુ આપવું બેઘએ તેમાં કાંઈ મુદત છે અગર ખરચ થીઓ હોએ તો મુજરે આપે તે આપે આપે તો શા કારણના ખરચ મુજરે આપીને પાછુ લે.

“૧૫ ધણીઆણી મરી જાએ ને તે મરનારનો છોકરો હોએ અથવા છોકરી હોએ તારે જેવર ધણી આપે કે તેના છોકરાને શાઝ મોશાલીઆ રાખે ઇઆ નહ.

“૧૬ મરનાર બધરીને છોકરા અથવા છોકરી નઈ હોએ તારે તેના વારશનું ધણી કોણ.”

આ બાબત આ બાબમાં આગલ પા. ૪૩૧-૩૩ માં અતરેના ચીફ (ખ) પારસી લોકોનાધારા જસટીસ સર હર્બર્ટ કોન્ટન તરફથી આવેલી તરીકે સુધર કરવાની ૧૮૩૨ ના રજુ થાઈ છે. તેના સંબધમાં નીચલી વધુ વીગતા સાલમાં અતરે પાધરી રજુ કાંઈકે બાબુવા લાયક છે.

થયલી આબદ.

ઉપલા જડજ સાહેબની સુચના ઉપરથી “પંનચાતનાં અકાબરોએ શને ૧૮૩૨નાં શપટેમખર મહીનામાં ઘણાંએક જરતોશતીઓને તાંહાં છપાવેલી ચોપડીઓ મોકલી. તે મધે એ ઉપલી શરવે બીનાં લખીને તેહેની સાથે શ્રી શ્રુત મધે મીશતર હારી બારાડેલ (જે ઘણી હાલમો શ્રી કલકતા મધે લાઆ કર્મીશનર છે અને એ ઘણી આગલા દાહડા ઉપર અદાતતનો રજીશટર હતો તેણે) એ શ્રુતની પંનચાતનાં શેડી માવેને કેટલાકએક શવાલો પુછેઆ હતા તેહેનો જવાબ તે શાહેઓએ આપેઆ નથી-તેજ શવાલો શ્રી મુમબઈની અનબુમનનાં શાહેઓએ ઉપર કહેલી બાહેર ખબરની સાથે છપાવીને આપે-આ છે કે આએ રીતે પુછેડ છે વાશતે માંશ ૨)ની મુદતમો તાંમારી નજરમો જે નેક આવે તેહેવો જવાબ લખીને પંનચાતનાં અકાબરો ઉપર મોકલજો કે તે જવાબ આવેઆ પછે તે મધેથી જે કાઈ ફેન્દાર કબુ હશે તે શરવે અન-બુમન મલી નકી ઠરાવીને પછી અરજી કરીશુ” ને તે ઉપર તમો શરવેની શહી લેખશુ હેવુ” એક ચોપાનીઈ આશાંમી ૨૦૦) થી તે ૩૦૦) ને તાંહાં બુદ્’ બુદ્’ મોકલેડ.”

આ ચોપાનીઆની સાથની ખબરની નકલ ખોલાશે એ પંનચાતનાં પાના ૨૧૬-૧૭ ઉપર આપવામાં આવી છે. એ ખબર મુંબઈ સમાચારના તા. ૨૪મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૨ના અંકમાં પણ પ્રગટ થઈ છે. (પા. ૧૦૫૨-૫૩.)

ઉપર જણાવવા પ્રમાણે ચોપાનીઆઓ ઘણી ઘણીઓ પર મોકલ્યાં હતાં કે તે બાબે વીચાર જણાવે પણ તેમ કોઈએ કયું નહી. એ બાબે જમશેદજી જીજીભાઈ લખે છે કે ૨“પંબુ એ પરમાંણે કોઈએ કીધું નહી અને તે પછે ઘણી મેહેનત તથા ખુશાંમત કરીને ૮ અથવા ૧૦ વખત બુદે બુદે ઠેકાંણે શહ-વારથી બેઠકો કીધી ને તાંહાં ઘણીએક તકરારો ચાલી-તે મધે કોઈનો કંઈ વીચાર અને કોઈનો કંઈ વીચાર તેથી શરવેનો એક વીચાર થાઈ શકેઓ નહી અને એ કારણશર શહલાઓનો એક વીચાર લેવા શાડૂ આપડા કેટલાએક શાહેબોને અતી ઘણી મેહેનત પડી અને અંતે હેવુ” ઠરાવેડ કે જે તરફ

(૧) ખો. પં. પા. ૨૧૫-૧૬. બુઓ પા. પ્ર. I, પા. ૨૫૩.

(૨) ખો. પ. પા. ૨૨૨-૨૩.

વધારે જણાનો વીચાર પડે તે કરવું—હેવી કેટલીએક માંચાકાક કરીને ધારે માંખવાનો એક ખરડો ઉભો કીધો અને જે ધણીનાં વીચાર પરમાંણે વધારે વોટ નાંહી પડેઆ તેહેનાંને વહી અંનગમંતુ' યામઉ—તેહેવા શાહેઓને શાંમભવતાં ભારે મેહેનત પડી. હવે શહમજવું જોઈએ કે એ ધારે બંધાતે તો તે કાંણનાં કાંમનો છે કે જે ધણી પારો પાંચ રૂપીઆની પુણ પાછલ મુકી જવાની હોએ ને તે ધણી પોતાનું વરીઅતનાંમું' કે જેહેને “વીલ” કરીને કેહેછે તે નાંહી કીધું' હોએ તેઆરે તેહેનાં વારેશોને એ ધારા પરમાંણે ચાલવું—માકી જે ધણીનું' વીલ હોએ તેહેને એ ધારા શાયે કરી દરકાર નથી. તે વીલનો કરનાર ધણી પોતે મુખતેઆર છે. હવે હેવું' યાતાં પંજુ કેટલાએક શાહેઓને એ વાત પશંદ નાંહી આવી તેથી એ ધારાની શાંમને તથા ઉભતો ધારે શ્રી તારાપોરવાલા પટેલ વીકાલ મેહેરજીએ પોતાની તરફથી ઉભો કરીને તેહેનું' જુદુ ચોપાનીઉં છપાવીને તઈઆર રાખેઉ અને તે મધે પોતાનું' શરવે મત લખી જણાવેઉ.”

આ બાબદનાં સખમમાં જમશેદજી જીભાઈ ખોડારો એ પંનચાતમાં આ હીલચાલની તરફેણમાં બોલતાં લખે છે કે : “જેઆરે ઇનશાદવાલો ધણી આપડા શાહેઓને હરેક ધારાની તથા ચાલની રીતી પુછે તેઆરે શું જવાબ વાલે? —દશતુરૈનું નાંમતો હરજેજ લેવાએ નહી—એમ કીધાથી તો ઉભટી હરી જેહેવું' થાએ. કાંએજે તેવો પોતે કશા પાધરા માએનાં કરે નાંહી તેઆરે તાંચાર કરી જવાબ તે શાહેમથી વહી શકે નાંહી—તેહેવા શખમથી એ હકુમતનાં દાનેશમંદ શાહેઓ તરત પોતે શાંમજી બાએ કે એ લોકોમો કશું' થેકાંણું' નથી.”

વહી સને ૧૮૩૪ માં એ બાબદ ફરીથી બરપા થાઈ હતી. એ બાબે ખોડારોએ પંનચાતમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે : “હવે જાણવું' જે જેવારે એ નવી ચાટર વરશ ૨૦ ની મુદતની શ્રી હીનદોશતાંમો શને ૧૮૩૪ મો આવી તે વેલાએખી એજ નેકબખત અને આપડી

(૧) ખા. પં. પા. ૨૧૮.

(૨) ખા. પં. પા. ૨૧૮, થી ૨૨૦.

કેમનો મોટો જોરખાહ શર હરખરટ કાંમપટ'ન મુમખનો ચીફ જશતીશ હતો અને તેહેની શાયે આપડા શાહેબોને બોલવા ચાલવાનો ઘણો વેહેવાર હતો ને એ શાહેબે શ્રી હીનદોશતાંનમો આશરે ૪૫) વરશ કાહડેઆં હતાં તેથી કરીને ગાંમડી લોકોની ચાલચલણને શારી પઠે પીછાંનતો હતો તેથી એ શાહેબે જોડજો હવડાં અંગરેજી શીખવાનો માહવેશ શ્રી મુમખ મધે ઘણો ચાલેઓ છે અને અંગરેજી છાપાખાનાંની કવતથી પારશી લોકો અંગરેજી લાઆથી વધારે માહીતગાર ચાતા જાય છે અને વટ્ટી કેટલાએક પારશીનાં કળઆ કોરટમો આવેલા પણ છે તે મધે તેહેનાંની તરફથી ખારેશટરો પોતાનાં કુલની તરફથી ચાફ ઉગાડું બોલે છે જે-શાહેબ હમારા પારશીઓની લાઆ નથી વાશતે તમો તમારી અંગરેજી લાઆ પરમાંણે માહરો ધનશાફ કરો-હું માહરો ખાપનો વડો છોકરો છું તેથી તમો મહને માહરો ખાપીકી દાવર મીલકતો છે (કે જેહેને અંગરેજીમો “મમમુવએબલ પરાપરટી ” કરીને કેહે છે) તે માહરે હવાલે કરાવો પંજુ ચીફ જશતીશ પોતે ઘણાંજ ગાહોશ અને દાંનેશમ'દ હતા તેથી હરેક તરફદ થી તેહેને જવાબ વાલીને કાહડે અને તે શાહેબે ખારેઉં જે એ પારશી લોકોની તો લાઆ મુદલ નથી અને કમી એક કળઓ અંગરેજી ખારા પરમાંણે માહરેથી જો ચુકશે તો એ લોકોની મોટી ખરાબી છે અને હેવો મુકાદો થાયેઆથી જેઓની પાશે વરશ ૧૦૦) ની ઉપરની મીલકતો છે તે શરવે ફેરફાર અને ઉથલ પાથલ ચાઇ જશે—તેહેવું શહમજીને આપડા શાહેબો શાયે પરભાડી વાતો કીધી જે તમારી કેમનું ભારે ખરાબી જેહેવું આવી પડેઉં છે અને મોહોટી હીનખશતી માહારા ઉપર છે કે માહરા વખતમો ને માહરેથી હેવું નહાફ કાંમ તમારી ખાબતમો બને કે વરશ ૧૦૦) ની ઉપરનાં કુટ'મખનું ઇશટેટ પંજું અપાવતાં આખી પારશીની કેમ ખરાબ ચાઇ જશે ને રોકડો કળઆ કોરટમો આવશે તેથી ભારે ખરાબો ચાશે વાશતે તમો લોકો પોતાનો જે ધારે બાંધવા ધારો છો તેતો તમો બાંધજો પંજુ હાલ તરત તમોને એટલુંજ કેઉંચ કે શોઓ કાંમ પડતાં મુકીને તરત એક પીટીશ'ન બંગાલાનાં ગવરનર જનરલ તથા ધારા બાંધનારી શખા (કે જેહેને “લીજસલેટીવ કમ્મોનશલ આવ ઇનડીઆ ” કરીને કેહે છે તેહેને) કરા અને તે મધે તરત એટલુંજ

જાણે કે-હમારી પુરાતંમ ખાશ છે કે હરેક ધણી વીલ કરીને અથવા વગર વીલે મરે છે તેહની જે કાંઈ અશકેઆંમત તથા થાબર તથા જંગમ મીલકત વગેરે જે કાંઈ હોયેય તે તેહનાં વારેશો શરણે ભાગે ભાઈ ભાઈઓમા વેહેંચી લેતા આવેઆ છંધ્યે વાશતે તમે મેહેરખાંનગી કરીને હમાને હેવી લાઆ ખાંધી આપો કે હમારા અશલ પુરાતંમ ખારાને કોઈ ફેરવી શકે નહી કાંચેજે હાલમા હમારી કોમ મધેનાં કેટલાએક વડા છોકરાઓ અંગરેજી લાઆ પરમાણે જે કાંઈ જમીન ઉપરનું ઇશ્ટેટ છે તે એખલા પોતે લેવાનો કોરટમા દાવો કરેછે કે હમાને પોંહાંચે છે અને તેમ થાએઆથી હમારી કુલ પારશીની કોમનું કાંમ ખરાબ તથા ફેરફાર થાઈ જશે કાંચેજે મુમખાઈ મધે જેટલું ઇશ્ટેટ છે તે મધે ભાગ ૨) પારશીનું ઇશ્ટેટ છે તે શરવે હરકતમા પડશે હેવી મશલહત ચીફ જશતીશ શર હરખરટ કાંમપટને આપડા શાહેઓને આપી.”

સને ૧૮૩૧-૩૨ નાં સાલમાં હીંદુસ્તાંનની સુપરીમ કોર્ટના સંખંધમાં પારલામેંટે ઉપર જણાવવા પ્રમાણે ચાર્ટર બહાર પાડ્યો ૨. પારસીઓના જંસારી હતો. એ ચાર્ટર પ્રમાણે હીંદુ મહોમેદનોના વારસા હીસ્સા રવાનેનાં સંખંધનાં ઇનસાફ વગેરેનો ઇનસાફ તેઓના કોમી કાયદા કાનુનો પ્રમાણે બાબે મી. જેમ્સ મોરલી થાય એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું. પણ પારસીઓ નામનાં બેરીસ્ટરનું મત. માટે તેમાં કાંઈ જણાવવામાં આવ્યું હતું નહી. પારસીઓના વારસા હીસ્સા ને લગતી બાબતો ઇનસાફ ધણેક દરજ્જે અંગ્રેજી કાયદાને આધારે થતો હતો, તે બાબે ફરાંમજ કાવસજીએ

(૧) આ ફકરો આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે કે આજથી આસરે ૧૦૦) વર્ષ ઉપર મુંખાઇની મીલકતોમાં પારસી માલિકોની ધણી મીલકતો હતી. “ ભાગ ૨) ” એમ કહેવાની મતવચ આ દીસે છે કે “ ત્રાયમાંથી બે ભાગ ” એટલે “ બેવડો ભાગ પારસીઓનો અને એક ભાગ બીજાઓનો. ”

(૨) શેઠ વીકાજ મેહરજીએ ઉત્તરો ખરડો કરી સરકાર ઉપર માફચો હતો. તે ઉપરથી તા. ૧૨ મી અક્ટોબર ૧૮૩૬ ને દીને શેઠ ફરાંમજ કાવસજી બનાજ અને બીજા સાહેબોએ એક મીનીટ લખી શેઠ વીકાજ મેહરજીને ફપડા આપ્યો હતો (પા. પ્ર. I. ૨૬૦ નો ૧.)

મી. મોર્લી (James Morley) નામનાં બારીસ્તરની સલાહ ઉપલા ચાર્ટરના સંબંધમાં લીધી હતી. તેણે તા. ૭ ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૨ ને દીને આપેલું તે વખતે અગત્યનું ગણાયેલું મત સલામત નીચે આપેલું :

“ My dear Sir,

In my opinion by the Charter of the Supreme Court the only Natives who are entitled to have their own laws administered to them are the Hindoos and Mahometans and that all the others Natives, including the Parsees are Governed entirely in civil Contracts and Matters of inheritance by the English laws. Those who perused the act of Parliament and the Charters of the Court, did not advert to the large and respectable Reputation of the Parsees in India—and their situation has been entirely overlooked. The consequence of which is, that almost all the usages of the Parsees in Matters of inheritance are illegal and void. By the usages of Parsees, when a Parsee dies without a Will, all his lands and houses and goods descend equally among his sons, and the daughters have only a right to the expences of Marriage. By the English law, in such a case, the whole of the lands and houses would be the sole right and property of the eldest son only, and the goods would be equally divisible among all the sons and daughters. As Parliament is now investigating Indian affairs,

(૧) આ Morley ની કેલાખા ખાને એક વાડી હતી જે “ ઘેલા માલીની વાડી ” એવા અપભ્રંશ નામથી ઝાળખાતી, તે મારા ખચપણથી ત્યાંના રહેવાસી તરીકે હું જાણુનો આવ્યો હતો. મોરલી નામ લોકોએ માલી બનાવી દીધું હતું અને એ પછી સ્વભાવે ધણો આકરો કેહાતો. તે ઉપરથી લોકો તેને “ ઘેલા માલી ” કહેતા હતા. એ વાડી પાછળથી પેહલા સર જમશેદજી જીભાઈનાં હાથમાં ગઈ હતી. તે વખતે તે, તેમાં આંખાનાં ધણાં ઝાડો હોવાથી “ આંખાની વાડી ” તરીકે ઝાલખાતી હતી. પેહલા સર જમશેદજીએ તેની સાંમે જાહેર ઉપયોગ માટે એક કુવો બાંધ્યો હતો, જે ઉપર તેવજીની નામની તખ્તી હતી. મારી જાણમાં થોડાંક વરસ પર ત્રીજા સર જમશેદજીનાં વખતમાં તે કુવો લશ્કરી સતાવા-ભાઓને પુરી નાખવાની જરૂર પડતાં તેઓએ ત્રીજા સર જમશેદજીની પરવાનગી માંગતાં તેવજી તે પરવાનગી આપી હતી, પણ તે ઝેવી શરને કે તે કુવાને બદલે ત્યાં લોકોને પાણી ભરવાને માટે એક કુવારા રૂપે સ્થંબ બરપા કરવામાં આવે. તેમ કરવાનો આગ્યુ હતું અને ઘટતી તખ્તી મારવામાં આવી છે.

(૨) એ. ૮, બ. ૧૭ પા. ૬૩.

I think it merits the consideration of yourself and of the other Parsees, whether you and your Parsee friends should not send a Petition to the House of Commons that the Parsees should be governed in matters of contracts and inheritance by their own usages.

Yours truly

(Signed) James Morley

Bombay, }
7th Feby 1832 }

To,
Framjee Cowasjee

Merchant.

શ્રીયુ' દીસે છે કે પારસીઓનો ઇનસાફ પશુ તેઓનાં પોતાનાં કોમી કાયદા કાનુન પ્રમાણે થાય, એમ ઘણાંકોની ખાહેશ હતી અને ફરામજી કાવસજી એ બાબે ખાસ કાલજી રાખતા હતા. એ બાબે તેવણે આગલ બીજા આદેશો સાથે વાત કીધી હશે, પશુ તે ઉપર ધ્યાન આપાયું નહી, તેથી તા. ૪મી માર્ચ ૧૮૩૨'ને દીને તેવણ નવરોજી વાડીઆ ઉપર પત્ર લખી ફલમીની દેખાડે છે. તેવણ તે દીને કલાક ૫) વાગતે નવા દખખા' આગલ જનાર હતા ત્યાં નવરોજી વાડીઆને આવવા કહેછે કે ત્યાં મોરલીનાં પત્ર બાબે વાત કરવાઆ આવે. તેવણ લખે છે કે મોરલીએ ચીઠી લખી છે. “વેલાતમો પારલેમનત નવી ચાતરનાં બાધો બાધે છે તેમાં નેતીવ હીનદુ તથા મુશલમાન એ બેજ કોમ હેનાંની લાઆ પરમાંણે ઇનસાફ કરે.....એ બાબે ત'મોને તથા વાડીઆજી હોરમજીને હંમેચે ગ'ની વાર વાતો થાઈ હતી પંન કોઈ ધેઆંમો એ વાતને લાવેઆજ નહી ને હવે કુલે કાંમ ખરાબ થાઈજી છે તે જે કાંઈ આપડો ખારો છે તે શરવે રહ થાઓ તેથી એ બાબે હજી પંન તરત કંઈ બી આપડો ખારો બાંધીને આપડી લાઆ કરીને તે તરત પારલામેનતને મોકલો તો કંઈબી પછવાડે કાંમ દરૂશ રહેશે તેથી એ બાબે ત'મો આર આદેશોને બાઈ જ'મશેદજી તથા ખરશેદજી તથા બહમનજીને તથા બીજાવોની સાથે વાતો કરો. ને એ બાબે મીતીગ કરીને ખારો કીધા વગર કંઈજ બંનશે નહી શરવે શાહેબો

(૧) એ. ૮, ખા. ૧૨, પા. ૧૪.

(૨) આ નવું દખખું તે શેઠ ફરામજી કાવસજી બનાજવાણું દખખું છે, જેનો તાલ્લો તા. જુન ૧૮૩૧ ને દીને પુરાયો હતો અને જે તા. ૩જી મે ૧૮૩૨ ને દીને ઇજામું હતું.

પોતે પોતાનાં બંધામો મશગુલ છે કાંમમાં તેથી કોઈ કંઈ ખાતરમાં નથી લેતા પંન પછવાડે નરશ મારો. તેથી હંમે નાંચાર છેલ્લે.”

વાડીઆ નવરોજી, ફરામજી કાવજીની ઉપડી ચીડી અને મી. મોરલીને પત્ર એક સરકાયુલર^૧ કરી સર્વની વાકેફી માટે મોકલે છે. તેવણુ લખે છે કે “તમે શરવે શાહેબોને ગાંનાં દારા થઆ શેવક અરજ કરી હતી તથા ઇઆદદાશ કરી હતી પંન કોઈ શાહેબે તે વાત દીલ પર લેઈ ખોલાશો નહી કરેઓ તેથી જો આપડે કંઈ બી નહીજ કરશુ તેા આપડી કોમની ગાંની ખરાબી છે.”

આ અરસામાં સરકાર દરબાર તરફથી કેટલાક સુકદમાઓ પંચાએન હબુર ૩. પારસી પંચાએન સુકદા પા મત માટે આવ્યા હતા. તેમાંના અગતના કોઈક અને સરકાર દરબાર, નીચલા હતા :

પારસી બેઝનજી છાપગર પોતાની સ્ત્રીને રાહતતો ન હતો તે બાબદ આસરે ઇ. ૧૮૩૦ માં પંચાએત હબુર રજુ થઈ હતી. પંચાએતના (૬) શુધી નામની બાઇને સહોમે એ તે સ્ત્રી શુધીને સમજાવીને વરને ઘેર મેકરી બરજી પોશન મટ ખાઈ હતી પણ તે વરે “પ છે. હજીએ ફેશ ક કરીને ગરમે થી સામે સુદવા. બાહર ક હી મેલી.” તે પછી તા. ૨૬મી જુન ૧૮૩૩ ને દીને ફરામજી કાવજીની એ. પ્રીયામાં મલેલી પંચાએતની સભાએ તે બાઈને દર મસ્જોને રૂ. ૭) નો મુસદ્દો કાઢી આપ્યો. તે પછી તે પારસી બેઝનજી પરદેશ જતો રહ્યો તેથી તેણીને મુસદ્દો મલ્યો નહી. તે મુખઈ પ. હો આવ્યો ત્યારે પંચાએતના સહોમેએ તેને બોલાવીને કહ્યું કે પોતાની આત્મને રાહતે. તેણે તેમ કયું નહી, તે ઉપરથી તે બાઈ “પંચાતણી માનીતનુ તરાં-શલેશન કરાવીને તે ઉપર શહી કરી આપી તેલેઈને વાર ૨) હાકંમ ને તાંહાં ફરી-આદ થાઈ”^૩ ત. ૧૬મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૬ ને દીને એ બાઈ શુલબાઈએ એ પોતાના ખર્વાઈ ઉપર સમત કાડ્યો હતા કે તે તેણીનું જીવન કરે. તે સમતની સુતાવણી ત. ૨૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૬ ને દીને મી. વર્ડીન (Mr. Warden) તથા મી. એકવીથ.^૪ તથા મી પ્રીલીપ તથા વાડીઆ દાદાબાઈ પેસ્તનજીની બનેલી (પેટી-

(૧) ચો. ૮, બા. ૧૩, પા. ૧૪.

(૨) ચો. ૧૨, બા. ૪૮, પે. બા. ૩, પા. ૭૨.

(૩) ઉપબોજ એપડો. (૪) ચો. ૧૨, બા. ૧૭, પા ૧૮.

(૫) એકવીથ.

શેશનની) કોર્ટ હજુર નીકળી હતી. ત્યાં એ મુકદ્દમા પંચાયેતે તા. ૨૬ મી નવેમ્બર ૧૮૩૩^૧ ને દીને ચુકાવેા હતો તેની મીનીટનો અગ્રેજી તરજુમો બાધ તરફથી રજુ કરવામાં આવેા. સરકારી અદાલતે તે મીનીટ ધ્યાનમાં લઈ પુછપરછ કરી. માલુમતે વાડી બાધ ગુલબાધ, જેણી કોર્ટમાં નીચે હતી, તેણીને માલ ઉપર તેડી. “પંચ ગુડી ઉપર આવી નહી.”^૨ ત્યાર પછી મેલુસ્ટ્રેટે તે ખાવીદને હોકમ કર્યો કે “અગર તું એ ઓરને રાખશે નહી ને હેની પરવશી નહી કરશે ને એ ઓરત ફરોથી માશ ૬) ની અંદર હંમારી પાશે ફરીઆદ આવશે તો આવે હંમારા રીગલેશન પરમાણે તુંને રૂ. ૨૦૦) દંડથું તા. તુંને જલમો નાંખશું.”

તા. ૨૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૬^૩ ને દીને ફરામજી કાવશજીની હોશીશમાં પંચાયેતની મીટીંગ મઠી હતી અને જેમાં ત્રણ સાહેબો હાજર હતા, ત્યાં એ બાબદ ફરીથી નીકળનાં ઉપલા પારસી બેજનજીને બેલાવીને સમજાવવામાં આવ્યું કે પોતાની ધણીઆણીને રાહતે અને તે માટે જુદું ઘર મડે તેણે કહ્યું કે હાકમનાં હોકમ પ્રમાણે તે ધણીઆણીને પોતાને ઘરે લઈ જઈ રાખશે પણ જુદું ઘર માંડી શકશે નહી. પંચાયેતવાલા સાહેબોએ કહ્યું કે “એ બાધ પાછી હાકમને તાંડાં ફરીઆદ થાઈ છે અને હંમોને શમન કીધા છે તેથી તારી બે-હોરમતી થાશે પંચ તે છોકરાએ કંઈ માનેડ નહી.”

તા. ૩૧ મી માર્ચ ૧૮૩૬^૪ ને દીને ઉપડી બાધએ પોતાનાં મરદ બેજનજી ઉપર ગુજરાંન કાળે પાછી ફરીઆદ કરી. જે પીટીશન કર્યું હતું, તેની સુનાવણી વખતે પંચાયેતના ચાર સાહેબો સમન પ્રમાણે હાજર થયા હતા. “તાંડાં મી. વાડીને (Warden) બેડ તરફની તજવીજ કીધી..... મી. વાડીને પંચાતવાલા સાહેબોને પુછી બેડ ને પછી પારસી બેજનજીને

(૧) ચો. ૧૨ બા. ૧૬. પા. ૧૬.

(૨) ચો. ૧૨. બા. ૧૭. પા. ૧૮. એવું દીસે છે કે એવી વખતે કેટલીકવાર પારસી સ્ત્રીઓ કોર્ટમાં જાહેરમાં આવીને ઉભી રહેતા હતી નહી. તેણીઓ હેઠે એકાદ ઓરડામાં બેસી રહેતી હતી. આ મુકદ્દમામાં પણ વાડી બાધએ શરમાઈને ઉપર જવા ના પાડ્યું.

(૩) ચો. ૧૨. બા. ૨૦. પા. ૨૨.

(૪) ચો. ૧૨. બા. ૨૪. પા. ૨૫.

ગંનો ધંમકાવીને બેઠોરમત કીધો જે તુંને કંઈ શરંમ નથી જે તું તારી પંચાતનાં કેહા પરમાંણે ચાલતો નથી ને એ શાહેઓ (ને) હંધવેર તશડી આપી. વાશતે હું તુંને કેઉચ કે તું પાછો પંચાતનાં શાહેઓ પાશે જ ને એ શાહેઓ જે રીતે બંદોબશત કરે તે તું કબુલ કર.....વાડીઆણએ પંચાતનાં અંધાડૂ શાપુરદાડૂ શાથે તા. ૧...મેએ ૧૮૩૬ ને દીને હેનાં મરદને ગેર મોકલી જે તું તાંહાં બાઈને શલુકથી રેહે પછે જે તારી ઉપર દુખ પારશે તો હંમે તેનો બંદોબશત કરીને હાંકંમને રપોટ કરશું.” તેણી તેમ ખાવીંદને ઘેરે ગઈ પણ તેણે તેણીને “ગુજરાંનનું” બરોબર પોહોચાઉકે નહીં અંને તેની ઉપર ખોરાકી પોશાકીની હલાકી પડવા લાગી જે રોજનાં બે દોડીઆં ખરચનાં આપે તેમોથી શાખ તરકારી તથા ચાહે તપકીર તથા ધોભી ધોવાંન વીગરે બીજે ખરચ શી રીતે કરે તેથી ઓરત પાછી ફરીઆદ થાઈ”^૨. તે ઉપર વીચાર કરી તા. ૧૦ મી ઓગસ્ટ ૧૮૩૫ ની મીટીંગમાં કેડબુ કે એ ધણી બાઈડીને રૂ. ૪) આપે અને રૂ. ૨) પંચાએત આપે.^૩

(બ) એક દીવાની મુક-
દેમો પણ પંચાએત હજીર
આવવાની બાબદ.

એ અરસામાં સંસારી મુકદમાઓ ઉપ્રાંત કેઈ દીવાની મુકદમાઓ પણ પંચાએત હજીર સરકાર તરફથી આવતા હતા. તેની રાહ રીતી બહુવા એક દાખલો નીચે આપું છું:

હીરાંબાઈ તે પારસી સોરાબજી નાનાભાઈની ધણીઆણીએ તા. ૨૧ માર્ચ ૧૮૩૧^૪ ને દીને રીકારડર સર જોન આડરી (Sir John Awdry) ને અરજી કીધી હતી જે “એ બાઈનો મરદ પોતાની હંધઆતીમો પોતાનું ઘેર તરંણ જણીને ગીરવી આપેલું હતું ને બાકીની જગો મંધે પોતે રેહતો હતો તે ગીરવીદારોએ પોતાનાં રૂપીઆ લેવા શાડૂ તે ઘરનું લીલાંક કરાવા ધારેઉ પણ તે ઘર કંઈ વેચી શખાઈ નહીં કાંએ જે જે શુંદારે તે ઘર બાંધેઉ તેની શાથે કજીએ હતો. તાર પછે એ બાઈનો ધંણી ગુજરી ગયા પછે એ ગીરવીદારોએ જખરદશતીથી એ બાઈને ઘેરમોથી બાહેર કાડીને તે ઘેર પોતાનાં કબજમો લીધું છે તે પોતાનાં ગીરવીનાં રૂપીઆ લેઝને માડૂં ઘેર મંને પાછું આપતો નહીં હેવી ફરીઆદ ત અરજીમો લખી હતી તે વાશતે શર ખાંણ આદરી

(૧) ખાલી જગ્યા છે. (૨) ચો. ૧૨. આ. ૪૮. પે. બા. ૩. પા. ૭૨.
(૩) એજ ચોપડો. (૪) ચો. ૬ આ. ૨૮, પા. ૩૦, ફ. ૧. જીઓ
ચો. ૮, બા. ૪૦-૪૨, પા. ૪૬ તથા ચો. ૧૩, બા. ૭.

શાહેબે તે અરજી ધરંમનો વકીલ મી. ઇલ્લર લુક ઉપર મોકલી હતી ” એ મી. એડવર્ડ લ્યુક તરફથી એ મુકદ્દમાની બાબત પારસી પંચાએત હજુર વીચાર માટે આવી હતી. ગીરવીદારાનું કહેવું એવું હતું કે બાઇએ પાછલથી એ ધરનું વેચાંબુ ખત કરી આપ્યું હતું, પણ બાઇ તે ના પાડતી હતી. આ બાઇ અને સામી બાબુવાળા સાથના કેટલાક પત્ર વહેવાર બાદ તા. ૧૪ મી ઓગસ્ટ ૧૮૩૨^૧ ને દીને મી. એડવર્ડ લ્યુક ફરાંમજી કાવજી ઉપર પત્ર લખી તેણીની બાબત તપાસ માટે મોકલે છે અને તેમાં લખે છે કે “ I am unwilling not to give her the benefit of an investigation by the body of Gentlemen who have better means of ascertaining the real truth in such cases as these than I have, and I should really feel much obliged to you and the Members of the Panchat generally by your taking this matter under your consideration ”.

આ બાઇની ઉપલી બાબત જ્યારે પંચાએત હજુર આવી ત્યારે તે ઉપર પંચાએતે વાડીઆજી નવરોજીનાં ધરમાં બેસીને તા. ૧લી નવેમ્બર ૧૮૩૨ ને દીને તપાસ કીધી.^૨ પંચાએતના સાહેબોએ ડેડબુનું કે “ હુમારી શરવેની નજરમો થરેઉ જે તે વેચાંન ખત છે તે ખરૂ છે તે બાબનો રપોર્ટ^૩ વાડીઆજી નવરોજીજી જમશેદજીએ તથા ફરાંમજી કાવજીએ શહી કરીને મી. લુકને ઠેકાંને મી. હાંનીએલ ઇશમીથ થયો છે તે ઉપર તા. ૩ જાનેવારી ૧૮૩૩ ની તેરીખે મોકલેા હતો. ” એ રીપોર્ટ “ મી. દેનીએલ શીમીકને ઠીક નહી પડેા ”. તે ઉપરથી તેણે પંચાએત ઉપર ફરીથી જુસ્તેજોઇ માટે મોકલેા હતો. તે જુસ્તેજોઇ કરવા તા. ૧૮ મી માર્ચ ૧૮૩૩^૪ ને દીને વાડીઆજી નવરોજીનાં ધરમાં સમસ્ત પંચાએત બેઠી હતી. તેની મીનીટમાં લખે છે કે “ ફરીથી બાજ દીને એ બાઇની હજુર શરવેને ફરીથી બોલાવીને ચોકશ તજવીજ કરી છે તેવારે જે કંઈ પરથમ તજવીજ કીધી છે તે પરમાંણે શાફ નજર આવે છે જે એ બાઇએ વેચાંન ખત

(૧) એ. ૯, બા. ૨૨, પા. ૨૬.

(૨) એ. ૯, બા. ૨૮, પા. ૩૦ ફકરા ૫. આ મીટીંગના કામકાજની બીજી નકલ એ. ૧૦, બા. ૧૩, પા. ૧૫ માં પણ છે.

(૩) એ. ૯, બા. ૨૮, પા. ૩૨. ફકરા ૮. (ફકરા નં. ૯ પછી નં. ૮ અને ૯ ફરીથી લખ્યા છે. (૪) report. (૫) એ. ૯, બા. ૨૮, પા. ૩૨. ફ. ૮.

કરી આપેલ છે તે ખરૂં છે વાશતે ઠરાવેલ છે જે ઉપલી હકીકતનો વીગતવારે ફરીથી રિપોર્ટ કરીને મોકલવો". એ મીનીટમાં વધુ લખે છે કે "એ બાઈની નાંચારીનાં શબ્દોથી પંચાતનાં ધરમખાતાંમાંથી એ બાઈનો મુશારો આપવા કેહો તેથી એ રાંડે કબુલ નહી કીધું તારે જોએ કંઈ લાચારીનાં શબ્દોથી માંથું ઠેકાંને નથી વાશતે હેવી બેવકુફીની ફરીઆદી કરી છે." આ બાઈએ જે વેચાણ ખત સંવત ૧૮૭૪ નાં વરસે માગશર વદ ૯ ને ગરેલ (ઇ. ૧૮૧૮) ને દીને કરી આપ્યું હતું, તેની નકલ^૧ તેજ પ્રમાણે તેણીના ખાવીદ સોરાબજી નાનાભાઈનાં એક ગીરવીખતની નકલ^૨ પંચાએતનાં દફતરે નોંધેલી છે.

એ ઉપરથી ત્યાર પછી પંચાએતના ૯ સાહેબો (જેમાં એક હોરમજી દોરાબજી લશકરીની સહી ગુજરાતીમાં છે) તા. ૨૭મી એપ્રિલ ૧૮૩૩^૩ને દીને રીપોર્ટ કરે છે કે. " After a most careful revision and minute examination of the same we have no hesitation in declaring that the view taken of this case by that Gentleman is most perfectly correct and in every way consistent with the strictest justice the deed of sale was duly executed by the Petitioner and that she has no real or legal claim to the premisses referred to."

તા. ૨૭ મી એપ્રિલ ૧૮૩૩^૪, એટલે ઉપલેખ દીને, મી. રમીથે રીપોર્ટની પોંહચ કબુલ રાખી પંચાએતે લીધેલી તસ્દી માટે મોતો ઉપકાર માન્યો.

તા. ૩૧ મી જુન ૧૮૩૩^૫નાં ફરંમજી કાવશજીનાં નવરોજી વાડીઆ જોગા પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે જોકે એ બાઈની વીરૂધ્ધ ચુકાદો આપ્યો તે છતાં એ બાઈની હાલત ઉપર દયા કરી પંચાએતના સાહેબોએ તેણીને માટે ઉગરાંણું કર્યું હતું, જેની ટીપમાં રૂ. ૧૦૦૨) ભરાયા હતા.^૬ એ ટીપની મહેલનજરનો ખરડો જમશેદજી જીજીભાઈએ તા. ૨૦ મી એપ્રિલ ૧૮૩૩^૭નાં પોતાનાં પત્ર સાથે ખરશેદજી માણેકજી ઉપર મોકલ્યો હતો અને લખ્યું કે " આપરે એક વખત

-
- (૧) ચો. ૧૦, બા. ૧૦, પા. ૧૪. (૨) ચો. ૧૦, બા. ૧૧, પા. ૧૪.
 (૩) ચો. ૯, બા. ૩૬, પા. ૪૦. (૪) ચો. ૯, બા. ૩૭, પા. ૪૧.
 (૫) ચો. ૧૦, બા. ૪, પા. ૪. (૬) ચો. ૧૦, બા. ૧૫, પા. ૧૮.
 (૭) ચો. ૧૦, બા. ૧૬, પા. ૧૮.

વીગત શુધા કૌરતમો આપશું તો ખીજી વખત તેવું કાંઈ ચુકાકાનું કામ આપરી ઉપર રફેર થાશે તે વીગતવારે લખતા ગણું ગણી અરજમાન જેવું છે. ”

તા. ૩૦ જાનેવારી ૧૮૩૪ ના એક સેરા સાથે મુંબઈની કૌરત તરફથી બાઈ આવાંબાઈ (તે અરદેશર નશરવાંનજી કામા-
(ગ) સુપ્રીમ કોર્ટના જડને દોરવાલાનાં ધણીઆણી) ની તા. ૨૬ મી જાનેવારી ૧૮૩૪ તરફથી આવેલો એક સુકદમો. ની એક અરજી, જે સુપરીમ કોર્ટના નામદાર જજે

(Sir H. Compton અને Sir Awdry Knight) ને

કરવામાં આવી હતી, તે વીચાર માટે પચાએત ઉપર મોકલવામાં આવી હતી. તે અરજીમાં એ બાઈએ પોતાના ખાવીંદ સાંમે એક નાચાર ગરીબ (Pauper) તરીકે અરજ કરવાની રજા માંગી હતી. એ અરજીમાં તેણીએ જમશેદજી જીજીભાઈ અને ખીજઓ સાંમે, ખાસ કરી જમશેદજી જીજીભાઈ સાંમે, તરફદારી (partiality) કરવાનું આલ મેદયું હતું. એ બાબદની હકીકત નીચે પ્રમાણે છે :—મે ૧૮૩૨ ની સેવટે ચા જુન ૧૮૩૨ ની શરૂઆતમાં એ બાઈએ પોતાના ખાવીંદ અરદેશર કામાદોર સાંમે ફરીઆદ કરી અરજ કરી હતી, જે તે તેણી, જેની ઉમર ૩૫) વરસની થઈ હતી, તેનું ગુજરાંન કરતો નથી. એ ધણીએ એક પારકી સ્ત્રી રાખી હતી. ધણીઆણીએ લાંબો વખત સુધી ખાવીંદની લાજ રાખવા સાડ કાંઈ ફરીઆદ કરી ન હતી. ૯ વરસ પર તે સોલાપુર જઈ રહ્યો હતો. ત્યાં પત્રો લખવા છતાં તેણે ગુજરાંનનું કાંઈ પુછ્યું નહી, ત્યારે તેણી પોતે સોલાપુર ગઈ. ત્યાં તેણે પોતે ધણે જીલમ કર્યો અને રાખેલી રાંડ પાસે પણ કરાવ્યો. તે ઉપરથી ત્યાંનાં લોકોને દયા આવતાં તેઓએ વચમાં પડી તેની પાસે લખાવી લીધું કે તે પોતાની ધણીઆણીને રૂ. ૭) નો મહીનો આપે અને તેણી મુંબઈ જઈ રહે. એ લખાવી લીધેલાં કાગજ ઉપર સોલાપુરવાલા પારસીઓના આગેવાનોની સહી છે. તે લખાણુ પ્રમાણે તે ધણી માસીક મુસારો આપતો નથી. તેણીએ અરજીમાં જણાવ્યું કે તેણીનાં સાંભલવા પ્રમાણે એ ધણીએ

(૧) ઉપર (૨) refer (૩) એ શબ્દ બરાબર સમજ પડતા નથી. કદાચ દ્રા. “ અર્જમંદ ” એટલે “ ક્ષીંમતી ” યા “ ઉપયોગી ” થાઈ પડશે.

(૪) ચો. ૧૧. બા. ૨૫. પા. ૨૩. તથા ચો. ૧૩. બા. ૮૦, ૮૧, પા. ૬૮.

(૫) બાઈએ અરજીમાં તારીખ નથી આપી, પણ તે અરજીની મીનીટો ઉપર તા. ૩ જુનથી તારીખો શરૂ થાય છે. ચો. ૨. બા. ૨૨૫. પા. ૧૭૯.

બીજી બાઇડી કરવાની પરવાનગી માંગવા પંચાયતને અરજ કરી છે. તે ઉપરથી તેણીએ લખ્યું કે “ એ ઘણીને રજા આપો તો મારો રશતો કશી પાતીથી દુનીઆદારીના શરેશતા પરમાણુ કીધા વગર આપવી નહીં.” એ અરજી ઉપર ખરેશદજી માણેકજીએ લખ્યું હતું કે “ એ બાઇનો રશતો કરીને તેને રજા આપવી.” પણ તે બાબે વાડીઆ નવરોજી લખે છે કે “ એ બાઇને ખરચનુ એ પાશેથી અપાવવું પન તેને રજા આપવી નહીં દરશત છે કાએ જે એવા ગના જન બાધાનુ આપીને રજા માગશે.” કેટલાક બીજા સાહેબોએ એ બાઇને મુસારો આપવાનુ નકકી કરવાનું દરસ્ત ધાર્યું કે તેમ કરવા વગર ખાવીંદને બીજી બર કરવાની રજા અપાએ નહીં. જમશેદજી જીજીભાઇએ રજા આપવાનું દરસ્ત ધાર્યું.

ફરાંમજી કાવશજી તા. ૩ જુન ૧૮૩૨ ને દીને સેરો કરે છે જે “ આપરે ધારો કીધુ છે જે ઓરતને વરશ ૪૦) ની ઉમર થાઇ હોએ ને તેનું દશતાંન બંધ હોએ ને તોપન ઓરતની રાજી હોએ ને ઓરતનુ ગુજરાનનુ બંધોબશત પનચાતવાલા કરી આપે તે પરમાણુ થાએ તારે બીજી ઓરતની રજા અપાએ ને આએ ઓરતની ઉમર પણ વરશ ૩૫) ની છે ને એને મુશારો આગળ આપેઓ નથી તેથી શરવે શાહેબો શાફ એને એવો કરો ૧ જે એ ઓરતનુ આગલો મુશારો ફુલ આપે ને હવે નવો મુશારો માશ ૧) તા રૂ. ૧૫) ઉપરનુ કરી આપે ને કદી એ ઓરત બીજો મરદ કરે તો એ રૂ. ૧૫) નુ મુશારો બંદ કરે તે અગાઉ રૂ. ૧૫૦૦) નુ જરીઆન એને આપે ને મુશારો બંદ કરે. કોઈ બીજો મરદ મલે નહીં તો એ ઓરતને કોન બચકે તેથી શરવે વાતો ધેઆનચો લાવીને આપણાં મેમ્બરો મલીને ઠેરવે. ચોકશ ને છર ઓરતની મદત તમે પનચાતવાલાને વદતી કીધી જોઈએ કાએ જે મરદની ગનીજ તકશીર છે જે મરદ રંડી બાજ બાર લતા થાઇને ઓરતો શાથે કજીઓ શોધીને પનેલી ઓરતને દુખ દીએ એવા મરદને શજા દેવી

(૧) ‘ એમ કહો ’ ને બદલે જુવમાં લખ.પલો દીશે છે. અથવા આગલા “ શાફ ” બોલમાંથી આગલા હરફે લખાતાં રહી ગયા હોય અને મતવચ આ હોય કે “ ઇનશાફ એને એવો કરો જે...” (૨) એ. (૩) બાહાર રખડતા.

(૪) વચમાં એક હરફ ફાટી ગયો છે. મતવચ ‘ પરણેલી ’ શબ્દની નીકલે છે.

ગટારત છે". હોરમજી હોરામજી, જેવણ પોતે જમશેદજી જીજીભાઈ, ફરફુનજી સોરામજી તથા બીજા બે જણ સાથે ખનદાલે ગયલા પોતાને જણાવે છે, તેવણ મરદની તરફેણમાં મત આપે છે. ખરશેદજી માણેકજી બાઈને રૂ. ૫૦૦) આપી અને કાંઈ મુશારે આપી ખાવી'દને બીજી બેરી કરવા દેવાની તરફેણમાં વીચાર જણાવે છે. વાડીઆ નવરોજી રૂ. ૭) નો મુશારે કરવા જણાવે છે.^૧

એ પછી તા. ૨૯ નવેમ્બર ૧૮૩૩ ને દીને ફરાંમજી કાવશજીની ઓપ્રી-સમાં સમસ્ત પંચાએત મલી, તેની હકીકત ઉપરથી દીસે છે કે ત્યાર પછી ખરશેદજી માણેકજીએ સુચવેલી ગોથવણ પ્રમાણે એવું ઠકચું હતું કે બાઈને રૂ. ૫૦૦) આપવા. એ રકમથી બાઈ રાજ થઈ નહી. "તારે ભાઈ જમશેદજી જીજીભાઈએ ધરમખાતે પોતાની ગીરોથી રૂ. ૩૦૦) આપવા દેહા. જીમલે રૂ. ૮૦૦) ઉપર એ બાઈ રાજ થાઈ. તેનાં લખાં બનાં શરવે થયાં ને એ બાઈ કોઈનાં શીખવેઆથી ફરી ગેઈ તેથી તે રૂપીઆ આપવાનું મેકુક થઈ."

આ ઠેકાવ પછી આશરે બે માસ બાદ બાઈએ, ઉપર જણાવા પ્રમાણે, તા. ૨૯ જાનેવારી ૧૮૩૪ ને દીને કોરતને અરજ કરી અને જમશેદજી જીજીભાઈ અને બીજા કેટલાક સાહેબો ઉપર તરફદારી કરવાનું આલ મુકયું, એવો સબખ જણાવીને કે, તેઓ ખનદાલે ગયા હતા ત્યારે એ બાઈના ખાવી-દની કાંઈક મેહુમાનદારી ચાખી હશે.

બાઈની કોર્ટ જોગી અરજી ઉપરથી માલમ પડે છે કે બાઈને રૂ. ૮૦૦) આપવા ઉપરાંત રૂ. ૭) નો મુશારે આપવાની બાબદ સાથે કોઈ એવી શરત જોડાયલી હતી કે તેણી પોતાના ખાવી'દને બીજી બેરી કરવા માટે ફારગતી આપે. ખરશેદજી માણેકજી તા. ૨૭ મી મે ૧૮૩૪ ને દીને મી. સ્મીઠ (D. B. Smith, attorney for Paupers) ઉપર એક પત્ર લખે છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે તા. ૬ થી માર્ચ ૧૮૩૪ ને દીનનાં એક પત્ર સાથે એ અરજી વીચાર માટે પારસી પંચાએત ઉપર મોકલવામાં આવી હતી. એ

(૧) ચો. ૨ બા. ૨૨૫, પા. ૧૮૦

(૨) ચો. ૧૧ બા. ૨, પેટાં બાબદ ૯, પા. ૨. એ મીટીંગની મીનીટપર ૭) અકાખરોની અસલ સહી છે.

(૩) ચો. ૧૩ બા. ૮૧, પા. ૭૧.

પત્રમાં એવણુ કેટલોક ખેલાસો કરે છે. એ ખુલાસામાં તેવણુ જણાવે છે કે બાઇ ચોકસ સમજુતી કબુલ કરી ફરી જાય છે. એવું હીસે છે કે એ બાબ-દમાં કોટે^૧ વધુ કાંઈ કર્યું નહીં અને તે પછી તા. ૨૬ મી જુલાઇ ૧૮૩૫^૨ ને દીને વાડીઆણ નવરોજી જમશેદજીનાં ઘરમાં સમસ્ત પંચાએત મલી ત્યારે બીજી બાબદો સાથે એ બાબદ પણ વીચાર હેઠળ આવી. તેમાં જણાવેલી હકીકત પ્રમાણે પંચાએતે તેણીના વરને બીજી બાયડી કરવાની રજા આપી નહીં. તે પછી ખાવીંદે ફરીથી કેશેશ કરી રૂ. ૫૦૦) તેણીને રોકડા આપીને રાજ કીધી અને બીજા રૂ. ૩૫૦) જમશેદજી જીજીભાઇએ આપ્યા. એ રકમ “ એ બાઇને આપીને રાજ કીધી તારે એ બાઇએ પોતાનાં મરદને બીજી ઓરત કરવાની ફારગતી આપી છે, તેની નકલ.....નોંધેલી છે ને હેનાં મરદ પારશી અરદેશર નશર-વાંનજીને આજ દીને બીજી ઓરત કરવાની રજા આપી. ” એ ફારગતી તા. ૧૨ મી ઓગસ્ટ ૧૮૩૫^૩ ને દીનની લખેલી છે જે ઉપર છ જણાએ શાખ કરી છે. ઉપર જણાવેલા રૂ. ૫૦૦) અને જમશેદજી જીજીભાઇએ આપવા કહેલા રૂ. ૩૫૦) મલી રૂ. ૮૫૦)ની પોંહુચ એ બાઇએ વાડીઆણ નવરોજી અને અનજીમનને તા. ૦^૪ મે ૧૮૩૬ ને દીને લખી આપી.

એ બાબદમાં તા. ૨૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૫^૪ ને દીને પંચાએતવાલા સાહેબો પુને સોરાબજી પટેલને પત્ર લખી વાકેફ કરે છે કે બન્નેએ એકમેકને ફારગતી આપી છે તે સખએ અરદેશર કામાદોરને “ બીજી ઓરત કરવાની રજા આપી છે તે શાફ એ ઘણી શી પુંના મધે અથવા હરેક બીજી જગો ઉપર આપડી અનજીમનનાં શરેશતા પરમાણે બીજી ઓરત કરે તેને શુખેથી તમે રજા આપાં.”

આ અરસાના કેટલાક સંભારી મુકદમાઓની હકીકત ઉપરથી માલમ અગતના ફેસલાઓ ઉપર અનજીમનની બાહાલી.

મીટીંગ માટે રાખતા કે ત્યાં અનજીમનનાં નીચમસર

(૧) ચો. ૧૧, બા. ૧૧૮, પા. ૫૩, (બાંબે બાગ) પેટાં બાબદ પ.

(૨) ચો. ૧૨, બા. ૪, પા. ૭ માં એ નકલ છે.

(૩) તારીખની જગ્યા ખાલી છે. ચો. ૧૨ બા. ૩૭ પા. ૪૯.

(૪) ચો. ૧૨ બા. ૧૦, પા. ૧૩.

ખહાલી લેવામાં આવે. કોઈક કેસમાં તો પંચાએતના ચુકાદાનો અમલ પણ થઈ જતો હતો અને પછી તે અનનુમન હજુર બાણે વાકેશી માટે રજુ થતો. ઊપલા મુકદમાવાલા અરદેશર કામાદોરને બીજી ચોરત કરવાની રજા આપી ચુકવામાં આવી હતી અને તે બાણે તા. ૨૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૫ ને દીને પુને સોરાબજી પટેલ ઉપર કાગજ પણ લખવામાં આવ્યો હતો. તે છતાં એ બાબદ તા. ૨૨ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૬^૧ ને દીને વાડીઆજનાં આતશખેરાંમમાં મલેલી સમસ્ત અનનુમનની મીટીંગમાં વાકેશી માટે રજુ કરવામાં આવી હતી. અનનુમનની એ મીટીંગમાં ૧૫) સાહેબોની અસલ સહી છે. તેમાં દસ્તુર એદલજી દારાબજીએ ફારસીમાં અને ગુજરાતીમાં એમ બે વખત સહી કરી છે.

તા. ૫ મી જાનેવારી ૧૮૩૩^૨ને દીને પેટી સેશન્સની કોર્ટ તરફથી તેના કલાર્ક મી. ગુદવીને (C. N. Goodwin) પંચાએત

(૫) કોર્ટ ઓફ પેટી સેશન્સ (Members of the Parsee Panchayet) ઉપર એક (Court of Petty Sessions) કાગજ લખી એક મુકદમો (રતનજી પાલનજી વાદી તરફથી આવેલો મારામારીનો અને ઉકરજી નશરવાંનજી પ્રતીવાદી અને એજ ધણી-મુકદમો. એનો બીજો એકમેક ઉપરનો પ્રતીવાદી વાદી તરીકેનો

મુકદમો), જે મારામારી (assault) નો હતો, તે મોકલ્યો અને કોર્ટની વાકેશી માટે મી મીંગ્યુ' (To report your opinion on the subject for the Court's information).^૩ એ પત્ર પંચાએતનાં નાણાનાં નેમાયલા ચાર વસ્તી અને પાંચમા ખરશેદજી માણેકજીને નામનો આવ્યો હતો.^૪

પંચાએતના સાહેબોએ તા. ૧લી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૩ ને દીને પોતાનો રીપોર્ટ મોકલ્યો તેમાં જણાવ્યું કે પેહુત્રા મુકદમાના વાદીએ પ્રતીવાદીએ ઉપર હુમલો કર્યો હતો. મારામારીનો સબખ આ હતો કે વાદી રતનજી પાલનજીએ ૭) વરસ પર પોતાની ધણીઆણીના મરણ ખર્ચ માટે પ્રતીવાદી ઉકરજી

(૧) એ. ૧૨ બા. ૬૩ પા. ૯૬

(૨) એ. ૬, બા. ૬. પા. ૧૧. (૩) એ વખતે પેટી સેશન્સની ઓફીસ Town Hall ખાતે હતી. (૪) એ. ૬, બા. ૭. તથા એ. ૧૩, બા. ૫, અને ૧૭.

નશરવાનજી પાસે રૂ. ૨૦ ઉછીનાં લીધા હતા પણ હવે તે માંગતાં નામુકર બન્ય છે.

તા. ૧૮ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૫ ને દીનનાં “શ્રી મુંમબઈની શહર (ડ.) સદર દીવાની અદા- દીવાની અદાલત” તરફનાં એક પત્ર સાથે વાડીઆ લત તરફથી બકવાર અપી- નવરોજી જમગેદજી અને બીજા પંચાએતના ૧૦ લમાં ગયલી બાબદ લવડી નવરોજી જમગેદજી અને બીજા પંચાએતના ૧૦ સહાયોના નામનો એક ફરમાશ પત્ર આવ્યો કે ૬૫૨ પંચાએત હજીર તેઓએ તેમાં જણાવેલા મુકદમાનો ફેશલો ચાર માસની ચુકાદા માટે આવી, તેનો મુદતમાં કરી આપવો. મીઝાં ફરદુનજીવાલો અગ- તનો મુકદમો.

એ મુકદમાની બાબદ ટુકમાં નીચે પ્રમાણે છે :—

મીરઝાં ફરદુનજી ઉરફે ફરાંમજી રૂસ્તમજીના લગન જીવીબાઈ તે કાવશજી બચાના બેટી સાથે ઇ. સ. ૧૮૧૭ ને શુમારે, એટલે મુકદમા નીકલ્યો તેની આસરે ૧૮ વરસ આગમચ થયાં હતાં. ૧૮૧૬ માં તે ગુજરાત^૨

(૧) ચો. ૧૨ બા. ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૬. ચો. ૧૨, બા. ૨૮, પા. ૨૮. ચો. ૧૨, બા. ૩૫-૩૬, પા. ૩૮, થી ચો. ૧૩, બા. ૧૯૬.

એ બાબદના સરકાર તરફના ફરમાશ પત્રની ગુજરાતી નકલ નીચે મુજબ છે :— (ચો. ૧૨, બા. ૨૧, પા. ૨૩.)

“નવરોજી જમગેદજી ઇશકેએર (બીજા પંચાએતના ૧૦ સહાયોનાં નામો છે) જત તંમેને ફરમાવે છે જે નમંબર ૯૩૧ નાં કાંમનાં ફરીઆદી ફરદુનજી ઉરફે ફરાંમજી રૂસ્તમજી તા. દાદીઓ હોમાયામ કાવશજી બચાણી ધણીઆંચી તા. જીવીઆઈ તથા નશરવાનજી નવરોજી દાવો રૂ. ૧૦૦૦) ની બાબદમો તરફેતથી તંમેને ફેશલો માશ ૪) મો કરવાનો અખતીઆર આપી રાજનાંમું લખી આપુ છે માંથે એ બાબતનાં અખતીઆરનાંમા શાયે શરવે કાગલો તંમારી પાશે મોકલ્યાં છે તેને તપાશીને ખોલાલાનો બેએ રાખીને ફેશલાનો રપોત કરી મુદત તી અંદર મોકલવો તા. ૧૮ ડીસેમ્બર શને ૧૮૩૫ અંગરેજી.”

એ ફરમાસ પત્રમાં જાંગીરજી ફરાંમજીનાં નામની આગમચ “માહામત વ મવદત પનાહ” શબ્દો વાપર્યાં છે તે આસાધારણ છે અને આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. એ શબ્દોનો અર્થ “મીત્રાચારી (મહોબત) અને મવદત (દોસ્તી) ને પનાહ આપનાર યાને રાખનાર” એમ થાય છે. એવણુ ઇ. ૧૮૨૦ માં પેતાના આપા ફરાંમજી નાનાબાઈ દાવરના મરણુ આદ પારસી પંચાએતના દાવર યાને વડા અકાબર થયા હતા (પા. પ્ર. I. પા. ૬૪૧). કોમના દાવર તરીકે સરકાર તરફથી આ એલકામના શબ્દો એવણુને લાગુ પડવા હોય.

(૨) એ ઉત્તર હિંદુસ્તાન તરફનો ગુજરાતનો મુલક છે, નહીં કે પશ્ચિમ એશિયા તરફનો.

ખાતે કરનલ ગાફ (Colonel I. Gough) ને ત્યાં નોકરીમાં રહ્યો. ૧૮૨૩ સુધી તેણે એ ધણીને ત્યાં નોકરી કરી હતી. એ સાલમાં તેણે નોકરી છોડી, એવા ખ્યાલથી કે, તે પોતાને વતન સુરત પાછો ફરે. તેના સાહેબે તેને વફાદાર નોકરીના બદલામાં છ માસનો પગાર અને એક ઘોડો ભેટ આપ્યો કે તે ઘોડા પર સવારી કરતો પોતાને વતન પાછો ફરે. પણ ત્યાર પછી તેણે પોતાનો વીચાર ફેરવ્યો. તે એઠના રાજા (His Majesty the King of Ood)^૧ ને ત્યાં નોકરી રહ્યો. તેના સાહેબના લખવા પ્રમાણે^૨ તે રાજાની દરબારના દમામથી અને કોઈક અપાયત્રી સહરાગાતી કબુલાતો ઉપરથી લલચાઈ મુસલમાન થઈ ગયો. આ બખર સુરત ખાતે તેનાં કુતુંબને મલનાં તેઓએ તે હકીકત માની નહીં અને તેઓએ તેનાં ભાઈને^૩ છેક માલવા સુધી મોકલ્યો કે ત્યાં જઈ એ બાબેની ખાતરી કરે. તેમ બખર કાઢતાં માલમ પડ્યું કે મુસલમાન થવાની વાત ખરી હતી. તે ઉપરથી સુરતના દસ્તુરો અને બીજાઓએ સહી કરી એક પત્ર લખી કરનલ ગાફ ઉપર મોકલ્યો કે તેને પાછો મોકલે. તે ઉપરથી કરનલે લખનોના રેસીડન્ટ ઉપર પત્ર લખ્યો કે એ કામમાં કોશિશ કરે, સખબ કે રાજા પાસે તેના કેટલોએક પગાર ચઢી ગયો હતો તે તેને મલતો નહીં હોવાથી તે ત્યાં અટકી પડ્યો હતો. તા. ૨૮ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૧ ને દીને મોરાદાબાદ (Moradabal) ખાતેથી એક ખાત્રીપત્ર લખી કરનલ ગાફે સર્વ હકીકત જણાવી.

કરનલ ગાફ ઉપર, ઉપર જણાવવા મુજબ સુરતથી જે પત્ર લખ્યો હતો તે બનેવારી ૧૮૨૬ નો હતો. તે ફારસી ભાષામાં લખેલો હતો.^૪ એ ઉપર ફારસીમાં સુરતના દસ્તુર ખુરશેદ દસ્તુર દારાબે સહી કરી છે. અને બીજા ૧૯) જને શુજરાતીમાં સહી કરી છે. એ સહી કરનારાઓમાં નીચલાં નામો જોઈએ છીએ:—એદલજી કાવશજી; મેરવાંનજી રૂસ્તમજી હા. માનેકજી મેરવાંનજી; મનચેરજી એદલજી; મોદી મનચેરજી બીન હોરમસજી; પારખ સોરાબજી ફરાંમજી; જમશેદજી ખરશેદજી; તાલેઆરખાન નેક સાહેદ

(૧) Oude (૨) એ. ૧૨, બા. ૩૫. (ધ), પા. ૫૫. (૩) ફારસી પત્ર પ્રમાણે એ બાઇનું નામ સોહરાગજી હતું અને એખર કાન્દ (? ગાંધી) હતું.

(૪) એ ફારસી પત્ર માટે જુઓ એ. ૧૨, બા. ૩૫. (અ), પા. ૫૫.

ખાનની વતી સોરાબશા; મોદી અરદેશર બેજનજી; મોદી ધનજીશાહ ગુસ્તાહજી; બમનજી મંનચેરજી; (પાંઉખાક) દાદાભાઈ રતનજી પારખ; હોરમજી બહમનજી શાહ (?); પારખ નશરવાંનજી શેલીભાઈ; પુંજીઆભાઈ પારખ રતનજી; દોશાભાઈ માનેકજી; દાદાભાઈ પેસ્તનજી; પેસ્તનજી કાલાભાઈ; હોરમજી કાલાભાઈ (?) દા. દોશાભાઈ. તેને સુરત બોલાવવાની કોશેશ ફેાકત ગઈ. ત્યારે એકથી વધુ વરસ સુધી ખોટી થવા બાદ સુરતના મોદીજી અને પંચાએને તેની બાઈડીને ખીજે ખાવીંદ કરવાની રજા આપી હતી. એ અરસામાં એ ધણી બાઈનાં ગુજરાંન માટે કાંઈ પણ પસા મોકલતો હતો નહીં અને તેની માએ પણ વહુંડું ગુજરાંન કરતી હતી નહીં અને તેણીએ તેને નાતડું કરવા દેવાની પરવાંનગી આપી હતી. એમ તેણીએ નાતડું કરવા પછી એ ધણી સુરત પાછો આવ્યો અને પોતાની એારતને પોતાને ઘેર આવવા માટે અને લગન વખતે તેણીને જર જવેર કીધેલું તેનાં રૂ. ૧૦૦૦)નાં દાવા માટે ફરીઆદી નોંધાવી.

આ મુકદ્દમે નીચલા સબખોએ એક અગતનો મુકદ્દમે છે: (૧) તે તે વખતના કેટલાક રેવાજો અને વીચારો જણાવે છે. (ખ) તેમાં રજુ થયેલા નેઆયધીસનો મુકદ્દમે અને તે ઉપર થયેલી અપીલનો મુકદ્દમે, જે બન્ને દફતરમાં આખા ઉતારેલા છે, તે, તે વખતે મુકદ્દમો કેમ નોંધાતા હતા, તે તેના કાનુને સંબંધી કાંઈક જ્યાલ આપે છે. આ મુકદ્દમે પેહલે તા. ૩૦ મી જુન ૧૮૩૪ ને દીને સુરતની અદાલતના પ્રીન્સીપલ મેટીવ કમીશનર અરદેશર ધનજીશાહ બહાદુર હજુર નીકલ્યો હતો. તેવજે ફર્યાદીની તરફેણમાં મુકદ્દમે આપ્યો હતો. એ મુકદ્દમે ઉપર સુરત જલ્લાની અદાલતના જજ શાહેમ મી. લમશ્દન (Lumsden) હજુર અરજી થતાં તેવજે તા. ૭ મી નવેમબર ૧૮૨૪ ને દીને દાદી (પ્રતીવાદી) ની તરફેણમાં મુકદ્દમે આપ્યો હતો. તે ઉપર પાછી અત્રે મુંબઈની સુપરીમ કોર્ટમાં અપીલ થતાં બન્ને બાજુની મંજુરીઆતથી એ મુકદ્દમે પારસી પંચાએતના સાહેબોની લવાદી ઉપર સોંપવામાં આવ્યો હતો. પંચાએતના સાહેબોએ તા. ૧૩ મી એપ્રિલ ૧૮૩૫ ને દીને મી. લમશ્દને જે મુકદ્દમે આપ્યો હતો તે બહાલ રાખ્યો હતો. એ બાબદની તપાસ માટે પંચાએતની એક મીટીંગ તા. ૧૧ માર્ચ ૧૮૩૬ ને દીને મલી હતી અને તે પછી બીજી મીટીંગ વાડીઆજી નવરોજીના તંબુમાં તા. ૨૩ મી માર્ચ ૧૮૩૬ ને દીને મલી હતી.

ત્યાં પંચાએતના સાહેબોએ વાદી પ્રતીવાદી તરફનાં હાકમને ત્યાં જીતી થયલાં કાગળમાં તપાસ્યાં અને બેઠી તરફની મુખ્ય જાગીની શાંભલી. પછી તેઓએ નીચે પ્રમાણે ઠેકાવ કર્યો: “ ફરીઆદી કરનાર મીરજાં ફરદુનજીનો કશી પરકારનો દાવો જરીઆંનો તા. કપડાંનો તથા શાદીનાં નુકશાનનો.....પોહોચતો નથી.....થરાવેલો છે એ બાબેનો રપોટ કરી શરવેની શહી લેઇને શી મુમબઇની શહર દીવાંની અદાલતનાં જડજ સાહેબોની ખીદમતમે મોકલવો જે એ મચકુર મીરજાં ફરદુનજીનો દાવો શરવે રદબાતેલ અંને નાંમં નજીર છે ને એ બેઠી માંથેનો ખરચ એ ફરદુનજી મચકુર આપે શહી.” નામદાર અદાલત તરફથી આવેલા ફરમાશપત્ર સાથે તા. ૧૮ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૫નાં વાદી મીરજાં ફરદુન વલદે રૂશતમજી અને દાદીઓની તરફથી તેઓના વકીલે શહી કરેલું લવાદીનામું પણ પંચાએત ઊપર મોકલી આપવામાં આવ્યું હતું.

આ મુકદ્દમામાં દાદી (પ્રતીવાદી) બાઈએ જણાવ્યું કે “ હંમારા મજબની ફીતાબની રવાએત માં લખું છે કે જે શખશ બીજી દીનમે ગયો ને મુશલમાન

(૧) ચો. ૧૨, આ. ૩૫ (ક), પા. ૩૬. (૨) ચો. ૧૨, આ. ૩૫, (ખ) પા. ૪૧

(૩) જીમો દારાજ હોરમઝડીઆરની એરવદ માતેકજી રૂ. ઉતવાજાવાદી રેવાયત, પા. ૧૮૩ (દીદી ૧૩-૧૯). એમાં પેહલે કામા મોરાની રેવાયતમાંથી સવાલ જવાબ છે.

સવાલ—એક ધણીની “ પાદશાહ ઝા ” એરત છે અને તે ધણી મુસલમાન થઇ ગયો (અને ત્યારે) તે સ્ત્રી બીજે ખાઈદ કરે તો તે શું ગણાય ?

જવાબ—તે સ્ત્રી (બીજે ખાઈદ કરે ત્યારે પણ) પાદશાહ ઝન ગણાય. ચકરજન નહી.

પછી શાપુર ભર્યાની રેવાયતમાંથી નીચે પ્રમાણે બામદ છે: એક ધણી મુસલમાન થઇ ગયો હોય ત્યારે તેની બાઈડી એક વરસ સુધી બીજે ધણી કરે નહી. જો એક વરસ દરમ્યાન તે પરીમાન થાય અને દીનમાં પાછો આવે તો તે સ્ત્રી તેનીજ બાઈડી સાથેત મણાય. પણ જો એક વરસ ગુજરે અને તે અરસામાં તે દીનમાં પાછો નહી આવે તો તે મરગરઝન ગણાય અને પછી તેની તે બાઈડી (બીજે) ખાઈદ કરે અને તે લગન “ શાદઝન ” ના ગણવા બેઠાં.

સવાલ—કોઇ એનેકાકશી એક બેહદીન પોતાની દીનથી ફરે અને બીજી દીનનો એકરાર રજી કરે (તો શું) ?

જવાબ—જ્યારે તે દીનમાંથી દુર થયો ત્યારે તેની બાઈડી પણ આ દુન્યામાં તેમજ બીજી દુન્યામાં તેણીથી છુટી પડેલી ગણાય. જેમી કોઇ બેહદીન તે સ્ત્રીને પરજો તેની તે સ્ત્રી “ પાદશાહ ઝન ” ગણાય.

થઓ તેની ઓરતને વરશ ૧) પછી બીજે ધણી કરવાને અખતીઆર છે ને તે પરમાંણે હું જીવીઆઇએ બીજે ધણી કીધેલો છે તે જાનવા શાફ કીતાબ મચકુરનો ઇનતેખાબ દાખેઝ કરો.” એ ઇનતેખાબના સંખંધમાં આ ફેશલામાં લખે છે કે “તેમાં પાને ૨૦ લખુ છે કે બેદીનનો ઇતેફાક પોતાના દીનથી કરે ને બીજા દીનનો એકરાર કરે પછે તે દીનથી ફરેલાની ઓરત હે દુનીઆમાં તાં આખેરતમાં હરેક બેદીન કે તે ઓરત કરે તે ચાએ તાં પાદશા જન^૧ હોએ તે પાને ૩ મે લખુ છે કે અગર કોઈ મુસલમાન થાએ તેની ઓરત એક વરશ શુધી બીજે ખાવદ નહી કરે ને એક વરશમાં તે પશમાં થાએ ને દીનમાંહ આવે તારે તે ઓરતની સાથે શાખીત રેહ ને અગર એક વરશ ગુજરી જાએ ને દીનમાં નહી આવે તો પછે તે ઓરત ધની કરે તે નેકનો ધણી જાનવો.”^૨

પ્રતીવાદીએ “દરખાશત ૨) આપી તેમાં લખુછે કે ફરીઆદી મુશત્તમાં થાઇ ગીઓ તેને કેતલાએક પારશીઓએ ગંની તરેહથી શંમજવીને હાલમે થોડી મુદત ઉપર શદરો પેહરાવો.” ફરીઆદીએ બચાવમાં જણાવ્યું કે “લખ-નોરમાં કોઈ પારશીનું મકાન નહી હતું” તેથી તે મુશત્તમાં સ.થે રહ્યો હતો. “પન મુશલમાં થાઓ નથી ને શદરો તો માહરા બદન ઉપર રેહતો ને કુશતી તો હાંમેઅશર^૩ નહી થતી તેથી નહી રાખતો.”^૪ આ લખાન ફેશલામાં ન્યાયાધીશ કેટલાક શાહેદીઓની જખાનીનો ઇનતેખાબ આપે છે. આશરે ૧૦૦) વરસ પર શાહેદી ગવાહી કેમ નોંધવામાં આવતી અને ન્યાયાધીશ કેમ ચુકાદો આપતા તેનો એ લાંબા ફેશલા પરથી કેટલોક ખપાલ આવે છે.

આ મુકદ્દમામાં ન્યાયાધીશે કેટલાક સવાલો એ બાઇનાં નાતરાં સંખંધી મોદીજીને અને સુરતની પંચાએતને કર્યા હતા. “એ શવાલનો જવાબ અનજુમનનાં કેતલા લોકોની શહી શાથે કાગલ ૧ ફારશી દશતખતનો ફોરતનાં નાજરે ગુજરો”^૫ તેની હકીકત પ્રમાણે આ બાબદ પંચાએત આગલ રજુ થતાં ૧૮૨૬ નાં સાલમાં સુરતની પંચાએતે ફારશીમાં એક કાગજ કરનલ ગાફ સાહેબને લખીને

(૧) પહેલી ફારસી કેતાબેમાં અજુબ જુલ્લ પ્રકારની બાઇડીઓ જણાવા છે તેમાં એક “પાદશાહ જન” છે. (૨) ચો. ૧૨, ખા. ૩૫, ખા. ૪૧.

(૩) ‘હાં’ એટલે અંહી અને ‘મોએશર’ એટલે ‘મત્રી શકે તેમ’.

(૪) ચો. ૧૨, ખા. ૩૫ (ખ), પા. ૪૧.

(૫) રજુ ધાંધા.

(૬) ચો. ૧૨, ખા. ૩૫ (ખ), પા. ૪૪.

હીદુસ્તાન તરફથી ફરીઆદીને બોલાવા મોકલાવા ઠેડાંયુ' હતું. દોઢ બે વરસ સુધી તેનો જવાબ આવ્યો નહી, તે ઉપરથી તે બાઇને નાતડું કરવાની રજા આપવામાં આવી હતી. સુરતની પંચાયતેતલા સાહેબો વધુ લખે છે જે "જે શખશ હંમારા મજબમેથી બીજા મજબ મોએ ફરીની તરે ગીએત્રા શાયેત થાએ તો બધી તરેની વીરાશત તથા શગાઇનો હક ઉઠી જાયે છે."

ઉપર જણાવવા મુજબનો એ મુકદ્દમે અપીલ બાદ સેવટે મુંબઇની પારસી પંચાયતેતના ત્રસ્ટીઓ હજુર લવાદનામા પ્રમાણે ચુકાદા કાળે આવ્યો અને તેઓએ પ્રતીવાદી બાઇની તરફથીમાં તા. ૧૩ એપ્રિલ ૧૮૩૬ ને દીને ઉપર મુજબ ચુકાદો આપ્યો. તેઓએ ચુકાદાના ટેકામાં નીચલા સખમો જણાવ્યા:

૧. ફરીઆદી બાઇડીને સુરતમં મુકીને ૧૩ થી ૧૪ વરસ "અંગરેજ શરકાર બાહુદોરની હદથી બાહોર બીજાં રાજનાં શેહેરમેા જાઇ વશેઓ."

૨. એ અરસામાં તેણે પોતાની બાઇડીને બોરાકી પોશાકી કાંઇ પણ પોંચાડી નહી, તેણીએ મેહનત મજુરી કરી પોતાનું પેત ભર્યું અને સેવટે "આજેજ થાઇ અને પોતાની જીતદગી વગર ખાવંદ ગુજરી જાયે હેવું" જોડાં તારે બીજો ખાવંદ કીધો."

૩. સુરતની પારસી અનજીમને ઇ. ૧૮૨૬ નાં સાલમાં કરનલ ગાફ ઉપર પત્ર લખી તેને તેડાવ્યો, તોપણ તે વરસ પ) સુધી આવ્યો નહી ત્યારે એ બાઇએ "શુરતનાં મોડી રૂશતમજી ખરશેદજી વીગરે કેતલાએક સાહેબોની રજા પરવાંનગી લેઇ આલમ આશકારાં પરતીવાડી નોશરવાંનજી શાયે નાંતડું કીધું. એ કાંમ હંમારી શરીએત તથા હોકમ મુજબ કીધું છે અને હંમારા મજબમેા એ રીતે કાવું રવા છે અને આગલ મુકદ્દમાંમે હે નેકા બાએ જે ઇરાંનથી આવેલી રવાએતનો દાખલો...કાગજમેા છે તે પરમાંણે જાંનવો.....પરીનશીપાલ નેરીવ કમીશનર હેવું લખે છે કે રવાએતની કીતાબ કાંઇ પારશીનાં મજબની નથી.....હેવું લખવું શાફ નાંદરૂશત છે...પારશી લોકોનું અશલ વતન શી ઇરાંન શરજમીનમેા હતું તેથી

(૧) ચો. ૧૨, બા. ૩૫ (ખ), પા. ૪૫.

(૨) ફા. 'વારેસ' ઉપરથી, heirship, વારસો.

(૩) ચો. ૧૨, બા. ૩૫, (છ), પા. ૫૬.

ધરાંન શરજમીનથી હીનદોશતાંનમે આવેઆ તેને ગંભીએક મુદત ગુજરેઆ બાદ તે વખતનાં પારશીઓનાં ઘેઆંનમે આવેજી કે આપંજી જે હીન ધરંમની ચાલ ચાલીએચ તેમે કેતલીએક ખામત શક ભરેલી છે તેથી ધરાંન શર જમીનનાં જરથોશતી ટોલાનાં દશતુરેા તથા મોખેદો તથા આલેમ ફાજેલો ઉપર કેતલાએક શવાલો લખી મોકલેઆ.....તે શવાલોનાં જવાબ મજબોની કીતાબોમોથી ઇનતેખાખ કરીને વાલેઆ છે અંને તે જવાબો ઉપરથી.....હંમારા પારશી લોકોએ હીનઆઇનનાં કાંમે ગંનાં એક શંમારે આં છે. વાશતે પરીનશીપાલ નેટીવ કમીશનરે રવાએતને હીનઆઇનનાં દાખલમે ગંનેઓ નથી એ મોટી ચુક કરી છે.”

૪. ફરીઆહી કરનારે “પારશીનો મજબ મુકીને પોતાની રાજપુશીથી મુશલખાંન થાઈ તેનો મજબ પકડેઓ તથા મુસલમાંનની ર) ઓરન શાથે નેકા કીધા તેને પેતનાં ૩) ફરજંદો થઆં છે કે મજબ હંમારા એતેકાદથી તનંદ* ઉલતો છે.....વાશતે મુશલમાંન ધંણીનો દાવો બમુજબે શરીએત પોતાની ઓરત ઉપર અથવા હરેક કશાપરથી પોહોચતો નથી અંને હાલમે એ ધણી પોતાની ફરીઆહીની ગરજ શાડૂ પાછો પારશી થાઓ છે. એ ઉપર કશો ભરેશો રાખવો નહી અંને પારશી ગંનવો નહી કાંએજે જેને બે વાર પોતાનું એકીન બદલેજાં તે બાવીશ વાર બદલે તેમાં કાંઇ નવાઈ નથી અંને એ ધંણી પાછો પારશી શી રીતે થઓ તે કાંઇ શાએતી આપતો નથી વાશતે હંમે હેને પારશીમે ગંનતા નથી.”

૫. “મોટી રૂશતંમજી ખરશેદજી વીગરે ૧૮) ધંણીઓએ.....જીવીઆઇને બીબા ધંણી શાથે નાંતરૂ કરી જાવા વીશે જે કાંઇ જવાબ આપેઓ છે.....તે હંમારા વીચાર પરમાંજી દરૂશત અંને શહી છે.”

૬. “મુંમબઇની પારશીની પંચાતનો આજ લાંબી મુદત થાઈ કાંનું છે કે જે ધંણી પોતાની ઓરતને છોડી દેઇને લાંબી મુદત શુધી પરદેશમે પડી રહે ને તે ઓરતને ખોરાકી પોશાકી પોહોચાડે નહી ને જે તે ઓરત ફરીઆહ થાએ તો તેવી અશતરીને બીબુ* ઘેર કરી જાવાની રબ આપે.....હંમારે તાંહાં હેવોબી કાંનું છે કે એક ઓરતને ખોરાકી પોશાકી પોહોચતી હેએ

ને તે ઉપરાંત બીજી લાંબી મુદત ગુજરી ગીઆનાં શખખથી બીજો ખાવંદ કરવાની રજા માંગે તો આપી શખીએ. શાથી જે તે ચોરત પોતાની ખુશીથી બીજો ખાવંદ કરવાની રજા માંગે ને તેને નહીં આપીએ તો તે બદ્દેલી કરે”.

૭ “ ફરીઆદી કરનાર ફરદુનજી ઉપર કહેલી બંધો બાબત પરમાણુ આદેશ ચાલેઓ છે કે એકતો લાંબી મુદત પરદેશ પડી રહેો ને બીજું તે કે પોતાની ચોરતને ખોરાકી પોશાકી પોહોચાડી નહીં.”

એવા ૭) શખખો જણાવી પંચાએતના સાહેબોએ વાદીનો દાવો રદ કર્યો અને જણાવ્યું કે “ જે હેકમનાંમું દબલીઉ જે. લેમશદીન ઇશકોએરે કરેછે છે તે ગંનું શહી અંને દરૂશત છે”. સેવટે મુકદમાનો કુલ ખર્ચ પંચાએતના સાહેબોએ ફરીઆદી ઉપર નાખ્યો. આ ચુકાદા ઉપર વાડીઆ નવરોજજી અને બીજા ૧૦) સાહેબોની શહી છે.

આ મુકદમાના સંબંધમાં સુરતના તે વખતનાં પારશીઓની સહીનો એક દસ્તાવેજ રજુ થયો હતો તેનાં સંબંધમાં એક બાબદ મરનાર બાપને નામે સહી કરવાનાં આપણાં આગલા રેવાજ ઉપર આપણું દીકરાએ સહી કરવાનો ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. એ દસ્તાવેજ ઉપર એક સહી દાખલો. એકમરનારને નામે હતી. તે ઉપરથી અરદેશર બહાદુર ખોલાસો માંગતાં માલમ પડ્યું કે કોઈ ધણી મા પોતે સહી કરતા તો તે પોતાના બાપને નામે, બાપ તરફનાં માનને ખાતર કરતા.¹

કોઈ વખત પંચાએતવાલા સાહેબો કોઈ સંસારી બાબદ માટે એક સરટી-ફીકેટનાં રૂપમાં લખાણ લખી આપતા હતા કે જે કોઈ (ચ) કોઈ વખતે પંચાએ- ધણી પોતાનો મુકદમો કેઠે પણ રજુ કરવા કાજે તવાલા સાહેબો સરકાર દર- કામમાં લાવે. દાખલા તરીકે તા. ૧લી ઓગસ્ટ ૧૮૩૪ બાર હજુર રજુ કરવા કાજે ને દીને એવી એક સાધારણ શખદોમાં નીચલી સરટી-સરટીફીકેટ લખી આપતા. ફીકેટ આપણે બોધએ છીએ.²

“ We the undersigned members of the Parsee Panchayet do hereby certify to whom it may concern that the Goolbaee woman the wife of Bazonjee Pestonjee is entitled to receive from her father-in-law Nowroosjee Furdoonjee monthly pay at Rs. 10 p. month from the 1st April 1833 for her and her children's maintenance until the husband of the said Goolbaee woman Bazonjee Pestonjee come to Bombay & provide her with maintenance.”

- (૧) એ બાબે જુઓ ઉપર બાબ ૪, નં. ૭, પા. ૫૬.
(૨) ચો. ૧૩, બા. ૧૦૬, પા. ૧૦૦.

કેટલીક વખતે માંગતાં લેણાં મુકદમાઓ પણ સ કાર તરફથી આવતા હતા.^૧ તા. ૧૩ મી માર્ચ ૧૮૩૪^૧ને દીને ચીફ જસ્ટીસ (બ) હેર્બર્ટ તરફથી પંચાયત (Sir Herbert Abingdom Draper Compton) નાં હોક-લેટર રજૂ થતા માંગતાં લેણાં મથી બે પારસીઓ વચ્ચેના માંગતાં લેહણાંનો વીગેરેના મુકદમાઓ. મુકદમો ખરશેદજી માણેકજી અને નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ ઉપર મોકલી આપવામાં આવ્યો હતો. તેઓએ તે મુકદમો સાંભલી વાદીના લાભમાં તા. ૧૦ મી એપ્રિલ ૧૮૩૪ ને દીને^૨ ચુકાદો આપ્યો હતો અને ઠેકંબું હતું કે પ્રતીવાદીએ વાદીને તેનાં ઉપરની નીકલતી રૂ. ૬૬-૨-૦ની રકમ દર માસે રૂ. ૫) ને હફતે ભરી આપવી.

(૧) તા. ૫ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૩^૩ને દીને મી. સ્મીથ (Mr. Daniel B. Smith, attorney for Paupers) એક પત્ર લખી હોરમજી રૂસ્તમજી અને એદલજી હીરજી નામના એક ભાડુત અને પેટા ભાડુત વચ્ચેના મુકદમો તપાસ માટે મોકલે છે. તેની તપાસ કરી તા. ૭ મી જાનેવારી ૧૮૩૪^૪ને દીને નવરોજી વાડીઆ અને ખરશેદજી માણેકજી “ Members of the Panchayat ” તરીકે રીપોર્ટ કરી મુખ્ય ભાડુતની તરફેણમાં ચુકાદો આપે છે.

તા. ૧૪ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૨^૫ને દીને મીડીઆઈ તે દાદાલાઈ લીમજીના વીધવાએ પોતાની બાંગરીની નીશાંની કરી પંચાયતના (જ) એક પારસી ઓએ ફાઈમાં સાહેબોને અંગ્રેજીમાં એક અરજી ફીધી હતી. એ જબાંની આપવા જવા માટે અરજી તે વખતની પારસી સ્ત્રીઓનો મર્યાદા બાબેનો પંચાયત પાસે માંગેલી જયાલ આપવા માટે અગતની છે. તે સખબે તે, જેમ પરવાનગી. ભુલ ભરેલી જોડણી સાથે લખાઈ છે થા નકલ થાઈ છે તેમ, અત્રે આખી આપું છું. એ અરજીનું મથાકું “ લીમજીનાં દાડાની ધરીઆંણી મીડીઆઈની ચીડીની નકલ છે, ” એ પ્રમાણે કર્યું છે :—

- (૧) ચો. ૧૧, બા. ૧૮, પા. ૧૬. (૨) ચો. ૧૧, બા. ૧૫, પા. ૧૬.
 (૩) ચો. ૧૧, બા. ૩, પા. ૩. (૪) ચો. ૧૧, બા. ૪, પા. ૩.
 (૫) ચો. ૮, બા. ૩૮, પા. ૪૩.

“Meetheeboy the widow of Dadabhoj Limjee begs leave to inform the respectable Puncheat of Parsees, that nothing can be farther from the intention than to violate the usages and manners of Parsees, and that it makes her every happy to incur the displeasure of the Puncheat and of the Community of Parsees as the learned Judge has expressed an opinion and that she should be examined on the issue directed in her suit with Furdoonjee Limjee, she begs leave to submit to the respected Puncheat of Parsees that there will be no impropriety in her being examined by the learned Judge at his Chambers with her face completely veiled or if the respected Puncheat should deem it necessary that she is examined by the learned Judge at his chambers by her being placed in an adjoining room and concealed from the Judge the party and officers of the Court by a certain or doors resing only part of the door way.

Bombay 14th }
September 1832 }

Yours etc.,
Marke of O Bengele of
Meteebhoj widow of the late Dadabhoj Limjee.”

આ બાઈની અરજીને માટે ખરશેદજી માણેકજી ઉપર વાંચી આ નવરોજી જમશેદજી તા. ૧૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૩ ને દીને' ચીડી લખે છે કે એ લીમજીના દાદાની બાઈએ લખેલી ચીડી વાંચી છે. તેણીને “શાપુરદાડ તથા અરદેશર પાશે મોડે જવાબ કેવાડવો જે હંમારા કેહાનું ને કેવાડવાનું કારન એ જે હેમાં તારા ઘેરની તથા તારા શશરાનાં ઘેરની શોભા નથી ને આજ દીન શુધી કોઈ પગે ચાલીને નથી ગીજી ને તું પગે ચાલીને જાએય તો તું મુખતીઆર છે”. આપણે આગલ પણ એક મુકદ્દમામાં જોયું કે એક પારસી સ્ત્રી ફરજીઆત કોર્ટમાં ગઇ હતી, પણ ન્યાયધીસ હજુર રજુ થવાને અચકાઇને નીચે બેસી રહી હતી.

એક પારસી સ્ત્રી નામે રતઘ પોતાના ખાવીંદની ગેરહાજરીમાં ખરાબ માર્ગે ચાલતી હતી તે પરથી તેણીના ખાવીંદ અને બીજા (જ) પારસી પંચાએતે બેશીઓએ કેટલાક પારસી ભાઈઓને કહ્યું હતું કે

મી० ર૧૫૨ બેરીસ્ટરનું તેઓએ તેણીની હીલચાલ ઉપર નજર રાખવી. તેમ પોતાની સત્તા બાબે તેઓએ નજર રાખી અને એક દીવસ તેણી પોતાને અને અંગ્રેજ કાયદો ઘેરથી પારકા ધણીઓ સાથે બહાર ગઈ ત્યારે ઉપલા પારસીઓને કેટલી હદે ધણીઓએ તેણીને ઘરે પાછું ફરવાને શમજાવ્યું. તેણીએ લાચ પડે તે બાબે તેમ કશું નહીં અને એક મુશ્કેલીમાનનાં ઘરના ઓટલા માંગેલું મત.

ઉપર બેશી ગઈ અને કેહવા લાગી કે તેણીને મારવામાં આવી હતી. જ્યારે તેણીએ જોયું કે તે પારસીઓ તેણીને છુટી મેલીને ત્યાંથી જતા નહીં હતા ત્યારે તેણી પેલા પારકા મરદો, જેઓની સંગતમાં તેણી પડી હતી, તેઓ સાથે કોઈ ઓફ પેટ્રી સેશન્સમાં ગઈ અને પેલા પારસીઓ સાંમે ફરીઆદી માંદી. તેણીના પેલા જુદહીન શોખતીઓએ તેણીની તરફેણમાં જાણી આપી કે તેણીને તે પારસીઓએ મારી હતી. આ જાણી પરથી કોર્ટે તે પારસીઓને દરેકને રૂ. ૫) નો દંડ કર્યો. તે સ્ત્રીના ખાવીંદ અને લાઇએ તે વખતે કોર્ટને અરજ કીધી કે તે સ્ત્રીને તેઓનાં— બેમાંથી એકના—ઘરે મોકલવી. કોર્ટે તેણીને તેમ કરવાને માટે પુછ્યું ત્યારે તેણીએ ના પાડ્યું. તે ઉપરથી કોર્ટે વચમાં પડવા ના પાડ્યું.

આ ઉપરથી તે બાઇના ખાવીંદે પંચાએતનો આશરો અને મદદ માગ્યાં. તે ઉપરથી તા० ૧ લી જુલાઈ ૧૮૩૫ ને દીને પંચાએત તરફથી મી० ર૧૫૨ (Mr. Roper) બેરીસ્ટરનું મત અને સલાહ માંગવામાં આવ્યાં, એમ સલાહ માંગતાં તેઓ પોતાનાં ઘડેલા કેસમાં લખે છે કે :—“ unfortunately the Panchayat now receives no support from the Magistrates and therefor cannot effectually interfere. Formerly such a case as this would have been immediately referred to that Body, whose province it is particularly to settle Family disputes and the Record of the Police can testify how seldom it has ever been found necessary to go further and therefore how satisfactory must have been the decision of the Panchayat. It is needless to pointing out that the Parsee caste is particularly ૨ to their woman mixing with other people which is both contrary to their Religion and peculiar Customs, and whenever it has been discovered the Panchayat has interfered. If

(૧) એ. ૧૧, પા. ૧૧૭, પા. ૫૦.

(૨) નકલમાં એ જગ્યા ખાલી રાખી છે. એ શબ્દ averse હોય એમ લાગે છે.

that present example is allowed to go unchecked, the most serious evils may arise and every ill disposed woman will plead it as an excuse for her own bad conduct.

"The Regulations of the Panchayat on this head are clear and specific, and are to the effect that if from disagreement of temper or other cause a man and his wife cannot live together, they shall be allowed to separate and the Panchayat arranges with the husband for the maintenance of the woman according to circumstances but no such indulgence is shown to a woman who merely wishes to leave her husband in order to gratify some unlawful passions; and the Panchayat compels her for the sake of the respectability of the caste in general, to reside in the house of her husband or nearest relative."

આ પ્રમાણે લખી સેવટે મી. રોપરનું મત જાણવા માંગવામાં આવ્યું અને પુછવામાં આવ્યું કે "whether the custom of the Parsee caste from long usage have not acquired the force of law. It may be as well to mention that the authority of the Panchayat has been frequently acknowledged by the respective Governments of this Presidency, and that Indictments brought in the supreme Court against that body have been ignored by the Grand Jury. It is well understood by the parties for whom this opinion is requested from Mr. Roper that the Custom and usages as regards this females are at variance with the English law, but should that law be made applicable to them, the most dreadful consequences will arise the domestic peace of families will constantly be endangered and the whole moral structure of the Parsee religion endangered and it is therefore particularly with reference to the authority of the Panchayat and the force of its regulations that Mr. Roper opinion on these details is requested."

તા ૨૦ મી જાનેવારી ૧૮૭૪ ને દીને આ. મેરવાંજી બેરાંમજી તથા આ.

દાદાભાઈ માનેકજી, એ બન્ને ગોડાવરાના મોબેદોને અધી-

(૧) પંચાયતના સહેજા આરૂપણનાં લાગ બાબે વાંધો પડ્યો હતો. તે વાડીઆ

(૧) એ જગ્યા ખાલી રાખી છે. આ અને આગલા પત્રમાં નકલ કરનારે ઘણી ભુલો કરેલી માલમ પડે છે.

(૨) જગ્યા ખાલી છે. destroyed એવો કોષ્ટ શબ્દ એ જગ્યાએ હોય.

કાઠ મુકદ્દમા કાઠ નવરોજી જમશેદજી અને ખરશેદજી માનેકજીનાં કેહવાથી ધણીઓની લવણી ઉપર પાંચ લવાડોને સોંપવામાં આવ્યો. તે લવાડોનો ચુકાદો કબુલ સોંપતા હતા. રાખવાને બેઉ જણાઓએ કરારનામું લખી આપ્યું.^૧ તેમાં

સેવટે જણાવ્યું કે “હમારા એક બીજના કાગજ પતર તા.

શાહેદ ગોવાઈ તપાશી વાકેફ થાઈને તંમારી જે કાઠ નજરમો વાજબી આવે તે પરમાણે આજ દીનથી મુદત દીન ૧૫) મો અંમાર ચુકાવી આપો તે હંમારે કબુલ મનજુર રાખવુ શઈ ને હેમે બેઉમાથી તંમારા ચુકવેઆથી ફરે તે ધણી રૂ. ૫૦) ^૨ અંકે રૂપીઆ પનશ પચાસ^૩ તંમોને ધરમખાતામો આપે શઈ.”

આ લવાદનામાં ઉપર તે વખતના પારસી પંચાએતના મેહતાએ “પારશી અરદેશર દાદાભાઈ પનચાતના મેહેતા શાખ ધણી બેએ હજુર” એમ સહી કરીછે.

પારસી પંચાએતના સંસારી બાબદના ચુકાદાને કોર્ટ તરફથી અમલમાં મેલાવાનો આ અરજાનો એક અગતનો દાખલો તા. ૧૫ મી

- (૮) પારસી પંચાએતના અકતોબર ૧૮૩૪^૪ નો છે. કોર્ટ (Court of Petty Sessions ચુકાદા મુજબ કોર્ટ for the Town and Island of Bombay) તરફથી એક કરેલો ફેશલો. સમન નશરવાનજી રતનજી મીશતરી ઉપર કાહડવામાં આવ્યો હતો.^૫ આ સમન પ્રમાણે મુકદ્દમા તા. ૧૬ મી

(૧) ચો. ૧૩, બા. ૭૪, પા. ૬૧. (૨) આંકડાંની સંખ્યા શકમંદ છે તે ૫૫૦) બેધએ.

(૩) પાંનસો પચાસ. (૪) ચો. ૧૧, બા. ૫૫, પા. ૫૩.

(૫) એ સમનની નકલ અત્રે આપું છું સમજ કે તે આ બાબદમાં અગતની દીસે છે, વધી આગત વખતના સમનની શબ્દ રચના અને દાલન સમનની શબ્દ રચના સરખાવાને તે કામ લાગે છે (નકલ કરનારની જે દેખીતી કાંઈક ભુલો છે તે સુધારી છે):—

The Court of Petty Sessions for the Town and Island of Bombay.

These are to will and require and in His Majestys Name strictly to charge and Command you Nesserwanjee Ruttonjee Mistry personally to appear at the said Court on Thursday next and following day at 10 O'clock in the morning and not depart from the same without licence to answer to a charge of refusing to support the orders of the members of Parsees Punchait agreeable (to) the Regulation 1st of 1813 made by Dorabjee Ruttonjee. Herein fail not. Dated the 13 October.”

અક્ટોબર ૧૮૩૪ ને દીને નીકલ્યો હતો, જેની હકીકત “ પાલીશ’ની જશતીશ ” એવે મહાલે આપવામાં આવી છે. એ હકીકત પ્રમાણે પ્રતીવાદી નશરવાંનજી મીશતરી પોતે બીમારીના સખબે હાજર નહી હતો પણ તેવજી તરફથી છોકરો હાજર હતો. “તારે મીં વાડીને કહીઉં જે પંચાતવાલાઓએ ચુકવેજિય તે પરમાણે તારા બાપની ઓરતનાં ચડેલા રૂપીઆ આપ..... હું” તુંને કેઉય તે તું તારા બાપને જઇને કેહે જે અગર તે આખરું માંનશ હોએ ને આખરૂ રાખવા ચાહાતો હોએ તો એ ઓરતનાં ચડેલા રૂપીઆ તરત આપ ને નહી આપશે તો આવતા ભરેશપતવારે હું તારા બાપને ઢંડસ ને રૂપીઆ અપાવશ એ રીતે છોકરાને કેહીઉં તારે છોકરો શલાંમ કરીને ગીઓ તે દાડે તે ઠેકાને નેટીવમાં મકોબા જશતીશ હાફ ધી પીશનો તરનર હતો.”

તે પછી “ બીજવારની જશતીશ,” એવાં મથાલાં હેઠળ તાં ૨૩ મી અક્ટોબર ૧૮૩૪ ને દીનની હકીકત આપી છે, તેમાં લખે છે જે “ પારશી નશવાંનજી મીશતરી પીતી શીશ’નમે હાજર નહી થયો તેથી તેની ઉપર વારંટ કાઢેબો છે જે તે ધણી જાંહાં હોએ તાંથી તેને પકડી લાવે તે ઉપરથી તે નશવાંનજી મીશતરી પંચાતનાં શાહેબો પાશે આવી ગંના કાલાવાલા કરવા લાગો જે ચડેલા રૂ. માશ ૧૦) રૂ. ૭૦ હું આપુંચ ને હવેથી કંઈ મને ઓછું કરાવી આપો પંન પંચાતે કબુલ કીધું નહી ને કેહીઉં જે એ રૂપીઆ તે ઓરતને આપ તે ઉપરથી તાં ૬ ઠી નવેમ્બર ૧૮૩૪ ને દીને રૂ. ૭૦) પારશ’ન રતનબાઈની વતી પા. દોરાબજી રતનજીને આપા છે પોલીશ હાફીશ મંધે.”

આ મુકદ્દમામાં પારશી પંચાએને આગલ તાં ૨૬ મી નવેમ્બર ૧૮૩૩ ને દીને જે ચુકાદો આપ્યો હતો તેનો તરબુમો નવરોજી વાડીઆ, જમશેદજી જીજીભાઈ અને ફરામજી કવશજીએ પોતાની શહી સાથે “ True copy ” એમ લખી આપ્યો હતો. એ તરબુમો “ પારશી નશરવાંનજી મીશતરીની ઓરતનાં મુશારા બાબેની મીનીટનું તરાંશલેટ અંગરેજીમે કીધું છે તેની નકલ,” એવાં મહાલાં હેઠળ દફતરમાં આપ્યો છે.૩

(૧) પોલીસ (Police) ની. એ. ૧૧, બા. ૫૫, પા. ૫૪ (૨) turn વારી. આ અરસામાં નાના ફાજદારી મુકદ્દમાં માટે વડા મેજસ્ટ્રેટ અને વારી પ્રમાણે બે ‘જસ્ટીસીસ ઓફ પીસ’ સાથે એકસ મહીનાઓને આંતરે પેટી સેશન્સ ખેસતી.

(૩) એ. ૧૧, બા. ૫૪, પા. ૫૩,

આ અરસામાં આપણને કેટલાક દાખલાઓ મળે છે કે જેમાં પંચાયતના (૬) સરકાર તરફથી ઇન- સાહેબો કોઈ લાયક ગરીબોને માથે થઇ તેઓને સરકાર સાફ મેળવવા કાળે દરબારથી ઇનસાફ અપાવતા. તેવા કોઈક દાખલા ગરીબોને મદદ નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) તા. ૧૨ મી અકતોબર ૧૮૨૯ ને દીને વાડીઆ હોરમસજી બમનજીનાં ઘરમાં બેઠક થાઇ હતી, તેની મીનીટ^૧ પ્રમાણે “પેશતનજી શુબેદારનાં છોકરા શાપુરજીની છોકરી વીરબાઇ તે વરશ ૧૪) ની ઉમરની હતી તે છોકરીનાં આપ તા. અપાવાએ બગર તકશીરે મારી તા. પેશતનજી શુબેદારની બેહનનેા છોકરા નાંમે હોરમસજી કરીને તેનાં ગહરમાં હતો તેને તેએ છોકરીને મોહડાં તા. પગ તા. હાત ઉપર ચીમતો હુ’નો કરીને દાંહામો દીધા તા. છરીએ કરીને તે છોકરીનાં પગ ઉપર કાપ મેલેઆ તા. તે છોકરીને ગહરમાંથી બાહર કાઢી મુકી હતી.” એ બાબે છોકરીની તરફવાલાઓએ ફર્યાદ કરવાથી છોકરીને વહાડયાજી હોરમજીનાં ઘરમાં બેલાવી અને તે છોકરીએ સર્વે ખીનાં બાહર કીધી. મેમબરોએ ઠેડબુ’ જે “એ લોકોએ ગ’નું નરશ કાંમ કીધું” છે વાશતે એ છોકરીની તરફથી આપરે મદદ કરીને એ કજીઓ હાક’મને તાંડાં લેઇ જઇએ જે એ લોકોની તકશીર મુજબ શબ્દને પોહોચે તો ફરીથી હેબુ’ નાંત્રાએક કાંમ કરે નહી જો હવેથી એ છોકરોને એ લોકોને ગેહરે મોકલવી નહી.”

એ બાબે મી. હેવેનગ્રીની કોરટમાં કેસ ચલાવ્યો હતો અને ઉપલા છોકરાને પકડવાને કીજે વારંત કાઢ્યું હતું.^૨ “તે દાહાડા ઉપર પંચાતનાં શાહેબોએ ગ’ની એક મેહનત લેઇને કજીઓ માંડી વાલેઓ ને આગલ વહધવા દીધો નહી ને એ પેશતનજી શુબેદારનાં ભાનેજને બાહર કહડાવેઓ હતો તેથી એ બેઠ આપ દીકરા વોએ મલીને પંચાતનાં શાહેબોને રૂ. ૧૦૦૦) એક હજાર લખી આપેઆ હતા.....પછે તો એ બેઠ આપ દીકરાવોએ કબુલ કીધું જે હજાર રૂપીઆને પેટ^૩ હમો એ છોકરીને પંનનાંવી આપીએ જે એખી હ’મારૂં ફરજંદ છે કરીને કબુલ કીધું હતું. પંન આજ શુધી તે છોકરીને પંનનાંવી નહી.” તેથી તા. ૨૩ મી ફેબ્રવારી સને ૧૮૩૦ રોજ ૨૫ માહ પ સંવત ૧૮૮૬ ને દીને વાડીઆજી હોરમસજીનાં ઘરમાં મીજલસ મલી એ આપ દીકરાઓને તેરાવી ફરીથી લખી લીધું.

(૧) ચો. ૩, બા. ૪૯, પા. ૩૩.

(૨) ચો. ૬, બા. ૨૨, પા. ૧૫.

(૩) હજાર રૂપીઆ આપવાને બદલે.

(૨) હીરજી કોપરની પરણેલી ચોરત પોતાના ખાવીંદ ઉપર પોલીસમાં ફર્યાદ થઈ હતી^૧ જે મને ખાધાનો ખર્ચ આપતો નથી. તે ઉપરથી “મીશતર દેવેતરીએ તેહેને તેરાવી ઇનશાફ કરીને રૂ. ૧૦૦) દંનદેઆ તા૦ જે કંઈ ચહડેલા મહીનાં હતા તે બાઈને આપવાના હોકમ કરેઆ ને તેહેને કેતલાએક કલાક કેડ બેશાડેઆ તેવારે પેશતનજી^૨ બાઈ વેચે પડીને હીજા કોપરની તરફથી પોતે રૂપીઆ આપેઆ ને કેહીઉ જે હવે પછે રૂ. ૫) નો મહીનો એ બાઈને ચહડાયડી હંમે આપીશું.” પણ થોડો વખત રહી તેવણે તેમ નહી કરવાથી પંચાએતના સાહેબોએ તેવણ ઉપર અને તેવણના બાઈ વીકાજી મેરજીબાઈ ઉપર સર્વ સાહેબોએ તા૦ ૨૩ મી ફેબ્રુવરી ૧૮૩૦ ને દીને કાગજ લખી પોતાના બોલેલા બોલો ઉપર અમલ કરવાની માંગણી કીધી. એનો જવાબ પેશતનજી મેરજીએ તા૦ ૨૮ મી ફેબ્રુવરી ૧૮૩૦^૩ ને દીને મોકલ્યો જે એ હીરજી કોપર તો પેહલે દર માસે રૂ. ૨) આપતો હતો. પણ એ બાબદ કોર્ટમાં જવાથી તેનો નીકાલ લાવવા હમોએ દર માસે રૂ. ૫) આપતા કીધા પણ “તે બાબદ કોઈની જખરી નથી બાંધાં શુધી હંમારી ખુશી હતી તાંધાં શુધી આપેઉ હીરજી કોપરને ભાડું દર માસ રૂ. ૩૦) લખે મલે છે તેમાં માંનશો ૧૦) ખાંનારાં છે તે એટલામાં શી રીતે પોતાનું ગુજરાંન કરતા હશે. તંમારા શખુંનથી હમો દુર નથી પંણુ હંમારી ખુશીમાં આવે તહીં શુધી આપીએ,” વાસ્તે જવાબ લખવો.

પંચાએતવાલા સાહેબોએ એનો જવાબ માર્ચ ૧૮૩૦^૪ માં લખ્યો કે કબુલ કીધેલા રૂ. ૫) આપવા બોધ્યો. “તંમો નેગાહા કરો કે તે બાઈ રૂ. ૨) મો કોઠરીનું ભાડું શું ભરે ને પોતાનું પેત કાંધાંથી ભરે ને કપડાં શું કરે.” તેઓ વધુ જણાવે છે કે આગલ બાઈ રૂ. ૨) કબુલ કરતી હતી સખબ કે તેનાં સગાં વહાલાંઓ તેને મદદ કરતાં હતાં પણ હાલ તેઓ ગુજરી ગયાં છે. સેવટે પંચાએતના સર્વ સાહેબો રૂ. ૫) ચાલુ રાખવા માંગણી કરે છે. આ પત્ર ઉપર ચાર સાહેબોએ સહી કરી છે.

(૧) ચો. ૬, બા. ૨૨, પા. ૧૫. (૨) એ “પેસતનજીબાઈ” તે વીકાજી મેહરજીના બાઈ. મરણુ તા૦ ૧૭ ફેબ્રુવરી ૧૮૫૪ (પા. પ્ર. I. પા. ૬૧૨.)

(૩) ચો. ૬, બા. ૨૩, પા. ૧૬.

(૪) ચો. ૬, બા. ૨૪, પા. ૧૬. તારીખના દીવસનો અંક ખવાઈ ગયો છે.

(૩) ફરામજી કાવશજીએ તા. ૧૩ મી જાનેવારી ૧૮૩૧^૧ ને દીને એક સરકયુલર કાઢયો હતો તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે કોઈ ગરીબ પાસે સરકાર હજીર ફર્યાદ મંડાવવામાં આવે તેટલાં પંચાએત તેને મદદ કરતી. મેરવાનજી એદલજી સુથાર બેરીનું ગુજરાન કરતો હતો નહી. તે બહાર ગયો હતો. તે આવે ત્યારે તેની પાસે સરકારમાં ફરીઆદી કરીને મજરે લેવું તેટલાં તેણીને પગાર આપવો એમ ઠંડચું.

તા. ૨૮મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૩^૨ ને દીનનો શેરીફ (Chas. Fitzroy, Deputy Sheriff) નો પારસી પંચાએતના ત્રરટીઓ જોગો એક પત્ર

(૬) કોઈનાં કરજની છે. એ પત્ર સાથે શેરીફ આગલી તા. ૨૩ મી ઓગ-
બાબદ, દિયુટી સ્તની સમાચાર ઓફીશમાંથી આવેલી રૂ. ૯૨૬ અને રેસ
શેરીફ મારફતે, ૪૦)ની રકમ, જે ફરદુનજી મરજબાનજી, જેવણુ દમન જઈ
પંચાએત હજીર રહ્યા હતા, તેવણુની નીકલતી હતી, તે મોકલી આપવા અને
એ બાબદનો નીકાલ કરવા કહે છે. તેમાં તે લખે છે કે

‘As I am anxious to close the accounts attached under a Writ of Fereri Facias I should feel obliged if you can make a settlement thereof.’

આ. ફરદુનજી મરજબાનજી (૧૭૮૭ થી ૧૮૪૦), જેવણુ અતરે પહેલ-
વહેણું છાપાખાનું સ્થાપી પોતાનું નામ કર્યું હતું, તેવણુ પાછલથી વેપારમાં
નાણું ખોદી દીધું હતું અને મુશકેલીમાં આવી પડ્યા હતા અને ઇ. સ.
૧૮૩૨^૩ નાં આગસ્ત માશથી દમણુ જઈ રહ્યા હતા, તેવણુનાં માંગતાં લેણાંની
પતાવતની બાબદના સંબંધમાં આ પત્ર છે.

V.

મોબેદ બેહુદીનો વચ્ચેના લગનની બાબદ.

મોબેદો અને બેહુદીનો વચ્ચેના લગનનો સવાલ, જે આગલા વખતમાં
એક સંસારી મોટો સવાલ થાઈ પડ્યો હતો અને જે આગલા અરસામાં પણ
ચરવાયો હતો, તે આ અરસામાં પણ પાંચે ચાલુ રહ્યો હતો.
આ અરસામાં પુના ખાતે બરપા થયલા આ બાગતના બે મુકદમાઓએ

(૧) ચો. ૭, બાબદ ૧૫, પા. ૩૬. (૨) ચો. ૯, બા. ૩૮, પા. ૪૧. અંગ્રેજી
જિતારામાંનો Fereri નામનો ત્રીજો હરફ શકમંદ છે. (૩) પા. ૫. I, પા. ૪૮૬.
૬૯

અત્રેની પારસી પંચાએતને ઘણીક મેહનત આપી હતી. આ મુકદમાઓએ પુનામાં ત્યાંનાં જરથોસ્તીઓ વચ્ચે ઘણાક મતફેર બરપા કર્યા હતા, તે એટલી હદ સુધી કે આ સવાલને સખબે પુનામાં બીજું 'દખમુ' બાંધવામાં આવ્યું. વળી પટેલની દરેમેહેરના મોબેદો વીરૂધ અતરેથી બીજા મોબેદો વડીક પુને બોલાવવામાં આવ્યા હતા. આ મુકદમાઓની હકીકત નીચે પ્રમાણે છે :

આપણે આગલા બાબમાં જોયું કે મોબેદો અને બેહદીનોએ એકમેકને

છોકરી નહીં આપવી, તે સવાલના સંબંધમાં પુનાવાલા

(૧) પુનેવાલા આ. પેસ્ત- આ. પેસ્તજી સોરાબજીએ અરજ કરી હતી, કે તેવણુને નજ સોરાબજીએ પોતાના બેટો, જેને બેહદીન રૂસ્તમજી દોરાબજીને ત્યાં અદરાબે છોકરાને બેહદીનને ત્યાં હતો, તેનાં લગન કાળે પરવાનગી આપવી. એ પરવાનગી આપવાથી બરપા થયલી ના પાડવામાં આવી હતી.

બાબદ.

તે પછી તા. ૧૦ મી જુલાઈ ૧૮૨૬ ને દીને આ. પેસ્તનજીના બિપલા વેવાઈ રૂસ્તમજીએ પોતાની છોકરી, જેણીને આ. પેસ્તનજીને ત્યાં અદરાવી હતી, તેણીને સદરો પેહેરાવવાની પરવાનગી માગી. તા. ૧૦ મી જુલાઈ ૧૮૨૬ ને દીને સોહરાબજી પટેલે પણ અતરે કાગજ લખી એ બાબત રજુ કીધી? અને લખ્યું કે “શેવક શહરાની પરવાનગી આપતે પન આઈ એ તરફના જન ૭) તથા ૮) શાહેબોએ એવી હુજતમાં એવાં કામ કરેઆ જાએ છે.” જવાબમાં તા. ૧૩ મી જુલાઈ ૧૮૨૬ ને દીને અતરેથી જણાવ્યું કે લગનની પરવાનગી અમોએ આગલ આપી નથી પણ હાલમાં તો સદરાની પરવાનગી માગે છે. દસ્તુરજીએ અતરે પુછવા વગર છોકરીને નાહાન નહવાડવા ના કહ્યું તે ઠીક કર્યું પણ જ્યારે હાલ એ ઘણી ફક્ત સદરાની રજા માગે છે તો દસ્તુર જામાસજીને સુખેથી તેમ કરવાની રજા આપજો સખબ સદરો પેહેરાવવો ‘ધર્મનું’ કામ છે. પણ લગનની રજા આપવી નહીં.

(૧) પા. ૩૯૪ થી ૩૯૭.

(૨) ચો. ૨, બા. ૯૬, પા. ૮૦.

(૩) ચો. ૨, બા. ૧૦૧. પા. ૮૧.

વધુ માટે જુગા દફતર ખીજીં.

